

प्राक्कथनम्

भो भोः पुराणैकरसास्वादनलोलुपा विद्वांसः !

विदितमेवास्ति तत्रभवता यद्भूगवता श्रीकृष्णद्वैपायन-
व्यासेन श्रुतीना सारमाकलय्य अष्टादश पुराणान्युपपुराणानि
च रचितानि । तेष्वेकतममिदं श्रीमद्देवीभागवतम् । अत्र
भगवत्या पराशक्तेः प्रादुर्भावः तत्कृतदुष्टजनसंहारः शिष्ट-
जनपालनं भक्तानां कठिनस्थितिषु च साहाय्यं बाहुल्येन
वर्णितमस्ति । अतएवार्थधर्मावलम्बिनामेतद्व्यग्रन्तरत्नं पठन-
श्रवणपूजनादिभिः सुसम्मानितं विद्यते । एतदतिरिक्त-
माधुनिके समये यद्येतस्य वैज्ञानिकदृष्ट्या विद्वद्भिरनुसन्धानं
क्रियेत तदा बहु लोकोपकारि तस्य सम्मुखीकर्तुं शक्यते ।
एतस्मिन् बहवो मन्त्रा बहूनि स्तोत्राणि कवचानि चैतादृशीनि
सन्ति येषामुपयोगेन जनसाधारणानां बहवः उपकारा
भवितुमर्हन्ति । आवश्यकताऽस्ति एतेषामनुसन्धानस्य ।
साम्प्रतं यदा भारते वर्षे अनेके रोगा शोका मनस्तापाश्च
विद्यन्ते । अत्रत्यानां जनानां मानसेषु नैकविधा अशान्तयः
कोलाहलं कुर्वन्ति । आसुरीशक्तिसम्पन्नानामनेकेषां राष्ट्राणां
मनः सु समग्रं विश्वमुदरसात्कर्तुं या ज्वाला धूम्रकारेण समं
समुज्ज्वलते तस्या उपशमायापि देवीभागवते बह्वचो युक्त-

योऽनेके मंत्राश्च लब्धुं शक्यन्ते । एतद्ग्रन्थरत्नस्य पठन-
 श्रवणमननादंहलौकिक पारलौकिकमुद्धा स्वार्थस्य परमार्थस्य
 च साधनमनायासेन भवितुमर्हति । अद्यापि लौकिकं सुखं
 मानं सम्मानं च तृणवन्मन्यमाना बहवः शक्त्युपासका अल-
 क्षितभावेन वर्तमाना आत्मानं सर्वप्राणिषु निवसन्तं पर-
 मात्मानं च स्तुवन्तः संसारेऽनिशं सुखसंदोहं वर्षयन्ति ।

ग्रन्थस्यास्येदृशीमुपयोगितामवलोक्यैव मया भगवत्पा-
 दुर्गायाः प्रीतये तद्भक्तानां च सौलभ्याय प्रचुरधनव्ययेनासा-
 धारणेन श्रमेण चास्य प्रकाशनं विहितम् । सावधानतया
 मुद्रणसंशोधनादिकरणेऽपि दृष्टिदोषवशाद्यदि काश्चित्त्रुटयो
 लभ्येरन् ताः संशोध्यास्मान्कृतार्थोक्त्वन्तु तत्रभवन्तः—

घायतः स्पलनं कापि भवेदेव प्रमादतः ।

हसन्ति दुर्जनास्तत्र समादधति साधवः ॥

काशीधाम
 गुग्गुणिमा
 सं० २०२६ }

भवता वशवदो
 रामतेज पाण्डेयः

श्रीमद्देवीभागवतविषयानुक्रमणिका

श्रीदेवीभागवतमाहात्म्ये

अध्याय

पृष्ठम्

अध्यायः

पृष्ठम्

- १ सूतशौनकादिसनादे देवीभागवत-
श्रवणप्रसगादितिहासकथनपुर-
सर देवीभागवतमाहात्म्यवर्णनम् १
- २ श्रीकृष्णप्राप्त्यर्थं वसुदेवेन
देवीभागवतनवाहपारायणश्रवण
तत्प्रभावेण जाम्बवद्विलप्रविष्टस्य
कृष्णस्य पुन प्राप्तिस्तदारभ्य
देवीभागवतनवाहपारायणप्रवृत्ति ३
- ३ रुन्दागस्त्यसवाद, तत्र स्वदेन
देवीभागवतमाहात्म्यकथनप्रस्तावे
आद्देवमनुवृत्तान्तवर्णनम्, आ-
द्देवेन पुनैच्छया यत्नकरणम्,
तत्सन्ध्या कन्यैच्छया होतु सकल
कलनाया परिवर्तनम्, होतु सक-
लस्यैषम्येण कन्योत्पत्ति, मुनितप
प्रभावादिलाकन्याया पुरुषत्वे
सुगुम्ननामकरणम्, सुगुम्नस्येला-
नप्रवेशात्स्त्रीत्वप्राप्ति, तस्य
पुरुषत्वप्राप्तये वशिष्ठेन शिवप्रार्थ-
नम्, शिवप्रसादात्तस्य मासात-

रितपुत्त्रप्राप्ति, ततश्च देवीस्तुत्या
देव्या सुप्रसन्नता, देव्याश्चया
वशिष्ठेन सुगुम्नाय देव्याराधन-
पुरसर देवीभागवतपुराणनवा-
हश्रवणम्, तत्प्रभावेण च सु-
गुम्नस्याखण्डपुरुषत्वप्राप्ति ७

- ४ देवीभागवतमाहात्म्यप्रसंगेन श्रु-
तवाद्गुनीतिहासवर्णनम्, तस्य
मूर्त्तिकुपुनप्राप्त्यातिविषण्णस्य ग-
र्गवास्येन रेवतीनक्षत्रशापपुर सर-
मम्पिकादेव्याराधनात्पुत्रस्य पा-
ण्डित्यादिमुखावाप्ति, श्रु पेशापा-
त्कुमुदाचले पतितस्य रेवतीनक्ष-
त्रस्य तेजस सकाशात्कन्यको-
त्पत्ति, प्रमुचमहर्षिणा तस्या रेव-
तीतिभ्यमकरणपुर सर पोषणम्,
रेवत्याद्भस्मेन राज्ञ सह विवाहः,
दुर्दमस्य राज्ञो महर्षिनाभ्यादेव्या-
राधनादेवीभागवतनवाहपाराय-
णाच्च रैवतनामकमनुपुत्रोत्पत्ति-
पूर्वक सौख्यलाम्बवर्णनम् १०

अध्यायः	पृष्ठम्
७ तत्त्वनिरूपणम्	१२३
८ गुणानां रूपसस्यानादि	१२५
९ पुनरपि गुणानां लक्षणमधिकृत्य नारदप्रश्नः	१२७
१० सत्यव्रतकथा	१२९
११ बाण्मीजोच्चारणात्सत्यव्रतस्य सिद्धिलाभः	१३२
१२ अम्नायकविधिः	१३५
१३ अम्बिकामलस्यविष्णुनानुष्ठानम्	१३८
१४ राजप्रश्नोत्तर वैभववर्णनं च	१४०
१५ युधाजिद्वीरसेनयोर्युद्धम्	१४३
१६ युधाजितः सुदर्शनजिघासया भरद्वाजाश्रमं प्रति गमनम्	१४६
१७ विश्वामित्रकथोत्तरं राजपुत्रस्य कामबीजप्राप्तिः	१४८
१८ काशिराजस्य स्वसुताविवाहो- द्योगः	१५१
१९ सुदर्शनेन सह राज्ञा स्वयंवरा- गमनम्	१५३
२० राजसवादनिवृत्तिपूर्वकं कन्याया बोधः	१५६
२१ राज्ञा कोलाहले कन्यासमूहस्य राज्ञः स्थानम्	१५९
२२ सुबाहो कन्याया सुदर्शनविवाहः	१६२
२३ महारणे देव्या सुदर्शनस्य शत्रूणां व्यापादनम्	१६५
२४ देवीमहिमा काश्या दुर्गावासश्च	१६७

अध्यायः	पृष्ठम्
२५ अबिकातोषणं तत्पुरे देवी- स्थापनं च	१७०
२६ व्यासेन नवरत्नविधेर्नृपाय कथनम्	१७२
२७ कुमारिकाकथनम्	१७४
२८ रामायणकथाप्रश्नः	१७७
२९ रामशोकः	१७९
३० नारदेन व्रतकथनम्	१८१

चतुर्थस्कन्धे

१ श्रीकृष्णावतारविषयकः प्रश्नः	१८५
२ कर्मणो जन्मादिकारणत्वनिरू- पणम्	१८७
३ अदितेः शापकथनम्	१८९
४ जगतः स्थितिः	१९२
५ नारायणकथा	१९४
६ नराप्रजेन नारायणेनोर्वशीकृष्टिः	१९६
७ अहंकारावर्तनम्	१९९
८ प्रह्लादनारायणयोः समागमः	२०२
९ प्रह्लादनारायणयोर्युद्धम्	२०४
१० हरये भृगुणा शापदानम्	२०७
११ मन्त्रलामार्थं शुक्रस्य गमनं, शुक्र- मातुर्वधः, भृगुणा शुक्रमातुरुज्जी- वनम्	२०९
१२ इन्द्रेण जयत्या. शुक्रसेवार्थं प्रेषणम्	२१२
१३ शुक्ररूपेण देवानां गुरुणा वृहस्पतिना देव्यवचना	२१४

अध्यायः	पृष्ठम्
१४ दैतानां शुनसंप्राप्तिः	२१७
१५ देवदानवयोर्युद्धशान्तिः	२१९
१६ हरेर्नानावताराः	२२३
१७ सुरागनानां नारायणाश्रमगमनम्	२२४
१८ दुष्टराजन्वैभारानाताया मेदिन्या ब्रह्माण प्रति गमनम्	२२६
१९ देवैः शक्तिस्तवनम्	२२९
२० वासुदेवाग्रायतारकधाः	२३१
२१ देवक्याः सप्तपुत्राणां वधः	२३५
२२ देवानामग्रायतारणम्	२३७
२३ श्रीकृष्णान्नकथनम्	२४०
२४ श्रीकृष्णकथा	२४२
२५ पराशक्तैः सर्वशक्तकथनम्	२४५

पंचमस्कन्धे

१ विष्णोरपेक्षया रुद्रस्य श्रष्टव्यम्	१४९
२ देवीमाहात्म्यवर्णनं महिषो- त्तत्तिश्च	२५१
३ देवद्रेण सह समरोगोः	२५४
४ देवानां समदि विमर्शः	२५६
५ देवसेनापराजयः	२५८
६ देवदानवयुद्धम्	२६१
७ पराभूतानां देवानां पैलास- गमनम्	२६३
८ जगद्भासाः पैलाससमिधा प्यारुषोत्पत्तिः	२६६
९ पद्मेमेहायुगेऽभ्यर्चनम्	२६९
१० रत्नबीजद्वारा देवीर्चनम्	२७२

अध्यायः	पृष्ठम्
११ महिषासुरसंसदि विमर्शानुसारं ताम्रनाम्नो दूतस्य प्रेषणनिर्णयः	२७५
१२ ताम्रम्यागमनोत्तरं बाष्कल- दुर्मुखयोः प्रेषणम्	२७८
१३ देव्या बाष्कलदुर्मुखयोर्बंधः	२८१
१४ ताम्रचिक्षुरयोर्बंधः	२८३
१५ महारणेऽमिलोमादीनां निघनम्	२८५
१६ महिषासुरस्य देव्यां सवादः	२८८
१७ मन्त्रोदयोः कथानकम्	२९०
१८ महिषासुरस्य वधः	२९३
१९ देवैः कृता महादेवीन्नुतिः	२९६
२० अन्तर्धानोत्तरं वृत्तकथनम्	२९९
२१ शुम्भामुत्पत्त्या	३०१
२२ सुरकल्पार्थं परादेव्याः प्रादुर्भावः	३०४
२३ वीक्षित्विनि प्रसिद्धाया देव्या गिरी प्रादुर्भावः	३०७
२४ देवी-दूतसवादः	३१०
२५ धूम्रलोचनवधः	३१३
२६ चण्डमुखाः श्रीदेव्या सह युद्धम्	३१५
२७ रत्नबीजयुद्धम्	३१८
२८ रत्नबीजवधः शुम्भस्य च युद्ध- विस्तारः	३२१
२९ रत्नबीजवधः शुम्भस्य युद्धोद्योगः	३२३
३० मित्रश्रमवधः	३२६
३१ शुम्भामुखरक्षाभिधा कथा	३२९
३२ राक्षसैर्दत्तोभरित्रम्	३३१
३३ भुवनमुदयोः वर्णनम्	३३४

अध्यायः	पृष्ठम्
४ राज्ञे तापसोपदेशः	३३८
५ राजवैद्ययोर्देव्याः प्रत्यक्ष- दर्शनम्	३३९

पटुस्कन्धे

१ वृत्रदैत्यवधकथा	३४२
२ त्रिशिरोवधवर्णनम्	३४६
३ तपोऽर्थे वृत्रस्य वनगमनम्	३४९
४ वृत्रस्य वरगर्वेण पराभूतानां देवानां शकरसमीपे गमनम्	३५१
५ देवीस्तुत्या देवैर्वरप्राप्तिः	३५४
६ वृत्रदैत्यवधाभिता कथा	३५७
७ वासवस्य गुप्तवासो नहुषस्य चैद्रपदेऽभिषेकः	३६०
८ नहुषेण प्रार्थितायाः शय्याभिता, देवीप्रसादतस्तस्या इन्द्रदर्शनम्	३६३
९ नहुषस्याघःपातः	३६६
१० त्रिविधस्य कर्मणो रूपकथनम्	३६६
११ युगोद्भवानां धर्माणां कथनं सदसदमर्निर्णयश्च	३७१
१२ तीर्थयात्राप्रसंगत आढीवक्रमहा- सुदस्य वर्णनम्	३७४
१३ शुनःशेषकथाते सुदस्य स्मरणम्	३७७
१४ मित्रावरुणापत्यत्वविस्तारः	३७९
१५ निमिर्देहातरे गतिः देहयानां कथा	३८२
१६ देहयैर्मांगवाणां वधः	३८५
१७ देवीकृपया भृगुवराधितः	३८७
१८ देहस्य कथा	३९०

अध्यायः	पृष्ठम्
१९ हरेरश्विन्यां जन्म	३९३
२० ह्यीजातस्य हरेः कथानकम्	३९५
२१ एकप्रीराभिषेवनोर्ध्ववृत्तकथनम्	३९८
२२ एकावल्याः कथानकम्	४०१
२३ हैहयभूमृतः कालकेतुना सह महायुद्धम्	४०३
२४ विज्ञेयशक्तिकथनम्	४०६
२५ व्यासेन स्वमोक्षोपपादनम्	४०९
२६ नारदेनाग्निं तथाकरणम्	४११
२७ स्त्रीत्व गतस्य नारदस्य विनाहः	४१४
२८ पुनरपि तस्यैव विस्तारः	४१६
२९ स्त्रीभाव गतस्य नारदस्य पुनः पुरुषत्वप्राप्तिः	४१८
३० हरिणा महामायाप्रभावकथनम्	४२१
३१ भगवनी-रानादिकम्	४२३

सप्तमस्कन्धे

१ सूर्यसोमोद्भवानां राज्ञां कथारम्भः	४२७
२ सूर्यसोमान्वयस्य विस्तारः	४२९
३ सुकन्यमायाः च्यवनस्य प्रदानम्	४३२
४ सुकन्यादेवभिरजोरश्विनोः संवादः	४३५
५ अश्विनोः प्रसादज्ञा च्यवनस्य सुवाकस्या	४३७
६ शयतिर्यङ्.	४४०
७ तन्नाशिनोः सोमपानम्	४४२
८ तद्व्याकथनम्	४४५
९ कस्तुत्थादीनामुत्पत्तिः	४४७
१० सत्यव्रतकथा	४५०

अध्याय	पृष्ठम्
११ त्रिशको कथानकम्	४५१
१२ त्रिशको स्वर्गवास	४५५
१३ हरिश्चन्द्रे नृप सति त्रिशकोर्वि श्वामित्रेण समागम	४५८
१४ हरिश्चन्द्रकथा	४६१
१५ राज्ञ पुनोत्सव	४६३
१६ शुन शेषवधाश्रया यथा	४६६
१७ विश्वामित्रेण शुन शेषस्य मोचनम्	४६९
१८ हरिश्चन्द्रेण विश्वामित्रवैरम्	४७१
१९ हरिश्चन्द्रस्य राज्यविध्वंस	४७४
२० नृपस्य दक्षिणादानयत्न	४७७
२१ तत्कृत शोक	४७
२२ हरिश्चन्द्रेणात्मविक्रय	४८०
२३ चाडालेन हरिश्चन्द्रक्रय	४८३
२४ हरिश्चन्द्रस्य चाडालग्रहेवस्थानम्	४८६
२५ हरिश्चन्द्रस्य पुनर्भार्याकथा	४८७
२६ पत्नीमभिज्ञाय हरिश्चन्द्रस्य शोक	४९१
२७ हरिश्चन्द्रस्य स्वर्गवास	४९५
२८ शताक्षीमहिमा	४९७
२९ राजवार्ताया प्रश्न	५००
३० गौरीजम नानापीडोद्भवश्च	५०२
३१ पार्वत्या हिमालयाजन्म	५०६
३२ आत्मतत्त्वनिरूपणम्	५१०
३३ विश्वरूपदर्शनम्	५१२
३४ ज्ञानस्य मोक्षाप्त्यम्	५१४
३५ मन्त्रसिद्धे साधनम्	५१६
३६ ब्रह्मतत्त्वम्	५१९

अध्याय	पृष्ठम्
३७ भक्तिमहिमा	५२०
३८ देव्या महोत्सवव्रतानि स्थानानि च	५२२
३९ मगवतीपूजनम्	५२४
४० ब्रह्मापूजाविधानम्	५२६

अष्टमस्कन्धे

१ मनवे देव्या वरदानम्	५२९
२ वराहेण धरोद्धरणम्	५२१
३ मनुवशवर्णनम्	५३३
४ प्रियव्रतकथानकम्	५३४
५ भूमण्डलस्य विस्तार	५३५
६ देवीवर्णनं देव्युपास्तिश्च	५३६
७ मूलादूर्ध्वमहामायावर्णनम्	५३८
८ इलावृत्तवर्णनम्	५३९
९ वपातर्गतसेव्यसेवकत्वकथनम्	५४१
१० तत्र सेव्यसेवकरूपाणां वर्णनम्	५४३
११ वर्षातरे क्रमप्राप्ता सेव्यसेवकता	५४४
१२ द्वीपातरसमाचार	५४६
१३ शिष्टद्वीपसमाप्त	५४८
१४ लोकालोकगिरिव्यवस्था	५४९
१५ स्वर्गमनमाग्रादिप्रकारा	५५०
१६ सोमादीना गत्यनुसारेण विविध फलम्	५५२
१७ भ्रवमण्डलस्थानम्	५५४
१८ राहुमण्डल चन्द्रसूर्योपरागश्च	५५५
१९ तलान्त्रिलोकानां वर्णनम्	५५६
२० तलातलस्थिति	५५८

अध्याय	पृष्ठम्
२१ नरकस्वरूपम्	५५९
२२ पातकोपपादनम्	५६०
२३ अग्निष्टाना नरकाणां वर्णनम्	५६३
२४ देव्याराधनम्	५६४

नवमस्कन्धे

१ सक्षेपेण शक्तिवर्णनम्	५६७
२ पञ्चप्रकृतिसम्भवः	५७३
३ देवतादिस्थितिः	५७६
४ सरस्वतीस्तोत्रपूजादि	५७९
५ धर्मात्मजेन नारदाय सर- स्वतीमहास्तोत्रकथनम्	५८२
६ पृथ्वीलोके लक्ष्मीगंगाभार- तीना जन्म	५८४
७ तासां शापोद्धारप्रकारः	५८७
८ गंगादीना समुत्पत्तिस्तासां कलौ वर्तनं च	५८९
९ शक्त्युत्पत्तिप्रसगतो भूमि- शक्तेः समुत्पत्तिः	५९३
१० धरादेव्या अपराधे कृते सति नरकादिफलप्राप्तिकथनम्	६९६
११ गगोत्पत्तिः	५९७
१२ राधाकृष्णागसम्भवाया गगाया गोलोके समुत्पत्तिः	६००
१३ जादवी नारायणप्रिया जातेति वार्ता	६०३
१४ गगविण्णवोः परस्परसम्बन्धः	६०९
१५ तुल्यस्तुताख्यानप्रश्नः	६१०

अध्याय	पृष्ठम्
१६ महालक्ष्म्याः राजगृहे जन्म	६१२
१७ धर्मव्यञ्जयुतायास्तुलस्याः कथा	६१४
१८ शलचूडेन तुलस्याः सगतिः सवादश्च	६१७
१९ तयोर्विवाहानंतरं देवानां वैकुण्ठगमनम्	६२१
२० शलचूडस्य देवैः सह सप्रामः	६२४
२१ शलचूडमहेशयोर्युद्धम्	६२७
२२ समवाययुद्धारम्भः	६३१
२३ जनार्दनेन शलचूडस्य कवचहरणम्	६३३
२४ तुलसीसगवर्णनं तन्माहात्म्यं च	६३५
२५ महामन्त्रसहितं तुलसीपूजनम्	६३९
२६ सावित्र्याख्यानम्	६४१
२७ तस्या राजगृहे जन्म	६४४
२८ अध्यात्मप्रश्नः	६४५
२९ दानधर्मफलम्	६४७
३० नानादानफलम्	६४९
३१ सावित्र्यैर्नूलशक्तिमहामन्त्रदानम्	६५५
३२ पातकानां फलानि	६५५
३३ कुड्डेषु ये पतन्ति तेषां लक्षणम्	६५७
३४ अग्निष्टाना कुड्डानां कथनम्	६६१
३५ पुनरपि शिष्टानां कुड्डानां कथनम्	६६५
३६ देवीभक्त्या यमपुरीनाशवार्ता	६६७
३७ नरककुण्डानां लक्षणम्	६६८
३८ देवीमहोत्सवः	६७३
३९ महालक्ष्म्याख्यानम्	६७६

अध्यायः पृष्ठम्

४० लक्ष्मीजन्मादेनारदाय कथनम्	६७८
४१ शत्रुस्य ब्रह्मलोकं प्रति गमनम्	६८२
४२ महालक्ष्म्यर्चनम्	६८४
४३ स्वाहाशक्तैरुपाख्यानम्	६८७
४४ स्वधायाः समुपाख्यानम्	६९०
४५ दक्षिणाया उपोपाख्यानम्	६९१
४६ पद्मदेव्या उपोपाख्यानम्	६९५
४७ मंगलचङ्छाः कथा	६९८
४८ मनसायाः कथास्तोत्रादि	७००
४९ सुरभ्याख्यानम्	७०७
५० राधाया दुर्गायाश्च चरित्रम्	७०८

दशमस्कन्धे

१ मनोः स्वायम्भुवस्थाख्यानम्	७१३
२ भगवत्या विन्ध्याद्रिगमनम्	७१४
३ विन्ध्येन भानुमार्गनिरोध	७१६
४ वृषभ्वजस्तुतिस्तस्मै वृत्तान- कथनं च	७१७
५ देववृत्तमहाविष्णुस्तोत्रम्	७१८
६ अगस्त्येन देवीप्रार्थनातो विष्णुद्वैष्टदिकुण्डनम्	७१९
७ मुनिना विष्णुश्चिरव्यामम.	७२०
८ स्वारीक्षितस्य मनोः कथा	७२२
९ चाक्षुषस्य मनोः कथा	७२३
१० सायणोर्मनोः कथा	७२४
११ महाकालीचरितम्	७२५
१२ महालक्ष्मीमहासरस्वत्योभरितम्	७२७
१३ नवमादिमन्त्रा चरित्रवर्णनम्	७३१

अध्यायः पृष्ठम्

एकादशस्कन्धे

१ प्रातःकृत्यम्	७३७
२ शौचादिविधिः	७३६
३ स्नानादिविधिः रुद्राक्षधारण- महिमा च	७४१
४ रुद्राक्षाणा बहुविधतन्त्रकथनम्	७४३
५ जपमालाविधानम्	७४४
६ रुद्राक्षमहिमा	७४६
७ एकवचनादिरुद्राक्षाणा रर्णनम्	७४८
८ भूतशुद्धिः	७५०
९ शिरोमन्त्रविधानम्	७५१
१० गौणभस्मादिवर्णनम्	७५२
११ तस्य त्रिविधत्वं माहात्म्यं च	७५४
१२ भस्मधारणविस्तरः	७५५
१३ भस्मनो महिमा	७५६
१४ त्रिभूतिधारणमाहात्म्यम्	७५८
१५ त्रिपुटोर्ध्वपुटयोर्महिमा	७६०
१६ सध्यासाधनम्	७६१
१७ सध्यादिकृत्यम्	७६९
१८ पूजोपचारादिकथनम्	७७१
१९ मध्याह्नसंध्याकरणम्	७७३
२० ब्रह्मयज्ञादिकम्	७७४
२१ गायत्रीपुरस्कारम्	७७६
२२ शक्तिरैश्चदेवादिभ्यः	७७९
२३ मोक्षनाते करणीयं तमश्चन्द्रा- दिलक्षणं च	७८०

अध्यायः	पृष्ठम्	अध्यायः	पृष्ठम्
२४ काम्यकर्मसंग्रहः प्रायश्चित्त- विधानं च	७८३	७ दीक्षाविधिः	७९९
द्वादशस्कन्धे		८ केनोपनिषत्कथा	८०५
१ गायत्र्याः श्रुत्यादिकथनम्	७८७	९ गौतमशापेन ब्राह्मणानामन्य- देवतोपासनश्रद्धा	८०९
२ वर्णानां शक्त्यादिवर्णना	७८८	१० द्वीपवर्णनम्	८१३
३ जगन्मातुः कवचम्	७८९	११ पद्मरागादिनिर्मितिप्रकारवर्णनम्	८१७
४ गायत्रीहृदयम्	७९०	१२ चित्तामणिगृहवर्णनम्	८२०
५ गायत्रीस्तोत्रम्	७९१	१३ जनमेजयेन देवीमल्लकरणम्	८२३
६ गायत्रीनामसङ्ग्रहम्	७९२	१४ उपसंहारः पुराणफलदर्शनं च	८२५

॥ इति ॥

श्रीमद्देवीभागवतनवाहपारायणक्रमः

प्रथमदिने—आदितस्तृतीयस्कन्धस्याध्यायत्रयपर्यन्तम्	(पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
द्वितीयदिने—चतुर्थस्कन्धस्याष्टमाध्यायान्तं यावत्	(पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
तृतीयदिने—पञ्चमस्कन्धस्यादष्टाध्यायान्तं यावत्	(पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
चतुर्थदिने—षष्ठस्कन्धस्याष्टादशाध्यायपर्यन्तम्	(पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
पञ्चमदिने—सप्तमस्कन्धस्याष्टादशाध्यायान्तम्	(एकत्रिंशदध्यायाः ३१)
षष्ठदिने—अष्टमस्कन्धस्य सप्तदशाध्यायान्तम्	(एकौनचत्वारिंशदध्यायाः ३९)
सप्तमदिने—नवमस्कन्धस्याष्टाविंशतितमाध्यायान्तम्	(पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
अष्टमदिने—दशमस्कन्धस्य त्रयोदशाध्यायपर्यन्तम्	(पञ्चत्रिंशदध्यायाः ३५)
नवमदिने—द्वादशस्कन्धस्यान्तं यावत्पारायणम्	(अष्टत्रिंशदध्यायाः ३८)

इति नवाहपारायणक्रमः

अथ श्रीमद्देवीभागवतेऽध्यायसंख्या

प्रथमस्कन्धे—विंशत्यध्यायाः	२०
द्वितीयस्कन्धे—द्वादशाध्यायाः	१२
तृतीयस्कन्धे—त्रिंशदध्यायाः	३०
चतुर्थस्कन्धे—पञ्चविंशत्यध्यायाः	२५
पञ्चमस्कन्धे—पञ्चत्रिंशदध्यायाः	३५
षष्ठस्कन्धे—एकत्रिंशदध्यायाः	३१
सप्तमस्कन्धे—चत्वारिंशदध्यायाः	४०
अष्टमस्कन्धे—चतुर्विंशत्यध्यायाः	२४
नवमस्कन्धे—पञ्चाशदध्यायाः	५०
दशमस्कन्धे—त्रयोदशाध्यायाः	१३
एकादशस्कन्धे—चतुर्विंशत्यध्यायाः	२४
द्वादशस्कन्धे—चतुर्दशाध्यायाः	१४

(संकलनयाऽष्टादशाधिकविंशतमा अध्यायाः ३१८)

श्रीदुर्गादेव्यै नमः.

श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यम्

सृष्टौ . या सर्गस्था जगदवनविधौ पालिनी या च रोद्री
सहारे चापि यस्या जगदिदमखिल क्रीडन याऽपरास्या ।
पश्यन्ती मध्यमाऽथो तदनु भगवती वैखरीवर्णस्था
माऽस्मद्वाच प्रसन्ना विधिहरिगिरिशाराचिताऽलङ्करोतु ॥ १ ॥

नारायण नमस्कृत्य नर चैव नरोत्तमम् । देवी सरस्वती व्यास ततो जयमुदीरयेत् ॥ २ ॥

ऋषय ऊचुः

सूत जीव नमा बह्वीर्यंस्त्व आवयसीह न । कथा मनोहरा पुण्या व्यासशिष्य महामते ॥३॥
सर्वपापहरं पुण्य विष्णोश्चरितमद्भुतम् । अवतारकथोपेतमस्माभिर्भक्तित श्रुतम् ॥४॥
शिवस्य चरित दिव्य भस्मरुद्राक्षयोस्तथा । सेतिह्याम च माहात्म्य श्रुत तव मुलाम्बुजात् ॥५॥
अधुना श्रोतुमिच्छाम पावनात्पावन परम् । भुक्तिमुक्तिप्रद नृणामनायासेन सर्वथा ॥६॥
तत्तु ब्रूहि महाभाग येन सिद्धयन्ति मानवा । कलावपि वर त्वत्तो न विद्य सशयच्छिदम् ॥७॥

सूत उवाच

साधु पृष्ट महाभाग लोकाना हितकाम्यया । सर्वशान्त्रस्य यत्सारं तद्वो वक्ष्याम्यशेषत ॥८॥
तावद्गर्जन्ति तीर्थानि पुराणानि व्रतानि च । यावन्न श्रूयते सम्यग्देवोभागवत नरै ॥९॥
तावत्तापाटवी नृणा वेशशाऽदभ्रकण्टका । यावन्न परशु प्राप्तो देवोभागवताभिध ॥१०॥
तावत्क्लेशावह नृणामुपसर्गमहातम । यावन्नैवोदय प्राप्तो देवोभागवनोप्ययु ॥११॥

ऋषय ऊचुः

सूत सूत महाभाग वद नो वदतावर । कीदृश तत्पुराणं हि विधिस्तच्छ्रवणे च क ॥१२॥
कतिमिवासरैरेतच्छ्रोतव्य किं च पूजनम् । वैर्मनिवै श्रुत पूर्वं कान्कान्कामानवाप्नुयु ॥१३॥

सूत उवाच

विष्णोरंशो मुनिर्जातः सत्यवत्या पराचरात् । विभज्य वेदांश्चतुर, दिप्यानघ्यापयत्पुरा ॥१४॥
 घ्रात्याना द्विजवन्धूनां वेदेष्वनघिकारिणाम् । स्त्रीणां दुर्मेघसा नृणां धर्मज्ञानं वधं भवेत् ॥१५॥
 विचार्येतत्तु मनसा भगवान्वादरायणः । पुराणं संहितां दध्मी तेषां धर्मविधित्तया ॥१६॥
 अष्टादश पुराणानि स कृत्वा भगवान्मुनिः । भामेवाध्यापयामास भारतात्मानमेव च ॥१७॥
 देवीभागवतं तत्र पुराणं भोगमोक्षदम् । स्वयं तु ध्याययामास जनमेजयभूपतिम् ॥१८॥
 पृथं यस्य पिता राजा परीक्षितश्चावाहिना । संदष्टस्तस्मै सद्युद्धर्ष राजा भागवतं श्रुतम् ॥१९॥
 नयमिदिवसैः श्रीमद्वेदध्यातुमुक्षाम्बुजात् । त्रैलोक्यमातरं देवी पूजयित्वा विधानतः ॥२०॥
 नवाहवने सम्पूज्य परीक्षितपि भूपतिः । दिव्यरूपयरो देव्या, सालोक्त्यं तत्तदाणादगान् ॥२१॥
 पितुर्दिव्यां गतिं राजा बिलोक्य जनमेजयः । व्यासं मुनिं समम्पश्य्य परां मुदमवाप ह ॥२२॥
 अष्टादशपुराणानां मध्ये सर्वोत्तमं परम् । देवीभागवतं नाम धर्मवार्तापरमोत्तमम् ॥२३॥

ये शृण्वन्ति सदा भक्त्या देव्या भागवतीं वचाम् ।

तेषां सिद्धिर्न दूरस्था तस्मात्तदेव्या सदा नृभिः ॥ २४ ॥

तथा न गङ्गा न गया न काशी न नैमिष नो मथुरा न पुष्करम् ।

पुनाति सद्यो बदरीवन नो यथा हि देवीमख एष विप्रा ॥ ३६ ॥

अतो भागवतं देव्या पुराण परत परम् । धर्मार्थकाममोक्षाणामुत्तम साधन मतम् ॥ ३७ ॥

आश्विनस्य सिते पक्षे कन्याराशिगते रवौ । महाष्टम्या समभ्यर्च्य हैकसिंहासनस्थितम् ॥ ३८ ॥

देवीप्रीतिपद भक्त्या श्रीभागवतपुस्तकम् । दद्याद्विप्राय योम्याय स देव्या पदवी लभेत् ॥ ३९ ॥

देवीभागवतस्यापि श्लोक श्लोकार्द्धमेव वा । भक्त्या यश्च पठेन्नित्य स देव्या प्रीतिभागभवेत् ॥ ४० ॥

उपसर्गभव घोर महामारोममुद्भवम् । उत्पातानखिलाश्चापि हति श्वघणमात्रत ॥ ४१ ॥

बालप्रहृष्ट यच्च भूतप्रेतकृत भयम् । देवीभागवतस्यास्य श्वघणाद्याति दूरत ॥ ४२ ॥

यस्तु भागवत दध्या पठेद्भक्त्या शृणोति वा ।

धर्ममर्थ च काम च मोक्ष च लभते नर ॥ ४३ ॥

श्वघणादसुदवीऽस्य प्रमेनान्वेपणे गतम् । विरायित प्रिय पुन कृष्ण लब्ध्वा मुमोद ह ॥ ४४ ॥

य एता शृणुयाद्भक्त्या श्रीमद्भागवती कथाम् । भुक्ति भुक्ति स लभते भक्त्या यश्च पठेदिमाम् ॥ ४५ ॥

अपुत्रो लभते पुत्र दरिद्रो धनवानभवेत् । रोगी रोगात्प्रमुच्येत श्रुत्वा भागवतामृतम् ॥ ४६ ॥

बध्या वा काकबध्या वा मृतवत्सा च याङ्गना । देवीभागवत श्रुत्वा लभेत्पुत्र विरायुषम् ॥ ४७ ॥

पूजित यद्गृहे नित्य श्रीभागवतपुस्तकम् । तद्गृह तीर्थभूत हि वसता पापनाशकम् ॥ ४८ ॥

अष्टम्या वा चतुर्दश्या नवम्या भक्तिसमुत । य पठेच्छृणुयाद्वापि स सिद्धि लभते पराम् ॥ ४९ ॥

पठन्विजो वेदविदप्रणीर्भवेद्बाहुप्रजातो धरणीपति स्यात् ।

वैश्य पठन्वित्तसमृद्धिमेति शूद्रोऽपि शृण्वन्स्वकृतोत्तम स्यात् ॥ ५० ॥

इति श्रीस्कन्द पुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये प्रथमोऽध्याय. ॥ ११ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

धमुदेवो महामाग कथ पुत्रमवाप्तवान् । प्रमेन बुध कृष्णेन भ्रमनाऽन्वयित कथम् ॥ १ ॥

विपिना केन कस्माच्च देवीभागवत श्रुतम् । वसुदेवेन सुमते वद मून कथादिमाम् ॥ २ ॥

सुत उवाच

सभाजिद्भोनवशीयो द्वारवत्या सुख वसन् । मूर्धेऽस्यासवने शुक्लो नक्तश्च परम सत्ता ॥ ३ ॥

अथ कालेन विपदा प्रसन्न सविताऽभवेत् । स्वलोच दत्तं यामास तद्भक्त्या प्रणयेन च ॥ ४ ॥

तस्मै प्रतीतस्य भगवान्स्यमंतकमणिं ददौ । स तं विभ्रन्मणिं कण्ठे द्वारकामाजगाम ह ॥५॥

दृष्ट्वा तं तेजसा भ्रान्ता मत्वादित्यं पुरीकसः । कृष्णमूचूः समभ्येत्य सुधर्मयामवस्थितम् ॥६॥

एष आयाति सविता दिदक्षुस्त्वा जगत्पते । श्रुत्वा कृष्णस्तु तद्वाचं प्रहस्योवाच संसदि ॥७॥

सविता नैष भो बालाः सत्राजिन्मणिना ज्वलन् ।

स्यमन्तकेन चायाति भास्वद्देवेन भास्वता ॥ ८ ॥

अथ विप्रान्धमाहूय स्वस्तिवाचनपूर्वकम् । प्रावेशयत्समभ्यर्च्य सत्राजित्स्वगृहे मणिम् ॥९॥

न तत्र मारो दृभिर्धं नोपसर्गभयं क्वचित् । यत्रास्ते स मणिर्नित्यमष्टभारसुवर्णदः ॥१०॥

अथ सनाजितो भ्राता प्रसेनो नाम कर्हिचित् ।

कण्ठे बद्ध्वा मणिं सद्यो हयमारुह्य सैधवम् ॥ ११ ॥

मृगयार्थं वनं यातस्तमद्राक्षीन्मृगाधिपः । प्रसेनं सहयं हत्वा सिंहो जग्राह तं मणिम् ॥१२॥

जाम्बवानुक्षराजोऽथ दृष्ट्वा मणिधरं हरिम् । हत्वा च तं बिलद्वारि मणिं जग्राह वीर्यवान् ॥१३॥

स तं मणिं स्वपुत्राय क्रीडनार्थमदात्प्रभुः ।

अथ चिक्रीड बालोऽपि मणिं सप्राप्य भास्वरम् ॥ १४ ॥

प्रसेनेऽनागते चाथ सत्राजित्पर्यतप्यत । न जाने केन निहतः प्रसेनो मणिमिच्छता ॥१५॥

अथ लोकमुखोदगीर्णां विचदन्तो पुरेऽभवत् । शृण्वेन निहतो नूनं प्रसेनो मणिलिप्सुना ॥१६॥

स तं बुध्याय कृष्णोपि दुर्यसो लिप्तमात्मनि । स्मरन् तत्तस्य पदवीं पुरीकोभिः सहागमन् ॥१७॥

गत्वा स विपिनेऽपश्यत्प्रसेनं हरिणा हतम् । ययौ भृगुं नर्मन्वप्यन्नसृग्विद्वक्त्रिताध्वना ॥१८॥

अथ कृष्णो हतं सिंहं बिलद्वारि विलोक्य च । उवाच भगवान्वाचं कृपया पुरवासिनः ॥१९॥

तिष्ठध्वं युयमत्रैव यावदागमनं मम । प्रविशामि बिलं त्वेतन्मणिहारकलध्रये ॥२०॥

तथेत्युक्त्वा तु ते तस्युस्तत्रैव द्वारकोकसः । जगामातविलं कृष्णो यत्र जाम्बवतो गृहम् ॥२१॥

क्षराजसुतं दृष्ट्वा कृष्णो मणिधरं तदा । हर्तुमिच्छन्मणिं तावदाग्रीं चुक्रोश भीतवत् ॥२२॥

श्रुत्वा घात्रीरवं सद्यः समागत्यर्षक्षराद् तदा । युयुधे स्वामिता साकमविश्राममहर्निशम् ॥२३॥

एवं त्रिनवरात्रं तु महद्दुष्टमभूत्तयोः । कृष्णागमप्रतीक्षास्ते तस्युद्वारि पुरीकसः ॥२४॥

द्वादशाहं ततो भीत्या प्रतिजग्मुनिजालयम् । तत्र ते बधयामासुर्वृत्तातं सर्वगादितः ॥२५॥

सत्राजितं शपंतस्ते सर्वे शोकाकुला भूयम् । वामुदेवो महाभागः श्रुत्वा पुत्रस्य ता वधाम् ॥२६॥

मुनोहं सपरीयारस्तदा परमया धुयः । चिन्तयामास बहूयः कथं श्रेयो भवेन्मम ॥२७॥

अथाजगाम भगवान्देवपिण्डालोक्तः । उत्थाय तं प्रणम्यासौ वामुदेवोऽभ्यपूजयत् ॥२८॥

नारदोऽनामयं पृष्ट्वा वामुदेवं महामतिम् । प्रपच्छ च यदुद्येष्टं किं चितयसि तद्वद ॥२९॥

वसुदेव उवाच

पुत्रो मेऽतिप्रिय कृष्ण प्रसेनान्वेषणाय तु । पौरं साक वन गत्वा निहत त तदैक्षत ॥३०॥
प्रसेनघातक दृष्ट्वा विलद्वारे मृत हरिम् । द्वारि पौरानधिष्ठाय विलातर्गतवान्स्वयम् ॥३१॥

वह्मो दिवसा याता नायात्यद्यापि मे सुत ।
अत शोचामि तद ब्रूहि येन लप्स्ये सुत मुने ॥ ३२ ॥

नारद उवाच

पुत्रप्राप्त्यै यदुन्नेष्ट देवोमाराधयाविकाम । तस्या आराधननैव सद्य श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ॥३३॥

वसुदेव उवाच

भगवन्का हि सा देवी किप्रभात्रा महेश्वरी । कयमाराधन तस्या देवर्षे कृपया वद ॥३४॥

नारद उवाच

वसुदेव महाभाग शृणु सक्षेपता मम ।
दद्या माहात्म्यमनुल को वक्तु विस्तरात्मन ॥ ३५ ॥

या सा भगवती नित्या सच्चिदानन्दरूपिणी । परात्परतरा देवी यया व्यासमिदं जगत् ॥३६॥
यदाराधनतो ब्रह्मा सृजतीदं चराचरम् । या च स्तुत्वा विनिमुक्तो मधुकैटभजाङ्गयान् ॥३७॥
विष्णुयत्कृपया विश्वं विभक्तिं भगवानिदम् । रत्नं सहस्रं यस्या कृपापागनिरोधनात् ॥३८॥
सत्तारक्षधहेतुर्यां सैव मुक्तिप्रदायिता । सा विद्या परमा देवी सैव सर्वेश्वरेश्वरी ॥३९॥
नवरात्रविधानेन सम्पूज्य जगददिवाम् । नवाहाभि पुराणं च दद्या भागवतं शृणु ॥४०॥
यस्य श्रवणमात्रेण सद्य पुनमवाप्स्यसि । भुक्तिमुक्तिर्न दूरस्था पठता शृण्वता नृणाम् ॥४१॥
इत्युक्तो नारदेनासी वसुदेव प्रणम्य तम् । उवाच परया प्रात्या नारद मुनिसत्तमम् ॥४२॥

वसुदेव उवाच

भगवस्तव वाक्येन सस्मृतं वृत्तमात्मन । श्रूयता तच्च वदयामि देवीमाहात्म्यसंभवम् ॥४३॥
पुत्रं नभोगिरां कसो दवक्यष्टमगर्भत । ज्ञात्वात्ममृत्यु पापो मां समार्यां न्यरुणद्भिया ४४॥
वारागारेऽहमवस दवक्या सह भार्यया । जातं जातं समवधीत्पुत्रं कसोऽपि पापहृत् ॥४५॥
पद् पुत्रा निहतास्तेन तदा शाकाकुला भूयम् । अतप्यद्देवी देवी नक्तदिवमनिन्दिता ॥४६॥
तदाऽहं गर्गमाहूय मुनिं नत्वाऽभिपूज्य च । निवेष्ट दवकीदु वमवोच पुनकाम्यया ॥४७॥
भगवन्वरणासिंघो यादवानां गुरुर्भवान् । आयुष्मत्पुत्रसंप्राप्तिसाधनं वद मे मुने ॥४८॥

ततो गर्ग प्रसन्नात्मा मामुवाच दयानिधि ।

वसुदेव महाभाग शृणु तत्साधन परम् ॥ ४९ ॥

या सा भगवती दुर्गा भक्तदुर्गतिहारिणी । तामाराधय कल्याणी सद्य श्रेयो ह्यवाप्स्यसि ५० ॥
यदाराधनत सर्वे सर्वान्कामानवाप्नुयु । न किञ्चिद्दुर्लभं लोके दुर्गार्चनवता नृणाम् ॥ ५१ ॥
इत्युक्तोऽहं मुदा युक्तः सभार्यो मुनिपुङ्गवम् । प्रणम्य परया भक्त्या प्रावोच विहिताजलि ॥ ५२ ॥

वसुदेव उवाच

यद्यस्ति भगवन्प्रीतिर्मेयि ते कर्णानिधे । तदा पुरा मदर्थं त्वं समाराधय चण्डिकाम् ॥ ५३ ॥
निरुद्धः कसणेऽहं न किञ्चित्कर्तुमुत्सहे । अतस्त्वमेव दुःखाव्येर्मांमुद्धर महामते ॥ ५४ ॥
इत्युक्तस्तु मया प्रीतः प्रोवाच मुनिपुङ्गव । वसुदेव तव प्रीत्या करिष्यामि हितं तव ॥ ५५ ॥
अथ गर्गमुनिं प्रीत्या भया संप्रार्थिनोऽगमत् । आरिराधयिषुर्दुर्गां विध्यान्नि ब्राह्मणं सह ॥ ५६ ॥
तत्र गत्वा जगद्धात्रीं भक्ताभीष्टप्रदायिनीम् । आराधयामास मुनिर्जपपाठपरायण ॥ ५७ ॥
यतः समाप्ते नियमे वागुवाचाशरीरिणी । प्रसन्नाऽहं मुने वार्यसिद्धिस्तव भविष्यति ॥ ५८ ॥
भूभारहरणार्थं मया संप्रेषितो हरिः । वसुदेवस्य दक्षक्या स्वाशोनावतरिष्यति ॥ ५९ ॥
कसभीत्या तमादाय बालमानवदुदुभिः । प्रापयिष्यति सद्यस्तु गोकुले नन्दवन्दमानि ॥ ६० ॥
यशोदातनया नीत्वा स्वगृहे कसभभुजे । दास्यत्यथ च तां हतुं क्व आशोऽप्यसि गितौ ६१ ॥
सा तद्वस्ताद्विनिर्गत्य सद्यो दिव्यवपुर्दरा । मदसभूता विध्यान्नि करिष्यति जगद्धितम् ॥ ६२ ॥
इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रणम्य जगदम्बिकाम् । गर्गो मुनिः प्रसन्नात्मा मयुरामगमत्पुरीम् ॥ ६३ ॥
वरदानं महादेव्या गर्गाचार्यमुक्तावहम् । श्रुत्वा सभार्यं सप्रीतः परां मुदमयागमत् ॥ ६४ ॥
सदारम्य परं जाने देवीमाहात्म्यमुत्तमम् । अधुनापि हि देवयै श्रुतं तव मुगाचुजान् ॥ ६५ ॥
अतो भागवतं देव्यागत्वमेव श्रावय प्रभो । मद्भ्रातृमादव दक्षयै गप्राप्तोऽग्निं दयानिधे ॥ ६६ ॥
वसुदेववचं श्रुत्वा नारदः प्रीतमानसः । मुदिने द्युभनशत्रे कथारभमपारोत् ॥ ६७ ॥
कथाविष्णुविपातार्थं द्विजा जैर्गुणवासरम् । मार्कण्डेयपुराणोक्तं पट्टदेव्या मयि तथा ॥ ६८ ॥
प्रथमस्त्वयमारम्य श्रीगारुडमुक्तोद्गतम् । दृष्ट्वा च वसुदेवश्च भवत्या भागवतामृतम् ॥ ६९ ॥
नवमेऽर्हति कथापूर्तो पुस्तकं बाधकं तथा । प्रसन्नं पूजयामास वसुदेवो महामना ॥ ७० ॥
अथ तत्र विस्तृतां कृष्णजावतीमूर्धे । कृष्णमुष्टिर्विनिष्पन्नरूपान्नां जावतानामृतम् ॥ ७१ ॥
अथागतस्मृतिः शोऽहि भगवन् प्रणम्य च । उवाच परया भक्त्या ग्याराराधयामास ॥ ७२ ॥
शान्तोऽसि रघुवर्षस्तव यदोशात्परिता पतिः । दास्ये जगाम कर्णं च रावणं गान्धर्वो हृत् ॥ ७३ ॥

स एवासि भवान्कृष्ण मदीयत्स्य क्षमस्व भो । ब्रूहि यत्करणीय मे भृत्योऽहं तव सर्वथा ॥७४॥
श्रुत्वा जाववतो वाचमब्रवीज्जगदीश्वर । मणिहेतोरिह प्राप्ता वयमृक्षपते विलम् ॥७५॥

ऋक्षराजस्ततः प्रीत्या कन्यां जाम्बवतो निजाम् ।

ददौ कृष्णाय सपूज्यं स्वमतकर्मणि तथा ॥ ७६ ॥

स तां पत्नीं समादाय मणिं कठे तथा दधत् । अभिमन्योर्यराजञ्च प्रतस्थे द्वारका प्रति ॥७७॥

कयासमामिदिवसे वसुदेव उदारधी । ब्राह्मणान्भोजयामास दक्षिणाभिरतोपयत् ॥७८॥

आसीत्तदा प्रयुज्जानां द्विजा यत्समये हरिः । आजगाम क्षणे तस्मिन्पत्न्या सह मणिं दधत् ॥७९॥

भार्यया सहितः कृष्ण वसुदेवपुरोगमा । दृष्ट्वा हर्षाश्रुपूर्णांसा समवापुः परा मुदम् ॥८०॥

देवपितरिदक्षामः कृष्णागमनहर्षितः । आमन्य वसुदेव च कृष्णो ब्रह्मसमा ययौ ॥८१॥

हरिचरितमिदं यत्कीर्तितं दुर्यशोघ्नं पठति विमलमकरया शुद्धचित्तः शृणोति ।

स भवति सुखपूर्णः सर्वदा मिद्विक्रामो जगति च वपुयोऽन्ते मुक्तिमार्गं लभेच्च ॥८२॥

इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये द्वितीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

अयेतिहासमयच्च शृणुध्वं मुनिमुत्तमा । देवीभागवतस्यास्य माहात्म्यं यत्र गीयते ॥१॥

एकदा कुम्भयानिस्तु लोषामुद्रापरिर्मुनिः । गत्वा कुमारमभ्यर्च्य पप्रच्छ विविधा कथा ॥२॥

स तस्मै भगवान्स्कन्दं वक्षयामास भूरिश । दाननीर्यत्रतादीनां माहात्म्योपचिता कथा ॥३॥

वाराणस्याश्च माहात्म्यं मणिर्कर्णोभवत्तथा । गङ्गायाश्चापि तीर्थानां वर्णितं बहुविस्तरम् ॥४॥

श्रुत्वापि स मुनिः प्रीतः कुमारं भूरिवर्चनम् । पुनः पप्रच्छ लोकानां हितायं कुमसम्भव ॥५॥

अगस्त्य उवाच

भगवत्स्तारकारते देवीभागवतमस्य तु । माहात्म्यप्रवणे तस्य विधिं चापि वद प्रभो ॥६॥

देवीभागवतं नाम पुराणं परमोत्तमम् । त्रैलोक्यजननी साक्षादुगीयते यत्र दास्यती ॥७॥

स्कन्द उवाच

श्रीभागवतमाहात्म्यं को वक्तुं विस्तरयत्तमः । शृणु सर्वोपतो ब्रह्मन्वक्षयिष्यामि सांप्रतम् ॥८॥

मां निन्दया सन्निवदानन्दरूपिणी जगदम्बिका । साक्षात्समाश्रिता यत्र भुक्तिमुक्तिप्रदायिनी ॥९॥

अतस्तद्गाढमयी मूर्तिर्देवीभागवते भूने । पठनाच्छ्रवणाद्यस्य न विचिदिह दुर्लभम् ॥१०॥

आसीद्विवस्वत पुत्र श्राद्धदेव इति श्रुत । सोऽनपत्योऽकरोर्दिष्टं वसिष्ठानुमतो नृप ॥११॥
 होतार प्रार्थयामास श्रद्धाऽथ दयिता मनो । कन्या भवतु मे ब्रह्मास्तथोपायो विधीयताम् ॥१२॥
 मनसा चिन्तयन्तोता कन्यामेवाजुहोद्वि । ततस्तद्वधभिकारेण कन्येला नाम चाभवत् ॥१३॥
 अथ राजा सुता दृष्ट्वा प्रोवाच विमना गुरुम् । कथं सङ्कल्पवैषम्यमिह जातं प्रभो तव ॥१४॥
 सञ्छुत्वा स मुनिर्दण्ड्यौ ज्ञात्वा होतुर्व्यतिक्रमम् । ईश्वर शरणं यात इलाया पुस्तकाम्भया ॥१५॥
 मुनेस्तपः प्रभावाच्च परेशानुग्रहात्तथा । पश्यतां सर्वलोकानामिला पुरुषतामगात् ॥१६॥
 गुरुणा कृतसस्कारं सुद्युम्नोऽथ मनो सुत । निधिर्वभूव विद्याना सरितामिव सागर ॥१७॥
 अथ कालेन सुद्युम्नस्तारुण्यं समवाप्य च । मृगयार्थं वनं यातो हयमारुह्य सैन्धवम् ॥१८॥
 वनाद्वनात्तरं गच्छन्बहुं वभ्राम सानुग । दैवादधस्ताद्रेमाद्रे स कुमारो वनं ययौ ॥१९॥
 कस्मिंश्चित्समये यत्र भार्ययाऽपर्णया सह । अरमद्देवदवस्तु शङ्करो भगवान्मुदा ॥२०॥
 तदा तु भुनयस्तत्र शिवदर्शनलालसा । आजग्मुरथ सान्द्रुष्ट्वा गिरिजा व्रीडिताऽभवत् ॥२१॥
 रममाणौ तु तौ दृष्ट्वा गिरिशी सशितप्रता । निवृत्ता मुनयो जन्मुर्वैकुण्ठनिलयं तदा ॥२२॥
 प्रियाया. प्रियमन्विच्छन्निवोऽरुण्यं शशाप ह ।

अक्षारम्य विनोद्योऽथ पुमान् यापिद्भुवदिति ॥ २३ ॥

सत आरम्य तं देशं पुरुषा वर्जयति हि । तत्र प्रविष्टं सुद्युम्नो वभूव प्रमदोत्तमा ॥२४॥
 स्नाभूतानुगानश्च वडवा वीक्ष्य विस्मितः । अथ सा सुन्दरी योषा विचचार वनं यने ॥२५॥
 एषदा सा जगामाथ ब्रुधस्याश्रमसन्निधौ । दृष्ट्वा तां चारुसर्वाङ्गीं पीनो नतपयोधराम् ॥२६॥
 विद्योष्ठीं क्रुन्ददशनां सुमुखीमृत्पलक्षणां । अनङ्गशरविद्रागश्रकमे भगवान्नुष ॥२७॥
 सपि तच्चक्ष्मे सुधू कुमारं सोमनदनम् । ततस्तस्याश्रमेऽवात्मीद्रममाणा बुधेन मा ॥२८॥
 अथ कालेन कियतां पुरुरवसमामजम् । स तस्यां जनयामास मित्राघरणसभय ॥२९॥
 अथ वर्षेपु यातेषु वदाचित्सा बुधाश्रमे । स्मृत्वा स्वपूर्ववृत्तान् हृदि तां तिर्जगाम ह ॥३०॥
 गुरोरथाश्रमं गत्वा वसिष्ठस्य प्रणम्य तम् । निवद्य वृत्तं शरणं ययौ पुनरभ्यर्चयती ॥३१॥
 वसिष्ठो ज्ञातवृत्तातो गत्वा वैलासपर्वतम् । सपूज्य दाभुं सुष्टाव भक्त्या परमया युत ॥३२॥

वसिष्ठ उवाच

नमो नमः शिवायास्तु शशराय वर्षदिने । गिरिजाद्विद्वद्दहाय नमस्ते चद्रमोले ॥३३॥
 मृडाय सुरादात्रे ते नमः रत्नसन्निधौ । नीलकण्ठाय भक्तानां मुक्तिमुक्तिप्रदायिने ॥३४॥
 शिवाय शिवरूपाय शपथभयहारिणे । नमो वृषभवाहाय शरण्याय परात्मने ॥३५॥
 ब्रह्मविष्णोशरूपाय शर्गस्थितिलयेषु च । नमो देवाधिदेवाय वरदाय पुताय ॥३६॥

यज्ञरूपाय यजता फल्दान्ने नमो नम । भगाधराय सूर्येन्दुशिखिनेत्राय ते नम ॥३७॥
एव स्तुत स भगवान्प्रादुरासीज्जगत्पति । वृषारूढोऽम्बिकोपेत कोटिसूर्यसमप्रभ ॥३८॥
रजताचलसकाशस्त्रिनेत्रश्चन्द्रशेखर । प्रणत परिशुष्टात्मा प्रोवाच मुनिसत्तमम् ॥३९॥

श्रीभगवानुवाच

वर वरय विप्रये यत्ते मनसि वर्तते । इत्युक्तस्त, प्रणम्येलापुंस्त्वमभ्यर्थयन्मुनि ॥४०॥
अथ प्रसन्नो भगवानुवाच मुनिसत्तमम् । मास पुमान्स भविता मास नारी भविष्यति ॥४१॥
इति प्राप्य वर क्षमोर्महपिजगदम्बिकाम् । वरदानोमुखी देवी प्रणनाम महेश्वरीम् ॥४२॥
कोटिचन्द्रकलाकान्ति सुस्मिता परिपूज्य च । तुष्टाव भक्त्या सततमिलाया पुस्तकाम्यया ४३॥
जय देवि महादेवि भक्तानुग्रहकारिणि । जय सर्वसुराराध्ये जयानतगुणालये ॥४४॥
नमो नमस्ते दक्षशि शरणागतवत्सले । जय दुर्गे दु खहनि दुष्टदैत्यनिपूदिनि ॥४५॥
भक्तिगम्ये महामाये नमस्ते जगदम्बिके । ससारमागरोत्तारपोनीभूतपदाम्बुजे ॥४६॥
ब्रह्मादयोऽपि विबुधास्त्वत्पादाद्बुजमेवया । विश्वमर्गस्थितिलयप्रभुत्व समवाप्नुयु ॥४७॥
प्रसन्ना अथ दक्षशि चतुर्वर्गप्रदामिनि । कस्त्वा स्तोतुं क्षमो देवि केवल प्रणतोऽस्यहम् ४८॥
एव स्तुता भगवती दुर्गा नारायणी परा । भक्त्या वसिष्ठमुनिना प्रसन्ना तत्पणादभूत ॥४९॥
तदोवाच महादेवी प्रणतातिहरी मुनिम् । सुद्युम्नभवन गत्वा कुर भक्त्या मदर्चनम् ॥५०॥
सुद्युम्न धावय प्रोत्था पुराण मतिप्रथमम् । देवीभागवत नाम नवाहार्भिर्द्विजोत्तम ॥५१॥
श्रवणादेव सतत पुस्तकमस्य भविष्यति । इत्युक्त्वा च तिरोधान गच्छन् स्म शिवश्वरी ॥५२॥
वसिष्ठस्ता दित नत्वा समागत्याश्रम निनम् । समाहूय च सुद्युम्न दव्यारपणमादिगन् ॥५३॥
आरिवन्मय मित पक्ष सपूज्य जगदम्बिकाम् । नवरात्रविधानन धावयामास नृपतिम् ॥५४॥
श्रुत्वा भक्त्यापि सुद्युम्न श्रीमद्भागवतामृतम् । प्रणम्यान्मर्च्य च गुर लभ पुस्तक निरतरम् ५५॥
राज्यासनर्जमपित्तन्तु वसिष्ठेन महर्षिणा । भूव द्यावाऽधर्म्येण प्रजादत्तवानुरजयन् ॥५६॥
ईजे च विविधैर्यज्ञैः सपूर्णवरदक्षिणैः । पुत्रेषु राज्य सदित्य प्राप्तदव्या सत्कृताम् ॥५७॥

इति कथितमरोप सेतिहास च विप्रा यदि पठति सुभक्त्या मानवो वा शृणोति ।

स इह सकलामा प्राप्य दव्या प्रयादान्परममूनमयान्ते याति देव्या सदाकम् ॥५८॥

इति श्रीस्कन्दपुराण मानसखण्डे देवीभागवतमाहात्म्ये तृतीयाध्याय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

‘इति श्रुत्वा, कथा दिव्या विचित्रा कुंभसंभवः । शुश्रूषुः पुनराहेदं विशाखं विनयान्वितः ॥१॥

अगस्त्य उवाच

‘देवसेनापते, देव विचित्रेयं, श्रुता कथा । पुनरन्यच्च माहात्म्यं वद, भागवतस्य मे ॥२॥

स्कन्द उवाच

‘मित्रावरुणसंभूत, मुने भृशु कथामिमाम् । यत्रैकदेशमहिमा प्रोक्तो भागवतस्य तु ॥३॥

वर्ण्यते धर्मविस्तारो गायत्रीमधिकृत्य च । गायत्र्या महिमा यत्र तद्भागवतमिष्यते ॥४॥

भगवत्या इदं यस्मात्तस्माद्भागवतं विदुः । ब्रह्मविष्णुशिवाराध्या परा भगवती हि सा ॥५॥

ऋतवागिति विख्यातो मुनिरासीन्महामतिः । तस्य पुत्रोऽभवत्काले गण्डान्ते पौष्पमान्तिमे ॥६॥

स तस्य जातकर्मादि क्रियाश्चक्रे यथाविधि । चूडोपनयनादोश्च संस्कारानपि सोऽकरोत् ॥७॥

यत आरभ्य जातोऽसौ पुत्रस्तस्य महात्मनः । तत एवाथ स मुनि, शोकरोगानुलोऽभवत् ॥८॥

रोपलोभपरोतात्मा तथा मातापि तस्य च । बहुरागादिता नित्यं शुचा दुःखीकृता भूताम् ॥९॥

ऋतवाक्स मुनिश्चिन्तामवाप भूशदुःखितः । किमेतत्तत्वारणं जातं पुत्रो मेऽस्यतदुर्मतिः ॥१०॥

कस्यचिन्मुनिपुत्रस्य बलात्पत्नी जहार च । मेने शिष्या पितुर्नासौ न च मातुर्विमूढधीः ॥११॥

ततो विपण्णचित्तस्तु ऋतवागब्रवीदिदम् । अपुत्रता वरं नृणां न वदाचित्कुपुत्रता ॥१२॥

पितृन्कुपुत्रः स्वर्यातान्निरये पातयत्यपि । यावज्जीवेत्सदा पित्रोः वैवलं दुःखदायकः ॥१३॥

पित्रोर्दुःखाय धिग्जन्म कुपुत्रस्य च पापिनः । सुहृदा नोपरायाय नापक्तराय वीरिणाम् ॥१४॥

धन्यास्ते मानवा लोके सुपुत्रो यद्गृहे स्थितः । परोपकारशीलश्च पितुर्मातुः सुतावहः ॥१५॥

कुपुत्रेण कुलं नष्टं कुपुत्रेण हतं यशः । कुपुत्रेणैह चामुत्र दुःखं निरयमातनाः ॥१६॥

कुपुत्रेणान्वयो नष्टो जन्म नष्टं कुभार्यया । कुभोजनेन दिवसः कुमित्रेण सुप्तं कुतः ॥१७॥

स्कन्द उवाच

एवं दुष्टस्य पुत्रस्य दुष्टेराचरणं मुनिः । तप्यमानोऽनितं काले गत्वा गर्गमपृच्छत् ॥१८॥

ऋतवागुवाच

भगवंस्त्वामहं प्रष्टुमिच्छामि वद तत्प्रभो ।

पणोति जातस्य पापार्थं पुनर्योऽसीत्यकारणम् ॥१९॥

गुस्तुभूपया वेदा अर्षीता विधिवन्मया । ब्रह्मपातिप्रतं तीर्त्वा विवाहो विधियत्युतः ॥२०॥

भार्यया सह गार्हस्थ्यधर्मश्चानुष्ठितोऽनिरागम् । पचयन्नविधानं च मयाऽकारि यथाविधि ॥२१॥
नरकाद्विमुक्तता विप्रं न तु काममुखेच्छया । गर्भाधानं च विधिवत्पुत्रप्राप्त्यै मया कृतम् ॥२२॥
पुत्रोऽयं मम दोषेण मातुर्दोषेण वा मुने । जातो दुःखावहं पित्रोर्दुःशीलो बहुशोकदः ॥२३॥
एतन्निशम्य वचनं गर्गाचार्यो मुनेस्तदा । विचार्य सर्वं तद्धेतुं ज्योतिर्विद्वाचमब्रवीत् ॥२४॥

गर्ग उवाच

मुने नैवापराधस्ते न मातुर्न कुलस्य च । रवत्यतः तु गण्डान्तं पुनर्दौ शीत्यकारणम् ॥२५॥
दुष्टे काले यतो जन्म पुत्रस्य तत्र भो मुने । तनैव तत्र दुःखाय नान्यो हेतुर्मनागपि ॥२६॥
तद्दुःखसातये ब्रह्मक्षयता मातरं शिवाम् । समाराधय यत्नेन दुर्गां दुर्गतिनाशिनीम् ॥२७॥
गर्गस्य वचनं श्रुत्वा ऋतवाक् क्रोधमूर्छितः । रेवती तु शशापासौ व्योम्नः पततु रेवती ॥२८॥
दत्ते शापे तु तेनायं पूज्यो भव च पपात खातः । कुमुदादौ भासमानः सर्वलोकस्य पश्यतः ॥२९॥
रूपातो रैवतकश्चाभूत्तत्पातात्कुमुदाचलः । अतीव रमणीयश्च ततः प्रभृति मोऽप्यभूत् ॥३०॥

दत्त्वा घ्रापं च रेवत्यै गर्गोक्तविधिना मुनिः ।

समाराध्याविका देवो मुल्लसोभाग्यभागभूत् ॥३१॥

स्कन्द उवाच

रेवत्युक्तस्य यत्तेजस्तस्माज्जाता तु कन्यका । रूपेणाप्रतिमा लोके द्वितीया श्रीरिवामवत् ॥३२॥
अथ तां प्रमुच्य कन्या रेवतीकांतिसम्भवाम् । दुष्टा नाम चकारास्या रेवतीति मुदा मुनिः ॥३३॥
नित्येऽयं स्वाधर्मे चैनां पोषयामास धर्मतः । ब्रह्मपि प्रमुच्यो नाम कुमुदादौ सुतामिव ॥३४॥

अथ कालेन च प्रौढा दुष्टा ता रूपशालिनीम् ।

स मुनिश्चिन्तयामास कोऽस्या योग्यो वरो भवेत् ॥३५॥

बहुधाऽन्वेपयस्तस्या नासृष्टादोचितं पतिम् । ततोऽग्निशाला सविद्यं मुनिस्तुष्टाव पावकम् ॥३६॥
कन्यावरं तदाशरत्प्रोतस्तमपि हृष्यवाद् । परिगृह्यो बलवान्वीरं प्रियवागपराजितं ॥३७॥
दुर्दमो भविता भर्ता मुनेऽस्या पृथिवीपतिः । इति श्रुत्वा वचो बह्वे प्रसन्नोऽभून्मुनिस्तदा ॥३८॥
दीवादासेऽव्याजतत्प्रणादागतो नृपः । दुर्दमो नाम मेधावी तस्याथमपदं मुने ॥३९॥
पुत्रो विक्रमशीलस्य बलवान् शौर्यवत्तरः । शालिन्दीजठरे जातः प्रियव्रतकुलोद्भूतः ॥४०॥
मुनेराधममाविश्य तमदृष्ट्वा महामुनिम् । आमन्य तां प्रिये चेति रेवतीं पृष्टवानृपः ॥४१॥

राजोवाच

महर्षिर्भगवानस्मादाद्यभास्व गतः प्रिये । तस्यादौ द्रष्टुमिच्छामि वद कन्याणि तत्त्वतः ॥४२॥

समाप्तिदिवसे राजा पुराणं च मुनि तथा । पूजयामास धर्मात्मा मुदा परमया युतः ॥८१॥
 हुत्वा नवार्णमंत्रेण भोजयित्वा कुमारिका । वाडवाश्च सपत्नीकान्दक्षिणाभिरतोपयत् ॥८२॥
 अथ कालेन कियता भगवत्याः प्रसादतः । गर्भं दधार सा राज्ञी लोककल्याणकारकम् ॥८३॥
 पुण्येऽथ समये प्राप्ते ग्रहं सुस्थानसंगतैः । सर्वमंगलसपन्ने रेवती सुपुत्रे सुतम् ॥८४॥
 श्रुत्वा पुत्रस्य जननं स्नात्वा राजा मुदान्वितः । स सुवर्णाभसा चक्रे जातकर्मादिकाः क्रियाः ॥८५॥
 यथाविधि च दानानि दत्त्वा विप्रानतोपयत् । कृतोपनयनं राजा सागान्वेदानपाठयत् ॥८६॥
 सर्वविद्यानिधिर्जातौ धर्मिष्ठोऽस्त्रविदा वर । धर्मस्य वक्ता कर्त्ता च रैवतो नाम वीर्यवान् ॥८७॥
 नियुक्तवानथ ब्रह्मा रैवतं मानवे पदे । मन्वन्तराधिप श्रीमान्गा शशास स धर्मतः ॥८८॥
 इत्थं देव्याः प्रभावोऽयं संक्षेपेणोपवर्णित । पुराणस्य ॥ माहात्म्य को वक्तु विस्तरात्क्षमः ॥८९॥

सूत उवाच

कुम्भयोनिस्तु माहात्म्यं विधिं भागवतस्य च । श्रुत्वा कुमारं चाम्यर्च्य स्वाश्रमं पुनराययौ ॥९०॥
 इदं मया भागवतस्य विप्रा माहात्म्यमुक्तं भवता ममक्षम् ।
 शृणोति भक्त्या पठतीह भोगान्भुक्त्वाऽखिलान्मुक्तिमुपैति चात्ते ॥९१॥
 इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसखण्डे श्रीदेवीभागवतमाहात्म्ये चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

अप्य ऊचुः

सूत सूत महाभाग श्रुतं माहात्म्यमुत्तमम् । अधुना श्रोतुमिच्छाम पुराणश्रवणे विधिम् ॥१॥

सूत उवाच

श्रूयता मुनयः सर्वे पुराणश्रवणे विधिम् । नराणां शृण्वता येन सिद्धिः स्यात्सर्वकामिकी ॥२॥
 आदौ देवज्ञमाहूय मुहूर्तं कल्पयेत्पुष्टीः । आरभ्य शुचिमास तु मासपट्कं शुभावहम् ॥३॥
 हस्ताश्विमूलपुष्यर्षे ब्रह्मर्षेन्दुवैष्णवे । सत्तिथौ शुभवारे च पुराणश्रवणं शुभम् ॥४॥

गुरुभाद्रेदशवेदाऽब्जशराऽपाद्विषगुणैः ४ क्रमात् ।

धर्मातिरिन्दिराप्राप्तिः कयासिद्धिः पर सुखम् ॥ ५ ॥

पीडाऽय भूपतिभयं ज्ञानप्राप्तिः क्रमात्फलम् । पुराणश्रवणे चक्रं शोधयेच्छिवभाषितम् ॥६॥
 अथवा प्रीतये देव्या नवरात्रचतुष्टये । शृणुयादन्यमार्गोप तिथिवारक्षेऽशोधिते ॥७॥
 संभारं तादृशं कार्यं विवाहादौ च यादृशम् । नवाहयजो चाप्यस्मिन्विधेयं यत्नतो बुधैः ॥८॥
 सहाया बहवः कार्यं दम्भलोभविवर्जिताः । चतुराश्च वदान्याश्च देवीभक्तिपरा नराः ॥९॥

प्रेम्या यत्नेन वार्तेयं देशे देशे जने जने । आगन्तव्यमिहावश्यं कथा देव्या भविष्यति ॥१०॥
सौराश्च गाणपत्याश्च सैवाः शाक्ताश्च वैष्णवाः । सर्वेषामपि सेव्येयं यतो देवाः सशक्तयः ॥११॥
श्रीमद्देवीभागवतपीयूषरसलोलुपैः । आगन्तव्यं विशेषेण कथार्यं प्रेमतत्परैः ॥१२॥

ब्राह्मणाद्याश्च ये वर्णाः स्त्रियश्चाथमिणस्तथा ।

सकामाश्चापि निष्कामाः पान्व्यं तैः कथामृतम् ॥१३॥

नावकाशः कदाचित्स्यान्नवाहश्चवणेऽपि तैः । आगन्तव्यं यथाकालं यज्ञे पुण्या क्षणस्थितिः ॥१४॥
विनयेनैव कर्तव्यमेवमाकारणं नृणाम् । आगतानां च कर्तव्यं वासस्थानं यथोचितम् ॥१५॥
कथास्थानं प्रकर्तव्यं भूमौ मार्जनपूर्वकम् । लेपनं गोमयेनाथ विशालाया मनोरमम् ॥१६॥
कार्यस्तु मण्डपो रम्यो रंभास्तंभोपशोभितः । वितानमुपरिष्ठातु पताकाध्वजराजितः ॥१७॥
वक्तुश्चैवासनं दिव्यं सुखास्तरणसंयुतम् । रचितव्यं प्रयन्नेन प्राङ्मुखं बाप्युदङ्मुखम् ॥१८॥
यथोचितानि कुर्वीत श्रोतृणामसनानि च । नृणां चैवाथ भारीणां कथाश्रवणहेतवे ॥१९॥
वाग्मी दातश्च शास्त्रज्ञो देव्याराधनतत्परः । दयालुनिस्पृहो दक्षो धीरो वक्तोत्तमो मतः ॥२०॥
ब्रह्मण्यो देवताभक्तः कथारसपरायणः । उदारोऽलोलुपो नम्रः श्रोता हिंसादिवर्जितः ॥२१॥
पाखण्डनिरतो लुब्धः स्त्रीणो धर्मव्यजस्तथा । निदुरः क्रोधघ्नो वक्ता देवीयज्ञे न क्षयते ॥२२॥
संशयच्छेदनायैकः पण्डितश्च तयागुणः । श्रोतृबोधकृदव्यग्रः कार्यो वक्तु सहायकृत् ॥२३॥
मुहूर्तं दिवसादवगन्तुं श्रोतादिभिर्जनैः । कर्तव्यं क्षौरकर्मादि ततो नियमकल्पनम् ॥२४॥
अरुणोदयवेलायां स्नायाच्छीघ्रं विधाय च । सध्या तर्पणकार्यं च निरत्यं संक्षेपतश्चरेत् ॥२५॥
कथाश्रवणयोग्यत्वसिद्धये गात्रं दापयेत् । समस्तविघ्नहर्तारमादौ वणपतिं यजेत् ॥२६॥
कलशाश्चापि संस्थाप्य पूजयेत्तत्र दिग्मवान् । बटुकं क्षेत्रपालं च योगिनीमर्ताकास्तथा ॥२७॥
सुलसी चापि संपूज्य ब्रह्मन्विष्णुं च शंकरम् । नवाक्षरेण मनुना पूजयेज्जगदम्बिकाम् ॥२८॥
मर्वोपचारैः संपूज्य श्रीभागवतपुस्तकम् । श्रीदेव्या वाङ्मयो मूर्ति यथावच्छोभनाक्षरम् ॥२९॥
कथाविघ्नोपशान्त्यर्थं वृणुयात्तं च वाहवान् । आप्यो नवार्णमंत्रस्तैः पाठयः सप्तशतीस्तवः ॥३०॥
प्रदक्षिणनमस्कारान्कृत्वाते स्तुतिमाचरेत् । कात्यायनि महामाये भवानि भुवनेश्वरि ॥३१॥
मंसारसागरे ममं मामुद्धर कृपायमे । ब्रह्मविष्णुशिवाद्याध्वे प्रसीद जगदंबिके ॥३२॥
मनोमिलपितं देवि वरं देहि नमोऽस्तु ते । इति सप्रार्थ्यं शृणुयात्कथां नियतमानसः ॥३३॥

वक्तारं चापि संपूज्य व्यासबुद्ध्या तदात्मवान् ।

मात्स्यालकारवस्त्रार्थः संपूज्य प्रार्थयेच्च तम् ॥३४॥

सर्वशास्त्रेतिहासज्ञं व्यासरूपं नमोऽस्तु ते । कथाचंद्रोदयेनातस्तमं स्तोमं निराकुरु ॥३५॥

कन्योवाच

अग्निशालामुपगतो महाराज महामुनि । निश्चक्रामाश्रमात्तूर्णं राजाप्याकर्ण्य तद्वच ॥४३॥
 तथाऽग्निशालाद्वारस्य राजानं दुर्दम मुनि । राजलक्षणसयुक्तमपश्यत्प्रश्रयानतम् ॥४४॥
 प्रणनाम च त राजा मुनि शिष्यमुवाच ह । गौतमानोयतामर्घ्यमर्घ्ययोग्योऽस्ति भूपति ॥४५॥
 आगतश्चिरकालेन जामानेति विशेषन । इत्युक्त्वाध्वं ददौ तस्मै सोऽपि जग्राह चिन्तयन् ॥४६॥
 मुनिरासनमासीन गृहीताध्वं च भूपतिम् । आशोभिरभिनवाद्य कुशल चाप्यपृच्छन् ॥४७॥
 अपि तेऽनामय राजन्वले कोशे सुहृत्सु च । भृत्येऽमात्ये पुरे देशे तथात्मनि जनाधिप ॥४८॥
 भार्याऽस्ति ते कुशलिनो यत सान्नेय तिष्ठति । अतो न पृच्छाम्यस्यास्ते चान्यासा कुशल वद ॥

राजोवाच

भगवस्त्वत्प्रसादेन सर्वत्रानामय मम । एतत्कुतूहल ब्रह्मन्मद्भार्या काऽत्र विद्यते ॥५०॥

ऋषिरुवाच

रेवती नाम ते भार्या रूपेणाप्रतिमा भुवि । विद्यतेऽत्र कथं पत्नी ता न वेत्ति महीपते ॥५१॥

राजोवाच

सुमद्राद्यास्तु या भार्या मम सन्ति गृहे विभो । जानामि तास्तु भगवन् वै जानामि रेवतीम् ॥५२॥

ऋषिरुवाच

प्रियेति साप्रत राजस्त्वयोक्ता या महामते । सा विस्मृता क्षणादेव या ते श्लाघ्यतमा प्रिया ॥

राजोवाच

त्वयोक्तं यन्मुपा तन्नो तथैवामन्त्रिता मया । मुने दुष्टो न मे भाव कोऽपि मा कर्तुमर्हति ॥५४॥

ऋषिरुवाच

राजन्मुक्तं त्वया सत्यं न भावो हृषितस्तव । बह्विना प्रेम्तिनेत्य भवता ध्यातुं वद ॥५५॥

अद्य पृष्टो मया बह्वि कोऽप्या भर्ता भविष्यति ।

सेनोक्तं दुर्दमो राजा भविताऽस्या पतिर्धुवम् ॥५६॥

तदादत्स्व मया दत्तामिमा कन्या महीपते । प्रियेयामन्त्रिता पूर्वं मा विचार कुरुष्व भो ॥५७॥

ध्रुवन्तमोऽभयतूष्णी चितयन्मुनिभाषितम् । वैराहित्यं विधिं तस्य मुनि कर्तुं समुद्यत ॥५८॥

अथोद्यत विवाहाय दृष्ट्वा कन्याऽब्रवीन्मुनिम् । रेवत्युक्ते विवाहो मे तात कर्तुं स्वमर्हति ॥५९॥

ऋषिरुवाच

यस्य विवाहयोग्यानि सत्यन्यथाणि भूरिच । रेवत्या कथमुदाह योग्यं न दिवि स्थितम् ॥६०॥

कन्योवाच

रेवत्यृक्षं विना कालो भगोद्वाहोचितो न हि । अतः संप्रार्थयाम्येतद्विवाहं पौष्णमे कुरु ॥६१॥

ऋषिरुवाच

ऋतवाङ्मुनिना पूर्वं रेवतीभं निपातितम् । भान्तरे चेन्न ते प्रीतिविवाहः स्यात्कथं तव ॥६२॥

कन्योवाच

तपः किं तप्तवानेक ऋतवागेव केवलम् । भवता किं तपो नैदृक्तं वाक्कायमानसैः ॥६३॥

जगत्स्रष्टुं समर्थस्त्वं वेषपहं ते तपोबलम् । रेवत्यृक्षं दिवि स्थाप्य भगोद्वाहं पितः कुरु ॥६४॥

ऋषिरुवाच

एवं भवतु भद्रं ते यथैव त्वं ब्रवीषि माम् । त्वत्कृते सोममार्गेऽहं स्थापयाम्यद्य पौष्णभम् ॥६५॥

स्कन्द उवाच

एवमुक्त्वा मुनिस्तूणं पौष्णभं स्वतपोबलात् । यथापूर्वं तथा चक्रे सोममार्गे घटोद्भव ॥६६॥

रेवतीनाम्नि नक्षत्रे विवाहविधिना मुनिः । रेवती प्रददौ राज्ञे दुर्दमाय महात्मने ॥६७॥

कृत्वा विवाहं कन्याया मुनी राजानमब्रवीत् । किं तेऽभिलषितं वीर वद तत्पूरयाम्यहम् ॥६८॥

राजोवाच

मनो स्वायंभुवस्याहं वंशे जातोऽस्मि हे मुने । मन्वन्तराधिप पुत्रं त्वत्प्रसादाच्च कामये ॥६९॥

मुनिरुवाच

यद्येपा कामना तेऽस्ति देव्या आराधनं कुरु । भविष्यत्येवं ते पुत्री मनुर्मन्वंतराधिप ॥७०॥

देवीभागवतं नाम पुराणं यत् पञ्चमम् । पञ्चकृत्यस्तु तच्छ्रुत्वा लप्स्यसेऽभिमतं सुतम् ॥७१॥

रेवत्या रेवती नाम पञ्चमो भविता मनु । वेदविच्छास्त्रतत्त्वज्ञो धर्मवानपराजितः ॥७२॥

इत्युक्तो मुनिना राजा प्रणम्य मुदितो मुनिम् । भार्यया सह मेषावी जगाम नगरं निजम् ॥७३॥

पितृपेतामहं राज्यं चकार स महामतिः । पालयामास धर्मात्मा प्रजा पुनानिवीरसान् ॥७४॥

एकदा लोमशो नाम महात्मा मुनिरागत । प्रणिपत्य तमम्यर्च्य प्राजलिश्राववीनृपः ॥७५॥

राजोवाच

भगवंस्त्वत्प्रसादेन श्रोतुमिच्छामि भो मुने । देवीभागवतं नाम पुराणं पुनलिप्सया ॥७६॥

श्रुत्वा वाचं प्रजामर्तुः प्रीतः प्रोवाच लोमश । धन्योऽसि राजन्ते भक्तिर्ज्ञाताः श्रीलोक्यमातरि ७७॥

मुरासुरनराराध्या या परा जगदम्बिका । तस्या चेद्भक्तिरूपेणा कार्यसिद्धिर्भविष्यति ॥७८॥

अतस्त्वा धावयिष्यामि श्रीमद्भागवतं नृप । यस्य श्रवणमात्रेण न किञ्चिदपि दुर्लभम् ॥७९॥

इत्युक्त्वा मुदिने ब्रह्मन्कारभमयाकरोत् । पञ्चकृत्यः स शुश्राव विधिवद्भार्यया सह ॥८०॥

तदग्रे तु नवाहान्त कर्त्तव्या नियमास्तदा । विप्रादीनुपवेश्यादौ संपूज्योपविशेत्स्वयम् ॥३६॥
 श्रोतव्यं सावधानेन चतुर्वर्गफलाप्तये । गृहपुत्रकलशस्तघनचिन्तामपास्य च ॥३७॥
 सूर्योदयं समारभ्य किञ्चित्सूर्येऽवशेषिते । मुहूर्त्तमानं विश्रम्य मध्याह्ने वाचयेत्सुधी ॥३८॥
 मलमूत्रजयायेषां लघु भोजनमिष्यते । हविष्यान्नं वरं भोज्यं सकृदेव कथाधिना ॥३९॥
 अथवा स्यात्फलाहारी पयोभुक्वा घृताशनं । यथा स्थानं कथाविघ्नस्तथा कार्यं विचक्षणं ४०॥
 कथाश्रवणनिष्ठानां वक्ष्यामि नियमं द्विजा । ब्रह्मविष्णुमहेशानां मध्ये ये भेददर्शिनः ॥४१॥
 देवीभक्तिविहीना ये पाखण्डा हिमका खला ।

विप्रद्रुहो नास्तिका ये न ते योग्या कथाश्रवे ॥४२॥

ब्रह्मस्वहरणे लुब्धा परदारघनेषु च । देवस्वहरणे तेषां नाधिकारः कथाश्रवे ॥४३॥
 ब्रह्मचारी च भूषायी सत्यवक्ता जितेन्द्रियः । कथासमाप्तौ भुजोत्पश्यावल्यां यतात्मनः ४४॥
 घृताय च कलिद च तैलं च द्विदणं मधु । दग्धमन्नं पर्युषितं भावदुष्टं त्यजेदग्रतो ॥४५॥
 आमिषं च मसूराक्षमुदकं दृष्टमेव च । रसोन्नमूलं हिंयुं पलातुं गृज्जनं तथा ॥४६॥
 कूष्माण्डलिकाशाकं न भुजोत् कथाग्रतो । कामं क्रोधं मदं लोभं दम्भं मानं च वर्जयेत् ॥४७॥
 विप्रध्रुवपतितप्राणं वषावयवनात्यजं । उदकयथा वेदयाहूर्त्नं वदेद्यथाग्रतो ॥४८॥
 ब्रह्मगौरुविप्राणां ग्रीराणां महतां तथा । देवानां देवभक्तानां न निंदा शृणुयादपि ॥४९॥
 विनयं चार्जवं शौचं दयां च मितभाषणम् । उदारमानसं चैवं कुर्याद्वस्तु कथाग्रतो ॥५०॥
 वध्या वा कावचध्या वा दुर्भंगा वा मृताभङ्गा ।

दरिद्रस्थानपत्यश्च भक्तचेमा शृणुयात्स्वयम् ॥५१॥

वध्या वा कावचध्या वा दुर्भंगा वा मृताभङ्गा । पतद्भर्गिना माचतामि आभ्या तपा वधा ५२॥
 धर्मार्थकाममोक्षाश्च मो वाछति विना धनम् । भगवत्या भगवत् स्थानव्यं तत्र यत्नतः ॥५३॥
 कथादिनानि चैतानि नयमर्चं समानि हि । तेषु दत्तं हृतं जप्तमातङ्गं न भवेत् ॥५४॥
 एव यत्र गवाहं तु कृत्वोद्यापनमाचरेत् । महाष्टमीव्रतं यद्रक्षथा कार्यं वक्ष्येऽपि ॥५५॥
 पिप्पामा श्रवणेनैव पूता मुक्तिं व्रजति हि । भोगमोक्षप्रदां नृणां यथा भगवतो पराः ॥५६॥
 पुस्तकस्य च वस्तुश्च पञ्चा तर्मा तु निराम्य । अथवा दत्तं प्रसादं तु गृह्णीत दानार्थकम् ॥५७॥
 गुमारीं पूजयेत्प्रत्येकं भोजयत्प्रार्थयेच्च यः । सुपाणिनीश्च विप्राश्च तस्य पिप्पामा तपः ॥५८॥
 गायत्र्या नामगाहस्य संभाषावधं वा पठेत् । विष्णोर्दाम्निगन्धं च सर्वदोषोपाशान् ॥५९॥
 यम्यं स्मृत्या च नामगाहं तथाप्यग्निर्यादिषु । पूजां गङ्गां याति तस्माद्विष्णुं च कोतया ॥६०॥
 देव्यां भक्तानीमनैः स्वामी होममाचरेत् । यथोपाह्वयमूने । यथा मनुजोऽपवा ॥६१॥

गायन्त्या त्वथवा होम पायसेन ससर्पिषा । यतो भागवत त्वेतद्वायत्रीमयमीरितम् ॥६२॥
वाचक तोपयेत्सम्यग्बलभूपाधनादिभि । प्रसन्ने वाचके सर्वा प्रसन्नास्तस्य देवता ॥६३॥

ब्राह्मणान्भोजयेद्भुक्त्वा दक्षिणाभिश्च तोपयेत् ।
पृथिव्या देवरूपास्ते तुष्टेष्वेष्ट्वीप्सित फलम् ॥६४॥
सुवासिनी कुमारीश्च देवीमक्त्या च भोजयेत् ।
ताम्योऽपि दक्षिणा दत्त्वा प्रार्थयेत्सिद्धिमात्मन ॥६५॥

दद्याद्दानानि चान्यानि सुवर्णं वा पयस्विनी । हयानिभान्मेदिनी च तस्य स्यादक्षय फलम् ॥६६॥
देवीभागवत चैतल्लिखित शोभनाक्षरम् । हर्मसिंहासने स्थाप्य पट्टवस्त्रेण वैष्टितम् ॥६७॥
अष्टम्या वा नवम्या च वाचकायावित्ताय च । दद्यात्स भोगान्भुक्त्वह दुर्लभ मोक्षमप्नुयात् ६८॥
दरिद्रो दुर्बलो बालस्तरुणो जरठोऽपि वा । पुराणवेत्ता वैद्य स्यात्पण्ड्यो मान्यश्च सर्वदा ॥६९॥
सन्ति लोकस्य दह्वो गुरवो गुणजन्मत । सर्वेषामपि तेषां च पुराणज्ञ परो गुह ॥७०॥
पौराणिको ब्राह्मणस्तु व्यासासनसमाश्रित । अमभास्ते प्रसन्न तु नमस्कुपान्न कम्पचित् ॥७१॥

पौराणिकी कथा दिव्या येऽपि शृण्वत्यमन्त्रित ।

तेषां पुण्यफल नास्ति दुःखदारिद्र्यभागिनाम् ॥७२॥

असंपूज्य पुराण तु ताम्बूलकुसुमादिभि । ये शृण्वन्ति कथां दय्यास्त दरिद्रा भवन्ति हि ७३॥
कीर्त्यमाना कथा त्यक्त्वा ये ब्रजत्यन्यतो नराः ।

भोगान्तरे प्रणश्यन्ति तेषां दाराश्च सम्पद ॥७४॥

ये च तुगासनारुढा कथा शृण्वन्ति दामिका । ते वायसा भवत्यत्र भुक्त्वा निरययातनाम् ॥७५॥

ये चाढ्यासनसस्थाश्च ये बीरासनसस्थिता । शृण्वन्ति च कथां दिव्यां तस्मैर्जुनशास्त्रिन ७६॥

कथायां कीर्त्यमानायां यः वदति दुरन्तरम् । रासभास्ते भवतीह कृत्वात्मास्तन परम् ॥७७॥

निन्दति ये पुराणज्ञान्कथां वा पापहारिणोम् । ते तु जन्मशतं दुष्टा गुनरा स्युर्न क्षय ॥७८॥

यः शृण्वन्ति कथां वक्तुं समानासनसस्थिता । गुरतल्पसमं पापं लभन्त नरकालया ॥७९॥

ये चाप्रणम्य शृण्वन्ति तं भवन्ति विषट्कमा । शयानां येऽपि शृण्वन्ति भवत्यजगराह्य ॥८०॥

यः वदाचनं पौराणी न शृण्वन्ति कथां नराः । घोरं नरकं भुक्त्वा भवन्ति ग्रामगूररा ॥८१॥

यः कथां नानुश्रोते विघ्नं कुर्वति यः दृष्टा । वोढ्यव्य निरयं भुक्त्वा भवति ग्रामगूररा ८२॥

आसनं भाजनं द्रव्यं च यः शृण्वन्ति कम्पदलम् । पुराणज्ञाय यच्छन्ति तं त्रान्ति हरे पदम् ॥८३॥

पुराणसुस्तस्मिन् ये पट्टवस्त्रं वरम् । प्रयच्छन्ति यत्नं मूढं ते नरद सुतमन्त्रिण ॥८४॥

पुराणानां तु सर्वेषां श्रवणाद्यदस्ते लभन्ते । तस्माच्छ्रावणं पुण्यं देवीभागवतान्त्रभेत् ॥८५॥

यथा सरित्सु प्रवरा गगा देवेषु शंकर । काव्ये रामायणयद्वज्ज्योतिष्मत्सु यथा रवि ॥८६॥
 आह्लादकाना चन्द्रश्च घनाना च यथा यश । समावता यथा भूमिर्गम्भीर्ये सागरो यथा ॥८७॥
 मन्त्राणा चैव सावित्री पापनाशे हरिस्मृति । अष्टादशपुराणाना देवीभागवत तथा ॥८८॥
 येन केनाप्युपायेन नवकृत्व शृणोति चेत । न शक्य तत्फल वक्तु जीवन्मुक्त स एव ह ॥८९॥
 राजशानुभये प्राप्ते महामारीभये तथा । दुर्मिक्षे राष्ट्रभगे च तच्छात्र्ये शृणुयादिदम् ॥९०॥
 भूतप्रेतविनाशाय राज्यलाभाय शानुत । पुत्रलाभाय शृणुयाद्देवीभागवत द्विजा ॥९१॥
 श्रीमद्भागवत यस्तु पठेद्वा शृणुयादपि । श्लोकाद्वै श्लोकपाद वा सयाति परमा गतिम् ॥९२॥
 भगवत्या स्वय देव्या श्लोकाद्वै प्रकाशितम् । शिष्यप्रशिष्यद्वारेण तदेव विपुलीकृतम् ॥९३॥
 न गायत्या परो धर्मो न गायत्या पर तप । न गायत्या समो देवो न गायत्या परो मनु ॥९४॥
 गातार त्रायते यस्माद्गायत्री तन सोच्यते । साऽत्र भागवते देवी सरहस्या प्रतिष्ठिता ॥९५॥
 अतो भागवतस्यास्य देव्या प्रीतिवरस्य च । महात्म्यपि पुराणानि कला नार्हन्ति पोडशीम् ॥९६॥

श्रीमद्भागवत पुराणममल यदब्राह्मणाना धन

धर्मो धर्मसुतेन यन गदितो नारायणेनामल ।

गायत्र्याश्च रहस्यमत्र च मणिद्वीपश्च सर्वर्णित

श्रीदेव्या हिमभूते भगवती गीता च गीता स्वयम् ॥९७॥

तस्मान्नास्य पुराणस्य लोकेऽयत्सदृश परम । अत सदैव ससेव्य देवीभागवत त्रिजा ॥९८॥

यस्या प्रभावमखिल न हि वेद धाता नो वा हरिर्न गिरिशो न हि चाप्यनन्त ।

अशाशका अपि च ते किमुतान्यदेवास्तस्यै नमोऽस्तु सतत जगदम्बिकायै ॥९९॥

यत्पादपकजरज समवाप्य विश्व ब्रह्मा सृजत्यनुदिन च बिभर्ति विष्णु ।

इन्द्रश्च सहरति नेतरया समर्थास्तस्यै नमोऽस्तु सतत जगदम्बिकायै ॥१००॥

सुधाकूपारातस्त्रिदशतर्काटीविलसिते मणिद्वीपे चिन्तामणिमयगृहे चित्ररुचिरे ।

विराजन्तीमम्बा परशिवहृदि स्मेरवदना नरो ध्यात्वा भोग भजति खलु मोक्ष च लभते ॥१०१॥

ब्रह्मेशाच्युतशक्रार्चमर्हपिभिरुपासिता । जगन् श्रेयसे साऽस्तु मणिद्वीपाधिदेवता ॥१०२॥

इति श्रीस्कन्दपुराणे मानसरत्नदे देवीभागवतमाहात्म्ये

श्रवणविधिवर्णनं नाम पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

समाप्तमिदं स्कान्दीयं श्रीमद्देवीभागवतमाहात्म्यम् ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

प्रथमः स्कन्धः

—:०:—

प्रथमोऽध्यायः

ॐ सर्वचैतन्यरूपा तामाद्या देवी च धीमहि । बुद्धि या न प्रचोदयात् ॥१॥

जीनक उवाच

सूत सूत महाभाग धन्योऽसि पुरुषर्षभ । यदधीतास्त्वया सम्यक्पुराणसहिता शुभा ॥२॥
अष्टादश पुराणानि कृष्णेन मुनिनाऽनघ । कथितानि मुदिन्यानि पठितानि त्वयाऽनघ ॥३॥
पंचलक्षणयुक्तानि सरहस्यानि मानद । त्वया ज्ञातानि सर्वाणि व्यासात्सत्यवतीमुतात् ॥४॥
अस्मान् पुण्ययोगेन प्राप्तस्त्व क्षेत्रमुत्तमम् । दिव्य विश्वसम पुण्य कलिदोषविर्वाजितम् ॥५॥
समाजोऽयमुनीनामिहोद्युतामोऽस्तिपुण्यदाम् । पुराणसहिता भूत ब्रूहि त्व न समाहित ॥६॥
दीर्घाधुर्भव सर्वत्र तापत्रयविर्वाजित । वययाद्य महाभाग पुराण ब्रह्मसमिन् ॥७॥
श्रोत्रेन्द्रिययुता सूत नरा स्वादयिचक्षा । न शृण्वन्तिपुराणानि बहिता विधिना हि ते ॥८॥
मया जिह्वेन्द्रियाह्लाद पङ्कते प्रतिपद्यते । तथा श्रोत्रेन्द्रियाह्लादावचोभि सुधियास्मृत ॥९॥
अथोशा ण्णिन वामं मुहुरि हि नभोगुणं । संकर्शायेन शृण्वन्ति तेष्वकर्णा वय न च ॥१०॥
अत सर्वे द्विना भोम्यश्रोत्राणामा समाहिता । यत्ने नैमिषारण्ये क्षेत्रे कल्मषादिना ॥११॥
येन वेनाम्बुपायेन कालानिवाहन स्मृतम् । व्यसर्नरिह मूर्खाणा बुधाना शास्त्रचित्तनं ॥१२॥
दाग्नान्वनि विचित्राणि जल्पवादयुतानि च । (त्रिविधानि पुराणानि शास्त्राणि विविधानि च ॥
विनष्टाच्छन्दुक्तानि गर्वामर्षकराणि च ॥१॥) नानार्थवादयुनानि हेतुमति बृहति च ॥१३॥

सात्त्विकं तत्र वेदान्तं मीमांसा राजसं मतम् । तामसं न्यायशास्त्रं च हेतुवादाभियन्त्रितम् ॥१४॥
 तथैव च पुराणानि त्रिगुणानि कथानकैः । कथितानि त्वया सौम्य पंचलक्षणवति च ॥१५॥
 तत्र भागवतं पुण्यं पंचमं वेदसमितम् । कथितं यत्त्वया पूर्वं सर्वलक्षणसंयुतम् ॥१६॥
 सद्देशभावेण तदा कीर्तितं परमाद्भुतम् । मुक्तिप्रदं भुमुक्षूणा कामद धर्मद तथा ॥१७॥
 विस्तरेण तदास्याहि पुराणोत्तममादरात् । श्रोतुकामा द्विजाः सर्वे दिव्यं भागवतं शुभम् ॥१८॥
 त्वं तु जानासि धर्मज्ञ पौराणी संहिता किल । कृष्णोक्ता गुह्यभक्तवात्सल्यवसत्त्वगुणादयः ॥१९॥
 श्रुतान्यन्यानि सर्वज्ञ त्वन्मुखान्नि सूतानि च । नैव तृप्तिं ब्रजामोऽद्य सुधापानेऽमरा यथा ॥२०॥
 ध्रुवसुधां पिबता सूत मुक्तिर्नैव कदाचन । पिवन्भागवतं सद्यो नरो मुच्येत संकटात् ॥२१॥
 सुधापाननिमित्तं यद्वृत्ता यज्ञाः सहस्रशः । तद्धान्तिमधिगच्छाम सूत सर्वात्मना वयम् ॥२२॥
 मखाना हि फलं स्वर्गं स्वर्गात्प्रच्यवन पुनः । एवं ससारचक्रेऽस्मिन्भ्रमणं च निरंतरम् ॥२३॥
 विना ज्ञानेन सर्वज्ञ नैव मुक्तिः कदाचन । भ्रमता कालचक्रेऽत्र नराणां त्रिगुणात्मके ॥२४॥
 अतः सर्वरसोपेतं पुण्यं भागवतं वद । पावनं मुक्तिदं गुह्यं भुमुक्षूणा सदा प्रियम् ॥२५॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे शौनकप्रश्नो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीसूत उवाच

धन्योऽहमतिभाग्योऽहं पावितोऽहं महात्मभिः । यत्पृष्टं मुमहत्पुण्यं पुराणं वेदविश्रुतम् ॥१॥
 तदहं संप्रवक्ष्यामि सर्वश्रुत्यर्थसंमतम् । रहस्यं सर्वशास्त्राणामागमानामनुत्तमम् ॥२॥
 मत्वा तापदपङ्कजं सुललितं मुक्तिप्रदं योगिनां
 ब्रह्मार्चरपि सेवितं स्तुतिपरं ध्येयं मुनीन्द्रैः सदा ।
 वक्ष्याम्यद्य विस्तरं बहुखं श्रीमत्पुराणात्तमं
 भक्त्या सर्वरसालयं भगवतीनाम्ना प्रसिद्धं द्विजाः ॥३॥
 या विद्येत्यभिधीयते श्रुतिपथे शक्तिः सदाऽऽद्या परा
 सर्वज्ञा भवन्नखिलिनिपुणा सर्वशये सस्थिता ।
 दुर्ज्ञेया सुदुर्गात्मभिश्च मुनिभिर्ध्यानास्पद प्रापिता
 प्रत्यक्षा भवतीह सा भगवती सिद्धिप्रदा स्यात्पदा ॥४॥

सुष्टाऽखिलं जगदिदं सदसत्स्वरूपं शक्त्या स्वया त्रिगुणया परिपाति विश्वम् ।
 संहृत्य कल्पसमये रमते तथैवा सा सर्वविश्वजननी मनसा स्मरामि ॥५॥

ब्रह्मा सृजत्यग्निलमेतदिति प्रनिदं पौराणिर्देशं कथितं गलु वेदविद्विः ।
विणोन्मु नाभिकमले किल तस्य जन्म तैरक्तमेव सृजते न हि स स्वतंत्रः ॥६॥
विणुस्तु दोषशयने स्वपतीति काले तन्नाभिपद्ममुकुले खलु तस्य जन्म ।
आधारता किल गतोऽत्र सहस्रमौलिः गम्बोध्यता स भगवान् हि कथं मुरारिः ॥७॥
एवार्णवस्य सलिलं रसरूपमेव पात्रं विना न हि रगस्थितिरस्ति कञ्चित् ।

या सर्वभूतविषये किल शक्तिरूपा ता सर्वभूतजननी शरणं गतोऽस्मि ॥८॥
योगनिद्रामौलितामं विष्णुं दृष्ट्वायुजे स्थितः । अजस्तुष्टाव या देवी तामहं शरणं ब्रजे ॥९॥
ता ध्यात्वा मगुणा माया मुक्तिदा निर्गुणा तथा । वक्ष्ये पुराणमखिलं शृण्वंतु मुनयस्त्वियं ॥१०॥
पुराणमुत्तमं पुण्यं श्रीमद्भागवताभिधम् । अष्टादश सद्ब्रह्मणि श्लोकास्तान् तु संस्कृताः ॥११॥
स्कन्धा द्वादश चैवात्र कृष्णेन विहिता शुभा । त्रिंशत् पूर्णमध्याया अष्टादशयुताः स्मृताः ॥१२॥
विंशति प्रथमे तत्र द्वितीये द्वादशे तु । त्रिंशच्चैव तृतीये तु चतुर्थे पञ्चविंशतिः ॥१३॥
पञ्चत्रिंशत्तयाऽध्यायाः पचमे परिकीर्तिता । एकात्रिंशत्तया पष्ठे चत्वारिंशच्च सप्तमे ॥१४॥
अष्टमे तत्त्वमस्यैवाश्च पञ्चाशन्नवमे तथा । त्रयोदश तु संप्रोक्ता दशमे मुनिना किल ॥१५॥
तथा चैकादशस्कन्धे चतुर्विंशतिरीरिता । चतुर्दशैव चाध्याया द्वादशे मुनिसत्तमाः ॥१६॥
एवं सख्या समाख्याना पुराणेऽस्मिन्महात्मना । अष्टादशसहस्रीया सख्या च परिकीर्तिता ॥१७॥
सर्गश्च प्रतिसर्गश्च वंशो मन्वंतराणि च । वशानुचरितं चैव पुराणं पञ्चलक्षणम् ॥१८॥
निर्गुणा या सदा नित्या व्यापिका विकृता शिवा ।

योगगम्याऽखिलाधारा तुरीया या च सस्थिता ॥१९॥

तस्यास्तु सात्त्विकी शक्ती राजसी तामसी तथा । महालक्ष्मी सरस्वती महाकालीति ता त्रियः ॥२०॥
तासां तिरुणा शक्तीनां देवागीकारलक्षणं । सृष्ट्यर्थं च समाख्यातं सर्गं शाल्वविशारदः ॥२१॥
हरिद्रुहिणरद्राणां समुत्पत्तिस्ततः स्मृता । पालनोत्पत्तिनाशार्थं प्रतिसर्गं स्मृतो हि सः ॥२२॥
सोमसूर्योद्भवानां च राज्ञा वंशप्रकीर्तनम् । हिरण्यकशिप्वादीनां वंशास्ते परिकीर्तिताः ॥२३॥
स्वार्थमुदमुत्तानां च मनूनां परिवर्णनम् । कालसंख्या तथा तेषां तत्तन्मन्वंतराणि च ॥२४॥
तेषां वंशानुकथनं वशानुचरितं स्मृतम् । पञ्चलक्षणयुक्तानि भवति मुनिसत्तमाः ॥२५॥
सपादलक्षणं च तथा भारत मुनिना कृतम् । इतिहास इति प्रोक्तं पञ्चमं वेदसममतम् ॥२६॥

शौनक उवाच

इति तानि पुराणानि ब्रूहि सूत्रं खविस्तरम् । कतिग्रन्थाणि सर्वज्ञं श्रीभुक्त्या कथं निह ॥२७॥
कलिकालविभीता स्मो नैमिषारण्यवासिनः । ब्रह्मणाऽत्र समादिष्टाश्चक्रं दत्त्वा मनोमयम् ॥२८॥

कथितं तेन नः सर्वान्निष्ठं त्वेतस्य पृष्ठतः । नेमिः संशीर्यते यत्र स देशः पावनः स्मृतः ॥२१॥
 कलेस्तत्र प्रवेशो न कदाचित्संभविष्यति । तावत्तिष्ठतु सर्वं यावत्सत्ययुगं पुनः ॥२०॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य गृहीत्वा तत्कथानकम् । चालयन्निर्गतस्तूर्णं सर्वदेशदिदक्षया ॥२१॥
 प्रेत्यात्र चालयंश्चक्रं नेमिः शीर्णोऽत्र पश्यतः । तेनेदं नेमिपं प्रोक्तं क्षेत्रं परमपावनम् ॥२२॥
 कलिप्रवेशो नैवात्र तस्मात्स्थानं कृतं मया । मुनिभिः सिद्धसंवेद्यं कलिभोर्तेर्महात्मभिः ॥२३॥
 पशुहीनाः कृता यज्ञाः पुरोडासादिभिः किल । कालातिवाहनं कार्यं यावत्सत्ययुगागमः ॥२४॥
 भाग्ययोगेन संप्राप्तः सूत त्वं चात्र सर्वथा । कथयाद्य पुराणं हि पावनं ब्रह्मसमतम् ॥२५॥
 सूत क्षुद्रूपवः सर्वे वक्ता त्वं मतिमानय । निर्व्यापारा वयं नूनमेव चित्तास्तथैव च ॥२६॥
 त्वं सूत भव दीर्घायुस्तापत्रयविवर्जितः । कथयाद्य पुराणं हि पुण्यं भागवतं दिवम् ॥२७॥
 यत्र धर्मार्थकामाद्या वर्णनं विधिपूर्वकम् । विद्या प्राप्य तया मोक्षं कथितो मुनिना बिलः ॥२८॥
 द्वैपायनेन मुनिना कथितं यच्च पावनम् । न तृप्यामो वयं सूत कथा श्रुत्वा मनोरमाम् ॥२९॥

सकलगुणगणानामेकपानं पवित्रमखिलभुवनमातुर्नाट्यवद्यद्विचित्रम् ।

निखिलमलगणानां नाशकृत्कामवदं प्रकटय भगवत्या नामयुवतं पुराणम् ॥४०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

शृण्वंतु संप्रवक्ष्यामि पुराणानि मुनीश्वरा । यथाश्रुतानि तत्त्वेन व्यासात्सत्यवतीमुतात् ॥१॥
 मद्रयं भद्रयं चैव व्रत्रयं वचतुष्टयम् । अनामलिंगवृत्तानि पुराणानि पृथक्पृथक् ॥२॥
 चतुर्दशसहस्रं च मत्स्यमाद्यं प्रकीर्तितम् । तथा ग्रहसहस्रं तु मारण्डेय महाद्भुतम् ॥३॥
 चतुर्दश सहस्राणि तथा पंचसप्तानि च । भविष्यं परिसंख्यातं मुनिभिस्तत्त्वदक्षिभिः ॥४॥
 अष्टादशसहस्रं वै पुष्य भागवतं विल । तथा आयुतमह्यायं पुराणं ब्रह्मसंज्ञकम् ॥५॥
 द्वादशैव सहस्राणि ब्रह्माहं च शताधिकम् । तथाष्टादशसाहस्रं सत्यवैवर्तमेव च ॥६॥
 अयुतं वामनाख्यं च वायव्यं यदुत्तमानि च । चतुर्विंशतिसंख्यातं सहस्राणि तु शौनवः ॥७॥
 त्रयोविंशतिसाहस्रं वंष्णय परमाद्भुतम् । चतुर्विंशतिः साहस्रं वारहं परमाद्भुतम् ॥८॥
 षोडशैव सहस्राणि पुराणं चानिगमितम् । पंचविंशतिसाहस्रं गारुडं परमं मतम् ॥९॥
 पञ्चपञ्चाशत्साहस्रं पाषाण्यं विपुलं मतम् । एकादशसहस्राणि स्निगाख्यं चानिगितम् ॥१०॥
 एकोनविंशत्साहस्रं गारुड हरिभाषितम् । सप्तदशसहस्रं च पुराणं कूर्मभाषितम् ॥११॥
 एकात्रिंशत्सहस्राणि स्कंदान्यं परमाद्भुतम् । पुराणाख्या च मरुता च विष्टरेण ममानया ॥१२॥

तथैवोपपुराणानि शृण्वतु ऋषिसत्तमा । सन्तुष्टुमार प्रथम नारसिंह तत. परम् ॥१३॥
 नारदीय शिव चैव दौर्वाससमनुत्तमम् । कापिल भानव चैव तथा चौशनस स्मृतम् ॥१४॥
 वारुण कालिकाख्य च साव नदिहृत शुभम् । सौर पाराशरप्रोक्तमादित्य चातिविस्तरम् ॥१५॥
 माहेश्वर भागवत वासिष्ठ च सविस्तरम् । एतान्युपपुराणानि कथितानि महात्मभि ॥१६॥
 अष्टादश पुराणानि कृत्वा सत्यवतीसुत । भारताख्यानमतुल चित्रे तदुपबृंहितम् ॥१७॥
 मन्वन्तरेषु सर्वेषु द्वापरे द्वापरे युगे । प्रादु करोति धर्माय पुराणानि यथाविधि ॥१८॥
 द्वापरे द्वापरे विष्णुव्यासिरूपेण सर्वदा । वेदमेक स बहुधा कुस्ते हितकाम्यया ॥१९॥
 अल्पायुषोऽप्यबुद्धीश्च विप्राञ्ज्ज्ञात्वा कलावय । पुराणसंहिता पुण्या कुस्तेऽसौ युगे युगे ॥२०॥
 स्त्रीशूद्रद्विजवधूना न वदश्रवण मतम् । तपामेव हितार्थाय पुराणानि कृतानि च ॥२१॥
 मन्वन्तरे सप्तमेऽत्र क्षुभे वैवस्वतामिधे । अष्टाविंशतिमे प्राप्ते द्वापरे मुनिसत्तमा ॥२२॥
 व्यास सत्यवतीसूनुर्गुरुर्धर्मवित्तम । एकोनत्रिंशत्सप्राप्ते द्रौणिर्व्यासो भविष्यति ॥२३॥
 अतीतास्तु तथा व्यासा सप्तविंशतिरेव च । पुराणसंहितास्तैस्तु कथितास्तु युगे युगे ॥२४॥

ऋषय ऊचुः

ब्रूहि सूत महाभाग व्यासा पूर्वयुगोद्भवा । वक्तारस्तु पुराणानां द्वापरे द्वापरे युग ॥२५॥

सूत उवाच

द्वापरे प्रथमे व्यस्ता स्वयं वदा स्वयमुवा । प्रजापतिद्वितीये तु द्वापरे व्यासकार्यकृत ॥२६॥
 तृतीये चौशनस व्यासश्चतुर्थे तु बृहस्पति । पचमे उविता व्यास षष्ठे मृत्तुस्तथापरे ॥२७॥
 मधवा सप्तमे प्राप्ते वसिष्ठस्तृष्टमे स्मृत । सारस्वतस्तु नवमे त्रिधाम्ना दशमे तथा ॥२८॥
 एकादशेऽथ त्रिवृपो भरद्वाजस्तत परम् । त्रयोदश चातरिक्षा धर्मश्चापि चतुर्दशे ॥२९॥
 त्रय्यारुणि पचदशे षोडशे तु धनजय । मधातिथि सप्तदशे वृती ह्यष्टादशे तथा ॥३०॥
 अत्रिरेकोनविंशेऽथ गौतमस्तु तत परम् । उत्तमश्रृङ्गविंशेऽथ हर्षात्मा परिकीर्तित ॥३१॥
 वेनो वाजथवश्रं च सोमोऽमुष्यायणस्तथा । तूष्णीर्विदुस्तथा व्यासो भार्गवस्तु तत परम् ॥३२॥
 तत शक्तिर्जातुकर्ण्यं कृष्णद्वैपायनस्तत । अष्टाविंशतिसख्येय कथिता या मया श्रुता ॥ ३॥
 कृष्णद्वैपायनाऽप्रोक्त पुराणं च मया श्रुतम् । श्रोमद्भागवत पुण्य सर्वदुःखोपनाशनम् ॥३४॥
 कामद मोक्षद चैव वेदार्थपरिवृंहितम् । सर्वामरत्साराम मुमुक्षूणा सदा प्रियम् ॥३५॥

व्यासेन कृत्वाऽतिशुभ पुराणं शुक्लाय पुत्राय महात्मने यत ।

वैराग्ययुक्ताय च पाठितं वै विज्ञाय चैवारणिसम्भाय ॥३६॥

श्रुतं मया तत्र तथा गृहीतं यथार्थवद्व्यासमुखा मुनीन्द्र ।

पुराणगुह्यं भवत् समेत गुरो प्रसादात्करुणानिवेश ॥३७॥

मृतेन पृष्टं सकल जगद् द्वैपायनस्तत्र पुराणगुह्यम् ।

अयोनिजेनाद्भुतबुद्धिना वै श्रुतं मया तत्र महाप्रभावम् ॥३८॥

श्रीमद्भूगवतामराध्विपफलास्वादाहर् सत्तम
ससारार्णवदुर्विगाह्यसलिलं सहर्तुकामं शुभम् ।

नानारूपानरसालयं श्रुतिपुत्रं प्रेम्णाऽशृणोदद्भुतं
तच्छ्रुत्वा न विमुच्यते कलिभयादेवविधं कं शितो ॥३९॥

पापीयानपि वेदवर्मरहितं स्वाचारहीनाशयो व्याजेनापि शृणाति यं परमिदं श्रीमत्पुराणोत्तमम् ।
भुक्त्वा भोगकलापमत्र विपुलं देहावसानेऽचलं योगिप्राप्यमवाप्नुयाद्भगवतीनामाकितं सुदरम् ॥

या निर्गुणा हरिहरादिभिरप्यलभ्या विद्या सता प्रियतमाऽथ समाधिगम्या ।

सा तस्य चित्तकुहरे प्रकरोति भावं यं शृणोति सततं तु सतीपुराणम् ॥४१॥

संप्राप्य मानुषमिव सकलाङ्गयुक्तं पोतं भवार्णवजलोत्तरणाय कामम् ।

संप्राप्य वाचकमहा न शृणोति मूढः सो बद्धितोऽत्र विधिना सुखदं पुराणम् ॥४२॥

यं प्राप्य कर्णयुगलं पटुमानुषत्वे रागी शृणोति सततं च परापवादान् ।

सर्वार्यदं रसनिधिं विमलं पुराणं नष्टं कुतो न शृणुते भुवि मदबुद्धिः ॥४३॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे प्रथमस्कन्धे मृतायोऽध्यायः ॥३॥

चतुर्थोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सौम्यव्यासस्य भार्यामा कस्या जातं सुतं शुक्रः । कथं वा कीदृशो येन पठितेयं सुसहिता ॥१॥

अयोनिजस्त्वयमा प्रोक्तमन्तथा चारणिजं शुक्रः । सदेहोऽस्ति महास्तत्र कथमाद्यं महामते ॥२॥

गर्भयोगी श्रुतं पूर्वं शुक्रो नाम महातपा । कथं च पठितं तत्र पुराणं बहुविस्तरम् ॥३॥

सूत उवाच

पुत्रं सरस्वतीतीरे व्यासः सत्यवतीमुत । आश्रमे कलविकी तु दृष्ट्वा विस्मयमागतः ॥४॥

जातमात्रं क्षिप्रं नोडं मुक्तमण्डं मनोहरम् । ताम्रास्यं शुभगर्वाङ्गं पिच्छापुरविर्वाजितम् ॥५॥

तौ तु भक्षयार्थं मत्स्यं रतौ श्रमपरायणौ । क्षिणोश्चञ्चुपुटे भक्ष्यं क्षिपतो च पुनः पुनः ॥६॥

अनेनागानि बालस्य घर्षयतो भुदान्वितौ । चवतो च भुजः प्रेम्णा कलविकी क्षिप्तो दुग्धम् ॥७॥

वीक्ष्य प्रेमाद्भुतं तत्र वाक्ते चटकयोस्तदा । व्यासश्चिन्तानुरं नाम मनसा समचित्तमम् ॥८॥

तिरश्चामपि यत्प्रेमं पुत्रे समभिलष्यते । विचित्रं यमनुव्याप्ता सेवापश्यमीप्सुनाम् ॥९॥

किमेतो चटङ्गो चास्य विवाह मुत्तमाधनम् । निरुच्य मुक्तिनो स्याता दृष्ट्वा बद्ध्वा मुन शुभम् ॥
 अथवा वार्षिके प्राप्ते परिचर्यां करिष्यति । पुत्र परमर्षिष्ठ पुष्पार्थं कल्पिष्यति ॥११॥
 अर्जयिवाऽथवा द्रव्यं पिनरौ तर्पयिष्यति । अथवा प्रेतकार्याणि करिष्यति यथाविधि ॥१२॥
 अथवा किं गयाश्राद्धं गत्वा गविरिष्यति । नीलोत्पलं च विधिवत्प्रकरिष्यति बालक ॥१३॥
 सत्सारेऽन ममाख्यात मुखानामुत्तम सुखम् । पुत्रगात्रपरिष्वगो लाञ्छन च विदोपत ॥१४॥
 अपुनस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । पुत्रादन्यतरनास्ति परलोकस्य साधनम् ॥१५॥
 मन्वादिभिश्च मुनिभिर्धर्मशास्त्रेषु आपिनम् । पुन्रवाग्मन्वमाप्नोति नापुनस्तु प्यचन ॥१६॥
 दृढयतेऽन समश्च तन्नानुमानन माष्यत । पुनवान्मुच्यते पापादासवाक्य च शाश्वतम् ॥१७॥
 आतुरो मृत्युकाऽपि भूमिश्चायागतो नृ । कराति मनसा चिता दुःखित पुत्रवर्जित ॥१८॥
 यम मे विपुल गृहे पात्राणि विविधानि च । मन्दिर सुन्दर चैतत्कोऽस्य स्वामी भविष्यति ॥१९॥
 मृत्युकाले मनस्तस्य सुखेन भ्रमते यत । अतोऽस्य दुर्गतिर्नून भ्रातचित्तस्य सर्वथा ॥२०॥
 एव बहुविधा चिन्ता कृत्वा सत्यवतामुन । निश्चस्य बहुधा चोष्ण विमना सम्बभूव ह ॥२१॥
 विचार्य मनमाऽत्यथ कृत्वा मनसि निश्चयम् । जगाम च तपस्तप्तु मेरुपर्वतसन्निधौ ॥२२॥
 मनसा चित्तयामास न देव समुपास्मह । वरप्रदाननिपुण बाह्मिष्ठनार्थप्रद तथा ॥२३॥
 विष्णु रश्मि सुरेन्द्र वा ब्रह्माण वा दिवाकरम् । गणेश कार्तिकेय च पावक वारुण तथा ॥२४॥
 एव चिन्तयतस्तस्य नारदो मुनिसत्तम । यदृच्छ्यासमायातो वीणापाणि समाहित ॥२५॥
 त दृष्ट्वा परमप्रीतो व्यास सयवतीसुत । श्रुत्वाऽर्घ्यमासन दत्त्वा पप्रच्छ कुशल मुनिम् ॥२६॥
 श्रुत्वाऽयं कुशलप्रश्न पप्रच्छ मुनिसत्तम । चित्तातुरोऽसि कस्मात्स्व द्वैपायन वदस्व मे ॥२७॥

व्यास उवाच

अपुत्रस्य गतिर्नास्ति न मुख मानसे तन । तदयं दुःखितश्चाह चित्तयामि पुन पुन ॥२८॥
 तपसा लोपयाम्यद्य क देव बाह्मिष्ठार्थद्वयम् । इति चित्तातुरोऽस्म्यद्य त्वामह शरण गत ॥२९॥
 सर्वज्ञोऽसि महर्षे त्वं कथयाशु कृपानिचे । क देव शरण यामि यो मे पुत्र प्रदास्यति ॥३०॥

सूत उवाच

इति व्यासेन पृष्टन्तु नारदो वेदेविन्मुनि । उवाच परया प्रीत्या कृष्ण प्रति महामना ॥३१॥

नारद उवाच

पारागर्ग्य महाभाग यत्न पृच्छामि मामिह । तमवार्थं पुरा पृष्ट पित्रा मे मधुसूदन ॥३२॥
 ध्यानस्य च हरिं दृष्ट्वा पिता मे विस्मय गत । पर्यपृच्छत देवेश श्रीनाथ जगत पतिम् ॥३३॥
 कोस्तुभोद्भूतमित दिव्यं शश्वचक्रगदाधरम् । पीताम्बर चतुर्बाहु श्रीवत्साकितवन्धसम् ॥३४॥

कारण सर्वलोकानां देवदेवं जगद्गुरुम् । वासुदेवं जगन्नाथं तप्यमानं महत्तपः ॥३५॥

ब्रह्मोवाच

देवदेव जगन्नाथ भूतभव्यभवत्प्रभो । तपश्चरसि कस्मात्त्वं किं ध्यायामि जनार्दन ॥३६॥

विस्मयोऽयं ममात्थ त्वं सर्वजगता प्रभु । ध्यानयुक्तोऽसि देवेन विद्म विन्नमतः परम् ॥३७॥

त्वन्नाभिकमलाज्जातं कर्ताऽहमखिलस्य ह । त्वत्त.कोऽप्यधिकोऽस्त्यत्र तं देवं ब्रूहि मापने ॥३८॥

जानाम्यहं जगन्नाथ त्वमादिः सर्वकारणम् । कर्ता पालयिता हर्ता समर्थः सर्वकार्यकृत् ॥३९॥

दृष्ट्वा ते महाराज सृजाम्यहमिदं जगत् । हर. सहरते काले सोऽपि ते वषणे सदा ॥४०॥

सूर्यो भ्रमति चावाप्तौ वायुर्वाति दुभानुभ. । अग्निस्तपति पर्जन्यो ययतीरा त्वदानया ॥४१॥

त्वं तु ध्यायसि कं देव संशयोऽयं महान्मम । त्वत्त. पर न पदयामि देवं ये भुयनत्रये ॥४२॥

कृपा कृत्वा वरस्वाद्य भक्तोऽस्मि तव मुदत । महता नैव गोप्यं हि प्राय. विद्मिदिति स्मृति ॥४३॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य ुरिराह प्रजापतिम् । शृणुष्वंश्नना ब्रह्मस्त्वा ब्रूयामि मनोगतम् ॥४४॥

यद्यपि त्वा शिरं मा च म्वितिगुणतत्तारणम् । ते जानति जना. सर्वे सदेवागुरमात्रुगा. ॥४५॥

यथा त्वं पालयश्वाह हर. सहायकारण. । कृत्वा शक्येति सत्तर्क. त्रियो वेदपारंग. ॥४६॥

ह्याननोऽहं परिकीर्तितश्च प्रत्यक्षमेतत्तव लोककर्म ।
विह्वलेनैव किल लोकमध्ये कथं भवेदात्मपरो यदि स्यात् ॥६०॥
तस्मान्नाहं स्वतन्त्रोऽस्मि शक्त्यधीनोऽस्मि सर्वथा ।
तामेव शक्तिं सत्तत ध्यायामि च निरतरम् ॥६१॥
मात परतर किञ्चिज्जानामि कमलोद्भव ।

नारद उवाच

इत्युक्त विष्णुना तेन पद्मयोनेस्तु सन्निधौ ॥६२॥

तेन चाप्यहमुक्तोऽस्मि तथैव मुनिपुंगव । तस्मात्त्वमपि कल्याण पुरुषार्थमिहेतवे ॥६३॥
असंशयं हृदभोजे भज देवोपदावुजम् । सर्वं दास्यति सा देवी यद्यदिष्टं भवेत्तव ॥६४॥

सूत उवाच

भारदेनैवमुक्तस्तु ध्यास सत्यवतीसुत । देवोपादाब्जनिष्णातस्तपसे प्रथमौ गिरौ ॥६५॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे चतुर्थ्याध्याय ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूतास्माकं मनं कामं मग्नं संशयसागरे । यथोक्तं महदाश्रयं जगद्विस्मयकारकम् ॥ १ ॥
यन्मूर्द्धा माधवस्यापि गतो देहात्पुनः परम् । हयग्रीवस्ततो जातः सर्वकर्ता जनार्दन ॥ २ ॥
बेदोऽपि स्तौति यं नित्यं देवा सर्वे यदाश्रया । आदिदेवो जगन्नाथ सर्वकारणकारण ॥ ३ ॥
तस्यापि वदनं छिन्नं दैवयोगात्कथं तदा । तत्सर्वं कथयाशु त्वं विस्तरेण महामते ॥ ४ ॥

सूत उवाच

ऋषवस्तु मुनयः सर्वे सावधाना समततः । शरितः देवदेवस्य विष्णा परमतेजसः ॥ ५ ॥
कदाचिद्धारुणं युद्धं कृत्वा देवं सनातनम् । दशवर्षसहस्राणि परिभ्रातो जनार्दन ॥ ६ ॥
समे देशे शुभे स्थाने कृत्वा पश्चासनं विभुम् । अवलम्ब्य धनुः सज्यं कठदेशे घरास्थितम् ॥ ७ ॥
दत्त्वा भारं धनुष्कोट्या निद्रामाप रमापति । श्रातत्वादैवयोगाच्च जातस्तत्रातिनिद्रितः ॥ ८ ॥
तदा कालेन कियता देवा सर्वे सवासवा । ब्रह्मेससंहिता सर्वे यज्ञं कर्तुं समुद्यता ॥ ९ ॥
गता सर्वेऽथ वैकुण्ठं द्रष्टुं देवं जनार्दनम् । देवकार्यार्थसिद्धयर्थं मत्तानामधिप प्रभुम् ॥१०॥
अदृष्ट्वा तु तदा तत्र ज्ञानदृष्ट्या विलोक्य ते । यत्रास्ते भगवान्विष्णुर्जग्मुस्तत्र तदा सुरा ॥११॥
वदुशुस्ते तदेतान् योगनिद्रावशं गतम् । विचेतनं विभुं विष्णुं तत्रासाचक्रिरे सुरा ॥१२॥
स्थितेषु सर्वदेवेषु निद्रामुसे जगत्पती । चित्तमापुः सुरा सर्वे ब्रह्मरूपुरोगमा ॥१३॥

तानुवाच तत शक्र किं कर्तव्यं सुरोत्तमा । निद्राभग कथं कार्यंश्चित्तयतु सुरोत्तमा ॥१४॥
 तमुवाच तदा शम्भुनिद्राभगेऽस्ति दूषणम् । कार्यं चैव प्रकर्तव्यं यज्ञस्य सुरसत्तमा ॥१५॥
 उत्पादिता तदा यज्ञो ब्रह्मणा परमेष्ठिना । तथा भक्षयितुं तत्र धनुषोऽग्नं धरास्थितम् ॥१६॥
 भक्षितेऽग्रे तदाऽग्निम्न गमिष्यति धरासनम् । तदा निद्राविमुक्तोऽसौ देवदेवो भविष्यति ॥१७॥
 देवकार्यं तदा सर्वं भविष्यति न संशयः । स यज्ञी सदिदं शाय देवदेव सनातन ॥१८॥
 तमुवाच तदा यज्ञी देवदेवस्य मापत । निद्राभग कथं कार्यो देवस्य जगतां गुरो ॥१९॥
 निद्राभग कथाछेदो दपत्यो प्रीतिभेदनम् । शिशुमातृविभेदश्च ब्रह्महत्यामम स्मृतम् ॥२०॥
 तत्कथं देवदेवस्य करोमि सुखनाशनम् । किं फलं भक्षणाद्देवं येन पापं करोम्यहम् ॥२१॥
 सर्वं स्वार्थवशो लोकं कुरुते पातकं किल । तस्मादहं करिष्यामि स्वार्थमेव प्रभक्षणम् ॥२२॥

ब्रह्मोवाच

सर्वं भागं करिष्यामो मलमध्ये यथा शृणु । तेन त्वं कुरु कार्यं नो विष्णु बोजय माचिरम् २३
 होमकर्मणि पार्श्वे च हविर्दानात्पतिष्यति । तत्ते भागं विजानीहि कुरु कार्यं त्वरान्विता ॥२४॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा ब्रह्मणा यज्ञो धनुषोऽग्नं त्वरान्विता । चलाद सस्थितं भूमौ विमुक्ता ज्वा तदाऽभयम् ॥२५॥
 प्रत्यचाया विमुक्ताया मुक्ता कोटिस्तयोत्तरा । शब्दं समभवदधोरस्तेन त्रस्ता सुरात्मना ॥२६॥
 ब्रह्माङ्गं क्षुभितं सर्वं वसुधां कपिता तदा । समुद्राश्च समुद्रिन्मास्त्रेमुधं जलगतय ॥२७॥
 धनुर्वीर्यास्तथा चोप्रां पर्यताश्च चरपिरे । उत्तरापाता महोत्पाता बभूवुर्दुःखरासिन ॥२८॥
 दितो धोरतराश्चासन्मूर्योऽप्यस्तगतोऽभवत् । वितामापु सुरा सर्वे विं भविष्यति कुटो ॥२९॥
 एव चित्तयतां तेषां मूर्धां विष्णो मनुजल । गतं समुद्रं क्वापि देवदपस्य तापता ॥३०॥
 अथयारं तदा धोरे शाते ब्रह्महरो तदा । शिरोहीनं शरीरं तु ददृशाने विष्णुगणम् ॥३१॥
 दृष्ट्वा कथं धिक्कोस्ते विस्मिता सुरसत्तमा । विताराग्नरमन्नाश्च कष्टं शोचयन्ति ॥३२॥
 हा नाथ विं प्रभो जातमत्यद्भुतमभानुपमं । यैस्तं सर्वदेवानां देवदेव सनातना ॥३३॥
 मायेयं वस्य देवस्य यथा तेषां शिरो हृतम् । अच्छेदस्त्वमग्रेऽसि अत्र दाहोऽग्निं गर्वदा ॥३४॥
 एवगते त्वयि विभो मरिष्यति च देवता । कीदृशस्त्वयि न स्नहं स्वार्थेनैव रक्षामहे ॥३५॥
 नाथ विष्णुं हृतो दैत्यैर्न यानं च राक्षसं । देवैरेव कृतं वस्य दूषणं ॥ रमापु ॥३६॥
 पराधीना सुरा सर्वे विं कुर्मं वरं व्रजाम व । धारणं नैव देवेनां सुराणां मुद्रोत्तमाम् ॥३७॥
 न चैवां ग्रात्विक्वां मायां राजसीनं पतामगि । यथा छिन्नं निरस्तेऽपि मायेगम्य जगद्गुरो ३८॥
 ब्रह्मनास्तदा दृष्ट्वा देवाञ्छिन्नपुत्रोत्तमाम् । बृहस्पतिस्तदोवाच शमय चेदवितम् ॥३९॥

रुदितेन महामाया क्रुदितेन तथापि किम् । उपायश्चात्र वर्तन्व्य सर्वथा बुद्धिगोचर ॥४०॥
देव पुरुषकारश्च देवेशसदृशबुभौ । उपायश्च विधातव्यो देवात्कल्पति सर्वथा ॥४१॥

इन्द्र उवाच

दैवमेव पर मन्ये धिक्पौरुषमनर्थकम् । विष्णोरपि शिरस्थितं सुराणां चैव पश्यताम् ४२॥

ब्रह्मोवाच

अवश्यमेव भोक्तव्यं कालेनापादितं च यत् । शुभं वाप्यशुभं वापि दैवं कोऽतिव्रमेत्पुन ॥४३॥
देहवान्मुखदुःखानां भोक्ता नैवात्र सशयः । यथा बालवशात्कृत्तं शिरो मे सभुना पुरा ॥४४॥
तथैव लिंगपातश्च महादेवस्य तापतः । तथैवाद्य हरेर्मूर्ध्नि पतितो लवणाभमि ॥४५॥
सहस्रभगसंप्रातिर्दुःखं चैव क्षीयते । स्वर्गाद्भ्रष्टस्तथा बास कमण्ये मानसं सरे ॥४६॥
एते दुःखस्य भोक्तारं केन दुःखं न भुज्यते । ससारेऽस्मिन्महामायास्तस्माच्छोकं त्यजतु वै ॥
चित्तयतु महामाया विद्यादेवी सनातनीम् । सा विद्यास्यति न कार्यं निर्गुणा प्रकृतिं परा ॥
ब्रह्मविद्यां जगद्धानीं सर्वेषां जननीं तथा । यया सर्वमिदं व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरम् ॥४९॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा वै सुरान् वेद्यां निगमानादिदेहा ह । देहयुक्तान्स्थितानग्रे सुरकार्यार्थसिद्धये ॥५०॥

ब्रह्मोवाच

स्तुवतु परमां देवीं ब्रह्मविद्यां सनातनीम् । गूढाङ्गी च महामाया सर्वकार्यार्थसाधनीम् ॥५१॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य वेदा सर्वाङ्गमुन्दरा । तुष्टुवुज्जनिगम्या तामहामायां जगत्स्थिताम् ॥५२॥

वेदा ऊचुः

नमो देवि महामाये विश्वोत्पत्तिकरे शिवे ! निर्गुणे सर्वभूतेशि मात शकरकामदे ॥५३॥
त्वं भूमिं सर्वभूतानां प्राणं प्राणवता तथा ।

धीं श्रीं कांतिं क्षमां शांतिं श्रद्धां मेधां धृतिं स्मृतिं ॥५४॥

त्वमुदगीर्धेऽर्धमात्राऽसि गायत्री व्याहृतिस्तथा । जया च विजया धात्री लज्जा कीर्ति स्फुहा दया ॥
त्वा सस्तुमोऽम्ब भुवनत्रयसंविधानदया दयारसयुता जननी जनानाम् ।

विद्या शिवा सकललोकहिता वरेण्या वाम्बीजवासनिपुणा भवनाशकर्त्रीम् ॥५६॥

ब्रह्मा हर शौरिसहस्रनेत्रवाम्बल्लिसूर्या भुवनाधिनाया ।

ते त्वत्कृता सति ततो न मुर्या माता यतस्त्व स्त्विजगमानाम् ॥५७॥

सकलभुवनमेतत्कर्तुंकामा यदा त्वं सृजसि जननि देवान्विष्णु रुद्राजमुख्यान् ।

स्थितिलयजननं तै कारयस्यैकरूपा न खलु तव कथंचिद्देवि ससारलेश ॥५८॥

न ते रूपं वेत्तु सकलभुवने कोऽपि निपुणो न नाम्नां संख्या ते कथितुमिह योग्योऽस्ति पुरुषः ।
 यदल्पं कीलालं कलयितुमशकः स तु नरः कथं पारावाराकलनधतुरः स्यादृतमतिः ॥५१॥
 न देवानां मध्ये भगवति तवानंतविभवं विजानात्येकोऽपि त्वमिह भुवनैकासि जननी ।
 कथं मिथ्या विश्वं सकलमपि चैका रचयसि प्रमाणं त्वेतस्मिन्निगमवचनं देवि विहितम् ॥६०॥
 निरोह्वासि त्वं निखिलजगत्ता कारणमहो चरित्रं ते चित्रं भगवति मनो नो व्यययति ।
 कथंकारं वाच्यः सकलनिगमागोचरगुणप्रभावः स्वं यस्मात्स्वयमपि न जानासि परमम् ॥६१॥
 न किं जानासि त्वं जननि मधुजिन्मौलिपतनं शिवे किं वा ज्ञात्वा विविदिपसि शक्तिं मधुजितः ।
 हरेः किंवा मातर्दुरितततिरेपा बलवती भवत्याः पादाब्जे, भजननिपुणे क्वास्ति दुरितम् ॥६२॥
 उपेक्षा का ख्यं तव सुरसमूहेऽतिविपमा हरेर्मूर्ध्नां नाशो मतमिह महाश्चर्यजनकम् ।
 महद्दुःखं मातस्त्वमसि जननच्छेदकुशला न जानीमो मौलेविघटनविलंबः कथमभूत् ॥६३॥
 ज्ञात्वा घोरं सकलसुरतापादितं देवि चित्ते किंवा विष्णवमरजनितं दुष्कृतं पातितं ते ।
 विष्णोर्वा किं समरजनितः कोपवर्गोऽतिवेगाच्छेतु मातस्त्व विलसितं नैव विघ्नोऽत्र भावम् ॥६४॥
 किं वा दैत्यैः समरविजितं स्तीर्यदेशे सुरस्ये घोरं तत्त्वा भगवति वरं लब्धवद्विर्भवत्या ।
 अन्तर्धानं गमितमधुना विष्णुशीर्षं भवानि द्रष्टुं किंवा विगतशिरसं वासुदेवं विमोदः ॥६५॥

सिधोः पुत्र्या रोपिता किं त्वमाद्ये कस्मादेना प्रेक्षसे नाथहोनाम् ।

कृतव्यस्ते स्वाशजातापराधो व्युत्थाप्येनं मोदिता ता कुरुष्व ॥६६॥

एते सुरास्त्वा सततं नमन्ति कार्येषु मुस्याः प्रथितप्रभावाः ।

शोकार्णवात्तारय देवि देवानुत्थाप्य देवं सकलाधिनाथम् ॥६७॥

मूर्धागतः क्वाम्ब हरेर्न विघ्नो नान्योऽस्त्युपायः खलु जीवनेऽद्य ।

यथा सुधा जीवनकर्मदक्षा तथा जगज्जीवितदाऽसि देवि ॥६८॥

सूत उवाच

एवं स्तुता तदा देवी गुणातीता महेश्वरी । प्रसन्ना परमा माया वेदेः सागैश्च सामगैः ॥६९॥
 तानुवाच तदा वाणी चाकाशस्या शरीरिणी । देवान्प्रति सुते, शब्दजनानंदवरी पुमा ॥७०॥
 मा कुरुष्व सुराश्रिता स्वस्यास्तिष्ठंतु चामराः । स्तुताऽहं निगमं, कामं सतुष्टाऽस्मि न संशयः ॥
 यः पुमान्मातुषे लोके स्तोत्रयेता मामकी स्तुतिम् । पठिष्यति सदा भक्त्या सर्वविनाशानवाप्नुयात् ॥

शृणोति वा स्तोत्रमिदं मदीयं भक्त्या त्रिकालं सततं नरो यः ।

विमुक्तदुःखः स भवेत्सुखी च वेदोक्तमेतन्ननु वेदतुल्यम् ॥७३॥

शृण्वंतु वारणं वाय यद्गतं वदनं हरे । अकारणं वयं कार्यं संसारेऽत्र भविष्यति ॥७४॥

उदधेस्तनया विष्णु सस्थितामतिके प्रियाम् । जहास वदन वीक्ष्य तस्यास्तत्र मनोरमम् ॥७५॥
 तया ज्ञात हरिर्नून कथं मा हसति प्रभु । विरूप हरिणा दृष्टं मुखं मे केन हेतुना ॥७६॥
 विनापि कारणेनाद्य कथं हास्यस्य सम्भव । सपत्नीव कृता तेन मन्येऽन्या वरवर्णिनी ॥७७॥
 तत कोपयुता जाता महालक्ष्मी तमोगुणा । तामसी तु तदा शक्तिस्तस्या देहे समाविशत ॥७८॥
 केनचित्कालयोगेन देवकार्यार्थसिद्धये । प्रविष्टा तामसी शक्तिस्तस्या देहेतिदारुणा ॥७९॥
 तामस्याविष्टदेहा सा चुकोपातिशयं तदा । शनकं समुवाचेदमिदं पततु ते शिर ॥८०॥
 स्त्रीस्वभावाच्च भावित्वात्कालयोगाद्विनिर्गत । अविचार्य तदा दत्तं शापं स्वमुखनाशन ॥८१॥
 सपत्नीसम्भव दुःखं वैषम्यादधिष । त्विति । विचिंत्य मनसेत्युक्तं तामसी शक्तियोगत ॥८२॥
 अनृतं साहसं मायां मूर्खत्वमतिलोभता । अशौचं निदयत्वं च स्त्रीणां दोषा स्वभावजा ॥८३॥
 सशोषं वामुदेवं तं करोम्यद्य यथा पुरा । शिरोऽस्य शापयोगेन निमग्नं लवणाबुधौ ॥८४॥
 अयञ्च कारणं किञ्चिद्वर्तते सुरसत्तमा । भवता च महत्कार्यं भविष्यति न संशय ॥८५॥
 पुरा दैत्यो महाबाहुर्हयग्रीवोऽतिविभ्रुत । तपश्चक्रे सरम्बत्पास्तीरे परमदारुणम् ॥८६॥
 जपनेकाक्षरं मात्रं मायावीजात्मकं मम । निराहारो जितात्मा च सर्वभोगविवर्जित ॥८७॥
 ध्यायन्मां तामसी शक्तिं सर्वभूषणभूषिताम् । एव यत्सहस्रं च तपश्चक्रेऽतिदारुणम् ॥८८॥
 तदाहं तामसं रूपं कृत्वा तत्र समागता । दर्शने पुरतस्तस्य ध्यातं तत्तेन यादृशम् ॥८९॥
 सिंहेपरि स्थिता तत्र तमवोच दयान्विता । वरं ब्रूहि महाभागं ददामि तव सुव्रत ॥९०॥
 इति श्रुत्वा वचो देव्या दानवं प्रेमपूरितं । प्रदक्षिणां प्रणामं च चकार त्वरितस्तदा ॥९१॥
 दृष्ट्वा रूपं मदीयं स प्रेमोत्कल्लवितोचन । हर्षाभ्युपनयनस्तुष्टाव स च मां तदा ॥९२॥

हयग्रीव उवाच

नमो देव्यै महामाये सृष्टिस्थित्यन्तकारिणि । भक्तानुग्रहचतुरे कामदे मोक्षदे सिधे ॥९३॥
 धराम्बुनैज पवनतपश्चानां च कारणम् । त्वं गंधरसत्पाणां कारणं स्पर्शसद्वयो ॥९४॥
 घ्राणं च रसना चक्षुस्त्वक्श्रोत्रमिन्द्रियाणि च । शर्मोन्द्रियाणि ध्यायानि त्वत्तं सर्वं महेश्वरि ॥९५॥

श्रीदेव्युवाच

किं तऽमीष्टं वरं ब्रूहि वाञ्छितं यद्दामि तन । परितुष्टाऽस्मि नक्त्या ते तपसा चाद्भुतेन च ॥९६॥

हयग्रीव उवाच

यया मे मरणं मानर्नं भवत्तत्तया कुरु । नवयममरो यागी तयाऽज्येयं गुरामुरे ॥९७॥

श्रीदेव्युवाच

जानस्य हि ध्रुवं मृयुध्रुवं जन्म मृतस्य च । मर्यादां चेन्मृगी लोके भवेच्च कथमन्यथा ॥९८॥

एव त्व निश्चय कृत्वा मरणे राक्षसोत्तम । वर वरय चेष्ट ते विचार्य मनसा किल ॥१९॥

हयग्रीव उवाच

हयग्रीवाच्च मे मृत्युर्नान्यस्माज्जगदम्बिके । इति मे बाह्यित कामपूरयस्व मनोगतम् ॥१००॥

श्रोदेव्युवाच

गृह गच्छ महाभाग कुरु राज्य ययासुखम् । हयग्रीवादृते मृत्युर्न ते नून भविष्यति ॥१०१॥

इति दत्त्वा वर तस्मा अतर्धनि गता तथा । मुद परमिका प्राप्य सोपि स्वभवन गत ॥१०२॥

स पीडयति दुष्टात्मा मुनीन्वेदाश्च सर्वश । न कोऽपि विद्यते तस्य हताऽद्य भुवनत्रये ॥१०३॥

तस्माच्छीर्षं हयस्यास्य समुद्धृत्य मनोहरम् । देहऽन विशिरो विष्णोस्त्वष्टा सयोजयिष्यति ॥१०४॥

हयग्रीवोऽथ भगवाहनिष्यति तमासुरम् । पापिष्ठ दानव क्रूर देवाना हितकाम्यया ॥१०५॥

सूत उवाच

एव सुरास्तदाभाष्य क्षर्वाणी विरराम ह । देवास्तदातिसतुष्टास्तमूचुर्देवशिल्पिनम् ॥१०६॥

देवा ऊचुः

कुरु कामं सुराणा वै विष्णो क्षीर्षाभियोजनम् । दानवप्रवर दैत्य हयग्रीवो हनिष्यति ॥१०७॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तेषा त्वष्टा चातिस्वरान्वित । वाजिशीर्षं चकर्तांशु खड्गेन सुरसन्निधौ ॥१०८॥

विष्णो क्षरीर तेनाशु योजित वाजिमस्तकम् । हयग्रीवो हरिर्जातो महामायाप्रसादत ॥१०९॥

क्रियता तन कात्रेण दानवो मददर्पित । निहतस्तरसा सत्ये दवाना रिपुरोजसा ॥११०॥

य इद शुभमाख्यान शृण्वन्ति भुवि मानवा । सर्वदुःखविनिर्मुक्तास्ते भवति न सशय ॥१११॥

महामायाचरित्रञ्च पवित्र पापनाशनम् । पठता शृण्वता चैव सर्वसपत्तिकारकम् ॥११२॥

इति श्रीदूर्वाभागवते प्रथमस्कन्धे हयग्रीवावतारकथन नाम पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

श्रुपय ऊचुः

सौम्य यच्च त्वया प्रोक्त शौर्यद्व महाशिव । मयुर्नैतमयो

यस्मात्तो दानवो जातो तस्मिन्नेकाग्रव जन् । महावीर्यो

वय सावगुरो जातो क हतो । तन्नाचक्ष्व

शानुकामा वय सर्वे त दिवाचचार्यव

मौनं सह सयोगा विणेन सह स

जीवति पाव गने । जानति विष्णो

पञ्चवर्षसहस्रकम् ॥ १ ॥

मुदुर्जयो ॥ २ ॥

परमाद्भुतम् ॥ ३ ॥

तथा ॥

न तेषा सदसज्ज्ञानं विवेको न च मोक्षदः । पशुभिस्ते समा ज्ञेया येषा न श्रवणादरः ॥७॥
 मृगाद्याः पशवः केचिज्ज्ञानंति श्रावणं सुखम् । अश्रोत्रा. फणिनश्चैव मुमुहुर्नदिपानतः ॥८॥
 पंचानामिन्द्रियाणा वै शुभे श्रवणदर्शने । श्रवणाद्वस्तुविज्ञानं दर्शनाच्चित्तरंजनम् ॥९॥
 श्रवणं त्रिविधं प्रोक्तं सात्त्विकं राजसं तथा । तामसं च महाभागा सुज्ञोक्तं निश्चयान्वितम् १०॥
 सात्त्विकं वेदशास्त्रादि साहित्यं चैव राजसम् । तामसं युद्धवार्ता च परदोषप्रकाशनम् ॥११॥
 सात्त्विकं त्रिविधं प्रोक्तं प्रज्ञावद्भिश्च पण्डितैः । उत्तमं मध्यमं चैव तथैवाधममित्युत ॥१२॥
 उत्तमं मोक्षफलदं स्वर्गदं मध्यमं तथा । अधमं भोगदं प्रोक्तं निर्णयि विदितं बुधैः ॥१३॥
 साहित्यं चैव त्रिविधं स्वीयाया चोत्तमं स्मृतम् । मध्यमं वारयोपाया परोक्षया तथाऽधमम् ॥१४॥
 तामसं त्रिविधं ज्ञेयं विद्वद्भिः. शास्त्रदर्शिभिः । आततायिनियुद्धं यत्तदुत्तममुदाहृतम् ॥१५॥
 मध्यमं चापि विद्वेतात्पाडवाना तयारिभिः । अधमं निर्निमित्तं तु विवादे कलहे तथा ॥१६॥
 तदत्र श्रवणं मुख्यं पुराणस्य महामते । बुद्धिप्रवर्धनं पुण्यं ततः पापप्रणाशनम् ॥१७॥
 तदाह्वाहि महाबुद्धे कया पौराणिनी शुभाम् । श्रुता द्वैपायनात्पूर्वं सर्वार्यस्य प्रसाधिनीम् ॥१८॥

सूत उवाच

यूयं धन्या महाभागा धन्योऽहं पृथिवीतले । येषा श्रवणबुद्धिश्च ममापि कथने किल ॥१९॥
 पुरा चैवार्णवे जाते बिलोने भुवनत्रये । शेषपर्यंकमुते च देवदेवे जनार्दने ॥२०॥
 विष्णुर्कर्णमलौद्भूतो दानवो मधुर्वटभौ । महाबलौ च तौ दैत्यौ विबुद्धौ सागरे जले ॥२१॥
 श्रीहमानौ स्थितौ तत्र विचरतावितस्ततः । तावैकदा महाबायो श्रीडासुक्तौ महार्णवे ॥२२॥
 चित्तामवाप्तुश्चिने भ्रान्तराविव सस्थितौ । नाकारण भवेत्कार्यं सर्वत्रैवा परपरा ॥२३॥
 आधेयं तु विनाधारं न तिष्ठति वयञ्चन । आमारोपेयभावस्तु भानि नो वित्तगोचरः ॥२४॥
 फलं तिष्ठति जलं चेद मुस्तम्प मुविम्बरम् । वेन सृष्टं वयं जातं मगनावासा अले स्थितौ ॥२५॥
 आवा वा वयमुत्पन्नौ वेन बोत्पादिताबुभौ । पितरौ वयं विज्ञानं नास्ति काम तयावयो. ॥२६॥

सूत उवाच

एवं वाशयमानो तौ जग्मनुर्न विनिश्चयम् । उवाच कंटभन्तत्र मधु पार्ष्वे स्थित जने ॥२७॥

कंटभ उवाच

मयो वामन सलिले म्यानुं शक्तिर्महावयम् । यत्नं आउरचला कारणं सा हि मे मया ॥२८॥
 तया तनमिदं शोणं तदाधारं च तिष्ठति । सा एव परमा देवी कारणं च तयावयो. ॥२९॥
 एवं निस्पृश्यमानो तौ विनाविष्टौ यदाऽगुरो । नदावासे श्रुतं तान्यां वाग्योत्रं मुमनोहरम् ॥३०॥
 गृहीतं च त्वत्कृपाया तस्याभ्यासो दुःखं नृन । तदा सौदामनीं दृष्ट्वा ताम्या मे चोत्थिता शुभा ॥

ताभ्या विचारितं तत्र मंत्रोऽयं नात्र संशयः । तथा ध्यातमिदं दृष्टं गगने सगुणं किल ॥३२॥
 निराहारो जितारमानो तन्मनस्तो समाहितो । बभूवनुविधित्वैवं जपध्यानपरायणो ॥३३॥
 एवं वर्षसहस्रं तु ताभ्या तप्तं महत्तपः । प्रसन्ना परमा शक्तिर्जाता सा परमा तयोः ॥३४॥
 क्षिप्रौ तौ दानवी दृष्ट्वा तपसे कृतनिश्चयो । तयोरनुब्रह्मार्पायं वागुवाचाशरीरिणी ॥३५॥
 वरं वां वाञ्छितं दैव्यो ब्रूतं परमसंमतम् । ददामि परितुष्टाऽस्मि युवयोस्तपसा किल ॥३६॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा तु ता वागो दानया चतुस्तदा । स्वेच्छया मरणं देवि वरं नौ देहि सुव्रते ॥३७॥

वागुवाच

वाञ्छितं मरणं दैव्यो भवेद्वा मत्प्रसादतः । अजेयो देवदेत्यैश्च भ्रातरौ नात्र संशयः ॥३८॥

सूत उवाच

इति दत्तवरीं दैव्या दानवी मददर्पितौ । चक्रन्तु सागरे व्रीडा यादोगणसमन्वितौ ॥३९॥
 बालेन वियता विप्रा दानवाभ्या यदृच्छया । दृष्ट्वा प्रजापतिर्वह्ना पद्मासनगतः प्रभुः ॥४०॥
 दृष्ट्वा तु मुदितावास्ता युद्धनामौ महाबलौ । तमूचतुस्तदा तत्र युद्धं नौ देहि सुव्रत ॥४१॥
 नोचेत्पक्षं परित्यज्य यथेष्टं गच्छ माषिरम् । यदि त्वं निर्बलश्चासि क्व योग्यं क्षुभमासनम् ४२॥
 यीरभोग्यमिदं स्थानं पातभोऽस्ति त्यजानु वै । तयोरिति यच्च श्रुत्वा चिन्तामाप प्रजापतिः ॥४३॥
 दृष्ट्वा च बलिनौ योगौ वि परोमीति तापगः । चिन्ताविष्टस्तदा तस्यो चिन्तयन्मनसा तदा ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ मत्स्योऽध्यायः

अन्तर्यामिन्मेवामन् वामुदेव जगत्पते । दुष्टारिनाशनैकाग्रचित्त चक्रगदाधर ॥९॥
 सर्वज्ञ सर्वलोकेश सर्वशक्तिमन्वित । उत्तिष्ठोत्तिष्ठ देवेश दुःखनाशन पाहि माम् ॥१०॥
 विश्वम्भर विशालाक्ष पुष्पश्रवणचोर्तन । जगद्योने निराकार सर्गस्वित्यनकारक ॥११॥
 इमो दीप्तो महाराज हतुङ्गामो मदोद्धतो । न जानास्यसि आधार कथमा सकटे गतम् ॥१२॥
 उपेक्षसेऽतिदुःखार्तं यदि मा धरणं गतम् । पालकत्व महाविष्णो निराधार भवेत्तत् ॥१३॥
 एव स्तुतोऽपि भगवान् द्युशो न यदा हरिः । योगनिद्राममाक्रातस्तदा ब्रह्मा ह्यर्चितयत् ॥१४॥
 नूनं शक्तिममाप्तो विष्णुनिद्रावशं गतः । जजागार न धर्मात्मा किं करोम्यद्यदुःखितः ॥१५॥
 हतुकामादुभौ प्राप्तौ दानवी मदगर्वितौ । किं करोमि नव गच्छामि नास्ति मे धारणं यद्विद्म ॥
 इति संचित्य मनसा निश्चयं प्रतिपद्य च । तुष्टाव योगनिद्रा तामेकाग्रहृदयस्थित ॥१७॥
 विचार्य मनमाऽप्येव शक्तिर्मे रणने क्षमा । यया ह्यचेतनो विष्णुः कृतोऽस्ति स्पन्दवर्जितः ॥१८॥
 व्यसुर्यथा न जानाति गुणान्द्रादिकानिह । तथा हरिर्न जानाति निद्रामोलितलोचन ॥१९॥
 न जहाति यतो निद्रा बहुधा सस्तुतोऽप्यमो । मन्ये नास्य वशे निद्रा निद्रयाऽयं वशीकृतः ॥२०॥
 यो यस्य वशमापनं स तस्य किंकर किल । तस्माच्च योगनिद्रेय स्वामिनो मापनेर्हरेः ॥२१॥
 सिंधुजाया अपि वशे यया स्वामी वशीकृतः । नूनं जगदिदं सर्वं भगवत्या वशीकृतम् ॥२२॥
 अहं विष्णुस्तथा क्षम्भु सावित्री चरमाप्युमा । सर्वे वयं वशे यस्या नात्र किंचिद्विचारणा ॥२३॥
 हरिरप्यवशं दोने ययाऽन्यं प्राकृतो जनः । ययामिभूत कावार्ता किलान्येषा महात्मनाम् ॥२४॥
 स्तोम्यद्य योगनिद्रा वै यया मुक्तो जनार्दन । घटयिष्यति युद्धं च वामुदेन सन्नातन ॥२५॥
 इति कृत्वा मतिं ब्रह्मा पद्मनालस्थितस्तदा । तुष्टाव योगनिद्रा तां विष्णोरङ्गेऽसुखिनाम् ॥२६॥

ब्रह्मोवाच

देवि त्वमस्य जगतः किल कारणं हि ज्ञातं मया सकलवेदवचोभिरस्य ।
 यद्विष्णुरप्यग्निलोकविदेऽकर्ता निद्रावशं च गमिनं पुरुषोत्तमोऽहं ॥२७॥
 को वेद ते जननि माहविलासलीला मूढोऽस्म्यहं हरिरस्य विवशश्च मेने ।
 ईदृक्ष्या सनलभूतमनोनिवासं विद्वत्तमो विबुधकोटिषु निर्गुणाया ॥२८॥
 सास्या वदति पुरुषं प्रवृत्तिं च या तां चैतन्यभावरहिता जगतश्च कर्त्रीम् ।
 किं तादृशाऽसि कथमनं जगन्निवासश्चैतन्यताविरहितो विहितस्त्वयाऽहं ॥२९॥
 नाटय तनोपि सगुणा विविधप्रकारो नो वेत्ति कोऽपि तव कृत्यविधातव्ययोगम् ।
 ध्यायन्ति या मुनियथा नियतं त्रिकालं सद्योऽपि नाम परिकल्प्य गुणान्भवानि ॥३०॥
 बुद्धिर्हि बोधकरणा जगता सदा त्वं श्रोत्रासि देवि यततः सुखदा मुराणाम् ।

कीर्तिस्तथा मतिमृतौ किल कातिरेव श्रद्धा रतिश्च सकलेषु जनेषु मात ॥३१॥
 नात पर किल वितर्कशतै प्रमाण प्राप्त मया यदिह दुःखगति गतेन ।
 त्व चात्र सर्वजगता जननीति सत्य निद्रालुता वितरता हरिणाऽत्र दृष्टम् ॥३२॥
 त्व देवि वेदविदुषामपि दुर्विभाव्या बंदोऽपि नूनमखिलार्थतया न वेद ।
 यस्मात्त्वदुद्भवमसौ श्रुतिराप्नुवाना प्रत्यक्षमेव सकल तव कार्यमेतत् ॥३३॥
 कस्ते चरित्रमखिल भुवि वेद धीमाघ्राह हरिर्न च भवो न सुरास्तथाऽन्ये ।
 ज्ञातु क्षमाश्च मुनयो न ममात्मजाश्च दुर्वाच्य एव महिमा तव सर्वलोके ॥३४॥
 यज्ञेषु देवि यदि नाम न ते वदति स्वाहेति वेदविदुषो हवने कृतेऽपि ।
 न प्राप्नुवन्ति सतत सख्यभागधेय देवास्त्वमेव विबुधेष्वपि वृत्तिदाऽसि ॥३५॥
 ज्ञाता वय भगवति प्रथम त्वया वै देवारिसंभवभयादधुना तयैव ।
 भीतोऽस्मि देवि वरदे शरण गतोऽस्मि घोर निरीक्ष्य मधुना सह बँटभ च ॥३६॥
 नो वेत्ति विष्णुरधुना मम दुःखमेतज्जाने त्वयात्मविवक्षीकृतदेह्यष्टि ।
 मुचादिदेवमयश्च जहि दानवैर्द्रो यद्रोचते तव कुरुष्व महानुभावे ॥३७॥
 जानति ये न तव देवि पर प्रभाव ध्यायन्ति ते हरिहारावपि मवचिन्ता ।
 ज्ञात मयाऽहं जननि प्रकट प्रमाण यद्विष्णुरत्यन्तिसरा विवक्षोऽय शैते ॥३८॥
 सिन्धूद्रूवापि न हरिं प्रतिबोधितु वै शक्ता पतिं तव वशानुगमय शक्त्या ।
 मये त्वया भगवति प्रसभ रमापि प्रस्वापिता न बुबुधे विवक्षीकृतेव ॥३९॥
 धन्यास्त एव भुवि भक्तिपरास्तवाघ्नौ त्यक्त्वाऽन्यश्चमजन त्वयि लीनभावा ।
 कुर्वन्ति देवि भजन सकल निकाम ज्ञात्वा समस्तजननी किल कामधेनुम् ॥४०॥
 धीवातिकीर्तिक्षुभवृत्तिगुणादयस्ते विष्णोर्गुणास्तु परिहृत्य गता क्व चाद्य ।
 बदीकृतो हरिरसौ ननु निद्रयाऽत्र शक्त्या तवैव भगवत्यतिमानवत्या ॥४१॥
 त्व शक्तिरेव जगतामखिलप्रभावा त्वन्निमित्त च सकल खलु भावमात्रम् ।
 त्व ग्रीहमे निजनिर्मितमोहजात्रे नाट्ये यथा विहस्ते स्वकृतो नटो वै ॥४२॥
 विष्णुस्त्वभा प्रकटित प्रथम युगादौ दत्ता च शक्तिरमला खलु पालनाय ।
 ज्ञात च सर्वमखिल विवक्षोऽकृतोऽय यद्रोचते तव तयाऽहं करोमि नूनम् ॥४३॥
 गृष्टाऽत्र मा भगवति प्रविनाशितु चेन्नेच्छास्ति ते कुरु दया परिहृत्य मौनम् ।
 वस्मादिमौ प्रवर्तितो मित्र वारूपा यदा भवानि हसितु नु किमिच्छसे माम् ॥४४॥
 ज्ञात मया तव विचेष्टितमद्भुत वै कृत्वाऽखिल जगदिदं रमसे स्वतन्त्रा ।

लीन करोमि सबल बिल मा तथैव हतुं त्वमिच्छसि भवानि विमत्र विमत्र ॥४५॥
 कामं कुरुष्व वधमद्य भर्मव मातर्दुःख न मे मरणज जगदम्बिकेऽत्र ।
 वर्णा त्वयैव विहित प्रथम स चाप दत्ताहतोऽय मून इत्ययजो गरिष्ठम् ॥४६॥
 उत्तिष्ठ देवि कुरु रूपमिहाद्भुत त्वं मा वा त्विमौ जहि ययेच्छसि वानलोले ।
 नोचेत्प्रबोधय हरि निहनेदिमौ यस्त्वत्साध्यमेतदखिल बिल कार्यजानम् ॥४७॥

सूत उवाच

एव स्तुता तदा देवो तामनी सत्र वेधसा । नि सृत्य हरिदेहात्तु सत्पिता पार्श्वनस्तदा ॥४८॥
 त्यक्त्वाऽग्राणि च सर्वाणि विष्णोरनुकनेजघ । निर्गता योगनिद्रा सा नाशाय च तपोस्तदा ॥४९॥
 विस्पदिनशरीरोऽग्नौ यदा जातो जनार्दन । धाता परमिवा प्राप्तो मुद दृष्ट्वा हरि तत ॥५०॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे त्रिंशुप्रबोधो नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सदेहोऽत्र महाभाग कथाया तु महाद्भुत । वेदशास्त्रपुराणैश्च निश्चित तु सदा बुधै ॥ १ ॥
 ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवा सनातना । न त परस्परं किंचिद्ब्रह्माण्डस्मिन्महामते ॥ २ ॥
 ब्रह्मा सृजति लोकान् विष्णु पात्यखिल जगन् । रुद्र सहर्तते काले त्रय एतेऽत्र कारणम् ॥ ३ ॥
 एका मूर्तिस्त्रयो दवा ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा । रज सत्त्वतमोभिश्च सयुता कार्यकारका ॥ ४ ॥
 तेषा मध्ये हरि श्रेष्ठो माधव पुत्पोत्तम । आदिदेवो जगन्नाथ समर्थ सर्वकर्मसु ॥ ५ ॥
 नान्य कोऽपि समर्थोऽस्ति विष्णोरनुलतजम । स कथं स्वापित स्वामी विवशो योगमायया ॥ ६ ॥
 कथं गत तस्य विज्ञान जीवतश्चेष्टित कुत । सदहोऽय महाभाग कथमस्त्व यथाशुभम् ॥ ७ ॥
 का सा शक्ति पुरा प्रोक्ता यया विष्णुजित प्रभु । कुतो जाता कथं शक्ता का शक्तिर्वदसुव्रत ॥ ८ ॥
 यस्तु सर्वेश्वरो विष्णुर्वासुदेवो जगद्गुर । परमात्मा परानन्द सच्चिदानन्दविग्रह ॥ ९ ॥
 सर्ववृत्तसवभूतल्ला विरज सर्वग शुचि । स कथं निद्रया नीत परतन्त्र परात्पर ॥ १० ॥
 एतदाश्चर्यभूतो हि सन्दहो न परतप । छिधि ज्ञानासिना सूत व्यासशिष्य महामते ॥ ११ ॥

सूत उवाच

कं सन्देहं भिनत्येन त्रैलोक्ये सराचरे । मुह्यति मुनय काम ब्रह्मपुत्रा सनातना ॥ १२ ॥
 नारद कपिलश्चैव प्रदनेऽस्मिन्मुनिसत्तमा । किं ब्रवीमि महाभागा दुर्घटेऽस्मिन्विमर्शने ॥ १३ ॥
 देवेषु विष्णु कथित सर्वग सर्वपालक । यतो विराडिद सर्वमुत्पन्न सचराचरम् ॥ १४ ॥

पडिता स्वोदरायै वै पाखडानि पृथक्पृथक् । प्रवर्तयति वग्निता प्रेरिता मदचेतस ॥४३॥
 कलावस्मिन्महाभाग नानाभेदसमुत्थिता । नान्ये युगे नया धर्मा वेदवाह्या वयचन ॥४४॥
 विष्णुश्चरत्सदाबुध तपो वर्याण्यनेकश । ब्रह्माहरश्चयो दवा ध्यायत कमपि ध्रुवम् ॥४५॥
 कामयाना सदा काम ते श्रय सर्वदेव हि । यजति यज्ञान्विविज्ञान्ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ॥४६॥
 ते वै शक्तिं परा देवी ब्रह्मात्म्या परमात्मिकाम् । ध्यायति मनसा नित्य नित्या मत्वा सनातनीम् ४७॥
 तस्माच्छक्तिं सदा सेव्या विद्वद्भिः कृतनिश्चयैः । निश्चय सर्वधाम्नाणा ज्ञातव्यो मुनिपत्तमा ॥४८॥
 कृष्णाच्छ्रुत मया चैतत्तेन ज्ञात तु नारदात् । पिनु सखाशात्तेनापि ब्रह्मणा विष्णुवाक्यत ॥४९॥
 न श्रोतव्यं न मतमन्येपा वचन बुधैः । शक्तिरेव सदा सेव्या विद्वद्भिः कृतनिश्चयैः ॥५०॥
 प्रत्यक्षमपि द्रष्टव्यमशक्तस्य विचेष्टितम् । अत सर्वेषु भूतेषु ज्ञातव्या शक्तिरेव हि ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

सूत उवाच

यथा विनिर्गता निद्रा दहात्तस्य जगद्गुरा । नरास्यनाशिकाबाहुद्वयेभ्यस्तयोरस ॥१॥
 नि सुत्य गगने तस्यो तामसी शक्तिरुत्तमा । उदतिष्ठजगन्नाथो जम्भमाण पुन पुन ॥२॥
 तदाऽपश्यत्स्वित तय भयनस्त प्रजापतिम् । उवाच च महातेजा मेघगभीरया गिरा ॥३॥

विष्णुरुवाच

किमागतोऽसि भगवस्तपस्तपक्वाऽन पन्नज । कस्माच्चितातुरोऽसि त्व मयाकुलितमानस ॥४॥

ब्रह्मोवाच

त्वत्कर्णमन्त्रजो देव देव्यो च मधुकैटभौ । हतु मा मभुगयातो घोररूपौ महाबलौ ॥५॥
 भयात्तयो समायातस्त्वत्समीप जगत्पते । आहि मा वामुदेवाद्य भयवस्त विचेतनम् ॥६॥

विष्णुरुवाच

तिष्ठाद्य निर्भयो जातस्ती हनिष्याम्यहं किल । युद्धायाजम्मतुमूतो मत्समीप गतायुषो ॥७॥

सूत उवाच

एव वदति देवेशे दानवौ तौ महाबलौ । विचिन्ववानावज चोभौ सप्राप्तौ मदगवितौ ॥८॥
 निराधारो जले तत्र सस्थितौ विगतज्वरौ । तावूचतुर्मदोन्मत्तौ ब्रह्माण मुनिपत्तमा ॥९॥
 पलायित्वा समायात सन्निधावस्य किं तव । युद्धं कुरु हनिष्याव पश्यतोऽस्यैव सन्निधौ ॥१०॥
 पश्चादेन हनिष्याव सर्पभोगोपरि स्थितम् । त्वमद्य कुरु सग्रामदानोऽस्मीति च वा वद ॥११॥

भगवत्या वरो दत्तस्तया सोऽपि च दुर्घट । मरणं चेच्छया काम दुःखितोऽपि न वाळति ॥३५॥
 रोगप्रस्तोऽपि दीनोऽपि न भुमूर्धति कश्चन । कथं चेमौ भदोन्मत्तो मर्तुकामौ भविष्यत ॥३६॥
 नन्द्य शरणं यामि विद्या शक्तिं सुकामदाम् । विना तया न सिद्धयन्ति कामा सम्भवप्रसन्नया ॥
 एवं सचित्यमानस्तु गगने सस्यिता शिवाम् । अपश्यद्भगवाम्बन्धुयुग्मिन्द्रा मनोहराम् ॥३८॥
 कृतान्जलिरमेयात्मा ता च तुष्टाव योगवित् । विनाशात् तयोस्तत्र वरदा भुवनेश्वरीम् ॥३९॥

विष्णुरुवाच

नमो देवि महामाये सृष्टिसंहारकारिणि । अनादिनिधने चङ्घि भुक्तिमुक्तिप्रदे शिवे ॥४०॥
 न ते रूपं विजानामि सगुणं निर्गुणं तथा । चरित्राणि कुतो देवि सख्यातोऽतानि यानि ते ॥४१॥
 अनुभूतो मया तेऽद्य प्रभावश्चातिदुर्घट । यदहं निद्रया लीनं सजातोऽस्मि विचेतन ॥४२॥
 ब्रह्मणा चातित्यत्नेन बोधितोऽपि पुनः पुनः । न प्रबुद्ध सर्वथाऽहं सङ्कोचितपर्षद्विषय ॥४३॥
 अचेतत्वं सम्प्राप्तं प्रभावात्तव चाम्बिके । त्वया मुक्तं प्रबुद्धोऽहं युद्धञ्च बहुधा कृतम् ॥४४॥
 श्रातोऽहं न च तौ श्रातो त्वया दत्तवरो वरो । ब्रह्मण हतुमायातौ दानवौ भदगावितौ ॥४५॥
 आहूतो च मया काम द्वन्द्वयुद्धाय मानदे । कृतं युद्धं महाघोरं मया ताम्या महार्णवे ॥४६॥
 मरणं वरदानं ते ततो ज्ञातं महाद्भुतम् । ज्ञात्वाहं शरणं प्राप्तस्त्वामद्य शरणप्रदाम् ॥४७॥
 साहाय्यं कुरु मे मातं खितोऽहं युद्धकर्मणा । दृष्टौ तौ वरदानेन तव देवातिनाशने ॥४८॥
 हतुं मामुद्यतौ पापी किं करोमि क्व यामि च । इत्युक्त्वा सा तदा देवी स्मितपूर्वम्वाच ह ॥४९॥
 प्रणमन्तं जगन्नाथं वासुदेवं सनातनम् । देवदेव हरे विष्णो कुरु युद्धं पुनः स्वयम् ॥५०॥
 वचयित्वा त्विमौ शूरो हतव्यौ च विमोहिता । मोहयिष्याम्यहं नूनं दानवौ वक्रया दृशा ॥५१॥
 अहिं नारायणाशु १६ मम मायाविमोहिता । तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णुस्तस्या प्रीतिरसान्वितम् ॥
 सन्नामस्यलमासाद्य तस्थौ तत्र महार्णवे । तदायातौ च तौ वीरो युद्धकामौ महाबलौ ॥५३॥
 वीक्ष्य विष्णुं स्थितं तत्र हर्षयुक्तौ बभूवतु । निष्ठं निष्ठं महाबाय कुरु युद्धं चतुर्भुज ॥५४॥
 दैवाधीनौ विदित्वाऽद्य नूनं जयपराजयो । सबलो जयमाप्नोति दैवाज्जयति दुर्बल ॥५५॥
 सर्वथैव न कर्तव्यो हर्षंशोकौ महात्मना । पुरा वै बहवो दैत्या जिता दानववैरिणा ॥५६॥

अधुना चानयो सार्वं युध्यमानं पराजितम् ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तौ महाबाहू युद्धाय समुपस्थितौ ॥५७॥

वीक्ष्य विष्णुर्जघानाशु मुष्टिनाऽद्भुतकर्मणा । तावप्यतिबलोन्यस्तौ जघ्नतुर्मुष्टिना हरिम् ॥५८॥
 एव परस्परं जातं युद्धं परमदारुणम् । युध्यमानौ महावीर्यौ दृष्ट्वा नारायणस्तदा ॥५९॥

सूत उवाच

अपश्यत्सम्पुत दव्या कृत्वा दीना दृश हरि ।

त वाक्ष्य तादृश विष्णु कर्णारससयुतम् ॥६०॥

जहासानां ताम्राशी वीक्षमाणा तदामुरी । तौ जघान कटाक्षैश्च कामरागैरिवापरं ॥६१॥
मदस्मितयुत काम प्रमभावयुतरनु । दृष्ट्वा मुमुह्तु पापीदेव्या वक्ष्य विलोकयन् ॥६२॥
त्रिगुणमिति मन्वानो कामरागातिपाडितो । वीक्षमाणी स्थितौ तत्र ता देवी विशदप्रभाम् ॥६३॥
हरिणाऽपि च तद्गुण दव्यास्तत्र चिकीर्षितम् । साहितौ तौ परिज्ञाय भगवान्कायवित्तम् ॥६४॥
उवाच तौ हस्तन दृग्दण मघगम्भीरया गिरा । वर वरयता वीरौ युवयोर्द्यौर्भवाञ्छित ॥६५॥
ददामि परमप्रीता युद्धेन युवयो किल । दानवा बहवो दृष्ट्वा युध्यमाना मया पुरा ॥६६॥
युवयो सन्तः कोऽपि न दृष्टो न च वै श्रुत । तस्मात्तुष्टोऽस्मि काम वै निस्तुलेन वनेन च ॥६७॥
भ्रात्रोश्च याछित काम प्रयच्छामि महावती । तच्छ्रुत्वा वक्ष्य विष्णो साभिमानो स्मरातुरी ॥

सूत उवाच

वीक्षमाणी महामाया जगदानन्दारिणीम् । तमूचतुश्च कामार्तो विष्णु कमललोचनौ ॥६९॥
हरेर्जनया च वा या त्व नि दानुमिहच्छति । ददावतुस्य देव्य दातारौ नौ न याचकौ ॥७०॥
प्रार्थय तं हृषीकेश मनोऽभिलषित वरम् । तुष्टौ स्वस्त्य युद्धेन बासुदेवाद्भुतन च ॥७१॥
तमोस्तद्वचन श्रुत्वा प्रत्युवाच जादार्ता । भवतामद्य मे तुष्टौ मम वक्ष्यावुभावपि ॥७२॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा यथा विष्णोर्दानयो चातिविस्मितौ । यचित्ताविति मन्वानो तस्यतु शोकसयुतौ ॥७३॥
वितार्य मनसा तौ तु दानरौ विष्णुमूचतु । प्रेय सर्वं जन्मय भूमि स्थानविश्रिताम् ॥७४॥
हरे याज्य वरा दनस्तस्या पूर्वं जनादन । नरसरागसि दव्य दहि त याछित वरम् ॥७५॥
त्रिजिह्वे विपुल दान हनस्व मधुमूदन । वक्ष्यावाया तु भवत सत्यवाग्भव माधव ॥७६॥
स्मृत्या पत्र तदा विष्णुस्त्रायुषाच ह्यहं हि । हृम्ययवा महामागौ निज्जिह्वे विपुले स्पष्टे ॥७७॥
दयुक्त्वा दव्यव्य उक्त कृपा-निविस्तरो । दण्डामागौ तौ तत्र निज्जर्ज च जलोपरि ॥७८॥
नागरयन दारौ वारि निष्पी मुञ्चतामि । गत्यगाहमग्रे वक्षिष्यामि च वा तथा ॥७९॥
तन्नाशयं यवमन्धं विस्त्रिय मनसा न तौ । वर्धयामागुर्दं योजनता गह्वरम् ॥८०॥
भगवाद्भिन्न वक्त्रे जया विस्मिनो तदा । नायं सदपतां तत्र जयो परमाद्भुते ॥८१॥
रथोत्तरे तदा तन्निरे विष्णुना प्रमविष्णुता । जपनोपरि वगेन प्रवृष्टे शिरसी तयो ॥८२॥
तदा तौ तदा जानी दानवी मधुर्वन्धौ । गगन गच्छे ध्यामन्मदायै मेत्या तयो ॥८३॥

मेदिनोति ततो जान नाम पृथ्वा समनन । अभक्ष्या मृत्तिका तेन कारणेन मुनीश्वरा ॥८४॥
 इति व कथितं सर्वं यत्पूषोऽस्मि मुनिश्चिनम् । महाविद्या महामाया सेवनीया मदा बुधं ॥ ८५॥
 व्याख्या परमा गतिं सर्वैरपि सुरासुरैः । नान परतरं किञ्चिदधिकं भुतानये ॥८६॥
 नत्य सत्यं पुन सत्यं वेदशास्त्रार्थनिर्णय । पूजनीया परा शक्तिर्निर्गुणा सगुणाऽप्यया ॥८७॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे नवमोऽध्याय ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

सूत पूर्वं त्वया प्रोक्तं व्यामेनामितनेजसा । कृत्वा पुराणमखिलं शुकायाध्यापितं शुभम् ॥१॥
 व्यामेन तु तपस्तप्त्वा वचमुत्पादितं शुभं । विष्णुं ब्रूहि सकलं यच्छ्रुत्वा कृष्णतत्त्वया ॥२॥

सूत उवाच

प्रवक्ष्यामि शुकोत्पत्तिं व्यासात्मत्यवनीमुतात् । यथोत्पन्नं शुभं साक्षाद्योगिना प्रवरो मुनि ॥३॥
 मेष्ठ्युगे महारम्ये व्यास सत्यवतीमुन । तपश्चचार सोऽप्युग्र पुनार्यं कृतनिश्चय ॥४॥
 जपनेत्राभर मन्त्र वागीज नारदाच्छ्रुतम् । व्यासपरा महामाया पुत्रकामस्तपोनिधि ॥५॥
 अनेभूमैस्तथा वायोऽरतिश्च स्यात्पयम् । वीर्यं समितं पुनो मम भूयादिति स्म ॥६॥
 अनिष्टं स गताहारं दानसवत्सरं प्रभ । आराधयन्महादेवं तथैव च सदाशिवम् ॥७॥
 शक्तिं सधनं पूज्यति विचार्य च पुन पुन । अशक्तो निश्चये लोके शक्तस्तु परिपूज्यते ॥८॥
 यन्न पर्वतशृंगे वै कर्णिकारवनाद्भुत । क्रीडति देवता सर्वे मुनयश्च तपोऽधिका ॥९॥
 आदित्या वसवो रुद्रा मरुताश्चानिनी तथा । वसति मुनया यन्न य चान्ये ब्रह्मवित्तमा ॥१०॥
 सन्न हेमगिरे शृंग सगीतश्चनिनादिते । तपश्चचार धर्मात्मा व्यास सत्यवतीमुन ॥११॥
 ततोऽस्य तैजसा व्यासं विश्वं सर्वं चराचरम् । अग्निवर्णा जटा जाता पाराशर्यस्य धीमत ॥१२॥
 ततोऽस्य तेन आलम्ब्य भयमाप साधीपति । तुरामाह तदा दृष्ट्वा भयनस्तथमातुरम् ॥१३॥
 उवाच भगवान् रुद्रो मधवत तयास्त्यतम् । कथमिद्राद्य भीतोऽसि किं नु ते सुरेश्वर ॥१४॥

अंकर उवाच

अमर्षो नैव कर्तव्यस्तापसेषु कदाचन । तपश्चरति मुनयो ज्ञात्वा मा शक्तिसयुतम् ॥१५॥
 न त्वेनेऽहितमिच्छति तापमा सर्वथैव हि । इत्युक्तवचनं शक्रस्तमुवाच वृषध्वजम् ॥१६॥
 कस्मात्तपस्यति व्यास कोऽर्थस्तस्य मनोयत ।

शिव उवाच

पाराशर्यस्तु पुनार्यो तपश्चरति दश्वरम् ॥१७॥

पूर्णवर्षशतं जातं ददाम्यद्य सुतं शुभम् । इत्युक्त्वा वासवं रुदो दयया मुदिताननः ॥१८॥
सूत उवाच

गत्वा ऋषिसमीपं तु तमुवाच जगद्गुरुः । उत्तिष्ठ वासवीपुत्र पुत्रस्ते भविता शुभः ॥१९॥
सर्वतेजोमयो ज्ञानी कीर्तिकर्ता तवानघ । अखिलस्य जनस्यात्र बल्लभस्ते सुतः सदा ॥२०॥
भविष्यति गुणैः पूर्णः सात्त्विकैः सत्यविक्रमः । तदाकर्ण्य वचः श्लक्ष्णः कृष्णद्वैपायनस्तदा ॥२१॥

सूत उवाच

क्षालपाणिं नमस्कृत्य जगामाश्रममात्मनः । स गत्वाऽऽश्रममेवाशु बहुवर्षश्रमातुरः ॥२२॥
अरणीसहितं गृह्यं भमंथान्नि चिकीर्षया । मंथनं कुर्वतस्तस्य चित्ते चिंताभरस्तदा ॥२३॥
प्रादुर्बभूव सहसा सुतोत्पत्तौ महात्मन । मथानारणिसंयोगान्मंथनाच्च समुद्भवः ॥२४॥
पावकस्य यथा तद्वत्कथं मे स्यात्सुखोद्भवः । पुनारणिस्तु व्याख्याता सा ममाद्य न विद्यते ॥२५॥
तदणी रूपसम्पन्ना कुलोत्पन्ना पतिव्रता । कथं करोमि काष्ठा च पादयोः शृङ्खलासमाम् ॥२६॥
पुनोत्पादनदक्षा च पान्निव्रत्ये सदा स्थिताम् । पतिव्रताऽपि दक्षाऽपि रूपवत्यपि कामिनी ॥२७॥
सदा बंधनत्वा च स्वैच्छानुल्लविधायनी । शिरोऽपि पर्वते नित्यं कामिनीपाशसंयुतः ॥२८॥
कथं करोम्यहं चान् दुर्घटं च गृहाश्रमम् । एवं चित्तयतस्तस्य घृताची दिव्यरूपिणी ॥२९॥
प्राप्ता दृष्टिपथं तत्र समीपे गगने स्थिता । ता दृष्ट्वा चञ्चलापागी समीपस्था बराप्सराम् ॥३०॥
पञ्चबाणपरीतगस्तूर्णमासीदधृतव्रतः । चित्तयामास च तदा किं करोम्यद्य सकटे ॥३१॥
धर्मस्य पुरतः प्राप्ते वामभावे दुरासदे । अङ्गीवरोमि यद्येना वचनार्थमिहागताम् ॥३२॥
हसिष्यति महात्मानस्तापसा भा तु विह्वलम् । तपस्तप्त्वा महाघोरं पूर्णवर्षशतं त्विह ॥३३॥
दृष्ट्वाऽप्सरा च विवशः कथं जानी महातपा । काम निदापि भवतु यदि स्यादतुलं सुखम् ॥३४॥
गृहस्थाश्रमसमूत सुखदं पुत्रकामदम् । स्वर्गदं च तथा प्रोक्तं ज्ञानिना मोक्षदं तथा ॥३५॥
न भविष्यति तन्नूनमनया देवकन्यया । नारदाच्च मया पूर्वं श्रुतमस्ति कथानकम् ॥

यथोर्वशीवशी राजा पराभूत पृरुवा ॥३६॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥११॥

अथ एकादशोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

कोऽपि पुरुरवा राजा वोर्वशी देवकन्यका । कथं वष्टं च सप्राप्तं तेन राज्ञा महात्मना ॥१॥
मर्त्यं कथं वष्टं श्रीहृत् स्नेहार्थं जायता । श्रोतुकामा वयं सर्वे स्वन्मृत्वाऽगच्युत रसम् ॥२॥
अमृतादपि मिष्टा ये वाणी सूत रसात्मिका । न तृप्यामो वयं सर्वे सुधया च यथाऽमरा ॥३॥

सूत उवाच

शृणुष्व मुनय सर्वे कथा दिव्या मनोरमाम् । वक्ष्याम्यहं यथाबुद्ध्या श्रुता व्यासवरोत्तमात् ॥४॥
 गुरोस्तु दयिता भार्या तारा नामेति विश्रुता । रूपयौवनयुक्ता सा चारुंगी मदविह्वला ॥५॥
 गतैकदा विधोर्धाम यजमानस्य भामिनी । दृष्टा च दक्षिणाऽऽर्य्य रूपयौवनशालिनी ॥६॥
 कामातुरस्तदा जात दक्षी दक्षिमुखी प्रति । साऽपि वीक्ष्य विधुं काम जाता मदनपीडिता ॥७॥
 तावन्मोह्य प्रेमयुक्तौ स्मरार्तौ च बभूवतु । तारादक्षी मदोन्मत्तौ कामवाणप्रपीडितौ ॥८॥
 रेमाते मदमत्तौ सौ परस्परस्पृहान्वितौ । दिनानि कतिचित्तत्र जातानि रममाणयो ॥९॥
 बृहस्पतिस्तु दुःखार्तस्तारामानयितु गृहम् । प्रेपयामास शिष्य तु नायाता सा वशीकृता १०॥
 पुन पुनर्यदा शिष्य परावर्तत चन्द्रमा । बृहस्पतिस्तदा क्रुद्धो जगाम स्वयमेव हि ॥११॥
 गत्वा सोमगृह तत्र वाचस्पतिरुदारधो । उवाच दक्षिण क्रुद्ध स्मयमान मदान्वितम् ॥१२॥
 किं कृतं किल शीताशो कर्म धर्मविगहितम् । रक्षिता मम भार्य्ये सुन्दरी केन हेतुना ॥१३॥
 तव देव गुरुश्चाह यजमानोऽसि सर्वथा । गुरुभार्या कथं मूढ भुक्ता किं रक्षिताऽपवा ॥१४॥
 ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गुरुतत्पग । महापातकिनो ह्येते तत्ससर्गो च पञ्चम ॥१५॥
 महापातकयुक्तस्त्व दुराचारोऽतिगहित । न देवसदनाहोऽसि यदि भुक्तेयमङ्गना ॥१६॥
 मुञ्चेमामसितापाङ्गी नयामि सदन मम । नोचेद्दक्ष्यामि दुष्टात्मन् गुरुवारापहारिणम् ॥१७॥
 इत्येव भाषमाण तमुवाच रोहिणीपति । गुरु क्रोधसमायुक्त कान्ताविरहदुःखितम् ॥१८॥

इन्दुरुवाच

क्रोधात्ते तु दुराराध्या ब्राह्मणा क्रोधवर्जिता । पूजार्हा धर्मशास्त्रज्ञा वर्जनीयास्ततोऽन्यथा ॥१९॥
 आगमिष्यति सा काम गृह ते वरवर्णिनी । अत्रैव सस्थिता बाला का ते हानिरिहानघ ॥२०॥

इच्छया सस्थिता चात्र सुखकामाग्निनी हि सा ।

दिनानि कतिचित्स्थित्वा स्वेच्छया चागमिष्यति ॥२१॥

त्वयैवोदाहृत पूर्वं धर्मशास्त्रमत तथा । न स्त्री दुष्यति चारेण न विप्रो वेदकर्मणा ॥२२॥
 इत्युक्त दक्षिणा तत्र गुरुत्पन्तदुःखित । जगाम स्वगृह तूर्णं चिन्ताविष्ट स्मरतुर ॥२३॥
 दिनानि कतिचित्तत्र स्थित्वा चिन्तातुरो गुरु । यथावथ गृह तस्य त्वरि तश्चौपधीपते ॥२४॥
 म्रियत क्षत्रा निपिद्धोऽसौ द्वारदेशे रुपाऽन्वित । नाजगाम दक्षी तत्र चुकोपाति बृहस्पति ॥२५॥
 अय मे शिष्यता यातो गुरुपत्नी तु मातरम् । जग्राह वल्लोऽधर्मी शिक्षणीयो भयाऽधुना ॥२६॥
 उवाच वाचं कोपात्तु द्वारदेशस्थितो बहि । किं शेषे भवने मद पाषाचार सुराधम ॥२७॥
 देहि मे कामिनी शीघ्र नोचेच्छाप ददाम्यहम् । करोमि भस्मसानून न ददासि प्रिया मम ॥२८॥

सूत उवाच

ब्रूराणि चैवमादीनि भाषणानि बृहस्पते । श्रुत्वा द्विजपति शीघ्र निर्गत सदनाद्बहि २९॥
 तमुवाच हसन्सोम किमिदं बहु भाषते । न ते योग्याऽसितापांगी सर्वलक्षणसयुता ॥३०॥
 कुरुषा च स्वसदृशी गृहाणान्या स्त्रियं द्विज । भिक्षुकस्य गृहे योग्या नेदृशी वरवर्णिनी ॥३१॥
 रति स्वसदृशे काते नार्या विल निगद्यते । त्वं न जानासि मदात्मन्कामशास्त्रविनिर्णयम् ॥
 यथष्ट गच्छ दुर्वुद्धे नाह दास्यामि कामिनीम् । यच्छक्यं कुरु तत्कामं न देया वरवर्णिनी ३३॥
 कामार्तस्य च तं दापो न मा वाधितुमर्हति । नाहं ददे गुरोः काता यद्वैच्छसि तथा कुरु ३४॥

सूत उवाच

इत्युक्तं शशिना चर्याश्रितामाप रुपाश्वित । जगाम तरसा सद्य क्रोधयुक्तं शचीपत ॥३५॥
 दृष्ट्वा शतक्रतुस्तन गुरुं दुःखानुर स्थितम् । पाद्यार्घ्याचमनीयाद्यं पूजयित्वा मुग्धस्थित ३६॥
 पप्रच्छ परमोदारस्त तथावस्थित गुरम् । का चिन्ता ते महाभाग शोकात्तोऽग्निं महामुने ॥
 केनापमानितोऽसि त्वं मम राज्ये गुरुश्च म । त्वदधीनमिदं सर्वं सैन्यं लाक्षाधिपै सह ॥३८॥
 ब्रह्मा विष्णुस्तथा शम्भुर्न चान्ये देवसत्तमा । करिष्यति च साहाय्यं का चिन्ता वद साप्रतम् ।

गुरु उवाच

शशिनाऽपहृता भार्या तारा मम सुलोचना । न ददाति स दुष्टात्मा प्रार्थितोऽपि पुनः पुनः ४०॥
 किं करोमि सुरेशान त्वमेव शरणं मम । साहाय्यं कुरु देवेश दुःखितोऽस्मि शतक्रतो ॥४१॥

इन्द्र उवाच

मा शोकं कुरु धर्मज्ञ दासोऽस्मि तव सुव्रत । आनयिष्याम्यहं नूनं भार्यां तव महामते ॥४२॥
 प्रेषिते चेन्मया दूते न दास्यति मदायुल । ततो युद्धं करिष्यामि देवसैन्यं समावृण ॥४३॥
 ऋष्याश्वस्य गुरोः शक्रो दूतं वचनं विचक्षणम् । प्रेषयामास सोमाय वाताशिसिनमद्भुतम् ॥४४॥
 स गत्वा शशिलोकं तु त्वरितं सुविचक्षण । उवाच वचनं नैव वचनं राहिणीपतिम् ॥४५॥
 प्रेषितोऽहं महाभाग शक्रेण त्वा विवक्षया । वयिनं प्रभुणा यत्नं तदग्रवीमि महामन ॥४६॥
 धर्मज्ञोऽयि महाभाग नीतिं जानासि सुव्रत । अत्र पिता तं धर्मात्मनं न निधं कर्तुमर्हति ।
 भार्यां रम्यां सर्वभूतयथाशक्तिं ह्यतद्रितं । तदर्थं बलं कामं भविता नात्र तपय ॥४८॥
 यथा तव तथा सत्यं यत्नं स्याद्वाररक्षणे । आत्मवत्सर्वभूतानि चिन्तय त्वं सुधानिध ॥४९॥
 अष्टाविंशतिरुद्यास्ते कामिन्यो दग्धा गृहा । गुरुपत्नी यय भान्तु स्वमिच्छति सुधानिधे ।
 स्वर्गे एता वसत्यता मेनराद्या मनोरमा । भुङ्क्ते ता स्वेच्छया कामं रुचं पत्नी गुरोरपि ।
 ईश्वरा यदि कुर्वन्ति जुगुप्सितमहत्या । अज्ञास्तदनुवर्तन्ते तदा धर्मशयो भवेन ॥५२॥

तस्मान्मुच महाभाग गुरोः पत्नी मनोरमाम् । गृहहस्त्वग्निमित्तोऽथ सुराणां न भवेद्यया ॥५३॥

सूत उवाच

सोम. शक्रवच. धृत्या विचित्रोद्यसमानुल. । भंग्या प्रतिवच. प्राह शक्रदूतं तदा शशी ॥५४॥

इंदुमुवाच

धर्मज्ञोऽपि महाबाहो देवानामपि स्वयम् । पुरोधापि च ते तादृश्वयो सदशी मतिः ॥५५॥

णरोपदेशे कुशला भवन्ति बह्वो जनाः । दुर्लभस्तु स्वयं कर्ता प्राप्ते कर्मणि सर्वथा ॥५६॥

वार्हस्पत्यप्रणीतं च शास्त्रं गृह्णन्ति मानवा । को विरोधोऽन्य देवेश वामयाना भजन्त्रियम् ॥

स्वकीय वलिना सर्वं दुर्बलानां न विचन । स्वीया च परकीया च भ्रमोऽयं मंदचेनसाम् ५८॥

तारा मय्यनुरक्ता च यथा न तु तथा गुरो । अनुरक्ता कथं त्याज्या धर्मतो न्यायतस्तथा ५९॥

गृहारंभस्तु रक्ताया विरक्ताया कथं भवेत् । विरक्तेयं यदा जाता चक्रेऽनुजकामिनीम् ६०॥

न दास्येऽहं वरारोहा गच्छ दूत वद स्वयम् । ईश्वरोऽपि सहस्राक्ष यदिच्छसि कुर्यात् तन् ॥६१॥

सूत उवाच

इत्युक्तः शशिना दूतः प्रययौ शक्रसन्निधिम् । इन्द्राग्राचष्ट तत्सर्वं यदुक्तं शीतरश्मिना ॥६२॥

तुरापावपि तच्छ्रुत्वा क्रोधयुक्तो बभूव ह । सेनोद्योगं तथा चक्रे साहाय्यार्थं गुरोर्विभु. ॥६३॥

शुक्रस्तु विप्रह श्रुत्वा गुरुद्वेषात्ततो ययौ । मा ददस्वेति तं वाक्यमुवाच शशिनं प्रति ॥६४॥

साहाय्यं ते करिष्यामि मंत्रशक्त्या महामते । भविता यदि सप्राप्तस्तव चेष्टेण मारिप ॥६५॥

शंकरस्तु तदाकर्ण्य गुरुदाराभिमर्शनम् । गुरुशानु भृगु मत्वा साहाय्यमकरोत्तदा ॥६६॥

संग्रामस्तु तदा वृत्तो देवदानवयोर्द्वन्द्वम् । बहूनि तत्र वर्षाणि तारकासुरवत्किल ॥६७॥

देवासुरकृतं युद्धं दृष्ट्वा तत्र पितामह । हसाच्छब्दो जगामाशु तं देशं क्लेशशततये ॥६८॥

राकापतिं तदा प्राह मुच भार्या गुरोरिति । नोचेद्विष्णुं समाहूय करिष्यामि तु सक्षयम् ॥६९॥

भृगुं निवारयामास श्रद्धा लोकपितामह । किमन्यायमतिर्जाता संगदोषान्महामते ॥७०॥

निषेधयामास ततो भृगुस्त चोपघोषिणम् । मुच भार्या गुरोरस्य पित्राऽहं प्रेषितस्तव ॥७१॥

सूत उवाच

द्वित्रिराजस्तु तच्छ्रुत्वा भृगोर्वचनमद्भुतम् । ददौ च तत्प्रिया भार्या गुरोर्गर्भवती शुभाम् ॥७२॥

प्राप्य काता गुरुर्हृष्टः स्वगृहं मुदितो ययौ । ततो देवास्ततो दैत्या ययुः स्वान्स्वान्गृहान्प्रति ७३॥

श्रद्धां स्वसदनं प्राप्तः कैलामं चापि शङ्कर । बृहस्पतिस्तु सतुष्टः प्राप्य भार्यां मनोरमाम् ॥७४॥

ततः कालेन वियता ताराऽसूत सुत शुभम् । सुदिने शुभनक्षत्रे तारापतिसमं गुणै. ॥७५॥

दृष्ट्वा पुत्रं गुरुर्जतिं चत्वारं विधिपूर्वकम् । जातकर्मादिकं सर्वं ग्रहृष्टेनातरात्मना ॥७६॥

श्रुत पद्मया जय पुत्रस्य मुनिगत्तमा । द्वाप प्रेयसाभाय गुं प्रति मरामनि ॥७३॥
 न पाय तय पुत्रोऽस्मि मा योयंसमुद्रय । वयस्य वृत्तयान्नाम जातवर्मादिष्विधिम् ॥७८॥
 तच्छ्रुत्वा यवन तस्य दूनस्य च वृत्तयति । उवाच मम पुत्रो मे सगृहा नाय मनाय ॥७९॥
 पुनर्विवाद मजानो मित्रिता दयदानरा । मुद्रार्थमागनाम्नेषा समाज ममजायत ॥८०॥
 तत्रागत म्वय व्रजा सातिवाम प्रजावनि । तिरारयामास मुने सम्यक्तात् पुढदुर्मदान् ॥८१॥
 तारा पप्रच्छ परमात्मा वम्याय ताय धुमे । सत्य वद वरारोहे यथा वनेन प्रगम्यति ॥८२॥
 तमुवाचासिन्नापाद्री रज्जमानाऽप्यधोमुखा । वदन्मेति धारन्तर्जगाम वरवर्णिनी ॥८३॥
 जग्राह त मुन साम प्रष्टेतातरामना । ताम वप्रे वृष इनि जगाम म्वगृह पुन ॥८४॥
 यदी ब्रह्मा म्वन धाम सर्वे देवा गवाग्रया । यथागत गत सर्वे सर्वदा प्रेगर्वर्जनी ॥८५॥
 कथितेय वृधादरतिरुहात्रे च मामन । यथा श्रुता मया पूर्वम्यासास्तस्यवतीमुक्षान् ॥८६॥
 इति श्रीद्वाभागावत प्रथमस्कन्धे सुषोणत्तिर्नामैकादशोऽध्याय ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच

तत पुरुखा जने इलाया वषयामि व । वृषपुत्रोऽतिथमर्त्ता यतवृहानतत्पर ॥ १ ॥
 सुद्युम्नो नाम भूपाल सत्यवादी जितेन्द्रिय । संधव ह्यमार्दह्य चचार मृगया वने ॥ २ ॥
 युत वतिपयामार्यैर्दक्षितश्चास्तुडल । घनुराजगव दध्या वाणसघ तयाद्भुतम् ॥ ३ ॥
 स भ्रमस्तद्वनोद्देशो ह्यमानो रुरुमृगान् । दाराश्च मूवराश्चैव राङ्गाश्च गवयास्तथा ॥ ४ ॥
 शरभामहिपाश्चैव साम्भरान्वनकुबुटान् । निघ्नमेप्यान्पुत्राजा कुमारवनमाविसन् ॥ ५ ॥
 मेरोरयस्तले दिव्य मदारुद्रमराजितम् । अशोवलतिवाकीर्णं यधुलैरधिवासितम् ॥ ६ ॥
 साग्रेस्तालैस्तमालैश्च चपकै पनसैस्तथा । आर्गैर्निर्षिर्मधुकैश्च माघवीमण्डपावृतम् ॥ ७ ॥
 दाडिमैर्नारिकेलैश्च बदलीखडमण्डितम् । यूपिकामागतीकुदपुष्पवल्लीसमावृतम् ॥ ८ ॥
 ह्रस्वकारडवाकीर्णं कीचकध्वनिनादितम् । भ्रमरालिप्ताराम वन सर्वसुखावहम् ॥ ९ ॥
 दध्वा प्रमुदितो राजा सुद्युम्न सेववैवृत । वृष्णसुपुष्पितान्वीदय कोविलारावमडितान् ॥ १० ॥
 प्रविष्टस्तत्र राजपि स्त्रीरवमाप क्षणात्तत । अशोऽपि वदवा जातश्चिताविष्ट स भूपति ॥ ११ ॥
 किमतदिति चितार्तश्चित्यमान पुन पुन । दुःख बहुतर प्राप्त सुद्युम्नो रज्जयान्वित ॥ १२ ॥
 किं करोमि कथं यामि गृह स्त्रोभावसयुत । कथं राज्यं करिष्यामि केन वा वचितो ह्यहम् ॥ १३ ॥

ऋषय ऊचुः

सूताश्चर्यमिदं प्रोक्त त्वया यल्लोमहर्षण । सुद्युम्न स्त्रीत्वमापन्नो भूपतिर्देवसन्निभ ॥ १४ ॥

किं तत्कारणमाचक्ष्व वने तत्र मनोहरे । किं कृतं तेन राज्ञा च विस्तरं वद सुव्रत ॥१५॥

सूत उवाच

एकदा गिरिसं द्रष्टुमूपय सनकादय । दिशो वितिमिराभामाः कुर्वन्त समुपागमन् ॥
तस्मिंश्च समये तत्र शङ्कर प्रमदायुत । ब्रीडासक्ता महादेवो विवस्त्रा वामिनी शिवा ॥
उत्सर्गे सस्यिता भर्तुं रममाणा मनोरमा । तान्बिलोक्याविका दत्वा विवस्त्रा क्षीडिताभूशम् ॥
भर्तुरङ्गात्समुत्थाय वस्त्रमादाय पर्यधात् । लज्जाविष्टा स्थिता तत्र वपमानातिमानिनी ॥१९॥
ऋषयोऽपि तयोर्वीक्ष्य प्रसंगं रममाणयो । परिवृत्तं यद्युस्तूर्णं नरनारायणाश्रमम् ॥२०॥
ह्रीमुता वामिनी बीक्ष्य प्रोवाच भगवान् हर । वयं लज्जातुर्गमित्वमुत्र ते प्रकरोम्यहम् ॥२१॥
अद्यप्रभृति या मोहात्पुमान्गोऽपि वरानने । वनं च प्रविशेदन्तस्व वै यापि द्वुविष्यति ॥२२॥
इति शप्त वनं तन ये जाननि जना क्वचित् । वर्जयतीह तं कामं वनं दापयमूढमन ॥२३॥
सुद्युम्नस्तु तदज्ञानात्प्रविष्टं सचिवै मह । तथैव स्त्रीत्वमापन्नस्तं महति न संशय ॥२४॥
चिताविष्टं स राजर्षिर्न जगाम गृहं ह्रिया । विचचार बहिस्त्रिन्माद्वनदेशादितस्तत ॥२५॥
इलेति नाम सप्राप्तं स्त्रीत्वं तन महारमना । विचरस्तां सप्राप्तो बुधं मामसुता युवा ॥२६॥
स्त्रीभिः परिवृता ता तु दृष्ट्वा काना मनोरमाम् । हावभावकलायुक्ता चरन् भगवान् बुध ॥२७॥
साऽपि तं चक्रे क्वात् बुधं सोमसुतं पतिम् । संयोगमन्त्रं न जानन्तयो प्रेम्णा परस्परम् ॥२८॥
स तस्यां जनयामास पुरुरवसमात्मजम् ॥२९॥

साऽप्रसूतं सुतं बाष्पा विताविष्टा वनं स्थिता । सस्मार स्वकुलाचारं वसिष्ठं मुनिसत्तमम् ॥३०॥
स तदाऽस्य दशा दृष्ट्वा सुद्युम्नस्य कृपावित । अतोपयं महादेव शंकरं लोकशंकरम् ॥३१॥
तस्मै स भगवास्तुष्टं प्रददौ वाञ्छितं वरम् । वसिष्ठं प्रार्थयामास पुस्त्वं राज्ञं प्रियस्मिन् ॥३२॥
शङ्करस्तु निजा वाचमृतां कुर्वन्नुवाच ह । मासं पुमास्तु भविता मासं स्त्री भूपतिः किल ॥३३॥
इत्यप्राप्य वरं राजा जगाम स्वगृहं पुन । चक्रे राज्यं न धर्मात्मा वसिष्ठस्याप्यनुग्रहात् ॥३४॥
स्त्रीत्वे तिष्ठति हर्म्येषु पुस्त्वं राज्यं प्रशस्ति च । प्रजास्तस्मिन्समुद्भिन्ना नाम्न्यनन्दमहीपतिम् ॥३५॥
कात्रे तु यौवनं प्राप्तं पुनः पुरुरवास्तदा । प्रतिष्ठां नृपतिस्तस्मै दत्त्वा राज्यं वनं ययौ ॥३६॥
गत्वा तस्मिन् वनं रम्यं नानाद्रुमसमाकुले । नारदा मन्त्रमासाद्य नवाभिरमनुत्तमम् ॥३७॥
जजाप मन्त्रमत्यर्थं प्रेमपूरितमानसः । परितुष्टा नदा देवो सगुणा तारिणी शिवा ॥३८॥
सिंहाकृदा स्थिता चाग्रे दिव्यरूपा मनोरमा । वारुणीपानसमृता मदापूर्णतलोचना ॥३९॥
दृष्ट्वा तां दिव्यरूपां च प्रेमाकुलितलोचनः । प्रणम्य शिरसाः प्रीत्या तुष्टाव जगदम्बिकाम् ॥४०॥

इलोवाच

दिव्य च ते भगवति प्रथित स्वरूप दृष्ट मया/ सकललोकहितानुरूपम् ।
 वदे त्वदधिकमल सुरसघसेव्य कामप्रद जननि चापि विमुक्तिद च ॥४१॥
 को वेत्ति तेऽम्ब भुवि मर्त्यतनुनिकाम मुह्यति यत्र मूनयश्च सुराश्च सर्वे ।
 ऐश्वर्यमेतदखिल कृपणे दया च दृष्ट्व देवि सकल किल विस्मयो मे ॥४२॥
 शम्भुर्हरि कमलजो मधवा रविश्च वित्तेशवह्निवरुणा पवनश्च सोम ।
 जानति नैव घसघोऽपि हि ते प्रभाव बुध्येत्वैव तव गुणानगुणो मनुष्य ॥४३॥
 जानाति विष्णुरमितद्युतिरम्ब साक्षात्त्वा सात्त्विकीमुदधिजा सकलार्थदा च ।
 कौ राजसी हर उमा किल तामसी त्वा वेदाविके न तु पुन खलु निर्गुणा त्वाम् ॥४४॥
 श्वाह सुमदमतिरप्रतिमप्रभाव श्वाय तवातिनिपुणो भयि सुप्रसाद ।
 जाने भयानि चरित कर्णनासमेत यत्सेवकाश्च दयसे त्वयि भावयुक्तान ॥४५॥
 वृत्तस्त्वया हरिरसौ जनजेशयापि नैवाधरत्यपि मुद मधुसूदनश्च ।
 पादौ तवादिपुरष किल पावकेन कृत्वा करोति च करेण शुभौ पविनी ॥४६॥
 बाह्यरहो हरिरशोक इवातिकाम पादाहति प्रमुदित पुरुष पुराण ।
 सा त्व करोपि हयिता प्रणत च पाद दृष्ट्वा पति सकलदेवनृत स्मरार्तम् ॥४७॥
 वक्ष स्थले वससि देवि सदैव तस्य पर्यंकवत्सुचरिते विपुलेऽतिशाते ।
 सौदामनीव सुघने सुविभूषिते च कि ते न बाहनमसौ जगदीश्वरोऽपि ॥४८॥
 एव चेज्जहासि मधुसूदनमव कोपानैवाचितोऽपि स भवेत्किल शक्तिहीन ।
 प्रत्यक्षमेव पुरुष स्वजनास्त्यजति शात श्रियोऽजितमतीवगुणैर्वियुक्तम् ॥४९॥
 ब्रह्मादय सुरगणा न तु कि युवत्या ये त्वत्पदाम्बुजमहर्निशमाश्रयन्ति ।
 मन्ये त्वयैव विहिता खलु ते पुमास कि वर्गयामि तव शक्तिमनस्तवीर्ये ॥५०॥
 एव नापुमाश्च च पुमानिति मे विषल्पो या काऽसि देवि सगुणा ननु निर्गुणा वा ।
 सा त्वा नमामि सतत किल भावयुक्ता बाह्यामि भक्तिमचला त्वयि मातर तु ॥५१॥

सूत उवाच

इति स्तुत्वा महीपालो जगाम क्षरण तदा । परितुष्टा ददौ देवी सत्र सायुज्यमात्मनि ॥५२॥
 सुद्युम्नस्तु तत प्राप पद परमम् स्थिरम् । तस्या देव्या श्लाघेन मुनीनामपि दुर्लभम् ॥५३॥
 इति श्रीमद्देवीभागवते प्रथमस्कन्धे सुद्युम्नस्तुतिर्नाम द्वादशोऽध्याय ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

सूत उवाच

सुद्युम्ने तु दिव याते राज्यं चक्रे पुरुरवा । सगुणश्च सुरूपश्च प्रजारंजनतत्पर ॥१॥
 प्रतिष्ठाने पुरे रम्ये राज्यं सर्वनमस्कृतम् । चकार सर्वधर्मज्ञ प्रजारक्षणतत्पर ॥२॥
 मत्र सुगुप्तस्तस्याग्नीत्परवामिजता तया । सदैवोत्साहशक्तिश्च प्रभुशक्तिस्तपोत्तमा ॥३॥
 मामदानादप्य सर्वं वशगास्तस्य भूपते । वर्गाग्रमान्स्वधर्मस्यान्कुर्वन्नाज्यं दशाम् ह ॥४॥
 यज्ञाश्च विविधाश्चक्रे स राजा बहुदक्षिणान् । दानानि च पवित्राणि ददावप्य नराधिप ॥५॥
 तस्य रूपगुणौदार्यशीलद्रविणविक्रमान् । धृत्वोर्वशी वशीभूता चक्रमे त नराग्रिपम् ॥६॥
 ब्रह्मशापाभितता सा मानुष लोकमास्थिता । गुणिन त नृप मत्वा वरयामास मानिनी ॥७॥
 समयं चेदृशं कृत्वा स्थिता तन वराङ्गना । एतावुरणकौ राजन्यस्तौ रक्षस्व मानद ॥८॥
 धृत मे भक्षणं नित्यं नान्यैरिच्छन्ति नृपाद्यनम् । नेक्षे त्वा च महाराज नमनमन्यत्र मैदुनात् ॥९॥
 भापावधस्त्वय राजन् यदि भग्नो भविष्यति । तदा त्यक्त्वा गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥१०॥
 अङ्गीकृतं च तद्राजा कामिभ्या भाषितं तु यत । स्थिता भापणवधेन क्षापानुग्रहकाम्यया ॥११॥
 रेमे तदा स भूपालो लीनो वपगणान्बहून् । धर्मकमाविकं त्यक्त्वा चोर्वश्या मदमोहित ॥१२॥
 एकचित्तस्तु सजातस्तन्मनस्को महीपति । न दशशकं तया हीनं क्षणमप्यतिमोहित ॥१३॥
 एव वर्पगणान्ते तु स्वर्गस्य पाकशासन । उर्वशी नापता दृष्ट्वा गधवर्जिताहं देवराट् ॥१४॥
 उर्वशीमानमध्वं भो गधर्वा सर्व एव हि । हृत्वोरणौ गृहात्तस्य भूपत समये किल ॥१५॥
 उर्वशारहितं स्थानं मदीयं नातिशाम्भते । येन केनाप्युपायेन तामानयत कामिनीम् ॥१६॥
 इत्युक्तास्तेऽप्य गधर्वा विश्वावसुपुरोगमा । ततो गत्वा महागाढं तमसि प्रत्युपस्थित ॥१७॥
 जह्नुस्तावुरणौ देवा रममाणं विलोक्य तम । चक्रस्तुतस्तदा तौ तु ह्रियमाणौ विहायसा ॥१८॥
 उर्वशी तदुपाकर्ष्य क्रुद्धितं सुतयोरिव । कुपितोवाच राजानं समयोऽयं कृतो मया ॥१९॥
 नष्टाऽहं तव विद्वासादृतो चौरैर्ममारणौ । राजपुत्रसमावेतौ त्वकिं क्षेपं क्षिया सम ॥२०॥
 हताऽस्म्यहं कुनायेन नपुसा वीरमानिना । उरणौ मे गतौ चाद्यं सदा प्राणप्रियो मम ॥२१॥
 एव विलप्यमाना ता दृष्ट्वा राजा विमोहित । नम्र एव ययौ तूर्णं पृष्ठतः पृथिवीपति ॥२२॥
 विद्युत्प्रकाशिता तत्र गधर्वैर्नृपवेशमनि । नम्रभूतस्तथा दृष्टो भूपतिर्गन्तुकामया ॥२३॥
 त्यक्त्वोरणौ गता सर्वे गधर्वा पयि पार्थिव । नम्रो जग्राह तौ त्वातो जगाम स्वगृहं प्रति ॥२४॥
 तदोर्वशीं गता दृष्ट्वा विललापातिदुःखित । नम्र बोध्यं पतिं नारो गता सा वरवर्णिनी ॥२५॥

क्रन्दन् स देशदेशेषु बभ्राम नृपतिः स्वयम् । तच्चित्तो विह्वलः शोचन्निवशः काममोहितः ॥२६॥
 भ्रमन् वै सकला पृथ्वी कुरक्षेत्रे ददर्श ताम् । दृष्ट्वा संहृष्टवदनः प्राह सूक्तं नृपोत्तमः ॥२७॥
 अये जाये तिष्ठ तिष्ठ धीरे न त्यक्तुमर्हसि । मा त्व त्वन्मनसं कातं वशगं चाप्यनागसम् ॥२८॥
 स देहोऽय पतत्यत्र देवि दूरं हृतस्त्वया । खादत्येनं वृकाः काकास्त्वया त्यक्तं वरोह यत् ॥२९॥
 एवं विलपमान स राजानं प्राह चोर्वशी । दुःखितं कृपणं श्रातं कामातं विवशं भृशम् ॥३०॥

सर्वश्रुवाच

मूर्खोऽंगि नृपशार्दूल ज्ञान कुत्र गतं तव । स्वापि सख्यं न च स्त्रीणा वृकाणामिव पाथिव ॥३१॥
 न विद्वामो हि वतंब्यः स्त्रीषु चोरेषु पाथिव । गृह गच्छ सुख भुक्ष्व मा विपादे मनः कृथाः ॥३२॥
 हत्येवं बोधितो राजा न विवेदातिमोहितः । दुःख च परमं प्राप्तः स्वैरिणीस्नेहयत्रितः ॥३३॥

सूत उवाच

इति सर्वं सभाख्यातमुर्वशीचरितं महत् । वेदे विस्तारितं चैतत्संक्षेपात्कथितं मया ॥३४॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच

दृष्ट्वा तामसितापायी व्यासश्चितापरोऽभवत् । किं करोमि न मे योग्या देवकन्येयमप्सराः ॥१॥
 एवं चित्तयमान तु दृष्ट्वा व्यासं तदाप्सराः । भयभीता हि संजाता क्षापं मा विमृजेदयम् ॥२॥
 सा धृत्वाऽय मुनीन्पथं निर्गता भयविह्वला । कृष्णस्तु विस्मयं प्राप्तो विहंगी ता विलोकयन् ॥३॥
 कामस्तु देहे व्यासस्य दर्शनादेव सगतः । मनोऽनिविस्मित जातं सर्वगात्रेषु विस्मितः ॥४॥
 स तु धर्मेण महता निगृह्यमानसं मुनिः । न क्षाण्व निर्यतुं च स ध्यायः प्रभूतं मनः ॥५॥
 बहुशो गुह्यमाणं च पृथाप्या मोहितं मनः । भाविराग्नैव विधूतं व्यासस्यामिननेजसः ॥६॥
 मयनं श्रुयंतस्तस्य मुनेरनिचिकीर्षया । धरण्यामेव सहसा तस्य दृक्प्रमथापनम् ॥७॥
 सोऽविचित्र तया पात मनन्यागममेव च । सम्पाच्छुङ्ग समुद्रजो जगतामृतिमनोहरः ॥८॥
 विस्मय जनकवाचः संजानन्तदप्यजः । यथाध्वरे समिदोऽग्निर्गोहृष्येन दीप्तिमान् ॥९॥
 ध्यायन्तु मुनिसालोक्ष्य विस्मय परमं मनः । शिमेतदिति संचित्य वरदानाच्छिष्यस्य वै ॥१०॥
 तेजोऽगो मुखो जगदोऽप्यरणीगर्भसंभवः । द्वितीयोऽग्निरिवात्ययं दीप्यमानः स्यनेजसा ॥११॥
 विस्तीक्ष्य मामास तदा ध्यायन्तु मुनिं मुनम् । दिव्येन तेजसा युक्तं गार्हपत्यमिवापन्नम् ॥१२॥
 गङ्गातः स्नात्वा मास सभागत्य गिरेस्तदा । पुष्पकृष्णु साम्भजाना निशोरपरि तापश ॥१३॥

जातकर्मादिकं चक्रे व्यामस्तस्य महात्मनः । देवदुद्भयो नेदुर्ननुतुश्चाप्सरोगणाः ॥१४॥
जगुर्गन्धर्वपनयो मुदितास्ते दिदृश्रवः । विश्वावमुनारिदश्च तुवुरः शुक्रसंभवे ॥१५॥
तुष्टुवुर्मुदिताः सर्वे देवा विद्याचराम्नया । दृष्ट्वा व्यामसुतं दिव्यमरणीगर्भसंभवम् ॥१६॥
अंतरिक्षात्पेपातोर्ध्वा दंडः कृष्णाजिनं धुनम् । कमडलुस्त्रया दिव्य शुक्रस्यार्थे द्विजोत्तमः ॥१७॥
मद्यः स द्यूधे बालो जातमात्रोऽनिशोत्तिमान् । तस्योपनयन चक्रे व्यामो विद्याविधानवित् ॥१८॥
उत्पन्नमात्रं तं वेदाः मरुहस्याः समग्रहाः । उपतस्युर्गहात्मान यथाऽस्य पितर तथा ॥१९॥
यतो दृष्टं द्यूरीरूपं घृताच्या संभवे तदा । शुकेति नाम पुत्रस्य चकार मुनिसत्तमः ॥२०॥
बृहस्पतिमुपाध्याय कृत्वा व्याममुनस्तदा । धनानि ब्रह्मचर्यस्य चकार विधिपूर्वकम् ॥२१॥
सोऽधीत्य निखिलान्वेदान्मरुहस्यान्मग्रहान् । धर्मशास्त्राणि सर्वाणि कृत्वा गुरुकुले शुक्रः ॥२२॥
गुरवे दाक्षिणा दत्त्वा समावृत्तो मुनिस्तदा । आजगाम पितु पार्श्वे कृष्णद्वैपायनस्य च ॥२३॥
दृष्ट्वा व्यासः शुक्र प्राप्त प्रेम्णोत्थाय मसभ्रमम् । आलिलिङ्ग मुहुर्ब्राह्मं भूध्न तस्य चकार ह ॥२५॥
पप्रच्छ कुशल व्यामस्तस्यौ चाध्ययन शुचिः । आश्वास्य स्थापयामास शुक्र तत्राश्रमे शुभे ॥२५॥
दारुणं ततो व्यासः शुक्रस्य पर्यचितयत् । कन्या मुनिसुता कातामपृच्छतिवेगवान् ॥२६॥
शुक्रं प्राह मुनं व्यासो वेदोऽधीतस्त्वयाऽनय । धर्मशास्त्राणि सर्वाणि कुरु भार्या महामते ॥२७॥
गार्हस्पत्यं च समासाद्य यज देवान्पितृनय । ऋणान्मोचय मा पुन प्राप्य दारान्मनोरमान् ॥
अपुनस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । तस्मात्पुत्र महाभाग कुरुष्वैव गृहाश्रमम् ॥२९॥
कृत्वा गृहाश्रमं पुन सुखिन कुरु मा शुक्र । आमा मे महती पुत्र पूरयस्व महामते ॥३०॥
तपस्तप्त्वा महाघोरं प्राप्नोऽमि त्वमयोनिज । देवरूपी महागज पाहि मा पितर शुक्र ॥३१॥

सूत उवाच

हृदि वादिनमम्याशे प्राप्तः प्राह शुनस्तदा । विरक्तः सोऽतिरक्तं साक्षात्पितरमात्मनः ॥३२॥

शुक्र उवाच

किं त्वं वदमि धर्मज्ञ वेदव्याप्तं महामत । तत्त्वेन सावि शिष्य मा त्वदाज्ञा करवाण्यलम् ॥

व्यास उवाच

त्वदर्थे यत्तपस्तप्तं मया पुन शन ममा । प्राप्तस्त्वं चानिदुःखेन शिवस्याराधनेन च ॥३४॥

यदामि तव वित्तं तु प्रार्थयित्वाऽथ भूपतिम् । सुख भुञ्ज महाप्राज्ञ प्राप्य यौवनमुत्तमम् ॥३५॥

शुक्र उवाच

किं सुखं मानुषे लोके ब्रूहि तात निगमयम् । दुःखिदं सुख प्राज्ञा न वदति सुखं किल ॥३६॥

न्निव कृत्वा महाभाग भवामि तद्विद्वान्गुण । सुय किं परतंत्रस्य स्त्रोत्रितस्य विशेषतः ॥३७॥

तस्माद्दरान्प्रकुर्वीत तज्जयाय महामते । वार्षिके तप आतिष्ठेदिति शालोदितं वचः ॥६५॥
 विश्वामित्रो महाभागस्तपः कृत्वाऽतिदुश्चरम् । श्रीणि वर्षसहस्राणि निराहारो जितेन्द्रियः ॥६६॥
 मोहितश्च महातेजा वने भेनकया स्थितः । शत्रुन्तला समुत्पन्ना पुत्री तद्गौर्यजा पुभा ॥६७॥
 दृष्ट्वा दाशमुता काली पिता मम पराक्षरः । कामवाणादितः बन्धा ता जग्राहोदुपे स्थितः ॥६८॥
 ब्रह्माऽपि स्वमुता दृष्ट्वा पंचवाणप्रपीडितः । धावमानश्च रटेण मूर्छितश्च निवारितः ॥६९॥
 तस्मात्स्वमपि कल्याण कुरु मे वचनं हितम् । कुलजा कन्यका वृत्वा वेदमार्गं समाश्रय ॥७०॥ -

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीशुक उवाच

नाहं गृहं करिष्यामि दुःखं सर्वथा पित । वापुःसदृशं नित्यं बन्धनं सर्वदेहिनाम् ॥१॥
 धनवितातुराणां हि क्व सुखं तात दृश्यते । स्वजनैः खलु पीडयन्ते निर्धना लोलुपा जनाः ॥२॥
 इन्द्रोऽपि न सुखी तादृग्यादृशो भिक्षुनि स्पृह । कोऽन्यः स्याद्विह ससारे त्रिलोकीविभवे सति ॥३॥
 तपतं तापस दृष्ट्वा मधवा दुःखितोऽभवत् । विघ्नान्वहुविधानस्य करोति च दिवस्पतिः ॥४॥
 ब्रह्माऽपि न सुखी विष्णुर्लक्ष्मीं प्राप्य मनोरमाम् । खेदं प्राप्नोति सततं सगर्भमरसुरं सह ॥५॥
 करोति विपुलान् यत्नास्तपश्चरति दुश्चरम् । रमापतिरपि श्रीमान्कस्यास्ति विपुलं सुखम् ॥६॥
 शंकरोऽपि सदा दुःखी भवत्येव च वेद्यनहम् । तपश्चर्यां प्रकुर्वाणो दैत्यमुद्धकरः सदा ॥७॥
 कदाचिन्न सुखी शेते धनवानपि लोलुप । निर्धनस्तु कथं तात सुखं प्राप्नोति मानवः ॥८॥
 जानन्नपि महाभाग पुत्रं वा वीर्यसम्भवम् । नियोक्ष्यसि महाघोरे समारे दुःखदे सदा ॥९॥
 जन्मदुःखं जरादुःखं दुःखं च मरणे तथा । गर्भवासे पुनर्दुःखं विष्णुमूत्रमये पितः ॥१०॥
 तस्मादतिशयं दुःखं तुष्णालोभसमुद्भवम् । याज्ञाया परमं दुःखं मरणादपि मानवः ॥११॥
 प्रतिग्रहधना विप्रा न बुद्धिबलजीवना । पराशा परमं दुःखं मरणं च दिने दिने ॥१२॥
 पठित्वा सकलान्वेदाञ्छास्त्राणि च समतत । गत्वा च धनिना कार्यां स्तुतिं सर्वात्मना बुधैः ॥
 एकोदरस्य का चिन्ता पत्रमूलफलादिभिः । येन वेनाप्युपायेन सतुष्टया च प्रपूर्यते ॥१४॥
 भार्या पुत्रास्तथा पोत्रा कुटुम्बे विपुले सति । पूरणार्थं महद्दुःखं क्व सुखं पितरद्भुतम् ॥१५॥
 योगशास्त्रं वद मम ज्ञानशास्त्रं सुखाकरम् । कर्मकाण्डेऽखिले तात न रमेऽहं कदाचन ॥१६॥
 वद कर्मक्षयोपायं प्रारब्धं संचितं तथा । वर्तमानं यथा नश्येत्त्रिविधं कर्म मूलजम् ॥१७॥
 जलौकेव सदा नारी रुधिरं पिबतीति वै । मूर्खस्तु न विजानाति मोहितो भावचेष्टितः ॥१८॥

भोगैर्वीर्यं घनं पूर्णं मनः कुण्डिलभाषणैः । वाता हरति सर्वस्व कं स्तेनस्तादृशोऽपरः ॥१९॥
निद्रामुखविनागार्यं भूर्ध्वन्तु दारसग्रहम् । करोति वचितो धाना दुःखाय न सुखाय च ॥२०॥

सूत उवाच

एवमिधानि वाक्यानि श्रुत्वा व्यामं ध्रुवस्य च । सप्राप महतीं चितां किं करोमीत्यसशयम् ॥२१॥
तस्य सुसुवुरधूणि लोचनाद्दुःखजानि च । वेपथुश्च शरीरेऽभूदङ्गानि प्राप मनस्तथा ॥२२॥
शोचत पितरं दृष्ट्वा दीनं क्षोरपरिप्लुतम् । उवाच पितरं व्यामं विष्मयोत्कुललोचन ॥२३॥
अहो मायाबलं चोप यमोहयति पङ्क्तिम् । वदातस्य च कर्तारं सवजं वेदसमितम् ॥२४॥

न जाने वा च सा माया किंस्वित्साऽतीव दुष्करा ।

या मोहयति विद्वांसं व्यासं सत्यवतीसुतम् ॥ २५ ॥

पुराणानां च वक्ता यो निर्माता भारतस्य च । विभागकर्ता वेदानां सोऽपि मोहमुपागतः ॥२६॥
तां यामि क्षरणं देवी या मोहयति वै जगत् । ब्रह्मविष्णुहरादीश्च कथाऽयेषां च कीदृशी ॥२७॥
कोऽप्यस्ति त्रिषु लोकेषु यो न मुह्यति मायया । यन्मोहं गमिता पूर्वं ब्रह्मविष्णुहरादयः ॥२८॥
अहो यन्महो यीर्यं दध्या रज्जुं विनिर्मितम् । माययैव वशं नीतं सर्वज्ञ ईश्वरं प्रभु ॥२९॥
विष्ण्वक्षमभवो व्यास इति पौराणिका जगुः । सोऽपि मोहार्थं मग्नो भग्नपोतो घणिग्यथा ॥३०॥
अश्रुपानं करोत्यद्य विषयं प्राकृतो यथा । अहो मायाबलं खैरनुस्त्वजं पङ्क्तिरपि ॥३१॥
कोऽप्य कोऽहं वचं हहं कीदृशोऽप्य भ्रमं विरू । पञ्चभूतात्मके देहे पितापुत्रेति यासना ॥३२॥
बलिष्ठा रज्जुं मायेयं मायिनामपि मोहिनी । ययाऽभिभूतं तृष्णोऽपि करोति रोदनं द्विज ॥३३॥
ना नरत्वा मामां देवी सर्वकारणकारिणाम् । जननी सर्वदवानां ग्रह्यादीनां तथेश्वरीम् ॥३४॥
पितरं प्राह दीनं न लोकार्णवपरिप्लुतम् । अरणीसंभवो व्यास हेतुमद्वचनं पुंभम् ॥३५॥

श्रीशुक उवाच

पारायणं महाभाग सर्वेषां बोधदं स्वयम् । किं क्षोरं कुप्ये म्यामिन् यथाऽनं प्राकृतो वरः ॥३६॥
अवाह तत्र पुत्रोऽस्मि न जाने पूर्वजन्मनि । कोऽहं बन्धुः महाभाग विश्रमोऽयं महात्मनि ॥३७॥
क्षुरं धीर्षं प्रमुष्यस्व मां विषादे मनः कृपा । मोहजालमिमं मर्यादां मुच्यते क्षोरं महामते ॥३८॥
दुष्पातिवृत्तिर्भयं न पुनर्दानेन च । पिपासा जन्माननं याति नैरात्मजेदणात् ॥३९॥
प्राणं गुणं गुणधेनं यन्त्रं श्रवणेन च । स्त्रीमुखं तु त्रिषु नूनं पुत्रोऽहं किं करोमि त ॥४०॥
अजीर्णं पुनोऽपि हरिश्चन्द्राय नमूने । पञ्चकामाय यज्ञाय दत्तो मोक्षेन सर्वथा ॥४१॥
गुणानां गायनं द्रव्यं पापानामुत्सृजय । धनमर्जय लोभश्चेत्पुनोऽहं किं करोम्यहम् ॥४२॥
न प्रयोग्य बद्धपां रजः दीवणोऽस्मि महामते । यथा भुञ्ज्येयमयं गर्भं शयमया मुने ॥४३॥

दुर्लभं मानुषं जन्म कर्मनूमाविहानम् । तत्रापि बाह्यणत्वं वै दुर्लभं चोत्तमे कुले ॥४४॥
वदोऽहमिति मे वृद्धिर्नायनपतिं धितम् । मसारवासनाजाले निविष्टा वृद्धगामिनी ॥४५॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तदा श्रानं पुत्रेगामिनवृद्धिना । प्रयुवाच शुभं ज्ञातं चतुर्थाश्रममाननम् ॥४६॥

व्यास उवाच

पठ पुत्र महाभाग मया भागवतं कृतम् । शुभं न चातिविस्तीर्णं पुराणं ब्रह्मनमितम् ॥४७॥
स्कन्धा द्वादश तथैव पञ्चश्रणमयुतम् । सर्वेषां च पुराणानां भूषणं मम समतम् ॥४८॥
सदमज्ज्ञानविज्ञानं धृतमात्रेण जायते । येन भागवतेनहं तत्पठं स्व महामते ॥४९॥
वटपत्रदयानाय विष्णवे बालम्पिणे । केनास्मि बालभावेन निर्मितोऽहं विदात्मना ॥५०॥
किमर्थं केन द्रव्येण कथं जानामि चाखिलम् । इत्येव चित्यमानाय मुकुदाय महारत्ने ॥५१॥
दलोकार्थेन तथा प्रोक्तं भगवत्याऽविलार्थदम् । सर्वं त्वन्विदमेवाहं नान्यदस्ति सनातनम् ॥५२॥
तद्वचो विष्णुना पूज्यं सविज्ञातं मनम्यपि । केनोक्ता वागिय सत्या चित्तयामास चेतसा ॥५३॥
कथं वेद्यं प्रवक्तारं त्वापुमौ वा नपमकम् । इति चित्ताप्रपन्नेन धृतं भागवतं हृदि ॥५४॥
पुनः पुनः कृतोन्चारस्मिन्मन्त्रेवास्तचेतसा । वटपत्रे दायानं मन्त्रभूच्चित्तासमन्वितं ॥५५॥
तदा ज्ञाता भगवतो प्रादुरास चतुर्भुजा । शखचक्रगदापद्मबरायुधधरा शिवा ॥५६॥
दिपाकरधरा इवो दिव्यभूषणभूषिता । समुता सद्दशीभिश्च सखीभि स्वविभूतिभि ॥५७॥
प्रादुर्बभूव तस्याग्रे विष्णोरमिततज्जसः । मदहास्यं प्रयुज्जानां महालक्ष्मीं शुभानना ॥५८॥

सूत उवाच

ता तथा सस्थिता दृष्ट्वा हृदये कमलेन्यथ । विस्मितं सलिले तस्मिन्निराधारा मनोरमा ॥५९॥
रतिभूतिस्तथा वृद्धिर्मतिं कीर्तिं स्मृतिर्धृतिः । श्रद्धा मेघास्वघा स्वाहा क्षुधा निद्रा दया गतिः ॥
तुष्टिः पृष्टिः क्षमा लज्जा जृम्भा सद्राच शक्तयः । सस्थिता सर्वतः पार्श्वं महादेव्या पृथक् पृथक् ॥
वरायुधधरा सर्वा नानाभूषणभूषिता । मदारमालाकुलिता मुक्ताहारविराजिता ॥६२॥
ता दृष्ट्वा ताश्च सवीक्ष्य तस्मिन्नेकार्णवे जले । विस्मयाविष्टहृदयं सबभूव जनार्दन ॥६३॥
चित्तयामास सर्वात्मा दृष्ट्वाधोऽतिविस्मितः । कुतोभवा स्त्रियं सर्वा कुतोऽहं वटतत्पण ॥६४॥
अस्मिन्नेकार्णवे घोरे न्यग्रोधे कथमुत्थितः । केनाहं स्यापितोऽस्म्यत्र शिशुवृत्त्या शुभाकृतिम् ॥
ममेव जननी नो वा माया वा कापि त्र्यर्घटा । दर्शनं केनचित्स्वयं दत्तं वा केन हेतुना ॥६६॥
किं मया चात्र वक्ष्यं गतव्यवानं वा वक्ष्यितं । मोक्षमास्थाय तिष्ठेयं बालभावादतद्रितं ॥६७॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

न्यास उवाच

दृष्ट्वा त्वं विस्मित देव शयानं वटपत्रके ।

उवाच सस्मित वाक्यं विष्णो किं विस्मितो ह्यसि ॥१॥

महाशक्त्या प्रभावणं त्वं मां विस्मृतवान्पुरा । प्रभवे प्रलये जातं भूत्वा भूत्वा पुनः पुनः ॥२॥

निर्गुणा सा परा शक्तिः सगुणस्त्वं तथाऽप्यहम् ।

सार्विकी किल या शक्तिस्तु शक्तिं विद्धि मामिकाम् ॥३॥

त्वन्नाभिरमलादन्नह्यं भविष्यति प्रजापति । स कर्ता सर्वलोकस्य रजोगुणसमन्वितः ॥४॥

स तदा तप आस्थाय प्राप्य शक्तिमनुत्तमाम् । रजसा रक्तवर्णञ्च करिष्यति जगत्त्रयम् ॥५॥

सगुणा पञ्चभूतार्थं समुत्पाद्य महामतिः । इन्द्रियाणीन्द्रियशास्त्रं मनः पूर्वास्मृततः ॥६॥

करिष्यति ततः सर्वं तत्र कर्ता स उच्यते । विश्वस्यास्य महाभाग त्वं वै पालयिता तथा ॥७॥

तद्भुवोर्मध्यदेशाच्च त्र्योषाद्बुद्धौ भविष्यति । तप कृत्वा महाधोरं प्राप्य शक्तिं तु तामसीम ८॥

कल्पान्ते सोऽपि सृष्ट्वा भविष्यति महामतः । तनाह स्वामुपायाता सार्विकी त्वमवहि माम् ९॥

स्यात्येऽन्तरासमीपस्था मदाऽहं मधुसूदन । हृदयं त्वं कृतावासा भवामि सततं किल ॥१०॥

विष्णुरुवाच

ह्लोकस्यार्धं मया पूर्वं श्रुतं देवि स्फुटान्तरम् । तत्त्वतोक्तं वरारोहं रहस्यं परमं शिवम् ॥११॥

तमे वूहि वरारोहे सगोऽयं वरानन । निषनोहियया द्रव्यं तत्स्मरामि पुनः पुनः ॥१२॥

न्यास उवाच

विष्णोऽन्तर्ध्वनं श्रुत्वा महालक्ष्मीं स्मितानना । उवाच परया प्रीत्या बचनं चारुहासिनी ॥१३॥

महालक्ष्मीरुवाच

शृणु गौर यथा मेऽद्य सगुणाऽहं वतुभुजा । मा जानासि न जानासि निगुणा सगुणालयाम् ॥१४॥

त्वं जानाहि महाभाग तया सत्प्रदोऽवृत्तम् । पुण्यं भागवतं सिद्धिं वदसारं गुणवहम् ॥१५॥

कृपां च महर्षी मन्त्रं दद्यात् शत्रुनिपूदन । मया प्राक्तं परं गुह्यं हिताय तत्र सुव्रत ॥१६॥

रत्नाय स्यात् तस्मै न किमप्यर्थं वदचन । शार हि सर्वशास्त्राणां महाविद्याप्रवर्तिनम् ॥१७॥

मनः परं यन्निष्ठं व्रतं भुवःत्रय । त्रिधाविगन्तुं दद्यात्स्व तत्र ॥ व्याहृतं वचनं १८॥

न्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचो दद्यात् महालक्ष्म्याश्रितभुज । दयार् हृदयं निगम्य मत्वा मन्त्रमनुत्तमम् ॥१९॥

कालेन कियता तत्र तन्नाभिकमलोद्भवः । ब्रह्मा दैत्यमयात्रस्तो जगाम शरणं हरेः ॥२०॥
ततः कृत्वा महायुद्धं हत्वा तो मधुकुटभो । जजाप भगवान्विष्णुः श्लोकार्धं विशदाक्षरम् २१॥
जपन्तं वासुदेवं च दृष्ट्वा देवः प्रजापतिः । प्रपच्छ परमप्रीतः कञ्जजः कमलापतिम् ॥२२॥
किं त्वं जपमि देवेश त्वत्तः कोऽप्यधिकोस्ति वै । यत्स्मृत्वा पुंडरीकाक्ष प्रीतोसि जगदीश्वर ॥२३॥

हरिरुवाच

मयि त्वयि च या शक्तिः क्रियाकारणलक्षणा । विचारय महाभाग या सा भगवतो शिवा ॥२४॥
मस्याधारे जगत्सर्वं तिष्ठत्यत्र महार्णवे । साकारा या महाशक्तिरमेया च सनातनी ॥२५॥
यया विसृज्यते विश्वं जगदेतच्चराचरम् । संपा प्रसन्ना वरदा नृणा भवति मुक्तये ॥२६॥
सा विद्या परमा मुक्तेर्हेतुभूता सनातनी । संसारवन्धहेतुश्च सैव सर्वेश्वरेश्वरी ॥२७॥
अहं च त्वखिलं विश्वं तस्याश्चिच्छक्तिर्भवं । विद्धि ब्रह्मप्रसवेह कर्तव्यं सर्वदाऽनघ ॥२८॥
श्लोकार्धेन तया प्रोक्तं तद्वै भागवतं किल । विस्तरो भविता तस्य द्वापरयो युगे तथा ॥२९॥

व्यास उवाच

ब्रह्मणा संगृहीतं च विष्णोस्तु नामिपद्भजे । नारदाय च तेनोक्तं पुत्रायामितदुद्धये ॥३०॥
नारदेन तथा मह्यं दत्तं हि मुनिना पुरा । मया कृतमिदं पूर्णं द्वादशस्कन्धविस्तरम् ॥३१॥
तत्पठस्व महाभाग पुराणं ब्रह्मसमितम् । पञ्चलक्षणयुक्तं च देव्याश्चरितमुत्तमम् ॥३२॥
तत्त्वज्ञानरसोपेतं सर्वेषामुत्तमोत्तमम् । धर्मशास्त्रसमं पुण्यं वेदार्थनोपबृंहितम् ॥३३॥
पुत्रासुरवधोपेतं नानाख्यानकयामुतम् । ब्रह्मविद्यानिधानं तु संसारार्णवतारकम् ॥३४॥
गृहाण एवं महाभाग योग्योऽसि मतिमत्तर । पुण्यं भागवतं नाम पुराणं पुरुषर्षभ ॥३५॥
अष्टादशसहस्राणां श्लोकानां कुज संग्रहम् । अज्ञाननाशनं दिव्यं ज्ञानभास्करबोधकम् ॥३६॥
सुखदं शांतिदं धन्यं दीर्घायुष्यकरं शिवम् । शृण्वता पठता चेदं पुत्रपौत्रविवर्धनम् ॥३७॥
शिष्योऽयं मम धर्मात्मा लोमहर्षणसम्भवः । पठिष्यति स्वयां सार्धं पुराणी संहिता शुभाम् ॥३८॥

सूत उवाच

इत्युक्तं तेन पुत्राय मह्यं च कथितं किल । मया गृहीतं तत्सर्वं पुराणं चातिविस्तरम् ॥३९॥
शुकोऽधीत्य पुराणं तु स्थितो व्यासाश्रमे शुभे । न लेभे शर्म धर्मत्या ब्रह्मात्मज इवापरः ॥४०॥
एकातसेर्षो विकलः स शून्य इव लक्ष्यते । नात्यन्तभोजनासक्तो नोपवासरतस्तथा ॥४१॥
चिताविष्टं द्युक्तं दृष्ट्वा व्यासः प्राह सुतं प्रति । किं पुत्र चिन्तये नित्यं कस्माद्वयप्रोऽसि मानद ४२॥
आस्ते ध्यानपरो नित्यमृणप्रस्त इवाधनः । का चित्ता वर्तते पुत्र मयि ताते तु तिष्ठति ॥४३॥
सुखं भुङ्क्ते यथाकामं भुञ्ज्ये शोकं मनोगतम् । ज्ञानं चित्तय शास्त्रोक्तं विज्ञाने च मतिं कुरु ॥४४॥

न चेन्मनसि ते शक्तिर्वचसा मम मुवत् । गच्छ त्वं मिथिला पुत्रपालिता जनकेन ह ॥४५॥
 स ते मोहं महाभाग नाशयिष्यति भूपति । जननी नाम धर्मात्मा विदेहः सत्यमागरः ॥४६॥
 तं गत्वा नृपति पुत्र सन्देहं स्वं निवर्तय । वर्णायमाणा धर्मास्त्रं पृच्छ पुत्र यथातथम् ॥४७॥
 जीवन्मुक्तः स राजपित्रंज्ञानमतिः शुचिः । तथ्यवनान्निगानश्च योगी योगप्रियः सदा ॥४८॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य व्यामस्यामितनेजस्र । प्रत्युवाच महातेजाः मुकश्वारणिमंभवः ॥४९॥
 दभोऽयं हिल धर्मात्मभाति चित्ते ममाधुना । जीवन्मुक्तो विदेहश्च राज्यं शास्ति मुदान्वितः ५०॥
 वध्यापुत्र इवाभाति राजाऽसौ जनक पित । कुर्वन् राज्यं विदेहः किं सन्देहोऽयं ममाद्भुतः ॥५१॥
 द्रष्टुमिच्छाम्यहं भूप विदेह नृपसत्तमम् । कथं तिष्ठति संसारे पक्षपत्रमिवाभसि ॥५२॥
 सन्देहोऽयं महास्तात विदेहे परिवर्तते । मोक्ष किं वदता श्रेष्ठ सौगतानामिवापरः ॥५३॥
 कथं भुक्तममुक्तं स्यादकृतं च कृतं कथम् । व्यवहारः कथं रमाय्य इन्द्रियाणां महामते ॥५४॥
 माता पुत्रस्तथा भार्या भगिनी कुलटा तथा । भेदाभेदं कथं न स्याद्यद्येतन्मुक्तता कथम् ॥५५॥
 कटु क्षारं तथा तीक्ष्णं कपाय मिष्टमेव च । रसना यदि जानाति भुक्ते भोगाननुत्तमान् ॥५६॥
 शीतोष्णमुखदं खादिपिङ्गानं यदा भवेत् । मुक्तता कीदृशी तात सन्देहोऽयं ममाद्भुतः ॥५७॥
 शत्रुमित्रपरिज्ञानं वैरं प्रीतिवरं सदा । व्यवहारे परे तिष्ठत्ययं न कुरुते नृपः ॥५८॥
 चौरं वा तापसं वापि समानं मन्यते कथम् । असमा यदि बुद्धिः स्यान्मुक्तता तर्हि कीदृशी ५९॥
 दृष्टपूर्वा न मे वक्षिष्यजीवन्मुक्तश्च भूपति । शक्यं महतीं तात गृहे मुक्तः कथं नृपः ॥६०॥
 दिदृक्षा महती जाता श्रुत्वा तं भूपति तथा । सन्देहयिनिवृत्त्यर्थं गच्छामि मिथिला प्रति ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

सूत उवाच

इत्युक्त्वा पितरं पुत्र पादयो पतितं शुकः । वद्धाञ्जलिस्त्वाचेदं गन्तुकामो महामनाः ॥१॥
 आपृच्छे त्वा महाभाग ग्राह्यं ते वचनं मया । विदेहान्द्रष्टुमिच्छामि पालिताञ्जनकेन तु ॥२॥
 विना ददं कथं राज्यं करोति जनकः विल । धर्मं न वर्तते लोको ददश्चेन्न भवेद्यदि ॥३॥
 धर्मस्य कारणं दण्डो मन्वादिप्रहितः सदा । स कथं वर्तते तात संशयोऽयं महान्मम ॥४॥
 मम माता त्विर्यं वध्या तद्वद्भाति विवेष्टितम् । पृच्छामि त्वा महाभाग गच्छामि च परंतप ॥५॥

सूत उवाच

त दृष्ट्वा गतुक्वाम च शुक् सत्यवतीमुत । आलिङ्ग्योवाच पुत्र त ज्ञानिन नि स्पृह दृष्टम् ॥६॥

व्यास उवाच

स्वस्त्यस्तु शुक् दार्ढ्यायुर्भवं पुत्र महामते । सत्या वाच प्रदत्त्वा म गच्छ तात यथासुखम् ॥७॥
आगतव्य पुनर्गत्वा ममाधममनुत्तमम् । न कुत्रापि च गतव्य त्वया पुत्र कथंचन ॥८॥
सुख जीवामि पुत्राह दृष्ट्वा ते मुखपक्वजम् । अपश्यदु खमाप्नामि प्राणन्त्वमस्मि म सुत ॥९॥
दृष्ट्वा त्व जनक पुत्र सदेह विनिवर्त्य च । अत्रागत्य सुख तिष्ठ वदाध्ययनतत्पर ॥१०॥

सूत उवाच

इत्युक्त सोऽभिवाद्यायं कृत्वा चैव प्रदक्षिणाम । चलिन्तस्तरसाज्जीव धनुमुक्त सरो यया ॥११॥
सपश्यन्विबिधान्दशाल्लोकाश्च वित्तधर्मिण । वनानि पादपाश्र्वैव क्षत्राणि फलितानि च ॥१२॥
तापसास्तप्यमानाश्च याजकादीक्षयात्रितान । योगाभ्यासरतान् योगिवानप्रस्थान्वतौकस ॥१३॥
क्षौवापागुपताश्चैव सौराज्यान्ताश्च वैष्णवान । वीर्य नानाविधान्धर्माङ्गमातिस्मयन्मुनि ॥१४॥
वर्षद्वयन मरु च समुल्लङ्घ्य महामति । हिमाचल च वर्षेण जगाम मिथिला प्रति ॥१५॥
प्रविष्टो मिथिला मध्ये पश्यन्मर्द्धिमुत्तमाम । प्रजाश्च सुखिता सर्वा सदाचारा सुनस्थिता ॥
क्षत्रा निवारितस्तत्र कस्त्वमत्र समागत । किं त काय वदस्वति पृष्टस्तन न चात्रवात ॥१७॥
नि सत्य नगरद्वारात्स्थित स्थाणुरिवाचल । विस्मिताऽतिहसस्तस्यौ वचो नायाच किंचन ॥१८॥

प्रतोहार उवाच

ब्रूहि मूकोऽसि किं ब्रह्मन्किमय त्वमिहागत । चलन च क्षिणा काय न भवदिति म मति ॥१९॥
राजाजया प्रवष्टव्य नगरऽस्मिन्सदा द्विज । अज्ञानकुलक्षीप्तस्य प्रवक्षो नान सवया ॥२०॥
तजस्वा भासि नो नून ब्राह्मणो वदवित्तम । कुल काय च म ब्रूहि यद्यष्ट गच्छ मानद ॥२१॥

शुक उवाच

यद्यप्यमागतोऽस्म्यत्र तत्प्राप्त वचनात्तव । विदेहनगर द्रष्टुं प्रवशा यत्र दुर्लभ ॥२२॥
मोहोऽय मम म्वुद्धे समुल्लङ्घ्य गिरिद्वयम् । राजान द्रष्टुकामोऽहं पयटन्समुपागत ॥२३॥
वचितोऽह स्वय पित्रा दूषण कस्य दीयत । अमितीऽह महाभाग कर्मणा वा महीतल ॥२४॥
धनाशा पुत्रपत्यह परिभ्रमणकारणम् । मा म नास्ति तथाप्यत्र सप्राप्तास्मि भ्रमात्किल ॥
निराशोऽय सुख नित्य यदि माह न मज्जति । निराशोऽह महाभाग मन्तोऽस्मि माहसागर ॥२६॥
यत्र मरुमिथिला क्वय पदया च समागता । पश्चिमपल नि मे वचितो विधिना किल ॥२७॥

प्रारब्धं तिल भोज्यं धनं वाप्ययथाशुभम् । उद्यमगन्धो नित्यं कारकमेव गर्भपा ॥२८॥
 न तोयं न च वेदोऽत्र यदर्थमिह मे धम । अप्रवेष्टाः पुरे जातो विदेते नाम भूपतिः ॥२९॥
 इत्युत्थाया विररामानु भोनोभूत इव ग्यतः । जातो हि प्रतिगारेण शनो बभ्रुद्विजोत्तमः ॥३०॥
 गामदूयमुवावायो तं दात्ता संम्विनं मुनिम् । गच्छ भो यत्र ते वार्यं यदेष्टं द्विजगत्तम ॥३१॥
 अपराधो भय दत्तग्यप्रियावितवानहम् । तर्जतम्यं महामाग बिभ्रतग्रनां दामावतम् ॥३२॥

शुक उवाच

किं तेऽत्र दूषणं दाताः परतन्त्रोऽपि सर्वपा । प्रभुवार्यं प्रवर्तम्यं मेवनेन दयोषितम् ॥३३॥
 न भूपदूषणं चात्र यदहं रक्षितस्त्वया । पौरानुपरिज्ञानं वर्तम्यं सर्वपा भूपेः ॥३४॥
 मर्त्य सर्वपा दोषो यदहं समुपागत । गमनं परमं दे यन्मृगुत्पापाश्च कारकम् ॥३५॥

प्रताहार उवाच

किं मुपं द्विज किं दु रं किं वार्यं शुभमिच्छता । ब. दातृहितवर्तां वो ब्रूहि सर्वं ममाद्य वै ॥३६॥

शुक उवाच

द्विविध्यं सर्वलोकेषु सर्वत्र द्विविधो जन । रागो धैर्य निरागो च तमोऽश्रितं द्विपा पुनः ॥३७॥
 विरागो त्रिविधः कामं जातोऽजातश्च मय्यम । रागो च द्विविधः प्रोतो मूर्खश्च चतुरस्त्विपा ॥३८॥
 चातुर्यं द्विविधं प्रोक्तं शास्त्रजं मतिजं तथा । मतिस्तु द्विविधा लोके युक्तयुक्तेन सर्वपा ॥३९॥

प्रतंहार उवाच

यदुक्तं भवता विद्वन्मार्थमोऽहं द्विजोत्तम । तत्सर्वं विस्तरेणाद्य मयार्थं यद उक्तम् ॥४०॥

शुक उवाच

रागो यस्मास्ति ससारे स रागीत्युच्यते ध्रुवम् । दु रं बहुविधं तस्य सुतं च विविधं पुनः ॥४१॥
 धनं प्राप्य सुतान्दारागमानं च विजय तथा । तदप्राप्य महद्दु रं भवत्येव शणे शणे ॥४२॥
 कार्यं तस्म सुखोपायः वर्तम्य सुखसाधनम् । तस्यारातिः स विज्ञेयः सुखविघ्नं करोति यः ४३॥
 सुखोत्पादयिता मित्र रागमुक्तस्य सर्वपा । चतुरो नैव मूलैस्त मूलं सर्वत्र मूलति ॥४४॥
 विरक्तस्यात्मरक्तस्य सुखमेकातमेव नम् । आत्मानुचितनं धैर्य वेदातस्य च चित्तनम् ॥४५॥
 दुःख तदेतत्सर्वं हि ससारकथनाविकम् । शत्रवो बहवस्तस्य विज्ञस्य शुभमिच्छतः ॥४६॥
 काम क्रोधः प्रमादश्च शत्रवो विविधाः स्मृताः । वन्धुः संतोष एवास्य नान्योऽस्ति भुवनत्रये ॥४७॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य भत्वा तं ज्ञानिनं द्विजम् । दात्ता प्रवेदयामास वक्ता चरितमनोरमाम् ॥४८॥
 नगरं वीक्षमाणः संसर्गविध्यजनसंकुलम् । नानाविषणिद्रव्याढ्यं क्रमविक्रयकारकम् ॥४९॥

रागद्वेषयुत कामलोभमोहाकुलं तथा । विवदत्सुजनाकीर्णं वसुपूर्णं महत्तरम् ॥५०॥
 पश्यन्स त्रिविधांलोकान्प्रासरदाजमदिरम् । प्राप्त परमतेजस्वी द्वितीयं इव भास्कर ॥५१॥
 निवारितश्च तत्रैव प्रतीहारेण काष्ठवत् । तत्रैव च स्थितो द्वारि मोक्षमेवानुचितयन् ॥५२॥
 छायायामातपे चैव समदर्शी महातपा । ध्यानं कृत्वा तथैकाते स्थित स्थाणुरिवाचल ५३॥
 स भूहर्तादुपागत्य राज्ञोऽभात्य वृताजलि । प्रावेशमत्तत कक्षा द्वितीया राजवेश्मन ॥५४॥
 तत्र दिव्य मनोरम्य पुष्पित दिव्यपादपम् । तद्वन दर्शयित्वा तु कृत्वा चातिपिप्तक्रियाम् ५५॥
 वारमुष्य जियस्तत्र राजसेवापरायणा । गीतवादित्रकुशला कामशास्त्रविशारदा ॥५६॥
 ता आदिश्य च सेवायै शुक्लस्य मत्रिसत्तम । निर्गत सद्भात्तस्माद्व्यासपुत्र स्थितस्तदा ॥५७॥
 पूजित परया भक्तघाताभि स्त्रीभिर्यथाविधि । देशकालोपपन्नेन नानात्रेनातितोषित ॥५८॥
 ततोऽन्त पुरवासिन्यस्तस्यात पुरकाननम् । रम्य सदृश्यामासुरगना काममोहिता ॥५९॥
 म युवा रूपवान्कातो मृदुभापी मनोरम । दृष्ट्वा ता मुमुहु सर्वास्त च काममिवापरम ॥६०॥
 जितेंद्रिय मुनिं भत्वा सर्वा पर्यचरस्तदा । आरण्यस्तु शुद्धात्मा मातृभावमकल्पयत ॥६१॥
 आत्मारामो जितक्रोधो न हृष्यति न तप्यति । पश्यस्तासा विकाराश्च स्वस्थ एव स तत्स्थितवान् ॥
 तस्मै शय्या सुरम्या च ददुर्नार्य सुसंस्कृताम् । परार्ध्यान्तरणोपेता नानोपस्करसङ्गताम् ॥६३॥
 स कृत्वा पादशौचं च कुशपाणिरतद्रित । उपास्य पश्चिमा सध्या ध्यानमेवान्वपद्यत ॥६४॥
 याममेकं स्थितो ध्याने मुष्वाप तदनंतरम् । सुप्त्वा यामद्वयं तत्र बोदतिष्ठत्ततः शुक् ॥६५॥
 पाश्चात्यं यामिनीयाम ध्यानमेवावपद्यत । स्नात्वा प्रातः क्रियां कृत्वा पुनरास्ते समाहित ६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

सूत उवाच

श्रुत्वा तमागत राजा मत्रिभि सहित शुचि । पुर पुरोहितं कृत्वा गुरुपुत्रं समम्यगात् ॥१॥
 कृत्वाऽर्हणा नृपं सम्यग्दत्तासनमनुत्तमम् । पप्रच्छ कुशलं वा च विनिवेशं पयस्विनीम् ॥२॥
 स च ता नृपपूजां वै प्रत्यगृह्णत्यवाविधि । पप्रच्छ कुशलं राज्ञे स्व निवेशं निरामयम् ॥३॥
 कृत्वा कुशलसंप्रश्नमुपविष्ट सुखासन । शुक् व्याससुतं शत पर्यपृच्छत पार्थिव ॥४॥
 किं निमित्तं महाभाग निस्पृहस्य च भा प्रति । जातं ह्यागमनं ब्रूहि कार्यं तमुनिस्ततम् ॥५॥

शुक उवाच

व्यासेनोक्तो महाराजः कुशं दारपरिग्रहम् । सर्वेषामाश्रमाणां च गृहस्थायम् उत्तम ॥६॥

मया नागोक्तं वाक्यं मत्वा वधं गुरोरपि । न वधोऽस्तीति तेनोक्तो नाहं तत्कृतवान्पुनः ॥७॥
 इति सदिग्धमनसं मत्वा स मुनिसत्तम । उवाच वचनं तस्य मिथिला गच्छ माशुच ॥८॥
 याज्योऽस्ति जनकस्तत्र जीवन्मुक्तो नराधिप । विदेहो लोकविदित पाति राज्यमकटकम् ॥९॥
 कुर्वन् राज्यं तथा राजा मायापाशैर्न बध्यते । त्वं विभेपि कथं पुनः वनवृत्तिं परतप ॥१०॥
 पश्य तं नृपसार्द्धं त्यज मोहं मनोगतम् । कुरु दारान्महाभाग पृच्छ वा भूपतिं च तम् ॥११॥
 सदेहं ते मनोजातं कथयिष्यति पार्थिव । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य मामेहि तरसा सुत ॥१२॥
 सप्रोक्तोऽहं महाराज तत्पुरे च तदाजया । मोक्षकामोऽस्मि राजेंद्र ब्रूहि कृत्यं ममानघ ॥१३॥
 संपत्नीयं त्रतेज्याश्च स्वाध्यायस्तीर्थसेवनम् । ज्ञानं वा वद राजेंद्र मोक्षं प्रति च कारणम् ॥१४॥

जनक उवाच

शृणु विप्रेण वर्तव्यं मोक्षमार्गाश्रितेन यत । उपनीतो वसेदादौ वेदाभ्यामाय वै गुरौ ॥१५॥
 अधीत्य वेदवेदातान्दत्त्वा च गुरुदक्षिणाम् । समावृत्तस्तु गार्हस्थ्ये सदारी निवसेन्मुनि ॥१६॥
 नान्यवृत्तिस्तु सतोपी निराशीर्गतकल्मष । अग्निहोत्रादिकर्माणि कुर्वाण सत्यवाक्शुचि ॥१७॥
 पुत्रं पौत्रं समासाद्य धानप्रस्थमाश्रमे वसेत् । तपसा पङ्क्तिपूजित्वा भार्यां पुत्रे निवेक्ष्य च ॥१८॥
 सत्यानिनीन्यधान्यायमात्मन्यारोप्य धर्मवित् । धनेत्तुर्याश्रमे ध्यातुं शुद्धे वैराग्यसम्भवे ॥१९॥
 विरक्तस्याधिकारोऽस्ति सन्यासे नान्यथा क्वचित् । वेदवाक्यमिदं तस्य नान्यथेति मतिर्मम ॥२०॥
 शुक्लाष्टचत्वारिंशद्वै सत्कारा वेदयोधिता । चत्वारिंशद्गृहस्थस्य प्रोक्तास्तत्र महात्मनि ॥२१॥
 अष्टौ च मुक्तियामस्य प्रोक्ता शमदमादयः । आश्रमादाश्रमं गच्छेदिति सिद्धानुशासनम् ॥२२॥

श्रीशुक उवाच

उत्पन्ने हृदि वैराग्ये ज्ञानविज्ञानभवे । अवश्यमेव वस्तव्यमाश्रमेषु वनेषु वा ॥२३॥

जनक उवाच

इन्द्रियाणि बलिष्ठानि न नियुक्तानि मानसं । अपक्वस्य प्रकुर्वन्ति विकारास्ताननेकशः ॥२४॥
 भोजनेच्छा मुनेच्छा च शय्येच्छागात्रमजस्य च । यती भूत्वा कथं कुर्याद्विकारे समुपस्थिते ॥२५॥
 दुर्जरं वासनाजालं न शांतिमप्ययानि वै । अतस्तच्छमनाचार्यं ब्रमेण च परित्यजेत् ॥२६॥
 ऊर्ध्वं मुनः पतत्येव न दायानं पतयथ । परिरज्य परिरभ्ये न मार्गं लभते पुनः ॥२७॥
 यथा पिपीलिका मृगच्छाग्रायामधिरह्नि । शनैः शनैः फलं यानि मुच्यन्त पद्मामिनी ॥२८॥
 विहगस्तस्मायाति विघ्नजगामुदस्य वै । भ्रान्तो भवति विथम्बगुणयानि पिपीलिका ॥२९॥
 मनस्तु प्रबलं काममज्रेयममृतार्तमनि । जनं त्रमणं जेतव्यमाश्रमानुश्रमेण च ॥३०॥
 तस्याश्रमस्योऽपि शांतं समनिरात्मवान् । तत्र हृद्येन च तपेन शाश्वतं समो भवेत् ॥३१॥

विहितं कर्म कुर्वाणस्त्यजश्चित्तान्वितं च यत् । आत्मलाभेन सन्तुष्टो मुच्यते नात्र संशयः ॥३२॥
 पश्याह राज्यसस्योऽपि जीवन्मुक्तो यथानघ ।
 विचरामि यथाकामं न मे किञ्चित्प्रजायते ॥३३॥
 भूजानो विविधान्भोगान्कुर्वन्कार्याण्योक्तः ।
 भविष्यामि यथाऽहं त्वं तथा मुक्तो भवानघ ॥३४॥
 कथ्यते खलु यद्वश्यमवश्यं वध्यते कृत ।
 दृश्यानि पञ्चभूतानि गुणास्तेषां तथा पुनः ॥३५॥
 आत्मा भग्नोऽनुमानेन प्रत्यक्षो न कदाचन । स कथं वध्यते ब्रह्मन्निर्विकारो निरञ्जनः ॥३६॥

मनस्तु सुखदुःखानां महतां कारणं द्विज ।
 जाते तु निर्मले ह्यस्मिन्सर्वं भवति निर्मलम् ॥३७॥

भ्रमन्सर्वेषु तीर्थेषु स्नात्वा स्नात्वा पुनः पुनः । निर्मलं न मनो यावत्तावत्सर्वं निरर्पकम् ॥३८॥
 न देहो न च जीवात्मा नेंद्रियाणि परतप । मन एव मनुष्याणां कारणं बन्धमोक्षयोः ॥३९॥
 शुद्धो मुक्तः सदैवात्मा न वै वध्येत कर्हिचित् । बन्धमौशौ मनः सस्यो तस्मिञ्छाते प्रशाम्यति ४०॥
 धात्रुर्मित्रमुदासीनो भेदा सर्वे मनोगताः । एकात्मत्वे कथं भेदः स भवेदद्वैतदर्शनात् ॥४१॥
 जीवो ब्रह्म सदैवाहं तावत् कार्या विचारणा । भेदबुद्धिस्तु संसारे वर्तमाना प्रवर्तते ॥४२॥
 अविद्येयं महाभागं विद्या चैतन्निवर्तनम् । विद्याविद्ये च विज्ञेय सर्वदेव विवर्क्षणं ॥४३॥

विनाऽऽतपः हि छायायां ज्ञायते च कथं सुखम् ।
 अविद्यया विना तद्वत्कथं विद्या च वसति वै ॥४४॥
 गुणा गुणेषु वर्तन्त भूतानि च तथैव च ।
 इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु को दोषस्तत्र चात्मनः ॥४५॥
 मर्यादां सारक्षार्थं कृता वदेषु सर्वशः ।
 अन्यथा धर्मनाशः स्यात्संश्रयानामिवानघ ॥४६॥

धर्मनाशो विनष्टः स्याद्व्याघ्राचारोऽतिवर्तितः । अतो वदप्रदिष्टेन मार्गेण गच्छतां शुभम् ॥४७॥

श्रीशुक उवाच

सदेहो वर्तते राज्ञः निवर्तति मे न्वचितः । भवता कथितं यत्तच्छृण्वतो मं नराधिप ॥४८॥
 वेदधर्मेण हिंसा स्यादधर्मबहुला हि सा । कथं मुक्तिप्रदो धर्मो वदोक्तो यतः भूपते ॥४९॥
 प्रत्यक्षेण त्वनाचारः सोमपानं नराधिप । पशूनां हिंसनं तद्वद्भक्षणं चामपि स्य च ॥५०॥

दासराजोऽपि सपूज्य व्यास प्रीतिपुर सरम् । स्वागतेनाभिसत्कृत्य प्रोवाच विहिताजलि ॥८॥

दासराज उवाच

अद्य मे सफल जन्म पावित न कुल मुने । देवानामपि दुर्दश यज्जात तव दर्शनम् ॥ ९ ॥
यदर्यमागतोऽसि त्व तदब्रूहि द्विजसत्तम । अपि दारा धन पुत्रास्त्वदायत्तमिदं विभो ॥ १० ॥
सरस्वत्यास्तटे रम्ये चकाराश्रममडलम् । व्यासस्तप समायुक्तस्तत्रैवास समाहित ॥ ११ ॥
सत्यवत्या सुतो जातो शतनोरमितद्युते । मत्वा तौ भ्रातरौ व्यास सुखमाप वने स्थित ॥ १२ ॥
चित्रागद प्रथमजो रूपवाञ्छनुसापन । बभूव नृपते पुत्र सर्वलक्षणसयुत ॥ १३ ॥
विचित्रवीर्यनामासौ द्वितीय समजायत । सोऽपि सर्वगुणोपेत शतनो सुखवर्धन ॥ १४ ॥
गागेय प्रथमस्तस्य महावीरो बलाधिक । तयैव तौ सुतो जातो सत्यवत्या महाबलौ ॥ १५ ॥
शतनुस्तानुमुतान् वीक्ष्य सर्वलक्षणसयुतान् । अमस्ताजय्यमात्मानं देवादीनां महामना ॥ १६ ॥
अथ कालेन कियता शतनु कालपर्ययात् । तत्याज देह धर्मात्मा देहो जीर्णनिवाबरम् ॥ १७ ॥
कालधर्मगते राज्ञि भीष्मश्चक्रे विधानतः । प्रेतकार्याणि सर्वाणि दानानि विविधानि च ॥ १८ ॥
चित्रागद ततो राज्ये स्थापयामास वीर्यवान् । स्वयं न कृतवान् राज्यं तस्माद्देवव्रतोऽभवत् ॥ १९ ॥
चित्रागदस्तु कीर्येण प्रमत्त परदुःखद । बभूव बलवान् वीर सत्यवत्यात्मज द्युधि ॥ २० ॥
अर्थकदा महाबाहु सैन्येन महता वृत । प्रचचार वनोद्देशान्पश्यन्वध्याभृगान् रुक्म् ॥ २१ ॥
चित्रागदस्तु गधर्वो दृष्ट्वा तं मार्गं नृपम् । उत्तसारतिकं भूमेर्विमानवरमास्थित ॥ २२ ॥
तत्राभूच्च महद्युद्धं तयो सदृशवीर्ययोः । कुरुभने महास्थानं त्रीणि वपाणि तापसा ॥ २३ ॥
इन्द्रलोकमवापाशु गधर्वेण हतो रणे । भीष्मं श्रुत्वा चकाराशु तस्योर्ध्वदैहिकं तदा ॥ २४ ॥
गागेयं कृतशोकस्तु मन्त्रिभिः परिवारित । विचित्रवार्यनामान् राज्येश च चकार ह ॥ २५ ॥
मन्त्रिभिर्विधिता पश्चादगुरभिश्व महात्मभिः । स्वपुत्रं राज्यं दृष्ट्वा पुत्रशोकहृताऽपि च ॥ २६ ॥
सत्यवत्यतिसंतुष्टा बभूव वरवर्णिनी । व्यामोपि भ्रानरं श्रुत्वा राजानं मुदितोऽभवत् ॥ २७ ॥
द्यौवनं परमं प्राप्तं सत्यवत्या सुतं शुभम् । चकार चित्ता भीष्मोपि विवाहार्थं कनीयस ॥ २८ ॥
माक्षिराजमुतास्तिस्रं सर्वलक्षणसयुता । तेन राज्ञा विवाहार्थं स्थापिताश्च स्वयंवरे ॥ २९ ॥
राजानो राजपुत्राश्च समाहूता सहस्रशः । इच्छास्वयंवराय वै पूज्यमाना समागता ॥ ३० ॥
तत्र भीष्मो महातेजास्ता जहार वनेन वै । निर्मथ्य राजकं सर्वं रयेनैवेन वीर्यवान् ॥ ३१ ॥
जित्वा पापिवान्सर्वास्ताश्चादाय महारथः । बाहुवीर्येण तेजस्वी ह्याससाद गजाह्वयम् ॥ ३२ ॥
मातृवद्भृगिनीवच्च पुत्रीवच्चितयवि । निरुत समानयामास कन्यका यामलोचना ॥ ३३ ॥
सत्यवत्यै निवेद्याशु द्विजानां ह्य सत्वरः । देवज्ञान्वेदविदुषः पर्यपृच्छच्छुभं दिनम् ॥ ३४ ॥

त्वा विवाहसभार तदा वै भ्रातर निजम् । विचित्रवीर्यं धर्मिष्ठ विवाहयति ता यदा ॥३५॥
 दा ज्येष्ठोऽप्युवाचेद कन्यका जाह्नवीसुतम् । लज्जमानासितापाणी तिसृणा चारुलोचना ॥३६॥
 गगपुत्र कुश्रेष्ठ धर्मज्ञ कुलोदपक । मया स्वयंवरे शाल्वो वृतोऽस्ति मनसा नृप ॥३७॥
 ताऽह तेन राजा वै चित्ते प्रेमसमाकुले । ययायोग्य कुरुष्वद्य कुरुष्यास्य परतप ॥३८॥
 नाह वृतपूर्वास्मि त्व च धर्मभृता घर । बलवानसि गागेय यथेच्छसि तया कुरु ॥३९॥

सूत उवाच

रवमुत्ततया तत्र कथया कुलिन । अपृच्छदब्राह्मणान्वृद्धान्मातर सविवास्तथा ॥४०॥
 ज्येष्ठा मतमाज्ञाय गागेयो धर्मवित्तम । गच्छति कथका प्राह ययान्वि वरानने ॥४१॥
 वसजिताय मा तन गता शाल्वनिवेत्तम । उवाच त वरासाहा राजान मननेप्सितम् ॥४२॥
 विनिर्मुक्तास्मि भीष्मेण त्वन्मनस्वेति धर्मत । आगताऽस्मि महाराज गृहाणाद्य कर मम ॥४३॥
 धर्मपत्नी तवात्मत भवामि नृपसत्तम । विनितोऽपि मया पूव त्वयाह नान सशय ॥४४॥

शाल्व उवाच

गृहीता त्व वरारोह भीष्मण पश्यतो मम । रथ सस्यापिता तन न ग्रहीष्य कर तव ॥४५॥
 परोच्छिष्टा च क कन्या गृह्णानि मतिमान्नर । अतोह न ग्रहीष्यामि त्यक्ता भाष्मेण मातुवत् ॥४६॥
 रुदती विलपती सा त्यक्ता तन महात्मना । पुनर्भीष्म समागत्य रुदती वदमब्रवात् ॥४७॥
 शाल्वामुक्ता त्वया वीरन गृह्णाति गृहाण माम । धर्मज्ञामि महाभाग मरिष्याम्य यथा ह्यहम् ॥४८॥

भीष्म उवाच

अग्यचित्ता कथ त्वा वै गृह्णामि वरवर्णिनि । पितर त्व वरारोह व्रज गीघ निराकुला ॥४९॥
 तयोक्ता सा तु भीष्मण जगाम वनमद्य हि । तपश्चकार विजय तार्थं परमपावन ॥५०॥
 द्वे भार्ये चानिरुपादय तस्य राजा यभूयतु । अम्बानिका चाविका च कागिरानमुन गुभे ॥५१॥
 राजा विचित्रवीर्योऽसी ताभ्या सह महाबल । रम नानाविहागश्च गूढ चापवन तया ॥५२॥
 वर्षाणि नव राजत्र बुबन व्राडा मनारमाम । प्रापासी मरग भूया गृहीता राजममगा ॥५३॥
 मृते पुत्रेऽर्जितुं साता ताता सत्यवती तदा । वारयामास पुत्रस्य प्रेनकार्याणि सन्निभि ॥५४॥
 भीष्ममाह तदरान्त वचन चानिदु सिता । राज्य कुरु महाभाग पितुम्ने दत्तता सुत ॥५५॥
 भानुर्मयी गृहाण त्व वर च परिरक्षय । यया न नाशमायानि ययानेवंच इत्युत ॥५६॥

भाष्म उवाच

प्रतिज्ञा मे धृता मात पित्रर्थे यया मया कृता । नाह राज्य वरिष्यामि त्वाह दारमग्रहम् ॥५७॥

विकल्पोपहतस्त्वं वै दूरदेशमुपागतः । न मे विकल्पसंदेहो निर्विकल्पोस्मि सर्वथा ॥३३॥
 सुखं स्वपिमि विप्राहं सुखं भुजामि सर्वदा । न वदोस्मीति वृद्ध्याहं सर्वदेव सुखी मुने ॥३४॥
 त्वं तु दुःखी सदैवासि वदोऽहमिति शंकया । इति शंका परित्यज्य सुखी भव समाहितः ॥३५॥
 देहोऽयं मम बंधोऽस्ति न ममेति च मुक्ता । तथा धनं गृहं राज्यं न ममेति च निश्चयः ॥३६॥

सूत उवाच

सञ्जुत्वा वचनं तस्य शुक् प्रीतमनाऽभवत् ।
 आपृच्छ च तं जगामाशु व्यासस्त्याश्रममुत्तमम् ॥३६॥

आगच्छतं सुतं दृष्ट्वा व्यासोपि सुखमासवान् । आलिङ्ग्याध्याय मूर्धनि पप्रच्छ कुशलं पुनः ॥३७॥
 स्थितस्तत्राश्रमे रम्ये पितुः पार्श्वे समाहितः । वेदाध्ययनसंपन्नः सर्वशालविशारदः ॥३८॥
 जनकस्य ददा दृष्ट्वा राज्यस्यस्य महात्मनः । स निवृत्तिं परा प्राप्य पितुराश्रमसंस्थितः ॥३९॥
 पितृणां सुभगा कन्या पीवरी नाम सुन्दरी । शुक्श्चकार पत्नी ता योगमार्गस्थितोपि हि ॥४०॥
 स तस्या जनयामास पुत्राश्चतुर एव हि । कृष्णं गौरप्रभं चैव भूरि देवश्रुतं तथा ॥४१॥
 कन्या कीर्ति समुत्पाद्य व्यासपुत्रः प्रतापवान् । ददौ विभ्राजपुत्राय त्वणुहाय महात्मने ॥४२॥
 अणुहस्य सुत श्रीमान्ब्रह्मदत्तः प्रतापवान् । ब्रह्मज्ञः पृथिवीपालः शुक्कन्यासमुद्भवः ॥४३॥
 कालेन किमता तत्र नारदस्योपदेशतः । ज्ञानं परमकं प्राप्य योगमार्गमनुत्तमम् ॥४४॥
 पुनरेवायं निषायाय गतो बदरिकाश्रमम् । मायावीजोपदेशेन तस्य ज्ञानं निर्गलम् ॥४५॥
 नारदस्य प्रसादेन ज्ञातं सद्यो विमुक्तिदम् । कैलासशिखरे रम्ये त्यक्त्वा संगं पितुः शुक्ः ॥४६॥
 ध्यानमास्थाय विपुलं स्थितः संगपराङ्मुखः । उत्पत्तात् गिरेः शृङ्गास्तिष्ठि च परमां गतः ॥४७॥
 आभासागो महातेजा विरराज यथा रविः । गिरेः शृङ्गे द्विषा जातं शुक्स्योत्पत्तने तदा ॥४८॥
 उत्पत्ता बहवो जाताः शुक्श्चावासागोऽभवत् ।
 अन्तरिक्षे यथा वामुः स्तूयमानः सुरपिभिः ॥४९॥
 तेजसाऽतिविराजन् द्वितीय इव भास्करः ।
 व्यासस्तु विरहात्वातः ब्रह्मपुत्रेति चासृष्ट ॥५०॥
 गिरेः शृङ्गे गतस्तत्र शुको यत्र स्थितोऽभवत् ।
 ब्रह्मज्ञानं तदा दोनं ध्यायं मत्वा श्रमाशुलम् ॥५१॥
 त्र्यम्भूतगतः शरीरं प्रतिगच्छन्महात्मा । तत्राद्यापि गिरेः शृङ्गे प्रतिगच्छः स्फुटोऽभवत् ॥५२॥
 तं समागच्छ ध्यानं शोषयन्वितम् । पुनः पुनरेति आपन्नं विरहेण परिष्कृतम् ॥५३॥

शिवस्तत्र समागत्य पाराशर्यमबोधयत् । व्यास शोकं मा कुरु त्वं पुत्रस्ते योगवित्तमः ॥५४॥
परमां गतिमापन्नो दुर्लभा चाकृतात्मभिः । तस्य शोको न कर्तव्यस्त्वया शोकं विजानता ॥५५॥
कीर्तिस्ते विपुला जाता तेन पुत्रेण चानघ ।

व्यास उवाच

न शोको याति देवेश किं करोमि जगत्पते ॥५६॥
अतृप्ते लोचने मेऽद्य पुत्रदर्शनलालसे ।

महादेव उवाच

छाया द्रक्ष्यसि पुनस्य पार्श्वस्था सुमनोहराम् ॥५७॥
तां वीक्ष्य मुनिशार्ङ्गल शोक जहि परतप ।

सूत उवाच

तदा ददर्श व्यासस्तु छाया पुत्रस्य सुप्रभाम् ॥५८॥
दत्त्वा वरं हस्तस्मै तत्रैवातरधीयत ।
अन्तर्हिते महादेवे व्यास स्वाश्रममभ्यगात् ॥५९॥
शुकस्य विरहेणापि तप्त परमदुःखित ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे प्रथमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ विंशोऽध्यायः

शृणु ऊचुः

शुकस्तु परमा सिद्धिमाप्तवान्देवसत्तम । किंचकार ततो व्यासस्तत्रो ब्रूहि सविस्तरम् ॥१॥

सूत उवाच

शिव्या व्यासस्य येऽप्यासन्वेदाम्यासपरायणा । आज्ञामादाय ते सर्वे गता पूर्वं महीतले ॥२॥
असितो देवलश्चैव वैशपायन एव च । जमिनिश्च सुमनुश्च गताः सर्वे तपोयनाः ॥३॥
सानेतान्वीक्ष्य पुत्रं च लोकातरितमप्युन । व्यासः शोकसमाश्रितो गमनायाव रोन्मतिम् ॥४॥
सस्मार मनसा व्यासस्ता निपादमुता शुभाम् । मातरं जाह्नवीतीरे मुक्तं शोकसमन्विताम् ॥५॥
स्मृत्वा सत्यवती व्यासस्त्यक्त्वा तं पर्वतोत्तमम् । आजगाम महानेजा जन्मस्थानं स्वकं मुनिः ॥६॥
द्वीपं प्राप्याप पप्रच्छ क्व गता सा वरानना । निपादास्तं समाचक्षुर्दत्ता राज्ञे तु कन्यका ॥७॥

दासराजोऽपि सपूज्य व्यास प्रीतिपुर सरम् । स्वागतेनाभिसत्तृत्य प्रोवाच विहिताजलि ॥८॥

दासराज उवाच

अद्य मे सफल जन्म पावित न कुल मुने । देवानामपि दुर्दशं यज्जात तव दर्शनम् ॥ ९ ॥
 यदर्थमागतोऽसि त्व तदब्रूहि द्विजसत्तम । अपि दारा धन पुत्रास्त्वदायत्तमिदं विभो ॥ १० ॥
 सरस्वत्यास्तटे रम्ये चकाराश्रममङ्गलम् । व्यासस्तप समायुक्तस्तत्रैवास समाहित ॥ ११ ॥
 सत्यवत्या सुतो जातो शतनोरमितद्युते । मत्वा तौ भ्रातरौ व्यास सुखमाप वने स्थित ॥ १२ ॥
 चित्रागद प्रथमजो रूपबाञ्छद्रुतापन । बभूव नृपते पुत्र सर्वलक्षणसयुत ॥ १३ ॥
 विचित्रवीर्यनामासौ द्वितीय समजायत । सोऽपि सर्वगुणोपेत शतनो सुखवर्धन ॥ १४ ॥
 गागेय प्रथमस्तस्य महावीरो बलाधिक । तथैव तौ सुतो जातो सत्यवत्या महाबलौ ॥ १५ ॥
 शतनुस्ताम्बुतान् वीक्ष्य सर्वलक्षणसयुतान् । अमस्ताजय्यमात्मानं देवादीना महामना ॥ १६ ॥
 अथ कालेन कियता शतनु कालपर्ययात् । सत्याज दह धर्मात्मा देही जीर्णमिवावरम् ॥ १७ ॥
 कालधर्मगते राशि भीष्मश्चक्रे विधानतः । प्रेतकार्याणि सवाणि दानानि विविधानि च ॥ १८ ॥
 चित्रागद ततो राज्ये स्थापयामास वीर्यवान् । स्वयं न कृतवान् राज्यं तस्माद्देवव्रततोऽभवत् ॥ १९ ॥
 चित्रागदस्तु कीर्त्येण प्रमत्त परदुःखद । बभूव बलवान् वीर सत्यवत्यात्मज शुचि ॥ २० ॥
 अयैवदा महाबाहु सैषेन महता वृत्त । प्रचचार वनोद्देशापश्यन्वध्याभूगान् रहन् ॥ २१ ॥
 चित्रागदस्तु गधर्वो दृष्ट्वा त मार्गं नृपम । उत्ततरानिर भूमेर्विमानवरमास्थित ॥ २२ ॥
 तत्राभूच्च महद्युद्ध तयो सदृशवीर्ययो । कुम्भेत्रे महान्भान श्रीणि वपाणि तापसा ॥ २३ ॥
 इन्द्रलोकमवापान् गधर्वेण हृतो रणे । भीष्म श्रुत्वा चकाराशु तस्योर्ध्वदैहिव तदा ॥ २४ ॥
 गागेय कृतशौरस्तु मन्त्रिभि परिवारित । विचित्रवीर्यनामान् राज्येन च चचार ह ॥ २५ ॥
 मन्त्रिभिर्वीर्यपिता पश्चाद्गुरुभिश्च महात्मभि । स्वपुत्र राज्यं दृष्ट्वा पुत्रशोकहृताऽपि च ॥ २६ ॥
 सत्यवत्यतिमनुष्टा बभूव वरयणिनी । व्यासोऽपि भ्रातर श्रुत्वा राजान मुदितोऽभवत् ॥ २७ ॥
 यौत्रेण परम प्राप्त सत्यवत्या सुत शुभ । चचार चित्ता नीप्सापि विराट्पुत्रं वनीयस ॥ २८ ॥
 वासिष्ठजमुतास्तिस्र सर्वलक्षणसयुता । तेन राजा विवाहार्थं स्यापिताश्च स्वयंवरे ॥ २९ ॥
 राजानो राजपुत्राश्च समाहूता सहस्रतः । इच्छाम्ययवराय वै पूज्यमाना समागता ॥ ३० ॥
 तत्र भीष्मो महातेजान्ता जहार वीर्येन वै । निर्मम्य रात्रक सर्वं रयेनैवेन वीर्यवान् ॥ ३१ ॥
 स त्रित्वा पापिबान्धवमन्ताश्चादाय महारथ । बाहुवीर्येण तेजस्वी ह्यासृष्टाद गजाह्वयम् ॥ ३२ ॥
 मानवद्रुगिर्नामस्य पुत्रीवच्चित्तमन्वि । तस्य समानयामास बन्धवा वामलोचना ॥ ३३ ॥
 सत्यवत्यं निषद्या द्विजान् हृय सत्वर । दिवजान्वेदविदुष पर्यपुच्छच्छुभ दिनम् ॥ ३४ ॥

कृत्वा विवाहसंभारं तदा वै आतरं निजम् । विचित्रवीर्यं धर्मिष्ठं विवाहयति ता मदा ॥३५॥
तदा ज्येष्ठोऽप्युवाचेदं कन्यका जाल्लवीसुतम् । लज्जमानासितापायी तिसृणा चारुलोचना ॥३६॥
गंगापुत्र कुरुश्रेष्ठ धर्मज्ञ कुलदीपक । मया स्वयंवरे शाल्वो वृत्तोऽस्ति मनसा नृप, ३७॥
वृत्ताऽहं तेन राज्ञा वै चित्ते प्रेमसमाकुले । यथायोग्यं कुरुष्वच्च कुलस्यास्य परतप ॥३८॥
तेनाहं वृतपूर्वास्मि त्वं च धर्मभृता वर । बलवानसि गागेय ययेच्छसि तथा कुह ॥३९॥

सूत उवाच

एवमुक्तस्तथा तत्र कन्यया कुरुनन्दन । अपृच्छद्ब्राह्मणान्वृद्धान्मातरं सविवास्तथा ॥४०॥
सर्वेषा मतमाज्ञाय गागेयो धर्मधित्तम । गच्छेति कन्यका प्राह यथारचि वरानने ॥४१॥
विसर्जिताथ सा तेन गता शाल्वनिकेतम् । उवाच त वरारोहा राजानं मनमेषितम् ॥४२॥
विनिर्मुक्तास्मि भीष्मेण त्वग्मनस्वेति धर्मत । आगताऽस्मि महाराज गृहाणाद्य कर मम ॥४३॥
धर्मपत्नी तवात्यत भवामि नृपसत्तम । चित्तिनोऽसि मया पूर्वं त्वयाह नात्र संशय ॥४४॥

शाल्व उवाच

गृहीता त्व वरारोहे भीष्मेण पश्यतो मम । रथे सस्थापिता तेन न ग्रहीष्ये कर तव ॥४५॥
परोच्छिष्टा च क कन्या गृह्णाति मतिमाधर । अतोह न ग्रहीष्यामित्यक्ता भीष्मेण मातुवत् ॥४६॥
रुदती विलपती सा त्यक्ता तेन महात्मना । पुनर्भीष्म समागत्य रुदती चैवमब्रवीत् ॥४७॥
शाल्वो मुक्ता त्वया वीरन गृह्णाति गृहाण माम् । धर्मज्ञोसि महाभाग मरिष्याम्यन्यथा ह्यहम् ॥४८॥

भीष्म उवाच

अन्यक्षिता कथं तया वै गृह्णामि वरवर्णिनि । पितर त्व वरारोहे ब्रज क्षीघ्र निराकुला ॥४९॥
तयोक्ता सा तु भीष्मेण जगाम वनमेव हि । तपश्चकार रिजने तोषे परमपावने ॥५०॥
हे भार्ये चातिरपाद्ये तस्य राज्ञो बभूवतु । अम्बालिका चाविका च कासिराजसुने शुभे ॥५१॥
राजा विचित्रवीर्योऽग्नौ ताभ्या सह महाबल । रेमे नाभाविहारश्च गृहे धोपवने तथा ॥५२॥
शर्पाणि नय राजेन्द्र कुर्वन् व्रीडा मनोरमाम् । प्रापामौ मरण भूयो गृहीतो राजयःमणा ॥५३॥
मूने पुत्रेऽतिदुःसार्ता जाता सत्यवनी तदा । कारयामास पुत्रस्य प्रेतकार्याणि मन्त्रिभि ॥५४॥
भीष्ममाह तर्दकान्ते वचन चातिदुःखिता । राज्यं कुह महाभाग पितुस्ते शंतनो, सुत ॥५५॥
भ्रातुर्भार्या गृहाण त्व वंश च परिरक्षय । यया न नाशमायाति ययानेवंश इत्युत ॥५६॥

भीष्म उवाच

प्रतिज्ञा मे श्रुता मात पित्रर्थेऽया मया कृता । नाहं राज्यं नरिष्यामि न चाहं दारस्म्यग्रहम् ॥५७॥

सूत उवाच

तदा चित्तानुरा जाता कथं वशो भवेदिति । नालसाद्वि सुखं मह्यं समुत्पन्ने ह्यराजके ॥५८॥
 गागेयस्तामुवाचेदं मां चित्तां कुरु भामिनि । पुत्रं विचित्रवीर्यस्य क्षेणजं क्षोपपादय ॥५९॥
 कुलीनं द्विजमाहूय बध्वा सह नियोजय । नात्र दोषोऽस्ति वदेऽपि कुलरक्षाविधौ किल ६०॥
 पौत्रं चैव समुत्पाद्य राज्यं देहि शुचिस्मिते । अहं च पालयिष्यामि तस्य शासनमेव हि ॥६१॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य कानोऽनं स्वसुतं मुनिम् । जगाम मनसा व्यासं द्विपायनमकल्मषम् ॥६२॥

स्मृतमानस्ततो व्यासं आजगाम स तापस ।

कृत्वा प्रमाणं मात्रेऽयं सस्थितो दीप्तिमान्मुनिः ॥६३॥

भीष्मेण पूजितं कामं सत्यवत्या च मानितं । तस्यौ तत्र महातेजा विधूमोऽग्निरिवापर ॥६४॥
 तमुवाच मुनिं माता पुत्रमुत्पादयाधुना । क्षेत्रे विचित्रवीर्यस्य सुन्दरं तव वीर्यजम् ॥६५॥
 व्यासं धृत्वा वचो मातुरासवाक्यममन्यत । ओमित्युक्त्वा स्थितस्तत्र ऋतुकालमचित्तपत ६६॥
 अबिका च यदा स्नाता नारी ऋतुमती तदा । सगं प्राप्य मुने पुत्रमसूतांशं महाबलम् ॥६७॥
 जन्मान्धं च सुतं वीक्ष्य दुःखिता सत्यवत्यपि । द्वितीया च बधूमाह पुत्रमुत्पादयाधु वै ॥६८॥
 ऋतुकालेऽयं सप्राप्ते व्यासेन सह सगता । तथा चाबालिकां रात्रौ गर्भं नारीं दधार सा ॥६९॥
 साऽपि पादु सुतो जातो राज्ययोग्यो न समतः । पुत्रार्थं प्रेरयामास वर्षान्ते च पुनर्वधूम ॥७०॥
 आहूय च ततो व्यासं सप्रार्थ्यं मुनिसत्तमम् । प्रेपयामास रात्रौ सा शयनागारमुत्तमम् ॥७१॥

न गता च वधूस्तत्र प्रेप्या सप्रेपिता तथा ।

तस्या च विदुरो जातो दास्याधर्मागतः शुभः ॥७२॥

एव व्यासेन ते पुत्रा धृतराष्ट्रादयस्त्रयः । उत्पादिता महावीरा बभूवुर्दक्षणेऽपि ॥७३॥
 एतद् सर्वमाख्यातं तस्य बधसमुद्भवम् । व्यासेन रक्षितो वशो भ्रातृधर्मविज्ञानया ॥७४॥
 इति श्रीदेवीभागवत महापुराणेऽष्टदशसाहस्रपा सहिताया प्रथमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

वेदाष्टैर्गुणिनिमितं [११८४] सार्धं द्वलोकं सविस्तरम् ।

देवीभागवतस्यास्य प्रथमस्कन्ध इति ॥ १ ॥

ममासोऽयं प्रथमः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

द्वितीयः स्कन्धः

—:ॐ:—

प्रथमोऽध्यायः

अथ कुरुः

आश्चर्यकरमेतत्ते वचनं गर्भहितुकम् । सन्देहोऽन समुत्पन्नः सर्वेषां नस्तपस्विनाम् ॥१॥
माता व्यामस्य मेघाविभ्राम्ना सत्यवतीति च । विवाहिता पुरा जाता राजा दान्तनुना यया ॥२॥
तस्याः पुत्रः कथं व्यासः सती स्वमवने स्थिता । ईदृशी सा कथं राजा पुनः दान्तनुना वृत्ता ॥३॥
तस्यां पुत्रावुभौ जातौ तत्त्वं कथय मुव्रत । विस्तरेण महाभाग कथा परमपावनीम् ॥४॥
उत्पत्तिं वेदव्यासस्य सत्यवत्यास्त्वया पुनः । श्रोतुकामाः पुनः सर्वे शृण्वः संशितव्रता ॥५॥

सूत उवाच

प्रणम्य परमा शक्तिं शत्रुवर्गप्रदायिनीम् । आदिनां हि वदिष्यामि कथा पौगणिकीं शुभाम् ॥
मन्योच्चारणमात्रेण गिद्धिर्भवति शाश्वती । व्याजेनापि हि बोजस्य शाश्वतस्य विरोधतः ॥७॥
सम्यक्श्रवणमना सर्वे सर्वकामार्थसिद्धये । स्मर्तव्या सर्वथा देवी वाष्टिनार्थप्रदायिनी ॥८॥
रात्रोपरिचरो नाम घामिकः सत्यसुन्दरः । चेदिदं शपति श्रीमान्बभूव द्विजवृजतः ॥९॥
सपत्नी तस्य तुष्टेन विमानं स्पष्टिकं शुभम् । दत्तमिन्द्रेण तत्तस्मै मुन्दरं प्रियकाम्यया ॥१०॥
तेनास्त्वस्तु सर्वत्र याति दिग्भ्यः नृपतिः । न भूमावुपरिस्थोऽग्री तेनोपरिचरो वसुः ॥११॥
विस्मयतः सर्वलोकेषु धर्मनित्यः स नृपतिः । तस्य भार्या वराहोऽहो गिरिवानाम मुन्दरी ॥१२॥

अहो मद्वृद्धिर्द्विजोऽयं गृहीप्यञ्जले मम एवाद्य मा वै गृहीत्वा ।

मनो व्याकुल पञ्चबाणातिविद्ध न कोऽपीह शक्त प्रतीप हि कतुम ॥१३॥

इति संचित्य सा बाणं तमुवाच महामुनिम् । धैर्यं कुरु महाभाग परं पारं नयामि वै ॥१४॥

सूत उवाच

पाराशरस्तु तच्छ्रुत्वा वचनं हितपूर्वकम् । करं त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सिंघो पारं गतं पुनः ॥

मत्स्यगधां प्रजग्राह मुनिः कामातुरस्तदा । वपमाना तु सा कया तमुवाच पुरं स्थितम् ॥१५॥

दुग्धधाऽहं मुनिश्रेष्ठ कथं त्वं नोपशक्से । समानरूपयोः कामसंयोगस्तु सुखावहः ॥१७॥

इत्युक्तं तु सा कया क्षणमात्रेण भामिनी । कृता योजनगधा तु सुरूपा च वरानना ॥१८॥

मृगनाभिसुगधा तां कृत्वा काता मनोहराम् । जग्राह दक्षिणे पाणौ मुनिममथपीडितः ॥१९॥

गृहीतुकामं तं प्राह नाम्ना सत्यवती शुभा । मुनं पश्यति लोकोऽयं पिता चैव तटस्थितः ॥२०॥

पशुधर्मो न मम प्रीतिः जनयत्यतिदारुणः । प्रतीयस्व मुनिश्रेष्ठ यावद्भवति यामिनी ॥२१॥

रात्रौ व्यवाय उद्दिष्टो दिवा न मनुजस्य हि । दिवासगं महादोषं पश्यति किल मानवाः ॥२२॥

कामं यच्छं महाबुद्धे लोकनिंदा दुरासदा । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या युक्तमुक्तमुदारधीः ॥२३॥

नीहारं कल्पयामास शीघ्रं पुण्यबलेन वै । नीहारं च समुत्पन्ने तटस्थितमसा युतः ॥२४॥

कामिनीं तं मुनिं प्राह भृदुपूर्वमिदं वचः । कयाऽहं द्विजगार्तूलं भक्त्वा गतासि कामतः ॥२५॥

अमोघवीर्यस्व ब्रह्मका गतिर्मे भवदिति । पितरं किं ब्रवीम्यद्य सगर्भा चन्द्रवाम्यहम् ॥२६॥

त्वं गमिष्यसि भुक्त्वा मां किं करोमि वदस्व ततः ।

पाराशर उवाच

कातऽद्य मप्रियं कृत्वा कथं त्वं भविष्यसि ॥२७॥

वृणीष्व च वरं भीरुयस्व त्वमिच्छसि भामिनि ।

सत्यवत्युवाच

यथा मम पितरौ लोके न जानीतां हि मानदः ॥२८॥

कयाप्रत न ॥ हन्यात्तथा कुरु द्विजोत्तम । पुत्रश्च त्वत्समः कामं भवदद्भुतवीर्यवान् ॥२९॥

गधोऽयं सवदा मे स्याद्यौवनं च नव नवम् ।

पाराशर उवाच

भृशं सुदरिं पुत्रस्तं विष्वक्समं गुचि ॥३०॥

भविष्यति च विख्यातस्तैलोक्यधरवर्जितः । वेनचित्कारणेनाहं जातः कामातुरस्त्वयि ॥३१॥

कदापि च न समोहो भूतपूर्वो वरानन । दृष्ट्वा चाप्सरसा रूपं सदाऽहं धैर्यमावहम् ॥३२॥

देवयोगेन वीक्ष्य त्वा वामस्य वशगोऽभवम् । तत्किञ्चित्कारणं विद्धि देव हिदुरतिक्रमम् ॥३३॥
दृष्ट्वाऽहं चातिदुर्गन्धा त्वा कथं मोहमाप्नुयाम् । पुराणकर्ता पुत्रस्ते भविष्यति वरानने ॥३४॥
वेदविद्भ्रागवर्ता च ख्यातश्च भुवननये ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा ता वरं याता भुक्त्वा स मुनिसत्तम ॥३५॥

जगाम तरसा स्नात्वा कालिंदीसलिले मुनि । साऽपि सत्यवती जाता सद्यो गर्भवती सती ॥३६॥
सुपुत्रे यमुनाद्वीपे पुत्रं काममिवापरम् । जातमात्रस्तु तेजस्वी तामुवाच स्वमातरम् ॥३७॥
तपस्यैव मनः कृत्वा विविधे चातिवीर्यवान् । गच्छ मातर्यथाकामं गच्छाम्यहमत परम् ॥३८॥
तपः कर्तुं महाभागे दर्शयिष्यामि वै स्मृतं । मातर्यदा भवेत्कार्यं तव किञ्चिदनुत्तमम् ॥३९॥

स्मर्तव्योऽहं तदा शीघ्रमागमिष्यामि भामिनि ।

स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि त्यक्त्वा चिन्तासुखं वश ॥४०॥

इत्युक्त्वा निर्ययौ ग्यास साऽपि पित्रतिक्रमात् ।

द्वीपे न्यस्तस्तया बालस्तस्माद्दुर्दपायनोऽभवत् ॥४१॥

जातमात्रो जगामाशु वृद्धिं विष्ण्वशयोगतः । तीर्थे तीर्थे कृतस्नानश्चचार तप उत्तमम् ॥४२॥
एव द्विपायनो जज्ञे सत्यवत्या पराशरात् । चकार वेदशास्त्राश्च प्राप्तं ज्ञात्वा कलेर्युगम् ॥४३॥
वेदविस्तारकरणाद्भ्रासनामाऽभवन्मुनि । पुराणसहिताश्रके महाभारतमुत्तमम् ॥४४॥
शिष्यान्गम्यापयामास वेदान्कृत्वा विभागशः । सुमन्तु जैमिनि पैल वैशम्पायनमेव च ॥४५॥
अक्षितं देवलं चैव शुक्रं चैव स्वमात्मजम् । एतच्च कथितं सर्वं कारणं मुनिसत्तमा ॥४६॥

सूत उवाच

सत्यवत्या सुतस्यापि समुत्पत्तिस्तथा शुभा । सशयोऽत्र न कर्तव्यं सम्भवे मुनिसत्तमाः ॥४७॥
महता चरिते चैव गुणा ग्राह्या मुनेरिति । कारणाच्च समुत्पत्तिं सत्यवत्या जपोदरे ॥४८॥
पाराशरेण सयोगं पुनः श्रुन्तनुना तथा । अन्यथा तु मुनेश्चित्तं कथं कामाकुलं भवेत् ॥४९॥
अनार्यजुष्टं धर्मज्ञं कृतवान्स कथं मुनि । सकारणेयमुत्पत्तिं कथिताऽऽश्चर्यकारिणी ॥५०॥
श्रुत्वा पापाच्च निर्मुक्तो नरो भवति सर्वथा । य एतच्छ्रुत्वाभ्यानं शृणोति श्रुतिमानर ॥५१॥
न दुर्गतिमवाप्नोति सुखी भवति सर्वदा ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

पुत्राश्चास्य महावीर्याः पञ्चासन्नमितोजसः । पृथग्देशेषु राजानः स्थापितास्तेन भूभुजा ॥१३॥
 वसोस्तु पत्नी गिरिका कामान्काले न्यवेदयत् । ऋतुकालमनुप्राप्ता स्नाता पुंसवने शुचिः ॥१४॥
 तदहः पितरश्चैनमूर्चुर्जहि मृगानिति । तच्छ्रुत्वा चितयामास भार्यामृतुमती तथा ॥१५॥
 पितृवाक्यं गृहं मत्वा कर्तव्यमिति निश्चितम् । चचार मृगया राजा गिरिका मनसा स्मरन् ॥१६॥
 वने स्थितः स राजर्षिश्चित्ते सस्मार भामिनीम् । अतीवरूपसम्पन्ना साक्षाच्छ्रियमिवापराम् ॥१७॥
 तस्य रेतः प्रचस्कंद स्मरतस्ता च कामिनीम् । वटपत्रे तु तद्राजा स्कन्नमात्रं समाक्षिपत् ॥१८॥
 इदं वृथा परिस्कन्नं रेतो वै न भवेत्कथम् । ऋतुकालं च विज्ञाय मतिं चक्रे नृपस्तदा ॥१९॥
 अमोघं सर्वया वीर्यं मम चैतन्न संशयः । प्रियायै प्रेषयाम्येतदिति बुद्धिमक्ल्पयत् ॥२०॥
 शुक्रप्रस्थापने काले महिष्या, प्रसमीक्ष्य स । अभिमन्याय सद्दीर्यं वटपर्णपुटे कृतम् ॥२१॥
 पार्श्वस्थं द्येनमाभाष्य राजोवाच द्विज प्रति । गृहाणेदं महाभाग गच्छ शीघ्रं गृहं मम ॥२२॥
 मत्प्रीत्यर्पयमिदं सौम्य गृहीत्वा त्वं गृहं नय । गिरिकार्यं प्रयच्छाशु तस्यास्त्वार्तवमद्य वै ॥२३॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा प्रददौ पर्णं द्येनाय नृपसत्तमः । स गृहीत्वोत्पपाताशु गगनं गतिवित्तमः ॥२४॥
 गच्छंतं गगनं द्येनं धृत्वा चंचुपुटे पुटम् । तमपश्यदधायान्तं खगं द्येनमन्तधाऽपरः ॥२५॥
 आमिपं स तु विज्ञाय शीघ्रमभ्यद्रवत्स्रगम् । तुण्डयुद्धमथाकाशे तादुभी सम्प्रचक्रतु ॥२६॥
 युद्धपतीरुपतद्रेतस्तच्चापि यमुनाभसि । खगौ तौ निर्गतौ कामं पुटके पतिते तदा ॥२७॥
 एतस्मिन्ममे काचिदद्रिका नाम चाप्सरा । ब्राह्मणं समनुप्राप्तं सन्ध्यावन्दनतत्परम् ॥२८॥
 धुर्यती जलकेलि सा जले नग्ना चचार सा । जग्राह चरणं नारी द्विजस्य वरवर्णिनी ॥२९॥
 प्राणायामपर, सोऽय दृष्ट्वा ता कामचारिणीम् । दशाप भव मत्स्यी त्वं ध्यानविघ्नकरी यतः ॥३०॥
 सा दाता विप्रमुख्येन बभूव यमुनाचरी । शफरी रूपसम्पन्ना ह्यद्रिका च बराप्सरा, ॥३१॥
 द्येनपादपरिभ्रष्ट तच्छृङ्गमद्य वासवी । जग्राह तरसाऽम्येत्य साऽद्रिका मत्स्यरूपिणी ॥३२॥
 अथ कालेन रियता मत्स्यी ता मत्स्यजीवन । सप्राप्ते दशमे मासि ववध ता मनोरमाम् ॥३३॥
 उदरं विददारानु स तस्या मत्स्यजीवन । युग्मं विनि सूतं तस्मादुदरान्मानुषाकृति ॥३४॥
 बाल, शुमारः सुमगस्तथा बन्धा धुमानना । दृष्ट्वाऽऽश्चर्यमिदं सोऽय विस्मयं परमं गतः ॥३५॥
 राज्ञे निवेदयामास पुत्रौ द्वौ तु क्षपोद्भवी । राजाऽपि विस्मयाविष्टः सुतं जग्राह तं दुभम् ॥३६॥
 मत्स्यो नाम राजाऽग्री यामिकः सत्यसंगरः । वसुपुत्रो महातेजाः पित्रा तुल्यपराक्रमः ॥३७॥
 बालिरा वसुना दत्ता तरसा जलजीविने । नाम्ना कालीति विख्याता तया मत्स्योदरीति च ॥३८॥
 मत्स्यगन्धेति नाम्ना वै गुणेन समजायत । विवर्धमाना दासस्य गृहे सा वासवी दुभा ॥३९॥

ऋषय ऊचुः

अद्रिका मुनिना शप्ता मत्स्यी जाता वराप्सराः । विदारिता च दाशेन मृता च भक्षिता पुनः ॥४०॥
किं बभूव पुनस्तस्या अप्सराया वदस्व तत् । शापस्यातं कथं सूत कथं स्वर्गमवाप सा ॥४१॥

सूत उवाच

शप्ता यदा स मुनिना विस्मिता संवभूष ह । स्तुति चकार विप्रस्य दीनेव रुदती तदा ॥४२॥
दयावान्ब्राह्मणः प्राह ता तदा रुदती स्त्रियम् । मा शोकं कुरु कल्याणि शापात् ते वदाम्यहम् ॥४३॥
मत्क्रोधशापयोगेन मत्स्ययोनिं गता क्षुभे । मानुषी जनयित्वा त्वं शापमोक्षमवाप्स्यसि ॥४४॥
इत्युक्ता तेन सा प्राप मत्स्यदेहं नदीजले । बालकौ जनयित्वा सा मृता मुक्ता च शापतः ॥४५॥
सत्यज्य रूपं मत्स्यस्य दिव्यरूपमवाप्य च । जगामाभरमाणं च शापाते वरवर्णिनी ॥४६॥
एवं जाता वरा पुत्री मत्स्यगंधा वरानना । पुत्री च पाल्यमाना सा दाशगेहे व्यवर्धत ॥४७॥
मत्स्यगधा तदा जाता किशोरी चातिसुप्रभा । तस्य कार्याणि कुर्वाणा वासवी चातिसुप्रभा ॥४८॥

इति श्रीमद्देवीभागवते द्वितीयस्कन्धे मत्स्यगन्धोत्तर्त्तिर्नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एकदा तीर्थयात्राया ब्रजनारायणो मुनि । आजगाम महातेजा कालिंश्चास्तटमुत्तमम् ॥१॥
निपादमाह धर्मात्मा कुर्वन्तं भोजनं तदा । प्रापयस्व परं पारं कालिंश्चा उडुपेन माम् ॥२॥
दाशं श्रुत्वा मुनेर्वीर्यं कुर्वाणो भोजनं तटे । उवाच तां सुता बाला मत्स्यगन्धा मनोरमाम् ॥३॥
उडुपेन मुनिं बाले परं पारं नयस्व ह । गतुकामोऽस्ति धर्मात्मा तापसोऽयं क्षुचिस्मिते ॥४॥
इत्युक्त्वा सा तदा पित्रा मत्स्यगन्धाऽथ वासवी । उडुपे मुनिमासीनं सवाहयति भामिनी ॥५॥
ब्रजन् सूर्यसुतातोये भावित्वाहंयोगतः । कामार्तस्तु मुनिर्जातो दृष्ट्वा तां चारलोचनाम् ॥६॥
गृहीतुकामः स मुनिर्दृष्ट्वा व्यजितयौवनाम् । दक्षिणेन करेणैनामस्पृशद्दक्षिणे करे ॥७॥
तमुवाचासितापागी स्मितपूर्वमिदं वचः । कुलस्य सदृशं व किं श्रुतस्य तपसश्च किम् ॥८॥
त्वं वै वसिष्ठदायादः कुलशीलसमन्वितः । किं चिकीर्षसि धर्मज्ञं मन्यन्तेन प्रपीडितं ॥९॥
दुर्लभं मानुषं जन्म भुवि ब्राह्मणवत्तमं । तत्रापि दुर्लभं मन्ये ब्राह्मणत्वं विशेषतः ॥१०॥

कुलेन शीलेन तथा श्रुतेन द्विजोत्तमस्त्वं किल धर्मविन्च ।

अनार्यभावं कथमागतोऽसि विप्रैर्द्रुमां वोक्ष्य च गीनगन्धाम् ॥११॥

मदीये धरीरे द्विजामोघबुद्धे क्षुभं किं समालोक्य पाणिं ग्रहीतुम् ।

समीपं समापासि कामातुरस्त्वं कथं नाभिजानासि धर्मं स्वकीयम् ॥१२॥

अहो मदबुद्धिर्द्विजोऽय ग्रहीष्यञ्जले मग्न एवाद्य मा वै गृहीत्वा ।

मनो व्याकुल पञ्चवाणातिविद्ध न कोऽपीह शक्त प्रतीप हि कर्तुम् ॥१३॥

इति संचित्य सा बाला तमुवाच महामुनिम् । धैर्यं कुरु महाभाग पर पार नयामि वै ॥१४॥

सूत उवाच

पाराशरस्तु तच्छ्रुत्वा वचनं हितपूर्वकम् । करं त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सिंघो पार गत पुन ॥
 मत्स्यगधा प्रजग्राह मुनिं कामातुरस्तदा । वेषमाना तु सा कया तमुवाच पुर स्थितम् ॥१६॥
 दुर्गंधाऽहं मुनिश्रेष्ठ कथं त्वं नोपशक्से । समानरूपयोः कामसंयोगस्तु सुखावह ॥१७॥
 इत्युक्तेन तु सा कन्या क्षणमात्रेण भामिनी । कृता योजनगधा तु सुरूपा च वरानना ॥१८॥
 भृगुनाभिसुगधा तां कृत्वा काता मनोहराम् । जग्राह दक्षिणे पाणौ मुनिर्मन्मथपीडित ॥१९॥
 गृहीतुकाम तं प्राह नाम्ना सत्यवती शुभा । मुनं पश्यति लोकोऽयं पिता चैव तटस्थित ॥२०॥
 पशुधर्मो न मे प्रीतिं जनयत्यतिदारुणः । प्रतीक्षस्व मुनिश्रेष्ठ यावद्भूवति भामिनी ॥२१॥
 रात्रौ व्यवाय उद्दिष्टो दिवा न भनुजस्य हि । दिवासग महान्दोषं पश्यति किल मानवा ॥२२॥
 कामं यच्छ महाबुद्धे लोकेर्निदा दुरासदा । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या युक्तमुक्तमुदारधी ॥२३॥
 मोहार कल्पयामास क्षोभं पुण्यबलेन वै । नीहारे च समुत्पन्ने तटेऽतितमसा युते ॥२४॥
 कामिनी तं मुनिं प्राह मृदुपूर्वमिदं वचं । कन्याऽहं द्विजसार्धलभुक्त्वा गतानि कामत ॥२५॥
 अमोघवीर्यस्त्वं ब्रह्मका गतिर्मे भवेदिति । पितरं किं ब्रवीम्यद्य सगर्भां चैद्ब्रवाम्यहम् ॥२६॥
 त्वं गमिष्यसि भुक्त्वा मां किं करोमि वदस्व ततः ।

पाराशर उवाच

मातऽद्य मतिप्रयं कृत्वा कन्यैव त्वं भविष्यसि ॥२७॥

बुणीष्व च वरं भीरु यं त्वमिच्छसि भामिनि ।

सत्यवत्युवाच

यथा मे पितरौ लोके न जानीतौ हि मानद ॥२८॥

यामात्रत न मे ह्यात्तया कुरु द्विजोत्तम । पुत्रश्च त्वत्समं कामं भयदद्भुतवीर्यान् ॥२९॥

गधाऽयं सर्वदा मे स्याद्योवनं च नव नवम् ।

पाराशर उवाच

शृणु गुदरि पुत्रस्ते विण्ण्वशसंभव शुचि ॥३०॥

भविष्यति च विष्ण्वात्सर्वलोके वरवर्णिनि । वेनचित्त्वारणेनाहं जातं यामातुरस्त्ययि ॥३१॥

यदापि च न संमोहो भूतपूर्वो वरानने । दृष्ट्वा चाप्यरसां रूपं सदाऽहं धैर्यमावहम् ॥३२॥

दैवयोगेन वोढ्य त्वा कामस्य वरागोऽभवम् । तत्त्वित्कारण विद्धि देव हि दुरतिक्रमम् ॥३३॥
दृष्ट्वाऽहं चातिदुर्गन्धां त्वा कथं मोहमान्नुयाम् । पुराणवर्ता पुत्रस्ते भविष्यति वरानने ॥३४॥
वेदविद्भ्रातृवर्ता च ख्यातश्च भुवनत्रये ।

सूत उवाच

इत्युक्त्वा तां वधं याता भुक्त्वा स मुनिसत्तम ॥३५॥

जगाम तरसा स्नात्वा कालिंदोसलिले मुनि । साऽपि सत्यवती जाता सद्यो गर्भवती सती ॥३६॥
सुपुत्रे यमुनाद्वीपे पुत्रं काममिवापरम् । जातमात्रस्तु तेजस्वी तामुवाच स्वमातरम् ॥३७॥
तपस्येव मनः कृत्वा विविधे चातिवीर्यवान् । गच्छ मातर्ययाकाम गच्छाम्यहमत परम् ॥३८॥
तपः कर्तुं महाभागे दर्शयिष्यामि वै स्मृत । मातर्यदा भवेत्कार्यं तव किञ्चिदनुत्तमम् ॥३९॥

स्मर्तव्योऽहं तदा शीघ्रभागमिष्यामि भामिनि ।

स्वस्ति तेऽस्तु नमिष्यामि त्यक्त्वा चित्ता सुखं वध ॥४०॥

इत्युक्त्वा निर्ययौ व्यासः साऽपि पित्रतिक्रमता ।

द्वीपे न्यस्तस्तया बालस्तस्मादद्वैपायनोऽभवत् ॥४१॥

जातमात्रो जगामासु बृद्धिं विष्वक्शयोगतः । तीर्थे तीर्थे कृतस्नानश्चकार तप उत्तमम् ॥४२॥
एव द्वैपायनो जज्ञे सत्यवत्या परावरात । चकार वेदशास्त्राश्च प्राप्तः ज्ञात्वा कलेयुगम् ॥४३॥
वेदविस्तारकरणाद्विपासनामाऽभवन्मुनि । पुराणसंहिताश्चक्रे महाभारतमुत्तमम् ॥४४॥
शिष्यान्ध्यापयामास वेदान्कृत्वा विभागशः । सुमन्तु जैमिनि पैल वैशम्पायनमेव च ॥४५॥
असितं देवलं चैव शुक्रं चैव स्वमात्मजम् । एतच्च कथितं सर्वं कारणं मुनिसत्तमा ॥४६॥

सूत उवाच

सत्यवत्या सुतस्यापि समुत्पत्तिस्तथा शुभा । सद्योऽत्र न कर्तव्यं सम्भवे मुनिसत्तमा ॥४७॥
महता चरिते चैव गुणा ग्राह्या भुनेरिति । कारणाच्च समुत्पत्तिः सत्यवत्या ज्ञपोदरे ॥४८॥
पाराशरेण सयोगं पुनः शन्तनुना तथा । अन्यथा तु भुनेश्चित्तं कथं कामाकुलं भवेत् ॥४९॥
अनार्यजुष्टं धर्मज्ञं कृतवान्स कथं मुनि । सकारणेयमुत्पत्तिं कथिताऽऽश्चर्यकारिणी ॥५०॥
श्रुत्वा पापाच्च निर्मुक्तो नरो भवति सवथा । य एतच्छ्रुममाख्यायान् शृणोति धृतिमान्नरः ॥५१॥
न दुर्गतिमवाप्नोति सुखी भवति सर्वदा ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

शृष्य ऊचुः

उत्पत्तिस्तु त्वया प्रोक्ता व्यासस्यामिततेजस । सत्यवत्यास्तथा सूत विस्तरेण त्वयाऽनघ ॥१॥
 तथाप्येकस्तु सदेहश्चित्तेऽस्माकं सुसंस्थित । न निवर्तति धर्मज्ञ कथितेन त्वयाऽनघ ॥२॥
 माता व्यासस्य या प्रोक्ता नाम्ना सत्यवती शुभा । सा कथं नृपतिं प्राप्ता शन्तनु धर्मवित्तमम् ॥३॥
 निपादपुत्री स कथं वृत्तवानृपतिं स्वयम् । धर्मिष्ठ पौरवो राजा कुलहीनामसंवृताम् ॥४॥
 शन्तनो प्रथमा पत्नी का ह्यभूत्कथयाधुना । भीष्म पुत्रोऽयं मेधावी वसोरश कथं पुन ॥५॥
 त्वया प्रोक्तं पुरा सूत राजा चित्रागद कृत । सत्यवत्या सुतो वीरो भीष्मेणामिततेजसा ॥६॥
 चित्रागदे हृते वीरे कृतस्तदनुजस्तथा । विचित्रवीर्यनामाऽसौ सत्यवत्या सुतो नृप ॥७॥
 ज्येष्ठे भीष्मे स्थिते पूर्वं धर्मिष्ठे रूपवत्यपि । कृतवान्स कथं राज्यं स्थापितस्तेन जानता ॥८॥
 मृते विचित्रवीर्ये तु सत्यवत्यतिदुःखिता । वधूभ्यां गोलकौ पुत्रौ जनयामास सा कथम् ॥९॥
 कथं राज्यं न भीष्माय ददौ सा वरवर्णिनी । न कृतस्तु कथं तेन वीरेण दारसंग्रह ॥१०॥
 अधर्मस्तु कृतं कस्माद्व्यासेनामिततेजसा । ज्येष्ठेन भ्रातृभार्याया पुनानुत्पादिताविति ॥११॥
 पुराणकर्ता धर्मात्मा स कथं कृतवान्मुनि । सेवेन परश्वराणां भ्रातृश्रैव विशेषत ॥१२॥
 जुगुप्सितमिदं कर्म स कथं कृतवामुनि । शिष्टाचार कथं सूत वेदानुमितिकारक ॥१३॥
 व्यासशिष्योऽसि मेधाविन्सन्देहं छेत्तुमर्हसि । श्रोतुकामा वयं सर्वे धर्मक्षेत्रे कृतक्षणा ॥१४॥

सूत उवाच

इक्ष्वाकुवंशप्रभवो महामिष इति स्मृत । सत्यवाधर्मशीलश्च चक्रवर्ती नृपोत्तम ॥१५॥
 अश्वमेधसहस्रेण वाजपेयशतेन च । तोषयामास देवेन्द्र स्वर्गं प्राप महामति ॥१६॥
 एकदा ब्रह्मसदनं गतो राजा महामिष । सुरा सर्वे समाजग्मुः सेवनार्थं प्रजापतिम् ॥१७॥
 गंगा महानदीं तत्र सस्यता सेवितुं विभुम् । तस्या वासं समुद्रतः भारतेन तरस्विना ॥१८॥
 अपोमुखा सुरा सर्वे न विलोक्यैव तां स्थिता । राजा महामिषस्तां तु नि दाकं समपश्यत ॥१९॥
 साऽपि तं प्रेमसमुक्तं नृपं ज्ञातवती नदी । दुष्टा तौ प्रेमसयुक्तौ निर्लज्जौ काममोहितौ ॥२०॥
 यद्वा चुकोप तौ तूर्णं यदाप च रुपान्वित । मर्त्यलोकेषु भूपाल जन्म प्राप्य पुनर्दिवम् ॥२१॥
 पुण्यं न महताविष्टस्त्वमवाप्स्यसि सर्वथा । गमा तयोक्तवान्ब्रह्मा बोध्यं प्रेमवती नृपे ॥२२॥
 विमनस्वोऽतु तौ तूर्णं नि सुतो ब्रह्मणोऽन्तिवात् । स नृपार्थितयित्वाऽयं भूत्रके धर्मतत्परान् ॥२३॥
 प्रतीपं चिन्तयामास पितरं पुष्टवज्रजम् । एतस्मिन्समये चाष्टौ वसवः स्त्रीसमन्विता ॥२४॥
 वसिष्ठस्याश्रमं प्राप्ता रममाणा यदृच्छया । पृथ्वादीनां वसूनां च मध्येकोऽपि वसूतम् ॥२५॥

द्योर्नामा तस्य भार्याऽयं नदिनी गा ददर्श ह । दृष्ट्वा पतिं सा पप्रच्छ कस्येयं धेनुस्तमा ॥२६॥
 द्योस्तामाह वसिष्ठस्य गौरिः शृणु सुन्दरि । दुग्धमस्या पिबेद्यस्तु नारी वा पुरुषोऽयं वा ॥२७॥
 अयुतायुर्भवेन्नूनं सदैवागतयोवन । तच्छ्रुत्वा सुन्दरी प्राह मृत्युलोकेऽस्ति मे सखी ॥२८॥
 उशीनरस्य राजर्षे पुत्री परमशोभना । तस्याहेतोर्महाभागं सवत्सा गायस्विनीम् ॥२९॥
 आनयास्वाश्रमं श्रेष्ठं नदिनी कामदा शुभाम् । यावदस्या पयं पीत्वा सखी मम सदैव हि ॥३०॥
 मानुषेषु भवेदेका जरारोगविवर्जिता । तच्छ्रुत्वा धचन तस्या सौर्जहार च नदिनीम् ॥३१॥
 अवमय मुनिं दान्तं पृष्ठाद्यं सहितोऽनघ । हृतायामयं नदिन्यां वसिष्ठस्तु महातपा ॥३२॥
 आजगामाश्रमपथं फलान्यादाय सत्वर । नापश्यत यदा धेनु सवत्सा स्वाश्रमे मुनि ॥३३॥
 मृगयामास तैजस्वी गङ्गरेषु वनेष्वपि । नासादिता यदा धेनुश्चुकोपातिशयं मुनि ॥३४॥
 दारुणिश्चापि विशाय ध्यानेन वसुभिर्हताम् । वसुभिर्मै हता धेनुर्यस्मान्मावमन्य वै ॥३५॥
 तस्मात्सर्वे जनिष्यति मानुषेषु न सशय । एव शशाप धर्मात्मा वसुस्तान्दारुणि स्वयम् ॥
 श्रुत्वा विमनसः सर्वे प्रययुर्दुःखिताश्च ते । शप्ता स्म इति जानत ऋषिं तमुपचक्रन् ॥३७॥
 प्रसादयतस्तमृषिं वसवः शरणं गता । मुनिस्तानाह धर्मात्मा वसून्दीनान्पुर स्थितान् ॥
 अनुसवत्सरं सर्वे शापमोक्षमाप्स्यथ । येनेयं विहता धेनुर्नदिनी मम वत्सला ॥३९॥
 तस्माद्द्यौर्मानुष देहे दीर्घकालं वसिष्यति । ते शप्ता पथि गच्छन्ती गता दृष्ट्वा सखिराम् ॥
 ऊचुस्ता प्रणता सर्वे शप्ता चिन्तातुरा नदीम् । भविष्यामो वयं देवि कथं देवा सुधाशना ॥४१॥
 मानुषाणां च जठरे चित्तेयं महती हि न । तस्मात्त्वमानुषी भूत्वा जनयास्मान्सखिरे ॥४२॥
 शतनुर्नाम राजपिस्तस्य भार्या भवानये । जाताञ्जाताश्चले चास्मान्नि क्षिपस्व सुरापने ॥४३॥
 एव शापविनिर्माणो भविता नात्र सशय । तथेत्युक्ताश्च ते सर्वे जन्मलोकं स्वकं पुनः ॥४४॥
 गगांसि निर्गता देवी चित्त्यमाना पुनः पुनः । महाभिपो नृपो जातः प्रतीपस्य सुतस्तदा ॥४५॥
 शतनुर्नाम राजर्षिर्धर्मात्मा सत्यसगर । प्रतीपस्तु स्तुतिं चक्रे सूर्यस्थामिततेजसः ॥४६॥
 तदा च सलिलात्तस्मान्नि सुता वरवर्णिनी । दक्षिणं शालसकाशमूढं भजे शुभानना ॥४७॥
 अके स्थिता स्त्रियं चाह मां पृष्ट्वा किं वरानन । ममोखावास्थिताऽसि त्वं किमर्थं दक्षिणे शुभे ॥४८॥
 सा तमाह वरारोहा यदर्थं राजसत्तम । स्थिताऽस्म्यङ्के कुरुश्रेष्ठ कामयाना भजस्व माम् ॥
 तामवोचदधो राजा रूपयोवनशालिनीम् । नाहं परस्त्रियं कामादङ्गच्छेयं वरवर्णिनीम् ॥५०॥
 स्थिता दक्षिणमूढं मे त्वमाश्लिष्य च मामिति । अपत्यानां स्नुषाणां च स्थानं विद्धि धुचिस्मितम् ॥
 स्नुषा मे भव कल्याणि जाते पुत्रेऽतिवाञ्छिते । भविष्यति च मे पुत्रस्तव पुण्यान् सदाय ॥५२॥
 तथेत्युक्त्वा गता सा वै कामिनी दिव्यदर्शना । राजा चापि गृहं प्राप्तश्चित्तयस्ता स्त्रियं पुनः ॥५३॥

ततः कालेन कियता जाते पुत्रे पयस्विनी । वनं जिगमिषू राजा पुत्रं वृत्तातमूषिवान् ॥५४॥
 वृत्तातं कथयित्वा तु पुनरूचे निजं सुतम् । यदि प्रयाति सा बाला त्वा वने चाहहासिनी ॥
 कामयाना वरारोहा ता भजेथा मनोरमाम् । न प्रष्टव्या त्वया काऽसि मन्त्रियोगाद्वराधिप ॥५६॥
 धर्मपत्नी च ता कृत्वा भविता त्वं सुखी किल ।

सूत उवाच

एवं संदिश्य तं पुत्रं भूपति प्रीतमानसः ॥ ५७ ॥

दत्त्वा राज्यश्रियं सर्वा वन राजा विवेश ह । तत्रापि च तपस्तप्त्वा समाराध्य पराविकाम् ॥५८॥
 जगाम स्वर्गं राजाऽसौ देहं त्यक्त्वा स्वतेजसा । राज्यं प्राप्य महातेजा शंतनुः सार्वभौमिकम् ॥
 प्रजा वै पालयामास धर्मदंडो महीपतिः ॥ ६० ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

प्रतीपेऽथ दिवं याते शंतनुः सत्यविक्रमः । बभूव भृगयाशीलो निघ्नन्व्याघ्रान्मृगान्नुपः ॥ १ ॥
 स कदाचिद्वने घोरे गंगातीरे वरन्नुप । ददर्श भृगुशावाक्षी सुदरी चाहभूषणाम् ॥ २ ॥
 दृष्ट्वा ता नृपतिर्मग्न पित्रोक्तेयं वरानना । रूपयोवनसपन्ना साक्षाल्लक्ष्मीरिवापरा ॥ ३ ॥
 पिबन्मुखाबुज तस्या न तृप्तिमगमन्नुपः । हृष्टरोमाभवत्तत्र व्यासचित्त इवानघ ॥ ४ ॥
 महाभिपं साऽपि मत्वा प्रेमयुक्ता बभूव ह । किञ्चिन्मदस्मित कृत्वा तस्यावघ्रे नृपस्य च ॥ ५ ॥
 वीक्ष्य तामसितापागी राजा प्रीतमना भूषम् । उवाच मधुर वाक्यं सात्वयन्दलक्षणा गिरा ॥ ६ ॥
 देवी वा त्वं च वामोह मानुषी वा वरानने । गधवीं वाथ यक्षी वा नागकन्याऽप्सरसि वा ॥ ७ ॥
 यासि काऽसि वरारोहे भार्या मे भव सुंदरि । प्रेमयुक्तस्मितैव त्वं धर्मपत्नी भवाद्य मे ॥ ८ ॥

सूत उवाच

राजा ता नाभिजानाति गंगेयमिति निश्चितम् । महाभिपं समुत्पन्नं नृप जानाति जाह्नवी ॥ ९ ॥
 पूर्वप्रेमसमायोगान्ब्रुत्वा वाचं नृपस्य ताम् । उवाच नारी राजानं स्मितपूर्वमिदं वच ॥ १० ॥

स्तुतुवाच

जानामि त्वा नृपश्रेष्ठ प्रतीपतनय शुभम् । का न वाञ्छति चावंगी भावित्वात्सदृशं पतिम् ॥
 वाग्धनेन नृपश्रेष्ठ करिष्यामि पतिं किल । शृणु मे समयं राजन्वृणोमि त्वा नृपोत्तम ॥ १२ ॥
 गृज्ज, कुर्मस्मिहं कार्यं, कुर्मं च, यदि चाऽशुभम् । न निषेध्या त्वया राजन् वक्तव्यं तथाऽप्रियम् ॥
 यदा च त्वं नृपश्रेष्ठ ॥ करिष्यसि मे वचः । तदा मुनवागमिष्यामि स्वेष्टदेशं च मारिष ॥ १४ ॥

स्मृत्वा जन्म वसूना सा प्रार्थनापूर्वकं हृदि । महामिषस्य प्रेमाय विचिंत्यैव च जाल्क्ष्मी ॥१५॥
 त्र्यम्बकस्य सा देवी चकार नृपतिं पतिम् । एवं कृता नृपेणाय गङ्गा मानुषरूपिणी ॥१६॥
 नृपस्य मन्दिरं प्राप्ता सुभगा वरवर्णिनी । नृपतिस्ता समानाद्य चित्रीढोपवने शुभे ॥१७॥
 साऽपि तं रमयामा न भावज्ञा वै वराङ्गना । न दुवोच नृप क्रीडन्तान् वर्पगणानथ ॥१८॥
 स तया मृगावाक्ष्या शय्या क्षतव्रतुर्यथा । सा सर्वगुणसपत्ना सोऽपि कामविचक्षण ॥१९॥
 रैमाते मदिरे दिव्ये रमानारायणाविव । एव गच्छति काले सा दगर नृपतेस्तदा ॥२०॥
 गर्भं गङ्गा वसु पुत्र सुपुत्रे चारलोचना । जातमान सुत वारि चित्रपैव द्वितीयके ॥२१॥
 तृतीयेऽथ चतुर्थेऽथ पञ्चमे पष्ठ एव च । सप्तमे वा हते पुत्रे राजा चितापरोऽभवत् ॥२२॥
 किं करोम्यद्य वशो मे वयस्यात्सुस्थिरो भुवि । सप्त पुत्रा हता नूनमनया पापत्पया ॥२३॥
 निवारयामि यदीमा त्यक्त्वा यास्यति सर्वथा । अष्टमोऽय सुसप्राप्तो गर्भो मे मनसीप्सित ॥२४॥
 न वारयामि चेदद्य सर्वथेय जले क्षिपेत् । भविता वा न वा चाग्रे सशयोऽय ममाद्भुत ॥२५॥
 सभवेऽपि च वृष्टेय रक्षयेद्वा न रण्येत् । एव सशयिते कार्ये किं कर्तव्य मयाऽधुना ॥२६॥
 वशस्य रक्षणार्थं हि यत्न कार्यं परो भया । तत् काले यदा जात पुत्रोऽयमष्टमा वसु ॥२७॥
 मुनेर्यत्नं हृता धनुनदिनी स्त्रीजितन हि । तद्दृष्ट्वा नृपति पुन तामुवाच पतन्पद ॥२८॥
 दासोऽस्मि तव तन्वङ्गि प्रार्थयामि शुचिस्मिते । पुत्रमेकं पुष्पाम्बेन देहि जीवितमद्य मे ॥२९॥
 हिसिता सप्त पुत्रा मे करभोरु त्वया शुभा । अष्टम रक्ष सुधोणि पतामि तव पादयो ॥३०॥
 अन्यद्गं प्रार्थित तेऽद्य ददाम्यय च दुर्लभम् । वशो मे रक्षणीयोऽद्य त्वया परमशोभने ॥३१॥
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गे वेदविदो विदुः । तस्मादद्य वरारोहे प्रार्थयाम्यष्टम सुतम् ॥३२॥
 हृत्पुष्पाणि गृहीत्वा त यदा गतु समुत्सुका । तदा स कुपितो राजा तामुवाचातिदु खित ॥३३॥
 पापिष्टे किं करोम्यद्य निरयात विभेपि किम् । काऽपि पापकराणा त्व पुत्री पापरता सदा ॥३४॥
 यथेच्छ गच्छ वा तिष्ठ पुत्रो मे स्थीयतामिह । किं करोमि त्वया पापे वशातकरयाजयया ॥३५॥
 एव वदति भूपाले सा गृहीत्वा सुत शिशुम् । गच्छती वचन कोपसमुता तमुवाच ह ॥३६॥
 पुत्रकामा सुत त्वन पाय्यामि वने गता । सप्तमो मे गमिष्यामि वचन ह्यन्ययाकृतम् ॥३७॥
 गगा मा वै विजानीहि दवकार्यार्थमागताम् । वसवस्तु पुरा शप्ता वसिष्ठन महात्मना ॥३८॥
 व्रजतु मानुषी योनिस्थिता चितातुरास्तु माम् । दृष्ट्वेद प्रार्थयामासुर्जननी नो भवानये ॥३९॥
 तेभ्यो दत्त्वा वर जाता पत्नी ते नृपसत्तम । देवकार्यार्थसिद्धयर्थं जानीहि सप्तमो मम ॥४०॥
 सप्त ते वसव पुत्रा मुक्ता शापादप्येप्सु त । जित्यत् कालमेकोऽय तव पुत्रो भविष्यति ॥४१॥
 गनादस्तमिमं पत्रं गृहाण शतनो स्वयम् । वसु त्वं विदिवैन सुखं भद्रं मुनो रवम् ॥४२॥

गागेयोऽयं महाभाग भविष्यति बलाधिक । अद्य तत्र नयाम्येन यत्र त्व वै मया वृत ॥४३॥
 दास्यामि यौवनं प्राप्तं पालयित्वा महीपते । न मातुरहितं पुत्रो जीवेन्न च सुखो भवेत् ॥४४॥
 इत्युक्त्वान्तर्दधे गङ्गां गृहीत्वा च बालकम् । राजा चातीव दुःखार्तं सस्मितो निजमदिरे ॥४५॥
 भार्याविरहजं दुःखं तथा पुत्रस्य चाद्भुतम् । सर्वदा चिंतयन्नास्तं राज्यं कुर्वन्महीपति ॥४६॥
 एव गच्छति द्वात्रेऽथ नृपतिर्मृगया गतः । निघ्नन्मृगगणान्बाणैर्महिषान्सूवरानपि ॥४७॥
 गंगातीरमनुप्राप्तं स राजा शतनुस्तदा । नदीं स्तोक्जलाद्दृष्ट्वा विस्मितः स महीपति ॥४८॥
 सत्रापद्गतुमारः ॥ रुन्त विक्षिप्तान्वहून् । आश्रुप्य च महाचापं क्रीडत सरितस्तटे ॥४९॥
 तं बोधय विस्मितो राजानं मम जानाति किंचन । नोपयेभे स्मृतिं भूपः पुत्रोऽयं मम या न वा ॥५०॥
 दृष्ट्वाऽप्यमानुषं वरं द्याणेषु रघुहस्तनाम् । विद्यां वाऽप्रतिमां रूपतस्य वैस्मरमग्निभम् ॥५१॥
 पप्रच्छ विस्मितो राजा वरस्य त्रयोऽसि चानपः । गोत्राच्च किंचिद्गिरोऽज्ञीं मृचच्छिलीमुग्रानय ॥५२॥
 अतर्धानं गतं गोऽयं राजा चित्तातुरोऽभवत् । को यममसुता बालं किं करोमि व्रजामि वम् ॥५३॥
 गंगा तुष्टाय भूपाय स्थितस्तत्र समाहितः । दर्शनं सा ददौ पायं चादरुपां यथा पुरा ॥५४॥
 दृष्ट्वा तां पारसर्वांगीं वभाषे नृपतिः स्वयम् । कोऽयं गगं गतां बालो मम इव दर्शयाधुना ॥५५॥

गगोवाच

श्रीमद्भागवतं पुण्यं नानाख्यानकथान्वितम् । द्विपायनमुखोद्भूतं पञ्चलक्षणसंयुतम् ॥६८॥
शृण्वता सर्वपापघ्नं शुभदं सुखदं तथा । इतिहानमिदं पुण्यं कीर्तितं मुनिसत्तमा ॥६९॥
इति श्रीमदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

वसूना संभवः सूत कथितः क्षापकारणात् । गगोयस्य तयोत्पत्तिं कथिता लोमहर्षणे ॥१॥
माता व्यासस्य धर्मज्ञ नाम्ना सत्यवती सती । यद्य क्षतनुना प्राप्ता भार्या गंधवती शुभा ॥२॥
तन्ममाचक्ष्व विस्तारं दाशपुत्री कथं वृता । राज्ञा धर्मवरिष्ठेन सहायं छिधि सुव्रत ॥३॥
सूत उवाच

शंतनुर्नाम राजर्षिर्मृगयागिरतः सदा । वनजगाम निघ्नन्वै मृगाश्च महिषाघ्नकृन् ॥४॥
चत्वार्येव तु वर्षाणि पुत्रेण सह भूपति । रममाणं सुखं प्राप कुमारेण यथा हर ॥५॥
एकदा विक्षिपन्वाणान्निघ्नन्मृगसंकरान् । स कदाचिद्वनं प्राप्तः कालिंदी सरिता वराम् ॥६॥
महोपतिरनिर्देश्यमाजिघ्रदगधमुत्तमम् । तस्य प्रभवमन्विच्छन्स्वचचारं वनं तदा ॥७॥
न मदोरस्य गधोऽयं मृगनाभिमतस्य न । अपकस्य न मालरया न केतक्या मनोहर ॥८॥

कुतोऽयमेति वायुर्धे मम ध्राणविमोहन ॥९॥

इति सचिन्त्यमानोऽसौ वध्नान्न वनमण्डलम् । मोहितो गधलोभेन क्षतनुं पवनानुग ॥१०॥
स वदशं नदीतीरे सस्थिता चारुदर्शनाम् । शृङ्गारसहिता काता सुस्थिता मलिनाक्षराम् ॥११॥
दृष्ट्वा तामसितापागो विस्मितः स महोपति । अस्या देहस्य गधोऽयमिति सजातनिश्चय ॥१२॥

तदद्भुतं रूपमतीव सुंदरं तथैव गन्धोऽखिललोकसमतः ।

यश्च तादृङ्मवयौवनं शुभं दृष्ट्वै राजा किल विस्मितोऽभवत् ॥१३॥

केयं कुतो वा समुपागताऽधुना देवागना वा किमु मानुषी वा ।

गधर्वपुत्री किल नागकन्या जाने कथं गधवती नु कायिनीम् ॥१४॥

सचित्तं चैव मनसा नृपोऽसौ न निश्चयं प्राप यदा तत् स्वरयम् ।

गङ्गा स्मरन्कामवशं गतोऽथ पप्रच्छ काता तटसंस्थिता च ॥१५॥

काऽसि प्रिये कस्य सुताऽसि वस्मादिह स्थिता त्वं विजने वरोह ।

एकाकिनी किं वद चारुनेत्रे विवाहिता वा न विवाहिताऽसि ॥१६॥

सजातकामोऽहमरालनेत्रे त्वां वीक्ष्य काता च मनोहरा च ।

ब्रूहि प्रिये याऽसि चिकीर्षसि त्वं किं चेति सर्वं मम विस्तरेण ॥१७॥

सूत उवाच

श्रुत्वा वाक्यं तु दाशम्य राजा चित्तानुरोऽभवत् । गगैय मनसा ब्रुत्वा नोमाव नृनिस्तदा ॥३३॥
 कामातुरो गृहं प्रातश्चिन्ताविष्टो महोपनि । न मर्त्या दुमुने नाय न सुज्वाप गृहं गत ॥३४॥
 चित्तानुर तु त दृष्ट्वा पुत्रो देवव्रतस्तदा । गन्तामृच्छ महापाल तदव्रतोपकारणम् ॥३५॥
 दुर्जय कोऽस्मि शत्रुस्ते करोमि वनग तव । वा चित्ता नृपसार्द्धं सयं वद नरोत्तम ॥३६॥

किं नेन जानेन मुनेन राजन्तु स न जानानि न नाशयेत् ।
 ऋण ग्रहोतु ममुपागतोऽसौ प्राग्रन्मज्ज नान विचारणास्ति ॥३७॥
 विमुच्य राज्यं रघुनन्दनोऽपि तानाजया दाशरयिस्तु राम ।
 वनं गतं लक्ष्मणजानकीभ्या सहैव शैलं किञ्च चित्तकूटम् ॥३८॥
 मुनो हरिश्चन्द्रनृपस्य राजन् यो राहिनश्चेति प्रसिद्धतामा ।
 क्रीतोऽयं पित्रा विपणोद्यतश्च दामार्पितो विप्रगृहे तु नूतम् ॥३९॥
 तयाऽजिगर्भस्य सुनो वरिष्ठो नाम्ना गुणशेष इति प्रसिद्ध ।
 क्रीतस्तु पिताम्यस्य यूपवद्धं समोचितो गामिमुनेन पश्चात् ॥४०॥
 पिताज्ञया जामदग्न्येन पूर्वं छिन्नं शिरो मातुरिति प्रसिद्धम् ।
 अकार्यमप्याचरितं च तेन गुरोरनुज्ञा च गुरोयसी कृता ॥४१॥
 हृदशरीरं तव भूपते न क्षयोऽस्मि नूनं वद किं करोम्यहम् ।
 न शोचनीयं मयि वनमानेऽप्यमाध्यमयं प्रतिपादयाम्यद ॥४२॥
 प्रब्रूहि राजन्तव काऽस्ति चित्ता निवारयाम्यद्य घनुर्गृहीत्वा ।
 देहेन मे चेच्चरितार्थना वा भवत्वमोषा भवनश्रिकार्या ॥४३॥
 धिक्तं मुनयः पितुरोष्मितायं भयोऽपि सन्नं प्रतिपादयेद्य ।
 जातेन किं तेन मुनेन काम पितुर्न चित्ता हि ममुद्धरेद्य ॥४४॥

सूत उवाच

निशम्येति वचस्तस्य पुत्रस्य श्रुतानुनृत्य । लब्धमानस्तु मनसा तमाह त्वरितं मुनम् ॥४५॥

राजोवाच

चित्ता मे महती पुत्र यस्त्वमेकोऽपि मे मुन । नृराजनिवद्वान्माना नृपामेव पराङ्मुख ॥४६॥
 एकापत्यस्य मे तात व्येदं जीविनं किल । मुने त्वमि भूयेत्वापि किं करामि निराश्रय ॥४७॥
 एषा मे महती चित्ता नेताद्य दुःखिनोऽप्यहम् । नान्या चित्ताऽस्ति मे पुत्र या त्वापेव दास्यमहम् ॥४८॥

सूत उवाच

सदाकर्ष्याय गागेयो मन्त्रिवृद्धानपृच्छत । न मा वदति भूपालो लज्जयाऽद्य परिप्लुतः ॥४९॥
 वित्तघाती नृपस्याद्य पृष्ट्वा यूयं विनिश्चयात् । सत्यं ब्रुवतु मा सर्वं तत्करोमि निराकुलः ॥५०॥
 सचन्द्रत्वा ते नृप गत्वा सविज्ञाय च कारणम् । दशसुविदितार्थस्तु गागेयस्तदर्चितयत् ॥५१॥
 सहितस्तर्जंगामाश्च दाशस्य सदनं तदा । प्रेमपूर्वमुवाचेदं विनम्रो जाह्नवीसुतः ॥५२॥

गागेय उवाच

पित्रे देहि सुता तेऽद्य प्रार्थयामि सुमध्यमाम् । माता मेऽस्तु सुतेयं ते दासोऽस्म्यस्याः परतप ५३॥

दाश उवाच

एवं गृहाण महाभाग पत्नीं गुरुं नृपात्मज । पुत्रोऽस्या न भवेद्वाजा वर्तमाने त्वयीति धी ॥५४॥

गागेय उवाच

मातेर्यं मम दासीयी राज्यं नैव करोम्यहम् । पुत्रोऽस्या सर्वथा राज्यं वरिष्यति न सदाय ॥५५॥

दाश उवाच

सत्यं वाप्यं मया ज्ञातं पुत्रस्ते बलवानभयन् । मोक्षं हि राज्यं बलान्नूनं गृह्णीयादिति निश्चयः ॥५६॥

गागेय उवाच

॥ दास्यतां नूनं वरिष्यामि हि सर्वथा । सत्यं मे वचनं तान् मया भीष्म व्रतं कृतम् ॥५७॥

सूत उवाच

एव कृता प्रतिज्ञा तु निशम्य शपथीयम् । ददौ मत्पत्नी तस्मै दासें मर्वाङ्गशोभनाम् ॥५८॥

अनेन विधिना तान् कृत्वा मत्पत्नी प्रिया । न जानाति परं जन्म ध्यागस्य नृपसत्तम ॥५९॥

इति श्रीमद्देवीभागवत महापुराणे द्वितीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

मत्तं वदन्त

पादोरपि तथा पत्न्यो द्वे प्रोक्ते वेदवादिभि । शौरसेनी तथा कुन्ती मात्री च मद्रदेशजा ॥८॥
गान्धारी सुपुत्रे पुनरात परमशोभनम् । वैश्याप्येक सुत वात युयुत्सु सुपुत्रे प्रियम् ॥९॥
कुन्ती तु प्रथम कन्या सूर्यात्कर्णं मनोहरम् । सुपुत्रे पितृगेहस्था पश्चात्पाण्डुपरिग्रह ॥१०॥

अथ उचुः

किमेतस्मृत चित्र त्व भापसे मुनिसत्तम । जनितश्च सुत पूर्व पाण्डुना सा विवाहिता ॥११॥
सूर्यात्कर्णं कथं जात कन्याया वद विस्तरात् । कन्या कथं पुनर्जाता पाण्डुना सा विवाहिता ॥१२॥

सुत उवाच

गुरुरेनसुता कुन्ती बालभावे यदा द्विजा । कुन्तिभोजेन राजा तु प्रायिता कन्यका सुभा ॥१३॥
कुन्तिभोजेन सा बाला पुनो तु परिकल्पिता । सेवनायं तु दीप्तस्य विहिता चाह्वयिनी ॥१४॥
दुर्वासास्तु मुनि प्राप्तश्चातुर्मास्ये स्थितो द्विज । परिचर्या कृत्वा कृत्या मुनिस्तोष जगाम ह ॥१५॥
ददौ मय शुभ तस्यै येनाहूत सुर स्वयम् । समायाति तथा काम पूरयिष्यति बाह्वितम् ॥१६॥
गते मुनी तत कुन्ती निश्चयार्थं गृहे स्थिता । चिन्तयामास मनसा कं सुर ममचितये ॥१७॥
उदितश्च तदा भानुस्तथा दृष्टो दिवाकर । मशान्वार तथा कृत्वा चाहूतस्तिग्मगुस्तदा ॥१८॥
मण्डलान्मानुष रूप कृत्वा सर्वातिपशलम् । अवातरत्तदाकाशात्समापे तत्र मन्दिर ॥१९॥
दृष्ट्वा देव समायात कुती भानु सुविस्मिता । वपमाना रजोदोष प्राप्ता सद्यस्तु भामिनी ॥२०॥
कृताञ्जलि स्थिता सूर्यं वभापे चारलोचना । मुषीना दशनवाद्युगच्छ त्व निजमङ्गलम् ॥२१॥

सूर्य उवाच

आहूतोऽस्मि कथं कुति त्वया मन्त्रवृत्तेन वै । न मा भजसि कस्मात्त्व सभाहूय पुरोगतम् ॥२२॥
कामार्तोऽस्म्यसितापाणि भज मा भावसयतम् । मन्त्रेणाधीनता प्राप्ता क्रीडितु नय मामिति ॥२३॥

कुन्त्युवाच

कन्याऽस्म्यहं तु धर्मज्ञ सर्वसावित्रमाम्यन्म । नराप्यहं न दुर्वाच्या कुलकन्याऽस्मि सुव्रत ॥२४॥

सूर्य उवाच

लज्जा मे महती चाद्य यदि गच्छाम्यहं वृथा । बाध्यता सर्वदेवानां यास्माम्यत्र न सद्यः ॥२५॥
शप्स्यामि तं द्विज चाद्य यन मन समर्पित । त्वा चापि सुभूय कुति नोचेन्मा त्व भजिष्यसि ॥
कन्याधर्म स्थिरस्तस्यान् ज्ञास्यतिजना विल । मत्समस्तु तया पुनो भविता त वरानने ॥२७॥
इत्युक्त्वा तरणि कुती तन्मनस्वा सुलज्जिनाम् । भुक्त्वा जगाम देवशो वर दत्त्वाऽतिबाह्वितम् ॥
गर्भं दधार सुभ्रोगो सुगुप्ते मन्दिरे स्थिता । धात्री वेदप्रिया चैकान मातान जनस्तया ॥२९॥
गुप्तं सयति पुनस्तु जातश्चातिमनोहर । कवचेनात्रिरम्यन् कुण्डलाम्या समन्वित ॥३०॥

द्वितीय इव मयसा कुमार इव चापर । करकृत्वाय धारयेयीतामुवाच सुलज्जिताम् ॥३१॥
 काचित्ता करभोर त्वमाधत्सद्दस्थिताऽस्म्यहम् । मजूपाया सुत कुता मुचनी वाक्यमब्रवात् ॥३२॥
 किं करोमि मुतार्ताऽह त्यजत्वा प्राणवत्क्रमम् । मदभाग्या त्यजामि त्वा सबलमणस्युतम् ॥३३॥

पातु त्वा मगुणाऽगुणा भगवती भवैश्वरा चाम्बिना
 स्ताय सब ददातु विश्वजननी कायायना वामदा ।
 द्रक्ष्यऽह मुखपङ्कज सुलज्जित प्राणप्रियाह कदा
 त्यक्त्वा त्वा विजन वन रविमुत दुष्टा यथा स्वैरिणी ॥३४॥
 पवस्मिन्नपि जमनि त्रिजगता माता न चाराधिता
 न ध्यात पदपङ्कज सुखकर देव्या शिवायाश्चिरम् ।
 तनाह सुत दुभगाऽस्मि सतत त्यक्त्वा पुनस्त्वा वन
 तप्स्यामि प्रिय पातक स्मृतवती बुद्ध्या कृत यत्स्वयम् ॥३५॥

सूत उवाच

इत्युक्त्वा त सुत कुता मजूपाया धत् किल । धात्रीहस्न ददौ भीता जनदन्ततस्तथा ॥३६॥
 स्नात्वा नस्ता तदा कुनी पितवश्मयुवाच सा । मजूपा बहुमाना च शप्ता ह्यधिरथन वै ॥३७॥
 राधा सूतस्य भार्या वै तयाऽसौ प्रार्थित सुत । कर्णोऽभूद्वलवावीर पालित मूतसम्पनि ॥३८॥
 कुती विवाहिता यया पाण्डुना सा स्वयवर । माद्री चैवापरा भाया मद्राजसुता गुभा ॥३९॥
 मृगया रममाणस्तु वन पाण्डुमहाबल । जघान भगवद्वधा तु रममाण मनि वन ॥४०॥
 शप्तस्तन तदा पाण्डुमनिना वृपितन च । स्त्रीसग यदि कर्ताऽसि तदा त मरण ध्रुवम् ॥४१॥
 इति गतस्तु मुनिना पाहु क्षोक्षमवित । त्यक्त्वा राज्य वनवास चकार भृङ्गु खित ॥४२॥
 कुती मानी च भार्ये द्र जन्मतु सह सगत । सेवनाय सतीधम सश्रित मनिसत्तमा ॥४३॥
 गङ्गातीर स्थित पाण्डुमनीनामाश्रमपु च । शृण्णानो धमगास्त्राणि चकार दुश्चर तप ॥४४॥
 कथाशा यतमानाया कदाचिद्वमसश्रितम् । अशृणोद्वचन राजा सुपष्ट मुनिभाषितम् ॥४५॥
 अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वयं गत परतप । यन वेनाप्युपायन पुत्रस्य जनन चरत ॥४६॥
 अगज पुत्रिवापुत्र क्षत्रजो गोल्वस्तथा । कुण्ड सहोद कानीन कीत प्राप्तस्तथा वन ॥४७॥
 दत्त पनाप चागाकौ धनप्राप्तिना स्मृता । उत्तरोत्तरत पुत्रा निवृष्टा इति निश्चय ॥४८॥
 इत्यावप्य तदा पाहु कुती कमन्त्येचनाम् । सुतमुत्पादयानु त्व मुनि गत्वा तपावितम् ॥४९॥
 ममाजया न दोषस्त पुरा रागा महात्मना । वसिष्ठाज्जनिन पुत्र मोक्षायनति मश्रुतम् ॥५०॥
 त कुती वचन प्राह मम मनोऽस्ति वामद । दत्तो दुर्वागमा पूव सिद्धिद सबया प्रभो ॥५१॥

निमग्नयेह य देव मन्त्रेणानेन पायिव । जागच्छेन्मर्यागौ वै मम पार्श्वे निमग्नित ॥५८॥
 भर्तुर्वाक्येन मा तय स्मृत्वा धर्मं सुरोत्तमम् । सगम्य सुपुत्रे पुन प्रथमं च युधिष्ठिरम् ॥५९॥
 वायोर्वृकोदर पुत्र जिष्णु चैव शनक्रजो । वर्षे वर्षे त्रय पुत्रा कुया जाना महाबला ॥६०॥
 माद्री प्राह पतिं पादु पुन मे कुरु सन्तम । किं करोमि महाराज त्वं ग नाग्य मे प्रभो ॥६१॥
 प्रार्थिता पतिना कुन्ती ददौ मय दयान्विता । एकपुनप्रवधेन माद्री पतिमते म्यिता ॥६२॥
 स्मृत्वा तदाश्विनी देवौ मद्राजसुता सुनौ । ननुल सहदेवश्च सुपुत्रे वरवर्गिनौ ॥६३॥
 एव ते पादुवा पञ्च क्षेत्रोत्पन्ना सुरात्मजा । वर्षवर्षान्तरे जाता वने तस्मिन्विजोत्तमा ॥६४॥
 एकस्मिन्समये पादुमाद्री दृष्ट्वाऽपि निर्जन । जाग्रमे चातिकामातो जग्राहागनवैरास ॥६५॥
 मा मा मा मेति बहुधा निपिद्धोऽपि तया भृगम् । आर्लिङ्ग प्रिया देवात्पपात धरणीतले ॥६६॥
 यथा वृषगता वल्ली छिन्ने पतति वै हुमे । तथा सा पतिता बाला कुर्वन्ती रादन बहु ॥६७॥
 प्रत्यागता तदा कुन्ती रुदती बालकास्तथा । मुनयश्च महाभाग श्रुत्वा बोलाहल तदा ॥६८॥
 मृत पादुस्तथा सर्वे मुनय सशितप्रता । सहाग्निभिर्विधिं कृत्वा गगातीरे तदाऽदहन ॥६९॥
 चक्रे सहैव गमन माद्री दत्त्वा सुतो शिशू । कुन्तये धर्मं पुरस्कृत्य सतीना सत्यकामत ॥७०॥
 जलदानादिव कृत्वा मुनयस्तत्र वामिन । पञ्चपुनयुता कुन्तीमनय हस्तिनापुरम् ॥७१॥
 ता प्राप्ता च ममाज्ञाय गागेयो विदुरस्तथा । नगरी धनुराष्टस्य सर्वे तत्र ममाययु ॥७२॥
 पप्रच्छश्च जना सर्वे कस्य पुत्रा वरानन । पादा शापसमाज्ञाय कुन्ती दुःखाचिता तदा ॥७३॥
 तानुवाच सुराणां वै पुत्रा कुरुकुलोद्भवा । विश्वासार्थं समाहृता कृत्या सर्वे सुरास्तदा ॥७४॥
 आगत्य खे तदा तस्नु कथित न सुता किल । भीष्मेण सत्कृत वाक्यं दवाना मस्कृता सुता ॥७५॥
 गता नागपुर सर्वे तानादाय सुनान्वधूम । भीष्मादय प्रीतचित्ता पालयामासुर्यत ॥७६॥
 एव पार्था समुत्पन्ना गागयनाथ पालिता ॥७७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥ ६ ॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

सूत उवाच

पञ्चाना द्रौपदी भार्या सा मान्यासा पतिव्रता । पञ्च पुत्रास्तु तस्या स्युर्भर्तुम्योऽनीव सुदरा ॥१॥
 अर्जुनस्य तया भार्या कृष्णस्य भगिनो शुभा । सुमद्रा या हृता पूर्वं जिष्णुना हरिसमते ॥२॥
 तस्या जातो महावीरो निहवोऽसौ रणाजिर । अभिमन्युर्हस्तस्तत्र द्रौपद्याश्च सुत किल ॥३॥
 अभिमन्योर्वरा भार्या वैराटो चातिसुदरो । वृलते सुपुत्रे पुत्र मृतो वाणाग्निना शिशु ॥४॥
 जीवितं तु कृष्णेन भागिनेयसुत स्वयम् । द्रोणिवाणाग्निनिर्दग्ध प्रतापनाद्भूतेन च ॥५॥

यदा न वेधा न च विष्णुरीश्वरो न वासवो नैव जलाधिपस्तथा ।
 न वित्तपो नैव यमश्च पावकस्तदाऽसि देवि त्वमहं नमामि ताम् ॥६१॥
 जलं न वायुर्न घरा न चावरं गुणा न तपा च न चेद्रियाण्यहम् ।
 मनो न बुद्धिर्न च तिम्रगुं शशी तदाऽसि देवि त्वमहं नमामि ताम् ॥६२॥
 इमं जीवलोकं समाधाय चित्ते गुणैर्लिङ्गकोशं च नीत्वा समाधौ ।
 स्थिता कल्पकालं न यस्यात्मतनूनां कोऽप्यस्ति वेत्ता विवेकं गतोऽपि ॥६३॥
 प्रार्थयत्येष मां लोको मृतानां दर्शनं पुनः ।

साह क्षमोऽस्मि मातस्त्वं दर्शयासु जनान्मृतान् ॥६४॥

सूत उवाच

एव स्तुता तदा देवी माया श्रीभुवनेश्वरी । स्वर्गादाहूय सर्वान वै दर्शयामास पार्थिवान् ॥६५॥
 दृष्ट्वा कुन्ती च गांधारी सुभद्रा च विराटजा । पांडवा मुमुक्षु सर्वे वीक्ष्य प्रत्यागतान्स्वकान् ॥६६॥
 पुनर्विसर्जितास्तेन व्यासेनामिततेजसा । स्मृत्वा दवी महामायामिन्द्रजालमिवोद्यतम् ॥६७॥
 तदा पृष्ट्वा ययु मर्वे पांडवा मुनयस्तथा । राजा नागपुरं प्राप्तं कुर्वन् व्यासकथां पथि ॥६८॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच

ततो दिने तृतीये च धृतराष्ट्रं स भूपति । दावाग्निना वने दग्धं सभार्यं कुतिसयुतं ॥१॥
 सजयस्तीर्थयात्रायां गतस्त्यक्त्वा महोपतिम् । श्रुत्वा युधिष्ठिरा राजा नारदाद्बुधमासवान् ॥२॥
 पट्टिर्निशेष्य गते वर्षे कौरवाणां क्षयात्पुनः । प्रभासे यादवा सर्वे विप्रशापात्पत्य गताः ॥३॥
 ते पीत्वा मदिरा मत्ता कृत्वा युद्धं परस्परम् । क्षयं प्राप्ता महात्मानः पश्यतो रामकृष्णयोः ॥४॥
 देहं तत्याज रामस्तु कृष्ण कमललोचन । व्याघवाणहृतं शापं पालयन्भगवान्हृदि ॥५॥
 यमुदेवस्तु तच्छ्रुत्वा देहत्यागं हरेरथ । जहौ प्राणाञ्छुचोन्मुक्त्वा चित्ते श्रीभुवनेश्वरोम् ॥६॥
 अर्जुनस्तु ततो गत्वा प्रभासे चातिदुःखितः । सस्कारं तत्र सर्वेषां यथायोग्यं चकार ह ॥७॥
 समोक्ष्याथ हरेर्देहं कृत्वा काष्ठस्य सवयम् । अष्टाभिः सह पत्नीभिर्दाहयामास पार्थिव ॥८॥
 देहं रामस्य रेवत्या सह दग्ध्वा विभावसौ । अर्जुना द्वारकामेत्यं पुराग्निष्क्रामयज्जनम् ॥९॥
 पुरीं सा वासुदेवस्य प्लावितोदधिना ततः । अर्जुनं सर्वलोकान् वै गृहीत्वा निर्गतस्तदा ॥१०॥
 कृष्णपत्न्यस्तदा मार्गे चौराभीरश्च लुठिताः । घनं सर्वं गृहीतं च निस्तेजश्चार्जुनोऽभवत् ॥११॥
 इन्द्रप्रस्थे गमामत्यं वञ्चो राजा वृत्तस्तदा । अनिरुद्धमुतो नाम्ना पार्थेनामिततेजसा ॥१२॥

व्यासाय कथितं दुःखं तेनोक्तोऽसौ महारथ । पुनर्यदा हरिस्त्व च भविताऽस्ति महामते ॥१३॥
तदा तेजस्तवात्युग्रं भविष्यति पुनर्युगे । तच्छ्रुत्वा वचनं पार्यो गत्वा नागपुरेऽर्जुन ॥१४॥
दुःखितो धर्मराजान् वृत्तान्तं सर्वमब्रवीत् । देहत्यागं हरे श्रुत्वा यादवाना क्षयं तथा ॥१५॥
गमनाय मतिं चक्रे राजा हंमाचलं प्रति । पट्टिद्वारापि राज्ञे स्थापयित्वा तं रासुतम् ॥१६॥
निर्जगाम वनं राजा द्रोपद्या भ्रातृभि सह । पट्टिद्वारं च वर्षाणि कृत्वा राज्यं गजाक्षये ॥१७॥
गत्वा हिमाचले पट्टं ते जहृ प्राणान्पूयासुता । परोक्षिदपि राजपि प्रजा सर्वां शुषामिव ॥१८॥
अपालयच्च राजेन्द्र पट्टिर्वाप्यतद्रित । उभूव भृगयासीलौ जगाम च वनं महत् ॥१९॥
विद्वद्भ्यः मृगं विचिन्वानो मध्याह्ने भूपति स्वयम् । तृपितश्च परित्याज्य क्षुधितश्चात्तरासुत ॥२०॥

राजा धर्मेण सततो वदति मुनिमतिके ।

ध्याने स्थितं मुनिं राजा जलं पप्रच्छ चातुर ॥२१॥

नोवाच किंचिन्मौनस्यश्रुत्वा नृपतिस्तदा । मृतं सर्पं तदाऽऽदाय धनुष्कोट्या तुपातुर ॥२२॥
कलिनाऽऽविष्टचित्तस्तु वठे तस्य न्यवेशयत् । आरोपितं तथा सर्पं नोवाच मुनिसत्तम ॥२३॥
न च चालं समाविश्यो राजाऽपि स्वगृहं गतः । तस्य पुत्रोऽस्ति तजस्वी गवि जातो महातपा ॥२४॥
महाशक्तोऽयं शुभावः क्रीडमानो वनातिकः । मित्राण्याहुश्च तत्पुत्रं पितुः वठं तदाधुना ॥२५॥
लभितोऽस्ति मृतं सर्पं केनापीति मुनीश्वर । तपा तद्वचनं श्रुत्वा चुकोपातिशयं तदा ॥२६॥
शापात् नृपतिं क्रुद्धो गृहीत्वाऽऽशुं वरजलम् । पितुः कठञ्च मे यत्नं विनिक्षिप्तो मृतात्तन ॥२७॥
तत्तकं सत्तपसेन तं दशेत्पापपूरणम् । मुनः शिष्योऽयं राजानं समुपेत्य गृहे स्थितम् ॥२८॥
शापं निवेदयामास मुनिपुत्रेण चापितम् । अभिमन्युसुतः श्रुत्वा शापं दत्तं द्विजेन वै ॥२९॥
अनिवार्यं च विज्ञाय मन्त्रिवृन्दानुवाच ह । शप्तोऽहं द्विरूपेण मम द्वेपादतशयम् ॥३०॥
किं विधेयं मयाऽमात्या उपार्याश्चित्यतामिह । मृत्युं किलाविचार्योऽसौ वदति वेदवादिन ॥३१॥
यत्नस्तथापि शास्त्रोक्तं कर्तव्यं सर्वथा बुधैः । उपायवादिनं केचित्प्रवदति मनीषिण ॥३२॥
विज्ञोपायेन सिध्यति कार्याणि नेतरस्य च । मणिमन्त्रोपधीना वै प्रभावा खलु दुर्विद ॥३३॥
न भवेदिति किं तैस्तु मणिमद्भिः सुसाधितैः । सर्पदष्टा पुरा भार्या मुने सजीविता मृता ॥३४॥
दत्त्वाऽर्धमायुषस्तनं मुनिना सा वराप्सरा । भवितव्यं न विश्वासं कर्तव्यं सर्वथा बुधैः ॥३५॥
प्रत्यक्षं तत्र दृष्टात् पश्यतु सचिवा किल । दिवि कोऽपि पृथिव्या वा दृश्यते पुरं च क्वचित् ॥३६॥
दैवे मतिं समाधाय यस्तिष्ठेत्तु निरुद्यम् । विरक्तस्तु यतिर्भूत्वा भिक्षार्थं याति सर्वथा ॥३७॥
गृहस्थानां गृहे काममाहूतो वाऽऽवयायथा । यदृच्छत्योपपन्नं च क्षिप्तं केनापि वा मुखे ॥३८॥
उद्यमेन विना चाभ्यासद्वरं सविनेत्ययम् । प्रयत्नश्चेत्यमे कार्यो यदा मिडि न याति चेत् ॥३९॥

तदा देव स्थित चेति चित्तमारुख्येद्विबुध ।

मन्त्रिण ऊचुः ।

को मुनिर्येन दत्त्वाऽर्धमायुषो जीविता प्रिया ॥४०॥

कथं मृता महाराज तप्तो ब्रूहि सविस्तरम् ।

राज्ञोवाच

भृगोभार्या वरारोहा पलोमा नाम सुदरी ॥४१॥

तस्या तु ध्यवनो नाम मुनिर्जातोऽतिविश्रुत । ध्यवनस्य च शर्याति सुकन्यानाम सुदरी ॥४२॥

तस्या जज्ञे सुत श्रीमान्प्रमतिर्नाम विश्रुत । प्रमत्तस्तु प्रिया भार्या प्रतापी नाम विश्रुता ॥४३॥

रुहर्नाम सुतो जातस्तथा परमतापस । तस्मिंश्च समये कश्चित्स्यूलकेशश्च विश्रुत ॥४४॥

बभूव तपसा युक्तो धर्मात्मा सत्यसमत् । एतस्मिन्नतर माया मेनका च वराप्सरा ॥४५॥

क्रीडा चक्रे नदीतीरे त्रिपु लोकेषु सुदरी । गर्भं विश्वावसो प्राप्य निर्गता वरवर्णिनी ॥४६॥

स्यूलकेशाश्रमे गत्वा विससर्ज वराप्सरा । कथंका च नदीतीरे त्रिपु लोकेषु सुन्दरीम् ॥४७॥

दृष्ट्वाऽनाया तदा कथा जग्राह मुनिसत्तम । पुपोप स्यूलकेशस्तु नाम्ना चक्रे प्रमद्वराम ॥४८॥

सा काले यौवनं प्राप्ता सर्वलक्षणसयुता । रुहर्दृष्ट्वाऽप्येतां बालां कामबाणादितो ह्यभूत् ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

परीक्षिदुवाच

कामार्तं स मुनिर्गत्वा रुहं सुप्तो निजाश्रमे । पिता पप्रच्छ दीनं तं किं करो विमता अस्मि ॥१॥

स तमाहातिकामार्तं स्यूलकेशस्य चाश्रमे । कथां प्रमद्वरा नाम सा मे भार्या भवदिति ॥२॥

स गत्वा प्रमत्तिस्तूर्णं स्यूलकेशं महामुनिम् । प्रमुखा सुमुखं कृत्वा यथाचे ता वराननाम् ॥३॥

ददौ वाच स्यूलकेशं प्रदास्यामि शुभऽहनि । विवाहार्थं च सभारं रक्षयामासतुवनं ॥४॥

प्रमत्तिं स्यूलकेशश्च विवाहार्थं समुद्यतौ । बभूवतुर्महात्मानो समीपस्थौ तपोवनं ॥५॥

तस्मिन्नावसरे कन्या रमभाणा गृहागणे । प्रसुप्तं पन्नगं पादेनास्पृशन्चारुलोचना ॥६॥

दष्टा तु पन्नगेनाय सा भगारं वरागता । कोलाहलस्तदा जातो मृता दृष्ट्वा प्रमद्वराम् ॥७॥

मिलिता मुनयः सर्वे चुक्रुशु शोकसयुताः । भूमौ ता पतिता दृष्ट्वा पिता तस्यातिदुःखितः ॥८॥

रुहोद विगतप्राणा दीप्यमाना सुतजसा । रुहं धृत्वा तदाऽद्दर्शनार्थं समागतः ॥९॥

ददर्श पतितां तत्र सजीवामिव कामिनीम् । रुदतं स्यूलकेशं च दृष्ट्वाऽयानृपिसत्तमानः ॥१०॥

रुह स्थानाद्वहिर्गत्वा रुरोद विरहानुल । अहो दैवेन सर्पोऽयं प्रेषित परमाद्भुत ॥११॥
मम शर्मविधाताय दुःखेतुरयं विल । किं करोमि क्व गच्छामि मृता मे प्राणवल्लभा ॥
न वै जीवितुमिच्छामि वियुक्त प्रिययाऽनया । नालिंगितावरारोहा न मया चुम्बिता मुखे ॥१३॥
न पाणिग्रहणं प्राप्तं मदभागेन सर्वथा । राजाहोमस्तथा चान्नो न वृत्तस्त्वनया सह ॥१४॥
मानुष्यं घिगिदं कामं गच्छत्वद्य ममास्रव । दुःखितस्य न वा मृत्युर्वाञ्छितं समुपैति हि ॥१५॥
सुखं तर्हि कथं दिव्यमाप्यते भुवि वाञ्छितम् । प्रपतामि हृदे घोरे पावके प्रपताम्यहम् ॥१६॥
विपमघ्नं गते पाशं कृत्वा प्राणास्त्यजाम्यहम् । विलप्यैव हरस्तत्र विचार्य मनसा पुनः ॥१७॥
उपायं चिन्तयामास स्थितस्तस्मिन्दीतटे । मरणात्किं फलं मे स्यादात्महत्या दुरत्यया ॥१८॥
दुःखितश्च पिता मे स्याज्जननी चातिदुःखिता । दैवस्तुष्टो भवेत्कामं दष्ट्वा मा त्यक्तजीवितम् ॥१९॥
सर्वं प्रमुदितश्च स्यान्मरत्येनात्र सशयः । उपकारं प्रियाया कं परलोके भवदपि ॥२०॥
मृतं मयात्मघातेन विरहात्पीडितऽपि च । परलोके प्रिया साऽपि न मे स्यादात्मघातिनः ॥
एतदयं मृते दोषा मयि नैवामृते पुनः ।

विमृश्यैव हरस्तत्र स्नात्वाऽऽचम्य शुचि स्थितः ॥ २२ ॥

अन्नवीद्वचनं कृत्वा जलं पाणावसो मुनिः । यमया सुकृतं किञ्चित्कृतं देवार्चनादिकम् ॥२३॥
गुरवं पूजितां भक्त्या हुतं जप्तं तपः कृतम् । अधीतास्त्वखिला वदा गायत्रीसंस्कृता यदि ॥२४॥
रविराराधितस्तेन सजीवतु मम प्रिया । यदि जीवनं मे काता त्यजे प्राणानहं ततः ॥२५॥
इत्युक्त्वा तज्जलं भूमौ चिक्षपाराम्य देवता ।

राजोवाच

एव विलपतस्तस्य भार्यया दुःखितस्य च ॥ २६ ॥
देवदूतस्तदाऽभ्यत्यं वाक्यमाह हरः ततः ।

देवदूत उवाच

भाकार्पी साहसं ब्रह्मन् कथं जीवन्मृता प्रिया ॥ २७ ॥
गघर्वाप्सरसो सुता । अन्या कामय चार्वंगो मृतय चाविवाहिता ॥२८॥
किं रोदिषि सुदुबुद्धे का प्रीतिस्तेऽनया सह ।

रुरुवाच

देवदूत न चान्या वै वरिष्याम्यहमगनाम् ॥ २९ ॥
यदि जीवनं जीवद्वा मर्त्यं चाधुना मया ।

राजोवाच

विदित्वेति हृष्टं तस्य देवदूतो मुक्षन्वितः ॥३०॥

सवाच वचनं तथ्यं सत्यं चातिमनोहरम् । उपायं शृणु विप्रेद्र विहितं यत्सुरैः पुरा ॥३१॥
आयुषोऽर्घप्रदानेन जीवयाशु प्रमद्वराम् ।

रुरुवाच

आयुषोऽर्घं प्रयच्छामि कन्यायै मात्र संशयः ॥३२॥

अथ प्रत्यावृत्तप्राणा प्रोत्तिष्ठतु मम प्रिया । विश्वावसुस्तथा तत्र विमानेन 'समागतः ॥३३॥
ज्ञात्वा पुत्री मृता चाशु स्वर्गलोकात्प्रमद्वराम् । ततो गधर्वराजश्च देवदूतश्च सत्तमः ॥३४॥
धर्मराजमुपेत्येदं वचनं प्रत्यभाषताम् । धर्मराज इरो पत्नी सुता विश्वावसोस्तथा ॥३५॥
सुता प्रमद्वरा कन्या दद्या सप्रेण चाधुना । सा इरोरायुषोऽर्घेन मर्तुकामस्य सूर्यज ॥३६॥
समुत्तिष्ठतु सन्धर्गो व्रतचर्याप्रभावतः ।

धर्म उवाच

विश्वावसुमुता कन्या देवदूत यदीच्छसि ॥३७॥

उत्तिष्ठत्वायुषोऽर्घेन हर गत्वा त्वमर्पय ।

राजोवाच

एवमुक्तस्ततो गत्वा जीवयित्वा प्रमद्वराम् ॥३८॥

इरोः समर्पयामास देवदूतस्त्वरान्वितः । ततः शुभेऽह्नि विधिना हरणाऽपि विवाहिता ३९॥
इत्थं वीरपादयोगेन मृताप्युज्जीविता तदा । उपायस्तु प्रकृतंभ्यः सर्वथा ह्यक्षरंमत ॥४०॥
मणिमन्त्रोपधीमिश्च विधिवत्प्राणरक्षणे ।

हृत्युक्त्वा सचिदाग्राजा वत्सयित्वा सुरशकान् ॥४१॥

वारयित्वाऽप्य प्रासादं सप्तभूमिबभूवुस्तमम् । आरुरोहोत्तरामूनः सचिवैः सह तत्क्षणम् ॥४२॥
मणिमन्त्रघरा गूरा स्थापितास्तत्र रक्षणे । प्रेषयामास भूपालो मुनि गौरमुख ततः ॥४३॥
प्रणादार्घं मेघवन्म्य क्षमन्वेति पुन पुनः । ब्राह्मणास्त्रिदशमन्त्रज्ञाप्रशणार्थमिनमन्त ॥४४॥
मणिपुत्रः न्यस्तस्तत्र स्थापयामास दनिनः । न वशिश्वरहेस्तत्र प्रासादे चातिरक्षिणे ॥४५॥
यानोऽपि न शरैस्तत्र प्रवेष्टो विनिवार्यते । भद्रमोज्यादिकं राजा तत्रस्थश्च चकार सः ॥४६॥
स्नानसध्यादिरं धर्मं तत्रैव विनिवर्त्य च । राजकार्याणि सर्वाणि तत्रस्थश्चाहरोद्गमः ॥४७॥
मन्त्रिमिः सह संधंभ्य गणयन्दिवाग्रापि । वशिष्ठश्च बदयपो नाम ब्राह्मणो मद्रिसत्तमः ॥४८॥

मुयाव च तथा साप प्रातः राजा महामना । स धनार्यो द्विजथष्ट नश्यप समचितयत् ॥४९॥
 व्रजामि तत्र यत्रास्ते शतो राजा द्विजेन ह । इति कृत्वा मतिं विप्र स्वगृहाग्निं सूत पयि ॥५०॥
 नश्यपो मन्त्रविद्विद्रावनार्यो मुनिसत्तम ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

सूत उवाच

तस्मिन्नेव दिने नाम्ना तप्तकस्त नृपोत्तमम् । शप्त ज्ञात्वा गृहात्तूर्णं ऽग्निं सूत पुरुषोत्तम ॥१॥
 बृद्धब्राह्मणवेपेण तक्षकं पयि निर्गतं । अपश्यत्कश्यप मार्गे व्रजत नृपतिं प्रति ॥२॥
 तमपृच्छन्पन्नगोऽस्त्री ब्राह्मणं मन्त्रवादिनम् । ध्रुव भवास्त्वरितो याति किं च कार्यं चिकीर्षति ॥३॥

कश्यप उवाच

परीक्षित नृपभ्रेष्ठ तक्षकश्च प्रथक्यति । तत्राह त्वरितो यामि' नृप कर्तुं न पञ्चवरम् ॥४॥
 मन्त्रोऽस्ति मम विप्रैर्द्रविषनाशकरः किञ्च । जीवयिष्याम्यहं तं वै जीवितव्येऽधुना किल ॥५॥

तक्षक उवाच

अहं स पन्नगो ब्रह्मस्तं धक्ष्यामि महोपतिम् । निवर्तस्व न शक्तस्त्व मया दष्टं चिकित्सितुम् ॥६॥

कश्यप उवाच

अष्ट दष्ट त्वया सर्पं नृप शप्त द्विजेन वै । जीवयिष्याम्यसदेहं काम मन्त्रबलेन वै ॥७॥

तक्षक उवाच

मदि त्वं जीवितुं यासि मया दष्टं नृपोत्तमम् । मन्त्रशक्तिं वरं विप्रं दर्शय त्वं ममानघ ॥८॥
 धक्ष्याम्येन च न्यग्रोधं विगदष्टाभिरद्य वै ।

कश्यप उवाच

जीवयिष्ये त्वया दष्टं दग्धं वा पन्नगोत्तम ॥९॥

सूत उवाच

अदशत्पन्नगो वृश्च भस्ममाच्च चकार तप्तम् । उवाच कश्यप भूयो जीवरैर्न द्विजोत्तम ॥१०॥
 दुष्टा भस्मीकृतं वृश्च पन्नगेन विषाम्निना । सर्वं भस्म समाहृत्य कश्यपो वाक्यमब्रवीत् ॥११॥
 पश्य मन्त्रबलं मेऽद्य न्यग्रोधं पन्नगोत्तम । जीवयाम्यस्य वृश्चं वै पश्यतस्ते महाविप ॥१२॥

इत्युक्त्वा जलमादाय कश्यपो भववित्तम् । सिपेच भस्मराशि त मन्त्रितेनैव वारिणा ॥१३॥
 तद्धारिसेचनाज्जातो न्यग्रोध पूर्ववच्छुम् । विस्मय तक्षक प्राप्नो दृष्ट्वा त जीवित नगम् ॥१४॥
 तमाह कश्यप नाग किमर्थं ते परिश्रम । सम्पादयामित काम ब्रूहि वाडव वाञ्छितम् ॥१५॥

कश्यप उवाच

वित्तार्थी नृपति मत्वा क्षत पन्नग नि सुत । गृहादह चोपकर्तुं विद्यया नृपसत्तमम् ॥१६॥

तक्षक उवाच

वित्त गृहाण विप्रेन्द्र यावदिच्छसि पायिबात । ददामि स्वगृह याहि सकामोऽह भवाम्यत ॥१७॥

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य कश्यप परमार्थवित् । चित्तयामास मनसा किं करोमि पुन पुन ॥१८॥
 घन गृहीत्वा स्वगृह प्रयामि यद्यह पुन । भविष्यति न मे कीर्तिलोचि लोभसमाश्रयात् ॥१९॥
 जीवितेऽय नृपधेष्टे कीर्ति स्यादचला मम । घनप्राप्तिश्च बहुधा भवत्पुण्य च जीवनात् ॥२०॥
 रक्षणीय यन् काम धिग्घन यदासा विना । सबन्ध रघुणा पूर्वं दत्त विप्राय कीर्तय ॥२१॥
 हरिद्वन्द्रेण वर्णेन कीर्त्यर्थं बहुविस्तरम् । उपशय कथं भूप दह्यमान विपाम्निना ॥२२॥
 जीविनऽद्य मया राक्षि मुख सर्वजनस्य च । भराजके प्रजानाशो भविता नात्र सदाय ॥२३॥
 प्रजानागस्य पाप मे भविष्यति मृत नृप । अपकीर्तिश्च लोकपु धनलोभाद्भविष्यति ॥२४॥
 इति तच्चिन्तय मामा ध्यानं कृत्वा स कश्यप । गतायुष च नृपति जातवान्बुद्धिमत्तर ॥२५॥
 आयुर्नृप्यु राजान ज्ञात्वा ध्यानन कश्यप । गृहं ययौ स धर्मात्मा धनमादाय तक्षकान् ॥२६॥
 नियमं कश्यप सप सप्तमे दिवस नृपम् । हतुकामो जगामानु नगर नागसाह्वयम् ॥२७॥
 शुश्राव नगरस्थात प्रासादस्थ पराक्षितम् । मणिमन्त्रोपधै काम रक्षमाणमतद्रितम् ॥२८॥
 वित्तविष्टमदा नागः विप्रशापभयाकुल । वित्तयामास योगन प्रविशाय गृहं वचम् ॥२९॥
 वक्षयामि वयं र्धनं राजान पापहारिणम् । विप्रशापाद्धनं मूढ विप्रपीडाकर दष्टम् ॥३०॥
 पाड्यानां कुत्र जान वाञ्छि नैत्रान्तो भवन् । तापसम्य गच्छेन्न भूत सर्पो निवेगित ॥३१॥
 गृहं विगन्ति वरं जातराज्यवति नृप । रक्षवाभवन् कृत्वा प्रागादमभिगम्य च ॥३२॥
 मृग्य पचयन् राजा वर्नतऽद्य निराकुल । त वयं धर्मायप्यामि विप्रवाक्येन चोदित ॥३३॥
 न जागति च मन्त्राणां मरणं ह्यतिवर्नाम् । तेनाद्यो ग्वास्याप्यद्योवारदोऽद्य मोदते ॥३४॥
 यदि वे विग्नो ग्वादेवेनामितनेजसा । न वयं परिवर्तेत कृत्यं तैर्लङ्घ्यु कीर्तिभि ॥३५॥
 परिषम्य च दापानो जानमृग्य न नृप । जीवो मतिमाध्यायं न्दिनं न्याने निराकुल ॥३६॥

दानपुण्यादिकं राजा कर्तुमर्हति सर्वथा । धर्मेण हन्यते व्याधिर्येनापु. शाशन भवेत् ॥३७॥
 नोचेन्मृत्युर्विधिं कृत्वा स्नानदानादिकं क्रिया । मरणं स्वर्गलोकाय नरकपान्यथा भवेत् ॥३८॥
 द्विजपीडाङ्कृतं पापं पूषवाऽस्य च भूपते । विप्रशापस्तथा घोर आसन्ने मरणे किल ॥३९॥
 न कोऽपि ब्राह्मणं पार्षवे य एनं प्रतिबोधयेत् । वेधसा विहितो मृत्युरनिवार्यस्तु सर्वथा ॥४०॥
 इति संचित्य सर्पोऽसौ स्वात्मागाम्रिकटे स्थितान् । कृत्वा तापमवेपास्ताऽन्प्राहिणोत्सुभुजगमान् ॥४१॥
 फलमूलादिकं गृह्य राज्ञे भागोऽयं तक्षक । स्वयं च कीटरूपेण फलमध्ये ससार ह ॥४२॥
 निर्गतास्ते तदा नागा फलान्यादाय सत्वर । ते राजभवनं प्राप्य स्थिता प्रासादसन्निधौ ॥४३॥
 रत्नकास्तापसान्दृष्ट्वा पप्रच्छुस्तच्चिकीर्षितम् । ऊचुस्ते भूपतिं द्रष्टुं प्राप्ता स्पोऽहं तपोवनात् ४४
 अभिमन्युसुत वीर कुलार्कं चारदर्शनम् । परिवर्धयितुं प्राप्ता मन्त्रैराथर्वणैस्तथा ॥४५॥
 निवेदयध्वं राजानं दर्शनार्थागतान्मुनीन । कृत्वाऽभिषेकान् यास्यामो दत्त्वा मिष्टफलानि च ॥
 भारतानां कुले क्वापि न दृष्टा द्वाररक्षका । न श्रुतं तापसानां तु राज्ञोऽसदर्शनं किल ॥४७॥
 आरोहामो वयं तत्र यत्र राजा परीक्षित । आशीर्भवंर्धयित्वैनं दत्ताज्ञा पप्रजामहे ॥४८॥

सूत उवाच

इत्याकर्ण्य बचस्तेषां तापसानां तु रक्षका । प्रत्युचुस्तान्द्विजान्मत्वा निवेशं भूपतेर्यथा ॥४९॥
 नाद्य वी दर्शनं विप्रा राज्ञे स्यादिति नो मति । श्वं सर्वतापसैरत्र स्वागतव्यं नृपालये ॥५०॥
 अनादौहस्तु प्रासादो विप्राणां मुनिसत्तमा । विप्रशापभयाद्राजा विहितोऽस्ति न सशय ॥५१॥
 तदोचुस्तान्यपि विप्रा फलमूलजलानि च । विप्राशिषश्च राज्ञेऽयं ग्राहयतु सुरक्षका ॥५२॥
 ते गत्वा नृपतिं प्रोचुस्तापसानामताञ्जना । राजीवाच नयध्वं वै फलमूलादिकं च यत् ॥५३॥
 पृच्छध्वं तापसान्कार्यं प्रातरागमनं पुन । प्रणामं कथयध्वं मे नाद्यं सन्दर्शनं मम ॥५४॥
 ते गत्वाऽयं समादाय फलमूलादिकं च यत् । राज्ञे समपयामासुर्बहुमानपुरं सरम् ॥५५॥
 गतेषु तेषु नागेषु विप्रवेपावृतपु च । फलान्यादाय राजाऽसौ सचिवानिदमब्रवीत् ॥५६॥
 सुहृदो भक्षयन्त्वथ फलान्येतानि सर्वश । अद्यहं चैकमेतद्वै फलं विप्रापितं महत् ॥५७॥
 इत्युक्त्वा तत्फलं दत्त्वा सुहृद्भूषश्चोत्तरासुत । करे कृत्वा फलं पक्वं ददार नृपति स्वयम् ॥५८॥
 विदारितं फलं राज्ञा तत्र क्रिमिरभूदणु । स कृष्णनयनस्ताम्रो दृष्टो भूपतिना स्वयम् ॥५९॥
 तं दृष्ट्वा नृपतिं प्राह सचिवान्विस्मितानय । अस्तमयेति सविता विपादय न मं भयम् ॥६०॥
 अङ्गीकरोमि तं शापं क्रिमिको मां दशत्वयम् । एवमुक्त्वा स राजेन्द्रो ग्रीवायां सन्यवेशयत् ॥६१॥
 अस्तं याते दिवानाये घृतं कठञ्च कीटक । तक्षकस्तु तदा जात कालरूपो भयानक ॥६२॥
 राजा सवेष्टितस्तेन दष्टश्चापि महीपति । मन्त्रिणो विस्मयं प्राप्ता रुद्रुर्भूशदुःखिता ॥६३॥

घोररूपमहि वीक्ष्य दुर्दुवुस्ते भयादिता । चुक्रुधू रक्षका सर्वे हाहाकारो महानभूत् ॥६४॥
 वेष्टितो भोगिभोगेन विनष्टबहुपोम्प । नोवाच नृपति किञ्चिन्न चचालोत्तरामुत् ॥६५॥
 स्रित्यताऽग्निशिखा घोरा विपजा तक्षकाननान् । प्रजज्वाल नृप त्वाद्यु गतप्राण चकार ह ॥६६॥
 हत्वाऽऽद्यु जीवित राजस्तक्षको गगने गत । जगदग्न्य तु कुर्वाण ददृशुस्त जना इह ॥६७॥
 स पपात गतप्राणो राजा दग्न्य इव द्रुम । चुक्रुद्युश्च जना सर्वे मृत दृष्ट्वा नराधिपम् ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते द्वितीयस्कन्धे परीक्षितमरण नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

सूत उवाच

गतप्राण तु राजान वा पुत्र समीक्ष्य च । चक्रुद्वच मन्त्रिण सर्वे परलोक्तस्य सत्क्रिया ॥१॥
 गगातीरे दग्धदह भस्मप्राय महोपनिम् । अगुरमिश्रामियुक्ताया चित्तायामध्यरोपमन् ॥२॥
 दुर्मरणे मृतस्यास्य चक्रुद्वचैवोर्ध्वदंष्ट्रिकीम् । क्रिया पुरोहितास्तस्य वेदमन्त्रैर्विधानत ॥३॥
 ददुर्दानानि विप्रेभ्यो गा सुवर्ण यथोचितम् । अत्र बहुविध तत्र वस्त्राणि विविधानि च ॥४॥
 सुमुहूर्ते सुते बाल प्रजाना प्रीतिवर्धनम् । सिंहासने शुभे तत्र मन्त्रिण सन्त्यवेद्यम् ॥५॥
 पीरा जानपदा लोकाश्चक्रुस्त नृपतिं शिशुम् । जनमेजयनामान राजलक्षणसयुतम् ॥६॥
 धात्रेयी शिशयामाम राजचिह्नानि सर्वश । दिने दिने वर्धमान स बभूव महामनि ॥७॥
 प्राप्ते चैवादसो वपे तस्मै कुरुपुरोहित । यथोचिता ददौ विद्या जग्राह स यथोचिताम् ॥८॥
 धनुर्वेदं कृप पूर्णं ददावस्मै सुसंस्तुतम् । अर्जुनाय यथा द्रोण कर्णाय भार्गवो यथा ॥९॥
 सप्रातर्विष्टो बलवान्बभूव दुरितत्रय । धनुर्वेदे तथा वेदे पारय परमार्थविद् ॥१०॥
 धर्मशास्त्रार्थकृशः सत्यवादी जितेन्द्रिय । चराट राज्य धर्मात्मा पुरा धर्मसुतो यथा ॥११॥
 तत सुवर्णवर्माहो राजा वासिपति विल । वपुष्टमा शुभा वन्या ददौ पारीक्षिताय च ॥१२॥
 स तां प्राप्यासितागर्ज्ञा मुमुद जनमेजय । वासिराजसुता वातां प्राप्य राजा यथा पुरा ॥१३॥
 विचित्रदीर्घो मुमुद मुमतां च यथाऽर्जुन । विजहार महोपालो वनेषूपवनेषु च ॥१४॥
 तथा कमलनाभमा गन्याः सन्नतनुयथा । प्रजास्तस्य सुसनुया बभूव सुयत्नालिता ॥१५॥
 मन्त्रिण कर्मकृशान्धः कार्याणि सर्वश । णस्मिन्नेव बाले तु मुनिदत्तनामक ॥१६॥
 तत्रायेन परिनिष्ठो हस्तिनापुरममगान् । धैर्यस्यापचिति कोऽप्य प्रकृत्यादिति चिन्तयन् ॥१७॥
 परोक्षितनुग मया न नृपं गमुपागत । कार्याण्येव न जानासि समये नृपसत्तम ॥१८॥
 अर्थास्य करोम्यस्य कर्तव्यं न करोमि वै । किं त्वा संप्राप्येयम्यस्य गतामर्गं निगमम् ॥१९॥

अवैरजमतत्रज्ञ बालचेष्टायमन्वितम् ।

जनमेजय उवाच

किं वैरं न मया ज्ञानं न किं प्रतिवृत्तं मया ॥२०॥

सद्वदत्वं महाभागं करोमि यदनंतरम् ।

उत्तं उवाच

पिता ते निहतो भूपः तक्षकेण दुरात्मना ॥२१॥

मन्त्रिणस्त्वसमाहूय पृच्छस्व पितृनाशनम् ।

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा पप्रच्छ मन्त्रिसत्तमान् ॥२२॥

ऊचुस्ते द्विजघापेन दष्ट सप्रेण वै मृतम् ।

उनमेजय उवाच

शापोऽत्र कारणं राज्ञः शप्तस्य मुनिना किल ॥२३॥

तक्षकस्य तु को दोषो ब्रूहि मे मुनिसत्तमम् ।

उत्तं उवाच

तक्षकेण घनं दत्त्वा कश्यपः सतिवारितः ॥२४॥

न स किं तक्षको वैरो पितृहा तव भूपते । भार्यां हरो पुरा भूपः दष्ट सप्रेण सा मृता ॥२५॥

अविवाहिता तु मुनिना जीविता च पुनः प्रिया । रुग्णापि कृता तत्र प्रतिज्ञा चातिदाहणा ॥२६॥

यं यः सर्पं प्रपद्यामि त तं हन्यामुषेन वै । एव कृत्वा प्रतिज्ञां स दत्त्वपाणी वरस्तदा ॥२७॥

अथ चरत्पृथिवीं राजान्नघ्नस्वपानितस्ततः । एकदा स बने घोरं दुण्डुभं जरसांनितम् ॥२८॥

अपश्यद्दुण्डुमुद्यम्य हतुं तं समुपाययौ । अभ्यहनुपितो विप्रस्तमुवाचायः दुण्डुम् ॥२९॥

नापराधोमि न विप्रः कम्मान्मामिहसि वै ।

रुद्र उवाच

प्राणप्रिया मे दयिता दष्ट सप्रेण सा मृता ॥३०॥

प्रतिज्ञेयं तदा सर्पं दुःखिनेन मया कृता ।

दुण्डुभ उवाच

नाहं दद्यामि तेऽन्ये वै ये दशानि भुजगमा ॥३१॥

शरीरसमयोगेन न मा हिंसितुमर्हसि ।

उत्तक उवाच

श्रुत्वा ता भानुपी वाणीसर्वेणोक्तं मनोहराम ॥३२॥

रुह पप्रच्छ कोऽसि त्व कस्माद्वड्ढुमता गत ।

सर्प उवाच

ब्राह्मणोऽहं पुरा विप्र सखा म खगमामिध ॥३३॥

विप्रो धममता श्रेष्ठ सत्यवादी जितेंद्रिय ।

स मया वचितो मोक्षयात्सप कृत्वा च ताणकम ॥३४॥

मय च प्रापितोऽत्यथमग्निहोत्रगृह स्थित । तन भीतन शसोऽहं विह्वलेनातिवर्षिना ॥३५॥

भव सर्पो मदबुद्धे यनाह धयिस्त्वया । मया प्रसादितोऽयं सर्वेणासौ द्विजोत्तम ॥३६॥

मामुवाचाथ तत्क्रोधात्किंचिच्छांतिमवाप्य च । रुहस्त मोचिता शापस्यास्य सप भविष्यति ॥३७॥

प्रमत्तस्तु सुतो नूनमिति मा सोऽन्नवोद्वह । सोऽहं सर्पो रुह व च शृणु म परम वच ॥३८॥

अहिंसा परमो धर्मो विप्राणा नात्र सगम । दया सबन् क्तव्या ब्राह्मणन विजानता ॥३९॥

यनादयत्र विप्रेन्द्र न हिमा यागिकी मता ।

उत्तक उवाच

सपयोनविनिमक्तो ब्राह्मणाऽमी रुहस्तत ॥४०॥

कृत्वा तस्य च शापात् परित्यक्त च हिसनम । विवाहिता तन बाला मृता सजीविता पुन ॥४१॥

कदन सबसर्पाणा कृत धैरमनुस्मरन । त्व त वैर समुसज्य बटसे पन्नगप्यथ ॥४२॥

विमयुर्भरतश्रेष्ठ पितृघातकरपु वै । अतरिक्ष मतस्तात स्नानदानविवाजित ॥४३॥

सस्योद्धार च राजेंद्र कुरु हृत्वाऽथ पन्नगान । पितुर्वैर न जानाति जीवन्नव मतो हि स ॥४४॥

दुर्गतस्ते पितुस्तावदावत्ताम्र हनिष्यसि । अवामस्वामिप कृत्वा कुरु यन्न नृपात्तम ॥४५॥

सपसन्न महाराज पितुर्वैरमनुस्मरन ।

सूत उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा राजा जमजयस्तदा ॥४६॥

नत्राम्यामश्रुपात च चकारासीव दुःखित । विह्वलामस्तु सुदुबुद्धवृथा मानवरस्य वै ॥४७॥

पिना मस्य गतिं घोरा प्राप्त पन्नगपीडित । अद्याह मस्यमारम्य करोम्यपचितिं पितु ॥४८॥

हत्वा सर्पानसदिग्यो दीप्यमान विभावसो । आहूय मन्त्रिण सर्वान् राजा वचनमग्नवीत ॥४९॥

कुर्वन्तु यज्ञसंभारं यथाहं भंत्रिसत्तमाः । गंगातीरे क्षुमा भूमि मापयित्वा द्विजोत्तमः ॥५०॥
 कृद्वन्तु मंडपं स्वस्थाः शतस्तंभं मनोहरम् । वेदो यज्ञस्य कर्तव्या ममाद्य सचिवाः खलु ॥५१॥
 तदंगत्वे विधेयो वै सर्पसत्रः सविस्तरः । तक्षकस्तु पशुस्तत्र होतोत्तको महामुनिः ॥५२॥
 शीघ्रमाहूयता विप्राः सर्वज्ञा वेदपारगाः ।

सूत उवाच

मन्त्रिणस्तु तदा चभूर्भूषवाक्यैर्विवक्षणा ॥५३॥

यज्ञस्य सर्वसंभारं वेदो यज्ञस्य विस्तृताम् । हवने वर्तमाने तु सर्पाणा तक्षको गतः ॥५४॥
 इन्द्रं प्रति भयार्तोऽहं ब्राहि मामिति चाब्रवीत् । मयभीतं समाधास्य स्वाग्ने संनिवेद्य च ॥५५॥
 ददावभयमत्यर्थं निर्भयो भव पन्नग । तमिन्द्रशरणं ज्ञात्वा मुनिर्दत्ताभयं तथा ॥५६॥
 उत्तंकोऽह्वयदुद्विग्नः सेंद्रं कृत्वा निमग्नः । स्मृतस्तदा तक्षकेण यायावरकुलोद्भवः ॥५७॥
 आस्तीको नाम धर्मात्मा जरत्कारमुतो मुनिः । तत्रागत्य भुनेर्बालस्तुष्टाव जनमेजयम् ॥५८॥
 राजा तमर्चयामास दृष्ट्वा बालं सुपडितम् । अर्चयित्वा नृपस्तं तु छश्यामास ब्राह्मिणैः ॥५९॥
 स तु वज्रे महाभाग यज्ञोऽयं विरमत्विति । सत्यवद्धो नृपस्तेन प्रार्थितश्च पुनस्तथा ॥६०॥
 होमं निवर्तयामास सर्पाणा मुनिवाक्यतः । भारतं श्रावयामास वैशंपायन विस्तरात् ॥६१॥
 श्रुत्वापि नृपति काम न क्षातिमभिजग्मिवान् । व्यास पप्रच्छ भूपालो मम क्षातिं कथं भवेत् ॥६२॥
 मनोऽतिबह्यते काम किं करोमि वदस्व मे । पिता मे दुर्भगस्यैव मृत पार्यसुतात्मजः ॥६३॥
 क्षत्रिणाणा महाभाग संग्रामे मरणं वरम् । रणे वा मरणं व्यास गृहे वा विधिपूर्वकम् ॥६४॥
 मरणं च पितुर्मेऽभूदनरिक्षे मृतोऽवशः । क्षात्युपायं वदस्वात्र त्वं च सत्यवतीसुत ॥६५॥

यथा स्वर्गं ब्रजेदानु पिता मे दुर्गतिं गत ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वितीयस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

सूत उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य व्यास सत्यवतीसुत । उवाच वचनं तत्र सभाया नृपति च तम् ॥१॥

व्यास उवाच

शृणु राजप्रवक्ष्यामि पुराणं गुह्यमद्भुतम् । पुण्य भागवतं नाम नानास्थानयुतं शिवम् ॥२॥
 अध्यापितं मया पूर्वं शुक्रायात्ममुत्ताय वै । थावयामि नृप त्वा हि रहस्यं परमं मम ॥३॥
 धर्मार्थकाममोक्षाणा कारणं ध्वषणात्किल । शुभदं सुखदं नित्यं सर्वायमसमुद्भूतम् ॥४॥

जनमेजय उवाच

मास्तीकोऽयं सुत कस्य विघ्नार्थं कथमागत । प्रयोजनं किमत्रास्य सर्पाणां रक्षणे प्रभो ॥५॥
 कथयैतन्महाभाग विस्तरणं कथानकम् । पुराणं च तथा सर्वं विस्तराद्बद्धं सुव्रत ॥६॥

व्यास उवाच

जरत्कार्मुनिं शातो न चकारं गृहाध्वमम् । तेन दृष्टा वने गर्ते लवमाना स्वपूर्वजा ॥७॥
 ततस्तमाहुः कुरु पुत्र दारान् यथा च न स्यात्परमा हि तृप्तिः ।
 स्वर्गो व्रजाम खलु दुःखमुक्ता वयं सदाचारयुते सुते वै ॥८॥
 स तामुवाचाद्यं लभे समानामयाचिता चातिवशानुगा च ।
 तदा गृहारभमहं करोमि ब्रवीमि तथ्यं मम पूर्वजा वै ॥९॥

इत्युक्त्वा ताञ्जरत्कार्गस्ततोऽर्धं प्रति द्विज । तदैव पत्रगा शप्ता मात्राऽग्नौ निपतत्त्विति ॥१०॥
 कश्यपस्य भुने पत्नी कद्रूश्च विनता तथा । दृष्ट्वाऽऽदित्यरये चाश्वमूचतुश्च परस्परम् ॥११॥
 च दृष्ट्वा च तदा कद्रूविनतामिदमब्रवीत । किंवर्णोऽयं ह्यो भद्रे सत्यं प्रब्रूहि माचिरम् ॥१२॥

चिनतोवाच

इवेत एवाश्वराजोऽयं किं वा त्वं मयसे धुमे । ब्रूहि वर्णं स्वमप्यस्य ततस्तु विपणावहे ॥१३॥

कद्रूवाच

ऋष्णवर्णमहं मये हयमेव ! शुचिस्मिते । एहि सार्धं मया दिव्यं दासीभावाय भामिनि ॥१४॥

सूत उवाच

कद्रूश्च स्वसुतानाह सर्वाः सर्पावशे स्थितान् । बालान् श्यामान्प्रकुर्वन्तु यावतोऽश्वशरीरकैः ॥१५॥
 नेति वेषेन तत्राहुस्तान्वासौ शशाप ह । जनमेजयस्य यज्ञे वै गमिष्यथ हुताशनम् ॥१६॥
 अन्ये चतुर्ह्यपि सर्पा बर्बुरं वर्णभोगकैः । षष्ठमित्राऽस्य पुच्छन्तु मातुः प्रियचिकीर्षया ॥१७॥
 भगिण्यौ च मुसयुक्ते गरवा ददन्तुर्ह्यम् । बर्बुरं स हयं दृष्ट्वा विनता चातिदुःखिता ॥१८॥
 तदाऽऽजगाम गरडः सुतस्तस्या महाबलः । स दृष्ट्वा मातरं दीनानामपृच्छत्पद्मनाभ ॥१९॥
 मातं कथमुदीनाऽसि रदितयं विभासि मे । जीवमाने मयि सुत तयाऽये रविसारथी ॥२०॥
 दुःखिताऽसि ततो वा धिग्जीवितं चारुलोचने । किं जातेन सुतेनाथ यदि माता मुदुःखिता ॥२१॥

यस्य मे कारणं मातं करोमि विगतज्वराम् ।

चिनतोवाच

सपत्या दास्यहं पुत्रं किं ब्रवीमि वृथा क्षता ॥२२॥

यद्वा मां सा ब्रवीत्यथ तेनास्मि दुःखिता मुन ।

गम्ड उवाच

वह्निष्येऽहं तत्र किल यत्र सा गतुमुत्सुका ॥२३॥

मा शौचं कुरु कल्याणि निश्चिता त्वा करोम्यहम् ।

न्यास उवाच

इत्युक्ता सा गता पार्श्वं कद्रोश्च विनता तदा ॥२४॥

दासीभावमपाकुर्वन् गरडोऽपि महाबल । उवाह ता सपुत्रा वै सिंघो पार जगाम ह ॥२५॥

गत्वा ता गरड प्राह ब्रूहि मातर्नमोऽस्तु ते । कथं मुच्येत मे माता दासीभावादवशयम् ॥२६॥

चन्द्ररूपाय

अमून देवलोकात्त्व वलादानीय मे सतान् । समर्पय सुताद्याशु मातर मोचयाबलाम् ॥२७॥

न्यास उवाच

इत्युक्त प्रमथौ शीघ्रमिदलोक महाबल । कृत्वा युद्धं जहाराणु मुधाकुम्भ खगोत्तम ॥२८॥

समानीयामृतं माने वैनतेय समर्पयत । मोचिता विनता तेन दासीभावदवशयम् ॥२९॥

अमृतं सजहारन्द्र स्नातु सर्पा यदा गता । दासीभावादिनिर्मुक्ता विनता विपतेर्बलात् ॥३०॥

तत्रास्तीर्णां कुशास्तैस्तुलीढा पद्मगनामकं । द्विजिह्वास्ते सुसपत्ना कुशाग्रस्पर्शमानत ॥३१॥

मात्रा गताश्च येनागा वासुकिप्रमुखा शुभा । ब्रह्माणं शरणं गत्वा ते होतुं शपथं भयम् ॥३२॥

तानाह भगवान्ब्रह्मा जरत्कार्महाभुनि । वासुकेर्भगिनी तस्मै अर्पयध्वं सनामिकाम् ॥३३॥

तस्या यो जायते पुनः स वस्त्रात्ता भविष्यति । आस्तीक इति नामासौ भविता नात्र सशय ॥३४॥

वासुकिस्तु तदाकर्णं वचनं ब्रह्माणं शिवम् । वनं गत्वा सुता तस्मै ददौ विनयपूर्वकम् ॥३५॥

समाप्ता ता मुनिर्ज्ञात्वा जरत्कार्मवाच तम । अप्रिय मे यदा क्रुयात्तदा ता सत्यजाम्यहम् ॥३६॥

वाग्वधं तादृशं कृत्वा मुनिर्जग्राह ता स्वयम् । दत्त्वा च वासुकिं कामं भवनं स्वजगाम ह ॥३७॥

कृत्वा पर्णकुटीं पुत्रा जरत्कार्महावन । तया सह सुखं प्राप रममाणं परतप ॥३८॥

एकदा भोजनं कृत्वा सुप्तोऽसौ मुनिसत्तम । भगिनी वासुकेस्तत्र संस्थिता वरवर्णिनी ॥३९॥

न स बोधयितव्योऽहं त्वया वाते कथंचन । इत्युक्त्वा तु गता निद्रा मुनिस्ता सुदती तदा ॥४०॥

रविरस्तगिरिं प्राप्तं सध्याकाल उपस्थिते । किं करोमि न मे दान्तिस्त्यक्तेन्या बोधत पुनः ॥४१॥

धर्मलोपभयाद्धीता जरत्कार्मचितयत् । नोचेत्प्रबोधयाम्येन सध्याकालो वृथा व्रजेन ॥४२॥

धर्मताशाद्वरं त्यागस्तथापि मरणं ध्रुवम् । धर्महानिर्नराणां हि नरकाय भवेत्पुनः ॥४३॥

इति सचित्य सा बाला त मुनिं प्रत्यबोधयत । सध्याकालोऽपि सजात उत्तिष्ठोत्तिष्ठ सुवत ॥४४॥

उत्थितोऽसौ मुनिः कोपात्तामुवाच ब्रजाम्यहम् । त्वं तु भ्रातृगृहं याहि निद्राविषेदेकारिणी ॥४५॥

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

तृतीयः स्कन्धः

— ४ —

प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भगवन्भवता प्रोक्तं यज्ञमवाभिघ्नं महत् । सा का कथं समुत्पन्ना कुन कस्माच्च किं गुणा ॥१॥
कीदृशश्च भवतस्तस्या स्वरूपं कीदृशं तथा । विधानं विविधदब्रूहि सर्वज्ञोऽसि दयामिधे ॥२॥
ब्रह्माण्डस्य तथोत्पत्तिं वद विस्तरतस्तथा । यथोक्तं यादृशं ब्रह्मन्खिलं वेत्सि भूसुर ॥३॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च त्रयो देवा मया श्रुताः । सृष्टिपालनसंहारकारकाः सगुणास्त्वमी ॥४॥
स्वतन्त्रास्त महात्मानः पाराशर्यं वदस्व मे । आहोस्वित्परतन्त्रास्ते श्रोतुमिच्छामि सा प्रतप्तम् ॥५॥
मृत्युघर्माश्च तं नो वा सन्निदानन्दरूपिण । अधिभूतादिभिर्युक्ता न वा दुःखैस्त्रिधात्मकैः ॥६॥
कालस्य वशगा नो वा ते सुरेंद्रा महानलाः । कथं ते वै समुत्पन्ना कस्मादिति च वद ॥७॥
हर्षशोकयुता ते वै निद्रालस्यसमन्विताः । सप्तधातुमयास्तेषां देहा किं वाऽन्यथा मुने ॥८॥
कैर्द्रव्यैर्निर्मितास्ते वै कैर्गुणैरिद्विर्वैस्तथा । भोगश्च कीदृशस्तेषां प्रमाणमायुपस्तथा ॥९॥
निवासस्थानमप्येषां विभूतिं च वदस्व मे । श्रोतुमिच्छाम्यहं ब्रह्मन्विस्तरं न वयमिमाम् ॥१०॥

न्यास उवाच

दुर्गम् प्रश्नमारोऽयं कृतो राजस्त्वयाऽधुना । ब्रह्मादीनां समुत्पत्तिं कस्मादिति महामते ॥११॥
एतदेव मया पुत्र पृष्टोऽसौ नारदो मुनिः । विस्मितः प्रत्युवाचेदमुत्थितः शृणु भूपते ॥१२॥
कस्मिंश्च समये चाहं गंगातीरे स्थितः मुनिम् । अपश्यं नारदं शान्तं सर्वज्ञं वेदवित्तमम् ॥१३॥

अनीश्वरमिदं सर्वं ब्रह्माण्डमिति केचन । न कदापीशजन्यं यज्जगदेतद्वर्तितम् ॥४२॥
 सदैवेदमनीयं च स्वभावोक्त्यं सदेदृशम् । अकर्तृमी पुमान्प्रोक्तं प्रकृतिस्तु तथा च सा ४३॥
 एव वदति सात्याश्च भुनय कपिलादयः । एते सन्देहसन्दोहा प्रभवन्ति तथाऽपरे ॥४४॥
 विकल्पोपहृतं चेत् किं करोमि मुनीश्वर । धर्माधर्मविवक्षाया न मनो मे स्थिरं भवेत् ॥४५॥
 कीं धर्मं कीदृशोऽधर्मश्चिह्नं नैवोपलभ्यते । देवा मत्त्वमुणोत्पन्ना सत्यधर्मव्यवस्थिता ॥४६॥
 पीडयन्ते दानवै पापैः कुत्र धर्मव्यवस्थितिः । धर्मस्थिता सदाचारा पाडवा मम वशजा ॥४७॥
 दुःखं बहुविधं प्राप्तास्तं धर्मस्य का म्यिति । अतो मे हृदयं तात वेपतेऽतीव सशये ॥४८॥
 कुत्र मेऽसहायं चेत् समयोऽसि महामुने । नाहि ससारवार्धस्त्वं ज्ञानपोतेन मा मुने ॥४९॥
 मज्जत चोत्पतन्तं च भग्नं मोहजलाविले ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे जनमेजयप्रश्ने प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

यत्त्वया च महाबाहो पृष्टोऽहं कुरुसत्तम । तान्प्रश्नान्नारदं प्राह मया पृष्टो मुनीश्वर ॥१॥

नारद उवाच

व्यास किं ते ब्रवीम्यद्य पुराण्यं सशयो मम । उत्पन्नो हृदयेऽत्ययं सदहासारपीडित ॥२॥
 गत्वाऽहं पितरं स्याने ब्रह्माण्डममितीजसम् । अपृच्छ यत्त्वया पृष्टं व्यासाद्य प्रश्नमुत्तमम् ॥३॥
 पितं कुत समुत्पन्नं ब्रह्माण्डमखिलं विभो । भवत्कृतेन वा सम्पत्तिकं वा विष्णुकृतं त्वदम् ॥४॥
 रद्रकृतं वा विश्वात्मन्ब्रूहि सत्यं जगत्पते । आराधनीयं कं कामं सर्वोत्कृष्टं च प्रभु ॥५॥
 तत्सर्वं वद मे ब्रह्मन्मन्देहाशिष्ठमिदं श्रुत्वा । निमग्नो ह्यस्मि ससारे दुःखरूपेऽनुतोषम ॥६॥
 सन्देहादोल्लितं चेतो न प्रशाम्यति कुत्रचिन् । न तीर्थेषु न देवेषु साधनेष्वितरेषु च ॥७॥
 अविश्राय परं तत्त्वं कुत ज्ञातिं परन्तप । विवीकं बहुधा चित्तं नैरनं स्थिरतां व्रजेन् ॥८॥
 कस्मराभिः युगे कं वा कं ब्रजाम्यर्चयामि कम् । स्तोमि कं नाभिजानामि देवं सर्वेश्वरेश्वरम् ॥९॥
 ततो मा प्रत्युवाचेदं ब्रह्मा लोकपितामह । मया सत्यवतीसूनो कृते प्रश्ने मुदुस्तरे ॥१०॥

ब्रह्मोवाच

किं ब्रवीमि मुताद्याहं दुर्बोधं प्रश्नमुत्तमम् । त्वया शक्यं महामागं विष्णोरपि सुनिश्चयान् ॥११॥
 रोगी कोऽपि न जानाति सगारेऽस्मिन्महामने । विरक्तश्च विजानाति निरोद्धा यो विमत्सर ॥१२॥
 एकार्णवे पुरा जाले नष्टे स्यावरजङ्गमे । भूतमात्रे समुत्पन्ने सज्जे नमलादहम् ॥१३॥
 नापश्यं तरणिं सोमं न वृक्षाग्रं च पर्वतान् । वणिजायां समाविष्टश्चित्तामकरव तदा ॥१४॥

कस्मादहं समुद्भूतः सलिलेऽस्मिन्महार्णवे । कोमे त्राता प्रभुः कर्ता संहर्ता वा युगात्यये ॥१५॥
 न च भूविद्यते स्पष्टा यदाधारं जलं त्विदम् । पंकजं कथमुत्पन्नं प्रसिद्धं रुदियोगयो ॥१६॥
 मश्याम्यद्यास्य पंकं तं मूलं वै पंकजस्य च । भविष्यति घरा तत्र मूलं नास्त्यत्र संशयः ॥१७॥
 उत्तरन्सलिले तत्र यावद्वर्षसहस्रकम् । अन्वेपमाणो घरणी नावाप ता यदा तदा ॥१८॥
 तपस्तपेति चाकाशे वागभूदशरीरिणी । ततो मया तपस्तप्तं पद्मे वर्षसहस्रकम् ॥१९॥
 सृजेति पुनरुद्भूता वाणी तत्र श्रुता मया । विमूढाहं तदाकर्ण्य कं सृजामि करोमि किम् २०॥
 तदा दैत्यावपि प्राप्तौ दारुणो मधुकैटभौ । ताम्या विभोपितश्चाहं युद्धाय मकरालये ॥२१॥
 ततोऽहं नालमालम्ब्य वारिमध्यमवातरम् । तदा तत्र मया दृष्ट पुरुषः परमाद्भुतः ॥२२॥
 मेघश्यामशरीरस्तु पीतवासाश्चतुर्भुजः । शेषशायी जगन्नाथो वनमालाविभूषितः ॥२३॥
 शंखचक्रगदापद्माद्यायुधैः सुविराजितः । शयानत समालोक्य भोगिभोगोपरिस्थितम् ॥२५॥
 चिता ममाद्भुता जाता किं करोमीति नारद । मया स्मृता तदा देवी स्तुता निद्रास्वरूपिणी ॥२६॥
 दहान्निर्गत्य सा देवी गगने सस्थिता शिवा । अवितर्क्यशरीरा सा दिव्याभरणमडिता ॥२७॥
 विष्णोर्देहं विहायाशु विरराज नभस्थिता । उदतिष्ठदमेयात्मा तया मुक्तो जनार्दन ॥२८॥
 पञ्चवर्षसहस्राणि कृतवान् युद्धमुत्तमम् । तदा विलोकिता दैत्यौ हरिणा विनिपातिता ॥२९॥
 उत्तमग विमल कृत्वा तत्रैव निहतौ च तौ । रुद्रस्तत्रैव सप्राप्तौ यत्रावा सस्थिताबुभौ ॥३०॥
 त्रिभिः सवीक्षितास्मामि स्वस्था देवी मनोहरा । सस्तुता परमा शक्तिरुवाचास्मानवस्थितान् ॥३१॥
 कृपावलोकनैः कृत्वा पावनैर्मुदितानथ ।

देव्युवाच

वाजेशा स्वानि कार्याणि कुरुष्व समतन्द्रिता ॥३२॥
 सृष्टिस्थितिर्विशिष्टानि हतावेतो महासुरौ । कृत्वा स्वानि निवेतानि वसध्व विगतज्वरा ॥३३॥
 प्रजाश्रतुविधा सर्वा सृजध्व स्वविभूतिभिः ।

ब्रह्मोवाच

गच्छुत्वा वचनं तस्या पेशलं सुखदं मृदु ॥३४॥
 अब्रूम तामशक्ता स्म कथं कुर्मस्त्विमा प्रजा । न मही विसृता मातः सर्वत्र विततं जलम् ॥३५॥
 न भूतानि गुणाश्चापि तन्मात्राणोन्द्रियाणि च ।
 तदावर्ण्यं वचोऽस्माकं शिवा जाता स्मितानना ॥३६॥
 शतित्वेवागतं तत्र विमानं गगनाच्छुभम् । सोवाचास्मिन्सुराः कामविशध्वं गतसाध्वसाः ॥

माने ब्रह्मविष्णुवीशा दर्शयाम्यद्य चाद्भुतम् । तत्रिशम्य वचस्तस्या ओमित्युक्त्वा पुनर्वयम् ॥३८॥
 माहूहोपविष्टा स्मो विमाने रत्नमण्डिते । मुक्तादाममुसवीते किकिण्योजालशब्दिते ॥३९॥
 रसद्वनिभे रम्ये त्रयस्तत्राविशकिता । सोपविष्टास्ततो दृष्ट्वा देव्यस्मान्विजितेन्द्रियान् ॥४०॥
 स्वसक्तया तद्विमानं वै नोदयामास चावरे ॥४१॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

विमानं तन्मनोवेगं यत्र स्थानातरे गतम् । न जलं तत्र पश्यामो विस्मिता स्मो वयं तदा ॥१॥
 वृक्षा सर्वफला रम्या कोकिलारावमण्डिता । मही महीधरा काम वनान्युपवनानि च ॥२॥
 नार्यश्च पुरुषार्थैव पशवश्च सरिद्धरा । वाप्यं नृपास्तडागाश्च पल्वलानि च निर्मरा ॥३॥
 पुरतो नगरं रम्यं दिव्यप्राकारमण्डितम् । यज्ञशालासमायुक्तं नानाहर्म्यविराजितम् ॥४॥
 प्रत्यभिज्ञा तदा जाताऽप्यस्माकं प्रेक्ष्य तत्पुरम् । स्वर्गोयमिति केनासौ निर्मितोऽस्ति महाद्भुतम् ॥५॥
 राजानं देवसकाशं व्रजतं मृगया वनं । अस्माभिः सम्बिता दृष्टा विमानोपरि चाविका ॥६॥
 क्षणाच्चचाल गगने विमानं पवनेरितम् । भूहताद्वा ततः प्राप्तं देशे चाये मनोहरे ॥७॥
 नदनं च वनं तत्र दृष्टमस्माभिरुत्तमम् । पारिजाततरुच्छायामधिता सुरभिः स्थिता ॥८॥
 चतुर्दन्तो गजस्तस्या समीपं समवस्थितः । अप्सरसा तत्र वृक्षानि मेनकाप्रभृतीनि च ॥९॥
 क्रीडति विविधैर्भविर्गानिमृत्पसमन्वितैः । गंधवा शतशस्तत्र यज्ञा विद्याधरास्तथा ॥१०॥
 मदारवाटिकामध्ये गायति च रमति च । दृष्टं शतक्रतुस्तत्र पोलोम्या सहितं प्रभु ॥११॥
 वयं तु विस्मिताश्चास्मं दृष्ट्वा त्रैविष्टप तदा । यादं पतिं कुवरं च यमं सूर्यं विभावमुम् ॥१२॥
 विलोक्य विस्मिताश्चास्मं वयं तत्र सुरास्मिताः । तदा विनिगतो राजा पुनस्तस्मात्सुमण्डितात् ॥१३॥
 दधराज इवाशोभ्यो नरबाह्यावन्नो स्थितः । विमानस्था वयं तूच्चचालं तरसागतम् ॥१४॥
 ब्रह्मलोकं तदा दिव्यं सर्वदेवतममृतम् । तत्र ब्रह्माण्णालोक्य विस्मितो हरकेसरो ॥१५॥
 सभायां तत्र वेदाश्च सर्वे सागा स्वरूपिणः । सागरा सरितश्चैव पर्वता पद्मगोरगा ॥१६॥
 मामुचतुश्चतुर्वक्त्रं कोऽयं ब्रह्मा सनातनः । तावदोचमहं नैव जानं सृष्टिपतिं पतिम् ॥१७॥
 कोऽहं कोऽयं विमर्षं वा भ्रमोऽयं मम चक्षुरो । क्षणादयं विमानं तच्चचालामु मनोपवम् ॥१८॥
 कैलासशिखरे प्राप्तं रम्यं यन्गणान्वितं । मदारवाटिकारम्ये कीरकोविलभूजितं ॥१९॥
 वीणामुग्जवाद्यं च नादिने मुखदे सिन्धे । यदा प्राप्तं विमानं ततर्देव सदनच्छुभात् ॥२०॥

नाम्परा नापि गधर्वी नेय देवागना किल । इति सद्यमापनास्तत्र नारद सस्यिता ॥४९॥
तदाश्नो भगवान्विष्णुर्दष्टा ता चारुहासिनीम् । उवाचावास्वविज्ञानात्कृत्वा मनसि निश्चयम् ॥५०॥
एषा भगवती देवी सर्वेषा कारण हि न । महाविद्या महामाया पूर्णा प्रकृतिरव्यया ॥५१॥
दुर्ज्ञेयाऽल्पधिया देवी योगगम्या दुराशया । इच्छा परात्मन काम नित्यानित्यस्वरूपिणी ॥५२॥
दुराराध्याऽल्पभार्यश्च देवी विश्वेश्वरी शिवा । वेदगर्भा विशालाक्षी सवपामादिरीश्वरी ॥५३॥
एषा सहस्र सङ्गल विश्व क्रोडति सक्षये । लिंगानि सर्वजीवाना स्वशरीरे निवेश्य च ॥५४॥
सर्वबीजमयी ह्येषा राजते साम्प्रत सुरो । विभूतय स्थिता पार्श्वे पश्यता कोटिश क्रमात् ॥
दिव्याभरणभूपाढया दिव्यगधानुलेपना । परिचर्यापरा सर्वा पश्यता ब्रह्माशकरी ॥५६॥
घन्या वय महाभागा कृतकृत्या स्म साप्रतम् । यदन दर्शन प्राप्त भगवत्या स्वय त्विदम् ॥५७॥
तपस्तप्त पुरा यत्नात्तस्येद फलमुत्तमम् । अन्यथा दर्शन कुत्र भवेदस्माकमादरात् ॥५८॥
पश्यति पुण्यपुजा ये ये वदान्यास्तपस्विन । रागिणो नैव पश्यति देवी भगवती शिवाम् ॥५९॥
मूलप्रकृतिरेवैषा सदा पुरपसगता । ब्रह्माड दर्शयत्येषा कृत्वा वै परमात्मने ॥६०॥
ब्रह्माज्ञो दृश्यमखिल ब्रह्माड देवता सुरो । तस्यैषा कारण सर्वा माया सर्वेश्वरी शिवा ॥६१॥
क्वाह वाक्व सुरा सर्वे रम्भाद्या सुरयोपित । लक्ष्मणेन तुलामस्या न भवाम कश्चन ॥६२॥
सीपा वरागना नाम या वै दृष्टा महार्णवे । बालभाषे महादेवी दोलयतीव मा मुदा ॥६३॥
शयन वटपत्रे च पर्यवे सुस्थिरे दृढ । पादागुष्ठ कर कृत्वा निवश्य मुखपकजे ॥६४॥
लेलिहृत च क्रोडतमनेर्ववालचेष्टित । रममाण कोमलाग वटपत्रपुटे स्थितम् ॥६५॥
गायत्री दोलयती च बालभावान्मयि स्थिते । सेय मुनिश्चित ज्ञात जात म दर्शनादिव ॥६६॥
काम नो जननी सीपा शृणु त प्रवदाम्यहम् । अनुभूत मया पूव प्रत्यभिज्ञा समुत्थिता ॥६७॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे तृतीयोऽध्याय ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा भगवान्विष्णु पुनराह जनार्दन । वय गच्छेम पार्श्वेऽस्या प्रणमत पुन पुन ॥१॥
सेय वरा महामाया दास्यत्येषा वरान्दि न । स्तुवाम सर्निधि प्राप्य निर्भयादचरणातिके ॥२॥
यदि नो वारयिष्यति द्वारस्या परिचारका । पठिष्यामश्नतत्रस्या स्तुतिदेव्या समाहिता ॥३॥

ब्रह्मोवाच

इत्युक्ते हरिणा वाक्ये सुप्रहृष्टो मुसस्थितो । जातो प्रमुदिनो काम निक्ते गमनाय च ॥४॥

ओमित्युक्त्वा हरिं सर्वे विमानात्त्वरितास्त्रय । उत्तीर्य निर्गता द्वारि शकमाना मनस्यलम् ॥५॥
 द्वारस्थान्वीक्ष्य तान्सर्वा देवी भगवतो तदा । स्मित कृत्वा चकाराशु तास्त्रीन्श्रीरूपधारिण ॥६॥
 वयं युवतयो जाता सुरूपाश्चारुभूषणा । विस्मये परम प्राप्ता गतास्तत्सन्निधिं पुन ॥७॥
 सा दृष्ट्वा न स्थितास्तत्र श्रीरूपाश्चरणातिके । व्यलोकयत चारुङ्गी प्रेमसपूर्णया दृशा ॥८॥
 प्रणम्य ता महादेवीं पुरतः सस्थिता वयम् । परस्पर लोकायत श्रीरूपाश्चारुभूषणा ॥९॥
 पादपीठं प्रेक्षमाणा नानामणिविभूषितम् । सूर्यकोटिप्रसीकाश स्थितास्तत्र वयं त्रय ॥१०॥
 वाञ्छिद्रक्तावरास्तत्र सहचर्य सहस्रशः । वाञ्छिश्रीलावरा नार्यस्तथा पीतावरा शुभा ॥११॥
 देव्यः सर्वा शुभाकारा विचित्राम्बरभूषणा । विरेजुः पाद्वर्तस्तस्याः परिचर्यापरा किल ॥१२॥
 जगुश्च ननुतुङ्गायाः पर्युपासत ता स्त्रियः । वीणामास्तवाद्यानि वादयतो मुदान्विता ॥१४॥
 ब्रह्माहमखिलं सर्वं तत्र स्थावरजगम् । ब्रह्म विष्णुश्च रुद्रश्च वायुरनिर्यमो रवि ॥१५॥
 शरणं शीतगुस्त्वष्टा कुबेर पावशासनः । पर्वता सागरा नद्यो मधुर्वाप्सरसस्तथा ॥१६॥
 विश्वावसुश्चित्रकेतुः द्युतश्चित्रागदस्तथा । नारदस्तु बुरुक्षचैव हाहाहूहस्तथैव च ॥१७॥
 अश्विनौ वसवः साध्या सिद्धाश्च पितरस्तथा । नागा शेषादयः सर्वे किन्नरोरगराक्षसा ॥१८॥
 वैवृटो ब्रह्मलोकश्च कैलासः पर्वतोत्तमः । सर्वं तदखिलं दृष्टं नखमध्यस्थितं च तत् ॥१९॥
 मञ्जमपवजः तत्र स्थितोऽहं चतुराननः । शेषादायो जगन्नाथस्तथा च मधुकैटभौ ॥२०॥

श्रीभगवानुवाच

एव दृष्टं मया तत्र पादपद्मलोके स्थितम् । विस्मतोऽहं ततो वीक्ष्य किमेतदिति शङ्कित ॥२१॥
 विष्णुश्च विस्मयाविष्टः शबरश्च तथा स्थितः । ता तदा मेनिरे देवी वयं विश्वस्य मातरम् ॥२२॥
 ततो वर्यशनं पूर्णं व्यतिव्रातं प्रपद्यतः । सुषामये शिव द्वीपे बिहार विविधः तदा ॥२३॥
 गच्छत्यस्य तदा तत्र भनिरेऽम्मानवस्थितान् । दम्यं प्रमुदिताकारा नानाभरणमण्डिता ॥२४॥
 वयमप्यतिरम्यत्वाद्वभूविम विमोहिताः । प्रनष्टमनसा सर्वे पश्यन्नावा मनोरमान् ॥२५॥
 एतादा ता महादेवी देवी श्रीभुवनशरीम् । तुष्टाव भगवान्विष्णुर्बुधतोभावसस्थितः ॥२६॥

श्रीभगवानुवाच

नमो देव्यै प्रश्रुत्यै च विधास्यै सततं नमः । वत्स्यास्यै वामदार्यै च वृद्धिद्विष्टयै नमोनमः ॥२७॥
 मुनिदास्यै गङ्गादास्यै गङ्गादास्यै नमः । पञ्चशृत्पविषास्यै ते भुजनेस्यै नमोनमः ॥२८॥
 सर्वाधिपत्यै चूड्यास्यै त्रिपास्यै । अर्धमात्रार्थमनास्यै हस्तेऽस्यै नमोनमः ॥२९॥
 नमो मया तिमिरिदं त्वयि मद्रिषिष्टं तत्तोऽस्य गमवन्त्यावपि मातरस्य ।

शक्तिश्च तेऽस्य करणे विततप्रभावा जाताऽधुना सकललोकमयीति नूनम् ॥३०॥
 विस्तार्य सर्वमखिल सदसद्रिकार सदशयस्यविकल पुरुषाय काले ।
 तत्त्वैश्च षोडशभिरेव च सप्तभिश्च भासीद्रजालमिव न किल रजनाय ॥३१॥
 न त्वामृते किमपि वस्तुगत विभाति व्याप्यैव सर्वमखिल त्वमवस्थिताऽसि ।
 शक्तिं विना व्यवहृतो पुत्पोऽप्यशक्तो बभण्यने जननि बुद्धिमता जनेन ॥३२॥
 प्रीणासि विश्वमखिल सतत प्रभावं स्वस्तेजसा च सकल प्रकटीकरोषि ।
 अतस्येव देवि तरसा किल कल्पकाले को वेद देवि चरित तव वै भवस्य ॥३३॥
 प्राता वय जननि ते मधुकुण्डभाभ्या लोकाश्च ते मुवितस्ता खलु दर्शिता वै ।
 नीता सुखस्य भवने परमा च कोटि यद्दर्शनं तव भवानि महाप्रभावम् ॥३४॥
 नाह भवो न च विरिचि विवद मात कोऽन्यो हि वेत्ति चरित तव दुर्विभाग्यम् ।
 जानीह सति भुवनानि महाप्रभावे ह्यस्मिन्भवानि रचिते रचनाकलापे ॥३५॥
 अस्माभिरन भुवने हरिरन्य एव दृष्ट शिव कमलज प्रयितप्रभाव ।
 अन्येषु देवि भुवनेषु न सति किं ते किं विद्य दवि वितत तव सुप्रभावम् ॥३६॥
 याचैश्वर्य तैश्चिकमल प्रणिपत्य काम धिते सदा वसतु रूपमिदं तवैतत् ।
 नामापि वनप्रकुहरे सतत तवैव सदशनं तव पदावुजयो सदैव ॥३७॥
 भूतोऽयमस्ति सतत मयि भावनीय त्वा स्वामिनीति मनसा ननु चिंतयामि ।
 एपाऽवयोरविरता किं देवि भूयाद्व्याप्ति सदैव जननी सुतयोरिवार्थे ॥३८॥
 त्व वेत्ति सर्वमखिल भुवनप्रपञ्च सर्वज्ञता परिसमाप्तिनितान्तभूमि ।
 किं पामरेण जगदत्र निवेदनीय यद्युक्तमाचर भवानि तवैगित स्यात् ॥३९॥
 ब्रह्मा सृजत्यवनि विष्णुरुमापतिश्च सहारकारक इय तु जने प्रसिद्धि ।
 किं सत्यमेतदपि दवि तवच्छया वै कर्तुं क्षमा वयमजे तव शक्तियुक्ता ॥४०॥
 धात्री धराधरमुत न जगद्विभाति आधारशक्तिरखिल तव वै विभक्ति ।
 सूर्योऽपि भाति वरदे प्रभया युतस्ते त्व सर्वमेतदखिल विरजा विभाति ॥४१॥
 ब्रह्माऽहमीश्वरवरः किं त प्रभावात्मवै वय जनियुता न यदा तु नित्या ।
 वैऽन्ये गुरा शनमश्वप्रमुखाश्च नित्या नित्या त्वमेव जननी प्रकृति पुराणा ॥४२॥
 त्व चेद्भवानि दयम पुरय पुराण जानऽहमय तव सनिधिग सदैव ।
 नोयदह विभुरनादिरनीह ईशो विश्वात्मयीरिति तम प्रकृति गदैव ॥४३॥
 विद्या त्वमेव ननु बुद्धिमता नराणां शक्तिस्त्वमेव किं शक्तिमता सदैव ।

त्वं कीर्तिकातिकमलामलतुष्टिरूपा मुक्तिप्रदा विरतिरेव मनुष्यलोके ॥४४॥
 गायत्र्यसि प्रथमवेदकला त्वमेव स्वाहा स्वधा भगवती सगुणार्धमाना ।
 धाम्नाय एव विहितो निगमो भवत्यै सजीवनाय सततं सुरपूर्वजानाम् ॥४५॥
 मोक्षार्थमेव रचयस्यखिल प्रपञ्चं तेषां गता खलु यतो ननु जीवभावम् ।
 अंशा घनादिनिघनस्य किलानघस्य पूर्णार्णवस्य वितता हि यथा तरगाः ॥४६॥
 जीवो यदा तु परिवेत्ति तवैव कृत्य त्वं सहरस्यखिलमेतदिति प्रसिद्धम् ।
 नाट्यं नटेन रचितं वितथेऽन्तरगे कार्ये कृते विरमसे प्रथितप्रभावा ॥४७॥
 ज्ञाता त्वमेव मम मोहमयाद्भवाद्येस्त्वामविके सततमेमि महातिदे च ।
 रागादिभिर्विरचिते वितथे विलास्ते मामेव पाहि बहुदुःखकरे च काले ॥४८॥
 नमो देवि महाविद्ये नमामि चरणौ तव । सदा ज्ञानप्रकाश मे देहि सर्वार्थदे शिवे ॥४९॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

इत्थुमत्वा विरते विष्णो देवदेवे जनार्दने । उवाच शंकर शर्व प्रणत पुरतः स्थितः ॥१॥

शिव उवाच

यदि हरिस्तव देवि विभावजस्तदनु पश्यज एव तवोद्भव ।
 किमहमत्र तवापि न सद्गुण सकललोकविधौ चतुरा शिवे ॥ २ ॥
 त्वमसि भू सलिल पवनस्तथा खमपि बह्निगुणश्च तथा पुनः ।
 जननि तानि पुनः करणानि च त्वमसि बुद्धिमनोऽप्यथ हृदिति ॥ ३ ॥
 न च विदति वदति च येऽन्यथा हरिहराजकृतं निखिल जगत् ।
 तव कृताकृत्य एव सदैव ते विरचयति जगत्सचराचरम् ॥ ४ ॥
 अवनिवायुखवह्निजलादिभिः सविपर्ययं सगुणैश्च जगद्भवेत् ।
 यदि तदा कथमद्य च तत्स्फुटं प्रभवतीति तवाव कलामृते ॥ ५ ॥
 भवसि सर्वमिदं सचराचरं त्वमजविष्णुशिवाकृतिकल्पितम् ।
 विविधवेषविलासकुतूहलैर्विरमसे रमसेऽम्ब यथारुचि ॥ ६ ॥
 सकललोकसिन्धुसुरह हरि कमलमूश्च भवाम यदाऽम्बिके ।
 तव पदाम्बुजपासुपरिग्रहे समधिगम्य तदा ननु चक्रिम ॥ ७ ॥

यदि दयार्द्रमना न सदाविके कथमहं विहितश्च तमोगुणः ।
 कमलजश्च रजोगुणसम्भवः सुविहितं विमुक्तत्त्वगुणो हरिः ॥८॥
 यदि न ते विपत्ता मतिरविके कथमिदं बहुधा विहितं जगत् ।
 सचिवभूपतिभृत्यजनावृतं बहुवनैरघनैश्च समाकुलम् ॥९॥
 तव गुणास्त्रय एव सदा क्षमा प्रकटनावनसहरणेषु वै ।
 हरिहरद्रुहिणाञ्च क्रमात्त्वया विरचितास्त्रिजगत् किल कारणम् ॥१०॥
 परिचितानि मया हरिणा तथा कमलजेन विमानगतेन वै ।
 पयिगतैर्भुवनानि कृतानि वा कथय केन भवानि नवानि च ॥११॥
 सृजसि पामि जगज्जगदविके स्वकलया कियदिच्छसि नाशितुम् ।
 रमयसे स्वर्पतिं पुरुषं सदा तव गतिं न हि विषयं वयं शिवे ॥१२॥
 जननि देहि पदाम्बुजसेवनं भवति भागवतानपि न सदा ।
 पुरुषतामधिगम्य पदाब्जजाद्विरहिता बलमे न सुखं स्पृष्टम् ॥१३॥
 न रुचिरस्ति ममावपदाब्जं तव विहाय शिवे भुवनेष्वलम् ।
 निवसितुं नरदेहमवाप्य च त्रिभुवनस्य पतित्वमवाप्य वै ॥१४॥
 सुदति नास्ति मनागपि मे रनिर्युवतिभावमवाप्य तवान्तिके ।
 पुरुषता बलं मुखाय भवत्यलं तव पदं न यदीक्षणगोचरम् ॥१५॥
 त्रिभुवनेषु भवत्वियमविके मम सदैव हि कीर्तिरनाविद्या ।
 युवतिभावमवाप्य पदाब्जं परिचितं तव ससूतिनाशनम् ॥१६॥
 भुवि विहाय तवान्तिकसेवनं न इह बाधति राज्यमकटकम् ।
 भ्रुटिरसौ किल याति युगात्मना न निवृत्तं यदि तैर्द्विजसरोरहम् ॥१७॥
 तपस्वि ये निरता मुनयोऽमलास्तव विहाय पदाम्बुजपूजनम् ।
 जननि ते त्रिघिना किल वचिता परित्रयो विभवे परिकल्पित ॥१८॥
 न तपसा न दमेन समाधिना च तथा विहितं क्रतुभिर्यथा ।
 तव पदाब्जपरागनिपेवणाद्भवति मुक्तिर्गजे भवमायरात् ॥१९॥
 भुङ्क्ष्व दया दयमे यदि देवि मा कथय मन्त्रमनाविलम्बितम् ।
 ममभव प्रजपन्मुनिर्तो ह्यहं मुविशदं च नवार्णमनुत्तमम् ॥२०॥
 प्रथमजन्मनि चाधिगतो मया तदयुना न विभाति नवाक्षरः ।
 कथय मा मनुमय भगवांश्चाज्जननि तारय तारय तारके ॥२१॥

न किं त्वं समर्थाऽसि विश्वं विधातुं दृश्यांश्च सर्वं चतुर्धा विभक्तम् ।
 विनोदार्थमेवंविधं भा विधायादिसर्वं किलेदं करोषीति कामम् ॥३५॥
 हरिः पालकः किं त्वयाऽसौ मधोर्वा तथा कंटभाद्रक्षितः सिंधुमध्ये ।
 हरः संहृत किं त्वयाऽसौ न काले कथं मे भ्रुवोर्मध्यदेशात्स जातः ॥३६॥
 न ते जन्म कुत्रापि दृष्टं श्रुतं वा कुत, संभवस्ते न कोऽपीह वेद ।
 किलाद्यासि शक्तिस्त्वमेका मवानि स्वतन्त्रं समस्तैरतो बोधिताऽसि ॥३७॥
 त्वया संयुतोऽहं विकतुं समर्थो हरिस्त्रातुमव त्वया सयुतश्च ।
 हरः सप्रहृतुं त्वयैवेह युक्तं क्षमा नाद्य सर्वं त्वया विप्रमुक्ता, ॥३८॥
 यथाऽहं हरि शकर, किं तथाऽन्ये न जाता न संतोह नो वाऽभविष्यन् ।
 न मुह्यन्ति केऽस्मिन्स्तवात्यतचित्रे विनोदे विवादास्पदेऽप्यशयानाम् ॥३९॥
 शर्कर्ता गुणस्पष्ट एवाद्य देवो निरीहोऽनुपाधिः सर्वैवाकलश्च ।
 सथापीश्वरस्ते वितीर्ण विनोद सुसपश्यतीत्याहुरेव विधिज्ञा, ॥४०॥
 दृष्टादृष्टविभेदेऽस्मिन्प्राक्तत्त्वतो वै पुमान्वर । नान्य कोऽपि तृतीयोऽस्ति प्रमेये सुविचारिते ॥४१॥
 न मिथ्या वेदवान्य वै कल्पनीय वदाचन । विरोधोऽय मयाऽत्यत हृदये तु विशकित, ॥४२॥
 एवमेवाद्वितीय यद्ब्रह्म वेश वदति वै । सा किं त्व वाय्म्यो वा किं सदेह विनिवर्तय ॥४३॥
 नि संशय न मे चेत् प्रभवत्यविशङ्कितम् । द्वित्वैकत्वविचारेऽस्मिन्निमग्न क्षुल्लक मन, ॥४४॥
 स्वमुपेनापि सदेह छेत्तुमर्हसि मामकम् । पुण्यभोगान्च मे प्राप्ता सगतिस्त्वं पादयो ॥४५॥
 पुमानसि त्वं स्त्री वाऽसि वद विस्तरतो मम । ज्ञात्वाऽहं परमा शक्तिं मुक्त, स्या भवसागरात् ॥४६॥

इति श्रीमदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

इति पृष्टा मया देवी विनयावनतेन च । उवाच वचनं श्लक्ष्णमावा भगवती हि सा ॥१॥

देव्युवाच

सर्वकृत्वं न भेदोऽस्ति सर्वदेव ममाम्य च । योऽसौ साहमह योसौ भेदोऽस्ति मतिविभ्रमात् ॥२॥
 आनयोर्तरं सूक्ष्म यो वेद मतिमान्हि स, । विमुक्तः स तु ससारान्मुच्यते नात्र संशय, ॥३॥
 एवमेवाद्वितीय वै ब्रह्म नित्यं सनातनम् । ईतभाव पुनर्याति काल उत्पित्सुसृजके ॥४॥

यथा दीपस्तथोपाधेयोऽगात्मजायते द्विधा । छायेवादशमध्ये वा प्रतिबिम्ब तथाऽऽवयो ॥५॥
 भेद उत्पत्तिशाले वै मर्षाय प्रभवत्यज । दश्यादृश्यविभेदोऽयं द्वैविध्ये सति सर्वथा ॥६॥
 नाहं नो न पुमाश्चाहं न बलीवर्गसंक्षये । सर्गे सति विभेदस्यात्कल्पितोऽयं धिया पुनः ॥७॥
 अहं बुद्धिरहं धीदहं धृतिः कीर्तिः स्मृतिस्तथा । श्रद्धा मेधा दया लज्जा क्षुधा तृष्णा तथा क्षमा ॥८॥
 कांतिः शांतिः पिपासा च निद्रा तद्राजराऽजरा । विद्याविद्या मूढा बाह्या शक्तिश्चाशक्तिरेव च ॥९॥
 वसा मज्जा च त्वक्चाहं दृष्टिर्वाङ्मनानूता । परा मध्या च पश्यती नाटयोऽहं विविधाश्च मा ॥
 किं नाहं पश्यं ससारे मद्दियुक्तं किमस्ति हि । सर्वमेवाहमित्येव निश्चयं विद्धि पश्यज ॥११॥
 एतैर्मै निश्चितैर्हर्षैर्विहीनं किं वदस्व मे । तस्मादहं विधेयास्मिन्सर्गे वै वितताऽभवम् ॥१२॥
 नूनं सर्वेषु देवेषु नानानामधरा ह्यहम् । भवामि शक्तिरूपेण करोमि च पराक्रमम् ॥१३॥
 शीरी ब्राह्मी तथा रोद्री वाराही वैष्णवी शिवा । वासुणी चायं कौवेरी नारसिंही च वासवी ॥१४॥
 उत्पन्नेषु समस्तेषु कार्येषु प्रविशामि तान् । करोमि सर्वकार्याणि निमित्तं तं विधाय वै ॥१५॥
 जज्ञे द्यौत तथा ब्रह्मावौण्यं ज्योतिर्दिवाकरे । निशानाथे हिमा काम प्रभवामि यथा तथा ॥१६॥
 मया त्यक्तं विधे नूनं स्पष्टितुं न क्षमं भवेत् । जीवजातं च ससारे निश्चयोऽयं ब्रुवे त्वमि ॥१७॥
 अशक्तं शङ्करो हतुं दैत्यानिक्ल मथोज्जितं । शक्तिहीनं नरं शूते लोकश्रैवातिदुर्बलम् ॥१८॥
 रुद्रहीनं विष्णुहीनं न वदति जनाक्लि । शक्तिहीनं यथा सर्वं प्रवदति मराधमम् ॥१९॥
 पतितं स्वर्लितं भीतं द्यातं शत्रुवशं गतं । अशक्तं प्रोच्यते लोके नारद कोपि कथ्यते ॥२०॥
 तद्विद्धि कारणं शक्तियथा त्वं च प्रसूयसि । भविता च यदा युक्तः शक्त्या कर्ता तदाऽखिलम् ॥
 तथा हरिस्तथा शत्रुभुक्त्येन्द्रोऽयं विभावसु । शशी सूर्यो यमस्त्वष्टा वरुण पवनस्तथा ॥२२॥
 परा स्थिरा तथा धर्तुं शक्तियुक्ता यदा भवेत् । अन्यथा चेदशक्ता स्यात्परमाणोश्च धारणे ॥२३॥
 तथा दीपमनया कूर्मो येऽये सर्वे च दिग्गजा । मयुक्ता वै समर्थाश्च स्वानि कार्याणि साधितुम् ॥
 जलं पिबामि सकलं महारामि विभावसुम् । पवनं स्तभयाम्यद्य यदिच्छामि तथाचरम् ॥२५॥
 तत्त्वानां चैव सर्वेषां कदापि कथलोद्भव । असता भावसंदेहं कर्तव्यो न कदाचन ॥२६॥
 कदाचित्प्रागभावः स्यात्प्रध्वमाभाव एव वा । मूर्तिरूपेषु कपालेषु घटाभावे यथा तथा ॥२७॥
 अद्यापि पृथिवी नाम्नि च गतेनि विचारणे । सजाता इति विज्ञेया अस्यास्तु परमाणवः ॥२८॥
 साधनं शक्तिश्च शून्यं निःशान्त्यं सकर्तृकम् । अहंकाराग्रिमं चैव सप्तभेदैर्विश्रितम् ॥२९॥
 गूढाणानि महत्स्वमहद्गूढास्तदुद्भव । ततः सर्वाणि भूतानि रजयस्य यथा पुरा ॥३०॥
 प्रजन्तु स्वानि यिल्लयानि विरच्य निवसतु च । स्वानि स्वानि च कार्याणि कुर्वन्तु ईवमाविता ॥३१॥
 गूढाणामां विधे शक्तिं गुरुणा चारुहासिनीम् । महासरस्वती नाम्ना रजोगुणयुता वराम् ॥३२॥

इवेतावरधरा दिव्या दिव्यभूषणभूषिताम् । वरासनसमास्तदा क्रीडार्यं सहचारिणीम् ॥३३॥
 एषा सहचरी नित्य भविष्यति वरागता । भागवमस्था विभूति मे मत्वा पूज्यतमा प्रियाम् ॥
 गच्छ त्वमनया सार्धं सत्यलोक वताशु वै । वीजान्चतुर्विधं सव समुत्पादय साप्रतम् ॥३५॥
 लिंगलोशादच जीर्वन्ति सहिता कर्मभिस्तथा । वर्तन्ते सस्थिता काले तान्कुरु त्व यथा पुरा ॥
 कालकर्मस्वभावाख्यै कारणै सकल जगत् । स्वभावस्वगुणैर्युक्त पूर्ववत्सचराचरम् ॥३७॥
 माननीयस्त्वया विष्णु पूजनीयश्च सर्वदा । सत्त्वगुणप्रधानत्वादधिक सर्वत सदा ॥३८॥
 यदा यदा हि कार्यं वो भविष्यति दुरत्ययम् । करिष्यति पृथिव्या वै अवतार तदा हरि ॥३९॥
 तिर्यग्योनावयान्यन मानुषी तनुमाश्रित । दानवाना विनाश वै करिष्यति जनार्दन ॥४०॥
 भवोऽय ते सहायश्च भविष्यति महाबल । समुत्पाद्य सुरान्सर्वान्विहरस्व यथासुखम् ॥४१॥
 ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या नानायज्ञै सन्निभै । यजिष्यन्ति विधानेन सर्वान्व सुसमाहिता ॥४२॥
 भनामीञ्चारणात्सर्वे भक्षेणु सकलेषु च । सदा तृप्ताश्च सन्तुष्टा भविष्यन्तु मुरा किल ॥४३॥
 शिवश्च माननीयो वै सर्वथा यत्तमोगुण । यज्ञकार्येषु सर्वेषु पूजनीय प्रयत्नत ॥४४॥
 यदा पुन सुराणा वै भय दैत्याद्भविष्यति । शक्त्यो मे तदोत्पन्ना हरिष्यति सुविग्रहा ॥४५॥
 घाराही वैष्णवी गौरी नारसिंही सदाशिव । एताश्चान्याश्च कार्याणि कुरु त्व कमलोद्भव ॥
 नवाशरमिम मन्त्र बीजध्यानयुत सदा । जपन्सर्वाणि कार्याणि कुरु त्व कमलोद्भव ॥४७॥
 मन्त्राणामुत्तमोऽय वै त्व जानीहि महामते । हृदये ते सदा धार्यं सर्वकामार्थमिन्द्वये ॥४८॥
 इत्युक्त्वा मा जगन्माता हरि प्राह शुचिस्मिता । विष्णो ब्रज गृहाणेमा महालक्ष्मी मनोहराम् ॥४९॥
 सदा वक्ष स्येते स्थाने भविता नात्र सदाय । क्रीडार्यं ते मया दत्ता शक्ति सर्वार्थदा शिवा ॥
 त्वयेय नावमन्तव्या माननीया च सर्वदा । लक्ष्मीनारायणाख्योऽय मोगो वै विहितो मया ॥५१॥
 जीवनार्यं कृता यन्ता देवाना सर्वथा मया । अविरोधेन सगेन यतितव्य त्रिमि मदा ॥५२॥
 त्व च वैधा शिवस्त्वेते देवा मदगुणसम्भवा । मान्या पूज्याश्च सर्वेषा भविष्यन्ति न सदाय ॥५३॥
 ये विभेद करिष्यन्ति मानवा मूढचेतस । निरय ते गमिष्यन्ति विभेदान्नात्र सदाय ॥५४॥
 मोहरि स शिव सागाद्य शिव सस्वय हरि । एतयोर्भेदमात्रिण्णरकाय भवेन्नर ॥५५॥
 तर्पय द्रुहिणो ज्ञेयो नात्र वार्या विचारणा । अपरो गुणभेदाऽस्मि शृणु विष्णो ब्रवीमि ते ॥५६॥
 मुख्य सत्त्वगुणस्मिन्नु वरमात्मविचितने । गौणत्वेऽपि परो ह्यातो रजोगुणतमामुगो ॥५७॥
 ऋम्या सह विकारेषु नानाभेदेषु सर्वदा । रजोगुणयुतो भूत्वा विहरस्वानया मह ॥५८॥
 कामोज कामराज च मायाबीज तृतीयकम् । मन्त्रोऽय त्व रमाकात मद्गत परमार्थद ॥५९॥
 गृहीत्वा जप स नित्यं विहरस्व यथासुखम् । न ते मृत्युमय विष्णो न कालप्रभव भयम् ॥६०॥

यावदेव विहारो मे भविष्यति सुनिश्चय । सहरिष्याम्यह सर्वं यदा विश्व चराचरम् ॥६१॥
 भवतोऽपि तदा नून मयि लीना भविष्यथ । स्मर्तव्योऽय सदा मत्र कामदो मोक्षदस्तथा ॥६२॥
 उद्गीर्णेन च सयुक्त कर्तव्य शुभमिच्छता । कारयित्वाऽथ वैकुण्ठ वस्तव्य पुरपोत्तम ॥६३॥
 विहरस्व यथाकाम चितयन्मा सनातनीम् ।

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा वासुदेव सा त्रिगुणा प्रकृति परा ॥६४॥

निर्गुणा शकर देवमवोचदमृत वच ।

देव्युवाच

गृहाण हरगौरी त्व महाकाली मनोहराम् ॥६५॥

बैलास कारयित्वा च विहरस्व यथामुत्तमम् । मुख्यस्तमोगुणस्तेऽस्तु गौणी सत्त्वरजोगुणी ॥६६॥
 विहरासुरनाशाय रजोगुणतमोगुणी । तपस्तप्त तथा कर्तुं स्मरण परमात्मन ॥६७॥
 सर्वसत्त्वगुण शान्तो गृहीतव्य सदाऽनघ । सर्वथा त्रिगुणा यूय सृष्टिस्थित्यतकारका ॥६८॥
 एभिर्विहीन ससारे वस्तु नैवान कुनचित् । वस्तुमान तु यद्दृश्य ससारे त्रिगुण हि तत् ॥६९॥
 दृश्य च निर्गुण लोके न भूत नो भविष्यति । निर्गुण परमात्माऽसौ न तु दृश्य कदाचन ॥७०॥
 सगुणा निर्गुणा चाह समये शकरोत्तमा । सदाऽह कारण शभो न च कार्यं कदाचन ॥७१॥
 सगुणा कारणत्वाद्वा निर्गुणा पुरुषातिके । महत्तत्त्वमहकारो गुणा शब्दादयस्तथा ॥७२॥
 कार्यकारणरूपेण ससरते त्वहर्निशम् । सदुद्भूतस्त्वहकारस्तेनाह कारण शिवा ॥७३॥
 अहकारश्च मे कार्यं त्रिगुणोऽसौ प्रतिष्ठित । अहकारामहत्तत्त्व बुद्धि सा परिकीर्तिता ॥७४॥
 महत्तत्त्व हि कार्यं स्यादहंकारो हि कारणम् । तमानाणि त्वहकारादुत्पद्यते सदैव हि ॥७५॥
 कारण पञ्चभूताना तानि सर्वसमुद्भवे । कर्मेन्द्रियाणि पञ्चैव पञ्च ज्ञानेन्द्रियाणि च ॥७६॥
 महाभूतानि पञ्चैव मन पोडशमेव च । वाय च कारण चैव गुणोऽय पोडशात्मक ॥७७॥
 परमात्मा पुमानाद्यो न कार्यं न च कारणम् । एव समुद्भूत शभो सर्वेषामादिसम्भवे ॥७८॥
 सक्षेपेण मया प्रोक्तस्तव तन समुद्भूत । अजत्वद्य विमानेन कार्यायं मम सत्तमा ॥७९॥
 स्मरणाद्दर्शनं तुभ्य दाम्येऽह विपमे स्थिते । स्मर्तव्याऽह सदा ददा परमात्मा सनातन ॥८०॥
 उभयो स्मरणादव कार्यसिद्धिरमगमम् ।

ब्रह्मोवाच

इत्युक्त्वा विसर्ज्यस्मान्दत्त्वा शक्तीं सुसंस्कृता ॥८१॥

विष्णवेऽथ महालक्ष्मी महाकाली शिवाय च । महासरस्वतीं महा स्थानात्तास्माद्विमजिता ॥८२॥

यलातर समासाद्य ते जाता. पुरुषा वयम् । चित्तयत. स्वरूपं तत्प्रभावं परमाद्भुतम् ॥८३॥
वमानं तत्समासाद्य स्रष्टास्तत्र वै त्रय । न द्वीपोऽसौ न सा देवी सुधासिन्धुस्तथैव च ॥

पुनर्दष्टं विमानं वै तत्रास्माभिर्न चान्यथा ॥८४॥

आसाद्य तस्मिन्वितते विमाने प्राप्ता वयं पञ्चसन्निधौ च ।

महार्णवे यत्र हतौ दुरत्ययौ मुरारिणा तौ मधुकैटभाक्ष्यौ ॥८५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

एवप्रभावा सा देवी मया दृष्टास्य विष्णुना । शिवेनापि महाभाग तास्ता देव्यः पूयकपूयक् ॥१॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य पितुर्वाक्यं नारदो मुनिस्ततः । पप्रच्छ परमप्रीतः प्रजापतिमिदं वच ॥२॥

नारद उवाच

पुमानाद्योऽविनाशी यो निर्गुणोऽच्युतिरग्नयः । दृष्टश्चैवानुभूतश्च तद्वत्स्वः पितामह ॥३॥

त्रिगुणा बोधिता शक्तिर्निर्गुणा कीदृशी पित । तस्या स्वरूपं मे ब्रूहि पुरयस्य च पद्मज ॥४॥

यदर्थं च मया तत्तत्स्वेतद्वीपे महत्तपः । दृष्टा सिद्धा महात्मानस्तापसा गतमन्यव ॥५॥

परमात्मा न संप्राप्तो मयाऽग्नौ दृष्टिगोचरः । पुनः पुनस्तपस्तीव्रं कृतं तत्र प्रजापते ॥६॥

भक्षता सगुणा शक्तिर्दृष्टा तात मनोरमा । निर्गुणा निर्गुणाश्चैव कीदृशी तौ वदस्व मे ॥७॥

व्यास उवाच

इति पृष्ठं पिता तेन नारदेन प्रजापति । उवाच वचनं तस्य स्मितपूर्वं पितामह ॥८॥

ब्रह्मोवाच

निर्गुणस्य मुने रूपं न भवेददृष्टिगोचरम् । दृश्यं च नश्वरं यस्मादरूपं दृश्यते वयम् ॥९॥

निर्गुणा दुर्गमा शक्तिर्निगुणश्च तथा पुमान् । ज्ञानगम्यो मुनीनां तु भावनीयो तथा पुनः ॥१०॥

अनादिनिधनी विद्धि सदा प्रकृतिपूरयो । विश्वानेनाभिगम्योतीनाविश्वामनं कर्हिचित् ॥११॥

चैतन्यं सर्वभूतेषु यत्तद्विद्धि परात्मकम् । तेजः सर्वत्रगं नित्यं नानाभावेषु नारद ॥१२॥

तच्च ताच्च महाभाग व्यापकौ विद्धि सवगौ । ताभ्यां विहीनं ससारे न त्रिचिद्वस्तु विद्यते ॥१३॥

तौ विचिंत्यो सदा देहे मिश्रीभूतौ सदाऽग्नयो । एकश्चो चिदात्मानो निर्गुणो निर्मलाबुधो ॥१४॥

या शक्तिः परमात्माऽग्नौ सा योज्ज्वली परमा मता । अतरं नैनयो कोऽपि मूर्खश्च वेदश्च नारद ॥१५॥

अधीत्य सर्वशास्त्राणि वेदान्सागाश्च नारद । न जानाति तयो सूक्ष्ममतर विरतिं विना ॥१६॥
 अहकारकृतं सर्वं विद्वन् स्थावरजङ्गमम् । कथं तद्रहितं पुत्रं भवेत्तल्पशतैरपि ॥१७॥
 निर्गुणं सगुणं पुत्रं कथं पश्यति चक्षुषा । सगुणं च महाबुद्धे चेतसा सविचारय ॥१८॥
 पितृनाच्छादिता जिह्वा चक्षुश्च मुनिसत्तम । कटुं पित्तं विजानाति रसं रूपं न तत्तथा ॥१९॥
 गुणैः समावृतं चेत् कथं जानाति निर्गुणम् । अहकारोद्भवं तच्च तद्विहीनं कथं भवेत् ॥२०॥
 यावन् गुणविच्छेदस्तावत्तद्दर्शनं कुत । तं पश्यति तदा चित्ते यदाऽहकारवर्जित ॥२१॥

नारद उवाच

स्वरूपं देवदेवेश त्रयाणामेव विस्तरात् । गुणानां यत्स्वरूपोऽस्ति ह्यहकारविरूपक ॥२२॥
 सात्त्विको राजसश्चैव तामसश्च तथापर । विभेदेन स्वरूपाणि वदस्व पुरुषोत्तम ॥२३॥
 यज्ज्ञात्वा विप्रमुच्येऽहं ज्ञानं तद्वद मे प्रभो । गुणानां लक्षणान्येव विततानि विभागशः ॥२४॥

ब्रह्मोवाच

त्रयाणां शक्तयस्तिष्ठन्तस्तदब्रवीमि तवानघ । ज्ञानशक्तिः क्रियाशक्तिरर्थशक्तिस्तथापरा ॥२५॥
 सात्त्विकस्य ज्ञानशक्ती राजसस्य क्रियात्मिका । द्रव्यशक्तिस्तामसस्य तिस्रश्च कथितास्तव ॥२६॥
 तेषां कार्याणि वक्ष्यामि शृणु नारद तत्त्वतः । तामस्यां द्रव्यशक्तेश्च शब्दस्पर्शसमुद्भव ॥२७॥
 रूपं रसश्च गन्धश्च तन्मात्राणि प्रचक्षते । शब्दैकगुणमाकाशं वायुं स्पर्शगुणस्तथा ॥२८॥
 सुरूपैकगुणोऽग्निश्च जलं रसगुणात्मकम् । पृथ्वी गन्धगुणा ज्ञेया सूक्ष्माण्येतानि नारद ॥२९॥
 दर्शयित्वा तु द्रव्यशक्तियुतानि वै । तामसाहङ्कारजं स स्थात्सर्गस्तदनुवर्तितं ॥३०॥
 राजस्याश्च क्रियाशक्तेरुत्पन्नानि शृणुष्व मे । श्रोत्रत्वग्रसना चक्षुर्घ्राणि चैव च पञ्चमम् ॥३१॥
 ज्ञानेन्द्रियाणि चैतानि तथा कर्मेन्द्रियाणि च । वाक्पाणिपादपायुश्च गुह्यातानि च पञ्च वै ॥३२॥
 प्राणोऽपानश्च ध्यानश्च समानोदानवायव । पञ्चदशं मिलित्वैव राजसं सर्गं उच्यते ॥३३॥
 माधनानि क्लृप्तानि क्रियाशक्तिमयानि च । उपादानं क्लृप्तेषां विदनुवृत्तिरुच्यते ॥३४॥
 ज्ञानशक्तिसमायुक्ता सात्त्विकान्ध समुद्भवा । दिशो वायुश्च सूर्यश्च वरुणश्चाश्विभावपि ॥३५॥
 ज्ञानेन्द्रियाणां पञ्चानां पञ्चाधिष्ठातृदेवता । चन्द्रो ब्रह्मा तथा रुद्रः क्षेत्रज्ञश्च चतुर्थकः ॥३६॥
 इत्यतः करणाख्यस्य बुद्ध्यादेश्चाधिदेवतम् । चत्वार्येव तथा प्रोक्ता क्लिप्ताधिष्ठातृदेवता ॥३७॥
 मनसा सह चैतानि नूनं पञ्चदशैव तु । सात्त्विकस्य तु सर्गोऽयं सात्त्विकाख्यः प्रकीर्तितः ॥३८॥
 स्थूलसूक्ष्मादिभेदेन द्वे रूपे परमात्मन । ज्ञानरूपं निराकारं निदानं तत्प्रचक्षते ॥३९॥
 मायवस्य तु ध्यानादौ स्थूलरूपं प्रचक्षते । शरीरं सूक्ष्ममेवेदं पुरुषस्य प्रकीर्तितम् ॥४०॥
 मम चैव शरीरं वै सूत्रमित्यभिधीयते । स्थूलं शरीरं वदामि ब्रह्मणः परमात्मनः ॥४१॥

शृणु नारद यत्नेन यच्छ्रुत्वा विप्रमुच्यते । तन्मात्राणि पुरोक्तानि भूतसूक्ष्माणि यानि वै ॥४२॥
 पचीकृत्य तु तान्येव पचभूतममुद्भव । पचीकरणभेदोऽयं शृणु सवदत किल ॥४३॥
 प्रथम रसतन्मात्रमुपादाय मनस्यपि । कल्पयेच्च तथा तद्वै यथा भवति चोदकम् ॥४४॥
 सिष्टानां चैव भूतानामशान्त्वा पूयकपूयक् । उदके मिथयेच्चाशान्कृते रसमये तत ॥४५॥
 तदा भूतविभागे च चैतन्ये च प्रकाशिते । चैतन्यस्य प्रवेशात् तदाऽहमिति सशय ॥४६॥
 प्रतीयमाने तेनैव विशेषेणाभिमानत । आदिनारायणो देवो भगवानिति चोच्यते ॥४७॥
 धनोभूतेऽथ भूतानां विभागे स्पष्टता गते । वृद्धिं प्राप्य गुणैश्चेत्यमेवैकगुणवृद्धित ॥४८॥
 आकाशस्य गुणश्चैकं शब्द एव न चापर । शब्दस्पर्शौ च वायोश्च द्वौ गुणौ परिकीर्तितौ ४९॥
 अग्ने शब्दश्च स्पर्शश्च रूपमेते त्रयो गुणा । शब्दस्पर्शरूपरसाश्चत्वारो वै जलस्य च ॥५०॥
 स्पर्शशब्दरसा रूपं गंधश्च पृथिवीगुणा । एवं मिलितयोगश्च ब्रह्माडोत्पत्तिरुच्यते ॥५१॥
 सर्वे जीवा मिलिरैव ब्रह्माडाशसमुद्भवा । चतुरशीतिलक्षाश्च प्रोक्ता वै जीवजातय ॥५२॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

ब्रह्मोवाच

सर्गोऽयं कथितस्तात यत्पृष्टोऽहं त्वयाऽधुना । गुणानां रूपसंस्था वै शृणुष्वंकाग्रमानस ॥१॥
 सत्त्वं प्रीत्यात्मकं ज्ञेयं सुखात्प्रीतिसमुद्भव । आर्जवं च तथा सत्त्वं शौचं श्रद्धा क्षमा धृतिः ॥२॥
 अनुकंपा तथा लज्जा शांतिः सतोप एव च । एतैः सत्त्वप्रतीतिश्च जायते निश्चला सदा ॥३॥
 श्वेतवर्णं तथा सत्त्वं धर्मं प्रीतिकरं सदा । सच्छब्दोत्पादकं नित्यमसच्छब्दानिवारकम् ॥४॥
 मात्स्विकी राजसी चैव तामसी च तथापरा । श्रद्धा तु त्रिविधा प्रोक्ता मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥५॥
 रत्नवर्णं रजः प्रोक्तमप्रीतिकरमद्भुतम् । अप्रीतिर्दुःखयोगत्वाद्भवत्येव मुनिश्रिता ॥६॥
 प्रद्वेपोऽयं तथा शोहो मत्सरः स्तब्ध एव च । उत्कठा च तथा निद्रा श्रद्धा तव च राजसी ॥७॥
 मानो मदस्तथा गर्वो रजसा किल जायते । प्रत्येतव्यं रजस्वतेर्लक्षणैश्च विचक्षणं ॥८॥
 कृष्णवर्णं तमं प्रोक्तं मोहनं च विपादकृत् । आलस्यं च तथाऽज्ञानं निद्रा दैन्यं भयं तथा ॥९॥
 विवादश्चैव कार्पण्यं कौटिल्यं रोष एव च । वैषम्यं वातिनास्तिक्यं परदोषानुदर्शनम् ॥१०॥
 प्रत्येतव्यं तमस्वतेर्लक्षणं सर्वथा बुधैः । तामस्या श्रद्धया युक्तं परतापोपपादकम् ॥११॥
 सत्त्वं प्रवासयितव्यं नियतव्यं रजः सदा । सहर्तव्यं तमं कामं जनेन दुर्भमिच्छता ॥१२॥
 अन्योन्याभिभवाच्चर्चते विरध्यति परस्परम् । तथाऽन्योन्याश्रया सर्वे न तिष्ठति निराश्रया ॥१३॥
 सत्त्वं न केवलं ब्रवापि न रजो न तमस्तथा । मिलिताश्च सदा सर्वे तेनान्योन्याश्रयाः स्मृताः ॥१४॥

अयो यमिधुनाच्चैव विस्तार कथयाम्यहम् । शृणु नारद यज्ज्ञात्वा मुच्यत भवबधनात् ॥१५॥
 सदहोऽत्र न कर्तव्यो ज्ञात्वत्युक्त मया वच । ज्ञात तदनुभूत यत्परिज्ञात फले सति ॥१६॥
 श्रवणाद्गोनाच्चैव सपद्येव महामत । सत्कारानुभवाच्चैव परिज्ञात न जायते ॥१७॥
 श्रुत तीर्थं पवित्र च श्रद्धोत्पन्ना च राजसी । निर्गतस्तत्र तीर्थे वै दृष्ट चैव यथाश्रुतम् ॥१८॥
 स्नातस्तत्र कृत कृत्य दत्त दान च राजसम् । स्थितस्तत्र वियत्काल रजोगुणसमावृत ॥१९॥
 रागद्वेषाघ्न निर्मल कामक्रोधसमावृत । पुनरव गृह प्राप्तो यथापूर्व तथा स्थित ॥२०॥
 श्रुत च नानुभूत वै तत्र तीर्थं मुनीश्वर । न प्राप्त च फल यस्मादश्रुत विद्धि नारद ॥२१॥
 निष्पापत्वं यत्र विद्धि तीर्थस्य मुनिसत्तम । कृपे फल यथा लोके निष्पन्नानस्य भक्षणम् २२॥
 पापदहविकारा ये कामनोषादय पर । लोभो मोहस्तथा तुष्णा द्वेषो रागस्तथा मद ॥२३॥
 असूयर्ष्याऽक्षमाऽज्ञाति पापान्यतानि नारद । न निगतानि देहात्तु तावत्पापयुतो नर ॥२४॥
 कृते तीर्थे मदतानि देहाघ्न निगतानि चत । निष्फलं यत्र एकैक कर्षकस्य यथा तथा ॥२५॥
 श्रमणापीडित क्षत्र कृष्टा भूमि सुदुर्घटा । उत बीज महर्षं च हिता वृत्तिरुदाहृता ॥२६॥
 अहोरात्र परिविष्टो रक्षणार्थं पणोसुक । कात्रे सुसस्तु हमत वन व्याघ्रादिभिर्भृगम् ॥२७॥
 भक्षित शालभै सब निराशाश्च कृत पुन । तद्वतीर्यथम् पुत्र कष्टदो न फलप्रद ॥२८॥
 मत्स्य समुत्पट जात प्रवृद्ध शास्त्रद्विनात । वैराग्य तत्पुत्र जात तामसार्येषु नारद ॥२९॥
 प्रसह्याभिभवयव तद्वजस्तमसी उभे । रज समुत्पट जात प्रवृत्त गैर्भयोगत ॥३०॥
 तत्तथाभिभवयव तम सत्त्वे तथा उभे । तमस्तयोत्पट भूत्वा प्रवृद्ध मोहयोगत ॥३१॥
 तत्सत्त्वरजसी चाभ सगम्याभिभवयपि । विस्तर कथयाम्यद्य यथाभिभवतीति वै ॥३२॥
 यदा मत्स्य प्रवृद्ध वै मतिधर्मे स्थिता तदा । न चिंतयति याहार्यं रजस्तम समुद्भवम् ॥३३॥
 अयं मत्स्य समुद्भूत गृह्णाति च न चायया । अनायागकृत चार्थं धर्मं यत्र च बाधति ॥३४॥
 गार्ग्याप्यव भागपु काम वै कुरुत तदा । राजसेषु न माक्षार्थं तामसेषु पुन कृत ॥३५॥
 तत्र जिया रज पूव तत्र च तमगो जय । मत्स्य च केचन पुत्र तदा भवति निर्मलम् ॥३६॥
 यत्र रज प्रवृद्ध वै त्यक्त्वा धमान्धनानाना । अयथावृत्ते धमाच्छ्रद्धा प्राप्यतु राजसीम् ॥३७॥
 राजादप्यगधिमन्या भोगस्तु राजस्य । मत्स्य विनिग्न ता तमगश्चापि निग्रह ॥३८॥
 दा तमा त्रिषुद स्यात्पट भवभूव ह । तत्र यत्र न विश्वासो धमनास्य तर्षव च ॥३९॥
 नदा च तामगा प्राप्य वराति च धामाययम् । द्रोह मवत्र कुम्भे न गानिमधिगच्छति ॥४०॥
 त्रिमासं रजस्तमं त्रापना दुमनि गत । यतन कामचारण भावपु धितनपु न ॥४१॥
 एत मत्स्य न भवति रजश्चैव तमस्तथा । गृह्णाति यत्र गुणा मियुपमिन ॥४२॥

रजो विना न सत्त्व स्याद्रज सत्त्व विना क्वचित् । तमो विना न चैवैते वर्तन्ते पुरुषर्षभ ॥४३॥
तमस्ताम्या विहीन तु केवल न कदाचन । सर्वे मिथुनघर्माणो गुणा कार्यान्तिरेषु वै ॥४४॥
अन्योन्यसञ्चिता सर्वे तिष्ठति न वियोजिता । अन्योन्यजनकाश्चैव यत प्रसवघर्णिण ॥४५॥
सत्त्व वदाच्चिच्च रजस्तमसो जनयत्युत । कदाचित्तु रज सत्त्वतमसो जनयत्यपि ॥४६॥
कदाचित्तु तम सत्त्वरजसो जनयत्युभे । जनयत्यवमन्योन्य मूर्तिषड्धृष्ट यथा ॥४७॥
बुद्धिस्त्यास्ते गुणा कामान्बोधयति परस्परम् । देवदत्तविष्णुमित्रयज्ञदत्तादयो यथा ॥४८॥
यथा स्त्रीषु पुरुषश्चैव मियुनौ च परस्परम् । तथा गुणा समायाति युग्मभाव परस्परम् ॥४९॥
रजसो मियुने सत्त्व सत्त्वस्य मियुने रज । उभे ते सत्त्वरजसो तमसो मियुने विदु ॥५०॥

नारद उवाच

इत्येतत्कथितं पित्रा गुणरूपमनुत्तमम् । श्रुत्वाप्येतत्स एवाह ततोऽपृच्छ पितामहम् ॥५१॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे अष्टमोऽध्याय ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

नारद उवाच

गुणानां लक्षणं तात भवता कथितं किल । न तु सोऽस्मि पिबन्मिष्टं त्वग्मुखात्प्रच्युतं रसम् ॥१॥
गुणानां तु परिज्ञानं यथावदनुवर्णय । येनाह परमां शांतिमधिगच्छामि चेत्तसि ॥२॥

व्यास उवाच

इति पृष्ठस्तु पुत्रेण नारदेन महात्मना । उवाच च जगत्कर्ता रजोगुणसमुद्भूतः ॥३॥

ब्रह्मोवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि गुणानां परिवर्णनम् । सम्यङ् माह विजानामि यथामति वदामि ते ॥४॥
सत्त्व तु केवलं नैव कुत्रापि परिलक्ष्यत । मिथ्रीभावात्तु तेषां वै मिथ्यत्वं प्रतिभाति वै ॥५॥
यथा वाचिद्वरा नारी सर्वभूषणभूषिता । हृत्त्वभावयुता कामं भर्तुं प्रीतिकरी भवेत् ॥६॥
मातापित्रोस्तथा सैव वधुवर्गस्य प्रीतिदा । दुःखं मोहं सपत्नीषु जनयत्यपि सैव हि ॥७॥
एव सत्त्वेन तेनैव स्त्रीत्वमापादितेन च । रजसस्तमगश्चैव जनिता वृत्तिरन्यथा ॥८॥
रजसा स्त्रीकृतेनैव तमसा च तथा पुनः । अन्योऽयस्य समायोगादन्यथा प्रीतिभाति वै ॥९॥
अवस्थानात्स्वभावेषु न वै जात्यतराणि च । लक्ष्यतेऽविपरीतानि योगान्नारदं कुत्रचित् ॥१०॥
यथा रूपवती नारी यौवनेन विभूषिता । लज्जामाघुर्ययुक्ता च तथा त्रिनयमयुता ॥११॥
कामशास्त्रविपिज्ञा च धर्मशास्त्रेऽपि समता । भर्तुं प्रीतिकरी भूत्वा सपत्नीनां च दुःखदा ॥१२॥

मोहदुःखस्वभावस्था सत्त्वस्थेत्युच्यते जनैः । तथा सत्त्व विवर्त्तमानमन्यभावं विभाति वै ॥१३॥
 चौरैरपद्रुताना हि सायूना सुखदा भवेत् । दुःखा मूढा च दस्यूना सैव सेना तथागुणा ॥१४॥
 विपरीतप्रतीतिं वै वर्जयन्ति स्वभावतः । यथा च दुर्दिनं जातं महामेघघनावृतम् ॥१५॥
 विस्तृतनितसमुक्तं तिमिरेणावगुण्ठितम् । सिचद्भूमिं प्रवर्पट्वै तमोरुपमुदाहृतम् ॥१६॥
 यदतत्कर्पकाणां वै तदेवातीवदुर्दिनम् । बीजोपस्वरयुक्तानां सुखदं प्रभवत्युत ॥१७॥
 अप्रच्छन्नगृहाणां च दुर्भंगानां विशेषतः । तृणकाष्ठगृहीतानां दुःखदं गृहमेधिनाम् ॥१८॥
 प्रापितभर्तृवाणां वै मोहदं प्रवदत्यपि । स्वभावस्था गुणा सर्वे विपरीता विभाति वै ॥१९॥
 लक्षणानि पुनस्तेषां शृणु पुत्र श्रीमन्महम् । लघुप्रज्ञाशक् सत्त्व निर्मल विशद सदा ॥२०॥
 यदाङ्गानि लघून्नेव नेत्रादोनीन्द्रियाणि च । निर्मलं च तथा चेतो गृह्णाति विषयान् तान् ॥२१॥
 तदा सत्त्व दारीरे वै मतव्यं च समुत्कटम् । जूभास्तम्भश्च तद्राजं च लज्जं चैव राजं पुनः ॥२२॥
 यदा तदुत्कटं जातं दहे यस्य च यस्यचित् । बलिं भृगयते कर्तुं गतुं ग्रामातरं तथा ॥२३॥
 चलचित्तस्य सोऽप्यर्थं विवादे चोद्यतस्तथा । गुरुमावरणं कामं तमो भवति तद्यदा ॥२४॥
 तदाङ्गानि गुरुण्यान् प्रभवत्यावृतानि च । इन्द्रियाणि मनः क्षुण्णं निद्रा नैवाभिवाद्यति ॥२५॥
 गुणानां लक्षणा येव विज्ञेयानोह नारद ।

नारद उवाच

विभिन्नलक्षणां प्रोक्तां पितामहं गुणास्त्रय ॥२६॥
 कथमेकत्र सस्थाने कार्यं कुर्याति शाश्वतम् । परस्परं मिलित्वा हि विभिन्ना क्षत्रवः किल ॥२७॥
 एतस्या कथं कार्यं कुर्वन्तीति वदस्व मे ।

ब्रह्मोवाच

शृणु पुत्र प्रवक्ष्यामि गुणान्ते दीपवृत्तयः ॥२८॥
 प्रदीपश्च यथा कार्यं प्रवक्ष्याम्यर्थदर्शनम् । वतिर्भूतं यथाचिश्च विद्वाश्च परस्परम् ॥२९॥
 विद्वा हि तथा तैलमग्निना सह संगतम् । तैलं वतिर्विरोधेव पावकोऽपि परस्परम् ॥३०॥
 एतस्या पदार्थानां प्रकृतिं प्रदर्शनम् ।

नारद उवाच

एव प्रवृत्तिना प्रोक्ता गुणा सत्यवतीमुनः ॥३१॥
 विश्वस्य कारणं ते वै यथा पूर्वं यथा श्रुतम् ।

व्यास उवाच

इन्द्रा नारदेनायं मम श्रुतं शक्तिम्बरम् ॥३२॥

गुणानां लक्षणं सर्वं कार्यं चैव विभागशः । आराध्या परमा शक्तिर्यथा सब्रिदं ततम् ॥३३॥
 सगुणा निर्गुणा चैव कार्यभेदे सदैव हि । अकर्ता पुरुष पूर्णो निरोह परमोऽव्ययः ॥३४॥
 करोत्येषा महामाया विश्वं सदसदात्मकम् । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्र सूर्यश्चन्द्र शचीपतिः ॥३५॥
 अश्विनौ वसवस्त्वष्टा कुबेरो यादसा पतिः । वह्निर्वायुस्तथा पूषा सेनानीश्च विनायकः ॥३६॥
 सर्वे शक्तियुता शक्ता कर्तुं कार्याणि स्वानि च । अन्यथा तेऽप्यशक्ता वै प्रस्यदितुमनोश्चराः ॥३७॥
 सा चैव कारणं राजञ्जगतं परमेश्वरी । समाराधय तां भूपः कुरु यज्ञं जनाधिपः ॥३८॥
 पूजनं परया भक्त्या तस्या एव विधानतः । महालक्ष्मी महाकाली तथा महासरस्वती ॥३९॥
 ईश्वरी सर्वभूतानां सर्वकारणकारणम् । सर्वकामार्थदा शांता सुखसेव्या दयान्विता ॥४०॥
 नामोच्चारणमात्रेण बाह्यितार्थफलप्रदा । देवैराराधिता पूर्वं ब्रह्मविष्णुमहेश्वरैः ॥४१॥
 मोक्षकामैश्च विविधैस्तापसैर्विजितात्मभिः । अस्पृष्टमपि यज्ञाय प्रसवेनापि भाषितम् ॥४२॥
 ददाति बाह्यितानर्थान्दुर्लभानपि सर्वथा । ऐषे इति भयार्तेन दृष्ट्वा व्याघ्रादिव वने ॥४३॥
 विन्दुहीनमपीदमुक्तं बाह्यितं प्रददाति वै । तत्र सत्यव्रतस्यैव दुष्टान्तो नृपसत्तमः ॥४४॥
 प्रत्यक्ष एव चास्माकं मुनीनां भावितात्मनाम् । ब्राह्मणानां समाजेषु तस्योदाहरणं वरुणः ॥४५॥
 कथ्यमानं मया राजञ्छ्रुतं सर्वं सविस्तरम् । अनक्षरो महामूर्खो नाम्ना सत्यव्रतो द्विजः ॥४६॥
 श्रुत्वाऽभरत् कालमस्मात्समुच्चार्य स्वयं ततः । विन्दुहीनं प्रसंगेन जातोऽसौ विन्दुघोत्तमः ॥४७॥
 ऐकारोच्चारणाद्देवी तुष्टा भगवती तदा । चकार कविराजः तं दयार्द्रां परमेश्वरी ॥४८॥

इति श्रीदधीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कोऽसौ सत्यव्रतो नाम ब्राह्मणो द्विजसत्तम । कस्मिन्दशे समुत्पन्नः कीदृशश्च वदस्व मे ॥१॥
 कथं तेन श्रुतं शब्दं कथमुच्चारितं पुनः । सिद्धिश्च कीदृशी जाता तस्य विप्रस्य तत्क्षणात् ॥
 कथं तुष्टा भवानी सा सर्वज्ञा सर्वमस्थिता । विस्तरेण वदस्वाद्यं कथामेता मनोरमाम् ॥३॥

सूत उवाच

इति पृष्ट्वा राजा व्यासः सत्यवतीमुत । उवाच परमोदारः वचनं रसवच्छुचिः ॥८॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कथां पौराणिकीं शुभाम् । श्रुता मुनिमहाजेषु मया पूर्वं कुरुद्वह ॥१॥
 एकदाऽहं कुरुक्षेत्रे कुर्वन्स्तीर्याटनं शुचिः । संप्राप्तो नैमिषारण्यं पावनं मुनिसेवितम् ॥६॥

प्रणम्यायं मुनीन्सर्वान् स्थितस्तत्र वराग्रमे । विधिपुत्रास्तु यत्रासञ्जीवन्मुक्ता महाव्रताः ॥७॥
कथाप्रसंग एवासीत्तत्र विप्रसमागमे । जमदग्निस्तु पप्रच्छ मुनीनेवं समास्थितः ॥८॥

जमदग्निरुवाच

सदेहोऽस्ति महाभाग मम चेतसि तापसाः । समाजेषु मुनीना वै नि सदेहो भवाम्यहम् ॥ ९ ॥
ब्रह्माविष्णुस्तथा रुद्रो मधवा वरुणोऽनल । कुबेरः पवनस्त्वष्टा सेनानीश्च गणाधिपः ॥१०॥
सूर्योऽश्विनौ भग पूषा निशानाथो ग्रहास्तथा । आराधनीयतम कोऽत्र वाछितार्थफलप्रदः ॥११॥
भुक्तसेव्यश्च सततं चानुतोषश्च मानद । द्रुवन्तु मनय शीघ्रं सर्वज्ञाः संशितव्रताः ॥१२॥
एव प्रदने कृते तत्र लोमसो वाक्यमब्रवीत् । जमदग्ने शृणुष्वैतद्यत्पृष्टं वै त्वयाऽधुना ॥१३॥
मेवनीयतमा दक्षिः सर्वेषां क्षुभमिच्छताम् । परा प्रकृतिराद्या च सर्वंगा सर्वदा शिवा ॥१४॥
देवानां जननी सैव ब्रह्मादीनां महात्मनाम् । आदिप्रकृतिमूलं सा संसारपादपस्य वै ॥१५॥
स्मृता चोच्चारिता देवी ददाति किल वाछितम् । सर्वदैवार्द्रचित्ता सा वरदानाय सेविता ॥१६॥
इतिहासं प्रवक्ष्यामि शृण्वन्तु मनयः क्षुभम् । अक्षरोच्चारणादेव यथा प्राप्तं द्विजेन वै ॥१७॥
कोसलेषु द्विजः वशिष्ठदेवदत्तेति विश्रुतः । अनपत्यश्चकारेष्टि पुत्राय विधिपूर्वकम् ॥१८॥
क्षमसातीरमास्थाय कृत्वा मरुपमुत्तमम् । द्विजानाहूय वेदज्ञान्सत्रकर्मविशारदान् ॥१९॥
गृत्वा वेदो विधानेन स्यापयित्वा विभावसून् । पुत्रेष्टि विधिवत्तत्र चकार द्विजसत्तमः ॥२०॥
ब्रह्माणं वक्ष्याम्यास सुहोत्र मुनिसत्तमम् । अध्वर्युं याज्ञवल्क्यं च होतारं च बृहस्पतिम् ॥२१॥
प्रस्तोतारं तथा पैलमुद्गातारं च गोभिलम् । सम्मानन्याग्मुनीन्कृत्वा विधिवत्प्रददौ वसु ॥२२॥
उद्गाता सामग श्रेष्ठ सप्तस्वरसमन्वितम् । रथन्तरमगायत्तु स्वरितेन समन्वितम् ॥२३॥
तदाऽन्यं स्वरमद्भ्योऽभूत्कृते श्वासे मुहुर्मुहुः । देवदत्तश्चुकोपानु गोभिलं प्रत्युवाच ह ॥२४॥
सूगोऽसि मुनिमुस्याद्य स्वरभगस्त्वया कृतः । वाम्यवर्मणि मजाते पुत्रायै यजतश्च मे ॥२५॥
गोभिलस्तु तदोवाच देवदत्तं सुकोपितः । मूर्गस्ते भविता पुत्रः क्षाठः शब्दविर्जितः ॥२६॥
अर्धप्राणिगरीरे तु श्वागोच्छ्वासं मुदुर्ग्रहः । न मेऽत्र दूषणं किञ्चित्स्वरभंगं महामते ॥२७॥
तद्व्याचक्षन् तस्य गोभिलस्य महात्मनः । क्षापाद्भूतो देवदत्तस्तमुवाचासिदुःखितः ॥२८॥
तं वृन्दोऽगि विष्टेन वृथा मयि निरागसि । अत्रोपना हि मुनयो भवन्ति मुसदाः सदा ॥२९॥
वत्सेऽनराधं विष्टेन कथं नागम्यया ह्यहम् । अपुत्रोऽहं मृतस्य प्राजापयुनः पुनः कृतः ॥३०॥
तुं पुत्रादपुत्राय यत् वेदविदो विदुः । तथापि ब्राह्मणो मूर्गं मयैषो निद्य एव हि ॥३१॥
तद्वत्पुत्रवत्पुत्रं न योऽप्यर्थवर्धनम् । किं गगोमोहं मूर्गेण पुत्रेण द्विजगत्तम ॥३२॥
तदाऽनृगपः सूर्गो ब्राह्मणो नात्र मंशयः । न पुत्रार्थो न दानार्थो निद्यश्च गर्थवर्धनम् ॥३३॥

देशे वै वसमानश्च ब्राह्मणो वेदवर्जित । करद शूद्रवर्चव भक्त्य ॥ च भूभुजा ॥३४॥
 नासने पित्र्कार्येषु देवकार्येषु स द्विज । मूर्खं समुपवेश्यश्च कार्यश्च फलमिच्छता ॥३५॥
 राज्ञा शूद्रसमो ज्ञेयो न योज्य सर्वकर्मसु । कर्षकस्तु द्विज वार्यो ब्राह्मणो वेदवर्जित ॥३६॥
 विना विप्रेण कर्तव्यं श्राद्धं कुशचनेन वै । न तु विप्रेण भूत्सेण श्राद्धं कार्यं कदाचन ॥३७॥
 आहारादधिकं खातं न दातव्यमङ्किते । दाता नरकमानोति ग्रहीता तु विशेषत ॥३८॥
 धिग्राय्य तस्य रानो वै यस्य देशेऽब्रुवा जना । पूज्यन्ते ब्राह्मणा मूर्खा दानमानादिकैरपि ॥३९॥
 आसने पूजने दाने यत्र भेदो न चाव्यपि । मूर्खपडितयोर्भेदो ज्ञातव्यो विद्वधेन वै ॥४०॥
 मूर्खा यत्र मुग्धविष्टा दानमानपङ्क्तिर्ह । तस्मिन्देशे न वस्यन्त्य पडितेन कथञ्चन ॥४१॥
 अमतामुपसाराय दुर्जनानां विभूतयः । पिबुमद फलाढ्योऽपि कार्करेवोपभुज्यते ॥४२॥
 भुक्त्वापि वेदविद्विप्रो वदाम्याम करोति वै । क्राडति पूर्वजास्तस्य स्वयं प्रमुदिता किल ॥४३॥
 गोभिलातं किमुक्तं वै त्वया यद्विदुक्तम् । सवारे मूर्खपुत्रस्य मरणादतिगर्हितम् ॥४४॥
 कृपां कुरु महाभाग पापस्यानुग्रहं प्रणि । दीनोद्धारणशक्तोऽसि पनामि तव पादयो ॥४५॥

लोमश उवाच

इत्युक्त्वा श्वदत्तस्तु पतितस्तस्य पादयो । स्तुवन्दीनहृदत्ययं कृपण साधुलोचन ॥४६॥
 गोभिलस्तु तदा तत्र दृष्ट्वा तं दीनचेतसम् । दणवोपा महातो वै पापिष्ठा कल्पकोपना ॥४७॥
 जलं स्वभाक्वत शीतं पावपातपयोगत । उष्णं भवति तच्छ्रेष्ठं तद्विना शिशिरं भवेत् ॥४८॥
 दयावागोभिर्मन्वाह देवदत्तं सुदुःखितम् । मूर्खो भूत्वा सुतस्ते वै विद्वानपि भविष्यति ॥४९॥
 इति दत्तवर सोऽप्य मुदिताऽमूदद्विजर्षभ । इष्टिं समाप्य विप्रान् वै विसर्जं यथाविधि ॥५०॥
 बालेन वियता तस्य भार्या रूपमती सती । गर्भं दधार काले सा रोहिणी रोहिणीसमा ॥५१॥
 गर्भाधानादिकं कर्म चकार विधिवद्द्विज । पुत्रवनविधानं च मृद्गारकरणं तथा ॥५२॥
 सीमतीप्रयत्नं चैव कृतं वेदविधानतः । ददौ दानानि मुदिनो मत्वाष्टिं सफला तथा ॥५३॥
 शुभेर्जह्नुं सुपुत्रं पुत्रं रोहिणी रोहिणीयुते । दिने लग्ने शुभेऽप्ययं जातकर्म चकार स ॥५४॥
 पुत्रदर्शनं कृत्वा नामकर्म चकार च । उतप्य हनि पुत्रस्य कृतं नाम पुत्रविदा ॥५५॥
 स चाष्टमे तथा वर्षे शुभे वै शुभवासरे । तस्योपनयनं कर्म चकार विधिवन्विता ॥५६॥
 येनमप्यापयामास गुप्स्तं वै अने स्मितम् । नोच्चचार तपोनय्य सस्थितो मुग्धवत्तदा ॥५७॥
 बहुधा पाठितं पित्रा न दधार भनि शठ । मूढवत्तिष्ठतेऽप्ययं तं शृणोच पिता तदा ॥५८॥
 एयं कृत्यंदाऽम्मासं जानो द्वादशवारिक । न वेद विधिवत्कर्तुं सप्यावदनकं विमि ॥५९॥
 मूर्खोऽमूदतिगोत्रेषु यदा यानांतिविस्तरः । द्वादशेषु च सर्वेषु नारोऽप्युत्तरेषु च ॥६०॥

जहास लोकस्त विप्र यत्र तत्र गत मुने । पिता माता निनिंदाय मूर्खं तमतिभर्त्सयन् ॥६१॥
 निन्दितोऽथ जन काम पितृभ्यामथ बाधवै । वैराग्यमगमद्विप्रो जगाम वनमप्यसौ ॥६२॥
 अधो वरस्तथा पशुर्न मूर्खस्तु वर सुत । इत्युक्तोऽसौ पितृभ्या वै विवेश कानन प्रति ॥६३॥
 गंगातीरे शुभ स्थाने कृत्वोदजमनुत्तमम् । वन्या वृत्तिं च सकल्प्य स्थितस्तत्र समाहित ६४॥
 नियम च पर कृत्वा नासत्य प्रब्रवीम्यहम् । स्थितस्तत्राश्रमे रम्ये ब्रह्मचर्यव्रतो हि स ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

लोमश उवाच

न वेदाध्ययन किञ्चिज्जानाति न जप तथा । ध्यान न देवताना च न चैवाराधन तथा ॥१॥
 नासन वेद विप्रोऽसौ प्राणायाम तथा पुन । प्रत्याहार तु नो वेद भूतशुद्धि च कारणम् ॥२॥
 न मन्त्रकीलक जाप्य गायत्री च न वेद स । शौच स्नानविधिं चैव तथाचमनक पुन ॥३॥
 प्राणानिहोत्र नो वेद बलिदान य चातिथिम । न सध्या समिधो होम विवेद च तथा मुनि ॥४॥
 सौऽकरोत्प्रातस्तथाय यत्किञ्चिद्व्रतधावनम । स्नात्र च शूद्रवत्तत्र गगाया मन्त्रवर्जितम् ॥५॥
 फलाभ्यादाय वन्यानि मध्याह्नेऽपि यदुच्छया । भक्ष्याभक्ष्यपरिज्ञान न जानाति शठस्तथा ॥६॥
 रात्र्य स्रूत स्थितस्तत्र नानृत घटते पुन । जनै सत्यतपानाम कृतमस्य द्विजस्य वै ॥७॥
 नाहित वस्यचित्तु यानि तथाऽविहित वचित्त । सुग स्वपिति तत्रैव निर्भयश्चिन्तयन्निति ॥८॥
 यदा मे मरण भावि दुःख जीवामि कानने । जीवित धिवच मूर्खस्य तरसा मरण ध्रुवम् ॥९॥
 देवेनाह कृतो मूर्खो नाऽयोऽत्र कारण मम । प्राप्य चैवात्मन जन्म वृथा जात ममाधुना ॥१०॥
 यया यथा मरुपा च यया वा निष्कृता द्रुम । अदुग्धदाहा धनुश्च तथाऽह निष्कृता वृन ॥११॥
 वि नु निदाम्यह देव नून कर्म ममेदुशम । न दत्त पुस्तक कृत्वा ब्राह्मणाय महात्मने ॥१२॥
 न वै विद्या मया दत्ता पूर्वजमनि निर्मला । तनाह कर्मयोगेन शठोऽस्मि च द्विजाधम ॥१३॥

न च तीर्थं तपस्तप्त सविता न च साधव ।

न द्विजा पविता द्रव्यस्नन जानाऽस्मि दुष्टयो ॥१४॥

वर्तन्ते मुनिपुत्राश्च यदाभ्यासपात्रा । अह मुमूढ मञ्जना देवयोगन वनचित् ॥१५॥
 न जागामि तपस्तप्तु वि करोमि गुमाधनम् । मिथ्याय मञ्ज सक्तो न मे भाग्यं गुम तिल १६॥
 देवमेव परं मये पिकतोरपमनर्थकम् । वृथा श्रमकृत वाय देवाद्भुवनि सर्वथा ॥१७॥
 ब्रह्मा विष्णुश्च रश्च शत्रादा तिल दवता । वाग्यय वनगा सर्वे बालो हि दुरतिक्रम ॥१८॥

एवविधान्वितर्कास्तु कुर्वाणोऽहनिशं द्विज । स्थितस्तत्राश्रमेतीरे जाह्नव्या पावने स्थले ॥१९॥
विरक्तं स तु सजातः स्थितस्तत्राश्रमे द्विज । कालातिवाहनं शातश्चकार विजने वने ॥२०॥

एव स्थितस्य तु वने विमलोदके वै वर्षाणि तत्र नवपत्र गतानि कामम् ।
नाराधनं न च जप न विवेद मत्र कालातिवाहनमसौ कृतवान् वने वै ॥२१॥
जानाति तस्य विततं व्रतमेव लोकं सत्यं वदत्यपि मुनिं किल नामजातम् ।
जातं यशश्च सकलेषु जनेषु कामं सत्यव्रतोऽयमनिशं न मृपाभिभाषी ॥२२॥
सत्रैकदा तु मृगयां रममाण एव प्राप्तो निपादनिशतो धृतचापबाणः ।
क्रीडन् वनेऽतिविपुले यमतुल्यदेहं क्रूराकृत्तिर्हननकर्मणि चातिदक्ष ॥२३॥

तेनातिवृष्टेन शरेण विद्धं कोलं किरानेन धनुर्धरेण ।
पलायमानो भयविह्वलश्च मुने समीपं विद्रुतो जगाम ॥२४॥
विक्रपमानो रुधिराद्र्देहो यदा जगामाश्रममडलं वै ।
कालस्तदातीव दयार्द्रभाव प्राप्तो मुनिस्तत्र समीप्य दीनम् ॥२५॥
अग्रे व्रजतं रुधिराद्र्देहं दृष्ट्वा मुनिं सूकरमाशु विद्धम् ।
दयाभिवेशादतिक्वपमानं शारस्वतं वीजमयोच्चचार ॥२६॥
अज्ञातपूर्वं च तथा श्रुतं च दैवान्मुखे वै सम्पागतं च ।
न ज्ञातवान्बीजमसौ विमूढो ममज्ज शोके स मुनिर्महात्मा ॥२७॥
कोलं प्रविश्याश्रममडलं तद्गतो निवृजे प्रविलीय गूढम् ।
अप्राप्तमार्गो दृढनिविण्णचेता प्रवेपमानं शरपीडितत्वात् ॥२८॥
ततः क्षणादाकरणाद्वृष्टं चापं दधानोऽतिकरालदेहः ।

प्रातस्तदने स च मृगमाणो निपादराजं किल काल एव ॥२९॥
दृष्ट्वा मुनिं तत्र कुशामने स्थितं नाम्ना तु सत्यव्रतमद्वितीयम् ।
व्याधं प्रणम्य प्रमुखे स्थितोऽसौ पप्रच्छ कोलं क्व गतो द्विजेन ॥३०॥
जानामि तेऽहं सुव्रतं प्रमिदं तेनाद्यं पृच्छे मम बाणविद्धं ।
क्षुधादिना मे सकलं कुटुबं विभर्तुकामं किल आगतोऽस्मि ॥३१॥
वृत्तिर्ममैषा विहिता विधात्रा नान्याऽस्ति विप्रेन्द्र ऋतं ब्रवीमि ।
भर्तव्यमेवेह कुटुम्बमजसा चेनाप्सुपायेन शुभाशुमेन ॥३२॥
सत्यं ब्रवीत्वद्यं सत्यव्रतोऽस्मि क्षुधानुरो वर्तते पोष्यवर्गः ।
नवानो गतं सूकरो बाणविद्धं पृच्छाम्यहं वाडव ब्रूहि तूर्णम् ॥३३॥

तेनेति पृष्ठः स मुनिर्महात्मा वितर्कमग्नः प्रबभूव कामम् ।
 सत्यव्रतं मेऽद्य भवेन्न भग्नं न दृष्ट इत्युच्चरितेन किं वै ॥३४॥
 गतोऽत्र कोलः क्षरविद्धदेहः कथं ब्रवीम्यद्य मृषाऽमृषा वा ।
 क्षुधादितोऽयं परिपृच्छतीव दृष्ट्वा हनिष्यत्यपि सूकरं वै ॥३५॥
 सत्यं न सत्यं खलु यत्र हिंसा दयान्वितं चानृतमेव सत्यम् ।
 हितं नराणां भवतीह येन तदेव सत्यं न तस्याऽन्यथैव ॥३६॥
 हितं कथं स्यादुभयोर्विरुद्धयोस्तदुत्तरं किं न यया मृषा वचः ।
 विचारयन्वाङ्मव धर्मसंकटे न प्राप वक्तुं वचनं यथोचितम् ॥३७॥
 बाणाहतं वीक्ष्य दयान्वितं च कोल तदते समुदाहतं वचः ।
 तेन प्रसन्ना निजबीजतः शिवा विद्या दुरापा प्रददौ च तस्मै ॥३८॥

बीजोच्चारणतो देव्या विद्या प्रस्फुरिताखिला । वात्मीवेश्च यथापूर्वं तथा स ह्यभवत्कविः ॥३९॥
 तमुवाच द्विजा ध्यायं संमुखस्थं घनुर्धरम् । सत्यकामस्तु धर्मात्मा श्लोकमेकं दद्यापरः ॥४०॥
 या पश्यति न सा श्रूते या श्रूते सा न पश्यति । अहो व्याध स्वकार्यायिन्कि पृच्छसि पुनः पुनः ॥
 इत्युक्तस्तु तदा तेन गतोऽग्रे पशुहा पुनः । निराश सूकरे तस्मिन्परावृत्तो निजालये ॥४२॥
 ब्राह्मणस्तु कविर्जातः प्राचेतस इवापरः । प्रसिद्धः सर्वलोकेषु नाम्ना सत्यव्रतो द्विजः ॥४३॥
 सारस्वतं ततो बीजं जज्ञाप विधिपूर्वकम् । पंडितश्चातिविश्यातो द्विजोऽसौ धरणीतले ॥४४॥
 प्रतिपर्वसु गायति ब्राह्मणा यद्यद्यः सदा । आख्यानं चातिविस्तीर्णं स्तुवंति मुनयः किल ॥
 तच्छ्रुत्वा सदनं तस्य समागम्य तदाश्रमे । येन त्यक्तं पुरा तेन गृहं नीतोऽतिमानितः ४५॥
 तस्माद्राजन्तदा सेव्या पूजनीया च भक्तिः । आदिशक्तिः परा देवी जगता कारणं हि सा ॥
 तस्या यशं महाराज कुरु वेदविधानतः । सर्वकामप्रदं नित्यं निश्चयं कथितं पुरा ॥४८॥

स्मृता सपूजिता भक्त्या ध्याता चोच्चारिता स्तुता ।

ददाति वाञ्छितानर्थान्कार्यदा तेन कीर्त्यते ॥४९॥

अनुभावमिदं राजन्वर्तव्यं सर्वथा दुर्धं । दृष्ट्वा रोगयुतान्दोनान्क्षुधितान्निर्धनाञ्छटान् ॥५०॥
 जनानातस्तिषा मूर्खान्पीडितान् वैरिभिः सदा । दासानाज्ञान् राक्ष्नुद्वान्विलान्विलान् ॥५१॥
 अतृप्तान्भोजने भोगे सदातर्जितेन्द्रियान् । तृष्णाधिकान्शक्ताश्च सदाधिपरिपीडितान् ॥५२॥
 तथा विभवसपत्न्यान्पुत्रपौत्रविवर्धनान् । पुष्टदेहाश्च सभोगैः संयुतान्चेदवादिनः ॥५३॥
 राजलक्ष्म्या युताञ्छूरान्वशीकृतजनानयः । स्वजनैरवियुक्ताश्च सर्वलक्षणलक्षितान् ॥५४॥
 ध्यतिरेकान्वयाभ्यां च विचेतव्यं विचक्षणं । एभिर्न पूजिता देवी सर्वार्थफलदा शिवा ॥५५॥

समाराधिता च तथा नृभिरेभिः सदाऽम्बिका । यतोऽभी सुखिनः सर्वे ससारेऽस्मिन् सशयः ॥५६॥

व्यास उवाच

इति राजञ्जितं तत्र मया मुनिमगामगे । लोमशस्य मुखात्कामदेवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥५७॥

इति सञ्चित्य राजेन्द्र कर्णव्यं च सदाऽर्चनम् । भक्त्या परमया देव्या प्रीत्या च पुरुषर्षभ ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पञ्चादशोऽध्यायः ॥ ११^१॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

राजोवाच

यद यज्ञविधिं सम्प्रदेव्यास्तस्या समतत । श्रुत्वा करोम्यहं स्वामिन्यधाशक्तिं ह्यतद्वित ॥१॥

पूजाविधिं च भद्राश्च होमद्रव्यममशयम् । ब्राह्मणा कतिसंस्थाश्च दक्षिणाश्च तथा पुनः ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्या यज्ञविधानतः । त्रिविधं तु सदा ज्ञेयं विधिदृष्टेन कर्मणा ॥३॥

सात्त्विकं राजसं चैव तामसं च तथापरम् । मुनीनां सात्त्विकं प्रोक्तं नृपाणां राजसं स्मृतम् ॥५॥

तामसं राक्षसानां वै ज्ञानिनां तु गुणोज्झितम् । विमुक्तानां ज्ञानमयं विस्तरात्प्रवर्षामि ते ॥५॥

वेदाः कालस्तथा द्रव्यं भद्राश्च ब्राह्मणास्तथा । श्रद्धा च सात्त्विकी यत्र स यज्ञः सात्त्विकं विदुः ॥६॥

द्रव्यशुद्धिं क्रियाशुद्धिर्मन्त्रशुद्धिश्च भूमिषः । भवेद्यदि तदा पूर्णं फलं भवति नान्यथा ॥७॥

अन्यापोषाजितेनैव कर्तव्यं सुकृतं कृतम् । न कीर्तिरिह लोके च परलोके न तत्फलम् ॥८॥

तस्मान्न्यायाजितेनैव कर्तव्यं सुकृतं सदा । यशसे परलोकाय भवत्येव सुखाय च ॥९॥

प्रत्यक्षं तव राजेन्द्र पाटवंस्तु मया कृतं । राजमूयं क्रतुवरं समाप्तवरदक्षिणं ॥१०॥

यत्र माग्नाद्विरं कृष्णो यादवेद्रो महामना । ब्राह्मणा पूर्णविद्याश्च भारद्वाजादयस्तथा ॥११॥

कृत्वा यज्ञं सुमपूर्णं मासमात्रेण पाद्वै । प्राप्तं महत्तरं कष्टं वनवामदश्च दारणं ॥१२॥

पीडनं चैव पाचात्यामस्तथा शूतं पगजयं । वनवामो महत्कष्टं क्व गतं भगवन् फलम् ॥१३॥

दारुत्वं च विराट्स्थं कृतं नर्वर्महन्मभिः । कीचकेन परिकलिष्टा द्रौपदी च प्रमदरा ॥१४॥

आसीर्वादा द्विजार्तानां वयं गताः शुद्धचेतसाम् । भजिष्यां वामुदेवस्य क्व गता तत्र सक्ते ॥१५॥

न रक्षिता तदा बाला वनेनापि द्रुपदात्मजाः । प्राप्तकेशप्रहता काले माध्वी च वरवर्णिनी ॥१६॥

त्रिमयं चित्तनीयं वै धर्मवैगुण्यकारणम् । वैगवे सति दवेक्षे धर्मपुत्रे युधिष्ठिरे ॥१७॥

भक्तित्वमिति प्रोक्ते निष्कृतं म्यात्तदाशयम् । वेदमन्त्रास्तथाऽन्ये च व्रित्तयाः स्फुरन्मयम् ॥१८॥

माधनं निष्कृतं सर्वमुपायश्च निष्कर्षकं । भविष्यति भवत्येव वचने प्रतिपादके ॥१९॥

आगमोऽप्यर्थवाद स्यात्क्रिया सर्वा निरर्थका । स्वर्गार्थं च तपो व्यर्थं वर्णधर्मश्च वै तथा ॥२०॥
 सर्वं प्रमाणं व्यर्थं स्याद्भूतव्ये कृते हृदि । उभयं चापि मतव्यं देव चोपाय एव च ॥२१॥
 कृते कर्मणि चेत्सिद्धिविपरीता यदा भवेत् । वैगुण्यं कल्पनीयं स्यात्प्राज्ञं पटितमौलिभि ॥२२॥
 तत्कर्म बहुधा प्रोक्तं विद्वद्भिः कर्मकारिभिः । कर्तृभेदान्मन्त्रभेदादद्रव्यभेदात्तथा पुन ॥२३॥
 यथा मधवता पूर्वं विद्वत्सु गुरुः । विपरीतं कृतं तेन कर्म मातृहिताय वै ॥२४॥
 देवेभ्यो दानवेभ्यस्तु स्वस्तीत्युक्त्वा पुन पुन । असुरा मातृपक्षीया कृतं तेषां च रक्षणम् ॥२५॥
 दैत्यान् वृष्टातिसपुष्टाश्चक्षुषो मधवा तदा । शिरांसि तस्य वज्रेण चिच्छेद तरुमा हरि ॥२६॥
 क्रियावैगुण्यमत्रैव कर्तृभेदादसंशयम् । मोक्षेत्पचालराजेन रोपेणापि कृता क्रिया ॥२७॥
 भारद्वाजविनाशाय पुत्रस्योत्पादनाय च । षृष्टद्युम्नं समुत्पन्नो वेदिमध्याच्च द्रौपदी ॥२८॥
 पुरा दशरथेनापि पुत्रेष्टितु कृता यदा । अपुत्रस्य सुतास्तस्य चत्वारः सप्रजज्ञिरे ॥२९॥
 अतः क्रिया कृता युक्त्या सिद्धिदा सर्वथा भवेत् । अयुक्त्या विपरीता स्यात्सर्वथा नृपमत्तम ॥३०॥
 पाण्डवानां यथा यज्ञे किञ्चिद्वैगुण्ययोगतः । विपरीतं फलं प्राप्तं निर्जितास्ते दुरोदरे ॥३१॥
 सत्यवादी तथा राजन्धर्मपुनो युधिष्ठिरः । द्रौपदी च तथा साध्वीतथान्येभ्यनुजा शुभा ॥३२॥
 क्रुद्रव्ययोगाद्वैगुण्यं समुत्पन्नं मखेऽथवा । साभिमानं कृताद्यापि दूषणं समुपस्थितम् ॥३३॥
 सात्त्विकस्तु महाराज दुर्लभो वै मख स्मृतः । वैखानसमुनीनां हि विहितोऽग्नौ महामखः ॥३४॥
 सात्त्विकं भोजनं ये वै नित्यं कुर्वन्ति तापसाः । न्यायार्जितं च धन्यं च तथा ऋष्यं सुसंस्कृतम् ॥३५॥
 पुरोडाशपरा नित्यं विधूपा मन्त्रपूर्वकाः । श्रद्धाधिका मखा राजन्सात्त्विका परमा स्मृता ॥३६॥
 राजसा द्रव्यबहुला सयूपाश्च सुसंस्कृताः । क्षत्रियाणां विशां चैव साभिमानाश्च वै मखा ॥३७॥
 तामसा दानवानां वै सक्रोधा मदवर्धकाः । सामर्पा संस्कृता क्रूरा मखा प्रोक्ता महात्मभिः ॥३८॥
 मुनीनां मोक्षकामानां विरक्तानां महात्मनाम् । मानसस्तु स्मृतो याग सर्वसाधनसंयुतः ॥३९॥
 अन्येषु सर्वयज्ञेषु किञ्चिन्न्यूनं भवेदपि । द्रव्येण श्रद्धया वाऽपि क्रियया ब्राह्मणस्तथा ॥४०॥
 देशकालपृथग्द्रव्यसाधनैः सकलैस्तथा । नान्यो भवति पूर्णो वै तथा भवति मानसः ॥४१॥
 प्रथमं तु मनः शोध्यं कर्तव्यं गुणवर्जितम् । शुद्धे मनसि देहो वै शुद्ध एव न संशयः ॥४२॥
 इन्द्रियार्थपरित्यक्तं यदा जातं मनः शुचिः । तदा तस्य मखस्यासौ प्रभवेदधिकारवान् ॥४३॥
 तः सा मध्यं कृत्वा बहुयोजनविस्तृतम् । स्तवैश्च विपुलं इन्द्रैर्गर्जित्यद्रुमसंभवं ॥४४॥
 वेदी च विशदा तत्र मनसा परिकल्पयेत् । अन्नयोऽपि तथा स्थाप्य विधिवन्मनसा किल ॥४५॥
 ब्राह्मणानां च वरणं तथैव प्रतिपाद्य च । ब्रह्माऽर्च्यस्तथा होता प्रस्तोता विधिपूर्वकम् ॥४६॥
 उद्गाता प्रतिहर्ता च मग्न्याश्चान्ये यथाविधिः । पूजनीया प्रयत्नेन मनसैव द्विजोत्तमा ॥४७॥

प्राणोऽपानस्तथा व्यान समानोदान एव च । पावका पच एवैनेस्थाप्या वेद्या विधानत ॥४८॥
 गार्हपत्यस्तदा प्राणोऽपानश्चाहवनीयक । दग्निषाम्निस्तथा व्यान समानश्चावसथ्यक ॥४९॥
 सम्योदान स्मृता ह्येने पावका परमोत्कटा । द्रव्य च मनसा भाव्य निर्गुण परम शुचि ॥५०॥
 मन एव तदा होना यजमानस्तथैव तत् । यज्ञाधिदेवता ब्रह्म निर्गुण च सनातनम् ॥५१॥
 फलदा निर्गुणा शक्ति सदा निर्वेददा शिवा । ब्रह्मविद्याऽखिलाधारा व्याप्य सर्वत्र सस्थिता ॥५२॥
 तद्बुद्देशेन तद्द्रव्य हुनेत्प्राणान्निषु द्विज । पदचाञ्चित्त निरालम्ब कृत्वा प्राणानपि प्रभो ॥५३॥
 कुण्डलीमुखमार्गेण हुनेद्ब्रह्मणि शाश्वते । स्वानुभूतस्यमात्मान सर्वभूतानि चात्मनि ॥५४॥
 समाधिर्नैव योगेन ध्यायेज्चेनस्यनाकुल । सर्वभूतस्यमात्मान सर्वभूतानि चात्मनि ॥५५॥
 यदा पश्यति भूतात्मा तदा पश्यति सा शिवाम् । दृष्ट्वा सा ब्रह्मविदभूमात्सन्निधानदत्पिपीम् ॥५६॥
 तदा मायादिक सर्वं दग्ध भवति भूमिप । प्रारब्ध कर्ममात्र तु यावद्देह च तिष्ठति ॥५७॥
 जीवन्मुक्तस्तदा जातो मृतो मोक्षमवाप्नुयात् । कृतकृत्यो भवेत्तात यो भजेज्जगदम्बिकाम् ॥५८॥
 तस्मात्सर्वयत्नेन ध्येया श्रीभुवनेश्वरी । श्रोतव्या चैव मतव्या गुरुवाक्यानुसारत ॥५९॥
 राजतेव कृतो यज्ञो मोक्षदो नात्र सशय । अन्ये यज्ञा सकामास्तु प्रभवति क्षयोन्मुक्ता ॥६०॥
 अग्निष्टोमेन विधिवत्स्वर्गकामो यजेदिति । वेदानुशासन चैतत्प्रवदति मनीषिण ॥६१॥
 क्षीणे पुण्ये मृत्युलोकं विधाति च यथामति । तस्मात्तु मानस श्रेष्ठो यज्ञोऽप्यश्रय एव स ॥६२॥
 न राजा साधितु योग्यो मखोऽप्यौ जयमिच्छता । तामसस्तु कृत पूर्वं सर्पयज्ञस्त्वयाऽधुना ॥६३॥
 वैर निर्वाहिन राजस्तन्नकस्य दुरात्मन । यत्कृते निहता सर्पास्त्वयाऽन्नीकोटिषा परे ॥६४॥
 देवीयज्ञं कुरुष्वैव वितत विधिपूर्वकम् । विष्णुना य कृत पूर्वं सृष्ट्वादौ नृपमत्तम् ॥६५॥
 तथा एव कुरु राजेन्द्र विधि ते प्रब्रवीम्यहम् । ब्राह्मणा सति गर्जेद् विधिज्ञा वेदवित्तमा ॥६६॥
 देवीबीजविधानज्ञा मन्त्रमार्गविचक्षणा । याजकास्ते भविष्यन्ति यजमानस्त्वमेव हि ॥६७॥
 कृत्वा यज्ञ विधानेन दत्त्वा पुण्य मर्त्ताजितम् । समुद्धर महाराज पितरं दुर्गतिं गतम् ॥६८॥
 विप्रावमानज पाप दुर्घटं नरकप्रदम् । तथैव शापजो दोष प्राप्त पिशा तवानपि ॥६९॥
 तथा दुर्मरण प्राप्त सर्पदशेन भूभुजा । अन्तराले तथा मृत्युर्न भूमौ कुशस्तरे ॥७०॥
 न सग्रामे न गगाया स्नानदानादिर्वजितम् । मरण ते पितुस्तत्र सौख्यं जातं कुरुद्वह ॥७१॥
 वृषणानि च सर्वाणि नरकस्य नृपोत्तम । तत्रैकं कारणं तस्य न जातं चातिदुर्लभम् ॥७२॥
 यत्र यत्र स्थित प्राणो ज्ञात्वा कालं समागतम् । सात्रनानाममावेऽपि ह्यवशश्चातिसकटे ॥७३॥
 यदा निर्वेदमायाति मनसा निर्मलेन वै । पचभूतात्मको देहो मम किं चात्र दुःखदम् ॥७४॥
 पतत्वद्य मयाकाम मुक्तोऽहं निर्गुणोऽव्यय । नासात्मकानि तत्त्वानि तत्र वा परिदेवना ॥७५॥

ब्रह्मवाह न ससारी सदा मुक्त सनातन । देहेन मम सबध कर्मणा प्रतिपादित ॥७६॥
 तानि सर्वाणि मुक्तानि शुभानि चेतराणि च । मनुष्यदेहयोगेन सुखदुःखानुसाधनात् ॥७७॥
 विमुक्तोऽतिभयादपारादस्मात्ससारसकटात् । इत्येव चिंत्यमानस्तु स्नादानविदर्जित ॥७८॥
 मरण चेदवाप्नोति स मुच्येज्जन्मदुःखतः । एषा काष्ठा परा प्रोक्ता योगिनामपि दुर्लभा ॥७९॥
 पिता ते नृपशार्दूल श्रुत्वा शाप द्विजोदितम् । देहे ममत्व कृतवाद्य निर्वेदमवाप्तवान् ॥८०॥
 मीरोगो मम देहोऽयं राज्य निहतकटकम् । कथं जीवाम्यहं काम मन्त्रज्ञानानयतु वै ॥८१॥
 औपध मणिमन्त्र च यत्र परमक तथा । आरोहण तथा सौधे कृतवानृपतिस्तदा ॥८२॥
 न स्नान न कृत दान न देव्या स्मरण कृतम् । न भूमौ शयन चैव दैव मत्वा पर तथा ॥८३॥
 मग्नो मोहार्णवे धोरे मृत सौधेऽहिना हत । कृत्वा पाप क्लेयोंगात्तापसस्यावमानजम् ॥८४॥
 अवश्यमेव नरक एतैराचरणैर्भवत् । तस्मात्त पितर पापात्समुद्धर नृपोत्तम ॥८५॥

सूत उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य व्यासस्यामिततेजस । साधुकण्ठोऽतिदुःखार्तो बभूव जनमेजय ॥८६॥
 धिग्निद जीवित मेऽद्य पिता मे नरके स्थित । तत्करोमि यथैवाद्य स्वर्गं यात्युत्तरासुत ॥८७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

हरिणा तु कथं यज्ञं कृतं पूर्वं पितामह । जगत्कारणरूपेण विष्णुना प्रभविविष्णुना ॥१॥
 के सहायास्तु तन्नासन्नाहणा के महामते । ऋत्विजो वदतत्त्वज्ञास्तन्मे ब्रूहि परतप ॥२॥
 पश्चात्करोम्यहं यज्ञं विविदुष्टेन कर्मणा । श्रुत्वा विष्णुकृतं यागमबिकायां समाहित ॥३॥

व्यास उवाच

राजच्छृणु महाभाग विस्तरं परमाद्भुतम् । यथा भगवता यज्ञं कृतं च विधिपूर्वक ॥४॥
 विसृजिता यदा देव्या दत्त्वा शक्तीश्च तांस्त्रय । काजेशा पुण्या जाता विमानवरमास्थिता ॥५॥
 प्राप्ता महार्णव धोर त्रयस्ते विबुधोत्तमा । चक्रुः स्नानानि वासार्थं समुत्पाद्य घरा स्थिता ॥६॥
 आधारशक्तिरचला मुक्ता देव्या स्वयं ततः । तदाघारा स्थिता जाता घरा मेदं समन्विता ॥७॥
 मधुर्वैटभयोर्मैदं सयोगामेदिनी स्मृता । धारणाच्च घरा प्रोक्ता पृथ्वी विस्तारयोगतः ॥८॥
 मही चापि महीयस्त्वादृता सा शेषमस्तके । गिरयश्च कृता सर्वे धारणार्थं प्रविस्तरा ॥९॥
 लोहवील यथा काष्ठे तथा ते गिरयः कृता । महीधरो महाराज प्रोच्यते विबुधैर्जनैः ॥१०॥

जानरूपमयो मेख्वहुयोजनविस्तर । वृत्तो मणिमयं शृंगं शोभित परमाद्भुत ॥११॥
 मरीचिनारदोऽग्निश्च पुलस्त्य पुलह क्रतु । दशो वसिष्ठ इत्येते ब्रह्माण प्रयिता सुता ॥१२॥
 मरीचे वदयपो जातो दक्षकन्यास्त्रयोदश । ताम्यो देवाश्च दैत्याश्च समुत्पन्ना ह्यनेवश ॥१३॥
 ततस्तु काश्यपी सृष्टि प्रवृत्ता चातिविस्तरा । मनुष्यपशुसर्पादिजातिभेदेरनेकधा ॥१४॥
 ब्रह्मणश्चार्धदेहात् मनु स्वायम्भुवोऽभवत् । शतरूपा तथा नारी सजाता वामभागत ॥१५॥
 प्रियव्रतोत्तानपादो सुतो तस्या बभूवतु । तिष्ठ कन्या वरारोहा ह्यभवनतिसुन्दरी ॥१६॥
 एवं सृष्टि समुत्पाद्य भगवान्कमलोद्भव । चकार ब्रह्मलोक च मेरुशृंगे मनोहरम् ॥१७॥
 वैदुठ भगवान्विष्णू रमारमणमुत्तमम् । क्रीडास्थान सुरम्य च सर्वलोकोपरि स्थितम् ॥१८॥
 शिवोऽपि परम स्थान कैलासाख्य चकार ह । समासाद्य भूतगण विजहार यथावचि ॥१९॥
 स्वर्गस्त्रिविष्टपो मेरुशिखरोपरि नल्पित । तच्च स्थान सुरेन्द्रस्य नानारत्नविराजितम् ॥२०॥
 समुद्रमयनाम्प्रात पारिजातमृत्तमम् । चतुर्दंतस्तथा नाग कामधेनुश्च कामदा ॥२१॥
 उच्चैः श्रवास्तथाऽऽक्षो वै रभाद्यप्सरसस्तथा । इन्द्रणोपात्तमसिल जात वै स्वर्गभूषणम् ॥२२॥
 धन्वतरिश्चद्रमाश्च सागराच्च समुद्रभौ । स्वर्गस्थिनो विराजते देवौ बहुगर्णवृन्दौ ॥२३॥
 एव सृष्टि समुत्पन्ना त्रिविधा नृपसत्तम । देवतयैर्मनुष्यादिर्भेदविधिवत्कल्पिता ॥२४॥
 अहजा स्वेदजाश्चैव चोद्भिज्जाश्च जरायुजा । चतुर्भेदे समुत्पन्ना जीवा कर्मयुता किल ॥२५॥
 एव सृष्टि समासाद्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा । विहार स्वेषु स्थानेषु चक्रु सर्वे यथेक्षितम् ॥२६॥
 एव प्रवर्तिते सर्गे भगवान्प्रभुरच्युत । महालक्ष्म्या सम तत्र चिक्रीड भुवन स्वके ॥२७॥
 एकस्मिन्समये विष्णुर्वैकुण्ठे सस्थित पुरा । सुवासिष्ठुस्थित द्वीप सस्मार मणिमण्डितम् ॥२८॥
 यत्र दृष्ट्वा महामाया मनश्चासादित शुभ । स्मृत्वा ता परमा शक्तिं स्वीभाष गमितो यथा ॥
 यज्ञं कर्तुं मनश्चक्रे अश्विकाया रमापति । उत्तीर्य भुवनात्समात्समाहूय महेश्वरम् ॥३०॥
 ब्रह्माण वरण शक्रं कुबेरं पावकं यमम् । वसिष्ठं कश्यपं देवं वामदेवं बृहस्पतिम् ॥३१॥
 सभारं कल्पमामास यज्ञार्थं चातिविस्तरम् । महाविभवेसयुक्तं सात्त्विकं च मनोहरम् ॥३२॥
 मण्डपं विततं तत्र वारयामास शिल्पिभि । ऋत्विजो वरयामास सप्तविंशतिं सुवतान् ॥३३॥
 चितिं च वारयामास वेदोर्ध्वं सुविस्तरा । प्रजेषु ब्रह्मिणा मनान्देव्या बीजसमन्वितान् ॥३४॥
 जुहुवुस्ते हविं कामं त्रिविधत्परिकल्पिते । वृत्ते तु वितते होमे वायुवाचाशरीरिणी ॥३५॥
 विष्णु तदा समाभाष्य सुवरां मधुराक्षरा । विष्णो त्वं भव दवानां हरे श्रेष्ठतम सदा ॥३६॥
 मान्यश्च पूजनीयश्च समदर्श च सुरेष्वपि । सर्वे त्वामर्चायिष्यति ब्रह्माद्याश्च सवासवा ॥३७॥
 प्रभविष्यति भो भक्त्या मानवा भुवि सर्वतः । वरदस्त्व च सर्वेषां भविता मानवेषु वै ॥३८॥

कामद सर्वदेवाना परम परमेश्वर । सर्वयज्ञेषु मुख्यस्त्व पूज्य सर्वैश्च याज्ञिकं ॥३९॥
 त्वा जना पूजयिष्यति वरदस्त्व भविष्यति । श्रयिष्यति च देवास्त्वा दानवैरतिपीडिता ॥४०॥
 शरणस्त्व च सर्वेषा भविता पुरुषोत्तम । पुराणेषु च सर्वेषु वेदेषु विततेषु च ॥४१॥
 त्व वै पूज्यतम काम कीर्तिस्तव भविष्यति । यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूतले ॥४२॥
 तदाशेनावतीर्याशु कर्तव्य धर्मरक्षणम् । अवतारा सुविख्याता पृथिव्या तव भागश ४३॥
 भविष्यति घराया वै माननीया महात्मनाम् । अवतारेषु सर्वेषु नानायोनिषु माधव ॥४४॥
 विख्यात सर्वलोकेषु भविता मधुसूदन । अवतारेषु सर्वेषु शक्तिस्ते सहचारिणी ॥४५॥
 भविष्यति ममाशेन सर्वकार्यप्रसाधिनी । वाराहो नारसिंहो च नानाभेदैरनेकधा ॥४६॥
 नानायुधा शुभाकारा सर्वाभरणमडिता । तामिर्युक्त सदा विष्णो सुरकार्याणि माधव ॥४७॥
 साधयिष्यति तत्सर्वं महत्तवरदानत । तास्त्वया नावमतव्या सर्वदा गर्बलेशत ॥४८॥
 पूजनीया प्रयत्नन माननीयाश्च सर्वथा । नून ता भारते खड शक्त्य सर्वकामदा ॥४९॥
 भविष्यन्ति मनुष्याणा पूजिता प्रतिमासु च । तासा तव च देवेश कीर्ति स्यादखिलेष्वपि ॥५०॥
 द्वीपेषु सप्तस्वपि च विख्याता भुवि मडले । ताश्च त्वा वै महाभाग मानवा भुवि मडले ॥५१॥
 अचयिष्यति वाछार्य सकामा सतत हरे । अर्चासु चोपहारैश्च नानाभावसमन्विता ॥५२॥
 पूजयिष्यति वेदोक्तमंत्रैर्नामजपैस्तथा । महिमा तव भूर्लोकै स्वर्गे च मधुसूदन ॥५३॥
 पूजनाद्देवदेवेश वृद्धिमेध्यानि मानवै ।

व्यास उवाच

इति दत्त्वा वरान्वाणी विरराम खसभवा ॥५४॥

भगवानपि प्रीतात्मा ह्यभवच्छ्रवणादिषु । समाप्य विधिवद्यज्ञ भगवान्ह्रिरीश्वर ॥५५॥
 विसर्जयित्वा तान्देवान्ब्रह्मपत्रान्मुनीनथ । जयामानुचरै सार्धं वैकुण्ठ गरुडध्वज ॥५६॥
 स्वानि स्वानि च धिष्यन्ति पुन सर्वे सुरास्तत । मुनयो विस्मिता वार्ता कुर्वन्तस्ते परस्परम् ॥५७॥
 ययु प्रमुदिता काम स्वाश्रमान्भावनामथ ॥५८॥

श्रुत्वा वाणी परमविशदा व्योमजा श्रोत्ररम्या सर्वेषा वै प्रकृतिविषये भक्तिभावश्च जात ।
 चक्रु सर्वे द्विजमुनिगणा पूजन भक्तियुक्तास्तस्या काम निखिलफल्गु चागमोक्त मुनीन्द्रा ॥५९॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे त्रयोदशोऽध्याय ॥१३॥

अथ चतुर्दशाऽध्यायः

जनमेजय उवाच

श्रुतो वै हरिणा मनुसो यज्ञो विस्तरतो द्विज । महिमान तयाऽम्वाया वद विस्तरतो मम ॥१॥

श्रुत्वा देव्याश्चरित्रं वै कुर्वे मखमनुत्तमम् । प्रसादात्तत्र विप्रेन्द्र भविष्यामि च पावनम् ॥२॥

न्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याश्चरितमुत्तमम् । इतिहाम पुराणं च कथयामि सुविस्तरम् ॥३॥

कौसलेषु नृपथ्येष्टः सूर्यवशसम्द्रवः । पुष्पपत्रो महातेजा ध्रुवमधिरिति स्मृत ॥४॥

धर्मात्मा सत्यमधरश्च वर्णाश्रमहिते रतः । अयोध्याया समृद्धाया राज्यं चक्रे शुचिव्रतः ॥५॥

ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चान्ये तथा द्विजाः ।

स्वां स्वा वृत्तिं समास्थाय तद्राज्ये धर्मतोऽभवन् ॥६॥

न चौरा पिशुना घृतास्तस्य राज्ये च कुत्रचित् ।

दभां कृतघ्ना मूलश्च वसति किल मानवा ॥७॥

एवं वै वर्तमानस्य नृपस्य कुत्सत्तम । द्वे पत्न्यौ रूपसंपन्ने ह्यासतुः कामभोगदे ॥८॥

मनोरमा धर्मपत्नी सुखीऽतिविचक्षणः । लीलावती द्वितीया च साऽपि रूपगुणान्विता ॥९॥

विजहार सपत्नीभ्या गृहेऽप्यवनेषु च । क्रीडागिरी दीधिकासु सीधेषु विविधेषु च ॥१०॥

मनोरमा शुभे काले सुपुत्रे पुनमुत्तमम् । सुदर्शनाभिर्धनं पुन राजलक्षणसंयुतम् ॥११॥

लीलावत्यपि तत्पत्नी मासेनैकेन भामिनी । सुपुत्रे सुन्दरं पुत्रं शुभे पक्षे दिने तथा ॥१२॥

चकार नृपतिस्तत्र जातकर्मदिक् द्वयोः । ददौ दानानि विप्रेभ्यः पुनजन्मप्रमोदित ॥१३॥

प्रीतिं तयो समा राजा चकार मुतयोर्नृप । नृपश्चकार सौहादेर्वंशरं न वदाचन ॥१४॥

वृडाकर्म तयोश्चक्रे विधिना नृपसत्तम । यथाविभवमेवासी प्रीतिपुक्त परतपः ॥१५॥

वृत्तचूडौ सुतौ काम जहतुर्नृपतेर्मन । क्रीडमानावुभौ कातौ लोकानामनुरजकौ ॥१६॥

तयोः सुदर्शनो ज्येष्ठो लीलावत्या सुतः शुभः । शत्रुजित्सङ्गक काम चाटुवाक्यो बभूव ह ॥१७॥

नृपतेः प्रीतिजनको भजुवाक्चारदर्शन । प्रजाना वल्लभ सोऽभूत्तथा भजिजनस्य वै ॥१८॥

तथा तस्मिन्नृपः प्रीतिं चकार गुणयोगतः । भदभाग्यान्मदभावो न तथा वै सुदर्शन ॥१९॥

एव गच्छति काले तु ध्रुवसंघनृपोत्तम । जगाम वनमध्येऽसी मृगयाभिरत सदा ॥२०॥

निघ्नन्मृगान् रस्नन् वृन्मूव राग्यवयाञ्छसान् । महिषाञ्छरमान्स्त्रिङ्गाश्चिक्रीड नृपतिर्वन ॥२१॥

क्रीडमाने नृपे तत्र यने घोरैऽतिदाहणे । उदतिष्ठन्निजजातु सिंहः परमकोपनः ॥२२॥

राजा शिलीमुखेनादौ विद्ध क्रोधवश गतः । दृष्ट्वाऽग्रे नृपतिं सिंहो ननाद मेघनि स्वनः ॥२३॥

वृत्वा चोर्ध्वं स लागूल प्रसारितवृहत्सटः । हेतु नृपनिमाकाशादुत्पपातातिकोपनः ॥२४॥

नृपतिस्तरसा बीह्य दधाराणि करे तदा । यामे चर्षे रुपादाय स्थितः सिंह इवापरः ॥२५॥

सेवकास्तस्य ये सर्वे तेऽपि बाणान्पृष्वपृष्वन् । अमुचन्कुपिता काम सिंहोपरि रथान्विताः ॥२६॥

हाहाकारो महानासीत्सप्रहारश्च दारुण । उत्पपात तत सिंहो नृपस्योपरि दारुण ॥२७॥
 त पतत समालोक्य खड्गेनाभ्यहनन्पृथ । सोऽपि क्रूरैर्नखाग्रैश्च तत्रागत्य विदारित ॥२८॥
 स नखैराहतो राजा पपात च भमार वै । चुक्रुशु सैनिकास्ते तु निर्जघ्नुर्विशिखैस्तदा ॥२९॥
 मृत सिंहोऽपि तत्रैव भूपतिश्च तथा मृत । सैनिकैर्मन्त्रिमुष्याश्च तत्रागत्य निवेदिता ॥३०॥
 परलोकगत भूप श्रुत्वा तै मत्रिसत्तमा । सस्कार कारयामासुर्गत्वा तत्र वनातिके ॥३१॥
 परलोकक्रिया सर्वा वसिष्ठो विधिपूर्वकम् । कारयामास तत्रैव परलोकमुखावहम् ॥३२॥
 प्रजा प्रभृतयश्चैव वसिष्ठश्च महामुनि । सुदर्शनं नृप कर्तुं मन्त्रं चक्रु परस्परम् ॥३३॥
 धर्मपत्नीसुतं द्यात पुरुषश्च मूलक्षण । अयं नृपासनाहंश्च ह्यद्भुतमत्रिसत्तमा ॥३४॥
 वसिष्ठोऽपि तथैवाह योग्योऽयं नृपते सुत । बालोऽपि धर्मवान राजा नृपासनमिहार्हति ॥३५॥
 कृते मन्त्रे मन्त्रिवृद्धैर्गुहाजिघ्राम पायिव । तत्राजगाम तरसा श्रुत्वा तूज्जयिनीपति ॥३६॥
 मृतं जामातरं श्रुत्वा लीलावत्या पिता तदा । तत्राजगाम त्वरितो दीहित्रप्रियकाम्यया ॥३७॥
 वीरसेनस्तथाऽप्यात सुदर्शनहितेच्छया । कलिगाधिपतिश्चैव मनोरमापिता नृप ॥३८॥
 उभौ तौ सैन्यसयुक्ता नृपौ साध्वससस्थितौ । चक्रतुर्मन्त्रिमुख्यैस्तमन्त्रं राज्यस्य कारणात् ॥३९॥
 युषाजित्तु तदाऽपुच्छज्जमेष्ठ क सुतयोद्धमौ । राज्यं प्राप्नोति ज्येष्ठो वै न कनीयान्कदाचन ४०॥
 वीरसेनोऽपि तत्राह धर्मपत्नीसुतं विल । राज्याहं स यथा राजञ्छास्त्रज्ञेभ्यो मया श्रुतम् ॥
 युषाजित्पुनराहेद ज्येष्ठोऽयं च तथा गुणै । राजलक्षणसयुक्तो न तथाऽयं सुदर्शन ॥४२॥
 विवादोऽत्र मुसपत्नो नृपयोस्तत्र लुब्धयो । क सदहमपाकर्तुं क्षमं स्यादतिसकटे ॥४३॥
 युषाजिमन्त्रिणं ग्राहं यूयं स्वार्थपरा विल । सुदर्शनं नृपं कृत्वा धनं भोक्तुं किलेच्छस्य ॥४४॥
 युष्माकं तु विचारोऽयं मया ज्ञातस्तथैवित । शत्रुजित्सर्वस्वस्मात्समतो वा नृपासने ॥४५॥
 मयि जीवति न कृम्यात्कनीयास नृप विल । त्यक्त्वा ज्येष्ठं गुणाहं च सेनया च समन्वितम् ॥
 नूनं युद्धं करिष्यामि तस्मिन्खड्गस्य मद्रिती । धारया च द्विधा भूयाद्युष्माकं तत्र वा वया ॥४७॥
 वीरसेनस्तु तच्छ्रुत्वा युषाजित्तमभाषत । बालो द्वौ सद्गजप्रीतो वो मेदोऽत्र विचक्षण ॥४८॥
 एव विषदमानो तौ सस्थितौ नृपतौ तदा । प्रजाश्च शृण्वयश्चैव बभूवुर्ब्रह्मप्रमानसा ॥४९॥
 समाजग्मुश्च सामता समन्या बन्धनत्परा । विग्रहं चाभिवर्धयत परस्परमतद्रिता ॥५०॥
 निगदाद्यामयुस्तत्र शृण्वेगपुराथया । राजद्रव्यमपाहर्तुं मृतं श्रुत्वा महीपतिम् ॥५१॥
 गुप्तो च बालोऽपि श्रुत्वा विग्रहं च परस्परम् । वीरास्तत्र समाजग्मुर्दशदेशान्तरादपि ॥५२॥
 गमदंगत्रं सजानं बभूवुः समुपस्थिते । युषाजिद्वीरसेनश्च युद्धवामौ बभूवुः ॥५३॥

अथ यश्वदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

सयुगे च सति तत्र भूपयोराहवाय समुपात्तशस्त्रयो ।
 क्रोधलोभवशयो सम ततः सबभूव तुमुलस्तु विमर्दः ॥ १ ॥
 सस्थितः स समरे घृतचापः पार्थिवः पृथुलबाहुयुधाजित् ।
 सयुतः स्ववलवाहनादिकैराहवाय कृतनिश्चयो नृपः ॥ २ ॥
 वीरसेन इह सैन्यसयुतः क्षात्रधर्ममनुसृत्य सगरे ।
 पुत्रिकारमजहिताय पार्थिवः सस्थितः सुरपतः समतेजा ॥ ३ ॥

स बाणवृष्टिं विससर्ज पार्थिवो युधाजितः वीर्यं रणे स्थितः च ।
 गिरिं तडित्वानिव तोयवृष्टिभिः क्रोधान्वितः सरयपराक्रमोऽसौ ॥ ४ ॥
 तः वीरसेनो विशिखैः शिलाशितैः समावृणोदाशुगर्मरजिष्णुम् ।
 विच्छेदः बाणैश्च शिलीमुखानसौ तनैव मुक्तान्तिवैगपात्तिनः ॥ ५ ॥
 गजरथतुरगाणां सबभूवातिमुद्धः सुरनरभुनिसर्षवीक्षितः चातिधोरम् ।
 विततविहगवृद्धैरावृतः व्योमस्य पिशितमसितुकामैः कामगुध्रादिभिश्च ॥ ६ ॥
 तन्नाद्धूता क्षतजस्त्रिधुरबाहू धोरा वृद्धेभ्य एव गजवीरतुरगमाणाम् ।
 प्रासादहः मयनमार्गगता नराणां पापात्मना रविजमार्गमवेव कामम् ॥ ७ ॥
 कीर्णानि भिन्नपुलिने नरमस्तकानि केशावृतानि च विभाति ययैव सिन्धौ ।
 तुम्बोफणानि विहिनानि विहर्तुकामबालैर्यथा रविमुताग्रमवैश्च नूनम् ॥ ८ ॥
 वीरः सूनुः भुवि गतः पतितः रथाङ्गं मृगं पलायंमुपरि भ्रमतीति मन्ये ।
 जीवोऽप्यसौ निजशरीरमवेदय कातः काशत्यहोऽतिविषशोऽपि पुनः प्रवेष्टुम् ॥ ९ ॥
 आगौ हतोऽपि नृशरः सुविमानरूढः स्वाङ्गे स्थिताः सुरवधूः प्रवदत्यमीष्टम् ।
 पश्याधुना मम शरीरमिदं पृथिव्याः क्षाणाहृतं निपतितं करमोहः कातम् ॥ १० ॥
 एको हस्तस्तु रिपुर्नवः गतोऽन्तरिक्षं देवागनां समधिगम्य युतो विमाने ।
 तावत्प्रिया हृतवहैः सुममर्ष्यः देहं जग्राह कातमवलाः सबलाः स्वकीयाः ॥ ११ ॥
 मुद्धे मृतो च मुमटो दिवि सगनो तावयोयशस्त्रनिहतो सह सप्रयातो ।
 सत्रैव जघनुरलः परमाहिताग्नावेकाप्यरोर्यविहतो बल्हाकुलो च ॥ १२ ॥
 वदित्युवा समधिगम्य मुरागना वै रूपायिका मुणवती तिलः भक्तियुक्ताम् ।

स्वीयान् गुणान्प्रविततान्प्रवदस्तदाऽसी ता प्रेमदामनुचकार च योगयुक्त ॥१३॥

भोम रजोऽतवितत दिवि सस्थित च रात्रि चकार तरणि च समावृणोद्यत ।

मत्न तदेव रुधिराबुनिषावकस्मात्प्रादुर्बभूव रविरप्यतिव्रतियुक्त ॥१४॥

कश्चिदगतस्तु गगन किल देवकन्या सप्राप्य चारुवदना किल भक्तियुक्ताम् ।

नागीचकार चतुरो व्रतनाशभीतो यास्यत्यय मम वृथा ह्यनुकूलशब्द ॥१५॥

सप्राप्ते सवृते सन युधाजित्पृथिवीपति । जघान वीरसेन त बाणस्तीव्र स दारुण ॥१६॥

निहत स पपातोऽव्यां छिन्नमूर्धा महीपति । प्रभग्न तदवल सर्वं निर्गत च चतुर्दिशम् ॥१७॥

मतोऽरमा हत श्रुत्वा पितर रणमूर्धनि । भयत्रस्ताऽथ सजाता पितुर्वैरमनुस्मरन् ॥१८॥

हृनिष्यति युधाजिद्वै पुत्र मम दुराशय । राज्यलोभेन पापात्मा सेति चिन्तापराऽभवत् ॥१९॥

किं करोमि क्व गच्छामि पिता मे निहतो रणे । भर्ता चापि मृतोऽद्यैव पुत्रोऽय मम बालक ॥२०॥

लोभोऽतीव च पापिष्ठस्तेन को न वशीकृत । किं न कुर्यात्तदाविष्ट पाप पाथिवसत्तम ॥२१॥

पितर मातर भ्रातृगुह्यस्त्वजनबाधवान् । हृति लोभसमाविष्टो जनो नात्र विचारणा ॥२२॥

अभक्ष्यभक्षण लोभादगम्यागमन तथा । करोति किल तृष्णातौ धर्मत्याग तथा पुन ॥२३॥

॥ सहायोऽस्ति मे कश्चिन्नगरंऽन महाबल । यदाधारे स्थिता चाह पालयामि सुत शुभम् ॥२४॥

हृते पुत्रे नृपेणाद्य किं धरिष्याम्यह पुन । न मे भ्राताऽस्ति भुबने येन वै सुस्थिता ह्यहम् ॥२५॥

सापि वैरयुता काम सपत्नी सर्वदा भवेत् । लीलावती न मे पुत्रे भविष्यति दयावती ॥२६॥

युधाजिति समायान न मे नि सरण भवेत् । ज्ञात्वा बाल सुत सोऽथ कारागार नयिष्यति ॥२७॥

श्रूयते हि पुरंद्रेण मातुर्गर्भगत शिशु । कृतित सप्तधा पश्चात्कृतास्ते सप्त सप्तधा ॥२८॥

प्रविश्य चोदर मातु करे कृत्वाऽन्धक पविम् । एकोनपचाशदपि तेऽभवन्मरतो दिवि ॥२९॥

सपत्न्यै गरल दत्त सपत्न्या नृपभार्यया । गर्भनाशार्थमुद्दिश्य पुरैतद्वै मया श्रुतम् ॥३०॥

जानन्तु बालक पश्चाद्देहे विषयुत किल । तेनासी सगरो नाम विह्वलातो भुविमडले ॥३१॥

जोषमानोऽय भर्ता वै वचन्या नृपभार्यया । राम प्रव्राजितो ज्येष्ठो मृतो दशरथो नृप ॥३२॥

मन्त्रिणस्त्ववशा काम ये मे पुत्र सुदर्शनम् । राजान कर्तुंकामा वै युधाजिद्वशाच्च ते ॥३३॥

न मे भ्राता तथा दूरो यो मा वधात्प्रमोचयेन् । महत्कष्ट च सप्राप्त मया यं द्वययोगतः ॥३४॥

उत्तम सर्वथा कार्यं सिद्धिर्देवादि जायते । उपाय पुनरक्षायं करोम्यद्य त्वराचिता ॥३५॥

इति सचिन्त्य सा शाप विदन्ल चातिमानिम् । निपुण सर्वकार्येषु चिन्त्य मन्त्रिवरोत्तमम् ॥३६॥

गमाहूय तमेकाने प्रोवाच बहुदु खिता । गृहीत्वा बालक हस्ते रुदती दीनमानमा ॥३७॥

पिता मे निहत सख्ये पुत्रोऽय बालकस्तथा । युधाजिद्वलाघाजा किं विधेय वदस्व मे ॥३८॥

तामुवाच विदल्लोऽसौ नाथ स्यादव्यमेव च । गमिष्यामो वने कामं वाराणस्या पुन किल ॥३९॥
 तत्र मे मातुल श्रीमान्वर्तते बलवत्तर । सुबाहु रिति विख्यातो रक्षिता स भविष्यति ॥४०॥
 युधाजिदर्शनोत्कण्ठमनसा नगराद्बहि । निर्गत्य रथमारुह्य गतव्य नाथ सशय ॥४१॥
 इत्युक्ता तेन सा राज्ञी गत्वा लीलावती प्रति । उवाच पितर द्रष्टुं गच्छाम्यद्य सुलोचने ॥४२॥
 इत्युक्त्वा रथमारुह्य संरज्जिमयुता तदा । विदल्लेन च सयुक्ता नि मृता नगराद्बहि ॥४३॥
 तस्ता ह्यार्ताऽतिदुःपणां पितु शोकसमाकुला । दृष्ट्वा युधाजित भूप पितर गतजीवितम् ॥४४॥
 मत्कार्यं च त्वरायुक्ता वेपमाना भयाकुला । दिनद्वयेन सप्राप्ता राज्ञी भागीरथीतटम् ॥४५॥
 निपादैलुठिता तत्र गृहीत सक्ल वमु । रथ चापि गृहीत्वा ते निर्गता दस्यव शत्रा ॥४६॥
 रदतीं सूतमादाय चारवस्त्रा मनोरमा । निर्ययौ जाह्नवीतीरे संरध्रीकरलविता ॥४७॥
 आरुह्य च भयाच्छीत्रमुडुप मा भयाकुला । तीर्त्वा भागीरथी पुण्या ययौ त्रिकूटपर्वतम् ॥४८॥
 भारद्वाजाश्रमं प्राप्ता त्वरया च भयाकुला । सवीक्ष्य तापसास्तन सजाता निर्भया तदा ॥४९॥
 मुनिना सा तत पृष्टा बाऽसि कस्य परिग्रह । कष्टेनाथ कथं प्राप्ता सत्यं ब्रूहि शुचिस्मिते ॥५०॥
 देवी वा मानुषी बाऽसि बालपुत्रा वने कथम् । राज्यभ्रष्टेव बामोर भासि त्वं कमण्डले ॥५१॥
 एव सा मुनिना पृष्टा नोवाच वरवर्णिनी । रदतीं दुःखसततां विदल्लं च समादिशत ॥५२॥
 विदल्लस्तमुवाचेदं ध्रुवसधिनृपोत्तम । तस्य भार्या धर्मपत्नी नाम्ना चेय मनोरमा ॥५३॥
 सिंहेन निहतो राजा मूर्खवशी महाबल । पुत्रोऽयं नृपतेस्तस्य नाम्ना चैव सुदर्शन ॥५४॥
 अस्या पिताऽतिधर्मा मादौहिनायै मृतो रणे । युधाजिद्भयसन्ता सप्राप्ता विजने वने ॥५५॥
 त्वामेव शरणं प्राप्ता बालपुत्रा नृपात्मजा । नाता भव महाभाग त्वमस्या मुनिसत्तम ॥५६॥
 आर्तस्य रक्षणे पुण्यं यज्ञाधिकमुदाहृतम् । भयतस्तस्य दीनस्य विशेषफलं स्मृतम् ॥५७॥

ऋषिरुवाच

निर्भया वस कल्याणि पुत्र पालय सुवने । न ते भयं विशालाक्षि कर्तव्यं शत्रुसंभवम् ॥५८॥
 पालयस्व सुत कात राजा तेऽयं भविष्यति । नानं दुःखं तथा शोकं कदाचित्संभविष्यति ॥५९॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता मुनिना राज्ञी स्वस्था सा सबभूव ह । उटजे मुनिना दत्ते वीरशोका तदाऽवसत् ॥६०॥
 संरध्रीमहिता तत्र विदल्लेन च सयुक्ता । सुदर्शनं पालयानां न्यवसत्सा मनोरमा ॥६१॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

युधाजित्वथ संप्रामादगत्वाऽप्योध्या महाबल । मनोरमा च पप्रच्छ सुदर्शनजिघासया ॥१॥
 सेवकान् प्रेषयामास क्व गतेति मुहुर्वदन् । शुभे दिनेऽय दौहित्रं स्थापयामास चासने ॥२॥
 मंत्रिभिश्च वसिष्ठेन मन्त्रैरायवर्णेन शुभं । अभिषिक्तश्च संपूर्णं कलशैर्जलपूरितं ॥३॥
 भेरीशङ्खनिनादैश्च तूर्याणां चाप नि स्वनं । उत्सवस्तु नगर्यां वै संबभूव कूरुद्रह ॥४॥
 विप्राणां वेश्पाटैश्च वदिना स्तुतिभिस्तथा । अयोध्या मुदितेवासीज्जयदाब्दः सुमङ्गलं ॥५॥
 हृष्टपुष्टजनाकीर्णा स्तुतिवादिननि स्वना । नवे तस्मिन्महोपाले पूर्वभी नूतनेव सा ॥६॥
 वेचित्तापुजना ये वै चक्रुः क्षाव गृहे स्थिता । सुदर्शनं विधित्वाद्य क्व गतोऽसौ नृपात्मजः ॥७॥
 मनोरमाऽतिशायी सा यव गता मुनमयुता । पिताऽस्या निहत सख्ये राज्यलोभेन वैरिणा ॥८॥
 हृष्येव चित्तयमानास्ते साधव ममबुद्धय । अतिष्ठन्तु पितस्तासत्र दानुजिद्वशावर्तिनः ॥९॥
 युधाजिदपि दौहित्रं स्थापयिष्या विधानतः । राज्यं च मत्रिसात्कृत्वा चलित स्वापुरी प्रति ॥१०॥
 श्रुत्वा सुदर्शनं तत्र मुनीनामाश्रमे स्थितम् । हंतुकामो जगामाशु चित्रकूटं च पर्वतम् ॥११॥
 निपादाधिपतिं गूरं पुरन्दरस्य बलाभिषम् । दुर्दशस्यमगादाशु शृङ्गवेरपुराधिपम् ॥१२॥
 श्रुत्वा मनोरमा तत्र बभूवातिमुदुग्निना । आगच्छतं बालपुत्रा भयार्तां सैव्यसंयुतम् ॥१३॥
 समुवाचानिगोवार्ता मुनि शार्श्र्वाबलोचना । वि करोमि क्व गच्छामि युधाजित्समुपस्थितः ॥१४॥
 पिता मे निहतोऽनेन दौहित्रो भूपति कृतः । मुन मे हंतुकामोऽत्र समायाति बलान्वितः ॥१५॥
 पुरा श्रुत मया स्वामिन्याख्या ये वने स्थिता । मुनीनामाश्रमे पुण्ये पाञ्चालत्वा सहितान्तदा ॥१६॥
 गताग्नौ मृगयां पार्था भ्रान्तर पञ्च एव ते । दोषदो गरिष्ठता तत्र मुनीनामाश्रमे शुभे ॥१७॥
 शौम्योऽग्निर्गान्धर्वे लो जागन्निर्गोतमो भृगुः । प्यवनदशात्रिगोत्रश्च कथ्यदर्शक जतु प्रतुः ॥१८॥
 श्रीनिहोत्र गुप्तकृष्ण यज्ञदत्तोऽय बलमल । राणागन बहोददश्च यवकीर्यज्ञकृत्प्रतु ॥१९॥
 शो वास्यं च मुनयो भारद्वाजादय धुमा । वेदशास्त्रयुता यवै रमिथिनादशाश्रमे स्थिता ॥२०॥
 दत्तोभि गहिता तत्र याज्ञसेनो स्थिता मुने । आश्रमे पाश्चात्तर्ही निर्भया मुनिसद्वो ॥२१॥
 पार्था मृगानुगात्रात्रयदादश्च वनाशनम् । धनुर्बाणपरा धीराः पञ्च ये दानुगापनाः ॥२२॥
 तत्रागिनमुपनि श्रीमामार्गन्धो बलमन्त्र । आगतदशाश्रमाभ्याने श्रुत्वा तु निगमप्यनिम् ॥२३॥
 श्रुत्वा वेदवर्ता राजा मुनीनां भवितामनाम् । उत्सतार ग्यान्तूर्णं दर्शनाशङ्कता नृप ॥२४॥
 मया गिरगमयत्र भूयद्वदमन्त्रिन । वेदशास्त्रयुताश्व्यो मुनीनुदमगमिष्यत ॥२५॥

कृताजलिपुट स्वस्मिन्सस्थितोऽथ जयद्रथ । आथमे मुनिभिर्जुष्टे भूपति सविवेश ह ॥२६॥
 तथोपविष्ट राजान द्रष्टुवामा स्त्रियस्तदा । आययुर्मुनिभार्याश्च कोऽयमित्पब्रुवन्नूपम् ॥२७॥
 तासा मध्ये वरारोहा याज्ञसेनी समागता । जयद्रथेन दृष्टा सा रूपेण श्रीस्वापरा ॥२८॥
 ता विलोक्यासितापागी देवकन्यामिवापराम् । प्रपच्छ नृपतिर्घोम्य केय श्यामा वरानना ॥२९॥
 भार्या कस्य मुना कस्य नाम्ना का वरवर्णिनी । एनलावण्यसयुक्ता शचीव वसुधा गता ॥३०॥
 बब्रूलवनमध्यस्या लवगलतिका यथा । राक्षसीवृद्धा नून रभेवाभाति भामिनी ॥३१॥
 मरय वद महाभाग कस्येय वल्लभाज्जला । राजपत्नीव चाभाति नैया मुनिवर्षाद्भिज ॥३२॥

धौम्य उवाच

पाडवाना प्रिया भार्या द्रौपदी शुभलक्षणा । पाचाली सिन्धुराजेंद्र वसत्यन वराभमे ॥३३॥

जयद्रथ उवाच

वद गता पाडवा पञ्च शूरा सप्रति विश्रुता । वसत्यत्र बने वीरा वीतशोका महाबला ॥३४॥

धौम्य उवाच

भृगुयार्थं गता पञ्च पाडवा रयसस्थिता । आमिष्यति मध्याह्ने भृगुनादाय पार्थिवा ॥३५॥
 तच्चक्षुत्वा वचन तस्य उदतिष्ठदसौ नृप । द्रौपदीमन्निधौ गत्वा प्रणम्येदमुवाच ह ॥३६॥
 कुशल ते वरारोहे वद गता पतयश्च ते । एकादश गतान्यथ वर्षाणि च बने किल ॥३७॥
 द्रौपदी तु तदोवाच स्वस्ति तेऽस्तु नृपात्मज । विधमस्वाश्रमाभ्यांशो क्षणादायाति पाडवा ॥३८॥
 एव ब्रुवत्या तस्या तु लोमाविष्ट स भूपति । जहार द्रौपदी वीरोज्जादस्य मुनिसत्तमान् ॥३९॥
 कस्यचिन्नैव विश्वास कर्तव्य सर्वथा दुधै । कुर्वन्तु खमवान्प्रोति दृष्टातस्त्वत्र वै बलि ॥४०॥
 वैरोचनमुन श्रीमान्धर्मिष्ठ सत्यसगर । यज्ञकर्ता च दाता च शरण्य साधुसमत ॥४१॥
 नाधर्मे निरत इवापि प्रह्लादस्य च पौत्रक । एकोनशतयज्ञान्वै स चकार सदक्षिणान् ॥४२॥
 मत्त्वमूर्ति सदा विष्णु सेव्य स योगिनामपि । निर्विकारोऽपि भगवान्देवकार्यार्थिसिद्धये ॥४३॥
 चक्षपाच्च समुद्भूतो विष्णु कपटवामन । राज्य छलेन हूतवान्मही चैव ससागरान् ॥४४॥
 सोऽभवत्सत्यवाप्राज्ञ वल्लिर्वैरोचनिस्तदा । कपट कृतवान्विष्णुरिद्रार्थे तु मया श्रुतम् ॥४५॥
 अय किं न करोत्येव कृत वै सत्त्वमूर्तिना । वामन रूपमास्थाय यज्ञपात चिकीर्षता ॥४६॥
 न च विश्वसितव्य वै कदाचित्केनचित्तथा । लोभश्चेनसि चेत्स्वस्मि क्रीदकपापकृत भयम् ॥४७॥
 लोभाहता प्रकुर्वति पापानि प्राणिन किल । परलोकाद्भूय नास्ति कस्यचित्कर्हिचिन्मुने ॥४८॥
 मनसा कर्मणा वाचा परस्त्वादानहतुन । प्रपतन्ति नरा सम्यग्लोभोपहतचेनन ॥४९॥
 देवानाराध्य सतत बाहति च घन नरा । न देवास्तत्करे कृत्वा समर्था दातुमजमा ॥५०॥

अन्यस्यानीयते वित्तं प्रयच्छति मनीषितम् । वाणिज्येनाथ दानेन चौर्येणापि बलेन वा ॥५१॥
 विक्रयार्थं गृहीत्वा च धान्यवस्त्रादिव बहु । देवानर्चयते वैश्यो महर्द्धिर्मे भवेदिति ॥५२॥
 नात्र किं परवित्तेच्छा वाणिज्येन परतपः । ग्रहणकाले तु संप्राप्ते महर्धं चापि काक्षति ॥५३॥
 एव हि प्राणिनः सर्वे परस्वादानतत्पराः । वर्तन्ते सततं ग्रहान् विद्वास कीदृशं पुनः ॥५४॥
 वृथा तीर्थं वृथा दानं वृथाऽध्ययनमेव च । लोभमोहावृतानां वै कृतं तदकृतं भवेत् ॥५५॥
 तस्मादेनं महाभाग विसर्जय गृहं प्रति । सपुत्राऽहं वसिष्ठ्यामि जानकीवद्विजोत्तम ॥५६॥
 इत्युक्तोऽसौ मुनिस्तावदगत्वा युधाजितं नृपम् । उवाच वचनं राज्ञे भारद्वाजं प्रतापवान् ॥५७॥
 गच्छ राजयथाकामं स्वपुरं नृपसत्तम । नय मनोरमाऽभ्येति चारुपुत्रा सुहृत्पुत्रिता ॥५८॥

युधाजिदुवाच

मुने भुवः हठं सौम्या विसर्जय मनारमाम् । न च यास्याम्यहं मुक्त्वा नप्याम्यद्य बलात्पुनः ॥५९॥

ऋषिरुवाच

नयस्व यदि क्षतिरते बलनाद्यं ममाश्रमात् । विस्वामित्रो यथा धेनुं वसिष्ठस्य मुनेः पुरा ॥६०॥

इति श्रीश्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे चोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य मुनिस्तत्रावनोपति । मन्त्रिवृद्धं समाहूय पप्रच्छ तमतद्वित्तं ॥१॥
 किं वर्तय्य सुबुद्धऽनं मयाऽद्य वद सुव्रत । बलात्प्रयामि तां कामं सपुत्रा च सुभाषिणीम् ॥२॥
 रिपुरत्सोऽपि नाशय सर्वदा क्षुभमिच्छता । राजयन्मम सवृद्धो मृत्यवे परिकल्पयेत् ॥३॥
 नात्र सौम्यं न यादास्ति यो मामत्र निवाग्येन । गृहीत्वा हृमि तत्र दौहित्रस्य रिपुं विल ॥४॥
 रिपुं टव भवद्राग्यं यताग्यं बलादहम् । हते मुदर्शनं नूनं निर्भयोऽसौ भवेदिति ॥५॥

विश्वामित्र उवाच

मुने धेनुसहस्र ते घटोन्नोना ददाम्यहम् । नन्दिनी देहि मे धेनु प्रार्थयामि परतप ॥१२॥

वसिष्ठ उवाच

होमधेनुरिय राजन ददामि वयचन । महस्र चापि धेनूना तवेद तव तिष्ठतु ॥१३॥

विश्वामित्र उवाच

अयुत बाण्य लभं वा ददामि मनपेप्सितम् । देहि मे नन्दिनी माघो ग्रहोण्यामि बलादय ॥१४॥

वसिष्ठ उवाच

काम गृहाण नृपने बलादय ययारचि । नाह ददामि ते राजन्त्रेच्छया नन्दिनी गृहान् ॥१५॥
तच्छ्रुत्वा नृपतिर्भृत्यानादिदेश महाबलान् । नयध्व नन्दिनी धेनु बलदर्पमुसस्थिता ॥१६॥
ते भृत्या जगृहुस्ता तु हठादाक्रम्य यत्रिताम् । वेपमाना मुनिं प्राह सुरमि साश्रुलोचना ॥१७॥
मुने त्यजसि मा कस्मात्कर्पयसि सुयत्रिताम् । मुनिस्ता प्रत्युवाचेद स्पजे नाह सुदुग्धदे ॥१८॥
बलान्नयति राजाऽसौ पूजितोऽथ मया शुभे । किं करोमि न चेच्छामि त्यक्तु र्वा मनसा किल ॥
इत्युक्ता मुनिना धेनु क्रोधयुक्ता बभूव ह । हभारव चकाराशु क्रूरशब्द सुशरणा ॥२०॥
उद्वगतास्तस्या देहात्तु दैत्या धोरतरास्तवा । सायुधास्निष्ठ तिष्ठेति युवत कवचावृता ॥२१॥
सैन्य सर्वं हत तैस्तु नन्दिनी प्रतिमोचिता । एकाकी निर्गतो राजा विश्वामित्रोऽतिदुःखित ॥
हत पापोऽतिदीनात्मा निदन्क्षात्रबल महन् । ब्राह्म बल दुराराध्य मत्वा स तपसि स्थित ॥२३॥
तप्तवा बहूनि वर्षाणि तपो धीर महावने । ऋषित्व प्राप गाधेयस्त्यक्त्वा क्षात्र विधिं पुन ॥
तस्मात्त्वमपि राजेंद्र मा कृष्या वैरमद्भुतम् । कुलनाशकर नून तापसं सह सधुगम् ॥२५॥
मुनिवर्यं ब्रजाद्य एव समाद्रवास्य तपोनिधिम । सुदर्शनोऽपि राजेंद्र निष्ठ बत्र ययासुखम् ॥२६॥
बालोऽयं निर्धनं किं ते करिष्यति नृपाहितम् । वृषा ते वैरभावोऽयमनाथे दुर्बले शिष्यौ ॥२७॥
यया सर्वत्र कर्तव्या देवाद्योनिमिदं जगत । ईर्ष्यायां किं नृपश्रेष्ठ यद्भाष्य तद्भविष्यति ॥२८॥
वज्रं तृणायते राजन्दैवयोगात् सशय । तृणं वज्रायते क्वापि समये दैवयोगत ॥२९॥
शशको हति शार्दूल मशको वै तथा गजम् । साहस्य मुञ्च मेधाविन् कुरु मे वचन हितम् ॥३०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य युषाजिन्नृपसत्तम । प्रणम्य त मुनिं मूर्च्छां जगाम स्वपुरं नृप ॥३१॥
मनोरमाऽपि स्वस्याऽभूदाश्रमे तत्र मस्थिता । पालयामास पुत्रं तं सुदर्शनमृतव्रतम् ॥३२॥
दिने दिने कुमारोऽग्रे जगामोपचर्य तत्र । मुनिवालगतं क्रोडनिर्भयं सर्वतः शुभ ॥३३॥
एकस्मिन्समये तत्र विदन्ल समुत्पन्नम् । वशेवेने मुनिपुत्रममाम्रयतदतिके ॥३४॥

सुदर्शनस्तु तच्छ्रुत्वा दधारकाक्षरं स्फुटम् । अनुस्वारयुतं तच्च प्रोवाचापि पुनः पुनः ॥३५॥
 बीजं वै कामराजाख्यं गृहीतं मनसा तदा । जजाप बालकोऽत्यर्थं धृत्वा चेतसि सादरम् ॥३६॥
 भावियोगान्महाराज कामराजाख्यमद्भुतम् । स्वभावेनैव तेनेत्य गृहीतं बालकेन वै ॥३७॥
 तदाऽसौ पञ्चमे वर्षे प्राप्य मन्त्रमनुत्तमम् । ऋषिच्छदोविहीनं च ध्यानन्यासविर्वाजितम् ॥३८॥
 प्रजपन्मनसा नित्यं क्रोडत्यपि स्वपित्यपि । विसस्मार न त मन्त्रं ज्ञात्वा सारमिति स्वयम् ॥३९॥
 वर्षे चैकादशे प्राप्ते कुमारोऽसौ नृपात्मज । मुनिना चोपनीतोऽथ वेदमध्यापितस्तथा ॥४०॥
 धनुर्वेदं तथा सागं नीतिशास्त्रं विधानतः । अम्यस्ता सकला विद्यास्तेन मन्त्रबलादिना ॥४१॥
 कदाचित्सोऽपि प्रत्यक्षं देवीरूपं ददर्श ह । रक्ताम्बरं रक्तवर्णं रक्तसर्वाङ्गभूषणम् ॥४२॥
 गरुडे बाह्वेन सस्या वैष्णवीं शक्तिमद्भुताम् । दृष्ट्वा प्रसन्नवदनं स बभूव नृपात्मज ॥४३॥
 वने तस्मिन्मिथ्य तस्योऽथ सर्वविद्यार्थतत्त्ववित् । मातरं सेवमानस्तु विजहार नदीतटे ॥४४॥
 शरासनं च सप्राप्तं विशिखाद्वयशिलाशिता । तूणीरकवचं तस्मै दत्तं चाविक्रया वने ॥४५॥
 एतस्मिन्समये पुत्री काशिराजस्य सुप्रिया । नाम्ना शशिकला दिव्या सर्वलक्षणसयुता ॥४६॥
 शुश्राव नृपपुत्रं तं वनस्य च सुदर्शनम् । सर्वलक्षणसपन्नं शूरं काममिवापरम् ॥४७॥
 वंशीजनमुप्राञ्छत्वा राजपुत्रं मुममतम् । चक्रे मनसा तं वै वरं वरयितुं धिया ॥४८॥
 स्वप्ने तस्मात्समागम्य जगद्दशा निशान्तरे । उवाच वचनं चेदं समाश्वास्य सुसंस्थिता ॥४९॥
 वरं वरय सुश्रोणि मम भक्तं सुदर्शनं । सर्वकामप्रदस्तेऽस्तु वचनान्मम भामिनि ॥५०॥
 एवं शशिकला दृष्ट्वा स्वप्ने रूपं मनोहरम् । अवाया वचनं स्मृत्वा जहर्ष भृशभामिनी ॥५१॥
 उपस्थितासामुदा युक्ता पृष्टा मात्रा पुनः पुनः । प्रमोदे कारणं बाला नोवाचातिशयान्विता ॥५२॥
 जहास मुदभाषन्ना स्मृत्वा स्वप्नं मुहुर्मुहुः । सखी प्राह तदाऽग्या वं स्वप्नवृत्तं सविस्तरम् ॥५३॥
 वदाचित्सा विहारार्थमवापोषवन्नुभम् । सखीयुक्ता विशालाक्षी चपकं पशोभितम् ॥५४॥
 पुष्पाणि चिन्वती बाला चपकाय स्थिताऽबला । अपश्यदब्राह्मणं मार्गे आगच्छतं त्वरान्वितम् ॥५५॥
 तं प्रणम्य द्विजं श्यामा वभाषे मधुरं वचः । कुतो देशान्महाभागं कृतमागमनं त्वया ॥५६॥

द्विज उवाच

भारद्वाजाधमादालं नूनमागमनं मम । जानं वै कार्ययोगेन किं पृच्छसि वदस्व मे ॥५७॥

शशिकलोवाच

तत्राश्रमे महाभागं वर्णनीयं किमस्ति वं । लोकातिगं विशेषेण प्रेक्षणीयतमं किल ॥५८॥

प्राक्ष्ण उवाच

धूम्रपिमुत धोमानास्ते सुदर्शनो नृप । ययार्थनामा मुश्रोणि वरतेनं पुण्योत्तम ॥५९॥

तस्य लोचनमत्यत निष्कल प्रतिभाति मे । येन दृष्टो न धामोरु कुमारस्तु सुदर्शन ॥६०॥
एकत्र निहिता धात्रा गुणाः सर्वे सिसृक्षुणा । गुणानामावर द्रष्टु मन्ये तेनैव कौतुकात् ॥६१॥
तव योग्यः कुमारोऽसी भर्ता भवितुमर्हति । योगोऽयं विहितोऽप्यासौमणिकाचनयोरिव ॥६२॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कंधे सप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा तद्वचन इयामा प्रेमयुक्ता बभूव ह । प्रतस्थे ब्राह्मणस्तस्मात्स्थानादुत्त्वा समाहित ॥१॥
सा तु पूर्वानुरागाद्रे मग्ना प्रेम्णाऽतिचञ्चला । कामबाणहतेवास गते तस्मिन्निजोत्तमे ॥२॥
अथ कामादिता प्राह सखी छदोनुवर्तनीम् । विकारश्च समुत्पन्नो दहे यद्भ्रवणादनु ॥३॥
अज्ञातरसविज्ञान कुमार कुलसम्भवम् । दुनोति मदन पाप किं करोमि वयं यामिष ॥४॥
स्वप्नेषु वा मया दृष्ट पञ्चबाण इवापर । तपते मे मनोऽत्यर्थं विरहाकुलित मूढ ॥५॥
चन्दन देहलग्न मे विषवद्भाति भामिनि । स्रगिय सर्पवच्चैव चद्रपादाश्च बल्लिवत् ॥६॥
न हृम्ये न वने क्ष मे दीर्घिकाया न वर्तते । न दिवा न निशाया वा न सुख सुखसाधनं ॥७॥
न क्षम्या न च तावूल न गीत न च वादनम् । प्रीणयति मनो मेऽद्य न तृप्ते मम लोचने ॥८॥
प्रयाम्यद्य वने तत्र यत्रापी वर्तते शठ । भीतास्मि कुललज्जाया परतत्रा पितुस्तथा ॥९॥
स्वयंवर पिता मेऽद्य न करोति करोमि किम् । दास्यामि राजपुत्राय काम सुदर्शनाय वै ॥१०॥
स यन्त्ये पृथिवीपाला शतश सभूतर्द्धय । रमणीया न मे तस्य राज्यहीनोऽप्यसौ मत ॥११॥

व्यास उवाच

एकाकी निर्धनश्चैव बलहीन सुदर्शन । वनवासी फलाहारस्तस्याश्वत्ते सुसंस्थिता ॥१२॥
 द्वाग्वीजस्य जपात्मिद्विस्तस्या एपाण्डुसंस्थिता । सोपि ध्यानपरोऽत्यत जज्ञाप मन्त्रमुत्तमम् ॥१३॥
 स्वप्ने पश्यत्यसौ दवी विष्णुमायामखडिताम् । विश्वमातरमव्यक्ता सर्वसंपत्कराविकाम् ॥१४॥
 शृगवेरपुराध्यक्षो निपाद समुपत्य तम् । ददौ रथवर तस्मै सर्वोपस्करसयुतम् ॥१५॥
 चतुर्भिस्तुरगैर्धुनं पताकावरमडितम् । जैत्रं राजसुत ज्ञात्वा ददौ चोपायन तदा ॥१६॥
 सोऽपि जग्राह तं प्रीत्या मित्रत्वेन सुसंस्थिनम् । बन्धैर्मूलफलैः सम्यगर्चयामास शवरम् ॥१७॥
 कृतातिथ्ये गते तस्मिन्निपादाधिपतौ तदा । मुनयः प्रीतियुक्तास्ते तमूचुस्तापमा मिथ ॥१८॥
 राजपुत्रं ध्रुव राज्यं प्राप्स्यसि त्वं च सर्वथा । स्वर्परहोभिरव्यग्रं प्रतापानात्र सशय ॥१९॥
 प्रसन्ना तेऽम्बिका दवी वरदा विश्वमोहिनी । सहायस्तु सुसंपन्नो न चिंता कुरु सुव्रत ॥२०॥

मनोरमा तथोचुस्त मुनयः सगितव्रता । पुत्रस्तज्जघ्रघराघीशा भविष्यति शुचिस्मित ॥२१॥
 सा तानुवाच तवगी वचन वोऽस्तु सत्फलम् । दासोऽयं भवता विप्रा वि चित्र मदुपामनात् ॥२२॥
 न संय मचिवा कोणे न सहायश्च कश्चन । केन यागन पुत्रो म राज्य प्राप्तुमिहाहति ॥२३॥
 आगीर्वाच वो नून पुत्रोऽयं म महीपति । भविष्यति न सदेहा भवतो मन्त्रवित्तमा ॥२४॥

व्यास उवाच

रथाहूढ स मधावी यत्र याति सुदग्धन । अक्षौहिणीसमावृत्त इवाभाति स तजसा ॥२५॥
 प्रतापो मन्त्रबोजस्य नाय कश्चन भूपत । एव वै जपतस्तस्य प्रीतियुक्तस्य सर्वथा ॥२६॥
 सप्राप्य मदगरावीज कामराजाख्यमद्भुतम् । जपथस्तु शुचि शात सर्वा कामानवाप्नुयात् ॥२७॥
 न तदस्ति पृथिव्या वा दिवि वाऽपि सुदुर्लभम् । प्रमत्ताया शिवायाश्च यदप्राप्य नृपोत्तम ॥२८॥
 ते मदास्तऽतिदुर्भागा रागस्त ममभिदुता । यथा चित्ते न विन्वासा भवदवार्चनादिषु ॥२९॥
 या माता सर्वदेवाना यगादौ पणिकोत्तिता । आदिमानति विख्याता नाम्ना तन कुरूवह ॥३०॥
 शुद्धि कीर्तिधृतिरुदमी गति श्रद्धा मति स्मृति । सर्वेषा प्राणिना सा वै प्रत्यक्ष वै विभासत ॥३१॥
 न जानति नरा य वै माहिता मायया किल । न भजति कुतश्चा न्वी विन्दस्वरी गिराम ॥३२॥
 ब्रह्मा विष्णुस्तथा ऋषीर्वा मवा वरणो यम । वायुरग्नि कुबेरश्च त्वष्टा पूषाश्विनौ भग ॥३३॥
 आदित्या वसवो रुद्रा विश्वदेवा भरुगणा । सर्वे ध्यायति ता देवी सृष्टिस्थितयतकाग्निमीम ॥३४॥
 को न सवत विद्वा वै ता गति परमात्मिनाम् । सुदर्शनम् सा ज्ञाता न्वी सवायदा गिरा ॥३५॥
 श्रद्धैव गाऽतिदुष्प्रापा विद्याऽविद्यास्वरूपिणी । योगगम्या परा गतिमुमुक्षूणा च वल्लभा ॥३६॥
 परमात्मस्यैव को वत्तमहनि ता विना । या सृष्टि त्रिविधा शृङ्गा दर्शयस्मन्विनात्मन ॥३७॥
 सुदर्शनम् ता न्वी मनसा परित्यजत । राज्यलाभात्पर प्राप्य सुख वै कानन स्थित ॥३८॥
 गाऽपि चद्रवगाऽयस्य कामराजप्रपीयता । नानापचारैरनिग दधार दुग्धिन वषु ॥३९॥
 तावत्तस्या विना पात्रावयापुत्रवरयिनीम् । मुग्धाहृ काश्यामास स्वयवर्गमतद्रित ॥४०॥
 स्यववरस्तु त्रिविधा त्रिर्द्वि परिकीर्तित । रागा विवाह्याग्या वै नायपा कथित किल ॥४१॥
 इच्छाम्यववरस्वरो द्वितीयदत्ता पणाभिध । यथा रामज भग्न वै श्रवणस्य क्षाराग्रजम् ॥४२॥
 तृतीय गौयगुर्वच गगणा परिवर्तित । इच्छाम्यववर तत्र चरार नृपगत्तम् ॥४३॥
 त्रिभिनि वाग्नि मया गुभैरगन्तरण्यता । ततश्च विविधाकाग मुक्नुता मय्यमर्या ॥४४॥
 एव हृत निगभार विद्यानाथ मुविग्नम् । शम्भो क्षणिकं प्राप्नु मित्ता चाग्यावता ॥४५॥
 इह ॥ मानर श्रुति स्वमवान वरा मम । मया कृत पतिश्रिने ध्रुवगधिमुन गुम् ॥४६॥
 नाय यत्र वग्न्यामि तमून वै मूर्त्तानम् । म म भर्ता नृपमुता भगवद्या प्रतिष्ठित ॥४७॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता सा सखी गत्वा मातरं प्राह सस्वरा । वैदर्भीं विजने वाक्यं मधुरं मजुमाविणी ॥४८॥
पुत्री ते दुःखिता प्राह साध्वी त्वा मन्मुखेन यन् । शृणु त्वं कुरु कल्पाणि तद्विदितं त्वरिताऽधुना ॥४९॥
भारद्वाजाश्रमे पुण्ये ध्रुवमघिसुतोऽस्मि यः । स मे भर्ता वृत्तश्चित्ते नान्य भूषणोऽप्यहम् ॥५०॥

व्यास उवाच

राज्ञीं तद्वचनं श्रुत्वा स्वपतीं गृहमागते । निवेदयामास तदा पुत्रीवाक्यं यथातथम् ॥५१॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राजा विस्मितं प्रहसन्मूढः । मार्यामुवाच वैदर्भीं सुवाहस्तु ऋतं वच ॥५२॥
सुभ्रुजानामिदं बालोऽसौ राज्यमनिष्कामितो वने । एवाकीं सह मायां वै व्रमते निर्जने वने ॥५३॥
तत्पुत्रे निहतो राजा वीरसेनो युधाजिता । स वयं निर्धनो भर्ता योग्यः स्याच्चारलोचने ॥
ब्रूहि पुत्री ततो वाक्यं कदाचिदपि विप्रियम् । आगमिष्यति राजानं स्थितिमतं स्वयंवरे ॥५५॥

इति श्रीमदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

भर्ता साऽभिहिता बालो पुत्री कृत्वाकसस्थिताम् ।

उवाच वचनं दलक्ष्णं समाश्वास्य शुचिस्मिताम् ॥१॥

किं वृथा मुवति त्वं हि विप्रियं मम भाषते । पिता ते दुःखमाप्नोति वाक्येनाननं सुव्रत ॥२॥
सुदर्शनोऽतिदुर्भाग्यो राज्यभ्रष्टो निराश्रयः । बलकोशविहीनश्च परित्यक्तस्तु बाधवै ॥३॥
मायां सह वनं प्राप्तं फल्गुलाक्ष्मणं कृशं । न ते योग्यो वरोऽयं वै वनवासी च दुर्भग ॥४॥
राजपुत्रा कृतप्रज्ञा रूपवतः सुसमता । तवार्हा पुनः सन्त्यज्ये राजचिह्नैरलकृता ॥५॥
भ्राताऽस्य वर्तते कातः स राज्यं कोसलेषु वै । करोति रूपसपन्नं सर्वलक्षणसयुतं ॥६॥
अन्यच्च कारणं सुभ्रु शृणु यच्च यथा श्रुतम् । युधाजित्सततं तस्य वधकामोऽस्ति भूमिप ॥७॥
दोहित्रं स्यापितस्तेन राज्ये कृत्वाऽतिसगम् । वीरसेनं नृपं हत्वा समग्रं सचिवैः सह ॥८॥
भारद्वाजाश्रमं प्राप्तं हतुकामं सुदर्शनम् । मुनिना वारितं पश्चाज्जगाम निजमदिरम् ॥९॥

शशिशलोवाच

मातर्ममैप्सितं कामं वनस्योऽपि नृपात्मज । शर्यातिवचनेनैव सुकृन्मा च पतिव्रता ॥१०॥
अथ वनं च यथा प्राप्य पतिशुभ्रूपणे रता । भर्तृशुभ्रूपणं स्त्रीणां स्वर्गदं मोक्षदं तथा ॥११॥
अर्चतवकृतं नूनं मुखदं भवति स्त्रिया । भगवत्या समादिष्टं स्वप्ने वरमनुत्तमम् ॥१२॥

तमृतेऽहं कथं चान्य सश्रयामि नृपात्मजम् । भवित्तमिहो लिखितो भगवत्या सुदर्शन ॥१३॥
तं विहाय प्रियं कात करिष्येऽहं न चापरम् ।

व्यास उवाच

प्रत्यादिष्टाऽयं वैदर्भी तया बहुनिदर्शनं ॥१४॥

भर्तारं सर्वमाचष्ट पुत्र्योक्तं वचनं भृशम् । विवाहस्य दिनादर्वागात् श्रुतसमन्वितम् ॥१५॥
द्विजं शशिकलां तत्र प्रेषयामास सत्वरम् । यथा न वेद मे तातस्तथा गच्छ सुदर्शनम् ॥१६॥
भारद्वाजाथमे ब्रूहि मद्राक्ष्यात्तरसां विभो । पित्रा मे समृतं कामं मदर्थेन स्वयंवर ॥१७॥
आगमिष्यन्ति राजानो बलयुक्ता ह्यनेकशः । मया त्वं वै धृतश्चित्ते सर्वथा प्रीतिपूर्वकम् ॥१८॥
भगवत्या समादिष्टं स्वप्ने मम सुरोपमं । विषमधि हुताशे वा प्रपतामि प्रदीपिते ॥१९॥
वरये त्वदृते नान्यं पितुम्या प्रेरिताऽपि वा । मनसा कर्मणा वाचा सवृतस्त्व मया वर ॥२०॥
भगवत्या प्रसादेन दाम्पावाभ्यां भविष्यति । आगतव्यं त्ययाऽनैवं दैवं कृत्वा परं बलम् ॥२१॥
यदधीनं जगत्सर्वं वर्तते सचराचरम् । भगवत्या यद्वादिष्टं न तन्मिथ्या भविष्यति ॥२२॥
यद्भूतो देवता सर्वा वर्तन्ते दाक्षरादयः । यत्तव्योऽसौ स्वया ब्रह्मन्नेवाते वै नृपात्मज ॥२३॥
यथा भवन्ति मे कामं तत्कर्तव्यं त्ययाऽनघ । इत्युक्त्वा दक्षिणां दत्त्वा मुनिर्व्यापारितस्तथा ॥
गत्वा सर्वं निवेद्यांशु तत्र प्रस्थागतो द्विजः । सुदर्शनस्तु तज्जात्वा निश्चयं गमने तदा ॥२५॥
चकार मुनिना तेन प्रेरितः परमादरात् ।

व्यास उवाच

गमनामोद्यतं पुत्रं तमुवाच मनोरमा ॥२६॥

येपमानाऽनिदुःखार्ता जातशाय्याऽश्रुलघना । कुत्र गच्छसि पुत्राद्यं गमाजे भूभृता विल ॥२७॥
एकस्मिन् वृत्तयैस्स च विचिन्त्य स्वयंवरः । युधाजिह्वुक्तामस्त्वा गमेष्यन्ति महोपनि ॥२८॥
न तेऽस्मिन् महाययस तस्मान्मा शत्रु पुत्रवः । एष पुत्रानिदीनाऽस्मि तयाधारा निराधरा ॥२९॥
मार्हेति त्वं महानाग निरागाः कर्तुमद्य माम् । पित्रा तं निरूपो येन सोऽपि तत्रागतो नृपः ॥३०॥
एवाजिनं गतं तत्र युधाजिह्वा हृदिष्यति ।

मुदर्जन उवाच

भविष्य भवत्येव नात्र कार्या विचारणा ॥३१॥

आस्तास्य जामातुर्गच्छत्यद्य स्वयंवरः । मा लोभं कुरु कस्यापि क्षत्रियाङ्गि वरादान ॥
न विभिमि द्रगादेन भगवत्या निगन्तम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा रथमारुह्य गन्तुकाम सुदर्शनम् ॥३३॥

दृष्ट्वा मनोरमा पुत्रमाशीभिश्चान्वमोदयत् । अग्रतस्तेऽम्बिका पातु पार्वती पातु पूष्टन ॥३४॥

पार्वती पार्श्वयो पातु शिवा सवत्र साप्रतम् ।

वाराही विषमे मार्गे दुर्गा दुर्गेषु कर्हिचित् । कालिका बलहे घोरे पातु त्वा परमेश्वरी ॥३५॥

मण्डपे तत्र मातङ्गी तथा सौम्या स्वयंवरे । भवानी भूपमध्ये तु पातु त्वा भवमोचनी ॥३६॥

गिरिजा गिरिदुर्गेषु चामुण्डा चत्वरेषु च । कामया काननेष्वेव रक्षतु त्वा सनातनी ॥३७॥

त्रिवादे वैष्णवी शक्तिरवतात्त्वा रघूद्वह । भैरवी चरणे सौम्य शत्रूणा वं समागमे ॥३८॥

सर्वदा सर्वदेशेषु पातु त्वा भुवनेश्वरी । महामाया जगद्धात्री सच्चिदानन्दपिणी ॥३९॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा त तदा माता वेपमाना भयाकुला । उवाचाह त्वया सार्धमागमिष्यामि सर्वथा ॥४०॥

निमिषार्धं विना त्वा वं नाह स्यातुमिहोत्सहे । सहैव नय मा वत्स यत्र ते गमने मति ॥४१॥

इत्युक्त्वा नि सृता माता धात्रेयोसयुता तदा । विप्रदंताशिष सर्वे निर्यगुर्हर्षसयुता ॥४२॥

वाराणस्या तत प्राप्ता रथेनैकेन राघव । ज्ञात सुबाहुना तत्र पूजितश्चार्हणादिभि ॥४३॥

निवेशार्थं गूह दत्तमनपानादिक तथा । सेवक समनुशास्य परिचर्यायमेव च ॥४४॥

मिलितास्त्वथ राजानो नानादेशाधिपा किल । युष्माजिदपि सप्राप्तो दौहित्रेण समन्वित ॥४५॥

वरूपाधिपतिश्चैव तथा मद्रेश्वरो नृप । सिन्धुराजस्तथा वीरो योद्धा माहिष्मतीपति ॥४६॥

पाञ्चाल पर्वतीयश्च कामरूपोऽतिवीर्यवान् । कार्णाटिश्चोलदेशीयो वैदर्भश्च महाबल ॥४७॥

अक्षौहिणी त्रिपष्टिश्च मिलिता सख्यया तदा । वेष्टिता नगरी सा तु सैन्ये सर्वत्र सस्थिता ॥४८॥

एते चान्ये च बहव स्वयंवरादिदक्षया । मिलितास्तत्र राजानो वरवारणसयुता ॥४९॥

अन्योन्य नृपपुत्रास्त इत्युचुर्मिलितास्तदा । सुदर्शनी नृपसुतो ह्यागतोऽस्ति निराकुल ॥५०॥

एकाकी रथमारुह्य मात्रा सह महामति । विवाहार्थमिहायात काकुत्स्थ किं नु साप्रतम् ॥५१॥

एतान्नाजसुतास्त्यक्त्वा ससैन्यान्सायुधानथ । किमेन राजपुत्री सा वरिष्यति महानुजम् ॥५२॥

युष्माजिदथ राजेशस्तानुवाच महोपतीन् । अहमेन हनिष्यामि कन्यार्थे नात्र सशय ॥५३॥

केरलाधिपति प्राह त तदा नीतिसत्तम । नात्र युद्ध प्रकर्तव्य राजत्रिच्छास्वयंवरे ॥५४॥

बलेन हरण नास्ति नात्र शुल्कस्वयंवर । कन्येच्छयाऽत्र वरण विवाद कीदृशस्त्वह ॥५५॥

अन्यायेन त्वया पूर्वमसौ राज्यात्प्रवासित । दौहित्रायापि त राज्य बल्वन्नृपसत्तम ॥५६॥

काकुत्स्थोऽयं महाभाग कोसलाधिपने सुत । कथमेन राजपुत्र हनिष्यसि निरागसम् ॥५७॥

लप्स्यसे तत्फलं नूनमनयस्य नृपोत्तम । शास्तास्ति कश्चिदायुष्मञ्जगतोऽस्य जगत्पतिः ॥
धर्मो जयति नाधर्मं सत्यं जयति नानृतम् । माऽनयं कुरु राजेंद्र त्यज पापमतिं किल ॥५९॥
दौहित्रस्तव सप्राप्तः सोऽपि रूपसमन्वितः । राज्ययुक्तस्तथा श्रीमान्कथं तं न वरिष्यति ॥६०॥
अन्ये राजमुताः कामं वर्तन्ते बलवत्तराः । कन्यास्वयंवरे कन्या स्वीकरिष्यति सांप्रतम् ॥६१॥
यूने तथा विवादः कः प्रवदन्तु महोभुजः । परस्परं विरोधोऽत्र न कर्तव्यो विजानता ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥

अथ विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इतिवादिनि भूपाले केरलाधिपतौ तदा । प्रष्टुवाच महाभाग युधाजिदपि पार्थिवः ॥१॥
नीतिरियं महीपाल यद्ब्रवीति भवानिह । समाजे पार्थिवानां वै मत्स्यवाग्विजितेंद्रियः ॥२॥
योग्येषु वर्तमानेषु कन्यारत्नं कुलोद्भूतं । अयोग्योऽर्हति भूपाल न्यायोऽयं तव रोचते ॥३॥
भागं सिंहस्य गोमासुभोजं तुमर्हति वा कथम् । तथा सुदर्शनोऽयं वै कन्यारत्नं विमर्हति ॥४॥
बलं वेदो हि विप्राणां भूभुजा चापज बलम् । किमन्यार्यं महाराज श्वीम्यहमिहाधुना ॥५॥
बलं शूलं यथा राज्ञा विवाहे परिकीर्तितम् । बलवानेव शूलानु नावलस्तु वदाचन ॥६॥
तस्मात्कन्यापणं कृत्वा नीतिरत्र विधीयताम् । अन्यथा कलहः कामं भविष्यति महोभुजाम् ॥७॥
एवं विवादे सन्तु राज्ञा तत्र परस्परम् । आहूतस्तु मभामध्ये सुबाहुनृपमत्तमः ॥८॥
समाहूय नृपाः सर्वे तमूचुस्तत्त्वदर्शिनः । राजप्रोतिस्त्वया कार्या विवाहेऽत्र समाहिता ॥९॥
वि ते विजोषितं राजस्तद्वदस्व समाहितः । पुन्या प्रदानं कस्मै ते रोचते नृप चेत्तसि ॥१०॥

सुबाहु उवाच

पुण्या मे मनसा कामं वृत्तं किल सुदर्शनः । मया निवारितोऽस्म्यर्थं न सा प्रत्येति मे वचः ॥११॥
वि करोमि मुताया मे न यतो वर्तने मनः । सुदर्शनस्तयं वाकी संप्राप्तोऽस्ति निराशुलः ॥१२॥

व्यास उवाच

संप्राप्ता भूभुज सर्वे समाहूय सुदर्शनम् । ऊनुः समागतं ज्ञातमेवाकिनमनन्दिताः ॥१३॥
राजपुत्र महाभाग बेनाहूतोऽगिं मुव्रत । एवाही यः समायातः समाजे भूमतामिह ॥१४॥
न ये गेन्य न मचिषा न वीजो न बृहद्रथम् । रिमयं च समायातस्तत्र ब्रूहि महामने ॥१५॥
युद्धवामा नृपनयो वर्तन्तेऽत्र समागमे । कन्यायं गेन्यसंप्राप्ताः वि त्वं वन्तुमिच्छसि ॥१६॥
भ्राता ते सुवल्गुः दूरः संप्राप्तोऽस्ति जिष्मथा । युषाजिष्व महाशङ्खः साहाय्यं वन्तुमागतः ॥१७॥

गच्छ वा तिष्ठ राजेंद्र याथातथ्यमुदाहृतम् । त्वयि सैन्यविहीने च यथेष्टं कुरु सुव्रत ॥१८॥

सुदर्शन उवाच

न बलं न सहायो मे न कोऽपि दुर्गसंश्रयः । न मित्राणि न सौहार्दो न नृपा रक्षका मम ॥१९॥
अत्र स्वयंवरं ध्रुत्वा द्रष्टुकाम इहागतः । स्वप्ने देव्या प्रेरितोऽस्मि भगवत्या न सशयः ॥२०॥
नान्यच्चिकीर्षितं मेऽद्य मामाह जगदीश्वरी । तथा यद्विहितं तच्च भविताऽद्य न सशयः ॥२१॥
न शत्रुरस्ति ससारे कोऽप्यत्र जगतीश्वरा । सर्वत्र पश्यतो मेऽद्य भवान्नी जगदम्बिकाम् ॥२२॥
यं करिष्यति शत्रुत्वं मया सह नृपात्मजा । शास्ता तस्य महाविद्या नाहं जानामि शत्रुताम् ॥
यद्भावि तद्वै भविता नान्यथा नृपसत्तमा । का चिन्ता ह्यत्र कर्तव्या देवाधीनोऽस्मि सर्वथा ॥२४॥
देवभूतमनुष्येषु सर्वभूतेषु सर्वदा । सर्वेषां तत्कृता भक्तिर्नान्यथा नृपसत्तमा ॥२५॥
सा यं चिकीर्षत भूषणं करोति नृपाधिपा । निर्धनं वा नरकामका चिन्ता वैतदा मम ॥२६॥
तामृते परमा शक्तिं ब्रह्मविष्णुहरादयः । न शक्ता स्पदितुं देवा वा चिन्ता मे तदा नृपा ॥
अशक्तो वा सशक्तो वा यादृशस्तादृशस्त्वहम् । तदाज्ञया नृपाद्यैव संप्राप्तोऽस्मि स्वयंवरः ॥२८॥
सा यद्विच्छति तत्कुर्यान्मम किं चित्तेन वै । नात्र दाया प्रकर्तव्या सत्यमेतद्वद्वीम्यहम् ॥२९॥
जये पराजये ह्यङ्गा न मेऽत्राण्वपि पाणिना । भगवत्यास्तु लज्जास्ति तदधीनोऽस्मि सर्वथा ॥३०॥

व्यास उवाच

इति तस्य तदाकर्ण्यं वचनं राजसत्तमा । ऊचुः परस्परं प्रेक्ष्य निश्चयज्ञा नराधिपा ॥३१॥
सत्यमुक्तं त्वया साधो न मिथ्या बर्हिचिद्भवेत् । तथाप्युज्जयतीनायस्त्वा हतुं परिकाक्षति ॥३२॥
त्वत्कृते न दया दृष्टा त्वां ब्रवीमो महामते । यद्युक्तं तत्त्वया कार्यं विचार्य मनसाऽनघ ॥३३॥

सुदर्शन उवाच

सत्यमुक्तं भवद्भिश्च कृपावद्भिः सुहृज्जनैः । किं ब्रवीमि पुनर्वाक्यमुक्त्वा नृपतिसत्तमा ॥३४॥
न मृत्युं केनचिद्भाव्यं कस्यचिद्वा कदाचन । देवाधीनमिदं सर्वं जगत्सावरजगमम् ॥३५॥
स्ववशोऽयं न जीवोऽस्ति स्वकर्मवशं सदा । तत्कर्म त्रिविधं प्रोक्तं विद्वद्भिस्तत्त्वदर्शिभिः ॥३६॥
सचित्तं वर्तमानं च प्रारब्धं च तृतीयकम् । कालकर्मस्वभावैश्च ततः सर्वमिदं जगत् ॥३७॥
न देवो मानुषः हतुं शक्तः कालायमं विना । हतं निमित्तमात्रेण हति कालं सनातनं ॥३८॥
यथा पिता मे निहतं सिंहनामित्रवर्षणं । तथा मातामहोऽप्येव युद्धे युधाजिता हतः ॥३९॥
यत्नकोटिं प्रकुर्वाणो हन्यते दैवयोगतः । जीवेद्वर्षसहस्राणि रक्षणेन विना नरः ॥४०॥
नाहं बिभेमि धमिष्ठां वदाचिच्च युधाजितः । दैवमेव परं मत्वा सुस्थितोऽस्मि सदा नृपा ॥४१॥
स्मरणं सततं नित्यं भगवत्यां करोम्यहम् । विश्वस्य जननी देवी कल्याणं सा करिष्यति ॥४२॥

पूर्वाजित हि भोक्तव्य शुभ वाप्यशुभ तथा । स्वकृतस्य च भोगेन कीदृक्शोको विजानताम ॥४३॥
 स्वकर्मफलयोगेन प्राप्य दुःखमचेतन । निमित्तकारणे वैर करोत्यल्पमति किल ॥४४॥
 न तथाऽहं विजानामि वैर शोक भय तथा । निःशकमिह सप्राप्त समाजे भूभृतामिह ॥४५॥
 एकाकी द्रष्टुकामोऽहं स्वयवरमनुत्तमम् । भविष्यति च यद्भाव्य प्राप्तोऽस्मि चडिवाज्ञया ॥
 भगवत्या प्रमाण मे नाय जानामि सयत । तत्कृतं च सुख दुःख भविष्यति च नान्यथा ॥४७॥
 युधाजितसुखमाप्नोतु न मे वैर नृपोत्तमा । यः करिष्यति मे वैर स प्राप्स्यति फलं तथा ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तास्ते तथा तेन सतुष्टा भूमुज स्थिता । सोऽपि स्वमायम प्राप्य सुस्थित सबभूव ह ॥४९॥
 अपरेऽङ्गि शुभे काले नृपा समन्विता किल । सुबाहुना नृपेणाथ रुचिरे वै स्वमङ्गे ॥५०॥
 दिव्यास्तरणयुक्तेषु मन्त्रेषु रचितेषु च । उपविष्टाश्च राजान शुभालकरणयुता ॥५१॥
 दिव्यवैद्यरा काम विमानप्लवरा इव । दीप्यमाना स्थितास्तत्र स्वयवरदिदृक्षया ॥५२॥
 इति चितापरा सर्वे कदा साऽप्यागमिष्यति । आग्यवत नृपश्चेष्ट श्रुतपुण्य वरिष्यति ॥५३॥
 यदा सुदर्शनं देवात्सजा सभूषयदिह । विवाहो वै नृपाणां च भविता नात्र सशय ॥५४॥
 इत्येव चिन्त्यमानस्ते भूपा मन्त्रेषु सस्थिता । वादित्रघोष सुमहानुस्थितो नृपमङ्गे ॥५५॥
 अथ वाशीपतिः प्राह सुता स्नाता स्वलकृताम् । मधूकमालासयुक्ता क्षौमवासोविभूषिताम् ॥५६॥
 विवाहोपस्करैर्युक्ता दिव्या सिन्धुसुतोपमाम् । चितापरा सुवसना स्मितपूर्वमिदं वच ॥५७॥
 उत्तिष्ठ पुत्रि सुनसे कर धृत्वा शुभां स्रजम् । व्रज मङ्गपद्मेऽद्य समाजं पश्य भूभुजाम् ॥५८॥
 गुणधारूपसपन्न कुलीनश्च नृपोत्तम । तव चित्ते वसेद्यस्तु तं वृणुष्व सुमध्यमे ॥५९॥
 दशदेशाधिपा सर्वे मन्त्रेषु रचितेषु च । सविष्टा पश्य तन्वगि वरयस्व यथावचि ॥६०॥

व्यास उवाच

त तथा भाषमाण वै पितर मितभाषिणी । उवाच वचनं बाला ललित धर्मसयुतम् ॥६१॥

शशिकलोवाच

माह दृष्टिपथ राज्ञा गमिष्यामि पित किल । कामुकानां नरेशानां गच्छत्यन्याश्च योषित ॥६२॥
 धर्मदास्त्रे श्रुतं तात भयदं वचनं किल । एक एव वरो नार्या निरीक्ष्य स्यान्न चापर ॥६३॥
 सतीत्य निगतं तस्या या प्रयाति बहून्थ । सक्त्ययति ते सर्वे दृष्ट्वा मे भवतात्त्विति ॥६४॥
 स्वयवरं स्रजं धृत्वा यदागच्छति मङ्गे । सामाया सा तदा जाता कुलत्रापरा वधू ॥६५॥
 वारम्भो विपणे गत्वा यथा वीक्ष्य नरास्थितान् । गुणगुणपरिणामं करोति निजमानसे ॥६६॥
 नैव भावा यथा वक्ष्या वृथा पश्यति कामुकम् । तथाऽहं मङ्गे गत्वा पुर्वं वारस्त्रिया वृत्तम् ॥६७॥

द्वैरेतैः कृतं धर्मं न करिष्यामि साप्रतम् । पत्नीव्रतं तथा वामं चरिष्येऽहं धृतव्रता ॥६८॥
 मामान्या प्रथमं गत्वा कृत्वा सकल्पितं बहु । वृणोति चंक तद्वद्वं वृणोमि कथमद्य वै ॥६९॥
 सुदर्शनो मया पूर्वं वृतः सर्वात्मना पितः । तस्मृते नान्यथा कर्तुमिच्छामि नृपसत्तम ॥७०॥
 विवाहविधिना देहि कन्यादानं शुभे दिने । सुदर्शनाय नृपते यदीच्छसि शुभं मम ॥७१॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

सुबाहुरपि तच्छ्रुत्वा युक्तमुक्तं तया तदा । चित्ताविष्टो बभूवाऽनु किं कर्तव्यमत परम् ॥१॥
 संगता पृथिवीपाला ससैन्याः सपरिव्रहाः । उपविष्टारथ मध्ये योद्धुकामा महाबलाः ॥२॥
 यदि श्रवीमि तान्सर्वान्सुता नायाति साप्रतम् । तथापि कोपसयुक्ता हन्युर्मा दुष्टबुद्धयः ॥३॥
 न मे सैन्यबल तादृङ्गलं दुर्गबलमद्भुतम् । येनाहं नृपतीन्सर्वान् प्रत्यादेष्टुमिहोत्सहे ॥४॥
 सुदर्शनस्तयैकाकी ह्यसहायोऽधनः शिशुः । किं कर्तव्यं निमग्नोऽहं सर्वथा दुःखसागरे ॥५॥
 इति चित्तापरो राजा जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तानुवाचाय प्रथयावनतो नृप ॥६॥
 किं कर्तव्यं नृपा, कामं नैति मे मध्ये सुता । बहुश प्रेर्यमाणाऽपि सा मात्राऽपि मयाऽपि च ॥७॥
 मूर्च्छां पतामि पादेषु राजा दासोऽस्मि साप्रतम् । पूजादिकं गृहीत्वाऽद्य व्रजतु सदनानि वः ॥८॥
 ददामि बहुरत्नानि वस्त्राणि च गजाग्रधान् । गृहीत्वाऽद्य वृषा कृत्वा व्रजतु भवनान्युत ॥९॥
 न वशे मे सुता बाला म्रियते यदि खेदिता । तदा मे स्यान्महदुःखं तेन चित्तातुरोऽस्म्यहम् ॥१०॥
 भवत कृष्णावंतो महामाग्या महौजसः । किं मे तया दुहित्रा तु मंदया दुर्दिनीतया ॥११॥
 अनुग्राह्योऽस्मि वः, कामं दासोऽहमिति सर्वथा । सुता सुतेव मतव्या भवद्भिः सर्वथा मम ॥१२॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुबाहुवचनं मोघं केचन भूमिपा । युधाजित्क्रोधताम्राक्षस्तमुवाच रुपान्वितः ॥१३॥
 राजन्मूर्खोऽसि किं रूपे कृत्वा कार्यं सुनिदितम् । स्वयंवरं कथं मोहाद्रचितं सशये सति ॥१४॥
 मिलिता भूभुज सर्वे त्वयाऽऽहूता स्वयंवरे । कथमद्य नृपा गतुं योग्यास्ते स्वगृहान्प्रति ॥१५॥
 अवमान्य नृपान्सर्वास्त्व किं सुदर्शनाय वै । दातुमिच्छसि पुत्री च किमनार्यमत परम् ॥१६॥
 विचार्य पुरपेणादौ कार्यं वै शुभमिच्छता । आरब्धव्यं त्वया तत्तु कृतं राजन जानता ॥१७॥
 एतान्विहाय नृपतीन्बलवान्नसयुतान् । वरं सुदर्शनं कर्तुं कथमिच्छसि साप्रतम् ॥१८॥
 अहं त्वा हन्मि पापिष्ठ तथा पश्चात्सुदर्शनम् । दौहित्रायाद्य ते कन्यां दास्यामीति विनिश्चयः ॥१९॥

मयि तिष्ठति को योऽस्ति य कन्या हर्तुमिच्छति । सुदर्शनं विद्यानद्य निर्वनो निर्वलं शिशु ॥२०॥
 भारद्वाजाश्रमे पूर्वं मुक्तो मुनिवृत्ते भया । नागाह मोचयिष्यामि सर्वथा जीवित शिशो ॥२१॥
 तस्माद्विचार्य सम्यक्त्वं पुत्र्या च भार्यया सह । दोहित्राय प्रिया कन्या देहि मे सुभ्रुव किल ॥२२॥
 सम्बन्धी भव दत्त्वा त्व पुत्रीमता मनोरमाम् । उच्चाश्रय प्रवर्तव्य सर्वदा शुभमिच्छता ॥२३॥
 सुदर्शनाय दत्त्वा त्व पुत्री प्राणप्रिया शुभाम् । एकाकिनेऽप्यराज्याय किं मुखं प्राप्तुमिच्छसि ॥२४॥
 “कुलं वित्तं बलं रूपं राज्यं दुर्गं सुहृज्जननम् । दृष्ट्वा कन्यां प्रदातव्या नान्यथा सुखमृच्छति” ॥
 परिचितय धम त्व राजनीतिं च शाश्वतीम् । कुर कार्यं यथायोग्यं मा कृषा मतिमन्यथा ॥२५॥
 सुहृदसि ममात्पथं हितं त प्रब्रवीम्यहम् । समानय सुतां राजन्मण्डपे ता सखीवृताम् ॥२६॥
 सुदर्शनमते चयं वरिष्यति यदाऽप्यसौ । विप्रहो मे तदा न स्याद्विवाहोऽस्तु तवैप्सित ॥२७॥
 अन्य नृपतय सर्वे कुलोना सबला समा । विरोधः कीदृशस्त्वन वृणोद्यदि नृपोत्तम ॥२८॥
 अन्यथाऽहं हरिष्येऽद्य बलात्कं यामिमां शुभाम् । मा विरोधं सुद साध्यं गच्छ पाथिवसत्तम ॥२९॥

व्यास उवाच

युधाजिता समादिष्ट सुबाहुं शाकस्यूत । निःश्वसन्भवन् गत्वा भार्यां प्राह शुचावृत ॥३०॥
 पुत्रीं ब्रूहि सुधमज्ञे कलहं समुपस्थित । किं कृतव्यं मया शक्यं त्वद्वशोऽस्मि सुलोचन ॥३१॥

व्यास उवाच

सा श्रुत्वा पतिवाक्यं तु गत्वा प्राह सुतातिक्रम । वत्से राजातिदुःखार्तं पिता तेऽद्यापि वर्तते ॥३२॥
 त्वदर्पे विप्रहं कामं समुत्पन्नोऽद्य भूभृताम् । अन्यं वरय सुश्रोणि सुदर्शनमूते नृपम् ॥३३॥
 यदि सुदर्शनं वत्से हृष्टात्कं वै वरिष्यसि । युधाजितं च मा चैव हनिष्यति बलावित ॥३४॥
 सुदर्शनं च राजाऽसौ बलमत्तं प्रतापवान् । द्वितीयस्ते पति पश्चाद्भविता कलहं सति ॥३५॥
 तस्मात्सुदर्शनं त्यक्त्वा वरयाय नृपोत्तमम् । सुखमिच्छसि चेन्मह्यं तुभ्यं वा मृगलोचन ॥

इति माना बोधिता सा पश्चाद्राजाप्यबोधयत ॥ ३६ ॥

उभयोवचनं श्रुत्वा निर्भयोवाच कथंका ।

कन्योवाच

सत्यमुक्तं नृपश्रेष्ठ जानासि च व्रतं मम ॥ ३७ ॥

नायं वृणोमि भूपाल सुदर्शनमूते क्वचित् । विभक्तिं यदि राजद्रूपेभ्यः किल कातर ॥३८॥
 सुदर्शनाय दत्त्वा मां विसर्जय पुण्ड्रह्नि । स मां रथे समारोप्य निगमिष्यति तं पुरात ॥३९॥
 भवितव्यं तु पश्चाद्वै भविष्यति न चाप्यथा । नात्र चिन्ता त्वया कार्या भवितव्यं नृपोत्तम ॥४०॥

यद्भावि तद्भवत्येव सर्वथाऽत्र न सशयः ।

राज्ञोवाच

न पुत्रि साहस वार्यं मतिमद्भिः कदाचन ॥४१॥

यद्विभिनं विरोद्धमिति वेदप्रदो विदुः । विस्रक्ष्यामि कथं वन्या दत्त्वा राजसुताय च ॥४२॥

राजानो वरसयुक्ता किं न कुर्युरसाप्रतम् । यदि ते रोचते वसे पण सविदधाम्यहम् ॥४३॥

जनवेन यया पूर्वं कृतं सीतास्वयंवरे । दौव धनुर्यया तेन धृतं कृत्वा पण तया ॥४४॥

तथाऽहमपि तन्वमि करोम्यद्य दुरासदम् । विवादो येन राज्ञा वै कृते सति समं व्रजेत् ॥४५॥

पालयिष्यति यं कामं स त भर्ता भविष्यति । सुदर्शनस्तथाऽन्यो वा यं कश्चिद्वलवत्तर ॥४६॥

पालयित्वा पण त्वा वै वरयिष्यति सर्वथा । एष कृते नृपाणां तु विवादः शमितो भवेत् ॥४७॥

सुप्तेनाह विवाहं ते करिष्यामि ततः परम् ।

कन्योवाच

सदहं नैव मज्जामि मूर्खकृत्यमिदं यतः ॥४८॥

मया सुदर्शनं पूर्वं धृतश्चेतमि नान्यथा । वारणं पुण्यपापानां मन एव महीपते ॥४९॥

मनसा विधृतं त्यक्त्वा कथमन्य वृणे पिब । कृतं पणे महाराज सर्वथा वशमा ह्यहम् ॥५०॥

एकं पालयिता द्वौ वा बहवो वा भवति चेत् । किं कर्तव्यं तदा तात विवादे समुपस्थिते ॥५१॥

सक्षयाधिष्ठिते कार्ये मतिं नाहं करोम्यतः । मां चितां कुहं राजेंद्र देहि सुदर्शनाय माम् ॥५२॥

विवाहं विधिना कृत्वा वा विधास्यति चङ्किः । यन्नामकीर्तनादव दुःखौघो विलयं व्रजेत् ॥५३॥

तां स्मृत्वा परमां शक्तिं कुहं वार्यमतद्रितः । गत्वा वद नृपेभ्यस्त्व कृताजलिपुटोऽद्य वै ॥५४॥

आगतव्यं च श्वं सर्वैरिह भूषैः स्वयंवरे । इत्युक्त्वा त्वं विसृज्यामु सर्वं नृपतिमङ्गलम् ॥५५॥

विवाहं कुहं राज्ञी मे वेदोक्तविधिना नृप । पारिवहं ययायोम्य दत्त्वा तस्मै विमर्जय ॥५६॥

गमिष्यति गृहीत्वा मां ध्रुवसधिसुतः किल । कदाचित्ते नृपा क्रुद्धा सग्रामं कर्तुमुद्यता ॥५७॥

भविष्यति तदा देवी साहाय्यं न करिष्यति । सोऽपि राजसुतेस्तैस्तु सग्रामं सविधास्यति ॥५८॥

दैवान्मृधे मृते तस्मिन्मरिष्याम्यहमप्युत । स्वस्ति तैस्तु गृहे तिष्ठ दत्त्वा मां सहसैन्यक ॥५९॥

एवंवाहं गमिष्यामि तेन सार्धं रिरसया ।

व्यास उवाच

इति तस्या वचं श्रुत्वा राजाऽसौ कृतनिश्चयः ॥६०॥

मतिं चक्रे तथा कर्तुं विश्वासं प्रतिपद्य च ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षष्ठविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुतावाक्यमनिदितात्मा नृपाश्च गत्वा नृपतिर्जगाद ।
 ब्रजन्तु वाम शिविराणि भूपा इवो वा विवाह किल सविधास्ये ॥ १ ॥
 नक्षत्राणि पेयानि मयाऽपितानि गृह्णतु सर्वे मयि सुप्रसन्ना ।
 इवो भावि कार्यं त्रिंश मङ्गपञ्च ममेत्य सर्वैरिह सविधेयम् ॥ २ ॥
 गायानि पुत्री त्रिल मङ्गपञ्च करामि वि भूपतयोऽत्र कामम ।
 प्रात ममाश्वास्य सुता नयिष्य गच्छतु तस्माच्छिविराणि भूपा ॥ ३ ॥
 न विप्रहो बुद्धिमता निजाश्रिते कृपा विधेया सतत ह्यपत्ये ।
 विधाय ता प्रातरिहानयिष्ये सुता तु गच्छतु नृपा ययेष्टम ॥ ४ ॥
 इच्छापण वा परिचित्य चित्ते प्राण वरिष्याम्यस्य सविवाहम् ।
 सर्वे समेत्यात्र नृपै समेतं स्वयवर सर्वमनेन कार्यं ॥ ५ ॥
 श्रुत्या नृपास्तऽवितथ विदित्वा वचो ययु स्वानि निनेनानि ।
 विधाय पार्श्वे नगरस्य रक्षा चक्रु क्रिया मध्यदिनोदिताश्च ॥ ६ ॥
 सुपाठुरप्यायंजनै समेतश्चकार कार्याणि विवाह्वारः ।
 पुत्री समाहूय गृहे सुगुप्ते पुरोहितैर्वेदविदा वरिष्ठैः ॥ ७ ॥
 स्नानादिना कर्म वरस्य कृत्वा विवाहनृपाकरण तथैव ।
 आनाय्य वेदीरचिते गृहे वै तस्मार्हणा भूमिपतिश्चकार ॥ ८ ॥
 सविष्टर चाचमनोयमर्घ्यं यस्त्रय शमय कुट्टे द्वे ।
 गमर्घ्यं तस्मै विधिवन्नरेन्द्र ऐच्छत्पुनराशनमहीनतत्त्र ॥ ९ ॥
 ग्राज्यघटोत्सर्वमदानेता श्याम चित्ताय मनोरमाया ।
 बन्धा मुत्तौ निपिनयराजमा मेने सदाऽऽत्मानमनुत्तम च ॥ १० ॥
 मुनिव्रत भूपण्यम्बदानैर्वरोत्तम सविवास्तदासीम् ।
 त्रिचुश्च ते श्रीगुरुमङ्गपातमृदावित्ता योतमयाश्च गर्व ॥ ११ ॥
 यन्मागभूया विपिविद्विष्य ग्न्यश्च ता राजमुता गुमाते ।
 आशंस्य त्रिचुर्गम्यविधन वरणादुते त्रिचु मन्त्र वै ॥ १२ ॥
 र्क्ष्मिन् रमाय दृगात्त्रि ॥ १३ ॥ तस्या रजावप्य सदागते ।

आह्वाय यतो वृत्तरीमुक्तो तु वपुःशरी प्रेमयुक्तो निरामम् ॥१३॥
 आज्ञाविषयं विप्रविद्धिषाय कृत्वा हृताशम्य प्रदक्षिणा च ।
 तो चरन्नुन्नय यथोचिनं सत्तमं विधानं कुशलोपजातम् ॥१४॥
 ग नद्वयं चाश्वयुता रथानां मुनीपितं चारि शरीरसंयुतम् ।
 दशै नृपेन्द्रम् मुदर्शनाय मुनिवि पारिवर्हं विशाङ्गे ॥१५॥
 मदीयं दत्तं मेमिभूतिनाश्च गजान्गिरं शृगलमानदहान् ।
 गतं सदा नृपपूतयेऽसौ ददाय च प्रेमयुतां नृपम् ॥१६॥
 दामोदरं वाञ्छन्मूपय च वरपुत्रानां च मन मुचाह ।
 समययामास वराय राजा विवाहकारं मुदिनोऽनुवक्षम् ॥१७॥
 भद्रान्पुनदानसहस्रमव सर्वाङ्गं सम्पूतभूति च ।
 रत्नानि दामाणि दद्याच्चित्तानि दिव्यानि विशाग तथाऽऽविरानि ॥१८॥
 ददौ पुनर्वामगृहाय तम्यं रम्याणि सौभाग्यं विचित्रितानि ।
 सिन्धुद्रवणां नुरगात्तमानामदात्सहस्रद्वितयं सुरम्यम् ॥१९॥
 क्रमेणैकानां च गतय वै प्रत्यादिशद्भारमुता मुचाह ।
 गतय वै गतदातमाना तम्यं ददौ धान्यरमं प्रपूरितम् ॥२०॥
 मनोरमां राजनुतां प्रणम्य जगाद वाक्यं विहिताञ्जलि पुरः ।
 दासोऽस्मि तं राजमुत वरिष्ठे तद्ब्रूहि यस्यात्तु मनागतं तं ॥२१॥
 ८ चारुवाक्यं निजगाद सापि स्वस्त्यम्पु तं भूप कुलस्य वृद्धिः ।
 सम्मानिताऽहं मम भूतव त्वया दत्ता यता गन्धरा स्वकन्या ॥२२॥
 न यन्दिपुत्रो नृप मागधी वा स्नामीह किं त्वा स्वजन महतरम् ।
 मुनेऽनुत्पन्नु कृते मुतोऽथ मे सम्बन्धिना भूपान्नातमेन ॥२३॥
 अहोऽन्तिविप्र नृपनश्चरिष पर पवित्रं तव किं वदामि ।
 यद्भद्रराज्याय मुताय मेऽथ दत्ता त्वया पूज्यमुता वरिष्ठ ॥२४॥
 वनापिवासाय विश्रान्ताय पित्रा विह्वेलाय विनम्रकाय ।
 सर्वानिमान्भूमिपतीन्विहाय फल्गुनायार्थविवर्जिताय ॥२५॥
 समानवित्तेऽय कृते वरे च ददाति पुरो नृपतिश्च भूयः ।
 न वीर्यं मे भूपमुतेऽर्थहीने गुणान्वितां नृपवती च दद्यात् ॥२६॥
 वैरं तु सर्वं सह सविनाय नृपैर्विद्वत्संयुतं च ।

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

श्रुत्वा सुतावाक्यमनिदितात्मा नृपाश्च गत्वा नृपतिर्जगाद ।
 ब्रजतु काम शिविराणि भूपा श्वो वा विवाह किल सविधास्ये ॥ १ ॥
 भद्रयाणि पेयानि मयाऽर्पितानि गृह्णतु सर्वे मयि सुप्रसन्ना ।
 श्वो भावि कार्यं किञ्च मङ्गपेऽन समेत्य सर्वैरिह सविधेयम् ॥ २ ॥
 नायाति पुत्री बिल मङ्गपेऽद्य करोमि किं भूपतयोऽन कामम् ।
 प्रातः समाश्वास्य सुता नयिष्य गच्छतु तस्माच्छिविराणि भूपा ॥ ३ ॥
 न विग्रहो बुद्धिमता निजाश्रिते कृपा विधेया सतत ह्यपत्ये ।
 विधाय ता प्रातरिहानयिष्ये सुता तु गच्छतु नृपा यथेष्टम् ॥ ४ ॥
 इच्छापण वा परिचित्य चित्ते प्राण करिष्याम्यथ सविवाहम् ।
 सर्वे समेत्यान नृपैः समेतैः स्वयंवर सर्वमतेन कार्यं ॥ ५ ॥
 श्रुत्वा नृपास्तेऽवितथ विदित्वा बचो ययु स्वानि निकेतनानि ।
 विधाय पार्श्वे नगरस्य रक्षा चक्रुः क्रिया मध्यदिनोदिताश्च ॥ ६ ॥
 सुबाहुरप्यार्यजनैः समेतश्चकार कार्याणि विवाहकाले ।
 पुत्री समाहूय गृहे सुगुप्ते पुरोहितैर्वेदविदा वरिष्ठैः ॥ ७ ॥
 स्नानादिकं कर्म वरस्य कृत्वा विवाहभूपाकरणं तथैव ।
 आनाम्य वेदीरचिते गृहे वै तस्मार्हणा भूमिपतिश्चकार ॥ ८ ॥
 सविष्टर चाचमनीयमर्घ्यं वस्त्रद्वयं गामय कुडले द्वे ।
 रामर्घ्यं तस्मै विधिवन्नरैर्द्र ऐच्छत्सुतादानमहीनसत्त्व ॥ ९ ॥
 सोऽप्यग्रहीत्सर्वमदानचेता दासाम् चिताऽथ मनोरमाया ।
 षण्मा सुवेशी निधिवन्यरासमा मेने तदाऽऽत्मानमनुत्तमं च ॥ १० ॥
 सुपूजितं भूषणवस्त्रदानैर्वरोत्तमं तं सन्निवास्तदानीम् ।
 निन्युश्च ते वीतुरमरुपातर्मुदाविता वीतमयाश्च सर्वे ॥ ११ ॥
 समाप्तभूपा विधिवद्विधिज्ञा स्त्रियश्च ता राजसुता मुयाने ।
 यारोय निर्युग्गगनिषान चतुष्टयुक्ते विल मङ्गे वै ॥ १२ ॥
 अग्निं गमायाय पुराहितं स दृत्वा मयावच्च तदतरागे ।

तन्निशम्य वचस्तस्य नृपा क्रोधपरिप्लुता । प्रत्यचुर्मुक्तमस्माभि स्वगृह नृपते व्रज ॥४३॥
 कुरु कार्याण्यरोपाणि यथेष्ट सुवृत्त कृतम् । नृपा सर्वे प्रयात्वद्य स्वानि स्वानि गृहाणि वै ४४॥
 सुबाहुरपि सञ्छुत्वा जगाम शक्तिो गृहम् । किं करिष्यति मविन्ना क्रोधयुक्ता नृपोत्तमा ॥४५॥
 गते - तस्मिन्महीपालाश्च नृपश्च समय पुन । रुदध्वा मार्गं ग्रहीष्याम कया हत्वा सुदर्शनम् ४६॥
 केचनोचु किमस्माक हत तेन नृपेण वै । दृष्ट्वा तु कौतुक सर्वं गमिष्यामि यथागतम् ॥४७॥
 हत्युक्त्वा ते नृपा सर्वे मार्गमाक्रम्य सस्थिता । चकारोत्तरकार्याणि सुबाहु स्वगृह गत ॥४८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे द्वाविंशोऽध्याय ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्मै गौरवभोग्यानि विधाय विधिवत्तदा । वासराणि च पट्टाजा भोजयामास भक्ति ॥१॥
 एव विवाहकार्याणि कृत्वा सर्वाणि पार्थिव । पारिवर्हं प्रदत्त्वाऽथ मन्त्रयन्सचिवै सह ॥२॥
 द्यूतैस्तु कथित धृत्वा मार्गसरोधन कृतम् । बभूव विमना राजा सुबाहुरमितद्युति ॥३॥
 सुदर्शनस्तदोवाच श्वशुर सशितग्रत । अस्मान्विसर्जयाशु त्व गमिष्यामी ह्यशकिता ४॥
 भारद्वाजाश्रम पुण्य गत्वा तत्र समाहिता । निवासाय विचारो वै कर्तव्य सर्वथा नृप ॥५॥
 नृपेभ्यश्च न कर्तव्य भय किञ्चित्त्वयाऽनघ । जगन्माता भवानी मे साहाय्य वै करिष्यति ॥६॥

व्यास उवाच

तस्येति मतमाज्ञाय जामातुर्नृपसत्तम । विसर्जय धन दत्त्वा प्रतस्ये सोऽपि सत्वर ॥७॥
 बलेन महताविष्टो ययावनु नृपोत्तम । सुदर्शनो द्यूतस्तत्र चचाल पथि निर्भय ॥८॥
 रथं परिवृत शूर सदारो रथसस्थित । गच्छन्ददर्श सैन्यानि नृपाणा रघुनन्दन ॥९॥
 सुबाहुरपि तान्दृष्ट्वा चिताविष्टो बभूव ह । विधिवत्स शिवा चित्ते जगाम शरण मुदा ॥१०॥
 जजापैकाक्षर मन्त्र कामराजमनुत्तमम् । निर्भयो वीतशोकश्च पत्न्या सह नवोदया ॥११॥
 तत सर्वे महीपाला कृत्वा कोलाहलं तदा । उत्थिता सैन्यसयुक्ता हन्तुकामास्तु कयकाम ॥१२॥
 काशिराजस्तु तान्दृष्ट्वा हतुकागो बभूव ह । निवारितस्तदाऽत्ययं राघवेण जिगीषता ॥१३॥
 तत्रापि नेदु शस्त्राश्च भयश्चानकदुदुभि । सुबाहोश्च नपाणा च परस्परजिघासताम् ॥१४॥
 शत्रुजित्तु सुसवृत्त स्थितस्तत्र जिघासया । युधाजित्तत्सहायार्थं सन्नद्ध प्रबभूव ह ॥१५॥
 केचिच्च प्रेक्षकास्तस्य सहानीकै स्थितास्तदा । युधाजिदग्रतो गत्वा सुदर्शनमुपस्थित ॥१६॥
 शत्रुजित्तेन सहितो हतु आतरमानुज । परस्पर ते बाणौघैस्तत्तु क्रोधमूर्छिता ॥१७॥

सुदर्शनायाय सुताऽपिता मे किं वर्णये धैर्यमिदं त्वदीयम् ॥२७॥

निशम्य वाक्यानि नृप प्रहृष्ट कृताञ्जलिर्वाक्यमुवाच भूय ।

गृहाण राज्यं मम सुप्रसिद्धं भवामि सेनापतिरस्य चाहम् ॥२८॥

नोचेत्तदर्थं प्रतिगृह्य चात्र सुतान्वितो राज्यफलानि भुक्ष्व ।

विहाय वाराणसिकानिवासं वने पुरे वासमतो न मेऽस्ति ॥२९॥

नृपास्तु सत्येव रूपान्विता वै गत्वा करिष्ये प्रथमं तु सान्त्वनम् ।

ततः परं द्वावपरावुपायौ नोचेत्ततो युद्धमहं करिष्ये ॥३०॥

जयाजयौ दैवयोगौ तथापि धर्मं जयौ नैव कृतेऽप्यधर्मं ।

तेषां विलासधर्मवता नृपाणां कथं भविष्यत्यनुचितं वै ॥३१॥

आनर्घ्यं तद्भाषितमर्थवच्च जगाद वाक्यं हितकारकं तम् ।

मनोरमा मानमवाप्य तस्मात्सर्वात्मना मोदयुता प्रसन्ना ॥३२॥

राजञ्छिव तऽस्तु कुरुष्व राज्यं त्यक्त्वा भयं त्वं स्वसुते समेत ।

सुतोऽपि मं नूनमवाप्य राज्यं साकतपुर्यां प्रचरिष्यतीह ॥३३॥

विसर्जयास्मात्प्रिजमद्य गन्तुं शिवं भवानी तव सविधास्यति ।

न काऽपि चिता मम भूष वर्तते सचिन्तयन्त्या परमाश्रिका वै ॥३४॥

दाया गता विविधवाक्यपदै रसालैर्गन्धोन्मत्तपणपदैर्मृतोपमैश्च ।

प्राप्तनृपा समधिगम्य कृतं विवाहं रोषान्विता नगराहं गतास्तथोचुः ॥३५॥

अर्धं च तं नृपवलकधरं च हत्वा बालं तथैव किल तं न विवाहयोग्यम् ।

गृन्मीम तां दानिषणा नृपतेश्च लक्ष्मीं लज्जामवाप्य निजमद्य कथं व्रजेम ॥३६॥

शृण्वन्तु तूर्यनिनदाञ्जलिं याचमानाञ्छयस्वनानभिभवति मुदङ्गशब्दा ।

गीतार्थानि च विविधं निगमस्वनं च मयामहे नृपतिनाऽत्र कृतो विवाहः ॥३७॥

अस्मात्प्रतार्यं वधनं विधिवच्चारं वैवाहितेन विधिना तस्मिन्ना वै ।

कर्तव्यमद्य विमर्हो प्रविचिन्तयन्तु भूपा परस्परमर्ति च समर्थयन्तु ॥३८॥

एव वदन्तु नृपतिष्वयं वन्यावाया कृत्वा विवाहविधिप्रतिमप्रभावः ।

भूपाभिमतानिनुमां जगाम राजा पातोपतिं स्वमुद्दं प्रथितप्रभावं ॥३९॥

आगच्छत च तं शृद्धा नृपा वागीपतिं तदा । नोचुः किञ्चिदपि ब्रूयादमोक्षमापायं गच्छता ४०॥

तं गत्वा प्रणिपत्याह कृताञ्जलिर्भाषत । आगन्तव्यं नृपे सर्वभोजनार्थं गृहे मम ॥४१॥

कथयाम्यो वृत्तं भूषं वि करोमि हिनाहितम् । नयद्भिर्गुणैश्च कार्थो महानो हि दयालवः ॥४२॥

किं स्तोमि विश्वजननी प्रकटप्रभावा भक्तातिनाशनपरा परमा च शक्तिम् ॥४४॥
 वाग्देवता त्वममि सर्वगतं बुद्धिविद्यामतिश्च गतिरप्यसि सर्वजतो ।
 त्वा स्तोमि किं त्वममि सर्वमनोनिययो किं स्तूयते हि सततं खलु चात्मरूपम् ॥४५॥
 ब्रह्मा हरश्च हरिरप्यनिश स्तुवन्तो नात गताः सुरवराः किल ते गुणानाम् ।
 क्वाहं विभेदमतिरंघ्य गुणैर्वृतो वै वक्तु क्षमस्तव चरित्रमहोऽप्रसिद्धः ॥४६॥
 सत्सङ्गति कथमहो न करोति कामं प्रासङ्गिकापि विहिता खलु चित्तशुद्धिः ।
 जामातुरस्य विहितेन समागमेन प्राप्त मयाऽद्भुतमिदं तव दर्शनं वै ॥४७॥
 ब्रह्माऽपि बाह्यति सदैव हरो हरिश्च सैद्रा सुराश्च मुनयो विदितार्थतत्त्वाः ।
 यद्दर्शनं जननि तेऽद्य मया दुराप प्राप्तं विना दमसमादिसमाधिभिश्च ॥४८॥
 क्वाहं सुमदमतिरागं तवावलोकं क्वेदं भवानि भवभेषजमद्वितीयम् ।
 ज्ञाताऽसि देवि सततं किल मावयुक्ता भक्तानुक्पनपराऽमरधर्मपूजया ॥४९॥
 किं वर्णयामि तव दवि चरित्रमेतच्चद्रक्षितोऽस्ति विपमोऽन सुदर्शनोऽयम् ।
 शनू हतौ सुयलिनौ तरमा त्वयाऽद्य भक्तानुरूपि चरितं परमं पवित्रम् ॥५०॥
 नाश्चर्यमेतदिति देवि विचारितेऽर्थे त्वं पासि सर्वमरिल स्थिरजंगमं वै ।
 प्रातस्त्वया च विनिर्हृत्य रिपुर्दयात सरक्षिताऽयमधुना ध्रुवमविसूनु ॥५१॥
 भक्तस्य सेवनपरं स्वयतोऽतिदीप्तं कर्तुं भवानि रचितं चरितं त्वयैतत् ।
 नोचेत्कथं सुपरिगृह्य सुता यदीया युद्धे भवेत्कुशलवाननवद्यशील ॥५२॥
 शक्ताऽसि जन्ममरणादिभयान्विहतं किं चिन्मनं किल भक्तजनस्य कामम् ।
 त्वं गीयसे जननि भक्तजनैरपारा त्वं पापपुण्यरहिता मगुणाऽगुणा च ॥५३॥
 त्वद्दर्शनादहमहो सुकृती कृतायौ जातोऽस्मि दवि भुवनेश्वरि धन्यजन्मा ।
 बीजं न ते न भजनं किल वेधि मानकृतिस्तवाद्य महिमा प्रकटप्रभावः ॥५४॥

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी प्रसन्नवदना शिवा । उवाच च नृप देवी वरं वरय सुव्रत ॥५५॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा भवान्या स नृपोत्तम । प्रोवाच वचनं तत्र सुवाहूर्भक्तिसंयुतं ॥२॥

समर्द्ध सुमहास्तन सप्रवृत्त सुमार्गणं । काशीपतिस्तदा तूर्णं सैन्येन बहूना वृत ॥१८॥
 साहाय्यार्थं जगामाशु जामातरमनिदितम् । एव प्रवृत्ते सग्रामे दारणे लोमहर्षणे ॥१९॥
 प्रादुर्बभूव सहसा देवी सिंहोपरि स्थिता । नानायुधधरा रम्या बराभूषणभूषिता ॥२०॥
 दिव्याम्बरपरीधाना मदारस्रक्सुसयुता । ता दष्ट्वा तेऽथ भूपाला विस्मय परम गता ॥२१॥
 केय सिंहसमास्तदा कुतो वेति समुत्थिता । सुदर्शनस्तु ता वीथ्य सुबाहुमिति चाब्रवीत् ॥२२॥
 पश्य राजन्महादेवीमागता दिव्यदर्शनाम् । अनुग्रहाय मे नूनं प्रादुर्भूता दयान्विता ॥२३॥
 निर्भयोऽहं महाराज जातोऽस्मि निर्भयादपि । सुदर्शनं सुबाहुश्च तामालोक्य वराननाम् ॥२४॥
 प्रणामं घनतुस्तस्या मुदितो दशनेन च । ननाद च तदा सिंहो गजान्मस्ताश्चकपिरे ॥२५॥
 बबुर्वाता महाघोरा दिशश्चासमुदाहृता । सुदर्शनस्तदा प्राह निजं सनापतिं प्रति ॥२६॥
 मार्गे व्रज त्वं तरसा भूपाल यत्र सस्थिता । किं करिष्यसि रानानं कुपिता दृष्टवत्स ॥२७॥
 शरणाग्रं च सप्राप्ता दवी भगवती हि न । निरानवैश्च गतव्यं मार्गेऽस्मि भूपसबुधे ॥२८॥
 स्मृता मया महादेवो रक्षणार्थमुपागता । तच्छ्रुत्वा वचनं सेनापतिस्तत्र पथाऽव्रजत् ॥२९॥
 युधाजितु मसन्दुक्स्तानुवाच महीपतीन । किं स्थिता भयस्रस्ता निघ्नतु क्वयकान्वितम् ३०॥
 अवमय च न सर्वावलहीनो यन्त्राधिकान् । बन्धा गृहीत्वा सयाति निर्भयस्तरसा शिशु ३१॥
 किं भीता कामिनी वीथ्य सिंहोपरि गमस्थिताम् । नोपेक्ष्यो हि महाभागा हतव्योऽथ समाहितै ॥३२॥
 हत्वैनं सप्रहीष्याम कन्या चारविभषणाम् । नाय कसरिणाऽऽदत्ता छेतुमर्हति जवुक ॥३३॥
 हत्युक्त्वा सैयसयुक्तं क्षनुजित्सहितस्तदा । योद्धुकामं सुसप्राप्तो युधाजित्-नोधसवृत ॥३४॥
 मुमाच विशिखास्तूर्णं ममपञ्चाङ्गिलाशितान् । घनुराकृष्य कर्णान्ति कर्मारपरिमाजितान् ॥३५॥
 हेतुकामं सुदुर्मेधां सुदर्शनमयोपरि । सुदर्शनस्तु तान्वाणैश्चिच्छेदापतत् क्षणात् ॥३६॥
 एव मुद्धे प्रवृत्तेऽथ चुकोप चडिका भूशम् । दुर्गादेर्वी मुमोचाथ वाणान् युधाजित् प्रति ॥३७॥
 नानारूपा तदा जाता नानाशस्त्रधरा शिवा । सप्राप्ता तुमुलं तत्र चकार जगदविका ॥३८॥
 क्षनुजिनिहतस्तथ युधाजिदपि पाथिव । पतितो तो रथाम्ना तु जयशब्दस्तदाऽभवत् ३९॥
 विस्मय परमं प्राप्ता भूपा सर्वे विलोक्य ताम् । निघ्नं मातुलस्यापि भागिनेयस्य सयुगे ॥४०॥
 सुबाहुरपि तददृष्ट्वा निघ्नं सयुगे तयो । तुष्टाव परमप्रीतो दुर्गा दुर्गातिनाशिनीम् ॥४१॥

सुबाहुरुवाच

नमो देव्यै जगद्धात्र्यै शिवायै सततं नमः । दुर्गायै भगवत्यै ते कामदायै नमो नमः ॥४२॥
 नमः शिवायै शाल्यै तं विद्यायै भोगदे नमः । विश्वव्याप्त्यै जगमातर्जगद्धात्र्यै नमः शिवे ॥४३॥
 नाहं गतिं तव घिया परिचित्तयनं वै जानामि देवि सगणं वि- निर्गुणायाम् ।

सुबाहुरुवाच

तो देवलोकस्य राज्य भूमण्डलस्य च । एकतो दर्शनं त वै न च तु य कदाचन ॥२॥
 नात्सदृशं किञ्चित्पुलाकेषु नास्ति मे । क वर देवि याचऽहं कृतार्थोऽस्मि धरातले ॥३॥
 दिच्छाम्यहं मातर्याचिनु वाञ्छितं वरम् । तव भक्तिं सदा मज्स्तु निश्चया ह्यनपायिनी ॥४॥
 रेऽत्र त्वया मात स्थातव्यं मम सर्वदा । दुर्गदेवीति नाम्ना वै त्वं शक्तिरिह सस्थिता ॥५॥
 । त्वया च कर्तव्या सर्वदा नगरस्य ह । यथा सुदर्शनस्त्रातो रिपुसघादनामय ॥६॥
 ।ऽत्र रक्षा कर्तव्या वाराणस्यास्त्वयाविके । यावत्पुरी भवद्भूमौ सुप्रतिष्ठा सुसंस्थिता ॥७॥
 । त्वयाऽत्र स्थातव्यं दुर्गे देवि कृपानिधे । वरोऽयं मम ते देयं किमयत्प्रार्थयाम्यहम् ॥८॥
 वेधान्सकलान्कामादेहि मे विद्विषो जहि । अभद्राणां विनाशं च कुरु लोकस्य सर्वदा ॥९॥

न्यास उवाच

। संप्रार्थिता देवी दुर्गा दुर्गातिनाशिनी । तमुवाच नृप तत्र स्तुत्वा वै सस्थितं पुर ॥१०॥

दुर्गोवाच

गन्सदा निवासो मं मुक्तिपुर्या भविष्यति । रक्षायं सर्वलोकानां यावत्तिष्ठति मदिनी ॥११॥
 । तो सुवर्शनस्तत्र समागत्य मुदान्वित । प्रणम्य परया भक्त्या तुष्टाव जगदविक्राम ॥१२॥

अहो कृपा ते कथयाम्यहं किं नात्सत्त्वया यत्किल भक्तिहीन ।

भक्तानुकपी सक्लो जनोऽस्ति विमुक्तभक्तेरवन व्रतं त ॥१३॥

त्वं देवि सर्वं सृजसि प्रपन्नं श्रुतं मया पालयसि स्वसुष्टम् ।

त्वमस्ति सहारपरं च काले न तऽत्र चिन्मम रक्षणं वै ॥१४॥

करोमि किं तं वद देवि कार्यं क्व वा व्रजामीत्यनुमोदयाशु ।

कार्यं विमूढोऽस्मि तवाशयाऽहं गच्छामि तिष्ठे विहरामि मात ॥१५॥

न्यास उवाच

तथा भाषमाणं तु दवी प्राह दयान्विता । गच्छामोघ्या महाभाग कुरु राज्यं कुलोचितम् ॥१६॥

वरणीया सदाऽहं तं पूजनीया प्रयत्नत । शं विधास्याम्यहं नित्यं राज्यं तं नृपसत्तम ॥१७॥

।ष्टम्या च चतुर्दश्या नवम्या च विशेषत । मम पूजा प्रकर्तव्या बलिदानविधानत ॥१८॥

। र्चा मदीमा नगरं स्थापनाया त्वयाऽनघ । पूजनीया प्रयत्नत त्रिकालं भक्तिपूर्वकम् ॥१९॥

। रत्वाले महापूजा कर्तव्या मम सर्वदा । नवरात्रविधानेन भक्तिभावयुतं च ॥२०॥

। त्रिऽश्विने तयापाडे माये कार्यो महोत्सव । नवरात्रे महाराज पूजा कार्या विशेषत ॥२१॥

। ण्यपक्षे चतुर्दश्या मम भक्तिसमन्वितं । कर्तव्या नृपसार्द्धं तथाऽष्टम्या सदा नृपे ॥२२॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तहिता देवी दुर्गा दुर्गातिनामिनी । नत्वा सुदर्शनेनाय स्तुता च बहुविस्तरम् ॥२३॥
 अतहिता तु ता दृष्ट्वा राजान सर्व एव ते । प्रणेमुस्त समागम्य मया शक्र मुरास्तथा ॥२४॥
 सुबाहुरपि त नत्वा स्थितश्चाग्रे मुदान्वितः । उचुः सर्वे महोपाला अयोध्याधिपति तदा ॥२५॥
 त्वमस्माव प्रभु शास्ता सेववास्ते वय सदा । कुरु राज्यमयोध्याया पात्रपास्मान्प्रीतम् ॥२६॥
 त्वत्प्रसादान्महाराज दृष्ट्वा विश्वेश्वरो शिवा । आदिशक्तिर्भवानी सा चतुर्वर्गफलप्रदा ॥२७॥
 धन्यस्त्व वृत्तवृत्त्योऽसि बहुपुण्यो वरातत्रे । यस्माच्च त्वत्कृते देवी प्रादुर्भूता सनातनी ॥२८॥
 न जानामी वय सर्वे प्रभाव नृपसत्तम । चण्डिकायास्तमोयुक्ता मायया मोहिता सदा २९॥
 धनदारमुताना च चितनेऽभिरता सदा । भग्ना महार्णवे घोरे कामक्रोधचपाकुले ॥३०॥
 पृच्छामस्त्वा महाभाग सर्वज्ञोऽसि महामते । वेय शक्ति कुतो जाता विप्रभावा वदस्व ततः ३१॥
 भव त्व नौश्च ससारे साधवोऽतिदयापरा । तस्मान्नो वद कानुत्स्य देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥३२॥
 यत्प्रभावा च सा देवी यत्स्वरूपा यदुद्भवा । सत्सर्वं श्रोतुमिच्छामस्त्व ब्रूहि न्वरोत्तम ॥३३॥

व्यास उवाच

इति पृष्ट्वा तैस्तु ध्रुवसधिसुतो नृप । विचिंत्य मनसा देवी तानुवाच मुदान्वितः ॥३४॥

सुदर्शन उवाच

किं ब्रवीमि महोपालास्तस्याश्चरितमुत्तमम् । ब्रह्मादयो न जानति सेना सुरगणास्तथा ॥३५॥
 सर्वस्याद्या महालक्ष्मीर्वरेण्या शक्तिरत्तमा । सात्त्विकीय महोपाल जगत्पालनतत्परा ॥३६॥
 सृजते या रजोरूपा सत्त्वरूपा च पालने । सहारे च तमोरूपा त्रिमुणा सा सदा भता ॥३७॥
 निर्गुणा परमा शक्ति सर्ववामफलप्रदा । सर्वेषा कारण सा हि ब्रह्मादीना नृपोत्तमा ॥३८॥
 निर्गुणा सर्वेषा ज्ञातुमशक्या योगिभिर्नृपा । सगुणा सुखसेव्या सा चितनीया सदा बुधैः ३९॥

राजान ऊचुः

बाल एव वन प्राप्तस्त्व तु नून भयातुर । कथं ज्ञाता त्वया देवी परमा शक्तिरत्तमा ॥४०॥
 उपासिता कथं चैव पूजिता च कथं नृप । या प्रसन्ना तु साहाय्य चकार त्वरयान्विता ४१॥

सुदर्शन उवाच

बालभावा मया प्राप्त बीज तस्या सुसमतम् । स्मरामि प्रजपतित्य कामबीजाभिध नृपा ॥४२॥
 घटपिभि कथ्यमाना सा मया ज्ञाताविका शिवा । स्मरामि ता दिवारात्र भक्त्या परमया पराम् ॥

व्यास उवाच

तनिशम्य वचस्तस्य राजानो भक्तितत्परा । ता भत्वा परमा शक्तिं निर्ययुः स्वगृहान्प्रति ४४॥

सुबाहुरगमत्काश्या तमापृच्छ न सुदर्शनम् । सुदर्शनोऽपि धर्मात्मा निज्जगाम सुकोसलान् ॥
 मन्त्रिणस्तु नृपं श्रुत्वा हत शत्रुजित मूढे । जितं सुदर्शनं चैव बभूव प्रेमसयुता ॥४६॥
 आगच्छत नृप श्रुत्वा त साकेतनिवासिन । उपायनान्युपादाय प्रययु समुखे जना ॥४७॥
 तथा प्रवृत्तय सर्वे नानोपायनपाणय । ध्रुवसधिसुत दत्त्वा मुदिता प्रययु प्रजा ॥४८॥
 स्त्रियोपसयुत सोऽय प्राप्यायोध्या सुदर्शन । संमान्य सर्वलोकाश्च ययौ राजा निवेशनम् ॥४९॥
 वदिभि स्तूयमानस्तु वद्यमानश्च मन्त्रिभि । कन्याभि कीर्यमाणश्च लाजं सुमनसैस्तथा ॥५०॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

गत्वाऽयोध्या नृपश्रेष्ठो गृह राज्ञ सुहृदवृत । शत्रुजिन्मातरं प्राह प्रणम्य शोकसकुलाम् ॥१॥
 मातरं ते मया पत्र सन्नामे निहतं किल । न पिता त यथाजिच्च क्षेपे त चरणौ तथा ॥२॥
 दुर्गया तौ हतौ सख्ये नापराधो ममात्र वै । अवश्यभाविभावेपु प्रतीकाग्रे न विद्यते ॥३॥
 न शोकोऽन त्वया कार्यो मृतपुत्रस्य मानिनि । स्वकर्मवशगो जीवौ भुक्ते भोगान्मुखासुखान् ॥४॥
 दासोऽस्मि तव भो मातर्यया मम मनोरमा । तथा त्वमपि धर्मज्ञे न भेदोऽस्ति मनागपि ॥५॥
 अवश्यमेव भोक्तव्यं हृतं कर्म क्षुमाशुभम् । तस्मान्न शोचिनव्य ते सुखे दु खे कदाचन ॥६॥
 दु खे तु स्वाधिकान्पश्येत्सुखे पश्येत्सुखाधिकम् । आत्मानं शोकहर्षाभ्यां शत्रुभ्यामिव नार्पयेत् ॥७॥
 दैवाधीनमिदं सर्वं नात्माधीनं कदाचन । न शक्तेन तदात्मानं शोपयेन्मतिमान्नर ॥८॥
 यथा दास्यमी योपा नटादीनां प्रचेष्टते । तथा स्वकर्मवशगो देही सर्वत्र वर्तते ॥९॥
 अहं वनगतो मातर्नाभिव दुःखमानसः । चित्तयन्स्वहृतं कर्म भोक्तव्यमिति वेष्टि च ॥१०॥
 मृतो मातामहोऽर्धं विधुरा जननी मम । भयातुरा गृहीत्वा मां निर्ययौ गहनं वनम् ॥११॥
 लुटिता तत्स्वरैर्मर्गै ब्रह्महीना तथा कृता । पाथेयं च हृतं सर्वं बालपुत्रा निराश्रया ॥१२॥
 माता गृहीत्वा मां प्राप्ता भारद्वाजाश्रमं प्रति । विदल्लोऽयं समायातस्तथा घानेयिकाऽबला ॥१३॥
 मुनिभिर्मुनिपत्नीभिर्दयायुक्तं समततं । पोषिता फलनीवारैर्वयं तत्र स्थितास्त्रय ॥१४॥
 न दुःखं मे तदा ह्यासीत्सुखं नात्र घनागमे । न वैरं न च मात्सर्यं मम चित्ते तु कर्हिचित् ॥१५॥
 नावारभक्षणं श्रेष्ठं राजमोगात्परतपे । तदाशौ नरकं याति न नोवाराशनं क्वचित् ॥१६॥
 धमस्याचरणं कार्यं पुरुषेण विजानता । सजित्वेन्द्रियवर्गं वै यथा न नरकं व्रजेत् ॥१७॥
 मानुष्यं दुर्लभं मातं खण्डेऽस्मिन्भारते शुभे । आहारादि सुखं नूनं भवेत्सर्वासु योनिषु ॥१८॥

प्राप्य तं मानुषं देहं कर्तव्यं धर्मसाधनम् । स्वर्गमोक्षप्रदं नृणां दुर्लभं चान्ययोनिषु ॥१९॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता सा तदा तेन लोलावत्यतिलज्जिता । पुत्रशोकं परित्यज्य तमाहाश्रुविलोचना ॥२०॥
सापराधाऽस्मि पुनाहं कृता पित्रा युधाजिता । हत्या मातामहं तेऽज हतं राज्यं तु येन वै ॥२१॥
न तं वारयितुं शक्ता तदाऽहं न सुत मम । यत्कृतं कर्म तेनैव नापराधोऽस्ति मे सुत ॥२२॥
तो मृतौ स्वकृतेनैव कारणं त्वं तयोर्न च । नाहं शोचामि तं पुनः सदा शोचामि तत्कृतम् ॥२३॥
पुत्रं त्वमसि कल्याण भगिनी मे मनोरमा । न क्रोधो न च शोको मे त्वयि पुत्र मनागपि ॥२४॥
कुरु राज्यं महाभाग प्रजां पालय सुव्रत । भगवत्या प्रसादनं प्राप्तमेतदकटकम् ॥२५॥
तदाकर्ण्य वचो मातुर्नत्वा सा नपनदन । जगाम भवनं रम्यं यत्नं पूवं मनोरमा ॥२६॥
न्यवसत्तन गत्वा तु सर्वांनाहूय मन्त्रिण । दैवज्ञानाय पप्रच्छ मुहूर्तं दिवसं शुभम् ॥२७॥
सिंहासनं तथा हैमं कारयित्वा मनोहरम् । सिंहासने स्थिता दवीं पूजयिष्य मदाऽप्यहम् ॥२८॥
स्थापयित्वाऽऽमने दवीं धर्मार्थकाममोन्मदाम् । राज्यं पश्चात्कारिष्यामि यथा रामादिभिः कृतम् ॥
पूजनीया सदा दवीं सर्वैर्नागरिर्बर्जने । माननीया शिवा शक्तिं सर्वकामार्थमिच्छिता ॥३०॥
इत्युक्ता मन्त्रिणस्ते तु चतुर्वर्षं राजशामनम् । प्रासादं कारयामासु शिल्पिभिः सुमनोरमम् ॥३१॥
प्रतिमां कारयित्वाऽथ मुहूर्तं शुभे दिने । द्विजानाहूय देवज्ञानस्थापयामास भूपति ॥३२॥
हवनं विधिवत्कृत्वा पूजयित्वाऽथ देवताम् । प्रासादे मतिमानं दद्यात् स्थापयामास भूमिप ॥
उत्सवस्तत्र सवृत्तो वाहिनाणां च निस्वने । ब्राह्मणानां वेदघोषैर्गन्तिस्तु विविधैर्नृप ॥३४॥

व्यास उवाच

प्रतिष्ठाप्य शिवा देवीं विधिवद्देवादिभिः । पूजामानाविधा राजा चकारातिविधानतः ॥३५॥
कृत्वा पूजाविधिं राजा राज्यं प्राप्य स्वपैतृकम् । विख्याता चाम्बिका देवी कोसलेषु बभूव ह ॥३६॥
राज्यं प्राप्य नृप सर्वं सामतकनृपानय । वसे चक्रेऽतिधर्मिष्ठान्सद्वर्माविजयी नृप ॥३७॥
यथा राम स्वराज्येऽभूद्विलीपस्य रघुर्यथा । प्रजानां वै सुखं तद्वन्मर्यादाऽपि तथाऽभवत् ॥३८॥
धर्मो वर्णाश्रमाणां च चतुष्पादमवतत्या । नाधर्मो रमते चित्तं केषामपि महीतले ॥३९॥
ग्रामे ग्रामे च प्रासादाश्चक्रुः सर्वे जनाधिपा । देव्या पूजा तदा प्रीत्या कोसलेषु प्रवर्तिता ॥४०॥
सुबाहुरपि काश्या तु दुर्गाया प्रतिमां शुभाम् । कारयित्वा च प्रासादं स्थापयामास भक्ति ॥४१॥
तत्र तस्या जना सर्वे प्रेमभक्तिपरायणा । पूजां चतुर्विधानं यथा विश्वेश्वरस्य ह ॥४२॥
विख्याता सा बभूवाय दुर्गादेवी घरातले । देशे देशे महाराज तस्या भक्तिर्बर्धत ॥४३॥
सर्वत्र भारते लोके सर्ववर्णेषु सर्वथा । भजनीया भवानी तु सर्वेषामभवत्तदा ॥४४॥

क्तिभक्तिरता सर्वे मानिनश्चाभवन्पु । आगमोक्तैरथ स्तोत्रैर्जपध्यानपरायणा ॥४५॥
 वरात्रेपु सर्वेषु चक्रुः सर्वे विधानतः । अर्चनं हवनं यागं देव्या भक्तिपरा जना ॥४६॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अथ पट्विंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वरात्रे तु सप्राप्ते किं कर्तव्यं द्विजोत्तम । विधानं विधिवद् ब्रूहि शरत्काले विशेषतः ॥१॥
 ५ फलं यत्तु वस्तुन विधिं कार्यो महामते । एतद्विस्तरतो ब्रूहि कृपया द्विजसत्तम ॥२॥

न्यास उवाच

॥ शुभं राजन्प्रवक्ष्यामि नवरात्रयत्तं शुभम् । शरत्काले विशेषेण कर्तव्यं विधिपूर्वकम् ॥३॥
 सते च प्रकर्तव्यं तथैव प्रेमपूर्वकम् । द्वावृत्तं यमदष्टास्थौ नूनं सर्वजनेषु वै ॥४॥
 रदसतनामासौ दुर्गमौ प्राणिनामिह । तस्माद्यत्नादिदं कार्यं सर्वत्र शुभमिच्छता ॥५॥
 विष्वक् सुमहाधोरावृत्तं रोगकरौ नृणाम् । वसन्तशरदावेव सर्वनाशकरावुभौ ॥६॥
 स्नात्वा प्रकर्तव्यं चट्वापूजनं युधे । चैत्राश्विने शुभे मासे भक्तिपूर्वं नराधिप ॥७॥
 मायास्या च सप्राप्य समारं कल्पयेच्छुभम् । हविष्यं चाग्रतः कार्यमेवभुक्तं तु तद्दिने ॥८॥
 दध्नुः प्रकर्तव्यं रामे दशे शुभे स्वये । हस्तपौटसमानेन स्तम्भध्वजसमन्वित ॥९॥
 ऐर्मूर्ध्नोमयाम्या च लेपनं कारयत्ततः । तन्मध्ये वेदिकां शुभ्रां कर्तव्यां च समां स्थिरा ॥१०॥
 तुहस्ता च हस्तोच्छ्रां पीठायं स्थानमुत्तमम् । तोरणानि विचित्राणि वितानं च प्रकल्पयेत् ॥११॥
 त्रीं द्विजानयाम्य द्योतत्त्वविहारदान् । आचारनिरतान्दातान्देवदेवागपारगान् ॥१२॥
 त्रिपट्टिपयं कार्यं प्रातःस्नानं विधानतः । नद्या नदे तडागे वा वाप्या रूपे गृहेऽथवा ॥१३॥
 तर्पित्वं पुरं श्रुत्वा द्विजात् वरं सतः । अर्घ्यपाद्यादिकं सर्वं कर्तव्यं मधुपूर्वकम् ॥१४॥
 तन्नाश्वरणादीनि दध्मनि च स्वगतिम् । विसृज्यात्प न कर्तव्यं विभवे सति बहिचिन् ॥१५॥
 कर्मं गतोपितं कार्यं सपूर्णं सर्वथा भवन् । नवपञ्चयज्ञैर्को दद्यात् पाठे द्विजा स्मृता ॥१६॥
 त्रयेद्वाप्यं शानं पारायणतन तदा । स्वस्तिवाचनं च कार्यं वेदमन्त्रविधानतः ॥१७॥
 त्रीं गिराग्रं स्थाप्य द्यौमन्त्रमन्त्रमन्त्रम् । तत्र स्थाप्याऽम्बिका देवी चतुर्हस्तायुषान्विता ॥१८॥
 तानुपगम्य युक्ता मुक्ताहारमिगिता । दिव्याबरधरा सोम्या सर्वस्त्राण्ययुक्ता ॥१९॥
 त्रिपञ्चपदपदरा गिरेः स्थिता गिरा । वष्टाऽष्टभुजा चार्द्रा प्रतिष्ठाप्या सनातनी ॥२०॥
 तर्पिताये तया यत्र नवार्चनमयुक्तम् । स्थापयेन्पीठयुक्तं कल्पं तत्र पार्श्वतः ॥२१॥

पञ्चपल्लवसयुक्तं वेदमंत्रं सुसंस्कृतम् । सुतीर्थजलसंपूर्णं हेमरत्नं समन्वितम् ॥२२॥
 पार्श्वं पूजार्थसभारान्तरिकल्प्य समतत । गीतवादित्रनिर्धोषान्कारयेन्मगलाय वै ॥२३॥
 त्रितयौ हस्तान्विताया च नदाया पूजन वरम् । प्रथमे दिवसे राजन्विधिवत्कामद नृणाम् ॥२४॥
 नियम प्रथमं कृत्वा पश्चात्पूजा समाचरेत् । उपवासेन नन्तेन चैव भक्तेन वा पुन ॥२५॥
 करिष्यामि व्रतं मातर्नवरारात्रमनुत्तमम् । साहाय्यं कुरु मे देवि जगदव ममाखिलम् ॥२६॥
 यथाशक्ति प्रकर्तव्यो नियमो व्रतहेतवे । पश्चात्पूजा प्रकर्तव्या विधिवन्मनपूर्वकम् ॥२७॥
 चन्दनागुल्फपूर्वैः कुमुदैश्च सुगन्धिभिः । मदारवरजाशोकचपदैः वरवीरवैः ॥२८॥
 मालतीश्रृङ्गकापुष्पैस्तथा विल्वदलैः शुभं । पूजयेज्जगता धात्री घृषदोषैर्विधानतः ॥२९॥
 फलैर्नानाविधैरर्घ्यं प्रदातव्यं च तत्र वै । नारिकेलैर्मालुगुर्दाडिमैकदलीफैः ॥३०॥
 नारंगैः पनसैश्चैव तथा पूर्णफलैः शुभं । अन्नदानं प्रकर्तव्यं भक्तिपूर्वं नराधिप ॥३१॥
 मासाग्नये कुर्वन्ति तं कार्यं पशुर्हंसनम् । महिषाजवराहाणां बलिदानं विशिष्यते ॥३२॥
 देवग्रे निहन्ता याति पशवः स्वर्गमव्ययम् । न हिमा पद्भ्या तत्र निष्पता तत्कृतेऽनघ ॥३३॥
 अहिंसा याजित्री प्रोक्ता सर्वशास्त्रविनिर्णये । दवतार्थे विसृष्टानां पद्भ्या स्वर्गतभिर्भुवा ॥३४॥
 होमार्थं चैव वर्तव्यं कुडं चैव त्रिकोणकम् । स्थण्डिलं वा प्रकर्तव्यं त्रिकोणं माननं शुभम् ॥३५॥
 त्रिकालं पूजनं नित्यं नानाद्रव्यैर्मनोहरैः । गीतवादित्रनृत्यैश्च कर्तव्यं महो मय ॥३६॥
 नित्यं भूमौ च क्षयनं कुमारीणां च पूजनम् । वस्त्रालकरणैर्दिन्यैर्भोजनैश्च सुगन्धैः ॥३७॥
 सर्वैका पूजयेन्नित्यमेकवृद्धया तथा पुनः । द्विगुणं त्रिगुणं चाऽपि प्रत्येकं नवकं च वा ॥३८॥
 विभक्त्यानुसारेण कर्तव्यं पूजनं बिल । विसृष्टाऽथ न कर्तव्यं राजञ्जलिमयं सदा ॥३९॥
 एकवर्षं न कर्तव्यं वयसा पूजाविधौ नृप । परमज्ञा तु भागानां गद्यादीनां च बालिका ॥४०॥
 कुमारिका तु मा प्रोक्ता द्विवर्षा या भवेद्विह । त्रिमूर्तिश्च त्रिवर्षा च कल्याणो चतुरन्दिना ॥४१॥
 रोहिणी पञ्चवर्षा च षड्वर्षा बालिका स्मृता । चण्डिका सप्तवर्षा स्यादष्टवर्षा च साम्प्रतः ॥४२॥
 नववर्षा भवेददुर्गा मुभद्रा द्वावापिकी । अत ऊर्ध्वं न कर्तव्या सर्वकार्यनिर्वाहिना ॥४३॥
 एभिश्च नामभिः पूजा कर्तव्या विधिसंयुता । तासां पञ्चानि वक्ष्यामि नवानां पूजने सदा ॥४४॥
 कुमारो पूजिता कुर्याददुःखदार्द्रिपनाशनम् । शत्रुघ्नस्य घनायुष्यं बलवृद्धिं करोति वै ॥४५॥
 त्रिमूर्तिपूजनादायुश्चित्रार्गस्य परः भवेत् । घनघान्यागमश्चैव पुत्रपौत्रादिवृद्धयः ॥४६॥
 विशाखी विजयायी च राज्यायी यश्च पाण्डव । मुगायी पूजयेन्नित्यं कल्याणो सर्वकामदाय ॥४७॥
 बालिका शत्रुनाशार्थं पूजयेद्भक्तिपूर्वकम् । ऐश्वर्यघनकामश्च चण्डिका परिपूजयेत् ॥४८॥
 पूजयेच्छाभवी नित्यं नृपसमोदनाय च । दुःखदार्द्रिपनाशाय संप्राप्ते विजयाय च ॥४९॥

दूरशत्रुविनाशाय तथोग्रकर्मसाधने । दुर्गा च पूजयद्भक्त्या परलोवसुखाय च ॥५०॥
 वाञ्छितार्थस्य सिद्धयर्थं सुभद्रा पूजयेत्सदा । रोहिणी रोगनाशाय पूजयेद्विधिवन्तर ॥५१॥
 श्रीरस्त्रिवात च मन्त्रेण पूजयेद्भक्तितत्पर । श्रीयुक्तमनैरथवा बीजमनैरथापि वा ॥५२॥
 कुमारस्य च तत्त्वानि या सृजत्यपि लोलया । कादोनपि च दवास्तान्कुमारी पूजयाम्यहम् ॥५३॥
 सत्त्वादिभिस्त्रिमूर्तिर्या तीर्त्तुं नानास्वरूपिणी । त्रिकालव्यापिनी सत्तिस्त्रिमूर्ति पूजयाम्यहम् ॥५४॥
 कल्याणवारिणी नित्यं भक्तानां पूजिताऽनिशम् ।

पूजयामि च ता भक्त्या कल्याणी सर्वकामदाम् ॥५५॥

रोह्यती च बीजानि प्राग्जन्मसचितानि वै । या देवी सर्वभूतानां रोहिणी पूजयाम्यहम् ॥५६॥
 कालो कालयते सर्वं ग्रहाड सचराचरम् । कल्पातसमये या ता कालिका पूजयाम्यहम् ॥५७॥

ता चडपापहरणी चडिका पूजयाम्यहम् ॥५८॥

अकारणात्समुत्पत्तिर्यन्मयै परिकर्तिता । यस्यास्ता सुखदा देवी शाभवो पूजयाम्यहम् ॥५९॥
 दुर्गाद्वाप्यति भक्त या सदा दुर्गातनाशिनी । दुर्ज्ञेया सर्वदवानां ता दुर्गा पूजयाम्यहम् ॥६०॥
 सुभद्राणि च भक्तानां कुस्ते पूजिता सदा । अभद्रनाशिनी देवी सुभद्रा पूजयाम्यहम् ॥६१॥
 एभिर्मन्त्रैः पूजनीया वन्यवा सर्वदा बुधैः । बह्मलवरणैर्माल्यैर्गंधैरुक्तावचैरपि ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥२६॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हीनानीं वर्जयेत्कन्या कुष्ठयुक्ता व्रणाविताम् । गधस्फुरितहीनानीं विशालकुलसंभवाम् ॥१॥
 जात्यथवा वैकरा वाणा मृरूपा बहुरोमसाम् । सरयजेद्रोगिणी वन्या रक्तपुष्पादिनाकिताम् ॥२॥
 क्षामा गर्भसमुद्भूता गोलरा वन्यकीदृशाम् । वर्जनीया सदा चैता सर्वपूजादिवर्जसु ॥३॥
 अरोगिणी मुखपाणी मुन्दरी व्रणवर्जिताम् । एषवशसमुद्भूता वन्या सम्यक्प्रपूजयेत् ॥४॥
 शाल्मली सर्ववार्धेयु जयार्थं नृपवराजा । लाभार्थं वैद्यवशोऽप्या मता या शूद्रवराजा ॥५॥
 शार्ङ्गार्थं राजा पूज्या राजन्यैर्ब्रह्मवराजा । वैश्यैस्त्रिभुवनं पूज्याश्वत्थ पादसंभवे ॥६॥
 क्षात्रिभिरपि यन्त्रोऽप्या यथायोग्यं प्रपूजयेत् । नवरात्रविधानेन भक्तिपूर्वं सदैव हि ॥७॥
 असक्तो निपत्य पूजां कर्तुं चेन्नवरात्रये । अष्टम्या च विशेषेण कर्तव्यं पूजनं सदा ॥८॥
 पुराऽष्टम्या भद्राग्नी दण्डयज्ञविनाशिनी । शत्रुभूता महाघोरा योगिनी कोटिभिः सह ॥९॥
 अष्टोऽष्टम्या विशेषेण कर्तव्यं पूजनं सदा । नात्र विषादस्तत्र गधमायातुर्देवर्षि ॥१०॥

पायसंरामिर्पहंमैत्राह्मणानां च भोजनम् । फलपुष्पोपहारैश्च तोषयज्जगदत्रिदाम् ॥११॥
उपवासे ह्यशक्तानां नवरात्रतः पतः । उपोषणत्रयं प्रोक्तं यथात्तफलदं नृप ॥१२॥
सप्तम्या च तथाऽष्टम्या नवम्या भक्तिभावतः । विराजकरणात्सर्वं फलं भवति पूजनात् ॥१३॥
पूजाभिश्चैव हामैश्च कुमारीपूजनैस्त्रयाः । सपूणं तदन्नं प्रोक्तं त्रिप्राणा चैव भाजनैः ॥१४॥
व्रतानि यानि च यानि दानानि विविधानि च । नवरात्रतस्तस्यास्य नैव तुल्यानि भूतले ॥१५॥
घनधान्यप्रदं नित्यं सुखसतानवृद्धिदम् । आयुरारोग्यदं चैव स्वर्गदं मोक्षदं तथा ॥१६॥
विद्यार्थी वा धनार्थी वा पुत्रार्थी वा भवन्नरः । तदेनं विधिवत्कार्यं व्रतं सौभाग्यदं शिवम् ॥१७॥
विद्यार्थी सर्वविद्यां वै प्राप्नोति व्रतसाधनात् । राजभ्रष्टा नृपो राज्यं ममवाप्नोति सर्वदा ॥१८॥
पूर्वजन्मनि यैर्नूनं न कृतं व्रतमुत्तमम् । तव्याधिनो दरिद्राश्च भवति पुनर्वजिताः ॥१९॥
वध्या च या भवन्नारी विधवा घनवजिता । अनुमा तत्र कर्तव्या तत्र कृतवती व्रतम् ॥२०॥
नवरात्रतः प्रोक्तं न कृतं यत्नं भूतले । स कथं विभवः प्राप्य मोदतः च तथा दिवि ॥२१॥
रक्तचंदनसमिधैः कोमलैर्विल्वपत्रकैः । भवान्मा पूजिता यत्नः स भवन्नृपतिः क्षितौ ॥२२॥

नाराधिता यत्नं शिवा सन्नातनी दुःखार्तिहा सिद्धिकरी जगद्धरा ।

दुःखावृत्तं क्षान्नुयुतश्च भूतले नूनं दरिद्रो भवतीह मानवः ॥२३॥

या विष्णुर्दरिद्रो हरपद्मगो तथा बह्निः कुबरो वत्सो दिवाकरः ।

ध्यायति सर्वायसमागमिनिदितास्ताः किं मनुष्या न भजसि चडिकाम् ॥२४॥

स्वाहा स्वधा नाम मनुप्रभावैस्तुष्यति देवाः पितरस्तथैव ।

यज्ञेषु सर्वेषु मुदा हरति यन्नाम युष्मद्भुतिभिर्मनीन्द्राः ॥२५॥

यस्यच्छया सृजति विश्वमिदं प्रजेशो नानावतारकलनं कुक्षत हरिश्च ।

नूनं करोति जगतः किल भस्म क्षमस्ता क्षमदा न भजतः नु कथं मनुष्यः ॥२६॥

नैकोऽस्ति सर्वभूवनेषु तथा विहीनो देवो नरोऽप्यविहगः किलपन्नगो वा ।

गर्ध्वराक्षसपिशाचनगेषु नूनं यः स्पन्दितुं भवति शक्तिर्युतो यथच्छमः ॥२७॥

ता न सेवेत कश्चण्डी सर्वकामार्थदा शिवाम् । व्रतं तस्या न कं कुर्याद्वाछन्नर्थं चतुष्टयम् ॥२८॥

महापातकसंयुक्तो नवरात्रतः चरेत् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो नात्र कार्या विचारणा ॥२९॥

पुरा कश्चिद्विण्णदीनो घनहीनः सुदुःखितः । कुटुंबी चाभवत्कश्चित्कोसले नृपसत्तमः ॥३०॥

अपत्यानि बहू यस्याभवन्नुत्पीडितानि च । भयं किञ्चित्तु सायाह्ने प्रापुस्तस्य च बालकाः ॥३१॥

भक्तेस्मै कामकर्ताऽसौ परस्याथ वृणुष्विति । कुम्भभरणं तत्र चकारातिविराकुलः ॥३२॥

सदा धर्मरतः शांतः सदाचारश्च सत्यवाकः । अक्रोधनश्च धृतिमान्निर्मदश्चानसूयकः ॥३३॥

सपूज्य देवता नित्य पितृनृप्यतिथीस्तथा । भुजाने पोष्यवर्गोऽथ कृतवान्भोजन वणिक् ॥३४॥
एव गच्छति काले वै सुशीलो नामतो गुणं । दारिद्र्यार्तो द्विज शात पप्रच्छातिबुभुक्षित ॥३५॥

सुशाल उवाच

भो भूदय कृपा कृत्वा वदस्वाद्य महामते । कथदारिद्र्यनाश स्यादिति मे निश्चयेन वै ॥३६॥
धनैपणा मे नैवास्ति धनी स्यामिति मानद । कुटुम्भरणार्थं वै पृच्छामि त्वा द्विजोत्तम ॥३७॥
पुत्री सुतस्तु मे बालो भक्षार्थी रोदते भृशम् । तावमान गृहे नान मुष्टिमेवा ददाम्यहम् ॥३८॥
विसर्जितो यतो गेहाद्रतो बालो रुदन्मया । अतो म दह्यतेऽत्यर्थं किं करोमि धनविना ॥३९॥
विवाहाऽस्ति सुताया मे नास्ति क्षित्तकरोमिकिम् । दशवर्षाधिकायास्तु दानकालोऽपि यात्यलम् ॥४०॥
तेन शोचामि विप्रैर्द सर्वज्ञोऽसि दयार्निध । तपो दान व्रत किंचिदग्रही मन्त्रजप तथा ॥४१॥
येनाह पोष्यवर्गस्य करोमि द्विज पोषणम् । तावमे स्याद्वनप्राप्तिर्नाधिक प्रार्थये किल ॥४२॥
त्वत्प्रसादात्कुटुम्भ मे सुखित प्रभवदिह । तत्कुर्वन् महाभाग ज्ञानन परिचित्य च ॥४३॥

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तथा तेन ब्राह्मण सशितव्रत । उवाच परमप्रीतस्त वैश्य नृपसत्तम ॥४४॥
पूजन भगवत्याश्च हवन भोजन तथा ॥४५॥
वदपूरायण शक्तिजपहोमादिव तथा । कुरुष्वद्य यथाशक्ति तव कार्यं भविष्यति ॥४६॥
एतस्मादपर किंचिद् व्रत नास्ति धरातले । नवरात्राभिष वैश्य पावन सुखद तथा ॥४७॥
ज्ञानद मोक्षद चैव सुखसतानवर्धनम् । शत्रुनाशकर काम नवरात्रव्रत सदा ॥४८॥
राज्यभ्रष्टेन रामेण सीताविरहितन च । किष्किधाय व्रत चैतत्कृत दुःखातुरेण वै ॥४९॥
प्रतप्तेनापि रामेण सीताविरहवह्निना । विधिवत्पूजिता देवी नवरात्रव्रतन वै ॥५०॥
ततः प्राप्ताऽय वैदेही कृत्वा सेतु महर्णव । हत्वा मदोदरीनाथ कुभकर्णं महाबलम् ॥५१॥
मेघनाद सुत हत्वा कृत्वा भूप विभीषणम् । पश्चादयोध्यामागत्य प्राप्त राज्यमकटकम् ॥५२॥
नवरात्रव्रतस्यास्य प्रभाषण विशावर । सुख भूमितटे प्राप्त रामेणामिततेजसा ॥५३॥

व्यास उवाच

इति विप्रवच श्रुत्वा स वैश्यस्त द्विज गुग्म् । कृत्वा जप्राह सन्मन्त्र मायाबीजाभिध नृप ॥५४॥
जनाप परया भक्त्या नवरात्रमतद्रिता । नानाविधोपहारैश्च पूजयामास सादरम् ॥५५॥
नयनत्नार चैव मायाबीजपरायण । नवमे वत्सराते ॥ महाष्टम्या महेश्वरी ॥५६॥
अर्गरात्रे तु सजाते प्रत्यग दर्शन ददौ । नानावरप्रदानैश्च कृतकृत्य चकार तम् ॥५७॥
इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे तृतीयस्कन्धे सप्तविंशोऽध्याय ॥२७॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कथं रामेण तच्चोर्णं व्रतं देव्या मुखप्रदम् । राज्यं भ्रष्टं कथं सोऽयं कथं सीता हृता पुनः ॥१॥

न्यास उवाच

राजा दशरथः श्रीमानयोध्याधिपतिः पुरा । सूर्यवशधरश्चासीद्देवग्राहणपूजकः ॥२॥

चत्वारो जज्ञिरे तस्य पुत्रा लोकेषु विश्रुताः । रामलक्ष्मणशत्रुघ्ना भरतश्चेति नामतः ॥३॥

राज्ञः प्रियंकरा सर्वे सदृशा गुणरूपतः । कौसल्याया सुतौ रामः कैकेय्या भरतः स्मृतः ॥४॥

सुमित्रात्तनयो जातौ यमलो द्वौ मनाहरौ । स जातः वै किशोराश्च धनुर्वाणधरा किल ॥५॥

सूनवः कृतसंस्कारा नृपतः सुखवर्धकाः । कौसिल्येन तदाऽऽगत्य प्रार्थितो रघुनन्दनः ॥६॥

राघवः मत्वरक्षायः सूनुः षोडशवार्षिकम् । तस्मै सोऽयं ददौ रामः कैशिकायः सलक्ष्मणम् ॥७॥

तौ ममरयः मुनिर्भागो जन्मतुश्चारुदर्शनो । तादृका निहता मार्गे राक्षसो घोरदर्शनाः ॥८॥

रामर्णेन वागेन मुनीनां दुःखदा सदा । यज्ञरक्षा कृता तत्र सुबाहुर्निहतः शठः ॥९॥

मारीचोऽयं मृतप्रायो निक्षिप्तो बाणवमतः । एव कृत्वा महत्कर्म यज्ञस्य परिरक्षणम् ॥१०॥

गतास्तं मिथिला सर्वे रामलक्ष्मणकौशिकाः । अहल्या मोचिता शापान्निष्पापा सा कृताऽबला ॥११॥

विदहनगरं तौ तु जन्मतुर्मुनिना सह । वभञ्ज शिवचापः च जनकेन पणीकृतम् ॥१२॥

उपयमे ततः सीता जानकी च रमासजाम् । लक्ष्मणाय ददौ राजा पुत्रीमका तयामिलाम् ॥१३॥

कुशध्वजसुतः कन्ये प्रापतुर्भ्रातरावुभौ । तया भरतशत्रुघ्नौ सुशीलौ गमलक्षणौ ॥१४॥

एव दारक्रियास्तपा भ्रातृणां चाभवन्पुत्रः । चतुर्णां मिथिगया तु यथाविधि विधानतः ॥१५॥

राज्ययोग्यं सुतः दृष्ट्वा राजा दशरथस्तदा । राघवाय धुरं दातुं मनश्चक्रे निजाय वै ॥१६॥

सभारं विहितं दृष्ट्वा कैकेयी पूर्वकल्पितौ । वरौ सप्रार्थयामास भर्तारं वगवर्तिनम् ॥१७॥

राज्यं सुताय कैकेन भरताय महात्मने । रामाय वनवासं च चतुर्दश समास्तथा ॥१८॥

रामस्तु वधनात्तस्या सीतालक्ष्मणसयुतः । जगाम दहकारण्यः राक्षसैर्यमवितम् ॥१९॥

राजा दशरथः पुत्रविरहं प्रपीडितः । जहौ प्राणानमयात्मा पूवशापमनुस्मरन् ॥२०॥

भरतः पितरं दृष्ट्वा मृतं मातृकृतं वै । राज्यमूढः न जग्राह भ्रातुं प्रियचिकापया ॥२१॥

पचवट्या वसनं रामा रावणावरजा वनः । शूषणसा विरूपा वै चकारातिस्मरातुरामः ॥२२॥

खरादयस्तु तां दृष्ट्वा छिन्ननासा निशाचराः । चक्रुः सश्राममतुलं रामणामितनजसा ॥२३॥

स जघान खरादीश्च दैत्यान्तिबलावितानः । मुनीनां हितमन्विच्छन् रामः सत्यपराक्रमः ॥२४॥

निर्जने विपिने किं त्व सौघार्हा त्वमसि प्रिये । उदजे मुनिपत्नीवद्देवकन्यासमप्रभा ॥५२॥

व्यास उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच विदेहजा । दिव्यं दिष्टया यतिं ज्ञात्वा मदोदर्यां पतिं तदा ॥
राजा दशरथः श्रीमाश्रित्वारस्तस्य वै सुता । तेषां ज्येष्ठं पतिर्मेऽस्ति रामनामेति विश्रुत ॥५४॥
विवासितोऽयं कैवेय्या कृते भूपतिना वरे । चतुर्दशं सभा रामो वसतेऽन सलक्ष्मण ॥५५॥
जनकस्य सुता चाह सीतानाम्मोति विश्रुता । भक्त्वा दौव धनु काम रामेणाह विवाहिता ॥५६॥
रामबाहुबलेनात्र वसामो निर्भया वने । काचन भृगमालोक्य हतु मे निर्गतं पति ॥५७॥
लक्ष्मणोऽपि पुन श्रुत्वा रव भ्रातुर्गतोऽधुना । तयोर्बाहुबलादत्र निर्भयाऽह वसामि वै ॥५८॥
मयेदं कथितं सर्वं वृत्तान्तं वनवासके । तेऽप्रागत्यार्हणा ते वै करिष्यति यथाविधि ॥५९॥
यतिविष्णुस्वरूपोऽसि तस्मात्त्वं पूजितो मया । आद्यमो विपिने घोरे कृतोऽस्ति रक्षसा कुले ॥६०॥
तस्मात्त्वा परिपृच्छामि सत्यं ब्रूहि ममाग्रतः । कोऽसि त्रिदशरूपेण विपिने त्वं समागत ॥६१॥

रावण उवाच

लकेशोऽहं मरालाक्षि श्रीमामदोदरीपति । त्वत्कृते तु कृतं रूपं मयेत्यं शोभनाकृते ॥६२॥
आगतोऽहं वरारोहं भगिन्या प्रेरितोऽत्र वै । जनस्थाने हतो श्रुत्वा भ्रातरी खरदूषणी ॥६३॥
अङ्गीकुरु नृप मा त्वं त्यक्त्वा तं मानुषं पतिम् । हूतराज्यं गतधीकं निर्वलं वनवासिनम् ॥६४॥
पट्टराज्ञी भव त्वं मे मन्दादर्यपरि स्फुटम् । दासोऽस्मि तव तव जिह्वा स्वामिनी भव मामिति ॥
जेनाऽहं लोकपालानां पतामि तव पादयो । करं गृहाण मेऽद्य त्वं सनाथं कुरु जानकि ॥६६॥
पिता ते याचितं पूर्वं मया वै त्वत्कृतं स्वजे । जनको मामुवाचेत्यं पणवधो मया कृत ॥६७॥
रुद्रचापभयात्ताहं सप्राप्तस्तु स्वयंवरे । मनो मे संस्थितं तावन्निमग्नं विरहातुरम् ॥६८॥
वनेऽन संस्थिता श्रुत्वा पूर्वानुरागमोहित । आगतोऽस्म्यसितापाणि सफलं कुरु मे श्रमम् ॥६९॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे अष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तदाकर्ण्यं वचो दुष्टं जाननी भयविह्वला । वेपमाना स्थिरं कृत्वा मनो वाचमुवाच ह ॥१॥
पोलस्त्यं किमसद्वाक्यं त्वमात्यं स्मरमोहित । नाहं वै स्वैरिणीं किंतु जनकस्य कुलोद्भवा ॥२॥
गच्छ लका दशास्य त्वं राम त्वा वै हनिष्यति । मत्कृतं मरणं तनं भविष्यति न संशय ॥३॥
इत्युक्त्वा पर्णशालामा गता सा बह्निमग्निधौ । गच्छ गच्छेति वदती रावणं लोकरावणम् ॥४॥

त्यजेत्प्राणान्नियतृत्वे मैथिली भरतानुज । न रावणस्य वसगा भेदिनि सुनिश्चितम् ॥३३॥
मृता चेज्जानरी वीर प्राणास्त्यक्ष्याम्यसशयम् । मृता चेदसितापाणी वि मे देहेन लक्ष्मण ॥३४॥
एव त्रिलपमान त राम कमललोचनम् । लक्ष्मण ग्राह धर्मात्मा सात्वतनृतया गिरा ॥३५॥
धैर्यं कुरु महाबाहा त्यक्त्वा कातरतामिह । आनयिष्यामि वेदेही हत्वा त राक्षसाधमम् ॥३६॥
आपदि सपदि तुल्या वैर्याद्रुवति ते धीरा । अल्पधियस्तु निमग्ना कष्टे भवति विभवेऽपि ३७॥
सयोगो विप्रयोगश्च देवाधीनावुभावपि । शोकस्तु कीदृशस्तत्र देहेनात्मनि च क्वचित् ॥३८॥
राज्याद्यया वने वासो वेदेह्या हरण यया । तथा काले समीचीने सयोगोऽपि भविष्यति ॥३९॥
प्राप्तव्यं सुखदुःखानां भोगान्निबर्तनं क्वचित् । नान्यथा जानकीजाने तस्माच्छोकं त्यजाधुना ४०॥
वानरा मन्त्रि भूयासो भूमिप्यति चतुर्दिशम् । शुद्धिं जनकनन्दिन्या आनयिष्यति ते किल ॥४१॥
ज्ञात्वा मार्गस्थितिं तत्र गत्वा कृत्वा पराक्रमम् । हत्वा त पापकर्माणमानयिष्यामि मैथिलीम् ॥४२॥
ससैन्यं भरत वाऽपि समाहूय सहानुजम् । हनिष्यामो वयं शत्रुं किं शोचसि वृथाग्रज ॥४३॥
रघुर्नैकरथेनैव जिता सर्वा दिशः पुरा । तद्वशजं कथं शोकं कर्तुमर्हसि राघव ॥४४॥
एकोऽहं सक्लाञ्जितु ममर्थोऽस्मि सुरासुरान् । किं पुनः ससहायो वै रावणं कुल्पासनम् ॥४५॥
जन्तकं वा समानीय साहाय्यं रघुनन्दन । हनिष्यामि दुराचारं रावणं सुरकटकम् ॥४६॥
सुखस्यानन्तरं यस्य सुखदुःखसमुद्भवे । स शोकसागरे मग्नो न सुखी स्यात्कदाचन ॥४७॥
इन्द्रेण व्यसनं प्राप्तं पुरा वै रघुनन्दन । नहुषं स्थापितो देवैः सर्वैर्मघवतः पदे ॥४८॥
स्थितं पञ्चजमघ्ये च बहुवर्षगणानपि । अज्ञातवासं मघवा भीतस्त्यक्त्वा निजं पदम् ४९॥
पुनः प्राप्तं निजस्थानं काले विनर्दिवर्तिते । नहुषं पतितो भूमौ शापावजगराकृति ॥५०॥
इन्द्राणीं कामयानस्तु ब्राह्मणानवमय च । अगस्तिकोपात्सजासं संपदेहो महीपति ॥५१॥
तस्माच्छोको न कर्तव्यो व्यमने सति राघव । उच्यते चित्तमास्थाय स्यातव्यं वै विपश्चिता ॥५२॥
सर्वलोऽसि महाभाग ममर्थोऽसि जगत्पते । किं प्राकृतं इवात्यर्थं कुरुषे शोकमात्मनि ॥५३॥

व्यास उवाच

इति लक्ष्मणवाक्येन बोधितो । रघुनन्दन । त्यक्त्वा शोकं तथाऽत्यर्थं बभूव विगतज्वर ॥५४॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे तृतीयस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एव तौ सविद कृत्वा यावत्तूष्णीं बभूवतु । आजगाम तदाकाशान्तरदो भगवानुपि ॥१॥

रणयन्महती वीणा स्वरप्रामविभूषिताम् । गायन्वृहद्रथं साम तदा तमुपतस्थिवान् ॥२॥
 दृष्ट्वा तं राम उत्थाय ददावथ वृषं शुभम् । आसनं चार्घ्यं पाद्यं च कृतवानमितद्युतिः ॥३॥
 पूजा परमिका कृत्वा कृताजलिरपस्थितः । उपविष्टः समीपे तु कृताज्ञो मुनिना हरिः ॥४॥
 उपविष्टं तदा रामं सानुजं दुःखमानसम् । पप्रच्छ नारदः प्रीत्या कुशलं मुनिसत्तम ॥५॥
 कथं राघव शोकातो मया वै प्राकृतो नरः । हृता सीता च जानामि रावणेन दुरात्मना ॥६॥
 मुरमपगतश्चाहं श्रुतवाङ्मजनकात्मजाम् । पोलस्त्येन हृता मोहान्मरणं स्वमजानता ॥७॥
 तव जन्म च वाकुत्स्य पोलस्त्यनिधनाय वै । मैथिलीहरणं जातमेतदर्थं नराधिप ॥८॥
 पूर्वजन्मनि वैदेही मुनिपुत्री तपस्विनी । रावणेन बने दृष्टा तपस्पती शुचिस्मिता ॥९॥
 प्रार्पिता रावणेनासौ भव भार्येति राघव । तिरस्कृतस्तयाऽग्नौ वै जग्राह कवरं बलान् ॥१०॥
 दासाप तत्क्षणं राम रावण तापसी भूयम् । वृषिता त्यक्तुमिच्छन्ती देहं संस्पर्शदूषितम् ॥११॥
 दुरात्मंस्तव नामार्थं भविष्यामि घरातले । अयोनिजा वरा नारी त्यक्त्वा देहं जहावपि ॥१२॥
 तेन रमासहभूता गृहीता तेन रक्षणा । विनाशार्थं कुलस्यैव व्याली गृगिव सध्रमान् ॥१३॥
 तव जन्म च वाकुत्स्य तस्य नादाय चामरं । प्रापिन्स्य हरेरंशादजयशोऽप्यजन्मन ॥१४॥
 कृत्वा धैर्यं महाबाहो तत्र सा वर्ततज्वला । सती धर्मरता गीता त्वा ध्यायती दिवानिशम् ॥१५॥
 कामधेनुपय पात्रे कृत्वा मपजता स्वयम् । पानार्थं प्रेषित तस्या पीत चैवामृतं यया ॥१६॥
 मुरभीदुग्धपानात्वा दुग्धदुःशिविजिता । जाता कमलपद्माक्षी वर्तते धीशिता मया ॥१७॥
 उपाय कथयाम्यस्य स्य नाशाय राघव । श्रुतं दुरुष्य श्रद्धावान्नाश्विने माणि संप्रतम् ॥१८॥
 मयराजोपवाग ॥ भगवत्या प्रपूजनम् । सर्वमिद्विकरं राम जपटोमविधानतः ॥१९॥
 मेघ्यंश्च परमिदं च वानि दत्त्वा विमानितं । दशानं ह्यनं कृत्वा गशान्तरय भविष्यति ॥२०॥
 विष्णुनाऽऽमृति पयं महादेवेन श्रवणा । तया मपवता घोषं म्यर्गमप्यम्यनेन वै ॥२१॥
 मुनिना राम कर्मस्य मयराजस्य शुभम् । विशेषेण च कर्मस्य दुग्धा वष्टमोनेन वै ॥२२॥
 विश्वामित्रेण वाकुत्स्य कृत्वा मपजता गदाय । भृगुणाऽप्य वनिष्टेन वदयेन तथैव च ॥२३॥
 पुरातन हृत्कारेण कृत्वा मपजता गदाय । मयराजस्य कृत्वा मपजता गदाय ॥२४॥
 कृत्वा मपजता गदाय कृत्वा मपजता गदाय । त्रिपुरग्न्य विनाशाय निवेनापि पुरा कृतम् ॥२५॥
 कृत्वा मपजता गदाय कृत्वा मपजता गदाय । विधिबन्धुन वाकुत्स्य वतमेतदर्थं विधिः ॥२६॥
 श्रीराम उवाच
 वा देवी विप्रभाषा ना कृत्वा ज्ञाना विधातुनि । यत्र वि विधिबन्धुनि सर्वमिति 'दद्यानिधे ॥२७॥
 नारद उवाच
 मृदु राम गदा निष्ठा कृत्वा गदाय । सर्वकामप्रदा देवी पुरिता दुःखनाशिनी ॥२८॥

कारण सर्वजन्तूना ब्रह्मादीना रघूदह । तस्या शक्तिं विना कोऽपि स्पदितु न क्षमो भवेत् ॥
 विष्णो पालनशक्ति सा कर्तृशक्ति पितुर्मम । रुद्रस्य नाशशक्ति सा त्वन्यशक्ति परा शिवा ३०॥
 यच्च किञ्चित्पदचिद्वस्तु सदसद्भुवनत्रये । तस्य सर्वस्य या शक्तिस्तदुत्पत्ति कृतो भवेत् ३१॥
 न ब्रह्मा न यदा विष्णुर्न रुद्रो न दिवावर । न चेन्द्राद्या सुरा सर्वे न धरा न धराधरा ॥३२॥
 तदा सा प्रकृति पूर्णा पुरपेण परेण वै । समुता विहरत्येव युगादौ निर्गुणा शिवा ॥३३॥
 सा भूत्वा सगुणा पश्चात्करोति भुवनत्रयम् । पूर्वं समुज्य ब्रह्मादीन्दत्त्वा शक्तीश्च सर्वश ॥३४॥
 ता ज्ञात्वा मुच्यन् जतुर्जन्मससारवधनात् । सा विद्या परमा ज्ञेया वेदाद्या वदकारिणी ॥३५॥
 असंख्यातानि नामानि तस्या ब्रह्मादियि किल । गुणकर्मविधानैस्तु कल्पितानि च किं ब्रुवे ॥३६॥
 अकारादिकारातै स्वैर्वर्णैस्तु धोजितं । असंख्येयानि नामानि भवति रघुनन्दन ॥३७॥

राम उवाच

विधिं मे ब्रूहि विप्रपे व्रतस्यास्य समासत । करोम्यर्चयं श्रद्धावाञ्छीदेन्या पूजन तथा ॥३८॥

नारद उवाच

पीठं कृत्वा समे स्थाने सस्थाप्य जगदम्बिकाम् । उपवासाश्रयैव त्व कुरु राम विधानत ॥३९॥
 आचार्योऽहं भविष्यामि कर्मण्यस्मिन्महीपते । दबकार्यविधानार्थमुत्साहं प्रकरोम्यहम् ॥४०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं मत्वा राम प्रतापवान् । कारयित्वा शुभं पीठं स्थापयित्वाबिकां शिवाम् ॥
 विधिवत्पूजनं तस्याश्चकार व्रतवान् हरिः । सप्राप्ते चाश्विने मासि तस्मिन्गिरिवरे तदा ॥४२॥
 उपवासापरो राम कृतवान् व्रतमुत्तमम् । होमं च विधिवत्तत्र बलिदानं च पूजनम् ॥४३॥
 भ्रातरौ चक्रतु प्रेम्णा व्रतं नारदसमतमम् । अष्टम्या मध्यराने तु देवी भगवती हि सा ॥४४॥
 सिंहासना ददौ तन दर्शनं प्रतिपूजिता । गिरिशृङ्गे स्थितोवाच राघव सानुज गिरा ॥४५॥
 मेघगम्भीरया चैव भक्तिभावेन तोषिता ।

देव्युवाच

राम राम महाबाहो तुष्टोऽस्म्यस्य व्रतन ते ॥४६॥

प्रार्थयस्व वरं कामं यत्ते मनसि वर्तत । नारायणाश्रयभूतस्त्व विश्वे मानवेजने ॥४७॥
 रावणस्य वधायैव प्रार्थितस्त्वभरैरसि । पुरा मत्स्यतनु कृत्वा हत्वा घोरं च राक्षसम् ॥४८॥
 त्वया वै रक्षिता वदा सुराणां हितमिच्छता । भूत्वा कण्ठरूपस्तु घृतवान्मन्दर गिरिम् ॥४९॥
 अकूपारं प्रमथानं कृत्वा देवानपोपय । कोलरूपं परं कृत्वा दशनाग्रेण मेदिनीम् ॥५०॥
 घृतवानसि यद्राम हिरण्माक्षं जघान च । नारसिंही तनुं कृत्वा हिरण्यकशिपुं पुरा ॥५१॥

प्रह्लाद राम रक्षित्वा हृतवानसि राघव । वामन वपुरास्थाय पुरा छलितवान्वलिम् ॥५२॥
भूतर्वेद्रस्यानुज काम देवकार्यप्रसाधक । जमदग्निस्तुतस्त्व म विष्णोरशेन सगत ॥५३॥
कृत्वात क्षत्रियाणा तु दान भूमरदादद्विज । तयदानी तु काकुत्स्थ जातो दशरथात्मज ॥५४॥
प्रार्थितस्तु सुरै सर्वे रावणेनातिपीडित । कपयस्त सहाया वै देवाशा बलवत्तरा ॥५५॥
भविष्यति नरव्याघ्र मच्छक्तिसयुता ह्यमी । शेषाशोऽप्यनुजस्तस्य रावणात्मजनाशक ॥५६॥
भविष्यति न सदेह कर्तव्योऽत्र त्वयाऽनघ । वसत सेवन काय त्वया तत्रातिश्रद्धया ॥५७॥
हृत्वाऽथ रावण पाप कुरु राज्य ययासुखम् । एकादश सहस्राणि वर्षाणि पृथिवीतले ॥५८॥
कृत्वा राज्य रघुश्चेष्ट गताऽसि त्रिदिव पुन ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वातदंघ्र देवी रामस्तु प्रीतिमानस ॥५९॥

समाप्य तद्व्रत चक्रे प्रयाण दशमीदिन । विजयापूजन कृत्वा दत्त्वा दानाऽपनकश ॥६०॥
कपिपतिबलयुक्त सानुज श्रीपतिश्च प्रकटपरमशक्त्या प्रेरित पूर्णकाम ।
उदधितटगतोऽसौ सेतुवध विधायाप्यहनदमरसश्रु रावण गीतकीर्ति ॥६१॥
य शृणोति नरो भक्त्या देव्याश्चरितमुत्तमम् । स भुक्त्वा विपुलाभोगाऽप्राप्तोति परम पदम् ६२॥
सत्यन्यानि पुराणानि विस्तराणि बहूनि च । श्रीमद्भागवतस्यास्य न तुल्यानीनि म मति ॥६३॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रधा सहिताया तृतीयस्कन्धे त्रिंशाऽध्याय ॥३०॥

समाप्तोऽय तृतीयः स्कन्धः ।

श्रीगणेशाय नमः.

श्रीमद्देवीभागवतम्

चतुर्थः स्कन्धः

—:०:—

प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वासवेय मुनिश्रेष्ठ सर्वज्ञाननिधजघ । प्रप्नुमिच्छाम्यह स्वामितस्माक कुलवर्धन ॥१॥
शूरसेनसुत धीमान्वसुदेव प्रतापवान् । श्रुत मया हरिर्यस्य पुत्रभावमवाप्तवान् ॥२॥
देवानामपि पूज्योऽमूतात्मा चानकदुदुभि । कारागार कथं बद्ध कस्यस्य धर्मतत्पर ॥३॥
देवक्या भार्यया सार्धं किमाग कृतवानसी । दैवक्या बालपद्वक्स्य विनाशश्च कृत पुन ॥४॥
तेन कसेन कस्माद्वं ययातिदुलजेन च । कारागार कथं जन्म वासुदेवस्य वै हरे ॥५॥
गोकुले च कथं नीतो भगवान्सात्वता पति । गतो जन्मातर कस्मात्पितरो निगढे स्थितौ ॥६॥
देवकीवसुदेवौ च कृष्णस्यामिततेजस । कथं न माञ्चितौ वृद्धौ पितरौ हरिणाऽमुता ॥७॥
जगत्कर्तुं समर्थेन स्थितेन जनकोदरे । प्राप्तं किं तयोः कर्म दुर्विज्ञेय महात्मभि ॥८॥
जन्म वै वासुदेवस्य यत्रासीत्परमात्मन । के ते पुराश्च का बाला या कसेन विपोयिता ॥९॥
शिलाया निर्गता व्योम्नि जाता त्वष्ट्रमुजा पुन । गार्हस्थ्यं च हरेर्ब्रूहि बहुभार्यस्य चानघ ॥१०॥
वार्याणि तत्र तान्येव देहत्यागं च तस्य वै । किंवदन्त्या श्रुतं यत्तन्मनो मोहयतीव मे ॥११॥
चरितं वासुदेवस्य त्वमाख्याहि यथातथम् । नरनारायणो देवो पुराणावृषिसत्तमो ॥१२॥
धर्मपुत्रो महात्मानो तपश्चरतुरुत्तमम् । यो मुनो बहुवर्षाणि पुण्ये बदरिकाश्रमे ॥१३॥
निराहारो जितात्मानो निस्पृहो जितपद्गुणो । विष्णोरक्षो जगत्स्येप्ते तपश्चरतुरुत्तमम् ॥१४॥

तयोरश्वतारौ हि जिष्णुकृष्णौ महाबलौ । प्रसिद्धौ मुनिभि प्रोक्तौ सर्वज्ञैर्नरदादिभि ॥१५॥
 विद्यमानशरीरौ तौ कथं देहातर गतौ । नरनारायणौ देवौ पुन कृष्णार्जुनौ कथम् ॥१६॥
 यो चक्रतुस्तपश्चोप मुक्त्यर्थं मुनिसत्तमौ । तौ कथं प्रापतुर्देहौ प्राप्तयोगौ महातपो ॥१७॥
 शूद्र स्वधर्मनिष्ठस्तु देहान्ते क्षत्रियस्तु स । शुभाचारो मृतौ यो वै स शूद्रो ब्राह्मणो भवेत् ॥१८॥
 ब्राह्मणो नि स्पृह शातो भवरोगाद्विमुच्यते । विपरीतमिदं भाति नरनारायणौ च तौ ॥१९॥
 सप्तसा क्षोपितात्मानौ क्षत्रियो तौ बभूवतु । केन तौ कर्मणा शातौ जातौ शापेन वा पुन ॥२०॥
 ब्राह्मणो क्षत्रियो जातौ कारणं तन्मुने वद । यादवानां विनाशश्च ब्रह्मशापादिति श्रुत ॥२१॥
 कृष्णस्यापि हि गाधार्यां शापेनैव कुलभय । प्रद्युम्नहरणं चैव शवरं कथं कृतम् ॥२२॥
 वर्तमाने वासुदेवे देवदेवे जनार्दने । पुत्रस्य सूतिकाग्रेहाद्वरणं चातिदुर्घटम् ॥२३॥
 द्वारकादुर्गमध्याद्वै हरिवंशमादुदुरत्ययात् । न ज्ञातं वासुदेवेन तत्कथं दिव्यचक्षुषा ॥२४॥
 सदहोऽयं महान्ब्रह्मनि सदहं कुरु प्रभो । यत्पत्न्यो वासुदेवस्य दस्युभिर्लुठिता हता ॥२५॥
 स्वर्गतं देवदेवे तु तत्कथं मुनिसत्तम । सशयो जायते ब्रह्मक्षित्तादोलनकारक ॥२६॥
 विष्णोरक्ष समुद्भूतं शौरिर्भूभारहरवृत् । स कथं मथुराराज्यभयात्यक्त्वा जनार्दन ॥२७॥
 द्वारवत्या गत साधो सत्तैयं समुहद्वज । अवतारो हरे प्रोक्तो भूभारहरणाय वै ॥२८॥
 पापात्मना विनाशाय धर्मसंस्थापनाय च । तत्कथं वासुदेवेन चौरस्ते न निपातिता ॥२९॥
 यैर्हता वासुदेवस्य पत्न्यः सलुठिताश्च ता । स्तेनास्ते किं न विज्ञाता सर्वज्ञेन सता पुन ३०॥
 भीष्मद्रोणवधं कामं भूभारहरणे मत । अविताश्च महात्मान पाडवा धर्मतत्परा ॥३१॥
 कृष्णभक्ता सदाचारा युधिष्ठिरपुरोगमा । ते कृत्वा राजसूयं च यज्ञराजं विधानतः ॥३२॥
 दक्षिणा विविधा दत्त्वा ब्राह्मणेभ्योऽतिभावत । पाडुपुत्रास्तु देवाद्या वासुदेवाश्रिता मुने ॥३३॥
 घोरं दुःखं कथं प्राप्ता यव गतं सुवृत्तं च तत् । किं तत्पापं महारौद्र्येन ते पीडिता सदा ॥३४॥
 द्रौपदी च महाभागा वेदीमध्यात्समुत्थिता । रमाशजा च साञ्ची च कृष्णभक्तियुता तथा ३५॥
 सा कथं दुःखमनुल प्राप घोरं पुन पुन । दुःशासनं सा वशे गृहीता पीडिता भूशम् ३६॥
 रजस्वला शुभाया तु नीता भीतैर्वाससा । विराटनगरं दासी जाता मत्स्यस्थं सा पुन ॥३७॥
 धर्मिता वीचकेनाथ रुदनीं कुररी यया । हता जयद्रथेनाथ क्रदमानाऽतिदुःखिता ॥३८॥
 माषिता पाडवै पश्चाद्वल्ग्वद्भिर्महात्मभि । पूर्वजन्मवृत्तं पापं किं तच्छेनं च पीडिता ॥३९॥
 दुःशासनवान्माषास्ते कथयाच महामते । राजसूयं ब्रजुवरं कृत्वा ते मम पूर्वजा ॥४०॥
 दुःखं महत्तरं प्राप्ता पूर्वजमवृत्तेन वै । देवाद्यानां कथं तेषां सद्योऽयं महान्दिग्मे ॥४१॥
 सदाचारस्तु नैतेर्भीष्मद्रोणादयो हता । छलने धनलोभाय जानानर्नथरं जगत् ॥४२॥

प्रेरिता वासुदेवेन पापे घोरे महात्मना । कुल क्षयितवतस्ते हरिणा परमात्मना ॥४३॥
 वर मिक्षाटन साधो नोवारैर्जीवन वरम् । योघान्न हत्वा लोभेन शिल्पेन जीवन वरम् ॥४४॥
 विच्छिन्नस्तु त्वया वशो रक्षितो भुनिसत्तम । समुत्पाद्य सुतानाशु गोलकाञ्छनुनाशनान् ॥४५॥
 सोऽल्पेनैव तु कालेन विराटतनयासुत । तापसस्य गले सर्पं न्यस्तवान्कथमद्भुतम् ॥४६॥
 न कोऽपि ग्राह्यण द्वेष्टि क्षत्रियस्य कुलोद्भव । तापस मौनसयुक्तं पित्रा किं तत्कृतं मुने ॥४७॥
 एतैरन्यैश्च सदृशैर्विकल मे मनोऽधुना । स्थिरं कुरु पित साधो सर्वज्ञोऽसि दयानिधे ॥४८॥

इति श्रीदेवीमागवते चतुर्थस्कन्धे जनमेजयप्रश्नो नाम प्रथमोऽध्याय ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एव पृष्टं पुराणज्ञो व्यास सत्यवतीसुत । परीक्षितसुतं श्रात ततो वै जनमेजयम् ॥१॥

उवाच सक्षयच्छेत् वाक्यं वाक्यविशारद ।

व्यास उवाच

राजन्किमेतद्रक्तव्यं कर्मणो गहना गति ॥२॥

दुर्ज्ञेया किल देवाना मानवाना च का कथा । यदा समुत्थितं चैतदब्रह्माण्डं त्रिगुणात्मकम् ॥३॥
 कर्मणैव समुत्पत्तिं सर्वेषां नाम सक्षयं । अनादिनिधना जीवा कर्मबीजसमुद्भवा ॥४॥
 मानाद्योनिषु जायतं म्रियते च पुन पुन । कर्मणा रहितो देहसयोगो न कदाचन ॥५॥
 शुभाशुभैस्तथा मिथै कर्मभिर्विष्टितं त्विदम् । त्रिविधानि हि तान्माहुर्वृधास्तत्त्वविदश्च ये ॥६॥
 सचिदाति मविष्यन्ति प्रारब्धानि तथा पुन । वर्तमानानि दहऽस्मिन्स्वैविध्यं कर्मणा किल ॥७॥
 ब्रह्मादीनां च सर्वेषां तद्वशत्वं नराधिप । सुखं दुःखं जरामृत्युहर्षशोकादयस्तथा ॥८॥
 कामक्रोधा च लोभश्च सर्वे देहमता गुणा । दैवाधीनाश्च सर्वेषां प्रभवति नराधिप ॥९॥
 रागद्वेषादयो भावा स्वर्गेऽपि प्रभवति हि । देवानां मानवानां च तिरश्चा च तथा पुन ॥१०॥
 विकारा सर्व एवैते देहेन सह सगता । पूर्ववैरानुयोगेन स्नेहयोगेन च पुन ॥११॥
 उत्पत्तिं सर्वजतूनां विना कर्म न विद्यते । कर्मणा भ्रमत सूर्यं शशांक क्षयरोगवान् ॥१२॥
 कपाली च तथा रुद्र कर्मणैव न सक्षयः । अनादिनिधनं चैतत्कारणं कर्मं विद्यते ॥१३॥
 तेनेह शाश्वतं सर्वं जगत्स्यावरजगमम् । नित्यानित्यविचारेऽत्र निमग्ना भुनयं सदा ॥१४॥
 न जानति किमेतद्वै नित्यं वाऽनित्यमेव च । मायाया विद्यमानाया जगन्नित्यं प्रतीयते ॥१५॥
 कार्याभावः कथं वाच्यं कारणे सति सर्वथा । माया नित्या कारणं च सर्वेषां सर्वदा किल ॥१६॥

कर्मबोज ततो नित्य चिंतनोय सदा वृषे । भ्रमत्येव जगत्सर्वं राजन्कर्मनियत्रितम् ॥१७॥
 नानायोनिषु राजेंद्र नानाधर्ममयेषु च । इच्छया च भवेज्जन्म विष्णोरमिततेजस ॥१८॥
 युगेयुगेष्वनेकासु नीचयोनिषु तत्त्वयम् । त्यक्त्वा वैकुण्ठमवास सुखभोगाननेकश ॥१९॥
 विष्णुमूत्रमदिरे वास सत्रस्त कोऽभिवाद्यति । पुष्पावचमलीला च जलकेलि सुखासतम् ॥२०॥

त्यक्त्वा गर्भगृहे वास कोऽभिवाद्यति मुदिमान् ।

तूलिका मृदुसयुक्ता दिव्या शय्या विनिर्मिताम् ॥२१॥

त्यक्त्वाऽधोमुखवास च कोऽभिवाद्यति पठित । गीत नृत्य च वाद्य च नानाभावसमन्वितम् ॥२२॥
 मुक्त्वा को नरके वास मनसापि विचिंतयेत् । सिधुजोद्भूतभावाना रस त्यक्त्वा सुदुस्त्यजम् ॥२३॥
 विष्णुत्रयसपान च क इच्छेमतिमाधर । गर्भवासात्परो नास्ति नरको भुवनत्रये ॥२४॥
 तद्भ्रीताश्च प्रकुर्वन्ति मुनयो दुस्तर तप । हित्वा भोग च राज्य च वने याति मनस्विन २५॥
 तद्भ्रीतस्तु विमूढात्मा कस्त सेवितुमिच्छति । गर्भे तुदति क्रमयो जठराग्निस्तपत्यथ ॥२६॥
 घपासवेष्टन क्रूर किं सुख तत्र भूपते । वर कारागृहे वासो बन्धन निगडैर्वरम् ॥२७॥
 अल्पमात्र क्षणैव गर्भवास वचिच्छुभ । गर्भवासे महददुःख दशमासनिवासनम् ॥२८॥
 तथा नि सरणे दुःख मोनियनेऽतिदारुणे । बालभावे सदा दुःख भूकाजभावसयुतम् ॥२९॥
 क्षुत्तुडा वेदनाऽशक्त परतत्रोऽतिकातर । क्षुधिते दक्षिते बाले माता चिंतातुरा तदा ॥३०॥

नानाविधानि दुःखानि बालभावे भवति वै ॥३१॥

किं सुख विबुधा दृष्ट्वा जन्म वाद्यति चच्छया । सप्रामममरै सार्धं सुख त्यक्त्वा निरतरम् ॥३२॥
 कर्तुमिच्छेच्च को मूढ श्रमद सुखनाशनम् । सर्वथैव नृपथेऽसर्वे ब्रह्मादय सुरा ॥३३॥
 कृतकर्मविपाकेन प्राप्नुवति सुखासुखे । अवश्यमेव भोक्तव्य कृत कर्म शुभाशुभम् ॥

देहवद्भ्रानुभिर्देवैस्तिर्यग्भिश्च

नृपोत्तम ॥३४॥

तपसा दानयज्ञैश्च मानवश्चेन्द्रता व्रजेत् । क्षीणे पुण्येऽथ शक्रोऽपि पतत्येव न सशय ॥३५॥
 रामावतारयोगेन देवा वानरता गता । तथा कृष्णसहायार्थं देवा यादवता गता ॥३६॥
 एव युगे युगे विष्णुस्वताराननेकश । करोति घर्मरक्षार्थं ब्रह्मणा प्रेरितो भृशम् ॥३७॥
 पुन पुनर्हरेरेव नानायोनिषु पार्थिव । अवतारा मवत्यन्ये रथचक्रवदद्भुता ॥३८॥
 दैत्याना हनन कर्म कर्तव्य हरिणा स्वयम् । अशाशेन पृथिव्या वै कृत्वा जन्म महात्मना ॥३९॥
 तदहं संप्रवक्ष्यामि कृष्णजन्मकथा शुभाम् । स एव भगवान्विष्णुरवतर्तुर्णो यदो कुले ॥४०॥
 १-कश्यपस्य मुनेरशौ वसुदेव प्रतापवान् । गोवृत्तिरभवद्राजन्पूर्वशापानुभावत ॥४१॥
 कश्यपस्य च द्वे पत्न्यौ शापादत्र महीपते । अदिति सुरमा चैवमासतु पृथिवीपते ॥४२॥

देवकी रोहिणी चोभे भगिन्यौ भरतर्षभ । वरुणेन महाञ्छपो दत्तः कोपादिति श्रुतम् ॥४३॥

राज्ञोवाच

किं कृतं वक्ष्येनापो येन शप्तो महानृपिः । सभार्यः स कथं जातस्तद्वदस्व महामते ॥४४॥
 कथं च भगवान्विष्णुस्तत्र जातोऽस्ति गोकुले । वासी वैकुण्ठनिलये रमापतिरखंडितः ॥४५॥
 निदेशात्कस्य भगवान्वर्तते प्रभुरव्ययः । नारायणः सुरश्चेष्टो युगादिः सर्वधारकः ॥४६॥
 स कथं सदनं त्यक्त्वा कर्मबानिव मानुषे । करोति जननं वस्मादत्र मे संशयो महान् ॥४७॥
 प्राप्य मानुषदेहं तु करोति च विडम्बनम् । भावान्नानाविधास्तत्र मानुषे दुष्टजन्मनि ॥४८॥
 कामः क्रोधोऽमर्षशोको वरं प्रीतिश्च कर्हिचित् । सुखं दुःखं भयं नृणां दैन्यमार्जवमेव च ॥४९॥
 दुष्टतं सुकृतं चैव वचनं हननं तथा । पोषणं चलनं तापो विमर्शश्च विकल्पनम् ॥५०॥
 लोभो दम्भस्तथा मोहः कपटः शोचनं तथा । एते चान्ये तथा भावा मानुष्ये संभवति हि ॥५१॥
 स कथं भगवान्विष्णुस्त्यक्त्वा सुखमनश्चरम् । करोति मानुषं जन्म भावंस्तैस्तैरभिद्रुतम् ॥५२॥
 किं सुखं मानुषं प्राप्य भुवि जन्म मुनीश्वर । किं निमित्तं हरिं साक्षाद्भवांस करोति वै ॥५३॥
 गर्भदुःखं जन्मदुःखं बालभावे तथा पुनः । यौवने कामजं दुःखं गार्हस्प्येऽतिमहत्तरम् ॥५४॥
 दुःखान्येतान्यवाप्नोति मानुषे द्विजसत्तम । कथं स भगवान्विष्णुरवतारान्पुनः पुनः ॥५५॥
 प्राप्य रामावतारं हि हरिणा ब्रह्मयोनिना । दुःखं महत्तरं प्राप्तं वनवासेऽतिदारुणे ॥५६॥
 सीताविरहजं दुःखं सग्रामश्च पुनः पुनः । कातात्यागोऽप्यनेनैवमनुभूतो महात्मना ॥५७॥
 तथा कृष्णावतारेऽपि जन्म रक्षागृहे पुनः । गोकुले गमनं चैव गवा चरणमित्युत ॥५८॥
 कंसस्य हननं कष्टाद्द्वारकागमनं पुनः । नानासंसारदुःखानि भुक्तवान्भगवान्कथम् ॥५९॥
 स्वेच्छया कः प्रतीक्षेत युक्तो दुःखानि ज्ञानवान् । संशयं छिधि सर्वज्ञ मम चित्तप्रशातये ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

कारणानि बहून्नाप्यवतारे हरे किल । सर्वेषां चैव देवानामंशवतरणेऽपि ॥१॥
 वन्दुदेवावतारस्य कारणं शृणु तत्त्वतः । देवक्याश्रवं रोहिण्या अवतारस्य कारणम् ॥२॥
 एवदा वक्ष्यः श्रीमान्यज्ञार्यं धेनुमाहरत् । याचितोऽयं बहुविधं न ददौ धेनुमुत्तमाम् ॥३॥
 वरुणस्तु ततो गत्वा ब्रह्माणं जगतः प्रभुम् । प्रणम्योवाच दोनात्मास्वदुःखं विनयान्वितः ॥४॥
 किं करोमि महाभाग मत्तोऽसौ न ददाति गाम् । क्षापो मया विसृष्टोऽस्मै योपालो भव मानुषे ॥५॥

भार्ये द्वे अपि तत्रैव भवेता चातिदु खिते । ततो वत्सा रुदत्यत्र मातृहीना मुदु खिता ॥६॥
मृतवत्साऽदितिस्तस्माद्भविष्यति ॥ धरातले । कारागारनिवासा च तेनापि बहुदु खिता ॥७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य भ्रादोनाथस्य पद्मभू । समाहूय मुनिं तत्र तमुवाच प्रजापति ॥८॥
कस्मात्त्वया महामाग लोकपालस्य धेनय । हृता पुनर्न दत्ताश्च किमन्याय करापि च ॥९॥
जानन्न्याय महामाग परवित्तापहारणम् । कृतवान्कथमन्याय सर्वज्ञोऽसि महामते ॥१०॥
अहो लोभस्य महिमा महतोऽपि न मुचति । लोभ नरकद नून पापाकरमसमतम् ॥११॥
कश्यपोऽपि न त त्यक्तुं समर्थं किं करोम्यहम् । सर्वदैवाधिकस्तस्माल्लोभो वै कलितो मया ॥१२॥
धन्यास्ते मुनय शान्ता जितो यैर्लोभ एव च । वैखानसै शमपरै प्रतिग्रहपराद्मुखै ॥१३॥
ससारे बलवान्छत्रुर्लोभोऽमेध्योऽवर सदा । कश्यपोऽपि दुराचार कृतस्नेहो दुरात्मना ॥१४॥
ब्रह्मापि त शशापाय कश्यप मुनिसत्तमम् । मर्यादारक्षणार्थं हि पौत्र परमवल्लभम् ॥१५॥
अशेन त्व पुत्रिव्या वै प्राप्य जन्म यदो कुले । भार्यया सयुतस्तत्र गोपालत्व करिष्यसि ॥१६॥

व्यास उवाच

एव शप्त कश्यपोऽसौ वरुणेन च ब्रह्मणा । अशावतरणार्थाय भूभारहरणाय च ॥१७॥
तथा दित्याऽदिति शप्ता शोकसतप्तया भृशम् । जाता जाता विनश्येरस्तव पुत्रास्तु सप्त वै ॥१८॥

जनमेजय उवाच

कस्माद्वित्या च भगिनी शप्तोद्भजननी मुने । कारण वद क्षापे च शोकस्तु मुनिसत्तम ॥१९॥

सूत उवाच

पारीक्षितेन पृष्ठस्तु व्यास सत्यवतीसुत । राजान प्रत्युवाचेद कारण सुसमाहित ॥२०॥

व्यास उवाच

राजन्वक्षसुते द्वे तु दितिश्चादितिस्तमे । कश्यपस्य प्रिये भार्ये बभूवतुरुहन्मे ॥२१॥
अदित्या मघवा पुत्रो यदाऽभूदतिवीर्यवान् । तदा तु तादृश पुन चकमे दितिरोजसा ॥२२॥
पितामहासितापापी पुत्र मे देहि मानद । इद्रतुल्य बल वीर धर्मिष्ठ वीर्यवत्तमम् ॥२३॥
तामुवाच मुनि कान्ते स्वस्या भव मयोदिते । व्रताते भविता तुभ्य शतक्रतुसम सुत ॥२४॥
सा तथेति प्रतिश्रुत्य चकार व्रतमुत्तमम् । निषिक्त मुनिना गर्भं विभ्राणा सुमनोहरम ॥२५॥
भूमौ चकार शयन पयोव्रतपरायणा । पवित्रा धारणायुक्ता बभूव वरवर्णिनी ॥२६॥
एव जात सुसुपूर्णो यदा गर्भोऽपि वीर्यवान् । शुभ्राशुर्भूतदीप्तानीर्दिति दृष्ट्वा तु दु खिता ॥२७॥
मघवत्सदृशः पुत्रो भविष्यति महाबल । दित्यास्तदा मम सुतस्तेजोहीनो भवेत्किल ॥२८॥

इति चितापरा पुत्रमिदं चोवाच मानिनी । शनूस्तेऽथ समुत्पन्नो दितिगर्भोऽतिवीर्यवान् ॥२९॥
उपाय कुरु नाशाय शनोरथ विचिंत्य च । उत्पत्तिरेव हतव्या दित्या गर्भस्य शोभन ॥३०॥
वीक्ष्य तामसितापागौ सपत्नीभावमास्थिताम् । दुनोति हृदये चिता सुखमर्मविनाशिनी ॥३१॥
राजयक्षमेव सद्बद्धो नष्टो नैव भवद्रिपु । तस्मादकुरित हन्यादबुद्धिमानहित किल ॥३२॥
लोहशकुरिव क्षिप्तो गर्भो वै हृदय मम । येन केनाप्युपायेन पातयाद्य शतक्रतो ॥३३॥
सामदानमलेनापि हिंसनीयस्त्वया सुन । दित्या गर्भो महाभाग मम चेदिच्छसि प्रियम् ३४॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा मातृवच शक्रो विचिंत्य मनसा तत । जगामापरमातु स समीपममराधिप ॥३५॥
धर्मे विनयात्पादौ दित्या पापमतिर्नृप । प्रोवाच विनयेनासौ मधुर विपगर्भिनम् ॥३६॥

इन्द्र उवाच

मातस्त्व व्रतयुक्ताऽसि क्षीणदेहाऽतिदुर्बला । सेवार्यमिह सप्राप्त किं कर्तव्य वदस्व मे ॥३७॥
पादसवाहनं तेऽहं करिष्यामि पतिव्रते । गुरुशुश्रूषणात्पुण्यं लभते गतिमक्षयाम् ॥३८॥
न मे किमपि भेदोऽस्ति तथादित्या शपे किल । इत्युक्त्वा चरणौ स्पृष्ट्वा सवाहनपरोऽभवत् ॥३९॥
सवाहनमुखं प्राप्य निद्रामास सुलोचना । धाता व्रतवृक्षा सुता विश्वस्ता परमा सती ॥४०॥
ता निद्रावशमापना विलोम्य प्राविशत्तनुम् । रूपं कृत्वाऽतिसूक्ष्मं च शल्यपाणि समाहित ॥४१॥
उदरं प्रविश्याद्गु तस्या यागवलेन वै । गर्भं चक्रे वज्रेण सप्तधा पविनायक ॥४२॥
हरोद च तदा बालो वज्रेणाभिहतस्तथा । मा हृदति शनैर्वैष्यमुवाच मधवानमुम् ॥४३॥
शकलानि पुन सप्त सप्तधा कर्तितानि च । तदा चैकोनपचाशमस्तश्चाभवन्नृप ॥४४॥
तदा प्रबुद्धा सुदती ज्ञात्वा गर्भं तथा कृतम् । इद्रेण छत्ररूपेण चुकोप मृशद्गु क्षिता ॥४५॥
भगिनीकृतं तु सा बुद्ध्या शशाप कृपिता तदा । अदिति मधवत च सत्यव्रतपरायणा ॥४६॥
यया मे कर्तितो गर्भस्त्व पुत्रेण छपना । तथा तनाशमायातु राज्यं त्रिभुवनस्य तु ॥४७॥
यया गुप्तेन पापेन मम गर्भो निपातित । अदित्या पापचारिण्या यया मे धातित सुत ॥४८॥
तस्या पुत्रास्तु नश्यतु जाता जाता पुन पुन । कारागारे वसत्वया पुनःशोकापुरा मृशम् ॥४९॥

अन्यजमनि चाप्येव मृतापत्या भविष्यति ।

व्यास उवाच

इत्तुल्यं तदा श्रुत्वा पाप मरीचिनश्चन ॥५०॥

उवाच प्रणयिनी चचन गमयशिव । मा कोप कुरु कन्याणि पुत्रास्ते धलवत्तरा ॥५१॥
मदिष्यति मुरा सर्वे मरुतो मधवन्मक्षा । गापोऽयं तव वामोऽयं त्वष्टाविरोऽयं द्वापरे ॥५२॥

अशेन मानुष जम प्राप्य भोक्ष्यति भामिनी । वरुणेनापि दत्तोऽस्ति शाप सतापितेन च ॥५३॥

उभयो शापयोगन मानुषोय भविष्यति ॥

व्यास उवाच

पतिनाऽऽवसिता देवी सतुष्टा साऽभवत्तदा ॥५४॥

नोवाच विप्रिय किंचित्तत सा वरवर्णिनी । इति ते कथित राजन्यूर्वशापस्य कारणम् ॥

अदितिर्देवकी जाता स्वाशेन नृपसत्तम ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे तृतीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

राजोवाच

विस्मितोऽस्मि महाभाग श्रुत्वाऽऽख्यानं महामते ।

ससारोऽयं पापरूप कथं मुच्यत वधनात् ॥१॥

कश्यपस्यापि दायार्थल्लोकविभवे सति । कृतवानीदृशं कर्म को न कुर्याज्जुगुप्सितम् ॥२॥

गर्भे प्रविश्य बालस्य हननं दाहणं किल । सेवामिपेण मातुश्च कृत्वा शापयमद्भुतम् ॥३॥

शास्ता धर्मस्य गोप्ता च त्रिलोक्या पतिरप्युत । कृतवानीदृशं कर्म को न कुर्यादसाप्रतम ॥४॥

पितामहा मे सन्नामे कुरुक्षेत्रेऽतिदारुणम् । कृतवतस्तथाऽऽश्रयं दुष्टं कर्म जगदगुरो ॥५॥

भीष्मो द्रोण कृप कर्णो धर्माशोऽपि युधिष्ठिर । सर्वे विरुद्धधर्मेण वासुदेवनोदिता ॥६॥

असारतां विजानत ससारस्य सुमेधस । देवादाश्च कथं चक्रुर्निदितं धर्मतत्परा ॥७॥

काऽऽस्था धर्मस्य विप्रेन्द्र प्रमाणं किं विनिश्चितम् ।

चलचित्तोऽस्मि सजात श्रुत्वा चैतत्कथानकम् ॥८॥

आतवाक्यं प्रमाणं चेदासं कं परदेहवान् । पुरषो विषयासक्तो रागी भवति सर्वथा ॥९॥

रागो द्वेषो भवेन्नूनमर्यादादसंशयम् । द्वेषादसंयवचनं वक्तव्यं स्वार्थसिद्धये ॥१०॥

जरासंधविघातार्थं हरिणा सत्त्वमूर्तिना । छलनं रचितं रूपं ब्राह्मणस्य विजानता ॥११॥

तदासं यं प्रमाणं किं सत्त्वमूर्तिरपीदृशं । अर्जुनोऽपि तथैवात्र कार्यं यजविनिर्मितं ॥१२॥

कीदृशोऽयं कृतो यज्ञं किमथ क्षमयिष्यते । परलोकपदार्थं वा यशसे वाऽयथा विल ॥१३॥

धर्मस्य प्रथमं पादं सत्यमेतच्छ्रुतवचं । द्वितीयं तु तथा शौचं दया पादस्तृतीयकं ॥१४॥

दानं पादश्चतुर्थं च पुराणज्ञा वदन्ति वै । तीर्थहीनं कथं धर्मस्तिष्ठेदिह सुसमत ॥१५॥

धर्महीनं कृतं धर्मं कथं तत्फलं भवेत् । धर्मस्तिरामतिं क्वापि न वस्यापि प्रतीयते ॥१६॥

छलार्थं च तदा विष्णुर्वामनोऽभूज्जगत्प्रभु । येन वामनरूपेण वचितोऽसी वलिनृप ॥१७॥
 विहर्ता शतयज्ञस्य वेदानां परिपालक । धर्मिष्ठो दानशीलश्च सत्यवादी जितेंद्रिय ॥१८॥
 स्थानात्प्रश्रितोऽकस्माद्विष्णुना प्रभविष्णुना । जित केन तयो कृष्ण वलिना वामनेन वा ॥१९॥
 छलकर्मविदा चाप सदेहोऽन महान्मम । वचयित्वा वचितेन सत्य वद द्विजोत्तम ॥२०॥

पुराणमर्ता स्वमसि धर्मज्ञश्च महामति ।

न्यास उवाच

जित वै वलिना राजन्दत्ता येन च मेदिनो ॥२१॥

त्रिविक्रमोऽपि नाम्ना य प्रयितो वामनोऽभवत् । छलनार्यमिदं राजन् वामनत्वं नराधिप ॥२२॥
 सप्राप्त हरिणा भूयो द्वारपालत्वमेव च । सत्यादन्यतरनास्ति मूल धर्मस्य पार्थिव ॥२३॥
 दुःसाध्य देहिना राजन्सत्य सर्वात्मना किल । माया बलवती भूप निगुणा बहुरूपिणी ॥२४॥
 यथेदं निमित्तं विश्वं गुणं शत्रुलितं त्रिभिः । तस्माच्छलवता सत्यं कुतोऽविद्वद् भवेन्नृप ॥२५॥
 मिथ्येण जनितश्चैव स्थितिरेषा सनातनी । वैखानसाश्च मुनयो नि सगा निष्प्रतिग्रहा ॥२६॥
 सत्ययुक्ता भवन्त्यन वीतरागा गततृप । दृष्टातदर्शनार्थं निमितास्ते च तादृशा ॥२७॥
 अन्यत्सर्वं शबलितं गुणैरेभिस्त्रिभिर्नृप । नैक वाक्यं पुराणेषु वेदेषु नृपसत्तम ॥२८॥
 धर्मशास्त्रेषु चागेषु सगुणं रचितं प्विह । सगुणं सगुणं कुर्यान्निर्गुणं न करोति वै ॥२९॥
 गुणास्ते मिश्रिता सर्वे न पृथग्भावसगता । निर्व्यलीके स्थिरे धर्मे मति कस्यापि न स्थिरा ॥
 भवोद्भवे महाराज मायया मोहितस्य वै । इन्द्रियाणि प्रमाथीनि तदासक्त मनस्तथा ॥३१॥
 करोति विविधान्भावान्गुणंस्ते प्रेरितो भूयम् । ब्रह्मादिस्तवपर्यंता प्राणिनः स्थिरजगमा ॥३२॥
 सर्वे मायावशा राजन्साऽनुक्रीडति तैरिह । सर्वान्वं मोहयत्येषा विकुर्वत्यनिश जगत् ॥३३॥
 असत्यो ज्ञायते राजन्कार्यवान्प्रथमं नर । इन्द्रियार्थांश्चित्तयानो न प्राप्नोति यदा नर ॥३४॥
 तदर्थं छलमादत्ते छलात्पापे प्रवर्तत । काम क्रोधश्च लोभश्च वैरिणो बलवत्तरा ॥३५॥
 कृताकृतं न जानति प्राणिनस्तद्वशं गता । विभवे सत्यहंकारं प्रबलं प्रभवत्यपि ॥३६॥
 अहंकाराद्भवेन्मोहो मोहान्मरणमेव च । सबल्पा बहवस्तन विकल्पा प्रभवति च ॥३७॥
 ईर्ष्यामूया तथा द्वेष प्रादुर्भवति चेतसि । आशा तृष्णा तथा दैन्यं दमोऽधर्ममतिस्तथा ॥३८॥
 प्राणिनां प्रभवत्येते भावा मोहसमुद्भवा । यज्ञदानानि तीर्थानि व्रतानि नियमास्तथा ॥३९॥
 अहंकाराभिभूतस्तु करोति पुण्योऽवहम् । अहमावकृतं सर्वं प्रभवद्वै न शोचवत् ॥४०॥
 रागलोभाकृतं कर्म सर्वमिदं दुर्बलजितम् । प्रथमं द्रव्यशुद्धिश्च द्रष्टव्या विबुधैः किल ॥४१॥
 अद्रोहेणाजितं द्रव्यं प्रगल्भं धर्मवर्माणि । द्रोहाजितेन द्रव्येण यत्करोति शुभं नर ॥४२॥

विपरीतं भवेत्तत्तु फलकाले नृपोत्तम । मनोऽतिनिर्मलं यस्य स सम्यक्फलभागभवेत् ॥४३॥
 तस्मिन्विकारयुक्तं तु न यथार्थफल लभेत् । कर्तारं कर्मणा सर्वे आचार्यन्तृत्वजादयः ॥४४॥
 स्युस्ते विशुद्धमनसस्तदा पूर्णं भवेत्फलम् । देशकालक्रियाद्रव्यकर्तृणा शुद्धता यदि ॥४५॥
 यत्राणां च तदा पूर्णं कर्मणा फलमश्नुते । शत्रूणां नाशमुद्दिश्य स्ववृद्धिं परमा तथा ॥४६॥
 करोति सुकृतं तद्वद्विपरीतं भवेत्किल । स्वार्थसिक्तं पुमाश्चित्तं न जानाति शुभाशुभम् ॥४७॥
 दैवाधीनः सदा कुर्यात्पापमेव न सत्कृतम् । प्राजापत्याः सुराः सर्वे ह्यसुराश्च तदुद्भवाः ॥४८॥
 सर्वे ते स्वार्थनिरस्ता परस्परविरोधिनाः । सत्त्वोद्भवा सुराः सर्वेऽप्युक्ता वेदेषु मानुषाः ॥४९॥
 रजोद्भवास्तामसास्तु तिर्यचः परिकीर्तिताः । सत्त्वोद्भवानां तैर्वैरं परस्परमनारतम् ॥५०॥
 तिरश्चामनं किं चिन्न जातिवैरसमुद्भवे । सदा द्रोहपरा देवास्तपोविघ्नकरास्तथा ॥५१॥
 असन्तुष्टा द्वेषपरा परस्परविरोधिनाः । अहंकारसमुद्भूता ससारोऽयं यतो नृप ॥

रागद्वेषविहीनस्तु स कथं जायते नृप ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ किं यदुनोत्तेन ससारेऽस्मिन्नृपोत्तम । धर्मात्माऽद्रोहबुद्धिस्तु कश्चिद्भवति कर्हिचित् ॥१॥
 रागद्वेषावृतं विश्वं सर्वं स्थावरजंगमम् । आद्ये युगेऽपि राजेंद्र किमद्य कलिदूषिते ॥२॥
 देवाः सैष्यंश्च सद्रोहाश्छलकर्मरताः सदा । मानुषाणां तिरश्चा च का वार्ता नृप गण्यते ॥३॥
 द्रोहपरे द्रोहपरो भवेदिति समानता । अद्रोहिणि तथा शाते विद्वेषः खलता स्मृता ॥४॥
 यः कश्चित्पापसः शातो जपध्यानपरायणः । भवेत्तस्य जपे विघ्नकर्त्ता वै मघवा परम् ॥५॥
 सतां सत्ययुगं साक्षात्सर्वदैवावता कलिः । मध्यमो मध्यमाना तु क्रियायोगी युगे स्मृता ॥६॥
 कश्चित्पदाचिद्भवति सत्यधर्मानुवर्तकः । अन्यथाऽन्ययुगानां वै सर्वे धर्मपरायणाः ॥७॥
 वासना कारणं राजन्सर्वत्र धर्मसंस्थितो । तस्या वै मलिनाया तु धर्मोऽपि मलिनो भवेत् ॥८॥
 मलिना वासना सत्यं विनाशायेति सर्वथा । ब्राह्मणो हृदयाज्जात पुनो धर्म इति स्मृतः ॥९॥
 ब्राह्मणः सत्यसंपन्नो वेदधर्मरतः सदा । दशस्य दुहितारो हि वृता दश महात्मना ॥१०॥
 विवाहविधिना सम्यङ् मुनिना गृहधर्माणां । तास्वजीजनयत्पुनान्धमः सत्यवता वरः ॥११॥
 हरिं कृष्णं नरं चैव तथा नारायणं नृप । योगाम्यासरतो नित्यं हरिं कृष्णो बभूव ह ॥१२॥
 नरनारायणौ चैव चेतुस्तप उत्तमम् । प्रालेयाद्रि समागत्य तीर्थे बदरिकाश्रमे ॥१३॥

तपस्विषु धुरीणी तौ पुराणी मुनिसत्तमौ । गृणंतौ तत्पर ब्रह्म गगाया विपुले तटे ॥१४॥
 हरेरंशौ स्थितौ तत्र नरनारायणावूपौ । पूर्णं वर्षसहस्रं तु चक्रते तप उत्तमम् ॥१५॥
 तापितं च जगत्सर्वं तपसा सचराचरम् । नरनारायणाम्या च शक्र क्षीम तदा ययौ ॥१६॥
 चिन्ताविष्ट सहस्राक्षो मनसा समकल्पयत् । किं कर्णव्य धर्मपुत्री तापमौ ध्यानसंयुतौ ॥१७॥
 सिद्धार्यां सुमृश श्रेष्ठमासनं नो ग्रहीष्यत । विघ्नं कथं प्रकर्णव्यस्तपो येन भवेत् हि ॥१८॥
 उत्पाद्य काम क्रोधं च लोभं वाप्यतिदाहगम् । इत्युद्दिश्य सहस्राक्षं समाहूय गजात्तमम् ॥१९॥
 विघ्नकामस्तु तरसा जगाम गन्धमादनम् । गत्वा तत्राश्रमे पुण्ये तावपश्यन्तनक्रतु ॥२०॥
 तपसा दीप्तदेहौ तु नास्कराविव चोदितौ । ब्रह्माविष्णू किमेतौ वै प्रकटौ वा विभावसू ॥२१॥
 धर्मपुत्रावूपौ एतौ तपसा किं करिष्यत । इति संचिंत्य तौ दृष्ट्वा तदोवाच शचीपतिः ॥२२॥
 किं वा कार्यं महाभागौ ब्रूत धर्मसुतौ नृप । ददामि वा वरं श्रेष्ठं दातुं यातोऽस्म्यहमुपौ ॥२३॥
 अदेयमपि दास्यामि तुष्टोऽस्मि तपसा किल ।

न्यास उवाच

एव पुन पुन शक्रस्तावुवाच पुरस्थित ॥२४॥

नाचतुस्तावूपौ ध्यानसंस्थितौ दृढचेतनौ । ततौ वै मोहिनी माया चकार भयदा वृष ॥२५॥
 वृत्तान्तिहाश्च व्यात्राश्च समुत्पाद्याविभोपयत् । वर्षं वात तया बह्निं समुत्पाद्य पुन पुन ॥२६॥
 भीषयामास तौ शक्रौ माया कृत्वा विमोहिनीम् । भयतोऽपि वशं नीतौ न तौ धर्मसुतौ मुनी ॥२७॥
 नरनारायणौ दृष्ट्वा शक्र स्वभवनं गतः । वरदाने प्रहृष्टौ न न भीतौ बह्निवायुत ॥२८॥
 व्याघ्रसिंहादिभिः क्रांतौ चलिनी नायमात्स्वकात् ।

न तयाध्वानभगं वै वक्तुं कोऽपि क्षमोऽभवत् ॥२९॥

हृद्रोऽपि सदनं गत्वा चितयामास दुःखिनः । चलिता भयलाभाभ्यां नमो मुनिवरोत्तमौ ॥३०॥
 चितयती महाविद्रामादिशक्तिं सनातनीम् । ईश्वरी सर्वलोकानां परा प्रकृतिमद्भुताम् ॥३१॥
 ध्यायतां व क्षमो लोके वटुमायाविद्विषुतः । यन्मूला सकला माया देवासुरवृत्ताः किल ॥३२॥
 ते वर्यं वाधितुं शक्ता ध्यायन्ति गतवन्मया । वायोऽत्र कामवीजं च मायावीजं तयैव च ॥३३॥
 चित्ते यस्य भवेत्तु वाधितुं कोऽपि न क्षमः । मायया मोहितः शक्रो भूयन्तस्य प्रतिक्रियाम् ॥३४॥
 वक्तुं वामवसंतौ तु समाहूयाऽवीड्य च । मनोभववसनेन रम्या युक्ता व्रजाधुना ॥३५॥
 अप्यरोभिः समायुक्तस्तरसा गन्धमादनम् । नरनारायणौ तत्र पुराणावृषिसत्तमौ ॥३६॥
 कुरन्तस्तप एकाते स्थितौ वदरिकाश्रमे । गत्वा तत्र समीपं तु तयोर्मन्मथ मार्गणं ॥३७॥
 चित्तं कामातुरं कार्यं कुरु कार्यं ममाधुना । मोहयित्वोच्चाटयित्वा विशिखंस्ताडयामु च ॥३८॥

वशीकुरु महाभाग मुनी धर्मसुतावपि । को ह्यस्मिन्सर्वससारे देवो दैत्योऽथ मानव ॥३९॥
 यस्ते बाणवशं प्राप्तो न याति भृशताडितः । ब्रह्माऽहं गिरिजानाथश्रद्धो वह्निर्विमोहितः ॥४०॥
 गणना काऽनयो काम त्वद्बाणाना पराक्रमे । वारागनागणोऽयं ते सहायार्थं मयैरितः ॥४१॥
 आगमिष्यति तत्रैव रंभादीना मनोरमः । एका तिलोत्तमा रंभा कार्यं साधयितु क्षमा ॥४२॥
 त्वमेवैकः क्षम कामं मिलितैः कस्तु संशयः । कुरु कार्यं महाभाग ददामि तव वाञ्छितम् ॥४३॥
 प्रलोभितो मयाऽत्यर्थं वरदानेस्तपस्विनी । स्थानाग्नचलितोद्यातो वृथाऽयं मे गतः श्रमः ४४॥
 तथा वै मायया कृत्वा भीषितो तापसो भृशम् । तथापि नोत्थितो स्थानाद्देहरक्षापरी न तौ ॥४५॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा शर्कं प्राह मनोभवः । वासवाद्य करिष्यामि कार्यं ते मनसेप्सितम् ॥४६॥
 यदि विष्णुं महेशं वा ब्रह्माणं वा दिवाकरम् । ध्यायंतो तौ तदाऽस्माकं भवितारौ वशी मुनी ४७॥
 देवीभक्तं वशीकर्तुं नाहं शक्त कथंचन । कामराज महाबीजं चितयंतं मनस्यलम् ॥४८॥
 ता देवी चेन्महाशक्तिं सश्रितौ भक्तिभाषत । न तदा मम बाणाना गोचरो तापसौ किल ॥४९॥

इन्द्र उवाच

गच्छ त्वं च महाभाग सर्वेस्तत्र समुच्यते । कार्यं ममातिदु साध्यं कर्ता हितमनुत्तमम् ॥५०॥

व्यास उवाच

इति तेन समादिष्टा ययुः सर्वे समुच्यताः । यत्र तौ धर्मपुत्रौ द्वौ तेषांते दुष्करं तपः ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रथमं तत्र सप्राप्तो वसंतः पर्वतोत्तमे । पुष्पिता पादपा सर्वे द्विरेकालिविराजिताः ॥१॥
 आम्राश्च बकुला रम्यास्तिलका किशुका क्षुभा । सालास्तालास्तमालाश्च मधूका पुष्पिता वसुः २॥
 बभ्रुवः कोकिलालापा वृक्षाग्रेषु मनोहराः । बल्ल्योऽपि पुष्पिता सर्वा आलिङ्गिगुर्गोत्तमान् ३॥
 प्राणिनः स्वामु भार्यासु प्रेमयुक्ता स्मरातुराः । वभ्रुवश्चातिमत्ताश्च क्रीडासक्ताः परस्परम् ४॥
 ववुर्मदाः सुगंधाश्च सुस्पर्शा दक्षिणानिला । इन्द्रियाणि प्रमाथीनि मुनीनामपि चाभवन् ५॥
 रतियुक्तस्ततः कामः पूरयन्त्यश्च मार्गणान् । चकार त्वरितस्तत्र वासं बदरिकाश्रमे ६॥
 १ रंभा तिलोत्तमाद्याश्च गत्वा तत्र वराश्रमे । गानं चक्रुः सुगीतज्ञाः स्वरतानसमन्वितम् ७॥
 तच्छ्रुत्वा मधुरोद्गीतं कोकिलानां च नूजितम् । भ्रमरालिविरावं च प्रबुद्धो तौ मुनीश्वरौ ८॥

ऋतुराजमकाले तु दद्यात्तौ पुष्पित वनम् । जानौ वितापरो तत्र नरनारायणावृषी ॥१॥
किमद्य शिशिरपाय सवृत समय विना । प्राणिनो विह्वला सर्वे लक्ष्यन्तिस्मिरातुरा ॥१०॥
कालधर्मविपर्यस कथमद्य दुरासद । नरनारायण प्राह विस्मयोत्फुल्ललोचन ॥११॥

नारायण उवाच

पश्य भ्रातरिमे वृक्षा पुष्पिता प्रतिभाति वै । कोकिलालापसघुष्टा भ्रमरालिविराजिता ॥१२॥
शिशिर भीमपातय दारयन्स्वखरैर्नलै । वसतकेसरी प्राप्त पलाशकुसुमैर्मुने ॥१३॥
रक्ताशोककरा तन्वी दवपे किशुकान्तिका । नीलाशोककचा दयामा विकासिकमलानना ॥१४॥
मीलेंदोवरनेना सा वित्ववृषफलस्तनी । प्रोत्फुल्लकुदरदना मजरी कर्णशोभिता ॥१५॥
बधुजीवधरा शुभा सिधुवारमखाद्भवा । पुस्कोक्लिस्वर पुण्या कदम्बवसना शुभा ॥१६॥
बहिर्वृक्षकलापा च सारसस्वननूपुरा । वासता बद्धरशना मत्तहसगतिस्तथा ॥१७॥
पुत्रजीवाशुकन्यस्त रोमरात्रिविराजिता । वयतलक्ष्मी सप्राप्ता ब्रह्मन्बदरिकाधमे ॥१८॥
अकाले किमिय प्राप्ता विस्मयाऽय ममाधुना । तपाविघ्नकरा नून देवयै परिचितय ॥१९॥
श्रूयते सुरनारीणा गान ध्यानविनाशनम् । आवयोस्तिप्रभाय कृत मधवता किल ॥२०॥
ऋतुराज्यया काले प्राति सजनयन्कथम् । विघ्नाऽय विहितो भाति भीतेनासुरशनुणा ॥२१॥
वाता मुग्धा क्षीताश्च समामाति मनोहरा । नायत्कारणमस्तीह क्षतक्रतुर्कृति विना ॥२२॥
इति युवति विप्राय दवे नारायणे विभौ । सर्वे दृष्टिपय प्राप्ता मन्मथप्रमुखास्तदा ॥२३॥
ददर्श भगवान्सर्वानुरो नारायणस्तथा । विस्मयाविष्टमसौ बभूवतुवभावपि ॥२४॥
मन्मथ मेनका चैव रभा चैव तिलात्तमाम् । पुष्पगधा सुक्ेशी च महास्वेता मनोरमाम् ॥२५॥
प्रमद्वरा घृताची च गीतज्ञा चारुहासिनीम् । चद्रप्रभा च सोमा च कोकिलालापमडिताम् ॥२६॥
विद्युमालावुजानी च तथा काचनमालिनीम् । एताश्चाया वरावरोहा दष्टास्ताम्या तदाऽन्तिके २७॥
सासा दृष्टसहस्राणि पञ्चाशदाधरानि च । वीक्ष्य तौ विस्मितौ जातौ कामसेय सुविस्तरम् २८॥
प्रणम्याप्रे स्थिता सर्वा दववारागनास्तदा । दिव्याभरणभूषाढ्या दिव्यमाल्यापशामिता ॥२९॥
जगुस्तुतेन ता सर्वा पूयिष्यामनिद्रुलमम् । तत्तथाऽवस्थित दिव्य मन्मथादिविवर्धनम् ॥३०॥
सुश्राव भगवान्विष्णुर्नरो नारायणस्तदा । श्रुत्वा प्रोवाच तास्तत्र प्रीत्या नारायणो मुनि ३१॥
आस्यता सुखमनैव कराम्यातिथ्यमद्भुतम् । नवत्योऽतिथिधर्मण प्राप्ता स्वगात्सुमध्यमा ॥३२॥

न्यास उवाच

साभिमानस्तु मज्जातस्तदा नारायणो मुनि । इन्द्रण प्रपिता नून तथा विघ्नचिकारपया ॥३३॥
धराय का इमा सर्वा सृजाम्यनवा किल । एताम्यो दिव्यरूपाश्च दर्शयामि तपावलम् ॥३४॥

इति संचित्य मनसा करेणोरुं प्रताडय वै । तरसोत्पादयामास नारी सर्वाङ्गसुदरीम् ॥३५॥
 नारायणोरुसंभूता ह्युर्वशीति तत शुभा । ददृशुस्ताः स्थितास्तत्र विस्मयं परमं ययुः ॥३६॥
 तासां च परिचर्यायं तावतीश्चातिसुन्दरीः । प्रादुश्चकार तरसा तदा मुनिरसंभ्रम ॥३७॥
 गायंत्यश्च हसत्यश्च नानोपायनपाणय । प्रणेमुस्ता मुनी सर्वाः स्थिताः कृत्वाऽर्जलि पुर ३८॥

ता वीक्ष्य विभ्रमकरो तपसो विभूति देवागना हि मुमुहुः प्रविमोहयंत्यः ।

ऊचुश्च तौ प्रमुदिताननपद्मशोभा रोमोद्गमोल्लसितचारुनिजागवल्यः ॥३९॥

क्रूर्युः कथं स्तुतिमहो तपसो महत्त्वं धैर्यं तथैव भवतामभिवीक्ष्य बालाः ।

अस्मत्कटाक्षविपदिग्धशरेण दग्ध को वा न तत्रभवता मनसो व्यथा नः ॥४०॥

ज्ञासी युवा नरहरेः परमाशभूतो देवौ मुनी शमदमादिनिधी सदैव ।

सेवानिमित्तमिह नो गमनं न कामं कार्यं हरेः शतमखस्य विधातुमेव ॥४१॥

भाष्येन केन युवयोः किल दर्शनं न संपादितं न विदितं खलु संचितं तत् ।

चित्तं क्षमं निजजने विहित युवाम्यामस्मद्विधे किल कृतागसि तापमुक्तम् ॥४२॥

कुर्वन्ति नैव विद्युधास्तपसोऽप्ययं वै शापेन तुच्छफलदेन महानुभावा ।

व्यास उवाच

इत्थं निश्चम्य वचनं सुरकामिनोना तावूचतुर्मुनिवरी विनयानतानाम् ॥४३॥

प्रीतौ प्रसन्नवदनौ जितकामलोभौ धर्मात्मजौ निजतपोरक्षिशोभितागौ ।

नरनारायणावूचतुः

शुबन्तु

वाछितान्कामान्ददावस्तुष्टुमानसौ ॥४४॥

यातु स्वर्गं गृहीत्वैमामुर्वशी चारुलोचनाम् । उपायनमियं बाला गच्छत्वद्य मनोहरा ॥४५॥

दत्ताऽऽवाभ्या मघवत प्रीणनायोस्तभवा । स्वस्त्यस्तु सर्वदेवैर्म्यो यथेष्टं प्रव्रजतु च ॥४६॥

“न कस्यापि तपोविघ्नं प्रवर्तव्यमत परम्” ।

देव्य ऊचुः

क्व गच्छामो महामाग प्राप्तास्ते पादपङ्कजम् ।

नारायण सुरथ्रेष्ट भक्त्या परमया मुदा ॥४७॥

वाछितं चेद्वर नाथ ददासि मधुसूदन । तुष्ट कमलपत्राक्ष त्रयीमो मनसेप्सितम् ॥४८॥

पतिस्त्वं नव देवेश वरमेन परंतप । मयाम प्रीतियुक्तास्त्वा सेवितुं जगदीश्वर ॥४९॥

पोत्पादिता नार्यः संत्यन्याश्चारुलोचना । सर्वश्यादास्तथा यातु स्वर्गं वै भवदाज्ञया ॥५०॥

स्त्रीणा पोडशसाहस्रं तिष्ठत्वत्र शतार्थकम् । सेवा तेऽत्र करिष्यामो युवयोस्तापसोत्तमौ ॥५१॥

वाञ्छितं देहि देवेश सत्यवाग्भव माधव । आशाभगो हि नारीणां हिंसनं परिकीर्तितम् ॥५२॥
कामातर्ना च मुनिभिर्धर्मज्ञैस्तत्त्वदर्शिभिः । भाग्ययोगादिह प्राप्ता स्वर्गात्प्रेमपरिप्लुता ॥५३॥
त्यक्तुं नार्हसि दवेन समर्थोऽसि जगत्पते ।

नारायण उवाच

पूर्णं वर्षसहस्रं तु तपस्तप्त मयाऽन वै ॥५४॥

जितेन्द्रियेण चारुण्य कथं भगं करोम्यत । नेच्छां कामे सुखे काचित्सुखधर्मविनाशके ॥५५॥
पशूनामपि साधर्म्यं रमेत मतिमात्कथम् ।

अप्सरस ऊचुः

शब्दादीनां च पञ्चानां मध्ये स्पर्शसुखं वरम् ॥५६॥

आनन्दरसमूलं वै नायदस्ति सुखं किल । अतोऽस्माकं महाराज वचनं कुरु सर्वथा ॥५७॥
निर्भरं सुखमासाद्य चरस्व गन्धमादन । यदि वाञ्छसि नाकं त्वं नाधिकं गन्धमादनात् ॥

रमस्वान् शुभे स्थाने प्राप्य सर्वां सुरागणां ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ मत्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य वधस्तासां धर्मेषु प्रतापवान् । विमर्शमकरोञ्चित्ते किं कर्तव्यं मयाऽबुता ॥१॥
हास्योऽहं मुनिवृन्देषु भविष्याम्यद्य सगमात् । बहूकारादिह प्राप्तं दुःखं नानं विचारणा ॥२॥
मूलं सप्तारवृक्षस्य यत् प्रोक्तं महात्मनि । दृष्ट्वा मौनं समाधाय न स्थितोऽहं समागतम् ॥३॥
वाराणसायणं जुष्टं तनासं दुःखराजतमम् । उत्पादितास्तथा नायौ मया धर्मव्ययेन वै ॥४॥
तास्तु मां बाधितुं कृत्वा वामार्तां प्रमदोत्तमा । ऊर्णनाभिरिवाद्याहं जालेन स्वकृतेन वै ॥५॥
बद्धोऽस्मि सुदृढतानं किं वर्तव्यमतः परम् । यदि चित्ता समुत्सृज्य सत्यजाम्यवला इमाः ॥६॥
शप्त्वा भ्रष्टा ब्रजिष्यति सर्वा गगनमनोरथा । मुक्तोऽहं सचरिष्यामि विजने परमं तप ॥७॥
तस्मात्क्रोधं समुत्पाद्य त्यक्त्वा मं सुन्दरोगणम् ।

व्यास उवाच

इति सचिन्त्यं मनसा मुनिनिरायणस्तदा ॥८॥

विमर्शमकरोञ्चित्ते सुखोपादनवाधने । द्वितीयोऽयं महासानुः क्रोधं सतापकारकं ॥९॥
कामादप्यधिकं लोके लोभादपि च दारुणं । क्रोधाभिभूतं कुले हिंसं प्राणविधातिनोम् ॥१०॥

दु खदा सर्वभूताना नरकारामदीर्घिकाम । यथाऽग्निर्घर्षणाज्जात पादप प्रदहेत्तथा ॥११॥
देहोत्पन्नस्तथा क्रोधो देह दहति दारुण ।

व्यास उवाच

इति संचित्यमान त भ्रातर दीनमानसम् ॥१२॥

उवाच वचन तथ्य नरो धर्ममुतोऽनुज ।

नर उवाच

नारायण महाभाग कोप यच्छ महामते ॥१३॥

शात भाव समाश्रित्य नाशयाहकृति पराम । पुराऽहकारदोषण तपो नष्ट किलावयो ॥१४॥

सग्रामश्चामवत्ताम्या भावाम्यामसुरेण ह । दिव्यवर्षसहस्र तु प्रह्लादेन महाद्भुतम् ॥१५॥

दु ख बहुतर प्राप्त तत्रावाभ्या सुरोत्तम । तस्मात्क्रोध परित्यज्य शातो भव मुनीश्वर ॥१६॥

“शातस्व तपसो मूल मुनिभि परिकीर्तितम् ।”

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा शातोऽभूद्धर्मनन्दन ।

जनमेजय उवाच

सशयोऽय मुनिश्रद्ध प्रह्लादेन महात्मना ॥१७॥

विष्णुभक्तेन शातन कथ युद्ध इत पुरा । कृतवती कथ युद्ध नरनारायणावृषी ॥१८॥

तापसौ धर्मपुत्रौ द्वौ सुशातमानसावुभौ । समागम कथ जातस्तयोर्देत्यसुतस्य च ॥१९॥

सग्रामस्तु कथ ताम्या कृतस्तन महारमना । प्रह्लादोऽप्यतिधर्मात्मा ज्ञानवान्विष्णुतत्पर ॥२०॥

नरनारायणौ तद्वत्तापसौ सत्त्वसंस्थितौ । तेन ताम्या समुद्भूत वैर यदि परस्परम् ॥२१॥

तदा तपसि धर्मे च श्रम एव हि केवलम् । क्व जप क्व तपश्चर्या पुरा सत्ययुगऽपि च ॥२२॥

तादृशीर्न जित चित्त क्रोधाहकारसंवृतम् । न क्रोधो न च मात्सर्यमहङ्काराकुर विना ॥२३॥

अहङ्कारात्समुत्पन्ना कामक्रोधादय किल । वर्षकोटिसहस्र तु तप कृत्वाऽतिदारुणम् ॥२४॥

अहङ्काराकुरे जाते व्यर्थं भवति सर्वथा । यथा सूर्योदये जाते तपोरूपं न तिष्ठति ॥२५॥

अहङ्काराकुरस्याग्रे तथा पुण्यं न तिष्ठति । प्रह्लादोऽपि महाभाग हरिणा समयुष्यत ॥२६॥

तदा व्यर्थं कृत सर्वं सुवृतं किल भूतले । नरनारायणौ शातौ विहाय परम तप ॥२७॥

कृतवन्तो यदा युद्धं क्व क्षमं सुकृतं पुन । ईदृग्या सत्त्वयुक्ताभ्यामजेया यद्यहकृति ॥२८॥

मादृशाना च का वार्ता मुनेऽहङ्कारसंक्षये । अह्वारपरित्यक्त कोऽप्यस्ति भुवनत्रये ॥२९॥

न भूतो भविता नैव यस्त्यक्तस्तेन सर्वथा । मुच्यते लोहनिगडैर्बद्ध काष्ठमयैस्तथा ॥३०॥

अहकारनिवद्धस्तु न कदाचिद्विमुच्यते । अहकारावृण सर्वं जगत्स्यावरजगमम् ॥३१॥
 भ्रमत्येव हि ससारे विष्टामूत्रप्रदूषिते । ब्रह्मज्ञानं कुतस्तावत्ससारे मोहसंवृते ॥३२॥
 भक्त मोमासकाना वै समत भाति सुव्रत । महातोऽपि मदायुक्ता कामक्रोधादिभिर्मुने ॥३३॥
 मादृशाना कलावस्मिन्का कथा मुनिसत्तम ।

व्यास उवाच

कार्यं वै कारणाद्भूतं कथं भवति भारत ॥३४॥

कटक कुडल चैव सुवर्णसदृशं भवति । अहकाराद्भूतं सर्वं ब्रह्माड सचराचरम् ॥३५॥
 पटस्ततुवशं प्रोक्तस्तद्वियुक्तं कथं भवेत् । मायागुणैस्त्रिभिः सर्वं रचितं स्थिरजगमम् ॥३६॥
 सत्पुणं स्तवपर्यंतं का तत्र परिदेवना । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्ते चाहकारमोहिता ॥३७॥
 भ्रमत्यस्मिन्महागाथे ससारे नृपसत्तम । वसिष्ठनारदाद्याश्च मनयो ज्ञानिनः परम् ॥३८॥
 तेऽभिभूता ससरति ससारेऽस्मिन्पुनः पुनः । न कोऽप्यस्ति नृपयेष्टं त्रिषु लोकेषु देहभृत् ॥३९॥
 एभिर्मयागुणैर्मुक्तं ज्ञातं आत्मसुखे स्थिनः । कामक्रोधौ तथा लोभो मोहोऽहकारसंभवः ॥४०॥
 न मुच्यति तत्र सर्वं देहवर्तं नृपासत्तम । अधोऽस्य वेदशास्त्राणि पुराणानि विचिंत्य च ॥४१॥
 कृत्वा तीर्थाटनं दानं ध्यानं चैव सुरार्चनम् । करोति विषयासक्तः सर्वं कर्म च पौरुषतः ॥४२॥
 विचारयति नो पूर्वं काममोहमदावित । कृते युगेऽपि त्रेतायां द्वापरे कुलन्दन ॥४३॥

विद्वोऽत्रास्ति च घमोऽपि का कथाऽथ कलौ पुनः ।

स्पर्शा सदैव सद्रोहा लोभामर्षा च सर्वदा ॥४४॥

एवविधोऽस्ति ससारो नात्र कार्या विचारणा । साधवा विरला लोके भवति गतमत्सरा ॥४५॥

जितशोभा जितामर्षा दृष्टातार्थं व्यवस्थिता ।

राजोवाच

ते धन्या वृत्तपुण्यास्ते मदमोहशिवजिता ॥४६॥

जितेन्द्रिया सदाचारा जिते शैश्वनयनम् । दुनोमि पातकं स्मृत्वा पितुर्मम महात्यज ॥४७॥
 कृतस्तपस्त्विन कठे मृतसर्पो ह्यथ विना । अतस्तस्य मुनिश्रेष्ठ भविता किं ममाग्रतः ॥४८॥
 न जाने बुद्धिसमोहार्तिकं वा कार्यं भविष्यति । मधु पश्यति मूढात्मा प्रपातं नैव पश्यति ॥४९॥
 करोति निन्दितं कर्म नरकान् विभेति च । कथं युद्धं पुरा वृत्तं विस्तरात्तद्वदस्व मे ॥५०॥
 ब्रह्मादेन यथा चोग्रं नरनारायणस्य वै । ब्रह्मादस्तु कथं यातं पातालात्तद्वदस्व मे ॥५१॥
 सारस्वते महातीर्थे पुण्ये बदरिकाश्रमे । नरनारायणौ शातौ तापसी मुनिसत्तमौ ॥५२॥
 वृत्तवती तथा युद्धं हेतुना च न मानदः । वैरं नवनि वित्तार्थं दारार्थं वा परस्परम् ॥५३॥

एषणारहितो कस्माच्चक्रतु प्रघन महत । प्रह्लादोऽपि च धर्मात्मा ज्ञात्वा देवो सनातनो ५४॥
कृतवान्स कथ युद्ध नरनारायणो मुनौ । एतद्विस्तरतो ब्रह्मञ्छ्रोतुमिच्छामि कारणम् ५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे सप्तमोऽध्याय ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा विप्रो राज्ञा पारोक्षितेन वै । उवाच विस्तरात्सर्वं व्यास सत्यवतीसुत ॥१॥
जनमेजयोऽपि धर्मात्मा निर्वेद परम गत । चित्तं दुश्चरितं मत्वा वैराटोतनयस्य वै ॥२॥
तत्स्यैवोद्धरणार्थाय चकार सतत मन । विप्रावमानपापेन यमलोकं गतस्य वै ॥३॥
पुत्रामनरकाद्यस्मात्त्रायते पितरं स्वकम् । पुनरिति नाम सार्थं स्यात्तेन तस्य मुनोश्चरा ॥४॥
सर्पदष्टं नृपं श्रुत्वा हर्म्योपरि मृतं तथा । विप्रशपादौत्तरेयं स्नानदानविर्वाजितम् ॥५॥
पितुर्गतिं निशम्यासौ निर्वेदं गतवान् नृप । पारोक्षिता महाभाग सततो भयविह्वल ॥६॥
पप्रच्छाय मुनिं व्यास गृहागतमनिहित । नरनारायणस्येमां कथां परमविस्तृताम् ॥७॥

व्यास उवाच

स यदा निहतो रौद्रो हिरण्यकशिपुर्नृप । अभिषिक्तस्तदा राज्ये प्रह्लादो नाम तत्सुत ॥८॥
तस्मिञ्छासति दैत्येन्द्रे देवग्राह्यपूजके । भस्मैर्भूम्या नृपतयो यजत श्रद्धयान्विता ॥९॥
ग्राह्यणाश्च तपोधर्मतीर्थयात्राश्च कुर्वत । वैद्याश्च स्वस्ववृत्तिस्था शूद्रा शुश्रूषणे रता ॥१०॥
नृसिंहेन च पाताले स्थापितं सोऽथ दैत्यराट् । राज्यं चकार तत्रैव प्रजापालनतत्पर ॥११॥
कदाचिद्भृगुपुत्रोऽथ च्यवनारूपो महातपा । जगाम नर्मदा स्नातुं तीर्थं वै व्याहृतीश्वरम् ॥१२॥
रेवा महानदी दृष्ट्वा ततस्तस्यामवातरत् । उत्तरतः प्रजग्राह नागो विषभयकर ॥१३॥
गृहीतो भयभीतस्तु पाताले मुनिसत्तम । सस्मार मनसा विष्णुं देवदेवं जनार्दनम् ॥१४॥
संस्मृते पुण्डरीकाक्षे निविष्टोऽभूम्यहोरग । न प्राप च्यवनो दुःखं भोयमानो रसातलम् ॥१५॥
द्विजिह्वेन मुनिस्त्यक्तो निविष्णेनानिशकिना । मा शपेत मुनिं क्रुद्धस्तापसोऽयं महानिति ॥१६॥
चचार नागकन्यामि पूजितो मुनिसत्तम । विवशाप्यथ नागानां दानवानां महत्पुरम् ॥१७॥
कदाचिद्भृगुपुत्रं तं विचरतः पुरोत्तमे । ददर्श दैत्यराजोऽसौ प्रह्लादो धर्मवत्सल ॥१८॥
दृष्ट्वा तं पूजयामास मुनिं दैत्यपतिस्तदा । पप्रच्छ कारणं किं ते पातालागमने वद ॥१९॥
प्रेषितोऽसि किमिद्रेण सत्यं ब्रूहि द्विजोत्तम । दैत्यविद्वेदपयुक्तेन मम राज्यदिदक्षया ॥२०॥

च्यवन उवाच

किं मे मधवता राजन् यदहं प्रेषितः पुनः । दूतकार्यं प्रकुर्वाणः प्राप्तवान्नगरे तव ॥२१॥
विद्धि मा भृगुपुत्रं तं स्वनेत्रं धर्मतत्परम् । मा शंका कुरु दैत्येन्द्र वासवप्रेषितस्य वै ॥२२॥
स्नानार्थं नर्मदां प्राप्तः पुण्यतीर्थे नृपोत्तम । नद्यामेवावतोर्णोऽहं गृहीतश्च महाहिता ॥२३॥
जातोऽग्नौ निविष्टः सर्पो विष्णोः संस्मरणादिव । मुक्तोऽहं तेन नागेन प्रभावात्स्मरणस्य वै ॥२४॥
अत्रागतेन राजेन्द्र मयाऽऽप्तं तव दर्शनम् । विष्णुभक्तोसि दैत्येन्द्र तद्भूक्तं मा विचिन्तय ॥२५॥

न्यास उवाच

तन्निशम्य वच, श्लक्ष्णं हिरण्यकशिपो सुत । पप्रच्छ परया प्रीत्या तीर्थानि विविधानि च ॥२६॥

प्रह्लाद उवाच

पृथिव्या कानि तीर्थानि पुण्यानि मुनिसत्तम । पाताले च तथाऽऽकाशे तानि नो वद विस्तरात् २७॥

च्यवन उवाच

मानोवाक्कायशुद्धाना राजंस्तीर्थं पदे पदे । तथा मलिनचित्ताना गंगापि क्रीकटाधिका ॥२८॥
प्रथमं चैमनं शुद्धं जातं पापविषजितम् । तदा तीर्थानि सर्वाणि पावनानि भवन्ति वै ॥२९॥
गंगातीरे हि सर्वत्र वसति नगराणि च । ब्रजाश्रवाकरा ग्रामा सर्वे खेटास्तथापरे ॥३०॥
निपादाना निवासाश्च वैवर्तना तथापरे । दूणवगखसाना च म्लेच्छाना दैत्यसत्तम ॥३१॥
पिबन्ति सर्वदा गार्गं जलं ग्रहोपमं सदा । स्नानं कुर्वन्ति दैत्येन्द्र त्रिकालं स्वेच्छया जना ॥३२॥
तत्रैकोऽपि विद्युद्भास्मा न भवत्येष मारिष । किं फलं तद्दि तीर्थस्य विषयोपहृतात्मसु ॥३३॥
कारणं मन एवात्र नान्यद्राजन्विचिन्तय । मन शुद्धिं प्रकर्तव्या सततं शुद्धिमिच्छता ॥३४॥
तीर्थवासी महापापो भवेत्तत्रात्मवचनात् । तर्पणाचारिन पापमानत्याय प्रकल्पने ॥३५॥
मयेन्द्रवाग्मं पक्वं मिष्टं नैवोपजायते । भावदुष्टस्तथा तीर्थे कोटिस्नातो न शुष्यति ॥३६॥
प्रथमं मनसः शुद्धिं कर्तव्या शुभमिच्छता । शुद्धे मनसि द्रव्यस्य शुद्धिर्भवति नान्यथा ॥३७॥
तर्पणाचारशुद्धिं स्यात्तत्तस्तीर्थं प्रसिध्यति । अन्यथा तु कृतं सर्वं व्यर्थं भवति तत्प्रज्ञात् ३८॥

“हीनवर्णस्य संसर्गं तीर्थे गत्वा सदा त्यजेत् ।”

भूतानुत्पन्नं चैव कर्तव्यं कर्मणा धिया । यदि पृच्छसि राजेन्द्र तीर्थं वदयाम्यनुत्तमम् ॥३९॥
प्रथमं नैमिषं पुण्यं चक्रतीर्थं च पुष्करम् । अन्येषां चैव तीर्थानां सख्या नाम्नि महीतले ॥४०॥

पावनानि च स्थानानि बहूनि नृपसत्तम ।

न्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा नैमिषं गंतुमुद्यतः ॥४१॥

नोदयामास दैत्यान्व हर्षनिर्भरमानसः ।

प्रह्लाद उवाच

उत्तिष्ठंतु महाभागा गमिष्यामोऽद्य नैमिषम् ॥४२॥

द्रक्ष्याम. पुंडरीकाक्षं पीतवाससमच्युतम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा विष्णुभक्तेन सर्वे ते दानवास्तदा ॥४३॥

तेनैव सह पातालाभिर्ययुः परया मुदा । ते समेत्य च दैतेया दानवाश्च महाबलाः ॥४४॥

नैमिषारण्यमासाद्य स्नानं चक्रुर्मुदाम्बिताः । प्रह्लादस्तत्र तीर्थेषु चरन्दीर्घैः समन्वितः ॥४५॥

घरस्वती महापुण्या ददर्श विमलोदकाम् । तीर्थे तत्र नृपश्रेष्ठ प्रह्लादस्य महारमनः ॥४६॥

मनः प्रसन्नं संजात स्नात्वा सारस्वते जले । विधिवत्तत्र दैत्यैः स्नानदानादिकं क्षुभे ॥

चकारापि प्रसन्नात्मा तीर्थे परमपावने ॥४७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

कुर्वंस्तीर्थत्रिंशं तत्र हिरण्यकशिपोः सुत. । न्यग्रोधं सुमहच्छायमपश्यत्पूरतस्तदा ॥१॥

ददर्श बाणानपराभ्रानाजातीयकास्तदा । गृध्रपक्षयुतास्तीव्राञ्छिलाधौतात्महोज्ज्वलान् ॥२॥

चित्तयामास मनसा यस्येमे विशिखास्त्विह । ऋषीणामाश्रमे पुण्ये तीर्थे परमपावने ॥३॥

एष चित्तयताग्नेन कृष्णाजिनधरो मुनी । समुन्नतजटाभारो दृष्टो धर्मसुतो तदा ॥४॥

तयोरग्रे धृते क्षुभ्रे धनुषी लक्षणांनिते । शार्ङ्गभाजगवं चैव तथाऽक्षय्यो महेषुधी ॥५॥

ध्यानस्थौ तौ महाभागौ नरनारायणावृषी । दुष्टा धर्मसुतो तत्र दैत्यानामधिपस्तदा ॥६॥

क्रोधरत्नेक्षणस्ती तु प्रोवाचासुरपालकः । किं भवद्भूया समारब्धो दंभो धर्मविनाशनः ॥७॥

न श्रुतं नैव दृष्टं हि संसारेऽस्मिन्कदापि हि । तपसश्चरणं तीव्रं तथा चापस्य धारणम् ॥८॥

विरोधोऽयं युगे चाद्य कथं युक्तं कलिप्रियम् । ब्राह्मणस्य तपो युक्तं तत्र किं चापधारणम् ॥९॥

क्व जटाधारणं देहे क्वेपुषी च विडंबनो । धर्मस्याचरणं युक्तं युवयोर्दिव्यभावयोः ॥१०॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा नरः प्रोवाच भारत । का ते चिंताऽत्र दैत्यैर्दृष्टा तपसि चावयोः ॥११॥

सामर्थ्यं सति यत्कुर्यात्तत्संपद्येत तस्य हि । आवा कार्यद्वये मंदं समर्थो लोकविश्रुतो ॥१२॥

युद्धे तपसि सामर्थ्यं त्व पुन किं करिष्यसि । गच्छ मार्गे यथाकाम कस्मादन विकल्पसे ॥१३॥
ब्रह्मतेजो दुराराध्य न त्व वेद विमोहित । विप्रचर्चा न कर्तव्या प्राणिभि सुखमीप्सुभिः ॥१४॥

प्रह्लाद उवाच

तापसो मन्दबुद्धी स्थो मृषा वा गर्वमोहिता । मयि तिष्ठति दैत्येन्द्रे धर्मसेतुप्रवर्तके ॥१५॥
न युक्तमेतत्तीर्थेऽस्मिन् धर्माचरण पुन । का शक्तिस्तव युद्धेऽस्ति दर्शयाद्य तपोधन ॥१६॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तस्य नरस्त प्रत्युवाच ह । युध्यस्वाद्य मया सार्धं यदि ते मतिरौदृशी ॥१७॥
अद्य ते स्फोटयिष्यामि ३५ मूर्धानमसुराधम । 'युद्धे श्रद्धा न ते पश्चाद्भविष्यति कदाचन' ॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य दैत्येन्द्र कुपितस्तदा ॥१८॥

प्रह्लादो बलवानश्र प्रतिज्ञामारुरोह स । येन केनाप्युपायेन जेष्यामि तावुन्नावपि ॥१९॥
नरनारायणौ दातावृषी तपिसमन्वितौ ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वचन दैत्य प्रतिगृह्य शरासनम् ॥२०॥

आकृष्य तरसा चाप ज्याशब्द च चकार ह । नरोऽपि धनुरादाय शरास्तीव्राञ्छिलाशितान् ॥२१॥

मुमोच बहुश क्रोधात्प्रह्लादोपरि पार्थिव ॥२२॥

तान्दैत्यराजस्तपनीयपुर्खैश्चिच्छेद बाणैस्तरसा समेत्य ।

समीक्ष्य छिन्नाश्च नर स्वसृष्टानयामुमोचाशु ह्यान्वितो वै ॥२३॥

दैत्याधिपस्तानपि तीव्रवर्गैश्छित्त्वा जघानोरसि त मुनीन्द्रम् ।

नरोऽपि ॥ पञ्चभिराशुर्गश्च क्रुद्धोऽह्नद्वैत्यपतिं बाहुद्वये ॥२४॥

सैत्रा सुरास्तत्र तयोर्हि युद्ध द्रष्टु विमानैर्गगनस्थिताश्च ।

नरस्य शीघ्रं युधि सस्थितस्य ते तुष्टुर्बुद्धेत्यपतेश्च भूय ॥२५॥

धवर्ष दैत्याधिप आत्तचाप शिलीमुत्तानबुधरो यथाप ।

आदाय शार्ङ्गं धनुरप्रमेय मुमोच बाणाञ्छितहमपुस्त्रान् ॥२६॥

बभूव युद्ध तुमुल तयोस्तु जयैपिणो पार्थिवदवदैत्ययो ।

धवर्षुराकाशपथे स्थितास्ते पुष्पाणि दिव्यानि प्रहृष्टचित्ता ॥२७॥

चुकोप दैत्याधिपतिर्हरो स मुमोच बाणानतितीव्रवेगान् ।

चिच्छेद तान्धर्मसुत सुतीक्ष्णैर्धनुर्विमुक्तैर्विशिखैस्तदान् ॥२८॥

ततो नारायणं बाणैः प्रह्लादश्चातिकर्पितैः । ववर्ष सुस्थितं वीरं धर्मपुत्रं सनातनम् ॥

नारायणोऽपि तं वेगान्मुञ्चन्तर्वाणः शिलाशितैः ॥२९॥

तुतोदातीव पुरतो दैत्यानामधिपं स्थितम् । सन्निपातोऽम्बरे तत्र दिदृशूणा बभूव ह ॥३०॥
देवाना दानवाना च कुर्वता जयघोषणम् । उभयो. शरवर्षेण छादिते गगने यदा ॥३१॥
दिवाऽपि रात्रिसदृशं बभूव तिमिरं महत् । ऊचुः परम्परं देवा दैत्याश्चातीव विस्मिताः ॥३२॥
अद्भुतपूर्वं युद्धं वै वर्ततेऽद्य सुदारुणम् । देवर्षयोऽप्य गंधर्वा यक्षकिन्नरपन्नगाः ॥३३॥
विद्याधराश्चरणाश्च विस्मयं परमं ययुः । नारदः पर्वतश्चैव प्रेक्षणार्थं स्थितौ मुनी ॥३४॥
नारदः पर्वत प्राह नेदृशं चाभवत्पुरा । तारकासुरयुद्धं च तथा वृत्रासुरस्य च ॥३५॥
मधुकैटभयोर्युद्धं हरिणा चेदृशं कृतम् । प्रह्लादः प्रबलः शूरो यस्मान्नारायणेन च ॥३६॥

करोति सदृशं युद्धं सिद्धेनाद्भुतकर्मणा ।

व्यास उवाच

दिने दिने तथा रात्रौ कृत्वा कृत्वा पुनः पुनः ॥३७॥

चक्रतुः परमं युद्धं तौ तदा दैत्यतापसौ । नागयणस्तु चिच्छेद प्रह्लादस्य शरासनम् ॥३८॥
सरसैकेन बाणेन च चाग्न्यद्भनुराददे । नारायणस्तु तरसा मुक्त्वान्यं च शिलीमुखम् ॥३९॥
तदैव मध्यतश्चापं चिच्छेद लघुहस्तकः । छिन्नं छिन्नं पुनर्दैत्यो धनुरभ्यत्समाददे ॥४०॥
नारायणस्तु चिच्छेद विशिलैराशु कोपितः । छिन्ने धनुषि दैत्येद्रः परिधं तु समाददे ॥४१॥
जघान धर्मजं तूष्णं बाहोर्मध्येऽतिकोपनः । समायातं स बलवान्मार्गर्णनर्वभिर्मुनिः ॥४२॥
चिच्छेद परिधं घोरं दशभिस्तमताडयत् । गदामादाय दैत्येद्रः सर्वायसमयी दृढाम् ॥४३॥
जानुदेशे जघानाशु देवं नारायणं रुषा । गदया चापि गिरिवत्संस्थितः स्थिरमानसः ॥४४॥
धर्मपुत्रोऽतिबलवान्मुमोषाशु शिलीमुखान् । गदा चिच्छेद भगवांस्तदा दैत्यपतेर्दृढाम् ॥४५॥
विस्मयं परमं जग्मु प्रेक्षका गगने स्थिताः । स तु शक्तिं समादाय प्रह्लादः परवीरहा ॥४६॥
चिक्षेप तरसा क्रुद्धो बलान्नारायणोरसि । तामापतन्ती संवीक्ष्य बाणेनैकेन लीलया ॥४७॥
सप्तधा कृतवानाशु सप्तभिस्तं जघान ह । दिव्यवर्षसहस्रं तु तद्युद्धं परमं तयोः ॥४८॥
जातं विस्मयदं राजन्सर्वेषा तत्र चाश्रमे । तदाजगाम तरसा पीतवासाश्चतुर्भुजः ॥४९॥
प्रह्लादस्याश्रमं तत्र जगाद च गदाधरः । चतुर्भुजो रमाकांतो रथागदरपन्नभृत् ॥५०॥
दृष्ट्वा तमागतं तत्र हिरण्यकशिपोः सुतः । प्रणम्य परया भक्त्या प्राजलिः प्रत्युवाच ह ॥

प्रह्लाद उवाच

देवदेव जगन्नाथ भक्तवत्सल पादव ॥५१॥

कथं न जितवानाजावहमेतौ तपस्विनौ । संग्रामस्तु मया देव कृतः पूर्णं शतं समा ॥५२॥
सुराणां न जितौ कस्मादिति मे विस्मयो महान् ।

विष्णुर्वाच

सिद्धाविमो मदंशौ च विस्मयः कोऽन भारिप ॥५३॥

तापसो न जितात्मानो नरनारायणौ जितौ । गच्छ त्व वितलं राजन्कुरु भक्तिं ममाचलाम् ५४॥
नाम्या कुरु विरोधं त्व तापसाम्या महामते ।

न्यास उवाच

इत्याज्ञसो दैत्यराजो निर्यावसुरैः सह ।

नरनारायणौ भूयस्तपोयुक्तौ बभूवतुः ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

सदेहोऽयं महानत्र पराशर्य कथानके । नरनारायणौ शातो वैष्णवाशौ तपोधनौ ॥१॥
तीर्थाधिनौ सत्त्वयुक्तौ वन्याशनपरी सदा । धर्मपुत्री महात्मानो तापसौ सत्यसंस्थितौ ॥२॥
कथं रागसमायुक्तौ जातौ युद्धे परस्परम् । संग्रामचक्रतु कस्मात्त्यक्त्वा तपिमनुत्तमाम् ॥३॥
प्रह्लादेन समं पूर्णं दिव्यवर्षशतं किल । हित्वा शांतिमुखं युद्धं कृतवन्तौ कथं मुनी ॥४॥
कथं तौ चक्रतुर्मुद्धं प्रह्लादेन समं मुनी । कथयस्व महाभाग कारणं विग्रहस्य वै ॥५॥
कामिनी कनकं कार्यं कारणं विग्रहस्य वै । युद्धबुद्धिः कथं जाता तयोश्च तद्विरक्तयोः ॥६॥

तथाविधं तपस्तप्तं ताम्या च केन हेतुना ।

मोहार्थं सुखभोगार्थं स्वर्गार्थं वा परन्तप । कृतमत्युत्कटं ताम्या तप सर्वफलप्रदम् ॥७॥
मुनिभ्यां शातचित्ताभ्यां प्राप्तं किं फलमद्भुतम् । तपसा पीडितौ देह संग्रामेण पुनः पुनः ॥८॥
दिव्यवर्षशतं पूर्णं श्रमेण परिपीडितौ । न राज्यायं धने वाऽपि न दारेषु गृहेषु च ॥९॥
किमर्थं तु कृतं युद्धं ताम्या तेन महात्मना । निरीहं पुरुषं कस्मात्प्रकुर्याद्युद्धमीदृशम् ॥१०॥
दुःखदं सर्वथा देहे जानन्धर्मं सनातनम् । सुबुद्धिं सुखदानीह कर्माणि कुर्वते सदा ॥११॥
न दुःखदानि धर्मज्ञ स्थितिरेषा सनातनी । धर्मपुत्री हरेरसौ सर्वज्ञी सर्वभूषितौ ॥१२॥
कृतवन्तौ कथं युद्धं ॥ ग्यं धर्मविनाशकम् । त्यक्त्वा ततः समानोत्तं सुखारामं महत्फलम् ॥१३॥
संयुगं दारणं कृष्णं नैव मूर्खोऽपि वाञ्छति । श्रुतो मया यमातिस्तु च्युतः स्वर्गान्महीपतिः ॥१४॥

अहकारमवात्पापात्पातित्वा पृथिवीतले । यज्ञवृद्धानकर्ता च धार्मिक पृथिवीपति ॥१५॥
 शब्दोच्चारणमात्रेण पातितो वक्षपाणिना । अहवारमृते युद्ध न भवत्येव निश्चय ॥१६॥
 किं फलञ्चास्य युद्धस्य मुने पुण्यविनाशनम् ।

व्यास उवाच

राजन्ससारमूल हि त्रिविध परिवर्तितम् ॥१७॥

अहकारस्तु सर्वशैर्मुनिभिर्घर्मनिश्चये । स कथं मुनिनात्युक्त योग्यो देहभृता किल ॥१८॥
 कारणेन विना कार्यं न भवत्येव निश्चय । तपोदान तथा यज्ञा सात्त्विकात्प्रभवति ते ॥१९॥

राजसाद्वा महाभाग तामसात्कल्हस्तथा ।

क्रिया स्वल्पाऽपि राजेन्द्र नाहकार विना क्वचित् ॥२०॥

शुभा वाऽप्यशुभा वाऽपि प्रभवत्यपि निश्चय । अहकारादधिकारी नान्योऽस्ति जगतीतले ॥२१॥
 यनेष्व रचितं विश्वं कथं तद्रहितं भवेत् । ग्रहा रुद्रस्तथा विष्णुरहकारयुतास्त्वमी ॥२२॥
 अन्येषां चैव वा घातां मुनीनां वसुधाधिप । अहकारावृतं विश्वं भ्रमतीदं चराचरम् ॥२३॥
 पुनर्जन्म पुनर्मृत्युं सर्वं कर्मवशानुगम् । देवतिर्यङ्मनुष्याणां ससारोऽस्मिन्महीपते ॥२४॥
 रथागवदसर्वायं भ्रमणं सर्वदा स्मृतम् । विष्णोरप्यवताराणां सस्या जामातिका पुमान् २५॥
 विसर्तेऽस्मिस्तु ससारं उत्तमाधमयोनिषु । नारायणो हरिः साक्षान्मात्स्य वपुरुषाश्रित ॥२६॥
 कामठ सौकरं चैव नारसिंहं च वामनम् । युगे युगे जगन्नाथो वासुदेवो जनार्दन ॥२७॥
 अवतारानसंख्यातांकरोति विधियश्रित । वैवस्वते महाराज सप्तमे भगवान् हरि ॥२८॥
 मन्वतरेऽवतारान् चक्रे ताञ्छृणु तत्त्वतः । भृगुधामान्महाराज विष्णुर्देववर प्रभु ॥२९॥

अवताराननकास्तु कृतवानखिलेश्वर ।

राजोवाच

सदेहोऽयं महाभाग हृदये मम जायते ॥३०॥

भृगुणा भगवान्विष्णुः कथं शप्तं पितामह । हरिणा च मुनेस्तस्य विप्रियं किं कृतं मुने ॥३१॥
 यद्रोपाद्भृगुणा शप्तो विष्णुर्देवनमस्कृतः ।

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि भृगो शापस्य कारणम् ॥३२॥

पुरा कश्यपदायादो हिरण्यकशिपुर्नृप । यदा तदा सुरैः सार्धं कृतं सख्यं परस्परम् ॥३३॥
 कृते सख्ये जगत्सर्वं व्याकुलं समजायत । हृते तस्मिन्नूपे राजा प्रह्लादः समजायत ॥३४॥
 देवान्स पीठयामास प्रह्लादः शत्रुकर्षण । सग्रामो ह्यभवद्दोर शक्रप्रह्लादयोस्तदा ॥३५॥

पूर्णं वर्षशतं राजल्लोकविस्मयकारकम् । देवैर्युद्धं कृतं चोग्रं प्रह्लादस्तु पराजितं ॥३६॥
 निर्वेदं परमं प्राप्ता ज्ञात्वा धर्मं सनातनम् । विरोचनमुत राज्ये प्रतिष्ठप्य बलिं नृप ॥३७॥
 जगाम स तपस्तप्तुं पर्वतं गन्धमादन । प्राप्य राज्यं बलिं श्रीमासुरैर्वैरचकार ह ॥३८॥
 ततः परस्परं युद्धं जातं परमदारुणम् । ततः सुरैर्जिता दैत्या इद्रेणामिततजसा ॥३९॥
 विष्णुना च सहायतं राज्यञ्चष्टा कृता नृप । ततः पराजिता दैत्या काव्यस्य शरणं गता ॥४०॥
 किं त्वं न कुरुषे ब्रह्मण साहाय्यं न प्रतापवान् । स्यातु न शक्नुमो ह्यत्र प्रविशामो रसातलम् ॥४१॥
 यदि त्वं न सहायोऽसि ज्ञातुं मन्त्रविदुत्तम ।

व्यास उवाच

इत्युक्तं सोऽब्रवीद्दैत्याकाव्यं कारुणिको मुनि ॥४२॥

मा भैष्ट धारयिष्यामि तजसा स्वैनं भो सुरा । मन्त्रैस्तथोपधीभिश्च साहाय्यं व सदैव हि ॥४३॥
 करिष्यामि कृतोत्साहा भवन्तु विगतज्वरा ।

व्यास उवाच

ततस्ते निर्भया जाता दैत्या काव्यस्य सशयात् ॥४४॥

दैत्यैः श्रुतस्तु वृत्तान्तं सर्वश्रारमुखात्किं । तत्र समग्रं ते देवा शक्रेण च परस्परम् ॥४५॥
 मन्त्रं चक्रुः सुसविन्ना काव्यमन्त्रप्रभाषत । योद्धुं गच्छामहे तूर्णं यावन्न व्यावयन्ति वै ॥४६॥
 प्रसह्य हत्वा शिष्टास्तु पातालं प्राप्यामहे । दैत्याञ्जग्मुस्ततो देवा सहस्रा शस्त्रपाणय ॥४७॥
 जग्मुस्तां विष्णुसहिता दानवा हरिणोदिता । वध्यमानास्तु ते दैत्या सत्रस्ता भयपीडिता ॥४८॥
 काव्यस्य शरणं जग्मु रक्ष रक्षेति चाब्रुवन् । ताञ्छुक्रु पीडितान्द्रष्टुं देवैर्दैत्यामहाबलान् ॥४९॥
 मा भैष्टेति वचः प्राह मन्त्रोपधिबलाद्भिः । दृष्ट्वा काव्यं सुरा सर्वे त्यक्त्वा तां प्रययुः किल ५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तथा गतेषु देवेषु काव्यस्ताप्रत्युवाच ह । ब्रह्मणा पूर्वमुक्तं यच्छृणुष्व दानवोत्तमा ॥१॥
 विष्णुर्दैत्यवधे युक्तो हनिष्यति जनार्दन । वाराहरूपं सस्याय हिरण्याक्षो यथा हत ॥२॥
 यथा नृसिंहरूपेण हिरण्यकशिपुर्हृत । तथा सर्वानृतोत्साहो हनिष्यति न चायया ॥३॥
 न मे मन्त्रबलं सम्मन्त्रप्रतिभाति यथा हरिम् । न यय नमर्या स्य मया जाता सुरानय ॥४॥
 तस्मात्पालं प्रतीक्ष्य विन्यन्त दानवोत्तमा । अहमद्य महादेव मन्त्रार्थं प्रव्रजामि वै ॥५॥

प्राप्य मन्त्रान्महादेवादागमिष्यामि साप्रतम् । युष्मभ्य तान्प्रदास्यामि ययार्थं दानवोत्तमा ॥६॥

दैत्या ऊचुः

पराजिता कथं स्यातु पृथिव्या मुनिसत्तम । शक्ता भवामोऽप्यबलास्तावत्कालं प्रतीक्षितुम् ॥७॥

निहता बलिन सर्वे केचिच्छिष्टाश्च दानवा । नाद्य युक्ताश्च सग्रामे स्यातुमेव सुखावहा ॥८॥

शुक्र उवाच

यावदहं मन्त्रविद्यामानयिष्यामि शकरोत्तम । तावद्भवद्भिः स्यात्तव्यं तपोयुक्तं शमन्वितं ॥९॥

सामदानादयं प्रोक्ता विद्वद्भिः समयोचिता । देशकालबलवीर्यज्ञात्वा शक्तिं बलं दुर्ध्रं ॥१०॥

सेवाऽथ समये कार्या शत्रूणां शुभकाम्यया । स्वशक्त्युपपद्ये काले हृतव्यास्ते मनोविभि ॥११॥

तदद्य विनम्य कृत्वा सामपूर्वं छलेन वै । तिष्ठेच्च स्वनिकेतेषु मदागमनकाक्षया ॥१२॥

प्राप्य मन्त्रान्महादेवादागमिष्यामि दानवा । युष्यामहं पुनर्देवान्मन्त्रमास्थाय वै बलम् ॥१३॥

इत्युक्त्वाऽथ भृगुस्तेभ्यो जगाम कृतनिश्चयः । महादेवं महाराजं मन्त्रार्थं मुनिसत्तम ॥१४॥

दानवा प्रेषयामासुः प्रह्लादं सुरसन्निधौ । सत्यवादिनमव्यग्रं सुराणां प्रत्ययप्रदम् ॥१५॥

प्रह्लादस्तु सुराग्राहं प्रथयावततो नृप । असुरैः सहितस्तत्र वचनं नम्रतायुतम् ॥१६॥

न्यस्तशस्त्रा वयं सर्वे नि सन्नाहास्तथैव च । देवैस्तपश्चरिष्यामः सर्वता वत्कलयुता ॥१७॥

प्रह्लादस्य वचं श्रुत्वा सत्याभिर्व्याहृतं तु ततः । ततो देवा न्यवर्तन्त विज्वरा मुदिताश्च त ॥१८॥

न्यस्तशस्त्रेषु दैत्येषु विनिवृत्तास्तदा सुरा । विश्वत्वा स्वगृहान्गत्वा क्रीडासक्तं सुसंस्थिता ॥१९॥

दैत्या दम्भं समालम्ब्य तापसास्तपिसंयुता । कश्यपस्याश्रमे वासं चक्रुः काव्यागमेच्छया ॥२०॥

काव्यो गत्वाऽथ कैलासं महादेवं प्रणम्य च । उवाच विभुनापृष्टं किं तं कायमिति प्रभु ॥२१॥

मन्त्रानिच्छाम्यहं देवं ये न सन्ति बृहस्पती । पराजयाय देवानामसुराणां जयाय च ॥२२॥

न्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य सर्वज्ञः शंकरः शिवः । चिंतयामास मनसा किं कर्तव्यमतः परम् ॥२३॥

सुरेषु द्रोहबुद्ध्याऽसौ मन्त्रार्थमिह साम्प्रतम् । प्राप्तं काव्यो गुरुस्तथा दद्यान्ना विजयाय च ॥२४॥

रक्षणीया मया देवा इति सचिन्त्यः शंकरः । दुष्करं व्रतमत्युग्रं तमुवाच महेश्वरः ॥२५॥

पूर्णं वपसहस्रं तु वणधूममवाविशरा । यदि पास्यसि भद्रं तं ततो मन्त्रानवाप्स्यसि ॥२६॥

इत्युक्तोऽसौ प्रणम्य च बाढमित्यन्नवीद्वचः । व्रतं चराम्यहं देवं त्वयाऽऽज्ञप्तं सुरेश्वर ॥२७॥

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा शंकरः वायश्चकार व्रतमुत्तमम् । धूमपानरतः शान्तो मन्त्रार्थकृतनिश्चयः ॥२८॥

ततो देवाः परिज्ञात्वा काव्यं व्रतरतः तदा । दैत्यान्दम्भरताश्चैव बभूवुर्मन्त्रतत्परा ॥२९॥

विचार्य मनसा सर्वे संप्रामाद्यता नृप । ययुर्धृतायुधास्तत्र यत्र ते दानवोत्तमाः ॥३०॥
तानागतान्समीक्षयाय सायुधानंदशितास्तथा । आसस्ते भयसविम्ना दैत्या देवान्समंततः ॥३१॥
उत्पेतुः सहसा ते वै सन्नद्धान्भयकक्षिताः । अब्रुवन्बचनं तथ्यं ते देवान्बलदर्पितान् ॥३२॥
न्यस्तशस्त्रे भगवति आचार्यं व्रतमास्थिते । दत्त्वाभयं पुरा देवाः संप्राप्ता नो जिघांसया ॥३३॥
सत्यं वः क्व गतं देवा धर्मश्च श्रुतिनोदितः । न्यस्तशस्त्रा न हंतव्या भीताश्च शरणं गताः ॥३४॥

देवा ऊचुः

भवद्भिः प्रेषितः काव्यो मंत्रार्यं कुहकेन च । तपो ज्ञानं हि युष्माकं तेन युष्याम एव हि ॥३५॥
सज्जा भवंतु युद्धाय संरब्धाः । शत्रुच्छिद्रेण हंतव्य एव धर्मः सनातनः ॥३६॥

न्यास उवाच

चच्छ्रुत्वा वचनं दैत्या विचार्य च परस्परम् । पलायनपराः सर्वे निर्गता भयविवृताः ॥३७॥
शरणं दानवा जम्भुभीतास्ते काव्यमातरम् । दृष्ट्वा तानतिघततानभयं च ददावथ ॥३८॥

काव्यमातोवाच

भेतव्यं न भेतव्यं भयं त्यजत दानवाः । मत्तन्निधौ वर्तमानान्न भीर्भवितुमर्हन्ति ॥३९॥
चच्छ्रुत्वा वचनं दैत्याः स्थितास्तत्र गतव्ययाः । निरायुधा ह्यसंप्रातास्तनाश्रमवरेऽसुराः ॥४०॥
वास्तान्विद्रुतान्भीक्ष्य दानवास्ते पदानुगाः । अभिजग्मुः प्रसह्य तानविचार्य बलावलम् ॥४१॥
श्रागताः सुराः सर्वे हंतुं दैत्यान्समुद्यताः । वारिताः काव्यमानाऽपि जघ्नुस्तानाश्रमस्थितान् ॥४२॥
त्यमानान्सुरैर्दृष्ट्वा काव्यमाताऽतिवेपिता । उवाच सर्वान्निद्रास्तपसा वै कराम्यहम् ॥४३॥
त्युक्त्वा प्रेरिता निद्रा तानागत्य पपात च । सेंद्रा निद्रावशं याता देवा भूकवदास्थिना ॥४४॥
न्द्रं निद्राजितं दृष्ट्वा दोनं विष्णुरभायत । मा त्वं प्रविश भद्र ते नये स्वा व सुरोत्तम ॥४५॥
ह्यमुक्तन्ततो विष्णुं प्रविवेश पुरन्दर । निर्भयो गतनिद्रश्च बभूव हरिरक्षित ॥४६॥
क्षितं हरिणा दृष्ट्वा क्षातं तन गतव्ययम् । काव्यमाता ततः श्रुद्धा वचनं चेदमब्रवीत् ॥४७॥
तपस्तप्त्वा भक्षयामि सविष्णुं वै तपोबलात् । पश्यतां सवदेवानामोदश मे तपाबलम् ॥४८॥

न्यास उवाच

तत्पुत्रो तु तया देवो विष्ण्वद्रो यागविधया । अभिभूतो महात्मानो स्तब्धो तौ संघभूवतु ॥४९॥
वस्मिनास्तु तदा देवा दृष्ट्वा तावद्विवाधिताः । चतुः किलकिलाशब्दं तनस्ते दीनमानसाः ॥५०॥
होषमानान्सुरान्दृष्ट्वा विष्णुं ग्राह्यं शचीपति । विशेषेणाभिभूतोऽस्मि त्वत्तोऽहं मन्मूदन ॥५१॥
रह्णेना तरसा विष्णोः यावन्तो न दहेत्प्रभो । तपसा दर्पिता दुष्टा मा विचारय माधव ॥५२॥
त्युक्तो भगवान्विष्णुः शस्त्रेण प्रथितेन च । चक्रं सस्मार तरसा घृणा त्यक्त्वाय माधव ॥५३॥

स्मृतमात्रं तु सप्राप्तं चक्रं विष्णुवशानुगमः । दधार च करे क्रुद्धो वधार्थं शत्रुनोदितः ॥५४॥
 गृहीत्वा तत्करे च न शिरश्चिच्छेदं रहसा । हता दष्टा तु ता शक्रो मुदितश्चाभवत्तदा ॥५५॥
 देवाश्चातीव सतुष्टा हरिं जयं जयेति च । तुष्टुर्मुदिता सर्वे सजाता विगतज्वरा ॥५६॥
 इन्द्रविष्णु तु सजातो तत्क्षणानन्दयन्वयौ । स्त्रीवघाच्छक्रमानी तु भृगो शापदुरत्ययम् ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तं दष्टा तु वधं घोरं चुक्रोध भगवा भृगु । वपमानोऽतिदुःखार्तं प्रोवाच मधुसूदनम् ॥१॥

भृगु उवाच

अकृतं ते कृतं विष्णो ज्ञानपापं महामतः । वधोऽयं विप्रजाताया मनसा कृतमक्षमः ॥२॥
 आख्यातस्त्व सत्त्वगुणं स्मृतो ब्रह्मा च राजसः । तथाऽसौ तामसं शत्रुर्विपरीतं कथं स्मृतम् ॥३॥
 तामसस्त्व कथं जातं कृतं कर्मातिनिन्दितम् । अवध्या स्त्री त्वया विष्णो हता कस्मानिरागसा ॥४॥
 शपामि त्वा दुराचारं किमयत्प्रकरोमि तः । विधुरोऽहं कृतं पापं त्वयाऽहं शत्रुकारणात् ॥५॥
 न शपेऽहं तया शक्रं शपे त्वा मधुसूदन । सदा छलपरोऽसि त्वं कीटयोनिदुराशयः ॥६॥
 ये च त्वा सात्त्विकं प्राहुस्तं भूर्त्मा भुनक्तु किल । तामसस्त्व दुराचारं प्रत्यक्षं मे जनार्दन ॥७॥
 अवतारा मृत्युलाके स तु मच्छापसंभवा । प्रायो गर्भभवं दुःखं भुक्त्वा पापाज्जनार्दन ॥८॥

व्यास उवाच

ततस्तनाय शपेन नष्टे धर्मे पुनः पुनः । लोकस्य च हितार्थाय जायत मानुषेर्विहः ॥९॥

राजोवाच

भृगुभार्या हता तत्र चक्रेणामिततजसा । ग्राहस्य च पुनस्तस्य कथं जातं महात्मनः ॥१०॥

व्यास उवाच

इति शप्त्वा हरिं रोषात्तदादाय शिरस्त्वरनः । कायं संयोज्य तरसा भृगुं प्रोवाच कायवितः ॥११॥
 अथ त्वा विष्णुना देवि हता सजीवयाम्यहम् । यदि कृत्स्नो मया धर्मो ज्ञायत चरितोऽपि वा ॥१२॥
 तेन सत्यं जीवत यदि सत्यं ब्रवीम्यहम् । पश्यतु देवता सर्वा मम तजोबलं महत् ॥१३॥
 अद्भिस्तां प्रोक्ष्य शीताभिर्जीवयामि तपोबलात् । सत्यं शौचं तथा वदा यदि न तपसो बलम् ॥१४॥

व्यास उवाच

अद्भिः संप्रोक्षिता देवी सद्यः सजीविता तदा । उत्थिता परमप्रीता भृगोभार्या शुचिस्मिता ॥१५॥

ततस्ता सर्वभूतानि दृष्ट्वा सुप्तोस्थितामिव । साधु साध्विति त ता तु तुष्टुवुः सर्वतो दिशम् ॥१६॥
एवं सजीविता तेन भृगुणा वरवर्णिनी । विस्मय परम जम्मुदेवा सैत्रा विलोक्य तत् ॥१७॥
इन्द्र सुरानयोश्च मुनिना जीविता सती । काव्यस्तप्त्वा तपो धार किं करिष्यति मववित् ॥

व्यास उवाच

गता निद्रा सुरेन्द्रस्य देहेऽक्षेमममूलम् । स्मृत्वा काव्यस्य वृत्तान्त मथार्यमतिदारुणम् ॥१९॥
विमृश्य मनसा शक्रो जयती स्वसुता तदा । उवाच कन्या चार्धगी स्मितपूर्वमिद वच ॥२०॥
गच्छ पुन मया दत्ता काव्याय त्व तपस्विने । समाराध्य तन्वगी भक्त्युने त वश कुरु ॥२१॥
उपचारैर्मुनिस्तैस्तैः समाराध्य मन प्रियै । भय मे उत्तरा गत्वा हर तत्र वराश्रमे ॥२२॥
सा पितुर्वचन श्रुत्वा तत्रागच्छन्मनोरमा । तमपश्यद्विशालाक्षी पिबत धूममाश्रमे ॥२३॥
तस्य देह समालोक्य स्मृत्वा वाक्य पितुस्तदा । कदलीदलमादाय बीजयामास त मुनिम् ॥२४॥
निर्मलं शीतल वारि समानीय सुवासितम् । पानाय कल्पयामास भक्त्या परमया लघु ॥२५॥
छाया वन्यातपत्रेण भास्करे मध्यगे सति । रजयामास तन्वगी स्वय धर्मे स्थिता सती ॥२६॥
फलाग्यानीय दिव्यानि पद्मानि मधुराणि च । मुनोच्चाग्रे मुनेस्तस्य भक्ष्यायं विहितानि च ॥२७॥
कुशा प्रादेशमात्रा हि हरिता शुक्रमनिभा । दधाराग्रेऽथ पुष्पाणि नित्यकर्मसमृद्धये ॥२८॥
निद्रार्थं कल्पयामास सस्तर पल्लवान्वितम् । तस्मिन्मुनी चादरस्था चकार षडजन शनैः ॥२९॥
हावमावादिष किंचिद्विकारजनन च तत् । न चकार जयती सा शापभीता मुनेस्तदा ॥३०॥
स्तुति चकार तन्वगी गोमिस्तस्य महात्मन । सुभाषिण्यनुकूलामि प्रीतिकर्त्री निरप्युत ॥३१॥
प्रबुद्धे जलमादाय दधाराचमनाय च । मनोऽनुकूल सतत कुर्वन्ती व्यचरत्तदा ॥३२॥
इन्द्रोऽपि सेवकास्तत्र प्रेययामास चातुर । प्रवृत्तिं ज्ञातुकामो वै मुनेस्तस्य जितात्मन ॥३३॥
एव बहूनि वर्षाणि परिचर्यापराऽभवत् । निर्विकारा त्रितनोधा ब्रह्मचर्यपरा सती ॥३४॥
पूर्णे वर्षसहस्रे तु परितुष्टो महेश्वर । वरेण छदयामास काव्य प्रति मनोहर ॥३५॥

ईश्वर उवाच

यच्च किंचिदपि ब्रह्मन्विद्यते भृगुनदन । प्रतिपश्यसि यत्सर्वं तच्च वाच्य न कस्यचित् ॥३६॥
सर्वाभिभावकत्वेन भविष्यसि न सशय । अवध्य सर्वभूताना प्रजयश्च द्विजोत्तम ॥३७॥

व्यास उवाच

एव दत्त्वा वराञ्छभुस्तर्जवानरणीयत । काव्यस्नामय सवीर्य जयती वाक्यमब्रवीत् ॥३८॥
काऽसि वस्यासि सुर्याणि ब्रूहि किं ते चिबोपितम् । निमर्यमिह सप्राप्ता कार्यं वद वरोर मे ॥३९॥
किं वाछसि कगेम्मद्य दुष्कर चेत्सुलोचने । प्रीतोऽस्मि त्वत्कृतेनाय वर वरय सुप्रते ॥४०॥

ततः सा तु मुनिं प्राह जयती मुदितानना । चिर्वीपित मे भगवंस्तपसा ज्ञातुमर्हसि ॥४१॥

व्यास उवाच

ज्ञात मया तथापि त्वं ब्रूहि यन्मनसेष्वितम् । करोमि सर्वथा भद्रं प्रीतोऽस्मि परिचर्यया ॥४२॥

जयत्युवाच

शत्रुस्याहं सुता ब्रह्मन्पिता तुभ्यं समर्पिता । जयती नामतश्चाह जयतावरजा मुने ॥४३॥

सकामाऽस्मि त्वयि विभो घाछितं कुरु मेऽधुना । रंस्ये त्वया महाभाग धर्मतः प्रीतिपूर्वकम् ॥४४॥

शुक्र उवाच

मया सह त्वं सुश्रोणि दश वर्षाणि भामिनि । सर्वभूतैरदृश्या च रमस्वेह यदृच्छया ॥४५॥

व्यास उवाच

एवमुक्ता गृहं गत्वा जयत्या पाणिमुद्रहन् । तथा सहावसदेव्या दश वर्षाणि भार्गव ॥४६॥

अदृश्य सर्वभूतानां मायया संवृतं प्रभु । दैत्यास्तमागतं श्रुत्वा कृतार्थं मन्त्रसंयुतम् ॥४७॥

अभिजन्मुगृहि तस्य मुदितास्त दिदृक्षव । नापश्यन्ममाणं ते जयत्या सह संयुतम् ॥४८॥

तदा विमनसः सर्वे जाता भण्णोद्यमाश्च ते । चित्तापरातिदीनाश्च धीक्षमाणा पुनः पुनः ॥४९॥

अदृष्ट्वा तं तु संवृत्तं प्रज्जिज्मुर्यथागतम् । स्वगृहान्दैन्यवर्षास्ते चित्ताविष्टा भयातुरा ॥५०॥

रममाणं तथा ज्ञात्वा शत्रुः शोवाच गुरुम् । बृहस्पतिं महाभागं किं कर्तव्यमतः परम् ॥५१॥

गच्छाद्य दानवान्ब्रह्मन्मायया त्वं प्रलोभय । अस्माकं कुरु कार्यं त्वं बुद्ध्या संचित्य मानद ॥५२॥

तच्छ्रुत्वा वचनं काव्यं रममाणं सुसंवृतम् । ज्ञात्वा तद्रूपमास्थाय दैत्यान्प्रति ययौ गुरु ॥५३॥

गत्वा तत्रातिभक्त्याऽसौ दानवान्समुपाह्वयत । आगतास्तेऽसुरा सर्वे ददृशुः काव्यमग्रतः ॥५४॥

प्रणम्य संस्थिता सर्वे काव्यं मत्वाऽतिमोहिताः । न विदुस्ते गुरोर्मायां काव्यरूपविभाविनीम् ॥५५॥

तानुवाच गुरुः काव्यरूपं प्रच्छन्नमायया । स्वागतं मम याज्यानां प्राप्तोऽहं वो हिताय वै ॥५६॥

अहं वो बोधयिष्यामि विद्यां प्राप्ताममायया । तपसा तोषितं शत्रुर्बुध्मत्कल्याणहेतवे ॥५७॥

तच्छ्रुत्वा प्रीतममसौ जातास्ते दानवोत्तमाः । कृतकार्यं गुरुं मत्वा जहृपुस्ते विमोहिताः ॥५८॥

प्रणेमुस्ते मुदा युक्ता निरासना गतव्यथा । देवेभ्यश्च भयं त्यक्त्वा तस्युः सर्वं निरामया ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

किं कृतं गुरुरा पश्चाद्भूगुरूपेण वर्तता । छलेनैव हि दैत्यानां पौरोहित्येन धीमता ॥१॥

गुरु सुराणामनिदा सर्वविद्यानिधिस्तथा । सुतागिरस एवासौ च कथ छलकृन्मुनि ॥२॥
 धर्मशास्त्रेषु सर्वेषु सत्यधर्मस्य कारणम् । कथितं मुनिभिर्मन परमात्माऽपि लभ्यते ॥३॥
 वाचस्पतिस्तथा मिथ्या वक्ता चेद्दानवान्प्रति । क सत्यवक्ता ससारे भविष्यति गृहाश्रमी ॥४॥
 आहारादधिक भोज्य ब्रह्माण्डविभवेऽपि न । तदर्थं भुनयो मिथ्या प्रवर्तन्ते कथं मुने ॥५॥
 शब्दप्रमाणमुच्छेद शिष्टाभावे गतं न किम् । छलकर्मप्रवृत्ते वाऽविगीतत्वं गुरो कथम् ॥६॥
 देवा सत्त्वसमुद्भूता राजस्य मानवा स्मृता । तिर्यचस्तामसा प्रोक्ता उत्पत्तौ मुनिभि किल ७॥
 समराणां गुरु साक्षान्मिथ्यावादी स्वयं यदि । तदा क सत्यवक्ता स्याद्राजसस्तामस पुन ॥८॥
 क्व स्थितिस्तस्य धर्मस्य सदेहोऽयं ममात्मन । का गति सर्वजन्तूना मिथ्याभूते जगत्त्रये ॥९॥
 हरिर्ब्रह्मा शचीकान्तस्तथाऽन्ये सुरसत्तमा । सर्वे छलविधौ दत्ता मनुष्याणा च का कथा ॥१०॥
 कामक्रोधामिसन्तसा लोभोपहतचेतस । छले दत्ता सुरा सर्वे मुनयश्च तपोधना ॥११॥
 वसिष्ठो वामदेवश्च विश्वामित्रो गुरस्तथा । एते पापेरता काऽत्र गतिर्धर्मस्य मानव ॥१२॥
 इन्द्रोऽग्निश्चन्द्रमा वेधा परदारभिलम्पटा । आर्यत्वं भुवनेष्वपि स्थितं कुन मुने वद ॥१३॥
 वचनं कस्य मतम्यमुपदेशधियाऽनघ । सर्वे लोभाभिभूतास्त देवाश्च मुनयस्तथा ॥१४॥

व्यास उवाच

किं विष्णु किं शिवो ब्रह्मा मधवा किं बृहस्पति । देहवान् प्रभवत्येव विकारै सयुत सदा ॥१५॥
 रागी विष्णु शिवो रागी ब्रह्माऽपि रागसयुत । “रागवान्किमकृत्य वै न करोति नराधिप” ॥
 रागवानपि चातुर्याद्विदेह इव लक्ष्यते ॥१६॥
 सम्प्राप्ते सकटे सोऽपि गुणं सम्बाध्यते किल । कारणाद्रहितं कार्यं कथं भवितुमर्हति ॥१७॥
 ब्रह्मादीना च सर्वेषां गुणा एव हि कारणम् । पञ्चविंशत्समुद्भूता देहास्तथा न चान्यथा ॥१८॥
 काले मरणधर्मास्ते सन्दहं कीदृशं ते नृप । परोपदेशे विस्पष्टं शिष्टा सर्वे भवन्ति च ॥१९॥
 विष्णुतिर्ह्यविशेषेण स्वकार्ये समुपस्थिते । काम क्रोधस्तथा लोभद्रोहाहकारमत्सरा ॥२०॥
 देहवान्कं परित्यक्तुमीधो भवति तान्युन । ससारोऽयं महाराज सदैवैवविधं स्मृत ॥२१॥
 नायया प्रभवत्येव दुर्भाशुभमयं किल । कदाचिद्भगवान्विष्णुस्तपश्चरति दारुणम् ॥२२॥
 कदाचिद्विधायजान्वितनोति सुराधिप । कदाचित्तु रमारङ्गरञ्जित परमेश्वर ॥२३॥
 रमते किल वैकुण्ठे तद्वशास्तन्मनो विभु । कदाचिद्दानवं सार्धं युद्धं परमदारुणम् ॥२४॥
 करोति कहरासिधुस्तटाणापीडितो भुशम् । कदाचिज्जयमाप्नोति देवात्सोऽपि पराजयम् २५॥ ;
 सुखदुःखामिभूतोऽगौ भवत्येव न सशय । शोषे शेते कदाचिद्वै योगनिद्रासमावृत ॥२६॥
 काले जागर्ति विश्वात्मा स्वभावप्रतिबोधित । सर्वो ब्रह्मा हरिश्चेति इन्द्राद्या ये सुरास्तथा ॥२७॥

मुनयश्च विनिर्माणं स्वायुपो विचरन्ति हि । निशावसाने सजाते जगत्स्थावरजगमम ॥२८॥
 म्रियते नान सन्देहो नृप किञ्चित्कदापि च । स्वायुपोऽन्ते पञ्चजाद्या दायमृच्छति पार्थिव ॥२९॥
 प्रभवन्ति पुनर्विष्णुहरशक्रादय सुरा । तस्मात्कामादिवान्भावान्देहान्प्रतिपद्यते ॥३०॥
 नात्र ते विस्मय कार्य कदाचिदपि पार्थिव । ससारोऽयं तु सदग्ध काममोहादिभिर्नृप ॥३१॥
 दुर्लभस्तद्विनिर्मुक्तं पुरुष परमार्थवित् । यो बिभेतीह ससारे स दारान् करोत्यपि ॥३२॥
 विमुक्त सर्वसगेभ्यो विचरत्यविशक्त । तस्मादवहृम्पतेर्भार्या शशिनालभिता पुन ॥३३॥
 गुरुणालम्बिता भार्या तथा भ्रातुर्यवीयस । एव ससारचक्रेऽस्मिन्नागलोभादिभिर्बुध् ॥३४॥
 गार्हस्थ्यं च समास्थाय कथं भक्तो भवेन्नर । तस्मात्सर्वप्रयत्नन हित्वा ससारसारताम् ॥३५॥
 आराधयेन्महेशानी सच्चिदानन्दरूपिणीम् । तन्मायागुणतश्छन्न जयदेतच्चराचरम् ॥३६॥
 भ्रमत्युन्मत्तवत्सर्वं मदिरामत्तवन्नृप । तस्या आराधनेनैव गुणान्सर्वान्विमृद्य च ॥३७॥
 मुक्तिं भजेत मतिमान्नाम्य पथास्तिष्ठत पर । आराधिता महेशानी न यावत्कुरुते कृपाम् ॥३८॥
 तावद्भवेत्सुख कस्मात्कोन्योऽस्ति दयया युत । करुणासागरामेता भजेत्तस्मादमायया ॥३९॥
 यस्यास्तु भजनेनैव जीवमुत्तत्त्वमञ्जुते । मानुष्य दुर्लभ प्राप्य सेविता न महेश्वरी ॥४०॥
 नि श्रेणिकाप्राप्तपतिता अथ इत्येव विप्रहे । अहकारावृत विश्व गुणत्रयसमन्वितम् ॥४१॥
 असत्येनापि सम्बद्ध मुच्यते वधमन्यथा । हित्वा सर्वं तत् सर्वं समेच्या भुवनेश्वरी ॥४२॥

राजोवाच

किं कृतं गुरुणा तं काव्यरूपधरेण च । कदा शुक समायातस्तन्मे ब्रूहि पितामह ॥४३॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यत्कृतं गुरुणा तदा । कृत्वा काव्यस्वरूपं च प्रच्छन्तेन महात्मना ॥४४॥
 गुरुणा बोधिता दैत्या मत्वा काव्यं स्वकं गुरम । विश्वासं परमं कृत्वा बभूवुस्तन्मयास्तदा ॥४५॥
 विद्यार्थं शरणं प्राप्ता भृगु मत्वाऽतिमोहिता । गुरुणा विप्रलब्धास्ते लोभात्को वान् मुहुरिति ॥४६॥
 दर्शवर्षात्मके काले सम्पूर्णसमये तदा । जयत्या सह श्रीदित्वा काव्यो याज्यान्चितयत् ॥४७॥
 आश्रया मम मार्गं ते पश्यन्त सस्थिता किल । गत्वा तान् वै प्रपश्येऽहं याज्यान्ततिभयातुरान् ॥४८॥
 मा देवेभ्यो मय तेषां मद्भजानां भवेदिति । सचित्य बुद्धिमास्थाय जयती प्रत्युवाच ह ॥४९॥
 देवानेवोपसयान्ति पुत्रा मे चारुलोचने । समयस्तेऽद्य सपूर्णां जातोऽयं दशवर्षिक ॥५०॥
 तस्माद्गच्छाम्यहं दवि द्रष्टुं याज्यान्मुमक्ष्यमे । पुनरेवागमिष्यामि तवान्तिकमनुदुत ॥५१॥
 तथेति तमुवाचाय जयन्ती धर्मवित्तमा । यथेष्टं गच्छ धर्मज्ञ न ते धर्मं विलोपये ॥५२॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं काव्यो जगाम त्वरितस्ततः । अपश्यद्दानवानां च पार्श्वे वाचस्पतिं तदा ॥५३॥

छायांरूपधर सौम्य बोधयत छलेन तान । जैन धर्मं कृत स्वेन यज्ञनिदापर तथा ॥५४॥
 भो देवरिपव सत्य ब्रवीमि भवता हितम् । अहिंसा परमो धर्मो हतव्या ह्याततामिन ॥५५॥
 द्विर्जैर्भोगरतैर्वेदे दक्षित हिमन पगो । जिह्वास्वादपरै ञाममहिंसैव परा मता ॥५६॥
 एवविधानि वाक्यानि वेदशास्त्रपराणि च । ब्रुवाण गुरुमाकर्ण्य विस्मितोऽसौ भृगो सुत ॥५७॥
 चिंतयामास मनसा मम द्वेष्यो गुरु किल । वचिता किल घूर्तेन याज्या मे नात्र सशय ॥५८॥
 घिग्लोभ पापबीज वै नरकद्वारमूर्जिनम् । गुरुरप्यनृत तून् प्रेरितो येन पाप्मना ॥५९॥
 प्रमाण वचने यस्य सोऽपि पाण्डधारक । गुरु सुराणा सर्वेषा धर्मशास्त्रप्रवर्तक ॥६०॥
 किं किं न लभते लोभान्मलिनोऽकृतमानस । अयोऽपि गुरुप्येव जात पाण्डपडित ॥६१॥
 दौर्लूपचेष्टित सर्वं परिगृह्य द्विजोत्तम । वचयत्यतिममूढान्दैत्यान् याज्यान्ममाप्यसौ ॥६२॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति सचिन्त्य मनसा तानुवाच हसन्निव । वचिता मत्स्वरूपेण दैत्या किं गुरुणा किल ॥१॥
 अहं काव्यो गुरुश्चाय देवकार्यप्रसाधक । अनन वचिता यूय मद्याज्या नात्र सशय ॥२॥
 मा श्रद्धां वचोऽस्यायां दानिकोऽयं मदाकृति ।
 अनुगच्छत मा याज्यास्सयजर्तेन बृहस्पतिम् ॥३॥
 इत्याकर्ण्य वचस्तस्य दृष्ट्वा तौ सदसौ पुन । विस्मय परम जग्म काव्योऽयमिति निश्चिता ॥४॥
 स तावीक्ष्य सुसभ्रातान्गुर्वोक्त्रमुवाच ह । गुरुवो वचयत्येव मद्रूपोऽयं बृहस्पति ॥५॥
 प्राप्तो वचयितु युष्मान्देवकार्यार्थसिद्धय । मा विश्वास वचस्पस्य कुरुष्व दैत्यसत्तमा ॥६॥
 प्राप्ता विद्या मया शम्भोर्युष्मानध्यापयामि ताम् । देवभ्यो विजय नून करिष्यामि न सशय ॥७॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्य काव्यरूपधरस्य त । विश्वास परम जग्मु काव्योऽयमिति निश्चयात् ॥८॥
 काव्येन बहुधा तत्र बोधिता किल दानवा । ब्रुवधुर्न गुरोर्मयामोहिता कालपययात् ॥९॥
 एव ते निश्चय कृत्वा ततो भार्गवमब्रुवन् । अयं गुरुर्नो धर्मात्मा बुद्धिदश्च हिते रत ॥१०॥
 दश वर्षाणि सततमय न क्षास्ति भार्गव । गच्छ त्व कुहको मासि नास्माकं गुरुरप्युत्त ॥११॥
 इत्युक्त्वा भार्गव मूढा निर्भर्त्स्य च पुन पुन । जगूहस्त गुरु प्रीत्या प्रणिपत्याभिवाद्य च ॥१२॥
 बाध्यस्तु तमयान्दृष्ट्वा चुकोपाय शशाप च । दैत्यान्विबोधितान्मत्वा गुरुणा चातिवचितान् ॥१३॥
 यस्मान्मया बोधिता वै गृह्णोयुर्न च मे वच । तस्मात्प्रेनष्टज्ञा वै परामधमवाप्स्यथ ॥१४॥
 मदवशाफलं काम स्वस्ये शरले ह्यवाप्स्यथ । तदाऽस्य कण्ठ सर्वं परिज्ञात भविष्यति ॥१५॥

इत्युक्त्वाऽसौ जगामाशु भार्गवः क्रोधसंयुतः । बृहस्पतिर्मुदं प्राप्य तस्थौ तत्र समाहितः ॥१६॥
 ततः शशान्गुस्पर्शत्वा दैत्यास्तान्भार्गवेण हि । जयाम तरसा त्यक्त्वा स्वरूपं स्वं विधाय च ॥१७॥
 गत्वावाच तदा शक्रं कृतं कार्यं मया ध्रुवम् । शशः शुक्रेण ते दैत्या मया त्यक्ताः पुनः किल ॥
 निराधाराः कृता नूनं यतध्वं सुरसत्तमाः । गंशामाय महाभाग शापदग्धा मया कृताः ॥१९॥
 इति श्रुत्वा गुरोर्वीर्यं मधवा मुदमासवान् । जहृपुश्र सुराः सर्वे प्रतिपूज्य बृहस्पतिम् ॥२०॥
 संधामाय मतिं चक्रुः संविचार्य मियः पुनः । निर्ययुर्मिलिताः सर्वे दानवाभिमुक्ताः सुराः ॥२१॥
 सुरान्समुद्यताञ्ज्ञात्वा कृतोद्योगान्महाबलान् । अन्तर्हितं गुरुं चैव बभूवुश्चितयान्विताः ॥२२॥
 परस्परमथोचुस्ते मोहितास्तस्य मायया । संप्रसाद्यो महात्मा च यातोऽसौ नष्टमानसः ॥२३॥
 धंचयित्वा गतः पापो गुरुः कपटपंडितः । भ्रातृस्त्रीलंभनः प्रायो मलिनोऽन्तर्बहिः शुचिः २४॥
 किं कुर्मः क्व च गच्छामः कथं कान्य प्रकोपितम् । कुर्वमहि सहायार्थं प्रसन्नं हृष्टमानसम् ॥२५॥
 इति संचित्य ते सर्वे मिलिता भयकपिताः । प्रह्लादं पुरतः कृत्वा जग्मुस्ते भार्गवं पुनः ॥२६॥
 प्रणेमुक्ष्वरणौ तस्य मुनिर्मौनभूतस्तदा । भार्गवस्तानुवाचाथ रोपसंरक्तलोचनः ॥२७॥
 मया प्रबोधिता यूयं मोहिता गुरुमायया । न गृहीत वचो योयं तदा याज्या हितं शुचि २८॥
 तदाऽवगणितश्चाहं भवद्भिस्तद्रथं गतैः । प्राप्तं नूनं मदोन्मत्तैर्ममावमानजं फलम् ॥२९॥
 तत्र गच्छत सद्भ्रष्टा यत्रासौ कपटाकृतिः । वचकः सुरकार्यार्थी नाहं तद्वद्वि वचकः ॥३०॥

व्यास उवाच

एवं ब्रुवंत शुक्र तु थाक्यसदिग्वया गिरा । प्रह्लादस्यं तदोवाच गृहीत्वा चरणौ ततः ॥३१॥

प्रह्लाद उवाच

भार्गवाद्य समाधातान्याज्यानस्मास्तथापुरान् । त्यक्तु नाहंसि सर्वज्ञ त्वद्वितास्तनयान्हि नः ३२॥
 गते त्वयि तु मंत्रार्थं शैलूपेण दुरात्मना । त्वद्वेपमधुरालापैर्वयं तेन प्रवचिताः ॥३३॥
 अज्ञानकृतदोषेण नैवं कुप्यति शास्तिमान् । सर्वज्ञस्त्व विजानासि चित्तं नः प्रवणं त्वति ॥३४॥
 ज्ञात्वा नस्तपसा भावं त्यज कोपं महामते । ब्रुवंति मुनयः सर्वे क्षणकोपा हि साधवः ॥३५॥
 जलं स्वभावतः शीतं बह्मघातपसमागमात् । भवत्युष्णं विद्योगाच्च शीतत्वमनुगच्छति ॥३६॥
 क्रोधश्चाढालरूपो वै त्यक्तव्यः सर्वथा बुधैः । तस्माद्रोपं परित्यज्य प्रसादं कुरु सुव्रत ॥३७॥
 यदि न त्यजसि क्रोधं त्यजस्यस्मान्मुदुःखितान् । त्वया त्यक्तः सहाभाग गमिष्यामो रसातलम् ३८॥

व्यास उवाच

प्रह्लादस्य वचः श्रुत्वा भार्गवो जानचक्षुषा । विलोक्य सुमना भूत्वा तानुवाच हसन्निव ॥३९॥

न भेतव्यं न गतव्यं दानवा वा रसातलम् । रक्षयिष्यामि को याज्यान्मन्त्रैरवितथै किल ॥४०॥
 हितं सत्यं प्रवीम्यद्य मृणुष्व तत्तु निश्चयम् । वचनं मम धर्मज्ञा श्रुतं यद्वह्मण पुरा ॥४१॥
 अवश्यं भाविनो भावा प्रभवति शुभाशुभा । देवं न चान्यथा कर्तुं क्षमं कोऽपि धरातले ॥४२॥
 अद्य मदबला यूयं कालयोगादसशयम् । देवैर्जिता मकृच्चापि पातालं प्रतिपत्स्यथ ॥४३॥
 प्राप्तं पर्यायकालो व इति ब्रह्माऽभ्यभाषत । भुक्तं राज्यं भवद्भिश्च पूर्णं सर्वं समुद्धिमत् ॥४४॥
 पुगानि दद्यात् पूर्णानि देवानाक्रम्य मूर्धनि । देवयोगाच्च युष्माभिर्भुक्तं त्रैलोक्यमूर्जितम् ॥४५॥
 सार्वणिके मनौ राज्यं पुनस्तत्तु भविष्यति । पौत्रस्त्रैलोक्यविजयी राज्यं प्राप्स्यति ते बलि ४६॥
 यदा वामनरूपेण हृतं देवेन विष्णुना । तदैव च भवत्पौत्रं प्रोक्तो देवेन जिष्णुना ॥४७॥
 हृतं येन बले राज्यं देववाछार्यसिद्धये । त्वमिन्द्रो भविता चाग्रे स्थिते सार्वणिके मनौ ४८॥

भागव उवाच

इत्युक्तो हरिणा पौत्रस्त्वत्वं प्रह्लादं साधनम् । अदृश्यं सर्वभूतानां गुप्तश्चरति भीतवत् ॥४९॥
 एकतां वासवेनासौ बलिर्गर्दभरूपभाक् । शून्ये गृहे स्थितं कामं भयभीतं शतक्रतो ॥५०॥
 दृष्ट्वा बहुधा तनं वासवेन बलिस्तदा । किमर्थं गार्दभं रूपं कृतवान्दैत्यपुंगव ॥५१॥
 भोक्ता त्वं सर्वलोकस्य दैत्यानां च प्रसासिता । “न लज्जा खरूपेण तव राक्षससत्तम ॥”
 तस्य तद्वचनं श्रुत्वा दैत्यराजो बलिस्तदा ॥५२॥

प्रोवाच वचनं शरुं कोऽत्र शोकं शतक्रतो । यथा विष्णुर्महतेजा मत्स्यकच्छपता गत ॥५३॥
 तथाऽहं खरूपेण संस्थितः कालयोगतः । यथा त्वं कमले लीनः संस्थितो ब्रह्महृत्यया ॥५४॥
 पीडितश्च तथा ह्यद्य स्थितोऽहं खरूपधृक् । दैवाधीनस्य किं दुःखं किं सुखं पाकशासनं ॥५५॥
 कालं करोति वै नूनं यदिच्छति यथा तथा ।

भार्गव उवाच

इति तौ बलिदेवेशौ कृत्वा सविदमुत्तमाम् ॥५६॥

प्रबोधं प्रापतु कामं यथास्थानं च जग्मतु । इत्येतत्ते समाख्याता मया दैवबलिष्ठता ॥
 दैवाधीनं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

इति तस्य वचनं श्रुत्वा भार्गवस्य महात्मनः । प्रह्लादस्तु सुसहृष्टो बभूव नृपतन्दन ॥१॥

ज्ञात्वा देव बलिष्ठ च प्रह्लादस्तानुवाच ह । कृतऽपि युद्धे न जयो भविष्यति कदाचन ॥२॥
 तदा त जयिन प्रोचुदानवा मदगविता । सग्रामस्तु प्रकतव्यो देव किं न विदामहे ॥३॥
 निरुद्यमाना देव हि प्रधानमसुराधिप । केन दृष्ट क्व वा दृष्ट कीदृश केन निर्मितम् ॥४॥
 तस्माद्युद्ध करिष्यामो बलमास्थाय माप्रतम । भवाग्रे दैत्यवर्यं त्व सवजोऽसि महामत ॥५॥
 इत्युक्तस्तैस्तदा राजप्रह्लाद प्रबलारिहा । सेनानीश्च तदा भूत्वा देवान युद्धे समाह्वयत् ॥६॥
 सैऽपि तत्रासुरान्दृष्ट्वा सग्रामे समुपस्थितान । सर्वे सभृतसभारा देवास्तासमयोधयन ॥७॥
 सग्रामस्तु तदा घोर शक्रप्रह्लादयोरभूत् । पूर्णं वर्षशत तत्र भुनीना विस्मयावह ॥८॥
 वर्तमाने महायुद्धे क्षत्रेण प्रतिपालिता । जयमापुस्तदा दैत्या प्रह्लादप्रमुखा नृप ॥९॥
 तदैव द्रो गुरोर्वाक्यात्सर्व्यदु खविनाशिनीम् । सस्मार मनसा देवी मुक्तिदा परमा शिवाम ॥१०॥

इन्द्र उवाच

जय देवि महामाय शूलपारिणि चाविके । शस्त्रचक्रगदापद्मद्वयहस्तऽभयप्रदे ॥११॥
 नमस्ते भुवनेगानि शक्तिदर्शननायिके । दशतत्त्वात्मिके मातर्महाविन्दुस्वरूपिणि ॥१२॥
 महापृष्ठलिनीरूपे सच्चिदानन्दरूपिणि । प्राणाग्निहोत्रविद्ये ते नमो दीपतिष्ठात्मिके ॥१३॥
 पद्मकोशातरगते तुच्छे ब्रह्मस्वरूपिणि । आनन्दरूपिणे मात सर्वोपनिषदचित् ॥१४॥

मात प्रसीद सुमुरी भव हीनसत्त्वास्त्रायस्व नो जननि दैत्यपराजितान् वै ।
 त्व देवि न शरणदा भुवने प्रमाणा शक्ताऽपि दुःखशमनऽखिलवीर्ययुक्ते ॥१५॥
 ध्यायति यऽपि सुखिनो नितरा भवति दुःखाविता विगतशोकभयास्तथाऽन्ये ।
 मोक्षार्थिनो विगतमानविमुक्तसंगा ससारवारिधिजल प्रतरति एत ॥१६॥
 त्व दैवि विश्वजननि प्रथितप्रभावा मरणशायमुदिताऽर्जितहरप्रतापा ।
 एतनुमतदक्षिणं तिल कालरूपा को यति तज्ज्व चरित ननु मदबुद्धि ॥१७॥
 प्रह्ला हरश्च हरिदशरथो हरिश्च इन्द्रो यमोऽय वरुणोऽग्निसमारणौ च ।
 शत्रु क्षमा न मुनयोऽपि महानुभावो यस्या प्रभावमतुल निगमागमाश्च ॥१८॥
 यन्मात एव तव भक्तिमता महात सयारदुःखरहिता सुगन्धिधुमन्ना ।
 ये नृभिर्भाषरहिता न कदापि दुःखाभोग्ये जनिष्यत्तरगमुमे तरति ॥१९॥
 ये योग्यमाता सितधामरश्च श्रोतुं पया निविवापिच्छा ।
 स पूजिता त्व तिल पूर्वदेह नानापहाररिति चिन्तयामि ॥२०॥
 ये पूज्यमाना वरवारणस्था विलाशिनाबुदविलासयुक्ता ।
 सामान्येभ्योपनमंश्चरन्ति मन्ये हि तैस्तत्त्रिंश पूजिताऽसि ॥२१॥

व्यास उवाच

एव स्तुता मधवता देवी विश्वेश्वरी तदा । प्रादुर्बभूव तरसा सिंहाख्ण्डा चतुर्भुजा ॥२२॥
 शखचक्रगदापद्यान्विभ्रती चारुलोचना । रक्ताबरधरा देवी दिव्यमाल्यविभूषणा ॥२३॥
 तानुवाच सुरान्देवा प्रसन्नवदना गिरा । भय त्यजतु भो देवा श विधास्ये किलाघुना ॥२४॥
 हृत्युक्त्वा सा तदा देवी सिंहाख्ण्डातिसुन्दरी । जगाम तरसा तत्र यत्र दैत्या मदान्विता ॥२५॥
 प्रह्लादप्रमुखा सर्वे दृष्ट्वा देवी पुर स्थिताम् । ऊचु परस्पर भीता किं कर्तव्यमितस्तदा ॥२६॥
 देव नारायण चात्र संप्राप्ता बडिका किल । महिषातकरो नून चट्टमुडविनाशिनी ॥२७॥
 निहृनिष्यति न सर्वान्विका नान सशय । वज्रदृष्ट्या यया पूर्वं निहृती मधुकैटभौ ॥२८॥
 एव चिन्तातुरान वीक्ष्य प्रह्लादस्तानुवाच ह । योद्धव्य नाथ गतव्य पलाय्य दानवोत्तमा ॥२९॥
 नमुचिस्तानुवाचाय पलायनपरानिह । हनिष्यति जगन्माता रपिता किल हेतिभि ॥३०॥
 तथा कुर्व महाभाग यथा दुःख न जायते । व्रजामोऽर्धैव पातालं सा स्तुत्वा तदनुज्ञया ॥३१॥

प्रह्लाद उवाच

स्तौमि देवी महामाया सृष्टिस्थित्यन्तकारिणीम् । सर्वेषां जननी शक्ति भक्तानामभयवरीम् ॥३२॥

व्यास उवाच

हृत्युक्त्वा विष्णुभक्तस्तु प्रह्लाद परमाश्रित । तुष्टाव जगता धाम्नी कृताञ्जलिपुटस्तदा ॥३३॥
 माला सर्पवदाभाति मस्या सर्वं चराचरम् । सर्वाधिष्ठानरूपायै तस्यै ह्रीमूर्तय नम ॥३४॥
 त्वत्त सर्वमिदं विश्वं स्याद्वर जगम तथा । अन्ये निमित्तमात्रास्ते कर्तारस्तव निर्मिता ॥३५॥
 नमो देवि महामाये सर्वेषां जननी स्मृता । को भेदस्त्व देवेषु दैत्येषु स्वकृतपु च ॥३६॥
 मातु पुत्रेषु को भेदोऽप्यशुभेषु शुभेषु च । तथैव देवेष्वस्मासु न कर्तव्यस्त्वयाऽघुना ॥३७॥
 मादृशास्तादृशा मात सुतास्ते दानवा किल । यतस्त्व विश्वजननी पुराणेषु प्रकीर्तिता ॥३८॥
 तैऽपि स्वार्थपरा नून तथैव वयमप्युत । नातर दैत्यसुरयोर्भेदोऽय मोहसम्भव ॥३९॥
 धनदारादिभोगेषु वय सक्ता दिवानिशां । तथैव देवा देवशि को भेदोऽसुरदेवयो ॥४०॥
 तैऽपि कश्यपदायादा वय तत्सम्भवाः किल । कुतो विरोधसभूतिर्जाता मातस्तवाघुना ॥४१॥
 न तथा विहित मातस्त्वयि सवसमुद्भवे । साम्यतैव त्वया स्थाप्या देवेष्वस्मासु चैव हि ॥४२॥
 गुणव्यतिकरात्सर्वं समुत्पन्ना सुरामुरा । गुणान्विता भवेयुस्ते वय दहभृतोऽमरा ॥४३॥
 काम क्रोधश्च लोभश्च सर्वदेहेषु सस्थिता । वर्तन्ते सर्वदा तस्मात्कोऽविरोधी भवेज्जन ॥४४॥
 त्वया मियो विरोधोऽय कल्पित विलंबीतुक्ता । मन्यामहे विभेदेन नून मुददिदृशया ॥४५॥
 अयथा सख भ्रातृणा विरोध वीदृशोऽनघे । त्यचनेच्छसि चामुढे वीक्षितु कलह किल ॥४६॥

जानामि धर्मं धर्मज्ञे वेदिं चाहं शतक्रतुम् । तथापि कलहोऽस्माकं भोगार्थं देवि सर्वदा ॥४७॥

एकः कोऽपि न शास्ताऽस्ति संसारे त्वा विनाऽम्बिके ।

स्पृहावतस्तु कः कर्तुं क्षमते वचनं बुधः ॥४८॥

देवासुरैरयं सिधुर्मयितः समये क्वचित् । विष्णुना विहितो भेदः सुधारत्नच्छलेन वै ॥४९॥

त्वयाऽसौ कल्पितः क्षीरिः पालकत्वे जगद्गुरुः । तेन लक्ष्मीः स्वयं लोभाद्गृहीताऽमरसुन्दरी ॥५०॥

ऐरावतस्तथेन्द्रेण पारिजातोऽयं कामघुक् । सुरैरुष्वैधवाः सर्वे गृहीतं वैष्णवेच्छया ॥५१॥

अनयं तादृशं कृत्वा जाता देवास्तु धाधवः । “अन्यायिनः सुरा नूनं पश्य त्वं धर्मलक्षणम् ॥”

संस्थापिता. सुरा नूनं विष्णुना बहुमानिता ॥५२॥

नूनं दैत्याः पराभूवन्पश्य त्वं धर्मलक्षणम् । क्व धर्मः कीदृशो धर्मः क्व कार्यं क्व च साधुता ॥

कथयामि च कस्याग्रे सिद्धं भैमासिकं मतम् । तार्किका युक्तिवादजा विधिजा वेदवादकाः ॥५४॥

उक्ताः सकर्तृकं विश्वं विवदन्ते जडात्मकाः । कर्ता भवति चेदस्मिन्संसारे वितते किल ॥५५॥

विरोधः कीदृशस्तत्र चैककर्मणि वै मियः । वेदेनैकमतिः कस्माच्छास्त्रेष्वपि तथा पुनः ॥५६॥

नैकवाक्यं वचस्तेषामपि वेदविदा पुनः । यतः स्वार्थेपरं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥५७॥

नि.स्पृहः कोऽपि संसारे न भवेन्न भविष्यति । शशिनाऽयं गुरोर्भार्या हृता ज्ञात्वा बलादपि ॥५८॥

गौतमस्य तथेन्द्रेण जानता धर्मनिश्चयम् । गृत्णाऽनुजभार्या च भुक्ता गर्भवती बलात् ॥५९॥

शतो गर्भगतो बालः कृतश्चाधस्तथा पुनः । विष्णुना च शिरसिच्छन्नं राहोश्चक्रेण वै बलात् ॥६०॥

अपराधं विना कामं तदा सत्त्ववत्ताम्बिके । पौत्रो धर्मवतां शूरः सत्यवतपरायणः ॥६१॥

यज्वा दानपतिः शातः सर्वजः सर्वपूजकः । कृत्वाऽयं वामनं रूपं हरिणा छलवेदिना ॥६२॥

वंचितोऽसौ बलिः सर्वं हृतं राज्यं पुरा किल । तथापि देवान्धर्मस्यान्प्रवदन्ति मनोपिणः ॥६३॥

वदन्ति चाटुषादाश्च धर्मवादाअयं गताः । एवं ज्ञात्वा जगन्मातयं येच्छसि तपा क्रुह ॥६४॥

दारणा दानवाः सर्वे जहि वा रक्ष वा पुनः ।

श्रादेन्युवाच

सर्वे मृच्छत पातालं तत्र वामं यथेष्टितम् ॥६५॥

दानवाः सर्वे निर्भया गतमन्यवः । काल. प्रतीक्ष्यो युष्माभिः. कारणं न मुनेऽमुने ॥

मुनिर्वेदपराणां हि मुखं सर्वत्र सर्वदा । त्रिलोक्यस्य च राज्येऽपि न मुनं लोभचेतसां ॥

शृतेऽपि न मुखं पूर्णं सस्पृहाणा फलैरपि । तस्मात्त्यक्त्वा महोमेतो प्रयातव्य महोत्तरम् ॥६८॥

ममाज्ञां पुरतः कृत्वा सर्वे विगतवल्मषाः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्यान्त्येत्युक्त्वा रसातलम् ॥६९॥

प्रणम्य दानवाः सर्वे गताः शक्याऽभिरश्रिताः । अन्तर्दधे ततो देवी देवाः स्वमुर्वनं गताः ॥७०॥

त्यक्त्वा वैरं न्यिताः सर्वे ते तदा देवदानवाः । एतदाख्यानमखिलं यः शृणोति वदन्यम् ॥

सर्वदुःखविनिर्मुक्तः प्रयाति पदमुत्तमम् ॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भृगुणापान्मुनिषेष्ठ हरेच्छ्रुतवर्मण । अवतारा कथं जाना कस्मिन्मन्वन्तरे विमो ॥१॥

विष्णुराद्र पर्मण अवतारकथा हरेः । पापनाशकरो ब्रह्मच्छ्रुता सर्वसुखावहाम् ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजप्रवक्ष्यामि अवतारान् हरेर्यथा । कस्मिन्मन्वन्तरे जाता युगे कस्मिन्नराधिप ॥३॥

येन सप्त दशार्थं कृतं नारायणेन वै । तस्यैव नृप वक्ष्यामि सुशेषेण तवानुना ॥४॥

धर्मस्यैवावतारोऽभूच्छाशुपे मनुसमवे । नरनारायणौ धर्मपुत्री क्वातो महोत्तले ॥५॥

अथ वैश्वनाभ्योऽस्मिन्त्रितीये तु युगे पुन । दत्तात्रेयोऽवतारोऽग्रे । पुत्रत्वमगमद्वरि ॥६॥

ब्रह्मा विष्णुश्च शक्रश्चैव देवसत्तमा । पुत्रत्वमगमन्वदास्तस्याग्नेर्मरिषा वृणा ॥७॥

अननूयाजिपत्नी च सतीनामुत्तमा सती । मया सश्रयिता दवा पुत्रत्वमगमग्र्य ॥८॥

ब्रह्माऽनूयांमन्यस्यु दत्तात्रेयो हरिः स्वयम् । दुर्वासा ऋष्योऽग्री पुत्रत्वं ते प्रयदरे ॥९॥

नृसिंहस्यावतारस्यु दशकार्पायमिदम् । चतुर्थं तु युगं जातो द्विषारूपो मनोहर ॥१०॥

हिम्पकनिगो सम्यन्वपाय भगवान् हरिः । षष्ठे र्षे नारसिंह दवाना विस्मयनदम् ॥११॥

बन्तिममनार्याय श्रेष्ठे चैनायुगं तथा । चकार रूपं भगवान् वामन वदपान्मुने ॥१२॥

एतन्मया मया नृप राज्यं तस्य जहन् ह । पानाऽभ्यापमानां बलिं वामनरूपेण ॥१३॥

युगे चैतन्विशेषे वेतास्य भगवान् हरिः । जमदग्निमुनो जातो रामो नाम महाबल ॥१४॥

रात्रिपातकर श्रीमान्वायनादो त्रिनेत्रिय । दत्तवान्मेदिनी कृष्णां वदपपाय महाभने ॥१५॥

मो वै परन्तुष्टामास्यो हरेच्छ्रुतवर्मण । अवतारस्यु रात्रे वदित पापनाशन ॥१६॥

वेतायुगे रथोर्वशे रामो दशरथात्मजः । नरनारायणौ द्वौ जातौ भुवि महाबलौ ॥१७॥

जानामि धर्मं धर्मज्ञे वेदिं चाह शतक्रतुम् । तथापि कल्होऽस्माकं भोगार्थं देवि सर्वदा ॥४७॥

एकं कोऽपि न शास्ताऽस्ति ससारे त्वा विनाऽम्बिके ।

स्पृहावतस्तु कं कर्तुं क्षमते वचनं बुध ॥४८॥

देवासुरैरयं सिधुर्मयित समये क्वचित् । विष्णुना विहितो भेद सुधारत्नच्छलेन वै ॥४९॥

त्वयाऽसौ कल्पित शौरि पालकत्वे जगदगुरु । तेन लक्ष्मी स्वयं लोमादगृहीताऽमरसुन्दरी ॥५०॥

ऐरावतस्तथेन्द्रेण पारिजातोऽयं कामधुकु । सुरैरुच्चैश्च वा सर्वं गृहीतं वैष्णवेच्छया ॥५१॥

अनयं तादृशं कृत्वा जाता देवास्तु साधवः । “अन्यायिनं सुरा नूनं पश्य त्वं धर्मलक्षणम् ॥”

सस्यापिता सुरा नूनं विष्णुना बहुमानिना ॥५२॥

नूनं दैत्या पराभूवन्त्यस्य त्वं धर्मलक्षणम् । क्व धर्मं कोदशो धर्मं क्व कार्यं क्व च साधुता ॥

कथयामि च कस्याप्रे सिद्धं मैमासिकं मतम् । तार्किका युक्तिवादजा विधिज्ञा वेदवादका ॥५४॥

सत्तां सकर्तृकं विश्वं विवदते जडात्मका । कर्ता भवति चेदस्मिन्ससारे चित्तं किल ॥५५॥

विरोधं कोदृशस्तत्र चैकधर्मिणि वै मिथ । वेदेनैकमतिं कस्माच्छास्त्रेष्वपि तथा पुनः ॥५६॥

नैकवाक्यं वचस्तेषामपि वेदविदा पुनः । यतः स्वार्थपरं सर्वं जगत्स्यावरजगन्म ॥५७॥

नि स्पृहं कोऽपि ससारे न भवेन्न भविष्यति । शशिनाऽयं गुरोर्भार्या हुता ज्ञात्वा बलादपि ॥५८॥

गौतमस्य तथेन्द्रेण जानता धर्मनिश्चयम् । गुरुणाऽनुजभार्या च भुक्ता गर्भवती बलात् ॥५९॥

शमो गर्भगतो बालः कृतश्चाधस्तथा पुनः । विष्णुना च शिरसिष्ठं राहोश्चक्रेण वै बलात् ॥६०॥

अपराधं विना कामं तदा सत्त्ववताम्बिके । पौत्रो धर्मवता दूरं सत्त्ववतपरायण ॥६१॥

यज्वा दानपतिं दातुं सर्वज्ञं सर्वपूजकं । कृत्वाऽयं वामनरूपं हरिणा छलवेदिना ॥६२॥

वधितोऽसौ बलिं सर्वं हृतं राज्यं पुरा बलि । तथापि दवाधर्मस्यान्वददति मनीषिण ॥६३॥

वदति पाटुषादाश्च धर्मवादाक्षयं गता । एव ज्ञात्वा जगन्मातर्यं येच्छसि तथा कुरु ॥६४॥

दारणा दानवा सर्वे जहि वा रक्ष वा पुनः ।

श्रादेव्युवाच

मयै रक्षन्त पातालं तत्र वामं यथेष्टितम् ॥६५॥

गच्छ दावा मयै निर्भया गतमयव । पालं प्रतोद्यो युष्माभिः वारणं स शुभः शुभे ॥

मुनिवैशंपराणां हि सुरा सर्वत्र सर्वदा । गोलोकस्य च राज्येऽपि न शुभं लोभचेनयाम् ॥

हृतेऽपि न सुरा पूर्णं सत्पुत्राणां परैरपि । तस्माच्चक्षत्वा महीमेतां प्रयात्वेद्य महीतलम् ॥६८॥

ममाज्ञां पुरतः श्रुत्वा मयै विगतवत्तमा ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्यास्तथेत्युक्त्वा रसातलम् ॥६९॥

प्रणम्य दानवा सर्वे गता शक्त्याऽभिरक्षिता । अन्तर्दधे ततो देवी देवा स्वभुवनं गता ॥७०॥
त्यक्त्वा वैरं स्थिता सर्वे ते तदा देवदानवा । एतदास्थानमखिलं यं शृणोति वदत्ययम् ॥

सर्वं दुःखविनिर्मुक्तं प्रयाति पदमुत्तमम् ॥७१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भृगुशापान्मुनिश्रेष्ठ हरेरद्भुतकर्मण । अवतारा वयं जाता कस्मिन्मन्वन्तरे विभो ॥१॥
विस्तराद्ब्रह्म धर्मज्ञ अवतारकथा हरे । पापनाशकरी ब्रह्मच्छ्रुता सर्वसुखावहाम् ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजप्रवक्ष्यामि अवतारान् हरेर्यथा । यस्मिन्मन्वन्तरं जाता युगे यस्मिन्नराधिप ॥३॥
येन रूपेण यत्कार्यं कृतं नारायणेन वै । तत्सर्वं नृप वक्ष्यामि संक्षेपेण तवाधुना ॥४॥
धर्मस्थैवावतारोऽभूच्चक्षुषे मनुसम्भवे । नरनारायणौ धमपुत्रौ स्यातां महीतले ॥५॥
अथ वैवस्वतास्येऽस्मिन् द्वितीये तु युगे पुनः । दत्तात्रेयोऽवतारोऽने पुत्रत्वमगमद्वरि ॥६॥
ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्त्रयोऽमी देवसत्तमा । पुत्रत्वमगमन्देवास्तस्यानेर्मरियया वृता ॥७॥
अनसूयाऽन्निपत्नी च सतीनामुत्तमा सती । यया संप्राप्तिता दवा पुत्रत्वमगमच्छय ॥८॥
ब्रह्माऽभूत्सोमरूपस्तु दत्तात्रेयो हरिस्वयम् । दुर्वासा रद्रूपोऽसौ पुत्रत्वं ते प्रपेदिरे ॥९॥
नृसिंहस्यावतारस्तु देवकार्यार्थसिद्धयः । चतुर्थे तु युगे जातो द्विघोरूपो मनोहरः ॥१०॥
हिरण्यकशिपोऽस्यैव भगवान् हरिः । चक्रे रूपं नारसिंहं देवानां विस्मयप्रदम् ॥११॥
वैश्वदेवमनार्यामि श्रेष्ठे त्रेतायुगे तथा । चकार रूपं भगवान् वामनं वक्ष्यमाणम् ॥१२॥
छल्यित्वा मत्तं भूर्प राज्ञ्यं तस्य जहाग ह । पातालं स्थापयामास बलिं वामनरूपधृक् ॥१३॥
युगे चैकानविशेऽयं त्रेतास्य भगवान् हरिः । जगदग्निमुतो जातो रामो नाम महाबलः ॥१४॥
शत्रिपातकरः श्रीमान् सत्यवादी जितेन्द्रियः । दत्तवामेदिनीं वृत्स्ना वक्ष्यमाणं महात्मने ॥१५॥
यो वै परशुरामाख्यो हरेरद्भुतकर्मणः । अवतारस्तु राजेंद्र कथितं पापनाशनं ॥१६॥
त्रेतायुगे स्योर्वदो रामो दशरथात्मजः । नरनारायणाक्षौ द्वौ जातौ भुवि महाबलौ ॥१७॥

अष्टाविंशे युगे शस्तौ द्वापरेऽर्जुनशौरिणो । भरामारावतारार्थं जातौ कृष्णार्जुनौ भुवि ॥१८॥
 कृतवंतो महायुद्धं कुरतेऽनेनिराणम् । एवं युगे युगे राजप्रवतारा हरेः किल ॥१९॥
 भवन्ति बहवः कामं प्रवृत्तेरनुसृतः । प्रवृत्तेरगिलं सर्वं वशमेतज्जगत्तनयम् ॥२०॥
 यथेच्छति तद्देवेयं भ्रामयत्यनिनं जगत् । पुष्पस्य त्रियार्यं ना रचयत्यगिलं जगत् ॥२१॥
 दृष्ट्वा पुरा हि भगवाञ्जगदेतच्चराचरम् । सर्वादं सर्वगश्चासी दुर्जयः परमोऽव्ययः ॥२२॥
 निरालंबो निराकारो निःस्पृहश्च परात्परः । उपाधितन्मित्रा भाति मर्यादाः सा प्रवृत्तिः परा ॥२३॥
 उत्पत्तिकालयोगात्मा भिन्ना भाति शिवा तदा । सा विश्वं कुरुते कामं सा पालयति कामदा ॥२४॥
 कल्पान्तो संहर्त्येव निरुपा विश्वमोहिनी । तया युक्तोऽमृजद्ब्रह्मा पिप्पुः पात तयान्वितः २५॥
 रुद्रः संहर्ते कामं तया समिलित शिवः । सा चैवोत्पाद्य कानुत्स्यं पुरा वै नृपमत्तमम् ॥२६॥
 कुत्रचित्स्यापयानास दानवाना जयाय च । एवमस्मिंश्च ससारे सुखदुःखान्ताः किल ॥

भवन्ति प्राणिनः सर्वे विधितं प्रनियन्त्रिताः ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वारागनास्त्वया ख्याता नरनारायणाश्रमे । एकं नारायणं वातं कामयानाः स्मरतुराः ॥१॥
 शक्तुकामस्तदा जातो मुनिर्नारायणश्च ताः । निवारितो नरेणाथ भ्रात्रा धर्मविदा नृप ॥२॥
 किं कृतं मुनिना तेन व्यसने समुपस्थिते । तामिः संकल्पितेनाथ कामार्थाभिर्भुशं मुने ॥३॥
 शत्रेणोत्पादितामिश्च बहुप्रार्थनया पुनः । याचितेन विवाहार्थं किं कृतं तेन जिष्णुना ॥४॥
 इत्येतन्मोक्षोत्तुमिच्छामि शरितं तस्य मोक्षदम् । नारायणस्य मे ब्रूहि विस्तरेण पितामह ॥५॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यथा तस्य महात्मनः । धर्मपुत्रस्य धर्मज्ञ विस्तरेण वदामि ते ॥६॥
 शप्तुकामस्तु संदृष्टो नरेणाथ यदा हरिः । वारितोऽसौ सभाश्वास्य मुनिर्नारायणस्तदा ॥७॥
 शतकोपस्तदोवाच तास्तपस्वी महामुनिः । स्मितपूर्वमिदं वाक्यं मधुरं धर्मनन्दनः ॥८॥
 अस्मिञ्जनि चार्वन्ध्रः कृतसंकल्पवानहम् । आवाग्या च न कर्तव्यः सर्वथा दारसंग्रहः ॥९॥
 तस्माद्गच्छन्तु त्रिदिवं कृपां कृत्वा भगोपरि । धर्मज्ञा न प्रकुर्वन्ति व्रतभंगं परस्य वै ॥१०॥
 शृंगारेऽस्मिन्प्रसे नूनं स्थायीभावो रतिः स्मृतः । कथं करोमि संबन्धं तदभावे सुलोचना ॥११॥
 वारणेन विना कार्यं न भवेदिति निश्चयः । कविभिः कथितं शास्त्रे स्थायीभावो रस किल १२॥

घन्यः सुचारुसर्वांगः सभाग्योऽहं धरातले । प्रीतिपात्रं यतो जातो भवतीनामकृत्रिमम् ॥१३॥
 भवतीभिः कृपा कृत्वा रक्षणीयं व्रतं मम । भविष्यामि महाभागाः पतिरप्यन्यजन्मनि ॥१४॥
 अष्टाविंशे विशालाक्ष्यो द्वापरेऽस्मिन्वरातले । देवानां कार्यसिद्धयर्थं प्रभविष्यामि सर्वथा ॥१५॥
 तदा भवत्यो महाराः प्राप्य जन्म पृथक्पृथक् । भूपतीनां सुता भूत्वा पत्नीभावं गमिष्यथ ॥१६॥
 इत्याश्वास्य हरिस्तास्तु प्रतिश्रुत्य परिग्रहम् । व्यसर्जयत्स भगवान्जग्मुश्च विगतज्वराः ॥१७॥
 एवं विसर्जितास्तेन गताः स्वर्गं तद्वागना । शक्राय कथयामासु कारणं सकलं पुनः ॥१८॥
 आश्रुत्य मधवा ताम्यो वृत्तातं तस्य विस्तरात् । तुष्टाव तं महात्मानं नारीर्दुष्टा तयोर्वशीः ॥१९॥

इन्द्र उवाच

अहो धैर्यं मुने, कामं तयैव च तपोबलम् । येनोर्वक्ष्यं स्वतपसा तादृग्रूपाः प्रकल्पिताः ॥२०॥
 इति स्तुत्वा प्रसन्नात्मा यभूव मुरराद् तत । नारायणोऽपि धर्मात्मा तपस्पभिरतोऽभवत् ॥२१॥
 इत्येतत्सर्वमाख्यात मुनेर्वृत्तातमद्भुतम् । नारायणस्य सकलं नरस्य च महामुने ॥२२॥
 सौ हि कृष्णार्जुनौ वीरौ भूभारहरणाय च । जातौ सौ भरतश्रेष्ठ भृगोः क्षापवशादिह ॥२३॥

राजोवाच

कृष्णावतारचरितं विस्तरेण वदस्व मे । सदेहो मम चित्तेऽस्ति तं निवारय मानव ॥२४॥
 ययो, पुनस्त्वमापन्नौ हर्यनंतौ महाबली । देवकीवसुदेवौ तौ दुःखभाजौ कथं मुने ॥२५॥
 कंसेन निगटे बद्धौ पोटितौ बहुवत्सरान् । ययोः पुत्रो हरिः साक्षात्तपसा तोषितोऽभवत् ॥२६॥
 जातोऽसौ मथुरामा तु गोकुले स कथं गतः । कंसं हत्वा द्वारवत्या निवास कृतवान्कथम् ॥२७॥
 पित्रादितेजितं देशं समृद्धं पावनं त्रिलः । त्यक्त्वा देशातरेऽनार्यं गतवान्कथं हरिः ॥२८॥
 कुलं च द्विजशापेन कथमुत्सादितं हरे । भारवतारणं कृत्वा वामुदेव मनातनः ॥२९॥
 देहं मुमोच तरसा जगाम च दिवं हरिः । पापिष्ठानां च भारेण व्याकुलाऽभूच्च मेदिनी ॥३०॥
 ते हता वामुदेवेन पायैनामितकर्मणा । लुठिता यैर्हरे पत्न्यस्ते कथं न निपातिताः ॥३१॥
 भीष्मो द्रोणस्तथा कर्णो बाह्योऽकीप्यय पायिव । वीरादोऽय विवर्णश्च धृष्टद्युम्नश्च पायिव ॥३२॥
 सोमदत्तादयः सर्वे निहता समरे नृप । तेषामुत्तारितो भारश्चौराणां न हतं कथम् ॥३३॥
 कृष्णपत्न्यं कथं दुःखं प्राप्ता प्राप्ते पतिव्रता । सदेहोऽयं मुनिश्च ह्ये चित्ते मे परिवर्तने ॥३४॥
 वसुदेवस्तु धर्मात्मा पुत्रदुःखेन तापितः । त्यक्तवान् कथं प्राप्तां न पश्ये जगाम ह ॥३५॥
 पांडवा धर्मसंयुक्ताः कृष्णे च निरता सदा । ते कथं दुःखभोक्तारो ह्यभवन्मुनिसत्तम ॥३६॥
 द्रोपदी च महाभागा कथं दुःखस्य भागिनी । वेदीमध्याच्च संजाता लज्जयासंभवा त्रिल ॥३७॥
 समायान् च समानेता रजोदोषसमन्विता । वाञ्छा दुःशासननाथ वैशप्रहणकगिता ॥३८॥

अष्टाविंशे युगे शस्तौ द्वापरेऽर्जुनशौरिणौ । घराभारावतारार्थं जातो कृष्णार्जुनौ भुवि ॥१८॥
 कृतवतो महायुद्ध कुक्षेत्रेऽनिदारुणम् । एव युग युगे राजन्वतारा हरे किल ॥१९॥
 भवति बहव काम प्रवृत्तेरनुरूपतः । प्रकृतेरपिल सर्वं वक्ष्येतज्जगत्तदयम् ॥२०॥
 यथेच्छति तदैवेय भ्रामयत्यनिना जगतः । पुरुषस्य प्रियार्थं सा रचयत्यखिल जगतः ॥२१॥
 दृष्ट्वा पुरा हि भगवाञ्जगदेतच्चराचरम् । सर्वादि सर्वगश्चास्मी दुर्लभ परमाऽव्यय ॥२२॥
 निरालम्बो निराकारो निःस्पृहश्च परात्परः । उपाधितस्त्रिधा भातियस्या मा प्रकृति परा ॥२३॥
 उत्पत्तिकालयोगात्मा भिन्ना भाति शिवा तदा । सा विश्वं ब्रूत काम सा पालयति कामदा ॥२४॥
 कल्पान्ते सहरत्येव त्रिरूपा विश्वमाहिनी । तया युक्तोऽमृजदब्रह्मा विष्णु पाति तयान्वित २५॥
 रुद्र सहरते काम तया समिलित शिव । सा चैवोत्पाद्य काकुत्स्थ पुरा वै नृपसत्तमम् ॥२६॥
 कुत्रचित्स्थापयामास दानवाता जयाय च । एकमस्मिन् ससार सुखदुःखाऽऽस्ता किल ॥
 भवति प्राणिन सर्वे विजितवनियन्त्रिता ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पौण्ड्रशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वारागनास्त्वया ख्याता नरनारायणाश्रमे । एक नारायणं श्रात कामयाना स्मरातुरा ॥१॥
 क्षाप्तुकामस्तदा जातो मुनिनारायणश्च ता । निवारितो नरेणाय भ्रात्रा धर्मविदा नृप ॥२॥
 किं कृतं मुनिना तेन व्यसने समुपस्थिते । तानि सकल्पितेनाथ कामार्थाभिर्भूश मुने ॥३॥
 शत्रेणोत्पादितामिच्छा बहुप्रायनया पुनः । माचितेन विवाहार्थं किं कृतं तेन जिष्णुना ॥४॥
 इत्येतच्छ्रोतुमिच्छामि चरितं तस्य मोक्षदम् । नारायणस्य मे ब्रूहि विस्तरेण पितामह ॥५॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि यथा तस्य महात्मनः । धर्मपुत्रस्य धर्मज्ञं विस्तरेण वदामि ते ॥६॥
 क्षाप्तुकामस्तु सद्दृष्टो नरनाथ यदा हरिः । वारितोऽसौ समाश्वास्य मुनिनारायणस्तदा ॥७॥
 शातकोपस्तदोवाच तास्तपस्वी महामुनिः । स्मितपूर्वमिदं वाक्यं मधुरं धर्मनन्दन ॥८॥
 अस्मिञ्जन्मनि चार्वण्यं कृतसकल्पवानहम् । आवाभ्या च न कर्तव्यं सर्वथा दारसग्रह ॥९॥
 तस्माद्रक्षतुं त्रिदिवं कृपा कृत्वा ममोपरि । धर्मज्ञा न प्रकुर्वन्ति व्रतभग परस्य वै ॥१०॥
 शृण्वारेऽस्मिन्प्रसे नूनं स्थायीभावो रति स्मृतः । कथं करोमि सबन्धं तदभावे सुलोचना ॥११॥
 वारणेन विना कार्यं न भवेदिति निश्चयः । कविभिः कथितं शास्त्रे स्थायीभावो रसः किल १२॥

तैरह पीडिता शक्र माराक्राताऽक्षमा विभो । किं करोमि क्व गच्छामि चिंता मे महती स्थिता ॥८॥
 पीडिताऽह वराहण विष्णुना प्रभविष्णुना । शक्र जानीहि हरिणा दुःखाददुःखतर गता ॥९॥
 याताऽह दुष्टदैत्येन कश्यपस्यात्मजेन वै । हताऽह हिरण्याक्षेण मग्ना तस्मिन्महार्णवे ॥१०॥
 तदा सूकररूपेण विष्णुना निहतोऽप्यसी । उद्धृताऽह वराहेण स्थापिता हि स्थिरा कृता ॥११॥
 मोचेद्रसातले स्वस्या स्थिता स्या सुखशायिनी । शक्राऽस्म्यद्य देवश भार बोधुं दुरात्मनाम् ॥१२॥
 अग्रे दुष्ट समायाति ह्यष्टाविंशस्तया कलि । तदाऽह पीडिता शक्र गताऽस्म्याशु रसातलम् ॥१३॥
 तस्मात्त्व देवदेवेश दुःखरूपार्णवस्य च । पारदो भव भार मे हर पादौ नमामि ते ॥१४॥

इन्द्र उवाच

इहे किं ते करोम्यद्य ब्रह्माण शरणं व्रज । अहं तन्नागमिष्यामि स तं दुःखं हरिष्यति ॥१५॥
 तच्छ्रुत्वा त्वरिता पृथ्वी ब्रह्मलोकं गता तदा । शक्रोऽपि पृष्ठतः प्राप्तः सर्वदेवपुरं सरः ॥१६॥
 सुरभीमागता तत्र दृष्ट्वा च प्रजापति । महीं ज्ञात्वा महाराजं ध्यानेन समुपस्थिताम् ॥१७॥
 कस्माद्बुद्धिं कल्याणि किं ते दुःखं वदामि नृणां । पीडिताऽसि च केन त्वं पापाचारेण भूवन्द ॥१८॥

धरोवाच

कलिं प्रायाति दुष्टोऽयं विभेमि तद्भयादहम् । पापाचारा प्रजास्तत्र भविष्यन्ति जगत्सते ॥१९॥
 राजानश्च दुराचारा परस्परविरोधिना । चौरकर्मरता सर्वे राक्षसा पूर्णवैरिणः ॥२०॥
 तान्हुत्वा नृपती भारं हरं मेऽद्य पितामह । पीडिताऽस्मि महाराज सैन्यभारेण भूभृताम् ॥२१॥

ब्रह्मोवाच

नाहं शक्तस्तथा देवि भारवतरणे तव । गच्छाद्य सदनं विष्णोर्देवदेवस्य चक्रिणः ॥२२॥
 स ते मारापनोद वै हरिष्यति जनार्दन । पूर्वं मयापि ते कार्यं चिन्तितं सुविचार्यं च ॥२३॥
 तत्र गच्छ सुर्येष्टे यत्र देवो जनार्दन ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वदवर्ताऽसौ पुरस्त्वयं सुराश्च गाम् ॥२४॥
 जगाम विष्णुसदनं हसारुध्यतुर्मम । गुहाय वदवाक्यं भक्तिप्रवणमानस ॥२५॥

ब्रह्मोवाच

सहस्रशोर्पास्त्वमसि सहस्राक्ष सहस्रपात । त्वं वेदपुरयः पूर्वं देवदेव सनातन ॥२६॥
 भूतपर्वं भविष्यन् च वर्तमानं च यद्विभो । श्रमरं त्वया दत्तमस्माकं च रमापते ॥२७॥
 एतावन्महिमा तेऽस्ति यो न वर्तते जगत्त्रये । त्वं वर्ताप्यविना हर्ता त्वं सर्वगतोऽश्वर ॥२८॥

पीडिता सिंधुराज्ञाऽथ वनमध्यगता सती । तथैव कोचकेनापि पीडिता रुदती भृशम् ॥३९॥
 पुनः पर्ववत् सस्यास्तु निहता द्रौणिना गृहे । सुमद्राया सुतो युद्धे बाल एव निपातित ॥४०॥
 तथा च देवकीपुत्रा पट् वसेन निपूडिता । समर्थेनापि हरिणा दैवेन कृतमयथा ॥४१॥
 यादवानां तथा शापः प्रभासे निघ्नः पुनः । कुलक्षयस्तथा तीव्रस्तत्पत्नीनां च लुठनम् ॥४२॥
 विष्णुना चेश्वरेणापि साक्षान्नारायणेन च । उग्रसेनस्य सेवा वै दासवत्सतत कृता ॥४३॥
 संदेहोऽयं महाभाग तत्र नारायणे भुनो । सर्वजंतुसमानत्वं व्यवहारे निरतरम् ॥४४॥
 हृषीकेशादयो भावा सर्वेषां सदृशा कथम् । ईश्वरस्य हरेर्जाता कथमप्ययथा मतिः ॥४५॥
 तस्माद्विस्तरतो ब्रूहि कृष्णस्य चरितं महत् । अलौकिकेन हरिणा कृतं कर्म महोत्तले ॥४६॥
 हृता आमुं क्षये दैत्या वलेशेन महता पुनः । क्वैश्वर्यशक्तिं प्रथिता हरिणा भुनिसत्तम ॥४७॥
 शक्तिमणीहरणे नूनं गृहीत्वाऽथ पलायनम् । कृतं हि वासुदेवेन चौरवच्चरितं तदा ॥४८॥
 मयुरामडलं त्यक्त्वा समुद्रं कुलसमतमः । जरासंधभयात्तेन द्वारकागमनं कृतम् ॥४९॥
 तदा केनापि न ज्ञातो भगवान्हरिरीश्वरः । किञ्चित्प्रब्रूहि मे ब्रह्मन्कारणं व्रजगोपनम् ॥५०॥
 एते चान्ये च बहवः सदेहा वासवीमुत । नाप्तयाचं महाभाग सर्वज्ञोऽसि द्विजोत्तम ॥५१॥
 गोप्यस्तथैकं सदेहो हृदयान्न निवर्तते । पाचाल्या पञ्चभर्तृत्वं लोके किं न जुगुप्सितम् ५२॥
 सदाचारं प्रमाणं हि प्रवदति मनीषिणः । पशुघर्मं कथं तैस्तु समर्थैरपि सञ्चितं ॥५३॥
 भीष्मेणापि हृतं किं वा देवरूपेण भूतत्रे । गोलकी तौ समुत्पाद्य यतु वशस्य रक्षणम् ॥५४॥
 धिग्धमनिर्णयं कामं मुनिभिः परिदर्शितं । यत्नं केनाप्युपायान् पुत्रोत्पादनलक्षणं ॥५५॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

शृणु राजप्रबन्धानि कृष्णस्य चरितं महत् । अवतारवारणं चैव दव्याश्चरितमद्भुतम् ॥१॥
 धर्मवदा भराव्रता रुदती चानिवर्तिता । गोरुपधारिणी द्रोणा भीताऽगच्छन्निविष्टपम् ॥२॥
 पृष्टा घात्रेण वि तज्ज चर्तत मममित्ययः । वेन वै पीडिताऽसि त्वं वि ते दुःखं वसुधरे ॥३॥
 तच्छ्रुत्वा तदोवाच शृणु दवश मेऽतिलम् । दुःखं पृच्छामि यत्त्वं मे भाराव्रताऽस्मि मानदः ॥४॥
 जरासंधो महापापो मागधेषु पतिर्गमः । शिगुपावस्तथा चैव कारिणः प्रतापवाक् ॥५॥
 रक्ष्मो च बलवानक्षो नरकश्च महाबलः । घातव्यं सोमपतिं क्रूरं वेशी धेनुषयत्सवी ॥६॥
 एवं पमविहीनाश्च परम्परविरोधिनः । पापाचारा मदीमता वाग्ग्याश्च पापिवा ॥७॥

तैरहं पीडिता शक्र भाराक्रान्ताऽऽमा विभो । किं करोमि वयं गच्छामि चिन्ता मे महती स्थिता ॥८॥
 पीडिताऽहं वराहेण विष्णुना प्रभविष्णुना । शक्र जानीहि हरिणा दुःखाद्दुःखतरं गता ॥९॥
 याताऽहं दुष्टदैत्येन कश्यपस्यात्मजेन वै । हताऽहं हिरण्याक्षेण मग्ना तस्मिन्महार्णवे ॥१०॥
 तदा सूकररूपेण विष्णुना निहतोऽप्यसौ । उद्धृताऽहं वराहेण स्थापिता हि स्थिरा कृता ॥११॥
 नोचेद्रसातले स्वस्या स्थिता स्या सुखशायिनी । न शक्नोऽस्म्यद्य देवेश भारं वोढुं दुरात्मनाम् ॥१२॥
 अग्रे दुष्टः समायाति ह्यष्टाविंशस्तथा कलिः । तदाऽहं पीडिता शक्र गताऽस्म्याशु रसातलम् ॥१३॥
 तस्मार्त्वं देवदेवेश दुःखरूपार्णवस्य च । पारदो भव भारं मे हर पादौ नमामि ते ॥१४॥

इन्द्र उवाच

इले किं ते करोम्यद्य ब्रह्माणं धारणं व्रज । अहं तन्नागमिष्यामि स ते दुःखं हरिष्यति ॥१५॥
 तच्छ्रुत्वा त्वरिता पुण्ड्रौ ब्रह्मलोकं गता तदा । शक्रोऽपि पुष्टतः प्राप्तः सर्वदेवपुरःसरः ॥१६॥
 सुरभीमागता तत्र दृष्ट्वा वाच प्रजापतिः । मही ज्ञात्वा महाराज ध्यानेन समुपस्थिताम् ॥१७॥
 कस्माद्बुद्धिं कल्याणि किं ते दुःखं वदाधुना । पीडिताऽसि च केन त्वं पापाचारेण भूर्वद ॥१८॥

धरोवाच

कलिं रायाति दुष्टोऽयं किमेमि तद्भयादहम् । पापाचाराः प्रजास्तत्र भविष्यन्ति जगत्पते ॥१९॥
 राजानश्च दुराचाराः परस्परविरोधिनः । चौरकर्मरताः सर्वे राक्षसाः पूर्णवैरिणः ॥२०॥
 तान्हुत्वा नृपतीन्भारं हर मेऽयं पितामह । पीडिताऽस्मि महाराज सैन्यभारेण भ्रूताम् ॥२१॥

ब्रह्मोवाच

माहं शक्तस्तथा देवि भारवतरणे तव । गच्छावः सदनं विष्णोर्देवदेवस्य चक्रिणः ॥२२॥
 स ते भारपनोदं वै करिष्यति जनार्दनः । पूर्वं मयापि ते कार्यं चिन्तितं सुविचार्य च ॥२३॥
 तत्र गच्छ सुरयेष्ठ यत्र देवो जनार्दनः ।

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा वेदवर्ताऽगौ पुरस्कृत्य सुराश्च गाम् ॥२४॥
 जगाम विष्णुसदनं हंसाह्वयतुर्मुखः । तुष्टाव वेदवाक्यैश्च भक्तिप्रवणमानसः ॥२५॥

ब्रह्मोवाच

सहस्रशोर्पास्त्वमसि सहस्रादाः सहस्रपात् । त्वं वेदपुरुषः पूर्वं देवदेवः सनातनः ॥२६॥
 भूतपूर्वं नविष्यन्च यतर्मानं च यद्विभो । अमरत्वं त्वया दत्तमस्माकं च रमापते ॥२७॥
 एतावान्महिमा तेऽस्ति को न वेत्ति जगत्त्रये । त्वं वर्ताऽप्यविता हर्ता त्वं सर्वगतिरीश्वरः ॥२८॥

व्यास उवाच

इतीदृशं प्रभुविष्णुं प्रसन्नो गरुडध्वज । दर्शनं च ददौ तेभ्यो ब्रह्मादिभ्योऽमलाशय ॥२९॥
 पप्रच्छ स्वागतं देवान्प्रसन्नवदनो हरि । ततस्स्वागमने तेषां कारणं च सविस्तरम् ॥३०॥
 तमुवाचाब्जजो नत्वा घरादु खं च सस्मरन् । भारावतरणं विष्णोः कर्तव्यं ते जनार्दन ॥३१॥
 भुवि धृत्वाऽवतारं त्वं द्वापराते समागते । हत्वा दुष्टान्पानुर्व्यां हर भारं दयानिधे ॥३२॥

विष्णुरुवाच

नाहं स्वतन्त्र एवान्न न ब्रह्मा न शिवस्तथा । नेन्द्रोऽग्निर्न यमस्त्वष्टा न सूर्यो वरुणस्तथा ॥३३॥
 योगमायावशे सर्वमिदं स्यावरजःकृतम् । ब्रह्मादिस्तम्बपर्यन्तं ग्रथितं गुणसूतम् ॥३४॥
 यथा सा स्वच्छया पूर्वं कर्तुमिच्छति सुव्रत । तथा करोति सहिता वयं सर्वेऽपि तद्वशा ॥३५॥
 यद्यहं स्यात्स्वतन्त्रो वै चिन्तयन्तु धिया किल । कुतोऽभवत्तस्यैव कच्छपो वा महार्णवे ॥३६॥
 तिर्यग्योनिपुको भोगः का कीर्तिः किं सुखं पुनः । किं पुण्यं किं फलं तत्र क्षुद्रयोनिगतस्य मे ॥३७॥
 कोलो वाऽयं नृसिंहो वा वामनो वाऽभवत् कुतः । जमदग्निस्तु कस्मात्सम्भवयत् पितामह ॥३८॥
 नृशंसः वा कथं कर्म कृतवानस्मि भूतले । क्षतजंस्तु हृदान्सर्वापूरयय कथं पुनः ॥३९॥
 तत्कथं जमदग्निश्च पशो भू वा द्विजोत्तम । क्षत्रियान्दत्तवानाञ्च निर्दयो गर्भगानपि ॥४०॥
 रामो भूत्वाऽयं देवद्रावणविषादक वनम् । पदातिश्चीरवासाश्च जटावल्लवापुनः ॥४१॥
 असहायो ह्युपायेयो भीषणे निजने वने । कुर्वन्नालटकं तत्र व्यचरन् विगततपः ॥४२॥
 न ज्ञातवान्मृगं हैमं मायया पिहितस्तदा । वटजे जानकीं त्यक्त्वा निर्गतस्तत्पदानुग ॥४३॥
 रुद्रमणोऽपि च तां त्यक्त्वा निर्गतो मत्पदानुग । बारितोऽपि मयाऽत्यर्थं मोहितः प्राकृतैर्गुणैः ॥४४॥
 भिक्षुरूपं ततः कृत्वा रावणं कपटाकृतिम् । जहार तरसा रक्षो जानकीं शोककशिताम् ॥४५॥
 दुष्कारेण मया तत्र रुदितं च वनं वने । सुग्रीवश्च मित्रत्वं कृतं कार्यवशान्मया ॥४६॥
 अन्यायेन हतो वाली शापाच्चैव निवारितः । सहायान्वानरा कृत्वा लकायां चलिताः पुनः ॥४७॥
 बद्धोऽहं भागपातैश्च रुद्रमणश्च ममानुजः । विसृज्य पतितो दृष्ट्वा वानरा विस्रम्य गताः ॥४८॥
 गरुडेन तदाऽऽगत्य मोचितो भ्रातरो किल । चिन्ता मे गृह्णीता जाता देव किं वा करिष्यति ॥४९॥
 हतं राज्यं वने वासो मृतं तात प्रिया हृता । युद्धं कष्टं ददात्येवमग्रे किं वा करिष्यति ॥५०॥
 प्रथमं तु महादुःखमराज्यस्य वनाथयम् । राजपुत्र्याऽन्वितस्यैव धनहीनश्च निर्गतः ॥५१॥
 वराटिकाऽपि पित्रा मे न दत्ता वननिर्धमे । पदातिरसहायोऽहं धनहीनश्च निर्गतः ॥५२॥
 चतुर्दशैव वर्षाणि नीतानि च तदा मया । क्षात्रधर्मं परित्यज्य व्याघ्रवृत्त्या महाबलः ॥५३॥
 देवाद्युदे जयं प्राप्तो निहतोऽसौ महासुरः । आनीता च पुनः सीता प्राप्ताऽयोध्या मया तथा ॥५४॥

वर्षाणि कतिचित्तत्र सुखं ससारसंभवम् । प्राप्तं राज्यं च सम्पूर्णं कोसलानघितिष्ठता ॥५५॥
 पुरैव वर्तमानेन प्राप्तं राज्येन वै तदा । लोकापवादभीतेन त्यक्त्वा सीता वने मया ॥५६॥
 काताविरहजं दुःखं पुनः प्राप्तं दुरासदम् । पातालं सा गता पञ्चाद्वरा भित्त्वा घरात्मजा ५७
 एव रामावतारेऽपि दुःखं प्राप्तं निरतरम् । परतन्त्रेण मे नूनं स्वतन्त्रं को भवेत्तदा ॥५८॥
 पश्चात्कालवशात्प्राप्तं स्वर्गो मे भ्रातृभिः सह । परतन्त्रस्य वा वार्ता वक्तव्या विबुधेन वै ॥५९॥
 परतन्त्रोऽस्म्यहं नूनं पश्योने निशामय । तथा स्वमपि हृदश्च सर्वं चाग्ये सुरोत्तमा ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा भगवान्विष्णुः पुनराह प्रजापतिम् । यन्मायामोहितं सर्वस्तत्त्वजानाति नो जन ॥१॥
 धय मायावृता कामं न स्मरामो जगद्गुहम् । परमं पुरुषं शातं सच्चिदानन्दमव्ययम् ॥२॥
 अहं विष्णुरहं ब्रह्मा शिवोऽहमिति मोहिता । न जानीमो वयं घातं परं वस्तु सनातनम् ॥३॥
 यन्मायामोहितश्चाहं सदा वर्ते परात्मनः । परवान् दास्याचाली मायिकस्य यया वरो ॥४॥
 भवताऽपि तथा दृष्टा विभूतिस्तस्य चाद्भुता । कल्पादौ भवयुक्तेन मयाऽपि च सुषार्णवे ॥५॥
 मणिद्वीपेऽयं मन्दारवित्पे रासमण्डले । समाजे तत्र सा दृष्टा श्रुता न वक्षसापि च ॥६॥
 तस्मात्ता परमा शक्तिं स्मरत्वद्य सुरा शिवाम् । सर्वकामप्रदा मायामाद्या शक्तिं परात्मनः ॥७॥

व्यास उवाच

इत्युक्ता हरिणा देवा ब्रह्माद्या भुवनेश्वरोम् । सम्पर्जन्यं देवी योगमाया सनातनीम् ॥८॥
 स्मृतमात्रा तदा देवी प्रत्यक्षं दर्शनं ददौ । पाशाङ्कुशवराभीतिधरा देवी जपादृणा ॥
 दृष्ट्वा प्रभुदिता देवास्तुष्टुवृक्ता सुदर्शना ॥९॥

देवा ऊचुः

कर्णनाभाद्यथा तन्तुविस्फूर्लिगा विभावसो । तथा जगद्यदेतस्या निर्गतं तां नता वयम् ॥१०॥
 यन्मायाशक्तिसकलं जगत्सर्वं चराचरम् । तां चित् भुवनाधीशा स्मराम कर्णार्णवाम् ॥११॥
 यदज्ञानाद्भवोत्पत्तिरयज्ज्ञानाद्भवनाशनम् । सविद्रूपं च तां देवी स्मराम सा प्रचोदयात् ॥१२॥
 महालक्ष्म्यं च विग्रहं सर्वशक्त्यं च धीमहि । ततो देवी प्रचोदयात् ॥१३॥
 मातर्नतां स्म भुवनातिहरे प्रसीद नो विघ्नेहि कुरु कार्यमिदं दयाद्रे ।
 भारं हरस्व विनिहत्य सुरारिवर्गं मह्यं महेश्वरि सता कुरु न भवानि ॥१४॥

यद्यबुजाक्षि दयसे न सुरान्कदाचित्किं ते क्षमा रणमुखेऽसिशरैः प्रहर्तुम् ।
 एतत्त्वयैव गदितं ननु यक्षरूपं धृत्वा तृणं दहं हुताशपदामिलार्पे ॥१५॥
 कस्य बुजोऽयं यवनद्रसुतश्च केशी बार्हद्रथो बकबकीश्वरशाल्वमुख्या ।
 येऽन्ये तथा नृपतयो भुवि सति तास्त्वहत्वा हरस्व जगतो भरमाशु मात ॥१६॥
 ये विष्णुना न निहता किल शकरेण ये वा विगृह्य जलजाक्षि पुरन्दरेण ।
 ते ते मुखं सुखकरं सुसमीक्षमाणां सख्ये शरैर्विनिहता निजलोलया ते ॥१७॥
 शक्तिं विना हरिहरप्रमुखा सुराश्च नैवश्वरा विचलितुं तव देवदेवि ।
 किं धारणाविरहितं प्रभुरप्यनतो धर्तुं धरा च रजनीशकलावतसे ॥१८॥

इन्द्र उवाच

वाचा विना विधिरलं भवतीह विश्वं कर्तुं हरिं किमु रमारहितोऽयं पातुम् ।
 सहर्तुमीशं वमयोजिह्वत ईश्वरं किं ते साभिरेव सहिता प्रभयं प्रजेशा ॥१९॥

विष्णुरुवाच

कर्तुं प्रभुर्न दुहिणो न कदाचनाहं नापीश्वरस्तव कलारहितस्त्रिगोमया ।
 कर्तुं प्रभुत्वभनचेऽन तथा विहर्तुं त्वं वै समस्तविभवेधरि भासि नूनम् ॥२०॥

व्यास उवाच

एव स्तुवा तदा देवी तानाहं विबुधश्वरान् । किं तत्कार्यं यदत्तव्यं करोमि विगतज्वरा ॥२१॥
 क्षताभ्यमपि लोकेऽस्मिस्तत्त्वं रोमि सुरस्मितम् । शसतु भवतां दुःखं धरायाश्च सुरोत्तमा ॥२२॥

देवा ऊचुः

षसुधेयं मयाक्राता सम्प्राप्ता विबुधाप्रति । रुदती वपाना च पीडिता दुष्टभूभुजैः ॥२३॥
 भारापहरणं चास्या कर्तव्यं भुवनश्वरि । देवानामीप्सितं कार्यमेतदेवाधुना शिवे ॥२४॥
 धातितस्तु पुरा मातस्त्वया महिपरूपभृत । दानवोऽतिबलाक्रातस्तत्साहाय्याश्च कोटिदा ॥२५॥
 तथा शुम्भो निशुम्भश्च रक्तबीजस्तथापर । चण्डमुण्डौ महावीर्यौ तथैव धूम्रलोचन ॥२६॥
 दुर्मुखो दुःसहस्रैव करालश्चातिवीर्यावान् । अन्यं च बहवः क्रूरास्त्वयैव च निपातिता ॥२७॥
 तथैव च सुरादीश्च जहि सर्वामहीश्वरान् । भारं हर धरायाश्च दुर्धरं दुष्टभूभुजाम् ॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा तदा देवी देवानाहाम्बिका शिवा ॥२८॥
 सम्प्रहृत्यासितापाङ्गी भयगम्भीरया गिरा ।

श्रीदेव्युवाच

मयेदं चित्तिं पूर्वमंशावतरणं सुराः ॥ २९ ॥

भारावतरणं चैव यथा स्याददुष्टभूभुजाम् । मया सर्वे निहंतव्या दैत्येशा ये महीभुजाः ॥३०॥
 मागधाद्या महाभागाः स्वशक्त्या मंदतेजसः । भवद्भिरपि स्वैरंशैरवतीर्य घरातले ॥३१॥
 मच्छक्तिमुक्ते. कर्तव्यं भारावतरणं सुराः । कश्यपो भग्यया सार्धं दिविजाना प्रजापतिः ॥३२॥
 यादवाना कुले पूर्वं भविताऽऽनवदुंदुभि । तथैव भृगुशापाद्वै भगवान्विष्णुरव्यय ॥३३॥
 अंदेन भविता तन वसुदेवसुतो हरि । तदाऽहं प्रभविष्यामि यशोदाया च गोकुले ॥३४॥
 कार्यं सर्वं करिष्यामि सुराणां सुरसत्तमा । कारागारे गतं विष्णुं प्रापयिष्यामि गोकुले ॥३५॥
 क्षीयं च देवकीगर्भतः प्रापयिष्यामि रोहिणीम् । मच्छक्त्योपचितां तौ च कर्तारौ दुष्टसंक्षयम् ॥३६॥
 दुष्टानां भूभुजा काम द्वापराते सुनिश्चितम् । इंद्राशोऽप्यर्जुनं साक्षात्करिष्यति बलक्षयम् ॥३७॥
 धर्माशोऽपि महाराजो भविष्यति युधिष्ठिर । वाय्वशो भोमसेनश्चाश्विन्यंशौ च यमावपि ॥३८॥
 वसोरशोऽप्य गानेयः करिष्यति बलक्षयम् । ब्रजतु च भवतोऽद्य घरा भवतु सुस्थिरा ॥३९॥
 भारावतरणं नूनं करिष्यामि सुरोत्तमा । कृत्वा निमित्तमात्रास्तांस्त्वशक्त्याऽहं न सशय ॥
 कुक्ष्येने करिष्यामि क्षत्रियाणां च सक्षयम् । असूयेर्या मतिस्तृष्णा ममताभिमता स्पृहा ॥४१॥
 जिगीषा मदनो मोहो क्षोभैर्नक्ष्यन्ति यादवाः । ब्राह्मणस्य च शापेन वशनाशो भविष्यति ॥४२॥
 भगवानपि शापेन त्यक्ष्यत्येतत्कलेवरम् । भवन्तोऽपि निजापैश्च सहाया दार्ढ्यधनव ॥४३॥
 प्रभवन्तु सनारीका मयुराया च गोकुले ।

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा तर्दधे देवो योगमाया परात्मन ॥४४॥

सघरा वै सुरा सर्वे जग्मु स्वान्यालयानि च । घराऽपि सुस्थिरा जाता तस्या वाक्येन तोषिता ॥
 औपधीवोरघोपेता बभूव जनमेजय । प्रजाश्च सुखिनो जाता द्विजाश्चापुर्महोदयम् ॥
 सन्तुष्टा मुनयः सर्वे बभूवुर्धर्मतत्पराः ॥४६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

शृणु भारत वक्ष्यामि भारावतरणं तथा । कुक्ष्येने प्रभासे च दक्षपितं, योगमायाया ॥१॥
 यदुवने समुत्पत्तिर्विष्णोरभिनतेजसः । भृगुशापप्रतापेन महामायाबलेन च ॥२॥

क्षितिभारसमुत्तारनिमित्तमिति मे मति । मायया विहितो योगो विष्णोर्जन्म धरातटे ॥३॥
 किं चिन नृप दवी सा ब्रह्मविष्णुसुरानपि । नर्तयत्यनिश माया त्रिगुणा न पराकिम् ॥४॥
 गर्भवासोद्भव दुःख विष्णुवत्स्नायुसयुतम् । विष्णोरापादित सम्मग्नया विगतलील्या ॥५॥
 पुरा रामावतारेऽपि निर्जरा वानरा वृता । विदित ते यथा विष्णुर्दृग्पाशेन माहित ॥६॥
 अहं ममेति पाशेन सुदृढेन नराधिप । योगिनो मुक्तसगाश्च मुक्तिजामा मुमुक्षव ॥७॥
 तामेव समुपासन्त देवी विश्वेश्वरी शिवाम् । तद्भक्तिशेखरेशाश लेखनेशलवाद्याम् ॥८॥
 लब्ध्वा मुक्तो भर्षजतुस्ता न सेवेत को जन । भुवनशीत्येव वपने ददाति भुवनत्रयम् ॥९॥
 मां पाहीत्यस्य वचसो दद्याभाषादृणाचिता । विद्याऽविद्येति तस्या द्वे रूपे जानीहि पाथिव ॥१०॥
 विद्यया मुच्यते जन्तुर्विद्यतेऽविद्यया पुन । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च सर्वे तस्या वशानुगा ॥११॥
 अवतारा सर्व एव यतिता इव दामभि । कदाचिच्च सुख भुक्ते वैकुण्ठे क्षीरसागरे ॥१२॥
 कदाचिस्तुष्टे पुष्ट दानवैर्धूलवत्तरै । हरि कदाचिद्यज्ञानै विततान्प्रकरोति च ॥१३॥
 कदाचिच्च तपस्तीव्र तीर्थे चरति सुव्रत । कदाचिच्छयन सेत योगनिद्रामुपाश्रित ॥१४॥
 न स्वतन्त्र कदाचिच्च भगवान्मधुसूदन । तथा ब्रह्मा तथा रुद्रस्तथन्द्रो वरुणो यम ॥१५॥
 कुबेरोऽग्नी रवीन्दू च तथाऽन्य मुरसत्तमा । मुनय सनकाद्याश्च वसिष्ठाद्यास्तथापर ॥१६॥
 सर्वेऽम्बावशाग नित्य पाञ्चालीव नरस्य च । नसि प्रीता यथा गावो विचरति वशानुगा ॥१७॥
 तथैव देवता सर्वा कालपाशनिघ्निता । हर्षशोकादयो भावा निद्रातन्द्रालसादय ॥१८॥
 सर्वेषा सर्वदा राजन्देहिना देहसश्रिता । अमरा निर्जरा प्रीता दवाश्च ग्रयकारवै ॥१९॥
 अभिधानतश्चार्थतो न ते नून तादृशा वचित । उत्पत्तिस्थितिनाशाख्या भावा यथा निरतरम् ॥२०॥
 अमरास्ते कथ वाच्या निर्जराश्च कथ पुन । कथ दुःखाभिभूता वा जायन्ते विबुधोत्तमा ॥२१॥
 कथ देवाश्च वक्तव्या व्यसन क्रोडन कथम् । क्षणादुत्पत्तिनाशश्च दृश्यतस्मिन् सशय ॥२२॥
 जलजाना च कीटाना मशकाना तथा पुन । उपमा न कथ चैषामायुधोऽन्त मरा स्मृता ॥२३॥
 सतो वर्षायुषश्चापि शतवर्षायुषस्तथा । मनुष्या ह्यमरा देवास्तस्तस्माद् ब्रह्मा पर स्मृत ॥
 रुद्रस्तथा तथा विष्णु क्रमशश्च भवति हि । नश्यन्ति क्रमशश्चैव वर्द्धन्त चोत्तरोत्तरम् ॥२५॥
 नून देहवता नाशो मृतस्योत्पत्तिरेव च । चक्रवदध्रमण राजन्सर्वेषा नाथ सशय ॥२६॥
 मोहजालावृतो जन्तुर्मुच्यते न कदाचन । मायाया विज्ञमानाया मोहजाल न नश्यति ॥२७॥
 उत्पित्सुकाल उत्पत्ति सर्वेषा नृप जायते । तथैव नाश कल्पात ब्रह्मादीना यथाक्रमम् ॥२८॥
 निमित्त यस्तु यनाशे स घातयति त नृप । नान्यथा तद्भवेन्नून विधिना निमित्त तु यत् ॥२९॥
 जन्ममृत्युजराव्याधिदुःख वा सुखमेव वा । तत्तत्रैव भवेत्काम नान्यथेह विनिर्णय ॥३०॥

सर्वेपा सुखदो देवो प्रत्यक्षो शशिमास्करो । न नश्यति तयो पीडा क्वचित्तद्वरिषभवा ॥३१॥
 भास्करस्य सुतो मद क्षयो चद्र कलकवान् । पश्य राजन्विधे सून दुर्वार महतामपि ॥३२॥
 वेदकर्ता जगद्धर्ता बुद्धिदस्तु चतुर्मुख । सोऽपि विक्लवता प्राप्नो दृष्ट्वा पुत्री सरस्वतीम् ॥३३॥
 शिवस्यापि मृता भार्या सती दग्ध्वा कलेवरम् । सोऽभवददु खसतस कामार्णश्च जनातिहा ॥३४॥
 कामाग्निदग्धदेहस्तु कालिदा पतित शिव । साऽपि श्यामजला जाता तन्निदाघवशानृप ॥३५॥
 कामार्तो रममाणस्तु नन्न सोऽपि भृगोवनम् । गत प्राप्नोऽथ भृगुणा शस कामातुरो भृशम् ॥३६॥
 पतत्त्वद्यैव ते लिंगं निर्लज्जेति भृश किल । पपो चामृतवापो च दानवैर्निमिता मुदे ॥३७॥
 हन्द्रोऽपि च वृषो भूत्वा बाहनत्वं गत क्षितौ । आद्यस्य सर्वलोकस्य विष्णोरेव विवेकिन ॥३८॥
 सर्वज्ञत्वं गत कुत्र प्रभुशक्ति कुतो गता । यद्वेमृगविज्ञानं न ज्ञात हरिणा किल ॥३९॥
 राजन्मायाबलं पश्य रामो हि काममोहित । रामो विरहसतसो हरोद भृशमातुर ॥४०॥
 योऽपुच्छत्पादपान्मूढं क्व गता जनकात्मजा । भक्षिता वा हुता केन हृदभुञ्चतस्तर तत ॥४१॥
 लक्ष्मणाहं मरिष्यामि काताविरहदु खित । त्वं चापि मम दु खेन मरिष्यसि वनेऽनुज ॥४२॥
 आवयोर्मरणं ज्ञात्वा माता मम मरिष्यति । शत्रुघ्नोऽप्यतितु खार्तं कथं जीवितुमर्हति ॥४३॥
 सुमित्रा जीवितं जह्यात्पुनश्चसनर्काशिता । पूर्णकामाऽथ कैकेयी भवेत्पुनस्तमन्विता ॥४४॥
 हा सीते क्व गताऽसि त्वं मा विहाय स्मरातुरा । एह्येहि मृगबाशावाक्षि मा जीवय कृशोदरि ॥४५॥
 किं करोमि क्व गच्छामि त्वदधीनं च जीवितम् । समाश्वासय दीनं मा प्रिय जनकनन्दिनि ॥४६॥
 एव विलपता तन रामेणामिततजसा । वने वने च भ्रमता नमिता जनकात्मजा ॥४७॥
 शरण्यं सर्वलोकानां राम कमललोचन । शरणं वानराणां च गतो मायाविमाहित ॥४८॥
 सहायानं वानराकृत्वा श्वन्धं वरुणालयम् । जघान रावणं वीरं कुम्भकर्णं महोदरम् ॥४९॥
 आनीय च तत सीतां रामो दिव्यमकारयत् । सर्वज्ञोऽपि हुता मत्वा रावणेन दुरात्मना ॥५०॥
 किं ब्रवीमि महाराज योगमायाबलं महत् । यया विश्वमिदं सर्वं भ्रामितं भ्रमते किल ॥५१॥
 एव नानावतारेऽथ विष्णुः क्षापयन् गत । करोति विविधाश्चेष्टा देवाधीनं सदैव हि ॥५२॥
 तवाहं कथमिष्यामि वृष्णस्यापि विचेष्टितम् । प्रभव मानुषे लोके देवकार्यार्थसिद्धये ॥५३॥
 वाल्मिन्दीपुलिने रम्ये ह्यासीन्मधुवनं पुरा । रवणो मधुपुत्रस्तु तत्रासीद्दानवो बली ॥५४॥
 द्विजानां दुःखदं पापो वरदानेन गर्वित । निहतोऽसौ महाभाग लक्ष्मणस्यानुजेन वै ॥५५॥
 शत्रुघ्नेनायं सग्रामे तं निहत्य यदोत्कटम् । वासिता मथुरा नाम्नी पुरी परमशोभना ॥५६॥
 स तत्र पुष्कराग्नौ द्वौ पुत्री शत्रुनिपदन । निवेश्य राज्ये मतिमान्काले प्राप्ते दिव गत ॥५७॥
 सूर्यवंशशये तां तु यादवा प्रतिपेदिरे । मथुरा मुक्तिदा राजन ययातितनया पुरा ॥५८॥

शूरसेनाभिधः शूरस्तत्राभून्मेदिनीपतिः । मायुराञ्छूरसेनाश्च वुभुजे विपयान्नृप ॥५९॥
 तत्रोत्पन्नः कश्यपाशः शापाच्च वरुणस्य वै । वसुदेवोऽतिविख्यातः शूरसेनसुतस्तदा ॥६०॥
 वैश्यवृत्तिरतः सोऽभून्मृते पितरि माघवः । चण्डसेनो वभूवाय कंसस्तस्यात्मजो महान् ॥६१॥
 अदितिर्देवकी जाता देवकस्य सुता तदा । शापाद्वै वरुणस्याय कश्यपानुगता किल ॥६२॥
 दत्ता सा वसुदेवाय देवकेन महात्मना । विवाहे रचिते तत्र बागभूद्गणे तदा ॥६३॥
 कस कंस महाभाग देवकीगर्भसंभवः । अष्टमस्तु सुतः श्रोमास्तव हंता भविष्यति ॥६४॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं कसो विस्मितोऽभून्महाबलः । देववाचं तु सा भत्वा सत्या चिन्तामवाप सः ॥६५॥
 किं करोमीति संचिन्त्य विमर्शमकरोत्तदा । निहृत्यैना न मे मृत्युर्भवेदद्यैव सत्वरम् ॥६६॥
 उपायो नाग्यथा चास्मिन्कार्ये मृत्युभयावहे । इयं पितृष्वसा पूज्या कथं हन्मीत्यचिन्तयत् ॥६७॥
 पुनर्विचारयामास मरणं मेऽस्त्यहो स्वसा । पापेनापि प्रकर्तव्या देहरक्षा विपश्चिता ॥६८॥
 प्रायश्चित्तेन पापस्य शुद्धिर्भवति सर्वथा । प्राणरक्षा प्रकर्तव्या बुधैरप्येतसा तथा ॥६९॥
 विचिन्त्य मनसा कंसं खड्गमादाय सत्वरः । जग्राह ता वरारोहा केशेष्वाकुष्य पापकृत् ॥७०॥
 कोशात्खड्गमुपाकृष्य हंतुकामो दुराक्षयः । पश्यता सर्वलोकानां नवोढा ता चकर्प ह ॥७१॥
 हन्यमाना च सा दृष्ट्वा हाहाकारो महानभूत् । वसुदेवानुगा वीरा युद्धायोद्यतकामुकाः ॥७२॥
 मुञ्च मुचेति प्रोचुस्तं ते तदाद्भुतसहसा । कृपया मोचयामासुर्देवकी देवमातरम् ॥७३॥
 तद्युद्धमभवद्धोरं वीराणां च परस्परम् । वसुदेवसहायानां कसेन च महारमना ॥७४॥
 वर्तमाने तथा युद्धे दारुणे लोमहर्षणे । कस निवारयामासुर्वृद्धा ये यदुसत्तमाः ॥७५॥
 पितृष्वसेयं ते वीर पूजनीया च बालिका । न हतव्या त्वया वीर विवाहोत्सवसंगमे ॥७६॥
 स्त्रीहत्या दुःसहा वीर कीर्तिष्णी पापकृत्तमा । भूतभाषितमात्रेण न कर्तव्या विजानता ॥७७॥
 अन्तर्हितेन केनापि शत्रुणा तव चात्म्य वा । उदितेति कुतो न स्याद्वागनर्पकरी विभो ॥७८॥
 यशसस्ते विधाताय वसुदेवगृहस्य च । अरिणा रचिता बाणो गुणमायाविदा नृप ॥७९॥
 विभेयि वीरस्त्वं भूत्वा भूतभाषितभाषया । यशोमूलविधातार्यमुपायस्त्वरिणा कृतः ॥८०॥
 पितृष्वसा न हंतव्या विवाहसमये पुनः । भवितव्यं महाराज भवेच्च कथमन्यथा ॥८१॥
 एवं तैर्बोध्यमानोऽसौ निवृत्तो नाभवत्तदा । तदा त वसुदेवोऽपि नीतिज्ञः प्रत्यभापत ॥८२॥
 कंसं सत्यं ब्रवीम्यद्य सत्याधारं जगत्त्रयम् । दास्यामि देवकीपुत्रानुत्पन्नास्तव सर्वशः ॥८३॥
 जातं जातं सुतं तुभ्यं न दास्यामि यदि प्रभो । कुम्भीपाके तदा घोरे पततु मम पूर्वजाः ॥८४॥
 श्रुत्वाऽथ वचनं सत्यं पौरवा ये पुर स्थिताः । ऊब्रुस्ते त्वरिता कंसं साधु साधु पुनः पुनः ॥८५॥
 न मिथ्या भापते क्वापि वसुदेवो महामना । केश मुंच महाभाग स्त्रीहत्यापातकं तथा ॥८६॥

एव प्रबोधित कसो यदुवृद्धर्महात्मभि । क्रोध त्यक्त्वा स्थितस्तत्र सत्यवाक्यानुमोदित ॥
ततो द्रुमुभयो नेदुर्वादित्राणि च सस्वन ॥८७॥

“जयशब्दस्तु सर्वेषामुत्पन्नस्तत्र ससदि ।”

प्रसाद्य कस प्रतिमोच्य देवकी महायशा शूरसुतस्तदानीम् ।

जगाम मेह स्वजनानुवृत्तो नवोदया वीतभयस्तरस्वी ॥८८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे विंशोऽध्याय ॥२०॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ काले तु सप्राप्ते देवकी देवरूपिणी । गर्भं दध्वा विधिवद्भुदेवेन सगता ॥१॥
पूर्णेऽथ दशमे मासे सुपुत्रे सुतमुत्तमम् । रूपावयवसपन्न देवकी प्रथम यदा ॥२॥
तदाऽऽह वसुदेवस्ता सत्यवाक्यानुमोदित । भावित्वाच्च महाभागो देवकी देवमातरम् ॥३॥
बरोह समय मे त्व जानासि स्वसुतार्पणे । मोचिता त्व महाभागे क्षपयेन मया तदा ॥४॥
इम पुन सुकेशाते दास्यामि भ्रातृसूनवे । “खले कसे विनाशार्थं दैवे किं वा करिष्यसि ॥”

विचित्रकर्मणा पाको दुर्मयो ह्यकृतात्मभि ॥५॥

सर्वेषां किल जीवानां कालपादानुवर्तिनाम् । भोक्तव्यं स्वकृतं कर्म शुभं वा यदि वाऽशुभम् ॥
प्रारब्धं सर्वमेषां जीवस्य विधिनिमित्तम् ॥६॥

देवक्युवाच

स्वामिन्पूर्वं कृतं कर्म भोक्तव्यं सर्वथा नृभि ॥७॥

तीर्थस्तपोभिर्दानैर्वा किं न याति क्षयं हि तत । लिखितो धर्मशास्त्रेषु प्रापश्चित्तविधिर्नृप ॥८॥
पूर्वाजितानां पापानां विनाशाय महात्मभि । ब्रह्महा हेमहारी च सुरापो गुह्यतत्त्वम् ॥९॥
द्वादशाब्दमते चीर्णे शुद्धिं याति यतस्तत । भन्वादिगिर्ययोर्दृष्टे प्रापश्चित्त विधानत ॥१०॥
तथा कृत्वा नर पापामुच्यते वा न वाऽनघ । विगीतवचनास्ते किं भुनयस्तत्त्वदर्शिन ॥११॥
याजवल्क्यादयं सर्वे धर्मशास्त्रप्रवर्तका । भवितव्यं भवत्येव यद्येव निश्चय प्रभो ॥१२॥
आयुर्वेदं स मिथ्यैव मन्त्रवादास्तथाऽखिला । उद्यमस्तु वृथा सर्वमेव चेद्देवनिमित्तम् ॥१३॥
भवितव्यं भवत्येव प्रवृत्तिस्तु निरर्षका । अग्निष्टोमादिव व्यर्थं नियतं स्वर्गसाधनम् ॥१४॥
यदा तदा प्रमाणं हि वृथैव परिभाषितम् । वितथे तत्प्रमाणे तु धर्मोच्छेदे कुतो न हि ॥१५॥

उद्यमे च कृते सिद्धिः प्रत्यक्षेणैव साध्यते । तस्मादत्र प्रकर्तव्यः प्रपञ्चश्चित्कल्पितः ॥१६॥
 यथायं बालकः क्षेमं प्राप्नोति मम पुत्रक । मिथ्या यदि प्रकर्तव्यं वचनं शुभमिच्छता ॥१७॥
 न तत्र दूषणं किञ्चित्प्रवदन्ति मनीषिणः ।

वसुदेव उवाच

निशामय महाभागे सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥१८॥

उद्यमः खलु कर्तव्यः फलं देववशानुगम् । त्रिविधानीह कर्माणि संसारेऽत्र पुराविदः ॥१९॥
 प्रवदन्तीह जीवानां पुराणेष्वगमेषु च । संचितानि च जीर्णानि प्रारब्धानि सुमधमे ॥२०॥
 वर्तमानानि वामोह त्रिविधानीह देहिनाम् । शुभाशुभानि कर्माणि बीजभूतानि यानि च ॥२१॥
 बहुजन्मसमुत्थानि काले तिष्ठन्ति सर्वथा । पूर्वदेहं परित्यज्य जीवः कर्मवशानुगः ॥२२॥
 स्वर्गं वा नरकं वाऽपि प्राप्नोति स्वकृतेन वै । दिव्यं देहं च संप्राप्य यातनादेहमर्पजम् ॥२३॥
 भुनक्ति विविधान्भोगान्स्वर्गं वा नरकेऽप्यवा । भोगाते च यदोत्पत्तेः समयस्तस्य जायते ॥२४॥
 लिंगदेहेन सहितं जायते जीवसंज्ञितम् । तदैव सचित्तेन्मश्च कर्मस्य, कर्मभिः पुनः ॥२५॥
 योजयत्येव तं कालं कर्माणि प्राकृतानि च । देहेनानेन भाव्यानि शुभानि चाशुभानि च ॥२६॥
 प्रारब्धानि च जीवेन भोक्तव्यानि सुलोचने । प्रायश्चित्तेन नश्यन्ति वर्तमानानि भामिनि ॥२७॥
 संचितानि तथैवाशु यथार्थं विहितेन च । प्रारब्धकर्मणा भोगात्संक्षयो नाग्न्यथा भवेत् ॥२८॥
 तेनायं ते कुमारो वै देयः वसाय सर्वथा । न मिथ्यावचनं मेऽस्ति लोकनिद्राभिद्रूपितम् ॥२९॥
 अनित्येऽस्मिस्तु संसारे धर्मसारे महात्मनाम् । देवाधीनं हि सर्वेषां भरणं जननं तथा ॥३०॥
 तस्माच्छोको न कर्तव्यो देहिना हि निरर्थकः । सत्यं यस्य गतं काते वृथा तस्यैव जीवितम् ॥३१॥
 इह लोको गतो यस्मात्परलोकां नुतस्ततः । अतो देहि सुतं मुञ्च वसाय प्रदाम्यहम् ॥३२॥
 सत्यसंस्तरणाद्देवि शुभमग्रे भविष्यति । कर्तव्यं सुकृतं पुंभिः सुखे दुःखे सति प्रिये ॥३३॥
 "सत्यसंस्तरणाद्देवि शुभमेव भविष्यति ।"

व्यास उवाच

इत्युक्तवति वाते सा देवकी शोभसंयुता । ददौ पुत्रं प्रसूतं च वेपमाना मनस्विनी ॥३४॥
 वसुदेवोऽपि धर्मात्मा आदाय स्वसुतं शिशुम् । जगाम वंससदनं मार्गे लोकैरभिद्रुतः ॥३५॥

लोका ऊचुः

परमं तु वसुदेवं भो लोका एवं मनस्विनम् । स्ववाक्यमनुसृत्यैव बालमादाय यात्यसी ॥३६॥
 मृत्युमे दानुजामोऽद्य सत्यवापनमूषकः । सफलं जीवितं चास्मि धर्मं परमं चान्द्रुतम् ॥३७॥
 यः पुत्रं याति वसाय दातुं बालात्मनेऽपि हि ।

कर्ता कारयिता पापे तुल्यपापौ स्मृतौ बुधैः । स कथं प्रेरयामास भुनिः कंसं खलं तदा ॥३॥
संशयोऽयं महान्मेऽत्र ब्रूहि सर्वं सविस्तरम् । येन कर्मविपाकेन बालको निघनं गतः ॥४॥

व्यास उवाच

नारदः कौतुकप्रेक्षी सर्वदा कलहप्रियः । देवकार्यार्थमागत्य सर्वमेतच्चकार ह ॥५॥
न मिथ्याभाषणे बुद्धिमुनेस्तस्य कदाचन । सत्यवक्ता सुराणां स कर्तव्ये निरतः शुचिः ॥६॥
एवं पद्म बालकास्तेन जाता जाता निपातिताः । पद्म गर्भा शापयोगेन संभूय मरणं गताः ॥७॥
शृणु राजप्रवक्ष्यामि तेषां शापस्य कारणम् । स्वार्थभुवेऽन्तरे पुत्रा मरीचे पण्महाबलाः ॥८॥
ऊर्णायां चैव भार्यायामासन्धर्मविचक्षणाः । ब्रह्माणं जहसुर्वीक्ष्य सुता यन्भितुमुद्यतम् ॥९॥
शशाप तास्तदा ब्रह्मा दैत्यमोनिं विशन्त्यधः । कालनेमिसुता जातास्ते पद्मगर्भा विशांपते ॥१०॥
ध्रुवतारे परे ते तु हिरण्यकशिपोः सुता । जातास्ते ज्ञानसंयुक्ताः पूर्वशापभयान्नुप ॥११॥
तस्मिञ्जन्मनि शाताश्च तपश्चक्रुः समाहिता । तेषां प्रीतोऽभवद्ब्रह्मा पद्मगर्भाणां वरान्ददौ ॥१२॥

ब्रह्मोवाच

शता यूयं मया पूर्वं क्रोधयुक्तेन पुत्रकाः । तुष्टोऽस्मि यो महाभागा भुवंतु वाछितं वरम् ॥१३॥

व्यास उवाच

ते तु श्रुत्वा वचस्तस्य ब्रह्मणः प्रीतमानसाः । ब्रह्माणमब्रुवन्त्वामं सर्वे कार्यार्थतत्पराः ॥१४॥

गर्भा ऊचुः

पितामहाय तुष्टोऽसि देहि नो वाछितं वरम् । अवध्या दैवतं सर्वैर्मानवैश्च महोरगैः ॥१५॥
गंधर्वसिद्धपतिभिर्वधो मामभूत्पितामह ।

व्यास उवाच

तानुवाच ततो ब्रह्मा सर्वमेतद्भूविष्यति ॥१६॥

गच्छंतु यो महाभागा सत्यमेव न संशयः । दत्त्वा वरं ततो ब्रह्मा मुदितास्ते तदाऽभवन् ॥१७॥
हिरण्यवशिषुः क्रुद्धस्तानुवाच कुरूद्रह । यस्माद्ब्रह्मा मा पुत्रास्तोपितो वै पितामहः ॥१८॥
वरेण प्रापितोऽर्यमं बलवन्तो यतोऽभवन् । युष्माभिर्हापितः स्नेहस्ततो युष्मास्त्यजाम्यहम् ॥
यूयं व्रजंतु पाताले पद्मगर्भा विभ्रुता भुवि । पाताले निद्रयाविष्टास्तिष्ठंतु बह्वरमरात् ॥२०॥
तनस्तु देववीर्येण यपे यपे पुनः पुनः । पिता यः कालेनमिन्तु सत्र वंजो भविष्यति ॥२१॥
स एव जातमानान् यो वधिष्यति मुदाक्षयः ।

व्यास उवाच

एवं दामस्तदा तेन गर्भे जातान्पुनः पुनः ॥२२॥

जघान देवकीपुत्रान्पद्मगर्भाञ्छपनोदित । शेषाश्च सप्तमस्तत्र देवकीगर्भसंस्थित ॥२३॥
 विस्रसितश्च गर्भोऽसौ योगेन योगमायया । नीतश्च रोहिणीगर्भे कृत्वा सकर्षण बलात् ॥२४॥
 पतित पचमे मासि लोफक्ष्याति गतस्तदा । वसोऽपि ज्ञातवास्तत्र देवकीगर्भपातनम् ॥२५॥
 मुद प्राप स दुष्टात्मा श्रुत्वा वार्ता सुखावहाम् । अष्टमे देवकीगर्भे भगवान्सात्वता पति ॥२६॥
 उवाच देवकार्यार्थं भारवतरणाय च ।

राजोवाच

वसुदेव कश्यपाश्च शेषाश्च तदाऽभवत् ॥२७॥
 हरेरदास्तथा प्रोक्तो भवता मुनिसत्तम । अन्ये च येंऽज्ञा दवाना यत्र जातास्तु तान् वद ॥२८॥
 भारवतरणाय वै क्षिते प्रार्थनयाऽनघ ।

व्यास उवाच

सुराणामसुराणा च ये येंऽज्ञा भुवि विश्रुता ॥२९॥
 तानह सप्रवक्ष्यामि सक्षेपेण शृणुष्व तान् । वसुदेव कश्यपाशो देवकी च तयाऽदिति ॥३०॥
 बलदेवस्त्वनताशो घर्तमानेषु तेषु च । योऽसौ धर्ममुत श्रीमाध्नारायण इति श्रुत ॥३१॥
 तस्याशो वासुदेवस्तु विद्यमाने मुनी तदा । नरस्तस्यानुजो यस्तु तस्याशोऽर्जुन एव च ॥३२॥
 युधिष्ठिरस्तु धर्माशो वाय्वशो भीम इत्युत । अधिन्यशो तत प्रोक्तौ माद्रीपुत्री महाबलौ ॥३३॥
 सूर्याश कर्ण आख्यातो धर्माशो विदुर स्मृत । द्रोणो बृहस्पतेरशस्तत्सुतस्तु शिवाश्रज ॥३४॥
 समुद्र क्षतनु प्रोक्तो गगा भार्या मता वृध । देववस्तु समाख्यातो गघर्षपतिरागमे ॥३५॥
 वसुभीष्मो विराटस्तु मद्भ्रज इति स्मृत । अरिष्टस्थ मुनो हसो धृतराष्ट्र प्रकीर्तित ॥३६॥
 मद्भ्रज कृप प्रोक्त कृतवर्मा तथापर । दुर्योधन कलेरश शकुनि विद्धि द्वापरम् ॥३७॥
 सोमपुत्र सुवर्चास्व सोमप्ररूढाहृत । पावकाशो धृष्टद्युम्न क्षिरादौ राक्षसस्तया ॥३८॥
 सनत्कुमारस्याशस्तु प्रद्युम्न परिकीर्तित । द्रुपदो वरणास्याशो द्रौपदो च रमाश्रज ॥३९॥
 द्रौपदीतनया पच विरवेदेवाश्रजा स्मृता । कुति सिद्धिर्धृतिर्माद्री मतिर्गाधारराजजा ॥४०॥
 कृष्णपत्न्यस्तया शर्वा देववारागना स्मृता । राजानश्च तया सर्वे अमुरा राजनोदिता ॥४१॥
 हिरण्यकशिपोरश शिशुपाल उदाहृत । विप्रचित्तिर्जरासघ शल्य प्रह्लाद इत्यपि ॥४२॥
 कालनेमिस्तथा कस केशो ह्यशिरास्तथा । अरिष्टो बलिपुत्रस्तु वक्रुषो गोबुले हृत ॥४३॥
 अनुह्लादो धृष्टकेतुर्भगदत्तोऽय वाय्वल । लव प्रलव सजान सरोज्यौ धेनुकोऽभवन् ॥४४॥
 वाराहश्च किशोरश्च दैत्यौ परमदारुणौ । मल्लीतावेव सजातो ह्यातो चाणूरमुष्टिकौ ॥४५॥
 दितिपुत्रस्तथाऽरिष्टो गज कुवल्यामिष । बलिपुत्री बकी स्याता बवस्तदनुज स्मृत ॥४६॥

यमो रुद्रस्तथा काम क्रोधश्चैव चतुर्थक । तेषामर्शस्तु सजातो द्रोणपुनो महाबल ॥४७॥
 अशावतरणे पूर्वदैतेया राक्षसास्तथा । जाता सर्वे सुराशास्ते क्षितिभारावतारणे ॥४८॥
 एतेषा कथित राजनशावतरण नृप । सुराणा चासुराणा च पुराणेषु प्रकीर्तितम् ॥४९॥
 यद्वा ब्रह्मादयो देवा प्रार्थनार्थं हरिं गता । हरिणा च तदा दत्तो केशो खलु सितासितो ॥५०॥
 दयामवर्णस्तत कृष्ण दधत सकर्षणस्तथा । भारावतारणार्थं तौ जाता देवाशसम्भवौ ॥५१॥
 अशावतरण चैतच्छृणोति भक्तिभावत । सर्वपापविनिर्मुक्तो मोदत स्वजनैर्वृत ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हतेषु पदेषु पुत्रेषु देवक्या औग्रसेनिना । सप्तमे पतिते गर्भे वचनाम्नारवस्य च ॥१॥
 अष्टमस्य च गर्भस्य रक्षणार्थमतद्धित । प्रयत्नमकरोद्राजा मरणं स्व विचिन्तयन् ॥२॥
 समये देवकीगर्भे प्रवशाग्रकरोद्धरि । अशेन वसुदेवे तु समागत्य यथाक्रमम् ॥३॥
 तदयं योगमाया च यशोदाया यथेच्छया । प्रवेशमकरोद्देवी देवकार्यार्थसिद्धये ॥४॥
 रोहिण्यास्तनयो रामो गोबुले समजायत । यत वसुभयोद्विग्ना सस्थितास्तान् कामिनी ॥५॥
 वारागारे तत वसो दयवी दयस्तनुताम । स्थापयामास रक्षार्थं सेवकासमकल्पयत ॥६॥
 वसुदेवस्तु कामिया प्रेमतन्तुनियन्त्रित । पुत्रोत्पत्तिं च सचिन्त्य प्रविष्ट सह भार्यया ॥७॥
 देवकीगर्भगो विष्णुर्देवकार्यार्थसिद्धये । सस्तुतोऽमरसर्गेश्वरं व्यवर्धत यथाक्रमम् ॥८॥
 सजाते दशमे तत्र मासेऽयं थावणे शुभे । प्राजापत्यार्शसंयुक्ते कृष्णपक्षेऽष्टमीदिने ॥९॥
 वसस्तु दानवान्सर्वानुवाच भयविह्वल । रक्षणीया भवन्निश्च दयवी गर्भमन्दिरे ॥१०॥
 अष्टमो दयवीगर्भं दानुर्मे प्रभविव्यति । रक्षणीयं प्रयत्नेन मृत्युरूपं वा बालम् ॥११॥
 हृत्वेन बालं दत्वा सुखं स्वप्स्यामि मन्दिर । निर्वृत्तिवर्जितं कुले नासिते चाष्टमे सुते ॥१२॥
 सत्प्रसादपरा सर्वे तिष्ठतु धृतवामुका । निद्रातद्राविहीनाश्च सर्वथ निहितेक्षणा ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्यादिदयामुरणान् वसोऽतिमयविह्वल । मन्दिरं स्व जगामासु न लेभे दानयं सुखम् ॥१४॥
 त्रिगोपे दयवी तत्र वसुदेवमुवाच ह । किं करोमि महाराज प्रसवावसरो मम ॥१५॥
 यद्वा रणपालाश्च तिष्ठन्त्यत्र भयानकाः । न दपत्या मया सार्धं कृतोऽस्ति शमय पुरा ॥१६॥
 प्रेषिष्यत्यवया पुत्रो मन्दिरे मम मानिनि । पालयिष्याम्यहं तत्र तवातिमनसा विल ॥१७॥

अपत्य ते प्रदास्यामि वसस्य प्रत्ययाय वै । किं कर्तव्यं प्रभो चाद्य विपमे समुपस्थिते ॥१८॥
 व्यत्यय सतते शौरे कथं कर्तुं क्षमो भवे । दूरे तिष्ठस्व काताद्य लज्जा मेऽतिदुःख्यया ॥१९॥
 परावृत्य मुखं स्वामिघ्नन्यथा किं करोम्यहम् । इत्युक्त्वा तं महाभाग देवकी देवसमतम् ॥२०॥
 बालकं मुपुर्वे तत्र निशीथे परमाद्भुतम् । तं दृष्ट्वा विस्मयं प्राप देवकी बालकं शुभम् ॥२१॥
 पतिं प्राह महाभागा हर्षोत्फुल्लकलेवरा । पश्य पुत्रमुखं कातं दुर्लभं हि तव प्रभो ॥२२॥
 अद्यैनं कालस्पोऽसौ घातयिष्यति भ्रातृज । वसुदेवस्तथेत्युक्त्वा तमादाय करे सुतम् ॥२३॥
 क्षपयन्ञ्चाननं तस्य सुतस्याद्भुतकर्मण । वीक्ष्य पुत्रमुखं शौरिश्चिताविष्टो बभूव ह ॥२४॥
 किं करोमि कथं न स्याददुःखमस्य कृते मम । एव चिन्तानुरे तस्मिन्वागुवाचाशरीरिणी ॥२५॥
 वसुदेव समामाप्स्य गगने विशादाधरा । वसुदेव गृहीत्वैनं गोकुलं नय सत्वर ॥२६॥
 रक्षपालास्तथा सर्वे मया निद्राविमोहिता । विवृतानि कृतान्यष्टौ कपाटानि च शृण्वला ॥२७॥
 मुक्त्वैनं नदगोहे त्वं योगमाया समानय । श्रुत्वा वसुदेवस्तु तस्मिन्कारागूहे गत ॥२८॥
 विवृतं द्वारमालोक्य बभूव तरसा नृप । तमादाय ययावान् द्वारपालैरलक्षित ॥२९॥
 कालिन्दीतटमासाद्य पूरं दृष्ट्वा सुनिश्चितम् । तदैव कटिदघ्नी सा बभूवाऽपि सरिदरा ॥३०॥
 योगमायाप्रभावेण ततारानकदुन्दुभि । गत्वा तु गोकुलं शौरिर्निशीथे निर्जने पथि ॥३१॥
 नदद्वारे स्थितः पश्यन्विभूतिं पशुसज्जिताम् । तदैव तत्र सजाता यशोदा गर्भसंभवा ॥३२॥
 यागमायाशजा देवी त्रिगुणा दिव्यरूपिणी । जाता सा बालिका दिव्या गृहीत्वा करपक्वे ३३॥
 तत्रागत्य ददौ देवी संरक्षीरूपधारिणी । वसुदेव सुतं दत्त्वा संरक्षीकरपक्वे ॥३४॥
 तामादाय ययौ शीघ्रं बालिकां मुदिताशय । कारागारे ततो गत्वा देवक्या शयने सुताम् ३५॥
 निक्षिप्य सस्थितं पार्श्वे चिन्ताविष्टो भयातुर । रुरोद सुस्वरं कन्या तदैवागतसज्जका ॥३६॥
 उत्तस्युः सेवका राज्ञः श्रुत्वा तद्भूषितं निशि । तमूचुर्भूपतिं गत्वा त्वरितास्तऽनिविह्वला ॥३७॥
 देवययाश्च सुतो जातः शीघ्रमेहि महामते । तदाकर्ण्य बचस्तेषां शीघ्रं भोजपतिर्ययौ ॥३८॥
 प्रावृतं द्वारमालोक्य वसुदेवमयाह्वयत ।

कंस उवाच

सुतमानय देवयया वसुदेव महामते ॥३९॥ मृत्युर्मे चाष्टमो गर्भस्तं निह्मि रिपुं हरिम् ॥

न्यास उवाच

श्रुत्वा वसवचं शौरिर्मयस्तविलोचन ॥४०॥

तामादाय सुतां पापौ ददौ चानु रूदप्रिव । दृष्ट्वाऽप्य दारिकां राज्ञा विस्मयं परमं गतः ॥४१॥

देववाणीं श्रुया जाता नारदस्य च भाषितम् । वसुदेव कथं कुर्यादनृतं सक्ते स्थित ॥४२॥

रक्षपालाश्च मे सर्वे सावधाना न संशयः । कुतोऽत्र कन्यका कामं क्व गतः स सुतः किल ॥
 संदेहोऽत्र न कर्तव्यः कालस्य विपमा गतिः । इति संचिंत्य ता बालां गृहीत्वा पादयोः खलः ॥
 पोथयामास पापाणे निर्घुणः कुलपासनः । सा करान्निःसृता बाला यथावाकाशमंडलम् ॥४५॥
 दिव्यरूपा तदा भूत्वा तमुवाच मृदुस्वना । किं मया हतया पाप जातस्ते बलवान्निपुः ॥४६॥
 हृनिष्यति दुराराध्यः सर्वथा त्वा नराधमम् । इत्युक्त्वा सा गता कन्या गगनं काममा शिवा ॥
 कंसस्तु विस्मयाविष्टो गतो निजगृहं तदा । आनाम्य दानवान्सर्वा निदं वचनमब्रवीत् ॥४८॥
 धक्केनुकवत्सादीन्क्रोधाविष्टो ममातुरः । गच्छन्तु दानवाः सर्वे मम कार्यार्थसिद्धये ॥४९॥
 जातमात्राश्च हंतव्या बालका यत्र कुत्रचित् । पूतनैषा व्रजत्वद्य बालघ्नी नदगोकुलम् ॥५०॥
 जातमात्रान्विनिघ्नसी शिशूंस्तत्र ममाज्ञया । धेनुको वत्सकः केशी प्रलंबो दक एव च ॥५१॥
 सर्वे तिष्ठंतु तत्रैव मम कार्यचिकीर्षया । इत्याज्ञाप्यासुरान्कंसो ययौ निजगृह खलः ॥

चिन्ताविष्टोऽतिदीनात्मा चितयित्वैव तं पुनः ॥५२॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रातर्नन्दगृहे जातः पुत्रजन्ममहोत्सवः । किंवदंत्यय वसेन श्रुता चारमुखादपि ॥१॥
 जानाति धनुदेवस्य दारास्तत्र वसन्ति हि । पद्मवो दासवर्गश्च सर्वे ते नन्दगोकुले ॥२॥
 तेन दाकासमाविष्टो गोकुलं प्रति भारत । नारदेनापि तत्सर्वं वक्षितं कारणं पुरा ॥३॥
 गोकुले ये च नंदाद्यास्तत्पत्न्यश्च सुराशजाः । देवकीयमुदेवाद्याः सर्वे ते क्षत्रवः विल ॥४॥
 इति नारदवाक्येन बोधितोऽसौ कुलाधमः । जातः कोपमना राजन्वंशः परमपापकृत् ॥५॥
 पूतना निहता तत्र वृष्णेनामिततेजसा । बबो वत्सामुरश्चापि धेनुवश्च महाबलः ॥६॥
 प्रलंबो निहृतस्तेन तथा गोवर्धनो धृतः । श्रुत्वैतत्सर्वं वंसस्तु मेने मरणमात्मनः ॥७॥
 तथा विनिहृतः पेशी ज्ञात्वा वसोऽतिदुर्म्मा । धनुर्यागमिषेणाशु तावानेतुं प्रचक्रमे ॥८॥
 अशूरं प्रेषयामास शूर पापमतिस्तदा । आनेतुं रामवृष्णौ च वधायामितविव्रमौ ॥९॥
 रघमारोप्य गोपालो गोकुलात्तांदिनीमुतः । आगतो मयुरायाम् तु वंसादेनो स्थितः विल ॥१०॥
 तायागत्य सदा तत्र धनुर्नगं च चक्रतुः । हत्वाऽयं रजकं कामं गजं वानरमुष्टिकम् ॥११॥
 पालं च तोनलं चैव निजपानं हृरिस्तदा । जपान वंसं देवेशः केषोष्वाट्पथ्य लीलया ॥१२॥
 पितृवो मोक्षयित्वाऽयं गतदुःसौ धवार ह । सप्रसेनाय राज्यं सहदारपरिनिपूतनः ॥१३॥
 धनुदेवस्तपोस्तत्र भौजीबन्धनपूर्वकम् । वारयामास विषिवद् व्रतबंधं महामनाः ॥१४॥

सपनीतो तदा तो तु गतो सादोपनालयम् । विद्या सर्वा समम्पस्य मथुरामागतो पुन ॥१५॥
जातो द्वादशवर्षीयो कृतविद्यो महाबलौ । मथुराया स्थितौ वीरो सुतावानकदुदुमे ॥१६॥
मागधस्तु जरासधो जामातृवधदु खित । कृत्वा सैन्यसमाजं स मथुरामागत पुरीम् ॥१७॥
स सप्तदशवारं तु कृष्णेन कृतबुद्धिना । जितं सग्राममासाद्य मधुपुर्या निवासिना ॥१८॥
पश्चाच्च प्रेरितस्तेन स कालयवनभिष । सर्वम्लेच्छाधिप क्षूरो यादवाना भयकर ॥१९॥
श्रुत्वा यवनमायात कृष्ण सर्वान् यदूतमान् । आनाय्य च तया राममुवाच मधुसूदन ॥२०॥
भयं नोऽत्र समुत्पन्नं जरासधान्महाबलात् । किं कर्तव्यं महाभाग यवनं समुपैति वै ॥२१॥
प्राणनाशं प्रकर्तव्यं त्यक्त्वा गहं बलघनम् । सुखेन स्थीयते यत्र ह्य देशः खलु पैतृक ॥२२॥
सदोद्वेगकरं कामं किं वर्तव्यं युलोचितम् । शैलसागरसान्निध्ये स्यातव्यं सुखमिच्छता ॥२३॥
यत्र वैरिभ्यः न स्यात्स्यातव्यं तत्र पठितं । शेषशय्या समाश्रित्य हरिं स्वपिति सागरे ॥२४॥
तथैव च भयाद्धीतं कैलासे त्रिपुरार्दनं । तस्मान्नार्त्रं स्यातव्यमस्माभिः शत्रुतापितं २५॥
द्वारवत्या गमिष्यामः सहिता सर्व एव वै । कथितां गरुडेनाद्य रम्यां द्वारवतीं पुरीं ॥२६॥
रैवताचलसान्निध्ये सिधुनूले मनोहरा ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तथ्यं सर्वं यादवपुङ्गवा ॥२७॥

गमनाय मतिं चक्रुः सकुटुम्बाः सबाहनाः । शकटानि तयोष्टाश्च वाम्यश्च महिषास्तथा ॥२८॥
घनपूर्णानि कृत्वा ते निर्ययुर्नगरादहः । रामकृष्णौ पुरस्कृत्य सर्वे ते सपरिच्छदा ॥२९॥
अग्रे कृत्वा प्रजा सर्वान्ध्रलुः सर्वे यदूतमाः । कतिचिद्विषसे प्रापुः पुरीं द्वारवतीं किल ॥३०॥
शिल्पिभिः कारयामास जीर्णोद्धारं हि मावव । सस्थाप्य यादवास्तत्र तावेतो बलकेशवौ ॥३१॥
तरसा मथुरामेत्य सस्थितौ निर्जना पुरीम् । तदा तत्रैव सप्राप्तो बलवान् यवनाधिप ॥३२॥
शास्त्रेणमागतः कृष्णो निर्ययौ नगरादहः । पदातिरथे तस्याभूच्चवनस्य जनार्दन ॥३३॥
पीताम्बरधरः श्रीमान्ग्रहसंमधुसूदनः । तं दृष्ट्वा पुरतो यातः कृष्णः कमललोचनम् ॥३४॥
यवनोऽपि पदातिः सन्पृष्ठतोऽनुगतः खलः । प्रसूतो यत्र राजर्षिर्मुचुकुदो महाबलः ॥३५॥
प्रययौ मगवास्तत्र सकालयवनो हरिः । तथैवातद्वे विष्णुर्मुचुकुदः समीक्ष्य च ॥३६॥
तत्रैव यवनः प्राप्तः सुप्तमूतमपश्यतः । मत्वा तं वासुदेवः स पादेनाताडयन्नपम् ॥३७॥
प्रबुद्धः क्रोधरत्नाक्षस्तं ददाहं महाबलः । तं दध्वा मुचुकुदोऽयं ददर्श कमलेशणम् ॥३८॥
वासुदेवः सुदेवेशः प्रणम्य प्रस्थितो वनम् । जगाम द्वारकां कृष्णो बलदेवसमन्वितः ॥३९॥
उग्रसेनः नृपः कृत्वा विजहार ययारुचिः । अहरद्रुक्मिणीं कामं शिशुपालस्वयवरात् ॥४०॥

राक्षसेन विवाहन चक्रे दारविधिं हरि । ततो जावती सत्या मित्रविदा च भामिनीम् ॥
 कालिदी लक्ष्मणा भद्रा तथा नान्नजितौ शुभाम् । पृथक्पृथक्समानोयाप्युपयेमे जनार्दन ॥४२॥
 अष्टावय महीपाल परम परमशोभना । प्राप्तु रक्मिणी पुन प्रद्युम्न चारुदर्शनम् ॥४३॥
 जातकर्मादिक तस्य चकार मधुसूदन । हृतोऽसौ सूतिकागेहाच्छवरेण वलीयसा ॥४४॥
 नीतश्च स्वपुरी बालो मायावत्यै समर्पित । वासुदेवो हृत दुष्टा पुन शोकसमर्पित ॥४५॥
 जगाम शरण देवी भक्तियुक्तेन चतसा । वृत्रासुरादयो दैत्या लीलयैव यया हता ॥४६॥
 ततोऽसौ योगमायायाश्चकार परमा स्मृतिम् । वचोभि परमोदारैरक्षरै स्तवनैश्च शुभै ॥४७॥

श्रीकृष्ण उवाच

मातर्मयातितपसा परितोषितं त्वं प्राग्जन्मनि प्रसुम्नादिभिरचित्ताऽसि ।
 धर्मात्मजन वदरोक्तेनखण्डमध्यं किं विस्मृतो जननि तत्त्वयि भक्तिभाव ॥४८॥
 सूतीगृहादपहतं किमु बालको मे केनापि दुष्टमन्साऽप्ययं कौतुकाद्वा ।
 मातापहारकरणाय ममाद्य नूनं लज्जा तवाम्ब खलु भक्तजनस्य युक्ता ॥४९॥
 दुर्गो महान्तितरा नगरी सुगता तत्रापि मेऽस्ति सदनं किल मध्यभाग ।
 अतः पुरे च पिहितं ननु सूतिगृहं बालो हतं खलु तथापि ममैव दोषात् ॥५०॥
 नाहं गतं परपुरं न च यादवाश्च रक्षावती च नगरी किल वीरवयं ।
 माया तवैव जननि प्रकटप्रभावा मे बालकं परिहृतं कुहकेन केन ॥५१॥
 नो वैद्यपहं जननि तच्चरितं सुगुप्तं को वदं मदमतिरल्पविदेव देही ।
 ध्वासी गतो मम भट्टेन च वीक्षितो वा हर्ताऽम्बिके जवनिका तव बलिपतमम् ॥५२॥
 चित्रं न तद्वत् पुरतो मम मातृगर्भो नीतस्त्वयार्धसमये किल माययाऽसौ ।
 यं रोहिणी हलधर सुपुत्रं प्रसिद्धं दूरे स्थिता पतिपरा मिथुनं विनाऽपि ॥५३॥
 सृष्टिं करोमि जगतामनुपालनं च नाद्यं तथैव पुनरप्यनिशं गुणस्त्वम ।
 को वदं तदम्ब चरितं दुरितातकारि प्रायणं सर्वमखिलं विहितं त्वयैतत् ॥५४॥
 उत्पाद्य पुत्रजननप्रभवं प्रमोदं दत्त्वा पुनर्विरहं किल दुःखभारम् ।
 त्वं व्रीडसे सुललितं खलु तैर्विहारिणो चत्वर्यं मम सुताभिरतिर्व्यास्यत ॥५५॥
 माताऽस्य रोदिति भृगुः कुरुरीव बाला दुःखं तनोति मम सन्निधिगा सदैव ।
 कष्टं न धत्ति ललितऽप्रमितप्रभावा मातस्त्वमव शरणं भवपीडितानाम् ॥५६॥
 सीमां मुत्स्य सुतजम् तदीयनाशो दुःखस्य देवि भवने विबुधा वदन्ति ।
 तत्किं करोमि जननि प्रथमे प्रपद्ये पुनरेवमाद्यं हृदयं स्फुटतीव मात ॥५७॥

यज्ञ करोमि तव तुष्टिकरं व्रतं वा देव च पूजनमयाखिलदुःखहा त्वम् ।
मातं सुतोऽयं यदि जीवति दर्शयाम्यु त्वं वै क्षमा सकलशोकविनाशनाथ ॥५८॥

व्यास उवाच

एव स्तुता तदा देवी कृष्णेनाविलष्टकर्मणा । प्रत्यक्षदर्शना भूत्वा तमुवाच जगद्गुरुम् ॥५९॥

श्रीदेव्युवाच

शोकं मा कुरु देवेश सापोऽयं ते पुरातन । तस्य योगेन पुत्रस्ते शवरेण हृतो बलात् ॥६०॥
अतस्ते पोडशे वर्षे हत्वा तं शवरं बलात् । आगमिष्यति पुनस्ते मत्प्रमादान्न सदाय ॥६१॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वाऽन्तर्दधे देवी चङ्किा चङ्कविक्रमा । भगवानपि पुत्रस्य शोकं त्यक्त्वाभवत्सुखी ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

राजोवाच

संदेहो मे मुनिश्रेष्ठ जायते वचनात्तव । वीष्णवाशे भगवति दुःखोत्पत्तिं विलानय च ॥ १ ॥
नारायणाशसभूतो वासुदेव प्रतापवान् । कथं स सूतिकागाराद्गतो बालो हरेरपि ॥ २ ॥
सुगुप्तनगरे रम्ये गुप्तेऽयं सूतिकागृहे । प्रविश्य तेन दैत्येन गृहीतोऽसौ कथं शिशुः ॥ ३ ॥
न ज्ञातो वासुदेवेन चित्रमेतन्ममाद्भुतम् । जायते महाद्वैतं चित्ते सत्यवतीसुत ॥ ४ ॥
ब्रूहि तत्कारणं ब्रह्मज्ञातं केदावेन यत् । हरणं तत्र सत्येन शिशोर्वा सूतिकागृहात् ॥ ५ ॥

व्यास उवाच

माया बलवती राजभ्रराणां बुद्धिमोहिनी । शोभन्ती विश्रुता लोके को वा मोहं न गच्छति ॥ ६ ॥
मानुषं जन्म संप्राप्य गुणा सर्वेऽपि मानुषा । भवति दहजा कामं न देवा नामुरास्तथा ॥ ७ ॥
शुतुष्णिग्रा भयं तद्रा व्यामोहं शोकसंशयः । हर्षश्चैवाभिमानश्च जरामरणमेव च ॥ ८ ॥
अज्ञानं ग्लानिरप्रीतिरौर्ष्यासुया मदः श्रमः । एते देहभवा भावा प्रभवन्ति नराधिप ॥ ९ ॥
यथा हेममृगं रामो न बुबोध पुरोगतम् । जानक्या हरणं चैव जटायुमरणं तथा ॥ १० ॥
अभिपेक्षदिने रामो वनवासं न वेद च । तथा न ज्ञातवानाम् स्वशोकान्मरणं पितुः ॥ ११ ॥
अज्ञवद्विचारासौ पश्यमानो वने वनः । जानकीं न विवदाथ रावणेन हृता बलात् ॥ १२ ॥
सहायान्वानराकृत्वा हत्वा शक्रमुत बलात् । सागरे सेतुवधं च कृत्वोत्तीर्थं सरित्पतिम् ॥ १३ ॥
प्रेमयामास सर्वासु दिक्षु तान्पिकुञ्जरान् । सप्राप कृतवान्धोरं दुःखं प्राप रणाजिरे ॥ १४ ॥

वधन नागपाशेन प्राप रामो महाबल । गरुडान्मोक्षण पश्चादन्वभूद्रघुनन्दन ॥१५॥
 सहनद्रावण सख्ये कुम्भकर्णं महाबलम् । मेघनाद निकुञ्जं च कुपितो रघुनन्दन ॥१६॥
 सहृष्यत्व च जानक्या न विवेद जनार्दन । दिव्य च कारयामास ज्वलितेऽग्नौ प्रवेशनम् ॥१७॥
 लोकापवादाच्च पर ततस्तत्याज ता प्रियाम । अदृष्ट्या द्रुपिता मत्वा सीता दशरथात्मज ॥१८॥
 न ज्ञातो स्वसुतो तेन रामेण च कुशीलवौ । मुनिना कथितो तोतु तस्य पुत्रो महाबलौ ॥१९॥
 पातालगमन चैव जानक्या ज्ञातवान् च । राघव कोपसमुक्तो भ्रातर हतुमुद्यत ॥२०॥
 कालस्यागमन चैव न विषद खरातक । मानुष देहमाश्रित्य वक्त्रे मानुषचेष्टितम् ॥२१॥
 सूर्यश्च मानुषान्माकाशात् कार्या विचारणा । पूर्वं कसभयाऽप्राप्तो गोकुले यदुनन्दन ॥२२॥
 जरासघभयात्पश्चादद्वारवत्या गतो हरि । अधम कृतवाङ्मणो रश्मिण्या हरण च यत ॥२३॥
 शिशुपालहृतायाश्च जातधर्म सनातनम् । सुशोच बालक कृष्ण शबरण हत बलात् ॥२४॥
 मुमोद जानपुत्र त हर्षसोकयुतस्तत । सत्यभामाज्ञया यत्तु युयुधे स्वर्गत किल ॥२५॥
 द्वात्रेण पादपाय तु स्त्रीजितत्वं प्रकाशयन् । जहार वल्पवृष य पराभूय शतक्रतुम् ॥२६॥
 भागिनीमानरक्षाय हरिश्चिनधर प्रभु । वदध्वा वृक्ष हरिंसत्या नारदाय ददौ पतिम् ॥२७॥
 दत्त्वाऽथ वानं कृष्ण मोचयामास भामिनी । दष्टा पुनात्पुष्पुणा प्रद्युम्नप्रमुखानय ॥२८॥
 कृष्ण जावयतो दीना ययाच सतीन् शुभाम । स ययौ पर्वत कृष्णस्तपस्याकृतनिश्चय ॥२९॥
 उपमयुमुनियश्च शिवभक्त परतप । उपमयु गुर कृत्वा दीक्षा पाशुपती हरि ॥३०॥
 जग्राह पनकामस्तु मुण्डी दण्डी वभूव ह । उग्र तत्र तपस्तपे मासमेव फलाशन ॥३१॥
 जजाप शिवभक्त तु शिवध्यानपरो हरि । द्वितीय तु जलाहारस्तिष्ठतेऽपवा हरि ॥३२॥
 तृतीय वायुभक्षस्तु पादाङ्गुष्ठाग्रसंस्थित । धष्टे तु भगवानुद्र प्रसन्नो भक्तिभावत ॥३३॥
 दर्शन च ददौ तत्र सोम सोमवत्तधर । आजगाम वृषारूढ सुरैरिन्द्रादिभिर्वृत ॥३४॥
 ब्रह्माविष्णुयुत साक्षाद्यक्षगणैर्वसेवित । सम्योद्ययन वासुदेव शङ्करस्तमुवाच ह ॥३५॥
 छुष्टोऽस्मि कृष्ण तपसा तवोत्तरेण महामते । ददामि वाञ्छितान्नामा ब्रूहि यादवनन्दन ॥३६॥

अपि दष्टे कामपूरे कामशेषो न सम्भवेत् ।

व्यास उवाच

त दृष्ट्वा शङ्कर तुष्ट भगवादेवकीर्तुत ॥३७॥

‘यपात पादमोस्तस्य दण्डवत्प्रेमसयुत । स्तुति चकार देवेशो मेघमभोरया गिरा ॥

स्थितस्तु पुरतः शम्भोर्वासुदेव सनातन ॥३८॥

कृष्ण उवाच

देवदेव जगन्नाथ सर्वभूतार्तिनाशन ॥३९॥

विश्वयोने सुरारिघ्न नमस्तौलोत्थकारक । नीलकण्ठ नमस्तुभ्यं शूलिने ते नमोनम ॥४०॥
 शैलजावल्लभायाय यज्ञध्याय नमोऽस्तु ते । वदोऽहं कृतकृत्योऽहं दर्शनात्तव सुव्रत ॥४१॥
 धन्म मे सफलं जातं नत्वा ते पादपकजम् । वदोऽहं स्त्रीमयं पाशं संसारेऽस्मिन्नगदगुरो ॥४२॥
 शरणं तेऽद्य संप्राप्तो रक्षणार्थं त्रिलोचन । सप्राप्य मानुषं जन्म त्रिभोऽहं दुःखनाशन ॥४३॥
 ब्राह्मि मा शरण प्राप्त भवभीत भवाधुना । गर्भवासे महद्दुःख प्राप्तं मदनदाहक ॥४४॥
 जन्मत कंसभयजमनुभूतं च गोकुले । जातोऽहं नन्दगोपालो बल्लवाज्ञाकरस्तथा ॥४५॥
 गौरज कीर्णकेशस्तु भूमन्द्वावने वने । म्लेच्छराजभयत्रस्तो गतो द्वारवती पुनः ॥४६॥
 त्यक्त्वा पितृन् शुभ देश मायुर दुर्लभ विभो । ययातिशापवद्धेन तस्मै दत्त भयाग्निभो ॥४७॥
 राज्यं सुपुष्टमपि च धर्मरक्षापरेण च । उग्रसेनस्य दासत्व कृत वै सर्वदा मया ॥४८॥
 राजाऽमो यादवाना वै कृतो न पूर्वजं किल । गार्हस्थ्यं दुःखद शमो स्त्रीवदय धर्मखडगम् ॥
 पारतन्त्र्यं सदा वधो मौसवार्ताऽत्र दुर्लभा । शक्तिमप्यास्तनयान्दृष्ट्वा भार्या जातवती मम ॥५०॥
 प्रेत्यामास पुनार्थं तपसे मदनान्तक । सकामेन मया तप्त तप पुनार्थमद्य वै ॥५१॥
 लज्जा भवति देवेश प्रार्थनाया जगद्गुरो । वत्स्वामाराध्य देवेशं मुक्तिद भक्तवत्सलम् ॥५२॥
 प्रसन्न याचते मूढः फलं तुच्छं विनाशि यत् । सोऽयं मायाविमूढात्मा याचे पुनसुप्त विभो ॥५३॥
 कामिन्या प्रेरित शंभो मुक्तिद त्वा जगत्पते । जानामि दुःखद शमो समारुह लसाधनम् ॥५४॥
 अनिरयं नाशधर्माणं तथापि विरतिर्न मे । शापान्तरायणाशोऽहं जातोऽस्मिन्क्षितिमङ्गने ॥५५॥

भोक्तुं बहुतरं दुःखं मायापाशेन यत्रित ।

व्यास उवाच

इत्युक्तवन्त गोविद प्रत्युवाच महेश्वरः ॥५६॥

बहुवस्ते भविष्यति पुना शत्रुनिपूदन । स्त्रीणां योद्धसाह्वं भविष्यति शतार्चकम् ॥५७॥
 तामु पुना दश दश भविष्यति महाबला । इत्युक्तोपररामाशु शंकरः प्रियदर्शनः ॥५८॥
 उवाच गिरिजा देवी प्रणत मधुसूदनम् । कृष्ण कृष्ण महाबाहो संसारेऽस्मिन्नराधिप ॥५९॥
 गृहस्थप्रवरो लोके भविष्यति भवानिह । ततो वर्षशताते तु द्विजशापाज्जनार्दन ॥६०॥
 गाधार्याश्च तथा शापाद्भविता ते कुलक्षय । परस्परं निहत्याजो पुत्रास्ते शापमोहिताः ॥६१॥
 गमिष्यन्ति क्षयं सर्वे यादवाश्च तथापरे । सानुजस्त्वं तथा देहं त्यक्त्वा यास्यसि वै दिवम् ॥
 शोकस्तत्र न कर्तव्यो भवितव्यं प्रति प्रभो । अवश्यं भाविभावाना प्रतीकारो न विद्यते ॥६३॥

तत्र शोको न कर्तव्यो नून मम मत सदा । अष्टावक्रस्य शापेन भार्यास्ते मधुसूदन ॥६४॥
 चौरैर्म्यो ग्रहण कृष्ण गमिष्यति मृत त्वयि । इत्युक्त्वाऽतर्दधे शत्रु सोम समुरमडल ॥६५॥
 उपमन्यु प्रणम्याथ कृष्णोऽपि द्वारका ययौ । यस्माद् ब्रह्मादयो राजमति यद्यप्यधीश्वरा ॥६६॥
 तथापि मायाकललालयोगसक्षुभितातरा । तदधीना स्थिता सर्वे काष्ठपुत्तलिकीपमा ॥६७॥
 यथा यथा पूर्वमह कर्म तपा तथा तथा । प्रेरयत्यनिश माया परब्रह्मस्वरूपिणी ॥६८॥
 न वैपम्य न नैर्घृण्य भगवत्या कदाचन । केवल जीवमोक्षार्थं यतते भुवनेश्वरी ॥६९॥
 यदि सा नैव सृज्यत जगदेतच्चराचरम् । तदा माया बिना भूत जड स्यादव नित्यश ॥७०॥
 तस्मात्कारुण्यमाश्रित्य जगज्जीवादिक च यत । करोति सतत देवो प्रेरयत्यनिश च तत ॥७१॥
 तस्माद्ब्रह्मादिमोहेऽस्मिन्कर्तव्यं सशयो न हि । मायात पातिन सर्वे मायाधीना सुरासुरा ॥७२॥
 स्वतन्त्रा सैव देवेशो स्वेच्छाचारविहारिणी । तस्मात्सर्वात्मना राजन्सेवनीया महेश्वरी ॥७३॥
 नात परतर किञ्चिदधिकं भुवनत्रये । एतद्धि जन्ममाफल्य पराशक्ते पदस्मृति ॥७४॥
 माभूत्तत्र कुले जन्म यत्र देवो न देवतम । अह देवो न चान्योऽस्मि ब्रह्मैवाह न शोकभाक् ॥
 इत्यभेदेन ता नित्या चितयेज्जगदविकाम् । ज्ञात्वा गुरुमुखादेना वदातश्रवणादिभि ॥७६॥
 नित्यमेकाग्रमनसा भावयेदात्मरूपिणीम् । मुक्तो भवति तेनाशु नान्यथा कर्मकोटिभि ॥७७॥
 श्वेताश्वतरादय सर्वे ऋषयो निर्मलाशया । आत्मरूपा हृदा ज्ञात्वा विमक्ता भववधनात् ॥७८॥
 ब्रह्मविष्णवादयस्तद्ब्रह्मगौरीऽम्मादयस्तथा । तामेव समुपासते सच्चिदानन्दरूपिणीम् ॥७९॥
 इति त कथित राजन यद्यद्यत्पुष्ट त्वयाऽनघ । प्रपन्नपापत्रस्तन किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥८०॥
 एतत्ते कथित राजमयाऽऽख्यानमनुत्तमम् । सर्वपापहर पुण्यं पुराण परमाद्भुतम् ॥८१॥
 य इदं शृणुयान्नित्यं पुराण वदसमितम् । सर्वपापविनिर्मुक्तो दवीलोक महीयते ॥८२॥

सूत उवाच

एतन्ममा श्रुत व्यासात्स्वयमान सविस्तरम् । पुराण पञ्चम नून श्रीमद्भागवताभिषम् ॥८३॥

इति श्रीदेवीमागवत महापुराणे चतुर्थस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्याय ॥२५॥

अर्थाविर्बसुविधुदुगविश्वभरा(१४१८॥)मिधै ।

पदंश्रुयस्वचाऽय वयितो व्यासनिर्मितं ॥

ममाप्तोऽय चतुर्थः स्कन्धः ।

ओगणेशाय नमः.

श्रीमद्देवीभागवतम्

पञ्चमः स्कन्धः

—:०:—

प्रथमोऽध्यायः

ऋषय ऊचुः

भवता कथितं सूतं महदाख्यानमुत्तमम् । कृष्णस्य चरितं दिव्यं सर्वपातकनाशनम् ॥१॥
सदेहोऽनं महाभागं वासुदेवकथानके । जायते न प्रोच्यमाने विस्तरेण महामते ॥२॥
वने गत्वा तपस्तप्तं वासुदेवेन दुष्करम् । विष्णोरशावतारेण शिवस्माराधनं कृतम् ॥३॥
वरप्रदानं देव्या च पार्वत्या यत्कृतं पुनः । जगन्मातुश्च पूर्णया श्रीदेव्या भक्षभूतया ॥४॥
ईश्वरेणापि कृष्णेन, कुतस्तौ संपूजितौ । न्यूनता वा किमस्त्यस्य तदेव सशयो मम ॥५॥

सूत उवाच

शृणुष्व कारणं तत्र भया व्यास श्रुतं च यत् । प्रब्रवीमि महाभागं कथा कृष्णगुणान्विताम् ॥६॥
वृत्तान्तं व्यासतः श्रुत्वा वैराटोमुतजस्तदा । पुनः पप्रच्छ मेषावो सदेह परमं गतं ॥७॥

जनमेजय उवाच

सम्यक्सत्यवतीमूनी श्रुतं परमकारणम् । तथापि मनसो वृत्तिः सशयः न विमुचति ॥८॥
कृष्णेनाराधितं शम्भुस्तपस्तप्त्वाऽतिदारुणम् । विस्मयोऽयं महाभागं देवदेवेन विष्णुना ॥९॥
यः सर्वात्माऽपि सर्वेश सर्वसिद्धिप्रदः प्रभुः । स कथं कृतवान्धोरं तपः प्राकृतचद्वरि ॥१०॥
जगत्कर्तुं क्षमं कृष्णस्तथा पालयितुं क्षमः । सहर्तुमपि कस्मात्सं दारुणं तपः आचरत् ॥११॥

व्यास उवाच

सत्यमुक्तं त्वया राजन्वासुदेवो जनार्दन । क्षमं सर्वेषु कार्येषु देवानां दैत्यसूदन ॥१२॥

तथापि मानुषं देहमाश्रितः परमेश्वरः । कृतवान्मानुषान्भावान्वर्णाश्रमसमाश्रितान् ॥१३॥
 वृद्धानां पूजनं चैव गुह्यादाभिवन्दनम् । ब्राह्मणानां तथा सेवा देवताराधनं तथा ॥१४॥
 शोके शोकामियोगश्च हर्षे हर्षसमुन्नतिः । दैन्यं नानाऽपवादाश्च स्त्रीषु कामोपसेवनम् ॥१५॥
 क्रामः क्रोधस्तथा लोभः काले काले भवन्ति हि । तथा गुणमये देहे निर्गुणत्वं कथं भवेत् ॥१६॥
 सौवलीशापजाद्वोपात्तथा बाह्मणशापजात् । विघ्नं यादवानां तु कृष्णदेहस्य मोचनम् ॥१७॥
 हरणं लुठनं तद्वत्तत्पत्नीनां नराधिप । अर्जुनस्यास्त्रमोक्षे च क्लीबत्वं तत्करेषु च ॥१८॥
 अन्नत्वं हरणे गेहात्तत्प्रद्युम्नानिरुद्धयोः । एवं मानुषदेहेऽस्मिन्मानुष खलु चेष्टितम् ॥१९॥
 विष्णोरंशावतारेऽस्मिन्नारायणमुनेस्तथा । अंशजे वासुदेवेऽत्र किं चित्रं शिवसेवने ॥२०॥
 स हि सर्वेश्वरो देवो विष्णोरपि च कारणम् । सुपुत्रस्थाननाथः स विष्णुना च प्रपूजितः ॥२१॥
 तदंशभूताः कृष्णाद्यास्तैः कथं न स पूज्यते । अकारो भगवान्ब्रह्माप्युकारः स्याद्वरिः स्वयम् ॥
 मकारो भगवान्द्रोऽप्यर्धमाना महेश्वरी । उत्तरोत्तरभावेनाप्युत्तमत्वं स्मृतं युधिः ॥२३॥
 अतः सर्वेषु शास्त्रेषु देवो सर्वोत्तमा स्मृता । अर्धमाना स्थिता नित्या यानुच्चार्या विशेषतः २४॥
 विष्णोरप्यधिको रुद्रो विष्णुस्तु ब्रह्मणोऽधिकः । तस्मान्न संशयः कार्यः कृष्णेन शिवपूजने ॥२५॥
 इच्छया ब्रह्मणो वमन्नाद्वरदानार्थमुद्रभौ । मूलरुद्रस्याश्वभूतो रुद्रनामा द्वितीयकः ॥२६॥
 सोऽपि पूज्योऽस्ति सर्वेषां मूलरुद्रस्य का कथा । देवीतत्त्वस्य साग्नित्यादुत्तमत्वं स्मृतं शिवे ॥२७॥
 अथनारा हरेरेवं प्रभवन्ति युगे युगे । योगमायाप्रभावेण नात्र कार्या विचारणा ॥२८॥

या नेत्रपद्मपरिचंचलनेन सम्पन्निश्च सृजत्यवति हन्ति निगूढभावा ।
 संपा करोति सतत इहिणाच्युतेसाध्नानावतारकलने परिभूयमानान् ॥२९॥
 सूर्तौगुहाद्व्रजनमप्यनया नियुक्तं संगोपितश्च भवने पशुपालराजः ।
 संप्रापितश्च मयुरा विनियोजितश्च श्रीद्वारकाप्रणयने ननु भीतचित्तः ॥३०॥
 निर्माय षोडशसहस्रशतार्थकास्ता नार्योऽष्ट समततराः स्वकलासमुत्पाः ।
 तासां विलासवशं तु विधाय कामं दासीकृतो हि भगवाननयाप्यन्तः ॥३१॥
 एकाऽपि बंधनविधौ युवती ममर्षा पुंसो यथा सुदृढलोहमयं तु दाम ।
 किं नाम षोडशसहस्रशतार्थकाश्च तं स्वीकृतं भुवमिवातिनिबधयति ॥३२॥
 सान्नाजितोयदागतेन मुदान्वितेन प्राप्त सुरेन्द्रभवनं हरिणा तदानीम् ।
 शृत्वा मूधं मयवता विहृतस्तस्मिन्नामोशः प्रियासदनभूषणतां य आप ॥३३॥
 यो भीमजा हि हृतवाञ्छितशुपालकादीञ्जित्वा विधिं नितिलयमंशुतो विधित्सुः ।
 यप्राह तां निजबलेन च धर्मपत्नो योऽग्री विधिः परकलप्रहृतो विजातः ॥३४॥

अहकारवश प्राणी करोति च क्षुमाक्षुभम् । विमूढो मोहजालेन तत्कृतेनातिपातिना ॥३५॥
 अहकाराद्धि सजातमिदं स्थावरजगमम् । मूलादरिहरादीनामुग्रात्प्रकृतिसमवात ॥३६॥
 अहकारपरित्यक्तो यदा भवति पथज । तदा विमुक्तो भवति नोचेत्ससारकर्मकृत् ॥३७॥
 तमुक्तस्तु विमुक्तो हि बद्धस्तद्वशता गत । न नारी न घन गेह न पुत्रा न सहोदरा ॥३८॥
 बधन प्राणिना राजनहकारस्तु बधक । अह कर्ता मया चेद कृत कार्यं वलीयसा ॥३९॥
 करिष्यामि करोम्येव स्वयं वध्नाति प्राणभूत । कारणेन विना कार्यं न सम्भवति कर्हिचित् ॥४०॥
 मया न दृश्यते जन्तो मृत्पिण्डेन विना घट । विष्णु पालयिता विश्वस्याहकारमन्वित ॥४१॥
 अयया सर्वदा चिंतादुधौ मग्नं कथं भवेत् । अहकारविमुक्तस्तु यदा भवति मानव ॥४२॥
 अवतारप्रवाहेषु कथं मज्जेच्छुभाशय । मोहमूलमहवारं ससारस्तत्समुद्भव ॥४३॥
 अहकाराविहीनाना न मोहो न च संसृति । त्रिविधं पुरय प्रोक्तं सात्त्विको राजसस्तथा ४४॥
 तानसस्तु महाराज ब्रह्मविष्णुशिवादिषु । त्रिविधं स्त्रिषु राजेंद्र काजेशादिषु सर्वदा ॥४५॥
 अहकारं सदा प्रोक्तो मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः । अहकारेण तेनैव बद्धा एते न शशय ॥४६॥
 मायाविमोहिता मदा प्रवदति मनोपिण । करोति स्वच्छया विष्णुरवताराननेकश ॥४७॥
 मद्दोऽपि दुःखगहनं गर्भवासेऽतिसंक्रान्ते । न करोति मतिं विद्वान्कथं कुर्यात्स चक्रमून ॥४८॥
 कौनल्यादेवकीगर्भे विष्टामलममाकुते । स्वेच्छया प्रवदत्यद्धा गतो हि मधुसूदन ॥४९॥
 वैकुण्ठसदनं त्यक्त्वा गर्भवासे सुखं नु किम् । चिंताकोटिममृत्याने दुःखदे विपसमिती ॥५०॥
 संपन्तप्त्वा क्रतून्कृत्वा दत्त्वा दानायनकश । न वार्धयति यतो लोका गर्भवासं सुदुःखदम् ॥५१॥
 स कथं भगवान्विष्णुः स्ववशश्चेज्जनार्दन । गर्भवासश्चिर्भूयाद्भवेत्स्ववशता यदि ॥५२॥
 जानीहि त्वं महाराज योगमायावरो जगत । ब्रह्मादिस्तवपर्यन्तं देवमानुषतियगम् ॥५३॥
 मायातनोनिबद्धा ये ब्रह्मविष्णुहरादयः । भ्रमति बधमायाति लीलया चार्णनाभवत् ॥५४॥
 इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

यागेश्वर्या प्रभावोऽयं कथितश्चातिविस्तरात् । ब्रूहि तच्चरितं स्वामिञ्छ्रोतुं कौतूहलं मम ॥१॥
 महादेवीप्रभावं वै श्रोतुं को नाभिवाञ्छति । यो जानाति जगत्सर्वं तदुत्पन्नं चराचरम् ॥२॥

राजोवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि विस्तरेण महामते । श्रद्धां नय साताय न ब्रूयात्स तु मदधी ॥३॥

पुरा युद्धमभूद्घोरं देवदानवसेनयोः । पृथिव्या पृथिवीपाल महिषाख्ये महीपतौ ॥४॥
 महिषो नाम राजेन्द्र चकार तप उत्तमम् । गत्वा हेममिरी चोग्रं देवविस्मयकारकम् ॥५॥
 वर्षाणामयुतं पूर्णं चितयन्हृदि देवताम् । तस्य तुष्टो महाराज ब्रह्मा लोकपितामहः ॥६॥
 तत्रागत्यान्नवीढाक्यं हंसारूढश्चतुर्मुखः । वरं वरय घर्मात्मन्ददामि तव वाञ्छितम् ॥७॥

महिष उवाच

अमरत्वं देवदेव वाछामि द्रुहिण प्रभो । यथा मृत्युभयं न स्यात्तथा कुरु पितामह ॥८॥

ब्रह्मोवाच

उत्पन्नस्य ध्रुवं मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । सर्वथा मरणोत्पत्तौ सर्वथा प्राणिना किल ॥९॥
 नादाः कालेन सर्वथा प्राणिना दैत्यपुंगव । महामहीधराणां च समुद्राणां च सर्वथा ॥१०॥
 एकं स्थानं परित्यज्य मरणस्य महीपते । प्रव्रूहि तं वरं साधो यस्ते मनसि वर्तते ॥११॥

महिष उवाच

न देवान्मानुषादैत्यान्मरणं मे पितामह । पुरुषान च मे मृत्युर्योषा मा का हनिष्यति ॥१२॥
 तस्मान्मे मरणं नूनं कामिन्याः कुरु पद्मज । अवला हंत मां हंतुं कथं शक्ता भविष्यति ॥१३॥

ब्रह्मोवाच

यदा कदापि दैत्येन्द्र नार्यास्ते मरणं ध्रुवम् । न नरेभ्यो महाभाग मृतिस्ते महिषासुर ॥१४॥

व्यास उवाच

एवं दत्त्वा वरं तस्मै यमो ब्रह्मा निजालयम् । सोऽपि दैत्यवरः प्राप निजं स्थानं मुदान्वितः ॥१५॥

राजोवाच

महिषः कस्य पुत्रोऽसौ कथं जातो महाबली । कथं च माहिषं रूपं प्राप्तं तेन महात्मना ॥१६॥

व्यास उवाच

दनोः पुत्रो महाराज निर्यातो सितिमंडले ॥१७॥

सायपुत्रो महाराज पुत्रार्थं तेषतुस्तपः । बहून्वर्षगणान्नाभं पुण्ये पंचनदे जले ॥१८॥
 करंभस्तु जले मग्नश्चकार परमं तपः । कृशं रसावटं प्राप्य रंभोऽग्निमसेवयत् ॥१९॥
 पंचान्निषाधनासक्तः स रंभस्तु यदाऽभवत् । ज्ञात्वा शचीपतिर्दुःखमूढयो दानयो प्रति ॥२०॥
 गत्वा पंचनदे सत्र ग्राहुरूपं ध्वजारं ह । मासवस्तु करंभं तं तदा जग्राह पादयोः ॥२१॥
 निशपानं च तं दुष्टं करंभं वृत्रमूदनः । भ्रानरं निहतं श्रुत्वा रंभः कोप परं गतः ॥२२॥

स्वशीर्षं पावके होतुमच्छच्छित्वा करेण ह । केसपाशे गृहीत्वाऽऽशु वामेन क्रीडसमुत ॥२३॥
 दधिणेन करेणाग्र गृहीत्वा खड्गमुत्तमम् । छिनत्ति शीर्षं तत्तावद्वह्निना प्रतिरोधित ॥२४॥
 उक्तञ्च दैत्य मूर्खोऽसि स्वशीर्षं छेतुमिच्छसि । आत्महत्याऽतिदु साध्या कथं त्वं कर्तुमुद्यत ॥२५॥
 वर वरय भद्र ते यस्तं मनसि वर्तत । मा भ्रिमन्व मृतेनाद्य किं ते कार्यं भविष्यति ॥२६॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं रभ पावकस्य मुभापितम् । ततोऽग्रवीर्यधो रभस्त्यक्त्वा वेशकलापयम् ॥२७॥
 यदि तुष्टोऽसि देवेश देहि मे वाञ्छितं वरम् । त्रैलोक्यविजयी पुत्र स्यान्न परवलार्दन ॥२८॥
 अजेय सर्वथा स स्यादेवदानवमानवं । कामरूपी महावीर्यं सर्वलोकाभिवदित ॥२९॥
 पावकस्तं तथेत्याह भविष्यति तवेन्धितम् । पुनस्तव महामाग मरणाद्विरमाधुना ॥३०॥
 यस्या चित्तं तु रभ त्वं प्रमदात्तं वरिष्यसि । तस्या पुत्रो महामाग भविष्यति बलाधिक ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो बह्निना रभो वचनं चित्तरजनम् । श्रुत्वा प्रणम्य प्रययौ बह्निं तं दानवोत्तम ॥३२॥
 यक्षैः परितुन्नं स्थानं रमणीयं श्रियाञ्चितम् । दृष्ट्वा चक्रे तदा भाव महिष्या दानवोत्तम ॥३३॥
 मत्ताया रूपपूर्णाया विहायान्या च योपितम् । सासमागान्च तरसा कामयती मुदान्विता ॥३४॥
 रभोऽपि गमनं चक्रे भवितव्यप्रणोदित । सा तु गर्भवती जाता महिषी तस्य वीर्यत ॥३५॥
 ता गृहीत्वाऽथ पातालं प्रविवेश मनोहरम् । महिषेभ्यश्च सा रक्षत्रियामनुमता किल ॥३६॥
 कदाचिन्महिषश्चान्यं कामार्तस्तामुपाद्रवत् । स्वयमागत्य तं हतुं दानवं समुपाद्रवत् ॥३७॥
 स्वरक्षार्थं समागत्य महिषं समताडयत् । सोऽपि न निजघानाशु शृगाभ्यां काममाहित ॥३८॥
 ताडितस्तेन तीक्ष्णान्या शृगाभ्यां हृदये भूशम् । भूमौ पपात तरसा ममार च विमूछित ॥३९॥
 मृते भर्तरि सा दीना भयार्ता विद्रुता भूशम् । सा वेगात् बटं प्राप्य यक्षाणां शरणं गता ॥४०॥
 पृष्ठतस्तु गतस्तन्न महिषं कामपीडित । कामयानस्तु ता कामी बलवीर्यमशोदत ॥४१॥
 रुदती सा भूशं दीना दृष्ट्वा यमैर्मयातुरा । धावमानं च ॥ वीडय यक्षास्त्रातुं समाययु ॥४२॥
 युद्धं समभवद्धोर यक्षाणां च हयारिणां । शरेण ताडितस्तूर्णं पपात धरणीतले ॥४३॥
 मृतं रभं समानीय यक्षास्तं परमं प्रियम् । चितायां रोपयामासुस्तस्य देहस्य दृढये ॥४४॥
 महिषी सा पतिं दृष्ट्वा चितायां रोपितं तदा । प्रवेष्टुं सा मतिं चक्रे पतिना सह पावकम् ॥४५॥
 वार्यमाणाऽपि यक्षैः सा प्रविवेश हुताशनम् । ज्वालमालाकुलं साध्वी पतिमादाय बल्लभम् ॥४६॥
 महिषस्तु चितामध्यात्समुत्तस्थौ महाबल । रम्भोप्यन्यद्वयं कृत्वा निःसृतं पुत्रवत्सल ॥४७॥
 रक्तबीजोऽप्यसौ जातो महिषोऽपि महाबल । अभिपित्तस्तु राज्येऽसौ हयारिरसुरोत्तम ॥४८॥

एवं स महिषो जातो रक्तबीजश्च धीर्यवान् । अवध्यस्तु सुरैर्देत्यर्मानिवेशं नृपोत्तम ॥४९॥
इत्येतत्कथितं राजञ्जन्म तस्य महात्मनः । वरप्रदानं च तथा प्रोक्तं सर्वं सविस्तरम् ॥५०॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे महिषासुरोत्पत्तिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं स महिषो नाम दानवो वरदक्षितः । प्राप्य राज्यं जगत्सर्वं वशे चक्रे महाबलः ॥१॥
पृथिवी पालयामास सागराता भुजाजिताम् । एकच्छन्ना निरातंका वैरिवर्गविर्जिताम् ॥२॥
सेनानोश्चिभुरस्तस्य महावीर्यो मदोत्कटः । घनाध्यक्षस्तथा ताम्रः सेनाऽमुतसमावृतः ॥३॥
असिलोमा तथोदको बिडालाख्यश्च बाष्कलः । त्रिनेत्रोऽथ तथा कालवंधको बलदक्षितः ॥४॥
एते सैन्ययुताः सर्वे दानवा मेदिनी तदा । आवृत्य संस्थिताः काममुद्धा सागरमेतद्गम ॥५॥
वरदाश्च कृताः सर्वे भूमिपालाः पुरातना । निहता ये बलोदघाः क्षात्रघर्मव्यवस्थिताः ॥६॥
ब्राह्मणा यदागा जाता यज्ञभागसमर्पकाः । महिषस्य महाराज निरितले क्षितिमंडले ॥७॥
एकातपर्यं तद्वाज्यं कृत्वा स महिषासुरः । स्वर्गं जेतुं मनश्चक्रे वरदानेन गर्वितः ॥८॥
प्रणिधि प्रेषयामास हयारिस्तु क्षीपरीपतिम् । स संदेशहरं क्षीघ्रमाहूयोवाच दीर्यराट् ॥९॥
गच्छ वीर महाबाहो दूतत्वं कुरु मेऽजय । ब्रूहि क्षत्रं दिवं गत्वा निःशंकः सुरसन्निधौ ॥१०॥
मुञ्च स्वर्गं सहग्रासं यदेष्टं गच्छ भाचिरम् । सेवा या कुरु देवेश महिषस्य महात्मनः ॥११॥
स त्वां संरक्षयेद्भूतं राजा क्षरणमागतम् । तस्मात्त्वं क्षरणं याहि महिषस्य क्षीपरीपते ॥१२॥
नोचेद्वप्यं गृहाणाधु मुद्धाय बलसूदन । पूर्वजितोऽसि चास्माकं जानामि तव वीर्यम् ॥१३॥
अहत्याजारं विज्ञातं बलं ते सुरसंघम् । युध्यस्व भज वा कामं यत्र ते रमते मनः ॥१४॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा यचनं तस्य धाकं श्रोयसमन्वितः । उवाच स नृपश्रेष्ठ स्मितपूर्वं यचस्तदा ॥१५॥
न जानेऽहं गुमदात्मन् यतस्त्वं मददक्षितः । चिचिरसां सपरिप्यामि रोगस्यास्य प्रभोस्तप ॥
अतः परं वरिष्यामि भूलम्बाम्य निरुन्तनम् । गच्छ दूत तथा ब्रूहि तस्याग्रे मम भाषितम् ॥१७॥
मिष्टं दूता न हं गम्यान्मस्मात्त्वा विगुजान्यहम् । मुदेष्टा पेलमागच्छ त्वरितो महिषीगुप्त ॥१८॥
एतारे त्वदलं शानं गुनासत्त्वं जटावृत्तिः । शृंगयोस्ते वरिष्यामि मुदुं च क्षरासनम् ॥१९॥
दांः शृंगबलतोऽस्ति विदिजं क्षरणं मया । विषाणे ते परिच्छित्त्वा संहरिष्यामि तद्वलम् ॥२०॥
अस्तेनाविपुलं स्वं जातोऽसि बलदक्षिनः । कुशलस्त्वं तदापातो न मुदे महिषाघ्न ॥२१॥

व्यास उवाच

इत्युक्तोऽसौ सुरेन्द्रेण स द्रुतस्त्वरितो गत । जगाम महिष मत्त प्रणम्य प्रत्युवाच ह ॥२२॥

द्रुत उवाच

राजन्देवाधिप काम न त्वा विगणयत्यसौ । मन्यते स्वबल पूर्णं देवसैन्यसमावृत ॥२३॥
यदुक्त तेन मूर्खेण कथमभ्यद्वन्द्वीम्यहम् । प्रिय सत्य च वक्तव्य मृत्येन पुरतः प्रभो ॥२४॥
प्रिय सत्य च वक्तव्य प्रभोरग्रे शुभेच्छुना । इति नीतिर्महाराज जागर्ति शुभकारिणी ॥२५॥
केवल धैरिप्रिय ब्रूयान ते कार्यं भविष्यति । परुष च न वक्तव्य कदाचिच्छुभमिच्छता ॥२६॥
यथा रिपुमुखाद्वाच प्रसरन्ति विषोपमा । तथा मृत्युमुखात्ताप नि सरति कथं गिर ॥२७॥
यादृशानीह वाक्यानि तेनोक्तानि भद्रोपते । तादृशानि न मे जिह्वा वक्तुमर्हति कर्हिचित् ॥२८॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य हस्तुगम तृणाशन । भुश कोपपरीतात्मा बभूव महिषासुर ॥२९॥
समाहूयाग्रवीहृत्यान्क्रोधसरत्तलोचन । लागूल पृष्ठदेशे च कृत्वा भूत्र परित्यजन् ॥३०॥
भो भो दैत्या सुरेन्द्रोऽसौ मुदकामोऽस्ति सर्वथा । बलोलोग क्रुद्धव वै जेतव्योऽसौ सुराधम ॥३१॥
मदग्रे को भवेच्छूर कोटिशश्रेत्तथाविधा । न विभेभ्येकत काम हनिष्याम्यद्य सर्वथा ॥३२॥
दूर शान्तेष्वसौ नून तपस्विषु बलाधिक । बलकर्ता हि ह्रको लपट परदारहृत् ॥३३॥
अप्सरोलसमतस्तपोविघ्नकर खल । छिद्रप्रहरण पापो नित्य विश्वासघातक ॥३४॥
ममुर्चिर्निहतो येन कृत्वा सधिं दुरात्मना । शपथान्विविधानादौ कृत्वा भीतेन छद्मना ॥३५॥
विष्णुस्तु कपटाचार्यं कुहक शपथाकर । तानारूपधर काम बलकृद्भगवति ॥३६॥
कृत्वा कोलाकृतिं येन हिरण्याक्षो निपातित । हिरण्यकशिपुर्येन नृसिंहेन च घातित ॥३७॥
नाह तद्वशगो नून भवेय दनुनदना । विश्वास नैव गच्छामि देवानां कुत्र कर्हिचित् ॥३८॥
किं करिष्यति मे विष्णुरिद्रो वा बलवत्तर । रुद्रो वापि न मे शक्त प्रतिकर्तुं रणागणे ॥३९॥
त्रिविष्टप ग्रहीष्यामि जित्वेन्द्र वरुण यमम् । घनद पावक चैव चन्द्रसूर्यौ विजित्य च ॥४०॥
यज्ञभागभुज सर्वे भविष्यामोऽद्य सोमपा । जित्वा देवसमूहं च विहरिष्यामि दानवै ॥४१॥
न मे भय सुरेभ्यश्च वरदानेन दानवा । मरणं न नरेभ्यश्च नारी किं मे करिष्यति ॥४२॥
पातालपर्वतैर्म्यशः समाहूय वरान्वरान् । दानवामम सैन्येशान्कुर्वन्तु स्वरिताश्चरा ॥४३॥
एकोऽह सर्वदेवेशान्विजेतु दानवा क्षम । शोभार्थं वः समाहूय नयामि सुरसङ्गमे ॥४४॥
शृगाम्या च क्षुराम्या च हनिष्येऽह सुराङ्गिल । न मे भय सुरेभ्यश्च वरदानप्रभावतः ॥४५॥
अवध्योऽह सुराणेरसुरैर्मनिर्विस्तथा । तस्मात्सज्जा भवन्त्वद्य देवलोकजयाय वै ॥४६॥

जित्वा सुरालयं दैत्या विहरिष्यामि नन्दने । मदारकुसुमापीडा देवयोपित्समन्विता ॥४७॥
 कामधेनुपयोत्सिक्ता सुवापानप्रमोदिता । देवगधर्वगीतादिनृत्यलास्यसमन्विता ॥४८॥
 उर्वशी मेनका रभा घृताक्षी च तिलोत्तमा । प्रमद्वरा महसेना मिश्रकशी मदोत्कटा ॥४९॥
 विप्रचित्तिप्रभृतयो नृत्यगीतविशारदा । रजयिष्यति व सर्वाज्ञानासवनिपेवर्ण ॥५०॥
 सर्वे सज्जा भवत्वद्य रोचता गमनं दिवि । सग्रामार्थं सुरैः सार्धं कृत्वा मञ्जलमुत्तमम् ॥५१॥
 रक्षणार्थं च सर्वेषां भार्गव मुनिसत्तमम् । समाहूय च संपूज्य स्थाप्य यज्ञे गुरु परम् ॥५२॥

न्यास उवाच

इति सदित्य दैत्येन्द्रान्महिष पापघोस्तदा । जगाम त्वरितो राजन्भवनं स्व मुदान्वित ॥५३॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे चतुर्थस्कन्धे दैत्यसैन्योद्योगो नाम तृतीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

न्यास उवाच

गते दूते सुरेन्द्रोऽपि समाहूय सुरानथ । यमवायुधनाध्यक्षवरुणानिदमूचिवान ॥१॥
 महिषो नाम दैत्येन्द्रो रभपुत्रो महाबल । वरदपमदो मत्तो मायाशतविचक्षण ॥२॥
 तस्य दूतोऽद्य सप्राप्तः प्रेषितस्तनो भो सुरा । स्वर्गकारमेन लुब्धेन मामुवाचेदृशं वच ॥३॥
 त्यज देवालयं शक्रं ययेच्छ ब्रज वासव । सेवा वा कुरु दैत्यस्य महिषस्य महात्मन ॥४॥
 दयादानदानवैर्लोऽसौ स ते युक्तिं विधास्यति । स तपु भूत्यभूतपु न कुप्यति कदाचन ॥५॥
 नोषेद्युद्धाय देवशः सेनोद्योगं कुरु स्वयम् । गतं मयि स दैत्यद्रस्त्वरितं समुपेप्यति ॥६॥
 इत्युषत्वा स गतो दूतो दानवस्य दुरात्मन । किं कर्तव्यमतं कार्यं चित्तयध्वं सुरोत्तमा ॥७॥
 दुर्वलोऽपि न क्षोषेद्यः क्षत्रुर्वलवता सुरा । विशेषेण सदोद्योगी बलवान्बलदर्पित ॥८॥
 उद्यमं किल कर्तव्यो यथा बुद्धिर्यथा बलम् । दैवाधीनो भवन्नूनं जयो वाऽथ पराजय ॥९॥
 सधियोगो न चाप्राप्तिस्तले सधिर्निरयंक । सर्वथा साधुभिः कार्यं विचार्य च पुनः पुनः ॥१०॥
 यानमप्यधुना नैव कर्तव्यं सहसा पुनः । प्रेक्षवा प्रेषणीयाश्च शीघ्रगा सुप्रवेशका ॥११॥
 इङ्गितज्ञाश्च नि सङ्गा नि स्पृहा सत्यवादिनः । सनाभियोगं प्रस्थानं बलसरया यथार्थतः ॥१२॥
 वीराणां च परिज्ञानं कृत्वा यातु त्वराविता । ज्ञात्वा दैत्यपतेस्तस्य सैन्यस्य च बलाबलम् ॥१३॥
 हरिष्यामि ततस्तूर्णं यानं वा दुर्गसग्रहम् । 'विचार्य खलु कर्तव्यं कार्यं बुद्धिमता सदा ॥'

सहसा विहितं कार्यं दुःखदं सर्वथा भवत ॥१४॥

तस्माद्भिद्रुप्य कर्तव्यं सुखदं सर्वथा बुधैः । नात्र भेदविधिर्न्याय्यो दानवेषु च सर्वथा ॥१५॥

एकचित्तेषु कार्येऽस्मिन्स्तस्माच्चारो व्रजतु वै । ज्ञात्वा बलाबलं तेषां पश्चाज्जीति विचार्य च ॥१६॥
विधेया विधिवत्तज्जैस्तेषु कार्यपरेषु च । अन्यथा विहितं कार्यं विपरीतफलप्रदम् ॥१७॥

सर्वथा तद्भवेन्नूनमज्ञातमौपथं यथा ।

व्यास उवाच

इति संचित्य तं सर्वं प्रणिजि कार्यवेदिनम् ॥१८॥

प्रेषयामास देवेन्द्र परिजानाय पाथिव । दूतस्तु त्वरितो गत्वा समागम्य सुराधिपम् ॥१९॥
निवेदयामास तदा सर्वं सैन्यबलाबलम् । ज्ञात्वा तद्बलमुद्योगं तुरापाठतिविस्मितः ॥२०॥
देवानघोदयत्पूर्णं समाहूय पुरोहितम् । मन्त्रं मन्त्रविदा श्रेष्ठं चकार त्रिदशेश्वरः ॥२१॥

उवाचागिरसश्रेष्ठं समासीनं बरासने ।

इन्द्र उवाच

ओ भा देवगुरो विद्वन्कि कर्तव्यं वदस्व न ॥२२॥

सर्वज्ञोऽसि समुत्पन्ने कार्ये त्वं गतिरयं न । दानवो महिषो नाम महावीर्यो मदान्वितः ॥२३॥
योद्धुकामः समायाति बहुभिर्दानैर्वृतः । तत्र प्रतिश्रिया कार्या स्वया मन्त्रविदाऽधुना ॥२४॥
तेषां युक्स्तथा त्वं मे विघ्नहर्ता सुसयतः ।

व्यास उवाच

तच्छृन्वा वचनं प्राह तुरासाह बृहस्पतिः ॥२५॥

विचिरेय मनसा कामं कार्यसाधनतत्परः ।

गुरु उवाच

स्वस्थो भव सुरेन्द्र त्वं धैर्यमालम्ब्य मारिष्य ॥२६॥

ध्यसने च समुत्पन्ने तस्यैव धैर्यमानु वै । जयाजयो सुराध्यक्ष देवाधीनो सदैव हि ॥२७॥
स्थातव्यं धैर्यमालम्ब्य तस्माद्बुद्धिमता सदा । भवितव्यं भवत्येव जानमेव सातव्रतो ॥२८॥
उद्यमः सर्वथा कार्यो यथापीरुपमात्मनः । मुनयोऽपि हि मुक्त्यर्थमुद्यमं कुरुता सदा ॥२९॥
देवाधीनं च जानन्तो योगध्यानपरायणाः । तस्मात्सदैव कर्तव्यो दयहारोदितोद्यमः ॥३०॥
गुरां भवतु या मा या दैवे वा परिदवना । बिना पुरुषकारेण कदाचिन्निबिद्धिमाप्नुयात् ॥३१॥
अपवत्पगुवत्सामं न तथा मुदमावहेत् । कृते पुरुषकारेऽपि यदि निदिनं जायते ॥३२॥
न तत्र दूषणं तस्य देवाधीने दारोरिति । कार्यमिदिनं सैन्येऽस्ति न मत्ते न च मन्त्रे ॥३३॥
न रथे नायुधे नूनं देवाधीनामुराधिपः । बलवान्क्लेशमाप्नोति निबलः सुखमश्नुते ॥३४॥
बुद्धिमान्बुधितः सेते निर्बुद्धिर्नोगवान्भवेत् । कातरो जयमाप्नोति शूरो याति पराजयम् ॥३५॥

दैवाधीने तु संसारे कामं का परिदेवना । उद्यमे योजयेन्नूनं भवितव्यं सुराधिप ॥३६॥
 दुःखदे सुखदे वाऽपि तत्र तौ न विंचितयेत् । दुःखेदुःखाधिकान्पश्येत्सुखे पश्येत्सुखाधिकम् ॥३७॥
 आत्मानं हर्षशोकभ्यां शत्रुभ्यामिव नार्पयेत् । धैर्यमेवावगन्तव्यं हर्षशोकोद्भवे बुधैः ॥३८॥
 अर्धर्षाद्यादृशं दुःखं न तु धैर्येऽस्ति तादृशम् । दुर्लभं सहनत्वं वै समये सुखदुःखयोः ॥३९॥
 हर्षशोकोद्भवो यत्र न भवेदबुद्धिनिश्रयात् । किं दुःखं कस्य वा दुःखं निर्गुणोऽहं सदाऽव्ययः ॥
 चतुर्विंशतिरिक्तोऽस्मि किं मे दुःखं सुखं च किम् ।

प्राणस्य क्षुत्पिपासे द्वे मनसः शोकमूच्छते ॥४१॥

जरा मृत्युशरीरस्य पङ्क्तिरहितः शिवः । शोकमोहौ शरीरस्य गुणौ किं मेऽत्र चिंतने ॥४२॥
 शरीरं नाहमथवा तत्संबन्धी न चाप्यहम् । सर्पकपोदशादिभ्यो विभिन्नोऽहं सदा सुखी ॥४३॥
 प्रकृतिविकृतिर्नाहं किं मे दुःखं सदा पुनः । इति मत्वा सुरेश त्वं मनसा भव निर्ममः ॥४४॥
 उपायः प्रथमोऽयं ते दुःखनाशो दत्तकृतो । ममता परमं दुःखं निर्ममत्वं परं सुखम् ॥४५॥
 संतोषादपरं नास्ति सुखस्थानं शचोपते । अथवा यदि न ज्ञानं ममत्वनाशने किल ॥४६॥
 ततो विवेकः कर्तव्यो भवितव्ये सुराधिप । प्रारब्धकर्मणा नाशो नामोगाल्लक्ष्यते किल ॥४७॥
 यद्भावि तद्भूषत्येव का पिता सुखदुःखयोः । सुरैः सर्वे सहार्थ्या बुद्ध्या वा तव सत्तम ॥४८॥
 गुणं क्षपाय पुण्यस्य दुःखं पापस्य मारिष । तस्मात्सुखदाये हर्षः कर्तव्यः सर्वथा बुधैः ॥४९॥
 अथवा मयत्त्वाऽद्य कुर्वन् यथाविधि । कृते यत्ने महाराज भवितव्यं भविष्यति ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा सहस्राद्यः पुनराह बृहस्पतिम् । युद्धोद्योगं करिष्यामि ह्यारेर्नाशनाय वै ॥१॥
 मोक्षमेव विना राज्यं न मुक्तं न च वै यदा । निरुद्धं न शंसति बानरा न च सोद्यमाः ॥२॥
 यर्नाना नृपणं ज्ञानं गतोपो हि द्विजन्मनाम् । उद्यमः शत्रुघ्ननं भूषणं भूतिमिच्छनाम् ॥३॥
 उद्यमेन हतस्याष्टौ नमुनिर्वन्त एव च । तथैवं निहनिष्यामि महिषं मुनिघ्नतम ॥४॥
 यच्च देवगुरुभ्य मे वक्ष्याम्यमुत्तमम् । गृह्यास्तु हरिर्नूनं तपोमापतिरव्ययः ॥५॥
 रशोऽप्यापठ मे साधो करोम्यद्यमुत्तमम् । स्वर्गन्यासनिवेष्टं च महिषं प्रति मानद ॥६॥

व्यास उवाच

इत्युक्ते देवराजेन बाष्पपतिर्बाष्प ह । गुरुरन्ते मुदुर्गताः स्मिन्नुवं दधत्तदा ॥७॥

बृहस्पतिरुवाच

प्रेरयामि न चाह त्वा न च निर्दारयाम्याहम् । सद्विधेऽन जये काम युध्यतश्च पराजये ॥८॥
न तेऽय द्रुपण किञ्चिद्भूवितन्वे शचोपते । सुख वा यदि वा दुःख विहितं च भविष्यति ॥९॥
न मया यत्परिज्ञातं भावि दुःखं सुखं तथा । यद्भार्याहरणे प्राप्तं पुरा वासवं वेत्सि हि ॥१०॥
शशिना मे हृता भार्या मित्रेणामित्रवर्जनं । स्वाश्रमस्थेन सप्राप्तं दुःखं सर्वमुत्थापहम् ॥११॥
बुद्धिमान्सर्वलोकेषु विदितोऽहं सुराधिप । क्व मे गता तदा बुद्धिर्यदा भार्या हृता बलात् ॥
तस्मादुपायं कर्तव्यो बुद्धिर्माद्भिः सदा भरैः । कार्यसिद्धिं सदा नूनं देवाधीना सुराधिप ॥१३॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं गुरोः सार्धं शचोपति । ब्रह्माणं शरणं गत्वा नत्वा वचनमब्रवीत् ॥१४॥
पितामहं सुराध्यक्षं दीप्त्यो महिषसंजकं । ग्रहीतुकामं स्वर्गं मे बलोलोचनं करोत्यलम् ॥१५॥
अन्ये च दानवा सर्वे तत्सैन्यं समुपस्थिता । योद्धुकामा महावीर्या सर्वे युद्धविशारदा ॥१६॥
तेनाहं भीतभीतोऽस्मि त्वत्सकाशमिहागतं । सर्वशोऽसि महाप्राप्तं साहाय्यं कर्तुमर्हसि ॥१७॥

ब्रह्मोवाच

गच्छामि सर्वं एवाद्य कैलासं त्वरिता वयम् । शकरपुरतः कृत्वा विष्णुं च बलिना वरम् ॥१८॥
ततो युद्धं प्रकर्तव्यं सर्वं सुरगणैः सह । मिलित्वा मन्त्रमाधाय देयं कालं विचिंत्य च ॥१९॥
यत्नावलमविज्ञातं विप्रेभ्यमपहाय च । साहसं तु प्रकुर्वाणो नर पतनमृच्छति ॥२०॥

व्यास उवाच

तस्मिंश्चाम्य सहस्राक्षं कैलासं निर्जंगमं ह । ब्रह्माणं पुरतः कृत्वा लोकपालसमन्वितं ॥२१॥
तुष्ट्वा वाङ्मूरं गत्वा वदममैर्हृदिधरम् । प्रसन्नं परतः कृत्वा यमो विष्णुपुरं प्रति ॥२२॥
स्तुत्वा तं देवदेवेशं कार्यं प्रोवाच चात्मनः । महिषात्तद्रूपं चोद्य वरदानमदोदत्तात् ॥२३॥
तदावर्ण्यं भयं तस्य विष्णुर्देवानुवाच ह । करिष्यामो वयं युद्धं हनिष्यामस्तु दुर्जयम् ॥२४॥

व्यास उवाच

इति ते निश्चयं कृत्वा ब्रह्मविष्णुहरीश्वरा । स्वानि स्वानि समारुह्य बाहूनानि ययुः सुरा ॥२५॥
ब्रह्मा हंससमाश्रितो विष्णुर्गङ्गावाहनः । शकरो वृषभाश्रितो वृषहा गजसंस्थितः ॥२६॥
मयूरवाहनः स्यन्दो यमो महिषवाहनः । नृत्वा सैन्यसमायोगं यावत्ते निययुः सुरा ॥२७॥
तावद्वैत्यबलं प्राप्तं दुष्टं महिषपालितम् । तत्राभूत्तुमुलं युद्धं देवदानवसैन्ययोः ॥२८॥
वाणैः सङ्गैस्तथा प्रातैर्मुसलैश्च परश्वैः । गदाभिः पट्टिभिः शूलैश्चक्रैश्च शक्तिजैर्मरैः ॥२९॥
मुद्गरैर्मिदिपालैश्च हलैश्चैवातिदारुणैः । अन्यैश्च विविधैस्तैर्निजघ्न्युक्ते परस्परम् ॥३०॥

सेनानीश्चिधुरस्तस्य गजारूढो महाबलः । मघवंतं पञ्चभिस्तैः सायकैः समताडयत् ॥३१॥
 तुरापाडपि ताडित्वा बाणैर्बाणास्त्वरान्वितः । हृदये चार्धचन्द्रेण ताडयामास तं कृती ॥३२॥
 बाणाहतस्तु सेनानीः प्राप मूर्च्छां गजोपरि । वरुणं वज्रघातेन स जघान करे ततः ॥३३॥
 तद्रक्षाभिहतो नागो भग्न सैन्यं जगाम ह । दृष्ट्वा तं दैत्यराट् क्रुद्धो विडालाक्ष्यमयाब्रवीत् ॥३४॥
 गच्छ वीर महाबाहो जहीदं मदगवितम् । वरुणादीन्परा-देवान्हत्वाऽऽगच्छममातिकम् ॥३५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य विडालाक्ष्यो महाबलः । आरुह्य दारणं मत्तं जगाम त्रिदशाधिपम् ॥३६॥

वासवस्तं समायान्तं दृष्ट्वा क्रोधसमन्वितः ।

जघान विशिखंस्तीक्ष्णराशीविपसमप्रभैः ॥३७॥

स तु छित्त्वा दारास्तूर्णं स्वदरैश्चापनिःसृतैः । पञ्चाशद्भिर्जघानानु वासवं च शिलीमुखैः ॥३८॥
 तथैद्रोऽपि च तान्बाणादिछित्त्वा कोपसमन्वितः । जघान विशिखंस्तीक्ष्णराशीविपसमप्रभैः ॥३९॥
 स तु छित्त्वा दारास्तूर्णं स्वदरैश्चापनिःसृतैः । गदया ताडयामास गजं तस्य करोपरि ॥४०॥
 स्वकरे निहतो नागश्चकारार्तस्वरं मुहुः । परिवृत्य जघानानु दैत्यसैन्यं भयानुरम् ॥४१॥
 दानवस्तु गजं वीक्ष्य परावृत्य गतं रणात् । समाविध्य रथे रम्ये जगामानु सुरान् रणे ॥४२॥
 तुरापाडपि तं वीक्ष्य रथस्थं पुनरागतम् । अहनद्रिशिरैस्तीक्ष्णराशीविपसमप्रभैः ॥४३॥
 सोऽपि क्रुद्धश्चकारोष्ठा बाणवृष्टिं महाबलः । बभूव तुमुलं युद्धं तयोस्तत्र जयैपिनोः ॥४४॥
 इन्द्रस्तु धलिनं दृष्ट्वा कोपेनाकुलितेन्द्रियः । जयन्तमप्रतः कृत्वा युयुधे तेन संयुतः ॥४५॥
 जयन्तस्तु शिरैर्वर्जितं जघान स्तनातरे । पञ्चभिः प्रवलाकृष्टैरसुरं मदगवितम् ॥४६॥
 ॥ बाणाभिहतस्तावन्निपपात रथोरपि । अतिबाहू रथं मृतो निर्जगाम रणाजिरात् ॥४७॥
 तस्मिन्विनिर्गते दैत्ये विडालाक्ष्येऽयं मूर्छिते । जयशब्दो महानासीदुन्धुभीनां च नि स्वनः ॥४८॥
 सुराः प्रमुदिताः सर्वे तुष्टुवृस्तं दक्षीपतिम् । जगुर्गन्धर्वपतयो ननुतुष्टाप्सरोगणाः ॥४९॥
 चुकोप महिषः श्रुत्वा जयशब्दं सुरैः कृतम् । प्रेपयामास सर्वं तादृशं परमदापहम् ॥५०॥
 ताम्बस्तु बहुभिः सार्धं समागत्य रणाजिरे । शरवृष्टिं चकारानु तडित्वानिव सागरे ॥५१॥
 वरुणः पाशमुद्यम्य जगाम त्वरितस्तदा । यमश्च महिषारूढो दंडमादाय निर्ययो ॥५२॥
 तत्र युद्धमनुद्धोरं देवदानवयोर्मियः । बाणैः सङ्ग्रह्य मुसलैः शक्तिभिश्च परश्वधैः ॥५३॥
 दग्धेन निहतरताम्रो यमहस्तीक्ष्णतेन च । न चपाल महाराहुः संप्रामाणतस्तदा ॥५४॥
 पापमाहृष्य वेगेन मुक्त्वा शीघ्राञ्छिलीमुखान् । इन्द्रादीनहनसूर्णं ताम्रस्तस्मिन्प्रणाजिरे ॥५५॥

तेऽपि देवा शरदिब्बनिशिनश्च शिलाशितं । निजधनुर्दानवान्क्रुद्धास्तिष्ठ तिष्ठेति चुक्रुन् ॥५६॥
निहतस्ते मुरदैत्यो मूर्च्छामाप रणागणे । हाहावारा महानासीदैत्यसैन्ये भयातुरे ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते पञ्चमस्कन्धे दैत्यसैन्यपराजयो नाम पञ्चमोऽध्याय ॥५॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

न्यास उवाच

ताम्रेऽय मूर्छिते दैत्ये महिष क्रोधसयुत । समुद्यम्य गदा गुर्वी देवानुपजगाम ह ॥१॥
तिष्ठत्वद्य सुरा सर्वे हृग्न्यह गदया किल । सर्वे बलिभुज काम बलहीना सदैव हि ॥२॥
इत्युक्त्वाऽग्री गजारूढ सप्राप्य मदगवित । जघान गदया तूर्णं बाहुमूले महाभुज ॥३॥
सोऽपि वज्रेण धीरेण चिच्छेदाशु गदा च ताम् । प्रहर्तुकामस्त्वरितो जगाम महिष प्रति ॥४॥
ह्यारिरपि कोपेन खड्गमादाय सुप्रभम् । यथाविद्र महावीर्यं प्रहरिष्यन्निवातिकम् ॥५॥
बभूव च तयोर्मुद्ध सर्वलोकमथावहम् । आयुर्धैर्विविधैस्तत्र मुनिविस्मयकारकम् ॥६॥
चकाराशु तदा दैत्यो माया मोहकरो किल । धावरी सर्वलोकघ्नो मुनोनामपि मोहिनीम् ॥७॥
कोटिशो महिषास्तत्र तद्रूपास्तत्पराक्रमा । ददशु सामुधा सर्वे निष्कतो देववाहिनीम् ॥८॥
मथवा विस्मिनस्तत्र दृष्ट्वा ता दैत्यनिर्मिताम् । बभूवातिभयोद्विग्नो माया मोहकरी किल ॥९॥
बहूणोऽपि सुवत्रस्तस्तथैव धननायक । यमो हुताशन सूर्य शीतरश्मिर्भयातुर ॥१०॥
पलायनपरा सर्वे बभूवुर्मोहिता सुरा । ब्रह्माविष्णुमहेशाना स्मरण चक्रुर्बलता ॥११॥
तत्राजम्मुश्च काजेशा स्मृतमात्रा सुरोत्तमा । हसतास्पर्शवृषारूढास्त्रातुकामा वरायुधा ॥१२॥
शौरिस्ता मोहिनी दृष्ट्वा सुदर्शनमथोज्ज्वलम् । मुमोच तत्तेजसीव माया सा विलय गता ॥१३॥
बौक्ष्य तान्महिषस्तत्र सृष्टिस्थित्यतकारिण । योद्धुकाम समादाय परिघ समुपाद्रवत् ॥१४॥
महिषाख्यो महावीर भेनानीश्चिसुरस्तथा । उग्रास्यश्चोपबोध्यश्च दुद्रुव्युद्धकामुका ॥१५॥
असिलोमा त्रिनेत्रश्च बाष्कलाधक एव च । एते चाये च बहवो योद्धुकामा विनिर्ययु ॥१६॥
सनद्धा घृतचापास्ते रयारूढा मवादता । परिवव्रु सुरान्सर्वान्बुका इव सुवत्सकान् ॥१७॥
वाणवृष्टि ततश्चक्रुर्दानवा मदगविता । सुराश्चापि तथा चक्रु परस्परजिघासव ॥१८॥
अधको हरिमासाद्य पञ्चबाणाञ्छिलाशितान् । मुमोच विपतदिग्धा कर्णाकृष्टा महाबलान् ॥१९॥
वासुदेवोऽयमसप्राप्ताविशिखानाशुर्गस्तदा । चिच्छेद तान्पुन पञ्च मुमोच रिपुनाशन ॥२०॥
तदा परस्पर युद्ध बभूव हरिदैत्ययो । बाणास्त्रिचक्रमुसर्ज्येदाशक्तिपरश्वधै ॥२१॥
महेशाधकयोर्मुद्ध तुमुल लोमहर्षणम् । पञ्चाशद्दिनपर्यन्त बभूव च परस्परम् ॥२२॥

इन्द्रबाष्कलयो तद्रन्महिषासुररुद्रयोः । यमत्रिनेत्रयोस्तद्रन्महाहनुधनेशमोः ॥२३॥
 असिलोमावरणयोर्युद्धं परमदारुणम् । गरुडं गदया दैत्यो जघान हरिवाहनम् ॥२४॥
 स गदापातविघ्नाङ्गो निःश्वसन्नवतिष्ठति । शौरिस्तं दक्षिणेनाशु हस्तेन परिस्तावयन् ॥२५॥
 स्थिरं चकार देवेशो धनन्तेयं महाबलम् । समाकृप्य धनुः शार्ङ्गं मुमोच विशिखान्वहन् ॥२६॥
 अंधकोपरि कोपेन हंतुकामो जनार्दनः । दानवोऽपि च सान्वाणाश्चिच्छेद स्वशरैः शितैः २७॥
 पञ्चाशद्भिर्हरि कोपाज्जघान च शिलाशितैः । वासुदेवोऽपि तास्तूष्णं बंधयित्वा शरोत्तमान् ॥२८॥
 धक्त्वं मुमोच वेगेन सहस्रारं सुदर्शनम् । त्यक्तं सुदर्शनं दूरात्स्वचक्रेण न्यवारयत् ॥२९॥
 ननाद च महाराज देवान्संमोहयन्निव । दृष्ट्वा तु विफलं जातं चक्रं देवस्य शार्ङ्गिणः ॥३०॥
 जग्मुः शोकं मुराः सर्वे जहर्पुदनिवास्तथा । वासुदेवोऽपि तरसा दृष्ट्वा देवाञ्छुचाऽऽवृत्तान् ॥३१॥
 गदा कौमोदकी धृत्वा दानवं समुपाद्रवत् । तं जघानातिवेगेन मूर्च्छिन् मायाविनं हरिः ॥३२॥
 स गदाऽभिहतो भूमौ निपपातातिमूर्च्छितः । तं तथा पतितं वीक्ष्य ह्यारिरतिकोपनः ॥३३॥
 आजगाम रमानार्थं नासयन्नतिर्गर्जितैः । वासुदेवोऽपि तं दृष्ट्वा समायातं क्रुधान्वितम् ॥३४॥
 चापण्यानिनदं चोग्रं चकार नंदयन्मुरान् । शरवर्षे चकाराशु भगवान्महिपोपरि ॥३५॥
 सोऽपि चिच्छेद बाणौघैस्ताञ्छुरा गनेरितान् । तयोर्युद्धमभूद्राजम्परस्परभयावहम् ॥३६॥
 गदया ताडयामास केशवो मस्तकोपरि । स गदाभिहतो मूर्च्छिन् पपातोर्न्यां सुमूर्च्छितः ॥३७॥
 हाहाकारो महानावीत्सैन्ये तस्य सुदारुणः । स विहाय व्यथा दैत्यो मुहूर्तादुत्थितः पुनः ॥३८॥
 गृहीत्वा परिधं शीघ्रं जघान मधुसूदनम् । परिधेणाहतस्तेन मूर्च्छामाप जनार्दनः ॥३९॥
 मूर्च्छितं तमुवाहानु जगाम गरुडो रणात् । परावृत्ते जगन्नाथे देवा इन्द्रपुरोगमाः ॥४०॥
 भयं प्रापुः सुदुःखार्ताश्चिनुशुश्च रणाजिरे । त्रंदमानान्सुरान् वीक्ष्य शंकरः शूलमृत्तदा ॥४१॥
 महिषं तरसाऽभ्येत्य प्राहरद्रोपसमुतः । सोऽपि शक्तिमुमोचाथ शंकरस्योरसि स्फुटम् ४२॥
 जगर्ज स च दुष्टात्मा बंधयित्वा त्रिशूलकम् । शंकरोऽपि तदा पीडां न प्रापोरसि ताडितः ४३॥
 तं जघान त्रिशूलेन कोपादरुणलोचनः । संलभ्यं शंकरं दृष्ट्वा महिषेण दुरात्मना ॥४४॥
 आजगाम हरिस्तावत्त्यक्त्वा मूर्च्छां प्रहारजाम् । महिपस्तु तदा वीक्ष्य संप्राप्तो हरिशंकरो ॥४५॥
 मुद्धकामी महावीर्यो चक्रशूलधरो वरो । कोपयुक्तो वभूवासो दृष्ट्वा तो समुपागतो ॥४६॥
 जगाम समुत्तस्तावत्संग्रामार्थं महाभुजः । माहिषं वपुरास्थाय धन्वन्मुच्छं समुत्कटम् ॥४७॥
 चकार भैरवं नादं श्रासयन्नमरानपि । धुन्वच्छृंगं महाकायो दारुणो जलदो यथा ॥४८॥
 शृंगाभ्यां पार्वताञ्छृङ्गादिचक्षेप भृशमृत्त्वटान् । दृष्ट्वा तो तु महावीर्यो दानवं देवसत्तमो ॥४९॥
 चक्रतुर्बाणवर्षे च दानवोपरि दारुणम् । कुर्वाणो बाणवर्षे तो दृष्ट्वा हरिहरो हरिः ॥५०॥

चिक्षेप गिरिशृङ्गं तु पुच्छेनावृत्य दारुणम् । आपतत गिरिं वीक्ष्य भगवान्सात्वता पति ॥५१॥
विशिक्षं. शतधा चक्रे चक्रेणाशु जघान तम् । हरिचक्राहत. सख्ये मूर्च्छामाप स दैत्यराट् ॥५२॥
उत्तस्यौ च क्षणान्नूनं मानुषं वपुरास्थित । गदापाणिर्महाधोरो दानवः पर्वतोपमः ॥५३॥
मेघनादः ननादोच्चैर्भीषयः प्रमरानपि । तच्छ्रुत्वा भगवान्विष्णुः पाञ्चजन्यं समुज्ज्वलम् ५४॥
पूरयामास तरसा शब्दं कर्तुं खरस्वरम् । तेन शब्देन शसस्य भयनस्ताश्च दानवाः ॥

बभूवुर्मुदिता देवाः कृपयश्च तपोधनाः ॥५५॥

इति श्रीमदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे पद्योऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

असुरान्महिषो दृष्ट्वा विषण्णमनस्तदा । त्यक्त्वा तन्माहिषं रूपं बभूव मृगराडसौ ॥१॥
कृत्वा नादं महाधोरं विस्तार्यं च महासटाम् । पपात सुरसेनायाः नासमन्त्रद्वन्द्वं ॥२॥
गण्डं च नखाघातं कृत्वा रुधिरविप्लुतम् । जघान च भुजे विष्णुं नखाघातेन केसरी ॥३॥
वासुदेवोऽपि तं दृष्ट्वा चक्रमुद्यम्य वेगवान् । हतुक्वामो हरिः काममवापाशुः क्रुधान्वितः ॥४॥
यावद्धमरिप् वेगाच्चत्रेणाभिजघान तम् । नावत्सोऽतिबलः शृङ्गो शृङ्गाभ्यां न्यहनद्धरिम् ५॥
वासुदेवो विपाणाम्ना ताडितोरसि विह्वलः । पलायनपरो वेगाज्जगाम भुवनं निजम् ॥६॥
गतं दृष्ट्वा हरिः कामं शकरोऽपि भयान्वितः । अवध्य तं परं मत्वा ययौ कैलासपर्वतम् ॥७॥
ब्रह्माऽपि च निजं धाम त्वरितं प्रययौ भयात् । मधवा बभ्रुमालम्ब्य तत्पावाजौ महाबलः ॥८॥
बह्वं शक्तिमालम्ब्य धैर्यमालम्ब्य संस्थितः । यमोऽपि दड्ढादाय यत्तं समरतत्परः ॥९॥
ततो यक्षाधिपः कामं बभूव रणतत्परः । पावकं शक्तिमादाय तत्राभूद्युद्धमानसः ॥१०॥
नक्षत्राधिपतिः सूर्यं समवेतो स्थितावुभौ । वीक्ष्य तं दानवबन्धेष्टं युद्धाय कृतनिश्चयौ ॥११॥
एतस्मिन्नतरे क्रुद्धं दैत्यसैन्यं समभ्यगातः । विसृजन्वाणजालानि क्रूरहिसदृशानि च ॥१२॥
कृत्वा हि माहिषं रूपं भूपतिः संस्थितस्तदा । देवदानवयोधानां निनादस्तुमुलोऽभवत् ॥१३॥
ज्याघातश्च तलाघातो मेघनादसमोऽभवत् । सग्रामे सुमहाधोरे देवदानवसेनयोः ॥१४॥
शृङ्गाभ्यां पार्वताञ्छृङ्गाश्लेषे च महाबलः । जघान सुरसघातश्च दानवो मदगवितः ॥१५॥
सुराघातैस्तथा देवान्पुच्छस्य भ्रामणेन च । स जघान रूपाविष्टो माहिषं परमाद्भुतः ॥१६॥
ततो देवाः सगधर्वा भयमाज्जग्मरक्षताः । मधवा माहिषं दृष्ट्वा पलायनपरोऽभवत् ॥१७॥
सगरः सपरित्यज्य गते शक्रे शचीपतौ । यमो घनाधिपः पाशो जम्बुं सर्वेभयातुराः ॥१८॥

महिषोऽपि जय मत्वा जगाम स्वगृह तत । ऐरावत गज प्राप्य त्यक्तमिद्रेण गच्छता ॥१९॥
 तथोच्चैश्रवस भानो कामधेनु पयस्विनाम । स्वसंयसवृतस्तूर्णं स्वर्गं गतु मनो दधे ॥२०॥
 तरसा देवसदन गत्वा स महिषासुर । जग्राह सुरराज्य वै त्यक्त देवैर्भयातुरे ॥२१॥
 इन्द्रासने तदा रम्मे दानव समुपाविशत । दानवास्थापयामास देवाना स्थानकेषु स ॥२२॥
 एव वर्षशत पूर्णं कृत्वा युद्ध सुदारुणम् । अवापेद्रपद काम दानवो मदगवित ॥२३॥
 निर्जरा निर्गता नाकात्तेन सर्वेऽतिपीडिता । एव बहूनि वर्षाणि बभ्रमुगिरिगह्वरे ॥२४॥
 आता सर्वे तदा राजन्महाण शरण ययु । प्रजापतिं जगन्नाथ रजोरूप चतुर्मखम् ॥२५॥
 पद्मासन वेदगर्भं सेवित मुनिभि स्वजै । मरीचिप्रमलै शतैर्वेदवदाङ्गपारगै ॥२६॥
 किन्नरै सिद्धगधर्वैश्चारणोरगपद्मै । तुष्टुर्बुधयभीतास्ते देवदेव जगदगुरुम् ॥२७॥

देवा ऊचु.

घात किमेतदखिलातिहराबुजम् जन्माभिर्वीक्ष्य न दया कुर्वे सुरान यत ।
 सपीडिताघणजितानसुराधिपेन स्थानच्युतागिरिगुहाकृतसन्निवासान् ॥२८॥
 पुत्रम्पिता किमपराधशतं समतान्सत्यज्य लोभरहितं कुस्तेऽतिदुःस्थान ।
 यस्त्व सुरास्तव पदाबुजभक्तियुक्तान्देत्यादिताश्च कृपणान् यदुपेक्षसऽद्य ॥२९॥
 अमरभुवनराज्यं तन भुक्तं नितातं मखहविरपि योग्यं ब्राह्मणं राददाति ।
 सुरतस्वरपुष्पं सेवतऽसौ दुरात्मा जलनिधिनिधिभूता गामसौ सेवते ताम् ॥३०॥

किं वा गृणीम सुरकार्यमद्भुतं जानासि देवेश सुरारिचेष्टितम् ।
 ज्ञानेन सर्वं त्वमक्षपकायवित्तस्मात्प्रभो ते प्रणता स्म पादयो ॥३१॥
 यत्रापि कुत्रापि गतासुरानसौ नानाचरित्रं खलु पापमानस ।
 पीडा करोत्यव स दुष्टचेष्टितैश्चाताऽसि देवश विधहि श विभो ॥३२॥
 नो चेद्वयं दावमहाग्निपीडिता कं शातिकर्तारमनततेजसम् ।

याम प्रजेश शरणं सुरैः धातारमाद्य परिमुच्य कं शिवम् ॥३३॥

इति स्तुत्वा सुरा सर्वे प्रणमुस्तं प्रजापतिम् । बद्धाजलिपुटा सर्वे विपण्णवदना भृशाम् ॥३४॥
 सास्तया पीडितादध्वा तदा लोकपितामह । उवाच इत्थण्या वाचा सुखं सजनयन्निव ॥३५॥

ब्रह्मोवाच

विं करोमि सुरा काम दानवो वरदर्पित । स्त्रीवध्योऽसौ न पुंवध्यो विधेय तत्र किंपुन ॥३६॥
 व्रजामोऽद्य सुरा सर्वे विलासं पर्वतोत्तमम् । शंकरं पुनः कृत्वा सर्वकार्यविशारदम् ॥३७॥

ततो ब्रजाम वैकुण्ठ यत्र देवो जनार्दन । मिलित्वा देवकार्यं च विमृशामो विशेषत ॥३८॥
इत्युक्त्वा हसमारुह्य ब्रह्मा कार्यसमुच्चये । देवाश्च पृथङ् कृत्वा कैलासाभिमुखो ययौ ॥३९॥
सावच्छिवोऽपि तरसा ज्ञात्वा ध्यानेन पद्मजम् । आगच्छत सुरैः सार्धं निर्गतं स्वगृहादहि ॥४०॥
दृष्ट्वा परस्परं तो तु कृताम्बिवादनौ भृगम् । प्रणतो च सुरैः सर्वैः सतुष्टौ सवभूवतु ॥४१॥
आसनानि पृथग्दत्त्वा देवेभ्यो गिरिजापति । उपविष्टेषु तेष्वेव निपसादासने स्वके ॥४२॥
कृत्वा तु कुशलप्रश्नं ब्रह्माणं वृषभध्वज । पप्रच्छ कारणं देवान्कैलासागमने विभु ॥४३॥

शिव उवाच

किमत्रागमनं ब्रह्मकृतं देवैः सवासर्वं । भवता च महाभाग ब्रूहि तत्कारणं किल ॥४४॥

ब्रह्मोवाच

महिषेण सुरेशानं पीडितां स्वर्निवासिनः । भ्रमन्ति गिरिदुर्गेषु भयवस्तां सवासवा ॥४५॥
यज्ञभुङ्महिषो जातस्तथाऽग्नौ सुरशत्रवः । पीडिता लोकापालाश्च त्वामद्य शरणं गता ॥४६॥
मया ते भवनं शम्भो प्रापिता कार्यगौरवात् । यद्युक्तं तद्विधत्स्वाद्य सुरकार्यं सुरेश्वर ॥४७॥
त्वमिह भारोऽस्ति सर्वेषां देवानां भूतभावन ।

व्यास उवाच

इति तद्वचनं श्रुत्वा शंकरः प्रहसन्निदम् ॥४८॥
वचनं श्लक्ष्णया वाचा प्रोवाच पद्मजं प्रति ।

शिव उवाच

भवतैव कृतं कार्यं वरदानात्पुरा विभो ॥४९॥

अनर्पदं च देवानां किं कर्तव्यमतं परम् । ईदृशो बलवाञ्छूरः सर्वदेवभयप्रदः ॥५०॥
का समर्था वरा नारी तं हतुं मददपितम् । न मे भार्या न ते भार्या संप्रामं गतुमर्हति ॥५१॥
गत्वाैव ते महाभागे युयुधाते कथं पुनः । इन्द्राणी च महाभागा न युद्धकुशलास्ति हि ॥५२॥
काया हतुं सामर्थाऽस्ति तं पापं मददपितम् । भवेदं मतमद्यैव गत्वा देवं जनार्दनम् ॥५३॥
स्तुत्वा तं स्वकार्याय प्रेरयामि सुसत्वरम् । सोऽतिबुद्धिमता श्रेष्ठो विष्णुः सर्वार्थसाधने ॥५४॥
मिलित्वा वासुदेवं मे कर्तव्यं कार्यचिन्तनम् । प्रपन्नो च बुद्ध्या मं सविधास्यति साधनम् ॥५५॥

व्यास उवाच

इति ह्रस्ववचनं श्रुत्वा ब्रह्माद्या मुत्प्लुत्तमा । उपलपितास्ते तथेत्युक्त्वा शिवेन सह सत्वरं ॥५६॥
• स्वकीयैर्वाहने सर्वे ययुर्विष्णुपुरं प्रति । मुद्रिताञ्छुनान्दृष्ट्वा कार्यसिद्धिकराञ्छुभान् ॥५७॥

ववर्वाताः शुभाः शाताः सुगंधाः शुभशंसिनः । पक्षिणश्च शिवा वाचस्तत्रोचुः पथि सर्वशः ॥५८॥
निर्मलं चाभवदद्योम दिशश्च बिमलास्तथा । गमने तत्र देवानां सर्वं शुभमिवाभवत् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तुरसा तेऽयं सप्राप्य वैकुण्ठं विष्णुवल्लभम् । ददृशु सर्वसोभाढ्यं दिव्यगृहविराजितम् ॥१॥
सरोवापीसरिद्विश्च संयुतं सुखद शुभम् । हंससारसचक्राह्वं कूजद्विश्च विराजितम् ॥२॥
शंपकाशोककल्लारमंदारवकुलावृतैः । मल्लिकातिलकाग्रासयुतैः कुरबकादिभिः ॥३॥
कोकिलारावसन्नादैः शिखंडैर्नृत्यरञ्जितैः । भ्रमरावावरम्यैश्च दिव्यैरुपवनैर्युतम् ॥४॥
सुनंदमंदनाद्यैश्च पार्यदैर्मन्त्रितत्परैः । संस्तुवद्भिर्युत भर्तृरतन्यभववृत्तिभिः ॥५॥
प्रासादैः रत्नखचितैः काचनैश्चित्रमण्डितैः । अभ्रलिहैर्विराजद्विः संयुतं शुभसम्पदकैः ॥६॥
गायद्विदेवगधर्वैर्नृत्यद्विरप्सरोगणैः । रञ्जितं किन्नरैः शश्वद्रक्तकठैर्मनोहरैः ॥७॥
मुनिभिश्च तथा शान्तैर्वेदपाठकृतादरैः । स्तुवद्विः श्रुतिसूक्तैश्च मण्डितं सदनं हरेः ॥८॥
ते च विष्णुगृहं प्राप्य द्वारपालो शुभाकृती । वीक्ष्योचुर्वयविजयो हेमयष्टिधरो स्थितो ॥९॥
गत्वाकोऽप्युभयोर्मध्ये निवेदयतु संगतान् । द्वारस्थान्प्रह्वरुद्रादीन्विष्णुदर्शनलालसान् ॥१०॥

व्यास उवाच

विजयस्तद्वच श्रुत्वा गत्वाऽयं विष्णुसन्निधौ । सर्वान्समागतान्देवान्प्रणम्योवाच सत्वरः ॥११॥

विजय उवाच

देवदेव महाराज रमाकात सुरारिहन् । समागता सुरा सर्वे द्वारि तिष्ठति वै विभो ॥१२॥
प्रह्लादस्तथैवैवै वरुण पावको यम । स्तुवन्ति वेदवाक्यैस्त्वाममरा दर्शनायिनः ॥१३॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं विष्णुविजयस्य रमापति । निर्जंगम गृहात्पूर्णं सुरान्तमधिकोत्सवः ॥१४॥
गत्वा वीक्ष्य हरिदेवान्द्वारस्थान्प्रमदक्षितान् । प्रीतिप्रवणया दृष्ट्या प्रीणयामास दुःखितान् ॥१५॥
प्रणेमुस्ते सुराः सर्वे देवदेवं जनार्दनम् । तुष्टुवुश्च सुरारिघ्नं वाग्भिर्वेदविनिश्चितम् ॥१६॥

देवा ऊचुः

देवदेव जगन्नाथ सृष्टिस्त्यंतकारक । दयासिधो महाराजान्नाहि नः शरणागतान् ॥१७॥

विष्णुरुवाच

विशतु निर्जरा सर्वे कुशल कथयतु व । आसनेषु किमर्थं वै मिलिता समुपागता ॥१८॥
चितातुरा कथं जाता विपण्णा दीनमानसा । ब्रह्मरूपेण सहिता कार्यं प्रव्रूत सत्वरम् ॥१९॥

देवा ऊचुः

महिषेण महाराज पीडिता पापकमणा । असाध्यनातिदुष्टेन वरदृमेन पापिना ॥२०॥
यज्ञभागानसौ भुक्ते ब्राह्मणे प्रतिपादिताम् । अमरा गिरिदुर्गेषु भ्रमन्ति च भयातुरा ॥२१॥
वरदानेन घातु स दुर्जयो मधुसूदन । तस्मात्त्वा शरणं प्राप्ता ज्ञात्वा तत्कार्यगौरवम् ॥
समर्थोऽसि समुद्धतुं दैत्यमायाविशारद । कुरु कृष्ण बधोपाय तस्य दानवमदन ॥२३॥
घात्रा तस्मै वरो दत्तो ह्यवध्योऽसि नरैः किल । कास्त्रो त्वेवविद्या बाला या हयास्त शत्रु रणे २४॥
उमा मावाशची विद्या का समर्याऽस्य घातने । महिषस्यातिदुष्टस्य वरदानबलादपि ॥२५॥
विचिन्त्य दृढया यस्य सर्वं मरणस्यास्य कारणम् । कुरु कार्यं च देवानां भक्तवत्सल भूधर ॥२६॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा तद्वचनं विष्णुस्तानुवाच हसन्निव । युद्धकृतपुराऽस्माभिस्तथापि न मृतो ह्यसौ ॥२७॥
अद्य सर्वसुराणां वै तेजोमी रूपसम्पदा । उत्पन्ना चन्द्रारोहा सा हन्यात् रणे बलात् ॥२८॥
हयारि वरदृष्ट च मायाशतविशारदम् । हतुं योग्या भवेन्नारी सकल्पसंनिमिता हि न ॥२९॥
प्रार्थयतु च तेजोशान्त्रियोऽस्माकं तथा पुन । उत्पन्नेस्तैश्च तेजोसैस्तेजोराशिर्मवेद्यया ॥३०॥
आयुधानि वयं दत्त्वा सर्वे ऋषुरोगमा । तस्यै सर्वाणि दिव्यानि त्रिशूलादीनि धानि च ॥
सर्वायुधधरा नारी सर्वतेज समन्विता । हनिष्यति दुरात्मानं तं पापं मदगर्वितम् ॥३२॥

व्यास उवाच

इत्युक्तवति देवेशे ब्रह्मणे वदनात्ततः । स्वयमेवोद्भूतो तेजोराशिश्चातीव दुःसह ॥३३॥
रत्नवर्णं शुभाकारं पद्मरागमणिप्रमम । किञ्चिच्छीततथाचोष्णं शरीरं चिजालमडितम् ॥३४॥
निःसृतं हरिणा दृष्टं हरेण च महात्मना । विस्मितां तौ महाराज बभूवतुश्चक्रमौ ॥३५॥
शक्रस्य शरीरात्तु निःसृतं महद्द्रुतम् । रौप्यवर्णममूर्त्तीव दुर्दर्शं दारुणं महत् ॥३६॥
भयंकरं च दैत्यानां देवानां विस्मयप्रदम् । घोररूपं गिरिप्रस्थं तमोगुणमिवापरम् ॥३७॥
ततो विष्णुशरीरात्तु तेजोराशिर्मिवापरम् । नीलं सत्त्वगुणोपेतं प्रादुरासं महाद्युति ॥३८॥
ततश्चैन्द्रशरीरात्तु चित्ररूपं दुरासदम् । आविरासीत्सुसंवृतं तेजं सर्वगुणात्मकम् ॥३९॥
शुक्लैरयमवह्नीनां शरीरेभ्यः समततः । निश्चक्राम महत्तेजो वरुणस्य तथैव च ॥४०॥
अन्येषां चैव देवानां शरीरेभ्योऽतिमास्वरम् । निर्गतं तन्महत्तेजो राशिरासीन्महोज्ज्वल ॥४१॥

त दृष्ट्वा विस्मिता सर्वे देवा विष्णुपुरोगमा । तेजोराशिं महादिव्य हिमाचलमिवापरम् ॥४२॥
 पश्यता तत्र देवाना तेज पुञ्जसमुद्भवा । वभूवातिवरा नारी सुदरी विस्मयप्रदा ॥४३॥
 त्रिगुणा सा महालक्ष्मी सर्वदेवशरीरजा । अष्टादशभुजा रम्या त्रिवर्णा विश्वमोहिनी ॥४४॥
 श्वेतानना कृष्णनेत्रा सरलाधरपल्लवा । ताम्रपाणितला काता दिव्यभूषणभूषिता ॥४५॥
 अष्टादशभुजा देवी सहस्रभुजमडिता । समूताऽमुरनाशाय तेजोराशिसमुद्भवा ॥४६॥

जनमेजय उवाच

कृष्ण देव महाभाग सर्वज्ञ मुनिसत्तम । विस्तर ब्रूहि तस्यास्त्व शरीरस्य समुद्भवम् ॥४७॥
 एकीभूत च सर्वेषा तेज किं वा पृथक्स्थितम् । अङ्गानि चैव तस्यास्तु सर्वतजामयानि वा ॥४८॥
 भिन्नभागविभागेन जाताभ्यगानि यानि तु । मुखनासाक्षिभेदेन सर्वत्रैकमवाति च ॥४९॥
 ब्रूहि तद्विस्तर व्यास शरीराङ्गसमुद्भवम् । बभूव यस्य देवस्य तेजसोऽङ्ग यदद्भुतम् ॥५०॥
 आयुधाभरणादीनि दत्तानि धैर्या यथा । सत्सर्वं श्रोतुकामोऽस्मि त्वमुखाबुजनिर्गतम् ॥५१॥
 न हि तृप्याम्यह ब्रह्मासुधामयरस पिवन । चरितं च महालक्ष्म्यास्त्वमुखाभोजनि सुतम् ॥५२॥

सुत उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा राजा सत्यवतीसुत । उवाच मधुर वाक्य प्रीणयन्निव भूपितम् ॥५३॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्महाभाग विस्तरेण ब्रवीमि ते । यथामतिं कुरुष्वेष्ट तस्या देहसमुद्भवम् ॥५४॥
 न ब्रह्मा न हरिः साक्षान् रुद्रो न च वासव । यापातथ्येन तद्रूपं वक्तुमीश कदाचन ॥५५॥
 कथं जानाम्यह देव्या यद्रूपं यादृशं यत् । वाचारभणमात्रं तदुत्पत्तेरिति ब्रवीमि यत् ॥५६॥
 सा नित्या सर्वदेवास्ते देवकार्याधिसिद्धये । नानारूपा त्वैकरूपा जायते कार्यगौरवात् ॥५७॥
 यथा नटो रगगतो नानारूपो भवत्यसौ । एकरूपस्वभावोऽपि लोकरजनहेतवे ॥५८॥
 तथैषा देवकार्यार्थमरूपाऽपि स्वलीलया । करोति बहुरूपाणि निर्गुणा सगुणानि च ॥५९॥
 कार्यकर्मनुसारणं नामानि प्रवदति हि । धात्वर्थगुणयुक्तानि गोणानि सुबहून्मपि ॥६०॥
 तद्वै बुद्धधनुसारणं प्रव्रवीमि नराधिप । यथा तेजः समुदभूतं रूपं तस्या मनोहरम् ॥६१॥
 शकस्य च यत्तेजस्तेन तन्मुखपवजम् । श्वेतवर्णं शुभाकारमजायत महत्तरम् ॥६२॥
 वैशास्तस्यास्तथास्निग्धायाम्यनतजसाऽऽमवन । वक्राग्रश्रातिदीर्घा वै मेघवर्णा मनोहरा ॥६३॥
 समनत्रितयं तस्या जज्ञे पावकतजसा । कृष्णं रक्तं तथा श्वेतं वर्णत्रयविभूषितम् ॥६४॥
 चने स्निग्धे कृष्णवर्णे सध्वयोस्तेजसा ध्रुवी । जाते देव्या सुतेजस्के कामस्य धनुषीव ते ॥६५॥
 आयोश्च तेजसा शस्तौ श्रवणौ सबभूवतु । नाति दीर्घो नातिह्रस्वो दोलात्रिव मनोभुव ॥६६॥

तिलपुष्पसमाकारा नासिका सुमनोहरा । सजाता स्निग्धवर्णा वै धनदस्य च तजसा ॥६७॥
दत्ता शिखरिण श्लक्ष्णा कुन्दाग्रसदृशा समा ।

सजाता सुप्रभा राजन्प्राजापत्येन तेजसा ॥६८॥

अधरश्चातिरक्तोऽस्या सजातोऽरुणतेजसा । उत्तरोष्ठस्तथा रम्य कार्तिकेयस्य तेजसा ॥६९॥
अष्टादशभुजाकारा बाहवो विष्णुतेजसा । वसूना तेजसागुह्यो रक्तवर्णस्तथाऽभवन् ॥७०॥
सौम्येन तेजसा जात स्तनयोर्धुग्ममुत्तमम् । ऐन्द्रेणास्यास्तथा मध्य जातं त्रिबलिसयुतम् ॥७१॥
जघोरु वरुणस्याय तेजसा सबभूवतु । नितव स तु सजातो विपुलस्तेजसा भुव ॥७२॥
एव नारी शुभाकारा सरूपा सुस्वरा भृशम् । समुत्पन्ना तथा राजस्तेजोराशिसमुद्भवा ॥७३॥
ता दृष्ट्वा सुष्टु सर्वांगी सुदती चारुलोचनाम् । मुद प्रापु सुरा सर्वे महिषेण प्रपीडिता ॥७४॥
विष्णुस्त्वाह सुरांसर्वान्भूषणान्यायुधानि च । प्रयच्छतु शुभायस्यै देवा सर्वाणि साप्रतम् ॥७५॥
स्वायुधेभ्य समुत्पाद्य तजोयुक्तानि सत्वरा । समर्पयतु सर्वेऽद्य देव्यै नानायुधानि वै ॥७६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे देव्या स्वरूपोद्भवो नामाष्टमोऽध्याय ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

देवा विष्णुवच श्रुत्वा सर्वे प्रमुदितास्तदा । ददुश्च भूषणायाशु वस्त्राणि स्वायुधानि च ॥१॥
क्षीरोदश्चावरे दिव्ये रक्ते सूक्ष्मे तथाऽजरे । निर्मलं च तथा हारं प्रीतस्तस्यै मुमदितम् ॥२॥
ददौ चूडामणिं दिव्यं सूर्यकोटिसमप्रभम् । कुण्डले च तथा शुभ्रे कटकानि भुजेषु वै ॥३॥
केयूराङ्ककणान्दिव्यान्नामरत्नविराजितान् । ददौ तस्यै विश्वकर्मा प्रसन्नोऽद्रियमानस ॥४॥
नूपुरौ सुस्वरी कातो निर्मलो रत्नभूषितौ । ददौ सूर्यप्रतीकाशौ त्वष्टा तस्यै सुपादयो ॥५॥
तथा प्रैवयक रम्यं ददौ तस्यै महार्णव । अमलीयकरत्नानि तेजोवर्ति च सर्वश ॥६॥
अम्लानपक्वा माला गन्धाढ्या भ्रमरानुगाम । तथैव वैजयन्ती च वरुण सप्रयच्छत ॥७॥
हिमवानय सनुष्टो रत्नानि विविधानि च । ददौ च वाहनं सिंहं कनकाभ मनोहरम् ॥८॥
भूषणंभूषिता दिव्यै सा रराज वरा शुभा । सिंहासदा वरासरोहा सर्वलक्षणसयुता ॥९॥
विष्णुश्चक्रात्समुत्पाद्य ददावस्यै रथामकम् । सहस्रारं सुदीप्तं च देवारिशिरसा हरम् ॥१०॥
स्वप्रिशूलात्समुत्पाद्य शंकरं शूलमुत्तमम् । ददौ देव्यै सुरारोणा कृतन भयनाशनम् ॥११॥
वरुणश्च प्रसन्नात्मा ददौ शङ्खं समुज्ज्वलम् । धोयवतं स्वशस्त्रात् समुत्पाद्यं सुमगलम् ॥१२॥
हृताशनस्तथा शक्तिं शतध्वीं सुमनोजवाम् । प्रायच्छतु प्रसन्नात्मा तस्यै दैत्यविनाशिनीम् ॥१३॥

इषुधि धाणपूर्णं च चाप चाद्भूतदर्शनम् । मारुतो दत्तवास्तस्यै दुराकर्षं खरस्वरम् ॥१४॥
 स्ववज्राद्वज्रमुत्पाद्य ददाविन्द्रोऽतिदारुणम् । घटार्गिरावतात्तूर्णं सुज्ञम्वा चातिमुन्दराम ॥१५॥
 ददौ दड यम काम कालदडसमुद्भवम् । येनात् सर्वभूतानामकरोत्काल आगते ॥१६॥
 ब्रह्मा कमडलु दिव्य गगावारिप्रपूरितम् । ददावस्यै मुदायुक्तो वरुण पाशमेव च ॥१७॥
 काल खड्ग तथा चर्म प्रायच्छत्तु नराधिप । परशु विश्वकर्मा च तीक्ष्णमस्यै ददावय ॥१८॥
 घनवस्तु सुरापूर्णं पानपात्र सुवर्णजम् । पकज वरुणश्चादाहेभ्यै दिव्य मनोहरम् ॥१९॥
 गदा कौमोदकी त्वष्टा घटाशतनिनादिनीम् । अदात्तस्यै प्रसन्नात्मा सुरशत्रुविनाशिनीम् ॥२०॥
 अस्त्राण्यनकरूपाणि तथाऽभेद्य च दशनम् । ददौ त्वष्टा जगन्मात्रे निजरश्मोन्दिवाकर ॥२१॥
 सायुधा भूषणैर्युक्ता दृष्ट्वा त विस्मय गता । तुष्टुवुस्तासुरा देवी नैलोक्यमोहिनी शिवाम् ॥२२॥

देवा ऊचुः

नम शिवायै कल्याण्यै शास्यै पूष्ट्यै नमोनम । भगवत्यै नमो देव्यै रुद्राण्यै सतत नम ॥२३॥
 कालरात्र्यै तथावार्यै इन्द्राण्यै स नमोनम ।
 सिद्धयै बुद्धयै तथा वृद्धयै वैष्णव्यै ते नमोनम ॥२४॥
 पृथिव्या या स्थिता पृथ्व्या न ज्ञाता पृथिवी च यः ।
 अन्त स्थिता यमयति वदे तामीश्वरी पराम् ॥२५॥
 मायाया या स्थिता ज्ञाता मायया न च तामजाम् ।
 अन्त स्थिता प्रेरयति प्रेरयित्री नम शिवाम् ॥२६॥

कल्याण कुर्व भो मातस्त्राहि न शत्रुतापितान् । जहि पाप ह्यारि त्व तैजसा स्वेन मोहितम् ॥२७॥
 खल मायाविन घोर स्त्रीबध्य वरदपितम् । दु खद सबदेवाना नानारूपधर शठम् ॥२८॥
 त्वमेका सर्वदेवानां ह शरण भक्तवत्सले । पीडिता दानवैनाद्य त्राहि देवि नमोऽस्तु ते ॥२९॥

व्यास उवाच

एव स्तुता तदा देवी सुरैः । सर्वसुखप्रदा । तानुवाच महादेवी । स्मितपूर्वं शुभ वच ॥३०॥

देव्युवाच

भय त्यजतु गीर्वाणा महिषाम दचतस । हनिष्यामि रणेऽद्यैव वरदस विमोहितम् ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा सा सुरान्देवी जहासातीव सुस्वरम् । चित्रमेतच्च ससारे भ्रममोहयुत जगत् ॥३२॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या सैन्द्राश्चान्ये सुरास्तथा । कपयुक्ता भयत्रस्ता वर्तन्ते महिषात्किल ॥३३॥
 अहो देवबलं घोर दुर्जय सुरसत्तमा । बाल वर्ताऽस्ति दु खानामुखाना प्रभुतीश्वर ॥३४॥

सृष्टिपालनसंहारे समर्था अपि ते यदा । भुङ्क्षति क्लेशसन्तप्ता महियेण प्रपीडिता ॥३५॥
 इति कृत्वा स्मित देवी साऽट्टहास चकार ह । उच्चैः शब्द महाघोर दानवाना भयप्रदम् ॥३६॥
 चकम्पे वसुधा तत्र श्रुत्वा तच्छब्दमद्भुतम् । चेलुश्च पर्वता सर्वे चुक्षोभान्धिश्च वीर्यवान् ॥३७॥
 मेरुश्च चाल शब्देन दिश सर्वा प्रपूरिता । भयजग्मुस्तदा श्रुत्वा दानवास्तत्स्वन महत् ॥३८॥
 जय पाहीति देवास्तामूचु परमहर्षिता । महिषोऽपि स्वन श्रुत्वा चुकोप मदगवित ॥३९॥
 किमेतदिति तान्दैत्यान्पप्रच्छ स्वनशक्ति । गच्छतु त्वरिता दूता ज्ञातु शब्दसमुद्भवम् ॥४०॥
 कृत केनायमत्पुष शब्द कर्णव्यधाकर । देवो वा दानवो वाऽपि यो भवेत्स्वनकारक ॥४१॥
 गृहीत्वा त दुरात्मान भस्ममीप भयतिवह । हनिष्यामि दुराचार गर्जन्त स्मयदुर्मदम् ॥४२॥
 क्षीणायुष्य मन्दमर्ति नयामि यमसादनम् । पराजिता सुरा काम न गर्जन्ति भयातुरा ॥४३॥
 नासुरा मग वक्ष्यास्ते कस्येद मूढचेष्टितम् । त्वरिता मामुपायातु ज्ञात्वा शब्दस्य कारणम् ॥४४॥
 अह गत्वा हनिष्यामि त पाप वितथश्रमम् ।

न्यास उवाच

इत्युक्तास्तेन ते दूता देवी सर्वाङ्गसुन्दरीम् ॥४५॥

अष्टादशभुजा दिव्या सर्वभरणभूषिताम् । सर्वलक्षणसम्पन्ना वरायुषधरा शुभाम ॥४६॥
 दधती चपकं हस्ते पिबन्ती च मुहुर्मधु । सवीक्ष्य भयभीतास्ते जग्मुस्तु सुराकिता ॥४७॥
 सकाश महिषस्याशु तमूचु स्वनकारणम् ।

दूता ऊचुः

देवी दैत्येश्वर प्रौढा दृश्यते काचिदगता ॥४८॥

सर्वाङ्गभूषणा नारी सर्वरत्नोपशोभिता । न मानुषी नासुरी सा दिव्यरूपा मनोहरा ॥४९॥
 सिंहारूढाऽऽयुषधरा चाष्टादशकरा वरा । सा नाद कुस्ते नारी दृश्यते मदगविता ॥५०॥
 सुरापानरता काम जानीमो न समर्तुवा । अन्तरिक्षस्थिता देवास्ता स्तुवति मुक्षान्विता ॥५१॥
 जयेति पाहि नश्चेति जहि शत्रुमिति प्रभो । न जाने का वरारोहा कस्य वा सा परिग्रह ॥५२॥
 किमर्थमागता चात्र किं चिकीर्षति सुदरी । द्रष्टु नैव समर्था स्म तत्तेज परिघषिता ॥५३॥
 भृगारवीरहासादभा रौद्राद्भुतरसाचिता । द्रष्टुं विधा नारीमसम्माप्य समागता ॥५४॥
 वय त्वदाज्ञया राजन्कि वर्तव्यमत परम् ।

महिष उवाच

गच्छ वीर भयादिष्टो मन्त्रिग्रेष्ठ बलान्वित ॥५५॥

सामादिभिरुपायैस्त्वं समानय शुभाननाम् ।

नायाति यदि सा नारी त्रिभि सामादिभिस्त्विह ॥५६॥

अहत्वा ता वरारोहा त्वमानय भमान्तिकम् । करोमि पट्टमहिषी ता मरालभुव मुदा ॥५७॥

प्रीतियुक्ता समायाति यदा सा मृगलोचना । रसभगो यथा न स्यात्तथा कुरु ममेप्सितम् ॥५८॥

श्रवणान्मोहितोऽस्म्यद्य तस्या रूपस्य सम्पदा ।

व्यास उवाच

महिषस्य वच श्रुत्वा पेशल मन्त्रिसत्तम ॥५९॥

जगाम तरसा कामं गजाश्वरयसयुत । गत्वा दूरतर स्थित्वा तामुवाच मनस्विनीम् ॥६०॥

विनयावनत इलक्षण मन्त्री मधुरया गिरा ।

प्रधान उवाच

कासि त्वं मधुरालापे किमत्रागयत कृतम् ॥६१॥

पृच्छति त्वा महाभागे मन्मुखेन मम प्रभु । स जेता सर्वदेवानामवध्यस्तु नरै किल ॥६२॥

ब्रह्मणो वरदानेन गवितश्चाहलोचने । दैत्येश्वरोऽग्नौ बलवान्कामरूपधर सदा ॥६३॥

श्रुत्वा त्वा समुपायाता चारुवेपा मनोहराम् । प्रष्टुमिच्छति राजा मे महिषो नाम पार्थिव ॥६४॥

मानुष रूपमादाय त्वत्समीप समीप्यति । यथा रुच्येत चार्त्तञ्चि तथा मन्यामहे वयम् ॥६५॥

तर्ह्यहि मृगशावाक्षि समीप तस्य धीमत । नो चेदिहानयाम्येन राजान भक्तितत्परम् ॥६६॥

तथा करोमि देवेशि यथा ते मनसेऽपि तम । वयगोऽग्नौ तवात्ययं रूपसश्रवणात्तव ॥६७॥

करभोरु वदामु त्व सविधेय मया तथा ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे देवीमाहात्म्ये नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा प्रहस्य प्रमदोत्तमा । तमुवाच महाराज मेघमम्भोरया गिरा ॥१॥

देव्युवाच

मन्त्रिवर्य सुराणा वै जननी विद्धि मा किल । महालक्ष्मीमिति व्याता सर्वदैत्यनिपूदिनीम् ॥२॥

प्रायिताऽह सुरै सर्वैर्महिषस्य वधाय च । षोडशैर्दानवेन्द्रेण यज्ञभागवहिष्कृते ॥३॥

तस्मादिहागताऽस्म्यद्य तदधार्थं कृतोद्यमा । एकाकिनी न सैन्येन सयुता मन्त्रिसत्तम ॥४॥

यस्त्वयाऽहं सामपूर्वं कृत्वा स्वागतमादरात् । उक्ता मधुरया वाचा तेन तुष्टाऽस्मि तेऽनघ ॥५॥

नोचेद्वन्मि दृशा त्वा वै कालाग्निसमया किल । कस्य प्रीतिकर न स्यान्माधुर्यवचन खलु ॥६॥
 गच्छ त महिष पाप वद मन्त्रनादिदम् । गच्छ पातालमधुना जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥७॥
 नाचेत्कृतागस दुष्ट हनिष्यामि रणाङ्गणे । मद्वाणक्षुण्णदेहस्त्व गताऽसि यमसादनम् ॥८॥
 दयालुस्त्व ममेद त्व विदित्वा गच्छ सत्वरम् । हते त्वयि सुरा मूढ स्वर्गं प्राप्स्यति सत्वरम् ॥९॥
 तन्माद्रूच्छस्व त्यक्त्वैकोमेदिनी च ससागराम् । पाताल तरङ्गा मद यावद्वाणा न मेऽपतन ॥१०॥
 युद्धेच्छा चेन्मनसि ते तर्ह्येहि त्वरितोऽसुर । वीरैर्महाबलैः सर्वैर्नयामि यमसादनम् ॥११॥
 युगे युगे महामूढ हतास्त्वत्सदृशा किल । असक्यातास्तथा त्वा वै हनिष्यामि रणाङ्गणे ॥१२॥
 साफल्यं कुरु शस्त्राणा धारणे तु श्रमोऽन्यथा । तद्युद्धवस्त्व मया सार्धं समरे स्मरपीडित ॥१३॥
 मागवं कुरु दुष्टारमन यन्मेऽस्ति ब्रह्मणो वर । स्त्रौवध्यत्वे त्वया मूढ पीडिता सुरसत्तमा ॥१४॥
 वर्तव्यं वचन धातुस्तेनाह त्वामुपागता । स्त्रौरूपमतुलं कृत्वा सत्यं हतुं कृतागसम् ॥१५॥
 यथेच्छ गच्छ वा मूढ पाताल पद्मगावृतम् । हित्वा भूसुरसन्नाद्य जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥१६॥

व्यास उवाच

इत्युक्तं स ततो देव्या मनिश्रेष्ठो बलान्वित । प्रत्युवाच निशम्यासौ वचनं हतुर्गमितम् ॥१७॥
 देवि स्त्रीसदृशं वाक्यं श्रूये त्वं मदगविता । क्वासौश्वं त्वं कथं युद्धमसंभाव्यमिदं किल ॥१८॥
 एकाकिनी पुनर्वाला प्रारब्धयौवना मूढु । महिषोऽसौ महाकायो दुर्विभाव्य हि सगरम् ॥१९॥
 सैव बहुविधं तस्य हस्यश्वरथसकुलम् । पदातिगणसंविद्धं नानायुधविराजितम् ॥२०॥
 व श्रमं करिराजस्य मालिनीपुष्पमदन । मारणे तव वामोर महिषस्य तथा रणे ॥२१॥
 यदि त्वा परं वाक्यं श्रवीमि स्वल्पमप्यहम् । शृणु तद्विरट् हि रसभङ्गादिभेद्यहम् ॥२२॥
 राजाऽस्माकं सुररिपुर्वर्तत त्वयि भक्तिमान् । साममेव मया वाच्यं दानयुक्तं तथा वचं ॥२३॥
 नोचेद्वन्महमद्यैव वाणेन त्वा मुपावदाम । मिथ्याऽभिमानचतुरा रूपयौवनगविताम् ॥२४॥
 स्वामी मे मोहितं श्रुत्वा रूपं ते भुवनातिगम । तत्प्रियाथ प्रियं कामं वक्तव्यं त्वयि यन्मया ॥२५॥
 राज्यं तव धनं सर्वं दासस्तं महिषं किल । कुरु भावं विशालाक्षि त्यक्त्वा रोषं मृत्तिप्रदम् ॥
 पतामि पादयोस्तेऽहं भक्तिभावेन भामिनि । पट्टराज्ञी महाराज्ञो भव शीघ्रं शुचिस्मिते ॥२७॥
 श्रैलोक्यविभव सर्वं प्राप्स्यसि त्वमनाविलम् । सुखं ससारज सर्वं महिषस्य परिग्रहान् ॥२८॥

देव्युवाच

शृणु मन्त्रिप्रवक्ष्यामि वाक्यानां सारमुत्तमम् ।

शास्त्रदृष्टेन मार्गेण चातुर्यमनुचित्य च ॥२९॥

महिषस्य प्रधानस्त्व मया ज्ञातं धिया किल । पशुवृद्धिस्वभावोऽसि वचनात्तव साप्रतम् ॥३०॥

मंत्रिणस्त्वादृशा यस्य स कथं बुद्धिमान्भवेत् । उभयोः सदृशो योगः कृतोऽयं विधिना किल ॥३१॥
 यदुक्तं स्त्रीस्त्वभावाऽपि तद्विचारय मूढ किम् । पुमान्नाहं तत्स्त्वभावाऽभवं स्त्रीवेषधारिणी ॥३२॥
 यावितं मरणं पूर्वं स्त्रिया त्वत्प्रभुणा यथा । तस्मान्मन्येऽतिसमूर्णोऽस्मी न वीररसवित्तमः ॥३३॥
 वामिन्या मरणं वन्नीवरतिदं शूरदुःखदम् । प्रापितं प्रभुणा तेन महिषेणात्मबुद्धिना ॥३४॥
 तस्मात्स्त्रीरूपमाधाय कार्यं कर्तुमुपागता । कथं विभेमि त्वद्वाक्यैर्महाशत्रुविरोधकैः ॥३५॥
 विपरीतं यदा दैवं तूणं वज्रसमं भवेत् । विधिश्चेत्सुमुखः कामं कुलिशं तूलवत्तदा ॥३६॥
 किं सैवैरायुधैः किं वा प्रपञ्चदुर्गसेवनं । मरणं सांप्रतं यस्य तस्य मर्न्यस्तु किं फलम् ॥३७॥
 यदाऽयं देहसवधो जीवस्य कालयोगतः । तदेव लिखितं सर्वं सुरां दुःखं तथा मृतिः ॥३८॥
 यस्य येन प्रकारेण मरणं दैवनिमित्तम् । तस्य तेनैव जायेत नान्यथेति विनिश्चयः ॥३९॥
 ब्रह्मादीनां यथा काले नाशोत्पत्ति विनिमित्ते । तथैव भवतः काम किमन्येषां विचार्यते ॥४०॥
 ये मृत्युधर्मिणस्तेषां वरदानेन दपिता । मरिष्यामो न मन्यते ते मूढा मंदचेतसः ॥४१॥
 तस्माद्ब्रूच्छ नृपं ब्रूहि वचनं मम सत्वरम् । यदागापयते भूपस्तत्कर्तव्यं त्वया किल ॥४२॥
 मघवा स्वर्गमाप्नोतु देवाः संतु हविर्भुजः । यूयं प्रयात पातालं यदि जीवितुमिच्छथ ॥४३॥
 अन्यथा चेन्मतिर्मद महिषस्य दुरात्मनः । सद्यश्च स्व मया सार्धं मरणाय कृतादरः ॥४४॥
 मन्यसे संगरे भग्ना देवा विष्णुपुरोगमाः । दैवं हि कारणं तत्र वरदानं प्रजापतेः ॥४५॥

व्यास उवाच

इति देव्या वचः श्रुत्वा चिंतयामास दानव । किं कर्तव्यं मया युद्धं गंतव्यं वा नृपं प्रति ॥४६॥
 विवाहार्थमिहाज्ञतो राजा कामातुरेण वै । तत्कथं विरसं कृत्वा गच्छेयं नृपसन्निधौ ॥४७॥
 इयं बुद्धिः समीचीना यद्व्रजामि कलिं विना । यथाऽऽगतं तथा शीघ्रं राज्ञे सचेदयाम्यहम् ॥४८॥
 स प्रमाणं पुनः कार्यं राजा भतिमता वरः । करिष्यति विचार्यैव सचिवैर्निपुणैः सह ॥४९॥
 सहसा न मया युद्धं कर्तव्यमनया सह । जये पराजये वापि भूपतेरप्रियं भवेत् ॥५०॥
 यदि मा सुंदरी हन्यादहं वा हन्मि ता पुनः । येन केनाप्युपायेन स कुप्येत्पाथिवः किल ॥५१॥
 तस्मात्तत्रैव गत्वाऽहं वीक्षयिष्यामि तं नृपम् । यथाऽद्यामिहितं देव्या यथारुचि करोतु स ॥५२॥

व्यास उवाच

इति संचिंत्य मेधावी जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तमुवाचेदं कृताञ्जलिर्मतात्यकः ॥५३॥

मन्युवाच

राजन्देवी वरारोहा सिंहस्योपरि संस्थिता । अष्टादशभुजा रम्या वरायुधधरा परा ॥५४॥
 सा मयोक्ता महाराज महिषं भज भामिनि । महिषो भव राज्ञस्त्वं त्रैलोक्याधिपतेः प्रिया ॥५५॥

पट्टराज्ञी त्वमेवास्य भविता नात्र सशय । स तवाज्ञाकरो जातो वशवर्ती भविष्यति ॥५६॥
 शैलोक्थविभव भुक्त्वा चिरकाल वरानने । महिष पतिमाद्याद्य योपिता सुभगा भव ॥५७॥
 इति मद्रचन श्रुत्वा सा स्मयावेशमोहिता । मामुवाच विशालाक्षी स्मितपूर्वमिदं वच ॥५८॥
 महिषोगर्भसभूत पशूनामधम किल । बलिं दास्याम्यहं दैव्यै सुराणां हितकाम्यया ॥५९॥
 का मूढा कामिनी लोके महिषं वै पतिं भजेन । मादृशी मदबुद्धे किं पशुभाव भजेदिह ॥६०॥
 महिषी महिष नाथ सशृणा शृणुसयुतम् । कुर्वते ऋदमाना वै नाहं तत्सदृशी शठा ॥६१॥
 करिष्येऽहं नृपे युद्धं हनिष्ये त्वा सुराप्रियम् । गच्छ वा दुष्टपाताल जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥६२॥
 परंप तु तथा वाक्यमित्युक्तं नृप मत्तया । तच्छ्रुत्वाऽहं समायात प्रविचिन्त्य पुन पुन ॥६३॥
 रसभग विचिन्त्यैव न युद्धं तु मया कृतम् । आज्ञां विना तवात्यत कथं कुर्यां वृथोद्यमम् ॥६४॥
 साऽनीयं च बलौ-मत्ता वर्तत भूप भामिनी । भवितव्यं न जानामि किं वा भावि भविष्यति ॥
 कार्येऽस्मिन्स्त्व प्रमाणं नो भवोऽनीयं दुरासद । युद्धं पलायन श्रेयो न जानेऽहं विनिश्चयम् ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा महिषो मदविह्वलः । भनिवृद्धानं समाहूय राजा वचनमब्रवीत् ॥१॥
 कार्येऽस्मिन्निपुणा यूयमुपायपु विचिन्तय । सामादिषु च कर्तव्यं विप्रव्यं ब्रूत मां चिरम् ॥२॥
 आगता देवविहिता मायया शिवरीव विम । सामादिषु च वर्तव्यं कोऽत्र मह्यं ब्रूतुं च ॥३॥

मन्त्रिण ऊचुः

सत्यं सदैव वक्तव्यं प्रियं च नृपसत्तम । कामं हितकरं नूनं विचार्यं विदुषैः किल ॥४॥
 सत्यं च हिनृद्व्राजमिन्द्रियं चाहितवृद्धवतः । ययौषधं नृणां लोके ह्यप्रियं रोगनाशनम् ॥५॥
 सत्यस्य श्रोता मता च दुर्लभा पृथिवापत । वक्ताऽपि दुःखं कामं बह्वश्चाद्भाषका ॥६॥
 वयं ब्रूमोऽत्र नृपत विचारं गहनं विह । शुभं वा प्यशुभं वाऽपि को वक्ति भुवनत्रय ॥७॥

राजोवाच

स्वस्त्वमत्यनुसारेण श्रुत्वबद्धा पृथक्पृथक् । यथा हि यादृशा भावस्तच्छ्रुत्वा चिन्तयाम्यहम् ॥
 यदृशं मतमाज्ञाय विचार्यं च पुन पुन । यच्छ्रेयस्तद्वि कर्तव्यं कार्यं वायविचक्षणं ॥९॥

व्यास उवाच

तस्यैव वचनं श्रुत्वा विरूपान्नो महाबल । उवाच तरसा वाक्यं रजयन्पृथिवीपतिम् ॥१०॥

मंत्रिणस्त्वादृशा यस्य स कथं बुद्धिमान्भवेत् । उभयोः सदृशो योगः कृतोऽयं विधिना किल ॥३१॥
 यदुक्तं स्त्रीस्वभावाऽसि तद्विचारय मूढ किम् । पुमान्नाहं तत्स्वभावाऽभवं स्त्रीवेषधारिणी ॥३२॥
 यावितं मरणं पूर्वं स्त्रिया त्वत्प्रभुणा यथा । तस्मान्मन्येऽतिमूर्खोऽसौ न वीररसवित्तमः ॥३३॥
 कामिन्या मरणं क्लीबरतिदं शूरदुःखदम् । प्रार्थितं प्रभुणा तेन महिषेणात्मबुद्धिना ॥३४॥
 तस्मात्स्त्रीरूपमाधाय कार्यं कर्तुमपागता । कथं बिभेमि त्वद्वाक्यैर्धर्मशास्त्रविरोधकैः ॥३५॥
 विपरीतं यदा दैवं तृणं वज्रसमं भवेत् । विधिश्चेत्सुमुखः कामं कुलिशं तूलवत्तदा ॥३६॥
 किं सैन्यैरायुधै किं वा प्रपञ्चैर्दुर्गसेवकैः । मरणं सांप्रत यस्य तस्य सैन्यंस्तु किं फलम् ॥३७॥
 यदाश्नं देहसद्वधो जीवस्य कालयोगतः । तदेव लिखितं सर्वं सुखं दुःखं तथा मृतिः ॥३८॥
 यस्य येन प्रकारेण मरणं दीवनिर्मितम् । तस्य तेनैव जायेत नान्यथेति विनिश्चयः ॥३९॥
 प्रह्लादीनां यथा काले नाशोत्पत्तौ विनिर्मिते । तथैव भवतः काम किमन्येषां विचार्यते ॥४०॥
 ये मृत्युधमिणस्तेषां वरदानेन दपिता । मरिष्यामो न मन्यन्ते ते मूढा मंदचेतसः ॥४१॥
 तस्मान्नृच्छ नृपं ब्रूहि वचनं मम सत्वरम् । यदाज्ञापयते भूपस्तत्कर्तव्यं त्वया किल ॥४२॥
 मयवा स्वर्गमाप्नोतु देवाः संतु हविर्भुज । पूर्यं प्रयात पातालं यदि जीवितुमिच्छसि ॥४३॥
 अग्न्या चैन्मतिर्मदं महिषस्य दुरात्मन । तद्यध्यस्व मया सार्धं मरणाय कृतादरः ॥४४॥
 मन्यसे संगरे भग्ना देवा विष्णुपुरोगमाः । दैवं हि कारणं तन वरदानं प्रजापते ॥४५॥

व्यास उवाच

इति देव्या वचः श्रुत्वा चित्तयामास दानवः । किं वर्तव्यं मया युद्धं गंतव्यं वा नृपं प्रति ॥४६॥
 विवाहार्थमिहाज्ञसो राज्ञा कामातुरेण वै । तत्कथं विरसं कृत्वा गच्छेयं नृपसन्निधौ ॥४७॥
 इयं बुद्धिः समीचीना यद्व्रजामि कलिं विना । यथाऽऽगतं तथा शीघ्रं राज्ञे संवेदयाम्यहम् ॥४८॥
 प्रमाणं पुनः कार्यं राजा मतिमता वरः । करिष्यति विचार्यैव सचिवैर्मिपुणैः सह ॥४९॥
 सहसा न मया युद्धं कर्तव्यमनया सह । जये पराजये वापि भूपतेरप्रियं भवेत् ॥५०॥
 यदि मां सुदरी हन्यादहं वा हन्मि तां पुनः । येन केनाप्युपायेन स कुप्येत्पायिवः किल ॥५१॥
 तस्मात्तत्रैव गत्वाऽहं बोधयिष्यामि तं नृपम् । यथाऽद्याभिहितं देव्या यथाऽहं च करोतु सः ॥५२॥

व्यास उवाच

इति संक्षिप्तं मेधावी जगाम नृपसन्निधौ । प्रणम्य तमुवाचेदं वृताजलिरमात्यकः ॥५३॥

मन्त्र्युवाच

राजन्देवो वरारोहा सिंहस्योपरि संस्थिता । अष्टादशगुजा रम्या वराधुपधरा परा ॥५४॥
 सा मयोक्ता महाराज महिषं भज मामिनि । महिषी भव राजस्त्वं त्रैलोक्याधिपतेः प्रिया ॥५५॥

पट्टराज्ञी त्वमेवास्य भविता नात्र संशयः । स तवाज्ञाकरो जातो वशवर्ती भविष्यति ॥५६॥
 त्रैलोक्यविभवं भुक्त्वा चिरकालं बरानने । महिषं पतिमासाद्य योपिता सुभगा भव ॥५७॥
 इति मद्रचनं श्रुत्वा सा स्मयावेशमोहिता । मामुवाच विशालाक्षी स्मितपूर्वमिदं वचः ॥५८॥
 महिषीर्गर्भसंभूतं पद्मानामयमं स्मिन् । बलिं दास्याम्यहं दैव्यं सुराणां हितशाम्यया ॥५९॥
 वा मूढा कामिनी लोके महिष्यं वै पतिं भजेत् । मादृशी मंदबुद्धे किं पशुभावं भजेदिह ॥६०॥
 महिषो महिषं नार्यं सशृङ्गा शृङ्गसंयुतम् । कुरते श्रद्धमाना वै माहं तत्सदृशी दृष्टा ॥६१॥
 परिप्येऽहं मृधे युद्धं हनिष्ये त्या सुरारियम् । गच्छ न द्रुपतालं जीवितेच्छा यदस्ति ते ॥६२॥
 परुषं तु तथा वाक्यमित्युक्तं नृप भक्त्या । तच्छ्रुत्वाऽहं समायातः प्रविचिंत्य पुनः पुनः ॥६३॥
 रसभंगं त्रिचिरैव न युद्धं तु मया कृतम् । आज्ञा विना तत्वात्यंतं कथं कुर्यां क्षुपोक्षमम् ॥६४॥
 साऽतीव क्ष यलोन्मत्ता वर्तते भूप भामिनी । भवितव्यं न जानामि किं वा भावि भविष्यति ॥
 कामेऽस्मिस्त्वं प्रमाणं नो मन्त्रीऽतीव दुरासदः । युद्धं पलायनं धेयो न जावेऽहं विनिश्चयम् ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पंचमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा महिषो मदविह्वलः । मन्त्रिवृट्पुत्रान् समाहूय राजा वचनमब्रवीत् ॥१॥
 वार्येऽस्मिन्निपुणा यूयमुपायेषु विचक्षणा । सामादिषु च कर्तव्यं विध्रुव्यं शूत मा चिरम् ॥२॥
 आगता देवविहिता मायेय शावरीव विम् । सामादिषु च कर्तव्यं कोऽत्र मह्यं भुवन्तु च ॥३॥

मन्त्रिण ऊचुः

सत्यं सदैव वक्तव्यं प्रियं च नृपसत्तम । कार्यं हितकरं नूनं विचार्य विदुधैः किल ॥४॥
 सत्यं च हितकृद्राजप्रियं चाहितकृद्भवेत् । यथोपार्थं नृणां लोके ह्यप्रियं रोगनाशनम् ॥५॥
 सत्यस्य श्रोता मता च दुर्लभं पृथिवीपते । वक्ताऽपि दुर्लभं कामं बहवश्चाटुभाषकाः ॥६॥
 कथं ब्रूमोऽनं नृपते विचारे गहने त्विह । शुभं वाऽप्यशुभं वाऽपि को वेत्ति भुवनत्रये ॥७॥

राजोवाच

स्वस्वमत्यनुसारेण ब्रुवत्वद्धा पृथक्पृथक् । येषां हि यादृशो भावस्तच्छ्रुत्वा चिन्तयाम्यहम् ॥
 बहूनां मतमाज्ञाय विचार्य च पुनः पुनः । यन्त्रेयस्तद्विधं कर्तव्यं वार्यं कार्यं विचक्षणेः ॥९॥

व्यास उवाच

तत्सर्वं वचनं श्रुत्वा विरूपाक्षो महाबलः । उवाच तरसा वाक्यं रंजयन्पृथिवीपतिम् ॥१०॥

विरूपाक्ष उवाच

राजघ्नारी वराकीय सा ब्रूते मदगविता । विभीषकामात्रमिदं ज्ञातव्यं वचनं त्वया ॥११॥
 को विभति स्त्रियो वाक्यैर्दुर्भक्तै रणदुर्मदै । अनृत साहसं चेति जानतारोविचेष्टितम् ॥१२॥
 जित्वा त्रिभुवनं राजन्नद्यं काताभयं वै । दीनत्वोऽप्ययशो नूनं वीरस्य भुवने भवेत् ॥१३॥
 तस्माद्याभ्यर्हमेकांकीं युद्धाय चडिकां प्रति । हनिष्ये तां महाराजं निभयो भव साप्रतम् ॥१४॥
 सेनावृत्तोऽहं गत्वा तां शस्त्रास्त्रैर्विविधैः किल । निपूदयामि दुर्मर्षां चडिकां चडविक्रमाम् ॥१५॥
 बद्ध्वा सर्पमयैः पाशैरानयिष्ये तवातिक्रम । वशगा तु सदा तं स्यात्पश्य राजबलमम ॥१६॥

न्यास उवाच

विरूपाक्षवचं श्रुत्वा दुग्धरो वाक्यमग्नवीत । सत्यमुक्तं वचो राजविरूपाक्षेण धीमता ॥१७॥
 ममापि वचनं श्लक्ष्णं श्रोतव्यं धीमता त्वया । कामातुरपा सुदती लक्ष्यतेऽप्यनुमानत ॥१८॥
 भवत्येवविधा काम नायिका रूपगविता । भीषयित्वा वराराहं त्वा वशे कर्तुमिच्छति ॥१९॥
 ह्यावोऽयं मानिनीनां वै तं वसति रसवित्तम । बक्रोक्तिरेषा कामिण्या प्रियं प्राति परायणम् ॥२०॥
 वेत्ति कोऽपि नरं कामं कामशास्त्रविचक्षणं । यदुक्तं नाम वार्ष्णेया वधिव्ये रणमूर्धनि ॥२१॥
 हेतुगर्भमिदं वाक्यं ज्ञातव्यं हेतुवित्तमैः । बाणास्तु मानिनीनां वै वटाक्षा एव विश्रुता ॥२२॥
 पुष्पाजस्त्रिमयाश्चान्ये व्यग्यानि वचनानि च । सा शक्तिरयवाणानां प्रेरणे त्वयि पादिव ॥२३॥
 सादृशीनां न सा शक्तिर्ब्रह्माविष्णुहरादिषु । यथोक्तं नेत्रवाणैस्त्वा हनिष्ये मन्दं पादिवम् ॥२४॥
 विपरीतं परिज्ञातं तेनारसविदां किल । पातयिष्यामि क्षम्यायां रणमय्यां पतिं तव ॥२५॥
 विपरीतरतिक्रीडाभाषणं ज्ञेयमेव ततः । करिष्ये विगतप्राणं यदुक्तं वचनं तया ॥२६॥
 वीर्यं प्राणा इति प्रोक्तं तद्विहीनं न चायथा । व्यग्याधिक्येन वाक्येन वरयत्युत्तमां नृप ॥२७॥
 तद्वै विचारतो ज्ञेयं रसग्रन्थविचक्षणं । इति ज्ञात्वा महाराजं वतस्य रससमुत्तमम् ॥२८॥
 सामदानद्वयं तस्यां नायोपायोऽस्ति भूपते । रुष्टायां गविता वाऽपि वशगा मानिनी भवत् ॥२९॥
 सादृशीर्मधुर्वैर्यैरानयिष्ये तवातिक्रम । किं बहूक्तेन मे राजवर्तव्या वशवर्तिनी ॥३०॥
 गत्वा मयाऽधुनैवेयं विपरीतं सदैव ते ।

न्यास उवाच

इत्थं निशम्य तद्वाक्यं ताम्रस्तत्त्वविचक्षणं ॥३१॥

उवाच वचनं राजनिशामय मयोदितम् । हेतुमद्वर्गसहितं रसयुक्तं नवाचितम् ॥३२॥
 नृपा कामातुरा बाला नानुरक्ता विचक्षणा । व्यग्यानि नैव वाक्यानि स्योक्तानि तु मानद ॥३३॥
 चित्रमग्नं महाबाहो यदेवा वरणिनी । निरात्वा समायाति चित्ररूपा मनोहरा ॥३४॥

अष्टादशभुजा नारी न श्रुता न च बोधिता । केनापि त्रिषु लोकेषु पराक्रमवती शुभा ॥३५॥
 आयुधान्यपि तावति घृतानि दलवति च । विपरोतमिदं मन्ये सर्वं कालकृतं नृप ॥३६॥
 स्वप्नानि दुर्निमित्तानि मया दृष्टानि वै निशि । तेन जानाम्यहं नूनं वैशसं समुपागतम् ॥३७॥
 कृष्णावरधरा नारी रुदती च गृहागणे । दृष्टा स्वप्नेषूप काले चिन्तितव्यस्तदव्यय ॥३८॥
 विकृता पक्षिणो राज्ञो रोहवति गृहं गृह । उत्पाता विविधा राजन्प्रभवति गृहे गृहे ॥३९॥
 तेन जानाम्यहं नूनं कारणं किञ्चिदेव हि । यत्त्वा प्रार्थयते वाला युद्धाय कृतनिश्चया ॥४०॥
 नैपाऽस्ति मानुषी नो वा गाधर्वो न तथासुरो । देवं कृतेयं ज्ञातव्या मायामोहकरी विभो ॥४१॥
 कातरत्वं न कर्तव्यं ममेतन्मतमित्यलम् । कर्तव्यं सर्वथा युद्धं यद्भाष्यं तद्भविष्यति ॥४२॥
 को वेद देवकर्तव्यं शुभं वाऽप्यशुभं तथा । अवलम्ब्य विद्यां धैर्यं स्यात्तव्यं वै विचक्षणैः ॥४३॥
 जीवितं मरणं पुसा देवाधीनं नराधिप । कोऽपि नैवान्यथा कर्तुं समर्थो भुवन्त्रये ॥४४॥

महिष उवाच

गच्छ ताम्रं महाभाग युद्धाय कृतनिश्चय । तामानय वरारोहा जित्वा धर्मेण मानिनीम् ॥४५॥
 न भवेद्वशगा नारी समामे यदि सा तव । हतव्या नाप्यथा कामं माननीया प्रयत्नतः ॥४६॥
 धीरस्त्वमसि सर्वज्ञ कामशास्त्रविशारद । येन केनाप्युपायेन जेतव्या वरवर्णिनी ॥४७॥
 त्वरन् धीरं महाबाहो सैन्यं महता वृतं । तत्र गत्वा त्वया ज्ञेया विचार्य च पुनः पुनः ॥४८॥
 किमर्थमागता ध्वं ज्ञातव्यं तद्धि कारणम् । नामाद्रा वरं भावाच्च माया कस्येपमित्युत ॥४९॥
 आदौ तन्निश्चयं कृत्वा ज्ञातव्यं तच्चिकार्षितम् । पश्चाद्युद्धं प्रकर्तव्यं यथायोग्यं यथावलम् ॥५०॥
 कातरत्वं न कर्तव्यं निर्दयत्वं तथा न च । यादृशं हि मनस्तस्या कर्तव्यं तादृशं त्वया ॥५१॥

व्यास उवाच

इति तद्भाषितं श्रुत्वा ताम्रं कालवशं गतं । निर्गतं सैन्यसमुक्तं प्रणम्य महिषं नमः ॥५२॥
 गच्छ मार्गे दुरात्माऽसौ शकुनादीक्ष्य दारुणान् । विस्मयं च ध्वं प्राप यममार्गप्रदर्शकान् ॥५३॥
 स गत्वा तां समालोक्य देवीं सिंहोपरि स्थिताम् । स्तूयमानां सुरैः सर्वैः सर्वायुधविभूषिताम् ॥५४॥
 तामुवाच विनीतं स न वाक्यं मधुरया गिरा । सामभावं समाधित्य विनयावनतः स्थितः ॥५५॥
 देवि दैत्येश्वरं शृणो त्वद्रूपगुणमोहितः । स्पृहां करोति महिषस्त्वत्पाणिप्रहणाय च ॥५६॥
 माव कुरु विशालासि तस्मिन्मरदुर्जये । पतिं तं प्राप्य मृडयि नदने बिहराद्भुते ॥५७॥
 सर्वाङ्गसुन्दरं देहं प्राप्य सर्वसुखास्पदम् । सुखं सर्वात्मना ग्राह्यं दुःखं हेयमिति स्थितिः ॥५८॥
 करमोरुं किमर्थं ते गृहीतान्यायुष्मायलम् । पुष्पकदुकयोग्यास्ते कुरु कमलकोमला ॥५९॥
 भ्रूचापे विद्यमानेऽपि धनुषा किं प्रयोजनम् । कटाक्षा विशिखा सति किंवाणैर्निष्प्रयोजनैः ॥६०॥

ससारे दुःखद मुद न कर्तव्य विजानता । लोभासक्ता प्रकुर्वति सग्राभं च परस्परम् ॥६१॥
 पुष्पैरपि न मोद्व्य किं पुनर्निशितं शरैः । भेदनं निजगात्राणां कस्य तज्जायते मुद ॥६२॥
 तस्मात्त्वमपि तन्वगि प्रसादं कर्तुमर्हसि । मर्तारं भञ्ज मे नाथ देवदानवपूजितम् ॥६३॥
 स तस्य बाधितं सर्वं करिष्यति मनोरथम् । त्वं पट्टमहिषी राज्ञं सर्वथा नात्र सशय ॥६४॥
 वचनं कुरु मे देवि प्राप्स्यसे सुखमुत्तमम् । सग्रामे जग्रसदेहं कष्टं प्राप्य न सशय ॥६५॥
 जानासि राजनीतिं त्वं यथाऽनङ्गरविणि । भुङ्क्व राज्ञसुखं पूर्णं वर्षाणामयुतायुतम् ॥६६॥
 पुनस्ते भविता कात सोऽपि राजा भविष्यति । योवनं क्रोडयित्वा तं वार्धक्ये सुखमाप्स्यसि ॥६७॥

इति श्रीदेवीमागवत महापुराणे पञ्चमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

न्यास उवाच

तस्मिन्नायं वचस्तस्य ताम्रस्य जगदम्बिका । मेघगम्भीरया वाचा हसती तमुवाच ह ॥१॥

देव्युवाच

गच्छ ताम्रं पतिं ब्रूहि भुमुपुं मदचतसम् । महिषं चातिवामातं मूढं ज्ञाविषजितम् ॥२॥
 यथा ते महिषी माता प्रोक्ता यवसमक्षिणी । नाहं तथा शृगवती लयपुच्छा महोदरी ॥३॥
 न कामयेऽहं दवेदं नैव विष्णुं न शङ्करम् । घातं वरुणं नैव ब्रह्माणं न च पायकम् ॥४॥
 एतान्देवगणान्हृत्वा षण्णुं वनं गुणेन वै । यृणोम्यहं भूषा लोके गर्हणा मे भयादिति ॥५॥
 नाहं पतिवशां नारी वर्तत मे पति षण्णु । सर्वकर्ता सर्ववाक्सी ह्यकर्तानि स्पृहं स्थिर ॥६॥
 निगुणो निगमोऽज्ञाता निराश्रयो निराश्रय । सर्वज्ञ सर्वग साक्षी पूर्णं पूर्णाश्रयं दिव्य ॥७॥
 सर्वायां क्षमं क्षातं सर्वदुःखमवभावन । तं त्यक्त्वा महिषं मदं ययं सवितुमुत्तमं ॥८॥
 प्रयुष्यं गुह्यतां तामं करोमि यमराहनम् । अथवा मनुजानां वै करिष्ये जलघातनम् ॥९॥
 जीविनेष्टा स्ति क्षेपापं पाताङ्गमां वै । समस्तदानैर्वैयं स्ववन्द्या हंमि सगर ॥१०॥
 कामं गुह्यायोर्योगं सुशारे मुगदो भवत । अथवा दुःखदो भूयादज्ञानाद्यदि विपत्ति ॥११॥
 मूर्खस्यमगि मददूषे पतिं मे भञ्ज भामिनि । वराहं च महिषं शृगीं मध्यं च कीदृशां द्वयोः ॥१२॥
 गच्छं गुह्यस्व या काम हनिष्येऽहं सवाधयम् । यन्मम दवलोकं मोचेत्यथवा मुक्षी भव ॥१३॥

न्यास उवाच

इत्युवाच सा तदा देवी जगज्जं नृमद्भुतम् । कल्पानसदं नादं चने दित्यभयावहम् ॥१४॥
 शर्वं च गुणां संलुक्तेन दालेन भूषणं । गर्भाश्च दैव्यपत्नीनां गम्यमुर्गीतस्यना ॥१५॥

ताम्र ध्रुत्वा च त शब्द भयनस्तमनास्तदा । पलायन तत कृत्वा जगाम महिषातिकम् ॥१६॥
नगरे तस्य ये दैत्यास्तेऽपि चितामवाप्नुवन् । बधिरीकृतकर्णाश्च पलायनपरा नृप ॥१७॥
तदा क्रोधेन सिंहोऽपि ननाद मृदामुत्सट । तेन नादेन दैतेया भय जग्मुरपि स्फुटम् ॥१८॥
ताम्र समागत दृष्ट्वा ह्यारिरपि मोहित । चितयामास सचिवै कि कर्तव्यमत परम् ॥१९॥
दुर्गग्रहो वा कर्तव्यो युद्ध निर्गत्य वा पुन । पलायने कृते श्रेयो भवेद्वा दानवोत्तमा ॥२०॥
बुद्धिमतो दुराधर्पा सर्वे शास्त्रविशारदाः । मत्र खलु प्रकर्तव्य सुगुप्त कार्यसिद्धये ॥२१॥
मन्त्रमूल स्मृत राज्य यदि स स्यात्सुरक्षित । मन्त्रिभिश्च सदाचारनिधेय सर्वथा बुधै ॥२२॥
मन्त्रभेदे विनाश स्याद्राज्यस्य भूपतेस्तथा । तस्माद्भेदमयाद्गुप्त कर्तव्यो भूतिमिच्छता २३॥
तदत्र मन्त्रिभिर्वाच्य वचन हेतुमद्वितम् । कालदेशानुसारेण विचित्र्य नीतिनिर्णयम् ॥२४॥
या योपाऽत्र समायाता प्रबला देवनिमिता । एकाकिनी निराल्वा कारण तद्विचित्र्यताम् २५॥
युद्ध प्रार्थयते घाला विमाश्रयमत परम् । येयोऽन विपरीत वा वा वेत्ति भुवनत्रय ॥२६॥
न बहूना जयोऽप्यस्ति नैकस्य च पराजय । दैवाधानौ सदा ज्ञेयो युद्धे जयपराजयौ ॥२७॥
उपायवादिन प्राहुर्देव नि वेन वीक्षितम् । बद्धमिति यत्ताम प्रबदन्ति मनीषिण ॥२८॥
तत्त्वत्त्वेऽपि प्रमाण कि कातराशावल्लयनम् । न समर्थजनाना हि दीय क्षुत्रापि लक्ष्यत ॥२९॥
उद्यमो दैवमेतौ हि धूरकानरयोर्मनम् । विचित्र्याद्यधिया सर्वं कर्तव्य कार्यमादरान् ॥३०॥

व्यास उवाच

इति राज्ञो वच ध्रुत्वा हेतुगर्भं महायशा । विडालाह्यो महाराजमित्युवाच वृतात्परि ॥३१॥
राजन्नेपा विशालाग्नी ज्ञातव्या यत्नत पुन । निमर्थमिह सप्राप्ता कुत वस्य परिग्रह ॥३२॥
मरण ते परित्याय स्त्रिया सर्वात्मना सुरै । प्रेषिता पद्मपत्राक्षी समुत्पाद्य स्वतजसा ॥३३॥
तेऽपि छत्रा स्थिता स्त्रेऽत्र सर्वे युद्धदिग्गव । ममयस्या सहायास्त न विष्णोऽन युयुत्सव ॥३४॥
पुरत कामिनी कृत्वा त वै विष्णुपुरोगमा । बधिष्यति च न सयान्मा त्वा युद्धे हनिष्यति ३५॥
एतच्चिक्वीपित तपा भया ज्ञात नराधिप । नवितव्यस्य न ज्ञान यत्तत मम सर्वथा ॥३६॥
योद्धव्य न त्वयाऽदेति नाह वक्तु क्षम प्रभो । प्रमाण त्व महाराज कार्येऽत्र दैवनिमिते ॥३७॥
त्वदर्पेऽस्माभिरनिश मर्तव्य कार्यगौरवान् । विहर्तव्य त्वया सार्धमेव धर्मोऽनुजीविनाम् ॥३८॥
विचारोऽत्र महानस्मि यदवा कामिनी नृप । युद्ध प्रार्थयतेऽस्माभि ससन्त्यैर्बलदपितं ॥३९॥

दुर्मुख उवाच

राजन युद्धे जय नोऽद्य भविता वधपह किल । पलायन न कर्तव्य यतोहानिक्कर नृणाम् ॥४०॥
हन्तादीना समुत्प्रेषि न ह्यन यज्जुप्सितम् । एकाकिनी स्त्रिय प्राप्य वा हि कुर्यात्पलायनम् ४१॥

तस्माद्युद्धं प्रकर्तव्यं मरणं वा रणे जयः । यद्भावि तद्भवत्येव काऽनं चिन्ता विपश्यत ॥४२॥
मरणेऽत्र यशः प्राप्तिर्जीवने च तथा सुखम् । उभयं मनसा कृत्वा कर्तव्यं युद्धमद्य वै ॥४३॥
पलायने यशोहानिर्मरणं चायुषः क्षये । तस्माच्छोको न कर्तव्यो जीविते मरणे वृथा ॥४४॥

व्याम उवाच

दुर्मुखस्य वचः श्रुत्वा बाष्कलो वाक्यमब्रवीत् । प्रणतः प्राजलिभूत्वा राजानं वाक्यकोविदः ॥४५॥

बाष्कल उवाच

राजाश्चिन्ता न कर्तव्या कार्येऽस्मिन्काररप्रिये । अहमेको हनिष्यामि चडी चचललोचनाम् ॥४६॥
उत्साहस्तु प्रकर्तव्यः स्याद्योभावो रमस्य च । भयानको भवेद्वैरी वीरस्य नृपसत्तम ॥४७॥
तस्मात्त्यक्त्वा भयं भूषणं करिष्ये युद्धमद्भुतम् । नयिष्यामि नरेन्द्राहं चडिका यमसादनम् ॥४८॥
न विभेमि यमादिद्रातुकुबेराद्रुणादपि । वायोर्वह्नेस्तथा विष्णोः शङ्कराच्छशिनो रवे ४९॥
एकाकिनी तथा नारी किं पुनर्मन्दगविता । अहं तां निहनिष्यामि विशिलैश्च शिलाशिलैः ॥५०॥
पश्य बाहुबलं मेऽद्य विहरस्व ययासुखम् । भवताऽत्र न गतव्यं संग्रामेऽप्यनया ममम् ॥५१॥

व्याम उवाच

एष द्रुवति राजेन्द्र बाष्कले मन्दगविते । प्रणम्य नृपतिं तत्र दुर्धरो वाक्यमब्रवीत् ॥५२॥

दुधर उवाच

महिषाहं विजेष्यामि देवी देवविनिर्मिताम् । अष्टादशभुजा रम्या कारणाच्च ममागताम् ॥५३॥
राजन्भीषयितुं त्वा वै प्रापेया निमिता सुरैः । विभीषिकेयं विज्ञास्य सज्जमानो मनोगतम् ॥५४॥
राजनीतिरियं राजमन्त्रिभृत्य तथा शृणु । सात्त्विका राजसा केचित्तामसाश्च तेषां परे ॥५५॥
मन्त्रिणस्त्रिविधा लोके भवन्ति दानवाधिप । सात्त्विका प्रभुकार्याणि साधयन्ति स्वशक्तिभिः ५६॥
आत्मभृत्य प्रयुर्वन्ति स्वामिकार्याविरोधतः । एकचित्ता धर्मपरा मन्त्रशास्त्रविदारदा ॥५७॥
राजसा निमग्नचित्ताश्च स्वकार्यनिरता सदा । यदाचित्त्वामिकार्यं ते प्रयुर्वन्ति यदुच्छया ॥५८॥
तामसा लोभनिरता स्वकार्यनिरता गदा । प्रमत्ता विनाश्यैव स्वकार्यं साधयन्ति ते ॥५९॥
समयं ते विमिश्रन्तं परंस्तु परिश्रिताः । स्वच्छिद्रं शत्रुपञ्चोपाद्रिदिशति गृहस्थिता ॥६०॥
धार्यमेश्वरा त्रियः कोऽप्यगस्तानिव सदा । संग्रामेऽत्र ममृत्पन्ने भीषयन्ति प्रभुः सदा ॥६१॥
यिथाऽस्तु न यत्नस्य सदा गजन्वदाचन । विश्रामे कार्यहानि स्यामप्रहानि सदैव हि ॥६२॥
राजानि किं न कुर्वन्ति विभ्रन्ता लोभतत्परा । तामसा पापनिरता बुद्धिहीना गटास्तथा ॥६३॥
सम्मात्कार्यं करिष्यामि गत्याऽहं रणमस्तवे । चित्ता त्वया न कर्तव्या सर्वथा नृपसत्तम ॥६४॥
गृहीत्या तौ दुराचारामागमिष्यामि सत्वरः । पश्य मेऽद्य बलं धैर्यं प्रभुकार्यं स्वशक्तिम् ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तौ महाबाहू दैत्यौ बाष्कलदुर्मखौ । जग्मतुर्मददिग्धागौ ॥ सर्वशस्त्रालकोविदौ ॥१॥
तौ गत्वा समरे देवीमूचतुर्वचनं तदा । दानवौ च मदो मत्तौ मेघगभीरया गिरा ॥२॥
देवि देवा जिता येन महिषेण महात्मना । वरय त्वं वरारोहे सर्वदैत्याधिप नृपम् ॥३॥
स कृत्वा मानुष रूपं सर्वलक्षणसयुतम् । भूपितं भूपर्णदिव्यैस्त्वामेष्यति रह किल ॥४॥
नैलोक्यविभव काम त्वमेष्यसि शुचिस्मित । महिषे परम भाव कुरु काते मनोगतम् ॥५॥

कृत्वा पतिं महावीरं ससारमुखमद्भुतम् ।

एव प्राप्स्यसि पिकालाये योऽप्यतां खलु बाधितम् ॥६॥

श्रीदेव्युवाच

जाह्नव त्वं किं विजानासि नारीय काममोहिता । मदबुद्धिबलात्पर्यं भजेय महिष शठम् ॥७॥
कुलशीलगुणंस्तुल्यं स भजति कुलस्त्रिय । अधिकं रूपचातुर्यबुद्धिशीलसमादिभि ॥८॥
का नु कामातुरा नारी भजेच्च पशुरुपिणम् । पशूनामघम नूनं महिषं देवपिणी ॥९॥
गच्छ तं महिषं तूर्णं भूय बाष्कलदुर्मदौ । वदत तद्वचो दैत्य गदतुल्यं विपाणिनम् ॥१०॥
पाताल गच्छ बाष्कलेत्यं सग्रामं कुरु वा मया । रणे जाते सहस्रादौ निर्भयं स्यादिति ध्रुवम् ॥११॥
हत्वाहं त्वा गमिष्यामि नान्यथा गमनं भम । इत्यं ज्ञात्वा सुदुर्बुद्धे यथेच्छसि तथा कुरु ॥१२॥
मामनिजित्य भूभागे न स्यान् ते कदाचन । भविष्यति चतुष्पादं दिवि वा गिरिकन्दरे ॥१३॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तौ तया दैत्यौ बोपाकुलितलीचनौ । धनुर्बाणधरो वीरौ युद्धकामौ बभूवतु ॥१४॥
कृत्वा सुविपुलं नादं देवी सा निर्भया स्थिता । उभौ च चक्रतुस्तीव्रा बाणवृष्टिं कुरुऽह ॥१५॥
भगवदपि बाणौघान्मुमोच दानवौ प्रति । कृत्वाऽन्तिमधुरं नादं देवकार्यार्थसिद्धये ॥१६॥
तयोस्तु बाष्कलस्तूर्णं संमुखोऽभूद्रणागणे । दुर्मुखं प्रेक्षकस्तत्र दवीमभिमुखं स्थित ॥१७॥
तयोर्मुद्गमभूदधोरं देवीबाष्कलयोस्तदा । बाणासिपरिघाघातैर्भयं मदचेतसाम् ॥१८॥
तत्र क्रुद्धा जगन्माता दृष्ट्वा तं युद्धदुर्मदम् । जघान पचमिर्बाणं कर्णाकुण्डं तिलाशितं ॥१९॥
दानवोऽपि शरान्दव्याश्चिच्छेदं निशितं शरैः । सप्तभिस्ताडयामास देवी सिंहोपरि स्थिताम् २०॥
साऽपि तं दशभिस्तीक्ष्णं सुपीतं सायकं सलम् । जघान तच्छरान्छित्वा जहास च मुहुर्मुहुः ॥२१॥
अर्धचन्द्रेण बाणेन चिच्छेद च शरसनम् । बाष्कलोऽपि गदा गृह्य देवी हतमुपाययौ ॥२२॥
आगच्छत गदापाणिं दानव मदगवितम् । चटिकां स्वगदाघातं पातयामास भूतले ॥२३॥

बाष्पल. पतितो भूमौ मृदुर्तदुत्थितः पुनः । चिक्षेप च गदा सोऽपि चडिका चण्डविक्रमः ॥२४॥
 तमागच्छन्मालोक्य देवी धूलेन वससि । जघान बाष्कलं क्रुद्धा पपात च ममार सः ॥२५॥
 पतिते बाष्पले सैन्यं भग्नं तस्य दुरात्मनः । जयेति च मुदा देवाश्चुशुर्गगने स्थिताः ॥२६॥
 तस्मिंश्च निहते दैत्ये दुर्मुखोऽतिउलान्वितः । आजगाम रणे देवी क्रोपसंरक्तलोचनः ॥२७॥
 निष्ट तिष्ठावले सोऽपि भाषमाणः पुन पुनः । घञ्जघनघरः श्रीमाग्रयस्यः कथंचावृत ॥२८॥
 तमागच्छन्मालोक्य देवी दक्षमवाद्यत् । वीपयती क्षानवं तं ज्याघोर्षं च चकार ह ॥२९॥
 सोऽपि बाणान्मुमो गन्तुं तीक्ष्णानासीविषोपमान् ।
 स्वबाणैस्तान्महामाया चिच्छेद च ननाद च ॥३०॥

कृपय सिद्धगधर्वा सविद्यावरकिन्नरा । जहृपुस्त हृत दृष्ट्वा दानव रणमस्तके ॥५०॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

दुर्मुख निहत श्रुत्वा महिष क्रोधमूर्छित । उवाच दानवान्सर्वोक्तं जातमिति चासकृत् ॥१॥
निहतौ दानवौ शूरो रणे दुर्मुखराक्षसौ । तन्व्या तत्परमाश्चर्यं पश्यतु देवचेष्टितम् ॥२॥
कालो हि बलवान्कर्ता सततं सुखदुःखयो । नराणां परतत्राणां पुण्यपापानुयोगतः ॥३॥
निहतौ दानवश्रेष्ठौ किं कर्तव्यमतं परम् । श्रुत्वा मिलिता सर्वे यद्युक्तं कार्यसंकटे ॥४॥
एव ब्रुवति राजेंद्र महिषेऽतिबलान्विते । विश्वराक्ष्यस्तु सेनानोस्तमुवाच महारथ ॥५॥
राजन्नहं हनिष्यामि का चिन्ता स्त्रीविहिंसन । इत्युक्त्वा स्वबलं पुंस्तं प्रययौ रथसवृत ॥६॥
द्वितीयं पाप्मिण्यस्तु कृत्वा तान्न महाबलम् । महता सैन्यघोरेण पूरयाग्नं दिशः ॥७॥
तमागच्छतमालोक्य देवी भगवती शिवा । चकार दशज्याघोषं घटानां महाद्भुतम् ॥८॥
तत्रमुस्तेन शब्देन ते च सर्वे सुरारथ । किमेतदिति भाषतो बुद्बुदुर्मयकपिता ॥९॥
विश्वराक्ष्यस्तु तान्दृष्ट्वा पलायनपरायणान् । उवाचातोव सक्रुद्ध किं भयं समागतम् ॥१०॥
अर्धबाहू हनिष्यामि वार्ष्णेया मदानताम् । तिष्ठस्वत्र भयं त्यक्त्वा दैत्या समरमूर्धनि ॥११॥
इत्युक्त्वा दानवश्रेष्ठपपाणिर्वलांबित । आगत्य सगरे देवीमित्युवाच गतव्यम् ॥१२॥
किं गर्जामि विशालाग्निं भीषयतातरान्नरान् । नाहं बिभ्रेमि तत्त्वमि धृत्वा तज्यं विचेष्टितम् ॥१३॥
स्त्रीवधे रूपेण ज्ञात्वा तथैवाकीर्तिसम्भवम् । उपेक्षां कुरुते वित्तं मदीयं वामलोचने ॥१४॥
स्त्रीणां युद्धं कटाक्षं तथा हर्षं सुन्दरि । न शस्त्रं विहितं क्वापि त्वादृशीनां कदाचन ॥१५॥
पुष्पैरपि न योद्धव्यं हि पुनर्निर्दिष्टं शरैः । भवादृशीनां देहेषु दुनोनि मालतीदलम् ॥१६॥
धिग्गमं मानुषे लोके क्षात्रधर्मानुजोविनाम । लालितोऽयं प्रियो देहः शृन्तनीयः शितं शरैः ॥१७॥
तीलाभ्यर्गं पुष्पवार्तस्तथा मिष्टान्नभोजनं । पोषितोऽयं प्रियो दहो घातनीयः परेषुभिः ॥१८॥
देहं दृष्ट्वाऽसिधाराभिर्घनभृज्जायत नरः । धिग्नं दुःखदं पूर्वं पश्चात्किं सुखदं भवेत् ॥१९॥
त्वमप्यस्त्रं वामोऽयं युद्धमावाशसे यतः । सुखं सभोगजं त्यक्त्वा कं गुणं वेत्सि सगरे ॥२०॥
सद्गुणान् गदापान् भेदनं च शिलीमुखं । मरणाते तु सत्वारो गोमायुमुखवर्णम् ॥२१॥
सत्यं कविभिर्धूर्तं कृतं चातोयं दशनम् । रणे मृतानां स्वप्रभिरत्यवादोऽस्ति केवलः ॥२२॥
तस्मादगच्छ वरारोहे यत्र ते रमते मनः । भज वा भूपतिं नाथं ह्यारिं सुरमर्दनम् ॥२३॥

एव वृषाण त दैव्य प्रोवाच जगदबिका । किं मृषा भापसे मूढ बुद्धिमानिव पडित ॥२४॥
 नीतिशास्त्र न जानासि विद्या चान्वीक्षिकी तथा । न सेवितास्त्वया वृद्धा न धर्मं मतिरस्ति ते ॥२५॥
 मूर्खसिवापरो यस्मात्तस्मात्त्व मूर्ख एव हि । राजधर्मं न जानासि किं ब्रवीषि ममाग्रत ॥२६॥
 सप्रामे महिष हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम् । यश स्तम्भ स्थिर कृत्वा गमिष्यामि यथासुखम् ॥
 देवानां दुःखदातार दानव मदगवितम । हनिष्येऽहं दुराचार युद्धं कुर्वन् स्थिरो भव ॥२८॥
 जीवितेच्छाऽस्ति चेन्मूढ महिषस्य तथा तव । तदा गच्छतु पाताल दानवा सर्व एव ते ॥२९॥
 मुमूर्षा यदि वक्षिते युद्धं कुर्वन्तु सत्वरं । सर्वानिव वधिष्यामि निश्चयोऽयं ममाधुना ॥३०॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन तस्य दानवो बलदपित । मुमोच वाणवृष्टिं ता घनवृष्टिर्निवापराम् ॥३१॥
 चिच्छेद तस्य सा वाणान्स्वबाणैर्निशितैस्तदा । जघान त तथा धीरैराशीविपसर्गं शरैः ॥३२॥
 युद्धं परस्परं तत्र बभूव विस्मयप्रदम् । गदया घातयामास त रथाज्जगदबिका ॥३३॥
 मूर्छां प्राप स दुष्टात्मा गदयाऽभिहतो भृशम् । मूर्हतं द्रव्यमात्रं तु रथोपस्य द्वाघल ॥३४॥
 त तथा मूर्छितं दृष्ट्वा ताम्रं परबलादन । आजगाम रणे योद्धुं चडिका प्रति चापलात् ॥३५॥
 आगच्छत तु त वीक्ष्य हसती प्राह चडिका । एह्येहि दानवश्रेष्ठ यमलोकं नयाम्यहम् ॥३६॥
 किं भवद्भिः समायातैरबलैश्च गतायुषैः । महिषं नि गृहे मूढ करोति जीवनोद्यमम् ॥३७॥
 किं भवद्भिर्हर्तैर्मर्दममपि विफलं श्रम । अहत महिषे पापे सुरसन्नी दुरात्मनि ॥३८॥
 तस्माद्युयं गृहं गत्वा महिषं प्रेषयत्वह । पश्येमां सोऽपि मदात्मा मादृशी तादृशी स्थिताम् ॥
 ज्ञाप्रस्तद्वचनं श्रुत्वा वाणवृष्टिं चकार ह । चडिका प्रति कोपेन कर्णाकृष्टशरासन ॥४०॥
 भगवत्यपि ताम्राग्नीं समाकृष्य शरासनम् । वाणान्मुमोच तरसा हतुकामा सुराहितम् ॥४१॥

चिदुराख्योऽपि बलवामूर्छां त्यक्वोत्थित पुन ।

गृहीत्वा सशरं चापं तस्यो तत्समुखं क्षणात् ॥४२॥

चिदुराख्यश्च ताम्रश्च द्वाघप्यतिवश्रोत्कटौ । युयुधाते महावीरो सह देव्या रणागणे ॥४३॥
 क्षुपिता च महामाया धवर्षं शरसततितम । चकार दानवा सर्वा वाणक्षततनुच्छदान् ॥४४॥
 अमुरा क्रोधसमूहा यभूवुः शरताडिता । चिक्षिपु शरजाग्निदेवो प्रति रथाविता ॥४५॥
 यमुस्ते राक्षसास्तत्र विगुका इव पुष्पिण । शिलीमुखता सर्वे वसते च घन रणे ॥४६॥
 बभूव तुमुलं युद्धं ताम्रेण सह सयुगं । विस्मय परमं जम्बुद्वीपे प्रेङ्गाया स्थिता ॥४७॥
 ताम्रो मुसलमादाय लोहजं दारुणं दृढम् । जघान मस्तके सिंहं जहास च नददं च ॥४८॥
 नर्दमानं तदा तं तु दृष्ट्वा दवो रथाविता । सह्येन शितधारेण शिरश्चिच्छेद सत्वरं ॥४९॥

छित्ते शिरसि ताम्रस्तु विशीर्षो मूसली वली । बभ्राम क्षणमात्रं तु पपात रणमस्तके ॥५०॥
 पतित ताम्रमालोक्य चिक्षुराख्यो महाबल । खड्गमादाय तरसा दुद्राव चडिका प्रति ॥५१॥
 भगवत्यपि त दृष्ट्वा खड्गपाणिमुपागतम् । दानव पचमिर्बर्णिर्जघान तरसा रणे ॥५२॥
 एकेन पतित खड्ग द्वितीयेन तु तत्कर । कठाञ्च मस्तकं तस्य कृतित चापरं शरं ॥५३॥
 एव तौ निहतौ क्रूरो राक्षसौ रणदुर्मदौ । भग्न सैन्यं तयोस्तूर्णं विक्षु सशस्तमानसम् ॥५४॥
 देवाश्च मुदिता सर्वे दृष्ट्वा तौ निहतौ रणे । पुष्पवृष्टिं मुदा चक्रुर्जयशब्दं नभस्थिता ॥५५॥
 ऋषयो देवगर्वा वेताला सिद्धचारणा । ऊचुस्त जय देवीति चाविकेति पुन पुन ॥५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

न्यास उवाच

तौ तया निहतौ श्रुत्वा महिषो विस्मयान्वित । प्रेषयामास दैत्यास्तद्वधार्थं महाबलान् ॥१॥
 असिलोमविडालाख्यप्रमुखान् युद्धदुर्मदान् । सैन्येन महता युक्तासायुधान्सपरिच्छदान् ॥२॥
 ते तत्र ददृशुर्देवी सिंहस्थोपरि सस्थिताम् । अष्टादशभुजा दिव्या खड्गखेटकधारिणीम् ॥३॥
 असिलोमाऽग्रतो गत्वा तामुवाच हसन्निव । विनयावनत श्रोतो देवी दैत्यवधोद्यताम् ॥४॥

असिलोमोवाच

देवि श्रूहि वच सत्यं किमर्थमिह सुदरि । आगताऽसि किमर्थं वा हसि दैत्यान्निरागत ॥५॥
 कारणं कथयाद्य त्वं त्वया संधिं करोम्यहम् । काचन मणिरत्नानि भाजनानि वराणि च ॥६॥
 यानीच्छसि वरारोहे गृहीत्वा गच्छ माचिरम् । किमर्थं युद्धकामाऽसि दुःखसतापवर्धनम् ॥७॥
 कथयति महात्मानो युद्धं सर्वमुद्धापहम् । कोमलेऽतीव ते देहे पुष्पाघातासहे भृशम् ॥८॥
 किमर्थं शस्त्रसपातान्सहसीति विचिन्मये । चातुर्यस्य फलं शान्तिं सततं सुखसेवनम् ॥९॥
 तत्किमर्थं दुःखहेतुं संग्रामं कर्तुमिच्छसि । ससारेऽत्र सुखं ग्राह्यं दुःखं ह्ययमिति स्थितिः ॥१०॥
 तत्सुखं द्विविधं प्रोक्तं नित्यानित्यप्रमेदत । आत्मज्ञानं सुखं नित्यमनित्यं भोगजस्मृतम् ॥११॥
 नाशात्मकं तु तत्प्राप्य वेदशास्त्रार्थचित्तकं । सौमत्तानां मतं चेत्त्वं त्वीकरोषि वरानने ॥१२॥
 तथापि यौवनं प्राप्य मुदं भोगाननुत्तमान् । परलोकस्य सदेहो यदि तेऽस्ति कृशोदरि ॥१३॥
 स्वर्गभोगपरा नित्यं भव भाग्निं भूतले । अनित्यं यौवनं देहे जाल्वेति सुदृढं चरेत् ॥१४॥
 परोपतापनं कार्यं वर्जनीयं सदा बुधैः । अविरोधेन कर्तव्यं धर्मार्थकामसेवनम् ॥१५॥
 तस्मात्त्वमपि कल्याणिमतिं धर्मे सदा कुरु । अपराधं विना दैत्यान्कस्मान्मारयसेऽविके ॥१६॥

यदा धर्मोऽस्य देहोऽस्ति सत्ये प्राणा प्रकीर्तिता । तस्माद्द्या तथा सत्य रक्षणीय सदा बुधे ॥१७॥
कारण वद सुश्रोणि दानवाना वधे तव ।

देव्युवाच

त्वया पृष्ट महाबाहो किमयमिह चागता ॥१८॥

तदहं सप्रवक्ष्यामि हृत्ने च ऽयोजनम् । विचरामि सदा दैत्य सर्वलोकेषु सर्वदा ॥१९॥
न्यायान्यायो च भूताना पश्यती साक्षिरूपिणी । न मे कदापि भोगेच्छा न लोभो न च वैरिता ॥२०॥
धर्मार्थं विचराम्यत्र ससारे साधुरक्षणम् । व्रतमेतत्तु नियतं पालयामि निजं सदा ॥२१॥
साधूना रक्षणं कार्यं हन्तव्या येऽप्यसाधवः । वेदसरक्षणं कार्यमवतारैरनेकशः ॥२२॥
युगे युगे तानेवाहमवतारान्विभ्रमि च । महिपस्तु दुराचारो देवान्वा हतुमुद्यतः ॥२३॥
ज्ञात्वाऽहं तद्वर्षार्थं भो प्राप्ताऽस्मि राक्षसाधुना । तं हनिष्ये दुराचारं सुरशत्रुं महाबलम् ॥२४॥
गच्छ वा तिष्ठ काम त्वं सत्यमेतदुदाहृतम् । ब्रूहि वा तं दुरात्मानं राजानं महिषीसुतम् ॥२५॥
किमयान्प्रेमस्यमं स्वयं युद्धं दुरूप्यं ह । सपिश्रेत्तुमिच्छाऽस्ति राजस्तव मया सह ॥२६॥
सर्वे गच्छन्तु पातालं वैरं त्यक्त्वा मयामुखम् । देवद्रव्यं तु यत्किञ्चिद्घृतं जित्वा रणे सुरान् ॥२७॥

तद्देत्वा मातुः पातालं प्रह्लादो यत्र तिष्ठति ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्या असिलोमा पुरं स्थितः ॥२८॥

विद्यालक्ष्यं महावीरं पप्रच्छ प्रीतिपूर्वकम् ।

असिलोमोवाच

श्रुतं तेऽद्य विद्यालक्ष्यं भवान्या वक्ष्ये च यत् ॥२९॥

एष गतं विं वत्तं व्यो विग्रहं सन्धिरेव वा ।

विद्यालक्ष्यं उवाच

न सपिश्रमाऽस्ति नृपोऽभिमानो ऽदृष्टे च मृत्युं नियतं हि जानन् ।

दृष्ट्वा हठाप्रेत्यतः तप्याऽप्यादेव हि कोऽतिव्रमितुं समर्थः ॥३०॥

‘दुःसाध्यं एवास्तिवहं सेवयानां धर्मं सदा मानविजितानाम् ।

आशापराणां वशवर्तकानां पाचालियानामिव सूत्रभेदात् ॥३१॥’

गत्वा वर्षं तस्य पुरस्त्वया च मयाऽपि वक्तव्यमिदं बटोरम् ॥३२॥

गच्छन्तु पातालमित्यत्र सर्वे दत्त्वाऽप्य रत्नानि यत्र सुराणाम् ।

“प्रियं हि वक्तव्यमसुरस्यमेव न च प्रियं स्याद्विद्वद्भुत्तु भाषितम् ॥

सत्यं प्रियं नो भवतीह कामं मौनं ततो बुद्धिमता प्रतिष्ठितम् ॥२॥”

न फल्गुवाक्यं प्रतिबोधनीयो राजा तु वीरैरिति नीतिशास्त्रम् ॥३२॥

न नूनं तत्र गतव्यं हितं वा वक्तुमादरात् । प्रष्टुं वाऽपि गते राजा कोपयुक्तो भविष्यति ३३॥
इति संचित्य कर्तव्यं युद्धं प्राणस्य सशये । स्वामिकार्यं परं मत्वा मरणं तृणवत्तथा ॥३४॥

व्यास उवाच

इति संचित्य तौ वीरौ सस्थितौ युद्धतत्परौ । घनुर्बाणघरौ तत्र सज्जदौ रथसज्जतौ ॥३५॥
प्रथमं तु विडालाख्यं सप्त बाणान्मुमोक्ष ह । असिलोमा स्थिता दूरे प्रेक्षकं परमास्त्रित् ॥३६॥
चिच्छेद तास्तथा प्राप्तान्बिम्बा स्वशरैः शरान् । विडालाख्यं त्रिभिर्बाणैर्जघान च शिलाघातैः ॥३७॥
प्राप्य बाणव्यथा दैत्यं पपात समरागणे । मूर्छितोऽप्यममारात् दानवो दैवयोगतः ॥३८॥
विडालाख्यं हतं दृष्ट्वा रणे शक्तिशरोत्तरैः । असिलोमा घनुष्याणि सस्थितौ युद्धतत्पर ॥३९॥
ऊर्ध्वं सव्यं करं कृत्वा तामुवाच मितं वचः । देवि जानामि मरणं दानवानां दुरात्मनम् ॥४०॥
तथापि युद्धं कर्तव्यं पराधीनेन वै मया । महिषो मदबुद्धिश्च न जानाति प्रियाप्रिये ॥४१॥
तदग्रे नैव वक्तव्यं हितं चैवाप्रियं मया । मर्तव्यं वीरधर्मेण शुभं वाऽप्यशुभं भवेत् ॥४२॥
दैवमेव परं मन्ये धिक्पोरुपमनर्थकम् । पतन्ति दानवास्तूर्णं तत्र बाणहता भुवि ॥४३॥
इत्युक्त्वा शरवृष्टिं स चकार दानवात्तम । दवी चिच्छेद तान्बाणैरप्राप्तास्तु निजातिके ॥४४॥
अग्न्यविष्मयाश्च तूर्णमसिलोमानगादुगैः । बीभिताऽमरसंघंश्च कोपपूर्णनिना तदा ॥४५॥
शुशुभे दानवं कामं बाणैर्विद्धतनुं किल । स्रवद्गुधिरघारं स प्रफुल्लं किणुका यथा ॥४६॥
असिलामा गदां गुर्वीं लौहीमुद्यम्य वेगतः । दुद्राव चङ्किः कोपात्सिंहं मूर्च्छितं जघान ह ॥४७॥
सिंहोऽपि नष्टरायातैस्तल ददार भुजातरे । अगणव्यं गदाघातं कृत्वा तनं बलीयसा ॥४८॥
उपत्यं तरमा दैत्यो गदापाणि मुदाग्न्यः । सिंहमूर्च्छितं समागच्छ जघान गदयाविरामम् ॥४९॥
कृत्वा तनं प्रहारं तु वज्रयिवा विनापतः । खड्गं शितधारणं शिरश्चिच्छेदं कण्ठतः ॥५०॥
छित्ते गिरसि दैत्येऽप्यपातं तरमा ग्निनी । हाहाकारो महानासितोऽयं तस्य दुरात्मनः ॥५१॥
जयं देवीति दवास्तां तुष्टुवृज्जन्दन्विवाम । देवदुःशयो न दुर्नुगुश्च नृप किञ्चन ॥५२॥
निहतो दानवो वीक्ष्य पतितो च रणागणे । निहता सैनिका सर्वे तत्र बेसरिणा वलात् ॥५३॥
भगिताश्च तथा केचिन्निशेषं तद्वृणु कृतम् । भग्ना वैचिद्रतामदा महिषं प्रति दुःखिता ॥५४॥
शुशुभे रादुर्ध्वं ग्राहि ग्राहीति भाषणं । असिलोमविडालाख्यौ निहतौ नृपसत्तम ॥५५॥
अये ये सैनिका राजन्सिंहेन मक्षिताश्च ते । एव ब्रुवन्तो राजानं तदा चक्रुश्च वैरासम् ॥५६॥

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां महिषो दुर्मनास्तदा । बभूव चिन्ताकुलितो विग्नो दुःखसयुतः ॥५७॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तेषां तद्वचनं श्रुत्वा क्रोधयुक्तो नराधिप । दाम्कः प्राह तरसा रथमानय मेऽद्भुतम् ॥१॥
 सहस्रखरसयुक्तं पताकाध्वजभूषितम् । आयुधं सयुतं शुभ्रं सुचक्रं चारुकूबरम् ॥२॥
 सूतोऽपि रथमानीय तमुवाच त्वरावित । राजन्स्योऽयमानीतो द्वारि तिष्ठति भूषितः ॥३॥
 सर्वायुधसमायुक्तो वरास्तरणसयुतः । आनीतं तं रथं ज्ञात्वा दानवैर्दो महाबलः ॥४॥
 मानुषं देहमास्यामि सग्रामं गन्तुमुद्यतः । विचार्य मनसा च तं देवो मां प्रेक्ष्य दुर्मुखम् ॥५॥
 शृङ्गिणं महिषं नूनं विमना सा भविष्यति । नारीणां च प्रियं रूपं तथा चातुर्यमित्यपि ॥६॥
 तस्माद्रूपं च चातुर्यं दृष्ट्वा यास्यामि तां प्रति । यथा मां वीक्ष्य सा बाला प्रेमयुक्ता भविष्यति ॥७॥
 ममापि च तदैव स्यात्सुखं नायस्वरूपतः । इति संचिन्त्य मनसा दानवैर्दो महाबलः ॥८॥
 त्यक्त्वा तं माहिषं रूपं बभूव पुष्पं शुभं । सर्वायुधधरं श्रीमाश्वारूपं भूषितम् ॥९॥
 दिव्यारण्यधरं वातं पुष्पयाणं इवापरं । रथोपविष्टं वैयूरस्तम्बी वाणधनुर्धरं ॥१०॥
 सेनापरिवृत्तो द्रवो जगाम मदगतिम् । मनाञ्च रूपमास्यामि मानिनोनां मनोहरम् ॥११॥
 तमागतं समालोक्य ईशानांमधिप तदा । बहुभिः सवृत्तं वीरैर्देवीं दत्तुमवाद्यत ॥१२॥
 ॥ दार्ढ्यनिन्दं श्रुत्वा जनस्मिन्मयारारवम् । समीपमेतत् दग्धास्तु तामुवाच हृमन्निव ॥१३॥
 क्षेपिं सगरात्रेऽस्मिन्वर्तमानां जनं विभु । नरा वाऽयं तथा नारीं गुण्यं द्राष्टुमिच्छामि ॥१४॥
 सुखं संयोगजं नृणां नासयोगे भवदिह । सयागो बहुधा भिन्नस्तात्र वीमि शृणुष्व ह ॥१५॥
 भेदान्प्रीतिहेतून् तत्त्वा स्वभावात्प्राणवशात् । तत्र प्रीतिभवानादौ वक्ष्यामि यथामति ॥१६॥
 मातापित्रोस्तु पुत्रेण संयोगस्तूतमस्मृतम् । भ्रातृभ्रात्रा तथा योगं कारणामध्यमो मतः ॥१७॥
 उत्तमस्य गुरुस्यैव दातृत्वादुत्तमस्मृतम् । तस्मादन्पसुखस्यैव प्रदातृत्वाच्च मध्यमः ॥१८॥
 नाविजातां तु संयोगस्मृतं स्वभावाधिक्ये बुधैः । विविधावृत्तित्वात् प्रसङ्गपरिवर्तिनाम् ॥१९॥
 अत्यल्पसुखदातृत्वात् निष्ठास्य स्मृतो बुधैः । अत्युत्तमम् तु संयोगं सगारे सुखदुःखदौ ॥२०॥
 नारीपुरुषयोः शान्ते समानययस्यो सदा । संयोगाय समाख्यातं स एवात्तुतमस्मृतम् ॥२१॥
 अत्युत्तमसुखस्यैव दातृत्वात् तथाविधः । चातुर्यरूपवेपथं ब्रह्मशील्युर्गन्तया ॥२२॥
 परस्परसमुत्कर्षं वक्ष्यत हि परस्परम् । तं चेत्तरापि संयोगं वीरेण च मया सह ॥२३॥

अत्युत्तमसुखस्यैव प्राप्ति स्यात्ते न सद्यः । नानाविधानि रूपाणि कामिस्वच्छया प्रिये ॥२४॥
 इन्द्रादयः सुरा सर्वे सप्रामे विजिता मया । रत्नानि यानि दिव्यानि भवनेऽस्मिन्ममाधुना ॥२५॥
 भुङ्क्व त्व तानि सर्वाणि यथेष्टं दहि वा यथा । पट्टराज्ञो भवाद्य त्व दासोऽस्मि तव सुदरि ॥२६॥
 वैर त्यजेऽह देवैस्तु तव वाक्यान् सद्यः । यथा त्व सुखमाप्नोषि तथाऽह करवाणि वै ॥२७॥
 बाजापय विशालाक्षि तथाऽह प्रकरोम्यय । चित्त मे तव रूपेण मोहितं चारुभाषिणि ॥२८॥
 आतुरोऽस्मि वरारोह प्राप्तेस्ते क्षरणं किल । प्रपन्न पाहि रमोहं कामदणैः प्रपीडितम् ॥२९॥
 धर्मिणामुत्तमो धर्म क्षरणागतरक्षणम् । त्वदीयोऽस्म्यसितापाणि सेवकोऽह कृशोदरि ॥३०॥
 मरणात् वच सत्यं नायथा प्रकरोम्यहम् । पादौ ननोऽस्मि तत्त्वणि त्यक्त्वा नानाधुधानि ते ॥
 दया कुरु विशालाक्षि ततोऽस्मि काममार्गणं । जन्मप्रभृति चार्वणि दैन्यं नाचरितं मया ॥३१॥
 ब्रह्मादीनीश्वरान्प्राप्य त्वयि तद्विदधाम्यहम् । चरितं मम जानति रणे ब्रह्मादयः सुरा ॥३३॥
 सोऽप्यहं तव दासोऽस्मि मन्मुखं पश्य मामिति ।

व्यास उवाच

इति ब्रुवाण त दैत्य देवी भागवती हि सा ॥३४॥
 प्रहस्य सस्मितं वाक्यमुवाच वरवर्णिनी ।

देव्युवाच

नाहं पुरुषमिच्छामि परमं पुरुषं विना ॥३५॥

तस्य चेच्छास्म्यहं दैत्य सृजामि सकलं जगत् । स मा पश्यति विश्वात्मा तस्माहं प्रकृतिं शिवा ॥
 तत्त्वानिध्यवशादेव चैतयं मयि शाश्वतम् । जडाऽहं तस्य सयोगात्प्रभवामि मचेतना ॥३७॥
 अयस्कातस्य सान्निध्यादयसश्चैतना यथा । न ग्राम्यसुखवाद्या मे कदाचिदर्था जायते ॥३८॥
 मूर्च्छस्त्वमसि मदात्मन यत्स्त्रीसंगं चिकीपसि । नरस्य बधनार्थाय शृङ्खला स्त्री प्रकीर्तिता ॥३९॥
 स्त्रीहृवदोऽपि मुच्येत स्त्रीवदो नैव मुच्यते । किमिच्छसि च मदात्मन्भूषापादस्य सदनम् ॥४०॥
 शमं कुरु सुखाय त्वं शमां सुखमवाप्स्यसि । नारीसंगे महद्दुःखं जानन्किं त्वं विमुह्यसि ॥४१॥
 त्यज वैरं सुरं सार्धं यथेष्टं विचरावनो । पातालं गच्छ मां कामं जीवितेच्छां यदस्ति ते ॥४२॥
 अथवा कुरु सप्रामं बलवत्यास्मि संप्रतम् । प्रेषिताऽहं सुरं सर्वेस्त्वं नाशाय दानव ॥४३॥
 सत्यं श्रयोमि येनाद्य त्वया वचनसोहृदम् । दक्षितं तेन तुष्टाऽस्मि जीवन्मलं यथामुखम् ॥४४॥
 सता सप्तपदी मैत्रो तेन मुचामि जीवितम् । मरणेच्छाऽस्ति चेद्दुःखं कुरु वीर यथासुखम् ॥४५॥
 हनिष्यामि महाबाहो त्वामहं नात्र सद्यः ।

महिष उवाच

सिंहलो नाम देशोऽस्ति विख्यात पृथिवीतले । धनपादपसंयुक्तो घनधान्यसमृद्धिमान् ॥३॥
 चंद्रसेनाभिघस्तन राजा धर्मपरायणः । न्यायदंडधरः शातः प्रजापालनतत्परः ॥४॥
 सत्यवादी मृदुः शूरस्ति तिक्षुर्नीतिसागरः । शास्त्रवित्सर्वधर्मज्ञो धनुर्वेदोऽतिनिष्ठितः ॥५॥
 तस्य भार्या वरारोहा सुन्दरी सुभगा शुभा । सदाचाराऽतिसुमन्ती पतिभक्तिपरायणा ॥६॥
 नाम्ना गुणवता काता सर्वलक्षणसयुता । सुपुत्रे प्रथमे गर्भे पुत्री सा चातिसुन्दरीम् ॥७॥
 पिता चातीव संतुष्टः पुत्री प्राप्य मनोरमाम् । मन्दोदरीति नामास्याः पिता चक्रे मुदान्वितः ॥८॥
 इन्दोः कलेव चात्ययं वयुधे सा दिने दिने । दशवर्षा यदा जाता कन्या चातिमनोहरा ॥९॥
 वरार्थं नृपतिश्चिन्तामवाप च दिने दिने । मद्रदेशाधिपः शूरः सुधन्वा नाम पार्थिवः ॥१०॥
 तस्य पुत्रोऽतिमेधावी कंबुग्रीवोऽतिविश्रुतः । ब्राह्मणैः कथितो राज्ञे संयुक्तोऽस्मा वरः शुभः ॥११॥
 सर्वलक्षणसंपन्नः सर्वविचार्यपारगः । राजा दृष्टा तदा राज्ञी नाम्ना गुणवती प्रिया ॥१२॥
 कंबुग्रीवाय कन्या स्वा दास्यामि वरवर्णिनीम् । मातुपत्युर्वचः धृत्वा पुत्री पप्रच्छ सादरम् ॥१३॥
 वेवाहं ते पिता कर्तुं कंबुग्रीवेण बाधति । तच्छ्रुत्वा मातरं प्राह वाक्यं मन्दोदरी तदा ॥१४॥
 आहं पतिं करिष्यामि नेच्छ मेऽस्ति परिग्रहे । कौमारं शतमास्याय बालं नेष्यामि सर्वथा ॥१५॥
 आतन्व्येण चरिष्यामि तपस्तोषं मदैव हि । पारतन्व्यं परं दुःखं मातः संसारसागरे ॥१६॥
 स्वातन्त्र्यान्मोक्षमित्याहुः पण्डिताः शास्त्रज्ञोविदाः । तस्मान्मुक्तं भविष्यामि पत्न्या मे न प्रयोजनम् ॥१७॥
 वेवाहे वत्समाने तु पावनस्य च मन्त्रिणो । वक्तव्यं वचनं सम्यक्त्वदधीनाऽस्मि सर्वदा ॥१८॥
 क्षधूदेवरवर्णाणां दासीत्वं श्वशुराग्नये । पतिचित्ताऽनुरक्तित्वं दुःखाद्दुःखतरं स्मृतम् ॥१९॥
 इदाचित्पतिरन्या का कामिनी च भजेद्यदि । तदा महत्तरं दुःखं मपत्नीसंभयं भवेत् ॥२०॥
 तदेष्ट्यां जायते पत्यो कष्टेऽपि भवेद्यथ । संसारे क्व सुखं मातर्नारीणां च विदोपतः ॥२१॥
 स्वभावात्परतन्त्राणां संसारे स्वप्नधमिणि । श्रुतं मया पुरा मातस्तानचरणारमजः ॥२२॥
 उत्तमः सर्वधर्मज्ञो ध्रुवादवरजो नृपः । पत्नी धर्मपरा साध्वी पतिभक्तिपरायणा ॥२३॥
 धरपार्थ विना बाता त्यक्तान्विपिनं प्रियाम् । एवंविधानि दुःखानि विद्यमाने तु भर्तारि ॥२४॥
 बालयोगान्मूने तस्मिन्नारो स्याद्दुःखमाजनम् । वैयर्थ्यं परमं दुःखं शोकघंतापकारकम् ॥२५॥
 परोपनिषद्विदोऽपि दुःखं स्यादपि गृहे । मदनान्निविदग्राया किं सुखं पतिमगजम् ॥२६॥
 तस्मात्पतिर्न कर्तव्यः सर्वधेनि मनिर्धमः । एव प्रोक्ता तदा माता पतिं प्राह नृपात्मजा ॥२७॥
 न च बाधति भर्तारं कौमारव्रतधारिणी । व्रतजाप्यपरा नित्यं संसाराद्रिमुरी गदा ॥२८॥

न कांक्षति पतिं कर्तुं बहुदोषविचक्षण । भार्याया भाषितं श्रुत्वा तथैव संस्थितो नृपः ॥२९॥
 विवाहो न कृतः पुन्या ज्ञात्वा भावविजिताम् । वर्तमाना गृहेष्वेव पित्रा मात्रा च रक्षिता ॥३०॥
 योवनस्याकुरा जाता नारीणां कामदोषका । तथापि सा वयस्याभिः प्रेरिताऽपि पुनः पुनः ॥३१॥
 चकमे न पतिं कर्तुं ज्ञानार्थपदभाषिणी । एकदोषानदेशं सा विहर्तुं बहुपादपे ॥३२॥
 जगाम सुमुखी प्रेम्णा सैरंध्रीगणसेविता । रमे कृशोदरो तत्रापश्यत्कुसुमिता लता ॥३३॥
 पुष्पाणि चिन्वती रम्या वयस्याभिः समावृता । कौशलाधिपतिस्तत्र मार्गे देववशात्तदा ॥३४॥
 क्षाजगाम महावीरो वीरसेनोऽतिविश्रुतः । एकाकी रयमारूढ कतिचित्सेवकैर्बृतः ॥३५॥
 सैन्यं च पृष्ठतस्तस्य समायाति शनैः शनैः । दृष्टस्तस्या वयस्याभिर्दूरतः पार्थिवस्तदा ॥३६॥
 मन्दोदर्ये तथा प्रोक्तं समायाति नरः पथि । रथारूढो महाबाहू रूपवान्मदनोऽपरः ॥३७॥
 मन्येऽहं नृपतिः कश्चित्प्राप्तो भाग्यवशादिह । एवं ब्रुवत्या तत्रासी कोशलेन्द्रः समागतः ॥३८॥
 दृष्ट्वा तामसितापागो विस्मयं प्राप भूपतिः । उत्तीर्य स रथात्तूष्णं पप्रच्छ परिचारिकाम् ॥३९॥
 केयं बाला विशालाक्षी वस्य पुत्री वदाद्यु मे । एव पृष्टा तु सैरंध्री तमुवाच शुचिस्मिता ॥४०॥
 प्रथमं ब्रूहि मे वीर पृच्छामि त्वा सुलोचन । कोऽसि त्वं किमिहयातः किं कार्यं वद साप्रतम् ॥
 इति पृष्ठस्तु सैरंध्रया तामुवाच महीपतिः । कोशलो नाम देशोऽस्ति पृथिव्या परमाद्भुतः ॥४१॥
 तस्य पालयिता चाहं वीरसेनाभिधः प्रिये । धाहिनी पृष्ठतः काम समायाति चतुर्विधा ॥४२॥
 मार्गभ्रमादिह प्राप्तं विद्धि मा कोशलाधिपम् ।

सैरंध्रमुवाच

चंद्रसेनमुता राजभाम्ना मन्दोदरो विल ॥ ४४ ॥

उद्याने रंतुवामेयं प्राप्ता कमललोचना । श्रुत्वा तद्भाषितं राजा प्रत्युवाच प्रसाधिवाम् ॥४५॥
 सैरंध्रि चतुरासि त्वं राजपुत्री प्रबोधय । ब्रुत्स्वैवमजश्र्वाहं राजाऽस्मि चारुलोचने ॥४६॥
 गाधर्वेण विवाहेन पति मा कुरु कामिनि । न मे भार्याऽस्ति सुश्रोणि वयसोऽद्भुतयोवना ॥४७॥
 बोधामि रूपसपत्ना सुकुला कामिनी किल । अथवा ते पिता मह्य विधिना दातुमर्हति ॥४८॥
 अनुपूलपतिश्चाह भविष्यामि त्वं संशय ।

महिष उवाच

इत्यावर्ष्य वचस्तस्य सैरंध्रो प्राह तां तदा ॥४९॥

प्रहस्य मधुरं वाक्यं कामनालविशारदा । मन्दोदरि नृप प्राप्त मूर्यवंशतमुद्भूय ॥५०॥
 रूपवान्मदनान्तो वयसा स्वत्ममः पुनः । प्रीतिमान्पुनर्जितम्वयि सुन्दरि सर्वथा ॥५१॥
 पिताऽपि ते विद्यालाधि परितप्यति सर्वथा । विवाहकाले ते ज्ञात्वा त्वां च वैराग्यसंप्रताम् ५२॥

इत्याहास्मान्स नृपतिर्विनिश्चस्य पुन पुन । पुत्री प्रबोधयत्वेता सैरध्या सेवने रता ॥५३॥
वक्तुं शक्ता वयं न त्वा हठधर्मरता पुन । भर्तुं शुश्रूषण खोणा परो धर्मोऽप्रवीन्मनु ॥५४॥
भर्तारि सेवमाना वै नारी स्वर्गमवाप्नुयात् । तस्मात्कुर्व विशालाक्षि विवाह विधिपूर्वकम् ॥५५॥

मन्दोदर्युवाच

नाहं पतिं करिष्यामि चरिष्ये तप अद्भुतम् । निवारय नृप बाले किं मां पश्यति निह्रप ॥५६॥

सैरंध्र्युवाच

दुर्जयो देवि कामोऽमो कालोऽमो दुरतिक्रम । तस्मान्मे वचनं पथ्य कर्तुमर्हसि सुदरि ॥५७॥
अन्यथा व्यसनं नूनमापतेदिति निश्चय । इति तस्या वचं श्रुत्वा कन्योवाचाघता सखीम् ५८॥
यद्यद्भवेत्तद्भवतु दैवयोगावसशयम् । न विवाहं करिष्येऽहं सर्वथा परिचारिके ॥५९॥

महिष उवाच

इति तस्यास्तु निर्वधं ज्ञात्वा प्राह नृप पुन । गच्छ राजन्ययाकामनेयमिच्छति सत्पतिम् ॥६०॥
नृपस्तु तद्वचं श्रुत्वा निर्गतः सह सेनया । कोशालान्विमना भूत्वा कामिनीं प्रति नि स्पृह ॥६१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

महिष उवाच

तस्यास्तु भगिनी कन्या नाम्ना चेंदुमती शुभा । विवाहयोग्या सजाता सुरूपावरजा तदा ॥१॥
तस्या विवाहं सवृत्तं सजातश्च स्वयंवर । राजानो बहुदेशीया सगतास्तत्र मङ्गले ॥२॥
तया वृत्तो नृपः कश्चिद्रत्नवानूपसमुत् । कुलशीलसमायुक्तः सर्वलक्षणसमुत् ॥३॥
तदा कामासुरा जाता विट बोध्य नृप तु सा । चक्रमे दैवयोगात् शठ चातुर्यमूपितम् ॥४॥
पितरं प्राह तवंगी विवाहं कुरु म पित । इच्छा मेऽयं समुद्भूता दृष्ट्वा मद्राधिप त्विह ॥५॥
चन्द्रसेनोऽपि तच्छ्रुत्वा पुत्र्यास्तद्भाषितं रह । प्रसन्नेन च मनसा तत्कार्ये तत्परोऽभवत् ॥६॥
तमाहूय नृप गेहे विवाहविधिना ददौ । कन्या मन्दोदरी तस्मै पारिवर्हं तथा बहु ॥७॥
आरुदेष्णोऽपि तां प्राप्य सुदरी मुदितोऽभवत् । जगाम स्वगृहं तुष्टो राजाऽपि सहितः स्त्रिया ॥८॥
रेमे नृपतिशार्दूल कामिन्या बहुवासरान् । कदाचिद्वासपत्न्या स रममाणो रह क्लिप्तः ॥९॥
सैरध्या कथितं तस्मै तथा दृष्टं पतिस्तथा । उपालभ्य ददौ तस्मै स्मितपूर्वं रूपाञ्जिता ॥१०॥
कदाचिदपि सामान्या रहो रूपवतो नृपः । ब्रीह्यत्पालयन्दृष्टं खेदं प्राप तदैव सा ॥११॥
न ज्ञातोऽयं शठः पूर्वं यदा दृष्टः स्वयंवरः । निवृत्तं तु भया मोहाद्विचिताऽहं नृपेण ह ॥१२॥

किं करोम्यद्य सताप निर्लज्जे निर्धूणे शठे । का प्रीतिरीदशे पत्यौ धिगद्य ममजीवितम् ॥१३॥
 अद्यप्रभृति ससारे सुख त्यक्त मया खलु । पतिसभोगज सर्वं सतोषोऽद्य मया कृत ॥१४॥
 अकर्तव्य कृत कार्यं तज्जात दुःखद मम । देहत्याग क्रियते चेद्धत्याऽतीव दुरत्यया ॥१५॥
 पितृगेह ब्रजाम्याशु तत्रापि न सुख भवेत् । हास्ययोग्या सखीनां तु भवेयं नात्र सशय ॥१६॥
 तस्मादत्रैव सवासो वैराग्ययुतया मया । कर्तव्यं कालयोगन त्यक्त्वा काममुख पुन ॥१७॥

महिष उवाच

इति संचित्य सा नारी दुःखशोकपरायणा । स्थिता पतिगृहं त्यक्त्वा सुखं ससारजं तत ॥१८॥
 तस्मात्स्वमपि कल्याणि मामनादृत्य भूपतिम् । अन्यं कापुरपं मदं कामार्तां सश्रयिष्यसि ॥१९॥
 वचनं कुरु मे तथ्यं नारीणां परमं हितम् । अकृत्वा परमं शोकं लप्स्यसे नात्र सशय ॥२०॥

देव्युवाच

मदात्मन्गच्छ पातालं युद्धं वा कुरु साप्रतम् । हत्वा त्वामसुरान्सर्वान्निमिष्यामि ययासुखम् ॥२१॥
 यदा यदा हि साधूनां दुःखं भवति दानव । तदा तेषां च रक्षार्थं देहं सधारयाम्यहम् ॥२२॥
 अरूपायाश्च मे रूपमजन्मायाश्च जन्म च । सुराणां रक्षणार्थाय विद्धि दैत्यं विनिश्चितम् ॥२३॥
 सत्यं ब्रवीमि जानीहि प्रार्थिताऽहं सुरैः किल । त्वद्वधार्थं ह्यारे त्वां हत्वा स्थास्यामि निश्चला ॥२४॥
 तस्माद्युध्यस्व वा गच्छ पातालं सुरालयम् । सर्वथा त्वां हनिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवीम्यहम् ॥२५॥

व्यास उवाच

इत्युक्तं स तया देव्या धनुरादाय दानव । युद्धकामं स्थितस्तत्र सग्रामागमभूमिषु ॥२६॥
 भुमोच तरसा वाणाकर्णाकुष्ठाञ्छिलाक्षितान् । देवी चिच्छेद तां वार्णं क्रोधाभ्मुक्तैरयोमुतैः ॥२७॥
 तयो परस्परं युद्धं सबभूव भयप्रदम् । देवानां दानवानां च परस्परजयैषिणाम् ॥२८॥
 मध्ये दुर्धर आगत्य भुमोच च शिलीमुखान् । देवी प्रति वियासक्तान्कोपयन्नतिदारणान् ॥२९॥
 ततो भगवती क्रुद्धा तं जघान शितं शरैः । दुर्धरस्तु पपातोर्व्यां गतासुगिरिशृगवत् ॥३०॥
 स पा निहतं दृष्ट्वा त्रिनेत्रं परमास्त्रवित्तं । आगत्य सप्तभिर्वाणैर्जघान परमेश्वरोम् ॥३१॥
 अनागतास्तु चिच्छेद देवी तां विशिखं क्षरान् । त्रिशूलेन त्रिनेत्रं तु जघान जगदविवा ॥३२॥
 अधकस्त्वाजगामाशु हतं दृष्ट्वा त्रिलोचनम् । गदया लोहमय्याशु सिंहं विव्याप मस्तके ॥३३॥
 सिंहस्तु नरपातेन तं हत्वा बलवत्तरम् । चत्वारं तरसा मासमधकस्य दपावित ॥३४॥
 त्राघने निहता बोधय दानवो विस्मयं गतः । क्षिप्तो तरसा वाणानतित्रोदणाञ्छिलाक्षितान् ॥
 द्विषा चक्रे दारादेवी तानप्राप्ताञ्छिलीमुखैः । गदया साहयामास दैत्यं वदसि पाविका ॥३६॥
 उ गदाभिहतो मूर्छामवापामरदाधक । विपश्य पीडां पापामां नूनरागस्य सत्वर ॥३७॥

इत्युक्त्वा दारुण चक्र मुमोच जगदम्बिका । गिरिश्छिन्न रथाग्न दानवस्य तदा रणे ॥६४॥
 सुस्ताव हृषिर चोष्ण कण्ठनालाद्गिरयथा । गैरिकाक्षरुण प्रौढ प्रवाहमिव नक्षरम् ॥६५॥
 कवचस्तस्य दैत्यस्य भ्रमन वै पतित क्षितौ । जयदा तश्च देवाना बभूव सुखवधन ॥६६॥
 सिंहस्तवतिबलस्तत्र पलायनपरानय । दानवाभक्षयामास क्षुधात इव मङ्गर ॥६७॥
 मृत च महिषे क्रूर दानवा भयपीडिता । मृतसपाश्च य केचित्पाना त ययनृप ॥६८॥
 आनन्द परम जग्मुर्देवास्तस्मिन्निपातित । मुनया मानवाश्चैव य चाय साधव क्षितौ ॥६९॥
 चण्डिकाऽपि रण त्यक्त्वा शुभ दशस्य सस्थिता ।
 देवास्तत्रायु शीघ्र स्तातुकामा सुखप्रदाम् ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पञ्चमस्कन्धे महिषासुरवधो नामाष्टादशोऽध्याय ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ प्रमुदिता सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमा । महिष निहन दृष्ट्वा तुष्ट्युर्जगदम्बिकाम् ॥१॥

देवा ऊचुः

ब्रह्मा सृजत्यवति विष्णुरिदं महेश द्रव्या तवैव हरत ननु चातवारो ।
 ईशा न तऽपि च भवति तया विहीनास्तस्मा वमय जगत् स्थितिनामकर्त्री ॥२॥
 कीर्तिर्भति स्मृतिगती वरुणा दया त्व श्रद्धा धृतिश्च तस्यैव तमत्रा जया च ।
 पुष्टि कलास्य विजया गिरिजा जया त्व तुष्टि प्रमा त्वमपि बुद्धिर्गता रमा च ॥३॥
 विद्या दामा जगति वातिरणीह मधा सय त्वमव विदिता नुवातयेऽस्मिन् ।
 आभिर्विना तव तु गतिभिराणु वतु को वा क्षम मत्पत्न्येतिवागममूम् ॥४॥
 त्व धारणा मनु न चदसि कूमनागो घतु क्षमी वयमिन्नामपि तौ भवनाम् ।
 पृथ्वी न चैत्वमसि वा गगन कथ म्यास्ययन्मव निमिल गृध्रायुक्तम् ॥५॥
 य वा स्तुवन्ति मनुजा उमरान्विमूना मायागुणैस्तव चतुर्भुजाविष्णुर्द्वान् ।
 शुभ्रागुर्वाह्यमवायुगणैरमुस्यान्ति त्वामृत जानि त प्रभवति वायं ॥६॥
 न जुहति प्रविततत्पथियो म्व यन वासी मुराग्रमचिहृत्य हवि समृद्धम् ।
 स्वाहा न चरत्यसि त वयमापुरदा त्वामव वि न हि यजति ततो हि मूढा ॥७॥
 भागप्रदाऽसि भवतोह चराचराणां स्वोर्ददासि गलु जीवनमव त्वियम् ।
 स्यामागुरावननि पोषयसीह यदसदत्पराणि च पालयसीति हता ॥८॥

मात स्वय विरचितान्विपिन विनादाद्व्यान्लाशरहिनाश्च वटश्च वृक्षान् ।
 नोच्छेदयति पुरपा निपुणा कथञ्चितस्मात्त्वमप्यतितरा परिपासि दैत्यान् ॥९॥
 यत्त्वं तु हसि रणमूर्ध्नि शरैररातोन्दवागनासुरतकेलिमतीन्विदित्वा ।
 दहान्तरेऽपि करणारसमाददाना तत्ते चरिन्मिदमोप्सितपूरणाय ॥१०॥
 चित्र त्वमी यदमुषो रहिता न सन्ति त्वञ्चितितेन दनुजा प्रथितप्रभावा ।
 येषा कृते जन्मनि देहनिबन्धन ते क्रीडारसस्नव न चायनरोऽत्र हेतु ॥११॥
 प्राप्ते कलावहह दुष्टतरे च काले न त्वा भजन्ति मनुजा ननु वञ्चिनास्ते ।
 घूर्ते पुराणचतुर्हंरिशाङ्कुराणा सवापराश्च विहिताम्नव निर्मितानाम् ॥१२॥
 ज्ञात्वा सुरास्तव वसानसुरादिताश्च ये वं भजन्ति भुवि भावयुता निमग्नान् ।
 धृत्वा करे सुविमल खलु दोषक ते कूप पतन्ति मनुजा विजलेऽनिघोरे ॥१३॥
 विद्या त्वनेव सुखदाऽसुखदाऽप्यविद्या मातस्त्वमेव जननार्निहरा नराणाम् ।
 भोग्यायिमिस्तु कलिना किल मदधीभिर्नाराधिता जननि भोगपरैस्तयाऽजै ॥१४॥
 ब्रह्मा हरश्च हरिरप्यनिश शरप्य पादाबुज तव भजति सुरास्तयान्ये ।
 तद्वै न येऽल्पमत्तयो मनसा भजन्ति भ्रान्ता पतन्ति सतत भवसागरे ते ॥१५॥
 चण्डि त्वदाग्रजलजोत्थराज प्रसादं ब्रह्मा करोति सकल भुवन भवादी ।
 शौरिश्च पाति खलु सहरते हरस्तु त्वा सेवते न मनुजस्त्विह दुर्भगोऽसौ ॥१६॥
 वाग्देवता त्वमसि देवि सुरासुराणा वक्तु न तेऽमरवरा प्रभवन्ति शक्ता ।
 ख चैन्मुखे वससि नैव यदैव तेपा यस्माद्भवन्ति मनुजा न हि तद्विहीना ॥१७॥
 गतो हरिस्तु भृगुणा कुपितेन काम मीनो बभूव कमठ खड्ग सूकरस्तु ।
 रश्मिनासिह इति यद्वच्छलकृद्धराया तान्मवता जननि मृत्युमय न किं स्यान् ॥१८॥
 शम्भो पपात भुवि लिंगमिदं प्रसिद्धं शापन तन च भृगोर्विपिने गतस्य ।
 त ये मरा भुवि भजति कपालिन तु तपा सुख कथमिहापि परत्र मात ॥१९॥
 योऽभूद्भजाननगणाधिपतिर्महेशात् ये भजन्ति मनुजा वितथप्रपन्ता ।
 जानति ते न सकलार्थफलप्रदात्री त्वा देवि विश्वजननी मुखसेवनीयाम् ॥२०॥
 चित्रं त्वयाऽरिजनताऽपि दयाद्रभावादत्वा रणे क्षितशरैर्यमिता द्युलोकम् ।
 नोचेत्स्वकर्मनिचिते निरये नितान्त दुःखातिदुःखगतिमापदमापतेत्या ॥२१॥
 ब्रह्मा हरश्च हरिरप्युत गर्वभावाज्जानति तेऽपि विदुषा न तव प्रभावम् ।
 केऽन्ये भवति मनुजा विदितु समर्था समोहितास्तव गुणैरमितप्रभावे ॥२२॥

क्लिश्यन्ति तेऽपि मुनयस्तव द्विविभाव्य पादाम्बुज न हि भजन्ति विमूढचित्ता ।
 सूर्याग्निसेवनपरा परमार्थतत्त्व ज्ञात न ते श्रुतिशर्तरेपि वेदसारम् ॥२३॥
 मन्ये गुणास्तव भुवि प्रथितप्रभावा कुर्वन्ति ये हि विमुखान्ननु भक्तिभावात् ।
 लोकांस्वबुद्धिरचितैर्विविधागमश्च विष्णोश्चास्करगणेशपरांन्विधाय ॥२४॥
 कुर्वन्ति ये तव पदादिमुखात्रराग्र्या स्वोक्तागमैर्हरिहरार्चनभक्तियोगे ।
 तेषां न कुप्यसि दया कुरुषेऽम्बिके त्व तांमोहमन्त्रनिपुणाग्रययस्यल च ॥२५॥
 तुर्ये युगे भवति चातिवल गुणस्य तुर्यस्य तन मयितायसदागमानि ।
 त्वा गोपयन्ति निपुणा कवय कलौ वै त्वत्कल्पितामुरगणानपि सस्तुवन्ति ॥२६॥
 ध्यायन्ति मुक्तिफलदा भुवि यागसिद्धा विद्या परा च मुनयोऽतिविशुद्धसत्त्वा ।
 ते नाप्नुवन्ति जननीजठरे तु दुःख घन्यास्त एव मनुजास्त्वयि ये विलीना ॥२७॥
 चिच्छक्तिरस्ति परमात्मनि येन सोऽपि व्यक्तो जगत्सु विदितो भवकृत्यकर्ता ।
 कोऽयमस्त्वया विरहित प्रभवत्यभुष्मिन्कर्तुं विहर्तुमपि सञ्चलित स्वशक्त्या ॥२८॥
 तत्त्वानि चिद्विरहितानि जगद्विधातु किं वा क्षमाणि जगदम्ब यतो जडानि ।
 किं चेन्द्रियाणि गुणकर्मयुतानि सन्ति देवि त्वया विरहितानि फल प्रदातुम् ॥२९॥
 देवा भलेष्वपि हुत मुनिभि स्वभाग गृह्णोयुरम्ब विधिवत्प्रतिपादित किम् ।
 स्वाहा न चेत्त्वमसि तत्र निमित्तभूता तस्मात्त्वमेव ननु पालयषीव विश्वम् ॥३०॥
 सर्वं त्वयेदमखिल विहित भवादौ त्व पासि वै हरिहरप्रमुखान्दिगीशान् ।
 कालेऽस्मि विश्वमपि ते चरित भवाद्य जानन्ति नैव मनुजा क्व नु मन्दभाग्या ॥३१॥
 हत्वाऽसुर महिपरूपधर महोद्य मातस्त्वया सुरगण किल रक्षितोऽयम् ।
 का ते स्तुति जननि भन्दधिमो विदामो वेदा गति तव ययार्थतया न जग्मु ॥३२॥
 कार्यं कृत जगति नो यदसौ दुरात्मा वैरा हता भुवनवटनदुर्विभाव्य ।
 कीति कृता ननु जगत्सु कृपा विधेयाऽप्यस्माश्च पाहि जननि प्रथितप्रभावे ॥३३॥

व्यास उवाच

एव स्तुता सुरदेवो तानुवाच मृदुस्वरा । अन्यत्कार्यं च दुःसाध्यं ब्रुवन्तु सुरसत्तमा ॥३४॥
 यदा यदा हि देवानां कार्यं स्यादतिदुर्घटम् । स्मर्तव्याऽहं तदा शीघ्रं नाशयिष्यामि चापदम् ॥३५॥

देवा ऊचुः

सर्वं कृत त्वया देवि कार्यं न खलु साम्प्रतम् । यद्यपि निहत शत्ररस्माक महिपासुर ॥३६॥
 स्मरिष्यामो यथा तेऽम्ब सदैव पदपङ्कजम् । तथा कुरु जगन्मातर्भक्तिं त्वय्यप्यवश्याम् ॥३७॥

अपराधसहस्राणि मार्तव्यं सहते सदा । इति ज्ञात्वा जगद्योनिं न भजते कुतो जना ॥३८॥
 द्वौ सुपर्णौ तु देहेऽस्मिस्तयो सख्य निरतरम् । नान्य सखा तृतीयोऽस्ति योऽपराध सहित हि ॥३९॥
 तस्माज्जोव सखायत्वा हित्वा किं नु करिष्यति । पापात्मा मन्दभाग्योऽसौ सुरमानुषयोनिषु ॥४०॥
 प्राप्य देहं सुदुष्प्रापं न स्मरेत्स्वा भराधम । मनसा धर्मणा वाचा ब्रूम सत्यं पुन पुन ॥४१॥
 सुखे वाप्यथ वा दुःखे त्वं न क्षरणमद्भुतम् । पाहि न सततं देवि सर्वैस्तव वरायुधै ॥४२॥

अन्यथा क्षरणं नास्ति स्वल्पदायुजरेणत ।

एष स्तुता सुरैर्देवो तत्रैवातरणीयत ॥४३॥

विस्मय परमं जम्बुद्वीवास्ता वीक्ष्य निर्गताम् ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

अद्याद्भुतं वीक्ष्य मुने प्रभावं देव्या जगच्छातिकरं परं च ।
 न तृप्तिरस्ति त्रिजगत् मृष्यस्तं कथामृतं ते मुखपद्मात्म ॥ १ ॥
 अन्तर्हिताया च तदा भवान्या चक्षुश्च किं देवपुरोगमास्ते ।
 देव्याश्चरित्रं परमं पवित्रं दुरापमेवाल्पपुण्यैर्नराणाम् ॥ २ ॥
 कस्तृप्तिमाप्नोति कथामृतेन भिक्षोऽल्पभाग्यात्पटुर्कर्णरश्मि ।
 पीतेन यनामरता प्रयाति धिक्कातरान् ये न पिबन्ति सादरम् ॥ ३ ॥
 लीलाचरित्रं जगदविकाया रक्षान्वितं देवमहामुनीनाम् ।
 ससारवार्धंस्तरणं नराणां कथं कृतज्ञा हि परित्यजेयु ॥ ४ ॥
 मुक्ताश्च ये चैव मुमुक्षवश्च ससारिणो रोगमुताश्च केचित् ।
 तथा सदा श्रोत्रपुटैश्च पेयं सर्वार्थदं वेदविदो वदन्ति ॥ ५ ॥
 तथा विशेषेण मुने नृपाणां धर्मार्थकामेषु सदा रतानाम् ।
 मुक्ताश्च यस्मात्सल्लु तत्पिबन्ति कथं न पेयं रहितं तेष्य ॥ ६ ॥
 यं पूजिता पूर्वभवे भवानी सत्कुन्दपुष्पैरथ चपकैश्च ।
 वेत्तुर्वदन्त्येते भुवि भोगयुक्ता नृपा यदन्तीत्यनुपेक्षयेत् ॥ ७ ॥
 ये भक्तिहीना ममवाप्य देहं तं मानुषं भारतभूमिभागे ।
 यैर्नाचिता तं धनधान्यहीना रोगान्विता सतन्ति विजिताश्च ॥ ८ ॥

भ्रमति नित्यं किल दासभूता आज्ञाकरा कैवलभारवाहा ।
 दिवानिशा स्वार्थपरा कदापि नैवाप्नुवत्योदरपूर्तिमात्रम् ॥ ९ ॥
 अयाश्च मूका वधिराश्च खजा कुष्ठाविता ये भुवि दुःखमाज ।
 तन्मानुमानं कविभिर्विधय नाराधिता तं सततं भवानो ॥ १० ॥
 ये राजभोगान्वितऋद्धिपूर्णा ससेव्यमाना बहुभिर्मुष्यै ।
 दृश्यन्ति यं वा विभवैः समेतास्तैः पूजिताऽम्बेत्यनुमेयमेव ॥ ११ ॥

सम्मात्सत्यवतीसूनी देव्याश्चरितमुत्तमम् । वयस्यैव कृपां वृत्वा दयावानसि साप्रतम् ॥ १२ ॥
 हत्वा तं महिषं पापं स्तुता संपूजिता सुरैः । क्व गता सा महालक्ष्मी सर्वतज्ज समुद्भवा ॥ १३ ॥
 कथितं ते महाभाग गतात्तर्धानमागु सा । स्वर्गे वा मृत्युगेके वा सस्थिता भुवनधरी ॥ १४ ॥
 लयं गता वा तत्रैव वैजुष्ठ वा समाधिता । अथवा ह्यमरीले सा तत्त्वतो मे वदधुना ॥ १५ ॥

व्यास उवाच

पूर्वं मया तं वक्षितं मणिद्वीपं मनोहरम् । ब्रीडास्थानं सदा देव्यावलोकनं परमं स्मृतम् ॥ १६ ॥
 यत्र ब्रह्मा हरिः स्याणु आभास उग्रप्रदिर । पुरुषत्वं पुनः प्राप्य स्वानि कार्माणि शक्तिरे ॥ १७ ॥
 यं सुपासिधुमध्यऽस्ति द्वीपं परमशोभनम् । तानारूपं सदा तत्र विहारं कुर्वतेऽम्बिका ॥ १८ ॥
 स्तुता संपूजिता देवैः सा सर्वत्र गता शिवा । यत्र सजीवत नित्यं मायाशक्तिः सनातनी ॥ १९ ॥
 देवास्ता निर्गता योक्ष्यं दत्तो सर्वेश्वरी तथा । रविचण्डोद्भवः चतुर्भूमिपालः महाबलम् ॥ २० ॥
 अयोध्यामिषतिथीरं तद्वृद्धं नाम पादिरम् । सर्वत्र गता सदा महिषस्यासन्नं गुमे ॥ २१ ॥
 दत्त्वा राज्यं तदा तस्मै दद्याद्दत्तपुरो मा । स्वकीयैर्वाहने गवैर्जम्बुस्थान्यालयागिते ॥ २२ ॥
 गङ्गं तपुः दक्षं पृथिव्या पृथिवीपतः । धर्मराज्यं धनूनाम् प्रजाश्च मुक्तितास्तथा ॥ २३ ॥
 पर्वत्यं बालरूपो च धरा धायगुणावृता । पादपां पङ्क्त्यादृषा बभूधुः सुगन्धा सदा ॥ २४ ॥
 गावश्च क्षारसपत्ना पटाक्षयः शमदा नृणाम् । तत्र सुमार्गं च स्वच्छं दीप्तादा त्वमसंयुता ॥ २५ ॥
 ब्राह्मणा यदतस्त्वाश्च यज्ञमभरतास्तथा । दानिया धर्मसंयुता दानाध्ययनतत्परा ॥ २६ ॥
 शत्रुविदारता नित्यं प्रजारणगततपरा । न्यायदण्डपरा सर्वे राजानं त्वमसंयुता ॥ २७ ॥
 अविरोधस्तु भूतानां सर्वेषां सम्भूतम् । आचरा धनदानां च राजा गोपूयसंयुता ॥ २८ ॥
 क्षात्रजा दानिया वैदया तूष्ठाश्च नृपशक्तम् । देवाभक्तिपरा सर्वे सर्वमूर्ध्वराजते ॥ २९ ॥
 सर्वत्र मन्त्रपात्रं मन्त्रपात्रं मनोहरम् । मरुतं पूर्वाधराभ्रामनृचाज्यं दानियं वृत्ते ॥ ३० ॥
 पतिव्रतपरा भार्यं सुगतां सत्यमयुता । पितृभक्तिपरा पुत्रा आश्रयमपरायणा ॥ ३१ ॥
 न पातयति न बाधयति कुत्रापि पृथिव्यातलम् । चण्डादा दान्तिवादा नाम्नं वादान्तपाञ्चमम् ॥ ३२ ॥

कलहो नैव केवाचिन् दैन्यं नाशुभा मति । सर्वत्र सुखिनो लोका काले च मरणं तथा ॥३३॥
 सुहृदा न वियोगश्च नापदश्च कदाचन । नानावृष्टिर्न दुर्मित्रं न मारी दुःखदानृणाम् ॥३४॥
 न रोगो न च मात्सर्यं न विरोधः परस्परम् । सर्वत्र सुखसपत्न्या नरा नार्यं सुखान्विता ॥३५॥
 क्रौडति मानवा सर्वे स्वर्गे देवगणा इव । न चोरा न च पाप्मण्डा वचका दम्भकास्तथा ॥३६॥
 पिशुना लम्पटा स्तब्धा न बभूवुस्तदा नृप । न वदद्रेपिण पापा मानवा पृथिवीपते ॥३७॥
 सर्वे धर्मरता नित्यं द्विजसेवापरायणा । त्रिधात्वात्सृष्टिधर्मस्य त्रिविधा ब्राह्मणास्ततः ॥३८॥
 सात्त्विका राजसाश्चैव तामसाश्च तथापरे । सर्वे वदद्विदो दक्षा सात्त्विका सत्त्ववृत्तयः ॥३९॥
 प्रतिग्रहविहीनाश्च दयादमपरायणा । यज्ञास्ते सात्त्विकैरत्र कुर्वाणा धर्मतत्परा ॥४०॥
 पुरोडाशविधानैश्च पशुभिर्न कदाचन । दानमध्ययनं चैव यजनं तु तृतीयकम् ॥४१॥
 त्रिकर्मरसिकास्ते वै सात्त्विका ब्राह्मणा नृप । राजसा चेद्विद्वत्क्षत्रियाणां पुरोहिता ॥४२॥
 पट्कर्मनिरता सर्वे विधिवन्मासभक्षकाः । यजनं याजनं दानं तथैव च प्रतिग्रहः ॥४३॥
 अध्ययनं तु वेदानां तथैवाध्यापनं तु पट् । तामसा क्रोधसंयुक्ता रागद्वेषपरा पुनः ॥४४॥
 राजा कर्मकरा नित्यं किञ्चिदध्ययने रता । महिषे निहत सर्वे सुखिनो वेदतत्परा ॥४५॥
 बभूवुर्नृतिनिष्णाता दानधर्मपरास्तथा । क्षत्रिया पालने युक्ता वैश्या वणिजवृत्तयः ॥४६॥
 कृषिवाणिज्यगोरक्षाकुसीदवृत्तयः परे । एव प्रमुदितो लोको महिषे विनिपातिते ॥४७॥
 अनुद्वेगं प्रजानां वै सबभूव घनागमः । बहुक्षीरा शुभा गावो नद्यश्चैव बहूदका ॥४८॥
 वृक्षा बहुफलाश्चासन्मानवा रोगवर्जिता । नाधयो नेतयः क्वापि प्रजानां दुःखदायकाः ॥४९॥
 न निधनमुपयान्ति प्राणिनस्तेऽप्यकाले सकलविभवयुक्ता रोगहीना सदैव ।
 निगमविहितधर्मे तत्पराश्चङ्किायाश्चरणसरसिजानां सेवनं दत्तचित्ता ॥५०॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

मृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याश्चरितमुत्तमम् । सुखदं सबजतूनां सर्वपापप्रणाशनम् ॥१॥
 यथा शुभो निशुभश्च भ्रातरो बलवत्तरौ । बभूवतुमहावीरो अवध्यो पुरुषः किल ॥२॥
 बहुमेनावृत्तौ शूरो देवानां दुःखदो सदा । दुराचारो मदोत्सिक्तौ बहुदानवसंयुतौ ॥३॥
 हतावम्बिकया तौ तु सग्रामेऽतीव दारुणः । देवानां च हितार्थाय सर्वे परिचरं सह ॥४॥
 चडमुडौ महाबाहू रज्ज्वजोऽतिदारुणः । धूम्रलोचननामा च निहतास्ते रणागणे ॥५॥

तान्निहत्य सुराणां सा जहार भयमुत्तमम् । स्तुता सपूजिता देवीगिरौ ह्रैमाचले शुभे ॥६॥

राजोवाच

कथितावसुरावादो कथं तौ बलिता वरौ । केन सस्यापितौ चेह्नीवध्यत्व कुतो गतौ ॥७॥
तपसा धरदानेन कस्य जातौ महाबलौ । कथं च निहन्तौ सर्वं कथयस्व सविस्तरम् ॥८॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्कथां दिव्या सर्वपापप्रणाशिनीम् । देव्याश्चित्तसंयुक्ता सर्वार्थफलदा शुभाम् ॥९॥
पुरा शुभनिशुभौ द्वावसुरौ भूमिमण्डले । पातालतश्च सप्राप्तौ भ्रातरी शुभदर्शनौ ॥१०॥
तौ प्राप्तयौवनौ चैव चैरतुस्तप उत्तमम् । अनोदक परित्यज्य पुष्करे लोकपावने ॥११॥
वर्षाणाममुत यावद्योगविद्यापरायणौ । एकैर्नवासन कृत्वा तेषां परम तप ॥१२॥
तयोस्तुष्टोऽभवद् ब्रह्मा सर्वलोकपितामह । तत्रागतश्च भगवानारुह्य वरटापतिम् ॥१३॥
तावुभौ च जगत्स्रष्टा दृष्ट्वा ध्यानपरो स्थितौ । उत्तिष्ठत महाभागौ तुष्टोऽहं तपसा किल ॥१४॥

व्यास उवाच

वाञ्छितं वा वरं कामं ददामि ब्रुवतामिह । कामदोऽहं समायातो दष्टा वा तपसो बलम् ॥१५॥
इति श्रुत्वा वचस्तस्य प्रबुद्धो तौ समाहिता । प्रदक्षिणक्रिया कृत्वा प्रणामं चक्रदुस्तदा ॥१६॥
दङ्कत्प्रणिपातं च कृत्वा तौ दुर्बलाकृता । ऊचतुर्मधुरा वाचं दीनौ मद्वदया गिरा ॥१७॥
देवदेव दयासिन्धो भक्तानामभयप्रद । अमरत्वं च नो ब्रह्मन्देहि तुष्टोऽसि चेद्विभो ॥१८॥
मरणादपरं किञ्चिद्भूय नास्ति धरातले । तस्माद्भूयाच्च सन्नस्तौ युष्माकं शरणं गतौ ॥१९॥
नाहि त्वं देवदेवेश जगत्कर्तृ क्षमानिधे । परिस्फोटय विश्वात्मसद्यो मरणजं भयम् ॥२०॥

ब्रह्मोवाच

किमिदं प्रार्थनीयं वो विपरीतं तु सवया । अदेयं सर्वथा सर्वं सर्वेभ्यो भुवनत्रये ॥२१॥
जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । मर्यादां विहिता लोके पूर्वं विश्वकृता किल ॥२२॥
मर्तव्यं सर्वथा सर्वं प्राणिभिर्नात्र सशयं । अन्यं प्राययत कामं ददामि यच्च वाञ्छितम् ॥२३॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तस्य सुविमृश्य च दानवौ । ऊचतु प्रणिपत्याथ ब्रह्माणं पुरतः स्थितम् ॥२४॥
पुनरेवमरादैश्च मानवैर्मृगपक्षिभिः । अवध्यत्वं कृपासिन्धो देहि नो वाञ्छितं वरम् ॥२५॥
नारी बलवती काऽस्ति या नो नाशं करिष्यति । न विभोव स्त्रियं कामं त्रैलोक्ये सचराचर ॥२६॥
अवध्यो भ्रातरी स्यातां नरेभ्यः पक्षजोद्भव । न न स्त्रीजनैश्च स्वभावादबला हि सा ॥२७॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा तयोर्वक्ष्य प्रददौ वाञ्छितं वरम् । ब्रह्मा प्रसन्नमनसा जगामास स्वमालयम् ॥२८॥
 गतेऽस्य भवने तस्मिन्दानवौ स्वगृहं गतौ । भृगु पुरोहितं कृत्वा चक्रन्तु पूजन् तदा ॥२९॥
 शुभे दिने सुनक्षत्रे जातरूपमयं शुभम् । कृत्वा सिंहासनं दिव्यं राज्यार्थं प्रददौ मुनि ॥३०॥
 शुभाय ज्येष्ठभूताय ददौ राज्यासनं शुभम् । सेवनार्थं तदैवाशु सम्प्राप्ता दानवोत्तमा ॥३१॥
 षण्डमुण्डौ महावीरौ भ्रातरौ बलवर्षितौ । सम्प्राप्तौ सैन्यसयुक्तौ रथवाजिगजान्वितौ ॥३२॥
 घ्नन्मलोचननामा च तद्रूपश्चण्डविक्रमः । शुभं च भूपतिं श्रुत्वा तदाऽगाद्वल्सयुतः ॥३३॥
 रक्तबीजस्तथा शूरो वरदानबलाधिकः । अक्षौहिणीभ्यां सयुक्तस्तत्रैवागत्य मगतः ॥३४॥
 तस्यैकं कारणं राजन्सन्नामे युध्यत सदा । देहाद्रुधिरसम्पातस्तस्य शस्त्राहतस्य च ॥३५॥
 जायते च यदा भूमावुत्पद्यन्ते ह्यनेकशः । तादृशां पुरुषां क्रूरा बहवः शस्त्रपाणयः ॥३६॥
 सम्भवन्ति तदाकारास्तद्रूपास्तत्पराक्रमाः । युद्धं पुनस्ते कुर्वन्ति पुरुषा रक्तसम्भवाः ॥३७॥
 अतः सोऽपि महावीर्यं सन्नामेऽतीव दुजयः । अवश्यं सर्वभूतानां रक्तबीजो महासुरः ॥३८॥
 अन्ये च बहवः शूराश्चतुरङ्गसमन्विताः । शुभं च नृपतिं मत्वा बभूवुस्तस्य सेवकाः ॥३९॥
 असंख्याता तदा जाता सेना गुमनिशुभयोः । पृथिव्या सकलं राज्यं गृहीतं बलवत्तया ॥४०॥
 सेनायोगं तदा कृत्वा निशुभं परवीरहा । जगाम तरसा स्वर्गं शचीपतिजयाय च ॥४१॥
 चकारामौ महायुद्धं लाकपालं समततः । वृन्हा वज्रपातनं ताडयामास वक्षसि ॥४२॥
 स वज्राभिहतो भूमौ पपात दानवानुजः । भग्नं बलं तदा तस्य निगुमस्य महात्मनः ॥४३॥
 भ्रातरं मूर्छितं श्रुत्वा गुभं परवलार्दनः । तत्रागत्य सुरान्सर्वास्ताडयामास सायकैः ॥४४॥
 कृतं युद्धं महतेन गुभनाश्लिष्टवर्मणा । निजितास्तु सुरा सर्वे सैन्धवाः पालाश्च मर्वशाः ॥४५॥
 ऐन्द्रं पदं तदा तेन गृहीतं बलवत्तया । कल्पपादपद्मयुक्तं कामधेनुसमन्वितम् ॥४६॥
 त्रैलोक्यं यन्मागाश्च हृतास्तन महात्मना । नन्दनं च वनं प्राप्य मुदितोऽभून्महासुरः ॥४७॥
 सुपायाश्च पानेन सुसमाप्य महासुरः । कुवरं च निजित्य तस्य राज्यं चकार ॥४८॥
 अधिकारं तथा भानो दशिनश्च चकार ह । यमं चैव विजित्य जग्राह तत्पदं तथा ॥४९॥
 वरुणस्य तथा राज्यं चकार बह्विधं च । वायुं वायुनिगुमश्च चकार स्वबलान्वितः ॥५०॥
 ततो देवा विनिर्घृता हृतराज्या हतधियः । सत्यज्यं नन्दनं मरुं निर्यपुर्गिरिगह्वरः ॥५१॥
 हृताधिरारास्ता सर्वे वज्रमुविज्रन वनः । निरालंबा निराधारा निम्नजम्बा निरायुधाः ॥५२॥
 विचेहरमरा सर्वे पर्वतानां गुहासु च । उद्यानेषु च शून्येषु नदीनां गह्वरेषु च ॥५३॥
 न प्रापुस्ते सुगं नवापि स्थानभ्रष्टा विचेतसः । श्लोकपात्रा महाराजा देवापीन सुगं किल ॥५४॥

बलवतो महामागा बहुशा धनसयुता । काले दुःखं तथा दैन्यमाप्नुवन्ति नराधिप ॥५५॥
 चित्रमेतन्महाराज कालस्यैव विचेष्टितम् । यः करोति नरं तावद्राजानं भिक्षुव तत ॥५६॥
 दातारं याचकं चैव बलवन्तं तथाऽबलम् । पण्डितं विकलकामं शूरं चातीव कातरम् ॥५७॥
 मखानां च शतं कृत्वा प्राप्य द्रासनमत्तमम् । पुनर्दुःखं परं प्राप्तं कालस्य गतिरौदृशी ॥५८॥
 कालं करोति घमिष्ठं पुरुषं ज्ञानसयुतम् । तमेवातीव पापिष्ठं ज्ञानलेशविर्वर्जितम् ॥५९॥
 न विस्मयोऽत्र कर्तव्यं सर्वथा कालचेष्टितं । ब्रह्माविष्णुहरादीनामपीदृक्कष्टचष्टितम् ॥६०॥
 विष्णुर्जननमाप्नोति सूकरादिषु योनिषु । हरः कपाली सञ्जातः कालेनैव बलीयसा ॥६१॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे भगवतामाहात्म्ये पञ्चवशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

पराजिता सुरा सर्वे राज्यं गुप्तं शशास ह । एव वपसहस्रं तु जगाम नृपसत्तम ॥१॥
 भ्रष्टराज्यास्ततो देवाश्चित्तामापुः सुदुस्तराम् । गुरुं दुःखानुरास्ते तु पञ्चङ्गुलिदमादृता ॥२॥
 किं कर्तव्यं गुरो ब्रूहि सर्वज्ञस्त्व महामुनि । उपायोऽस्ति महामाग दुःखस्यापि निवृत्तये ॥३॥
 उपचारपगं नूनं वदन्ना सहस्रशः । बाह्यैश्चाथकरा नूनं सूर्यं सलक्षिता किल ॥४॥
 इष्टयो विविधा प्रोक्ताः सर्वकामफलप्रदाः । तां कुरुष्व मुन नूनं त्वं जानासि च तत्क्रिया ॥५॥
 विधिं शत्रुविनाशाय ययोहिष्टं सदागमं । तं कुरुष्वैव विधिवद्यथा नो दुःखसंशयः ॥६॥
 भवदागिरसाद्यैव तथा त्वं कर्तुमर्हसि । दानवानां विनाशाय अभिचारं ययामति ॥७॥

बृहस्पतिरुवाच

सर्वे मन्त्राश्च वदोक्ता देवाधीनफलाश्च त । न स्वतन्त्रा सुराधीश तथैकात्मफलप्रदा ॥८॥
 मन्त्राणां देवता यूयं ते तु दुःखैकभाजनम् । जाता स्म कालयोगेन किं करोमि प्रसाधनम् ॥९॥
 इन्द्राग्निवह्मणादीनां यजमानं यज्ञकर्मसु । तं यूयं विपदप्राप्ता करिष्यन्ति किमिष्टम् ॥१०॥
 अवश्यं भाविभावानां प्रतीकारो न विद्यतः । उपायस्त्वय्य कर्तव्य इति शिष्टानुशासनम् ॥११॥
 दैव हि बलवत्केचित्प्रवदन्ति मनीषिणः । उपायवादिनो दैवं प्रवदन्ति निरर्थकम् ॥१२॥
 दैवं चैवाप्नुपायश्च द्वाववाभिमतौ नृणाम् । केवलं दैवमाश्रित्य न स्यात्तव्यं कदाचन ॥१३॥
 उपायं सर्वथा कार्यो विचार्य स्वधिया पुनः । तस्मादब्रवीमि व सर्वोपविचार्य पुनः पुनः ॥१४॥
 पुरा भगवतो तुष्टा जघान महिषासुरम् । युष्माभिस्तु स्तुता देवो वरदानं ददावथ ॥१५॥
 आपदं नाशयिष्यामि सस्मृता वा सदव हि । यदा यदा वो देवशा आपदो देवसम्भवा ॥१६॥

प्रभवति तदा काम स्मर्तव्याऽहं सुरैः सदा । स्मृताऽहं नाशयिष्यामि युष्माकं परमापद ॥१७॥
 तस्माद्विमाचले गत्वा पर्वतं सुमनोहरं । आराधनं चडिकायां कुरुष्व प्रेमपूर्वकम् ॥१८॥
 मायाबीजविधानज्ञास्तत्पुरश्चरणे रता । जानाम्यहं योगबलात्प्रसन्ना सा भविष्यति ॥१९॥
 दुःखस्यातोऽथ युष्माकं दृश्यत नात्र सद्यः । तस्मिञ्छले सदा देवी तिष्ठतीति मया श्रुतम् ॥२०॥
 स्तुता सम्पूजिता सद्यो बाछितायां प्रदास्यति । निश्चयं परमं कृत्वा गच्छध्व वै हिमालयम् ॥२१॥
 सुरा सर्वाणि कार्याणि सा वै कामं विधास्यति ।

न्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा देवास्ते प्रययुर्गिरिम् ॥२२॥

हिमालयं महाराज देवीभ्यानपरायणा । मायाबीजं हृदा नित्यं जपन्त सर्वे एव हि ॥२३॥
 नमश्चन्द्रमहामाया भक्तानामभयप्रदाम् । तुष्टुवुः स्तोत्रमन्त्रैश्च भक्त्या परमया युता ॥२४॥

नमो देवि विश्वेश्वरि प्राणनाथे सदानन्दरूपे सुरानन्दे ते ।
 नमो दानवान्तप्रदे मानवानामनेकार्थदे भक्तिगम्यस्वरूपे ॥२५॥
 न ते नामसंख्या न ते रूपमोदृक्त्वा कोऽपि वेदादिदेवादिरूपे ।
 त्वमेवासि सर्वेषु शक्तिस्वरूपा प्रजामुष्टिसंहारकाले सदैव ॥२६॥
 स्मृतिस्त्व धृतिस्त्व त्वमेवासि बुद्धिर्जरा पुष्टितुष्टी धृतिः कातिशायी ।
 सुविद्या सुलक्ष्मीर्गतिः कीर्तिमेध त्वमेवासि विश्वस्य बीजं पुराणम् ॥२७॥
 यदा यै स्वरूपं ब्रह्मोहं कार्यं सुराणां च तेभ्यो नमामोऽथ शाल्यै ।
 क्षमा योगनिद्रा दया त्वं विवक्षा स्थिता सर्वभूतेषु शस्ते स्वरूपे ॥२८॥
 ह्यनं कार्यमादौ त्वया यत्सुराणां हतोऽसौ महारिमदाघो हयारि ।
 दया ते सदा सर्वदेवेषु दवि प्रसिद्धा पुराणेषु वदेयु गीता ॥२९॥
 विमत्रास्ति चित्रं यदम्बा सुतं स्व मुदा पालयेत्पोषयेत्सम्यगेव ।
 यतस्त्व जनित्री सुराणां सहाया कुरुष्वैकचित्तेन कार्यं समग्रम् ॥३०॥
 न वा ते गुणानामियत्ता स्वरूपं वयं देवि जानामहे विश्ववन्द्ये ।
 कृपापात्रमित्यव मत्वा तयाऽस्मान्भयम्य सदा पाहि पातु समर्थे ॥३१॥
 विना बाणपातं विना मुष्टिपातं विना गूलखड्गं विना शक्तिदण्डं ।
 रिपून्हन्तुमेवास्मि शक्ता विनोदात्तयापीह शोकोपकाराय लीला ॥३२॥
 इदं शश्वत् नैव जानन्ति मूढा न वार्यं विना कारणं सम्भवेद्वा ।
 वयं तर्कयामोऽनुमानं प्रमाणं त्वमेवासि कर्ताऽस्य विश्वस्य चेति ॥३३॥

वज्र सृष्टिकर्ता मुकुन्दोऽविताऽयं हरो नाशकृदा पुराणे प्रसिद्ध ।
 न किं त्वत्प्रसूतास्त्रयस्ते युगादौ त्वमेवासि सर्वस्य तेनैव माता ॥३४॥
 त्रिभिस्त्व पुराराधिता देवि दत्ता त्वया शक्तिरूपा च तेभ्य समग्रा ।
 त्वया सयुतास्ते प्रकुर्वन्ति काम जगत्पालनोत्पत्तिसंहारमेव ॥३५॥
 ते किं न मदमतयो यतयो विमूढास्त्वाये न विश्वजननी समुपाश्रयति ।
 विद्या परा सकलकामफलप्रदा ता मुक्तिप्रदा विबुधवृद्धसुवर्दिताग्रिम् ॥३६॥
 ये वैष्णवा पाशुपताश्च सौरा दभास्त एव प्रतिभाति नूनम् ।
 ध्यायन्ति न त्वा कमलाचलज्जा वाति स्थिति कीर्तिमयापि पुष्टिम् ॥३७॥
 हरिहरादिभिरप्यथ सेविता त्वमिह देववरैरसुरैस्तथा ।
 भुवि भजति न येऽल्पधियो नरा जननि ते विधिना खलु श्रिता ॥३८॥
 जलधिजापदपकजरजन जतुरसेन करोति हरि स्वयम् ।
 त्रिनयनोऽपि धराधरजाग्रिपकजपरागनिपेवणतत्पर ॥३९॥
 विमपरस्य नरस्य कथानवैस्तव पदान्नयुग न भजति के ।
 विगतरागगृहाश्च दया क्षमा कृतधियो मुनयोऽपि भजति ते ॥४०॥
 देवि त्वदग्निभजने न जना रता ये ससारकूपपतिता पतिता क्लिप्ता ।
 ते कुष्ठगुल्मशिरआधियुता भवति दारिद्र्यदैन्यसहिता रहिता सुखौघं ॥४१॥
 ये काष्ठमारमहने यवसावहारे कार्ये भवन्ति निपुणा धनदारहीना ।
 जानीमहेऽल्पमतिभिर्भयदग्निसेवा पर्वे भवे जननि तैर्न कृता वदाऽपि ॥४२॥

न्यास उवाच

एव स्तुता सुरैः सर्वैरग्निरा वरुणान्विता । प्रादुर्बभूव तरसा रूपयौवनसयुता ॥४३॥
 दिव्यावरधरा देवी दिव्यभूषणभूषिता । दिव्यभालयसमायुक्ता दिव्यवदनश्रिता ॥४४॥
 जगमोहनलवण्या सर्वलक्षणलक्षिता । अद्वितीयस्वरूपा सा देवाना दर्शनं गता ॥४५॥
 जाह्नव्या स्नानुवामा सा निर्गता गिरिगह्वरात् । दिव्यरूपधरा दवी विश्वमोहनमोहिनी ॥४६॥
 देवानस्तुतिपरानाह मेघगभीरया गिरा । प्रेमपूर्वं मित कृत्वा षोडशरामजुवादिनी ॥४७॥

देव्युवाच

भो भो मुरपरा वाऽन भवद्भिः स्तूयते मृतम् । निमग्नं कृतं य कार्यं चिताविष्टा कृतं पुन ॥४८॥

न्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा भाषित तस्या मोहिता रूपसपदा । प्रेमपूर्वं हृदुत्साहास्तामधु मुरयत्तमा ॥४९॥

देवा ऊचुः

देवि स्तुमस्त्वा विश्वेति प्रणताः स्म कृपार्णवे । पाहिनः सर्वदुःखेभ्यः संविम्लान्दत्यतापितान् ॥५०॥
पुरा त्वया महादेवि निहत्यासुरकटकम् । महिषं नो वरो दत्तः स्मर्तव्याऽहं सदापि ॥५१॥
स्मरणादित्यज्ञा पीडा नाशयिष्याम्यसंशयम् । तेन त्वं संस्मृता देवि नूनमस्माभिरित्यपि ॥५२॥
अथ. शुभनिशुम्भो द्वावसुरौ घोरदर्शनौ । उत्पन्नौ बिघ्नकर्तारवहन्यौ पुरुषः किल ॥५३॥
रक्तबीजश्च बलवाश्चंडमुंडौ तथाऽसुरौ । एतैरन्यैश्च देवानां हृतं राज्यं महाबलैः ॥५४॥
गतिरन्या न चास्माकं त्वमेवासि महाबले । कुरु कार्यं सुराणां वै दुःखितानां सुमध्यमे ॥५५॥
देवास्त्वदंघ्रिमजने निरता सदैव ते दानवैरतिबलैर्विपदं सुनीताः ।
ता देवि दुःखरहिता कुरु भक्तियुक्ता मातस्त्वमेव शरणं भव दुःखितानाम् ॥५६॥
सकलभुवनरक्षा देवि कार्या त्वयाऽद्य स्वकृतमिति विदित्वा विश्वमेतद्युगादौ ।
जननि जगति पीडा दानवा दर्पयुक्ताः स्वबलमदसमेतास्ते प्रकुर्वन्ति मातः ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी दैवतैः. शत्रुतापितैः । स्वशरीरात्परं रूपं प्रादुर्भूतं चकार ह ॥१॥
पार्वत्यास्तु शरीराट् निःसृता चाबिका तदा । कौशिकीति समस्तेषु ततो लोकेषु पठ्यते ॥२॥
नि मृताया तु तस्या सा पार्वती तनुव्यत्ययात् । कृष्णरूपाऽय सञ्जाता कालिका सा प्रकीर्तिता ॥३॥
मपीवर्णा महाघोरा दैत्यानां भयवर्धिनी । कालरात्रीति सा प्रोक्ता सर्वकामफलप्रदा ॥४॥
अम्बिकाया. पर रूप विरराज मनाहरम् । सर्वभूषणसंयुक्तं लावण्यगुणसंयुतम् ॥५॥
ततोऽम्बिका तदा देवानित्युवाच ह सस्मिता । निष्ठन्तु निर्भया भूयं हनिष्यामि रिपूनिह ॥६॥
कार्यं वः सर्वया कार्यं विहरिष्याम्यह रणे । निःशुभादीन्वधिष्यामि युष्माकं सुखहेतवे ॥७॥
इत्युक्त्वा सा तदा देवी सिंहासदा मदोत्पटा । कालिका पार्श्वतः कृत्वा जगाम नगरे रिपोः ॥८॥
सा गत्वोपजने तस्यावम्बिका कालिकान्विता । जगावथ कलं तत्र जगन्मोहनमोहनम् ॥९॥
श्रुत्वा तन्मधुर गानं मोहभीयु रगा भृगाः । मुदं च परमामापुरमरा गगने स्थिताः ॥१०॥
तस्मिन्नावसरे तत्र दानवौ शुम्भमेवकौ । चट्टमुण्डामिषौ घोरौ रममाणौ मद्च्छया ॥११॥
यागतौ ददृशाते तु तौ तदा दिव्यरूपिणौ । अबिका गानसंयुक्ता कालिका पुरतः स्थिताम् ॥१२॥
दृष्ट्वा सा दिव्यरूपा च दानवौ विस्मयान्वितौ । जम्भतुस्तरसा पार्श्वं शुम्भस्य नृपसत्तम ॥१३॥

तो गत्वा त समासीन दैत्यानामधिप गृहे । ऊचतुर्मधुरा वाणी प्रणम्य शिरसा नृपम् ॥१४॥
 राजन्हिमालयात्काम कामिनी काममोहिनी । सप्राप्ता सिंहमारुद्धा सर्वलक्षणसयुता ॥१५॥
 नेदृशी देवलोकैऽस्ति न गधर्वपुरे तथा । न दृष्टा न श्रुता क्वापि पृथिव्या प्रमदोत्तमा ॥१६॥
 गान च तादृश राजन्करोति जनरञ्जनम् । मृगास्तिष्ठति तत्पार्श्वे मधुरस्वरमोहिता ॥१७॥
 ज्ञायता कस्य पुत्रीय किमर्यमिह चागता । गृह्यता राजर्शदूल तव योग्याऽस्ति कामिनी ॥१८॥
 ज्ञात्वा नय गृहे भार्य कुरु कल्याणलोचनाम् । निश्चित नास्ति समारं नारी स्वेवविधाकल ॥१९॥
 देवाना सर्वरत्नानि गृहीतानि स्वया नृप । कस्मान्नेमा वरारोहा प्रगृह्णासि नृपोत्तम ॥२०॥
 इन्द्रस्यैरावत श्रीमान्पारिजाततस्तथा । गृहीतोऽथ सप्तमुखस्त्वया नृप बलात्किल ॥२१॥
 विमान वैधस दिव्य मरालध्वजसयुतम् । त्वयाऽऽत रत्नभूत तद्वलेन नृप चाम्द्रुतम् ॥२२॥
 कुबेरस्य निधि पद्मस्त्वया राजन्समाहृत । छत्र जलपते शुभ्र गृहीत तत्त्वया बलात् ॥२३॥
 पाशश्चापि निगुम्भेन भ्रात्रा तव नृपोत्तम । गृहीतोऽस्ति हृडात्काम वरुणस्य जितस्य च ॥२४॥
 अम्लानपद्मजा तुम्य माला जलनिधिर्ददौ । भयात्तव महाराज रत्नानि विविधानि च ॥२५॥
 मृत्यो क्षतिर्यमस्यापि इड परमदारुण । त्वया जित्वा हृत काम किमन्यद्वर्ण्यते नृप ॥२६॥
 कामधेनुर्गृहीताऽथ वर्तते सागरोद्भवा । मेनकाद्या वयो राजस्तव तिष्ठति चाप्सरा ॥२७॥
 एव सर्वाणि रत्नानि त्वयाऽऽत्तानि बलादपि । कस्मान्न गृह्यत वातारत्नमेवा वराङ्गना ॥२८॥
 सर्वाणि ते गृहस्यानि रत्नानि विशदाऽयम् । जनया सभविष्यन्ति रत्नभूतानि भूपते ॥२९॥
 त्रिषु लोकेषु दैत्येद्र नेदृशी वर्तते प्रिया । तस्मात्तामानयागु त्व कुरु भार्य मनोहराम् ॥३०॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा तयोर्वाक्य मधुर मपुराक्षरम् । प्रसन्नवदन प्राह सुप्रीव सन्निधौ स्थितम् ॥३१॥
 गच्छ सुप्रीव दूतत्वं कुरु कार्यं विवक्षणं । वक्तव्यं च तथा तत्र यथाऽभ्येति वृत्तोदरी ॥३२॥
 उपायो द्वौ प्रयोक्तव्यौ बांठासु सुविचरणं । सामदाने इति प्राहु शृगाररसकोविदा ॥३३॥
 भेद प्रमुग्धमानेऽपि रसामासस्तु जायते । निग्रहे रसमङ्ग स्यात्तस्मात्तो दूषितो युधि ॥३४॥
 सामदानमूर्गवार्क्यं शृण्वन्नमंयुतस्तथा । वा न याति यत्र दूत वामितो वामपोदिता ॥३५॥

व्यास उवाच

सुप्रीवस्तु वष श्रुत्वा शुम्भोर्न मुप्रिय पटु । जगाम तरया तत्र यत्रास्ते जगदम्बिका ॥३६॥
 योऽप्ययत्नमुसी बांठां सिंहस्योपरि सस्थिताम् । प्रणम्य मधुरं वाक्यमुवाच जगदम्बिकाम् ॥३७॥
 दूत उवाच
 वगेन त्रिदशारति शुम्भ सर्वाङ्गमुन्दर । त्रैलोक्याधिपति नूर सर्वत्रिदशजते नृप ॥३८॥

नेताऽहं प्रेषितं कामं त्वत्सकाशं महात्मना । त्वद्रूपध्वजासक्तचित्तेनातिविद्रुयता ॥३९॥
 वचनं तस्य तन्वद्भिः शृणु प्रेमपुरं सरम् । प्रणित्य यथा प्राह दैत्यानामधिपस्त्वयि ॥४०॥
 देवा मया जिता सर्वे त्रैलोक्याधिपतिस्त्वहम् । यज्ञभागानहं कान्ते गृह्णामीह स्थितं सदा ॥४१॥
 हृतसारा कृता नूनं शीर्षया रत्नवजिता । यानि रत्नानि देवानां तानि चाहृतवानहम् ॥४२॥
 भोक्ताऽहं सर्वरत्नानां त्रिषु लोकेषु भामिनि । वशानुगा सुरा सर्वे मम दैत्याश्च मानवा ॥४३॥
 त्वदगुणं कर्णमागत्य प्रविश्य हृदयातरम् । त्वदधीनं कृतं कामं किकरोऽस्मि करोमि किम् ४४॥
 त्वमाज्ञापय रम्भोहं तत्करोमि वशानुगं । दासोऽहं तव चार्वांगि रक्ष मां कामवाणत ॥४५॥
 मञ्ज मां त्वं मरालाक्षि तवाधो न स्मरान्कुलम् । त्रैलोक्यस्वामिनी भूत्वा भुङ्क्व भोगाननुत्तमान् ४६॥
 तव चाज्ञाकरं कान्ते भवामि मरणावधि । अवध्योऽस्मि वरारोहे सर्वदेवासुरमानुषं ॥४७॥
 सदा सौभाग्यसयुक्ता भविष्यसि वरानने । यत्र ते रमते चित्तं तत्र क्रीडस्व सुदरि ॥४८॥
 इति तस्य वचश्चित्ते विमृश्य मदमयरे । वक्तव्यं यद्भवेत्प्रेम्णा तद्ब्रूहि मधुरं वच ॥४९॥
 शुभमायं वचलापाणि तदववीम्यहमाशु वै ।

व्यास उवाच

तददूतवचनं श्रुत्वा स्मितं कृत्वा सुपेशलम् ॥५०॥
 तं प्राह मधुरा वाचं देवी देवार्पसाधिका ।

श्रीदेव्युवाच

जानाम्यहं निगुप्तं च शुभं चातिबलं नृपम् ॥५१॥

जैतारं सर्वदेवानां हतारं चैव विद्रिपाम् । राक्षि सर्वगुणानां च भोक्तारं सर्वसंपदाम् ॥५२॥
 दातारं चातिशूरं च सुदरं मन्मथावृतिम् । दानिशल्लक्षणैर्युक्तमवध्यं सुरमानुषैः ॥५३॥
 ज्ञात्वा समागताऽस्म्यत्र द्रष्टुकामा महाशूरम् । रत्नं वनकमायाति स्वशोभाधिकवृद्धये ॥५४॥
 सत्राहं स्वपतिं द्रष्टुं दूरादेवागताऽस्मि वै । दृष्ट्वा मया सुरा सर्वे मानवा भुवि मानदा ॥५५॥
 गन्धर्वा राजसाश्चान्ये ये चातिप्रियदक्षिणाः । सर्वे शुभमयाद्भोक्ता वैपमाना विचेतसः ॥५६॥
 श्रुत्वा शुभगुणानत्र प्राप्ताऽस्म्यद्य दिदृश्याः । गच्छ दूतं महामागं ब्रूहि शुभं महाबलम् ॥५७॥
 निर्जने शृङ्गमा वाचा वचनं वचनाममम् । त्वा ज्ञात्वा बलिना योऽसुन्दराणां च सुदरम् ॥५८॥
 दातारं गुणिनं दूरं सर्वविद्याविशारदम् । जैतारं सर्वदेवानां दक्षं चोन्नतुलितम् ॥५९॥
 भोक्तारं सर्वरत्नानां स्वाधीनं स्वदलोन्नतम् । पतिवामाऽस्म्यहं सत्यं तव योम्या नराधिप ॥६०॥
 स्वेच्छया नगरे तेऽत्र सभायाता महामते । ममास्ति कारणं किञ्चिद्विवाहे राक्षसोत्तम ॥६१॥
 बालभावाद्गतं किञ्चित्कृतं राजन्मया पुरा । क्रोडत्या च वयस्याभि सहेकाते मद्च्छया ॥६२॥

स्वदेहबलदपेण सखीनां पुरतो रहः । मत्समानबलः शूरो रणे मा जेष्यति स्फुटम् ॥६३॥
 तं वरिष्याम्यहं कामं ज्ञात्वा तस्य बलाबलम् । जहसुर्वचनं श्रुत्वा सख्यो विस्मितमानसाः ॥६४॥
 किमेतया कृतं क्रूरं व्रतमद्भुतमाशु वै । तस्मात्त्वमपि राजेंद्र ज्ञात्वा मे हीदृशं बलम् ॥६५॥
 जित्वा मां स्वबलेनाद्य बाधितं कुरु चात्मनः । त्वं वा तवानुजो भ्राता समेत्य समरागणे ॥

जित्वा मां समरेणान विवाहं कुरु सुन्दर ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

देव्यास्तद्वचनं श्रुत्वा स द्रुतः प्राह विस्मितः । किं व्रूये रुचिरापाणि स्त्रीस्वभावादि साहसात् ॥१॥
 इन्द्राद्या निर्जिता येन देवा दैत्यास्तथाऽपरे । तं कथं समरे देवि जेतुमिच्छसि भामिनि ॥२॥
 त्रैलोक्ये तादृशो नास्ति यः शुभं समरे जयेत् । का त्वं कमलपत्राक्षि तस्याग्रे युधि साप्रतम् ॥३॥
 अविचार्य न वक्तव्यं वचनं क्वापि सुन्दरि । बलं स्वपरयोर्ज्ञात्वा वक्तव्यं समयोचितम् ॥४॥
 त्रैलोक्याधिपतिः दुग्धस्तय न्येण मोहितः । त्वां च प्रार्थयते राजा कुरु तस्येप्सितं प्रिये ॥५॥
 त्यक्त्वा भूर्लस्वभावं त्वं संमान्य वचनं मम । भज शुभं निशुभं वा हितमेतद् ब्रवीमि ते ॥६॥
 शृङ्गारः सर्वथा सर्वैः प्राणिभिः परया गुदा । सेवनीयो बुद्धिमद्भिर्नवानामुत्तमो रसः ॥७॥
 मागमिष्यसि चेद्वाले संदुद्धः पृथिवीपतिः । अन्यानाज्जाकरान्नेष्य बलान्नेष्यति साप्रतम् ॥८॥
 केशीप्वाष्टप्य ते मूनं दानवा बलदर्पिता । त्वा नयिष्यन्ति वामोह तरसा दुग्धसन्निधौ ॥९॥
 स्वलज्जां रक्ष सन्धेगि साहसं सर्वथा त्यज । मानिता गच्छ तत्पार्श्वं मानपात्रं यतोऽसि वै ॥१०॥
 क्व युद्धं निश्चितवर्णैः क्व युद्धं रतिसङ्गमम् । सारासारं परिच्छेद्य कुरु मे वचनं पटु ॥११॥

भज दुग्धं निशुग्धं वा लब्धाऽसि परमं शुभम् ।

देव्युवाच

सत्यं द्रुत महामाग प्रवक्तुं निपुणो हसि ॥१२॥

निदुग्धशुभौ जानामि बलवताविति ध्रुवम् । प्रतिज्ञा मे कृता वात्स्यादयन्या सा कथं भवेत् ॥१३॥
 तस्माद्ददद्भिः निशुभं च शुभं वा बलवत्तरम् । विना युद्धं न मे मर्ता भविता कोऽपि सौष्ठवात् ॥१४॥
 जित्वा मां तरसा कामं करं शूलानु साप्रतम् । युद्धेच्छया समायातां विद्धि मामजलां नृप ॥१५॥
 युद्धं देहि यमयोऽग्निं योरयमं समाधर । विभेषिमम दालाप्नोत्पातालं गच्छ माचिरम् ॥१६॥
 निर्दिष्टं च परो त्यक्त्वा जीवितेच्छा यदस्ति ते । इति द्रुत वदामु त्वं गत्वा स्वपतिमादरात् ॥१७॥

विचार्य यथा युक्तं करिष्यति महाबल । ससारे दूतधर्मोऽयं यत्सत्यं भाषणं किल ॥१८॥
शत्रोः पत्न्यौ च धर्मज्ञ तया त्वं कुरु मा चिरम् ।

न्यास उवाच

अथ तद्वचनं श्रुत्वा नीतिमद्वलसयुतम् ॥१९॥
हेतुयुक्तं प्रगल्भं च विस्मितं प्रययौ तदा । गत्वा दैत्यपतिं दूतो विचार्य च पुनः पुनः ॥२०॥
प्रणम्य पादयोः प्रह्वं प्रत्युवाच नृप च तम । राजनीतिमयं वाक्यं मृदुपूर्वं प्रियं वचः ॥२१॥

दूत उवाच

सत्यं प्रियं च वक्तव्यं तेन चितापरो ह्यहम् । सत्यं प्रियं च राजेंद्रं वचनं दुर्लभं किल ॥२२॥
अप्रियं वदतां कामं राजा कुप्यति सर्वथा । साक्षात्कुतः समायाता कस्य वा किंवाञ्जला २३॥
न ज्ञानगोचरं किंचित्कं ब्रवीमि विचेष्टितम् । युद्धकामा मया दृष्टा गर्विता कटुभाषिणी ॥२४॥
तया यत्कथितं सम्यक्तच्छृणुष्व महामते । मया बाल्यात्प्रतिज्ञाय कृता पूर्वं विनोदतः ॥२५॥
सखीनां पुरतः कामं विवाहं प्रति सर्वथा । यो मा युद्धे जयेदद्धा दपं च विधुनोति मे ॥२६॥
तं वरिष्याम्यहं कामं पतिं समवलं किल । न मे प्रतिज्ञा मिथ्या सा कर्तव्या नृपसत्तम ॥२७॥
तस्माद्युद्धस्य धर्मज्ञं जित्वा मा स्ववशं कुरु । तथेति व्याहृतं वाक्यं श्रुत्वाऽहं समुपागमः ॥२८॥
यथेच्छसि महाराज तथा कुरु तव प्रियम् । सा युद्धार्थं कृतमतिं सायुधा सिंहगामिनी ॥२९॥
निश्चला वर्तते भूप यद्योग्यं तद्विधीयताम् ।

न्यास उवाच

इत्याकर्ष्यं वक्षस्तस्य सुग्रीवस्य नराधिप ॥३०॥
यप्रच्छं भ्रातरं शूरं समीपस्थं महाबलम् ।

शुम्भ उवाच

भ्रातः किमत्र वर्तव्यं ब्रूहि सत्यं महामते ॥३१॥
नार्यका योद्धुक्कामाऽस्ति भगवान् जयति सा प्रतप्तम् । अहं गच्छामि सग्रामे त्वं वा गच्छ बगन्वित ॥३२॥
यद्रोचते निशुभाद्यं तत्कर्तव्यं मया किल ।

निशुम्भ उवाच

न मया न त्वया वीरं गतव्यं रणमूषनि ॥३३॥
प्रेमयस्व महाराज त्वरितं धूम्रलोचनम् । स गत्वा तारणे जित्वा गृहीत्वा चादलोचनाम् ३४॥
बाणमिष्यति शुभोऽत्र विवाहः सविधीयताम् ।

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तस्य शुभो भ्रातुः कनीयसः ॥३५॥

कोपात्संप्रेषयामास पार्श्वस्थं धूम्रलोचनम् ।

शुभ उवाच

धूम्रलोचन गच्छासु सैन्येन महताऽऽवृतः ॥३६॥

गृहीत्वाऽऽमय ता मुग्धा स्ववीर्यमदमोहिताम् । देवो वा दानवो वाऽपि मनुष्यो वा महाबलः ॥३७॥

तत्पाप्मिण्याहता प्रामो हंतव्यस्तरसा त्वया । तत्पाश्वर्वातिनी कालो हत्वा सगृह्य ता पुनः ॥३८॥

शीघ्रमत्र समागच्छ कृत्वा कार्यमनुत्तमम् । रक्षणीया त्वया साध्वी मुंचंती मृदुमार्गान् ३९॥

यत्नेन महता धीर मुदुदेहा कृशोदरो । तत्सहायाश्च हंतव्या ये रणे शस्त्रपाणयः ॥४०॥

सर्वथा सा न हंतव्या रक्षणीया प्रयत्नतः ।

व्यास उवाच

इत्यादिष्टस्तदा राजा तरसा धूम्रलोचनः ॥४१॥

प्रणम्य शुभं सैन्येन वृतः शीघ्रं ययौ रणे । असाधूना सहस्राणां पट्टया तेषां दृष्टया ॥४२॥

स ददर्श ततो देवी रम्योपवनसंस्थिताम् । दृष्ट्वा ता मृगशावाश्रीं विनयेन समन्वितः ॥४३॥

उवाच वचनं दलदणं हेतुमद्रसभूषितम् । शृणु देवि महाभागे शुभस्त्वद्विरहातुरः ॥४४॥

दूतं प्रेषितवान्पाद्वै तव नीतिविधारदः । रसभंगभयोद्विग्नः सामपूर्वं त्वमि स्वयम् ॥४५॥

नेताऽऽगत्य वचः प्रोक्तं विपरीतं वरानने । वचसा तेन मे भर्ता चित्ताविष्टमना नृपः ॥४६॥

यमुव रसमार्गज्ञे शुभः कामविमोहितः । दूतेन तेन न ज्ञात हेतुगर्भं वचस्तव ॥४७॥

यो मा जयति संग्रामे यदुक्तं कटिनं वचः । न ज्ञातस्तेन संग्रामो द्विविधः खलु मानिनि ॥४८॥

रतिजोऽथोत्साहजश्च पात्रभेदे विवक्षितः । रतिजस्त्वमि कामोऽक्षयोरुत्साहजः स्मृतः ॥४९॥

मुखदः प्रथमः कान्ते दुःखदश्चारिजः स्मृतः । जानाम्यहं वरारोहे भवत्या मानसं क्लि ॥५०॥

रतिसंग्रामभावस्ते हृदये परिवर्तते । इति सज्जं विदित्वा मा स्वस्त्यकाशं नराधिपः ५१॥

प्रेषयामास शुभोऽथ वलेन महताऽऽवृतम् । चतुराऽसि महाभागे शृणु मे वचनं मृदु ॥५२॥

भज शुभं त्रिलोकेन देवदर्पनिवर्हणम् । पट्टराजी प्रिया भूत्वा भूद्वय भोगाननुत्तमान् ॥५३॥

जेप्स्यति त्वा महाबाहुः दाम्भ कामबलार्थवित् । विचित्रान्द्रुहार्वास्तर्षोऽपि भावान्करिष्यति ५४॥

भविष्यति बालिवैयं तत्र वै नर्मसादिणी । एवं संग्रहयोगेन पतिर्मे परमार्थवित् ॥५५॥

त्रित्वा त्वां मुमयम्माया परिध्यातां करिष्यति । रक्तदेहां नशापातदन्तैश्च संवृत्ताधरात् ॥५६॥

स्वेदविश्रान्तं प्रभङ्गां त्वां संविषास्यति भूपतिः । भविता मानसः कामो रतिसंग्रामजस्तव ॥५७॥

दर्शनादश एवास्ते शुभ सर्वात्मना प्रिये । वचन कुरु मे पथ्य हितकृन्वापि पेशलम् ॥५८॥
जय शुभ गणाध्यक्ष माननोयातिमानिनी । मदभाग्याश्च ते नून ह्यस्त्रयुद्धप्रियाश्च ये ॥५९॥
न तदहं हि कान्ते त्व सदा सुरतवल्लभे । अशोभ कुरु राजान पादघातविकासितम् ॥
वकुल सीधुमेकेन तथा कुरवक कुरु ॥६०॥

इति श्राद्धेवीभागवते महापुराणे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा विररामासौ वचन धूम्रलोचन । प्रत्युवाच सदा काली प्रहस्य ललित वच ॥१॥
विदूषकोऽसि जातम त्व शैलूप इव भापसे । वृथा मनोरथाश्चित्त करोषि मधुर वदन् ॥२॥
बलवान्बलसयुक्त प्रेपितोऽसि दुरात्मना । कुरु युद्ध वृथा वाद मुच मूढमतऽधुना ॥३॥
हत्वा शुभ निशुभ च त्वदन्यान्वा बलाधिकान । देवी क्रुद्धा शराघातैर्व्रजिष्णति निजालयम् ॥४॥
क्वासौ भदमति शुभ वव वा विश्वविमोहिनी । अयुक्त खलु ससार विवाहविधिरेतयो ॥५॥
सिंही किं त्वत्तिकामार्ता जयुक कुस्ते पतिम् । करिणी गर्दभ वापि गवय सुरभि किमु ॥६॥
गच्छ शुभ निशुभ च वद सत्य वचो मम । कुरु युद्ध न चेदाहि पाताल तरसाऽधुना ॥७॥

न्यास उवाच

कालिकाया वच श्रुत्वा स दैरयो धूम्रलोचन । तामुवाच महाभाग क्रोधसरत्नलोचन ॥८॥
दुर्दशो त्वा निहत्याजौ सिंह च मदगवित्तम । गृहोत्थैना गमिष्यामि राजान प्रत्यह किल ॥९॥
रत्नमगमयात्कालि विभेभि त्विह साप्रथम् । नोचेत्वा निशितैर्वर्णैर्हं म्यद्य कल्हप्रिय ॥१०॥

कालिकोवाच

किं विकल्पसि भदात्मन्नाय धर्मो धनुष्मताम् । स्वभारया मुच विशिखा गतासि यमसनदि ॥११॥

न्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचन दैत्य सगृह्य कार्मक दृढम् । कालिका ता शरासारेवंवर्षातिशिलागितं ॥१२॥
देवास्तु प्रेक्षकास्तत्र विमानवरसंस्थिता । ता स्तुवतो जयेत्युबुदेवो वाक्पुत्रो गमा ॥१३॥
तयो परस्पर युद्ध प्रवृत्त चानिदारुणम् । प्राणसङ्गमदाशक्ति मुसलादिभिस्तटम् ॥१४॥
कालिका वाणपार्तस्तु हत्वा पूर्वं खरानय । धमञ्ज तद्रथ व्यूढ जहास च मुहुर्मुहु ॥१५॥
एवाय रयमारूढ कोपेन प्रज्वलन्निव । वाणवृष्टि चकारोशा कालिकोपरि भारत ॥१६॥
साऽपि चिच्छेद तरसा तस्य धाणानसगतान् । मुमोचान्यानुषवेगान्दानवोपरि कालिका ॥१७॥

तैर्वर्णिनिहतास्तस्य पाष्णिग्राहा सहस्रश । वभज च रय वेगात्सूत हत्वा खरानपि ॥१८॥
 चिच्छेद तद्धनु सद्यो वाणैररगसन्निभै । मुद चक्रेसुराणा सा शङ्खनाद तथाऽकरोत् ॥१९॥
 विरथ परिधं गृह्य सर्वलोहमय दृढम् । वाजगाम रथोपस्थ कुपितो धूम्रलोचन ॥२०॥
 वाचा निर्भर्त्सयन्काली कराल कालसन्निभ । अर्धं त्वा हनिष्यामि क्रूरुषे पिङ्गलोचने ॥२१॥
 इत्युक्त्वा सहसाऽऽगत्य परिध क्षिपते यदा । हुङ्कारेणैव त भस्म चकार तरसाविव ॥२२॥
 दृष्ट्वा भस्मीकृत दैत्य सीनिका भयविह्वला । चक्रुः पलायन सद्यो हा तातेत्यब्रुवन्पथि ॥२३॥
 देवास्त निहत दृष्ट्वा दानव धूम्रलोचनम् । मुमुक्षु पुष्पवृष्टिं ते मुदिता गगने स्थिता ॥२४॥
 रणभूमिस्तदा राजन्दाक्षणा समपद्यत । निहर्तुं दनिर्वैरश्वं खरैश्च वारणंस्तथा ॥२५॥
 गृध्रा वाका वटा श्येना वरफाजयुकास्तथा । ननृतुश्चक्रुश्च प्रेतान्पतितान् रणभूमिषु ॥२६॥
 अधिकं तद्रणस्यान त्यक्त्वा दूरस्थलातरे । गत्वा चकार चाप्युग्र शङ्खनाद भयप्रदम् ॥२७॥
 त श्रुत्वा दूरशब्दं तु शुभ सञ्चनि सस्यत । दृष्ट्वाऽयं दानवान्भग्नानागतान्हरिरोक्षितान् ॥२८॥
 छिन्नपादवराधाश्च भचकारोपितानपि । भग्नपृष्ठकटिप्रोवाङ्क्रदमानाननेकश ॥२९॥
 वीक्ष्य गुभो निशुभश्च यव गतो धूम्रलोचन । कथं भग्ना समायाता नानीता किं वरानना ॥३०॥
 सैन्यं कुत्र गतं मदा कथयतु यथोचितम् । कस्याय शङ्खनादोऽद्य श्रूयते भयवर्धन ॥३१॥

गणा ऊचुः

बलं च पातितं सर्वं निहतो धूम्रलोचन । कृतं कालिकया कर्म रणभूमावमानुषम् ॥३२॥
 शङ्खनादादिययास्तु गगन व्याप्य राजते । हर्षदं मुरसघाना दानवाना च शोककृत् ॥३३॥
 यदा निपातिता सर्वे तेन विसरिणा विभो । रथा भग्ना ह्याश्चैव बाणपातैर्विनाशिता ॥३४॥
 गगनस्या मुगश्चक्रुः पुष्पवृष्टिं मुदाविता । दृष्ट्वा भग्नं बलं सर्वं पातितं धूम्रलोचनम् ॥३५॥
 निश्चयस्तु कृतोऽस्माभिर्जयो नैव भवेदिति । विचारं कुरु राजेन्द्र मन्त्रिमन्त्रवित्तमै ॥३६॥
 विस्मयोऽयं महाराज यदेवा जगदभ्यका । भवद्भिः सह युद्धाय सस्यिता सैन्यवर्जिता ॥३७॥
 निर्भयैकाकिनी बाला सिंहास्त्रा मदीकटा । चित्रमेतं महाराज भासतेऽद्भुतमजसा ॥३८॥
 मधिर्या विग्रहो याऽऽ स्यान् निर्गणमेव च । मन्त्रयित्वा महाराजं कुरु वार्यं यथारुचि ॥३९॥
 सत्प्रतिघो बलं नास्ति तेषापि शत्रुतापन । पाष्णिग्राहा सुरा सर्वे भविष्यन्ति विलापदि ॥४०॥
 समये तत्प्रमोपस्यौ शातो च हरिदाकरो । लोकपाला समीपेऽद्य वर्तन्ते गगने स्थिता ॥४१॥
 रथोणाश्च गधर्वा बिभ्रता मानुषास्तथा । तत्सहायाश्च मतव्या समये सुरतापन ॥४२॥
 अस्माव मतिमानेन ज्ञायते सर्वयेदृशम् । अविद्याया महायाशा तत्कार्याणां न वाचन ॥४३॥
 एका नाशयितुं शक्य जगत्सर्वं पराचरम् । का नया दानवानां तु सर्वेषामिति निश्चयः ॥४४॥

इति ज्ञात्वा महाभाग यथा रुचिं तथा कुरु । हितं सत्यं मितं वाक्यं वत्सव्यमनुयायिभिः ॥४५॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तेषां शुभं परवलार्दनं । कनीयासं समानीयं प्रपच्छ-रहसि स्थितं ॥४६॥

भ्रातॄन् कालिकयाऽर्घ्यं निहतो घूम्रलोचनः । बलं च क्षातिं सर्वं गणाभ्यन्तां समागतां ॥४७॥

अंशिकां शखनाद वै करोति मदगविता । ज्ञानिना चैव दुर्ज्ञेयां गतिं कालस्य सर्वथा ॥४८॥

तूष्णं वज्रायते नूनं वज्रं चैव तूष्णायते । बलवान् बलहीनः स्याद्द्वयस्य गतिरोदृशी ॥४९॥

पृच्छामि त्वा महाभाग किं कर्तव्यमतं परम् । अभोग्या चाविका नूनं कारणादनं चागता ॥५०॥

युक्तं पलायनं वीरं युद्धं वा वद सत्वरम् । लघुं ज्येष्ठं विजानामि त्वामहं कार्यसंकटे ॥५१॥

निशुम्भ उवाच

न वा पलायनं युक्तं न दुर्गग्रहणं तथा । युद्धमेव परं श्रेयं सर्वसैवानयाऽनघ ॥५२॥

ससैन्योऽहं गमिष्यामि रणे तु प्रवराश्रितः । हत्वा तामागमिष्यामि तरसां स्वबलमिमाम् ॥५३॥

अथवा बलवद्देवादनमथा चेद्भविष्यति । मृतं मयि त्वया कार्यं विमृश्य च पुनः पुनः ॥५४॥

इति तस्य वचं श्रुत्वा शुम्भः प्रोवाच चानुजम् । तिष्ठ त्वं चङ्मुढो द्वौ गच्छेता बलसयुतौ ॥५५॥

शशकग्रहणापानं न युक्तं गजमोचनम् । चङ्मुढो महावीरो तां हतुं सर्वथा क्षमौ ॥५६॥

इत्युक्त्वा भ्रातरं शुभं समाप्य च महाबलौ । उवाच वचनं राजा चङ्मुढो पुरं स्थितौ ॥५७॥

गच्छतं चङ्मुढो द्वौ स्वसंयपरिवारितौ । हतुं तामबलां सोमं निर्लज्जां मदगविताम् ॥५८॥

गृहीत्वाऽपि निहत्याजौ कालिकापिगलोचनाम् । आगम्यतां महाभागो हृत्वा कार्यं महत्तरम् ॥५९॥

सा नायाति गृहीताऽपि गविता चाविका यदि । तदा वारणमहातोऽर्णहन्तव्याऽऽहवमजिता ॥६०॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पञ्चमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

अथ पट्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्याजसौ तदा वीरो चङ्मुढो महाबलौ । जग्मतुस्तत्संवाजौ सैन्येन महताऽन्वितौ ॥१॥

दृष्ट्वा तत्र स्थितां दवीं देवानां हितकारिणाम् । ऊचतुस्तौ महावीर्यौ तदा सामाश्रितं वचः ॥२॥

बाले त्वं किं न जानासि धूम्रं सुरबलार्दनम् । निशुम्भं च महावीर्यं तुरापाद्बिजयोद्धतम् ॥३॥

त्वमेकासि वरारोहे कालिकां सिंहसमुता । जेतुमिच्छसि दुर्बले धूम्रं सर्वबलान्वितम् ॥४॥

मतिदं कोऽपि ते नास्ति नारो वाऽपि नरोऽपि वा । देवास्त्वा प्रेरयत्येव विनाशाय तवैव ते ॥५॥

विमृश्य कुरु तन्वमि कार्यं स्वपरयोर्वलम् । अष्टादशभुजत्वात्त्वं सर्वं च कुरुष्व मृषा ॥६॥

किं भुजैर्बहुभिर्व्यर्थैरायुधै किं श्रमप्रदे । शुम्भस्याग्रे सुराणा वै जतु समरशालिन ॥७॥
 ऐरावतकरच्छेत्तुर्दन्तिदारणकारिण । जयिन सुरसधाना कार्यं कुरु मनोगतम् ॥८॥
 वृथा गर्वायसे कान्ते कुरु मे वचन प्रियम् । हिन तव विशालालि सुखद दुःखनाशनम् ॥९॥
 दुःखदानि च कार्याणि त्याज्यानि दूरतो बुधै । सुखदानि च सेव्यानि शास्त्रतत्त्वविशारदै ॥१०॥
 चतुरासि पिकालापे पश्य शुम्भबलं महत् । प्रत्यक्ष सुरसधाना मर्दनेन महोदयम् ॥११॥
 प्रत्यक्ष च परित्यज्य कृथवानुमितिं किल । सदेहसहिते कार्ये न विपश्चित्प्रवर्तते ॥१२॥
 शत्रु सुराणा परम् शुम्भ समरदुर्जय । तस्मात्त्वा प्रेरयत्यत्र देवा दैत्येशपीडिता ॥१३॥
 तस्मात्तद्वचनं स्तिग्धैर्वचिताऽस्ति शुचिस्मिते । दुःखाय तव देवाना शिक्षा स्वार्थस्य साधिका ॥१४॥
 कार्यमित्रं परिक्षिप्य धर्ममित्रं समाश्रयत । देवा स्वार्थपरा कामं स्वामहं सत्यमब्रवीम् ॥१५॥
 भज शुम्भं सुरेशानं जेतारं भुवनश्वरम् । चतुर सुन्दरं दूरं कामशास्त्रविशारदम् ॥१६॥
 ऐश्वर्यं सर्वलोकानां प्राप्स्यसे शुम्भशासनात् । निश्चयं परम् कृत्वा भर्तारं भज शोभनम् ॥१७॥

न्यास उवाच-

इति तस्य वचं श्रुत्वा चण्डस्य जगदम्बिका । मेघगम्भीरनिनदं जगज्जं पुनुरब्रवीत् ॥१८॥
 गच्छ जाल्म मृपा किं त्वं भापसे वचक वच । त्यक्त्वा हरिहरादींश्च शुम्भं कस्माद्भुजे पतिम् ॥१९॥
 न मे कश्चित्पतिः कार्यो न कार्यं पतिना सह । स्वामिनी सर्वभूतानामहमेव निशामय ॥२०॥
 शुम्भा मे बह्वो दृष्टा निशुम्भाश्च सहस्रशः । धातिताश्च मया पूर्वं शतशो दैत्यदानवा ॥२१॥
 ममाग्रे देववृक्षानि विनष्टानि युगे युगे । नाशं यास्यति दैत्यानां यूयानि पुनरद्य वै ॥२२॥
 बाल एवागतोऽस्त्यत्र दैत्यसंहारकारक । वृथा त्वं कुरुषे यत्नं रक्षणायामसतते ॥२३॥
 कुरु युद्धं वीरपरमरक्षायै त्वं महामते । मरणं भावि दुस्त्याज्यं यतो रक्ष्यं महारमभि ॥२४॥
 किं ते कार्यं निगुम्भेन गुम्भेन च दुरारमना । वीरधर्मं परं प्राप्य गच्छ स्वर्गं सुरालयम् ॥२५॥
 गुम्भो निगुम्भश्चैवान्यं यं चात्र तव वायवा । सर्वे तवानुगा पश्चादागमिष्यति संप्रतम् ॥२६॥
 क्रमशः शयंदेत्यानां परित्याम्यस्य सदायम् । विषादं त्यज्य भदात्मकुरु युद्धं विद्यापते ॥२७॥
 स्वामहं निहप्यामि भ्रातरं तव संप्रतम् । ततः शुम्भं निगुम्भं च रत्नबीजं मदोत्पटम् ॥२८॥
 अस्माश्च दानवान्परान्हात्वाऽहं समरागणे । गमिष्यामि यथास्थानं तिष्ठ वा गच्छ वा द्रुतम् ॥२९॥
 गृहाणास्त्रं द्रुतं द्रुतं कुरु युद्धं मयाऽपुना । विजित्पसि मृपा वाक्यं सर्वथा कातरप्रियम् ॥३०॥

न्यास उवाच-

तपस्य प्रेरितो दैत्यो चण्डमुखो ब्रूयान्वितो । पयासाब्दं तरसा धोरं चक्रतुर्बलदपितो ॥३१॥
 शशिं दंतस्वनं चक्रे पूरयन्तीं दिशो दगं । मितोऽस्ति शुनिमस्तावप्रादं ममकरोऽहो ॥३२॥

तेन नादेन शक्राद्या जहर्पुर्मरास्तदा । मुनयो यक्षगधर्वा सिद्धा साध्याश्च कितरा ॥३३॥
युद्ध परस्पर तत्र जात कातरभोतिदम् । चडिकाचण्डयोस्तोत्र बाणखड्गगदादिभि ॥३४॥
चण्डमुक्ताञ्छरान्देवी चिच्छेद निशितं शरं । मुमोच पुनस्त्रात्राराचाश्चडिका पत्रगानिव ॥३५॥
गगन छादित तत्र सग्रामे विशिखैस्तदा । शलभैरिव मेघान्ते कर्पकाणा भयप्रदं ॥३६॥
मुण्डोऽपि सैनिकै साधं पपात तरसा रणे । मुमोच बाणवृष्टिं वै क्रुद्ध परमदारुण ॥३७॥
बाणजाल महद्दृष्ट्वा क्रुद्धा तत्राबिका भृशम् । कोपेन वदन तस्या बभूव घनसन्निभम् ॥३८॥
कदलीपुष्पनेत्र च भ्रुकुटोकुटिल तदा । निष्क्रान्ता च तदा काली ललाटकलाद् द्रुतम् ॥
व्याघ्रधर्माबरा क्रूरा गजचर्मोत्तरीयका । मुडमालाधरा धोरा शुष्कत्रापीसमोदरा ॥४०॥
खड्गपाशधराऽतीव भीषणा भयदायिनी । खट्वागधारिणी रौद्रा कालरात्रिरिवापरा ॥४१॥
विस्तोर्णवदना जिह्वा चालयती मुहुर्मुहु । विस्तारजघना वेगाजघानासुरसैनिकान् ॥४२॥
करे कृत्वा महावीरास्तरसा सा ह्वान्विता । मुखे चिक्षेप दैतेयान्पिपेय दशनं शनै ॥४३॥
गजान्घटावितान्हुस्ते गृहीत्वा निदधे मुखे । सारोहान्भक्षयित्वाजी साट्टहास चकार ॥४४॥
तथैव तुरगानुष्टास्तथा सारथिभि सह । निक्षिप्य वक्त्रे दशनैश्चर्वयतिभैरवम् ॥४५॥
हृयमान बल प्रेक्ष्य चडमुण्डो महासुरौ । छादयामासतुदेवी बाणासारैरनतरं ॥४६॥
चडश्चण्डकरच्छाय चक्र चक्रधरागुधम् । चिक्षेप तरसा देवी नवाद च मुहुर्मुहु ॥४७॥
नदत वीभ्य त काली रथाग च रविप्रभम् । बाणेनैकेन चिच्छेद सुप्रभ तत्सुदर्शनम् ॥४८॥
■ जघान शरैस्तीक्ष्णैश्चण्ड चडी शिलाशितं । मूर्च्छितोऽसौ पपातोर्व्या देवीबाणादितो भृशम् ॥४९॥
पतित भ्रातर वीक्ष्य मुण्डो दुःखादितस्तदा । चकार शरवृष्टिं च कालिकोपरि कोपत ॥५०॥
चडिका मुण्डनिर्मुक्ता शरवृष्टिं सुदारुणाम् । ईपिकास्त्रैर्बलान्मुक्तैश्चकार तिलश क्षणात् ॥५१॥
अर्धचन्द्रेण बाणेन ताडयामास त पुन । पतितोऽसौ महावीर्यो मेदिन्या मदवर्जित ॥५२॥
हाहाकारो महानासीदानवाना बले तदा । जहर्पुर्मरा सर्वे गगनस्या गतव्यया ॥५३॥
विहाय मूर्छां चडस्तु समूह महती गदाम् । तरसा ताडयामास कालिका दक्षिणे मुजे ॥५४॥
वचयित्वा गदाघात त बबध महासुरम् । तरसा बाणपासेन मन्त्रमुक्तेन कालिका ॥५५॥
उत्थितस्तु तदा मुण्डो बद्ध दृष्टानुज बलात । आजगाम सुसन्नद्ध शक्तिं कृत्वा करे दृढम् ॥५६॥
आगच्छत तदा कालो दानव वास्य सत्वरम् । बबध तरसा त तु द्वितीय भ्रातर भृशम् ॥५७॥
गृहीत्वा तौ महावीर्यौ चडमुण्डो वशाविव । कुर्वन्तौ विपूल हासमाजगमाविका प्रति ॥५८॥
आगत्य तामपोवाच गृहाणेमी पणू प्रिये । रणयज्ञार्थमानीतो दानवो रणदुर्जयौ ॥५९॥
सावानीतो तदा वीक्ष्य चडिवा तौ वृकाविव । अविका कालिका ग्राह माधुरीसमूर्तं वच ॥६०॥

वध मा कुरु मा मुच चतुरासि रणप्रिये । देवाना कार्यसंसिद्धि कर्तव्या तरसा त्वया ॥६१॥

व्यास उवाच

इति तस्या वच श्रुत्वा कालिका प्राह ता पुन । युद्धयज्ञोऽतिविख्याते खड्गे यूपे प्रतिष्ठिते ॥६२॥

आलम्भ च करिष्यामि यथा हिंसा न जायते । इत्युक्त्वा सा तदा देवी खड्गेन शिरसी तयो ॥

धकर्त तरसा काली पपी च रुंधिर मुदा । एव दैत्यौ हतौ दृष्ट्वा मुदितोवाच आविका ॥६४॥

कृत वार्य सुराणा ते ददाम्यद्य वर शुभम् । चण्डमुडौ हतौ यस्मात्तस्मात्ते नाम कालिके ॥

चामुडति सुविख्यात भविष्यति धरातले ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चण्डमुडवधे षड्विंशोऽध्याय ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हतौ तौ दानवी दृष्ट्वा हृतयोपाश्र सैनिका । पलायन तत कृत्वा जम्मु सर्वे नृप प्रति ॥ १ ॥

मित्राणा विशिष्टै केचित्त्वेचिच्छिन्नकरास्तथा । रुधिरस्रावदेहाश्च रुदतोऽभिभयु परे ॥ २ ॥

गत्वा दैत्यपतिं सर्वे चक्रुर्बुवारव मुदु । रक्ष रक्ष महाराज भक्षयस्मद्य काटिका ॥ ३ ॥

तथा हतौ महावीरौ चण्डमुडौ सुरार्दनौ । भद्रिता सैनिका सर्वे यय भग्ना भयातुरा ॥ ४ ॥

भीतिद च रणस्थान कृत पालिकाया प्रभो । पातितर्जजबीरादर्वादिसेरूपदातिभि ॥ ५ ॥

गोपितौ भवहा कृत्वा कृता मासातिवर्दना । वेशादीवलिनी भग्गरयचक्रविराजिता ॥ ६ ॥

छिन्नवाह्यादिमत्स्यादृषा क्षीर्पतुयीजलान्विता । भयदा कातराणा वै सुराणा मोदवर्धिनी ॥ ७ ॥

कुलं रक्ष महाराज पातालं गच्छ सत्वरम् । ब्रुद्धा देवी क्षय सद्य करिष्यति न सशय ॥ ८ ॥

पिहोऽपि भक्षयत्याजो दानवा दनुजेश्वर । तथैव कालिका देवी हति पाण्डुरतेजसा ॥ ९ ॥

तस्मात्त्वमपि राजेन्द्र मरणाय मृषा भतिम् । करापि महितो भ्रान्ता घुम्भेन पुषितासय ॥१०॥

वि करिष्यति नार्येषा ब्रूरा कुरुविनाशिनो । यस्या हतार्महाराज हतुमिच्छसि बांधवा ॥११॥

दैवाधीनो महाराज लाघे जयपुरात्रयी । अल्पायय मद्ददु रा बुद्धिमात्र प्रहृष्यत् ॥१२॥

पित पदम विधे कर्म मदधीन जगत् प्रभो । निहता रागाद्या सर्वे म्रिया पदरेव पात्राया ॥१३॥

जेता त्व शौरपालां संययुक्तो हि सार्धतम् । एषा प्रायश्चित्ता यात्रा युद्धायत मुगधम् ॥१४॥

पुरा स्वया तमनां पुण्डरे दधतायन । वरदानाय सप्राप्तो वत्सा गैरविनामह ॥१५॥

पात्रोत्तमस्य महाराज वर वरय मुदत । सदा स्वपात्रमस्तव च प्रापित वस्त्राणि ॥१६॥

देवर्षयमप्युच्यन्ते ॥ भवमरण मय । सर्पविप्रवर्यगम्य पुनिहृषाचरादपि ॥१७॥

तस्मात्त्वा हतुकामेया प्राप्ता योषिद्वरा प्रभो । मुद्ध मा कुरु राजेन्द्र विचार्यैव धियाऽधुना ॥१८॥
 देवी होषा महामाया प्रकृति परमा मता । कल्पातकाले राजेन्द्र सर्वसंहारकारिणी ॥१९॥
 उत्पादयिनी लोकानां देवानामीश्वरी शुभा । त्रिगुणा तामसी देवी सर्वशक्तिसमन्विता ॥२०॥
 अजय्या चाक्षया नित्या सर्वज्ञा च सदोदिता । वेदमाता च गायत्री सध्या सर्वसुरालया ॥२१॥
 निर्गुणा सगुणा सिद्धा सर्वसिद्धिप्रदाऽव्यया । आनन्दाऽऽनन्ददा गौरी देवानामभयप्रदा ॥२२॥
 एव ज्ञात्वा महाराज वैरभाव त्यजानया । शरणं व्रज राजेन्द्र देवी त्वा पालयिष्यति ॥२३॥
 आशाकरो भवैतस्या सजीवय निज कुलम् । हतदोषाश्च ये दैत्यास्ते भवतु चिरायुष ॥२४॥

व्यास उवाच

इति तेषां वचं श्रुत्वा शुभं सुरवल्गदन । उवाच वचनं तथ्यं वीरवर्यं गुणावितम् ॥२५॥

शुभ उवाच

मानं कुर्वंतु भो मदा यूयं भग्ना रणाजिरात । शीघ्रं गच्छत पाताल जीविताशा बलीयसी ॥२६॥
 दैवाधीन जगत्सर्वं का चिन्ताऽत्र जय मम । दवास्तर्क्य ब्रह्माद्या दैवाधीना वयं यथा ॥२७॥
 ब्रह्मा बिष्णुश्च रुद्रोऽयं यमोऽग्निर्वरुणस्तथा । सूर्यश्चन्द्रस्तथा शक्र सर्वे दैववशा किल ॥२८॥
 का विता तर्हि मे मदा यद्भावि तद्भविष्यति । उद्यमस्तादृशो भूयादृशी भवितव्यता ॥२९॥
 सर्वथैव विचार्यैव न शोचति बुधा क्वचित् । स्वधर्मं न त्यजतीह ज्ञानिनो मरणाद्भूयात् ॥३०॥
 सुखं तु ख तथैवायुर्जीवितं मरणं नृणाम् । काले भवति सप्राप्ते सर्वथा दैवनिमित्तम् ॥३१॥
 ब्रह्मा पतति काले स्वे बिष्णुश्च पार्वतीपति । नाशश्छेत्त्यायुषोऽंते सर्वे दवा सवासवा ॥३२॥
 तथाऽहमपि कालस्य वशम् सर्वथाऽधुना । नाशं जय वा गतास्मि स्वधर्मपरिपालनात् ॥३३॥
 आहूताऽप्यनया कामं युद्धमावल्या किल । कथं पलायनपरो जीवेय शरदा शतम् ॥३४॥
 कारिण्याभ्यद्य सप्राप्तं यद्भावि तद्भवतिह । जयो वा मरणं वाऽपि स्वाकरामि यथा तथा ॥३५॥
 दैवमिष्यति विद्रासो यदभ्युद्यमवादिनः । युक्तिशून्यं वक्षस्तथा ये जानत्यभिभाषितुम् ॥३६॥
 उद्यमेन विना कामं न सिध्यन्ति मनोरथाः । कातरा एव जल्पति यद्भाव्यं तद्भविष्यति ॥३७॥
 अदृष्टं यत्प्रभूदा प्रवदन्ति न पण्णिता । प्रमाणं तस्य सत्त्वं किमदृश्यं दृश्यत कथम् ॥३८॥
 अदृष्टं क्वापि नृपे स्यादप्य मूलविभीषिका । श्वलभ्यं विजैर्वैपा दुःखं चित्तस्य धारणा ॥३९॥
 चतुरसमाप सविष्टा सस्यितापाष्टवारिणी । उद्यमेन विना पिष्टं न भवत्येव सर्वथा ॥४०॥
 उद्यमे च कृतं कार्यं सिद्धिं यात्येव सर्वथा । कदाचित्तस्य न्यूनत्वे कार्यं नैव भवेदपि ॥४१॥
 देवा कालं च विज्ञाय स्वबलं शत्रुज बलम् । कृतं कार्यं भवत्येव बहूस्पतिवचो यथा ॥४२॥

व्यास उवाच

इति निश्चित्य दैत्येन्द्रो रत्नवीजं महासुरम् । प्रेषयामास सप्राप्ते संन्येनं महतावृतम् ॥४३॥

शुम्भ उवाच

रक्तबीज महाबाहो गच्छ त्वं समरागणे । कुरु यद्ध महाभाग यथा ते बलमाहितम् ॥४४॥

रक्तबीज उवाच

महाराज न ॥ कार्या चिन्ता स्वल्पतरापि वा । अहमेना हनिष्यामि करिष्यामि वशे तव ॥४५॥

पश्य मे युद्धचातुर्यं क्वेय बाला सुरप्रिया । दासो तऽहं करिष्यामि जित्वमां समरे बलात् ॥४६॥

व्यास उवाच

इत्याभाष्य कुरुश्रेष्ठ रक्तबीजो महासुर । जगाम रथमारुह्य स्वसैन्यपरिवारित ॥४७॥

हस्त्यश्वरथपादातबन्धैश्च परिवेष्टित । निर्जगाम रथाब्जो देवी शैलोपरि स्थिताम् ॥४८॥

तमागतं समालोक्य देवीशङ्खमवाधत् । भयं स्रवद्वैत्यानां देवानां मोदवर्धनम् ॥४९॥

श्रुत्वा शङ्खस्वनं चोमं रक्तबीजोऽसिवेगवान् । गत्वा समीपे चामुण्डा वभाषे वचनं मृदु ॥५०॥

रक्तबीज उवाच

बाले किं मां भीषयसि मत्वा त्वं कातरं प्रिये । शङ्खनादनं तं बद्धिं वेत्सि किं धूम्रलोचनम् ॥५१॥

रक्तबीजोऽस्मि नाम्नाऽहं त्वत्सकाशमिहागत । युद्धेच्छां चरित्कालापे सज्जा भयं भयं न मे ॥५२॥

पश्याद्यं मे बलं काते वृष्टा यं कातरास्त्वया । नाहं पत्तिगतस्तथा कुरु युद्धं यथच्छसि ॥५३॥

बुद्ध्याश्च सेविता पूर्वं नीतिशास्त्रं श्रुतं त्वया । पठितं चायं विज्ञानं विद्वदोष्टो कृताऽथवा ॥५४॥

साहित्यतन्त्रविज्ञानं च वेत्सि तव सुन्दरि । शृणु मे वचनं पथ्यं तथ्यं प्रमितिबहुतम् ॥५५॥

रसानां च नवानां वै द्वावेव मुख्यता गते । शृङ्गारकं शातिरसो विद्वज्जनसभासु च ॥५६॥

तयोः शृङ्गार एवादौ नृपभाव प्रतिष्ठित । विष्णुर्लक्ष्म्या सहास्ते वै सावित्र्या चतुरानन ॥५७॥

शङ्खेन्द्रं शैलसुतया शङ्करं सह शेरते । वस्त्या वृक्षो भृगो भृग्या कपोत्या च कपोतक ॥५८॥

एव सर्वे प्राणभूतं सयोगरसिका भृशम् । अप्राप्तभोगविभवा ये चाग्नये कातरा नरा ॥५९॥

भवन्ति यतयस्ते वै मूढा दैवेन वञ्चिता । अससाररसज्ञास्ते वञ्चिता वञ्चनापरैः ॥६०॥

मधुरालापनिपुणं रतां शातिरसे हि ते । क्व ज्ञानं क्व च वैराग्यं वर्तमाने मनोमवे ॥६१॥

लोभे क्रोधे च दुर्धर्मे मोहे सति विनाशवे । तस्मात्त्वमपि बल्याणि कुरु कातं मनोहरम् ॥६२॥

शुम्भं सुराणां जेतारं निशुम्भं वा महाबलम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा रक्तबीजोऽशौ विरराम पुरं स्थित ॥६३॥

श्रुत्वा जहास चामुण्डा कालिनां चाविना सथा ।

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

अथाष्टाविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

कृत्वा हास्य ततो देवी तमुवाच विशापते । मेघगम्भीरया वाचा युक्तियुक्तमिदं वच ॥१॥
 पूर्वमेव मया प्रोक्तं मन्दात्मन्किं विकल्पसे । दूतस्याग्रे यथायोग्यं वचनं हितसंयुतम् ॥२॥
 सदृशो मम रूपेण बलेन विभवेन च । त्रिलोक्या यदि कोऽपि स्यात्तं पतिं प्रवृणोम्यहम् ॥३॥
 ब्रूहि शुम्भ निशुभं च प्रतिज्ञा मे पुरा कृता । तस्माद्युद्धयस्व जित्वा मां विवाहं विधिवत्कुरु ॥४॥
 एव वै तदाशया प्राप्तस्तस्य कार्यार्थसिद्धये । सग्रामं कुरु पातालं गच्छ वा पतिना सह ॥५॥

न्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं देव्या स दैत्योऽमर्षपूरितः । मुमोच तरसा बाणान्सिंहस्योपरि दारुणान् ॥६॥
 अम्बिका ताञ्छरान्बीक्ष्य गगने पत्रगोपमान् । चिच्छेद सायकंस्तीक्ष्णैर्लघुहस्ततया कणात् ॥७॥
 अन्यैर्जघान विशिखं रक्तबीजं महासुरम् । अविका चापनिमुक्तं कर्णाकुट्टं शिलाशितं ॥८॥
 देवीवाणहतं पापी मूर्च्छामाप रथोपरि । पतिते रक्तबीजे तु हाहाकारो महानभूत् ॥९॥
 सैनिकाश्चूड्मुशु सर्वे हता स्म इति चाबुधन । ततो बुबारव्यं श्रुत्वा शुम्भ परमदारुणम् ॥१०॥
 उद्योगं सर्वसैन्यानां दैत्यानामादिदेश ह ।

शुम्भ उवाच

निर्यान्तु दानवा सर्वे कावोजा स्ववलंबृता ॥११॥
 अन्येऽप्यतिबला दूरा कालकेया विशेषतः ।

न्यास उवाच

इत्याज्ञप्तं बलं सर्वं शुम्भेन च चतुर्विधम् ॥१२॥
 निर्जगाम मदाविष्ट देवी समरमण्डले । तमागतं समालोक्य चडिका दानवं बलम् ॥१३॥
 घण्टानादं चकाराशु भीषणं भयदं मुहुः । ज्यास्वनं शङ्खनादं च चकार जगदबिका ॥१४॥
 तेन नादेन सा जाता काली विस्तारितानना । श्रुत्वा तन्निनदं घोरं सिंहो देव्याश्च बाहनम् ॥१५॥
 जगज्जं सोऽपि वलवाञ्जनयन्मयमद्भुतम् । तन्निनादमुपश्रुत्य दानवा क्रोधमूर्छिता ॥१६॥
 सर्वे चिदिपुरस्त्राणि देवीं प्रति महावलाः । तस्मिन्नेवायते युद्धे दारुणे लोमहर्षणे ॥१७॥
 ब्रह्मादीनां च वेदानां शक्तयश्चण्डिका ययुः । यस्य देवस्य यद्रूपं यया भूषणबाहनम् ॥१८॥
 तादृग्रूपस्तदा देव्यं प्रययुः समराङ्गणे । ब्रह्माणो वरटाखटा साग्नमूत्रवमण्डलु ॥१९॥
 आगता ब्रह्मण शक्तिर्ब्रह्माणोनि प्रतिश्रुता । वेण्वी गरुडान्धा शङ्खचक्रगदाधरा ॥२०॥

पद्महस्ता समायाता पीतांबरविभूषिता । शाङ्करी तु वृषारूढा त्रिशूलवरधारिणी ॥२१॥
 अर्धचन्द्रधरा देवी तयाऽहिवलया शिवा । कौमारो शिखिसरूढा शक्तिहस्ता धरानना ॥२२॥
 युद्धकामा समायाता कार्तिकेयस्वरूपिणी । इन्द्राणी सुध्रुवदना सुश्वतगजवाहना ॥२३॥
 वज्रहस्ताऽतिरोपाढया सग्रामामिमुखी ययौ । वाराही सूकराकारा प्रौढप्रेतासना मता ॥२४॥
 नारसिंही नसिंहस्य विभ्रती सदृश वपु । याम्या च महिषारूढा दण्डहस्ता भयप्रदा ॥२५॥
 समायाताऽथ सग्रामे यमरूपा गुचिस्मिता । तथैव वारणी शक्ति कौबेरी च मदोत्कटा ॥२६॥
 एवविधास्तथाकारा ययु स्वस्ववलंबृता । आगतास्ता समालोक्य देवी मुदमवाप च ॥२७॥
 स्वस्या मुमुदिरे देवा दैत्याश्च भयमाययु । तामि परिवृतस्तत्र शङ्करो लोकशङ्कर ॥२८॥
 समागत्य च सग्रामे चण्डिकामित्युवाच ह । हेयतामसुरा शीघ्र देवाना कायसिद्धये ॥२९॥
 निशुभ चैव शुभ च य चाय दानवा स्थिता । हवा दैत्यवल सर्वं कृत्वा च निर्भय जगत ॥३०॥
 स्वानि स्वानि च घिष्ण्यानि सभागच्छतु शक्तय । देवा यज्ञभुज सतु ब्राह्मणा यजन रता ॥३१॥
 प्राणिन सतु सतुष्टा सर्वे स्यावरजगमा । क्षम यातु तयोत्पाता इत्यथ तथा पुन ॥३२॥
 घना काले प्रवर्षतु कृपिर्वहुफला तथा ।

व्यास उवाच

एव नुवति देवो शङ्कर लोकशङ्कर ॥३३॥
 चण्डिकाया शरीरात्तु निगता शक्तिरद्भुता । भोषणाऽतिप्रचडा च त्रिवाद्यतमिनादिनी ॥३४॥
 घोररूपाऽथ पञ्चास्यमित्युवाच स्मितानना । दवदेव ब्रजानु त्व दैत्यानामधिप प्रति ॥३५॥
 दूतत्वं कुरु कामार गृहि शुम्भ स्मराबुलम । निगुम्भ च मदोत्पिक्त वचनामम शङ्कर ॥३६॥
 मुक्त्वा त्रिविष्टप यात यूय पाताङ्मानु वै । देवा स्वर्गे सुसयातु तुरापाट स्यासन् शुभम ॥३७॥
 रुभन्ता त्रिदिव स्यान् यामागाश्च देवता । जीवितच्छा च मुष्माव यदि स्यात्तु महत्तरा ॥३८॥
 तर्हि गच्छत पाताल तरसा यत्र दानवा । अथवा बलमास्याय युद्धेच्छा मरणाय चत ॥३९॥
 तदाऽऽगच्छतु तृप्पतु मर्त्तिवा पिणितन व ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा धवन तस्या गुप्ताणिस्त्वरारिचन ॥४०॥
 गत्वाऽह दीयराजान गुम्भ सदसि सस्यितम् ।
 शिव उवाच
 राजदूतो ह्यमवायाजिपुरांतरगे हर ॥४१॥
 त्वयस्वामिहासतो हित वतु तवानिगम् । त्वयवा म्यग तथा भूमि यय गच्छन् सचरम् ॥

पाताल यत्र प्रह्लादो बलिश्च बलिना वर । अथवा मरणेच्छा चेतर्ह्यगिञ्जत सत्वरम् ॥४३॥
सग्रामे वो हनिष्यामि सर्वनिवाहमाशु वै । इत्युवाच महाराज्ञी युष्मत्कल्याणहेतवे ॥४४॥

न्यास उवाच

इति दैत्यवरान्देवी वाक्यममृतसन्निभम् । हितकृच्छ्रावयित्वा स प्रत्यायातश्च शूलभूत् ॥४५॥
ययाऽसौ प्रेरितः शम्भुर्दत्तत्वे दानवान्प्रति । शिवदूतीति विख्याता जाता निभुवनेऽखिले ॥४६॥
तैऽपि श्रुत्वा वचो देव्या शङ्कुरोक्तं तु दुष्करम् । युद्धाय निर्ययुः शीघ्रं दक्षिताः क्षत्रपाणय ॥४७॥
तरसा रणमागत्य क्षण्डिका प्रति दानवा । निर्जघ्नुश्च शरैस्तीक्ष्णैः कर्णाकुटैः शिलाशितैः ॥४८॥
कालिकामूलपातैस्तान् गदाशक्तिविदारितान् । कुर्वन्ती व्यचरन्त न भक्षयती च दानवान् ॥४९॥
धम्मण्डलजलाक्षेपगतप्राणान् महाबलान् । ब्रह्माणो चाकरोत्त न दानवान्समरागणे ॥५०॥
माहेश्वरी वृषारूढा त्रिशूलेनातिरहसा । जघान दानवान्सख्ये पातयामास भूतले ॥५१॥
वैष्णवी चक्रपातन गदाघातेन दानवान् । गतप्राणाश्चकाराशु चोत्तमागविद्विजितान् ॥५२॥
ऐन्द्रीश्चक्रप्रहारेण पातयामास भूतले । ऐरावतकराघातपीडितान्दैत्यपुत्रवान् ॥५३॥
वाराहीतुङ्गघातेन दष्टाग्रपातनेन च । जघान शेषसमुक्ताः शतशो दैत्यदानवान् ॥५४॥
नारसिंही नखैस्तीक्ष्णैर्विदारितान्दैत्यपुत्रवान् । भक्षयती चचाराजौ तनाद च मुहुर्मुहुः ॥५५॥
शिवदूती सादृहास पातयामास भूतले । ताश्चखादाय चामुडा कालिका च त्वरान्विता ५६॥
शिखिमस्या च कौमारी कर्णाकुटैः शिलाशितैः । निजघान रणे शत्रुदेवानां च हिताय वै ॥५७॥
धारुणीपाशसद्धान्दैत्यान्समरमस्तके । पातयामास तत्पृष्ठे मूर्छितांगतचेतनान् ॥५८॥
एव मातृगणेनाजावतिवीर्यपराक्रमम । मर्दित दानवः सेयः पलायनपरः ह्यभूत् ॥५९॥
बुधारवस्तु सुमहानभूतत्रय बलाणवे । पुष्पवर्ष्टि तदा देवाश्चक्रुर्देव्या गणोपरि ॥६०॥
तच्छ्रुत्वा निनद धार जयशब्दं च दानवा । रक्तव्राजश्चक्रपाणुः दष्टा दैत्यान्पलायितान् ॥६१॥
गर्जमानास्तथा दशान्वीक्ष्य दैत्यो महाबलः । रक्तवीजस्तु तजस्वा रणमम्याययौ तदा ॥६२॥
सायुधो रयसविष्टः कुर्वञ्ज्याशब्दमद्भुतम् । आनगाम तदा दवी क्रोधरक्तेक्षणोद्यन ॥६३॥

इति श्रीदशमागणत महापुराणे पञ्चमस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

यरदानमिदं तस्य दानवस्य निपातितम् । अत्यद्भुततरं राक्षसं सत्तद्व्यवाम्यहम् ॥१॥
तस्य दहादत्तविदुर्यदा पवनः भूतले । समुत्पन्नं हिनेयास्तद्रूपास्तत्तरात्रमा ॥२॥

असंस्याता महावीर्या दानवा रक्तसंभवाः । प्रभवन्त्विति रुद्रेण दत्तोऽस्त्यत्यद्भुतो वरः ॥३॥
 स तेन वरदानेन दपितः क्रोधसंयुतः । अध्यगात्तरसा संख्ये हंतुं देवी सकालिकाम् ॥४॥
 स दृष्ट्वा वैष्णवी शक्तिं गरडोपरि संस्थिताम् । शक्त्या जघान दैत्येन्द्रस्ता वै कमललोचनाम् ॥५॥
 गदया वारयामास शक्तिः सा शक्तिसंयुता । जताटयच्च चक्रेण रक्तबीजं महासुरम् ॥६॥
 रयागहतदेहात्तु बहु सुखाव शोणितम् । वज्राहतगिरिः शृंगाग्निर्हरा इव गैरिका ॥७॥
 यत्र यत्र यदा भूमौ पतन्ति रक्तविंदवः । समुत्तस्युस्तदाकाराः पुण्याश्च सहस्रशः ॥८॥
 ऐन्द्री तमसुरं पोरं वधेणाभिजघान च । रक्तबीजं क्रुधाविष्टा निःससार च शोणितम् ॥९॥
 सतस्तत्सतज्जाज्जाता रक्तबीजा ह्यनेकशः । तद्भीर्याश्च तदानाराः सायुधा मुदमुर्भदाः ॥१०॥
 ब्रह्माणी ब्रह्मदंष्ट्रेण कुपिता ह्यहनद्भुजम् । माहेश्वरी त्रिशूलेन वारयामास दानवम् ॥११॥
 नारसिंही नखाघातैस्तं विव्याध महासुरम् । अहनत्तुङ्घातेन क्रुद्धा तं राक्षसाधमम् ॥१२॥
 कौमारी च तथा शक्त्या वरास्येनमताडयत् । सोऽपि वृद्धः शरासारैर्विभेद निशितैश्च ताः ॥१३॥
 गदाशक्तिप्रहारस्तु मातुः सर्पाः पुंभवपुंयक् । शक्तयस्तं शराघातैर्विष्यधुस्तदप्रबोहिताः ॥१४॥
 तस्य शस्त्राणि चिच्छेद चंडिका स्वशरैः शितैः । जघानान्यैश्च विशिर्गस्तं देवी कुपिता भुजम् ॥१५॥
 तस्य देहाच्च मुग्धाव रथिरं बहुधा तु यत् । तस्मात्सत्सुदृशाः शूराः प्रादुरासन्सहस्रशः ॥१६॥
 रक्तबीजैर्जगद्घातं रथिरोपसमुद्भवैः । सन्नादैः गापुर्षः कामं कुर्वन्निपुण्ड्रमद्भुतम् ॥१७॥
 प्रहरंतश्च तान्दृष्ट्वा रक्तबीजाननेकशः । भयभीताः मुरास्त्रैर्गुविषण्णाः शोकवपिताः ॥१८॥
 वधमद्य दायं दैत्या गमिष्यन्ति सहस्रशः । महाकाया महावीर्या दानवा रक्तसंभवाः ॥१९॥
 एतैव चंडिकाज्वालित तपा कालो च मानसः । एतामिदनिवा, त्वयै जेतव्याः गृहमेव तत् ॥२०॥
 निजुंभो वाऽप्य शुम्भो वा सहस्रा बलसंयुतः । आगमिष्यति संग्रामे ततोऽनघो मत्तान्भवेन् ॥२१॥

न्यास उवाच

व्यास उवाच

इत्युक्ताविक्रया देवी चामुण्डा चडविक्रमा । पपौ च क्षतज सर्वं रक्तबीजशरीरजम् ॥२९॥
 अविका त जघानाशु खड्गेन मुसलेन च । चखाद देहशकलाश्रामुण्डा तान्कृशोदरी ॥३०॥
 सोऽपि क्रुद्धो यदाघातेश्रामुण्डा समघातयत् । तथापि सा पपावाशु क्षतज तमभक्षयत् ॥३१॥
 येऽन्ये रुधिरजा क्रूरा रक्तबीजा महाबला । तेऽपि निष्पातिता सर्वे भक्षिता गतशोणिता ॥३२॥
 कृत्रिमा भक्षिता सर्वे यस्तु स्वाभाविकोऽसुर । सोऽपि प्रपातितो हत्वा खड्गेनातिविखड्डित ॥३३॥
 रक्तबीजे हते रौद्रे ये चान्ये दानवा रणे । पलायन तत कृत्वा गतास्ते भयकपिता ॥३४॥
 हाहेति विब्रुवतस्ते शुम्भ प्रोचु सुबिह्वला । रुधिरारक्तदेहाश्च विगतास्त्रा विचेतस ॥३५॥
 राजनविक्रया रक्तबीजोऽसौ विनिपातित । चामुण्डा तस्य देहात्तु पपौ सर्वं च शोणितम् ॥३६॥
 ये चान्ये दानवा शूरा बाहनेनातिरहसा । मिहेन निहता सर्वे काल्या च भक्षिता परे ॥३७॥
 नय त्वा कथितु राजभ्रागता युद्धचेष्टितम् । चरित च तथा देव्या सग्रामे परमाद्भुतम् ॥३८॥
 अजेयेय महाराज सर्वथा दैत्यदानवै । गन्धर्वासुरयक्षैश्च पन्नगोरगराक्षसै ॥३९॥
 अन्यास्तनागता देव्य इन्द्राणीप्रमुखा भृशम् । युष्यमाना महाराज बाहनेरामुर्ध्वयुता ॥४०॥
 ताभि सर्वं हत सैन्य दानवाना वरायुधै । रक्तबीजोऽपि राजेंद्र तरसा विनिपातित ॥४१॥
 एकाऽपि दु सहा देवी कि पुनस्ताभिरन्विता । सिहोऽपि हन्ति सग्रामे राजसानमितप्रभ ॥४२॥
 अतो विचार्य सचिवैर्मयुक्त तद्विधीमताम् । न वैरमनया युक्त सधिरेव सुखप्रद ॥४३॥
 आश्चर्यमेतदखिल यन्मारी हति राजसान् । रक्तबीजोऽपि निहत पीत तस्यापि शान्तितम् ४४॥
 अन्ये निपातिता दैत्या सग्रामेऽम्बिकया नृप । चामुण्डया च मास वै भक्षित सकल रणे ॥४५॥
 धर पातालगमन तस्या सेवाऽप्यवा वरा । न तु युद्ध महाराज कार्यमविक्रया सह ॥४६॥
 न नारी प्राकृता ह्योपा देवकार्यार्थसाधिनी । मायेय प्रबला देवी क्षपयतीममुत्थिता ॥४७॥

व्यास उवाच

इति तेषा वचस्तथ्य श्रुत्वा कालविमोहित । मुमुर्षु प्रत्युवाचेद शुम्भ प्रस्फुरिताधर ॥४८॥

शुम्भ उवाच

मूय गच्छन् पाताल चरण वा भयातुरा । हनिष्याम्यहमखं ता च ताश्च समुद्यत ॥४९॥
 जित्वा सर्वान्सुराणाञ्च कृत्वा राज्यं सुपुण्ड्रम् । कथ नारीभयोद्विग्ना पाताल प्रविशाम्यहम् ॥५०॥
 निहत्य पार्यदान्तवान् रक्तबीजमुखान् रणे । प्राणत्राणाय गच्छामि हित्वा कि विपुल यग ॥५१॥
 मरण त्वनिवायै वै प्राणिना बालकाल्पितम् । तद्भय जन्मनोपात्त त्यजत्को दुर्लेभ यश ॥५२॥
 निशुम्भाह गमिष्यामि रयास्त्रो रणाजिरे । हत्वा तामागमिष्यामि नागमिष्यामि चान्यथा ५३॥

त्व तु सेनायुतो वीर पाप्मिन्नाहो भवस्व मे । तरसा ता शरस्तीक्ष्णैर्नारी नय यमालये ॥५४॥

निगुम्भ उवाच

अहमद्य हनिष्यामि गत्वा दुष्टा च काङ्क्षाम् । आगमिष्याम्यह शीघ्र गृहीत्वा तामथाविकाम ॥५५॥
मा चिन्ता कुरु राजेंद्र वराकायास्तु कारणे । क्वैषा वाला क्व म वाहुवीर्यं विश्ववशकरम् ॥५६॥
त्यक्त्वाति विपुला भ्रातर्भुङ्क्ष्व भोगानमुत्तमान् । आनयिष्याम्यह काम मानिनी मानसयुताम् ॥५७॥
मयि तिष्ठति ते राजन युक्त गमन रणे । गत्वाऽहमानयिष्यामि तवार्ये वै जयश्रियम् ॥५८॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा भ्रातर ज्येष्ठ बनीयाबलगवित् । रथमास्थाय विपुल सज्ज स्तयलावृत् ॥५९॥
जगाम तरसा तूर्णं सगरे वृत्तमगल । सस्तुतो वदिसूतैश्च सायुध सपरिष्कर ॥६०॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे एकौनविंशोऽध्याय ॥३९॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

निगुम्भो निश्चय वृत्त्वा मरणाय जयाय वा । सोद्यम सबन्धूरो रणे देवीमुपाग्रभौ ॥१॥
समाजगाम गुम्भोऽपि स्वबलेन समावृत । प्रेक्षकोऽभूद्रणे राजा सग्रामरसपण्डित ॥२॥
गगने सत्यिता देवास्तदाऽभ्रपटलावृता । दिदृक्षवस्तु सग्राम सेन्द्रा यदागणास्तथा ॥३॥
निगुम्भोऽय रणे गत्वा धनुरादाय क्षार्त्तकम् । चकार शरवृष्टिं ॥ आपयज्जगदम्बिकाम् ॥४॥
मुचत शरजालानि निगुम्भ चण्डिका रणे । वीर्यादाय धनु श्रेष्ठ जहास सुस्वर मुहु ॥५॥
उवाच काङ्क्षिवा देवी पश्य मूर्खत्वमेतयो । मरणायागतौ वात्रि मत्समीपमिहाधुना ॥६॥
दृष्ट्वा रेत्ययम घोर रथतबीजात्यय तथा । जयादा कुन्तस्त्वतो मोहिता मम मायया ॥७॥
आसा वक्ष्यती ह्येषा न जहाति नर क्वचित् । भग्न हृत वज्र नष्ट गतपथ विचतनम् ॥८॥
आसापागविवदौ द्वौ युद्धाय समुपागतौ । निहत्यौ मया वात्रि रण गुम्भनिगुम्भकौ ॥९॥
आसन्नमरणायतौ संप्राप्तौ दयमाहिता । पश्यतां सर्वैवाना हनिष्याम्यहमद्य तौ ॥१०॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वात्रिणां चटौ वर्णाष्टाशरोत्तरं । छादयामास तरसा निगुम्भ पुरत स्थितम् ॥११॥
दानवोऽपि शरास्तस्याश्चिच्छेद निर्गताः । तयो परस्पर युद्ध बभूवातिमयानवम् ॥१२॥
बेसरी वज्रागानि गुन्यान गैरयागरम् । गाह्यामाम बन्धान्चरणी यारणो यथा ॥१३॥
मरीचैतप्रहारैस्तु दानवापुरत स्थिताः । यथाद च विनीर्नाङ्गाः गजाणिष मशेत्यटान् ॥

एवं विमथ्यमाने तु सैन्ये केसरिणा तदा । अम्यधावन्निशुम्भोऽथ विकृष्टवरकामुकः ॥१५॥
 अन्येऽपि क्रुद्धा दैत्येन्द्रा देवी हन्तुमुपाययुः । सन्दष्टदन्तरसना रक्तनेत्रा ह्यनेकशः ॥१६॥
 तत्राजगाम तरसा शुम्भः सैन्यसमावृतः । निपत्य बालिका कोपाद्गृहीतुं जगदम्बिकाम् ॥१७॥
 तत्रागत्य ददर्शजावेधिकं च पुरस्थिताम् । रौद्ररसमुता काता शृंगाररससंयुताम् ॥१८॥
 ता वीक्ष्य विपुलापागी त्रैलोक्यवरसुन्दरीम् । सुरत्तलयना रम्या क्रोधरक्तेक्षणं तथा ॥१९॥
 विवाहेच्छा परित्यज्य जयान्ता दूरतस्तथा । मरणे निश्चय कृत्वा तस्यावाहितकामुकः ॥२०॥
 तं तथा दानवं देवी स्मितपूर्वमिदं वचः । वभाषे शृण्वता तेषा दैन्याना रणमस्तके ॥२१॥
 गच्छष्वं पामरा यूयं पातालं वा जलार्णवम् । जीविताशा स्थिरा कृत्वा त्यक्त्वाऽग्निं वायुधानि च ॥
 अथवा मच्छरापातहतप्राणा रणाजिरे । प्राप्य स्वर्गं गुप्तं सर्वं ब्रीहंतु विगतज्वराः ॥२३॥
 कातरस्यं च दूरं न भवत्येव सर्वथा । ददाम्यभयदानं वै यान्तु सर्वे यथाशुतम् ॥२४॥

व्यास उवाच

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा शुम्भो दैत्यपतिस्तदा । उवाच सैनिकानांश्च कोपाकुलितलोचनः ॥१॥

शुम्भ उवाच

आत्मा किं द्रुत दुर्वाच्यं कृत्वा जीवितुमुत्सहे । निहत्य सचिवान्भ्रातृन्त्रिलञ्जो विचरामि किम् ॥२॥
कालं कर्ता शुभाभा वाऽशुभाभा बलवत्तरः । का चिन्ता मम दुर्वरि तस्मिन्मोक्षोऽप्यरूपके ॥३॥
यद्भवति तद्भवतु यत्करोति करोतु तत् । न मे विताऽस्ति कुत्रापि मरणाज्जीवनात्तथा ॥४॥
स कालोऽप्यन्यथा कर्तुं भावितो नेशते क्वचित् । न वर्पति च पर्जन्यः श्रावणे मासि सर्वदा ॥५॥
कदाचिन्मार्गशीर्षे वा पौषे माघेऽथ फाल्गुने । अकाले वर्पतोवाशु तस्मान्मुह्यो न चास्त्ययम् ॥६॥
कालो निमित्तमात्रं तु दैवं हि बलवत्तरम् । दैवेन निर्मितं सर्वं नान्यथा भवतीत्यदः ॥७॥
दैवमेव परं मन्ये धिक्पौरुषमनयकम् । जेता यः सर्वदेवानां निशुम्भोऽप्यनया हतः ॥८॥
रक्षत्रिजो महाशूरः सोऽपि नाश गतो यदा । तदाहं कीर्तिमुत्सृज्य जीविताशां करोमि किम् ॥९॥
प्राप्ते काले स्वयं ब्रह्मा परार्धद्वयसमिते । निघ्नं याति सरसा जगत्कर्ता स्वयं प्रभुः ॥१०॥
चतुर्युगसहस्रं तु ब्रह्मणो दिवसे किल । पतन्ति भवनात्पञ्च नव चेंद्रास्तथा पुनः ॥११॥
तथैव द्विगुणे विष्णुर्मरणायोपकल्पते । तथैव द्विगुणे काले शकरः शान्तिमेति च ॥१२॥
का चिन्ता मरणे भूढा निश्चले दैवनिर्मिते । मही महीधराणां च नाशः सूर्यशशाकयोः ॥१३॥
जातस्य हि ध्रुव मृत्युर्ध्रुवं जन्म मृतस्य च । अघ्रुवेऽस्मिञ्छरीरे तु रक्षणीयं यशः स्थिरम् ॥१४॥
रथो मे कल्प्यता क्षीघ्रं गमिष्यामि रणाजिरे । जयो वा मरणं वापि भवत्स्वद्यं दैवतः ॥१५॥
इत्युक्त्वा सैनिकाञ्छुम्भो रथमास्थाय सत्वरः । प्रययावदिका यत्र सस्थिता तु हिमाचले ॥१६॥
सैन्यं प्रचलितं तस्य संगे तत्र चतुर्विधम् । हस्त्यश्वरथपादातिसयुतं सायुधं बहु ॥१७॥
तत्र गत्वाऽचले शुम्भ सस्थिता जगदम्बिकाः । त्रैलोक्यमोहिनी कातामपश्यत्सिंहबाहिनीम् ॥१८॥
सर्वाभरणभूषाढया सर्वलक्षणसंयुताः । स्तूयमाना सुरैः सत्सर्गैर्गन्धर्वैश्चक्षिणैः ॥१९॥
पुष्पैश्च पूज्यमाना च मदरापादपोद्भवैः । कुर्वाणा शस्त्रनिन्द घंटानादं मनोहरम् ॥२०॥
दृष्ट्वा ता मोहमगमञ्छुम्भः कामविमोहिनः । पचवाणाहूतः काम मनसा समचित्तयत् ॥२१॥
अहो रूपमिदं सम्पन्नहो चातुयमद्भुतम् । सौकुमार्यं च धैर्यं च परस्परविरोधि यत् ॥२२॥
सुकुमाराऽतितन्वंगी सद्यः प्रवटयौवना । चित्रमेतदसौ बाला कामभावविवजिता ॥२३॥
कामवांतासमा रूपे सर्वलक्षणलक्षिता । अम्बिवेयं विमेतत्तु हति सर्वान्महाबलान् ॥२४॥

उपायः कोऽत्र कर्तव्यो येन मे वशगा भवेत् । न मत्रा वा मरालक्षोसाघने सन्निधौ मम ॥२५॥
 सर्वमंत्रमयी ह्येषा मोहिनी मदगविता । सुन्दरीयं कथं मे स्याद्दशगा वरवर्णिनी ॥२६॥
 पातालगमनं मेऽत्र न युक्तं समरागणात् । सामदानविभेदैश्च नेय साध्या महाबला ॥२७॥
 किं कर्तव्यं क्व गतव्यं विषमे समुपस्थिते । मरणं नोत्तम चात्र स्त्रीकृतं तु यशोऽपहृत् ॥२८॥
 मरणं ऋषिभिः प्रोक्तं सगरे मगलास्पदम् । यत्तत्समानवलयोग्योर्वयोर्युध्यतोः किल ॥२९॥
 प्राप्तेयं दैवरचिता नारी नरशतोत्तमा । नाद्यायास्मत्कुलस्येह सर्वथाऽतिबलाऽबला ॥३०॥
 वृषा किं सामबाक्ष्यानि मया योज्यानि साप्रतम् । हननायागता ह्येषा किं नु साम्ना प्रसीदति ॥३१॥
 न दानैश्चालितुं योग्या नानाशस्त्रविभूषिता । भेदस्तु विफलं कामं सर्वदेवशानुगा ॥३२॥
 तस्मात्तु मरणं श्रेयो न सग्रामे पलायनम् । जयो वा मरणं वाऽद्य भवत्वेव यथाविधि ॥३३॥

न्यास उवाच

इति सर्चित्यमानं स क्षुम्भं सत्त्वाश्रितोऽभवत् । युद्धाद्य सुस्थिरो भूत्वा ताम्वाच पुरं स्थिताम् ॥३४॥
 देवि युध्यस्व कान्तेऽद्य वृषाऽयं ते परित्यगः । मूर्खाऽसि किल नारीणां नायं धर्मः कदाचन ॥३५॥
 नारीणां लोचने दाणा भ्रुवावेव शरासनम् । हावभावास्तु शस्त्राणि पुमांल्लक्ष्य विचक्षण ॥३६॥
 सन्नाहृक्षाररागोऽत्र रयश्चापि मनोरथः । मन्दप्रजल्पितं भेरीशब्दो नान्यः कदाचन ॥३७॥
 अन्याल्लधारणं स्त्रीणां विह्वलमसंशयम् । लज्जैव भूषणं काते न च धाष्ट्र्यं कदाचन ॥३८॥
 युध्यमाना वरा नारी कर्कशेवाभिदूयते । स्तनौ सगोपनीयौ वा घनुषः कर्पणे कथम् ॥३९॥
 क्व मन्दगमनं कुत्र गदामादाय धावनम् । बुद्धिदा कालिका तेऽत्र चामुढा परनायिका ॥४०॥
 चडिकामन्त्रमध्यस्या लालनेऽसुस्वरा शिवा । बाह्वनं मृगरावास्ते सर्वसत्त्वभयकरः ॥४१॥
 वीणानादं परित्यज्य घटानादं करोषि यत् । रूपयौवनयोः सर्वं विरोधि वरवर्णिनि ॥४२॥
 यदि ते सगरेच्छाऽस्ति कुरप्ता भव भामिनि । लम्बोष्ठौ कुन्सी भ्रूरा ध्वाक्षवर्णा विलोचना ॥४३॥
 लम्बपादा कुदन्ती च मार्जारतयनाकृतिः । ईदृशं रूपमास्थाय तिष्ठ युद्धे स्थिरा भव ॥४४॥
 कर्कशं वचनं ब्रूहि ततो मुदं करोम्यहम् । ईदृशी मुदती दृष्ट्वा न मे पाणिः प्रसीदति ॥४५॥
 हन्तुं त्वा मृगशावाक्षि नामकातोपमे मूढे ।

न्यास उवाच

इति ब्रुवाणं कामार्तं वीक्ष्य तं जगदम्बिका ॥४६॥
 स्मितपूर्वमिदं वाक्यमुवाच भरतोत्तमः ।
 वेन्युवाच
 किं विधीदसि मन्दात्मणामवाणविमोहितः ॥४७॥

प्रेसिकाऽह स्थिता मूढ कुरु कालिकया मृधम् । चामुण्डया वा कुर्वेने तव योग्ये रणागणे ॥४८॥
प्रहरस्व यथाकाम नाह त्वा योद्धुमुत्सहे । इत्युक्त्वा कालिका प्राह देवी मधुरया गिरा ॥४९॥

जह्येन कालिके क्रूरे कुरूपप्रियमाहवे ।

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा कालिका कालप्रेरिता कालरूपिणी ॥५०॥

गदा प्रगृह्य तरसा तस्यावाजौ कृतोद्यमा । तयो परस्पर युद्ध बभूवातिभयानकम् ॥५१॥
पश्यता सवदेवाना मुनीना च महात्मनाम् । गदामुद्यम्य शुभोऽय जघान कालिका रणे ॥५२॥
कालिका दैत्यराजान गदया न्यहनद्मृशम् । वभजास्य रय चढी गदया कनकोज्ज्वलम् ॥५३॥
खरान्हुत्वा जघानाशु दारुण दारुणस्वना । स पदातिर्गदा गुर्वी समादाय क्रुधान्वित ॥५४॥
कालिकाभुजयोर्मध्ये प्रहसनहनत्तदा । वचयित्वा गदाघात खड्गमादाय सत्वर ॥५५॥
चिच्छेदास्य भुज सम्य सायुध चदनाचितम् । स छित्ताहुर्विरयो गदापाणि परिप्लुत ॥५६॥
अचिरेण समागत्य कालिकामहनत्तदा । काली च करवालेन भुज तस्याय दक्षिणम् ॥५७॥
चिच्छेद प्रहसंती सा सगद किल सागदम् । कर्तुं पावप्रहार स कुपित प्रययौ जवात् ॥५८॥
काली चिच्छेद चरणी खड्गेनास्य त्वरान्विता । सच्छित्तकण्ठादोऽपि तिष्ठ तिष्ठेति च ह्रुवन् ॥५९॥
धावमानो ययावाशु कालिका भीषयन्तिव । तमागच्छतमालोक्य कालिका कमलोपमम् ॥६०॥
चकर्त मस्तक कठाद्रुधिरौषधह मृशम् । छित्तेऽसौ मस्तके भूमौ पपात गिरिसन्निभ ॥६१॥
प्राणा विनिर्ययुस्तस्य देहादुत्क्रम्य सत्वरम् । गतासु पतित दीर्य दृष्ट्वा देवा सवासवा ॥६२॥
तुष्टुवुस्ता तथा देवी चामुडा कालिका तथा । बभुवर्तिता शिवास्तत्र दिशश्च विमला मृशम् ॥६३॥
बभूवुश्चानयो होमे प्रदक्षिणशिखा शुभा । हृतशेषाश्च ये दैत्या प्रणम्य जगदविकाम् ॥६४॥
त्यक्त्वाऽऽयुधानि ते सर्वे पाताल प्रययुनूय । एतत्ते सर्वमाख्यात देव्याश्चरितमुत्तमम् ॥६५॥
शुन्मादीना वध चैव सुराणा रक्षण तथा । एतदाख्यानं सर्वं पठन्ति नुवि मानवा ॥६६॥
मृष्यन्ति च सदा भक्तरा ते कृतार्था भवति हि । अपुत्रो लभते पुत्रान्निर्धनश्च धन बहु ॥६७॥
रोगी च मृष्यते रोगात्सर्वान्कामानवाप्नुयात् । सन्ततो न भय तस्म य इद चरित शुभम् ॥

शृणोति पठते नित्य मुक्तिमाप्नायते नर ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे शुष्मवधो नाम एकत्रिंशोऽध्याय. ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

महिमा वर्ण्यते सम्यक्चण्डिकायाम्त्वया मुने । केन चाराभिता पूर्वं चरित्रत्रययोगत ॥१॥

प्रसन्ना कस्य वरदा केन प्राप्तं फलं महत् । आराध्य कामदा देवी कथयस्व कृपानिधे ॥२॥
उपासनाविधिं ब्रह्मस्तथा पूजाविधिं वद । विस्तरेण महाभाग होमस्य च विधिं पुनः ॥३॥

सूत उवाच

इति भूपवचः श्रुत्वा प्रीतः सत्यवतीसुतः । प्रत्युवाच नृपं कृष्णो महामायाप्रपूजनम् ॥४॥

व्यास उवाच

स्वारोचिषेऽन्तरे पूर्वं सुरयो नाम पाथिव । बभूव वरमोदारः प्रजापालं तत्पतरः ॥५॥
सत्यवादी कर्मपरो ब्राह्मणानां च पूजकः । गुरुभक्तिरतौ नित्यं स्वदारगमने रतः ॥६॥
दानशीलोऽविरोधी च धनुर्वेदैकपारगः । एवं पालयती राज्यं भ्लेच्छाः पर्वतवासिनः ॥७॥
बलाच्छत्रुत्वमापन्ना सैन्यं कृत्वा चतुर्विधम् । हस्त्यश्वरथपादातिसहितास्ते मदोत्कटाः ॥८॥
कोलाविष्वसिनः प्राप्ताः पृथ्वीग्रहणतत्पराः । सुरयः सैन्यमादाय संमुखः समपद्यत ॥९॥
युद्धं समभवद्घोरं तस्य तैरतिदारुणं । भ्लेच्छानां तु बलं स्वल्पं राजस्तद्वलमद्भुतम् १०॥
तथापि तैर्जितो युद्धे दैवाद्वाजा पराजितः । अन्त्यश्च स्वपूरं प्राप्तः सुरक्षं दुर्गमं डितम् ॥११॥
चित्तयामास मेघावी राजा नीतिविक्षणः । प्रधानान्विभ्रना दुष्टा शत्रुपक्षसमाश्रितान् ॥१२॥
स्थानं गृहीत्वा विपुलं परिह्लादुर्गमडितम् । कालप्रतीक्षां कर्तव्या किं वा युद्धं वरं मतम् ॥१३॥
मन्त्रिणः शत्रुवशां मन्त्रयोग्या न ते किल । किं करोमीति मनसा भूपतिः समर्पितयत् ॥१४॥
कदाचित्ते गृहीत्वा मा पापाचारा पराश्रिताः । शत्रुभ्योऽप्यप्रदास्यति तदा किं वा भविष्यति ॥१५॥
पापबुद्धिषु विश्वासो न कर्तव्यः कदाचन । किं ते वै प्रकुर्वन्ति ये लोभवशां नराः ॥१६॥
भ्रातरं पितरं मित्रं सुहृदं बाधवं तथा । गुहं पूज्यं द्विजं द्वेष्टि लोभाविष्टः सदा नरः ॥१७॥
तस्मान्मया न कर्तव्यो विश्वासः सर्वथाऽधुना । मन्त्रिवर्गेऽतिपापिष्ठे शत्रुपक्षसमाश्रिते ॥१८॥
इति संचिंत्य मनसा राजा परमदुर्मता । एकाकी हृत्पमारुह्य निर्जंगाम पुरात्ततः ॥१९॥
असहायोऽप्य निर्गत्य गहनं वनमाश्रितः । चिन्तयामास मेघावी क्व गंतव्यं मया पुनः ॥२०॥
योजनत्रयमात्रे तु मुनेराश्रममुत्तमम् । ज्ञात्वा जंगमं भूपालस्तापसस्य सुमेधसः ॥२१॥
बहुवृक्षसमापुक्तं नदीपुलिनसंश्रितम् । निर्वैराश्रपदाकीर्णं कोकिलारावमंडितम् ॥२२॥
शिष्याध्ययनशब्दाढ्यं मृगयूथशतावृतम् । नो वाराश्रपुष्पादयः सुपुष्पफलादपम् ॥२३॥
होमधूमसुगंधेन प्रीतिदं प्राणिनां सदा । वेदध्वनिसमाकातं स्वर्गादपि मनोहरम् ॥२४॥
दुष्टा तमाश्रमं राजा बभूवासी मुदान्वितः । भयं त्यक्त्वा मतिं चक्रे विश्रामाय द्विजाश्रमे २५॥
आसज्य पादपेश्च तु जंगमं विनयान्वितः । दुष्टा तं मुनिपासीनं सालच्छायासु संश्रितम् ॥२६॥
भृगाजिनासनं घातं तपसाऽतिकृतं कृत्वा । अध्यापयंतं शिष्याश्च वेदशास्त्रार्थदर्शनम् ॥२७॥

रहितं क्रोधलोभाद्यैर्द्वितीयात् विमत्सरम् । आत्मज्ञानरतं सत्यवादिनं शमसयुतम् ॥२८॥
तं वीक्ष्य भूपतिर्भूमौ पपात दण्डवत्तदा । तदग्रेऽश्रुजलापूर्णनयनं प्रेमसयुतं ॥२९॥
उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते तमुवाच तदा मुनिः । शिष्यो ददौ वृक्षो तस्मै गुरुणा नोदितस्तदा ॥३०॥
उत्थाय भूपतिस्तस्यां समासीनस्तदाज्ञया । अर्घ्यपाचारार्हं चक्रे सुमेधा विधिपूर्वकम् ॥३१॥
पद्मच्छात्रं कुतः प्राप्तं कस्त्वं चितापरं कथम् । कथयस्व यथाकामं सवृत्तं कारणं त्विह ॥३२॥
किमागमनं कृत्य ते ब्रूहि कार्यं मनोगतम् । करिष्ये वाञ्छितं काममसाध्यमपि यत्तव ॥३३॥

राज्ञोवाच

सुरयो नाम राजाऽहं शत्रुभिश्च पराजितः । त्यक्त्वा राज्यं गृहं भार्यामहं तदरणं गतः ॥३४॥
यदाज्ञापयसे ब्रह्मस्तदहं भक्तितत्परः । करिष्यामि न मे त्राता त्वदन्यं पृथिवीतले ॥३५॥
शत्रुभ्यो मे भयं घोरं प्राप्तोऽस्म्यद्य तवातिथम् । त्रायस्व मुनिशार्दूलं शरणागतवत्सलं ॥३६॥

ऋषिरुवाच

निर्भयं वस राजेंद्र नात्र तं शत्रवं किल । आगमिष्यति बलिनो निश्चयं तपसो बलात् ॥३७॥
नात्र हिंसा प्रकर्तव्या वनवृत्त्या नृपोत्तम । कर्तव्यं जीवनं शस्त्रैर्नोवारफलमूलकं ॥३८॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा निर्भयं स नृपस्तदा । उवासाथम एवासी फलमूलान्नं शुचि ॥३९॥
कदाचित्स नृपस्तत्र वृक्षच्छायां समाश्रितः । चिन्तयामास चितार्तो गृहं एव गताशयं ॥४०॥
राज्यं मे शत्रुभिः प्राप्तं भ्रेच्छं पापरातं सदा । सपीडिता स्युर्लोकास्तदुंराचारैर्गतत्रयं ॥४१॥
गजाश्च तुरगा सर्वे दुर्बला भक्ष्यवजिता । जाता स्युर्नात्र सदेहं शत्रूणां परिपीडिता ॥४२॥
सेवका मम सर्वे ते शत्रूणां वरावतिनः । दुःखिता एव जाता स्युः पालिता य मया पुरा ॥४३॥
यमं मे सुदुराचारैरसद्रूपमपरं परं । सुतासवभुजिष्यादित्यानि स्यात्प्रापितं किल ॥४४॥
कोशशमं करिष्यन्ति ध्यसन् पापबुद्धयः । न पात्रदाननिपुणा भ्रेच्छास्तं मन्त्रिणोऽपि मे ॥४५॥
इति चिन्तापरो राजा बुद्धामूलस्थितो यदा । तदाजगाम वैश्यस्तु बन्धुद्वानिपरस्तदा ॥४६॥
नृपः पुरतो दृष्ट्वा पाशं तत्रोपवेति । पद्मच्छतं नृपं कोऽपि कुत एवागतो वनम् ॥४७॥
कोऽपि वस्माच्च दीनोऽपि हरितं शोकपादितः । ब्रूहि सत्यं महानागं मे श्रोतुं यातवदी मदा ॥४८॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजस्तमुवाच विनोत्तमः । उपायं विदुः शिरो भूत्वा मन्वा साधुगमागमम् ॥४९॥

क्षेत्र्य उवाच

मित्रार्थं वैश्यराजोऽयं समाधिर्नाम विधुतः । वनवाचमर्भनिपुणं सत्यवादनमूयकं ॥५०॥

पुत्रदारैर्निरस्तोऽहं धनलुब्धैरसाधुभिः । कृपणेति मिय कृत्वा त्यक्त्वा माया सुदुस्त्यजाम्”
स्वजननं च सत्यं प्राप्तोऽस्मि वनमाशु वै ॥५१॥
कोऽसि त्वं भाग्यवाभासि कथयस्व प्रियाधुना ।

राजोवाच

सुरयो नाम राजाऽहं दस्युभिः पीडितोऽभवम् ॥५२॥
प्राप्तोऽस्मि गतराज्योऽत्र मन्त्रिभिः परिवर्चितः । दिष्टया त्वमत्र मित्रं मे मिलितोऽसि विशोत्तम ॥५३॥
सुखं विहरिष्यामि वनोऽत्र क्षुभपादपे । शोकं त्यज महाबुद्धे स्वस्थो भव विशोत्तम ॥५४॥
अत्रैव च यथाकामं सुखं तिष्ठ मया सह ।”

वैश्य उवाच

कुटुम्बं मं निरालम्बं मया हीनं सुदुःखितम् । भविष्यति च चिन्तातं व्याधिशोकोपतापितम् ॥५५॥
भायविहं सुखं नो वा पुत्रदेहं न वा सुखम् । इति चिन्तातुरं घटो न मे क्षाम्यति भूमिप ॥५६॥
कदा द्रक्ष्यं सुतं भार्यां गृहं स्वजनमव च । स्वस्थं न मम मनो राजन्गृहचिन्ताकुलं मृगम् ॥५७॥

राजोवाच

यैर्निरस्तोऽसि पुत्रार्धैरसद्वृत्तैः सुबालिषैः । तादृष्ट्वा किं सुखं तद्वच्च भविष्यति महामत ॥५८॥
हितकारी वरं शनूर्दुःखदां सुहृदं कुतः । तस्मात्स्थिरं मनः कृत्वा विहरस्व मया सह ॥५९॥

वैश्य उवाच

मनो मं न स्थिरं राजन्भवत्यद्य सुदुःखितम् । चिन्तयाऽत्र कुटुम्बस्य दुस्त्यजस्य दुरात्मभिः ॥६०॥

राजोवाच

ममापि राज्यं दुःखं दुर्नोति किल मानसम् । पुच्छावोऽद्य मुनिं शातं शोकनाशनमौषधम् ॥६१॥

व्यास उवाच

एति कृत्वा मतिं तौ तु राजा वैश्यश्च जन्मतुः । मुनिं तौ विनयोपेतौ प्रष्टुं शोकस्य कारणम् ॥६२॥
गत्वा तं प्रणिपत्याह राजा ऋषिपुत्रं ननु तमम् । आसीनसंभ्यगासीनं शातं शान्तिमुपागतं ॥६३॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

राजोवाच

मुनं वैश्योऽयमधुना वनं मं मियतां गतः । पुनर्दारैर्निरस्तोऽयं प्राप्तोऽत्र मम सगमम् ॥१॥
कुटुम्बविरहणासीं दुःखितोऽस्तावत् मना । न शान्तिमुपयात्यपि तथैव मम साम्प्रतम् ॥
गतराज्यस्य दुःखं न शोकार्तोऽस्मि महामते ॥१॥

निष्कारणं च मे चिन्ता हृदयाग्नौ निवर्तते । हृया मे दुर्बला स्युः किं गजा शत्रुवशं गता ॥२॥
भूतपवर्गस्तस्या दृष्टो जातः स्यात्तु मया विना । कोऽक्षयं करिष्यति रिपवोऽतिबलात्क्षणात् ॥३॥
इत्येवं चिन्तयानस्य च मे निद्रा तनो सुखम् । जानामीदं जगन्मिथ्या स्वप्नवत्सर्वमेव हि ॥४॥
जानतोऽपि मनो भ्रातः न स्थिरं भवति प्रभो । कोऽहं केऽश्वा गजा केऽमी न ते मे च सहोदरा ॥
न पुत्रा न च मित्राणि येषां दुःखं दुनोति माम् । भ्रमोऽयमिति जानामि तथापि मम मानसः ॥६॥
मोहो नैवापसरति किं तत्कारणमद्भुतम् । स्वामिंस्त्वमसि सर्वज्ञ सर्वशयनाशकृत् ॥७॥

कारणं ब्रूहि मोहस्य ममास्य च दयानिधे ।

व्यास उवाच

इति पृष्टस्तदा राजा सुमेधा मनिसत्तमः ॥८॥
तमुवाच परं ज्ञानं शोकमोहविनाशनम् ।

ऋषिरुवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि कारणं बन्धमोक्षयोः ॥९॥

महामायेति विख्याता सर्वेषां प्राणिनामिह । ब्रह्मा विष्णुस्तथेशानस्तुरापाद्ब्रह्मणोऽनिलः ॥१०॥
सर्वे देवा मनुष्याश्च गन्धर्वोरगराक्षसाः । वृक्षाश्च विविधा बल्लवः पशवो मृगपक्षिणः ॥११॥
मायाधीनाश्च ते सर्वे भाजनं वधमोक्षयोः । तथा सृष्टिर्मादः सर्वं जगत्स्याद्वरजगमम् ॥१२॥
तद्वशे वर्तते नूनं मोहजालेन यन्त्रितम् । त्वं कियान्मानुषेष्वेकं क्षत्रियो रजसाऽऽविलः ॥१३॥
ज्ञानिनामपि चेतांसि मोहयत्यनिशं हि सा । ब्रह्मेशवासुदेवाद्या ज्ञानं सत्यपि शेषतः ॥१४॥
तेऽपि रागवशात्लोकं भ्रमति परिमोहिताः । पुरा सत्ययुगे राजन्विष्णुर्नारायण स्वयम् ॥१५॥
द्वेषतद्वीपं समासाद्य चकार विपुलं तपः । वर्षाणामभ्युतं यावद ब्रह्मविद्याप्रसक्तये ॥१६॥
अनन्तरमुत्थामासी चिन्तयानस्ततः परम् । एकस्मिन्निजन देशे ब्रह्माऽपि परमाद्भुते ॥१७॥
स्थितस्तपसि राजेन्द्र मोहस्य विनिवृत्तये । कदाचिद्वासुदेवोऽसौ स्थलातरमतिर्हरिः ॥१८॥
तस्माद्देशात्समुत्थाय जगामा यद्विदक्षया । चतुर्मुखोऽपि राजन्द्र तथैव निःसृतः स्थलान् ॥१९॥
मिलितौ मार्गमध्ये तु चतुर्मुखचतुर्भुजौ । अयो यः पृष्टवतौ तौ कस्त्व कस्त्वमिति स्म ह ॥२०॥
ब्रह्मा प्रोवाच तं देवं कर्ताऽहं जगतः किल । विष्णुस्तमाहं भो मूर्खं जगत्कर्ताऽहमच्युतः ॥२१॥
त्वं कियाद्वल्हीनोऽसि रजोगुणसमाश्रितः । सत्त्वाश्रितं हि मां विद्धि वासुदेवं सनातनम् ॥२२॥
मया त्वं रक्षितोऽयं कृत्वा युद्धं सुदारुणम् । शरणं मे समायातो दानवान्या प्रपीडितः ॥२३॥
मया तौ निहतौ कार्यं दानवी मघ्नन्तौ मम । कथं गर्वायसे मदं मोहोऽयं त्यज साप्रतम् ॥२४॥
न मत्तोऽप्यधिकं कश्चित्ससारोऽस्मि प्रसारिते ।

ऋषिरुवाच

एव प्रवदमानौ तौ ब्रह्मविष्णू परस्परम् ॥२५॥

स्फुरदोष्ठौ वपमानौ लोहिताक्षौ बभूवतु । प्रादुर्बभूव सहसा तयोर्विवदमानयो ॥२६॥

मध्ये लिंगं सुधाश्वेतं विपुलं दीर्घमद्भुतम् । आकाशं तरसा तत्र वागुवाचाशरीरिणी ॥२७॥

तौ सबोध्य महाभागौ विवदतौ परस्परम् । ब्रह्मन्विष्णो विवादमाकुरुतां वा परस्परम् ॥२८॥

लिंगस्यास्य परं पारम्यस्तादुपरि ध्रुवम् । यो याति युवयोर्मध्ये स श्रेष्ठो वा सदैव हि ॥२९॥

एकं प्रयातु पातालमाकाशमपरोऽधुना । प्रमाणं भवच्च वायं त्यक्त्वा वादं निरर्थकम् ॥३०॥

मध्यस्थं सर्वदा कार्यो विवादेऽस्मिन्द्वयोरिह ।

ऋषिरुवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं दिव्यं सज्जोभूतौ कृतोद्यमौ ॥३१॥

जन्मतुर्मर्तुमप्रस्थं लिङ्गमद्भुतदर्शनम् । पातालमगमद्विष्णुर्ब्रह्माऽप्याकाशमव च ॥३२॥

परिमातुं महालिङ्गं स्वमहत्त्वविवृदयं । विष्णुर्गत्वा कियदेशं आसत् सर्वात्मना यत् ॥३३॥

न प्रापात् स लिंगस्य परिकृत्य ययौ स्थलम् । ब्रह्माऽगच्छत्तत्तत्श्रेष्ठं पतितं केतकीदलम् ॥३४॥

शिवस्य मस्तकात्प्राप्य परावृत्तो मुदावृत् । आगत्य तरसा ब्रह्मा विष्णव केतकीदलम् ॥३५॥

दर्शयित्वा च वितयमुवाच मदमोहितः । लिङ्गस्य मस्तकादेतदगृहीतं केतकीदलम् ॥३६॥

अभिज्ञानाय चानीतं तत्र चित्तप्रशातयं । श्रुत्वा तदब्रह्मणो वाक्यं दृष्ट्वा च केतकीदलम् ॥३७॥

हरिस्तं प्रत्युवाच स साक्षी कं कथयाधुना । यथायवादी मेधावी सदाचारः शुचिः समः ॥३८॥

साक्षी भवति सत्र विवादे समुपस्थिते ।

ब्रह्मोवाच

दूरदेशात्समायाति साक्षी कं समयऽधुना ॥३९॥

यत्समं तद्वच्च सेयं केतकीं कथयिष्यति । इत्युक्त्वा प्रेरिता तत्र ब्रह्मणा केतकी स्फुटम् ॥४०॥

वचनं प्राह तरसा शार्ङ्गिणं प्रत्यबोधयत् । शिवमूर्ध्नि स्थिता ब्रह्मा गृहीत्वा मां समागतः ॥४१॥

सन्देहोऽत्र न कतव्यस्त्वया विष्णो कदाचन । मम वाक्यं प्रमाणं हि ब्रह्मा पारङ्गतोऽस्य ह ॥४२॥

गृहीत्वा मां समायात शिवमन्तं समपिताम । नेतव्या वचनं श्रुत्वा हरिराह समयमिव ॥४३॥

महादेव प्रमाणं मया यदा वचनं वदेत् ।

ऋषिरुवाच

तदाकर्ण्य हरवक्त्रे महादेव सनातन ॥४४॥

कुपितं केतकीं प्राह मिथ्यावादिनि मा वद । गच्छतो मध्यतः प्राप्ता पतिता मस्तका मम ॥४५॥

मिथ्याभिभाषिणी त्यक्ता मया त्वं सर्वदेव हि । ब्रह्मा लज्जापरो भूत्वा ननाम मधुगूढनम् ॥४६॥
 गिवेन केतकी त्यक्ता तद्दिनात्पुमुमेपु वै । एवं मायावंलं विद्धि जानिनामपि मोहदम् ॥४७॥
 अन्येषा प्राणिना राजन्व । यार्ता विभ्रम प्रति । देवाना कार्यगिद्धयर्थं सर्वदेव रमापति ॥४८॥
 देत्यान्वद्यते चागु त्यक्त्वा पापभयं हरि । अवतारवरो देवो नानामोनिषु माधव ॥४९॥
 त्यक्त्वाऽऽनन्दमुत्तमं दैत्यैर्मुद्धं चैवाकरोद्भिषु । नून मायागल चैतन्माधवेऽपि जगदगुरो ॥५०॥
 सर्वज्ञे देवतायैशे वा वार्ताऽन्यस्य भूपत । जानिनामपि चेनामि परमा प्रकृति किल ॥५१॥
 बलादाकृष्य मोहाय प्रयच्छति मरुपते । यया ज्ञातमिदं सर्वं भगवत्प्रा चराचरम् ॥५२॥
 मोहदा ज्ञानदा सर्वं बन्धमोक्षप्रदा मदा ।

राजायाच

भगवन्मूहि मे तस्या स्वरूपं दत्तमुत्तमम् ॥५३॥

उत्पत्तिवाग्म्यं चाप स्यात् परमकं च यत् ।

ऋषिरुवाच

न चोत्पत्तिरनादित्वान्नुप तस्या कदाचन ॥५४॥

नित्यैव सा परा देवी वारणाना च कारणम् । वर्तते सर्वभूतेषु शक्ति सर्वात्मना नृप ॥५५॥
 शिवश्चछक्तिहीनस्तु प्राणी भवति सर्वथा । चिच्छक्तिं सर्वभूतेषु रूपं तस्यास्तदेव हि ॥५६॥
 आविर्भावतिरोभावी देवाना कायसिद्धये । यदा स्तुवति ता देवा मनुजाश्च विशापते ॥५७॥
 प्रादुर्भवति भूताना दुःखनागाय चाम्बिका । नानारूपधरा देवी नानाशक्तिसमन्विता ॥५८॥
 आविर्भवति कार्याय स्वेच्छया परमेश्वरी । देवाधीना न सा दवी यया सर्वं सुरा नृप ॥५९॥
 न कालवशमा नित्यं पुरुषार्थप्रवर्तिनी । अनर्ता पुरो द्रष्टा दृश्यं सर्वमिदं जगत् ॥६०॥
 दृश्यस्य जननी सैव देवी सदमदात्मिका । पुरुष रजयत्येका कृत्वा ब्रह्माण्डनाटकम् ॥६१॥
 रंजिते पुरे सर्वं सहरत्यतिरहसा । तया निमित्तभूतास्ते ब्रह्माविष्णुमहेश्वरा ॥६२॥
 बलिता स्वस्वकार्येषु प्रेरिता लीलया त्वमी । स्वाश नृपु समारोप्य कृतास्ते चलवत्तरा ॥६३॥
 दत्ताश्च शक्त्यस्तेभ्यो गीर्लधर्मीगिरिजा तथा । त ता ध्यायति दवशा पूजयति परा मुदा ॥६४॥
 ज्ञात्वा सर्वेश्वरी शक्तिं सृष्टिस्थितिविनाशिनीम् । एतत्ते सर्वमाख्यातं देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥

मम बुद्धजनुमारेण नान्त जानामि भूपत ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे त्रयसिंशोऽध्याय ॥३३॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

राज्ञोवाच

भगवन्ब्रूहि म सम्यक्तस्या आराधन विधिम् । पूजाविधिं च मन्त्राश्च तथा होमविधिं वद ॥१॥

ऋषिरुवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तस्या पूजाविधिं शुभम् । कामद मोक्षद नृणां ज्ञानद दुःखनाशनम् ॥२॥
 आदौ स्नानविधिं कृत्वा शुचिं शुक्लावरोनर । आचम्य प्रयत्नं कृत्वा शुभमायतनं निजम् ॥३॥
 ततोऽबलिस्तभूम्ना तु सस्याप्यासनमुत्तमम् । तत्रोषविष्य विधिवत्प्राचम्य मुदावित ॥४॥
 पूजाद्रव्यं सुसंस्थाप्य यथाशक्त्यनुसारत । प्राणायामं ततः कृत्वा मूलशुद्धिं विधाय च ॥५॥
 कुर्यात्प्राणप्रतिष्ठां तु सभारं प्रोक्ष्य मन्त्रतः । कालज्ञानं ततः कृत्वा न्यासं कुर्याद्यथाविधि ॥६॥
 शुभे ताम्रमये पात्रे चन्दनं सितम् च । पट्कोणं विलिखेद्यन चाष्टकोणं ततो बहिः ॥७॥
 नवाक्षरस्य मन्त्रस्य बीजानि विलिखततः । कृत्वा यन्त्रप्रतिष्ठां च वदोक्तां सविधाय च ॥८॥
 अर्चां वा घातवीं कुर्यात्पूजामग्रे शिवोदितैः । पूजनं पुषिबीपालं भगवत्या प्रयत्नतः ॥९॥
 कृत्वा वा विधिवत्पूजामागमोक्तां समाहितः । जपेन्नवाक्षरं मन्त्रं सततं ध्यानपूर्वकम् ॥१०॥
 होमं दशांशतः कुर्याद्दशांशेन च तपनम् । भोजनं ब्राह्मणानां च तद्दशांशेन कारयेत् ॥११॥
 चरित्रत्रयपाठं च नित्यं कुर्याद्द्विसर्जयत् । नवरात्रव्रतं चैव विधेयं विधिपूर्वकम् ॥१२॥
 आश्विने च तथा चैत्रे शुक्ले पक्षे नराधिप । नवरात्रापवासो वै कर्तव्यः शुभमिच्छता ॥१३॥
 होमं सुविपुलं कार्यो जप्यमग्रे सुपायसे । शर्कराधृतमिश्रैश्च मधुमुक्तं सुसंस्कृतं ॥१४॥
 छागमासेन वा कार्यो बिल्वपत्रैस्तथा शुभैः । हयारिकुसुमं रक्तं स्तिलैर्वा शर्करायुतं ॥१५॥
 अष्टम्या च चतुर्दश्या नवम्या च विशेषतः । कर्तव्यं पूजनं देव्या ब्राह्मणानां च भोजनम् ॥१६॥
 निर्धनो धनमाप्नोति रोगी रोगात्प्रमुच्यत । अपुत्रो लभते पुत्राञ्छुभाश्च वशवर्तिनः ॥१७॥
 राज्यं भ्रष्टो नृपो राज्यं प्राप्नोति सार्वभौमिकम् । शत्रुभिः पीडितो हतिरिपुं मायाप्रसादतः ॥१८॥
 विद्यार्थी पूजनं यस्तु करोति नियतं द्वयम् । अनवच्छां शुभां विद्यां विदत्तं नानं स गाय ॥१९॥
 ब्राह्मणं सत्रियो वैश्यः शूद्रो वा भक्तिसयुतः । पूजयज्जगतां धात्रीं स सर्वमुखभागभवतः ॥२०॥
 नवरात्रव्रतं कुर्यान्नरनारीगणश्च यः । वाञ्छितं फलमाप्नोति सर्वदा भक्तितत्परः ॥२१॥
 आश्विने शुक्लपक्षे तु नवरात्रव्रतं शुभम् । करोति भावसयुक्तः सर्वाकामानवाप्नुयात् ॥२२॥
 विधिवद्भट्टलं कृत्वा पूजास्थानं प्रकल्पयेत् । कलशं स्थापयेत्तत्र वेदमन्त्रविधानतः ॥२३॥
 मन्त्रं सुस्वरं कृत्वा स्थापयत्कल्पोपरि । वापयित्वा यवाश्चारूपाश्चतः परिवर्तितान् ॥२४॥

कृत्वोपरि वितान च पुष्पमालासमावृतम् । धूपदीपसुसयुक्तं कर्तव्यं चण्डिकागृहम् ॥२५॥
 त्रिकालं तत्र कर्तव्या पूजा शक्तभनुसारतः । वित्तशोष्ठ्यं न कर्तव्यं चण्डिकायाश्च पूजने ॥२६॥
 धूपदीपं सुनवेद्यं फलपुष्पैरनेकशः । गीतवाद्यं स्तोत्रपाठैर्वेदपारामर्शस्तथा ॥२७॥
 उत्सवस्तत्र कर्तव्यो नानावादिप्रसयुतः । कन्यकानां पूजनं च विधेयं विधिपूर्वकम् ॥२८॥
 च दर्शनभूषणैर्वस्त्रैर्मह्यैश्च विविधैस्तथा । सुगन्धतैलमाल्यैश्च मनसो रुचिकारकैः ॥२९॥
 एव सम्पूजनं कृत्वा होमं मन्त्रविधानतः । अष्टम्या वा नवम्या वा कारयेद्विधिपूर्वकम् ॥३०॥
 ब्राह्मणान्भोजयेत्पश्चात्स्नानं दशमोदिने । कर्तव्यं शक्तितो दानं देयं भक्तिपरैर्नृपैः ॥३१॥
 एव यः कुरुते भक्त्या नवरात्रव्रतं नरः । नारी वा सद्यवा भक्त्या विधवा वा पतिव्रता ॥३२॥
 इह लोके सुखं भोगान्प्राप्नोति मनसेऽस्मिताम् । देहान्ते परमं स्थानं प्राप्नोति व्रततत्परः ॥३३॥
 जन्मातरेऽम्बिकाभक्तिर्भवत्यव्यभिचारिणी । जन्मोत्तमकुले प्राप्य सदाचारो भवेद्विदुः सः ॥३४॥
 नवरात्रव्रतं प्रोक्तं व्रतानामुत्तमं व्रतम् । आराधनं शिवायास्तु सर्वसौख्यकरं परम् ॥३५॥
 अनेन विधिना राजन्समाराधय चण्डिकाम् । जित्वा रिपून्स्खलितं राज्यं प्राप्स्यत्यनुत्तमम् ॥३६॥
 सुखं च परमं भूपः द्रेहेऽस्मिन्स्वगृहे पुनः । पुत्रदारान्तमासाद्य लप्स्यसे नात्र सशयः ॥३७॥
 वैश्योत्तमं त्वमेवाद्यं समाराधय कामदाम् । देवी विश्वेश्वरी माया सुष्टिसंहारकारिणीम् ॥३८॥
 स्वजनानां च मायस्त्वं भविष्यसि गृहं गतः । सुखं सासारिकं प्राप्य यथाभिलषितं पुनः ॥३९॥
 देवीलोके शुभे वासो भविता तं न सशयः । नाराधिता भगवती यैस्ते नरकभागिनः ॥४०॥
 इह लोकेऽस्ति दुःखार्ता नानारोगी प्रपीडिता । भवति मानवा राजञ्छत्रुभिश्च पराजिता ॥४१॥
 निष्कलत्रा ह्यपुत्राश्च तुष्णार्ता स्तब्धमुखयः । बिल्बीदलैः करवीरैः शतपत्रैश्च चम्पकैः ॥४२॥
 अर्चिता जगता धात्री यैस्तःसीव विलासिनः । भवति कृतपुण्यास्ते शक्तिभक्तिपरायणाः ॥४३॥

धनविभवसुखाढ्या मानवा मानवतः सकलगुणगणना भाजनं भारतीशा ।

निगमपठितमन्त्रं पूजिता यैर्भवानी नृपतितिलकमुख्यास्ते भवतीह लोकः ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चमस्कन्धे चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

महिष उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा दुःखितो वैश्यपार्थिवो । प्रणिपत्य मुनिं प्रीत्या प्रश्रयावनतो भूषाम् ॥१॥
 हर्षेणोत्फुल्लनयनाच्चतुर्वाक्यकोविदो । कृताञ्जलिपुटो शान्तो भक्तिप्रवणचेतसो ॥२॥
 भगवन्नावितावद्यः शान्तो दीनो शुचान्वितो । तव सूक्तसरस्वत्या गङ्गायैव भगोरथ ॥३॥

साधव सम्भवन्तीह परोपवृत्तितत्परा । अकृत्रिमगुणारामा सुखदा सर्वदेहिनाम् ॥४॥
 पूर्वपुण्यप्रसङ्गेन प्राप्तोऽयमाश्रय शुभ । तवावाम्या महामाग महादुःखविनाशक ॥५॥
 भवन्ति मानवा भूमौ बहव स्वार्थतत्परा । परार्थसाधन दक्षा केचित्क्वापि भवादृशा ॥६॥

दुःखितोऽहं मुनिश्रेष्ठ वीर्योऽयं चातिदुःखित ।

उमौ ससारसततौ तवाश्रमपदं मुदा ॥७॥

दर्शनादेव हे विद्वज्जगत् दुःखमिहावयो । देहजमानसवाक्यश्रवणादेव साम्प्रतम् ॥८॥
 धन्यावावा वृत्तकृत्यौ जातो मूर्च्छिसुधारसात् । पावितो भवता ब्रह्मनृपया करुणार्णव ॥९॥
 गृहाणास्मत्पत्नौ साधो नय पारं भवार्णवात् । मग्नौ याताविति ज्ञात्वा मयदानेन साप्रतम् ॥१०॥
 तपः कृत्वाऽतिविपुलं समाराध्य सख्यप्रदाम् । संप्राप्य दर्शनं भूयो यास्याथो निजमन्दिरम् ॥११॥
 वदनात्तव संप्राप्य देवीमग्नं नवाक्षरम् । स्मरणं च करिष्यामि निराहारो धृतव्रतो ॥१२॥

व्यास उवाच

या वैश्योऽपि दोष्टोऽग्नौ स्वमास प्रापक्षिपत्तदा । दधिरण वलित चास्य ददतुस्तौ कृतोद्यमौ ॥२९॥
तदा भगवतो दत्त्वा प्रत्यक्ष दर्शनं तयो । प्राह प्रानिभरोदभ्रातो दृष्ट्वा तौ दुःखितौ भूयम् ॥

श्रीदेव्युवाच

वरय भा राजन् यत्ते मनसि वाञ्छितम् । तुष्टाऽहं तपसा तेऽद्य भक्ताऽसि त्वं मतो मम ॥३१॥
वैश्य प्राह तदा देवो प्रमत्ताऽहं महामत । किं तऽभीष्टं ददाम्यद्य प्रार्थयाशु मनोगतम् ॥३२॥

न्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा तामुवाच मुदा-न्यत । दहि मेऽद्य निजं राज्यं हतशत्रुबलं बलात् ॥३३॥
तमुवाच तदा देवो गच्छ राजनिजं गृहम् । शत्रवः क्षीणसत्त्वास्तं गमिष्यति पराजिता ॥३४॥
मनिगस्तु समागत्य ते पतिष्यति पादयो । कुरा राज्यं महाभाग नगरे स्वयं यथासुखम् ॥३५॥
कृत्वा राज्यं सुविपुलं वर्षाणामयुतं नृप । देहान्ते जन्म संप्राप्य सूर्याच्च भविता मनु ॥३६॥

न्यास उवाच

वैश्यमन्तामप्युवाचेर्दं कृताञ्जलिपुटं वृचि । न मे गृहेण कार्यं वै न पुत्रेण धनेन वा ॥३७॥
सर्वं वधकरं मातं स्वप्नवन्नश्वरं स्फुटम् । ज्ञानं मे देहि विशदं मोक्षदं वधनाशनम् ॥३८॥
असारेऽस्मिंश्च असारे भूदा मज्जति पामरा । पडिता सतरतीह तस्माद्वेच्छन्ति सत्तृतिम् ॥३९॥

न्यास उवाच

तदाकर्ण्य महामाया वैश्य प्राह पुरं स्थितम् । वैश्वदेव्यं तव ज्ञानं भविष्यति न संशय ॥४०॥
इति दत्त्वा वरं ताम्यां तत्रवातरधीयत । अदर्शनं गतायां तु राजा तं मुनिसत्तमम् ॥४१॥
प्रणम्य हृदयमाहूय गमनाय मत्ता दध । तदैव तस्य सचिवास्तत्रागत्य नृपं प्रजा ॥४२॥
प्रणमुनिनयापेतास्तमूचुः प्राञ्जलिस्थिता । राजस्तं शत्रवः सर्वे पापाच्च निहता रणे ॥४३॥
राज्यं निष्कटकं भूपं कुरुष्व पुरमास्थित । तच्छ्रुत्वा वचनं राजा नत्वा तं मुनिमत्तमम् ॥४४॥
आपृच्छत्पुनर्ययौ तत्र मन्त्रिणि परिवारिण । संप्राप्य च निजं राज्यं दारान्स्वजनवाधवान् ॥४५॥
दुमुत्र पृथिवी सर्वा ततः सागरमेखलाम् । वैश्योऽपि ज्ञानमासाद्य मुक्तसगं समतत ॥४६॥
बालातिवाहनं तत्र मुक्तवधश्चकार ह । तीर्थेषु विचरन्गायन्भगवत्या गुणानय ॥४७॥
एतत्ते कथितं देव्याश्चरितं परमाद्भुतम् । आराधनफल्प्रसिद्धिर्यथावद्भूषणैश्च यो ॥४८॥
दैत्यानां हननं प्रोक्तं प्रादुर्भावस्तथा शुभम् । एवंप्रभावा सा देवी भक्तानामभयप्रदा ॥४९॥
यं शृणोति नरो नित्यमेतदाख्यानमुत्तमम् । संप्राप्नोति नरं सत्यं ससारसुखमद्भुतम् ॥५०॥
ज्ञानदं मोक्षदं चैव कीर्तितं सुखदं तथा । पावनं श्रवणान्नूनमेतदाख्यानमद्भुतम् ॥५१॥

अखिलार्यप्रदं नृणां सर्वघर्मसमावृतम् । घर्मर्यिवाममोक्षाणां कारणं परमं मतम् ॥५२॥

सूत उवाच

जनमेजयेन राज्ञाञ्जौ पृष्ट सत्यवतीसुत । उवाच सहिता दिव्या व्यास सर्वार्थतत्त्ववित् ॥५३॥
घरितं वण्डिकायास्तु शुम्भदैत्यवधाश्रितम् । कथयामास भगवान्कृष्ण कारुणिको मुनिः ॥
इति च कथितः सारः पुराणानां मुनीश्वराः ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रपां संहितायां पञ्चमस्कन्धे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

व्योमाकाभद्विसंख्यातै २०९० श्लोकैर्व्यसिन धीमता ।

देवीभागवतस्यास्य पञ्चमस्कन्ध ईरित ॥५॥

समाप्तोऽयं पञ्चमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

पष्ठः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

शृणुय ऊचुः

सूत सूत महाभाग मिष्ट ते वचनामृतम् । न तु सा स्मो वय पीत्वा द्वैपायनकृत शुभम् ॥१॥
पुनस्त्वा प्रष्टुमिच्छाम कथा पौराणिकी शुभाम् । वेदेऽपि कथिता रम्या प्रसिद्धा पापनाशिनोम् ॥२॥
वृत्रासुर इति ख्यातो वीर्यवास्त्वष्टुरात्मज । स कथ निहत सख्ये वासवेन महात्मना ॥३॥
त्वष्टा वै सुरपक्षीयस्तत्पुत्रो बलवत्तर । शक्रेण धातित कस्माद्ब्रह्मयोनिर्महाबल ॥४॥
देवाः सत्त्वगुणोत्पन्ना मानुषा राजसा स्मृता । तिर्यञ्चस्तामसा प्रोक्ता पुराणागमवादिभि ॥५॥
विरोधोऽत्र महान्भाति नून शतमखेन ह । छलेन बलवान्मुत्र शक्रेण विनिपातित ॥६॥
बिष्णुः प्रेरयिषा तत्र स तु सत्त्वधर पर । प्रविष्ट पविमण्ये स छद्मना भगवान्प्रभु ॥७॥
संधि विधाय स ह्येव मज्जितोऽसौ महाबल । हरिभ्या सत्यमुत्सृज्य जलकनेन धातित ॥८॥
कृतमिद्रेण हरिणा किमेतत्सूत साहसम् । महातोऽपि च मोहेन वचिता पापबुद्धय ॥९॥
अन्यायवर्तिनोऽत्यर्थं भवति सुरसत्तमा । सदाचारेण युक्तेन देवा शिष्टत्वमागता ॥१०॥
एव विशिष्टधर्मेण शिष्टत्व कीदृश पुन । हत्वा वृत्र तु विश्वस्त शक्रेण छद्मना पुन ॥११॥
प्राप्त पापफल नो वा ब्रह्महत्यासमुद्भवम् । किं च त्वया पुरा प्रोक्त वृत्रासुरवध कृत ॥१२॥
श्रोदेव्या इति तच्चापि वित्त मोहयतीह न ।

सूत उवाच

शृण्वतु मुनयो वृत्त वृत्रासुरवधाश्रयम् ॥१३॥

ययेन्द्रेण च सप्राप्त दृष्ट हृत्यासमुद्भवम् । एवमेव पुरा पृष्टो व्यास गत्यवतीसुत ॥१४॥

पारोक्षितन राज्ञाऽपि स यदाह च तदब्रुव ।

ननमेजय उवाच

वय वृत्रामुर पर्वं हता भगवता मुन । १५॥

सहाय विष्णुमासाद्य छद्यना गास्त्रिवेन ह । कथं च दव्या निहतो दैत्योऽसौ वेन हेतुना ॥१६॥

कथमेकवधो नाम्ना वृत्त स्यामुनिपुंगव । तदेतच्छ्रोतुमिच्छामि पर कौतूहल हि मे ॥१७॥

महता चरित शृण्वको विज्येन मानव । रथयाम्बावैभवं हव नशामुरवधाभितम ॥१८॥

व्यास उवाच

धयोऽस्ति राजस्त्वव बुद्धिरोत्तमो जाता पुराणत्रयणऽतिमादरा ।

पात्राऽभूत दयवराभ्य मवधा पान वितृष्णा प्रभवति वै पुन ॥१९॥

दिन दिन तऽधिभक्तिभाव रथामु राजमहनीयवीर्ये ।

श्रान्ता यदैकप्रवण शृणानि वक्ता तदा प्रीतमना श्रवीति ॥२०॥

युग पुरा वागववृत्रमायट्टेद प्रसिद्ध च तथा पुराणे ।

दृष्ट मुराणेण तथैव त्वं हत्वा रिपु त्वाष्ट्रमपापमेव ॥२१॥

क्षिप्र किमत्र नृपत हरिष्यन्मूढाया मच्छन्ना विनिहन्स्त्रिगिरोऽथ वृष ।

मायामग्न मुमोऽपि विमाहिनास्व तद्रुश्च निक्षमनिग रिक्ता पापभाता ॥२२॥

त्रिभि स वदनं श्रेष्ठ्यरोचत मनोहरै । त्रिभिभिधानि वार्याणि मुले समररोन्मुनि ॥३१॥
वेदानेने नाऽर्धने मुरा चंनन नाऽपिन् । तृतीयन दिग मर्वा युगपच्च निरोधते ॥३२॥
त्रिगिरा भोगमुसृज्य तपश्चरे मुदुष्परम् । तपस्वी स मृदुर्दाना धर्ममेव ममाश्रित ॥३३॥
पञ्चाग्निगाधन काले पादपात्र निवशनम् । जन्मध्य निवास च ह्रमते शिशिरे तथा ॥३४॥
निराहरो जितात्माऽमी त्यक्तमर्षपरिग्रह । तपश्चचार मवावी दुष्कर मन्दबुद्धिभि ॥३५॥
त च दृष्ट्वा तपस्यन्त रोदमाप सचार्पात । विपादमगमत्तत्र शत्राऽय माम्भूदिति ॥३६॥
दृष्ट्वा तस्य तपा बाये मय गमितनजस । चिन्ता च महती प्राप हानिश्च पावदासन ॥३७॥
विवर्धमानश्चिशिरा मामय दातयिष्याति । नापदय सर्वथा शत्रुवर्धमानवलो बुधे ॥३८॥
तस्मादुपाय कर्तव्यस्तन्नागागय माप्रतम् । कामस्तु तपता शत्रु वामानश्मति वै तप ॥३९॥
तयैवाद्य प्रकर्तव्य भागासक्ता भवद्यथा । इति सचित्य मनसा बुद्धिमान्बलमर्दन ॥४०॥
-आज्ञापयत्सोऽप्सरमस्तवाष्ट्रपुत्रप्रकाशन । उवशी भनका रम्भा पुताची च तिलोत्तमाम् ४१॥
समाहूयात्रवीच्छत्रस्तास्तदा ऋषगविता । प्रिय कुरध्व म सवा रायऽद्य समुपस्थित ॥४२॥
यतो मेऽद्य महाच्छत्रमुत्तपस्तपात दुजय । काय कुरत गच्छन् प्रलाभयत माचिरम् ॥४३॥
शृगारवैपविर्विह्विह्विह्वेहसमुद्रवै । प्रलाभयत नत्र व क्षमयध्व ज्वर मम ॥४४॥
बलवत्यासन मेऽद्य ग्रीहीष्यत्यविलिनि । बलवानासन मेऽद्य ग्रीहीष्यत्यविलिनि ॥४५॥
भय मे समुपायात निप्र नाशयनावला । उपकुवन्तु सहिता कार्येऽद्य समुपस्थित ॥४६॥
तच्छ्रुत्वा वचन नाय उचस्त प्रणता पुर मा भय कुर देवेद्य यतिध्याम प्रलोभन ॥४७॥
यथा न स्यान्नय तस्मात्तथा कार्यं महाद्युत । नृयगीतवि रेश्व मुनस्तस्य प्रलोभन ॥४८॥
कटानैरन्नभेदंश्च माह्वित्वा मनि विना । लालुप वशमस्माक कारय्यामो नियन्त्रिनम् ॥४९॥
अगान उवाच
इत्याभाष्य हरि नायौ ययुस्त्रिभिरसाऽनिन्म । कुब ल्यो विवि गन्भावान्यामशास्त्रोचितानपि ५०॥
गाय त्रयस्तारभेदैस्ता नृत्यत्य परता मुन । त प्रलाभयिन्तु चक्रुर्मुनिभावान वरागता ॥५१॥
नापश्यत्तम तपोराशिरगनाना विडम्पनम् । इन्द्रियाणि बन्धे त्वा मूकाद्यदचिर स्थित ॥५२॥
दिनानि कनिचित्तस्थुनायस्तस्याथम वर । कुवत्या गाननृत्यादि प्रपञ्चानतिमोहदान ॥५३॥
न चचाल यदा काम ध्यानाच्च त्रिशिरा मुनि । परावृत्य तदा दव्य पुन शक्रमुपस्थिता ॥५४॥
कृताञ्जलिपुटा सर्वा दवराजमथाबुवन । श्रुता दाना भयत्रस्ता विवर्णवदना भृशम् ॥५५॥
देवदव महाराज यत्नश्च परम कृत । न स शक्यो दुराग्र्यो वैर्वाञ्चालयितु विना ॥५६॥
उपायोऽय प्रकर्तव्य सर्वथा पाक्शासन । नास्माक बलमेतस्मिस्तापसे विजितन्द्रिये ॥५७॥

दिष्टया वयं न दाता स्म यदनेन महात्मना । मुनिना वह्नितुल्येन तपसा द्योतितेन हि ॥५८॥
 विमुज्याप्सरस शक्रश्चिन्तयामास मन्दघो । तत्सर्वं च वधोपाय पापबुद्धिरसाम्प्रतम् ॥५९॥
 विमुज्य लोकलज्जा स तथा पापमय मृशम् । चकार पापबुद्धिं तु तद्वधाय महोपने ॥६०॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

न्यास उवाच

अथ स लोभमुपेत्य सुराधिप समधिगम्य गजासनसंस्थित ।
 त्रिशिरस प्रति द्रुष्टमतिस्तदा मुनिमपश्यदमेयपराक्रमम् ॥ १ ॥
 तमभिवोक्ष्य दृढासनसंस्थित जितगिर सुसमाधिबध्न गतम् ।
 रविबिम्बावसुसन्निभमोज्ज्वाला सुरपति परमापदमभ्यगात् ॥ २ ॥
 कथमसौ विनिहन्तुमहो मया मुनिरपापमति किल सम्मत ।
 रिपुरय सुसमिद्धतपोबल कथमुपेक्ष्य इहासनकामुक ॥ ३ ॥
 इति विचिन्त्य पवि परमायुध प्रतिमुमोष मुनिं तपसि स्थितम् ।
 शशिदिवाकरसन्निभमाधुग त्रिशिरस सुरसधपति स्वयम् ॥ ४ ॥
 तदभिधातहत स धरातले किल पपात ममार च तापस ।
 शिखरिण शिखर कुलिशार्धित निपतित भुवि चाद्भुतदर्शनम् ॥ ५ ॥
 त निहत्य मुदमाप सुरेशश्चक्रुश्च मुनयस्तु संस्थिता ।
 हा हतति भृशमार्तनिस्वना किं कृत शतमखेन पापिना ॥ ६ ॥
 विनापराध तपसा निधिर्हत शचीपति पापमतिर्दुरात्मा ।
 फल किलाय तरसा कृतस्य प्राप्नोतु पापी हननोद्भवस्य ॥ ७ ॥
 त निहत्य तरसा सुरराजो निर्जगाम निजमन्दिरमाशु ।
 स हतोऽपि विरराज महात्मा जीवमान इव तेजसा निधि ॥ ८ ॥

त दष्ट्वा पतित भूमौ जीवन्तमिव वृत्रहा । चितामापातस्त्रिधाग किंवाजीवेदय पुन ॥९॥
 विमृश्य मनसाऽतीव तथाण पुरतः स्थितम् । मधवा बोध्य त प्राह स्वकार्यसदृश वच ॥१०॥
 तत्क्षश्छिधि शिरास्यस्य कूरुष्व वचन मम । मा जीवतु महातेजा भाति जीवन्तिव स्वयम् ॥११॥

इत्याकर्ण्य वचस्तस्य ततोवाच विगर्हयन् ।

तक्षोवाच

महास्वघो मृतं भाति परसुनं तरिष्यति ॥१२॥

ततो माह करिष्यामि कार्यमेतद्विगहिनम् । त्वया वै निदितं कर्म कृतं सद्भिर्विगहितम् ॥१३॥

अहं विभेमि पापादौ मृतस्यैव च भारणे । मृतोऽयं सुनिरस्त्येव शिरसः कृतनेन किम् ॥१४॥

मयं किं तेऽत्र सजातं पाकशासनं कथ्यताम् ।

इन्द्र उवाच

सजोय इव देहोऽयमामातिं विशदाकृतिं ॥१५॥

तस्माद्विभेमि मां जीवेन्मुनिः क्षत्रुरपि मम ।

तक्षोवाच

नात्र किं त्रपसे विद्वक्कुरेणानेन कर्मणा ॥१६॥

जहपिपुत्रमिमं हत्वा ब्रह्महरयामयं न किम् ।

इन्द्र उवाच

प्रायश्चित्तं करिष्यामि पश्चात्पापक्षमायं वै ॥१७॥

रात्रुस्तु सर्वथा बध्यश्छलेनापि महामते ।

तक्षोवाच

त्वं लोभाभिहतं पापं करोषि भववन्निह ॥१८॥

तं विनाऽहं कथं पापं करोमि वद मे विभो ।

इन्द्र उवाच

मत्सेषु खलु भागं ते करिष्यामि सदैव हि ॥१९॥

शिरः पक्षोस्तु ते भागं यज्ञे दास्यति मानवाः । शुक्लेनानेन छिन्धि त्वं शिरास्मस्य क्रुद्धं प्रियम् २०॥

अथास उवाच

एतच्छ्रुत्वा महेंद्रस्य बन्धस्तस्यां मुदान्वितः । कुठारेण शिरास्मस्य चक्रे सुदृढेन हि ॥२१॥

छिन्नानि त्रीणि क्षीर्षाणि पतितानि यदाभुवि । तस्यस्तु पक्षिणः क्षिप्रं विनिष्येत्तु सहस्रशः ॥२२॥

कलविकास्तिस्तिरयस्तथैव च कपिजला । पृथक्पृथक्विनिष्येत्तुर्मुखतस्तत्तरसा तदा ॥२३॥

येन वेदानधीते स्म सोमं च पिबते तथा । तस्माद्वक्त्रात्किलोत्प्रेत्तु सर्वं एव कपिजला ॥२४॥

येन सर्वां दिशं कामं पिबन्निव निरोधते । तस्मात्तु तित्तिरास्तत्र निःसृतास्तिग्मतेजसः ॥२५॥

यत्सुरापः तु तद्वक्त्रं तस्मात्तु चटका किल । विनिष्येत्तुस्त्रिशिरसं एव ते विहगा नृप ॥२६॥

एव विनिःसृतान्दृष्ट्वा तेभ्यः शक्रस्तदावजान । मुमोद मनसा राज्ञायाम त्रिदिवं पुनः ॥२७॥

गते शक्रे तु तक्षाऽपि स्वगृह तरसा ययो । यज्ञभाग पर लब्ध्वा मुदमाप महीपते ॥२८॥
 इन्द्रोऽथ स्वगृह गत्वा हत्वा शत्रु महाबलम् । मेने वृत्तार्थमात्मान ब्रह्माहत्यामचितयन् ॥२९॥
 त श्रुत्वा निहत त्वष्टा पुत्र परमधार्मिकम् । चुकापातोव मनसा वचन चेदमब्रवीत् ॥३०॥
 अनागस भनि यस्मात्पुत्र निहतवान्मम । तस्मादुत्पादयिष्यामि तद्वधार्थं सुत पुन ॥३१॥
 सुरा पश्यतु मे वीर्यं तपसश्च बल तथा । जानातु सर्वं पापात्मा स्वकृतस्य फल महत् ॥३२॥
 इत्युक्त्वाऽग्निं जुहावाय मन्त्रैराथर्वणोदितं । पुनस्योत्पादयन्नार्थाय त्वष्टा क्रोधसमाकुल ॥३३॥
 वृते होमेऽष्टरात्र तु सदोसाच्च विभावसो । प्रादुषभूव तरसा पुरुष पावकोपम् ॥३४॥
 त दृष्ट्वाऽग्रे सुत त्वष्टा तेजोबलसमन्वितम् । वेगात्प्रकटितं वह्नेर्दीप्यमानमिवानलम् ॥३५॥
 उवाच वचन त्वष्टा सुत वाक्य पुर स्थितम् । इन्द्रशना विवर्धस्व प्रतापास्तपसो मम ॥३६॥
 इत्युक्ते वचने त्वष्टा क्रोधप्रज्वलनेन च । सोऽवर्धस दिव स्तब्धवा वैश्वानरसमद्युति ॥३७॥
 जात स पर्वताकार कालमृत्पुसम स्वराट् । किं करोमीति त प्राह पितर परमातुरम् ॥३८॥
 कुरु मे नामस नाथ वार्यं वयस सुव्रत । चित्तातु रोऽसि कस्मात्त्व गृहि मे शोककारणम् ॥३९॥
 नाशयाम्यद्य ते शोक्मिति मे व्रतमाहितम् । तेन जातन किं भूय पिता भवति दु खित ॥४०॥
 पिबामि सागर सद्यश्चूर्णयामि धराधरान् । उद्धत वारयाम्यद्य तरणिं तिग्मतोजसम् ॥४१॥
 हन्मीद्र ससुर सद्यो यम वा दवतान्तरम् । क्षपामि सागरे सर्वान्समुत्पाटय च मेदिनीम् ॥४२॥
 इत्यारण्यं वचस्तस्य त्वष्टा पुत्रस्य पेशलम् । प्रत्युवाचातिमुदितस्त सुत पर्वतोपमम् ॥४३॥
 युजिनात्नातुमधुना यस्माच्छक्रोऽसि पुत्रक । तस्मादवृत्त इति ख्यात तव नाम भविष्यति ॥४४॥
 भ्राता तव महाभाग विशिरा नाम तापस । त्राणि तस्य च शीर्षाणि ह्यभवन्वीर्यधनि च ॥४५॥
 वेदवेदागतत्वनं सर्वविद्याविशारद । सत्यितस्तपनि प्रायस्त्रिलावीधिसमप्रदे ॥४६॥
 शक्रेण तु हत माऽथ यज्ञघातन साधनम् । विना पराध महसा छिन्नानि मस्तकानि च ॥४७॥
 तस्मात्स्य पुरुषव्याघ्र जहि शत्रु वृत्तात्तमो ब्रह्माहत्याघत पाप निम्नप दुर्मान दठम् ॥४८॥
 इत्युक्त्वा च तदा त्वष्टा पुरुशोत्तमपावुर्न । अयुधानि च दिव्यानि चकार विविधानि च ॥४९॥
 यदावर्त्म महामात्रघाय प्रवलानि च । गङ्गागङ्गदानक्तितोमरप्रमुखानि वै ॥५०॥
 शार्ङ्गं धनुस्तथा बाण परिध पट्टिष तथा । उर दिव्य सहस्रार मुदशनसमप्रभम् ॥५१॥
 तूणीरी चाण्णयो द्विषी वयस चान्सुदरम् । रय मेघप्रतोकाश दढ भारमह जवम् ॥५२॥
 युधोपकरण सर्वं कृत्वा पुत्राय पारिव । दत्त्वाऽसौ प्रेरयामास त्वष्टा व्राधसमन्वित ॥५३॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

व्यास उवाच

कृतस्वस्त्ययनो वृत्रो ग्राहणवैदपारयः । निर्जंगाम रयास्त्रो हतुं शकं महाबलः ॥१॥
तदेव राक्षसाः क्रूराः पुरा देवपराजिता । समाजग्मुश्च सेवार्यं वृत्रं ज्ञात्वा महाबलम् ॥२॥
इन्द्रदूतास्तु तं दृष्ट्वा युद्धाय तु समागतम् । वेगादागत्य वृत्तातं शशंस्तुतस्य चेषितम् ॥३॥

व्यास उवाच

स्वामिञ्छोघ्रमिहायाति वृत्रो नाम रिपुस्तव । बलावान्स्थदने रुद्रस्त्वष्टा चोत्पादितः किल ॥४॥
अभिचारेण नाधार्यं नव क्रोधोन्वितेन वै । पुत्रघानाभितसेन दुसहो राक्षसैर्युतः ॥५॥
यत्नं कुरु महाभाग घीघ्रमायाति साप्रतम् । मैत्रमदरसंकागो घोरदाधोऽतिदारुणः ॥६॥
एतस्मिन्नतरे तत्र भीता देवगणा भृशम् । आगत्योचुः सुरपति शृण्वन्तं दूतमापितम् ॥७॥

गणा ऊचुः

मथवन्दुनिमित्तानि भवति त्रिदशालये । वृत्रं भयशसीनि पक्षिणा विरतानि च ॥८॥
काकगृध्रास्तथा श्येना ववाद्या दारुणा तगा । रूढति विकृतं शब्दैस्त्कारैर्भवनोपरि ॥९॥
घोचीकूचीति निनदान्कुर्वन्ति विहगा भृशम् । बाह्नानां च नेत्रेभ्यो जलघाराः पतत्यध ॥१०॥
श्रूयन्तेऽतिमहाञ्छब्दो रूढतीना निशासु च । राक्षसीनां महाभाग भवनोपरि दारुणः ॥११॥
प्रपतति ह्वजास्तूर्णं बिना वातेन मानदः । प्रभवति महोपाता दिवि भूम्यतरिक्षजा ॥१२॥
कृष्णावरधरा नार्यो भ्रमति च गृहे गृहे । यातु यातु गृहात्तूण कुर्वन्त्यो विकृतानना ॥१३॥
रात्रौ स्वप्नेषु बातानां सुप्तानां निजमदिरे । केशाल्लुनति राक्षस्यो भीषयन्त्यो भृशानुरा ॥१४॥
एवविधानि देवेश भूवपोल्कादयस्तथा । गोमामवो रुदतिस्म निशाया भवनागणे ॥१५॥
सरदाना च जालानि प्रभवति गृहे गृहे । अगप्रस्फुरणादीनि दुनिमित्तानि सर्वशः ॥१६॥

व्यास उवाच

इति तेषां वचं श्रुत्वा चिन्तामाप सुरेश्वर । बृहस्पतिं समाहूय पप्रच्छ च मनोगतम् ॥१७॥

इन्द्र उवाच

बहान्किमुत घोराणि निमित्तानि भवति वै । वाताश्च दारुणा वाति प्रपतत्युलकाः खतः ॥१८॥
सर्वज्ञोऽस्मि महाभाग समर्थो विघ्ननाशने । बुद्धिमाञ्छास्त्रतत्त्वज्ञो देवतानां गुरस्तथा ॥१९॥
कुरु पाति विधानज्ञ शत्रुक्षयविधायिनीम् । यथा मेन भवेद्दुःखं तथा कार्यं विधीयताम् ॥२०॥

बृहस्पतिरुवाच

किं करोमि सहस्राक्ष त्वयाऽद्य दुष्कृतं कृतम् । अनागसं मुनिं हत्वा किं फलं समुपाजितम् ॥२१॥

अत्युर्ग्रं पुण्यपापानां फलं भवति सत्त्वरम् । विचार्यं खलु कर्तव्यं कार्यं तद्भूतिमिच्छता ॥२२॥
 परोपतापनं कर्म न कर्तव्यं कदाचन । न सुखं विदते प्राणी परपीडापरायण ॥२३॥
 मोहाल्लोभादब्रह्महत्या कृता शकं त्वयाऽधुना । तस्य पापस्य सहसा फलमेतदुपागतम् ॥२४॥
 अवध्यं सर्वदेवानां जातोऽसौ वृत्रसज्जक । हतुं त्वां स समायाति दानवैर्बहुभिर्वृत ॥२५॥
 आयुधानि च सर्वाणि वध्यतुल्यानि वासव । त्वष्टा दत्तानि दिव्यानि गृहीत्वा समुपस्थित २६॥
 समागच्छति दुर्घर्षो रथारूढः प्रतापवान् । देवन्द्रं प्रलयं कुर्वन्नास्य मृत्युर्भविष्यति ॥२७॥
 कोलाहलस्तदा जातस्तथा भुवति वाक्पतौ । गधर्वा किन्नरा यक्षा मुनयश्च तपोधना ॥२८॥
 सधनानि विहार्यवामरा सर्वे पलायिता । तद्दृष्ट्वा महदाश्चर्यं शक्रश्चितापरायण ॥२९॥
 आज्ञापयामास तदा सेनोद्योगाय सेवकान् । आनयन् वसुन्नुद्रानश्विनीं च दिवाकरम् ॥३०॥
 पूषणं च भगं वायुं कुबेरं वरुणं यमम् । विमानेषु समारुह्य सायुधा सुरसत्तमा ॥३१॥
 समागच्छतु तरसा शत्रुरायाति साग्रतम् । इत्याज्ञाप्य सुरपतिं समारुह्य गजोत्तमम् ॥३२॥
 बृहस्पतिं पुरोधाय निर्गतो निजमदिरात । तथैव त्रिदशा सर्वे स्व स्व वाहनमास्थिता ३३॥
 युद्धाय कृतसंकल्पा निर्ययुः शस्त्रपाणयः । वृत्रोऽथ दानवैर्युक्तः सप्राप्तो मानसोत्तरम् ॥३४॥
 पर्वतं देवतावासं रम्यं पादपशोभितम् । इन्द्रोऽप्यागत्य सग्रामं चकार मानसोत्तरे ॥३५॥
 पर्वतं देवतायुक्तो वाचस्पतिपुरं सरः । तत्राभूदावृणं युद्धं वृत्रवासवयोस्तदा ॥३६॥
 गदासिपरिधौ पार्श्वोर्बाणं शक्तिपरश्वधौ । भानुपेण प्रमाणेन सग्रामं शरदां शतम् ॥३७॥
 वभूव भयदो मृणामृषीणां भावितात्मनाम् । वरुणं प्रथमं भग्नस्ततो वायुगणं किल ॥३८॥
 ततो विभावसुः शक्रः सर्वे ते निर्गता रणात् । पलायनपरान्दृष्ट्वा देवानिन्द्रपुरोगमान् ॥३९॥
 वृत्रोऽपि पितॄन्प्रागादाश्रमस्य मुदावितम् । प्रणम्य प्राह त्वष्टारं पितुः कार्यं मया कृतम् ॥४०॥
 देवा विनिर्जिता सर्वे सैन्धवा समरसंस्थिता । विद्रुतास्तं गता स्थानं यथा सिंहान्मृगा गजा ४१॥
 इन्द्रं पदातिरगमं मयाऽऽनीतो गजोत्तम । ऐरावतोऽप्यभगवत्गृहाण द्विरदोत्तमम् ॥४२॥
 न हतास्तं मया तस्मादयुक्तं भीतमारणम् । आज्ञापय पुनस्तात किं करोमि तव प्लितम् ॥४३॥
 निर्जरा निर्गता सर्वे भयभीता श्रमातुरा । इन्द्रोऽप्यैरावतं त्वक्त्वा भयभीतं पलायित ॥४४॥

व्यास उवाच

इति पुत्रवचं श्रुत्वा त्वष्टा प्राह मुदावित । पुत्रवानद्यं जातोऽस्मि सफलं मम जीवितम् ॥४५॥
 त्वयाऽहं पावितं पुत्रं गतो मे मानसो ज्वरः । निश्चलं मं मनो जातं दृष्ट्वा वीर्यं तदा द्रुतम् ॥४६॥
 शृणु वक्ष्याम्यहं पुत्रं हितं तज्ज निशामय । तपः कुरु महाभाग सावधानं स्थिरासन ॥४७॥
 विश्वासो नैव कर्तव्यः केपाचित्पाकशासनः । शत्रुस्ते छलवर्ताऽस्ति नानाभेदविशारदः ॥४८॥

तपसा प्राप्यते लक्ष्मीस्तपसा राज्यमुत्तमम् । तपसा बलवृद्धिं स्यात्सग्रामे विजयस्तथा ॥४९॥
 आराध्य द्रुहिणं देवं लब्ध्वा वरमनुत्तमम् । जहि शक्रं दुराचारं ब्रह्महत्यासमावृतम् ॥५०॥
 सावधानं स्थिरो भूत्वा दातारं भज शक्रम् । वाञ्छितं स वरं दद्यात्सतुष्टुश्रुतुरानन ॥५१॥
 तोषयित्वा विश्वयोनिं ब्रह्माणममितौजसम् । अविनाशित्वमासाद्य जहि शक्रं कृतागसम् ॥५२॥
 वैरं मनसि मे पुत्रं वर्तते सुतघातजम् । न क्षातिमनुगच्छामि न स्वपामि सुखेन ह ॥५३॥
 सापसो मे हतं पुत्रो निरागा पाप्मना यतः । न विदामि सुखं वृत्रं त्वं मामुद्धर दुःखितम् ॥५४॥

न्यास उवाच

तदाकर्ण्य पितुर्वाक्यं च क्रोधयतस्तदा । आज्ञामादाय च पितुर्जगाम तपसे मुदा ॥५५॥
 गंधमादनमासाद्य पुण्यां देवधुनीं शुभाम् । स्नात्वा कुशासनं कृत्वा सस्थितश्च स्थिरासन ॥५६॥
 त्यक्त्वा न वारिपानं च योगाभ्यासपरायणम् । ध्यायन् विश्वसृजं चित्ते सोपविष्टं स्थिरासने ॥५७॥
 मथवा तं तपस्यतः ज्ञात्वा चिन्तातुरो ह्यभूत् । गंधर्वा प्रेयया मासं विघ्नार्थं पाकशासन ॥५८॥
 यथाश्च पद्मगान्धर्पाङ्गिरानमितौजसः । विद्याधरानप्सरसो देवदूताननेकशः ॥५९॥
 उपायास्तैः कृताः सम्यक्तपोविघ्नान्मायिभिः । न च चालं ततो ध्यानात्पादु परमतापस ॥६०॥

इति ध्यादेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे तृतायोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

न्यास उवाच

निर्गतास्ते परावृत्तास्तपोविघ्नकरा सुराः । निरागा कार्यसंसिद्धयै न दृष्ट्वा दूषचेतसम् ॥१॥
 जातं वर्णयते पूर्णं ब्रह्मा लोकपितामहः । तन्नाजगाम तरसा हसात्तद्वस्तुमत् ॥२॥
 आगच्छ तमुवाचेदं त्वष्टुः पुत्र सुखी भव । त्यक्त्वा ध्यानं वरं ब्रूहि ददामि तव वाञ्छितम् ॥३॥
 तपसा तेऽद्य तुष्टोऽस्मि त्वा दृष्ट्वा चातिर्कणितम् । वरं वरय भद्रं तं मनोऽभिलषितं तव ॥४॥

न्यास उवाच

वृत्रस्तदाऽतिविगदा पुरतो निगम्य वाचं स्यासमरसां जगदेवकृतुं ।
 सत्यं यं योगकलनां सहस्रोदतिष्ठसंजातहर्षनयनायुर्गङ्गाकलाप ॥५॥
 पादो प्रणम्य गिरसा प्रणयाद्विधातुर्ब्रह्माजलिं पुरत एव गमामसाद ।
 प्रोवाच तं सुवरदं तपसा प्रपन्नं प्रेम्णाऽतिगद्गदगिरा विनयेन नम्र ॥६॥

प्राप्तं मया सक्त्वेव नदं प्रभोऽद्य यद्दशनं तव सुदुर्लभमाप्तुं जातम् ।
 वाञ्छाऽस्ति नाथ मनसि प्रवर्णे दुरापा ता प्रज्वामि वमलमन वेत्ति भावम ॥ ७ ॥
 मृत्युश्च मा भवतु मे किल लोहवाऽशुष्कार्द्रवशनिचयैरपरिश्च शस्त्रैः ।
 वृद्धिं प्रयातु मम गौर्यमनोव युद्धे यस्माद्भूवामि मवलैरमरैर्गजेभ्यः ॥ ८ ॥

व्यास उवाच

इत्थं सम्प्राप्तो ब्रह्मा तमाह प्रहमन्निव । उत्तिष्ठ गच्छ नदं त वाञ्छितं सफलं सदा ॥९॥
 न शुष्केण न चाद्रेण न पापाणेन दाग्णा । भविष्यति च तं मृत्कारितं सत्यं व्रजाम्यहम् ॥१०॥
 इति दत्त्वा वरं ब्रह्मा जगाम भुवनं परम् । वृनस्तु तं वरं लब्ध्वा मुदितः स्वगृहं ययौ ॥११॥
 दाशसः पितुरग्रे तद्भरदानं महामतिः । त्वष्टा तु मुदितः प्राप्तः पुनः प्राप्तवरं तदा ॥१२॥
 स्वस्ति तेऽस्तु महाभाग जहि क्षत्रं रिपुं मम । हत्वा गच्छ त्रिशिरसो हन्तारं पापसंयुतम् ॥१३॥
 भव त्वं निदशाघोशं सम्प्राप्य विजयं रणे । ममाग्निं छिधि विपुलं पुनरादासमुद्भवम् ॥१४॥
 जीवतो वाक्यवरणात्क्षयाद्दे भूरिमोजनात् । गयाया पिण्डदानाच्च त्रिभिः पुत्रैः पुनरात्ता ॥१५॥
 तस्मात्पुत्रं ममाक्षयं दुःखं नाशितुमर्हमि । त्रिशिरा मम चित्तात्तु नापसर्पति कश्चित् ॥१६॥
 सुशीलं सत्यवादी च ताम्रगो वेदवित्तमः । अपराधं विना तनं निहतं पापबुद्धिना ॥१७॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा वृनः परमदुर्जयः । रथमारुह्य तरसा निर्जगाम पितुर्गृहात् ॥१८॥
 रणदुन्दुभिर्निर्घोषं शङ्खनाथं महाबलम् । कारयित्वा प्रयाणं स चकार मदगदितः ॥१९॥
 निर्ययौ नयसंयुक्तः सेवकानिति सवदनः । हत्वा क्षत्रं ग्रहीष्यामि सुरराज्यमवटकम् ॥२०॥
 इत्युक्त्वा निर्जंगामास्तु स्वसैन्यपरिवारितः । महता सैन्यनादनं भीषयन्मरावतीम् ॥२१॥
 तमागच्छन्तमाज्ञाय तुरापादपि सत्वरः । सेनोद्योगं भयनस्तं कारयामास भारतः ॥२२॥
 सर्वानाहूय तरसा लोकपालानरिन्दमः । युद्धार्थं प्रेरयन्सर्वान्यरोचत महाद्युतिः ॥२३॥
 गन्धर्व्यहं ततः कृत्वा संस्थितः पाकशामनः । तनाजगाम वगात्तु वृत्रं परबलादनं ॥२४॥
 देवदानवयोस्तावरसग्राहस्तुमुलाऽभवन् । वृत्रवामवयो सरये मनसा विजयं पिणो ॥२५॥
 एव परस्परं युद्धे सन्दोषं भयदे भृशम् । आकूतं दंष्ट्रा प्रापुर्देत्याश्च परमा मुदम् ॥२६॥
 तोमरैर्भन्दिपालैश्च खड्गैः परशुपद्भिः । जघ्नुः परस्परं देवदेत्याः स्वस्त्रवगयुधैः ॥२७॥
 एव युद्धे वर्तमाने दारणे लामहर्षणे । शक्रजग्राह सहसा वृत्रं क्रोधसमन्वितः ॥२८॥
 अपावृत्य मुखे क्षिप्त्वा स्थितो वृनः शतक्रतुम् । मुदितोऽभून्महाराज पूर्ववैरमनुस्मरन् ॥२९॥
 शक्रे प्रस्तेऽपि वृत्रेण सम्भ्रान्ता निर्जरास्तदा । चुन्दुः परमार्तास्तं हा शक्रेति महर्महुः ॥३०॥

अपावते मुखे शक्र ज्ञात्वा सर्वे दिवौकस । बृहस्पतिं प्रणम्योचुर्दीना व्यथितचेतस ॥३१॥
 किं कर्तव्यं द्विजश्रेष्ठ त्वमस्माकं गुरु पर । शक्रो ग्रस्तस्तु वृत्रेण रक्षितो देवतातरै ॥३२॥
 विना शस्त्रेण किं कुर्मं सर्वे हीनपराक्रमा । अभिचारं कुरु विभो सत्वर शक्रमुक्तये ॥३३॥

बृहस्पतिरुवाच

किं कर्तव्यं सुरा क्षितो मुखमध्येऽस्ति वासव । वृत्रेणोत्सादितो जीवन्नस्ति कोष्ठातरै रिपो ॥३४॥

न्यास उवाच

दवांश्चितातुरा सर्वे तुरासाह तथाकृतम् । दृष्ट्वा विमृश्य तरसा चक्रुर्यत्नं विमुक्तये ॥३५॥
 असृजत महासत्त्वा जृम्भिका रिपुनाशिनोम् । ततो विजृम्भमाणं स व्यावृत्तास्यो बभूव ह ॥३६॥
 विजृम्भमाणस्य ततो वृत्रस्यास्यादवापतत । स्वान्नगायपि सक्षिप्य निष्क्रातो बलसूदन ॥३७॥
 ततः प्रभृति लोकेषु जृम्भिका प्राणिसंस्थिता । जहृपुश्च सुरा सर्वे शक्रं दृष्ट्वा विनिर्गतम् ॥३८॥
 ततः प्रववृते युद्धं तयोर्लोकभयप्रदम् । वर्षाणामयुतं यावद्वाष्पं लोमहर्षणम् ॥३९॥
 एकतश्च सुरा सर्वे युद्धाय समुपस्थिता । एकतो बलवास्त्वाष्ट्रं सग्रामे समवर्तत ॥४०॥
 यदा व्यवर्धत रणे वृत्रो वरमदावृत । पराजितस्तदा शक्रस्तेजसा तस्य धर्षित ॥४१॥
 विध्यये मघवा युद्धे ततः प्राप्य पराजयम् । विषादमगमन्नेवा दृष्ट्वा शक्र पराजितम् ॥४२॥
 जम्मुस्त्यक्त्वा रणं सर्वे देवा इन्द्रपुरोगमा । गृहीतं देवसदनं वृत्रेणागत्य रहसा ॥४३॥
 देवोद्यानानि सर्वाणि भुक्तेऽसौ दानवो बलात् । ऐरावतोऽपि दैत्येन गृहीतोऽसौ गजोत्तम ॥४४॥
 विमानानि च सर्वाणि गृहीतानि विधापते । उच्चैश्च वा हयवरो जातस्तस्य वरो तथा ॥४५॥
 कामधेनुं पारिजातो गणश्चाप्सरसा तथा । गृहीतं रत्नमात्रं तु ततः त्वष्टुमुतेन ॥४६॥
 स्थानभ्रष्टा सुरा सर्वे गिरिदुर्गेषु संस्थिता । दुःखमापुः परिभ्रष्टा यन्महागातुरालयात् ॥४७॥
 वृत्रं सुरपदं प्राप्य बभूव मदगर्वितः । त्वष्टाऽतीव सुप्तं प्राप्य मुमोद सुतसंयुत ॥४८॥
 अमत्रपण्डितं देवा मुनिभिः सह भारत । किं कर्तव्यमिति प्राप्ते विचिन्त्य भयमोहिता ॥४९॥
 जम्मुं कैलासमचलं सुरा दात्रसमन्विता । महादेवं प्रणम्योचुः प्रह्लां प्राजल्यो भूशम ॥५०॥
 दधदध महादेवं वृषासिंघो महेश्वर । रणाऽस्मा मयभोतांस्तु वृत्रेणातिपराजितान् ॥५१॥
 गृहीतं देवसदनं तेन देवं बलीयसा । किं कर्तव्यमतः शनौ ब्रूहि सत्यं निवाद्य न ॥५२॥
 किं कुर्मं नव च गच्छामः स्थानभ्रष्टा महेश्वर । दुःखस्य नाधिगच्छामो यिनाशोपायमोक्षर ॥५३॥
 साहाय्यं कुरु भूतेषां व्यथिता स्म वृषानिधे । वृत्रं जहि भद्रोत्पिन्नं वरदानयन्तादिना ॥५४॥

शिव उवाच

प्रह्लाणं पुरतः कृत्वा वयं सर्वे हरे क्षयम् । गत्वा समेत्य तं विष्णुं चितयामां वषाटमन ॥५५॥

स शक्तश्च छलज्ञश्च बलवाबुद्धिमत्तर । शरण्यश्च दयाव्यश्च वामुदेवो जनार्दन ॥५६॥
विना त देवदेवेश नार्थसिद्धिर्भविष्यति । तस्मात्तव च गतव्य सर्वकार्यसिद्धये ॥५७॥

व्यास उवाच

इति सचित्य ते सर्वे ब्रह्मा शक्र सशकर । जग्मुर्विष्णो क्षय देवा शरण्य भक्तवत्सलम् ५८॥
गत्वा विष्णुपद देवास्तुष्टु परमश्रम । हरिं पुरुषसूक्तेन वदोक्तं जगद्गुरुम् ॥५९॥
प्रत्यक्षोऽभूज्जगत्तापस्तपा स कमलापति । समाय च सुरान्सर्वानित्युवाच पुर स्थित ॥६०॥
किमागता स्म लाकेशा हरब्रह्मसमन्विता । वारण कथयष्व य सर्वेषां सुरसत्तमा ॥६१॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा हरवर्षिय नाचुर्देवा रमापतिम् । चिन्ताविष्टा स्थिता प्राय सर्वे प्राजल्यस्तथा ६२॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चतुर्थोऽध्याय ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तथा चिन्तातुरान वीक्ष्य सर्वासर्वार्थतत्त्ववित् । प्राह प्रेमभरोदभ्रातामाधवो मदिनीपत ॥१॥

विष्णुरुवाच

किं मौनमाश्रिता यूयं ब्रुवतु कारणं सुरा । सदसद्वाऽपि तच्छ्रुत्वा यत्तिष्य तन्निवारणे ॥२॥

देवा ऊचुः

किमज्ञात तव विभो त्रिषु लोकेषु वसते । सर्वं वद भवान्कार्यं किं पृच्छसि पुन पुन ॥३॥
त्वया पूर्वं बलिर्दण्ड शक्रो देवाधिप कृत । वामन वपुरास्थाय क्रात त्रिभुवन पदे ॥४॥
अमृत त्वाहृत विष्णो दैत्याश्च विनिपातिता । त्वं प्रभु सर्वदेवानां सर्वापद्भिर्निवारणे ॥५॥

विष्णुस्त्वाच

न भेतव्यं सुरवरा वसन्तुपायं सुसमयम् । तद्वधाय प्रवदयामि यन् सौख्यं भविष्यति ॥६॥
अवश्यं करणीयं मे भवता हितमात्मना । बुद्ध्या वलेन चार्थेन यन् केन ह्येन वा ॥७॥
उपाया रलु चरवारं वयितास्तत्त्वदर्शिनः । सामादयं गृहृत्स्वव दहृद्दिषु विनोपत ॥८॥
ग्रहणाऽस्य दरो दत्तस्तपसाऽऽरापितं च । दर्जयत्व च सप्राप्तं वरदानप्रभावतः ॥९॥
अज्येयं सर्वभूतानां त्वष्टा समुपपादित । ततो वनेन वृद्धिं स प्राप्तं परपुंजय ॥१०॥
दुःसाध्योऽसौ सुरा शत्रुचिन्ता शमप्रतारणम् । प्र गम्य वामानयो ह तव्यस्तु ततः परम् ॥११॥

षष्ठ्य सर्वगधर्वा यत्रास्ति बलवत्तर । साम तस्य प्रयुज्य च तत एन विजेष्य ॥१२॥
 गम्य शपपाकृत्वा विश्वास्य समयन हि । मित्रत्व च समाधाय हतव्य प्रबली रिपु ॥१३॥
 दुर्य सप्रवेक्ष्यामि वज्रमस्य वरायुधम् । साहाय्य च करिष्यामि शक्रस्याह सुरोत्तमा ॥१४॥
 मय च प्रनाक्षष्य सर्वयैवयुष क्षये । मरण विबुधास्तस्य नायया सभविष्यति ॥१५॥
 षष्ठ्यमृषिभि सार्धं गधर्वा वपटावृता । इन्द्रेण मह मित्रत्व कुरुष्व वाक्यदानते ॥१६॥
 या स याति विश्वास तथा कार्यं प्रतारणम् । गुप्तोऽह सप्रवेक्ष्यामि पर्वि सच्छादित दृढम् ॥१७॥
 वैश्वस्त मधवा णु हनिष्यति न चायया । विश्वासस्य कृते पाप कृत्वा शक्रस्तु पृष्ठत ॥१८॥
 त्तिहायोऽय वज्रेण शातयिष्यति पापिनम् । न दापोऽन शठ शनौ शाठ्यमव प्रकुर्वत ॥१९॥
 णयया बलवान वध्य दूरधर्मेण जायत । वामन रूपमावाय मयाऽथ वधितो बलि ॥२०॥
 त्वा च माहिनावप दत्त्वा सर्वेऽपि वधिता । भवत सहिता सर्वे देवी भगवती शिवाम् ॥२१॥
 षष्ठ्य शरण भावै स्तोत्रमनै सुरोत्तमा । साहाय्य सा योगमाया भवता सविधास्यति ॥२२॥
 त्दामह सदा देवी सात्त्विका प्रकृति पराम । सिद्धिदा कामदा कामा दुरापामकृतात्मभि ॥२३॥
 श्रोऽपि ता समाराध्य हनिष्यति रिपु रणे । मोहिना सा महामाया माहयिष्यति दानवम् ॥२४॥
 मोहितो मायया वृन सुखसाध्या भावयति । प्रसन्नाया परावाया सर्वं साध्य भविष्यति ॥२५॥
 षष्ठ्य मनारथावातिन कस्यापि भविष्यति । श्रन्तयामिस्वरूपा सा सवकारणकारणा ॥२६॥
 त्मात्ता विश्वजनता प्रकृति परमादृता । भज्य सात्त्विकभावै शत्रुनाशाय वृत्तमा ॥२७॥
 षष्ठ्य मया पि सग्राम कृत्वा परमदारुणम् । पञ्चदशसहस्राणि निहृती मधुकैटभौ ॥२८॥
 त्नुता मया तदात्यर्थं प्रसन्ना प्रकृति परा । मोहिनी तौ तदा दत्तो छेत्र च मया हतौ ॥२९॥
 विप्रश्च मन्त्राह दानवी मदगविनी । तया कुरुष्व प्रवृत्तभजन भावसमुदा ॥३०॥
 सर्वया कार्यसिद्धि सा करिष्यति सुरोत्तमा । एव ते दत्तमनयो विष्णुना प्रभविष्णुना ॥३१॥
 नमुन्ने मेऽगिर मदारुद्रममण्डितम् । एकात स्थिता देवा कृत्वा ध्यात जप तप ॥३२॥
 शुद्धजंता पाया मृष्टिसहारकारिणाम । भक्तकामदुषानवा ससारवर्णनानिनीम् ॥३३॥

दया ऊचुः

कुर्वन्ति कार्यमखिल स्ववशा न ते ते भ्रूभगचालनवशाद्विहरति कामम् ॥३६॥
 माता सुतान्परिभवात्परिपाति दीनान् रीतिस्त्वयैव रचिता प्रकटापराधान् ।
 कस्मान्न पालयसि देवि विनापराधानस्मास्त्वदग्निशरणान्करणारसाब्धे ॥३७॥
 नूनं मदग्न्यभजनासपदा किलीते भक्तिं विहाय विभव सुखभोगालुब्धा ।
 नेमे कटाक्षविषया इति चेन्न चेपा रीति सुते जननकर्तरि चापि दृष्टा ॥३८॥
 दोषो न नोऽत्र जननि प्रतिभाति पित्ते यत्ते विहाय भजन विभवे निमग्ना ।
 मोहस्त्वया विरचित प्रभवत्यसौ नस्तस्मात्स्वभावकरणे दयसे कथं न ॥३९॥
 पूर्वं त्वया जननि दैत्यपतिर्वलिष्ठो व्यापादितो महिषरूपधर किलाजौ ।
 अस्मत्कृते सकललोकभयदहऽसौ वृत्र कथं न भयद विधुभोपि मात ॥४०॥
 शुम्भस्तथाऽतिबलवाननुजो निशुम्भस्तौ भ्रातरौ तदनुपा निहता हतौ च ।
 वृत्र तथा जहि खल प्रबल दयाद्रे भक्त विमोह्य तथा न भवेद्यथाऽसौ ॥४१॥
 त्वं पालयाद्य विबुधानसुरेण मात सतापितानतितरा भयविह्वलाश्च ।
 मान्योऽस्ति कोऽपि भुवनेषु सुरातिहता य क्लेशजालमखिल निदहेत्स्वशक्त्या ॥४२॥
 वृत्रे दया तव यदि प्रथिता तथापि जह्येनमाशु जनदुःखकर खर च ।
 पापात्समुद्धर भवानि शरं पुनाना नोचेत्प्रयास्यति तमो ननु दुष्टबुद्धि ॥४३॥
 ते प्रापिता सुरवन विबुधारयो ये हत्वा रणेऽपि विशिखै किल पावितास्ते ।
 भ्राता न किं निरयपातभयाद्दयाद्रे यच्छत्रवोऽपि न हि किं विनिहसि वृत्रम् ॥४४॥
 जानीमहे रिपुरसौ तव सेवको न प्रायेण पीडयति न किल पापबुद्धि ।
 यस्तावक्स्त्वह भवेदभरानसौ किंस्वत्पादपकजरतातनु पीडयद्वा ॥४५॥
 कुर्मं कथं जननि पूजनमद्य तेऽस्य पुष्पादिक तव विनिर्मितमेव यस्मात् ।
 मन्त्रा वयं च सकल परशक्तिरूप तस्माद्भुवानि चरणे प्रणता स्म नूनम् ॥४६॥
 ध्यास्त एव मनुजा हि भजसि भवत्या पादाबुज तव भवान्धिजलेषु पोतम् ।
 य योगिनोऽपि मनसा सतत स्मरति मोक्षार्थिनो विगतरागविकारमोहा ॥४७॥
 ये यात्रिका सकलवेदविदोऽपि नूनं त्वा सस्मरति सतत किल होमकाले ।
 स्वाहा तु तृप्तिजननीमसुरेश्वराणा भूय स्वधा पितृगणस्य च तृप्तिहेतुम् ॥४८॥
 मेधाऽसि वातिरसि द्यातिरसि प्रसिद्धा बुद्धिस्त्वमेव विशदार्थकरी नराणाम् ।
 सर्वं त्वमेव विभव भुवनत्रयेऽस्मिन्नुत्वा ददासि भजता कृपया सदैव ॥४९॥

न्यास उवाच

एव स्तुता सुरैर्देवो प्रत्यक्षा साऽभवत्तदा । चारुस्पर्शरा तन्वी सर्वाभरणभूषिता ॥५०॥
 पाशाङ्कुशवराभोतिलसद्बाहुचतुष्टया । रणत्किणिकाजालरत्ननावदसत्कटि ॥५१॥
 कलकण्ठीरवा कान्ता वक्त्रगतङ्गुणनूपुरा । चन्द्रखण्डसमाबद्धरत्नमौलिविराजिता ॥५२॥
 मन्दस्मिताऽरविन्दास्या नेत्रत्रयविभूषिता । पारिजातप्रसूनाच्छनोलवर्णसमप्रभा ॥५३॥
 रक्ताम्बरपरोधाना रक्तचन्दनचर्चिता । प्रसादसुमुखो देवो कर्णारससागरा ॥५४॥
 सर्वशृङ्गारवैपाढया सर्वद्वैतारणि परा । सर्वज्ञा सर्वकर्त्रो च सर्वाधिष्ठानरूपिणी ॥५५॥
 सर्ववेदान्तसिद्धिदा सच्चिदानन्दरूपिणी । प्रणेमुस्ता समालोक्य सुरा देवी पुर स्थिताम् ॥५६॥
 तानाह प्रणतानन्दा किं व कार्यं श्रुवन्तु माम् ।

देवा ऊचुः

मोहयन् रिपु वृत्र देवानामतिदुःखदम् ॥५७॥

यथा विश्वमते देवास्तथा कुरु विमोहितम् । आयुषे च बल देहि हत स्याद्येन वारिपु ॥५८॥

न्यास उवाच

तपैत्युक्त्वा भगवती तत्रैवान्तरधीयत । स्वानि स्वानि निकेतानि जग्मुर्देवा मुदाविता ५९॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे देवीमाहात्म्ये पञ्चमोऽध्याय ॥ ५ ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

न्यास उवाच

एव प्राप्तवरा देवा ऋषयश्च तपोधना ।

“जग्मु सर्वे च समग्र्य वृत्रस्याश्रममुत्तमम्” । ददुस्तु तत्र वृत्र खलन्तमिव तेजसा ॥१॥
 घक्ष्यन्तमिव लोकास्त्रीन्प्रसन्तमिव चामरान् । ऋषयोऽप्य ततोऽभ्येत्य वृत्रमूचु प्रिय वच ॥२॥
 देवकार्यार्थसिद्धयर्थं सामयुक्तं रसात्मकम् ।

ऋषय ऊचुः

वृत्र वृत्र महामाग सर्वलोकभयङ्कर ॥ ३ ॥

ध्यात त्वयैतत्सुबल ब्रह्माण्डमस्त्रिज किल । शत्रेण तव धैर यत्तत्तु सौख्यविधातकम् ॥४॥
 युवयोर्दुःखद काम चिन्तावृद्धिकर परम् । न त्व स्वपिपि सन्तुष्टो न चापि मयवा तथा ॥५॥
 मुग स्वपिति चिन्तार्तो द्वयोर्मर्दिरिज भयम् । युवयोर्बुध्यतो बालो व्यतीतस्तु महानिह ॥६॥
 पीडयन्ते च प्रजा सर्वा सदेवामुरमानवा । संसारेऽन मुग प्राप्स्यदु न हेयमिति म्पिति ॥७॥

न सुख कृतवैरस्य भवतीति विनिर्णय । सग्रामरसिका शूरान्प्रशसन्ति न पण्डिता ॥८॥
 युद्ध शृङ्गारचतुरा हृदियार्थविधातवम् । पुष्पैरपि न योद्धव्य किं पुनर्निश्चितं शरै ॥९॥
 युद्धे विजयसन्देहो निश्चय बाणताडनम् । देवाधीनमिदं विश्वं तथा जयपराजयो ॥१०॥
 देवाधीनत्वमिति ज्ञात्वा न योद्धव्यं कदाचन । कालेऽथ भोजनं स्नानं शय्यायां शयनं तथा ॥११॥
 परिचर्यापरा भार्या सगारे सुखसाधनम् । किं सुखं युध्यत सख्ये बाणवृष्टिभयङ्करे ॥१२॥
 खड्गपातातिरोद्रे च तथाऽऽरातिमुखप्रदे । सग्रामे मरणात्स्वर्गसुखप्राप्तिरिति स्फुटम् ॥१३॥
 प्रलोभनपरं वाक्यं मोदनाय निरर्थकम् । छित्त्वा देहव्यथा प्राप्य शृगाल्करटादिभि ॥१४॥
 पश्चात्स्वर्गसुखावाप्तिं को वा वाछति मन्दधी । सख्यं भवतु तं वृत्तं शक्रेण सह नित्यदा ॥१५॥
 अवाप्त्यसि सुखं त्वं च शक्रश्चापि निरन्तरम् । वयं च तापसा सर्वे गन्धर्वाश्च निजाश्रमे ॥१६॥
 सुखावासं गमिष्यामः शास्ते वैरेऽधुनैव वाम् । सग्रामे युययोर्वीरं वर्तमाने दिवानिशम् ॥१७॥
 पीडयन्ते मुनयः सर्वे गन्धर्वा विनरा नरा । सर्वेषां शान्तिकामानां सख्यमिच्छामहं वयम् ॥१८॥
 मुनयस्त्वं च शक्रश्च प्राप्नुवन्तु सुखं किल । मध्यस्थाश्च वयं वृत्तं युययोः सख्यकारणे ॥१९॥
 शपथं कारयित्वाऽनं योजयामो मित्रं प्रियम् । शक्रस्तु शपथान्कृत्वा यथोक्ताश्च तवाग्रतः ॥२०॥
 चित्तं ते प्रीतिरयुक्तं करिष्यति तु माम्प्रतम् । सत्याचारा घरा नूनं सत्येन च दिवाकर ॥२१॥
 तपत्ययं यथाकालं वाचं सत्येन वात्यथ । सदन्वानपि मर्यादा सत्येनैव न मुञ्चति ॥२२॥
 तस्मात्सत्येन सख्यं वा भवत्वद्यं यथासुखम् । एकत्र शयनं नीडा जलवेलिं सुखासनम् ॥२३॥
 युवाभ्यां सर्वथा कार्यं कर्तव्यं सख्यमेतस्य च ।

व्यास उवाच

महर्षिषवचनं श्रुत्वा तानुवाच महामति ॥२४॥
 अवश्यं भगवतो मे माननीयास्तपस्विन । भवतो मुनयः क्वापि न मिथ्यावादिनो भूषाम् ॥२५॥
 शदाचारा सुशाताश्च न विदुःश्लकारणम् । कृतवैरे शठे स्तब्धे कामुके च गतत्विपि ॥२६॥
 निर्लज्जे नैव कर्तव्यं सत्यं मतिमता सदा । निर्लज्जोऽयं दुराचारो ब्रह्महा लपटः शठः ॥२७॥
 न विश्वासस्तु कर्तव्यं सर्वार्थवेदो जने । भवतो निपुणा सर्वे न द्रोहमतयः सदा ॥२८॥
 अनभिज्ञास्तु शातत्वाच्चित्तानामतिवादिनाम् ।

मुनय ऊचुः

जन्तुः कृतस्य भोक्ता वै गुभ्यं त्वगुभ्यं च ॥२९॥
 द्रोहं कृत्वा कुत शान्तिमाप्नुयानष्टचेतन । विश्वासघातकर्तारो नरकं याति निश्चयम् ॥३०॥
 दृष्टं च समवाप्नोति नूनं विश्वासपातकं । निष्कृतिर्न ह्यहर्तृणां सुगपानां च निष्कृतिः ॥३१॥

विश्वासघातिना नैव मित्रद्रोहकृतामपि । समय ब्रूहि सर्वज्ञ यथा ते चेतसि ध्रुवम् ॥३२॥
तेनैव समयेनाद्य मधि स्यादुभयो किल ।

धृत्र उवाच

न दुष्प्रेण न चार्द्धेण नादमना न च दारुणा ॥३३॥

न वक्ष्येण महाभाग न दिवा निशि नैत्र च । वध्यो भवय विप्रैः शक्रस्य सह दैवतै ॥३४॥
एव मे रोचत सधि शक्रेण सह नान्यथा ।

व्याम उवाच

ऋषयस्तु तदा प्राहुर्बाढमित्येष चादृता ॥३५॥

समय आवयामासुस्तनानीय सुरश्वरम् । इन्द्रोऽपि शपयास्तत्र चकार विगतज्वर ॥३६॥
साक्षिण पावक कृत्वा मुनानां सन्निधौ विभु । वृत्रस्तु वचनैस्तस्य विश्वासमगमत्तदा ॥३७॥
बभूव मित्रवच्छत्रे सहचयापरायण । कदाचिन्नदनं चोभौ कदाचिद्गन्धमादने ॥३८॥
कदाचिदुदधेस्तारं मादमानो विचरतु । एष कृन् न सधानं वृत्र प्रमुदितोऽभवत् ॥३९॥
रात्रोऽपि वधवामस्तु तदुनायानविमत । रथान्वया समुद्रिस्तदासीमधवा भृशम् ॥४०॥
एष चित्तयत्नस्य कालं समभिनतत । विद्वास परमं प्राप वृत्र शस्त्रेऽतिदारुणे ॥४१॥
एष कतिचिदब्दानि गतानि समयं कृत । वृत्रस्य मरणापायामनसाद्रोऽप्यर्धितमत् ॥४२॥
त्वष्टृकदा सुतं प्राह विश्वस्तं पाकशासनं । पुत्रं वृत्रं महाभागं शृणु मे वचनं हितम् ॥४३॥
न विश्वासस्तु कर्तव्यं कृतवैरं वचनं । मधवा कृतवैरस्तं सदाऽभूमापरं परं ॥४४॥
लभामस्तो द्वेपरतं परदुःखोत्सवान्वितं । परदारलपटं स पादबुद्धिं प्रतारकं ॥४५॥
रथान्वेषी द्रोहपरो मायावी भद्रगवित । यं प्रविश्यादरं मातुगभच्छदं चकार ह ॥४६॥
सप्तकृत्वं सप्तकृत्वं प्रदमानमनातुरं । तस्मात्पुत्रं न कतव्यो विश्वासस्तु कथंचन ॥४७॥
कृतपापस्य वा लज्जा पुनः पुनः प्रकुर्वत ।

व्यास उवाच

एव प्रबोधितं पित्रा वचनैर्हेतुसंयुतं ॥४८॥

न बुबोध तदा वृत्रं व्यासप्रमरणं किल । स कदाचित्समुद्रान्ते तमपश्य महासुरम् ॥४९॥
सध्यावात्र उपावृत्ते भुङ्क्तेऽनीव दारुणे । ततः सचित्यं मधवा वरदा महात्मनाम् ॥५०॥
मध्येयं वर्तते रौद्रा न रात्रिदिवरा न च । हतव्योऽयं मया चाद्यं बलेनैव ॥५१॥
एतावो विजयं ध्यात्रं सप्राप्तं समयोचितं । एव विचार्य मनसा सस्मार हरिमन्ययम् ॥५२॥
स राजगामं भगवानन्दस्य पुरोत्तम । वयमप्ये प्रविश्यामो सस्थितो भगवान्हरि ॥५३॥

इन्द्रो वृद्धिं चकाराणु तदा वृत्रवध प्रति । इति सचिचय मनसा वयं हया रिपु रणे ॥५४॥
 अजेय सवथा सर्वदेवैश्च दानवेस्तथा । यदि वृत्र न हृम्यद्य वज्रमित्वा महाबलम् ॥५५॥
 न श्रेयो मम नून स्यात्सर्वथा रिपरक्षणान् । अपा फन तदाऽपश्यत् मद्र पवतोपमम् ॥५६॥
 नाय शुष्को न चार्द्रोऽय न च शत्रुमिद तथा । अपा फन तदा शक्रो जग्राह विरु लीलया ॥५७॥
 परा शक्तिं च सस्मार भक्त्या परमया युत । स्मृतमाना तदा दवी स्वाश फन न्यघापयत् ॥५८॥
 वज्र सदावृत पिप्र चकार हरिसयुतम् । फनावृत पवि तत्र शक्रश्चिधप त प्रति ॥५९॥
 सहसा निपपाताशु वज्राहत इवाचल । वागवस्तु प्रहृष्टात्मा बभूव निहत तदा ॥६०॥
 मृगपयश्च महद् तमस्तुवचिचिधै स्तव । हतशनु प्रहृष्टात्मा वासव सह दैवतै ॥६१॥
 देवी सपूजयामास यत्प्रतादादितो रिप । प्रसादयामास तदा स्तोत्रैर्निर्विधैरपि ॥६२॥
 देवीद्यान पराशक्ते प्रासादमकरोद्धरि । पचरागमयी मूर्ति स्थापयामास वासव ॥६३॥
 त्रिकाल महती पूजा चक्रु सर्वेऽपि निजरा । तदाप्रभृति देवाना श्रीदेवी कुत्रदैवतम् ॥६४॥
 विष्णु त्रिभुवनश्रेष्ठ पूजयामास वासव । ततो हत महावीर्ये वृत्र देवभयकर ॥६५॥
 प्रववी च शिवो वायुजह्नुपुद्वेवतास्तथा । हत तस्मिन्सगधर्वा यशराक्षसकिन्नरा ॥६६॥
 इत्थं वृत्र पराशक्तिप्रवशयुतफनत । तया कृतविमोहाच्च शक्रण सहसा हत ॥६७॥
 ततो वत्रनिहनीति देवी शोकेपु गीयत । शक्रण निहतत्वाच्च शक्रेण हत उच्यत ॥६८॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पट्टस्कन्ध पट्टोऽध्याय ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

व्यास उवाच

अथ त पतित दष्टा विष्णुविष्णुपुरी ययौ । मनसा शकमानस्तु तस्य हत्याकृत भयम् ॥१॥
 इन्द्रोऽपि भयसत्रस्तो ययाविद्रपुरी तत । मुनयो भयसविन्ना ह्यभवन्निहन रिपौ ॥२॥
 किमस्माभि कृत पाप यदसौ वचित किल । मुनिगण्डो वथा जात सुरशस्य च सगमात् ॥३॥
 अस्माक वचनादवत्रो विश्वासगमतिकल । विश्वासघातिन सगाद्वय विश्वासघातका ॥४॥
 धिगिय ममता पापमूलमवमनघट्टत् । यदस्माभिश्छल कृत्वा शपथैश्चिन्तोऽसुर ॥५॥
 मन्त्रकृद्बुद्धिदाता च प्रक पापकारिणाम् । पापमावस भवन्नून पक्षवर्ता तथैव च ॥६॥
 विष्णुनाऽपि कृत पाप यत्साह्याय्यमवासवान् । वज्र प्रविश्य यनासौ पातित सत्त्वमूर्तिना ॥७॥
 नून स्वार्थपर प्राणी न पापात्नासगन्नुते । हरिणा हरिसगन सवथा दुष्कृत कृतम् ॥८॥
 द्वावेव स्त पदार्थाना द्वावव निघन गतो । प्रथमश्च तुरीयश्च यौ त्रिलोक्या तु दुलभौ ॥९॥

अयंकामो प्रशस्तो द्वौ सर्वेषां समती प्रियौ । धर्माचमेति वाग्वादो दम्भोऽयं महतामपि ॥१०॥
 मुनयोऽपि मनस्तापमेव कृत्वा पुन पुन । जग्मु स्वानाश्रमानेव विमनस्का हतोद्यमा ॥११॥
 त्वष्टा तु निहत श्रुत्वा पुत्रमिद्रेण भारत । रुरोद दुःखसततो निर्वेदमगमत्युन ॥१२॥
 यत्रासौ पतितस्तत्र गत्वा वीक्ष्य तथा गतम् । सस्कार कारयामास विधिवत्पारलौकिकम् ॥१३॥
 स्नात्वाऽस्य सलिल दत्त्वा कृत्वा चैवौर्ध्वदैहिकम् । शशापेद स शोकार्तं पापिष्ठ मित्रघातकम् ॥१४॥
 यया मे निहत पुन प्रलोभ्य शपथैर्भूशम् । तथेद्रोऽपि महददुःखं प्राप्नोति विचिनिर्मितम् ॥१५॥
 इति शप्त्वा सुरेशान त्वष्टा तापसमन्वित । मेरो शिखरमास्याय तपस्तेपे सुदुष्करम् ॥१६॥

जनमेजय उवाच

हत्वा त्वाप्सु सुरेशोऽयं कामवस्थामवाप्तवान् । सुखं वा दुःखमेवाग्रे तन्मे ब्रूहि पितामह ॥१७॥

व्यास उवाच

किं पृच्छसि महाभाग सदेह कीदृशस्तव । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥१८॥
 वलिष्ठैर्दुर्वलैर्वाऽपि स्वल्पं वा बहु वा कृतम् । सर्वयथं हि भोक्तव्यं सदेवासुरमानुषै ॥१९॥
 शक्रायेत्य मतिर्दत्ता हरिणा वृत्रघातिने । प्रविष्टोऽयं पविं विष्णुं सहायं प्रत्यपद्यत ॥२०॥
 न चापदि सहायोऽभूदासुदेव कथंचन । समये स्वजनं सर्वं ससारेऽस्मिन्नराधिप ॥२१॥
 दैवे विमुक्ततां प्राप्ते न कोऽप्यस्ति सहायवान् । पिता माता तथा भार्या भ्राता वाऽयं सहोदर ॥२२॥
 सेवको वाऽपि मित्रं वा पुनश्चैव तथौरस । प्रतिकूले गते दैवे न कोऽप्येति सहायताम् ॥२३॥
 भोक्ता पापस्य पुण्यस्य कर्ता भवति सर्वथा । वृत्रं हत्वा गता सर्वे निस्तेजस्क शचीपति ॥२४॥
 शेषुस्त त्रिदशा सर्वे ब्रह्महेत्यद्बुवच्छनै । को नाम शपथान्कृत्वा सत्यं दत्त्वा वच पुन ॥२५॥
 जिघासति सुविश्वस्त मुनिं मित्रत्वमागतम् । देवगोष्ठ्या सुरोद्याने गद्यर्वाणां समागमे ॥२६॥
 सवन्नैव कथा तस्य विस्तारमगमत्किल । किं कृतं दुष्कृतं कर्म शक्रेणाथ जिघासता ॥२७॥
 वृत्रं छलेन विश्वस्त मुनिमिश्रं प्रतारितम् । वेदप्रमाणमुत्सृज्य स्वीकृतं सौगतं मतम् ॥२८॥
 यदयं निहतं शत्रुवंचयित्वाऽतिसाहसात् । को नाम वचनं दत्त्वा विपरीतमथाचरत् ॥२९॥
 विनाशकं हरिं वाऽपि यथाऽयं विनिपातित । एवविधा कथाश्चायां समाजेवमवभूताम् ॥३०॥
 पुथावेद्रोऽपि विविधा स्वकीर्तेर्हानिवारका । यस्य कीर्तिहता लोके घित्तस्यैव कुजोवितम् ॥३१॥
 यं दृष्ट्वा पथि गच्छत शत्रु स्मेरमुखो भवत । इन्द्रद्युम्नोऽपि राजपि पतित कीर्तिसंशयान् ॥३२॥
 स्वर्गादवृत्तपापोऽसौ पापकृत्किं न पात्यते । स्वल्पेऽपराधेऽपि नृपो ययाति पतित किल ॥३३॥
 नृपं वक्तृतां प्राप्नो युगानष्टादशैव तु । भृगुपत्तिनिरदृष्टेदाङ्गवबान्हरिरच्युत ॥३४॥
 ब्रह्मशापात्पशोर्धनौ सजातो मरुतादिषु । विष्णुश्च वामनो भूवा याचनायं धलेगृन्ते ॥३५॥

गत किमपर दुःख प्राप्नोति दुष्कृती नर । रामोऽपि वनवासेषु सीताविरहजं बहु ॥३६॥
 दुरां च प्राप्तवान्धोर भृगुशापेन भारत । तथेन्द्रोऽपि ब्रह्महत्याकृत प्राप्य महद्भयम् ॥३७॥
 न स्वास्थ्यं प्राप गेहेऽसौ सर्वसिद्धिममन्विते । पौलोमी त सभाहीन दृष्ट्वा प्रोवाच वासवम् ॥३८॥
 निश्चमत भयवस्त नष्टसज्ज विचेतसम् । किं प्रभोऽद्य भयार्तोऽसि मृतस्ते दारुणो रिपु ॥३९॥
 का चिता यतंते कात तव शत्रुनिपूदन । कस्माच्चोचसि लोकेश निश्चमन्प्राकृतो यथा ॥४०॥
 नान्योऽस्ति बलवान्छत्रयुगेन चितापरो भवान् ।

इन्द्र उवाच

नारातिर्बलवान्मेऽस्ति न धार्तरं सुख तथा ॥४१॥

ब्रह्महत्याभयाद्राजि विभेमि सतत गृहे । न नदन सुखकर नामृत न गृह वनम् ॥४२॥
 गधर्षाणा तथा गेय मृत्यमप्यगसा पुन । न त्व सुखररा नारी नाना च सुरयोपित ॥४३॥
 न तथा कामधेनुश्च देववृक्ष सुखप्रद । किं करोमिक्व गच्छामिक्व शर्म मम जायते ॥४४॥
 इति चितापर वाते न रुभ सुखमात्मनि ।

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा वचन शक्र प्रिया परमरामराम् ॥४५॥

जिज्ञासु गृहामन्दो मानस सर उत्तमम् । पचनारि प्रविष्टोऽमी भयार्तं जीवयपित ॥४६॥
 न प्राजापन देयेन्द्रम्बभिभूत न वामपे । प्रतिच्छत्रो वमत्यप्सु चेष्टमान इवोरग ॥४७॥
 अघहायस्तुरापादं चितातातो विरगेन्द्रिय । तत प्रनटे ध्वेष्टे ब्रह्महत्याभयादिते ॥४८॥
 सुरार्थितातुराश्रयान्मुत्पाताश्चाभवत्तथ । नृपय सिद्धगधर्वा भयार्ताश्चाभवन्भुगम् ॥४९॥
 अद्यक जगत्सुखमनिभूतमुपद्रव । अययण तदा जान पृथिवी क्षीणवैमया ॥५०॥
 बिच्छिन्नगोसा नद्य सरास्मनुदनानि वै । एव त्वराजने जाने दयना मुनयस्तथा ॥५१॥
 विचार्य नृप चक्र शक्र सर्वे दिवौग । सप्राप्य नहृषो राजा पमिष्टोऽपि रजोवलात् ॥५२॥
 धूमय विपदासक्त पचदाग्निराहन् । अप्नरोऽनिवृत्त श्रीहन्वोद्यनेषु भारत ॥५३॥
 धारप्रनीगुणाद्भुत्वा धवमे तां श पायव । तृतीयारह सिमिता नीराच्छति या विल ॥५४॥
 मयद्रुधामारं सर्वे श्रुतोऽह वागवन्विह । प्रेयध्व मुरा काम सवार्य मम ये दातोम् ॥५५॥
 प्रिय धेनम नर्तय्य मर्षया भुजयोऽनरा । अहमिन्द्रोऽय दवातां लोराता य तथेश्वर ॥५६॥
 शागच्छतु शवी मरु निद्रमद्य निद्रमन । इति तस्य वष धृरा दया देवपम्पाया ॥५७॥
 न्यातितापुरा प्रोचु पौण्डरी प्रजापत । इन्द्राणि दुग्धचारे नृपम्बामिच्छति ॥५८॥
 कुपितोऽमनुष्येन प्रेययण शनीमिह । विभुर्मन्दधीन स्म येनेन्द्रोऽय कृत विल ॥५९॥

तच्छ्रुत्वा दुर्मता देवी बृहस्पतिमुवाच ह । रक्ष मा नहुपादब्रह्मास्तवास्मि शरणं गता ॥६०॥

बृहस्पतिरुवाच

न मेतव्यं त्वया देवि नहुपात्पापमोहितात् । न त्वा दास्याम्यहं वत्से त्यक्त्वा धर्मं सनातनम् ॥६१॥
शरणागतमार्तं च यो ददाति नराधम । स एव नरकं याति यावदाभूतसप्लवम् ॥

स्वस्या भव पुण्यश्रोणि न त्यक्ष्ये त्वा कदाचन ॥६२॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे पट्टस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथाष्टमोऽध्यायः

न्यास उवाच

नहुपस्त्वद्य ता श्रुत्वा गुरोस्तु शरणं गताम् । चुक्रोध स्मरवाणार्तस्तमागिरस्माशु वै ॥१॥
देवानाहागिरासूनुर्हंतव्योऽयं मया किल । स इन्द्राणो गृहे गूढो रक्षतीति मया श्रुतम् ॥२॥
इति तं क्रुपितं दृष्ट्वा देवा सर्पिपुरोगमा । अद्भुतद्रुह्य घोरं सामपूर्वं वचस्तदा ॥३॥
क्रोधं सहरं राजेन्द्रं त्यज पापमतिं प्रभो । निवृत्तिं धर्मशास्त्रेषु परदारभिमर्शनम् ॥४॥
शक्रपत्नी सदा साध्वी जीवमाने पती पुनः । कथमन्यं पतिं कुर्यात्सुभगाऽतिपतिव्रता ॥५॥
मिलोनीशस्त्वमधुना शास्ता धर्मस्य वै विभो । त्वादृशोऽधर्ममातिष्ठेत्तदा नश्येत्प्रजा ध्रुवम् ॥६॥
सर्वथा प्रमुखा कार्यं शिष्टाचारस्य रक्षणम् । वारमुत्स्यश्च शतशो वर्ततेऽत्र शचीसमा ॥७॥
रतिस्तु कारणं प्रोक्तं शृङ्गारस्य महात्मभिः । रमहानिर्वलात्कारे कृते सति तु जायते ॥८॥
उभयो सदृशं प्रेम यदि पार्थिवसत्तम । तदा वै सुखसंपत्तिरुभयोरुपजायते ॥९॥
तस्माद्भावमिमं मुच्य परदारभिमर्शने । सद्भावं कुरु दवेन्द्र पदं प्राप्तोऽस्यनुत्तमम् ॥१०॥
ऋद्धिक्षयस्तु पापेन पुण्यनानिविबर्धनम् । तस्मात्पापं परित्यज्य उन्मर्षितं कुरु पार्थिव ॥११॥

नहुप उवाच

गौतमस्य यदा भुक्ता दारा शस्त्रेण देवता । वाचस्पतस्तु सोमेन बभूव सस्थितास्तदा ॥१२॥
परोपदेशो कुशला प्रभवति नरा विभो । कर्ता चैवोपदष्टा च दुर्लभः पुरुषो भवेत् ॥१३॥
मामागच्छतु सा देवी हितं स्यादद्भुतं हि व । एतस्यां परमं देवा सुखमेव भविष्यति ॥१४॥
अथवा न हि तुष्येऽहं सत्यमेतदब्रवीमि व । विनयादा बलाद्वाऽपि तामाशु प्रापयस्विवह ॥१५॥
इति तस्य वचं श्रुत्वा देवाश्च मुनयस्तथा । तमूचुश्चातिगन्तस्तां नहुपं मदनातुरम् ॥१६॥
इन्द्राणीमानयिष्याम सामपूर्वं तवातिक्रम । इत्युक्त्वा तं तदा जग्मुर्बृहस्पतिनिवेदनम् ॥१७॥

न्यास उवाच

तै गत्वागिरसं पुनः प्रोचुः प्राज्ज्म्य सुरा । जानीमः शरणं प्राप्तमिन्द्राणी तव वेश्मनि ॥१८॥

सा देया नहुपायाद्य वासवोऽसौ कृतो यतः । वृणोत्वयं वरारोहा पतित्वे वरवर्णिनी ॥१९॥
 बृहस्पतिः सुरानाह तद्धृत्वा दारुणं वचः । नाहं त्यक्ष्ये तु पौलोमी सती च शरणागताम् २०॥

देवा ऊचुः

उपायोऽन्यः प्रकर्तव्यो येन सोऽद्य प्रसीदति । अन्यथा कोपसंयुक्तो दुराराध्यो भविष्यति ॥२१॥

गुरुवाच

तत्र गत्वा शची भूपं प्रलोक्य वचसा भृशम् । करोतु समयं बाला पतिं ज्ञात्वा मृतं भजे ॥२२॥
 इन्द्रे जीवसि मे काते कथमन्यं करोम्यहम् । अन्येषणार्थं गंतव्यं मया तस्य महारमनः ॥२३॥
 इति सा समयं कृत्वा वंचयित्वा च भूपतिम् । भर्तुरानयने यत्नं करोतु मम वाक्यतः ॥२४॥
 इति सचिन्त्य ते सर्वे बृहस्पतिपुरोगमाः । नहुपं सहिता जग्मुर्दिपत्न्या दिवौकसः ॥२५॥
 सानागतान्समीक्ष्याह तदा कृत्रिमवासवः । जहर्ष च मुदायुक्तस्ता वीक्ष्य मुदितोऽब्रवीत् ॥२६॥
 अथास्मि वासवः काते भज मा चारुलोचने । पतित्वे सर्वलोकस्य पूज्योऽहं विहितः सुरैः ॥२७॥
 इत्युक्ता सा नृपं प्राह वेपमाना त्रपायुता । वरमिच्छाम्यहं राजंस्त्वत्तः प्राप्तं सुरेश्वर ॥२८॥
 विचित्रकालं प्रतीक्षस्व यावत्कुर्वे विनिर्णयम् । इन्द्रोऽस्तीति न वाऽस्तीति संदेहो मे हृदि स्थितः ॥
 ततस्त्वा समुपस्थास्ये कृत्वा निश्चयमात्मनि । तावत्क्षमस्व राजेन्द्र सत्यमेतद्ब्रवीमि ते ॥३०॥
 न हि विज्ञायते शक्नो नष्टः किं वा क्व वा गतः । एवमुक्तः स इन्द्राण्या नहुपः प्रीतिमानभूत् ॥३१॥
 व्यगर्जयत्स तां देवी तथेत्युक्त्वा मुदान्वितः । सा विसृष्टा नृपेणाशु गत्वा प्राह सुरान्तती ॥३२॥
 इन्द्रागमने यत्नं कुरुताद्य कृतोद्यमाः । श्रुत्वा तद्वचनं देवा इन्द्राण्या रसवच्छुचि ॥३३॥
 मन्त्रयामासुरेकाप्राः शक्रार्थं नृपसत्तम । ते गत्वा वैष्णवं धाम तदुदुः परमेश्वरम् ॥३४॥
 आरिदेवं जगन्नाथं शरणागतवरसलम् । ऊचुश्चैनं समुद्रिन्ना वाक्यं वाक्यविचारदा ॥३५॥
 देव तनः सुरपतिर्ब्रह्महत्याप्रपीडितः । अदृश्यः सर्वभूतानां क्वापि तिष्ठति वासवः ॥३६॥
 त्वां देवा निहते विप्रे ब्रह्महत्यायुतः प्रभो । त्वं गतिस्तस्य भगवन्नस्माकं च तर्पय हि ॥३७॥
 प्राणिनां परमापन्नान्मोर्धं तस्य विनिर्दिश । देवानां वचनं श्रुत्वा नातरं विष्णुरब्रवीत् ॥३८॥
 यत्नामधमेधेन शत्रुपापनिवृत्तये । पुण्येन हयमेधेन पावितः पावशासनः ॥३९॥
 पुनरेष्यति देवानामिद्वत्त्वमपुनोभयः । हयमेधेन सतुष्टा देवी श्रीजगदम्बिका ॥४०॥
 ब्रह्महत्यादिपापानि नाशयिष्यत्यसंशयम् । यस्याः स्मरणमात्रेण पापजालं विनश्यति ॥४१॥
 किं पुनर्याजिमेधेन तस्मिन्तरयं हृतेन च । इन्द्राणी कुरुताप्रित्यं भगवत्याः प्रपूजनम् ॥४२॥
 आराधनं शिवायास्तु मुसवारि भविष्यति । नहुपोऽपि जगन्मानुर्गमया मोहितः किल ॥४३॥
 विनाशनं स्वशृतेनाशु गमिष्यत्येनया मुग्धा । पावितश्चाश्वमेधेन सुराणाञ्चपि धीमदम् ॥४४॥

प्राप्स्यत्यचिरकालेन स्वमासनमनुत्तमम् । ते तु श्रुत्वा शुभा वाणी विष्णोरमितनेजस ॥४५॥
जग्मुस्त देशमनिश यत्रास्ते पाकशासन । तमाश्वास्य सुरा शक्र बृहस्पतिपुरोगमा ॥४६॥
कारयामासुरखिल हयमेघ महाक्रतुम् । विमज्य ब्रह्महत्या तु वृक्षेषु च नदीषु च ॥४७॥
पर्वतेषु पृथिव्या च स्त्रीषु चैवाक्षिपद्विभु । ता विसृज्य च मृतेषु विपाप पाकशासन ॥४८॥
विज्वर समभूदभूय कालाकाक्षी स्थितो जले । अदृश्य सर्वभूताना पद्मनाले व्यतिष्ठत ॥४९॥
देवास्तु निर्गता स्थाने कृत्वा कार्यं तदद्भुतम् । पौलोमो तु गुह्य ग्राह दु खिता विरहाकुला ॥५०॥
कृतयज्ञोऽपि मे भर्ता किमदृश्य पुरन्दर । कथं ब्रह्मे प्रिय स्वामिस्तमुपाय वदस्व मे ॥५१॥

बृहस्पतिरुवाच

त्वमाराधय पौलोमि देवी भगवती शिवाम् । दर्शयिष्यति ते नाथ देवी विगतकल्मषम् ॥५२॥
आराधिता जगद्धात्री नहुष वारयिष्यति । मोहयित्वा नृप स्थानात्पातयिष्यति चाम्बिका ५३॥
इत्युक्ता सा तदा तेन पुलोमतनया नृप । जग्राह मन विधिवदगुरोर्देव्या ससाधनम् ॥५४॥
विद्या प्राप्य गुरोर्देवी देवी श्रीभुवनेश्वरीम् । सम्यगाराधयामास बलिपुष्पार्चनैः शुभैः ॥५५॥
त्यक्तान्यभोगसभारा तापसीवेषधारिणी । चकार पूजनं देव्या प्रियदर्शनलालसा ॥५६॥
कालेन कियता तुष्टा प्रत्यक्ष दर्शनं ददौ । सौम्यरूपधरा देवी वरदा ह्रस्वाहिनी ॥५७॥
कोटिसूर्यप्रतीकाशा चन्द्रकोटिसुशीतला । विद्युत्कोटिसमानाभा चतुर्वेदसमन्विता ॥५८॥
पाशाकुशाभयवरान्धवती निजवाहुभिः । आपादलबिनी स्वच्छा मुक्तामाला च बिभ्रती ५९॥
प्रसन्नस्मेरवदना लोचनत्रयभूषिता । आब्रह्मकोटजननी कृष्णामृतसागरा ॥६०॥
अनतकोटिब्रह्माडनायिका परमेश्वरी । सौम्यानतरसैर्युक्तस्तनद्वयविराजिता ॥६१॥
सर्वेश्वरी च सर्वज्ञा कूटस्थाक्षररूपिणी । तामुवाच प्रसन्ना सा शक्रपत्नी कृतोद्यमाम् ॥६२॥
मेघगभीरशब्देन मुदमाददती भूषम् ।

देव्युवाच

वर वरय सुश्रोणि वाञ्छित शक्रवल्लभे ॥६३॥
ददाम्यद्य प्रसन्नाऽस्मि पूजिता सुमृग त्वया । वरदाऽहं समायाता दर्शनं सहजं न मे ॥६४॥
अनेककोटिजन्मोत्पपुण्यपुर्जैर्ह लभ्यत । इत्युक्ता सा तदा देवी तामाह प्रणता पुर ॥६५॥
शक्रपत्नी भगवती प्रसन्ना परमेश्वरीम् । वाछामि दर्शनं मात पत्यु परमदुर्लभम् ॥६६॥
नहुषाद्भयनाश च स्वपदप्रापणं तथा ।

देव्युवाच

गच्छ त्वमनया हृत्या सार्द्धं शोभानर्षं सर ॥६७॥

३६६ श्रीमद्दधीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे अध्याय ९

यत्र मे भूतिरचला विश्वकामाभिधा मता । तत्र पश्यसि शक्र त्वं दुःखितं भयविह्वलम् ॥६८॥
मोहयिष्यामि राजान कालेन कियता पुन । स्वस्था भव विशालाक्षि करोमि तव चेप्सितम् ॥६९॥
अशयिष्यामि भूपाल मोहित त्रिदशासनात् ।

व्यास उवाच

देवीदूती सा गृहीत्वा शक्रपत्नी त्वरान्विता ॥७०॥
प्रापयामास सान्निध्यं स्वपत्यु परमेश्वरीम् । सा दृष्ट्वा तं पतिं बाला सुरेश गुप्तसंस्थितम् ॥
मुदिताऽभूद्वरं वीक्ष्य बहुबालामिवाछितम् ॥७१॥

इति श्रीदधीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे शक्रदर्शनं नामाष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

सा वीक्ष्य विपुलापागो रहः शोक्समन्विताम् । आलण्डलं प्रिया भार्या विस्मितश्चाग्रवीक्षदा ॥१॥
यद्यग्रागता कान्ते कथं ज्ञातस्त्वया ह्यहम् । दुर्ज्ञेयं सर्वभूतानां संस्थितोऽस्मि शुभानने ॥२॥

शन्युवाच

देव देव्या प्रसादेन ज्ञातोऽस्यद्य भवानिह । पुनस्तस्या प्रसादेन प्राप्ताऽस्मि त्वा दिवस्पते ॥३॥
नहुषो नाम राजपि स्थापितो भयदासने । त्रिदशैर्मुनिभिर्भ्रूव स मा वाधति मितयशः ॥४॥
पतिं मा कुरु चार्वाङ्गि तुराशाहं सुराधिपम् । एव वदति मा पाप्मा किं करोमि वलार्दन ॥५॥

उद्र उवाच

कालपाथी वरारोहे रुद्रिपतोऽस्मि यदुच्छ्रया । तथा त्वमपि कल्पाणि सुस्थिरं त्वमनं कुरु ॥६॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तन सा दयो पतिनातिप्रशंसिता । निश्चरत्याह तं शक्रं वेपमानाऽतिदुःखिता ॥७॥
कथं तिष्ठे मद्रागं पापात्मा मा यशानुगम् । परिर्यति मदो मत्तो वरदानेन गवित ॥८॥
दयाध्रं मुगधं सर्वं मामुचुस्तं प्रभापुता । न नरस्य वरातो देवताः स्मरागुरुम् ॥९॥
नृहरानिलुः शानुषा गच्छन्ति वरान्ति । न मा रमितुं गतो भवदेवानुगं सदा ॥१०॥
मन्मार्चाच्छास्ति मृत्तो तार्यहं वरान्ति । न नायात्रिदं शिष्यामि त्रिपतोऽस्मि त्रिभोऽस्मि ॥११॥
तामस्महं न मृष्टा त्वत्पिता निपतिन्मया । नास्ति मे गणः तत्र यो मा रमति दुःखिताम् ॥१२॥

उद्र उवाच

उवाच प्रशयाम्यद्य तं कुरुष्व वरानां । शीलं ते दुःखितं काले परित्राप्तं भविष्यति ॥१३॥

परेण रक्षिता नारी न भवेच्च पतिव्रता । उपार्यैः कोटिमिः वारमंभिन्नचित्ताऽतिचंचला ॥१४॥
 शीलमेव हि नारीणा सदा रक्षति पापतः । तस्मात्त्वं शीलमास्थाय स्थिरा भव शुचिस्मिते ॥१५॥
 यदा त्वा नहुषो राजा बलादाकर्षयेत्खलः । तदा त्वं समर्थं कृत्वा गुप्तं वंचय भूपतिम् ॥१६॥
 एकान्ते तत्समीपे त्वं गत्वा वद मदालसे । नृपियानेन दिव्येन मामुपैहि जगत्पते ॥१७॥
 एवं तव वशे प्रीता भविष्यामीति मे व्रतम् । इति तं वद सुश्रोणि तदा तु परिमोहितः ॥१८॥
 कामांघ्रः स मुनीन् याने योजयिष्यति पारिवः । अवश्यं तावसो भूषं द्यापदग्वं करिष्यति ॥१९॥
 गाहाय्यं जगदंबा ते करिष्यति न संशयः । जगदंबापदस्मर्तुः संकटं न कदाचन ॥२०॥
 यदि जायेत तच्चापि ज्ञेयं तत्त्वस्तथै किल । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन मणिद्वीपाधिवासिनीम् ॥२१॥

भज त्वं भुवनेशानी गुह्याक्यानुसारतः ।

व्यास उवाच

इत्याख्याता शची तेन जगाम नहुषं प्रति ॥२२॥

तथैत्युपत्वाऽतिविश्वस्ता भाविकार्ये कृतोद्यमा । नहुषस्ता सभालोक्य मुदितो वाक्यमब्रवीत् ॥२३॥
 स्वागतं सत्यवचनैस्त्वदधीनोऽस्मि कामिनि । दासोऽहं तव सत्येन पालितं वचनं त्वया ॥२४॥
 यदागता समीपे मे तुष्टोऽस्मि मितभाषिणि । न च व्रीडा त्वया कार्या भक्तं मा भज सुस्मिते ॥२५॥
 कार्यं वद विशालाक्षि करिष्यामि तव प्रियम् ।

शन्युवाच

सर्वं कृतं त्वया कार्यं मम कृत्रिमवासव ॥२६॥

मनोरयोऽस्ति मे देव शृणु चित्तेऽधुना विभो । बाछितं क्रुद्धकस्याण त्वद्वशाऽहमतः परम् ॥२७॥
 ब्रवीमि मानसोत्साहं त्वं तं वर्तुमिहार्हसि । कार्यं त्वं ब्रूहि श्वंदास्ये करोमि तव बाछितम् २८॥
 अलम्यमपि दाम्यामि तुभ्यं सुभ्रु वदन्व माम् ।

शन्युवाच

वयं ब्रवीमि राजेन्द्र प्रत्ययो नास्ति मे तव ॥२९॥

शपथं क्रुद्ध राजेन्द्र यत्नरोमि प्रियं तव । राजान सत्यवचसो दुर्लभा एव भूतये ॥३०॥
 पश्चाद्ब्रवीम्यहं राजञ्जत्वा सत्येन यत्रितम् । कृते चेद्राछिते भूष सदा ते वशवनिनी ॥३१॥

भविष्यामि तुरापाङ् वै सत्यमेन्द्रचो मम ।

नहुष उवाच

अवश्यमेव वर्तय्य वचनं तव मुदग्नि ॥३२॥

शपामि सुहृतेनाहं यत्नदानशृनेन वै ।

शच्युवाच

इन्द्रस्य हरयो बाहा गजश्रैव रथस्तथा ॥३३॥

गरुडो वासुदेवस्य यमस्य महिषस्तथा । वृषभ शकरस्यापि ब्रह्मणो वरटापति ॥३४॥
मयूर कार्तिकेयस्य गजास्यस्य तु मूषक । इच्छाम्यहमपूर्वं वै वाहन ते सुराधिप ॥३५॥
यत्र विष्णोर्न रुद्रस्य नासुराणां न रक्षसाम् । बहंतु त्वा महाराज मुनय सशितव्रता ॥३६॥
सर्वे शिषिकया राजन्नेतद्वि मम वाञ्छितम् । सर्वदेवाधिकं त्वा वै जानामि वसुधाधिप ॥३७॥

तेन ते तेजसो वृद्धिं वाछाम्यहमतद्विता ।

न्यास उवाच

तस्यास्तद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य ज्ञानतुर्बल ॥३८॥

मोहितस्तु महादेव्या कृत मोहेन तत्क्षणम् । उवाच वचनं भूप सस्तुवन् वासवप्रियाम् ॥३९॥

नहुष उवाच

सत्यमुक्तं त्वया तन्नि वाहन रुचिरं मम । करिष्यामि सुकेशाते वचनं तव सर्वथा ॥४०॥
न ह्यल्पवीर्यो भवति यो वाहान्कुरते मुनीन् । अहमारुह्य यानेन त्वामेप्स्यामि शुचिस्मिते ॥४१॥
सत्तर्पयो मा वक्ष्यति सर्वं देवर्षयस्तथा । समर्थं त्रिषु लोकेषु ज्ञात्वा मा तपसाऽधिकम् ॥४२॥

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा ता सुसंतुष्टौ विसर्जं हरिप्रियाम् । मुनीनाहूय सर्वास्तानित्पुवाच स्मरान्वित ॥४३॥

नहुष उवाच

अहमिन्द्रोऽद्य भो विप्रा सर्वशक्तिसमन्वित । वार्यमत्र प्रकुर्वन्तु भवन्तो विगतस्मया ॥४४॥
इन्द्रासनं मया प्राप्तं नेन्द्राणी मामुपैति च । आकारिता च मा श्रूते प्रेमपूर्वमिदं वच ॥४५॥
मुनियानेन देवेन्द्र मामुपैहि सुराधिप । देवदेव महाराज मत्प्रिय कुरु मानस ॥४६॥
एतत्कार्यं मुनिश्रेष्ठा ममात्यक्तं दुरासदम् । भवद्भिस्तु प्रवर्तय्य सर्वथैव दयालुभि ॥४७॥
मनो दहति मे कामं क्षत्रपत्न्यां प्रवर्तितम् । भयतः क्षरणं मेऽद्य कुरध्य वार्यमद्भुतम् ॥४८॥
अगरितप्रमुखास्नस्य श्रुत्वा वाक्यमसत्वरम् । अगोचरशुश्रूषावित्यात्कृपया परमर्षय ॥४९॥
अतीवृतेऽप्यसद्वार्यं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभिः । मुदं प्राप नृप वामं पोलोमोदृतमानस ॥५०॥
आहूय शिषिको रम्यां उल्लसितस्वरयावित । वाहान्कृत्वा मुनोर्दिव्यान्सर्वं संपैति चाश्र्वीत् ॥५१॥
वामार्तं सोऽम्पूषामूढपादेन मुनिमस्तनम् । अगस्तिं तापसश्रेष्ठं स्तोषामुद्रापतिं तदा ॥५२॥
वातापिमदयवतरि समुद्रस्यापि घोषनम् । वशायां ताडयामास पञ्चबाणसाराहृत ॥५३॥
इन्द्राणोदृतचित्तोऽगो संपैति प्रश्रुत्वमुनिम् । तं दृष्ट्वापि मुनिं क्रुद्धं वशायातमनुस्मरन् ॥५४॥

सर्पो भव दुराचार बने घोरवपुर्महान् । बहुवर्षसहस्राणि यत्र क्लेशो महान्मवेत् ॥५५॥
विचरिष्यसि वीर्येण पुन स्वर्गमवाप्स्यसि । दृष्ट्वा युधिष्ठिर नाम तव मोक्षो भविष्यति ॥५६॥
प्रश्नानामुत्तरं श्रुत्वा धमपुत्रमुखात्तत ।

व्यास उवाच

एव क्षप्तं स राजपि स्तुत्वा तं मुनिसत्तमम् ॥५७॥

स्वर्गात्पपात सहसा सर्परूपधरोऽभवत् । बृहस्पतिस्ततो गत्वा तरसा मानसं प्रति ॥५८॥
इद्राय सर्ववृत्ताय कथयामास विस्तरात् । तच्छ्रुत्वा मधवा राज स्वर्गात्प्रच्यवतादिकम् ॥५९॥
मुवितोऽमूर्न्महाराज स्थितस्तत्रैव वासव । देवाश्च मुनयो दृष्ट्वा नहुप पतित भुवि ॥६०॥
जग्मु सर्वेऽपि तत्रैव यत्रैव सरसि स्थित । तमाश्वस्यसुरा सर्वे मुनिभि सहितास्तदा ॥६१॥
स्वर्गे समानयामासुर्मनिपूर्वं क्षत्रोपतिम् । समागतं तत क्षत्र सर्वे ते मुनय सुरा ॥६२॥
स्यापयित्वाऽऽमने पश्चादभिपेक्षं दधु शिवम् । इन्द्रोऽपि स्वासनं प्राप्य शब्द्या सह सुरालये ॥६३॥
त्रिशाङ्गं नदनं रम्यं काननं प्रेमयुक्तया ।

व्यास उवाच

एवमिद्रेण सप्राप्तं दुःखं परमदारुणम् ॥६४॥

हत्वाऽसुरं कामरूपं विश्वरूपं महामुनिम् । पुनर्देव्या प्रसादेन स्वस्थानं प्राप्तवान्नृप ॥६५॥
एतत्ते सर्वमाख्यातं वृत्रासुरवधायकम् । यत्पृष्टोऽहं त्वया राजन्कथानकमनुत्तमम् ॥६६॥
यादृशं कुरुते कर्म तादृशं फलमाप्नुयात् । अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥६७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पटस्कन्धे वृत्रग्रधो नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कथितं चरितं ब्रह्मर्षेः तस्याद्भुतवर्मणः । स्थानध्वजस्तथा दुःखं तमिहृता विदीपत ॥१॥
यत्र देवधिदव्याश्च महिमाऽतीव वर्णितः । सदहोऽत्र ममाप्यस्ति यच्छत्रोऽपि महानया ॥२॥
दवाधिपत्यमासाद्य दुःसहं दुःखमन्वभूतम् । मथानां तु शतं कृत्वा प्राप्तं स्थानमनुत्तमम् ॥३॥
दवेद्यत्वं च सप्राप्य भ्रष्टं स्थानादसौ कथम् । एतत्सर्वं समाचक्ष्व कारणं कथं नानिधे ॥४॥
सर्वज्ञोऽसि मुनिद्येष्टे पुराणानां प्रवर्तक । नावाच्यं महता निश्चिच्छिष्ये च श्रद्धयाऽन्विते ॥५॥
तस्मात्तुह महामागं मत्सदेहापनोदनम् ।

सूत उवाच

इति पृष्ठः स राजा वै तदा सत्यवतीमुतः ॥ ६ ॥

तमाहातिप्रसन्नात्मा यथानुक्रममुत्तरम् ।

न्यास उवाच

निबोध नृपतिश्रेष्ठ कारणं परमाद्भुतम् ॥ ७ ॥

कर्मणस्तु त्रिधा प्रोक्ता गतिस्तत्त्वविदा वरैः । संचितं वर्तमानं च प्रारब्धमिति भेदतः ॥८॥
 अनेकजन्मसंज्ञातं प्राक्तनं संचितं स्मृतम् । सात्त्विकं राजसं कर्म तामसं त्रिविधं पुनः ॥९॥
 शुभं वाऽप्यशुभं भूप संचितं बहुकालिकम् । अवश्यमेव भोक्तव्यं सुकृतं दुष्कृतं तथा ॥१०॥
 जन्मजन्मनि जीवानां संचितानां च कर्मणाम् । नि.शेषस्तु क्षयो नाभूत्कल्पकोटिघटैरपि ॥११॥
 क्रियमाणं च यत्कर्म वर्तमानं तदुच्यते । देहं प्राप्य शुभं वाऽपि ह्यशुभं वा समाचरेत् ॥१२॥
 संचितानां पुनर्मध्यात्समाहृत्य क्रियान्किल । देहार्भे च समये कालः प्रेरयतीव तत् ॥१३॥
 प्रारब्धं कर्म विज्ञेयं भोगात्तस्य क्षयः स्मृतः । प्राणिभिः खलु भोक्तव्यं प्रारब्धं नात्र संशयः ॥१४॥
 पुरा कृतानि राजेंद्र ह्यशुभानि शुभानि च । अवश्यमेव कर्माणि भोक्तव्यानीति निश्चयः ॥१५॥
 देवैर्मनुष्यैरसुरैर्यक्षगंधर्बकिन्नरैः । कर्मैव हि महाराज देहार्भस्य कारणम् ॥१६॥
 कर्मक्षये जन्मनाशः प्राणिना नात्र संशयः । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रद्र इन्द्राद्याश्च सुरास्तथा ॥१७॥
 दानवा यक्षांधर्वाः सर्वे कर्मवशाः किल । अन्यथा देहसम्बन्धः कथं भवति भूपते ॥१८॥
 कारणं यस्तु भोगस्य देहिनः सुखदुःखयोः । तस्मादनेकजन्मोत्पत्तिसंचितानां च कर्मणाम् ॥१९॥
 मध्ये वेगः समायाति यस्यचित्कालपावतः । तत्प्रारब्धवशात्पुण्यं करोति च यथा तथा ॥२०॥
 पापं करोति मनुजस्तथा देवादयोऽपि च । तथा नारायणो राजन्नरश्च धर्मजायुभौ ॥२१॥
 जातो वृष्णार्जुनौ वामनंशो नारायणस्य तौ । पुराणपीठिभ्यं वै मुनिभिः परिकीर्तिता ॥२२॥
 देवांशः स तु विज्ञेयो यो भवेद्विभवाधिपः । नानूपि कुरुते बाह्यं नारदो हृद्रमर्षते ॥२३॥
 नादेवांशो ददात्यन्नं नाविष्णुः पुष्यिवीपतिः । इन्द्रादग्नेर्ममाद्रिणोर्पनदादिति भूपते ॥२४॥
 प्रभुस्य च प्रभायं च कोपं चैव पराक्रमम् । आदाय क्रियते नूनं परोरमिति निश्चयः ॥२५॥
 यः बद्धिद्वलवतिलोके भाग्यवानथ भोगवान् । विद्यागान्धानगान् वाऽपि स देवानः प्रपठयते ॥२६॥
 तथैवेते ममास्याताः पौष्टवा. पुष्यिवीपने । देवांशो वागुदेवोऽपि नारायणमममुनिः ॥२७॥
 शरीरं प्राणिनां नूनं भाजनं सुखदुःखयोः । परोरो प्राप्नुयात्कामं सुखं दुःखमनंतरम् ॥२८॥
 देहो नास्ति वनः कोऽपि देवापीनः सदेव हि । जननं मरणं दुःखं गुणं प्राप्नोति चावशः ॥२९॥
 पादपास्ते वने जाता. प्राप्ताग्नौ स्वयं पुनः । स्वयाद्रथल्यः पश्चाद्राजगूयं प्रभूतमम् ॥३०॥

वनवास पुन प्राप्ता बहुदुःखकर परम् । अजुनन तपस्तप्त दुष्कर ह्यजितेन्द्रिय ॥३१॥
 सतुष्टंस्तु सुरेदंते वरदान पुन शुभम् । नरदेहकृत पुण्य क्व गत वनवासजम् ॥३२॥
 नरदेहे तपस्तप्त चोप बदारिकाश्रमे । नार्जुनस्य शरीरे तत्फलद सबभूव ह ॥३३॥
 प्राणिना देहसम्बन्धे गहना कर्मणो गति । दुर्नेया सर्वथा देवैर्मनिवाना तु का कथा ॥३४॥
 वामुदेवोऽपि संजात कारागारऽतिसकटे । नीतोऽसौ वसुदेवन नदगोपस्य गोकुलम् ॥३५॥
 एकादशैव वपाणि सस्थितस्तत्र भारत । पुन स मथुरा गत्वा जघानोपसृत वलात् ॥३६॥
 मोक्षयामास पितरौ वधनादभृङ्गु खितौ । उग्रतेन च राजान चकार मथुरापुरे ॥३७॥
 जगाम द्वारवत्या स म्लेच्छराजभयात्पुन । सर्वं भाविबध्नात्कृष्ण कृतवान्यौरुप महत् ॥३८॥
 कृत्वा कार्याण्यनेकानि द्वारवत्या जनादन । देह त्यक्त्वा प्रमासे तु सकुटुम्बो दिव गत ॥३९॥
 पुना पौत्राश्च सुहृदा भ्रातरो जामयस्तथा । प्रमासे यादवा सर्वे विप्रहापत्पथ्य गता ॥४०॥
 एष त कथिता राजकर्मणो गहना गति । वामुदेवोऽपि व्याघस्य बाणेन निधन गत ॥४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्टस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥१०॥

अथैकादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भारावतरणार्थाय कथितं जन्म कृष्णया । सक्षयोऽयं द्विजथेष्ठ हृदये मन तिष्ठति ॥१॥
 पूयिषा गोस्वरूपेण श्रद्धाण शरण गता । द्वापरातऽतिदीनाऽऽर्ति गुरुभारप्रपीडिता ॥२॥
 वधसा प्रार्थितो विष्णु कमलापतिराश्वर । भूभारोत्तरणार्थाय साधूना रक्षणाय च ॥३॥
 भगवान्भारत खण्ड देवै सह जनादन । अवतार गृहाणाधु वसुदवगृह विभो ॥४॥
 एव सप्रार्थितो धात्रा भगवान्देवकीसुत । बभूव सह रामेण भूभारोत्तरणाय वै ॥५॥
 कियानुत्तारितो भारो हत्वा दुष्टाननकम् । ज्ञात्वा सर्वान्दुराचान्यापबुद्धिनृपानिह ॥६॥
 हतो भीष्मो हतो द्रोणो विराटो द्रुपदस्तथा । बाह्लीक सोमदत्तश्च कर्णो वैकर्तनस्तथा ॥७॥
 यैर्लुण्ठित धन सर्वं हृताश्च हरियोपित । कथं न नाशिता दुष्टा ये स्थिता पयिवीतले ॥८॥
 जाम्भीराश्च काश्लेऽनिपादा वान्निगस्तथा । भारावतरण किन्तत्कृत वृष्णेन धामता ॥९॥
 सदहोऽयं महानाथ न निवर्तति चित्तत । कत्रावस्मिप्रजा सर्वा पश्यत पापनिश्चया ॥१०॥

न्यास उवाच

राजन यस्मिन्मय यादवप्रजा भवति बान्त । नायया तद्भवभूत युधिर्मात्र कारणम् ॥११॥
 य धर्मरक्षिका जीवास्ते वै सत्ययुगऽभवन् । धर्माविरक्षिका ये तु ते वै त्रेतायुगेऽभवन् ॥१२॥

धर्मार्थकामरसिका द्वापरे चाभवन् युगे । अर्थकामपरा सर्वे कलावस्मिन्भवन्ति हि ॥१३॥
युगधर्मस्तु राजेन्द्र न याति व्यत्यय पुन । काल कर्तास्ति धर्मस्य ह्यधर्मस्य च वै पुन ॥१४॥

राजोवाच

ते तु सत्ययुगे जीवा भवन्ति धर्मतत्परा । कुत्र तेऽथ महाभाग तिष्ठति पुण्यभागिन ॥१५॥
त्रेतायुगे द्वापरे वा ये दानव्रतकारका । वर्तन्ते मुनय श्रेष्ठा कुत्र ब्रूहि पितामह ॥१६॥
कलावद्य दुराचारा येऽन सन्ति गतत्रया । आद्य युगे क्व यास्यति पापिष्ठा देवनिन्दका ॥१७॥
एतत्सर्वं समाक्ष्व विस्तरेण महामते । सर्वथा श्रोतुकामोऽस्मि यदेतद्धर्मनिर्णयम् ॥१८॥

व्यास उवाच

ते वै कृतयुगे राजन्सम्भवतीह मानवा । कृत्वा ते पुण्यकर्माणि देवलोकान् व्रजन्ति वै ॥१९॥
ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या शूद्राश्च नृपसत्तम । स्वधर्मनिरता याति लोकान्कर्मजितान्किल ॥२०॥
सत्य दया तथा दान स्वदारगमन तथा । अद्रोह सर्वभूतपु समता सर्वजतुपु ॥२१॥
एतत्साधारण धर्मं कृत्वा सत्ययुगे पुन । स्वर्गं यातीतर वर्णा धर्मतो रजकादय ॥२२॥
तथा त्रेतायुगे राजन्द्वापरेऽथ युग तथा । कलावस्मिन्युगे पापा नरक याति मानवा ॥२३॥
तावत्तिष्ठन्ति ते तत्र यावत्स्याद्युगपर्यय । पुनश्च मानुषे लोके भवन्ति भुवि मानवा ॥२४॥
यदा सत्ययुगस्यादि कलेरतश्च पार्थिव । तदा स्वर्गात्पुण्यकृतो जायन्ते किल मानवा ॥२५॥
यदा कलियुगस्यादिर्द्वापरस्य क्षयस्तथा । नरकात्पापिन सर्वे भवन्ति भुवि मानवा ॥२६॥
एव कालसमाचारो मान्यथाऽभूत्कदाचन । तस्मात्कलिरसत्कर्ता तस्मिन्स्तु तादृशो प्रजा ॥२७॥
कदाचिद्देवयोगात् प्राणिना व्यत्ययो भवेत् । कलौ य साधव केचिद्द्वापर सम्भवन्ति ते ॥२८॥
तथा त्रेतायुगे केचित्केचित्सत्ययुगे तथा । दुष्टा सत्ययुग ये तु ते भवन्ति कलावपि ॥२९॥
कृतकर्मप्रभावेण प्राप्नुवन्त्यसुखानि च । पुनश्च तादृश कर्म कुर्वन्ति युगभावत ॥३०॥

जनमेजय उवाच

युगधर्मान्महाभाग ब्रूहि सर्वानि शेषत । यस्मिन् वै यादृशो धर्मो ज्ञातुमिच्छामि त तथा ॥३१॥

व्यास उवाच

निबोध नृपशार्दूल दृष्टात त ब्रवोम्यहम् । साधूनामपि चेतासि युगभावाद्भवति हि ॥३२॥
पितुर्यथा त राजेन्द्र बुद्धिविप्राबहेलने । कृता वै कलिना राजन्धर्मज्ञस्य महात्मन ॥३३॥
अन्यथा क्षत्रियो राजा यथातिबुलसम्भव । तापसस्य गते सर्प मृत कस्मादयोजयत् ॥३४॥
सर्वं युगबल राजन वेदितव्य विजानता । प्रयत्नेन हि कर्तव्य धर्मकर्म विशेषत ॥३५॥
नून सत्ययुगे राजन्द्वाह्याणा वेदपारणा । पराशक्त्यर्चनरता देवीदर्शनलालसा ॥३६॥

गायत्रीप्रणवासक्ता गायत्रीध्यानकारिण । गायत्रीजपससक्ता मायाबीजैकजापिन ॥३७॥
 ग्रामे ग्रामे पराम्वाया प्रासादकरणोत्सुका । स्वकर्मनिरता सर्वे सत्यशौचदयान्विता ॥३८॥
 त्र्यमुक्तकर्मनिरतास्तत्त्वज्ञानविशारदा । अभव सत्रियास्तत्र प्रजाभरणतत्परा ॥३९॥
 वैश्यास्तु कृषिवाणिज्यगोसेवानिरतास्तथा । शूद्रा सेवापरास्तत्र पुण्ये सत्ययुगे नृप ॥४०॥
 पराम्वापूजनासक्ता सर्वे वर्णा परे युगे । तथा त्रेतायुगे किञ्चिन्मूना धर्मस्य सस्थिति ॥४१॥
 द्वापरे च विशेषेण न्यूना सत्ययुगस्थिति । पूर्वमे राक्षसा राजस्ते कलौ ब्राह्मणा स्मृता ॥४२॥
 पाण्डनिरता प्रायो भवन्ति जनवञ्चका । असत्यवादिन सर्वे वेदधर्मविवर्जिता ॥४३॥
 दाम्भिका लोकचतुरा मानिनो वेदवर्जिता । शूद्रसेवापरा केचित्तानाधर्मप्रवर्तका ॥४४॥
 वेदनिन्दाकरा क्रूरा धर्मभ्रष्टातिवादुका । यथा यथा कलिर्वृद्धिं याति राजस्तथा ॥४५॥
 धर्मस्य सत्यमूलस्य क्षयः सर्वात्मना भवेत् । तथैव सत्रिया वैश्या शूद्राश्च धर्मवर्जिता ॥४६॥
 असत्यवादिन पापास्तथा वर्णोत्तरा कलौ । शूद्रधर्मरता विप्रा प्रतिग्रहपरायणा ॥४७॥
 भविष्यन्ति कलौ राजन युगे वृद्धिं गता किल । कामचारा स्त्रिय कामलोभमोहमग्नित्वा ॥४८॥
 पापा मित्याभिवादन्य सदा क्लेशरता नृप । स्वभर्तृवञ्चका नित्य धर्मभाषणपण्डिता ॥४९॥
 भवन्त्येवविधा नार्य पापिष्ठाश्च कलौ युगे । आहारशुद्ध्या नृपते वित्तशुद्धिस्तु जायते ॥५०॥
 शुद्धे वित्ते प्रकाशः स्याद्धर्मस्य नृपमत्तम । वृत्तसकरदोषेण जायते धर्मसकर ॥५१॥
 धर्मस्य सकरे जाते नून स्याद्वर्णसकर । एव कलियुगे भूप सर्वधर्मविवर्जिते ॥५२॥
 स्ववर्णधर्मवार्तया न कुत्राप्युपलभ्यते । महान्तोऽपि च धर्मज्ञा अधर्मं कुर्वन्ते नृप ॥५३॥

कलिस्वभाव एवैष परिहार्यो न केनचित् ॥५४॥

निष्कृतिर्न हि राजेन्द्र सामा योपायतो भवत् ।

जनमेजय उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारद ॥५५॥

कलावधर्मदहले नराणां का गतिर्भवति । यद्यस्ति तदुपायश्चेद्दयया त वदस्व मे ॥५६॥

न्यास उवाच

एव एव महाराज तपोपायोऽस्ति नापर । सर्वदोषनिरासार्थं ध्यायेद्देवोपदाम्बुजम् ॥५७॥

न सत्यघानि तावति यावतो शक्तिरस्ति हि । नाग्निदेव्या पापदाहे तस्माद्भूति कुतो नृप ५८॥

अवदोनापि यन्नाम श्लेष्मोन्वारितं यदि । किं किं ददाति तज्ज्ञातु समर्थं न हरादय ॥५९॥

प्रायश्चित्तं तु पापानां श्रीदेवोनामसम्मृति । तस्मात्कलिप्रयादाज्जन्मुष्मन्नेत्रे वसन्तर ॥६०॥

निरन्तरं पराम्वाया नामसस्मरणं चरेत् । छित्वा मित्वा च भूतानि हत्वा सर्वमिदं जगत् ॥

देवी नमति भक्त्या यो न स पार्ष्णिबिलिप्यते । रहस्यं सर्वशास्त्राणा मया राजहृदोरितम् ॥६२॥
 विमृश्यैतदशेषेण भज देवोपदाबुजम् । अजपां नाम गायत्री जपति निखिला जनाः ॥६३॥
 महिमानं न जानन्ति मायाया वैभवं महत् । गायत्री ब्राह्मणाः सर्वे जपन्ति हृदयांतरे ॥६४॥
 महिमानं न जानन्ति मायाया वैभवं महत् । एतत्सर्वं समाख्यातं यत्पृष्टं तत्त्वया नृप ॥

युगधर्मव्यवस्थाया किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

राजोवाच

तीर्थानि भुवि पुण्यानि ब्रूहि मे मुनिसत्तम । गम्यानि मानवैर्देवैः क्षेत्राणि सरितस्तथा ॥१॥
 फलं च यादृशं यत्र तीर्थेषु स्नानदानतः । विधिं तु तीर्थयात्राया नियमाश्च विशेषतः ॥२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तीर्थानि विधानि च । येपु तीर्थेषु देवीना प्रशस्तात्ययनानि च ॥३॥
 नदीनां जाह्नवी श्रेष्ठा यमुना च सरस्वती । नर्मदा गङ्गी सिन्धुर्गोमती तमसा तथा ॥४॥
 कावेरी चंद्रभागा च पुण्या वेङ्गवती शुभा । चर्मण्वती च सरयूस्तापी साभ्रमती तथा ॥५॥
 एताश्च कथिता राजन्नन्याश्च शतशः पुनः । तासां समुद्रगाः पुण्याः स्वल्पपुण्या ह्यनन्त्रिणाः ॥
 समुद्रगतानां ताः पुण्याः सर्वदौघवहास्तु याः । भासद्वयं श्रावणादौ ताश्च सर्वा रजस्वलाः ॥७॥
 भवन्ति वृष्टियोगेन ग्राम्यवारिवहास्तथा । पुष्करं च कुक्षेत्रं घर्मारण्य सुपावनम् ॥८॥
 प्रभास च प्रयाग च नैमिषारण्यमेव च । विश्रुतं चार्बुदारण्यं शैलश्च पावनस्तथा ॥९॥
 श्रीशैलश्च सुमेरुश्च पर्वतो गंधमादनः । सरांसि चैव पुण्यानि मानसं सर्वविश्रुतम् ॥१०॥
 तथा विन्दुसरं श्रेष्ठमच्छोर्दं नाम पावनम् । आश्रमास्तु तथा पुण्या मुनीनां भावितात्मनाम् ॥
 विश्रुतस्तु सदा पुण्यः स्यातो बदरिकाश्रमः । नरनारायणो यत्र सेपाते तौ मुनी तपः ॥१२॥
 वामनाश्रम आख्यातः शतयूषाश्रमस्तथा । येन यत्र तपस्तापं तस्य नाम्नाऽतिविश्रुते ॥१३॥
 एवं पुण्यानि स्थानानि ह्यसख्यातानि भूतले । मुनिभिः परिगीतानि पावनानि महोपते ॥१४॥
 एषु स्थानेषु सर्वत्र देवीस्थानानि भूपते । दर्शनात्पापहारीणि वसन्ति निग्रमेन च ॥१५॥
 कथयिष्यामि तान्यग्रे प्रसंगेन च कानिचित् । तीर्थानि नृप दानानि व्रतानि च मत्तास्तथा ॥
 तपांसि पुण्यकर्माणि सापेक्षाणि महोपते । द्रव्यशुद्धिं क्रियाशुद्धिं मनःशुद्धिमपेक्ष्य च ॥१७॥
 पावनानि हि तीर्थानि तपांसि च व्रतानि च । वृदाचिद्द्रव्यशुद्धिः स्यात्क्रियाशुद्धिः वृदाचन ॥१८॥

दुर्लभा मनस शुद्धि सर्वेषा सर्वदा नृप । मनस्तु चचल राजजनेकविषयाश्रितम् ॥१९॥
 कथं शुद्ध भवेद्राजज्ञानाभावसमाश्रितम् । कामक्रोधौ तथा लोभो ह्यहंकारो मदस्तथा ॥२०॥
 सर्वविघ्नकरा ह्येते तपस्तोयव्रतेषु च । बहिर्ज्ञा सत्यमस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रह ॥२१॥
 स्वधर्मपालनं राजन्सर्वतीर्थफलप्रदम् । नित्यकर्मपरित्यागान्मार्गे ससर्गदोषत ॥२२॥
 ध्येयं तीर्थाधिगमनं पापमेवावशिष्यते । क्षालयति हि तार्थानि सर्वथा देहज मलम् ॥२३॥
 मानसं क्षालितुं तानि न समर्थानि वै नृप । क्षत्तानि यदि चेत्तानि गंगातीरनिवासिन ॥२४॥
 मुनयो द्रोहसंयुक्ता कथं स्युर्भक्तिशेखरा । वासष्ठसदृशा प्रह्ला विश्वामित्रादयः किल ॥२५॥
 रागद्वेषरता सर्वे कामक्रोधाकुला सदा । चित्तशुद्धिमयं तीर्थं गंगादिभ्योऽतिपावनम् ॥२६॥
 यदि स्याद्देवयोगेन क्षालयस्यातरे मलम् । विद्येयेण तु सत्सङ्गो ज्ञाननिष्ठस्य भूपते ॥२७॥
 न वेदा न च शास्त्राणि न व्रतानि तेषां न । न भक्षान च दानानि चित्तशुद्धेस्तु कारणम् ॥२८॥
 वसिष्ठो ब्रह्मण पुत्रो वेदविद्याविशारदः । रागद्वेषान्वितं कामं गंगातीरसमाश्रित ॥२९॥
 आढीबकं महायुद्धं विश्वामित्रवसिष्ठयोः । जातं निरर्थकं द्वेषाद्देवानां विस्मयप्रदम् ॥३०॥
 विश्वामित्रो ब्रह्मस्तत्र जातः परमतामसः । क्षतं स तु वसिष्ठेन हरिश्चन्द्रस्य कारणात् ॥३१॥
 कौचिकेन वसिष्ठोऽपि क्षप्त्वाऽऽदीदेहभावकृतः । क्षापादाढीबको जातो तौ मुनी विशदप्रभौ ॥३२॥
 निवासं प्रापतुस्तोरे तापसो धर्मतत्परः । चक्रतुर्दारुणं युद्धं नक्षत्रचुप्रताडनैः ॥३३॥
 वर्षाणामयुतं यावत्तावृषी रोपसंयुतौ । युयुधातेऽभद्राङ्गमत्तौ सिंहाविव परस्परम् ॥३४॥

राजोवाच

कथं तौ मनिशार्ङ्गलौ तापसौ धर्मतत्परौ । परस्परं वैरपरो सजातो केन हेतुना ॥३५॥
 पापं परस्परं केन कारणेन महामता । दत्तवतो मिथं कथंकारको दुःखदौ नृणाम् ॥३६॥

व्यास उवाच

हरिश्चन्द्रो नृपश्रेष्ठश्चक्रतुनयः पुरा । बभूव रविवशीया रामचन्द्रस्य पूर्वज ॥३७॥
 अनपत्यं स राजर्षिर्वर्णाय महाक्रतुम । प्रतियज्ञे पुत्रकामा नरमेष दुरासदम् ॥३८॥
 वरुणस्तस्य सतुष्टा यज्ञस्य नियमं कृतः । दधारं गर्भं राजस्तु भार्या परमसुदरो ॥३९॥
 राजा बभूव सतुष्टो दृष्ट्वा भार्यां सदाहदाम् । चकार विधिवत्कर्मं गर्भसंस्कारकारकम् ॥४०॥
 सुपुत्रं तनयं नारो सर्वंश्रजसंयुतम् । मुदं प्राप नृपस्तत्र पुत्रे जाने विद्यापने ॥४१॥
 कृतवाजातकर्मादि सस्त्वारविधिमुत्तमम् । ददौ हिरण्यं गा दाग्ध्रात्राहणेभ्यो विदोषत ॥४२॥
 जमोत्सवेऽतिसंयुक्ते गेहं वै यादसा पतिः । आजगाम महाराज विप्रवयसरत्नया ॥४३॥
 पूजितं पापिवनाथं दत्त्वा विधिवदासनम् । नार्यं पृष्टेऽब्रवीदाक्यं वरुणाऽस्माति भूयतिम् ॥४४॥

कुरु यज्ञं सुतं कृत्वा पशुं परमपावनम् । सत्यवाग्भव राजेंद्र सक्तपशुस्तु त्वया कृतः ॥४५॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं राजा विह्वलौऽतिव्यथाकुल । सस्तम्याधि नृपः प्राह वरुण सत्कृताजलि ॥४६॥
 स्वामिन्करोमि तं यज्ञं सर्वथा विधिपूर्वकम् । भया ते यत्प्रतिज्ञातं भवामि सत्यवागहम् ॥४७॥
 पूर्णे मासे विशुद्धयेत धर्मपत्नी सुरोत्तम । विशुद्धाया तु भार्याया कर्तव्यं सपशुर्मसः ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्ते वचने राजा वरुणं स्वगृहं गतः । राजा यभूव सनुष्टं किञ्चिच्चिन्तानुरस्तथा ॥४९॥
 पूर्णे मासि पुनः पाशो परोक्षायं नृपालये । आजगाम द्विजो भूत्वा भुवेऽपि सुष्टुभाषकः ॥५०॥
 कृतार्हणं सुखासीनं भूपतिस्तं सुरोत्तमम् । उवाच विनयोपेतो हेतुगर्भं वचस्तदा ॥५१॥
 असंस्कृतं सुतं स्वामिन् नृपं वक्ष्यामि तं कथम् । संस्कृत्य क्षत्रियं कृत्वा यजेऽहं यज्ञमुत्तमम् ॥५२॥
 दयसे यदि देव त्वं ज्ञात्वा दीनं स्वसवकम् । असंस्कृतस्य बालस्य नाधिकारोऽस्ति कुत्रचित् ॥

वरुण उवाच

प्रतारयसि राजेंद्र कृत्वा समयमग्रतः । दुस्त्यजस्तव जानामि सुतस्नेहो ह्यपुत्रिणः ॥५४॥
 गृहं व्रजामि भूपाल वचनात्तव क्षेमलातः । कियत्कालं प्रतीक्ष्याहं भागमिव्यामि ते गृहम् ॥५५॥
 भवितव्यं त्वया तात तदा सत्यवचोऽन्वितम् ॥५६॥

राजोवाच

समावर्तनकर्मान्ति सर्वथा यादसापतः । कृत्वा पुत्रपशुं यज्ञे यजिष्ये विधिपूर्वकम् ॥५७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राजा वरुणं प्रीतमानसः । तथेत्युक्त्वा ययौ तूर्णं नृपस्तु सुस्थितोऽभवत् ॥५८॥
 रोहिताख्य इति ख्यातं सुतस्तस्य विवृद्धिमानः । सजातश्चतुरः सर्वविद्यानां च विशारदः ॥५९॥
 यज्ञस्य कारणं तेन ज्ञातं सर्वं सविस्तरम् । भयभीतस्ततः सोऽपि मत्वा मरणमात्मनः ॥६०॥
 कृत्वा पलायनं वीरो गतोऽसौ गिरिगङ्गहरे । अगम्ये नृपतिस्थाने स्थितस्तत्र भयातुरः ॥६१॥
 प्राप्ते कालेऽयं वरुणो यज्ञार्थी नृपतेर्गृहम् । गत्वा तमाह भूपालं कुरु यज्ञं विशापते ॥६२॥
 प्रम्लानवदनो राजा तमाह व्यथितोऽद्रियः । किं करोमि गतं क्वापि सुतो मे सुरसत्तम ॥६३॥
 श्रुत्वा तद्वचनं राजा कुपितो यादसापतिः । शशाप तं नृपं कोपादसत्यवादिनं भृशम् ॥६४॥
 जलोदराभिधो व्याधिर्देहे भवतु ते नृप । यत् प्रतारितश्चाह कृत्वा कपटपण्डितः ॥६५॥
 इति शप्त्वा ययौ धाम स्वकं पाशधरस्तदा । राजा चिन्तानुरस्तस्थौ भवने व्याधिपीडितः ॥६६॥
 यदाऽतिव्याधितो राजा रोगेण शापजेन ह । तदा शुश्राव पुत्रोऽपि पितरं व्याधिपीडितम् ॥६७॥
 प्राह पुनः हि पिता ते भृशदुःखितः । जलोदरविकारेण शापजेन नृपात्मज ॥६८॥

विनष्टं जीवितं तेऽद्य वृथाज्ञातस्य दुर्मते । यत्त्यक्त्वा पितरं दुःस्व प्राप्तोऽसि गिरिगह्वरम् ६९॥
किमनेन शरीरेण प्राप्तं ते जन्मन फलम् । देहं दुःखितं कृत्वा स्थितोऽस्यत्र सुताधम ॥७०॥
प्राणास्त्याज्या पितुः कार्ये सत्पुत्रेणेति निश्चयः । त्वदर्थं दुःखितो राजा ऋदति व्याधिपीडित ॥७१॥

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य वचस्तथ्य पायिकाद्धर्मसयुतम् । यदा चक्रे मनो गतुं द्रष्टुं तात व्यधातुरम् ॥७२॥
तदा विप्रवपुर्भूत्वा वासवस्तमुपागमत् । रहः प्राह हितं वाक्यं दयावानिव भारत ॥७३॥
मूर्खोऽसि राजपुत्र स्व गमनाय मतिं वृथा । करोषि पितरं त्वद्य न जानासि व्ययायुतम् ॥७४॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

इन्द्र उवाच

साहसं कृतवान् राजा पूर्वं यत्कथितो मम । वरुणाय प्रतिज्ञातं पुत्रं कृत्वा पशुं प्रियम् ॥१॥
गते त्वयि पिता पुनर्बद्ध्वा यूषेऽघृण पुनः । पशुं कृत्वा महाबुद्धे भविष्यति व्यधातुरम् ॥२॥
इत्थं निषिद्धस्तत्पुनः शक्रेणामिततेजसा । स्थितस्तत्रैव मायेक्षामायया मोहितो भृशम् ॥३॥
यदा पुनः पुनः श्रुत्वा पितरं रोगपीडितम् । गमनाय मतिं चक्रे तर्देन्द्र प्रत्यपेक्षयत् ॥४॥
हरिश्चन्द्रोऽस्ति दुःखार्तं पप्रच्छ गुरुमतिके । स्थितं वसिष्ठमेकान्तं सर्वज्ञं हिततत्परम् ॥५॥

राजोवाच

भगवन्किं करोम्यद्य कातरौऽस्मि व्ययाकुलः । नाहि मां दुःखमनसं महाव्याधिभयातुरम् ॥६॥
वसिष्ठ उवाच

भृशं राजन्मुपायोऽस्ति रोगनाशं प्रति स्तुतः । त्रयोदशविधा पुत्रा कथिता धर्मसंग्रहे ॥७॥
तस्मात्क्रीतं सुतं कृत्वा यजस्व मममुत्तमम् । द्रव्यं दत्त्वा यथोद्दिष्टमानयस्व द्विजोत्तमम् ॥८॥
एवं कृते मत्तुं भूपः रोगनाशो भविष्यति । वरुणोऽपि प्रसन्नात्मा भविष्यति यथासुखम् ॥९॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा राजा प्रोवाच मन्त्रिणम् । अन्वपय महाबुद्धे विपयेष्वतियत्नतः ॥१०॥
वदाचित्कोऽपि लोभार्थो ददाति स्वमुत पिता । समानय धनं दत्त्वा यावत्प्रार्थयतेऽप्यसौ ॥११॥
सर्वधैव समानेयो यज्ञार्थं द्विजवाल्कः । न कार्या कृपणा बुद्धिस्त्वया मत्कार्यहेतवे ॥१२॥
प्रार्थनीयस्त्वया पुत्रः कस्यचिदिदंजवादिनः । द्रव्येण देहि यज्ञार्थं कर्तव्योऽसौ पशुः किल ॥१३॥
इति सचोदितस्तेन मन्त्रिणं वार्यहेतवे । अन्वेययामास पुरे ग्रामे ग्रामे गृहे गृहे ॥१४॥

एवमन्वेपतस्तस्य विषये कश्चिदातुरः । निर्वनस्त्रिसुतश्चासीदजीगतेति नामतः ॥१५॥
 तस्य पुत्रं शुनःशेषं मध्यमं मंत्रिसत्तमः । आनयामास दत्त्वायं प्रार्थितं तदन्नं तदा ॥१६॥
 समानीय शुनःशेषं सचिवः कार्यतत्परः । राज्ञे निवेदयामास पशुयोग्यं द्विजात्मजम् ॥१७॥
 राजाऽतिमुदितस्तेन विप्रानानीय सर्वतः । कारयामास संभारान् यज्ञार्थं वेदवित्तमान् ॥१८॥
 प्रारब्धे तु मन्त्रे तत्र विश्वामित्रो महामुनिः । बद्धं दृष्ट्वा शुनःशेषं निषिषेध नृपं तदा ॥१९॥
 राजन्मा साहसं कार्षीमुर्चैनं, द्विजबालकम् । प्रार्थयाम्यहमायुष्मन्मुखं तेऽद्य भविष्यति ॥२०॥
 क्रन्वत्ययं शुनःशेषः करुणा मा दुनोत्यपि । दयावान्भव राजेंद्र कुरु मे वचनं नृप ॥२१॥
 परदेहस्य रक्षायै स्वदेह ये दयापराः । ददति क्षत्रियाः पूर्वं स्वर्गकामाः क्षुचिव्रताः ॥२२॥
 तं स्वदेहस्य रक्षार्थं हंसि द्विजमुतं बलात् । पा- मा कुरु राजेंद्र दयावान्भव बालके ॥२३॥
 सर्वेषां सदृशी प्रीतिर्वहे वेत्ति स्वयं नृप । मुर्चैनं बालकं तस्मात्प्रमाणं यदि मे वच. ॥२४॥

व्यास उवाच

अनादृत्य च तद्वाक्यं राजा दुःखातुरो भूषम् । न मुमोच मुनिस्तस्मै चुकोपातीव तापसः ॥२५॥
 उपदेशं ददौ तस्मै शुनःशेषाय कौशिकः । मत्रं पाशधरस्यास्य दयावान्वेदवित्तमः ॥२६॥
 शुनःशेषोऽपि तं मंत्रमसदृद्रथकक्षितः । प्लुतस्त्वरेण चुकोश संस्मरन् वरुणं भुषम् ॥२७॥
 स्तुवन्तं मुनिपुत्रं तं ज्ञात्वा वै यादसा पतिः । तत्रागत्य शुनःशेषं मुमोच करुणार्णवः ॥२८॥
 रोगहीनं नृपं कृत्वा वरुण स्वगृहं ययौ । विश्वामित्रस्तु तं पुत्रं कृतवान्मोचितं मृतेः ॥२९॥
 न कृतं वचनं राज्ञा कौशिकस्य महात्मनः । रोषं दधार मनसा राजोपरि स गाधिजः ॥३०॥
 एकस्मिन्समये राजा ह्यात्डो वनं गतः । सूकरं हंतुकामस्तु मध्याह्ने कौशिकोत्तटे ॥३१॥
 बृद्धब्राह्मणवेदेण विश्वामित्रेण वचितः । सर्वस्वं प्रार्थितं तस्य गृहीतं राज्यमद्भुतम् ॥३२॥
 पीडितोऽसौ हरिश्चन्द्रो यजमानो यतो भूषम् । वसिष्ठः कौशिकं प्राह वने प्रातः यदुच्छ्रया ॥३३॥
 क्षत्रियाधम दुर्बुद्धे वृषा ब्राह्मणवेषभृत् । वक्रधर्मं वृषा किं त्वं गर्वं बहसि दाभिक ॥३४॥
 कस्मात्त्वया नृपश्रेष्ठो यजमानो ममाप्यसौ । अपराधं बिना जातमगमितो दुःखमद्भुतम् ॥३५॥
 बकध्यानपरो यस्मात्तस्मात्त्वं वै वको भव । इति शप्तो वसिष्ठेन कौशिकः प्राह तं पुनः ॥३६॥

त्वमप्यादिर्भवायुष्मन्बकोऽहं यावदेव हि ।

एवं परस्परं दत्त्वा ज्ञापं तौ क्रोधपीडितौ ॥३७॥

व्यास उवाच

अंजो तरसा जातौ सरस्याढीवकौ मुनी । एकस्मिन्पादपे नोडं कृत्वाऽसौ बकरूपभाक् ॥३८॥
 विश्वामित्रः स्थितस्तत्र दिव्ये सरसि मानसे । अन्यस्मिन्पादपे कृत्वा वसिष्ठो नोडमुत्तमम् ॥३९॥

आहीरूपधरस्तस्यावन्यो य द्वेपतत्परी । दिने दिने तो सग्राम चक्रतु क्रोधसयुतो ॥४०॥
 दुःखद सर्वलोकानां क्रदमानावुभौ मृशम् । चचुषश्प्रहारस्तु नखाघातं परस्परम् ॥४१॥
 जघनत रूधिरक्लिन्नौ पुष्पिताविव किशुकौ । एव बहूनि वर्षाणि पशिरूपधरी मुनी ॥४२॥
 स्थितौ तत्र महाराज शापपात्रेण यत्रितौ ।

राजोवाच

कथं मुक्तौ मुनिश्रेष्ठौ शापाद्वसिष्ठकौशिकौ ॥४३॥

तन्ममाचक्ष्व विप्रप्रे पर कौतूहलं हि मे ।

न्यास उवाच

मुच्यमानावुभौ दृष्ट्वा ब्रह्मा लोकपितामह ॥४४॥

तत्राजगामानिमिपैर्वृत सर्वैर्दयापरैः । तावाश्चास्य जगत्कर्ता युद्धतो विनिवार्य च ॥४५॥
 शापं समोचयामास तयोः क्षिप्तं परस्परम् । ततो जन्मु सुरा सर्वे स्वानि धिष्ण्यानि पश्यन् ॥४६॥
 सत्यलोकं जगामाशु हसन् हसन् प्रतापवान् । विश्वामिनोऽप्यगमात्तूष्णं वसिष्ठं स्वाश्रमं गत ॥४७॥
 मिथं स्नेहं ततः कृत्वा प्रजापत्युपदेशतः । मंत्रावर्णिनाऽप्येव कृतं युद्धमकारणम् ॥४८॥
 कौशिकेन समं भूषं दुःखदं च परस्परम् । को नाम मानवो लोके देवो वा दानवोऽपि वा ॥४९॥
 बहुकारजं कृत्वा सर्वदा सुखभागं भवेत् । तस्माद्राजश्चित्तमुद्धिमं हृतामपि दुर्लभा ॥५०॥
 यत्नेन साधनीया सा तद्विहीनं निरर्थकम् । तीर्थदानतपस्य यत्किञ्चिद्धर्मसाधनम् ॥५१॥
 “श्रद्धात्र निविष्टा प्रोक्ता सात्त्विकी राजसी तथा । तामसी सर्वदेहेषु देहिता धर्मकर्मसु ॥ १ ॥
 सात्त्विकी दुर्लभा लोके ययोक्तफलदा सदा । तदर्थफलदा प्रोक्ता राजसी विधिसमुक्ता ॥ २ ॥
 सामसी त्वफला राजस्य तु कीर्तिकरी पुनः । कामक्रोधाभिभूतानां जनानां नृपसत्तम ॥ ३ ॥
 वासनारहितं कृत्वा तच्चित्तं श्रवणादिना । तीर्थादिषु वसन्नित्यं देवीपूजनतत्पर ॥५२॥
 देवीनामानि वचसा गृह्णस्तस्या गुणान्स्तुवन । ध्यायस्तस्या पदाम्बोजं कलिलोपमयादित ॥५३॥
 एव तु कुर्वतस्तस्य न कदाचित्त्वत्प्रेमयम । अनायासेन ससारा मुच्यते पातकी जन ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पञ्चस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

मैत्रावरुणिरित्युक्तं नाम तस्य मुनः कथम् । वसिष्ठस्य महाभाग ब्रह्मणस्तनुजस्य ह ॥१॥
 विमसी वर्मता नाम प्राप्तवान्गुणतस्तथा । ब्रूहि मे वद ॥ श्रेष्ठ कारणं तस्य नामजम् ॥२॥

न्यास उवाच

निबोध नृपतिश्रेष्ठ वसिष्ठो ब्रह्मण सुत । निमिशापातन्तु त्यक्त्वा पुनर्जातो महाद्युति ॥३॥
मित्रावरुणयोर्यस्मात्तस्मात्तन्नाम विश्रुतम् । मैत्रावरुणिरित्यस्मिल्लोके सर्वत्र पार्थिव ॥४॥

राजोवाच

कस्माच्छत स धर्मात्मा राजा ब्रह्मात्मजो मुनि । चित्रमेतन्गुनि लग्नो राज्ञ शापोऽतिदारुण ॥५॥
अनागस मुनि राजा विमसो शप्तवान्मुने । कारण वद धर्मज्ञ तस्य शापस्य मूलत ॥६॥

न्यास उवाच

कारण तु मया प्रोक्त तव पूर्वं विनिश्चितम् । ससारोऽयं त्रिभिर्ग्यातो राजन्मायागुणै किल ७॥
धर्मं करोतु भूपालश्चरतु तापसास्तप । सर्वेषां तु गुणैर्विद्ध नोज्ज्वल तद्भवेद्विह ॥८॥
कागक्रोधाभिभूताश्च राजानो मुनयस्तथा । लोभाहकारसयुक्ताश्चरति दुश्चर तप ॥९॥
भवति क्षत्रिया राजघजोगुणसमावृता । ब्राह्मणास्तु तथा राज्ञ्न कोऽपि सत्त्वसयुत ॥१०॥
अपि पाण्डो निमि शप्तस्तेन शप्तो मुनि पुन । दुःखाददुःखतर प्राप्तावुभावपि विधेर्वलात् ॥११॥
द्रव्यशुद्धि क्रियाशुद्धिर्मनस शुद्धिरुज्ज्वला । दुर्लभा प्राणिना भूप ससारे त्रिगुणात्मके ॥१२॥
पराशक्तिप्रभावोऽयं नोल्लघ्य केनचित्स्त्वचित । यस्यानुग्रहमिच्छेत्सा मोक्षयत्येव त क्षणात् ॥१३॥
महातोऽपि न मुच्यते हरिर्ब्रह्महरादय । पामरा अपि मुच्यते यथा सत्यव्रतादय ॥१४॥
तस्यास्तु हृदय कोऽपि न वेत्ति भुवनत्रये । तथापि भक्तवश्येय भवत्येव सुनिश्चितम् ॥१५॥
तस्मात्तद्भक्तिरास्थेया दोषनिर्मूलनाय च । रागदमादियुक्ता चेत्सा भक्तिर्नाशिनी भवेत् ॥१६॥
इक्ष्वाकु कुलसंभूतो निमिर्नाम नराधिप । रूपवान्गुणसंपन्नो धर्मज्ञो लोकरजक ॥१७॥
सत्यवादी दानपरो याज्ञको ज्ञानवान्छुचि । द्वादशस्तनयो धीमान्प्रजापालनतत्पर ॥१८॥
पुर निवेशयामास गौतमाश्रमसन्निधौ । जय तु पुरसज्ञ च ब्राह्मणानां हिताय स ॥१९॥
बुद्धिस्तस्य समुत्पन्ना यजेयमिति राजसी । यज्ञेन बहुकालेन दक्षिणासमुत्तेन च ॥२०॥
इक्ष्वाकु पितरं दुष्टा यज्ञकार्याय पार्थिव । कारयामास सभारं यथोद्दिष्टं महात्मनि ॥२१॥
भृगुमगिरस चैव वामदेव च गौतमम् । वसिष्ठं च पुलस्त्यं च ऋचीकं पुलहं प्रतुम् ॥२२॥
मुनीनामत्रयामास सर्वज्ञावेदपारंगम । यज्ञविद्याप्रवीणाश्च तापसान् वेदवित्तमान् ॥२३॥
राजा संभृतसभारं संपूज्य गुरुमात्मन । वसिष्ठं प्राह धर्मज्ञो विनयेन समन्वित ॥२४॥
यजेयं मुनिशालूला याजयस्व कृपानिधे । गुरुस्त्वयं सववेत्तासि कार्यं मे कुरु सांप्रतम् ॥२५॥
यत्प्रोपकरणं सर्वं समानीतं सुसंस्कृतम् । पञ्चवर्षसहस्रं तु दीक्षां कर्तुं मतिश्च मे ॥२६॥
यस्मिन् मया गमाराध्या देवी श्रीजगद्व्यवका । तत्प्रोत्यर्थमहं यत्नं करामि विधिपूर्वकम् ॥२७॥

तच्छ्रुत्वासी निमेर्वाक्य वसिष्ठ प्राह भूपतिम् । इन्द्रेणाह वृत पूर्वं यथार्थं नृपसत्तम ॥२८॥
पराशक्तिमख कर्तुमुद्युक्त पाकशासन । स दीक्षा गमितो देव पञ्चवर्षशतात्मिकाम ॥२९॥
तस्मात्त्वमतर तावत्प्रतिपालय पार्थिव । इन्द्रयज्ञे समासेऽत्र कृत्वा कार्यं दिवस्पते ॥३०॥

आगमिष्याम्यह राजस्तावत्त्व प्रतिपालय ।

राज्ञोवाच

मया निमन्त्रिताश्चान्ये मुनयो यज्ञकारणात् ॥३१॥

सभारा सभृता सर्वे पालयामि कथं गुरो । इक्ष्वाकूणा कुले ब्रह्मगुरस्त्व वेदवित्तम ॥३२॥
कथं त्यक्त्वाऽद्य मे कार्यमुच्यते गतुमाशु वै । न ते युक्त द्विजश्रेष्ठ यदुत्सृज्य मख मम ॥३३॥
गतासि धनलोभेन लोभाकुलितचेतन । निवारितोऽपि राजा त जगामद्रमख गुरु ॥३४॥
राजाऽपि विमना भूत्वा गौतम प्रत्यपूजयत् । इयाज हिमवत्पार्श्वे सागरस्य समीपत ॥३५॥
दक्षिणा बहुला दत्ता विप्रेभ्यो मखकर्मणि । निमिनापचसाहस्री दीक्षा तत्र कृत्वा नृप ॥३६॥
ऋत्विज पूजिता काम धनैर्गोभिर्मुदायुता । शक्रयज्ञे समासे तु पचवर्षशतात्मके ॥३७॥
आजगाम वसिष्ठस्तु राज सत्रदिदृश्या । आगत्य सस्थितस्तत्र दर्शनार्थं नृपस्य च ॥३८॥
तदा राजा प्रसुप्तस्तु निद्रयाऽपहृतो भूयम् । नासौ प्रबोधितो भृत्यैर्नागतस्तु मुनिं नृप ॥३९॥
वसिष्ठस्य ततो मन्यु प्रादुर्भूतोऽवमानत । अदर्शनाग्निमेस्तत्र चुकोप मुनिसत्तम ॥४०॥
शाप च दत्तवास्तस्मै राज्ञे मन्युवश गत । यस्मात्त्व मा गुरु त्यक्त्वाऽयगुरुमात्मन ॥४१॥
घोषितोऽसि ब्रह्माण्डममवज्ञाय पार्थिव । वारितोऽपि मया तस्माद्विदेहस्त्व भविष्यसि ४२॥
पतत्विद शरीरं ते विदेहो भव भूपते ।

व्यास उवाच

इति सद्रथाहृत श्रुत्वा राजस्तु परिचारका ॥४३॥

सद्य प्रबोधयामासुर्मुनिमाहु प्रकोपितम् । कुपितं त समागत्य राजा विगतक्लमप ॥४४॥
उवाच वचनं श्लेष्ण हेतुगर्भं च युक्तिमत । मम दोषो न धर्मज्ञ गतस्त्व तृष्णयाकुल ॥४५॥
हित्वा मा यजमानं वै प्रार्थितोऽपि मया भूयम् । न लज्जस द्विजश्रेष्ठ कृत्वा कर्म जुगुप्सितम् ॥४६॥
सतोपे ब्राह्मणश्रेष्ठ जानधर्मस्य निश्चयम् । पुत्रोऽसि ब्रह्मण सासाद्वेदवेदागवित्तम ॥४७॥
न वेत्सि विप्रधर्मस्य गर्तं सूरमा दुरत्ययाम् । आत्मदोषं मयि ज्ञात्वा मृषा मा शसुमुद्यत ॥४८॥
त्याज्यस्तु सुजनं क्रोधश्चादालादधिको यत । वृषा क्रोधपरीतेन मयि शाप प्रपातित ॥४९॥
तवापि च पतरवद्य देहोऽयं शोधसमुत । एव शप्तो मुनी राजा राजा च मुनिना तथा ॥५०॥
परस्परं प्राप्य शापं दुःखितौ तौ बभूवतु । वसिष्ठस्त्वर्तिचितातो ब्रह्मण शरणं गत ॥५१॥

निवेदयामास तथा धापं भूपकृतं महत् ।

वसिष्ठ उवाच

राज्ञा शसोऽस्मि देहोऽय पतत्वच तवेति वै ॥५२॥

किं करोमि पितः प्राप्तं कष्टं कायप्रपातजम् । अन्यदेहसमुत्पत्तौ जनकं वद साप्रतम् ॥५३॥
 तथा मे देहसंयोगः पूर्ववत्समपद्यताम् । यादृशं ज्ञानमेतस्मिन्देहे तत्रास्तु तत्पितः ॥५४॥
 समर्थोऽसि महाराज प्रसादं कर्तुमर्हसि । वसिष्ठस्य वचः श्रुत्वा ब्रह्मा प्रोवाच तं सुतम् ॥५५॥
 मित्रावरुणयोस्तेजस्त्वं प्रविश्य स्थिरो भव । तस्मादयोनिजः काले भविता त्वं न शय ॥५६॥
 पुनर्देहं समासाद्य धर्मयुक्तो भविष्यसि । भूतात्मा वेदवित्कामं सर्वत्र सर्वपूजितः ॥५७॥
 एवमुक्तस्तदा पित्रा प्रययौ वरुणालयम् । कृत्वा प्रदक्षिणं प्रीत्या प्रणम्य च पितामहम् ॥५८॥
 विवेश स तयोर्देहे मित्रावरुणयोः किल । जीवाशेन वसिष्ठोऽथ त्यक्त्वा देहमनुत्तमम् ॥५९॥
 कदाचित्पूर्वशी राजन्नागता वरुणालयम् । यदृच्छया वरारोहा सखीगणसमावृता ॥६०॥
 दृष्ट्वा तामप्सरा दिव्या रूपयौवनसंयुताम् । जप्ता कामातुरौ देवौ तदा तामुचतुर्नृप ॥६१॥
 विवशौ चारुसर्वाङ्गी देवकन्या मनोरमाम् । आवा त्वमनवद्यानि वरयस्व समाकुलौ ॥६२॥
 विहरस्व यथाकाम स्यानेऽस्मिन्वरवर्णिनि । तथोक्ता सा ततो देवी ताम्या तत्र स्थितावशा ॥
 कृत्वा भाव स्थिर देवी मित्रावरुणयोगेर्हृ । सा गृहीत्वा तयोर्भावं सस्थिता चारुदर्शना ॥६४॥
 तयोस्तु पतित वीर्यं कुंभे दीवादनावृते । तस्माज्जाती मुनी राजन्द्वावेवात्तिमनोहरो ॥६५॥
 धगस्ति प्रयमस्तत्र वसिष्ठश्चापरस्तथा । मित्रावरुणयोर्वीर्यात्तापसावृषिसत्तमी ॥६६॥
 प्रयमस्तु वन प्राप्नो बाल एव महातपा । इक्ष्वाकुस्तु वसिष्ठ त बाल वद्रे पुरोहितम् ॥६७॥
 वशस्यास्य सुखारं त पालयामास पाथिव । विस्रोषेण मुनिं ज्ञात्वा प्रीत्या युक्तो बभूव ह ॥६८॥
 एतत्ते सर्वमाख्यातं वसिष्ठस्य च कारणम् । धापादेहात्तरप्राप्तिमित्रावरुणयोः कुले ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

देहप्राप्तिर्वसिष्ठस्य वयिता, भवता विल । निमि कथ पुनर्देह प्राप्तवानिति मे वद ॥१॥

व्यास उवाच

वसिष्ठेन च सप्राप्त पुनर्देहो नराधिप । निमिना न तथा प्राप्तो देह धापादनतरम् ॥२॥
 यदा शसो वसिष्ठेन तदा ते ग्राह्याणाः क्रतौ । ऋत्विजो ये वृता राजा ते सर्वे समचितयन् ॥३॥

किं कर्तव्यमहोऽस्माभिः शापदण्डो महापति । अस्मिन्यज्ञे त्वसम्पूर्णं दोक्षायुक्तञ्च वार्तिक ॥४॥
 किं कर्तव्यं कार्यमेतद्विपरीतमभूत्किल । अवश्यभाविभावत्वादसक्ता स्म निवारणे ॥५॥
 मयैवंहुविधैर्देह तदा तस्य महात्मन । रक्षितं धारयामासु किञ्चिद्वसनसयुतम् ॥६॥
 गधैर्माल्यैश्च विविधैः पूज्यमानं मुहुर्मुहुः । मन्त्रशक्त्या प्रतिष्ठस्य निर्विकारं सुपूजितम् ॥७॥
 समासे च क्रतौ तत्र देवा सर्वे समागता । ऋत्विग्भिस्तु स्तुता सर्वे सुप्रीताश्चामवनृप ॥८॥
 विजज्ञातुं मुनिभिः स्तोत्रैर्निविष्णात्मानमब्रुवन् । प्रसन्ना स्म महोपालं वरं वरय सुव्रत ॥९॥
 यनेनानेन राजर्षे वरं जन्म विधीयते । देवदेहं नृदेहं वा यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥१०॥
 दत्तं कामं पुरोधास्ते मृत्युलोके ययासुखम् । एवमुक्तो निमैरात्मा सतुष्टस्तानुवाच ह ॥११॥
 न देहे मम वाछाऽस्ति सर्वदेवं विनश्चरे । वासो मे सर्वसत्त्वानां दृष्टावस्तु सुरोत्तमा ॥१२॥
 नेत्रेषु सर्वभूतानां वायुभूतश्चराम्यहम् । एवमुक्ता सुरास्तत्र निमैरात्मानमब्रुवन् ॥१३॥
 प्रार्थय त्वं महाराज देवी सर्वेश्वरी शिवाम् । मत्सेनानेन सतुष्टा सा तस्मीष्टं विधास्यति ॥१४॥
 स देवैरेवमुक्तस्तु प्रार्थयामास देवताम् । स्तोत्रैर्नानाविधैर्दिव्यैर्भक्त्या गद्गदया गिरा ॥१५॥
 प्रसन्ना सा तदा देवी प्रत्यसं दर्शनं ददौ । कोटिसूर्यप्रतीकाशं रूपं छावण्यदोषितम् ॥१६॥
 दृष्ट्वा प्रमुदिता सर्वे कृतकृत्याश्च चेतसि । प्रसन्नाया देवताया राजा बन्धे वरं नृप ॥१७॥
 ज्ञानं तद्विमलं देहि मेन मोक्षो भवेदपि । नेत्रेषु सर्वभूतानां निवासो मे भवेदिति ॥१८॥
 ततः प्रसन्ना देवेशी प्रोवाच जगदम्बिका । ज्ञानं ते विमलं भूयात्प्रारब्धास्यावशेषतः ॥१९॥
 नेत्रेषु सर्वभूतानां निवासोऽपि भविष्यति । निमिषं याति चक्षुषि त्वत्कृतेनैव देहिनाम् ॥२०॥
 तव वासात्सन्निमिषा मानवा पशवस्तथा । पतगाश्च भविष्यति पुनश्चानिमिषा सुरा ॥२१॥
 इति दत्त्वा वरं तस्मै तदा श्रीवरदेवता । आमश्वं च मृगौन्धवांस्तथैवातहिताऽभवत् ॥२२॥
 अतहिताया देव्या तु मुनयस्तत्र सस्थिता । विचिंत्य विधिवत्सर्वं निमैर्देहं समाहरन् ॥२३॥
 अरणिं तत्र सस्थाप्य ममयुर्मंत्रवत्तदा । मन्त्रहोर्मर्महात्मानं पुनर्होत्रे निमैरय ॥२४॥
 अरण्या मय्यमानाया पुत्रं प्रादुरभूत्तदा । सर्वलक्षणसंपन्नं साक्षान्नमिरिवापर ॥२५॥
 अरण्या मयनाज्जातस्तस्मात्प्रमिरिति स्मृतं । येनायं जनवाज्जातस्तस्मात्सो जनकोऽभवत् ॥२६॥
 विदेहस्तु निमिर्जातो यस्मात्तस्मात्तदवये । समुद्भूतास्तु राजानो विदेहा इति कीर्तिता ॥२७॥
 एव निमिसुतो राजा प्रणिनो जनकोऽभवत् । नगरीं निमिता तेन गङ्गातीरे मनोहरा ॥२८॥
 मिषिलेति सुविख्याता गोपुराद्व्यासयुता । धनघायासमायुक्ता हृष्टशालाविराजिता ॥२९॥
 यतोऽस्मिन्नेऽपि राजानस्ते सर्वे जनकान्तथा । विख्याता ज्ञानिनः सर्वे विदेहा परिकीर्तिता ॥३०॥
 एतत्तं वयं पितं राजन्निमैरात्मानमुत्तमम् । शापाद्यस्य विदेहत्वं विस्तरादुदितं मया ॥३१॥

राजोवाच

भगवन्भवता प्रोक्त निमिशपस्य कारणम् । श्रुत्वा सदेहमापन्न मनो मेऽतीव चञ्चलम् ॥३२॥
वसिष्ठो ब्राह्मणथेष्टो राजश्चैव पुरोहित । पुत्र पङ्कजयोनेस्तु राज्ञा क्षप्त कथं मुनि ॥३३॥
गुरु च ब्राह्मण ज्ञात्वा निमिना न कृता क्षमा । यज्ञकर्म शुभं कृत्वा कथं क्रोधमुपागत ॥३४॥
ज्ञात्वा धर्मस्य विज्ञानं कथमिदवाकुसभव । क्रोधस्य वशमापन्न क्षप्तवान्ब्राह्मण गुरुम् ॥३५॥

व्यास उवाच

क्षमाऽतिदुर्लभा राजन्प्राणिभिरजितात्मभि । क्षमावान्दुर्लभो लोके सुसमर्थो विशेषतः ॥३६॥
सर्वसंगपरित्यागी मुनिर्भवतु तापस । निद्राक्षुभोर्विजेता च योगाभ्यासे सुनिष्ठितः ॥३७॥
काम क्रोधस्तया लोभो ह्यहकारश्चतुर्थक । दुर्ज्ञेया देहमन्यस्या रिपवस्तेन सर्वथा ॥३८॥
न भूतपूर्वं ससारे न चैव वर्ततेऽधुना । भविता न पुमान्कश्चिद्यो जयत रिपूनिमान् ॥३९॥
न स्वर्गे न च भूलोके ब्रह्मलोके हरे पदे । कैलासे नेदृशं कश्चिद्यो जयत रिपूनिमान् ॥४०॥
मुनयो ब्रह्मपुत्राश्च तथाऽप्ये तापसात्तमा । तेऽपि गुणनयाविद्धा किं पुनर्मानवा भुवि ॥४१॥
कपिल साख्यवेत्ता च योगाभ्यासरत शुचि । तनापि दैवयोगाद्धि प्रदग्धा सगरात्मजा ॥४२॥
तस्माद्राजब्रह्मकारात्सजात भुवनत्रयम् । कार्यकारणभावात्तु तद्वियुक्तं कथं भवेत् ॥४३॥
ब्रह्मा गुणत्रयाविष्टो विष्णुर्ब्रह्माय शकर । प्रभवति शरीरपु तेषां भावा पृथक्पृथक् ॥४४॥
मानवानां च का वार्ता सत्त्वैकानव्यवस्थितौ । गुणानां सकरो राजन्सर्वत्र समवस्थितः ॥४५॥
कदाचित्सत्त्ववृद्धिं स्यात्कदाचिद्रजसं किल । कदाचित्तमसो वृद्धिं समभाव कदाचन ॥४६॥
निर्गुणं परमात्माऽसौ निर्लेप परमाऽव्यय । अलक्ष्य सर्वसत्त्वानामप्रमेय सनातन ॥४७॥
तथैव परमा शक्तिर्निर्गुणा ब्रह्मसंस्थिता । दुर्ज्ञेया चाल्पमतिभिः सर्वभूतगमवस्थिति ॥४८॥
परमात्मनस्तथा शक्तेस्तयोरेक्यं सदैव हि । अभिन्नं तद्वपुर्ज्ञात्वा मुच्यत सर्वदोषतः ॥४९॥
सज्ज्ञानादेव मोक्षः स्यादिति वेदातर्डिभिरम् । यो वेदसं विमुक्तोऽस्मिन्ससारे त्रिगुणात्मके ॥५०॥
ज्ञानं तु द्विविधं प्रोक्तं शाब्दिकं प्रथमं स्मृतम् । वेदशास्त्रार्थविज्ञानात्तद्भवेद्वुद्धियोगतः ॥५१॥
विकल्पास्तत्र बहवो भवन्ति मतिकल्पिता । 'कुतर्ककल्पिता केचित्सुतर्कवस्थिता परे ॥
वितर्कविभ्रमोत्पत्तिविभ्रमादबुद्धिभ्रमशता । बुद्धिभ्रमाज्ज्ञानानां प्राणिनां परिकीर्तितं' ॥५२॥

अनुभवास्य द्वितीयं तु ज्ञानं तददुर्लभं नृप ॥५२॥

तत्तदा प्राप्यते तस्य वेत्तुं सगो यदा भवेत् । शब्दज्ञानान् कार्यस्य सिद्धिर्भवति भारत ॥५३॥
तस्मान्नानुभवज्ञानं सभवत्यतिमानुषम् । अतर्गते तमश्छेत्तुं शाब्दबोधो हि न क्षमः ॥५४॥
यथा न नश्यति तमं कृतया दीपवार्तया । तत्कर्म यन्न वधाय सा विद्या या विमुक्तये ॥५५॥
आयासायापरं कर्म विद्याज्ज्ञायां क्षिप्तेनृपणम् । शीलं परहितं च कोपाभावः क्षमा धृतिः ॥५६॥

सतोपद्वेति विद्याया परिपाकोज्ज्वल फलम् । विद्यया तपसा वाऽपि योग्यासेन भूपते ॥५७॥

विना कामादिशत्रूणा नैव नाश कदाचन ।

“मनस्तु चचल राजन्स्वभावादतिदुर्लभम् ।

तद्वश सर्वथा प्राणी त्रिविधो भुवनत्रये ॥११॥”

कामक्रोधादयो भावाश्चित्तजा परिकीर्तिता ॥५८॥

ते तदा न भवन्त्येव यदा ये निजित मन । तस्मात्तु निमिना राजत्रक्षमा विहिता मुनौ ॥५९॥

यया ययातिना पूर्वं कृता शुके कृतागमि । भृगुपुत्रेण शसोऽपि ययातिर्नृपसत्तम ॥६०॥

न शशाप मुनिं क्रोधाज्जरा राजा गृहीतवान् । कश्चित्स्त्रीभ्यो भवेत्कश्चित्क्रूरो भवति पार्थिव ॥६१॥

स्वभावभेदान्नृपते कस्य दोषोऽन कल्प्यते । हैहया भार्गवान्पूर्वं धनलोभात्पुरोहितान् ॥६२॥

ब्राह्मणान्मूलतः सर्वाश्चिच्छदु क्रोधमूर्च्छिता । पातक पुष्टन कृत्वा ब्रह्महत्यासमुद्भवम् ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

कुले कस्य समुत्पन्ना क्षत्रिया हैहयाश्च ते । ब्रह्महत्यामनादस्य निजघ्नुर्भगिवाश्च ये ॥१॥

वैरस्य कारणं तेषां किं मे ब्रूहि पितामह । निमित्तेन विना क्रोधं कथं कुर्वति सत्तमा ॥२॥

वैरं पुरोहितैः सार्धं कस्मात्तेषामजायत । नाल्पहृतोहि तद्वैरं क्षत्रियाणां भविष्यति ॥३॥

अन्यथा ब्राह्मणान्पूज्यान्वयं जघ्नुरनागत । बाहुजा बलवन्तोऽपि पापभीता कथं न ते ॥४॥

स्वल्पेऽपराधे को हन्याद्वाहवान्क्षत्रियर्यभ । सदेहो मे मुनियेष्ट कारणं बहून्महंमि ॥५॥

सूत उवाच

इति पृष्टत्तदा तेन राजा सत्यवतोमुत । उवाच परमप्रीतः कथां सस्मृत्य चेतसा ॥६॥

व्यास उवाच

भृगुं पारोक्षिते बालां क्षत्रियाणां पुरातनोम् । आश्रयंकारिणीं सम्पत्तिविदितां च पुरा मया ॥७॥

वार्तवीर्येति नाम्नाऽभूदहं पृथिवीपति । सप्तसबाहुर्वलवानर्जुनो धर्मतत्पर ॥८॥

दत्तात्रेयस्य शिष्योऽभूदवनारो हरेरिव । मिदं गर्वायदं शान्तो भृगुणायाज्य एव स ॥९॥

यज्ज्ञा परमर्षमिष्टं सदादानपरायण । ददो वित्तं भृगुभ्योऽसौ कृत्वा यज्ञाननेकश ॥१०॥

धनितम्ये द्विजा जाता भृगवो नृप दानत । ह्यरत्नममृदथाडया सञ्जज्ञाता प्रथिता भुवि ॥११॥

स्वर्षानि नृपशास्त्रे कानंवीर्यार्जुने पुन । हैहया निर्धना जाता कालेन महता नृप ॥१२॥

धनकार्यं समुत्पन्नं हैहयानां कदाचन । याचिष्णवोऽभिजग्मुस्तान्भृगूस्ते हैहया नृप ॥१३॥
 विनयं क्षत्रियाः कृत्वाऽप्ययाचन्त धनं बहु । न ददुस्तेऽतिलोभार्ता नास्ति नास्तीतिवादिनः ॥१४॥
 भूमौ च निदधुः केचिद्भृगवो धनमुत्तमम् । ददुः केचिद्विजातिभ्यो ज्ञात्वा क्षत्रियतो भयम् ॥
 कृत्वा स्थानातरे द्रव्यं ब्राह्मणा भयविह्वलाः । त्यक्त्वाऽऽश्रममन्ययुः सर्वे भृगवस्तृष्णयाऽन्विताः ॥
 याज्याश्च दुःखितान्दृष्ट्वा न ददुर्लोभमोहिताः । पलायित्वा गताः सर्वे गिरिदुर्गानुपाश्रिताः ॥१७॥
 तप्तस्ते हैहयास्तात दुःखिताः कार्यगौरवान् । भृगूणामाश्रमाक्षग्मुर्द्रव्यार्थं क्षत्रियर्षभाः ॥१८॥
 भृगूस्तु निर्गतान्वीक्ष्य शून्यास्त्यक्त्वा गृहानय । चखनुभूतलं तत्र द्रव्यार्थं हैहया भृशम् ॥१९॥
 खनताऽधिगतं वित्तं केनचिद्भृगुवैश्मनि । ददृशुः क्षत्रियाः सर्वे तद्वित्तं श्रमकृशिताः ॥२०॥
 यत्र तत्र समुत्पन्नं भूरि द्रव्यं महीतलात् । तदा ते पार्श्वभागस्य ब्राह्मणानां गृहाण्यपि ॥२१॥
 निर्भिद्य हैहया द्रव्यं ददृशुर्धनचिप्सया । ब्राह्मणाश्चुक्रुशु सर्वे भीताश्च शरणं गताः ॥२२॥
 अतिचिन्वत्सु विप्राणां भवनाग्निः सृत्तं बहु । निजघ्नुस्ताञ्छरेः कोपाद्वाङ्मवाञ्छरणागतान् ॥२३॥
 ययुस्ते गिरिदुर्गांश्च यत्र वै भृगवः स्थिताः । आगर्भादनुकृततश्चेत्तश्चैव महीमिनाम् ॥२४॥
 प्राप्तान्प्राप्तान्भृगून्सर्वाग्निघ्ननिक्षितैः शरैः । आबालवृद्धानपरानवमन्य च पातकम् ॥२५॥
 एवमुत्पाट्यमानेषु भार्गवेषु यतस्तनत । हन्युर्गर्भाश्च नारीणां गृहीत्वा हैहया भृशम् ॥२६॥
 रुदुस्ताः स्त्रियः कामं कुर्यं इव दुःखिताः । गर्भाश्च कृतिता यासां क्षत्रियैः पापनिश्चयैः ॥२७॥
 अन्येऽप्याहुश्च तान्दृष्टान्मुनयस्तीर्थवासिनः । मुंचतुं क्षत्रियाः क्रोधं ब्राह्मणेषु भयावहम् ॥२८॥
 अयुक्तमेतद्वारब्धं भवद्भिः कर्म गृहीतम् । यद्वर्गभृगुपत्नीनां निहन्त्युः क्षत्रियर्षभाः ॥२९॥
 अयुग्रपुण्यपापानामिहैव फलमाप्नुयात् । तस्माज्जगुप्सितं कर्म त्यक्तव्यं भूतिमिच्छता ॥३०॥
 तानाहुर्हैहया क्रुद्धा मुनीनम्र दयापरान् । भवतः साधवः सर्वे नार्थज्ञाः पापकर्मणाम् ॥३१॥
 एभिर्हृतं धनं सर्वं पूर्वजानां महात्मनाम् । वंचयित्वा छलाभिर्ज्ञैर्मात्रेण पाटच्चरैरिव ॥३२॥
 एते प्रतारका दमास्तादृशा वकवृत्तयः । उत्पन्ने च महाकार्ये प्रायिता विनयेन ते ॥३३॥

न ददुः प्रायित विप्रा पादवृद्धाऽपि याचिताः ।

नास्तीतिवादिन स्तब्धा दुःखितान् वीक्ष्य याजकान् ॥३४॥

धनं प्राप्तं कार्तवीर्याद्रक्षितं केन हेतुना । न कृता क्रतवः किं तैर्दानं चापि भूरिशः ॥३५॥
 न संचितव्यं विप्रैस्तु धनं क्वापि कदाचन । यष्टव्यं विधिवद्देयं भोक्तव्यं च यथासुखम् ॥३६॥
 द्रव्ये चौरभयं प्रीतं तथा राजभयं द्विजाः । बह्नेभ्यं महाघोरं तथा धूर्तभयं महत् ॥३७॥
 येन केनाप्युपायेन धनं त्यजति रक्षकम् । अथवाऽसौ मृतो याति द्रव्यं त्यक्त्वा ह्यसद्व्रितम् ॥
 पादवृद्धा तथास्माभिः प्रायितं विनयान्वितैः । तयापि लोभसंदिग्धैर्न दत्तं नः पुरोहितैः ॥३९॥

स्वप्ने गत्वा तदा देवी प्राह ता प्रमदोत्तमा । युष्मासु मध्ये वस्याश्चिद्भविता चोरुज पुमान् ॥
 मदशक्तिसभिन्न स व कार्यं विधास्यति । इत्यादिष्य परावा सा पश्चादतर्हिताऽभवत् ॥८॥
 जागृतास्तु तत सर्वा मुदमापुर्वरागना । काचित्तासा भयोद्विग्ना कामिनी चतुरा भृशम् ॥९॥
 दधार चोरुर्नकेन गर्भं सा कुलवृद्धये । पलायनपरा दृष्ट्वा क्षत्रियैर्ब्राह्मणी यदा ॥१०॥
 विह्वला तेजसा युक्ता तदा ते दुद्रुवुर्भृशम् । गृह्यता वध्यता नारी सगर्भा याति सत्वरम् ॥११॥
 इति ब्रुवत सप्राप्ता कामिनी खड्गपाणय । सा भयार्ता तु तान्ष्ट्वा रुरोद समुपागतान् ॥१२॥
 गर्भस्य रक्षणार्थं सा चुक्रोशातिभयातुरा । रुदती मातर श्रुत्वा दीना प्राणविवर्जिताम् ॥१३॥
 निराधारा क्रदमाना क्षत्रियैर्भृशतापिताम् । गृहीतामिव सिंहेन सगर्भा हरिणी यथा ॥१४॥
 साश्रुनेत्रा वेपमाना सङ्गृह्य बालकस्तदा । भित्तोरु निर्जगामाशु गर्भं सूर्य इवापर ॥१५॥
 मृण्ण्वुष्टी क्षत्रियाणां तजसा बालक शुभ । दशनाढालकस्याशु सर्वे जाता विलोचना ॥१६॥
 बभ्रमुगिरिदुर्गेषु ज माघा इव क्षत्रिया । चितित मनसा सर्वे किमेतदिति साप्रतम् ॥१७॥
 सर्वे चक्षुर्विहीना यज्जाता स्म बालदर्शनात् । ब्राह्मण्यास्तु प्रभावोऽय सतीव्रतबल महत् ॥१८॥
 क्षणाद्वा मोघसकल्पा किं करिष्यति दु खिता । इति संचित्य मनसा नेत्रहीना निराश्रया ॥१९॥
 ब्राह्मणी शरणं जग्मुर्हृदया गतचतस । प्रणमुस्ता भयवस्ता कृताजलिपुटाश्च ते ॥२०॥
 ऊचुर्क्ष्मा भयोद्विग्ना दृष्टव्य क्षत्रियवभा । प्रसोद सुभग मात सेवकास्त वयं किल ॥२१॥
 कृतापराधा रभोरु क्षत्रिया पापबुद्धयः । दर्शनात्तव तवगि जाता सर्वे विलोचना ॥२२॥
 मुखं ते नैव पश्यामो जम्माघा इव भमिनि । अद्भुत त तपोवीर्य किं कुम पापकारिण ॥२३॥
 शरणं ते प्रपन्ना स्मो देहि चक्षूपि मानदे । अघत्वं मरणादुग्र कृपा कर्तुं त्वमहसि ॥२४॥
 पुनर्दृष्टिप्रदानं सेवकाक्षत्रियान्कुरु । उपरम्य च गच्छम सहिता पापकर्मण ॥२५॥
 अत पर न कर्तव्यमीदृशं कम कर्हिचित् । भार्गवाणां तु सर्वेषां सेवका स्मो वयं किल ॥२६॥
 अशानाद्यत्कृतं पापं क्षतम्य तत्स्वयाऽधुना । वैर नात पर क्वापि भृगुभि क्षत्रियै सह ॥२७॥
 कर्तव्यं क्षपयं सम्यग्वर्तितम्य तु हैहये । सपुत्रा भव सुश्रोणि प्रणता स्मो वयं च ते ॥२८॥
 प्रसादं कुरु कल्याणि न द्विष्याम कदाचन ।

न्यास उवाच

इति तपा वच श्रुत्वा ब्राह्मणी विस्मयान्विता ॥२९॥

तानाह प्रणतान्दु स्थानाश्चास्य गतलोचनान् । गृहीतान मया दृष्टियुष्माकक्षत्रिया किल ॥३०॥
 नाहं रूपाविता सत्यं कारणं शृणुतां यत । अयं च भार्गवो नूनमूरुज कुपितोऽयं व ॥३१॥
 चक्षूपि तेन युष्माकं स्तम्भितानि रथावता । स्ववधून्निह ताञ्जात्वा गर्भस्थानपि क्षत्रियै ॥३२॥

अनागसो धर्मपरास्तापसाधनकाम्यया । गर्भानपि यदा यूय भृगून्निघ्नस्तु पुत्रका ॥३३॥
 तदायमूर्ध्ना गर्भो मया वर्पयत घृत । पटगश्चाखिलो वेदो गृहीतोऽनेन चाजसा ॥३४॥
 गर्भस्थेनापि धालेन भृगुवशविवृढये । सोऽपि पित्रवशाघ्नून ब्रौघेदो हतुमिच्छति ॥३५॥
 भगवत्या प्रसादेन जातोऽयं मम बालक । तेजसा यस्म दिव्येन चतून्पि मुषितानि च ॥३६॥
 तस्मादोत्रं सुत मेऽथ याचध्व विनयाविता । प्रणिपातेन तुष्टोऽसौ दृष्टिं च प्रतिमोक्ष्यति ॥३७॥

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं तस्या हैहयास्तुष्टुवृश्च तम् । प्रणैर्मुविनयोपेता ऊरुश्च मुनिसत्तमम् ॥३८॥
 स सतुष्टो यभूवाय तानुवाच विचक्षण । गच्छध्व स्वगृहान्भूपा ममास्थानकृतं वच ॥३९॥
 अवश्यमाविभावास्ते भवति देवनिर्मिता । नात्र शोकस्तु कतश्च पुरुषेण विजानता ॥४०॥
 पूर्ववद्दूषय सर्वं प्राप्नुवतु ययामुनम् । व्रजतु विगतशोषा भवनानि ययासुखम् ॥४१॥
 इति तेन समादिष्टा हैहया प्राप्तलोचना । और्ध्वमानय जग्मुस्ते सदनानि ययावचि ॥४२॥
 ब्राह्मणी तं सुत दिव्यं गृहीत्वा स्वाश्रमं गता । पालयामास भूपाल तेजस्विनमतद्रिता ॥४३॥
 एव ते कथितं राजन्भूपा तु विनाशनम् । लोभाविष्टं क्षत्रियैश्च यत्कृतं पातकं किल ॥४४॥

जनमेजय उवाच

श्रुतं मया महत्कर्म क्षत्रियाणां च दारुणम् । कारणं लोभ एवान्न दुःखदश्चोभयोस्तु स ॥४५॥
 किञ्चित्प्रध्नुमिहृच्छामि सद्यः वासवीसुत । हैहयास्तं कथं नाम्नाख्याता भुवि नृपात्मजा ॥४६॥
 यदोस्तु यादवा कामं भरताद्भारतास्तथा । हैहय कोऽपि राजाऽभूत्तेषां वशे प्रतिष्ठित ॥४७॥
 सदहं श्रोतुमिच्छामि कारणं कथनानिधे । हैहयास्तं कथं जाता क्षत्रिया केन कर्मणा ॥४८॥

व्यास उवाच

हैह्यानां समुत्पत्तिं शृणु भूप सविस्तराम् । पुरातनीं सुपुण्यां च कथां पापप्रणाशिनीम् ॥४९॥
 कस्मिंश्चित्समये भूप सूर्यपुत्रं सुशोभनं । रवेर्तेति च विख्यातो रूपवानमितप्रभ ॥५०॥
 सच्चं श्रवसमाहृष्टं हयरत्नं मनोहरम् । जगाम विष्णुसदनं वैकुण्ठं भास्करात्मज ॥५१॥
 भगवद्दर्शनाकांक्षी हयारूढो यदागतः । हयस्थस्तु तदा दृष्टो लक्ष्म्याऽसौ रविनदन ॥५२॥
 रमा बोध्यं हयं दिव्यं भ्रातरं सागरोद्भूतम् । रूपेण विस्मिता तस्य तस्यो स्तम्भितलोचना ॥५३॥
 भगवानपि तं दृष्ट्वा हयारूढं मनोहरम् । आगच्छत रमा विष्णुं पप्रच्छ प्रणयात्प्रभु ॥५४॥
 कोऽयमायाति चावङ्गि हयारूढ इवापरः । स्मरतजस्तनुं कान्तं मोहयन् भुवनत्रयम् ॥५५॥
 प्रेक्षमाणा तदा लक्ष्मीस्तच्चित्ता दैवयोगतः । नोवाच वचनं किञ्चित्पृष्ट्वाऽपि च पुनः पुनः ॥५६॥

व्यास उवाच

अश्वासत्तमति वीक्ष्य कार्मनीमतिमोहिताम् । पश्यन्ती परमप्रेम्णा चचलाक्षी च चंचलाम् ॥५७॥
 तामाह भगवान्द्रुष्टः किं पश्यसि सुलोचने । मोहिता च हरिं दृष्ट्वा पृष्ट्वा नैवाभिभाषसे ॥५८॥
 सर्वत्र रमसे यस्माद्रमा तस्माद्भविष्यसि । चंचलत्वाच्चलेत्येवं सर्वथैव न सशय ॥५९॥
 प्राकृता च यथा नारी नूनं भवति चंचला । तथा त्वमपि कल्याणि स्थिरा नैव कदाचन ॥६०॥
 त्वं ह्यं मत्समीपस्या समीक्ष्य यदि मोहिता । वडवा भव वामोरु मर्त्यलोकेऽतिदारुणे ॥६१॥
 इति शप्ता रमा देवी हरिणा देवयोगतः । रुरोद वेपमाना सा भयभीताऽतिदुःखिता ॥६२॥
 समुवाच रमानाथं शकिता चारुहासिनी । प्रणम्य शिरसा देव स्वपत्तिं विनयान्विता ॥६३॥
 देवदेव जगन्नाथ करुणाकर वैशव । स्वल्पेऽपराधे गोविंद कस्माच्छाप ददासि मे ॥६४॥
 न कदाचिन्मया दृष्टं क्रोधस्ते हीदृश प्रभो । यव गतस्ते मयि स्नेह सहजो न तु नश्वर ॥६५॥
 वज्रपातस्तु शनौ वै कर्तव्यो न सुहृज्जने । सदाऽहं वरयोग्या ते शापयोग्या कथं कृता ॥६६॥
 प्राणास्त्यक्ष्यामि गोविंद पश्यतोऽद्य तवाग्रतः । कथं जीवे त्वया हीना विरहानलतापिता ॥६७॥
 प्रसादं कुर्व देवेश शापादस्मात्सुदारुणात् । कदा मुक्ता समीपते प्राप्नोमि सुखद विभो ॥६८॥

हरिरुवाच

यदा ते भविता पुत्रं पृथिव्या मत्समं प्रिये । तदा मा प्राप्य तन्वमि सुखितारव्यं भविष्यसि ॥६९॥
 इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पण्डस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

इति शप्ता भगवता सिंधुजा कोपयोगतः । कथं सा वडवा जाता रेवतेन च किं कृतम् ॥१॥
 कस्मिन्देवोऽधिजा देवी वडवारूपधारिणी । सस्थितैकाकिनी बाला परोपिपत्तिका यथा ॥२॥
 कालं कियतमायुष्मन्वियुक्ता पतिना रमा । सस्थिता विजनेऽरण्ये किं कृतं च तथा पुनः ॥३॥
 समागमं कदा प्राप्ता वामुदेवस्य सिंधुजा । पुत्रं कथं तथा प्राप्तो नारायणवियुक्तया ॥४॥
 एतद्वृत्तांतमायेश कथयस्व सविस्तरम् । श्रोतुकामोऽस्मि विप्रेन्द्र कथाक्ष्यानमनुत्तमम् ॥५॥

सूत उवाच

इति पृष्टस्तदा व्यास परीक्षितनयेन वै । कथयामास भो विप्रा कथामेता सुविस्तराम् ॥६॥

व्यास उवाच

शृणु राजप्रवक्ष्यामि कथा पौराणिकीं शुभाम् । पावनीं सुखदां वर्णं विशदाशरसयुताम् ॥७॥

एकत्व च न जानति देवाश्च मुनयस्तथा । ज्ञानिनो वेदतत्त्वज्ञा कुतर्कोनहता किल ॥३४॥
 मद्भक्ता वासुदेवस्य निदका बहवस्तथा । विष्णुभक्तास्तु बहवो मम निदापरायणा ॥३५॥
 भवति कालभेदेन कलौ देवि विरोपत । कथं ज्ञातस्त्वया भद्रे दुर्जयो ह्यष्टतात्मभि ॥३६॥
 सर्वथा त्वत्स्यभावास्तु हरेर्मम च दुर्लभ ।

व्यास उवाच

इति सा शमुना पृष्टा तुष्टेन हरिवत्सलभा ॥३७॥

वृत्तात तस्य विज्ञात प्रवक्तुमुपचक्रमे । शिव प्रति रमा तत्र प्रसन्नवदना भूषम् ॥३८॥

लक्ष्मीरुवाच

एकदा देवदेवेश विष्णुर्ध्यानपरो रह । दृष्टो मया तप कुर्वन्स्वाप्तनगतो यदा ॥३९॥
 तदाऽहं विस्मिता देव तमपृच्छ पतिं किल । प्रबुद्ध सुप्रसन्न च ज्ञात्वा वित्तमपूर्वकम् ॥४०॥
 देवदेव जगन्नाथ यदाऽहं निर्गताऽर्णवात । मध्यमानात्सुरैर्देवैः सर्वैर्ब्रह्मादिभि प्रभो ॥४१॥
 वीक्षिताश्च मया सर्वे पतिकामनया तदा । वृत्स्व सर्वदेवस्य श्रेष्ठोऽसीति विनिश्चयात् ॥४२॥
 त्वं क ध्यायसि सर्वेश सशयोऽयं महामम । प्रियोऽसि कैटभारे मे कथयस्व मनागतम् ॥४३॥

विष्णुरुवाच

शृणु काते प्रवक्ष्यामि यं ध्यायामि सुरोत्तमम् । आनुनोप महेशान गिरिजावल्लभ हृदि ॥४४॥
 कदाचिद्देवदेवो मा ध्यायत्यमितविक्रम । ध्यायाम्यहं च देवेश शकर निपुरातकम् ॥४५॥
 शिवस्याहं प्रिय प्राण शकरस्तु तथा मम । उभयोरतर नास्ति मिय ससक्तचेतसो ॥४६॥
 नरकं यान्ति ते नूनं ये द्विपति महेश्वरम् । भक्ता मम विशालाक्षि सत्यमेतदब्रवीम्यहम् ४७॥
 ह्युक्तं देवदेवेन विष्णुना प्रभविष्णुना । एकात किल पृष्टेन मया शत्रुमुताप्रिय ॥४८॥
 तस्मात्त्वा बल्लभ विष्णोर्ज्ञात्वा ध्यातवतो ह्यहम् । तथा कुरु महेशान यथा मे प्रियसंगम ॥४९॥

व्यास उवाच

इति श्रियो वच श्रुत्वा प्रत्युवाच महेश्वर । तामायास्य प्रियैर्वाक्पौर्यथार्थं वाक्यकोविद ॥५०॥
 स्वस्था भव पृथुश्रोणि तुष्टोऽहं तपसा तव । समागमस्ते पतिना भविष्यति न सशय ॥५१॥
 अत्रैव ह्यरूपेण भगवाज्जगदीश्वर । आगमिष्यति ते काम पूर्णं कर्तुं मयस्ति ॥५२॥
 तथाऽहं प्रेरयिष्यामि तं देव भवसूदनम । यथाऽसौ ह्यरूपेण त्वामप्यति मदातुर ॥५३॥
 पुनस्तं भविता सुभ्रु नारायणसम क्षितौ । भविष्यति स भूपाल सर्वलोकनमस्कृत ॥५४॥
 सुत प्राप्य महामागे त्वं तेन पतिना सह । गतासि देवि वैकुण्ठ प्रिया तस्य भविष्यसि ५५॥
 एकवीरेति नाम्नाऽसौ ख्यातिं यास्यति ते सुत । तस्मात्तु हंहयो वशो भुवि विस्तारमेष्यति ॥५६॥

परतु विस्मृताऽसि त्व हृदिस्था परमेश्वरीम् । मदाद्या मत्तचित्ता च तेन ते फलमीदृशम् ॥५७॥
अतस्तद्दोषशात्यर्थं हृदिस्था परदेवताम् । शरण याहि सर्वात्ममावेन जलधे मुते ॥५८॥
अन्यथा तव चित्त तु वय गच्छेद्वयोत्तमे ।

व्यास उवाच

इति दत्त्वा वर देव्यै भगवान्छूलजापति ॥५९॥

अतर्धानि गत साक्षादुभया सहित शिव । सापि तत्रैव चार्च्यञ्जी सस्थिता वमलासना ॥६०॥
ध्यायती चरणाम्भोजं देव्या परमशोभनम् । देवासुरशिरोरत्ननिघृणनखमङ्गलम् ॥६१॥
प्रेमगद्गदया वाचा सुष्टाव च मुहुर्मुहु । प्रतीक्षमाणा भर्तार ह्यरूपघरं हरिम् ॥६२॥
इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पञ्चस्कन्धेऽष्टादशोऽध्याय ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

तस्यै दत्त्वा वर शम्भु कैलास त्वरितो ययौ । रम्य देवगणैर्जुष्टमप्सरोभिश्च महितम् ॥१॥
तत्र गत्वा चित्ररूप गण कार्यविशारदम् । प्रेययामास वैकुण्ठे रुद्रमीकार्यसिद्धये ॥२॥

शिव उवाच

चित्ररूप हरिं गत्वा ब्रूहि त्व वचनाममम । ययाऽसौ दु खिता पत्नी विशोका च करिष्यति ॥३॥
इत्युक्तश्चित्ररूपोऽयं निर्जगाम वराचित । वैकुण्ठ परम स्थान वैष्णवैश्च गणैर्वृतम् ॥४॥
नानाद्रुमगणाकीर्णं वापीशतविराजितम् । सवृत हसकारडमपूरशुककोकिलै ॥५॥
उच्चप्रासादसयुक्तं पताकाभिरलंकृतम् । नृत्यगीतकलापूर्णं मन्दारद्रुमसयुतम् ॥६॥
बहुलाशोकतिलकचम्पकालिविमण्डितम् । कूजितैर्विहगानां तु कर्णाह्लादकरैर्युतम् ॥७॥
सवीक्ष्य भवन विष्णोर्द्वा स्थौ प्राह प्रणम्य च । जयविजयनामानौ वेत्तपाणी स्थितावुभौ ॥८॥

चित्ररूप उवाच

भो निवेदयत शीघ्र हरय परमात्मने । दूत प्राप्त हरस्यात्र प्रेरित शूलपाणिना ॥९॥
तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य जय परमबुद्धिमान् । गत्वा हरिं प्रणम्याह कृताञ्जलिपुट पुर ॥१०॥
देवदेव रमाकांत करुणाकर केशव । द्वारि तिष्ठति दूतोऽत्र शङ्करस्य समागत ॥११॥
आज्ञापय प्रवेष्टव्यो न वेति गरुध्वज । चित्ररूपधरोऽप्यस्ति न जाने कार्यगौरवम् ॥१२॥
इत्याकर्ण्य हरिं प्राह जय प्रज्ञातकारण । प्रवेशयात्र रुद्रस्य भृत्य समयसस्थितम् ॥१३॥
इत्याकर्ण्य जयस्तूर्णं गत्वा त परमाद्भुतम् । एहीत्यानारयामास जय शकरसेवकम् ॥१४॥

विमानात्तरतोत्तीर्य चम्पकस्त शिशु जवात् । जग्राह च मुद प्राप निधिं प्राप्य यथाऽघ्न ॥६॥
 गृहीत्वा चम्पकं प्रादाद्देव्यै तं मदनोपमम् । मदालसार्यं तं बालं जातमानं मनोहरम् ॥७॥
 सा गृहीत्वा शिशुप्रेम्णा सरोमाचा सविस्मया । मुखं चुचुम्ब बालस्य कृत्वा तु हृदये भूषम् ॥८॥
 आलिङ्गितश्चुवितश्च तयाऽसौ प्रीतिपूर्वकम् । उत्सगं च कृतस्तन्व्या पुत्रभावनं भारत ॥९॥
 कृत्वांके तो समारूढो विमानं दम्पती मुदा । पतिं पप्रच्छ चार्वाङ्गी प्रहस्य मदनालसा ॥१०॥
 कस्याय बालकं कातं त्यक्तं केन च कानने । पुत्रोऽयं मम देवेन दत्तस्यवकधारिणा ॥११॥

चम्पक उवाच

प्रिये गत्वाऽद्य पृच्छेयं शक्रं सर्वज्ञमाशु वै । देवो वा दानवो वापि गन्धर्वो वा शिशु किल ॥
 तेनाज्ञप्तं करिष्यामि पुनः प्राप्तं वनादमुम् । अपृष्ट्वा नैव कर्तव्यं कार्यं किञ्चिन्मया ध्रुवम् ॥१२॥
 इत्युक्त्वा तां गृहीत्वा तं विमानेनायं चपकः । ययौ शक्रपुरं पूर्णं हर्षेणोत्फुल्ललोचन ॥१४॥
 प्रणम्य पादयोः प्रीत्या चपकस्तु शचीपतिम् । निवेद्य बालकं ग्राहं कृताञ्जलिपुटं स्थित ॥१५॥
 देवदेव मया लब्धस्तीर्थे परमपावने । कालिदीतमसासने बालकोऽयं स्मरत्प्रभ ॥१६॥
 कस्याय बालकं कानं कथं त्यक्तं शचीपते । आज्ञां चेत्तव देशेन कुर्वेऽहं बालकं सुतम् ॥१७॥
 अतीव सुन्दरो बालः प्रियाया बल्लभः सुतः । कृत्रिमस्तु सुतः प्रोक्तो धर्मशास्त्रेषु सद्यः ॥१८॥

इन्द्र उवाच

पुत्रोऽयं वासुदेवस्य वाजिरूपधरस्य ह । हैहयोऽयं महाभाग लक्ष्म्या जातः परन्तप ॥१९॥
 उत्पादितो भगवता कार्यायं किल बालकः । दातुं नृपतये नूनं यथातितनयाय च ॥२०॥
 हरिणा प्रेरितः सोऽद्य राजा परमधार्मिकः । आगमिष्यति पुनार्यं तीर्थं तस्मिन्मनोरमे ॥२१॥
 तावत्तव गच्छ तत्रैव गृहीत्वा बालकं शुभम् । यावत्तं याति नृपतिर्गृहीतुं हरिणरितः ॥२२॥
 गत्वा तत्र विमुच्येन विलम्बं मां कृपां वरः । अदृष्ट्वा बालकं राजा दुःखितश्च भविष्यति ॥२३॥
 तस्माच्चम्पकं मुच्येन राजा प्राप्नोतु पुनरुक्तम् । एकवीरेति नाम्नाऽयं ख्यातः स्यात्पृथिवीतले २४॥

व्यास उवाच

इति तस्य वक्ष्यं श्रुत्वा चम्पकस्त्वरयावित । जगाम पुत्रमादाय स्थले तस्मिन्महीपते ॥२५॥
 मुमोच बालकं तत्र यत्र पूर्वं स्थितो ह्यभूत् । आरुह्य स्वविमानं तु ययौ स्वाश्रममडलम् ॥२६॥
 तदैव कमलाकातो लक्ष्म्या सह जगदगुरुः । विमानवरमारूढो जगाम नृपतिं प्रति ॥२७॥
 दृष्ट्वा तदा तनू नृपेण विष्णुं समुत्तरस्तत्र विमानमुखात् ।
 जहर्ष राजा हरिदर्शनं पपात भूमौ क्षलुं दण्डवच्च ॥२८॥
 उत्तिष्ठ वत्सेति हरिः पतन्तमाश्वासयद्भूमिगतं स्वभक्तम् ।

सोऽप्युत्सुरो वामुदेवं पुरस्य तुष्टाव भक्त्या मुखरीट्टनोऽय ॥२९॥
 देवापिदेवाखिललोकनाय कृपानिधे लोवगुरो रमेत ।
 मदस्य मे ते विल दशनं यत्सुदुर्लभं योगिजर्जरलभ्यम् ॥३०॥
 ये नि स्पृहास्ते विपर्ययेतास्तेषा त्वदीयं तद् दशनं स्यात् ।
 आशापरोऽहं भगवन्नत योम्यो न ते दशनं दददेव ॥३१॥
 इति स्तुतस्तेन नृपेण विष्णुस्तमाह वाक्येन सुधामयेन ।
 वृणोष्य राजन्मनसेष्मिन् तै ददामि तुष्टस्तपमा तवनि ॥३२॥
 ततो तृपस्त प्रणित्पत्य पादयो प्रोवाच विष्णु परत स्थित च ।
 तपस्तु तप्त हि मया सुतार्यं पुत्र ददस्वात्मसमं मुरारे ॥३३॥
 ध्रुत्वा नृपप्रापितमादिदवस्तमाह राजानममोषवाक्यम् ।
 ययातिसूनो यज तेऽत्र तीर्थं कलिदवन्यातमसाप्रसंगे ॥३४॥
 मयाऽद्य पुनस्तु ययेष्मिन्तस्ते तत्रैव मुक्तोऽस्त्यमितप्रभाव ।
 लक्ष्म्या प्रभूतो मम वीर्यजश्च कृतस्तवार्येऽद्य मृदाण राजन् ॥३५॥
 ध्रुत्वा हरेर्विषयमतीव मृष्टं सप्तुष्टचित्तं प्रबभूव राजा ।
 हरिस्तु दत्त्वेति वरं जगाम वैकुण्ठलोके रमया मुतश्च ॥३६॥
 गते हरौ सोऽयं ययातिसूनुर्यथावनुज्ञातरथन् राजा ।
 प्रेमान्वितस्तत्र सुतोऽस्ति यत्र वधो निशम्येति जनादनस्य ॥३७॥
 स तत्र गत्वाऽतिमनोहरं त ददर्श बालं भुवि खेलमानम् ।
 मुखे निवेद्यैककरणे कृत्वा इलक्षणं पदागुष्ठमन्यसत्त्वं ॥३८॥
 त वीक्ष्य पुत्रं मदनस्वरूपं नारायणाक्षं कमलाप्रसूतम् ।
 हरिप्रभावं हरिचर्मनामा हर्षप्रफुल्लाननपङ्कजोऽभूत् ॥३९॥
 गृह्णन्सुर्वगात्करुणकजाम्बां बभूव प्रेमाण्विमलदेहं ।
 मूर्धन्युपाध्नाय मुदान्वितोऽसौ मनद राजा सुतमालिलिङ्गं ॥४०॥
 मुक्तं समीक्ष्यातिमनोहरं तमुवाच नेत्राम्बुनिरुद्धकठं ।
 दत्तोऽसि दवनं जनार्दनेन मात्रा हि पुत्रावमदुःखमीते ॥४१॥
 तप्तं मया पुत्रं तपस्तवार्यं सुदुष्करं वपश्चत च पूर्णम् ।
 तेनैव तृष्टेन रमाप्रियेण दत्तोऽसि ससारसुखोदयाय ॥४२॥
 माता रमा त्वा तनुजं मदर्थं त्यक्त्वा गता सा हरिणा समेता ।

धन्या तु सा या प्रहसतमके दृष्ट्वा सुत त्वा मुदितानना स्यात् ॥४३॥
 त्वमेव ससारसमुद्रनौकारूपं कृतं पुनरक्षमीधरेण ।
 इत्येवमुक्त्वा नृपतिं सुत तं मुदा समादाय ययौ गृहाय ॥४४॥
 पुरीसमीपे नृपमागतं तमाकर्ण्य सर्वे सचिवास्तु राज्ञः ।
 ययुः समीपं नृपतेश्च लोका सोपायनास्ते सपुरोहिताश्च ॥४५॥
 वदीजना गायनकाश्चैव सूता समाययुः समुखमाशु राज्ञः ।
 नृपं पुरं प्राप्य पुरं समागतं जनसमाश्रित्य वाक्यैश्च दृष्ट्वा ॥४६॥
 संपूजितं पौरजनं राजा विवशः पुनरेण युतो नगर्षाम् ।
 मार्गेण लाजं कुसुमैः समन्ताद्विकीर्यमाणो नृपतिर्जगाम ॥४७॥
 गृहं समृद्धं सचिवैः समेतं सुतं समादाय मुदा कराम्पाम ।
 राशयैः ददौ चायं सुतं मनोज्ञं सद्यः प्रसूतं च मनोभवाभम् ॥४८॥
 राज्ञीं गृहीत्वाऽभिनवतनूजं पश्यच्छ राजानमनिन्दितां सा ।
 राजन्कुतश्चैव सुतं सुजन्मा प्राप्तस्त्वया मन्मथतुल्यरूप ॥४९॥
 केनैव दत्तं कथमाशु कातं चेतो मदीयं प्रहृतं सुतेन ।
 नृपस्तदोवाच मुदान्वितोऽसौ प्रिये रमेशेन सुतो हि मह्यम् ॥५०॥
 लोलाक्षि दत्तं कमलासमुत्थो जनार्दनाशोऽयमहीनसत्त्वः ।
 सा तं गृहीत्वा मुदमाप राज्ञी राजा चकारोत्सवमद्भुतं च ॥५१॥
 ददौ च दानं फलं याचकेभ्यो गीतानि वाचानि बहूनि नैदुः ।
 कृतोत्सवं भूपतिरात्मजस्य नामैकवीरेति चकार विश्रुतम् ॥५२॥
 सुखं च संप्राप्य मुदान्वितोऽसौ जनान् देवाधिपतुल्यवीर्यं ।
 पुत्रं हरेरूपगुणानुरूपं संप्राप्य वशस्य ऋणाच्च मुक्तं ॥५३॥
 इति सकलसुराणामीश्वरेणापितं तं सकलगुणगणाढ्यं पुत्रमासाद्य राजा ।
 विविधसुखविनोदैर्भार्यया सेव्यमाने व्यहरत निजगृहे क्षत्रतुल्यप्रताप ॥५४॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथैकविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

जातवर्मादि सत्परांश्चकार नृपतिस्तदा । दिने दिने जगामा गृद्धिं बालमुलालितं ॥१॥

नृप सत्तारज प्राप्य सुख पत्रसमुद्भवम् । ऋणत्रयविमोदा च मेने तेन महात्मना ॥२॥
 पट्टेऽन्नप्राशन तस्य कृत्वा मासि यथाविधि । तृतीयेऽथ तथा वर्षे च्डावरणमुत्तमम् ॥३॥
 चकार ब्राह्मणान्द्रव्यं सपूज्य विविधैर्घनैः । गोमिश्रं विविधैर्दनिर्वाचकानितरानपि ॥४॥
 वर्षे चंकादशे तस्य मौजोवघनकर्म वै । कारयित्वा धनुर्वेदमध्यापयत पार्थिव ॥५॥
 अतिवदेद पुनः स राजघर्मविशारदम् । दृष्ट्वा तस्यामिपेवाय मतिं चक्रे जनाधिप ॥६॥
 पुष्पार्णयोगसयुक्ते दिवसे नृपसत्तम । वारयामास सभारानमिपेकार्यमादरान् ॥७॥
 त्रिजानाह्वय वेदज्ञान्शंशास्त्रविचक्षणान् । अभिपेकं चनारासौ विधिवत्स्नानजस्य ह ॥८॥
 जठरमानीय तीर्थेभ्यः सागरेभ्यश्च पार्थिव । स्वयं चकार त्रिधिवदभिपेकं गुप्ते दिने ॥९॥
 धनं दत्त्वाऽथ विभ्रम्यो राज्यं पुनरे निवेश्य स । जगाम वनमेवान् स्वर्गकामं स भूपति ॥१०॥
 एतन्वीर नृप कृत्वा समान्यं सचिवानय । भार्यया महं भूपालं प्रविवेश वनं वशी ॥११॥
 मैनादशिल्वर राजा कृत्वा तार्तीयमाश्रमम् । नियं पत्रफणहारश्चिन्तयामास पार्वतीम् ॥१२॥
 एव न नृपति कृत्वा दिष्टाते सह भार्यया । मृतोऽमौ वासव लाकं गतं पुण्येन कर्मणा ॥१३॥
 इत्येतां पिता प्राप्त इति श्रुत्वाऽथ हंहय । चकार वेदनिदिष्टं कर्म चैवौर्ध्वदैहिकम् ॥१४॥
 कृत्वोत्तरा क्रियां सर्वां पितुः पार्थिवनन्दन । राज्यं चकार मेधावी पिता दत्तं सुसमतम् ॥१५॥
 एतन्वीरोऽथ घर्मज्ञं प्राप्य राज्यमनुत्तमम् । वृभुजे विविधान्भोगान्शचिवैश्च सुमानित ॥१६॥
 एकस्मिन्दिवसे राजा मन्त्रिपुत्रैः समन्वितः । जगाम आहूतोत्तरे ह्यारूढं प्रतापवान् ॥१७॥
 सपदयःपादपान्स्यान्कोकिलालापमयुतान् । पुष्पितान्फलसयुक्तान्पट्टपदाविराजितान् ॥१८॥
 मुनीनामाश्रमान्दिव्यान्वेदध्वनिनिनादितान् । होमधूमावृताकाशां मुग्धशवसमावृतान् ॥१९॥
 वेदाराञ्जलिस्सम्पक्वान्गोपिकाभिः सुरभितान् । प्रफुल्लपङ्कजारामात्रिकुञ्जाश्च मनोरमान् ॥२०॥
 प्रथमाणं प्रिमालास्तु चम्पकान्पनसद्रुमान् । बकुलास्तिलकातीपान्मन्दाराश्च प्रफुल्लितान् ॥२१॥
 शालाम्तालतमालाश्च जम्बूसूतकदम्बकान् । सङ्गच्छन्नाहूतोत्तरे प्रफुल्लं शतपत्रकम् ॥२२॥
 पञ्च शक्तिगघादणमपश्यदवनीपति । दक्षिणे जलजस्याप पाद्वे कमललोचनाम् ॥२३॥
 वनकाभा मुकेशी च कबुपीवा कृशोदरोम् । बिवाष्टो सुदरो किञ्चित्समुद्यत्सुपमोधराम् ॥२४॥
 सुनासा चाहर्षर्वाङ्गीमपश्यत्कन्यका नृप । रुदती ता सखी त्यक्त्वा विह्वला दुःखपीडिताम् ॥
 माश्रुनना व्रन्दमाना विजने कुररीमिव । सवीर्य राजा पप्रच्छकन्यका शोककारणम् ॥२६॥
 मुनसे ब्रूहि वाऽसि त्वं कस्य पुत्री शुभानने । गधर्वो देवकन्याऽथ कथं रोदिषि सुन्दरि ॥२७॥
 कथमेकाकिनी बाले त्यक्त्वा केन पिबस्वरे । पतिस्ते न्व गतः काते पिता वा ब्रूहि साप्रतम् ॥
 किं ते दुःखमरालभ्यु कथयास्व ममातिके । करोमि दुःखनाशं ते सर्वथैव कृशोदरि ॥२९॥

न राज्ये मम तन्वद्भिः पीडा कोऽपि करोत्यल्पम् । न भयं चौरजं काते तत् राक्षसभयं तथा ॥३०॥
 मयि शासति भूपाले नोत्पाता दारुणा भुवि । भयं न व्याघ्रसिंहेभ्यो न भयं वस्यचिद्भवेत् ॥३१॥
 वद वामोऽहं कस्मात्त्व विलापं जाह्नवीतटे । करोषि त्राणहीनाऽत्र किं ते दुःखं वदस्व मे ॥३२॥
 हृन्म्यहं दुःखमत्युग्रं प्राणिना पृथिवीतले । दैवं च मानुषं काते व्रतमेतन्ममाद्भुतम् ॥३३॥
 विशाललोचनं ब्रूहि करोमि तव चिंतितम् । इत्युक्ते वचने राज्ञा श्रुत्वोवाच मृदुस्त्वता ॥३४॥
 शृणु राजेंद्र वक्ष्यामि मम शोकस्य कारणम् । विपत्तिरहितं प्राणी कथं रुदति भूपते ॥३५॥
 प्रब्रवीमि महाबाहो यदयं रुदती त्वहम् । तव राज्यादयदेशे राजा परमघामिनः ॥३६॥
 रैम्यो नाम महाराज सतानरहितो भृशम् । तस्य भार्या सुविख्याता रुक्मरेखेति नामतः ॥३७॥
 सुरूपा चतुरा साध्वी सर्वलक्षणसयुता । अपुत्रा दुःखिता कातमिह्युवाच पुनः पुनः ॥३८॥
 किं जीवितेन मे नाथ धिक्बुधा जीवितं मम । वक्ष्याया सुखहीनाया ह्यपुत्राया धरातले ॥३९॥
 हृत्पथेव भार्याया भूपः प्रेरितो मल्लमुत्तमम् । चकार ब्राह्मणास्तज्जानाहूय विधिवत्तदा ॥४०॥
 पुत्रकामो धनं भूरि ददावथ ययोदितम् । हूयमाने धृतेऽस्थयं पावकादतिसुप्रभात् ॥४१॥
 आबिर्बभूव चार्वंगी कन्यका शुभलक्षणा । विवोष्टी सुदती सुधूः पूर्णचंद्रनिभानना ॥४२॥
 कनकाभा सुकेशाता रत्नपाणितला मृदु । सुरक्तनयना तन्वी रत्नपादतला भृशम् ॥४३॥
 हृताशनात्समुदभूता होत्रा सा स्वीकृता तदा । होता प्रोवाच राजानं गृहीत्वा सा सुमध्यमां ॥४४॥
 राजन्पुत्री गृहाणेमा सर्वलक्षणसयुताम् । एकावलीव सभूता हूयमानाद्घृताशनात् ॥४५॥
 नाम्नाधैकावली लोके ख्याता पुत्री भविष्यति । सुखितो भव भूपाल पुत्र्या पुत्रसमानया ॥४६॥
 सतोपं कुरु राजेंद्र दत्ता देवन विष्णुना । होतुर्वक्ष्ये नृप श्रुत्वा दृष्ट्वा सा कन्यका शुभां ॥४७॥
 जग्राह परमप्रोतो होत्रा दत्ता सुसमताम् । गृहीत्वा नृपतिस्ता तु ददौ परमै वराननाम् ॥४८॥
 आभाष्य रुक्मरेखायै गृहाण सुभगे सुताम् । सा ता कमलपत्राक्षी प्राप्य कन्या मनोरमां ॥४९॥
 जहर्षं मुदिता राज्ञी पुत्रं प्राप्य यया सुखम् । चकार मङ्गलं कर्म जातकर्मादिकं शुभम् ॥५०॥
 पुत्रजन्मसमुत्पन्नं यत्तत्सर्वं विधिवत्तत् । समाप्य च मल्लं राजा द्विजेभ्यो दक्षिणां शुभां ॥
 दत्त्वा विसृज्य विप्रेन्द्रा मुदं प्राप महोपतिः । दिने दिनेऽसितापांगी पुत्रबुद्ध्या भृशं वभौ ॥५२॥
 मुदं च परमा प्राप नृपभार्या सुताविता । उत्सवस्तद्दिनं तस्य प्रवृत्तं सुतजन्मज ॥५३॥
 पुत्री पुत्रसमाऽत्यर्थं बभूव बल्लभा किल । राज्ञो मन्त्रिसुता चाहं सुबुद्धे ममयाकृते ॥५४॥
 यशोवती च मे नाम समानं वयं जावयो । वयस्याहं कृता राज्ञा क्रोडनाय तया सह ॥५५॥
 सदा सहचरी जाता प्रेमयुक्ता दिवानिशम् । एकावलीं यद्यवति यत्र पद्यानि पश्यति ॥५६॥
 तत्र सा रमते बाला ना यत्र सुखमाप्नुयात् । सुदरे जाह्नवीतीरे भवति कमलान्यपि ॥५७॥

रममाणा तत्र याता मत्समेता सखीयुता । मया निवेदित राजन्पुत्री ते कमलाकरान् ॥५८॥
 प्रेक्षमाणाऽतिदूरे सा प्रयाति तिज्जने वने । निषेधिताऽपि पित्राऽखी गृहे कृत्वा जलाशयान् ॥
 कमलान् धापयित्वाऽथ पुष्पितान्भ्रमराभूतान् । तथापि निर्ययो बाला कमलासक्तचेतना ॥६०॥
 तदा राजा रमपात्रा प्रेरिता शल्यपाणय । एव रमायुना ततो मत्समेता सखीयुता ॥

क्रोडार्थं जाह्नवीताये नित्यमायाति याति च ॥६१॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे पृथ्वीतमोऽध्याय ॥२१॥

अथ द्वारिंशोऽध्यायः

यशोवत्युवाच

प्रातरन्याय तन्वगो चलिता च सखीयुता । चामरैर्वर्जयमाना सा रक्षिता घट्टरभिभि ॥१॥
 सापुष्पैश्चातिसन्नद्धं सहिता वरवर्णिनी । क्रोडार्थमत्र राजेंद्र सप्राप्ता नलिनीधुमाम् ॥२॥
 अहमप्यनया सार्धं गगतीरे समागता । अप्यरोभि समेता च कमलै क्रोडमानया ॥३॥
 एकावली तथा चाह जाते क्रोडापरे यदा । सहसैव तदाऽऽयातो दानवो बलसमुत् ॥४॥
 कालकेतुरिति ख्यातो राक्षसैर्बहुभिर्युत । परिषासिगदाचापत्राणतोमरपाणिभि ॥५॥
 दृष्ट्वा कैकावली तेन रूपयौवनशालिनी । द्वितीया वामपत्नीव क्रोडमाना सुपकजै ॥६॥
 मयोक्तैकावली राजकोऽथ दैत्य समागत । गच्छावो रमपालाना मध्ये पकजलोचने ॥७॥
 विमृश्यैव सखी चाऽह त्वरयैव गत मया । मध्ये वै सैनिकाना तु सायुधाना नृपात्मज ॥८॥
 कालकेतुस्तु ता दृष्ट्वा मोहिनी मदनातुर । गदा गुर्वी गृहीत्वा तु धावमान समागत ॥९॥
 रक्षकादूरत कृत्वा जग्राहाबुजलोचनाम् । नस्ता वेपथुसयुक्ता क्रदमाना कृशोदरीम् ॥१०॥
 त्यजैना मा गृहाणेति मया चोक्तोऽपि दानव । न मा जग्राह कामार्तस्ता गृहीत्वा विनि सृत ॥११॥
 तिष्ठ तिष्ठेति भापतो रक्षकास्त महावज्रम् । प्रतिपिष्य तु सग्राम चक्रुर्विस्मयकारकम् ॥१२॥
 तस्यापि राक्षसा क्रूरा सर्वत शल्यपाणय । युयुधू रक्षकै सार्धं स्वामिकायै कृतोद्यमा ॥१३॥
 सग्रामस्तु तदा जान कालकेतोस्तथा रणे । निहत्य रक्षकासवान्गृहीत्वैना महाबल ॥१४॥
 युक्तो राक्षससैन्येन निर्जगाम पुर प्रति । वीक्ष्य ता रुदती बाला गृहीता दानवन तु ॥१५॥
 पृष्ट्वाऽह गता तत्र यत्र नीता ममी मम । विज्रोहन्ती यथा सा मा पश्यदिति पदानुगा ॥१६॥
 साऽपि मामागता वीक्ष्य किञ्चित्त्वस्थाऽभवत्तदा । गताऽह तत्समीपे तु तामामाप्य पुन पुन ॥१७॥
 सा मा प्राप्यातिदु खार्ता स्तमस्वदसमाकुला । कठे गृहीत्वा मा भूष रुरोद भृशदु खिता ॥१८॥
 स मामाह कालकेतु प्रीतिपूर्वमिद वच । समाश्वासय भीता त्व मखी चचललोचनाम् ॥१९॥

प्रातं ममाद्य नगरं देवलोकसम प्रिये । दासोऽस्मि तव रत्या हि वस्मात्त्रंदसि वातरा ॥
 वषयैना सखी तेऽथ स्वस्या भव सुलोचने । इत्युक्त्वा मा सखी पार्श्वे समारोप्य रयोत्तमे ॥२१॥
 जगाम तरसा दुष्टः पुरे स्वस्य मनोहरे । सैन्येन गृह्णा युक्तः प्रफुल्लवदनावुजः ॥२२॥
 एवावलो तथा मा च सस्याप्य धवले गृहे । राक्षसान्गृह्णस्यै वत्सयामास कोटिसः ॥२३॥
 द्वितीये दिवसे सोऽय मामुवाच रहो नृप । प्रजोषय सखी बाला क्षोचंती विरहातुराम् ॥२४॥
 परतो मे भव सुद्योनि सुख भुङ्क्व यथेप्सितम् । राज्यं त्वदीयं चंद्रास्ये सेवकोऽहं सदा तव ॥२५॥
 पुनरुक्त मया याक्यं श्रुत्वा तद्भाषितं रारम् । नाह क्षमाऽप्रिय वक्तु त्वमेना वषय प्रभो ॥२६॥
 इत्युक्ते वचने दुष्टो मदनसतमानस । उवाच विनयादेना सखी क्षामोदरी प्रियाम् ॥२७॥
 कृशोदरि त्यया मंत्रो निशितोऽस्ति ममोपरि । तेन मे हृदयं वातं हृतं ते वशता गतम् ॥२८॥
 तेनाहं तव दासोऽथ वृत्तोऽस्मीति विनिश्चयः । भज मा कामवाणेन पीडित विनशं भूयाम् ॥२९॥
 यौवनं याति रमोह षचल दुर्लभं तथा । सफलं कुह बल्याणि पति मा परिरम्य च ॥३०॥

एकायल्युवाच

पित्राऽह कल्पिता पूर्वं दातुं राजसुताय वै । हैहयस्तु महाभाग स मया मनसा वृतः ॥३१॥
 वयमन्यं भजे कातं त्यक्त्वा धर्मं सनातनम् । कन्याधर्मविहायाद्य वेत्सि क्षात्रविनिश्चयम् ॥३२॥
 यस्मै दद्यात्पिता कामं कन्या त पतिमाप्नुयात् । परतंत्रा सदा कन्या न स्वातंत्र्यं कदाचन ॥३३॥
 इत्युक्तोऽपि तथा पापी विरराम न मोहित । न मूमोच विशालाक्षी मा च पार्श्वस्थिता तथा ॥३४॥
 पातालविवरे तस्य पुरं परमसकटे । राक्षसै रक्षित दुर्गं भडितं परिखावृतम् ॥३५॥
 तत्र तिष्ठति दुःखार्ता सखी मे प्राणवल्लभा । तेनाह विरहेणात्र रारटीमि मुदु खिता ॥३६॥

एकवीर उवाच

कथं त्वमत्र सप्राप्ता पुरातनस्य दुरात्मनः । विस्मयो मे महानत्र तत्त्वं ब्रूहि वरानने ॥३७॥
 त्वया च कथितं वाक्य सन्दिग्ध भाति भामिनि । हैहयार्थे कल्पिता सा पित्रेति मम साप्रणम् ॥३८॥
 हैहयो नाम राजाऽह नान्योऽस्ति पृथिवीपति । मदर्थे कथिता सा किं सखी तव सुलोचना ॥३९॥
 एतन्मे सशय सुभ्रु छेतुमर्हसि भामिनि । अह तामानयिष्यामि त हत्वा राक्षसाधमम् ॥४०॥
 स्थानं दर्शय मे तस्य यदि जानासि सुवते । राजे निवेदित किं वा तत्पित्रे चातिदुःखिता ४१॥
 यस्यैषा बल्लभा पुत्री न किं जानाति ता हताम् । नोद्यम किं कृतस्तेन ततो मोचनहेतवे ॥४२॥
 वन्दीकृता सुता ज्ञात्वा कथं तिष्ठति सुस्थिर । असमर्थो नृप किं वा कारण ब्रूहि सत्वरम् ॥४३॥
 त्वया मेऽपहृत चेतो गुणानुक्त्वा ह्यमानुषान् । सख्याः पद्भुजपत्राक्षि कृत कामवशो भृशम् ॥४४॥
 कदा पश्यामि ता काता भोचयित्वाऽतिसङ्कटात् । इति मे हृदय चाद्य करोत्यतिमनोरथम् ॥४५॥

मे गमनोपायं पुरे तस्यातिदुर्गमे । कथं त्वमागता तस्मात्सङ्कटादत्र तद्वद ॥४६॥
यशोवत्युवाच

॥वान्मया मन्त्रो भगवत्या विशा पते । प्रातोऽस्ति ब्राह्मणात्सिद्धात्सवीजध्यानपूर्वकः ४७॥
स्थितया राजन्मया वित्ते विचारितम् । आराधयामि सततं चंडिकां चंडविक्रमाम् ॥४८॥
वी सेविता वामं बन्धमोक्षं करिष्यति । भक्तानुकम्पिनी शक्तिः समर्था सर्वसाधने ॥४९॥
॥श्वं सृजते शक्त्या पालयत्येव सा पुनः । कल्पान्ते संहस्त्येव निराकारा निराश्रया ॥५०॥
॥चिंत्य मनसा देवी विश्वेश्वरी शिवाम् । व्यात्वा रक्ताम्बरां सौम्या सुरक्तयनां हृदि ॥५१॥
य मनसा रूप मन्त्रजाप्यपराऽभवम् । उपानिता मया देवी मासमेकं समाधिना ॥५२॥
मम समायाता भक्तिभावेन तोषिता । मामाहामृतया वाचा किं मुक्ताऽसौति चंडिका ॥५३॥
॥याहि तरसा गंगातीरं मनोहरम् । आगमिष्यति तनासौ हैहयो नृपपुंगवः ॥५४॥
॥रो महाबाहु, सर्वशत्रुविमर्दनः । दत्तात्रेयेण मन्मन्यो महाविद्याभिष, परः ॥५५॥
स्मैसोऽपि सतत मामुपास्तेऽतिभक्तिनः । मय्यासक्तमतिनित्यं मम पूजापरायणः ॥५६॥
॥सर्वभूतेषु व्यापन्नास्ते च मत्परः । स ते दुःखविनाश वै करिष्यति महामतिः ॥५७॥
॥ते विहरंस्तत्र तव प्राता भविष्यति । हत्वा तं राक्षसं घोरं मोक्षयिष्यति मानिनीम् ॥५८॥
॥लीलेकवीर सर्वदालविशारदः । पश्चात्तैव पतिः कार्यस्त्वया राजसुतः शुभः ॥५९॥
त्वातर्दधे देवी प्रबुद्धाऽहं तदैव हि । कथितं स्वप्नवृत्तान्तं देव्याश्चराधनं तथा ॥६०॥
वदना जाता धृत्वा सा कमलेक्षणा । विशेषेण च सन्तुष्टा मामुवाच शुचिस्मिता ॥६१॥
तत्र त्वरायुक्ता क्रुह कार्यं मम प्रिये । सत्यवाक्या भगवती साऽज्वा मोक्षं विधास्यति ॥
ज्ञप्ता तया चाहं सदया वै प्रेमयुक्तया । मत्त्वोपसरणं युक्तं तस्मात्स्थानात्तदा नृप ॥६३॥
॥ताऽहं ततः शीघ्रं महादेवीप्रसादतः । मार्गज्ञान शीघ्रपतिर्मया प्राप्ता नृपात्मज ॥६४॥
॥त्कथितं सर्वं कारणं मम दुःखजम् । कस्त्वं कस्य सुतश्चेति वद वीर यया तथा ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

॥स्तु वचनं धृत्वा रमापुनः प्रतापवान् । प्रफुल्लवदनाभोजस्तामुवाच विशाम्पते ॥ १ ॥

राजोवाच

॥दे यस्त्वया पृष्ठो वृत्तान्तो विशदाश्वरः । हैहयोऽहं चैकवीरनाम्ना सिंघुसुतासुतः ॥ २ ॥

मनो मे यत्त्वया नूनं परतन्त्रं कृतञ्छिल । किं करोमि वव गच्छामि विरहेणातिपीडितः ॥३॥
 प्रथमं रूपमाख्यातं सर्वलोकातिगं त्वया । तेन मे विह्वलं जातं कामबाणहृतं मनः ॥४॥
 ततस्तस्या गुणाः प्रोक्तास्तैस्तु चित्तं हृतं पुनः । यत्त्वयोक्तं पुनर्वाक्यं तेन मे विस्मयोऽभवत् ॥५॥
 एकावल्या वचः प्रोक्तं दानवाग्ने मया वृतः । हैहयस्तं विना नान्यं वृणोमीति विनिश्चयः ॥६॥
 तेन वाक्येन तन्वांगि भृत्योऽहमधुना कृतः । त्वया तस्याः सुकेशाति ब्रूहि किं करवाणि वाम् ॥७॥
 स्थानं तस्य न जानामि राक्षसस्य दुरात्मनः । गतिर्मे नास्ति गमने पुरे तस्मिन्सुलोचने ॥८॥
 वद मां त्वं विशालाक्ष तन प्रापयितुं क्षमा । प्रापयाशु सखी ते सा यत्र तिष्ठति सुन्दरी ॥९॥
 हत्वा तं राक्षसं क्रूरं मोचयिष्यामि साप्रतम् । विवशा शोकसन्तप्ता राजपुत्री तव प्रियाम् ॥१०॥
 विमुक्तदुःखा कृत्वाऽऽशु प्रापयिष्यामि ते पुरम् । पित्रे चास्याः प्रदास्यामि कन्यामेकावलीमहम् ॥
 पश्चाद्विवाहं कर्ताऽसौ राजा पुत्र्याः परन्तपः । एवं ते मनसः कामो मम चापि प्रियंवदे ॥१२॥
 भविष्यति स सम्पूर्णः साधनेन तवाधुना । दर्शयाशु पुरं तस्य पश्य मे त्वं पराक्रमम् ॥१३॥
 यथा हन्मि दुराचारं परदारापहारकम् । तथा कुरु प्रियं कर्तुं शक्ताऽसि वरवर्णिनि ॥१४॥
 मार्गं दर्शय तस्याद्य पुरस्य दुर्गमस्य च ।

न्यास उवाच

तस्मिन्मम प्रियं वाक्यं मुदिता च यशोवती ॥१५॥

तमुवाच रमापुत्रं गमनोपायमादरात् । मन्त्रं गृहाण राजेंद्र भगवत्स्यास्तु सिद्धिदम् ॥१६॥
 दर्शयिष्यामि तस्याद्य पुरं राक्षसशालितम् । सज्जो भव महामाग गमनाय मया सह ॥१७॥
 सैन्येन महता युक्तस्तन युद्धं भविष्यति । कालकेतुर्महावीरो राक्षसैर्बलिभिवृतः ॥१८॥
 तस्मान्मन्त्रं गृहीत्वा त्वं व्रज तत्र मया सह । दर्शयिष्यामि ते मार्गं पुरस्यास्य दुरात्मनः ॥१९॥
 हत्वा तं पापकर्मणं मोचयाशु च मे सखीम् । श्रुत्वा तद्वचनं धीरो मन्त्रज्ज्ञाह सत्वरः ॥२०॥
 दत्तात्रेयाह्वययोगात्प्राप्ताज्ञानिवराच्छुभात् । योगेश्वरीमहामन्त्रं त्रिलोकोत्तिलकाभिधम् ॥२१॥
 तेन सर्वशता जाता सर्वान्तिश्चारिता तथा । तथा सह जगामाशु पुरं तस्य सुदुर्गमम् ॥२२॥
 रक्षितं राक्षसैर्धोरैः पातालमिव पन्नगैः । यशोवत्या च सैन्येन महता संयुतो नृपः ॥२३॥
 नमायातं समालोच्य दूतास्तस्य भयातुराः । क्रोशन्तोऽभिययुः पार्श्वं बालवेतोस्तरस्विनः ॥२४॥
 तमूचुः सहसा गत्वा राक्षसं वाममोहितम् । एकावलीसमीपस्थं कुबेतं विनयान्वहन् ॥२५॥

दूता ऊचुः

राजन् यशोवती नारी पामिन्याः सहचारिणी । आयाति सह सैन्येन राजपुत्रेण संयुता ॥२६॥
 जयन्ती वा महाराज कार्तिकेयोऽथवा नु विम् । आगच्छति बल्योन्मत्तो बाहिनीसहितः विल ॥२७॥

सयतो भव राजेंद्र सग्राम समुपस्थित । देवपुत्रेण युध्यस्व त्यज वा कमलेक्षणाम् ॥२८॥
इतो दूरेऽस्ति मंन्य तद्योजनत्रयमागत । सज्जो भव महीपाल दुद्रुभिं घोपयानु वै ॥२९॥

व्यास उवाच

सेषा तद्वचन श्रुत्वा राक्षस क्रोधमूर्च्छित । राक्षसान्प्रेरयामास साधुधान्सवलान्वहून् ॥३०॥
गच्छध्व राक्षसा सर्वे सम्मुखा शरूपणय । तानाज्ञाप्य कालकेतु प्रप्रच्छ प्रणयान्वित ॥३१॥
एकावली समीपस्था विवशा भृशदुःखिताम् । कोऽयमायाति तन्वद्भिः पिता ते वापर पुमान् ॥३२॥
त्वदर्थे सैन्यसमुक्तो ब्रूहि सत्यं कृशोदरि । पिता ते यदि सप्राप्तो नेतु त्वा विरहातुर ॥३३॥
ज्ञात्वा ते पितरं सम्म्वसग्रामं न करोम्यहम् । आनयित्वा गृहे पूजा रत्नैर्वस्त्रैर्हयै शुभं ॥३४॥
करोमि तस्य चातिथ्यं गृहे प्राप्तस्य सर्वधा । अन्यश्चेदपि सप्राप्तस्तस्मिन् निश्चिन्तय शरं ॥३५॥
आनीतं किल बालेन मरणाय महात्मना । तस्माद्गदविशालाक्षि कोऽयमायाति मदघो ॥३६॥

अज्ञात्वा मां दुराधर्षं कालरूपं महाउलम् ।

एतानल्युवाच

न जानेऽहं महाभाग कोऽयमायाति सत्वर ॥३७॥

न मेऽस्ति विदितं कोऽपि स्थितामास्तव वधने । नाम पिता मे न भ्राता कोऽप्यन्योऽस्ति महाबल ॥
किमर्थमिह चायाति नाहं वेद विनिश्चयम् ।

दैत्य उवाच

एव वदन्त्यमी दृता वयस्या ते यशोवती ॥३९॥

समानोय च तं वीरमागतिं कृतौघमा । वव गतासासखीक्षान्ते विदग्धा कार्यनिश्चये ४०॥
नान्य कोऽपि ममारातिर्यो मे प्रतिबलो भवत ।

व्यास उवाच

एतस्मिन्तरे दूतास्तत्राय वै समागता ॥४१॥

ते ह्योचुस्त्वरिता भीता कालकेतु गृहं स्थितम् । किं स्वस्याऽसि महाराज समीपे सैन्यमागतम् ॥४२॥
निर्गच्छ नगरात्तूष्णं सैन्येन महता वृतं । इति तपा वच श्रुत्वा कालकेतुमहाबल ॥४३॥
रथमारुह्य त्वरितो निययो स्वपुरादहि । एकवीरोऽपि सहमा ह्यारूढ प्रताम्बान ॥४४॥
आगतस्तत्र कामिन्या विरहणं समाकुल । युद्धं तयोरभूत्तत्र वृत्रवासवयोरिव ॥४५॥
शस्त्रास्त्रैर्वह्नुधा मुत्तैरादीक्षितदिगन्तरम् । वर्तमानं तदा युद्धे नातराणां भयावहं ॥४६॥
गदया ताडयामास दैत्यं सिन्धुमुतामृतं । स गतासु पतातोभ्यां वज्राहत इवाचल ॥४७॥
पलायित्वा गता सर्वे राक्षसा भयपीडिता । यशोवती ततो गत्वा वेगादेकावली तदा ॥४८॥

उवाच मधुरा वाणी विस्मिता भुदिता भृशम् । एह्यालि नृपपुत्रेण दानवोऽसौ निपातित ॥४९॥
 एकवीरेण धीरेण युद्धं कृत्वा सुदारुणम् । स्कन्धावारेऽप्यसौ राजा तिष्ठत्यद्य श्रमातुर ॥५०॥
 दर्शनं काक्षमाणस्ते श्रुतरूपगुणस्तव । पश्य त कुटिलापाणि मनोभवसम नृपम् ॥५१॥
 कथिता त्व मया पूर्वं तस्याग्रे जाह्नवीतटे । पूर्णनिराग सजातस्तेनासौ विरहातुर ॥५२॥
 बाधति त्वा चारुरूपा द्रष्टुं नृपतिनन्दन । सा तस्य वचनं श्रुत्वा गमनाय मनो दधे ॥५३॥
 लज्जमाना भूय भीत्या कोमार प्रासया तया । कथं तस्य मुखं द्रक्ष्ये कुमारी ह्यवशा भृशम् ॥५४॥
 स मा गृह्णाति कामार्तं इति चित्ताकुला सती । यशोवत्या युता तत्र नरयानस्थिता ययौ ॥५५॥
 स्कन्धावारेऽतिमलिना मलिनावरधारिणी । तामागता विशालाक्षी दृष्ट्वा राजसुतोऽब्रवीत् ॥५६॥
 दर्शनं देहि तन्वशि तृपिते नयने मम । कामातुरं च तं वीक्ष्य ता च लज्जाभरावृताम् ॥५७॥
 नीतिज्ञा शिष्टमार्गज्ञा तमुवाच यशोवती । राजपुत्रं पिताऽप्यस्यास्त्वामेना दातुमिच्छति ॥५८॥
 एषाऽपि त्वद्वशा नूनं भविता सगमस्तव । कालं प्रतीक्ष्य राजेन्द्र नयैना पितुरग्निहम् ॥५९॥
 स विवाहविधिं कृत्वा दास्यतीति विनिश्चय । स तस्या वचनं तथ्यं भूत्वा सैन्यसमन्वित ॥६०॥
 समेत कामिनीभ्यां तु ययौ तत्पितुराश्रमम् । राजपुत्री तथयाता श्रुत्वा प्रेमसमन्वित ॥६१॥
 प्रययौ सम्मुखस्तूर्णं सचिवं परिवेष्टित । बहुभिदिवसैर्दृष्ट्वा पुत्री सा मलिनाम्बरा ॥६२॥
 यशोवत्या तु वृत्तात् कथितो विस्तरात्पुन । एकवीरं मिलित्वाऽसौ गृहमानीय चादरात् ६३॥
 पुण्येऽह्नि कारयामास विवाहं विधिपूर्वकम् । पारिवर्हं ततो दत्त्वा सपूज्य विधिवत्तदा ॥६४॥
 पुत्री विसर्जयामास यशोवत्या समन्विताम् । एव विवाहं सवृत्ते रमापुत्रो मुदान्वित ॥६५॥
 गृहं प्राप्य बहून्भोगानुभुजे प्रियया समम् । बभूव तस्या पुत्रस्तु कृतवीर्याभिधं विल ॥
 तत्सुतं कार्तवीर्यस्तु वक्षोऽयं कथितो मया ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

राजोवाच

भगवस्त्वन्मुखाभोजाञ्च्युत दिव्यकथारसम् । न तृप्तिमधिगच्छामि पिवस्तु सुधया समम् ॥१॥
 विचित्रमिदमास्यात् कथितं भवता मम । हँह्यानां समुत्पत्तिविस्तराद्विस्मयप्रदा ॥२॥
 परं कौतूहलं मेऽत्र यद्विष्णुं वमलापति । देवदेवो जगन्नाथ मुष्टिस्थित्यतकारव ॥३॥
 सोऽप्यश्वभावमापन्नो भगवाहरिरच्युत । परतत्र वधं जातं स्वतत्र पुरुषोत्तम ॥४॥
 एतमे सनाय ब्रह्मच्छेत्तुमर्हसि सांप्रतम् । सर्वजस्त्व मनिष्ठो

न्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि सदेहस्यास्य निर्णयम् । तथा श्रुत मया पूर्वं नारदानुनिसत्तमात् ॥६॥
 ब्रह्मणो मानस पुत्रो नारदो नाम तापस । सर्वज्ञ सर्वग शान्त सर्वलोचप्रिय कवि ॥७॥
 उ चैकदा मुनिश्रेष्ठो विचरन्पृथिवीमिमाम् । वादयन्महती वीणा स्वरतानसमन्विताम् ॥८॥
 बृहद्वत्तरावाना साम्ना भदाननेकश । गायन्गायत्रममृत सप्राप्तोऽय ममाश्रमम् ॥९॥
 दाम्प्याप्राप्त महातीर्थं सरस्वत्या सुपावनम् । निवास मुनिमुख्यानां शर्मद ज्ञानद तथा ॥१०॥
 तमागतमह प्रेक्ष्य ब्रह्मपुन महाद्युतिम् । अम्युत्पानादिक सर्वं कृतवानर्चनादिकम् ॥११॥
 अर्घ्यपाद्यविधिं कृत्वा तस्यासनस्थितस्य च । उपविष्ट समोपेऽह मुनेरमिततेजस ॥१२॥
 दृष्ट्वा विश्रमिण शांत नारद ज्ञानपारदम् । तमपूच्छमह राजन्यत्पृष्ठोऽह त्वयाऽधुना ॥१३॥
 असारेऽस्मिस्तु ससारे प्राणिना किं सुख मुने । न पश्यामि विनिश्चित्य कदाचित्कुत्रचित्त्वचित् ॥
 द्वीपे जातो जनन्याह सत्यक्तस्तत्क्षणदपि । मनाश्रयो बने वृद्धि प्राप्त कर्मानुसारत ॥१५॥
 तपस्तप्त मया चोन्न पर्वते बहुवापिकम् । पुत्रकामेन देव्यं शकर समुपासित ॥१६॥
 ततो मया शुक प्राप्त पुत्रो ज्ञानवतां वर । पाठितस्तु मया सम्पद्येद्या सार आदित ॥१७॥
 स त्यक्त्वा मागत क्वापि रुदन्त विरहानुरम् । लोकाल्लोकातर साधो वचनात्तव बोधित ॥१८॥
 ततोऽह पुत्रसत्तप्तत्यक्त्वा मेरु महागिरिम् । मातर मनसा कृत्वा सप्राप्त कुब्जागलम् ॥१९॥
 पुत्रस्नेहादितरा कृशाग शोकसयुत । जानन्मिष्येति ससार मायापाशानियत्रित ॥२०॥
 ततो राजा वृता ज्ञात्वा मातर वामवी धुमाम । स्थितोऽर्जवाश्रम कृत्वा सरस्वत्यापास्तटे शुभे ॥२१॥
 शतनु स्वर्गतिं प्राप्तो विधुरा जननी स्थिता । पुत्रद्वययुता साध्वी भीष्मेण प्रतिपालिता ॥२२॥
 चित्रागद कृतो राजा गगापुत्रेण धीमता । कालेन सोऽपि मे भ्राता मृत कामसमद्युति ॥२३॥
 तत सत्यवती माता निमग्ना शोकसागरे । चित्रागद मून पुत्र हरोद भृशमातुरा ॥२४॥
 सप्राप्तोऽह महाभाग ज्ञात्वा ता दु खिता सतीम । आश्वासिता मयात्यर्थं भीष्मेण च महात्मना ॥२५॥
 दिचित्रवीर्यस्त्वपरो वीर्यवा पृथिवीपति । कृतो भीष्मेण भ्राता वै स्त्रीराज्यविमुखेन ह ॥२६॥
 काशिराजमुत रम्य विजित्य पृथिवीपतीन । भीष्मेणानीय स्वबलात्कन्यके द्वे समर्पिते ॥२७॥
 सत्यवत्यै शुभे काले विवाह परिकल्पित । भ्रातुर्विचित्रवीर्यस्य तदाऽह सुखितोऽभवम् ॥२८॥
 पुन सोऽपि मृतो भ्राता यक्ष्मणा पीडितो मृशम । अनपत्यो युवा धन्यो माता मे दु खिताऽभवत् ॥२९॥
 काशिराजमुते द्वे तु मृत दृष्ट्वा पति तदा । पतिव्रताधर्मपरे भगिन्यौ सवभूवतु ॥३०॥
 ते ऊचतु सती श्वश्रू रूदतो मृशदु खिताम् । पतिना सहजान्निव्यो भविष्यावो हुताशने ॥३१॥
 पुत्रेण सह त श्वश्रू स्वर्गं गत्वाऽथ नदने । सुखेन विहरिष्याव पतिना सह सयुते ॥३२॥

निवारिते तदा मात्रा वध्वी तस्मान्महोद्यमात् । स्नेहभावं समाश्रित्य भीष्मस्य वज्रनात्तदा ॥३१॥
 गांगेयेन च मात्रा मे संमन्त्र्य च परस्परम् । कृत्वोर्ध्वदैहिकं सर्वं संस्मृतोऽहं गजाह्वये ॥३२॥
 स्मृतमात्रस्तु मात्रा वै ज्ञात्वा भावं मनोगतम् । तरसंवागतश्चाहं नगरं नागसाह्वयम् ॥३३॥
 प्रणम्य मातरं मूर्ध्ना संस्थितोऽय कृताजलिः । तामब्रुवं सुततागी पुनशोकेन कशिताम् ॥३४॥
 मातस्त्वया विमाहूतो मनसाऽहं तपस्विनि । आज्ञापय महत्कार्यं दासोऽस्मि करवाणि किम् ॥३५॥
 त्वं मे तीर्थं परं मातर्देवश्च प्रथितः परः । आगतश्चितितश्चात्र ब्रूहि कृत्यं तव प्रियम् ॥३६॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वाहं स्थितस्तत्र मातुरग्रे यदा मुने । तदा सा मामुवाचेवं पश्यन्ती भीष्ममन्तिके ॥३७॥
 पुत्र तेऽय मृतो भ्राता पीडितो राजश्मणा । तेनाहं दुःखिता जाता वंशच्छेदभयादिह ॥३८॥
 तस्मात्त्वमद्य मेधाविन्मयातून. समाधिना । गांगेयस्य भतेनाय पाराशर्यार्थसिद्धये ॥३९॥
 कुलं स्थापय नष्टं त्वं दातनोर्नामवारणात् । रक्ष मा दुःखतः कृष्ण वंशच्छेदोद्भवाद्दुःखम् ॥४०॥
 वाशिराजमुते भार्ये भ्रातुस्तव दवीयसः । साधोर्विचित्रवीर्यस्य रूपयौवनभूषिते ॥४१॥
 तान्मया संगम्य मेधाविन्पुत्रोत्पादनकं कुर । रक्ष त्वं भारतं वंशं नात्र क्षोभोऽस्ति बहिर्विन् ॥४२॥

ता मया सा सुश्रोणी प्रसंगे प्रथमे तदा । अवस्ते भविता पुत्रो यतो नेत्रे निमीलते ॥५८॥
तोमे हि मुनिश्रेष्ठ पृष्टो मात्रा रह पुन । भविष्यति सुत पुत्र काशिराजसुतोदरे ॥५९॥
योक्ता जननी तत्र ब्राह्मणमुत्पेन ह । विनेत्रो भविता पुनो मात शोषान्मर्मव हि ॥६०॥
या निभस्तिस्ततः कठोरवचसा मुने । वथ पुत्र त्वया शप्त पुत्रस्तेऽन्धो भविष्यति ॥६१॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एतवी चक्षिता जाता धृत्वा मे वाक्यमीदृशम् । दास्यो माभुवाचेद पुत्रार्थे भृशमातुरा ॥१॥
म्वालिका वधूर्व्या काशिराजसुता सुत । भार्या विचित्रवीर्यस्य विधवा शोःसयुता ॥२॥
वर्लक्षणसम्पत्ता रूपयौवनशालिनी । तस्या जनय सग त्व कृत्वा पुत्र सुसमतम् ॥३॥
शशो राजाङ्गिकारी स्यात्तस्मात्पुन मनोहरम् । उत्पादय राजपुण्या वचनान्मम मानद ॥४॥
त्युक्तोऽह तदा मात्रा म्यनस्तन गजाह्वये । यावदुत्तुमती जाता काशिराजसुता मुने ॥५॥
एकाते शयनागारे प्राप्ता सा मम सन्निधौ । लज्जमाना सुकेशाता स्वश्वधुवचनात्तदा ॥६॥
दृष्ट्वा मा जटिल दात तापस रसवर्जितम् । सा स्वेदवदना जाता पादुरा विमना भृशम् ॥७॥
दुपितोऽह तदा दृष्ट्वा कामिनी निशि सङ्गताम् । वेपमाना स्थिता पार्श्वे ह्यनुव तामह रपा ॥८॥
दृष्ट्वा मा यदि गर्वेण पादुवर्णा समावृता । अतस्ते तनय पादुर्भविष्यति सुमध्यमे ॥९॥
इत्युक्त्वा निशि तनव स्थितो बालिकया युत । भुक्त्वा ता निशि निर्यात स्थानमापृच्छ मातरम् ॥
ततस्ताम्या सुतौ काले प्रभूतावधपादुरौ । धृतराष्ट्रश्च पादुश्च प्रपितौ सवभूवतु ॥११॥
माता मे विमना जाता तादृशो बोध्य तौ सुतौ । तत सवत्सरस्थाने मामाहूय तदाऽनवीत् ॥१२॥
द्विपादन सुतो जातो राज्ययोग्यो न तादृशो । अन्य मनोहर पुत्र समुत्पादय मे प्रियम् ॥१३॥
त्रयेति सा मया प्रोक्ता मुदिता जननी तदा । अविक्रा प्रार्थयामास सुतार्थे बाल आगत ॥१४॥
पुनि व्यास समालिङ्ग्य पुत्रमुत्पादयाद्भूतम् । कुरुवशस्य नर्तार राज्ययोग्य वरानने ॥१५॥
वधूर्जनादिना विचित्रोवाच वचन तदा । गतोऽह शयनागारे मातुस्तद्वचनानिशि ॥१६॥
दासी विचित्रवीर्यस्य रूपयौवनसयुता । प्रेपिताविक्रया त्वन विचित्राभरणावरा ॥१७॥
चन्दनारक्तदेहा सा पुष्पमालाविभूदिता । आयाता हावसयुक्ता सुकेशो हसगामिनी ॥१८॥
पर्येके मा सभावेद्य सस्थिता प्रेमसयुता । प्रसजोऽह तदा तस्या विलासेनाभव मुने ॥१९॥
राजौ संक्रीडित प्रेम्णा तया सह मया भृशम् । वरो दत्त पनस्तस्यै प्रसन्नेन त नारद ॥२०॥

सुभगे भविता पुत्र सर्वलक्षणसंयुत । सूरूप. सर्वधर्मज्ञः सत्यवादी शमे रत ॥२१॥
 स तदा विदुरो जातस्त्रय. पुत्राः सहाभवन् । माया वृद्धि गता साधो परलोत्रोद्भवे मम ॥२२॥
 विस्मृतं शुक्सम्बन्धी विरह. शोककारणम् । दृष्ट्वा त्रोत्स्वसुतात्काम वीरान् वै वीर्यसंमतान् २३॥
 माया बलवती ब्रह्मन्दुस्त्यजा ह्यकृतात्मभिः । अरूपा च निरालंबा ज्ञानिनामपि मोहिनी ॥२४॥
 मातरि स्नेहसम्बद्ध तथा पुत्रेषु संवृतम् । न मे चित्त बने शातिमग्नान्मुनिवरोत्तम ॥२५॥
 दोलारूढं मनो जात कदाचिद्धस्तिनापुरे । पुनः सरस्वतीतीरे न चैकत्र व्यवस्थिति ॥२६॥
 कदाचिच्चित्तयज्ज्ञानं मानसे प्रतिभाति वै । केऽमी पुत्रा क्व मोहोऽयं न श्राद्धार्हा मृतस्य मे ॥
 व्यभिचारोद्भवा. किं मे सुखदा. स्यु सुता किल । माया बलवती मोहं वितनोति हि मानसे ॥२८॥
 जानन्मोहाघकूपेऽस्मिन्मसितोऽहं मृषा मुने । इत्यकुर्वं रहस्तापं कदाचित्सुसमाहित ॥२९॥
 राज्यं प्राप ततः पादुर्बलवान्भोष्मसंमतः । तदा मम मनो जातं प्रसन्नं सुतकारणात् ॥३०॥
 कुन्ती माद्री सूरूपे द्वे भार्ये तस्य बभूवतु । दूरसेनसुता कुन्ती मद्राजसुताऽपरा ॥३१॥
 स क्षापं द्विजतः प्राप्य कामिनीद्वयसंयुत । पादुर्निर्वेदभाषणस्त्यक्त्वा राज्य वन गतः ॥३२॥
 तदा मामाविष्टाच्छोक. श्रुत्वा पुत्र बने स्थितम् । गतोऽहं तत्र यत्रासी भार्याभ्या सह संस्थितः ॥३३॥
 तमाश्वस्य बने पादुं पुनः प्राप्तो गजाह्वये । घृतराष्ट्रं समाभाष्य ह्यगमं ब्रह्मजावटे ॥३४॥
 क्षेत्रजान्ममपुत्रान्स समुत्पाद्य वनाश्रमे । धर्मतो यायुत शक्रादश्विन्या पद्म पादवान् ३५॥
 युधिष्ठिरो भीमसेनस्तार्क्यवार्जुन इत्यपि । कुन्तोपुत्रा समाख्याता धर्मानिलसुरेयजाः ॥३६॥
 मकुलः सहदेवश्च मद्राजसुतासुतो । कदाचित्तु रहो माद्री समालिङ्ग्य महीपतिः ॥३७॥
 मृतः क्षापात्तु मुनिभिः संस्मृतो हुतमुद्मुखे । माद्री तत्र सती भूत्वा प्रविष्टा पतिना सह ॥३८॥
 स्थिता पुत्रमुता कुन्ती ज्वलिते जातवेदसि । मुनयः सुतसंयुक्ता दूरसेनसुता तदा ॥३९॥
 दुःखिता पतिहीना तामानिन्पुर्गजसाह्वये । समपिताऽप्य भीष्माप्य विदुराप्य महात्मने ॥४०॥
 श्रुत्वाऽहं सुखदुःखाम्ना पीडितस्तु परात्मभिः । भीष्मेण पालिता. पुत्रा. पादोरिति विचिंत्य ते ॥
 विदुरेण तथा प्रीत्या घृतराष्ट्रेण धीमता । दुर्योधनादयस्तस्य पुत्रा ये क्रूरमानसाः ॥४२॥
 एवत्र स्थितिमापन्ना विरोधं चक्रुर्द्भुतम् । द्रोणाचार्यस्तु सप्राप्तस्तत्र भीष्मेण मानित ४३॥
 अप्यापनाय पुत्राणां पुरे तस्मिन्निवासित । कर्णः कृत्या परित्यक्तो जातमात्रः शिशुर्वदा ॥४४॥
 मृतेन पालितो नचा प्राप्तश्चाधिरयेन ह । दुर्योधनप्रियश्चामूलवर्णः दूरतमस्तथा ॥४५॥
 परम्परं विरोधोऽभूद्भूमदुर्योधनादिषु । घृतराष्ट्रस्तु सचित्य कर्त्रां पुत्रेषु तेषु च ॥४६॥
 नियतं बल्ययामास पादवानां महापनाम् । विरोधसमनायैव नगरे वारणावते ॥४७॥
 दुर्योधनेन तत्रैव द्रोहाग्रनुपहाणि यैः । कारितानि च दिव्यानि प्रेष्य मित्रं पुरोचनम् ॥४८॥

श्रुत्वा जतुगृहे दग्धान्पादवान्पृथया युतान् । पौत्रभावान्मुनिश्रेष्ठ मन्तोऽहं व्यसनार्णवे ॥४९॥
 शोकातुरो भृशं शून्ये वने पश्यन्नर्हनिशम् । दृष्ट्वा मयैकचक्राया पादवा दुःखकशिता ॥५०॥
 ततस्तुष्टमनाश्चाह जातं पार्यान्विलोक्य च । प्रेरितास्ते मया तूर्णं द्रुपदस्य पुरं प्रति ॥५१॥
 ते गतास्तत्र दुःखार्ता विप्रवेषधरा क्रुशाः । मृगचर्मपरोधाना सभाया सस्थितास्तदा ॥५२॥
 कृत्वा पराक्रमं जिष्णुं सजित्वा द्रुपदात्मजाम् । चतुर्विवाहं मानिन्या पञ्चैव मातृवाक्यतः ॥५३॥
 दृष्ट्वा विवाहं तेषां तु मुदितोऽहं भृशं तदा । ततो नागाह्वये प्राप्ता पाञ्चालीसहिता मुने ॥५४॥
 निवासं खाडवप्रस्य धृतराष्ट्रेण कल्पितम् । पादवानां द्विजश्रेष्ठ वामुदेवसुतेन वै ॥५५॥
 तर्पितं पावकस्तत्र विष्णुना सह जिष्णुना । राजसूयं कृतो यज्ञस्तदाऽहं मुदिनोऽभवम् ॥५६॥
 दृष्ट्वाऽपि विभवं तेषां तथा मयकृतां सभाम् । दुर्योधनोऽतिसतप्तो दुरोदरमयाकरोत् ॥५७॥
 दुर्धूतवेदीं दानुनिरनक्षत्रां धर्मजम् । हतं राज्यं घनं सर्वं याज्ञसेनी च क्लेशिता ॥५८॥
 वने द्वादश वर्षाणि पादवास्ते विवासिताः । पाञ्चालीसहितास्तेन दुःखं मे जनितं भृशम् ॥५९॥
 एव नारद ससारे सुखदुःखार्तके भृशम् । निमग्नोऽहं भ्रमेणैव जानन्धर्मं सनातनम् ॥६०॥
 कोऽहं कस्य सुनास्तोऽमी का माता किं सुखं पुनः । येन मे हृदयं मोहाद्भ्रमतीति दिवानिशम् ॥६१॥
 किं करोमि न्व गच्छामि सतोपो नाधिगच्छति । दोलारूढं मनः मेऽन क्षम्यं न स्थिरं भवेत् ॥६२॥
 सर्वशोऽसि मुनिश्रेष्ठ सन्देहं मे निवर्तय । तथा कुर्वययाऽहं स्या सुखितो विगतज्वर ॥६३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पष्ठस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

अथ पट्विंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति मे वचनं श्रुत्वा नारद परमार्थवित् । मामाह च स्मितः कृत्वा पृच्छत मोहवारणम् ॥१॥

नारद उवाच

पादाशयं पुराणज्ञं किं पृच्छसि मुनिश्रवणम् । ससारेऽस्मिन्विना मोहं कोऽपि नास्ति शरीरवान् ॥
 ब्रह्मा विष्णुस्तथा रद्रं शनयं कपिः कस्तथा । मायया वेष्टिता सर्वे भ्रमन्ति भववर्त्मनि ॥३॥
 ज्ञानिनः मां जनो वेति भ्रातोऽहं सर्वलोचकत् । शृणु मे पूर्ववृत्तान्तं प्रब्रवीमि मुनिश्रितम् ॥४॥
 दुःखं मया मया पूर्वमनुभूतं महत्तरम् । स्वकृतेन च मोहेन आपाद्यं यासवीगुप्तं ॥५॥
 एवदा पर्वतश्चाह दवलोकामहोतलम् । प्राप्तो विलोकनार्थाय भारतं सङ्गमुत्तमम् ॥६॥
 भ्रमन्तो सहितावुर्ध्वा पश्यन्तो शीर्षमण्डलम् । पावनानि च स्थानानि मुनीनामाथमाप्नुवन् ॥
 सप्तमं देवलोकात् कृत्वा पूर्वं परस्परम् । चरितौ समयं चेयं सम्मन्य निश्रयेन वै ॥८॥

बालोऽपि सुस्वर गेय श्रुत्वा मुदितमानस । जायते कितु ते वृद्धा न जानति धिगस्तु तान् ॥
पिता मे किं न जानाति नारदस्य गुणान्वहन् । द्वितीयं सामगो नास्ति त्रिषु लोकेषु तत्सम ॥२६॥
तस्मादसौ मया नूनं वृतं पूर्वं समागमात् । पञ्चाच्छापवशाज्जातो वानरास्यो गुणाकर ॥२७॥
किन्नरा न प्रिया कस्य भवति तुरगानना । गानविद्यासमायुक्ता किं मुखेन वरेण ह ॥२८॥
पितरं ब्रूहि मे मातृवृत्तोज्ञं मुनिसत्तम । तस्मात्त्वमाग्रहं त्यक्त्वा देहि तस्मै च मा मुदा ॥

नारद उवाच

इति पुन्या वचं श्रुत्वा राज्ञी राज्ञे न्यवेदयत् । आग्रहं सुदरीं ज्ञात्वा सुताया नारदे मुने ॥३०॥
विवाहं कुर्वन् राजेन्द्रं दमयन्त्या क्षुभे दिने । मुनिना स च सर्वज्ञो वृत्तोऽसौ मनसाऽनया ॥३१॥

नारद उवाच

इति सचोदितो राज्ञ्या सजय पृथिवोपति । चकार विधिवत्सर्वं विधिं वैवाहिकं ततः ॥३२॥
एव दारप्रहं कृत्वा वानरास्यं परतप । स्थितस्तत्रैव मनसा दह्यमानेन चान्वहम् ॥३३॥
यदा गच्छद्राजसुतां सेवार्यं मम सन्निधौ । अमव दुःखसततस्तदाऽहं वानरानन ॥३४॥
दमयती तु मां वीक्ष्य प्रफुल्लवदनांजुजा । शाकं वानरवचनत्वात्तत्र चकार वदाचन ॥३५॥
एव गच्छति फाले तु सहसा पर्वतो मुनि । कुर्वन्तीर्यन्यनेकानि द्रष्टुं मां समुपागत ॥३६॥
मयाऽतिमानितं प्रेम्णा पूजितश्च यथाविधि । आसीन आसने दिव्ये वीक्ष्य मां दुःखितो ह्यभूत् ॥
कृतदारं वानरास्यं क्षीणं चित्तानुरं भृशम् । दयावाग्मांमुवाचेदं पर्वतो मातुलं कृशम् ॥३८॥
मया नारद कोपात्त्वं क्षाप्तऽसि मुनिसत्तम । निष्कृतिं तस्य शापस्य वरोम्यद्यं निशामय ॥३९॥
अथ त्वं चारुवदनो मम पुष्पेन नारद । दृष्ट्वा राजसुतां चित्ते कृपा जाता ममाधुना ॥४०॥

नारद उवाच

मयाऽपि प्रवणं चित्तं कृत्वा श्रुत्वाऽस्य भाषितम् । अनुग्रहं कृतं सद्यस्तस्य शापस्य तत्क्षणात् ॥४१॥
भागिनेय तवाप्यस्तु गमनं सुरसद्यनि । शापस्यानुग्रहं कामं कृतोऽयं पर्वतानुना ॥४२॥

नारद उवाच

जातोऽहं चारुवदनो वचनात्तस्य पश्यत । राजपुत्री तु सत्पुष्टा मातरं प्राह सत्वरम् ॥४३॥
मातस्ते सुभृगो जातो जामाता च महाद्युति । वचनात्सर्वतस्याद्यं मुक्त्यापो मुनेरभूत् ॥४४॥
तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञ्या वयितं तत्तु राजनि । ययौ द्रष्टुं मुनिं तत्र सजय प्रीतिमास्तदा ॥४५॥
घातं ममपितं राजा मनुष्येन तदा महत् । मह्यं च भागिनेयाय पारिवर्हं महात्मना ॥४६॥
एतत्ते नर्वमाक्ष्यात वर्तनं यत्परातनम् । मायाया बलमाहात्म्यं ह्यनुभूतं मया मया ॥४७॥
मसारेऽस्मि महाभागं मायागुणकृतेऽनृते । तनुभृत्सुभृगो नास्ति न भूतो न भविष्यति ॥४८॥

चित्तवृत्तिस्तु वक्तव्या यादृशी यस्य जायते । शुभा वाऽप्यशुभा वापि न गोप्तव्या कदाचन ॥९॥
 भोजनेच्छा धनेच्छाऽपि रतीच्छा वा भवेदपि । यादृशी यस्य चित्ते तु कथनीया परस्परम् ॥१०॥
 इत्यावा समयं कृत्वा स्वर्गाद्भूलोकमागतौ । एवंचित्तौ भुनोभूतौ विचरन्तौ यथेच्छया ॥११॥
 एवं भ्रमन्तौ लोकेऽस्मिन्प्रीष्मान्ते समुपागते । सजयस्य पुरं रम्यं सप्राप्तौ नृपते पुनः ॥१२॥
 तेन मपूजितौ भक्त्या राज्ञा समानितौ भूषम् । स्थितौ तत्र गृहे तस्य चातुर्मास्य महात्मनः ॥१३॥
 चापिकाश्चतुरो भासा दुर्गमा पथि सर्वदा । तस्मादकन विबुधैः स्थातव्यमिति निश्चयः ॥१४॥
 अष्टौ मासास्तु प्रवमेत्सदा कार्यवशादद्विज । वर्षाकाले न गन्तव्यं प्रवासे सुखमिच्छता ॥१५॥
 इति सचिन्त्य मनसा सजयस्य गृहे तदा । सस्थितौ मानितौ राज्ञा कृतातिधौ महात्मना ॥
 वमयन्तीति विख्याता तस्य पुनो महीपते । अजिता परिचर्यायै सुदती सुन्दरी भूषम् ॥१७॥
 विवेकज्ञा पिशालाक्षी राजपत्नी कृताद्यमा । सवनं सर्वकाले च व्यदधादुभयोरपि ॥१८॥
 स्नानार्थमुदकं काले भोजनं भृष्टमायतम् । मुखनासतथा चान्यं यदिष्टं तद्ददाति सा ॥१९॥
 मनोऽभिलषितान्कामानुभयोरपि वन्यका । व्यवनासनशय्यादीन्वाछितानप्यकल्पयन् ॥२०॥
 एतं ससेव्यमानौ तु स्थितौ राज्ञो गृहे निज । वेदाध्ययनशोलावावा वेदव्रते रतौ ॥२१॥
 अहं वीणां वरे कृत्वा साधयित्वा स्वरोत्तमम् । गायनं सामं सुस्वादमगां वर्णरमायनम् ॥२२॥
 राजपुत्री तु तच्छ्रुत्वा सामगानं मनोहरम् । बभूव मयि रागाटया प्रीतियुक्ता विशारदः ॥२३॥
 दिनं दिनेऽनुरागोऽस्या मयि वृद्धिं गतः परः । ममापि प्रीनियुक्ताया मनो जातं स्पृहापरम् ॥२४॥
 मम तस्य च सा वन्या भोजनादिषु कर्हिचित् । अवरोदतरं किंचित्सेवाभेदं रमान्विता ॥२५॥
 स्नानायोष्णजलं मह्यं पर्वताय च शीतलम् । दधिं मह्यं तथा तक्रं पर्वतायाप्यकल्पयन् ॥२६॥
 शयनास्तरणं शुभ्रं मदर्थं पर्यकल्पयत् । प्रीत्या परमया यत्र त्वपर्वताय न तादृशम् ॥२७॥
 पिशालक्यां मां प्रेम्णा मुन्दरी न च पर्वतम् । तताऽस्यास्नादृशं दृष्ट्वा पर्वतं प्रेमकारणम् ॥२८॥
 मासां चित्तयामास विमोददिति विस्मितः । पश्यच्छ मां रहुं सम्पन्नं नृपतिं नारदं सर्वथा ॥२९॥
 रात्रिपुत्री त्वमपि प्रेमं करोषि मुदिता भूषमः । ददाति भक्ष्यभोज्यानि स्नेहयुक्ता समततः ॥३०॥
 न तथा मयि भदाऽत्र खन्दहं जायतेऽगौ । मयने ह्यपि पतिं कर्तुं सर्वथा सजयात्मजा ॥३१॥
 तत्रापि तादृशं भावं जानामि लण्णैरहम् । नेत्रवात्रविकारैश्च जायते प्रीतिवारणम् ॥३२॥
 मृत्युं वद न ते मिथ्या वक्तव्यं वचनं मुने । म्यगतं समयं कृत्वा चलितौ सस्मराद्युता ॥३३॥

नारद उवाच

पृष्ट्वाऽप्यपर्वतनेदं वारणं तु दृष्ट्वा तदा । तदाऽहं ह्योगमात्रान्नं सजातश्चाश्रुव पुनः ॥३४॥
 पर्वतस्य विराट्पत्नी पतिं मां वर्णमद्यता । ममापि मातुलो भ्रातृलो वर्णमेत्यन्तं विनोपनः ॥३५॥

तच्छ्रुत्वा वचनं सत्यं पर्वतः कोपसंयुतः । मामुवाच मुनिर्वाक्यं विग्विगिति पुनः पुनः ॥३६॥
 प्रथमं शपथान्कृत्वा वञ्चितोऽहं त्वया यतः । भव वानरववनस्त्वं शापान्च मम मित्रधृक् ॥३७॥
 इति शप्तस्तु तेनाहं कुपितेन महात्मना । सहसा ह्यभवं क्रूर- शास्त्रामुगमुखस्तदा ॥३८॥
 मयाऽपि न कृता तस्मिन्क्षणा तु भगिनीसुते । सोऽपि शप्तोऽतिकोपाद्वै मा स्वर्गे ते गतिः किल ॥
 स्वल्पेऽपराधे यस्मान्मा शप्तवानसि पर्वत । तस्मात्तवापि मन्दात्मन्मृत्युलोके स्थितिः किल ४०॥
 पर्वतस्तु गतस्तस्माद्भगवद्विभना भृशम् । अहं वानरववनस्तु संजातस्तत्क्षणादपि ॥४१॥
 दृष्ट्वा मा वानरं क्रूरं राजपुत्रो विलक्षणा । विमनाऽतीव संजाता वीणाश्रवणलालसा ॥४२॥

न्यास उवाच

ततः विमभवद्ब्रह्मन्कर्णं क्षापो निर्वर्तितः । मानुपास्यः पुनर्जातो भवान्ब्रूहि यथाविधि ॥४३॥
 पर्वतः क्व गतो भूयः सङ्गमो युवयोरभूत् । कदा पुन कथं सर्वं विस्तरेण वदस्व ह ॥४४॥

नारद उवाच

किं श्रूयामि महाभाग मायायाश्चरितं महत् । दुःखितोऽहं भूवं तन पर्वते हपिते गते ॥४५॥
 पुनः सेवापराऽत्यर्थं राजपुत्री ममाभवत् । गतेऽथ पर्वते कामं स्थितस्तत्रैव सपत्नि ॥४६॥
 अहं दुःखान्वितो दीनस्तथा वानरवन्मुखः । विशेषेण तु चिन्तार्तः किं मे स्यदिति चिन्तयन् ॥
 संजयोऽथ सुता दृष्ट्वा किञ्चित्प्रवट्योवनाम् । विवाहार्थं राजसुतामपृच्छत्सचिवं तदा ॥४८॥
 विवाहकालः संप्राप्तः सुताया मम साप्रतम् । योग्य वरं मम ब्रूहि राजपुत्रं सुसमतम् ॥४९॥
 रूपोदार्यगुणैर्भूतं शूरं सुकुलसंभवम् । विवाहं विधिवत्पुत्र्या करोमि किल साप्रतम् ५०॥
 प्रधानस्त्वन्नवीद्राजन् राजपुत्रा ह्यनेकशः । वर्तते भुवि पुन्यास्ते योग्याः सर्वगुणान्विता ॥५१॥
 यस्मिन्हविस्ते राजेन्द्र तमाहूय नृपात्मजम् । देहि वन्या धनं भूरि हस्त्यश्वरथसंयुतम् ॥५२॥

नारद उवाच

पितृश्रिकीर्षितं ज्ञात्वा दमयंती तदा नृपम् । धान्या मुखेन वाक्यज्ञा तमुवाच रह-स्थितम् ५३॥

धान्युवाच

दमयंती महाराज पुत्री ते मामपात्रोत् । पितर ब्रूहि धात्रेयि वचनान्मे सुजान्वितम् ॥५४॥
 मया वृत्तोऽथ मेघावो नारदो महतीयुतः । नादमोहितया कामं नान्य- कोऽपि श्रियो मम ५५॥
 गुर मे वाछिनं तात विवाहं मुनिना सह । नान्यं वरिष्ये धर्मज्ञ नारदं तु पतिं विना ॥५६॥
 मग्नाऽहं नादसिधो वै नन्नहीने रसात्मके । अक्षारे सुप्तसंपूर्णे तिमिगिलविर्वाजते ॥५७॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षड्विंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

चित्तवृत्तिस्तु वक्तव्या यादृशी यस्य जायते । शुभा वाऽप्यशुभा वापि न गीतः कदाचन ॥१९॥
 भोजनेच्छा धनेच्छाऽपि रतीच्छा वा भवेदपि । यादृशी यस्य चित्ते तु वक्ष्यमीया परस्परम् ॥२०॥
 इत्यावा समयं कृत्वा स्वर्गाद्भूलोकमागतौ । एवंचित्तौ मुनीभूतौ विचरन्तौ यदेच्छया ॥२१॥
 एवं भ्रमन्तौ लावेऽस्मिन्शीष्मान्ते समुपायते । सजयस्य पुरं रन्त्यं सप्राप्तौ नृपते पुनः ॥२२॥
 तेन संपूजितौ भक्त्या राज्ञा सनातिनौ भृशम् । स्थितौ तत्र गृहे तस्य चालुर्मत्स्यं महात्मनः ॥२३॥
 बापिसाश्चतुरो मासा दुर्गमाः पथि सर्वदा । तस्मादेकत्र विबुधैः स्थातव्यमिति निश्चयः ॥२४॥
 अष्टौ मासास्तु प्रवनेत्सदा पार्यवशाद्विज । वर्षात्राले न गन्तव्यं प्रवाने सुसमिच्छता ॥२५॥
 इति संचिन्त्य मनसा सजयस्य गृहे तदा । सस्थितौ मानितौ राज्ञा कृतातिथ्यौ महात्मना ॥
 दमयन्तीति विख्याता तस्य पुनो महीपते । अजिता परिचर्याचं सुदती सुन्दरी भृशम् ॥२७॥
 विवेकज्ञा विशालाक्षी राजपुत्री कृतोद्यमा । सेवनं सर्वकाले च ह्यदघादुभयोरपि ॥२८॥
 स्नानार्थमुदकं बाले भोजनं मृष्टमायतम् । मुखग्रासंतथा चान्यं यदिष्टं तद्दानि सा ॥२९॥
 मनोऽभिलषितान्कामानुभयोरपि कन्यका । व्यजनासनराय्यादीन्वाछितानप्यकल्पयन् ॥३०॥
 एवं मसेष्यमानौ तु स्थितौ राज्ञो गृहे किल । वेदाध्ययनसशीलावावा वेदव्रते रतौ ॥३१॥
 अहं कीणा करे कृत्वा साधयित्वा स्वरोत्तमम् । गायनं सामं सुस्वादभगा कर्तारमायनम् ॥३२॥
 राजपुत्री तु तच्छ्रुत्वा सामगानं मनोहरम् । बभूव मयि रागाटया प्रीतियुक्ता विशारदः ॥३३॥
 दिने दिनेऽनुरागोऽस्या मयि वृद्धिं गतः परः । ममापि प्रीतियुक्ताया मनो जातं स्पृहापरम् ॥३४॥
 मम तस्य च सा कन्या भोजनादिपुक्वहिवित् । अकरोदतरं विचिन्तन्वाभेदं रमान्विता ॥३५॥
 स्नानायोगजलं माह पर्वताय च शीतलम् । दधि मह्यं तथा तक्रं पर्वतायामप्यकल्पयन् ॥३६॥
 शयनास्तरणं शुभ्रं मदर्थं पर्यकल्पयत् । प्रीत्या परमया यद्वत्पर्वताय न तादृशम् ॥३७॥
 विलोकयन् मां प्रेम्णा सुन्दरी न च पर्वतम् । ततोऽस्यास्तादृशं दृष्ट्वा पर्वतः प्रेमकारणम् ॥३८॥
 मनसा चितयामास किमेतदिनि विस्मितः । पप्रच्छ मां रहं सम्पन्नब्रूहि नारद सर्वथा ॥३९॥
 राजपुत्री त्वयि प्रेम करोति मुदिता भृशम् । ददाति नख्यभोज्यानि स्नेहयुक्ता समततः ॥४०॥
 न तथा मयि भेदोऽत्र सन्दहं जनयत्यसौ । मन्यते त्वां पतिं कर्तुं सर्वथा सजयात्मजा ॥४१॥
 तत्रापि तादृशं भावं जानामि लक्षणैरहम् । नेत्रवस्त्रविकारैश्च जायते प्रीतिकारणम् ॥४२॥
 सत्यं वद न ते मिथ्या वक्तव्यं वचनं मुने । स्वर्गतं समयं कृत्वा चलितौ सस्मरानुना ॥४३॥

नारद उवाच

पृष्टोऽहं पर्वतेनेदं कारणं तु दृष्ट्वा तदा । तदाऽहं ह्रीसमाक्रान्तं संजातश्चाब्रुवन् पुनः ॥४४॥
 पर्वतं विद्यालक्ष्मीं पतिं मां कर्तुमुद्यता । ममापि मानमो भावो वर्ततेऽस्या विशेषतः ॥४५॥

तच्छ्रुत्वा वयनं सत्यं पर्वतं कोपसयुतः । मामुवाच मुनिर्वान्यं विग्निमिति पुनः पुनः ॥३६॥
 प्रथमं शपथान्कृत्वा वञ्चितोऽहं त्वया यत । भव वानरववनस्त्वशापान्च मम मित्रधुक् ॥३७॥
 इति शप्तस्तु तेनाहं कुपितेन महात्मना । सहसा ह्यभव ब्रूर शास्त्रामृगमुखस्तदा ॥३८॥
 मयाऽपि न कृता तस्मिन्क्षमा तु भगिनीसुते । सोऽपि शप्तोऽतिवोपादौ मा स्वर्गे ते गतिं किल ॥
 स्वल्पेऽपराधे यस्मान्मा शप्तवानसि पर्वत । तस्मात्तवापि मन्दात्मन्मृत्युलोके स्थितिः किल ४०॥
 पर्वतस्तु गतस्तस्मान्नगराद्विमना भृशम् । अहं वानरवक्त्रस्तु सजातस्तत्क्षणादपि ॥४१॥
 दृष्ट्वा मा वानर क्रूरं राजपुत्री विलक्षणा । विमनाऽस्तीव सजाता वीणाश्रवणलालसा ॥४२॥

न्यास उवाच

ततः किमभवद्ब्रह्मण्यश्चापो निवर्तितः । मानुषस्य पुनर्जातो भवान्ब्रूहि यथाविधि ॥४३॥
 पर्वतं वद गतो भूय सङ्गमो युवयोरभूत् । कदा पुनः कथं सर्वं विस्तरेण वदस्व ह ॥४४॥

नारद उवाच

किं ब्रवीमि महाभाग मायायाश्चरितं महत् । दुःखितोऽहं भूषं तत्र पर्वते रुपिते गते ॥४५॥
 पुनः सेवापराश्रयार्थं राजपुत्री ममाभवत् । गतेऽथ पर्वते कामं स्थितस्तत्रैव सच्चिन् ॥४६॥
 अहं दुःखान्वितो दीनस्तथा वानरवन्मुखः । विशेषेण तु चिन्तार्थं किं मे स्यदिति चिन्तयन् ॥
 सजयोऽथ सुता दृष्ट्वा किञ्चित्प्रकटयौवनम् । विवाहार्थं राजसुतामपृच्छत्सचिव तदा ॥४८॥
 विवाहकालं संप्राप्तं सुताया मम साप्रतम् । योग्यं वरं मम ब्रूहि राजपुत्र सुसनतम् ॥४९॥
 रूपौदार्यगुणैर्युक्तं दूरं सुकुलसंभवम् । विवाहं विधिवत्पुन्यां करोमि किल साप्रतम् ५०॥
 प्रधानस्त्वब्रवीद्राजन् राजपुत्रा ह्यनेकशः । वर्तते भुवि पुन्यास्ते योग्या सर्वगुणान्विता ॥५१॥
 यस्मिन्वचिस्ते राजेंद्र तमाहूय नृपात्मजम् । देहि कन्यां धनं भूरि हस्त्यश्वरयसयुतम् ॥५२॥

नारद उवाच

पितुश्चिकीर्षितं ज्ञात्वा दमयती तदा नृपम् । धान्या मुखेन वाक्यज्ञा तमुवाच रहःस्थितम् ५३॥

घात्र्युवाच

दमयंती महाराज पुत्री ते मामथाब्रवीत् । पितरं ब्रूहि घात्रेयि वचनान्मे सुखान्वितम् ॥५४॥
 मया वृत्तोऽथ मेघावी नारदो महतीयुतः । नादमोहितया कामं नान्यं कोऽपि श्रियो मम ५५॥
 बुरु मे वाञ्छितं तातं विवाहं मुनिना सह । नान्यं वरिष्ये धर्मज्ञ नारद तु पतिं विना ॥५६॥
 मग्नाऽहं नादसिन्धो वै नक्रहीने रसात्मके । अक्षारे सुखसंपूर्णे विमिगिलविवर्जिते ॥५७॥
 इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे षट्षोऽध्यायः ॥ २६ ॥

बालोऽपि सुन्दर गेय श्रुत्वा मुदितमानस । जायते वितु ते वृद्धा ग जानति धिगस्तु तान् ॥
 पिता मे किं न जानाति नारदस्य गुणान्वहन् । द्वितीयं सामगो नास्ति त्रिपु लोकेषु तत्सम ॥२६॥
 तस्मादसौ मया नूनं वृतं पूर्वं समागमात् । पश्चाच्छापवशाज्जातो वानरास्यो गुणाकर ॥२७॥
 कितरा न प्रिया कस्य भवति तुरगानना । गानविद्यासमायुक्ता किं मुखेन वरेण ह ॥२८॥
 पितरं ब्रूहि मे मातवृत्तोऽयं मुनिसत्तम । तस्मात्त्वमाग्रहं त्यक्त्वा देहि तस्मै च मा मुदा ॥

नारद उवाच

इति पुन्या वचं श्रुत्वा राज्ञो राज्ञे न्यवेदयत् । आग्रहं सुन्दरो ज्ञात्वा सुताया नारदे मुने ॥३०॥
 विवाहं कुर्वन् राजेन्द्र दमयत्या द्युमे दिने । मुनिना स च सर्वज्ञो वृत्तोऽसौ मनसाऽनया ॥३१॥

नारद उवाच

इति सचोदितो राज्ञ्या सजयं पृथिवीपति । चकार विधिवत्सर्वं विधिं वैवाहिकं तत ॥३२॥
 एव दारग्रहं कृत्वा वानरास्य परतप । स्थितस्तन्व मनसा दह्यमानेन चान्वहम् ॥३३॥
 यदागच्छद्राजसुतां सेवार्थं मम सतिषौ । अमच दुःखसततस्तदाऽहं वानरानन ॥३४॥
 दमयती तु मा वीक्ष्य प्रफुल्लवदनानुब्रजा । शाकं वानरयक्षत्रत्वात्तन् चकार कदाचन ॥३५॥
 एव गच्छति काले तु सहसा पर्वतो मुनि । कुर्वंस्तीर्थान्पिनेकानि द्रष्टुं मा समुपागत ॥३६॥
 मयाऽतिमानितं प्रेम्णा पूजितश्च यथाविधि । आसीन आसने दिव्ये वीक्ष्य मादुःखितो ह्यभूत् ॥
 कृतदारं वानरास्यं धीनं चिंतातुरं भृशम् । दयावान्मा मुवाचेदं पर्वतो मातुलं कृशम् ॥३८॥
 मया नारद कोपात्स्व दासोऽसि मुनिसत्तम । निष्कृतिं तस्य शापस्य करोम्यद्य निशामय ॥३९॥
 भव स्व चाख्यदत्तो मम पुण्येन नारद । दृष्ट्वा राजसुतां चित्ते कृपा जाता ममाधुना ॥४०॥

नारद उवाच

मयाऽपि प्रवणं चित्तं कृत्वा श्रुत्वाऽस्य भाषितम् । अनुग्रहं कृतं सद्यस्तस्य शापस्य तत्क्षणात् ॥४१॥
 भागिनयं तवाप्यस्तु गमनं सुरसद्यनि । शापस्यानुग्रहं कामं कृतोऽयं पर्वताधुना ॥४२॥

नारद उवाच

जातोऽहं चाख्यदत्तो वचनात्तस्य पश्यत । राजपुत्री तु सतुष्टा मातरं प्राह सत्वरम् ॥४३॥
 मातस्ते सुमुखो जातो जामाता च महाद्युति । वचनात्पर्वतस्याद्यं मुक्तशापो मुनिरभूत् ॥४४॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञ्या कथितं तत्तु राजनि । ययौ द्रष्टुं मुनिं तत्र सजयं प्रीतिमास्तदा ॥४५॥
 धनं समर्पितं राज्ञा सतुष्टेन तदा महत् । मह्यं च भागिनयाय पारिवहं महात्मना ॥४६॥
 एतत्ते सर्वमाख्यातं वर्तनं यत्पुरातनम् । मायाया बलमाहात्म्यं ह्यनुभूतं यथा मया ॥४७॥
 ससारेऽस्मिन्महाभाग मायागुणवृत्तेऽनृते । तनुमृत्तुमुखी नास्ति न भूतो न भविष्यति ॥४८॥

विहस्य भगवास्तत्र जग्राह मम तर्जनीम् । स्तुवन्सरोवरं भूयस्तोरे मामनयत्प्रभुः ॥३८॥
 विश्रम्य तटभागे तु स्निग्धच्छाये मनोहरे । मामुवाच मुने स्नानं कुरु त्व विमले जले ॥३९॥
 पश्चादहं करिष्यामि तडागेऽस्मिन्सुपावने । साधूनामिव चेतासि जलानि निर्मलानि च ॥४०॥
 सुरभीणि परागैस्तु पङ्कजाना विशेषतः । इत्युक्तोऽहं भगवता मुक्त्वा वीणा मृगाजिनम् ॥४१॥
 स्नानाय कृतघोस्तीरे गतः प्रेमसमन्वित । पादौ प्रक्षाल्य हस्तौ च शिखा बद्ध्वा कुशग्रहम् ॥
 कृत्वाचम्य शुचिस्तोये स्नातवानस्मि सञ्जले । यदा तस्मिञ्जले रम्ये स्नातोऽहं पश्यतो हरे ॥४२॥
 विहाय पौरुषं रूपं प्राप्त. स्त्रीत्वमनुत्तमम् । हरिर्गृहीत्वा वीणा मे तथा कृष्णाजिनं शुभम् ॥४३॥
 आरुह्य गरुडं तूर्णं जगाम स्वगृहं क्षणात् । ततोऽहं स्त्रीत्वमापन्नश्चारुभूषणभूषितः ॥४४॥
 तत्क्षणान्मनसो जाता पूर्वदेहस्य विस्मृति । विस्मृतोऽसौ जगन्नाथो महती विस्मृता पुनः ॥४५॥
 संप्राप्य मोहिनीरूपं तडागाक्षिगतो बहि । अपश्यं नलिनीजुष्ट सरस्तद्विमलोदकम् ॥४६॥
 निमेतदिति मनसाऽकरुणं विस्मयं बहु । एव चित्तयमानस्य नारीरूपधरस्य मे ॥४७॥
 सहसा दुष्पर्यं प्राप्तस्तत्र तालध्वजो नृपः । गजाश्वरयवन्दैश्च सयुतो रथसस्थितः ॥४८॥
 युवा भूषणसंवीतो देह्यामिव मन्मथ । वीक्ष्य मा भूपतिस्तत्र दिव्यभूषणभूषिताम् ॥४९॥
 रावाचन्द्रमुखी योषा विस्मयं परमं गत. । पत्रच्छ वाऽसि कल्याणि कस्य पुत्री सुरस्य वा ॥
 मानुषस्य च वा कान्ते गन्धर्वस्योरगस्य च । एकाकिनी कथं बाला रूपयौवनभूषिता ॥५०॥
 विवाहिताऽयं कन्या वा सत्यं यद तुलोचने । किं पश्यसि सुवेशाते तडागेऽस्मिन्सुमध्यमे ॥५१॥
 चिकीर्षितं पिकालाये गृहि मन्मथमोहिनि । भूद्वय भोगान्मरालाक्षि मया सह वृक्षोदरि ॥
 याछितान्मनसा नूनं कृत्वा मा पतिमुत्तमम् ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पण्डस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

इत्युक्तोऽहं तदा तेन राजा तालध्वजेन च । विमृश्य मनमाऽन्यथं तमुवाच विशापते ॥१॥
 राजद्राहं विजानामि पुत्री कस्येति निश्चयम् । पितरौ यव च मे वेन स्यापिता च सरोवरे ॥२॥
 किं करोमि यव गच्छामि कथं मे गुह्यतं भवेत् । निरापाराऽस्मि राजेन्द्र चिनयाति चिकीर्षितम् ॥३॥
 द्वैवमेव यरं राजद्रास्यत्र पौरुषं मम । धर्मजोऽसि महोपाल यथेच्छसि तया कुरु ॥४॥
 तवापीनाऽस्म्यहं भूष न मे कोप्यस्ति पालय । न पिता न च माता च न स्यानं च दापयः ॥५॥
 इत्युक्तोऽसौ मया राजा बभूव भदनातः । अं निरीरय विद्यालक्ष्मीं मेववानि- ॥६॥

नरयानमानयध्वं चतुर्बाह्वं मनोहरम् । आरोहणार्थमस्यास्तु वीक्षेयावरवेष्टितम् ॥७॥
मृदास्तरणसंयुक्तं मुक्ताजातविभूषितम् । चतुरस्रं विशालं च सुवर्णरचिनं शुभम् ॥८॥
तस्य नट्टचनं ध्रुवा भूयाः सत्वरगामिनः । अग्निन्युः शिखिवा दिव्या मर्दये वस्त्रवेष्टिताम् ॥९॥
धातुदोऽहं तदा तस्या तस्य प्रियचिरीयया । मुदिनोऽसौ गृहे नोत्वा मा तदा पृथिवीपति । ॥१०॥
विवाहविनिना राजा दुभे लग्ने दुभे दिने । उभये मे च मा तत्र हुतभुञ्जतिषी ततः ॥११॥
तस्याहं बन्धुभा जाना प्राणैर्म्योऽपि गरीयसी । मौभाग्यमुन्दरोत्येवं नाम तत्र कृतं मम ॥१२॥
रेममाणो मया सार्धं सुगमाप महोपतिः । नानामोगविलासैश्च कामशास्त्रोदितैस्तथा ॥१३॥
राजकार्याणि संत्यज्य क्रीडासक्तो दिवानिशम् । नासौ विवेद गच्छन्तं बालं कामकलारतः ॥१४॥
उद्यानेषु च रम्येषु वापोषु च गृहेषु च । हर्म्येषु वरक्षलेषु क्षीयिकासु वरासु च ॥१५॥
धारणीमदमत्तोऽग्नौ विहरन्पानने दुभे । विसृज्य सर्वकार्याणि मदघीनो बभूव ह ॥१६॥
व्यासाह तेन ससक्ता क्रीडारसवशीकृता । स्मृतावान्पूर्वदेहं न पुनारवं मुनिजन्म च ॥१७॥
मर्मैवायं पतिर्योपाऽहं पत्नीषु प्रिया सती । पट्टराज्ञी विलासज्ञा सफलं शोबितं मम ॥१८॥
इति चिंतयती तस्मिन्नेवमग्ना दिवानिशम् । क्रीडासक्ता सुखे लुब्धा तं स्थिता वशवतिनी ॥१९॥
विस्मृतं ब्रह्मविज्ञानं ब्रह्मज्ञानं च शाश्वतम् । धर्मशास्त्रपरिज्ञानं तदासक्तामनाः स्थिता ॥२०॥
एवं विहरतस्तत्र वर्षाणि द्वादशैव तु । गतानि क्षणवत्कामक्रीडासक्तस्य मे मुने ॥२१॥
जाना गर्भवती चाहं मुदं प्राप नृपस्तदा । कारयामास विधिवद्गर्भसंस्कारकर्म च ॥२२॥
अपृच्छद्दोहदं राजा प्रीणयन्मा पुनः पुनः । नानुवं लज्जमानाऽहं नृपं प्रीतमनरा भृशम् ॥२३॥
सपूर्णे दशमे मासि पुनो जानस्ततो मम । दुभेऽह्नि ग्रहनक्षत्रलग्नताराबलान्विते ॥२४॥
बभूव नृपतेर्गहे पुनजन्ममहोत्सवः । राजा परमसन्तुष्टो बभूव सुतजन्मतः ॥२५॥
सूतकावे मुत वीक्ष्य राजा मुदमवाप ह । अहं भूमिपतेश्चाहं प्रिया भार्या परतप ॥२६॥
ततो वर्षद्वयाते वै पुनर्गर्भो मया धृतः । द्वितीयस्तु सुतो जातः सर्वलक्षणसमुत्तः ॥२७॥
सुधवेति सुतस्याथ नाम चक्रे नृपस्तदा । वीरवर्मेति दुष्प्रेक्ष्य ब्राह्मणैः प्रेरितस्त्वियम् ॥२८॥
एव द्वादश पुत्राश्च प्रसूता भूपसमता । मोहितोऽहं तदा तेषां प्रोत्वा पालनलालने ॥२९॥
पुनरष्ट सुता काले काले जाताः सुरुपिण । गार्हस्थ्ये मे ततः पूर्णं सपत्न सुखसाधनम् ॥३०॥
तेषां दारक्रिया कालं कृता राजा ययोचिता । स्नुषाभिश्च तथा पुत्रं परिवारो महानभूत् ॥३१॥
ततः पोत्रादिसंभूतास्तेऽपि क्रीडारसान्विताः । आसन्नानारसोपेता मोहवृद्धिकरा भृशम् ॥३२॥
कदाचित्सुखमैश्वर्यं कदाचिद्दुःखमद्भुतम् । पुत्रेषु रोगजनितं देहसंतपकारकम् ॥३३॥
परस्परं कदाचित् विरोधोऽभूत्सुदारुणः । पुत्राणां वा वधूनां च तेन सतापसंभवः ॥३४॥

सुखदुःखात्मके घोरे मिथ्याचारकरे भृशम् । संकल्पजनिते क्षुब्धे मग्नोऽहं मुनिसत्तम ॥३५॥
 विस्मृतं पूर्वविज्ञानं शास्त्रज्ञानं तथा गतम् । योपाभावे विलोकोऽहं गृहकार्येषु सर्वथा ॥३६॥
 अहंकारस्तु संजातो भृशं मोहविवर्धकः । एते मे बलिनः पुत्राः स्नुषाः सुकुलसंभवाः ॥३७॥
 एते पुत्राः सुसन्नद्धाः क्रीडन्ति मम वेश्मसु । धन्याऽहं खलु नारीणां संसारेऽस्मिन्नहो भृशम् ॥
 नारदोऽहं भगवता वचितो मायया किल । न कदाचिन्मयाप्येवं चितितं मनसा किल ॥३९॥
 राजपत्नी शुभाचारा बहुपुत्रा पतिव्रता । धन्याऽहं किल संसारे वृष्णैवं मोहितस्त्वहम् ॥४०॥
 अथ कश्चिन्नृपः कामं दूरदेशाधिपो महान् । अरातिभावमापन्नः पतिना सह मानदः ॥४१॥
 हृत्वा सैन्यसमायोगं रथैश्च वारणैर्युतम् । आजगाम कान्यकुब्जे पुरे युद्धमचितयत् ॥४२॥
 वेष्टितं नगरं तेन राक्षसा सैन्ययुतेन च । मम पुत्राश्च पौत्राश्च निर्गता नगरात्तदा ॥४३॥
 संग्रामस्तुमुलस्तत्र हृतस्तीर्णतेन पुत्रैः । हता रणे सुताः सर्वे वैरिणा कालयोगतः ॥४४॥
 राजा भग्नस्तु संग्रामादागतः स्वगृहं पुनः । युतं मया मृताः पुत्राः संग्रामे भृशदार्ढ्ये ॥४५॥
 स हत्वा मे सुतान्पौत्रान्गतो राजा बलाघ्नितः । प्रदमाना ह्यहं तत्र यता समरमण्डले ॥४६॥
 दृष्ट्वा तान्पतितान्पुत्रान्पौत्राश्च दुःखपीडिताः । विललाषाहमायुष्मन्छोबसागरतप्लवे ॥४७॥
 हा पुत्राः क्व गता मेऽद्य हा हतास्मि दुरात्मना । दैवेनातिबलिष्टेन दुर्बारेणातिपापिना ॥४८॥
 एतस्मिन्प्रतरे तत्र भगवान्मधुसूदनः । हृत्वा रूपं द्विजस्यागादृढः परमशोभनः ॥४९॥
 सुयासा वेदधिरकामं मत्समीपं समागतः । मामुवाचातिदीना संव्रन्दमाना रणाजिरे ॥५०॥

प्राक्ष्ण उवाच

किं विदीदसि तन्वां वि भ्रमोऽयं प्रवटीकृतः । मोहेन षोडशालापे पतिपुत्रगृहात्मके ॥५१॥

वा त्वं वत्स्या सुताः केऽमी चित्पात्मगतिं पराम् ।

उत्तिष्ठ रोदनं त्यक्त्वा स्वस्या नयः सुलोचनो ॥५२॥

स्नानं च तिलदानं च पुत्राणां कुरु कामिनि । परलोकागतानां च मर्यादादरणात्तव मे ॥५३॥
 वरं त्वं गर्भदा सीये स्नानं तु न मृते क्वचिन् । मृतानां चित् धन्यानां धर्मसाधयिनिर्णयः ॥५४॥

नारद उवाच

शत्रुवशा तेन विद्वेज्भूतेन प्रविशोपिता । उत्तिष्ठान्न नृतेऽपि दुःखा संभुभिरावृता ॥५५॥
 अस्तौ द्विजश्रेष्ठ भगवान्महामाया । पत्न्याऽपि समररुते सीये परमशोकान् ॥५६॥
 हरिर्मा हृत्वा रूपं पुंशोर्धे गरतिं प्रभु । शोकाऽऽह भगवांश्चिन्तितः प्रवर्तते ॥५७॥

स्नानं कुर्वन् तडागेऽस्मिन्पावने गजगामिनि । त्यज शोकं क्रियाकालः पुनाणं च निरर्थकम् ॥५८॥
कोटिदास्ते मृताः पुत्रा जन्मजन्मसमुद्भवाः । पितरः पतयश्चैव भ्रातरो जामयस्तथा ॥५९॥
केषां दुःखं त्वया कार्यं भ्रमेऽस्मिन्मानसोद्भवे । वितये स्वप्नसदृशे तापदे देहिनामिह ॥६०॥

नारद उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा तीर्थे पुरुषसंज्ञके । प्रविष्टा स्नातुकामाऽहं प्रेरिता तत्र विष्णुना ॥६१॥
मज्जनादेव तीर्थेषु पुमाञ्जातः क्षणादपि । हरिर्वीणा करे कृत्वा स्थितस्तोरे स्वदेहवान् ॥६२॥
उन्मज्ज्य च मया तीरे दृष्टः कमललोचन । प्रत्यभिज्ञा तदा जाता मम चित्ते द्विजोत्तम ॥६३॥
संचिन्तितं मया तत्र नारदोऽहमिहागतः । हरिणा सह स्त्रीभावप्राप्तो मायाविमोहितः ॥६४॥
इति चितापरश्चाहं यदा जातस्तदा हरिः । मामाह नारदागच्छ किं करोषि जले स्थितः ॥६५॥
विस्मितोऽहं तदा स्मृत्वा स्त्रीभावं दारुणं भृशम् । पुनः पुरपभावश्च संपन्नः केन हेतुना ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे पञ्चस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

मा दृष्ट्वा नारदं विप्रं विस्मितोऽश्वौ महीपतिः । क्व गता मम भार्या सा कुनोऽयं मुनिसत्तमः ॥१॥
विललाप नृपस्तत्र हा प्रियेति मुहुर्मुहुः । क्व गता मां परित्यज्य विलपन्तं विप्रयोगिनम् ॥२॥
विना त्वा विपुलश्रोणि वृथा मे जीवितं गृहम् । राज्यं कमलपनाशि किं करोमि शुचिस्मिते ॥३॥
न प्राणा मे बहिर्गन्ति विरटेण तवाधुना । गतो वै प्रीतिघर्मस्तु त्वामृते प्राणधारणात् ॥४॥
विलपामि विशालाक्षि देहि प्रत्युत्तरं प्रियम् । क्व गता सा मयि प्रीतिर्याऽभूत्प्रथमसंगमे ॥५॥
निमग्ना किं जले सुभ्रूमक्षिना मत्स्पर्कच्छपैः । गृहीता वरुणेनाशु मम दोर्भाग्ययोगतः ॥६॥
धन्या सुचारुसर्वांगि या त्वं पुत्रैः समागता । अकृन्मस्तु पुत्रेषु स्नेहस्तेऽमृतभाषिणि ॥७॥
न युक्तमधुना यन्मा विहाय त्रिदिवं गता । विलपन्तं पतिं दीनं पुत्रस्नेहेन यन्निता ॥८॥
उभयं मे गत वान्ते पुत्रस्त्वं प्राणवत्क्षमे । तथापि मरणं नास्ति हि खितस्य भूयं प्रिये ॥९॥
किं करोमि क्व गच्छामि रामो नास्ति महीतले । रामाविरहं दुःखक्षानाति ययुनन्दनः ॥१०॥
विचिन्ता निष्ठुरेण्यत्र विपरीतं कुतश्चुवि । दम्पत्योर्मरणं मित्रं सर्वथा समचित्तयोः ॥११॥
उपकारस्तु नारोणा मुनिभिर्विहितः किल । यदुक्तं धर्मशास्त्रेषु ज्वलनं पतिना सह ॥१२॥
एवं विलपमानं तं राजानं भगवान्हरिः । निवारयामास तदा वचनैर्युक्तियोजितैः ॥१३॥

श्रीभगवानुवाच

किं विधीदसि राजेन्द्र क्व गता ते प्रियाङ्गना । न श्रुतं किं त्वया शास्त्रं न कृतोऽसौ बुधाश्रय ॥१४॥
 का सा कस्त्वं क्व संयोगो वियोगः कीदृशस्तव । प्रवाहरूपे ससारे नृणा नीतरतामिव ॥१५॥
 गृहे गच्छ नृपश्रेष्ठ वृथा ते रुदितेन किम् । संयोगश्च वियोगश्च देवाधीनः सदा नृणाम् ॥१६॥
 अनया सह ते राजसंयोगस्त्वहं संवृतः । भुक्ता त्वया विशालाक्षी सुदरी तनुमध्यमा ॥१७॥
 न दुष्टो पितरावस्थास्त्वया प्राप्ता सरोवरे । काकतालीप्रसंगेन यद्भूतं तत्तथा गतम् ॥१८॥
 मा शोकं कुरु राजेन्द्र कालोऽतिदुरतिक्रमः । कालयोगं समासाद्य भुक्त्व भोगान्गृहे यथा ॥१९॥
 यथाऽऽगता गता सा तु तथैव वरवर्णिनी । यथा पूर्वं तथा तत्र गच्छ कार्यं कुरु प्रभो ॥२०॥
 रुदितेन तवाहं नागमिष्यति कामिनी । वृथा शोचसि पृथ्वीश योगयुक्ते भवाधुना ॥२१॥
 भोगः पालयशादेति तथैव प्रतियाति च । नात्र शोचस्तु कर्तव्यो निष्फले भववर्त्मनि ॥२२॥
 नैकत्र सुखसंयोगो दुःखयोगस्तु नैकतः । घटिकायन्त्रवत्कामं भ्रमणं सुखदुःखयो ॥२३॥
 मनः कृत्वा स्थिर भूप कुर राज्यं यथासुखम् । अथवा न्यस्य दायादे वनं तैव च साप्रतम् ॥२४॥
 दुर्लभो मानुषो देहः प्राणिना दण्डमगुरः । तस्मिन्प्राप्ते तु कर्तव्यं सर्वधैरात्मसाधनम् ॥२५॥
 जिह्वीपत्यरसो राजन्पशुयोनिषु वर्तते । ज्ञानं मानुषदेहे वै नाग्यासु च पुयोनिषु ॥२६॥
 तस्माद्गच्छ गृहं त्यक्त्वा शोचं कान्तासमुद्भवम् ।

मायेयं भगवत्यास्तु यया समोहितं जगत् ॥२७॥

नारद उवाच

इत्युक्तो हरिणा राजा प्रणम्य कमलापतिम् । कृत्वा स्नानविधिं सम्पन्नजगाम निजमन्दिरम् ॥२८॥
 दत्त्वा राज्यं स्वपौत्राय प्राप्य निवेदमद्भुतम् । वनं जगाम भूपालस्तत्त्वज्ञानमवाप च ॥२९॥
 गते राजन्यहं कीदृशं भगवन्तमधोदाजम् । तमश्रुयं जगन्नाथं हृद्यन्तं मां पुन पुनः ॥३०॥
 वदितोऽहं त्वया देव ज्ञातं मायाबलं महत् । स्मरामि चरितं सर्वं स्त्रीदेहे यत्कृतं मया ॥३१॥
 मृहि मे देवदेवेश प्रविष्टोऽहं सरोवरे । विपतं पूर्वविज्ञानं स्नानादेव कथं हरे ॥३२॥
 योषिदेहं गमाराद्य मोहितोऽहं जगद्गुरो । पतिं प्राप्य नृपश्रेष्ठ कुलोमी यागयं यथा ॥३३॥
 मनस्तदेव तन्विचरं देहं स च पुरातनः । लिङ्गं तदेव देवेश स्मृतेर्नास्तः कथं हरे ॥३४॥
 विस्मयोऽयं महामेऽत्र ज्ञानार्थं प्रति प्रभो । कथयाद्य रमाजान्तं कारणं परमं ॥ यत् ॥३५॥
 मारीदेहं मया प्राप्य मुक्ता भोगा त्वनेकदाः । मुरापातं शृणुं नित्यं विपिहीनं च मोक्षगम् ॥३६॥
 मया तदेव म ज्ञातं मारदोऽहमिति स्फुटम् । जानाम्यद्य यथा सर्वं विविक्तं म तया तदा ॥३७॥

विष्णुरुवाच

पश्य नारद मायावी विलासोऽय महामते । देहेषु सर्वजतूना दशाभदा ह्यनेकश ॥३८॥
जाग्रत्स्वप्नसुषुप्तिश्च तुरीया देहिना दशा । तथा देहान्तर प्राप्ते सन्देह कोदृश पुन ॥३९॥
सुप्तो नरो न जानाति न शृणोति वदत्यपि । पुन प्रबुद्धो जानाति सर्वं ज्ञातमरोपत ॥४०॥
निद्रया चात्मते चित्तं भवति स्वप्नसमवा । नानाविधा मनोभेदा मनोभावा ह्यनेकश ॥४१॥
गजो मा हन्तुमायाति न शक्तोऽस्मि पलायन । किं करोमि न मे स्थान यत्र गच्छामि सत्वर ॥
पितामह स्वप्ने पश्यति स्वगृहागतम् । सयोगस्तेन वार्ता च भोजन सह गम्यते ॥४३॥
प्रबुद्धं खलु जानाति स्वप्ने दृष्टं सुखामुगम् । स्मृत्वा सर्वजनेभ्यस्तु विस्तरात्प्रवदत्यपि ॥४४॥
स्वप्ने कोऽपि न जानाति भ्रमोऽयमिति निश्चय । यथा तथैव विभवो मायाया दुर्गम किल ॥४५॥
नाहं नारद जानामि पारम्परमदुर्घटम् । गुणानां किल मायाया नैव शम्भुर्न पद्यज ॥४६॥
कोऽप्यो ज्ञातुं सुमर्योऽमून्मानवो मन्दधी पुन । मायागुणपरिज्ञानं न कस्यापि भवदिह ॥४७॥
गुणत्रयकृतं सर्वं जगत्स्थावरजङ्गमम् । विना गुणैर्न ससारो वर्तते किञ्चिदप्यद ॥४८॥
अहं सत्त्वप्रधानोऽस्मि रजस्तमसमन्वित । न कदाचित्त्रिभिर्होनो भवामि भुवनेश्वर ॥४९॥
तथा ब्रह्मा पिता तेऽयं रजोमुख्य प्रकीर्तित । तम सत्त्वसमायुक्तो न ताम्यामुज्जितं किल ॥५०॥
शिवस्तथा तमोमुख्यो रज सत्त्वसमावृत । गुणत्रयविहीनस्तु नैव कोऽपि मया श्रुत ॥५१॥
तस्मान्मोहो न कर्तव्य ससारेऽस्मिन्मुनोश्चर । मायाविनिर्मितेऽसारेऽपारे परमदुर्घटे ॥५२॥
दृष्ट्वा माया त्वयाऽयं भुक्ता भोगा ह्यनेकश । किं पृच्छसि महाभाग तस्याश्रितमद्भुतम् ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठस्कन्धे त्रिंशोऽध्याय ॥ ३० ॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

निशामय महाराज ब्रवीमि विस्तदासारम् । माहारम्य सतु मायाया नारदात्तु मया श्रुतम् ॥१॥
मया पुनर्मुनि पृष्ठो नारद सर्ववित्तम । श्रुत्वा कथा मुनेस्तस्य नागदेहसमुद्भवाम् ॥२॥
ब्रूहि नारद पश्चात्किं कथितं हरिणा तदा । क्व गतश्च जगन्नाथो भवता सह माधव ॥३॥

नारद उवाच

इत्युक्त्वा भगवास्तस्मिन्स्तब्धगोष्ठिमनोहरे । आरुह्य गरुडं गन्तुं वैकुण्ठे च मनो दधे ॥४॥
मामुवाच रमाकान्तो यथेष्टं गच्छ नारद । एहि वा मम स्त्रीव त्वं यथा रुचिं तया कुह ॥५॥

ब्रह्मलोकं तत्राहमापृच्छ धर्ममुदनम् । भगवानपि देवेशस्तत्क्षणान्न रुडासनः ॥६॥
 वैकुण्ठमगमत्पूर्णं मामादिश्य मया सुखम् । ततोऽहं पितृसदनं गतो याते जनार्दने ॥७॥
 चित्तयन्सकलं दुःखं सुखं च परमाद्भुतम् । गत्वा प्रणम्य पितरं स्थितो यावत्पुरः पितुः ॥८॥

तावत्पृष्ठो मुने पित्रा बोध्य चित्तातुरं तु माम् ।

ब्रह्मोवाच

यव गतोऽसि महाभाग कस्माच्चित्तातुरः सुत ॥९॥

स्वस्थं नैवाद्य पश्यामि मनस्ते मुनिसत्तम । केनापि वचितोऽसि त्वं दृष्टं वा किञ्चिदद्भुतम् ॥
 विपण्णं गतविज्ञानं पश्यामि त्वा कथं सुत ।

नारद उवाच

इति पृष्टस्तदा पित्रा वृत्त्या समुपवेश्य च ॥११॥

तमद्भुवं स्ववृत्तान्तं मायावलसमुद्भवम् । वंचितोऽहमपि कामं विष्णुना प्रभविष्णुना १२॥
 स्त्रीभावङ्गमितः कामं वर्षाणि सुबहून्यपि । अनुभूतं महदुत्तं पुत्रशोकसमुद्भवम् ॥१३॥
 प्रबोधितोऽहं तेनैव मुदुवाक्यमाभूतेन च । पुनः परोवरे स्नात्वा जातोऽहं नारदः पुमान् १४॥
 किमेतत्कारणं ब्रह्मन् यन्मोहमगमं तदा । विस्मृतं पूर्वविज्ञानं तन्मयस्तरसा कृतः ॥१५॥
 एतन्मायावलं ब्रह्मन् जानेऽहं दुरत्ययम् । ज्ञानहानिकरं जातं मूलं मोहस्य विस्फुटम् ॥१६॥
 अनुभूतं मया सम्प्रज्ञातं सर्वं दुर्भागुभम् । कथं त्वं जितवास्तात तमुपायं वदस्व मे ॥१७॥

नारद उवाच

विनतोऽसौ मया पाठा प्रीतिपूर्वमतः परम् । मामुवाच स्मितं कृत्वा पिता मे वासवीमुत १८॥

ब्रह्मोवाच

दुर्जयैषा सुरैः सर्वैर्मुनिभिश्च महात्मभिः । तापगेर्ज्ञानयुक्तैश्च योगिभिः पदनाशनैः ॥१९॥
 ना हंता सर्वथा शक्तुं शक्तो माया महाबलम् । विष्णुर्जातुं न शक्त्य तथा दम्भुरमापतिः ॥२०॥
 दुर्गाया सा महाभाया सृष्टिस्थित्यतारिणी । बालवर्मस्यभावाद्यनिमित्तकारणवृत्ता ॥२१॥
 शोक्तं मा शूरा मेपाविष्मन् मायामहाबले । न चैव विस्मयः कार्यो ययं सर्वे विमोहिताः ॥२२॥

नारद उवाच

पिनेत्युत्तरतदा ध्यायन् तमापृच्छ च गतस्मयः । आगतोऽभ्यन्तं पश्यन्वीक्षीर्यानि च वरानि वै २३॥

तस्मात्त्वमपि सन्त्यज्य मोहं कौरवनाशजम् । कालक्षय सुखासीन स्थानेऽस्मिन्कुरु सत्तम ॥२४॥
अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म क्षुभाशुभम् । निश्चयं हृदये कृत्वा विचरस्व यथासुखम् ॥२५॥

न्यास उवाच

इत्युक्त्वा नारदो राजन्गतो मां प्रतिबोध्य च । अहं तच्चित्तयन्वाक्यं यदुक्तं मुनिना तदा ॥२६॥
स्थितं सरस्वतोतीरे कल्पे सारस्वते वरे । कालातिवाहनायैतत्कृतं भागवतं मया ॥२७॥
पुराणमुत्तमं भूय सर्वसंशयनाशनम् । नानास्थानसमायुक्तं वेदप्रामाण्यसंश्रितम् ॥२८॥
सदिहोऽत्र न कर्तव्यं सर्वथा नृपसत्तम । यथेन्द्रजालिकं कश्चित्पाचाली दारवी करे २९॥
कृत्वा नर्तयते कामं स्वेच्छया वशवर्तिनीम् । तथा नर्तयते मामा जगत्स्यावरजगमम् ॥३०॥
ब्रह्मादिस्तद्वर्षत सदेवासुरमानुषम् । पञ्चेन्द्रियसमायुक्तं मनश्चित्तानुवर्तनम् ॥३१॥
गुणास्तु कारणं राजन्सर्वेषां सर्वथा त्रयं । कार्यकारणसमुक्तं भवतीति विनिश्चय ॥३२॥
मिन्नमिन्नस्वभावास्ते गुणा मायासमुद्भवा । शातो घोरस्तथा मूढस्त्रयस्तु विविधा यत ॥३३॥
तत्समेतं पुमानित्यतद्विहीनं कथं भवेत् । न भवत्येवं ससारे रहितस्तत्तुमि पट ॥३४॥
तथा गुणैर्लिभिर्हीनो न देहोति विनिश्चय । देवदेहो मनुष्यो वा तिरश्चो वा नराधिप ॥३५॥
गुणैर्विरहितो न स्यान्मूढिहीनो घटो यथा । ब्रह्मा विष्णुस्तथा रुद्रस्त्रयश्चामी गुणाश्रया ॥३६॥
कदाचिरप्रीतियुक्तास्ते तथाऽप्रीतियुक्ता पुनः । तथा विपादयुक्तास्ते भवति गुणयोगतः ॥३७॥
ब्रह्मा कदाचित्सत्त्वस्त्यस्तदा शातं समाधिमान् । प्रीतियुक्तो भवेत्सर्वभूतेषु ज्ञानसयुतः ॥३८॥
पुनः सत्त्वविहीनस्तु रजोगुणसमावृतः । तदा भवेद्घोररूपं सर्वत्राप्रीतिसयुतः ॥३९॥
यदा तमोगुणाविष्टो बाहुल्येन भवद्विधिः । तदा विपादसम्पन्नो मूढो भवति नायथा ॥४०॥
माघवोऽपि सदा सत्त्वसंश्रितः सर्वथा भवेत् । यदा शातं प्रीतियुक्तो भवेज्ज्ञानसमन्वितः ॥४१॥
स एव रजजाधिपयादप्रीतिसयुतो भवेत् । घोरश्च सर्वभूतेषु गुणाधीनो रमारतिः ॥४२॥
रुद्रोऽपि सत्त्वसयुक्तः प्रीतिमाञ्छातिमा भवेत् । रजोनिमीलितं सोऽपि घोरं प्रीतिविवर्जितं ४३॥
तमोगुणयुतं सोऽपि मूढो विपादयुग्मवेन । एते यदि गुणाधीना ब्रह्मविष्णुहरादयः ॥४४॥
सूर्यवशोद्भवास्तद्वत्सोमवशमवा अपि । मन्वादयश्च ये प्राक्षात्रनुर्दशयुगे युगे ॥४५॥
अन्येषां चैव वा वार्ता ससारेऽस्मिन्पुनस्तमः । मायाधीनं जगत्सर्वं सदेवासुरमानुषम् ॥४६॥
तस्मादाजगत् कर्तव्यं सदहोऽत्र कदाचन । देहो मायापराधीनश्चेष्टते तदनुशानुग ॥४७॥
सा च मामा परे तत्त्वे सविट्रूपेऽपि गर्वदा । तदधीना प्रेरिता च तन जीवेषु सवदा ॥४८॥
ततो मायाविशिष्टा ता सविद परमेस्वरिणम् । मायेद्वरो भगवतो सच्चिदानन्दरूपिणीम् ॥४९॥
ध्यायेत्तयाराऽऽयमेकं प्रणमेच्च जपेदपि । तेन सा सदया भूत्वा मोचयत्येव देहिनिम् ॥५०॥

स्वमाया सहरत्येव स्वानुभूतिप्रदानत । भुवन खलु माया स्यादीश्वरी तस्य नायिका ॥५१॥
 भुवनेशी तत प्रोक्ता देवी त्रैलोक्यमुन्दरी । तद्रूपे यदि सक्त स्याच्चित्त भूमिपते सदा ॥५२॥
 मायया किं भवेत्तत्र सदसद्भूतया नृप । तस्मान्मायानिरासार्यं नायद्वं देवतातरम् ॥५३॥
 समर्थं तु विना देवी सच्चिदानन्दरूपिणीम् । तमोराशिं नाशयितुं शक्त नैव तमो भवेत् ॥५४॥
 किंतु भानुप्रभाचन्द्रविद्युद्बल्लिप्रभादयः । तस्मात्मायेश्वरीमभ्या स्वप्रकाशा तु सविदम् ॥५५॥
 आराधयेदतिप्रोत्था मायागुणनिवृत्तये । इति सम्यग्मयाऽऽख्यात वृत्रासुरवघादिकम् ॥५६॥
 यत्पृष्ट राजशार्ङ्गं किमयच्छ्रोतुमिच्छसि । पूर्वार्धोऽयं पुराणस्य कथितस्तव सुव्रत ॥५७॥
 यत्र देव्यास्तु महिमा विस्तरेणोपपादित । एतद्ब्रह्मस्य श्रीमातुर्न देय यस्मै वस्यचित्त ॥५८॥
 देय भक्ताय शास्ताय देवीभक्तिरताय च । शिष्याय ज्येष्ठपुत्राय गुरुभक्तिमुत्ताय च ॥५९॥
 इदमखिलव्यानां सारभूत पुराणं निखिलनिगमतुल्यं सप्रमाणानुविद्धम् ।
 पठति परमभाषाद्यं शृणोतीह भक्त्या स भवति धनवान्धै ज्ञानवानामनवोऽन ॥६०॥
 इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे पट्टस्कन्धे मगवत्तीमाहाम्य एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

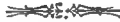
वेदाष्टवसुभूसख्यै (१८८४) पद्यंभ्यासकृतै शुभं ।

देवीभागवतस्यास्य पट्टस्कन्ध समाप्तवान् ॥

समाप्तोऽयं पट्टः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः.

श्रीमद्देवीभागवतम्

सप्तमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

सूत उवाच

श्रुत्वा तापसादिभ्यः कथा राजा मुदाञ्चित । व्यास प्रपञ्च धर्मात्मा परीक्षितसुत पुन ॥१॥

जनमेजय उवाच

स्वामिन्सूर्यान्वयानां च राज्ञा वशस्य विस्तरम् । तथा सोमान्वयानां च श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥२॥

कथयानप्य सर्वज्ञ कथा पापप्रणाशिनीम् । चरित भूपतीनां च विस्तराद्भगवोर्दयी ॥३॥

ते हि सर्वे पराशक्तिमन्त्रा इति मया श्रुतम् । देवीभक्तस्य चरित शृण्वन्कोऽस्ति विरक्तिभाक् ॥

इति राजर्षिणा पृष्ठो व्यास सत्यवतीसुत । तमुवाच मुनिश्रेष्ठ प्रसन्नवदनो मुनि ॥५॥

व्यास उवाच

निशामय महाराज विस्तराद्भदतो मम । सोमसूर्यान्वयानां च तथाऽन्येषां समुद्भवम् ॥६॥

विष्णोर्नाभिः सरोजार्द्रं ब्रह्माऽमूच्यतुरानन । तपस्तप्त्वा समाराध्य महादेवो मुदुर्गमात् ॥७॥

तया दत्तवरो धाता जगत्कर्तुं समुद्यत । नाशक मानुषो सृष्टि कर्तुं लोकपितामह ॥८॥

विचित्र्य बहुधा चित्ते सृष्टपर्यं चतुरानन । न विस्तार जगामाशु रचितापि महात्मना ॥९॥

“ससर्ज मानसान्पुत्रान्सप्तसहस्रान्प्रजापति” । मरुचिरगिराऽग्निश्च वशिष्ठ पुलह क्रतु ॥

पुलस्त्यश्चेति विख्याता सर्वतः मानसा सुता ॥१०॥

रदो रोषात्ममुद्रोऽभ्युत्थगाद्भारदोऽभवत् । दर्शोगुह्यतयाऽन्यपि मानसा सप्तकादय ॥११॥

चामागुष्ठाक्षपत्नी जाता सर्वांगसुन्दरी । वीरिणी नाम विख्याता पुराणेषु महीपते ॥१२॥
असिक्नोति च नाम्ना सा यस्या जातोऽय नारदः । देवपिप्रवरः कामं ब्रह्मणो मानसः सुतः ॥१३॥

जनमेजय उवाच

यत्र मे संशयो ब्रह्मन् यदुक्तं भवता वचः । वीरिण्या नारदो जातो दक्षादिति महातपाः ॥१४॥
कथं दक्षस्य पत्न्या तु वीरिण्या नारदो मुनिः । जातो हि ब्रह्मणः पुत्रो घर्मज्ञस्तापसोत्तमः ॥१५॥
विचित्रमिदमाख्यातं भवता नारदस्य च । दक्षाज्जन्मास्य भार्यायां तद्वदस्य सविस्तरम् ॥१६॥
पूर्वदेहः कथं मुक्तः शापात्कस्य महात्मना । नारदेन बहुज्ञेन कस्माज्जन्म कृतं मुने ॥१७॥

व्यास उवाच

ब्रह्मणाऽसौ समादिष्टो दक्षः सृष्ट्यर्थमादितः । प्रजाः सृजेति सुमृशं वृद्धिहेतोः स्वयंभुवा ॥१८॥
ततः पञ्चसहस्राश्च जनयामास वीर्यवान् । दक्षः प्रजापतिः पुत्रान्वीरिण्या बलवत्तरान् ॥१९॥
दृष्ट्वा ताभ्यारदः पुत्रान्सर्वान्वर्धयिपुत्रप्रजाः । उवाच प्रहसन्वाचं देवर्षिः कालनोदितः ॥२०॥
भुवः प्रमाणमज्ञात्वा स्तपुकामाः प्रजाः कथम् । लोकानां हास्यतां यूयं गमिष्यथ न संशयः ॥२१॥
पृथिव्या वै प्रमाणं तु ज्ञात्वा कार्यः समुद्यमः । कृतोऽसौ सिद्धिमायाति नान्यथेति विनिश्चयः ॥२२॥
बालिशा वत यूय वै यद्यज्ञात्वा भुवस्तलम् । समुद्यताः प्रजाः कर्तुं कथं सिद्धिर्भविष्यति ॥२३॥

व्यास उवाच

नारदेनैवमुक्तास्ते हर्यश्वा दैवयोगतः । अन्योन्यमूचूः सहसा सम्प्रगाहू मुनिः किल ॥२४॥
ज्ञात्वा प्रमाणमुर्ध्वास्तु सुखं सक्षयामहे प्रजाः । इति संचिंत्य ते सर्वे प्रयाताः प्रेक्षितुं भुवः ॥२५॥
तलं सर्वं परिज्ञातुं वचनान्नारदस्य च । प्राच्या केचिद्रताः कामं दक्षिणस्या तथापरे ॥२६॥
प्रतीच्यामुत्तरस्या तु कृतोत्साहाः समततः । दक्षः पुत्रांगतान्दृष्ट्वा पीडितस्तु शुचा मृगम् ॥२७॥
अन्यान्नुत्पादयामास प्रजायं कृतनिश्चयः । तैऽपि तत्रोद्यताः कर्तुं प्रजार्थमुद्यमं सुता ॥२८॥
नारदः प्राह तान्दृष्ट्वा पूर्वं यद्वचनं मुनि । बालिशा वत यूयं वै यद्यज्ञात्वा भुवः किल ॥२९॥
प्रमाणं तु प्रजाः कर्तुं प्रवृत्ताः केन हेतुना । श्रुत्वा वाक्यं मुनेस्तेऽपि मत्वा सत्पं विमोहिताः ॥
जग्मुः सर्वे यथापूर्वं भ्रातरश्चलितास्तथा । तान्मुनान्प्रस्थितान्दृष्ट्वा दक्षः कोपसमन्वितः ॥३१॥
शशाप नारद रोपात्पुत्रशोकसमुद्भवात् ।

दक्ष उवाच

नाशिता मे सुता यस्मात्तस्मान्नाशमवाप्नुहि ॥३२॥
पापेनानेन दुर्बुद्धे गर्भवाशं व्रजेति च । पुत्रो मे भव कामं त्वं यतो मे भ्रंशिताः सुताः ॥३३॥
इति शप्तस्ततो जातो वीरिण्या नारदो मुनिः । पटिर्मूयोऽसृजत्कन्या वीरिण्यामिति नः श्रुतम् ॥३४॥

शोकं विहाय पुत्राणां दक्षं परमधर्मवित् । तासां त्रयोदशं प्रादात्कश्यपाय महात्मने ॥३५॥
 दशं धर्माय सोमाय सप्तविंशतिं भूपते । द्वे चैव भृगवे प्रादाच्चतस्रोऽरिष्टनेमिने ॥३६॥
 द्वे चैवागिरसे कन्ये तथैवागिरसे पुनः । तासां पुत्राश्च पौत्राश्च देवाश्च दानवास्तथा ॥३७॥
 जाता बलसमायुक्ता परस्परविरोधकाः । रागद्वेषान्विता सर्वे परस्परविरोधिनः ॥

सर्वे मोहावृता शूरा ह्यभवत्प्रतिमायिनः ॥३८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

ममाख्याहि महाभाग राज्ञा वशं सविस्तरम् । सूर्यावयवप्रसूतानां धर्मज्ञानां विशेषतः ॥१॥

ठ्यास उवाच

शृणु भारत वक्ष्यामि रविचक्षस्य विस्तरम् । यथा श्रुतं मया पूर्वं नारदादुपि सत्तमात् ॥२॥
 एकदा नारदः श्रीमां सरस्वत्यास्तत्रे क्षुभः । आजगामाश्रमे पुण्ये विचरन्स्वेच्छया मुनिः ॥३॥
 प्रणम्य शिरसा पादौ तस्याग्रं सस्थितस्तदा । तसंस्तस्यासनं दत्त्वा कृत्वाहंमपादरात् ॥४॥
 विधिवत्पूजयित्वा तमुक्तवाचकं त्विदम् । पावितोऽहं मुनिश्रेष्ठ पूज्यस्यागमनं वै ॥५॥
 कथां कथय सर्वज्ञ राज्ञा चरितसंयुताम् । राजानो यस्मादख्याता सप्तमेऽस्मिन्मनो कुले ॥६॥
 तेषामुत्पत्तिरनुला चरितं परमाद्भुतम् । श्रोतुं कामोऽस्म्यहं ब्रह्मन्मूर्खवशस्य विस्तरम् ॥७॥
 समाख्याहि मुनिश्रेष्ठ सभासम्भासपूर्वकम् । इति पृष्टो मया राजनारद परमार्थवित् ॥८॥

उवाच प्रहसं प्रीतः समाभाष्य मुदाऽन्वयम् ।

नारद उवाच

शृणु सत्यवतीसूनो राजा वक्षमनुत्तमम् ॥९॥

पावनं कर्णसुखदं धर्मज्ञानादिमिदं युतम् । ब्रह्मा पूर्वं जगत्कर्ता नाभिपक्वजसम्भवः ॥१०॥
 विष्णोरिति पुराणेषु प्रसिद्धं परिकीर्तितं । सर्वज्ञं सर्वकर्तासौ स्वयम् सर्वशक्तिमान् ॥११॥
 तपस्तप्त्वा विधात्मा वर्षाणामयुतं पुरा । सृष्टिकामं शिवा ध्यात्वा प्राप्य क्षन्तिमनुत्तमाम् ॥
 पुत्रानुत्पादयामास मानसाञ्छुभलक्षणान् । मरीचिं प्रयितस्तपामभवत्सृष्टिर्मणिं ॥१३॥
 तस्य पुत्रोऽतिविख्यातः कश्यपः सर्वसम्मतः । त्रयोदशैव तस्यासंभार्या दण्डमुता विलः ॥१४॥
 देवा सर्वे समुत्पन्ना दित्या यक्षाश्च पन्नगाः । पञ्च पक्षिणश्चैव तस्मात्सृष्टिन्तु काश्यपो ॥१५॥
 दवानां प्रयितः सूर्यो विवस्वान्नाम तस्य तु । तस्य पुत्रः स विख्यातो वैवस्वतमनुत्तमः ॥१६॥

तस्य पुनस्तथेक्षाकु. सूर्यवंशविवर्धन । नवाभवन्सुतास्तस्य मनोरिक्ष्वाकुपूर्वजाः ॥१७॥
 तेषां नामानि राजेन्द्र शृणुष्वैकमनाः पुनः । इक्ष्वाकुरथ नाभागो घृष्टः शर्यातिरेव च ॥१८॥
 नरिष्यन्तस्तथा प्राशुर्नृगो दिष्टश्च सप्तमः । कश्यपश्च पृषधश्च नवैते मानवाः स्मृताः ॥१९॥
 इक्ष्वाकुस्तु मनोः पुत्रः प्रथमः समजायत । तस्य पुनश्चतुर्णां चासीज्ज्येष्ठो विकुक्षिरात्मवान् २०॥
 नवानां वंशविस्तारं संक्षेपेण निशामय । शूराणां मनुपुत्राणां मनोरंतरजन्मनाम् ॥२१॥
 नाभागस्य तु पुनोऽभूद्वंदरोपः प्रतापवान् । धर्मज्ञः सत्यसंधश्च प्रजापालनतत्परः ॥२२॥
 घृष्टात्तु घाष्टकं क्षत्रं ब्रह्माभूतमजायत । संग्रामकातरं सम्यग्ब्रह्मकर्मरतं तथा ॥२३॥
 शर्यातिस्तनयश्चाभूदानर्तो नाम विद्युतः । सुकन्या च तथा पुत्री रूपलावण्यसंयुता ॥२४॥
 च्यवनाय सुता दत्ता राजाऽन्यथाय सुन्दरी । मुनिः सुलोचनो जातस्तस्या शीलगुणेन ॥२५॥

विहितो रविपुत्राभ्यामश्विम्यामिति नः श्रुतम् ।

जनमेजय उवाच

सदेहोऽयं महान्ब्रह्मन्कथाया कथितस्त्वया ॥२६॥

यद्राज्ञा मुनयेऽन्याय दत्ता पुत्री सुलोचना । कुर्यात् गुणहीना वा नारी लक्षणवर्जिता ॥२७॥
 पुत्री यदा भवेद्राज्ञा तदाधाय प्रयच्छति । ज्ञात्वाधं सुमुखी कस्माद्दत्तवान्पुत्रसप्तमः ॥२८॥
 कारणं ब्रूहि मे ब्रह्मन्पुत्राहोऽस्मि सर्वदा ।

सूत उवाच

इति राज्ञो वचः श्रुत्वा परीक्षितसुतस्य वै ॥२९॥

द्वैपायनः प्रसन्नात्मा तमुवाच हसिन्नव ।

व्यास उवाच

वैदस्वतसुतः श्रीमाञ्छर्यातिर्नाम पार्थिवः ॥३०॥

तस्य स्त्रीणां सहस्राणि चत्वार्यासन्परिग्रहा । राजपुत्र्यः सरूपाश्च सर्वलक्षणसंयुताः ॥३१॥
 पत्न्यः प्रेमयुताः सर्वाः प्रिया राज्ञः सुसंयुता । एका पुत्री तु तासां वै सुकन्या नाम सुन्दरी ॥३२॥
 पितुः प्रिया च मातृणां सर्वासां चारुहासिनी । नगरान्नातिदूरेऽभूत्सरो गानससन्निभम् ॥३३॥
 वद्धसोपानमार्गं च स्वच्छपानीयपूरितम् । हंसकारंढवाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितम् ॥३४॥
 दात्यूहसारसाकीर्णं सर्पपक्षीगणावृतम् । पंचधा कमलोपेतं चंचरीकमुसेवितम् ॥३५॥
 पार्यतश्च द्रुमाकीर्णं वेष्टितं पादपैः शुभैः । सालस्तमालैः सरलैः पद्मापाशोऽकमंडितम् ॥३६॥
 बटाश्वत्थकंदवैश्च कदलीखंडराजितम् । जंबीरवीजपूरैश्च खजूरैः पनसैस्तथा ॥३७॥
 अमुर्वैर्नारिवैलैश्च वेतकैः काचनद्रुमैः । यूषिकाजालकैः शुभ्रैः संवृतं मल्लिकागणैः ॥३८॥

जंवाभ्रतितिणीभिश्च करंजकुटजावृतम् । पलाशनिवक्षदिरवित्त्वामलकर्मद्वितम् ॥३९॥
 बभूव कोकिलारावः केकास्वनविराजितम् । तत्समीपे क्षुभे देशे पादपाना गणावृते ॥४०॥
 भार्गवश्च्यवनः शातस्तापसः संस्थितो मुनिः । ज्ञात्वाऽसौ विजनं स्थानं तपस्तेपे समाहितः ॥४१॥
 कृत्वा द्वादसनं मौनमाधाय जितमास्तः । इन्द्रियाणि च सम्यग् त्यक्त्वा हारस्तपोनिधिः ॥४२॥
 जलपानादिरहितो ध्यायन्नास्ते परात्रिचाम् । सवल्मीकोऽभवद्राजल्लताभिः परिवेष्टितः ॥४३॥
 कालेन महता राजन्समाकोणं पिपीलिकैः । तथा स संवृतो घोरान्मूर्त्तिपण्ड इव सर्वतः ॥४४॥
 कदाचित्स महीपालः कामिनोगणसंवृतः । आजगाम सरो राजनिवहर्तुमिदमुत्तमम् ॥४५॥
 शर्यातिः सुन्दरो बृहदसंयुतः सलिलेऽमले । क्रीडासक्तो महीपालो बभूव कमलाकरे ॥४६॥
 सुकन्या वनमासाद्य विजहार सखीवृता । सुमनासि विचिन्वन्ती चञ्चला चञ्चलोपमा ॥४७॥
 मर्षाभरणसंयुक्ता रणच्चरणनूपुरा । चक्रममाणा बल्मीकं च्यवनस्य समाददत् ॥४८॥
 क्रीडासक्तोपविष्टा सा बल्मीकस्य भगीपतः । ददर्श चास्य रघौ वै खद्योते इव ज्योतिषी ॥४९॥
 किमेतदिति संचिन्त्य समुद्रतुं मनो दधे । गृहीत्वा कटकं तीक्ष्णं स्वरमाणा कुशोदरी ॥५०॥
 सा दृष्ट्वा मुनिना बाला समीपस्था पृथोद्यमा । विचरन्ती सुकेशाता मन्मथस्यैव कामिनी ॥५१॥
 सा बोध्य सुदती तत्र क्षामकटस्तपोनिधिः । तामभापत कल्याणी किमेतदिति भार्गवः ॥५२॥
 दूर गच्छ विशालाक्षि तापसोऽहं यरानने । मा भिदस्वाद्य बल्मीकं कटकेन कुशोदरि ॥५३॥
 तेनेदं प्रीक्ष्यमानापि सा चास्य न शृणोति वै । किमु खल्विदमित्युक्त्वा निविभेदास्य लोचने ॥५४॥
 दिवैन मोदिता भित्त्वा जगाम नृपकन्यका । क्रीडन्ती शङ्कमाना सा किं कृतं तु मयेति च ॥५५॥
 चुक्रोध स तथा विद्वनेन्रः परममग्युमान् । वेदनाभ्यदितः कामं परित्यापं जगाम ह ॥५६॥
 दृष्ट्वमूत्रनिरोधोऽभूत्सैनिकानां तु तत्क्षणात् । विशेषेण तु भूपस्य सामात्यस्य समंततः ॥५७॥
 गजोष्टनृणाणां च सर्वेषां प्राणिना तदा । ततो रद्वे शङ्कमूत्रे शर्यातिर्दुःखितोऽभवत् ॥५८॥
 सैनिकैः कथितं तस्मै दृष्ट्वमूत्रनिरोधनम् । चितयामास भूपालः कारणं दुःखसंमये ॥५९॥
 विचिन्त्याह ततो राजा सैनिवान्स्वजनास्तथा । गृहभागस्य चितार्तः वेनेद दुष्कृतं कृतम् ॥६०॥
 मरुत पश्चिमे भागे धनमप्ये महातपाः । च्यवनस्तापसस्तत्र तपश्चरति दुश्चरम् ॥६१॥
 वेनाप्यपकृतं तत्र तापनेऽग्निसमप्रभे । तस्मात्पीडा समुत्पन्ना सर्वेषामिति निश्चयः ॥६२॥
 तपोवृद्धस्य बृद्धस्य वरिष्ठस्य विशेषतः । वेनाप्यपकृतं मन्ये भार्गवस्य महात्मनः ॥६३॥
 ज्ञातं वा यदि याऽज्ञातं तस्येदं फलमुत्तमम् । कैश्च दुष्टैः कृतं तस्य हेलनं तापसस्य ह ॥६४॥
 इति पृष्टास्तमुचुस्ते सैनिका वेदनादिता । मनोवाक्यायजनितं न विषोऽपकृतं वयम् ॥६५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

न्यास उवाच

इति पप्रच्छ तान्सर्वात्राजा चिंताकुलस्तथा । पर्यृच्छत्सुहृदगं साम्ना चोग्रतयाऽपि च ॥१॥
 पीडयमानं जनं वीक्ष्य पितरं दुःखितं तथा । विचिन्त्य शूलभेदं सा सुकन्या चेदमब्रवीत् ॥२॥
 वने मया पितस्तन वल्मीको वीरुधावृतः । क्रीडत्या । सुदृढो दृष्टश्छिद्रद्वयसमन्वितः ॥३॥
 तत्र खद्योतवह्नीसज्योतिषी वीक्षिते मया । सूच्या विद्धे महाराज पुनः खद्योतशंकया ॥४॥
 जलविलम्बा तदा सूची मया दृष्टा पितः किल । हाहेति च श्रुतः शब्दो मदो वल्मीकमध्यतः ॥५॥
 तदाहं विस्मिता राजन्किमेतदिति शंकया । न जाने किं मया विद्धं तस्मिन्वल्मीकमंडले ॥६॥
 राजा श्रुत्वा तु शर्यातिः सुकन्यावचनं मृदु । मुनेस्तडेलनं ज्ञात्वा वल्मीकं क्षिप्रमभ्यगात् ॥७॥
 तत्रापश्यत्तपोवृद्धं च्यवनं दुःखितं भृशम् । स्फोटयामास वल्मीकं मुनिदेहावृतं भृशम् ॥८॥
 प्रणम्य दंडवद्भूमौ राजा तं भार्गवं प्रति । तुष्टाव विनयोपेतस्तमुवाच कृताञ्जलिः ॥९॥
 पुत्र्या मम महाभाग क्रीडत्या दुष्कृतं कृतम् । अज्ञानादालया ब्रह्मन्कृतं तत्क्षन्तुमर्हसि ॥१०॥
 अक्रोधना हि मुनयो भवंतीति मया श्रुतम् । तस्मात्त्वमपि बालायाः क्षन्तुमर्हसि सांप्रतम् ॥११॥

व्यास उवाच

इति श्रुत्वा वचस्तस्य च्यवनो वाक्यमब्रवीत् । विनयोपनतं दृष्ट्वा राजानं दुःखितं भृशम् ॥१२॥

च्यवन उवाच

राजन्नाहं कदाचिद्वै करोमि त्रोधमश्वपि । न मयाऽश्वैव अतस्त्वं दुहित्रा पीडने कृते ॥१३॥
 नेत्रे पीडा समुत्पन्ना मम चाद्य निरागसः । तेन पापेन जानामि दुःखितस्त्वं महीपते ॥१४॥
 अपरार्थं परं कृत्वा देवीभक्तस्य को जनः । सुखं लभेत यदपि भवेत्त्राता शिवः स्वयम् ॥१५॥
 किं करोमि महीपाल नेत्रहीनो जरावृतः । अन्यस्य परिचर्याय कः करिष्यति पायिव ॥१६॥

राजोवाच

सेवका बहवः सेवां करिष्यन्ति तवानिशम् । क्षमस्व मुनिशार्दूलस्वल्पश्लोका हि तापसाः ॥१७॥

च्यवन उवाच

अन्योऽहं निर्जनो राजस्तपस्तप्तुं कथं क्षमः । त्वदीयाः सेवकाः किते करिष्यन्ति मम प्रियम् ॥१८॥
 क्षमापयसि चेन्मा त्वं कुरु मे वचनं नृप । देहि मे परिचर्यायं कन्यां कमललोचनाम् ॥१९॥
 तुष्येऽनया महाराज पुत्र्या तव महामते । करिष्यामि तपश्चाहं सा मे सेवां करिष्यति ॥२०॥
 एवं कृते सुप्तं मे स्यात्तव चैव भविष्यति । संतुष्टे मयि राजेन्द्र सैनिकानां न संशयः ॥२१॥
 विचिन्त्य मनसा भूप कन्यादानं समाचर । न चात्र दूषणं किञ्चित्तापसोऽहं यतप्रतः ॥२२॥

व्यास उवाच

शर्यातिर्वचनं श्रुत्वा मुनेश्चितातुरोऽभवत् । न दास्येऽप्ययं दास्ये किञ्चित्तोवाच भास्त ॥२३॥
 कथमघाय वृद्धाय कुरूपाय सुतामिमाम् । देवकन्योपमा दत्त्वा सुखी स्यामात्मसम्भवाम् ॥२४॥
 को वात्मन सुखार्थं पुत्र्या ससारज सुखम् । हरतेऽल्पमति पापो जानन्नपि शुभानुभम् ॥२५॥
 प्राप्य सा च्यवन सुभ्रू पद्मबाणशरादिता । अथ वृद्ध पति प्राप्य कथं कालं नयिष्यति ॥२६॥
 यौवने दुर्जयं कामो विशेषेण सुकूया । आत्मतुल्यं पतिं प्राप्य किमु वृद्ध विलोचनम् ॥२७॥
 गौतम तापस प्राप्य रूपयौवनसमुता । अहल्या वासवनाशु वक्षिता वरवर्णिनी ॥२८॥
 दाता च पतिना पश्चाज्जात्वा धर्मविपर्ययम् । तस्माद्भवतु मे दुःखं न ददामि सुकन्यकाम् ॥२९॥
 इति संचित्य शर्यातिर्विमनां स्वगृहं ययौ । सचिवाश्च समादाय मत्र चक्रेऽतिदुःखित ॥३०॥
 भो मन्त्रिणो ब्रूवत्वद्यं किं कर्तव्यं मयाऽधुना । पुत्री देयाऽथ विप्राय भोक्तव्यं दुःखमेव वा ॥३१॥
 विचारयन्मम मिलिता हितं स्यान्मम वै कथम् ।

मन्त्रिण ऊचुः

किं ब्रूमोऽस्मिन्महाराज सकटेऽतिदुरासदे ॥३२॥
 दुर्भगाय सुकन्येपा कथं देयाऽसि सुदरी ।

व्यास उवाच

तदा चिताकुल बोध्यं पितरं मन्त्रिणस्तदा ॥३३॥

सुकन्यां त्विगितं ज्ञात्वा प्रहस्येदमुवाच ह । पितरं कस्माद्भवानद्यं चिताम्याकुलिनद्वय ॥३४॥
 मत्कृते दुःखसंविनो विपणवदनोऽसि वै । अहं गत्वा मुनिं तत्र समाश्रास्य भयादितम् ॥३५॥
 करिष्यामि प्रसन्नं तमात्मदानेन वै पितरं । इति राजा वचं श्रुत्वा भाषितं यत्सुकन्यया ॥३६॥
 तामुवाच प्रसन्नात्मा सचिवानां च शृण्वताम् । कथं पुत्रि त्वमघस्य परिचर्यां वनेऽवला ॥३७॥
 करिष्यसि जरार्तस्य क्रोधनस्य विशेषतः । कथमन्यायं चाननं रूपेण रतिसन्निभाम् ॥३८॥
 ददामि जरयां प्रस्तदेहाय सुखवाच्या । पित्रा पुत्रीं प्रदानव्या वयोजातिवलाय च ॥३९॥
 धनधान्यसमृद्धाय नाथनाय वदाचनं । नव ते रूपं विशालाक्षि क्वासी वृद्धो वनेचर ॥४०॥
 कथं देया मया पुत्री तस्मै चातिवराय च । उदजे नियतं वासो यस्य नित्यं मनोहरे ॥४१॥
 कथमद्युजपन्नाक्षि कल्पनीयो मया तव । मरणं मे वरं प्राप्तं नैविराणा तर्पय च ॥४२॥
 न ते प्रदानमघाय रोचते पिकभाषिणि । भवितव्यं भवत्येव धैर्यं नैव त्यजाम्यहम् ॥४३॥
 सुस्थिरा भव सुयोगिनि दास्येऽयाय वक्षिचितं । राज्यं तिष्ठतु वा यातु देहोऽयं च तर्पय मे ॥४४॥
 न त्वां दास्याम्यहं तस्मै नेत्रहानीय वात्रिके । सुकूया तं तदा प्राह श्रुत्वा तदचनं पितु ॥४५॥

प्रसन्नवदनातीव स्नेहयुक्तमिदं वच ।

सुकन्यावाच

न मे चिता पितः कार्या देहि मा मुनयेऽधुना ॥४६॥

सुखं भवतु सर्वेषा लोकाना मत्कृतेन हि । सेवयिष्यामि संतुष्टा पतिं परमपावनम् ॥४७॥

भक्त्या परमया चापि बृद्धं च विजने वने । सतीधर्मपरा चाहं चरिष्यामि सुसंमतम् ॥४८॥

न भोगेच्छाऽस्ति मे तात स्वस्थं वित्तं ममानघ ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा भाषितं तस्या मन्त्रिणो विस्मयं गता ॥४९॥

राजा च परमप्रीतो जगाम मुनिसन्निधौ । गत्वा प्रणम्य शिरसा तमुवाच तपोधनम् ॥५०॥

स्वामिगृहाण पुत्री मे सेवार्थं विधिवद्विभो । इत्युक्त्वाऽस्मै ददौ पुत्री विवाहविधिना नृप ॥५१॥

प्रतिगृह्य मुनिः कन्यां प्रसन्नो भार्गवोऽभवत् । पारिवर्हं न जग्राह दीयमानं नृपेण ह ॥५२॥

कन्यामेवाग्रहीत्कामं परिषर्यार्थमात्मनः । प्रसन्नेऽस्मिन्मुनी जातं सैनिकानां सुखं तदा ॥५३॥

राजश्च परमाह्लादं सजातस्तत्क्षणमपि । दत्त्वा पुत्रीं यदा राजा गमनाय गृहं प्रति ॥५४॥

मतिं चकार तन्वगी तदोवाच नृपं सुता ।

सुकन्योवाच

गृहाण मम वासांसि भूषणानि च मे पितः ॥५५॥

वत्कलं परिधानाय प्रयच्छाजिनमुत्तमम् । वेष तु मुनिपत्नीनां कृत्वा तपसि सेवनम् ॥५६॥

करिष्यामि तथा तात यथा ते कीर्तिरच्युता । भविष्यति भुवः पृष्ठे तथा स्वर्गे रसातले ॥५७॥

परलोकमुल्लासार्हं चरिष्यामि दिवानिशम् । दत्त्वाधाय च बद्धाय सुदरो युवती तु माम् ॥५८॥

चिता त्वया न कर्तव्या शीलनाशसमृद्धिवा । अरुन्धती वसिष्ठस्य धर्मपत्नी यथा भुवि ॥५९॥

तथैवार्हं भविष्यामि मात्र कार्या विचारणा । अतमूया यथा साध्वी भार्याऽग्नेः प्रथिता भुवि ॥६०॥

यथैवाहं भविष्यामि पुत्री कीर्तिकरी तव । सुकन्यावचनं श्रुत्वा राजा परमधर्मवित् ॥६१॥

दत्त्वाऽजिनं रुरोदाशु वीर्यं च चास्त्रासिनीम् । त्यक्त्वा भूषणवासांसि मुनिवेषधरा सुताम् ॥६२॥

विवर्णवदनी भूत्वा स्थितस्तत्रैव पार्थिवः । राज्यं सर्वाः सुतांश्च वत्कलाजिनधारिणीम् ॥६३॥

रुद्रभृङ्गशोकात्तां वेषमानां ह्वयामवन् । तामापृच्छय महोपालो मन्त्रिभिः परिवारितः ॥६४॥

ययौ स्वनगरं राजन्मुक्त्वा पुत्रीं मुचाऽपिताम् ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे मूर्तीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच

गते राजनि सा बाला पतिमेवापरायणा । वभूव च तथाऽग्नीनां सेवने धर्मतत्परा ॥ १ ॥
 फलान्यादाय स्वादूनि मूलानि विविधानि च । ददौ सा भुनये बाला पतिसेवापरायणा ॥ २ ॥
 पतिं ततोदकेनाशु स्वापयित्वा मृगतृचा । परिवेष्ट्य शुभायां तु वृत्त्या स्वापितवत्यपि ॥ ३ ॥
 तिलान् यवकुशानग्रे परिकल्प्य कम्पण्डलुम् । तमुवाच, नित्यकर्म कुरुष्व मुनिसत्तम ॥ ४ ॥
 तमुत्थाप्य करे कृत्वा समासे नित्यकर्मणि । वृत्त्या वा संस्तरे बाला भर्तारं सग्यवेशयत् ॥ ५ ॥
 पश्चादानीय पक्वानि फलानि च नृपात्मजा । भोजया मास च्यवनं नौवाराधनं सुसंस्कृतम् ॥ ६ ॥
 मुक्तव्रतं पतिं तप्त दत्त्वाऽऽचमनमादरात् । पश्चाच्च पूर्णं पश्चाणि ददौ चादरसंयुता ॥ ७ ॥
 गृहीतमुखवासं तं सवेद्यं च शुभासने । गृहीत्वा राज्ञा क्षरीरस्य चकार साधनं ततः ॥ ८ ॥
 फलाहारं स्वयं कृत्वा पुनर्गत्वा च सन्निधौ । प्रोवा द प्रणयोपेता किमाज्ञापयसे प्रभो ॥ ९ ॥
 पादमवाहनं तेऽद्य करोमि यदि मन्यसे । एवं सेवापरा नित्यं वभूव पतितत्परा ॥ १० ॥
 सायं होमावसाने सा फलान्याहृत्य सुन्दरी । अर्पयामास भुनये स्वादूनि च मृदूनि च ॥ ११ ॥
 ततः शेषाणि शुभुजे प्रेमयुक्ता तदालया । सुरं सास्तिरणं कृत्वा शाययामास तं मुदा ॥ १२ ॥
 सुप्ते सुप्तं प्रिये काठा पादमवाहनं तथा । च वारं पृच्छती धर्मं कुलत्रोणा कृशोदरी ॥ १३ ॥
 पादमवाहनं कृत्वा निशि भक्तिप्ररायणा । निद्रेत च मुनि ज्ञात्वा सुप्राप चरणातिके ॥ १४ ॥
 शुची प्रतिष्ठितं वीक्ष्य तालवृन्नेन भामिनी । कु र्वाणा शीतल वायु सिपेवे स्वपतिं सदा ॥ १५ ॥
 हेमते काष्ठममार कृत्वाऽग्निज्वलनं पुरः । स्थ ापयित्वा तथाऽपृच्छत्युत्प तैःस्तोति चासकृत् ॥ १६ ॥
 ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाप्य जल पात्रं च मृत्तिकां । त मर्पयित्वा वायं समुत्थाप्य पतिं प्रिया ॥ १७ ॥
 स्थानाद्दूरे च नस्थाप्य दूरं गत्वा स्थिराऽभवत् । शृ तश्रीं च पतिं ज्ञात्वा गत्वा जग्राह तं पुनः ॥ १८ ॥
 आर्नायाश्रममभ्यग्रा चोपवेश्यामने शुभे । मृ तजलाभ्यां च प्रक्षाल्य पादावस्थय यथाविधि ॥ १९ ॥
 दत्त्वाऽचमनपात्रं तु दन्तधावनमाहरत् । अग्नौ दन्तकाष्ठं च यथोक्तं नृपतन्त्री ॥ २० ॥
 चक्षारोणं जल शुद्धं समानीतं मुपावनम् । नानाधौ जलमाहृत्य पश्चच्छ प्रणयान्विता ॥ २१ ॥
 किमाज्ञापयसे ब्रह्मन्वृतं वै दन्तधावनम् । सगोदकं सुगन्धं च कुरु स्नानं समन्त्रकम् ॥ २२ ॥
 वर्तते होमकालोऽयं सन्ध्या पूर्वा प्रवर्तते । विधिबद्धवनं कृत्वा देवतानुजनं कुरु ॥ २३ ॥
 एवं कन्या पतिं लब्ध्वा तपस्विनमर्निदिता । नित्यं पर्यचरन्तीत्या तपसा नियमेन च ॥ २४ ॥
 अग्नीनामविधीना च शुश्रूषा नृचरती सदा । आराधयामास मुदा च्यवनं सा शुमानना ॥ २५ ॥

प्रसन्नवदनातीव स्नहयुक्तमिदं वच ।

सुकन्यावाच

न मे चिता पित कार्या देहि मा मुनयेऽधुना ॥४६॥

सुखं भवतु सर्वेषां लोकानां सकृत्तनं हि । सेवयिष्यामि सतुष्टां पतिं परमपावनम् ॥४७॥

भक्त्या परमया चापि वृद्धं च विजयनं वन । सतीधमपरां चाहं चरिष्यामि सुसमतम् ॥४८॥

न भोगच्छास्ति मत्तात स्वस्य चित्तं ममानघ ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा भाषितं तस्या मन्त्रिणो विस्मयं गता ॥४९॥

राजा च परमप्रीतो जगाम मुनिसन्निधौ । गत्वा प्रणम्य शिरसा तमुवाच तपोधनम् ॥५०॥

स्वामिगृहाण पुत्री मे सेवाय विधिवद्विभो । इयुक्ता वाऽस्मै ददौ पुत्री विवाहविधिना नप ॥५१॥

प्रतिगृह्य मुनि कया प्रसन्नो भागवोऽभवत् । पारिवहं न जग्राह दीयमानं नृपेण ह ॥५२॥

कयामवाग्रहात्कामं परिचर्यायमात्मनः । प्रसन्नऽस्मि मुनी जातं सैनिकानां सुखं तदा ॥५३॥

राजश्च परमाह्लादं सजातस्त क्षणादपि । दत्त्वा पुत्रीं यथा राजा गमनाय गृहं प्रति ॥५४॥

मतिं चकार तवणीं तदोवाच नृप सुता ।

सुकन्योवाच

गृहाण मम वासांसि भूषणानि च मे पित ॥५५॥

वल्कलं परिधानाय प्रयच्छाजिनमुत्तमम् । वप तु मुनिपत्नीनां कृत्वा तपसि सेवनम् ॥५६॥

करिष्यामि तथा तात यथा ह कीर्तिरुच्यता । भविष्यति भुवः पृष्ठं तथा स्वर्गे रसातले ॥५७॥

परलोकसुखायाहं चरिष्यामि दिवानिगम । दत्त्वाधाय च वद्धाय सुदरीं यवती तु माम् ॥५८॥

चितां वया न कतव्या गीलनाशमद्भवा । अरुहती वसिष्ठस्य धमपत्नी यथा भुवि ॥५९॥

तथैवाहं भविष्यामि नात्र कार्या विचारणा । जनसूया यथा साध्वी भायाऽन्ने प्रथिता भुवि ॥६०॥

यथैवाहं भविष्यामि पुत्री कीर्तिकी तव । मुक्तं यावच्च न श्रुत्वा राजा परमधमवित ॥६१॥

दत्त्वाऽजिनं शरोदाशु वीक्ष्य तां चास्त्रासिनीम् । तत्रैवा भूषणवासांसि मुनिवपधरा सुताम् ॥६२॥

विषण्वदनीं भूत्वा स्थितस्तत्रैव पाथिवः । राज्यं सर्वा सुतादृष्ट्वा वल्कलाजिनधारिणीम् ॥६३॥

रुरुदुर्भृशशोकात्तां वपमानां द्वाभवन । तामापच्छ्रयं महोपालो मन्त्रिभिः परिवारितः ॥

ययौ स्वनगरं राजमुक्त्वा पुत्रीं शुचाऽर्पिताम् ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

व्यास उवाच ॥ अग्नीनां सेवने धर्मतत्परा ॥ १ ॥

गते राजनि सा बाला पतिसेवापरायणा । वभूव च नृपे बाला पतिसेवापरायणा ॥ २ ॥
 फलाग्न्यादाय स्वादूनि मूलानि विविधानि च । ददौ सा भ्राया तु वृष्या स्वापितवत्यपि ॥ ३ ॥
 पतिं ततोदकेनाशु स्यापयित्वा मृगतृचा । परिवेष्ट्य नित्यकर्म कुरुष्व मुनिसत्तम ॥ ४ ॥
 तिलान् ययकुशानग्रे परिकल्प्य वमण्डलम् । तमुवाच, स्तरे बाला भर्तारं सन्ववेशयत् ॥ ५ ॥
 तमुत्थाप्य करे कृत्वा समासे नित्यवर्धनि । वृष्या वा स ज्यवन नो वारान् सुसंस्कृतम् ॥ ६ ॥
 पश्चादानोय पक्वानि फलानि च नृपात्मजा । भोजया पून पत्राणि ददौ चादरसयुता ॥ ७ ॥
 मुक्तवत पतिं तृत दत्त्वाऽऽचमनमादरात् । पश्चात् त शरीरस्य चकार साधनं तत ॥ ८ ॥
 गृहीतमुखवासं तं सवेश्य च शुभासने । गृही च प्रणयोपेता किमाज्ञापयसे प्रभो ॥ ९ ॥
 फलाहारं स्वयं कृत्वा पुनर्गत्वा च सतिधौ । प्रोवा स्वापरा नित्यं वभूव पतितत्परा ॥ १० ॥
 पादसंवाहनं तेऽद्य करामि यदि मन्यसे । एव मासं मुनये स्वादूनि च मृदूनि च ॥ ११ ॥
 सायं होमावसाने सा फलाग्न्याहृत्य सुन्दरी । अर्पयन् शीतलं कृत्वा शाययामास तं मुदा ॥ १२ ॥
 ततः शेषाणि बुभुजे प्रेमयुक्ता तदाज्ञया । सुखं च पृच्छती धर्मं कुललोणा वृशोदरी ॥ १३ ॥
 सुते सुखं प्रिये काता पादसंवाहनं तदा । च च मुनिं ज्ञात्वा सुप्ताप चरणातिके ॥ १४ ॥
 पादसंवाहनं कृत्वा निशि भक्तिपरायणा । निर्गन्गा शीतलं वायुं सिपेदे स्वपतिं सदा ॥ १५ ॥
 शुचौ प्रतिष्ठितं बौद्धं तालवृत्तेन भामिनी । कुक्ष्यापयित्वा तयाऽपृच्छत्सुखं तेऽस्त्येति चासकृत् ॥ १६ ॥
 हेमते काष्ठमभारं कृत्वाऽग्निज्वलनं पुर । स्थगपयित्वा गोवार्धं समुत्थाप्य पतिं प्रिया ॥ १७ ॥
 ब्राह्मे मुहूर्ते चोत्थाय जलं पानं च मृत्तिकां । स तशौचं पतिं ज्ञात्वा गत्वा जग्राह तं पुनः ॥ १८ ॥
 स्थानाद्दूरे च संस्थाप्य दूरं गत्वा स्थिराऽभवत् । कुरुजलाभ्यां च प्रक्षाल्य पादावस्थाय यथाविधि ॥ १९ ॥
 आनीयाश्रममग्न्या चोपवेश्यासने शुभं । मुनिं दन्तकाष्ठं च यथोक्तं नृपनदिनी ॥ २० ॥
 दत्त्वा चमनपानं तु दन्तधावनमाहरत् । ज्ञानार्थं जलमाहृत्य पश्चच्छ प्रणयान्विता ॥ २१ ॥
 चकारोष्णं जलं शुद्धं समानीतं सुपावनम् । उष्णोदकं सुमम्पन्नं कुरु स्नानं समन्त्रकम् ॥ २२ ॥
 किमाज्ञापयसे ब्रह्मकृतं वै दन्तधावनम् । विधिवद्वनं कृत्वा देवतानूजनं कुरु ॥ २३ ॥
 वर्तत होमकालोऽयं सन्ध्या पूर्वा प्रवर्तते । नित्यं पर्यचरन्तीत्या तपसा नियमेन च ॥ २४ ॥
 एव कन्या पतिं लब्ध्वा तपस्विनमनिदिता । आराधयामास मुदा ज्यवनं सा शुभानना ॥ २५ ॥
 अग्नीनामतिथीनां च शुश्रूषा कुर्वती सदा

कस्मिंश्चिदप्य काले तु रविजाव
जले स्नात्वा तु तां कन्यां निवृत्ता स्वा
तां दृष्ट्वा देवकन्या तां गत्वा चातिव
क्षणं तिष्ठ वरारोहे प्रष्टु त्वां गज
पुत्री कस्य पतिः कस्ते कथमुद्या
द्वितीया श्रीरिवाभासि कांत्या कमर
कोमलौ चरणौ कान्ते स्थितौ भूमाव
विमानार्हांसि तन्वंगि कथं पञ्चधां व्रज
दासीशतसमायुक्ता कथं न त्वं किं
धन्या माता यतो जाता धन्योऽसौ जनक
देवलोकाधिका भूमिरियं चैव सुल
सौभाग्याश्च मृगाः कामं ये त्वा पश्यन्ति वै
स्तुत्याऽलं तव चात्यर्थं सत्यं ब्रूहि सुलो

श्विनावुभौ । ज्यवनस्याथमाभ्यासे क्रीडमानौ समागतौ ॥२६॥
श्रमं प्रति । गच्छन्ती चारुसर्वांगी रविपुत्रावपश्यताम् ॥२७॥
आदरात् । ऊचतुः समभिद्रुत्य नासत्यावतिमोहितौ ॥२८॥
गामिनि । आवां देवसुतो प्राप्ता ब्रूहि सत्यं शुचिस्मिते ॥२९॥
मागता । एकाकिनी तडागेऽस्मिन्स्तानार्थं चारुलोचने ॥३०॥
लोचने । इच्छामस्तु वयं ज्ञातुं तत्त्वमाख्याहि शोभने ॥३१॥
नावृतौ । हृदये कुरतः पीडा चलन्ती चललोचने ॥३२॥
स्यदः । अनावृताऽत्र विपिने किमर्थं गमनं तव ॥३३॥
गता । राजपुत्र्यप्सरा वाऽसि वद सत्यं वरानने ॥३४॥
स्तव । वक्तुं त्वा नैव क्षतौ च भर्तुर्भाग्यं तवानघ ॥३५॥
लोचने । प्रचलंश्चरणस्तेऽद्य सम्पादयति भूतलम् ॥३६॥
वने । ये चान्ये पक्षिणः सर्वे भूरियं चातिपादना ॥३७॥
ने । पिता कस्ते पतिः क्वासौ द्रष्टुमिच्छाऽस्ति सादारम् ॥

न्यास उवाच

तयोरिति वचः श्रुत्वा राजाकन्याऽतिसु
क्षयार्तितनया सा वा वित्तं भार्या मुने
पतिरंधोऽस्ति मे देवौ बृद्धश्चातीव ताप
कौ युवा किमिहायातौ पतिस्तिष्ठति चाश्र
तदाकर्ण्यं वचो दत्त्वा वृचतुस्तां नराधि
भ्राजसेऽस्मिन्वनोद्देशे विद्युत्सौदामनी यय
त्वं दिव्यांबरयोग्याऽसि शोभसे नाजिनैर्वृता

रि । तावुवाच त्रपाक्राता देवपुत्री नृपारमजा ॥३९॥
रिह । ज्यवनस्य सती कान्ता पित्रा दत्ता यदृच्छया ॥४०॥
न । तस्य सेवामहोरात्रं करोमि प्रीतमानसा ॥४१॥
मे । तत्रागत्य प्रकुरुतमाश्रमं चाद्य पावनम् ॥४२॥
न । कथं त्वमसि कस्यापि पित्रा दत्ता तपस्विने ॥४३॥
व । न देवेष्वपि तुल्या हि तव दृष्टाऽस्ति भामिनी ॥४४॥
व । सर्वोत्तमरणसंयुक्ता नीलालकवर्णयुक्ता ॥४५॥

अहो विषेर्दुष्कलितं विचेष्टि
विशालनेत्रेऽन्धमिमं पतिं प्रिये
वृषा वृत्तस्तेन भृशं न शो
मनोभवेनाशु शरा सुसधित
त्वमंधमार्या नवयौवनान्विता
न सैनमर्हस्यसितायतेसणे
वृषेव ते जीवितमम्बुजेदणे

सुतं यदत्र रम्भोर वने विधीदसि ।
तुं मुनिं समासाद्य जरातुरं भृशम् ॥४६॥
रासे नवं वयः प्राप्य मुनृत्यपण्डिते ।
ताः पठन्ति कस्मिन्पतिरीदृशस्तव ॥४७॥
तुं ताऽसि । धाना ननु मंदबुद्धिना ।
ति त्वमन्यं कुरु चारुलोचने ॥४८॥
ति च सम्प्राप्य मुनिं गतेक्षणम् ।

वने निवासं च तथाऽजिनावरप्रधारण योग्यतरं न ममहे ॥४९॥
 अतोऽनवद्याग्युभयोस्त्वमेकं वरं कुरुष्व वावहिता सुलोचने ।
 किं यौवनं मानिनि सकरोपि वृषा मुनि सुन्दरि सेवमाना ॥५०॥
 किं सेवसेऽभ्याग्यविवर्जितं त्वं समुज्जितं पोषणं रक्षणाभ्याम् ।
 त्यक्त्वा मुनिं सर्वसुखापवर्जितं भजानवद्याग्युभयोस्त्वमेकम् ॥५१॥
 त्वं नन्दने चैत्ररये वने च कुरुष्व काते प्रथितं विहारम् ।
 अघेन वृद्धेन कथं हि कालं विनश्यसे मानिनि मानहीनम् ॥५२॥
 भूपात्मजा त्वं शुभलक्षणा च जानासि ससारां वहारभावम् ।
 भाग्येन हीना विजने वनेऽत्र कालं कथं वाहयसे वृषा च ॥५३॥
 तस्माद्भुजस्व पिकुभापिणि चास्त्ववन्ने एकं द्वयोस्तव सुशायं विशालनेत्रे ।
 देवालयेषु च कृशोदरि भुक्त्वा भोगास्त्यक्त्वा मुनिं जरम्माशु नृपद्रुपुनि ॥५४॥
 किं ते सुखं चात्र वने सुकेशि वृद्धेन सार्वं विजयं भृगासि ।
 सेवां तथाप्यस्य नव कथं किं तं मतं भूपतिपुत्रि दुःखम् ॥५५॥
 नववयसं सुखभोगसमोहितं चटुलपद्मधरे वरवर्णिनि ।
 शशिमुखि त्वमतीव सुकोमला फलजलाहरणं तव शोचिषम् ॥५६॥
 इति श्रीमद्देवीभागवत महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

व्यास उवाच

तयोस्तद्भाषितं श्रुत्वा वेपमाना नृपात्मजा । धर्ममालम्ब्य तौ तत्र बभाषे मितभाषिणी ॥१॥
 देवौ वा रविपुत्रौ च सर्वज्ञौ सुरसमती । सती मा धर्मशीला च नैव वदितुमर्ह्य ॥२॥
 पित्रा दत्ता सुरश्रेष्ठं मुनये योगधर्मिणे । कथं गच्छामि तं मागं पुश्चलीमणसेवितम् ॥३॥
 द्रष्टव्यं सर्वलोकस्य कर्मसंज्ञी दिवाकर । कस्यपाञ्चव सभूतौ नैव भाषितुमर्ह्य ॥४॥
 कुलकन्या पतिं त्यक्त्वा कथमयं भजेत्तरम । असारऽस्मिन्हि ससारे जानती धर्मनिर्णयम् ॥५॥
 यथेच्छं गच्छत ददौ शापं दास्यामि वाऽनघो । सुकन्याऽहं च शयति पतिभक्तिपरायणा ॥६॥

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्यं वचस्तस्य नासत्यो विस्मिता भृशम् । तावन्नृता पुनस्त्वना शक्यमानो भयं मुने ॥७॥
 राजपुत्रि प्रसन्नौ ते धर्मेण वरवर्णिनि । वरं वरय सुश्रोणि दास्यामि श्रेयसे तव ॥८॥
 जानीहि प्रमदे नूनमावा देवभिषग्वरी । युवानं रूपसपन्नं प्रकुर्याव पतिं तव ॥९॥
 तत्तत्त्रयाणामस्माकं पतिमेकतमं वृणु । समानरूपदेहानां मध्ये चातुर्यपद्धति ॥१०॥

सा तयोर्वचन श्रुत्वा विस्मिता संवपति तदा । गत्वोवाच तयोर्वाक्यं ताम्यामुक्तं यदद्भुतम् ॥११॥

सुनन्योवाच

स्वामिन्सूर्यसुतो देवो संप्राप्तो च्यवनाथमे । दृष्टो मया दिव्यदेहो नासत्यो भृगुन्दन ॥१२॥
 वोक्ष्य मा चास्सर्वाङ्गी जातो वामातुरावुभौ । वयितं वचन स्वामिन्पति ते नवमोवनम् ॥१३॥
 दिव्यदेहं करिष्यावश्चक्षुष्यत मुनि किल । एतेन समयेनाद्य त शृणु त्व मयोदितम् ॥१४॥
 समावयवरूपं च करिष्यावः पति तव । तत्र त्रयाणामस्माकं पतिमेकतम वृणु ॥१५॥
 तच्छ्रुत्वाऽहमिहायाता प्रष्टु त्वा कार्यमद्भुतम् । किं कर्तव्यमत सावो ब्रूहिस्मिन्वार्यसकटे ॥१६॥
 देवमायाऽपि दुर्ज्ञेया न जाने वपट तयो । यदाज्ञापय सर्वज्ञ तत्करोमि तवैप्सितम् ॥१७॥

च्यवन उवाच

गच्छ कातेऽद्य नासत्यो वरानान्मम सुव्रते । आनयस्व समीप मे शीघ्रं देवभिपन्नवरो ॥१८॥
 क्रियतामाशु तदावय नात्र कार्या विचारणा ।

व्यास उवाच

एवं सा समनुज्ञाता तत्र गत्वा वचोऽब्रवीत् ॥१९॥
 क्रियतामाशु नासत्यो समयेन सुरोत्तमौ । तच्छ्रुत्वा चाश्विनौ वाक्य तस्यास्तौ तत्र चागतौ ॥
 उचतू राजपुत्री ता पतिस्तव विशत्वप । रूपार्थं च्यवनस्तूर्णं ततोऽम्भः प्रविवेश ह ॥२१॥
 अश्विनावपि पश्चात्तत्प्रदिष्टौ सर उत्तमम् । ततस्ते नि सुतास्तस्मात्सरसस्तत्क्षणात्त्रय ॥२२॥
 तुल्यरूपा दिव्यदेहा युधान सद्गुणा किल । दिव्यकुडलभूपादद्या समानावयवास्तदा ॥२३॥
 तैश्चुवन्सहिता सर्वे यूणीध्व वरवणिनि । अस्माकमीप्सित भद्रे पति त्वममलानने ॥२४॥
 यस्मिन्वाप्यधिका प्रीतिस्त वृणुष्व वरानने ।

व्यास उवाच

सा दृष्ट्वा तुल्यरूपास्तान्समानवयसस्तथा ॥२५॥
 एकस्वरास्तुल्यवेपास्त्रीर्न देवसुतोपमान् । सा तु सशयमापन्ता वोक्ष्य तान्सद्गुणाकृतीन् ॥२६॥
 अजानन्ती पतिं सम्भग्याकुला समचिन्तयत् । किं करोमि त्रयस्तुल्या व वृणोमि न वेद्यचहम् ॥
 पतिं देवसुता ह्यते सशय पतिताऽभ्यहम् । इन्द्रजालमिदं सम्भग्देवाम्यामिह कल्पितम् ॥२८॥
 कर्तव्यं किं मया चान मरण समुपागतम् । न मया पतिमुत्सृज्य वरणीय वधचन ॥२९॥
 देवस्त्वधुनिक वश्रिदित्येषा मम धारणा । इति सचित्य मनसा परा विश्वेश्वरो दिवाम् ॥३०॥
 दृष्ट्यो भगवती देवी तुष्टाव च वृक्षोदरो ।

सुकन्योवाच

शरणं त्वा जगन्मात प्राप्ताऽस्मि भूषदु खिता ॥३१॥

रक्ष मेऽद्य सतीधर्मं नमामि चरणौ तव । नम पयोद्भवे देवि नम शक्रवल्गवे ॥३२॥
विष्णुप्रिये नमो लक्ष्मि वेदमात सरस्वति । इदं जगत्त्वया सृष्टं सर्वं स्थावरजगमम् ॥३३॥
पाप्मि त्वमिदमव्यग्रा तयाऽस्ति लोकशातये । ब्रह्मविष्णुमहेशाना जननी त्वं सुसमता ॥३४॥
बुद्धिदाऽसि त्वमजाना ज्ञानिना मोक्षदा सदा । अज्ञा त्वं प्रकृतिं पूर्णां पुरुषप्रियदर्शना ॥३५॥
भुक्तिमुक्तिप्रदाऽसि त्वं प्राणिना विशदात्मनाम् । अज्ञाना दुःखदा वाम सत्त्वाना सुखसाधना ॥३६॥
सिद्धिदा योगिनामव जगदा वीतिदा पुन । शरणं त्वा प्रपन्नाऽस्मि विस्मय परम गता ॥३७॥
पतिं दर्शय मे मातर्मन्मास्मिन्छोकसागरे । देवाभ्या रचितं कूटं कं वृषोमि विमोहिता ॥३८॥
पतिं दर्शय सद्यज्ञे विदित्वा मे सतीव्रतम् ।

व्यास उवाच

एवं स्तुता तदा देवी तथा त्रिपुरमुदरी ॥३९॥

हृदयेऽस्यास्तदा ज्ञानं ददात्राणु सुखोदयम् । निश्चित्य मनसा तुल्यवयोरूपधरासती ॥४०॥
प्रसमीक्ष्य तु तासर्वाङ्गजं बालां स्वकं पतिम् । वृत्तस्य च्यवने ददौ सतुष्टौ तौ बभूवतु ॥४१॥
सतीधर्मं समालोक्य सप्रोतो ददतुर्वरम् । भगवत्या प्रसादनं प्रसन्नो तौ सुरोत्तमौ ॥४२॥
मुनिमामन्य तरसा गमनायोधनाशुभौ । लब्ध्वा तु च्यवनो रूपं नेत्रे भाषां च योवनम् ॥४३॥
हृष्टोऽश्रवीन्महानेजास्तौ नासत्याविद वच । उपकारं कृतोऽयं मे युवाम्भ्यां सुरसत्तमौ ॥४४॥
किं ब्रवीमि सुखं प्राप्तं ससारेऽस्मिन्ननुत्तम । प्राप्य भाषां सुकशातां दुःखं मऽभवदन्वहम् ॥४५॥
अथस्य चातिबृद्धस्य भागहीनस्य वानर । युवाम्भ्यां नयनं दत्ते योवनं रूपमद्भुतम् ॥४६॥
संपादितं तत किंचिदुपगतुमहं ब्रूव । उपकारिणि मित्रे यो नोपकुर्यात्क्रियचन ॥४७॥
तं धिगस्तु नर देवो भवेच्च ऋणवान्भुवि । तस्मात्वा बाधितं किंचिदातुमिच्छामि साप्रतम् ॥४८॥
आत्मनो ऋणमोक्षाय दवशौ नूतनस्य च । प्राथितं वा प्रदास्यामि यदलभ्यं सुरासुरैः ॥४९॥
ब्रुवाया वा मनोद्दिष्टीताऽस्मि सुमन्तं वाम । श्रुत्वा तौ तु भुनर्वाक्यमभिमन्य परस्परम् ॥५०॥
तमूचतुमुनिश्रेष्ठ सुकन्यानहितं स्थितम् । भुनः पितुं प्रसादेन सर्वं नो मनस्सेषितम् ॥५१॥
उत्कण्ठां सामपानस्य वतत नो सुरैः सह । भिषजाविति देवनं निषिद्धो चमसग्रहे ॥५२॥
शक्रणं विततं यज्ञे ब्रह्मण कनकाचटे । तस्मात्त्वमपि धर्मज्ञ यदि शक्ताऽसि तापस ॥५३॥
कार्यमतद्धि कर्तव्यं बाधितं नो सुमनसम् । एतद्विज्ञाय वा ब्रह्म कुरु वा सोमपायिनी ॥५४॥
पिपासाऽस्ति मुदःप्रापा त्वत्तं समुपयास्यति । च्यवनस्तु तयो प्राह तच्छ्रुत्वा वचनं मृदु ॥५५॥

यदहं रूपसंपन्नो वयसा च समन्वित । शृतो भवद्भया वृद्ध सन्भार्या च प्राप्तवानिति ॥५६॥
 तस्माद्यथा करिष्यामि प्रीत्याह सोमपायिनो । निपतो देवराजस्य सत्यमेतद्भवीभ्यहम् ॥५७॥
 राजस्तु वितते यज्ञे शर्यातिरमितद्युते । इत्यावर्ण्य वचो हृष्टो नो दिव प्रति जगमु ॥५८॥
 च्यवनस्ता गृहीत्वा तु जगामाश्रममडलम् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ पष्ठोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

च्यवनेन कथं वैद्यो तौ शृतौ सोमपायिनो । वचनं च कथं सत्यं जातं तस्य महात्मन ॥१॥
 मानपस्य वलं कीदृशं देवराजवलं प्रति । निपिद्धो निपजो तेन शृतो तौ सोमपायिनौ ॥२॥
 धर्मनिष्ठौ तदाश्रयं विस्तरेण वद । प्रभो । चरितं च्यवनस्याद्य श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥३॥

व्यास उवाच

निशामय महाराज चरितं परमाद्भुतम् । च्यवनस्य मखे तास्मिञ्छयतिभुवि भारत ॥४॥
 सुकया सुदरी प्राप्य च्यवनं सुरसन्निभम् । विजहार प्रसन्नात्मा देवक्यामिवापर ॥५॥
 कदाचिदयं शर्यातिभार्या पितामहो भूषम् । पतिं ग्राह्यं वेपमाना वचनं रुदती प्रिया ॥६॥
 राजन्पुत्री त्वया दत्ता मुनेऽप्येऽध्यायं कानने । मृता जीवति वा सा तु द्रष्टव्या सर्वथा त्वया ॥७॥
 गच्छ नाथ मुनेस्तावदाश्रमं द्रष्टुमादरात् । किं करोति सुकया सा प्राप्य नाथ तयाविधम् ॥८॥
 पुत्रीदुःखेन राजर्षे दग्धाऽस्मि सर्वथा हृदि । तामानय विद्यालक्ष्मीं तपक्षामा मदतिके ॥९॥
 पश्यामि सर्वथा पुत्रीं कृशागो वत्कलावृताम् । अधः पतिं समासाद्य दुःखभाजं कृशोदरीम् ॥१०॥

शर्यातिरुवाच

गच्छामोद्य विशालाक्षि सुकन्या द्रष्टुमादरात् । प्रियपुत्री धरारोहे मुनिं तं सशितन्नतम् ॥११॥

व्यास उवाच

एवमुक्त्वा तु शर्यातिं कामिनीं शोकसकुलाम् । जगाम रथमारुह्य त्वरितश्चाश्रमं मुने ॥१२॥
 गत्वाऽऽश्रमसमीपे तु तमपश्यन्महीपतिम् । नवयौवनसंपन्नं देवपुत्रोपमं मुनिम् ॥१३॥
 तं विलाक्यामराकारं विस्मयं नृपतिर्गतः । किं कृतं कुत्सितं कर्म पुन्या लोकविगृहीतम् ॥१४॥
 निहतोऽसौ मुनिर्वृद्धस्त्वनयाऽन्यं पतिं वृतः । कामपोडितया कामं प्रशातोऽप्यतिनिर्पणः ॥१५॥
 दुःसहोऽयं पुण्यधवा विदोषेण च यौवने । कुले कलकं सुमहाननया मानवे कृतः ॥१६॥
 धित्तस्य जीवितलोके यस्य पुत्री हि कुत्सिता । सर्वपापस्तु दुःखाय पुत्री भवति देहिनाम् ॥१७॥

मया त्वनुचितं कर्म कृतं स्वार्थस्य सिद्धये । वृद्धायाम्पि या दत्ता पुत्री सर्वात्मना किल ॥१८॥
 कया योग्याय दातव्या पित्रा सर्वात्मना किल । तादृशं हि फलं प्राप्तं यादृशं वै कृतं मया ॥१९॥
 हृन्मि चेदद्य तनया दुःशीला पापकारिणीम् । स्त्रोहत्या दुस्तरा स्यान्मे तथा पुन्या विशेषतः ॥२०॥
 मनुवशस्तु विख्यातं सकलकं कृतो नया । लोकापवादो बलवान्दुस्त्याज्या स्नहशृङ्खला ॥२१॥
 किं करोमिति चिन्ताब्धो यदा मम स पार्थिव । सुकयया तदा दैवाददृष्टश्चैताकुलः पिता ॥२२॥
 सा दृष्ट्वा तं जगामाशु सुकन्या पितुरतिके । गत्वा पप्रच्छ भूपालं प्रेमपूरितमानसा ॥२३॥
 किं विचारयमे राजश्चिताव्याकुलितानन । उपविष्टं मुनिं वीक्ष्य युवानमवुज्जेषणम् ॥२४॥
 एहोहि पुरुषश्चात्र प्रणमस्व पतिं मम । मा विषादं नृपश्रेष्ठं साप्रतः कुरु मानव ॥२५॥

न्यास उवाच

इति पुन्या वचः श्रुत्वा शर्यातिः क्रोधपीडितः । प्रोवाच वचनं राजा पुरस्या तनया ततः ॥२६॥

राजोवाच

क्व मुनिश्च्यवनः पुत्रि वृद्धोऽप्यस्तापसोत्तम । कोऽयं युवा मदीयं सदेहोऽत्र महामम ॥२७॥
 मुनिः किं निहतं पापे त्वया दुष्कृतकारिणि । नूतनोऽसौ पतिः कामात्कृतं कुलविनाशिनि ॥२८॥
 सोऽहं चित्तातुरस्तं न पश्याम्याश्रमसंस्थितम् । किं कृतं दुष्कृतं कर्म कुलदाक्षरितं किल ॥२९॥
 निमग्नोऽहं दुराचारे शोकाब्धौ त्वत्कृतेऽधुना । दृष्ट्वैनं पुरुषं दिव्यमष्टौ च्यवनः मुनिम् ॥३०॥
 विहस्य तमुवाचाशु सा श्रुत्वा वचनं पितुः । गृहीत्वानीय पितरं भर्तुरतिक्रमादरात् ॥३१॥
 च्यवनोऽसौ मुनिस्तात जामाता ते न सशयः । अश्विम्यामोदृशं कातं कृतं कमललोचन ॥३२॥
 यदुच्छयाऽत्र संप्राप्तो नासत्यावाश्रमे मम । ताभ्यां करुणया नूनं च्यवनस्तादृशं वृत्तं ॥३३॥
 नाहं तव सुता तात तया स्या पापकारिणी । यया त्वं मयसे राजन्विमूढो रूपसशये ॥३४॥
 प्रणमस्व मुनिं राजन्भार्गव च्यवन पित । आपृच्छ कारणं सर्वं कथयिष्यति विस्तरम् ॥३५॥
 इति श्रुत्वा वचः पुन्या शर्यातिस्त्वरितस्तदा । प्रणताम मुनिं तत्र गत्वा पप्रच्छ सादरम् ॥३६॥

राजोवाच

कथयस्व मय्युक्तातः भार्गवाशु च योचितम् । नयनं च कथं प्राप्ते क्व गता ते जरा पुनः ॥३७॥
 सशयोऽयं महामेऽस्ति रूपं दृष्ट्वाऽतिसुदरम् । वद विस्तरतो ब्रह्मज्जुष्ट्वाऽहं मुखमाप्नुयाम् ॥३८॥

च्यवन उवाच

नासत्यावत्र संप्राप्तो देवानां त्रिपञ्चावुभौ । उपवारं कृतस्ताम्यां कृपया नृपसत्तम ॥३९॥
 मया ताभ्यां वरो दत्त उपकारस्य हेतवे । करिष्यामि मत्से रागो भवतो सोमपायिनी ॥४०॥
 एव मया वयं प्राप्तं लोचने विमले तया । स्वस्थो नव महाराज सवितास्वायने द्युमे ॥४१॥

अनिवार्यो ह्यय शत्रुस्त्वया देवैस्तथा मया । शरणं याहि देवेश ज्यवनस्य महात्मन ॥२८॥
 न निवारयिता नूनं कृत्यामात्मकृता विल । न निवारयितुं शक्ता शक्तिभक्तरूपं ववचित ॥२९॥

व्यास उवाच

इत्युक्तो गुरुणा शक्रस्तदागच्छन्मुनिं प्रति । प्रणम्य शिरसा नम्रस्तमुवाच भयावित ॥३०॥
 क्षमस्व मुनिशार्दूल क्षमयासुरमुद्यतम् । प्रसन्नो भव सर्वज्ञ वचनं ते करोम्यहम् ॥३१॥
 सोमार्हाविशिनावेतावद्यप्रभृति भार्गव । भविष्यत सत्यमेतद्वचो विप्र प्रसीद मे ॥३२॥
 मिथ्या ते मोक्षमो ह्येष भवत्वेव तपोधन । जाने त्वमपि धर्मज्ञ मिथ्या नैव करिष्यसि ॥३३॥
 सोमपावश्विनावतौ त्वत्कृतौ च सदैव हि । भविष्यतश्च शयति कीर्तिस्तु विपुला भवत् ॥३४॥
 मया यदि कृतं कर्म सर्वथा मुनिसत्तम । परीक्षार्थं तु विज्ञेय तव धीर्यप्रकाशनम् ॥३५॥
 प्रसादं कुरु मे ब्रह्मन्मदं सहरं चोत्थितम् । कल्याणं सर्वदेवानां तथा भूयो विधीयताम् ॥३६॥
 एवमुक्तस्तु शत्रेण ज्यवन परमार्थवित । सजहार तप कोपसमुत्पन्नं विरोधजम् ॥३७॥
 देवमात्मास्य सविन्नं भार्गवस्तु मदं तत । ज्यभजरत्नोपु पानेषु द्यूतेषु मृगयासु च ॥३८॥
 मदं विभज्य देवद्रमात्मास्य चकितं मिया । सस्थाप्य च सुरासर्वांश्च तस्य यवर्तयत ॥३९॥
 सतस्तु सस्कृतं सोमं वासवाय महात्मने । अश्विभ्यां सर्वधर्मात्मा पाययामास भार्गव ॥४०॥
 एव तौ ज्यवनेनार्याविश्वनीं रविपुत्रको । विहितौ सोमपौ राजसर्वथा तपसो बलात् ॥४१॥
 सरस्तदपि विख्यातं जातं यूपविमद्वितम् । आधमस्तु मुनं क्षम्यक्पृथिव्या विश्रुतोऽभवत् ॥४२॥
 शर्यातिरपि सतुष्टो ह्यभवत्तन् कर्मणा । यज्ञं समाप्य नगरे जगाम सचिवैर्दृत ॥४३॥
 राज्यं चकार धर्मज्ञो मनुपुत्र प्रतापवान् । आनर्तस्तस्य पुत्रोऽभूदानर्तद्विषतोऽभवत् ॥४४॥
 सोऽतः समुद्रे नगरीं विनिर्मयं कुशस्थलीम् । आस्थितौ भुक्तविषयानानर्तानर्तदो नरिदम् ॥४५॥
 तस्य पुत्रघातं जज्ञे ककुप्त्रिज्यमुत्तमम् । पुत्री च रवती नाम्ना सुदरी शुभलक्षणा ॥४६॥
 वरयोग्या यदा जाता तदा राजा च रवत । वित्तयामास राजेंद्रो राजपुत्रान्कुलोद्भवान् ॥४७॥
 रवतं नाम च गिरिमाश्रितं पृथिवीपति । चकार राज्यं बलवानानर्तेषु नराधिप ॥४८॥
 विचित्य मनसा राजा वस्मै दद्यां मया सुता । गत्वा पुच्छामि ब्रह्माणं सर्वज्ञं सुरपूजितम् ॥४९॥
 इति सवित्यं भूपालं सुतामादाय रवतीम् । ब्रह्मलोकं जगामागुं प्रष्टुकामं पितामहम् ॥५०॥
 यत्र देवाश्च यज्ञाश्च छन्दासि पयतास्तथा । अजयं सरितश्चापि दिव्यरूपधरा स्थिता ॥५१॥
 ऋषयः सिद्धाश्चर्वा पत्रगाश्चारणास्तथा । तस्य प्राजल्य सर्वं स्तुवतश्च पुरातना ॥५२॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

सशयोऽयं महान्ब्रह्मन्वर्तते मम मानसे । ब्रह्मलोकगतो राजा रेवतीसयुता स्वयम् ॥१॥
मया पूर्वं श्रुतं कृतस्त्वं ब्राह्मणेभ्यः कथान्तरे । ब्राह्मणो ब्रह्मविच्छान्तो ब्रह्मलोकमवाप्नुयात् ॥२॥
राजा कथं गतस्तत्र रेवतीसयुत स्वयम् । सत्यलोकेऽतिदुष्प्रापे भूर्लोकैकदिति सशयः ॥३॥
मृतं स्वर्गमवाप्नोति सर्वशास्त्रेषु निर्णयः ।

‘मानुषेण तु देहेन ब्रह्मलोकं गतिं कथम् ॥’

स्वर्गात्पुनः कथं लोके मानुषे जायते गतिः ॥४॥

एतन्मे सशयः विद्वद्वेत्तुमर्हसि साप्रतम । यथा राजा गतस्तत्र प्रष्टुं कामं प्रजापतिम् ॥५॥

व्यास उवाच

मेरोस्तु शिखरे राजन्सर्वे लोकाः प्रतिष्ठिताः । इन्द्रलोको बह्विलोको या च सयमनी पुरी ॥६॥
तथैव सत्यलोकश्च कैलासश्च तथा पुनः । वैकुण्ठश्च पुनस्तत्र वैष्णवं पदमुच्यते ॥७॥
ययार्जुन, शक्रलोके गतः पार्यो धनुर्धरः । पञ्च वर्षाणि कान्तेय स्थितस्तत्र सुरालये ॥८॥
मानुषेणैव देहेन वासवस्य च सन्निधौ । तथैवान्येऽपि भूपालाः ककुत्स्थप्रमुखा विलः ॥९॥
स्वलोकगतयः पश्चाद्द्वितीयाश्चापि महाबलाः । जित्वेन्द्रसदनं प्राप्य सस्थितास्तत्र कामतः ॥१०॥
महामिषं पुरा राजा ब्रह्मलोकं गतः स्वराट् । आगच्छती नृपो गगामपश्यन्चातिमुदरीम् ॥११॥
वायुनाबरमस्यास्तु देवादपहृतः नृपः । किञ्चित्प्रग्नानृपेणाथ दृष्टा सा सुदरी तया ॥१२॥
स्मितं चकार कामार्तं सा च किञ्चिज्जहास वै । ब्रह्मणा तौ तदा दृष्टौ शतौ जातौ वसुधराम् ॥१३॥
वैकुण्ठेऽपि सुराः सर्वे पीडिता दैत्यदानवैः । गत्वा हरिं जगन्नाथमस्तुवन्कमलापतिम् ॥१४॥
सन्देहो नात्र कर्तव्यः सर्वथा नृपसत्तम । गम्या सर्वेऽपि लोकाः स्पुर्मनिवानानराधिप ॥१५॥
अवश्यं कृतपुण्यानां तापशाना नराधिप । पुण्यसङ्क्रान्त एवात्र गमने कारणं नृप ॥१६॥
तथैव यजमानानां यज्ञेन भावितात्मनाम् ।

जनमेजय उवाच

रेवतो रेवती वन्या गृहीत्वा चारुलोचनाम् ॥१७॥

ब्रह्मलोकं गतः पश्चात्किं कृतं तनू भूभुजा । ब्रह्मणा किं समादिष्टं वस्मै दत्ता सुता पुनः ॥१८॥

तत्सर्वं विस्तराद्ब्रह्मन्वक्ष्यस्व त्वं ममाधुना ।

व्यास उवाच

निशामय महोपाल राजा रेवतक विलः ॥१९॥

मव्य श्राद्धायमधुना वन गत्वा सुतादरात् । इत्युक्तोऽसौ तथत्याशु जगाम वनमल्लभृत ॥२॥
 गत्वा जघान बाणैः स वराहान्सूकरामृगान् । शशांश्चापि परिश्रातो वभवाय बुभुक्षित ॥३॥
 विस्मृता चाष्टका तस्य शश चाददसौ वन । शप निवदयामास पित्रे मासमनुत्तमम् ॥४॥
 प्रोक्षणाय समानीत मास दृष्ट्वा गुरुस्तदा । अनहमिति तज्ज्ञात्वा चुकोप मुनिसत्तम ॥५॥
 भुक्तशप तु न श्राद्धे प्रोक्षणीयमिति स्थिति । राज निवदयामास वसिष्ठ पाकद्रूपणम् ॥६॥
 पुत्रस्य कम तज्ज्ञात्वा भूपतिगुरुणोदितम् । चुकोप विधिलोपात्त देशानि सारयत्तत ॥७॥
 शशाद इति विख्यातो नाम्ना जाता नृपा मज । गतो वन शशादस्त पितृकोपादसभ्रम् ॥८॥
 वयन वतसकाल नीतवाघमतत्पर । पितृयुपरत राज्य प्राप्त तन महात्मना ॥९॥
 शशादस्त्वकरोद्राज्यमयोव्याया पति स्वयम् । यनाननकण पूर्णाश्चकार सरयूतटे ॥१०॥
 शशादस्याभवत्पुत्र ककुत्स्थ इति विश्रुत । तस्यैव नामभवाद्धै इदवाह पुरजय ॥११॥

जनमेजय उवाच

नामभद कथं जातो राजपुत्रस्य चानघ । कारणं ब्रूहि मे सर्वं कमणा यन चाभवत् ॥१२॥

व्यास उवाच

शशादे स्वगत राजा ककुत्स्थ इति चाभवत् । राज्यं चकार धर्मज्ञ पितृपैतामह बलात् ॥
 एतस्मिन्नतरं देवा दैत्यैः सर्वे पराजिता ॥१३॥
 जम्बुजिलोकाधिपतिं विष्णुं शरणमव्ययम् । ताप्रोवाच महाविष्णुस्तदा देवासनातन ॥१४॥

विष्णुरुवाच

पाणिप्राह महोपाल प्राययतु शशादजयम् । स हनिष्यति वै दैत्यान्सप्राप्त सूरसत्तम ॥१५॥
 आगमिष्यति धर्मात्मा साहाय्याय धनुधर । पराङ्गने प्रसादेन सामर्थ्यं तस्य चातुलम् ॥१६॥
 हरे सुवचनादेवा ययुः सर्वे सवासवा । अयोध्याया महाराज शशादतनय प्रति ॥१७॥
 तानागतासुराघाताः पूजयामास धर्मतः । पप्रच्छागमनं राजा प्रयोजनमतद्रित ॥१८॥

राजोवाच

धर्मोऽहं पावितश्चास्मि जीवितं सफलं मम । यदागत्य गृहं देवा ददुश्च दग्धं महत् ॥१९॥
 सुवतु कृत्यं देवशा दुःसाध्यमपि मानवैः । करिष्यामि महकार्यं सवया भवता महत् ॥२०॥

देवा ऊचुः

साहाय्यं कुरु राजेंद्र सखा भव शोचनम् । सप्राप्तं जयं दैत्येन्द्रादुजयास्त्रिदशैरपि ॥२१॥
 पराङ्गितप्रसादेन दुर्लभं नास्ति तं क्वचित् । विष्णुना प्रतिशार्धवगागतास्तव सन्निधौ ॥२२॥

राजोवाच

मणिग्राहो भवाम्यद्य देवानां सुरसत्तमा । इद्रो मे बह्वन तत्र भवेद्यदि सुराधिप ॥२३॥
 यग्राम तु करिष्यामि दैत्यैर्देवकृतेऽधुना । आहृष्टो गमिष्यामि सत्यमेतद्ब्रवोम्यहम् ॥२४॥
 नदोचुर्वासव देवा वर्तव्यं कार्यमद्भुतम् । पत्रं भव नरैर्द्रस्य त्यक्त्वा रज्ज्वा शचीपते ॥२५॥
 रज्जमानस्तदा शत्रुं प्रेरितो हरिणा भृशम् । बभूव नृपमस्तूर्णं रुद्रस्वेवापरो महान् ॥२६॥
 तमावरोह राजाऽसौ सग्राभगमनाय वै । स्थितं वक्रुदियनास्य ककुत्स्थस्तेन चाभवत् ॥२७॥
 इन्द्रो बाह कृतो यत् तेन नाम्नैर्ब्रवाहव । पुरो जितास्तु दैत्यानां तेनाभृच्च पुरजय ॥२८॥
 जित्वा दैत्यामहाबाहुर्धनं तेषां प्रदत्तवान् । पप्रच्छ चैव राजप्रेरितं सख्यं बभूव ह ॥२९॥
 वक्रुत्स्थश्चातिविख्यातो नृपतिस्तस्य वराजा । काकुत्स्था भुवि राजानो बभूवुर्बहुविश्रुता ॥३०॥
 वक्रुत्स्थस्याभवत्पुनो धर्मपत्न्या महाबल । अनेन विश्रुतस्तस्य पुंयु पुनश्च वीर्यवान् ॥३१॥
 विष्णोरशस्मृत साक्षात्पराशक्तिपदारब्धं । विश्वरधिस्तु विज्ञेयं पुंयो पुनो नराधिप ॥३२॥
 चद्रस्तस्य सुत श्रीमान् राजा वधकरः स्मृत । तत्सुतो युवनाशस्तु तेजस्वी बलवत्तर ॥३३॥
 शावतो युवनाशस्य जज्ञे परमधामिव । शावतो निर्मिता तेन पुरी शक्रपुरीसमा ॥३४॥
 दृहदशस्तु पुत्रोऽभूच्छावतस्य महात्मन । कुलवयाश्च सुतस्तस्य बभूव पृथिवीपति ॥३५॥
 धुघुनामा हतो दैत्यस्तेनासौ पृथिवीतले । धुघुमारेति विख्यातं नाम प्रापातिविश्रुतम् ॥३६॥
 पुत्रस्तस्य दृढाशस्तु पालयामास मेदिनीम् । दृढाशस्य सुत श्रीमार्हयश्च इति कीर्तित ॥३७॥
 निकुम्भस्तत्सुतः प्रोक्तो बभूव पृथिवीपति । बर्हणाशो निकुम्भस्य कृशाशस्तस्य वै सुत ॥३८॥
 प्रमेनजित्कृशाशस्य बलवान्सत्यविक्रम । तस्य पुत्रो महाभागो यौवनाशेति विश्रुत ॥३९॥
 यौवनाशसुतः श्रीमान्माघातेति महीपति । अष्टोत्तरसहस्रं तु प्रासादा येन निर्मिता ॥४०॥
 भगवत्प्रास्तु तुष्टयं महातीर्थेषु मानव । मातृगर्भे न जातोऽसावृषनो जनकोदरे ॥४१॥
 नि सारितस्तत् पुत्रं कुक्षिं भित्त्वा पितु पुन ।

राजोवाच

न श्रुतं न च दृष्टं वा भवता तदुदाहृतम् ॥४२॥

असमाख्यं महाभाग तस्य जन्म यथादिनम् । विस्तरणं वदस्वाद्य मायातुर्जं मकारणम् ॥४३॥

राजोदरं यथापन्नं पुत्रं सर्वानुदर ।

व्यास उवाच

यौवनाशोऽपत्योऽभूद्राजा परमधामिव ॥४४॥

मार्गानां च ज्ञानं तस्य बभूव नृपनृप । राजाचिनापरं प्रायश्चित्तयामास नित्यम् ॥४५॥

पुन्या वर परिप्रष्टु ब्रह्मलोक गतो यदा । आवर्तमाने गान्धर्वे स्थितो लब्धक्षण दानम् ॥२०॥
 शृण्वन्नतृप्यदधृष्टात्मा सभाया तु सकयक । समाप्ते तत्र गान्धर्वे प्रणम्य परमेश्वरम् ॥२१॥
 दर्शयित्वा सुता तस्मै स्वाभिप्राय न्यवेदयत् ।

राजोवाच

वर कथय देवेश कथेय मम पुत्रिका ॥२२॥
 देया कस्मै मया ब्रह्मन्प्रष्टु त्वा समुपागत । वह्नो राजपुत्रा मे वीक्षिता कुलसम्भवा ॥२३॥
 वस्मिन्निमे मन वाम नोपतिष्ठति चचलम् । तस्मात्त्वा देवदेवेश प्रष्टुमन्नागतोऽस्म्यहम् ॥२४॥
 सदाज्ञापय सर्वज्ञ योग्य राजसुत वरम् । कुलीन बलवत च सर्वलक्षणसयुतम् ॥२५॥
 दातार धर्मशील च राजपुत्र समादिश ।

व्यास उवाच

तदाकर्ण्य जगत्कर्ता वचन नृपतस्तदा ॥२६॥
 तमुवाच हस वाक्य दृष्ट्वा कालस्य पर्ययम् ।

ब्रह्मोवाच

राजपुत्रास्त्वया राज वरा ये हृदय कृता ॥२७॥
 प्रस्ता कालेन वे सर्वे सपितृपीनबाधवा । सप्तविंशतिमोऽहौव द्वापरस्तु प्रवर्तत ॥२८॥
 वशजास्ते मृता सर्वे पुरी दैत्यैर्विलुठिता । सोमवशोऽब्रुवस्तत्र राजा राज्य प्रशास्ति हि ॥२९॥
 उग्रसेन इति ख्यातो मयुराधिपति किल । ययातिवशसभूतो राजा मायुरमडले ॥३०॥
 उग्रसेनात्मज कस सुरद्वेपी महाबल । दैत्यश्च पितर सोऽपि कारागारे न्यवशयत ॥३१॥
 स्वयं राज्य चकारासौ नृपाणा मदगबित । मेदिनी चातिभारार्ता ब्रह्मण्य क्षरण गता ॥३२॥
 दुष्टराजन्यसैमाना भारणातिसमाकुला । अशाबतरण तत्र गदित सुरसत्तमै ॥३३॥
 वासुदेव समुत्पन्न कृष्ण कमललोचन । दबक्या देवरूपिण्या योऽसौ नारायणो मुनि ॥३४॥
 तपश्चचार दुसाध्य धर्मपुत्र सनातन । गगातीर नरसख पुण्य बदरिकाश्रमे ॥३५॥
 सोऽवतीर्णो यदुकुले व सुदेवोऽपि विधुत । तेनासौ निहत पाप कस कृष्णन सत्तम ॥३६॥
 उग्रसेनाय राज्य वै दत्त हत्वा खल सुतम् । कसस्य श्वशुर पापो जरासधो महाबल ॥३७॥
 आगत्य मयुरा क्रोधाच्चकार सगर मुदा । कृष्णेनासौ जित सख्ये जरासधो महाबल ॥३८॥
 प्रेपयामास मुदाय सबल यवन तत । श्रुत्वायात महादूर ससैन्य यवनाधिपम् ॥३९॥
 कृष्णस्तु मयुरा त्यक्त्वा पुरी द्वारवतीमगात् । प्रमग्ना ता पुरी कृष्ण शिल्पिभि सह सगर्त ॥

कारणमास दुर्गदिद्या हृदशालाविमडिताम् । जीर्णोद्धारं पुरः कृत्वा वासुदेवः प्रतापवान् ॥
उग्रमेनं च राजानं चकार वशवर्तिनम् ॥१॥”

यादवान्स्यापयामास द्वारवत्या यदूत्तमः । वासुदेवस्तु तत्राद्य वर्तते बान्धवै सह ॥४०॥
तस्याग्रज 'स विख्यातो बलदेवो हलायुध । शेषाशो मुसली वीरो वरोऽस्तु तव संमतः ॥४१॥
सर्कपणाय देह्याशु कन्या कमललोचनाम् । रेवती बलनद्राय विवाहविधिना ततः ॥४२॥
दत्त्वा पुत्री नृपप्रेष्ठ गच्छ त्वं बदरिकाश्रमम् । तपस्तप्तुं सुरारामं पावनं कामद नृणाम् ॥४३॥

व्यास उवाच

इति राजा समादिष्टो ब्रह्मणा पद्मयोनिना । जगाम तरसा राजन्दारका कन्ययान्वितः ॥४४॥
ददौ ता बलदेवाय कन्या वै क्षुमलक्षणाम् । ततस्तप्त्वा तपस्तीव्रं नृपतिः कालपर्यये ॥४५॥
जगाम त्रिदशायाम् त्यक्त्वा देहं सरित्ते ।

जनमेजय उवाच

भगवन्महदाश्चर्यं भवता ममुदाहृतम् ॥४६॥
रेवतस्तु स्थितस्तत्र ब्रह्मलोके मुतार्थतः । युगानां तु गतं तत्र शतमष्टोत्तरं किल ॥४७॥
कन्या वृद्धा न संजाता राजा वाऽतितरा नृक् । एतावत् तथा कालमायुः पूर्णं तयोः कथम् ॥४८॥

व्यास उवाच

न जरा क्षुत्पिपासा वा न मृत्युर्न भय पुनः । न तु ग्लानिः प्रभवति ब्रह्मलोके सदाऽनघ ॥४९॥
मेघं गतस्य गर्यति सततो राक्षसैर्हता । गता कुशस्थली त्यक्त्वा भयभीता इतस्ततः ५०॥
मनोश्च क्षुब्धं पुत्र उत्पन्नो बाधवत्तरः । इक्ष्वाणुरिति विख्यातः सूर्यवशकरस्तु सः ॥५१॥
यथाय तप आनिष्ठद्देवी ध्यात्वा निरंतरम् । नारदस्योपदेशेन प्राप्य दीक्षामनुत्तमाम् ॥५२॥
तस्य पुत्रगतं राजनिःबाधोगतिं विधुतम् । विबुक्षि प्रथमस्तेषां बलवीर्यसमन्वितः ॥५३॥
जयाध्यासा स्थितो राजा इक्ष्वाणुरिति विधुतः । शकुनिप्रमुखा पुनः पंचाशद्वलवत्तराः ॥५४॥
उत्तरापयदशस्य रक्षितारं कृतां किल । दक्षिणस्या तथा राजप्रादिष्टास्तेन ते सुताः ॥५५॥
चत्वारिंशतयाऽष्टौ च रक्षणार्थं महारत्नना । अन्यौ द्वौ सस्थितौ पार्श्वे सेवार्यं तस्य भूपतेः ५६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

बदाचिदष्टकायादे विबुक्षि पृथिवीपतिः । आज्ञापयदसंभूदो मांसमानय सत्वरम् ॥१॥

अपत्यार्थं यौवनाश्वो दुःखितस्तु वनं गतः । ऋषीणामाश्रमे पुण्ये निविण्णः स च पार्थिव ॥४६॥
मुमोच दुःखितः स्वासास्तापसानां च पश्यताम् । दृष्ट्वा तु दुःखितः विप्रा बभूवुश्च कृपालवः ॥४७॥
तमूचुर्ब्राह्मिणा राजन्कस्माच्छोचसि पार्थिव । किं ते दुःखं महाराज ब्रूहि सत्यं मनोगतम् ॥४८॥

प्रतीकारं करिष्यामो दुःखस्य तव सर्वथा ।

यौवनाश्व उवाच

राज्यं घनं सदश्वाश्च वर्तन्ते मुनयो मम ॥४९॥

भार्याणां च शतं शुद्धं वर्तते विशदप्रभम् । नारातिस्त्रिषु लोकेषु कोऽप्यस्ति बलवान्मम ॥५०॥
आज्ञाकरास्तु सामता वर्तन्ते मणिनस्तथा । एकं सतानजं दुःखं नायत्पश्यामि तापसा ॥५१॥
अपुत्रस्य गतिर्नास्ति स्वर्गो नैव च नैव च । तस्माच्छोचामि विप्रैर्द्रा सप्तानार्थं मूढं ततः ॥५२॥
वेदशास्त्रार्थतत्त्वज्ञास्तापसाश्च कृतश्रमाः । ईष्टं सतानकामस्य युक्तां ज्ञात्वा दिशतु मे ॥५३॥
कुर्वन्तु मम कार्यं वै कृपा चेदस्ति तापसाः ।

व्यास उवाच

तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञं कृपया पूर्णमानसा ॥५४॥

कारयामासुरभ्यग्रास्तस्येष्टमिन्द्रदेवताम् । कलशं स्थापितस्तत्र गल्पपूर्णस्तु बाहवै ॥५५॥
मन्त्रितो वेदमन्त्रैश्च पुनार्थं तस्य भूपते । राजा तद्यज्ञसदनं प्रविष्टस्तुषितो निशि ॥५६॥
विप्रान्दृष्ट्वा शयानान्सं पथो मन्त्रजलं स्वयम् । भार्यायं सस्कृतं विप्रैर्मन्त्रितं विधिनोद्धृतम् ॥५७॥
पीतं राज्ञां तृपातेन तदज्ञानानृपोत्तमः । व्युदकं कलशं दृष्ट्वा तदा विप्रा विशकिता ॥५८॥
पप्रच्छुस्ते नृप केन पीतं जलमिति द्विजाः । राजा पीतं विदित्वा ते ज्ञात्वा देवबलं महत् ॥५९॥
ईष्टं समापयामासुर्गतास्तं मुनयो गृहान् । गर्भं दधारं नृपतिस्ततो मन्त्रबलादथ ॥६०॥
ततः काले स उत्पन्नः कुशित्विस्वात्म्यं दक्षिणाम् । पुत्रं निष्ठासयामासुर्मन्त्रिणस्तस्य भूपते ॥६१॥
देवानां कृपया तत्र न ममार् महीपति । कथास्यति कुमारोऽयं मन्त्रिणश्चक्रुः शुर्मृशम् ॥६२॥
तदेदो देशिनीं प्रादामा धानेत्यवदद्वचः । सोऽभवद्वल्गवानाजा माघाता पृथिवीपति ॥

तदुत्पत्तिस्तु भूपालं कथिता तव विस्तरात् ॥६३॥

इति श्रीमद्देवीमागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

बभूव चक्रवर्ती स नृपतिः सत्यसगरः । माघाता पृथिवीं सर्वमजयं नृपतीश्वर ॥१॥

दस्यवोऽस्य भयनस्ता ययुर्गिरिगुहासु च । इन्द्रेणास्य कृत्त नाम नसद्दस्युरिति स्फुटम् ॥२॥
 तस्य विदुमती भार्या शशविदो सुताऽभवत् । पतिव्रता सुरूपा च सर्वलक्षणसयुता ॥३॥
 तस्यामुत्पादयामास माघाता द्वौ सुतो नृप । पुरुकुत्स सुविरचात मुचुकुन्द तथापरम् ॥४॥
 पुरुकुत्सात्ततोऽरण्य पुन परमधार्मिक । पितृभक्तिरतश्चाभूद्बृहदध्वस्तदात्मज ॥५॥
 हर्यश्चस्तस्य पुनोऽभूद्भार्मिक परमार्थवित् । तस्यात्मजस्त्रिन्वाऽभूदरुणस्तस्य चात्मज ॥६॥
 अरुणस्य सुत धामासत्यव्रत इति श्रुत । सोऽभूदिच्छाचर कामो भदात्मा ह्यतिलोलुप ॥७॥
 स पापाटना विप्रभार्या हृतवाक्काममोहिन । विवाह तस्य विघ्न स चकार नृपते सुत ॥८॥
 मलिता ब्राह्मणास्तन राजानमरुण नृप । ऊचुर्मृग सुदुःखार्ताहा हता स्मेति चासकृत् ॥९॥
 पप्रच्छ राजा ताविप्रादु खितान्पुरवासिन । किं कृत मम पुत्रेण भवनामगुप्त द्विजा ॥१०॥
 तनिशम्य द्विजा वाक्य रानो दिनयपूर्वकम् । तदोचुस्त्वरुण विशा कृताशोर्वचना भृशम् ॥११॥

ब्राह्मणा ऊचुः

राजस्तव सुनताद्य विवाह प्रहता किल । विवाहिता विप्रकन्या बलेन बलिनावर ॥१२॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा तया वचनमध्य राजा परमधार्मिक । पुत्रमाह वृथा नाम कृत ते दुष्टकर्मणा ॥१३॥
 गच्छ ह्येव सुमहात्मदुराचार गुहामम । न स्यातव्य त्वया पाप विषय मम सर्वथा ॥१४॥
 कुपित पितर प्राह यव गच्छामीति वै मुहु । अरुणस्तमयावाच श्वपाकै सह वर्तय ॥१५॥
 श्वपचस्य कृत कर्म द्विजदारापहारणम् । तस्मात्तै सह ससगकृत्वा तिष्ठ ययासुखम् ॥१६॥
 नाह पुत्रेण पुनार्थो त्वया च कुलपासन । मयेष्ट व्रज दुष्टात्मकीतिनाश कृतस्त्वया ॥१७॥
 स निगम्य पितुर्वाक्य कुपितस्य महात्मन । निश्चक्राम पुरातस्मात्तरसा श्वपाचययौ ॥१८॥
 सत्यव्रतस्तदा तन श्वपाकै सह वर्तते । धनुर्बाणधर श्रीमाकवचो करुणालय ॥१९॥
 यदा निष्कासित पिना कुपितन महात्मना । गुरणाऽथ बसिष्ठन प्ररितोऽग्नौ महोपति ॥२०॥
 तस्मात्सत्यव्रतस्तस्मिन्बभूव क्रोधसयुत । बमिष्ठे धर्मशास्त्रेण निवारणपराऽमुखे ॥२१॥
 केनचित्कारणेनाथ पिता तस्य महोपति । पुनार्येऽग्नौ तपस्तप्त्वा पुर त्यक्त्वा वन गत ॥२२॥
 न ववप तदा तस्मिन्विषय पाकपासन । समा द्वादश राजद्र तनाभर्मेण सर्वथा ॥२३॥
 विद्वामित्रस्तदा दारास्तस्मिन्स्तु विषय नृप । स यस्य कौशिकातीरे चचार विपुल तप ॥२४॥
 यातया तन सजाता भार्या वै कौशिकस्य ह । कुटुम्बगरणार्थाय दुःखिता घरवर्णिनी ॥२५॥
 बालकाऽशुच्यमाक्राता रुदत पश्यती भृशम् । याचमानाश्च नोवाराकष्टमाप पतिव्रता ॥२६॥
 चिन्तयामास दुःखार्तातोकादीक्ष्य क्षुधातुरान् । नृनो नास्ति पुरे ह्यद्य न याचे वा करोमि किम् ॥

न मे त्रातास्ति पुत्राणा पतिर्मे नास्ति सन्निधौ । रुदंसि बालका. कामं घिङ्मे जीवनमद्य वै ॥२८॥
 धनहीना च मा त्यक्त्वा तपस्तप्तुं गतः पतिः । न जानाति समर्थोऽपि दु खिता धनवजिताम् ॥२९॥
 बालाना भरणं केन करोमि पतिना विना । मरिष्यन्ति भुता सर्वे क्षुधया पीडिता भृशम् ॥३०॥
 एवं सुतं तु विक्रीय द्रव्येण कियता पुनः । पालयामि सुतानन्यानेप मे विहितो विधिः ॥३१॥
 सर्वेषा भारणं नाढ्या मुक्तं मम विपर्यये । कालस्य कालनायाहं विक्रीणामि तपात्मजम् ॥३२॥
 हृदयं कठिनं कृत्वा सचिन्त्य मनसा सती । सा दभरज्ज्वा बद्ध्वाय गले पुत्रं विनिर्गता ॥३३॥
 मुनिपत्नी गले बद्ध्वा मध्यमं पुनर्मोरसम् । शेषस्य भरणार्थाय गृहीत्वा चलिता गृहात् ॥३४॥
 दृष्टा सत्यव्रतेनार्ता तापसी शोकसंयुता । पप्रच्छ नृपतिस्तातु किं चिकीर्षसि शोभने ॥३५॥
 रुदंतं बालकं कठे बद्ध्वा नयसि क्वाधुना । किमर्थं चास्त्वर्वाणि सत्यं ब्रूहि ममाग्रतः ॥३६॥

ऋषिपत्न्युवाच

विश्वामित्रस्य भार्याऽहं पुत्रोऽयं मे नृपात्मज । विव्रेतुर्मोरसं कामं गमिष्ये विषमे सुतम् ॥३७॥
 अत्र नास्ति पतिर्मुक्त्वा गतरस्तप्तुं नृप बवचित् । विक्रीणामि दुधातनं जेयस्य भरणाय वै ॥३८॥

राजोवाच

पतिव्रते रता पुत्रं दास्यामि भरणं तव । तावदेव पतिस्तेऽथ वनाच्चैवागमिष्यति ॥३९॥
 वृक्षे त्वाद्यमाभ्यासो भयं किंचिन्निरंतरम् । बंधयित्वा गमिष्यामि सत्यमेतद्दृष्टवीम्यहम् ॥४०॥
 इत्युक्ता सा तदा तेन राज्ञा वीक्षिकानामिनी । विबधं तनयं कृत्वा जगामाश्रममंडलम् ॥४१॥
 सोऽभवद्बालवो नाम गलर्वधान्महातपाः । सा तु स्वस्याश्रमे गत्वा मुनीन् बालवैवृता ॥४२॥
 सत्यव्रतस्तु भवमा च कृपया च परिप्लुत । विश्वामित्रस्य च मुनेः कलत्रं तद्वजार ह ॥४३॥
 यने स्थितान्मुगान्कृत्वा यराहान्महिषास्तथा । विश्वामित्रवनाभ्यासो मासं वृक्षे वयध ह ॥४४॥
 ऋषिपत्नी गृहीत्वा तन्मांसं पुत्रानदात्तत । निर्वृतिं परमा प्राप प्राप्य नयमनुत्तमम् ॥४५॥
 अयोध्यां रथं राज्यं च तथैवातपुर मुनि । गते तमु नृपे तस्मिन्वसिष्ठः परमरतत ॥४६॥
 सत्यव्रतोऽपि धर्मात्मा ह्यतिष्ठप्रगराट् । विनुराज्ञां समास्थाय पशुघ्नव्रतवान्यने ॥४७॥
 सत्यव्रतो ह्यवस्माच्च वस्मचित्कारणान्नुप । वसिष्ठे पाथिव मय्यु धारयामास नित्यदा ॥४८॥
 स्वयममानं वने विशा पमिष्ठ च त्रिय सुतम् । न वारयामास मुनिर्वसिष्ठ कारणेन ह ॥४९॥
 पाणिपट्नमश्राणा निष्ठा स्यामसमे पदे । जानन्नपि त धर्मात्मा विप्रदारपरिष्टे ॥५०॥
 वरिमात्रिद्विषेऽग्न्ये मुगाभावे महीपति । वसिष्ठस्य च मां दोऽश्रीमपश्यद्वनमध्यगाम् ॥५१॥
 तां जपान दुपानरन्तु प्रोषान्मोहाच्च दग्दुग् । वृक्षे वयध तन्मांसं नीत्वा स्वयमभक्षदा ॥५२॥
 तादिपानी मुतामर्वाभोजयामास तत्तदा । रंजमाना भृग्व्येति न गौरिति च सुव्रत ॥५३॥

वसिष्ठस्तु हतां दोग्ध्री ज्ञात्वा क्रुद्धस्तमब्रवीत् । दुरात्मन्किं कृतं पापं धेनुवातात्पिशाचवत् ॥५४॥
एवं ते शंखवः क्रूराः पतंतु त्वरितास्त्रयः । गोवधादारहरणात्पितुः क्रोधात्तथा भृशम् ॥५५॥
त्रिशंकुरिति नाम्ना वै भुवि रूपातो भविष्यसि । पिशाचरूपमात्मानं दर्शयन्सर्वदेहिनाम् ॥५६॥

व्यास उवाच

एवं शप्तो वसिष्ठेन तदा सत्यव्रतो नृपः । चचार च तपस्तीव्रं तस्मिन्नेवाश्रमे स्थितः ॥५७॥
कस्माच्चिन्मुनिपुत्रात् प्राप्य मन्मनुतमम् । ध्यायन्भगवती देवी प्रकृतिं परमां शिवाम् ॥५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

वसिष्ठेन च शप्तोऽसौ त्रिशंकुर्नृपतेः सुतः । कथं सापाद्विनिर्मुक्तस्तन्मे ब्रूहि महामते ॥१॥

व्यास उवाच

सत्यव्रतस्तथा शप्तः पिशाचत्वमवाप्तवान् । तस्मिन्नेवाश्रमे तस्यौ देवीभक्तिपरायणः ॥२॥
कदाचिन्मुपतिस्तत्र जप्त्वा मन्त्रं नवाक्षरम् । होमार्थं ब्राह्मणान्गत्वा प्रणम्योवाच भक्तिनः ॥३॥
भूमिदेवाः शृणुष्वं वै वचनं प्रणतस्य मे । ऋत्विजो मम सर्वेऽत्र भवंतः प्रभवन्तु ह ॥४॥
जपस्य च दशाशेन होमः कार्यो विधानतः । भवद्भिः कार्यसिद्धयर्थं वेदविद्भिः कृपापरैः ॥५॥
सत्यव्रतोऽहं नृपतेः पुत्रो ब्रह्मविद्यावराः । कार्यं मम विधातव्यं सर्वथा सुखहेतवे ॥६॥
तच्छ्रुत्वा ब्राह्मणास्तत्र समूचुर्नृपतेः सुतम् । शप्तस्त्वं गुरुणा प्राप्तं पिशाचत्वं त्वयाऽधुना ॥७॥
न यागाहोऽसि तस्मात्त्वं वेदेष्वनविकारतः । पिशाचत्वमनुप्राप्तं सर्वलोकेषु गहितम् ॥८॥

व्यास उवाच

तन्निशम्य वचस्तेषां राजा दुःखमवाप ह । धिक्जोषितमिदं मेऽद्य किं करोमि वने स्थितः ॥९॥
पित्रा चाहं परित्यक्तः शप्तश्च गुरुणा भृशम् । राज्याद्भूटं पिशाचत्वमनुप्राप्तं करोमि किम् ॥
तदा पृथुतरा कृत्वा चितां काष्ठैर्नृपात्मज । सस्मार चडिका देवीं प्रवेशमनुचितयन् ॥११॥
स्मृत्वा देवीं महामायां चितां प्रज्वलितां पुर । कृत्वा स्नात्वा प्रवेशार्थं स्थितः प्राजलिरपतः ॥१२॥
ज्ञात्वा भगवतीं तं तु मर्तुकामं महोपतिम् । आजगाम तदाकाशं प्रत्यक्षं तस्य चाग्रतः ॥१३॥
दत्त्वाऽथ दर्शनं देवीं तमुवाच नृपात्मजम् । सिंहाह्वा महाराज मेघगभोरया गिरा ॥१४॥

देव्युवाच

किं ते व्यवसितं साधो हतासो मा तनुं त्यज । स्थिरो भव महामाग पिता ते जरसान्वितः ॥१५॥

राज्यं दत्त्वा यने तुभ्यं गताग्निं तपने विल । विवादं त्यज हे यीर परशोऽहं नृपते ॥१६॥
नेतुं त्वामागमिष्यति सचिवाश्च पितृस्तथ । मत्प्रगादास्तिता च त्वामभिपिच्य नृपते ॥१७॥
जित्वा कामं श्रमोऽनेन गमिष्यत्येव तिथय ।

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तं सदा देवां तर्ज्जितरथो मन ॥१८॥

राजपुत्रो विरमिगो मरणा पायकान्त । अयोध्यायां तदा गत्य नारदेन महात्मना ॥१९॥
पृतांतं वदितं सर्वो राने सत्वरगादित । श्रुत्वा राजाय पुत्रस्य तं सदा मरगोद्यमम् ॥२०॥
येदमापायं मनसि दुःखोऽयं बहुधा नृप । सचिवानाहं यर्मात्मा पुनश्चोत्परिप्लुत ॥२१॥
ज्ञातं भवद्भिरत्युग्रं पुत्रस्य मम चेष्टितम् । त्यक्तो मया यने धीमा पुनः सत्यत्रनो मम ॥२२॥
आज्ञयासौ गतं सद्यो राज्याहं परमार्थयितुं । स्थितस्तत्रैव विनागे घनहीनं क्षमायित ॥२३॥
यसिष्ठेन तथा दत्तं पिशाचसदृशं हृतं । सोऽहं दुःखेन सततं प्रवेष्टुं च हृताशनम् ॥२४॥
उद्यतं श्रीमहादेव्या निपिष्ठं सस्यितं पुनः । तस्माद्गच्छतु तं शीघ्रं ज्वेष्ठपुत्र महात्मन् ॥२५॥
आश्वास्य यत्नैश्च तत्तर्ज्जितवानप्यित । अभिपिच्य सुतं राज्ये औरसं पालनक्षमम् ॥२६॥
वनं यास्यामि दातोऽहं तपसे कृत्ननिश्चय । इत्युक्त्वा भगिणं स्वर्गप्रेषयामास पापिव ॥२७॥
तत्सर्व्ववानयनार्थं हि प्रीतिप्रवणमानस । ते गत्वा तं समाश्वास्य भगिणं पापिवात्मजम् ॥
अयोध्यायां महात्मानं मानपूर्वं समानमन् । दृष्ट्वा सत्यव्रतं राजा दुर्बलं मलिनान्वरम् ॥२९॥
जटाजूटपरं क्रूरं चित्तानुरमचित्तयत् । किं कृतं निष्कुरं कर्म मया पुत्रो विवाहित ॥३०॥
राज्याहंश्चातिमेषासौ जानता धर्मनिश्चयम् । इति सचित्यं मनसा तमालिङ्ग्य महोपति ॥३१॥
आसने स्वसमीपस्थं समाश्वास्योपवेशयत् । उपविष्टं सुतं राजा प्रेमपूर्वंमुवाच ह ॥३२॥
प्रेमगद्गदया वाचा नीतिशालादिशरदः ।

राजोवाच

पुत्रं धर्मं मतिं कार्यं माननीयां मुखोद्भवा ॥३३॥

न्यायागतं धनं ग्राह्यं रक्षणयोग्यां सदा प्रजा । नास्तस्य नृवापि वक्तव्यं नामार्थं गमनं क्वचित् ॥३४॥
शिष्टोक्तं प्रवर्तव्यं पूजनीयास्तपस्विनः । हृतव्यां दस्यव क्रूरा इन्द्रियाणां तथा जुष ॥३५॥
वर्तव्यं कार्यसिद्धयर्थं राज्ञा पुनः सदैव हि । भवस्तु सर्वथा माप्यं कर्तव्यं सचिवैः सह ॥३६॥
नोपेक्ष्योऽस्त्वोऽपि कृतिनारिषु सर्वात्मना सुत । न विश्वेस्परासक्तं सचिवं च तथा नतम् ॥३७॥
चारा सर्वान् योक्तव्यां शत्रुमित्रेषु सर्वथा । धर्मं मतिं सदा कार्यादानं दद्याच्च नित्यशः ॥३८॥
शुष्कवादो न कर्तव्यो दुष्टसंगं च वर्जयत । यष्टव्या विविधा यज्ञा पूजनीया महर्षयः ॥३९॥

न विश्वेस्त्रियं क्वापि स्त्रेण्यतुतरतं नरम् । अत्यादरो न कर्तव्यो मृगयाया कदाचन ॥४०॥
 धूते मद्ये तथा गेये नूनं वारवधूपु च । स्वयं तद्विमुखो भूयात्प्रजास्तेभ्यश्च रक्षयेत् ॥४१॥
 ब्राह्मे मुहूर्ते कर्तव्यमुत्थानं सर्वथा सदा । स्नानादिक सर्वविधिं विधाय विधिवत्तथा ॥४२॥
 पराशक्ते परा पूजा भक्त्या कुर्यात्सुदोषित । पुनरेतज्जन्मसाफल्य पराशक्ते पदार्चनम् ॥४३॥
 सकृत्कृत्वा महापूजा देवोपादजलं पिवन् । न जातु जननीगर्भं गच्छेदिति विनिश्चयः ॥४४॥
 सर्वं दृश्यं महादेवो द्रष्टा साक्षी च सैव हि । इति तद्भावभरितस्तिष्ठेत्त्रिभयचेतसा ॥४५॥
 कृत्वा नित्यविधिं सन्यगतव्य सदसि द्विजान् । समाहूय च प्रष्टव्यो धर्मशास्त्रविनिर्णय ॥४६॥
 संपूज्य ब्राह्मणान्पूज्यान्वेदवेदांगपारंगान् । गाभूहिरण्यादिक च देय पात्रेषु सर्वदा ॥४७॥
 अधिद्वान्ब्राह्मणः कोऽपि नैव पूज्य कदाचन । आहारादधिक नैव देय भूषण्य कश्चिचित् ॥४८॥
 न बा लोभात्त्वया पुन कर्तव्य धमलघनम् । अत पर न कर्तव्यं क्वचिद्विप्रावमाननम् ॥४९॥
 ब्राह्मणा भूमिदेवाश्च माननीया प्रयत्नतः । कारण क्षत्रियाणा च द्विजा एव न सशयः ॥५०॥
 अद्भ्युद्योऽग्निर्ब्राह्मण क्षत्रमश्विनो लोहमुत्थितम् । तेषा सर्वत्र तैज स्वासु योनिषु शाम्यति ॥५१॥
 तस्माद्वाजा विशेषेण माननीया मुक्ताद्भवा । दानेन विनयनैव सवथा भूतिमिच्छता ॥५२॥
 दडनीति सदा कार्या धर्मशास्त्रानुसारतः । कोशस्य सग्रह कार्यो नून न्यायागतस्य ह ॥५३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एवं प्रबोधित पित्रा विशकु प्रणतो नृप । तथेति पितर प्राह प्रेमगद्गदया गिरा ॥१॥
 विश्रान्ताहूय मन्त्रज्ञान्वेदशास्त्रविशारदान् । अभिपेकाय सभारान्कारयामास सत्वरम् ॥२॥
 सलिल सर्वतीर्थाना समानाय्य विशापति । प्रकृतीश्च समाहूय सामन्तान्भूपतीस्तथा ॥३॥
 पुण्येऽह्नि विधिवत्सस्मि ददावासनमुत्तमम् । अभिपिच्य सुत राज्ये विशकु विधिवत्पिता ॥४॥
 तृतीयमाश्रम पुण्य जग्राह भार्यया युत । वन त्रिपथगाकूले चचार दुश्चर तप ॥५॥
 काले प्राप्ते ययौ स्वर्गं पूजितस्त्रिदशैरपि । इन्द्रासनसमोपस्थो रराज रविवत्सदा ॥६॥

राजोवाच

पूर्वं भगवता प्रोक्त कथायोगेन साप्रतम् । सत्यव्रतो वसिष्ठेन शक्तो दोग्ध्रीवधातिकल ॥७॥
 कुपितेन पिशाचत्वं प्रापितो गुरुणा ततः । कथं मुक्तं पिशाचत्वादित्येतत्सशय प्रभो ॥८॥
 न सिंहासनयोग्यो हि भवेच्छापसमन्वित । मुनिना मोचित शापात्वेनान्येन च वर्मणा ॥९॥

एतन्मे ब्रूहि, विप्रर्षे क्षापमोक्षणवारणम् । आनीतस्तु कथं पित्रा स्वगृहे तादृशवृत्तिः ॥१०॥

व्यास उवाच

वसिष्ठेन च शप्तोऽसौ सद्यः पैशाचता गतः । दुर्वेषश्चातिदुर्धर्षः सर्वलावभयवरः ॥११॥
यदैवोपासिता देवो भयत्या सत्यव्रतेन ह । तथा प्रसन्नया राजन्दिव्यदेहः कृतः क्षणात् ॥१२॥
पिशाचत्वं गतः तस्य पापं चैव क्षयं गतम् । विषाम्पाचातितेजस्वोऽसभूतस्तत्पामृतात् ॥१३॥
वसिष्ठोऽपि प्रसन्नात्मा जातः शक्तिप्रसादतः । पिताऽपि च बभूवास्य प्रेमयुक्तस्त्वनुग्रहात् ॥१४॥
राज्यं शशास धर्मात्मा मृते पितरि पार्थिव । ईजे च विविधैर्यज्ञैर्देवदेवो सनातनीम् ॥१५॥
तस्य पुत्रो बभूवाय हरिश्चन्द्रः सुशोभनः । लक्षणं शास्त्रनिर्दिष्टं समुत्तमश्चातिसुन्दरः ॥१६॥
युवराजं सुतः कृत्वा त्रिशकुः पृथिवीपतिः । मानुषेण शरीरेण स्वर्गे भोक्तुं मनो दधे ॥१७॥
वसिष्ठस्याश्रमं गत्वा प्रणम्य विधिबन्धुः । उवाच वचनं प्रीतः कृताजलिपुटस्तदा ॥१८॥

राजोवाच

ब्रह्मपुत्र महाभाग सर्वमप्रविशारदः । विज्ञप्तिं मे सुप्रसन्ना श्रोतुमर्हसि तापसः ॥१९॥
इच्छामि सप्तमं स्वर्गलोकमुखाय च । अनेनैव शरीरेण भोगान्भोक्तुममानुषान् ॥२०॥
अप्सरोभिश्च सवासं क्रीडितुं नदने वने । देवगणधर्वाणाम् च श्रोतव्यं मधुरं किल ॥२१॥
याजय त्वं मलेनाशु तादृशेन महामुने । यथाऽनेन शरीरेण वसे लोकं त्रिविष्टपम् ॥२२॥
समर्थोऽसि मुनिश्रेष्ठ कुरु कार्यं ममाधुना । प्रापयान्शु मम कृत्वा देवलोकं दुरासदम् ॥२३॥

वसिष्ठ उवाच

राजमानुषदेहेन स्वर्गे वासः सुदुर्लभः । मृतस्य हि ध्रुवः स्वर्गं कथितं पुण्यकर्मणा ॥२४॥
तस्माद्विभेमि सर्वज्ञ दुर्लभाच्च मनोरथात् । अप्सरोभिश्च सवासो जीवमानस्य दुर्लभः ॥२५॥
कुर्व यज्ञमहभाग मृतः स्वर्गमवाप्स्यसि ।

व्यास उवाच

इत्याकर्ण्य यच्चस्तस्य राजा परमर्दुमना ॥२६॥
उवाच वचनं भूयो वसिष्ठः पूर्वरोपितम् । न त्वं याजयसे ब्रह्मण्यर्वाविशाच्च मां यदि ॥२७॥
अयं पुरोहितः कृत्वा यद्व्येऽहं विलसामि साधनम् । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य वसिष्ठः कोपसमुत् ॥२८॥
शशाप भूपतिं चेति चाडालो भव दुर्मते । अनेन त्वं शरीरेण श्वपचो भव सत्वरम् ॥२९॥
स्वर्गवृत्तान् पापिष्ठः सुरभीवघ्नद्विषितः । ब्रह्मपत्नीहरोच्छिन्नधर्ममार्गविद्वपकः ॥३०॥
न ते स्वर्गं गतिं पापं मृतस्यापि कथंचन ।

व्यास उवाच

इत्युक्तो गुरणा राजस्त्रिसकुस्तत्क्षणादपि ॥३१॥

तत्र तेन शरीरेण बभूव श्वचाकृति । कुडलेऽश्ममये चापि जाते तस्य च तत्क्षणात् ॥३२॥
 देहे चदनगधश्च विगयो ह्यभवत्तदा । नीलवर्णस्य सज्जाने दिग्धे पीतावरे तनौ ॥३३॥
 गजवर्णोऽभवद्देहं शागतस्य महात्मन । शक्युपासकरोपेण फलमेतदभून्नृप ॥३४॥
 तस्माद्धोसन्तिभक्तो हि नावमान्य कदाचन । गायत्रीजपनिष्ठो हि वसिष्ठो मुनिसत्तम ॥३५॥
 दृष्ट्वा निन्द्य निज देहं राजा दुःखमवाप्तवान् । न जगाम गृहे दीनो वनमेषाभितो ययौ ॥३६॥
 चिन्तयामास दुःखार्तस्त्रिसकु शोकविह्वल । किं करोमि वर गच्छामि देहो मेऽनोर्वनिदित ॥३७॥
 कर्तव्यं नैव पश्यामि येन मे दुःखसंशय । गृहे गच्छामि चेत्पुन पीडितोऽद्य भविष्यति ॥३८॥
 भार्याऽपि श्वपच दृष्ट्वा नागोकारं करिष्यति । सचिवा नादरिष्यति बोध्य मामीदृशं पुन ॥३९॥
 शातयो वधुवर्गश्च सङ्गता न भजिष्यति । सर्वेस्त्यक्तस्य मे नूनं जीवितान्मरणं वरम् ॥४०॥
 विपश्चा भक्षयित्वाऽद्य पतित्वा वा जलाशये । कृत्वा वा कठपाशं च देहत्यागं करोम्यहम् ॥४१॥
 अग्नीं वा प्वलिते देहं जुहोमि विधिवद्बलात् । कृत्वा वाऽनशनं प्राणास्त्यजामि हृषितान्भूषम् ॥४२॥
 आत्महत्या भवेन्नूनं पुनर्जन्मनि जन्मनि । श्वपचत्वं च क्षापश्च हृत्यादोपाद्भवदपि ॥४३॥
 पुनर्विचार्य भूपालश्चेतसा समचितयत् । आत्महत्या न कर्तव्या सर्वथैव मयाऽनुना ॥४४॥
 भोक्तव्यं स्वकृतं कर्म देहेनानेन कानने । भोगनास्य विपाकस्य भविता सर्वथा क्षय ॥४५॥
 प्रारब्धकर्मणा भोगादन्यथा न क्षयो भवत् । तस्मान्मयाऽन भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥४६॥
 कुर्वन्पुण्याधमाम्नाशो तीर्थानां सेवनं तथा । स्मरणं चाविकायास्तु साधूनां सेवनं तथा ॥४७॥
 एव कर्मक्षयं नूनं करिष्यामि यत्र वसतः । भाग्ययोगात्कदाचित्तु भवेत्साधुसमागम ॥४८॥
 इति संचिन्त्य मनसा त्यक्त्वा स्वमग्नं नृप । गङ्गातीरे गतः कामः शोकस्तत्रैव सस्यत ॥४९॥
 हरिश्चद्रस्तदा ज्ञात्वा पितुः शापस्य कारणम् । दुःखितः सचिवास्तत्र प्रेषयामास पार्थिव ॥५०॥
 सचिवास्तत्र गत्वाशु तमूचुः प्रश्रयान्विताः । प्रणम्य श्वपचाकारं निश्चसतः मुहुर्मुहुः ॥५१॥
 राजन्पुत्रेण ते नूनं प्रेषिताः समुपागतान् । अवहि सचिवास्त्व नो हरिश्चद्राजया स्थितान् ॥५२॥
 युवराजसुतः प्राह यत्तच्छृणुष्व नराधिप । आनयध्वं नृप यूयं समान्य पितरं मम ॥५३॥
 तस्माद्राजन्समागच्छ राज्यं प्रति गतव्यम् । सेवां सर्वे करिष्यति सचिवाश्च प्रजास्तथा ॥५४॥
 गुरुं प्रसादयिष्यामि स यथा तु दयेत वै । प्रसन्नोऽसौ महातेजा दुःखस्यातः करिष्यति ॥५५॥
 इति पुत्रेण ते राजन्कथितं बहुधा किल । तस्माद्गमनमेवाशु रोचता निजसपत्नि ॥५६॥

पुनमेक ददाम्यद्य कस्मैचिद्धनिने किल । गृहीत्वा तस्य मौल्य तु तेन द्रव्येण बालकान् ॥३६॥
 पालयेऽहं धुधार्तास्तु नान्योपायोऽस्ति पालने । इति संचित्य मनसा पुत्रोऽयं प्रहितो मया ॥३७॥
 विक्रयार्थं महाभाग क्रदमानो भृशतुर । क्रन्दमान गृहीत्वैनं निर्गताऽहं गतनपा ॥३८॥
 तदा सत्यव्रतो मार्गे मामुद्बोध्य भृशतुराम । पप्रच्छ स च राजपि कस्माद्बोदिति बालक ॥३९॥
 तदाऽहं तमुवाचेद वचन मुनिसत्तम । विक्रयार्थं नीयतेऽसौ बालकोऽद्य मया नृप ॥४०॥
 श्रुत्वा मे वचन राजा दयार्द्रहृदयस्ततः । मामुवाच गृहं याहि गृहीत्वैनं कुमारकम् ॥४१॥
 भोजनार्थं कुमारणामामिप विहितं तव । प्रापयिष्याम्यहं नित्यं यावन्मुनिसमागम ॥४२॥
 अहम्यहंनि भूपालो वृक्षेऽस्मिन्मृगसूकरान् । विन्यस्य यामि हत्वाऽसौ प्रत्यहं दययान्वित ॥४३॥
 तेनैव बालका कात पालिता वृजिनार्णवात् । वसिष्ठेनायं शतोऽसौ भूपतिर्मम कारणात् ॥४४॥
 कस्मिंश्चिद्विषये मास न प्राप्त तेन कानने । हना दोग्ध्री वसिष्ठस्य तेनासौ कुपितो मुनि ॥४५॥
 त्रिशकुरिति भूपस्य कृतं नाम महात्मना । कुपितेन वधाद्धेतोश्चाण्डालश्च कृतो नृप ॥४६॥
 तेनाहं दुःखिता जाता तस्य दुःखेन कौशिक । अपचत्वमसौ प्राप्तो मत्कृते नृपनन्दन ॥४७॥
 येन केनाप्युपायेन भवता नृपते किल । तस्माद्रक्षा प्रकर्तव्या तपसा प्रबलेन ह ॥४८॥

व्यास उवाच

इति भार्यावच श्रुत्वा कौशिको मुनिसत्तम । तामाह कामिनी दीना सात्वपूर्वमरिन्दम ॥४९॥

विश्वामित्र उवाच

भोचयिष्यामि तं शापान् नृप कमललोचने । उपकारं कृतो येन काताराद्रक्षिताऽसि वै ॥५०॥
 विद्यातपोबलेनाहं करिष्ये दुःखसंक्षयम् । इत्याश्वास्य प्रिया तत्र कौशिक परमार्थवित् ॥५१॥
 चित्तमाभासं नृपते कथं स्याददुःखनाशनम् । सविमृश्य मुनिस्तत्र जगाम यत्र पार्थिव ॥५२॥
 त्रिशकुं पक्षणे दीनं सस्थितं श्वपचाकृति । आगच्छत मुनिं दृष्ट्वा विस्मितोऽसौ नराधिप ॥५३॥
 दण्डवन्निपपातोऽर्घ्यां पादयोस्तरसां मुने । गृहीत्वा तं करे भूपं पतितं कौशिकस्तदा ॥५४॥
 उत्थाप्योवाच वचनं सात्वपूर्वं द्विजोत्तम । मत्कृते त्वं महीपाल शतोऽसि मुनिना यत ॥५५॥
 वाञ्छितं तं करिष्यामि ब्रूहि किं करवाण्यहम् ।

राजोवाच

मया संप्रार्थितं पूवं वसिष्ठो मखहेतवे ॥५६॥

मा याजय मुनिश्रेष्ठ करोमि मखमुत्तमम् । यथेष्टं कुरु विप्रेन्द्र यथा स्वर्गं व्रजाम्यहम् ॥५७॥
 बनेनैव शरीरेण शक्रलोकं सुखालयम् । कोपं कृत्वा वसिष्ठोऽसौ मामाहेति सुदुर्मते ॥५८॥
 मानुषेण हि देहेन स्वर्गवासं कुतस्तव । पुनर्भयोक्तो भगवास्वर्गं दुग्धेन चानपि ॥५९॥

अन्य पुरोहितं कृत्वा यद्येऽहं यज्ञमुत्तमम् । तदा तेनैव शसोऽहं चाढालो भव पामर ॥६०॥
इत्येतत्कथितं सर्वं कारणं शापसम्भवम् । मम दुःखविनाशाय समर्थोऽसि मुनीश्वर ॥६१॥
इत्युक्त्वा विररामासो राजा दुःखस्त्रादितः । कौशिकोऽपि निराकर्तुं शापं तस्य व्यचिन्तयत् ॥६२॥

इति भ्रादेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

व्यास उवाच

विचिन्त्य मनसा कृत्य गाधिसूनुर्महातपा । प्रकल्प्य यज्ञसमारम्भमुनीनामत्रयत्तदा ॥१॥
मुनयस्तं मत्तं ज्ञात्वा विश्वामित्रनिमग्नता । नागता सर्वं एवंते वसिष्ठेन निवारिता ॥२॥
गाधिसूनुस्तदाजाय विमनाश्चातिदुःखितः । आजगामाश्रमं तत्र यत्रासौ नृपतिः स्थितः ॥३॥
तमाह कौशिक क्रुद्धो वसिष्ठेन निवारिता । नागता ब्राह्मणा सर्वे यज्ञार्थं नृपसत्तम ॥४॥
पश्य मे तपसं सिद्धिं यथा त्वा सुरसपनि । प्रापयामि महाराज वाञ्छितं ते करोम्यहम् ॥५॥
इत्युक्त्वा जलमादाय हस्तेन मुनिसत्तम । ददौ पुण्यं तदा तस्मै गायत्रीजपसम्भवम् ॥६॥
दत्त्वाऽथ मुकुटं राज्ञे तमुवाच महीपतिम् । यथेष्टं गच्छ राजर्षे त्रिविष्टपमतद्रित ॥७॥
पुण्येन मम राजेन्द्र बहुकालाजितेन च । याहि शक्रपुरी प्रीतः स्वस्ति तेऽस्तु सुरालये ॥८॥

व्यास उवाच

इत्युक्तवति विष्टे त्रिशकुत्तरसा ततः । उत्पपात यया पक्षी वेगवास्तपसो बलात् ॥९॥
उत्पत्य गगने राजा गतः शक्रपुरीं यदा । दृष्टो देवगर्णस्तत्र कूरश्चाढालवेपभाक् ॥१०॥
कथितोऽसौ सुरेन्द्राय कोऽयमायाति सत्वरः । गगने देववद्वा यो दुर्दर्शः श्वपचाकृतिः ॥११॥
सहस्रोत्थाय शक्रस्तमपश्यत्पुरुषधामम् । ज्ञात्वा त्रिशकुमपि स निर्भर्त्स्य तरसाऽब्रवीत् ॥१२॥
श्वपचं क्व समायासि देवलोके जुगुप्सितः । याहि शीघ्रं ततो भूमौ नात्र स्थातुं त्वयोचितम् ॥१३॥
इत्युक्तः स्तलितः स्वर्गच्छद्रेणामित्रकर्शनः । निपपात तदा राजा क्षीणपुण्यो यथाऽमरः ॥१४॥
पुनश्चक्रोश भूपालो विश्वामित्रेति चासकृतः । पतामि रसं दुःखार्तं स्वर्गच्छलितमाशुगम् ॥१५॥
तस्य तत्प्रदितः राजन्पततः कौशिको मुनिः । श्रुत्वा तिष्ठेति होवाच पततः वीक्ष्य भूपतिम् ॥१६॥
वचनास्तस्य तत्रैव स्थितोऽसौ गगने नृपः । मुनेस्तपःप्रभावेण चलितोऽपि सुरालयात् ॥१७॥
विश्वामित्रोऽप्यपः स्पर्ष्ट्वा चकारेष्टं सुविस्तराम् । विवातु नूतनां सृष्टिं स्वर्गलोकं द्वितीयकम् ॥१८॥
तस्योद्यमं तथा ज्ञात्वा त्वरितस्तु शचीपतिः । तत्राजगाम सहसा मुनिं प्रति तु गाधिजम् ॥१९॥
किं ब्रह्मक्रियते साधो वरमाकोपसमाकुलः । अलं सृष्ट्वा मुनिश्चेष्ट ब्रूहि किं करवाणि ते ॥२०॥

व्यास उवाच

इति तेषां नृप श्रुत्वा भाषितं श्रवणाकृति । स्वगृहं गमनायासी न मतिं कृतवानद ॥५७॥
 तानुवाच तदा वाक्यं ब्रजतु सचिवा पुरम् । गत्वा पुरं महामायां ब्रुवतु वचनाञ्च मे ॥५८॥
 नागमिष्याम्यहं पुनः कुरु राज्यमनद्वितं । मानयन्त्राह्णया दवान्यजयन्नेरनवश ॥५९॥
 नाहं स्वपचवेपेण गहितं महात्मभिः । आगमिष्याम्ययोध्याया सर्वं गच्छतु माचिरम् ॥६०॥
 पुनः सिंहासने स्थाप्य हरिश्चन्द्रं महावज्रम् । कुर्वन्तु राज्यवर्माणि यूयं तत्र ममाज्ञया ॥६१॥
 इत्यादिष्टास्ततस्तु रुरुदुश्चातुरा भूयम् । सचिवा निययुस्तूष्णं नत्वा तच्च वनाश्रमम् ॥६२॥
 अयोध्यायामुपागत्य पुष्पश्लिषं विधिपूर्वकम् । अभिपक्वं तदा चतुर्हरिश्चन्द्रस्य मूर्ध्नि त ॥६३॥
 अभिषिक्तस्तु तजस्वी सचिवाश्च नृपाज्ञया । राज्यं चकार धर्मिष्ठः पितरं चितमभूशम् ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

राजोवाच

हरिश्चन्द्रः कृतो राजा सचिवैर्नृपशासनात् । त्रिसकुस्तु कथं मुक्तस्तस्माच्चाडालदेहत ॥१॥
 मृतो वा वनमध्ये तु गङ्गातीरे परिप्लुतः । गुरुणा वा कृपा कृत्वा शापास्तस्माद्विमोचित ॥२॥
 एतद्वृत्तातमखिलं कथयस्व ममाग्रतः । चरितं तस्य नृपते श्रोतुकामोऽस्मि सर्वथा ॥३॥

व्यास उवाच

अभिषिक्तं सुतः कृत्वा राजा सतुष्टमानसः । कालातिक्रमणं तत्र चकार चितमञ्छिवाम् ॥४॥
 एव गच्छति काले तु तपस्तप्या समाहितः । द्रष्टुं दारासुतादीश्च तदाऽगारकौशिको मुनिः ॥५॥
 आगत्य स्वजनं दुष्टां सुस्थितं मुदमासवान् । भार्यां पप्रच्छ मेधावी स्थितामग्रे सपर्यया ॥६॥
 दुर्मिसे तु कथं कालस्त्वया नीतः सुलोचनः । अत्र विना त्विमे बाला पालिता केन तद्वत् ॥७॥
 अहं तपसि सनद्धो नागतः शृणु सुन्दरि । किं कृतं तु त्वया काते विना द्रव्येण शोभन ॥८॥
 मया चिता कृता तत्र श्रुत्वा दुर्मिसमद्भुतम् । नागतोऽहं विचार्यैव किं करिष्यामि निर्धनः ॥९॥
 अहमप्यतिवामोहं पीडितं क्षुधया वनः । प्रविष्टश्चौरमावनः कुनचिच्छ्वपचालये ॥१०॥
 स्वपचं निद्रितं दुष्टा क्षुधया पीडितो भूयम् । महानसं परिज्ञाय भक्ष्यार्थं समुपस्थितः ॥११॥
 यदा भाण्डं समुद्धाटय पक्वं स्वतनुजामिपम् । गृह्णामि भक्षणायाय तदा दृष्टुं तेन वै ॥१२॥
 पृष्टं वस्त्ववयं प्रातो गृहं मे निशि सादरम् । ब्रूहि कार्यं किमर्थं त्वमुद्धाटयामि भाडकम् ॥१३॥
 इत्युक्तं स्वपचेनाहं क्षुधया पीडितो भूयम् । तमवोच सुवशात्ते कामं गृहदया मिरा ॥१४॥

ब्राह्मणोऽहं महाभाग तापस क्षुधयादित । चौरभावमनुप्राप्तो भक्ष्यं पश्यामि भाडके ॥१५॥
चौरभावेन सम्प्राप्तोऽस्म्यतिथिस्तं महामते । क्षुधितोऽस्मि ददस्वाज्ञा मासमग्निं सुसंस्कृतम् ॥१६॥

विश्वामित्र उवाच

श्वपचस्तु वच श्रुत्वा मामुवाच मुनिश्चितम् । भक्ष मा कुर्व वर्णाग्रजजानीहि श्वपचालयम् ॥१७॥
दुर्लभं खलु मानुष्यं तनापि च द्विजन्मता । द्विजत्वे ब्राह्मणत्वे च दुर्लभं वत्सि किं नहि ॥१८॥
दुष्टाहारो न कर्तव्यं सर्वथा लोकमिच्छता । अप्राह्म्य मनुना प्राक्ता कमणा सप्त चात्यजा ॥१९॥
त्याग्योऽहं कर्मणा विश्वं श्वपचो नात्र सशय । निवारयामि भक्ष्यात्त्वान लोभनाजसा द्विज ॥२०॥
वर्णसंकरदोषोऽयं मा यातु त्वा द्विजोत्तम ।

विश्वामित्र उवाच

सत्यं वदसि धर्मज्ञ मतिस्तं विशदात्यज ॥२१॥
तथाप्यापदि धर्मस्य सूक्ष्ममार्गं ब्रवीम्यहम् । देहस्य रक्षणं कार्यं सर्वथा यदि मानद ॥२२॥
पापस्याते पुनः कार्यं प्रायश्चित्तं विशुद्धये । दुर्गतिस्तु भवत्पापादनापदि न चापदि ॥२३॥
भरणात्क्षुधितस्यापि नरको नात्र सशय । तस्मात्क्षुधापहरणं कर्तव्यं शुभमिच्छता ॥२४॥
तनाह चौर्यधर्मेण दहं रक्षऽप्ययात्यज । अवर्पणं च चौर्येण यत्पापं कथितं धुषं ॥२५॥
यो न वपति पञ्चयस्ततु तस्मै भविष्यति ।

विश्वामित्र उवाच

इत्युक्ते वचने कातं पर्जन्यं सहसाऽपतत ॥२६॥
गगनाद्वस्तिहस्ताभिधाराभिरभिकाम्बित । मुदितोऽहं घनं वीक्ष्य वर्षतं विद्युता सह ॥२७॥
तदाऽहं तदगूहं त्यक्त्वा निःसृतं परया मुदा । कथय त्वं वरारोह कालो नीतस्त्वया कथम् ॥२८॥
कातारे परमं क्रूरं क्षयकृत्प्राणिनामिह ।

न्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा पतिमाह प्रियवदा ॥२९॥
मया शृणु मया नीतं कालं परमदारुणं । गतं त्वयि मुनिश्रेष्ठ दुर्मिथं समुपागतम् ॥३०॥
अन्तार्यं पुत्रका सर्वे वभूवुश्चातिदुःखिता । क्षुधिता बालका वीक्ष्य नीवारार्थं वनं वन ॥३१॥
भ्राताऽहं चितयाविष्टा किञ्चित्प्राप्तं फलं तदा । एव च कतिचिन्मासा नीवारणातिवाहिता ॥३२॥
तदभाव मया कातं चितित मनसा पुनः । न गिन्ना किञ्चिदुर्मिथं नीवारा नापि कानने ॥३३॥
न वृक्षेषु फलाभ्यामुर्न मूलानि घरातये । क्षुधया पीडिता बाग्रा रुदन्ति भृशमातुरा ॥३४॥
किं करोमि वव गच्छामि किं ब्रवीमि क्षुधादितान । एव किञ्चित्पुन मनसा निश्चयस्तु मया कृत ॥३५॥

विश्वामित्र उवाच

स्व निवासं महीपालं च्युतं त्वद्भवनाद्विभो । नयस्व प्रीतियोगेन त्रिशंकुं चातिदुःखितम् ॥२१॥

न्यास उवाच

तस्य तं निश्चयं ज्ञात्वा तुरापाडतिशंकितः । ततो बलं विदित्वोग्रमोमित्युवाच वासवः ॥२२॥
 दिव्यदेहं नृपं कृत्वा विमानवरसंस्थितम् । आपृच्छच्च कौशिकं शक्रोऽगमत्रिजपुरी तदा ॥२३॥
 गते शक्रे तु वै स्वर्गं त्रिशंकुसहिते ततः । विश्वामित्रः सुखं प्राप्यस्वाश्रमे सुस्थिरोऽभवत् २४॥
 हरिश्चंद्रोऽथ तच्छ्रुत्वा विश्वामित्रोपकारकम् । पितुः स्वर्गमनं कामं मुदितो राज्यमन्वशात् ॥२५॥
 अयोध्याधिपतिः क्रीडा चकार सह भार्यया । रूपयौवनचातुर्ययुक्तया प्रीतिसंयुतः ॥२६॥
 अतीतकाले युवती न सा गर्भवती ह्यभूत् । तदा चित्तातुरो राजा बभूवातीव दुःखितः ॥२७॥
 वसिष्ठस्याश्रमं गत्वा प्रणम्य शिरसा मुनिम् । अनपत्यत्वजा चिता गुरवे समवेदयत् ॥२८॥
 देवज्ञोऽसि भवान्कामं मंत्रविद्याविशारद । उपायं कुह धर्मज्ञ संततेर्मम मानद ॥२९॥
 अपुनस्य गतिर्नास्ति जानासि द्विजसत्तम । कस्मादुपेक्षसे जानन्दु खं मम च शक्तिमान् ॥३०॥
 कलत्रिकास्त्रिवने धन्या ये शिशुं लालयति हि । मदभाग्योऽहमनिशं चिंतयामि दिवानिशम् ॥३१॥

न्यास उवाच

इत्याकर्ण्य मुनिस्तस्य निर्वेदमिश्रितं वचः । संचित्य मनसा सम्यक्तमुवाच विधेः सुतः ॥३२॥

वसिष्ठ उवाच

सत्य द्रूपे महाराज संसारेऽस्मिन्न विद्यते । अनपत्यत्वज दुःखं यत्तथा दुःखमद्भुतम् ॥३३॥
 तस्मात्त्वमपि राजेंद्र वरुण यादसा पतिम् । समाराधय मत्नेन स ते कार्यं करिष्यति ॥३४॥
 वरुणादधिको नास्ति देवः सतानदायक । तमाराधय धर्मिष्ठ कार्यसिद्धिर्भवन्विष्यति ॥३५॥
 दैव पुरुषकारश्च माननीयाविभो नृभिः । उद्यमेन विना कार्यसिद्धिं सज्जयते कथम् ॥३६॥
 न्यायतस्तु नरैः कार्यं उद्यमस्तत्त्वदर्शिभिः । कृते तस्मिन्भवेत्सिद्धिर्नान्यथा नृपसत्तम ॥३७॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा गुरोरमिततेजसः । प्रणम्य निर्ययौ राजा तपसे कृतनिश्चयः ॥३८॥
 गंगातीरे शुभे स्थाने कृतपश्चासनो नृप । ध्यायन्पाशधर चित्ते चचार दुश्चर तपः ॥३९॥
 एवं तपस्यतस्तस्य प्रचेता दृष्टिगोचर । कृपयाऽमून्महाराज प्रसन्नमुखपक्वः ॥४०॥
 हरिश्चंद्रमुवाचेद वचनं यादसा पति । वरवरय धर्मज्ञ तुष्टोऽस्मि तपसा तव ॥४१॥

राजोवाच

अनपत्योऽस्मि देवेश पुन देहि सुखप्रदम् । ऋणत्रयापहारार्थमुद्यमोऽयं मया कृतः ॥४२॥

नृपस्य वचन श्रुत्वा प्रगल्भ दुःखितस्य च । स्मितपूव तत पाशो तमाह पुरत स्थितम् ॥४३॥

वरुण उवाच

पुनो यदि भवद्राजन्गुणी मनसि वाञ्छित । सिद्धे कार्ये तत पश्चात्किं करिष्यसि मे प्रियम् ॥४४॥

यदि त्व तन पुत्रेण मा यजेयाविशक्ति । पशुवचन तनैव ददामि नृपते वरम् ॥४५॥

राजोवाच

देव मे मास्तु बध्यत्व यजिष्येऽह जलाधिपम् । पशु कृत्वा सुत पुन सत्यमेतदब्रवीमि ते ॥४६॥

बध्यत्वे परम दुःखमसह्य भुवि मानद । शोकाग्निशमन नृणा तस्माद्देहि सुत शुभम् ॥४७॥

ऋण उवाच

भविष्यति सुत काम राजन्गच्छ गृहाय वै । सत्य तद्वचन कार्यं यदब्रवीषि ममाग्रत ॥४८॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा वरुणेनासौ हरिश्चद्रौ गृहं ययौ । भार्यायै कथयामास वृत्तात वरदानजम् ॥४९॥

तस्य भार्याशत पूर्णं बभूवातिमनोहरम् । पट्टराज्ञी शुभा शैव्या धर्मपत्नी पतिव्रता ॥५०॥

काले गतेऽयं सा गम दधार वरवर्णिनी । नृभूव मुदितो राजा श्रुत्वा दोहदचेष्टितम् ॥५१॥

कारयामास विधिवत्सत्कारान्नृपतिस्तदा । मासऽप्य दशमे पूर्णे सुपुत्रे सा शुभे दिने ॥५२॥

साराग्रहवलोपेते पुन देवसुतोपमम् । पुत्रे जाते नृप स्नात्वा ग्राह्याणै परित्वेष्टित ॥५३॥

चकार जातकर्मादीन् ददौ दानानि भूरिश । राजश्चातिप्रमोदोऽभूत्पुत्रजन्मसमुद्भव ॥५४॥

बभूव परमोदारो धनधान्यसमवित । विशेषदानसयुक्तो गीतवादित्रसकुल ॥५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

प्रवृत्ते सद्यने तस्य राज पुत्रमहोत्सवे । आजगाम तदा पाशो विप्रवपधर शुभ ॥१॥

स्वस्तोत्सुक्त्वा नृप प्राह वरुणोऽह निशामय । पुनो जातस्तवाघोश यजानन नृपां मां ॥२॥

गत्य कुरु वचो राज यत्प्रोक्त भवता पुरा । बध्यत्व तु गत तऽह्य वरदानन म किल ॥३॥

इति तस्य वच श्रुत्वा राजा चिन्ता चकार ह । कथं हंमि सुत जात जलजेन समाननम् ॥४॥

लोकपाल समामातो विप्रवपेण वीर्यवान् । न देवहेलन कार्यं सर्वथा शुभमिच्छता ॥५॥

पुत्रस्तेह सुदुस्तेष्य सर्वथा प्राणिमि सदा । किं करोमि कथं मे स्यात्सुख सततिसमवम् ॥६॥

धैर्यमालभ्य भूपालस्त नत्वा प्रतिपूज्य च । उवाच वचन श्रद्धा युक्त विनयपूर्वकम् ॥७॥

राजोवाच

देवदेव तवानुज्ञा करोमि करुणानिधे । वेदोक्तेन विधानेन मखं च बहुदक्षिणम् ॥८॥
 पुत्रे जाते दशाहेन कर्मयोग्यो भवेत्पिता । मासेन द्युद्धेज्जननी दंपती तत्र कारणम् ॥९॥
 सर्वज्ञोऽसि प्रचेतस्त्वं धर्मं जानासि शाश्वतम् । कृपा कुरु त्वं वारीश क्षमस्व परमेश्वर ॥१०॥

व्यास उवाच

इत्युक्तस्तु प्रचेतास्तं प्रत्युवाच जनाधिपम् । स्वस्ति तेऽस्तु गमिष्यामि कुरु कार्याणि पार्थिव ॥११॥
 धामनिष्यामि मासाते यष्ट्यं सर्वथा त्वया । कृत्वोत्थानिकमाचारं पुत्रस्य नृपसत्तम ॥१२॥
 इत्युक्त्वा श्लक्ष्णया वाचा राजानं यादसापति । हरिश्चंद्रो मुदं प्राप गते पाशिनि पार्थिवः ॥१३॥
 कोटिशः प्रददौ गास्ता घटोष्मोहंमपूरिता । विप्रेभ्यो वेदविद्भ्यश्च तथैव तिलपर्वतान् ॥१४॥
 राजा पुत्रमुखं दृष्ट्वा सुखमाप महत्तरम् । नामास्य रोहितश्चेति चकार विधिपूर्वकम् ॥१५॥
 पूर्णं मासे ततः पाशी विप्रवेपेण भूपते । आजगाम गृहे सद्यो यजस्वेति ब्रुवन्मुहुः ॥१६॥
 वीक्ष्य तं नृपतिर्देवं निमग्नः शोकसागरे । प्रणिपत्य कृतातिथ्यं तमुवाच कृताजलिः ॥१७॥
 दिष्ट्या देव त्वमायातो गृहं मे पावित प्रभो । मखं करोमि वारीश विधिवद्वाञ्छितं तव ॥१८॥
 अदतो न पशुः श्लाघ्य इत्याहुर्वेदवादिनः । तस्मादंतोद्भवे तेऽहं करिष्यामि महामखम् ॥१९॥

व्यास उवाच

इत्युक्तस्तेन वरुणस्तथेत्युक्त्वा ययावथ । हरिश्चंद्रो मुदं प्राप्य विजहार गृहाश्रमे ॥२०॥
 पुनर्दन्तोद्भवं ज्ञात्वा प्रचेता द्विजरूपवान् । आजगाम गृहे तस्य कुरु कार्यमिति ब्रुवन् ॥२१॥
 भूपालोऽपि जलाधीश वीक्ष्य प्राप्त द्विजाकृतिम् । प्रणम्यासनसम्मानं पूजयामास सादरम् ॥२२॥
 स्तुत्वा प्रोवाच वचनं विनयानतवधर । करोमि विधिवत्कामं मख प्रबलदक्षिणम् ॥२३॥
 बालोऽप्यकृतबालोऽयं गर्भकेशो न समतः । यज्ञार्थं पशुकरणे मया बृद्धमुखाच्छ्रुतम् ॥२४॥
 तावत्क्षमस्व वारीश विधिं जानासि शाश्वतम् । कर्तव्यं सर्वथा यज्ञो मुंडनाते शिशोः विल ॥२५॥
 तस्येति वचनं श्रुत्वा प्रचेता प्राह तं पुनः । प्रतारयसि मा राजन् पुनरिदं ब्रुवन् ॥२६॥
 अपि ते सर्वसामग्री वर्तते नृपतेऽधुना । पुत्रस्नेहनिबद्धस्त्वं वंचयस्येव साप्रतम् ॥२७॥
 धीरवर्भविधिं कृत्वा न कर्तासि मखं यदि । तदाह दांष्ट्र्यं शापं दास्ये कोपसमन्वित ॥२८॥
 अद्य गच्छामि राजेंद्र वचनात्तव मानद । न मृपा वचनं कार्यं त्वयेऽस्माकुल्लोद्भव ॥२९॥
 इत्याभाष्य ययावान् प्रचेता नृपतेर्गृहात् । राजा परमसंतुष्टो ननद भवने तदा ॥३०॥
 चूडावरणवाले तु प्रवृत्ते परमोत्सवे । सप्रासस्तरसा पाशी भवनं नृपतेः पुनः ॥३१॥
 यदावे सुतमादाय राज्ञी नृपतिसन्निधौ । उपविष्टा त्रियावाले तदैव वरुणोऽभ्यगात् ॥३२॥

कुरु कर्मेति विस्पष्टं वचनं वक्ष्यन्नुपम् । विप्ररूपधर श्रीमान्प्रत्यक्ष इव पावक ॥३३॥
 नृपतिस्तं समालोक्य बभूवातीव विह्वलः । नमश्चकार तं भीत्या कृताञ्जलिपुटः परः ॥३४॥
 विधिवत्पूजयित्वा तं राजोवाच विनीतवान् । स्वामिन्नायं करोम्यद्य मत्तस्य विधिपूर्वकम् ॥३५॥
 वक्तव्यमस्ति तत्रापि शृणुष्वैकमना विभो । युक्त चेन्मन्यगे स्वामिस्तद्वधीमि तवाग्रतः ॥३६॥
 ब्राह्मण क्षत्रियो वैश्यस्त्रयो वर्णा द्विजातयः । सस्कृताश्चान्यथा शूद्रा एवं वेदविदो विदुः ॥३७॥
 यस्मादयं सुनो मेऽद्य शूद्रवद्वर्तते शिशुः । उपनीत क्रियार्हः स्यादिति वेदेषु निर्णयः ॥३८॥
 राजामेवादशो वर्षे सशोपनयनं स्मृतम् । अष्टमे ब्राह्मणानां च वैश्यानां द्वादशे विल ॥३९॥
 दशसे यदि देवेश दीनं मा सेवकं तव । तशोपनीय कर्ताऽस्मि पशुना यज्ञमुत्तमम् ॥४०॥
 लोकपालोऽसि धर्मज्ञ सर्वशास्त्रविशारदः । मन्यसे यद्वच सत्यं तद्गच्छ भवन् विभो ॥४१॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा दयावान्यादसा पतिः । ओमित्युक्त्वा ययावाशु प्रसन्नवदनो नृपः ॥४२॥
 गनेऽयं वरुणे राजा बभूवातिमुदान्वितः । सुखं प्राप्य सुतस्यैव राजा मुदमवाप ह ॥४३॥
 चकार राजकार्याणि हरिश्चन्द्रस्तदा नृपः । कालेन यजना पुत्रो बभूव दशवर्षिकः ॥४४॥
 तस्योपवीतसामग्री विभूतिमदृशी नृपः । चकार ब्राह्मणं शिष्टैरन्वितं सचिवैस्तथा ॥४५॥
 एरादशे सुतस्याब्दे प्रतवधविधौ नृपः । विदधे विधिवत्कार्यं वित्ते चित्तानुरः पुनः ॥४६॥
 वर्माने तथा कार्ये उपनीते कुमारके । आजगामाय वत्सो विप्रवैधरस्तदा ॥४७॥
 त वीक्ष्य नृपतिस्तूर्णं प्रणम्य पुरतः स्थितः । कृताञ्जलिपुटं प्रीतः प्रत्युवाच सुरोत्तमम् ॥४८॥
 देवदत्तोपवीतोऽयं पशुयोग्योऽस्ति मे सुतः । प्रसादात्तव मे शोको गतो वक्ष्यापवादजः ॥४९॥
 कर्तुमिच्छाम्यहं यज्ञं प्रभूतवरदक्षिणम् । समये शृणु धर्मज्ञ सत्यमद्य ब्रवीम्यहम् ॥५०॥
 समावर्तनकर्मान्ने करिष्यामि तवेप्सितम् । ममोपरि दयां कृत्वा तावत्त्व क्षणमुहसि ॥५१॥

वरुण उवाच

प्रतारयसि मां राजन्पुन्रेमाकुला भृशम् । मुहुर्महमतिं कृत्वा युक्तिपुक्ता महामते ॥५२॥
 गच्छाम्यद्य महाराज वचसा तव नोदितः । आगमिष्यामि समये समावर्तनकर्मणि ॥५३॥
 इत्युक्त्वा प्रययौ पाशो तमापृच्छ च विशापते । राजा प्रमुदितः कार्यं चकार च यथोत्तरम् ॥५४॥
 आगतं वरुणं दृष्ट्वा कुमारोऽतिविचक्षणः । यज्ञस्य समयं ज्ञात्वा तदा चित्तानुरोभबन् ॥५५॥
 शोकस्य कारणं राज्ञं पर्यपृच्छदितस्तनः । ज्ञात्वाऽऽत्मवधमायुष्मन्मनमनाय मतिं ददौ ॥५६॥
 निश्चयं परमं कृत्वा समग्रं सचिवात्मजैः । प्रययौ नगरात्तस्मान्निर्गत्य वनमप्यसौ ॥५७॥
 गने पुत्रे नृपः कामं दुःखितोऽभूद्भुक्ष तदा । प्रेरयामास दूतान्स्वास्तस्यान्वेषणाम्यया ॥५८॥

एवं गतेऽथ बालेऽसौ वरुणस्तद्गृहं गतः । राजानं शोचसततं कुरु यज्ञमिति श्रुत्वा ॥५९॥
 राजा प्रणम्य तं ग्राह्यं देवदेवं करोमि विभुम् । न जाने कदापि पुत्रो मे गतस्त्वद्य भयाकुलः ॥६०॥
 सर्वत्र गिरिदुर्गेषु मुनीनामाश्रमेषु च । अवेषितो मे दूतैस्तु न प्राप्तो यादसापते ॥६१॥
 आज्ञापय महाराज किं करोमि गते सुते । न मे दोषोऽत्र सर्वत्र भाग्यदोषस्तु सर्वथा ॥६२॥

व्यास उवाच

इति नृपवचं श्रुत्वा प्रचेता कृपितो भूषम् । दद्याप च नृप क्रोधाद्भवितस्तु पुनः पुनः ॥६३॥
 नृपतेऽहं त्वया यस्माद्भवसा च प्रवक्षितः । तस्माज्जलोदरो व्याधिस्त्वा तुदत्वतिदारुणः ६४॥

व्यास उवाच

इति क्षप्तो महीपालः कुपितेन प्रचेतसा । पीडितोऽभूत्तदा राजा व्याधिना दुःखदेन तु ॥६५॥
 एव क्षप्त्वा नृप पाशो जगाम निजमास्पदम् । राजा प्राप्य महान्याधिबभूवातीव दुःखितः ॥६६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥

अथ षोडशोऽध्यायः

व्यास उवाच

गतेऽथ वरुणे राजा रोगेणातीव पीडितः । दुःखाद्दुःखं परं प्राप्य व्यथितोऽभूद्भूष तदा ॥१॥
 कुमारोऽसौ बन्धुत्वा पितरं रोगपीडितम् । गमनाय मतिं राजश्चकार स्नेहयन्निव ॥२॥
 सयत्सरं व्यतीते तु पितरं द्रष्टुमादरात् । गतुकामं तु तं ज्ञात्वा शक्रस्तत्राजगाम ह ॥३॥
 वासवस्तु तदा रूपं कृत्वा विप्रस्य सत्वरं । वारयामास युक्त्या वै कुमारं गतुमुद्यतम् ॥४॥

इन्द्र उवाच

राजपुत्रं न जानासि राजनीतिं सुदुर्लभाम् । अतः करोषि मूढस्त्व गमनाय मतिं वृथा ॥५॥
 पिता तव महाभाग ब्राह्मणवैदपारगः । कारयिष्यति होमं ते ज्वलितेऽथ विभावसौ ॥६॥
 आत्मा हि बल्लभस्तात सर्वेषां प्राणिनां खलु । तदर्थं बल्लभा सति पुत्रदारुणदाय ॥७॥
 आत्मनो देहरक्षार्थं हत्वा त्वा बल्लभं सुतम् । हवनं कारयित्वाऽसौ रोषमुक्तो भविष्यति ॥८॥
 तस्मात्त्वया न गतव्यं राजपुत्रं पितृगृहे । मृते पितरि गतव्यं राज्यायै सर्वथा पुनः ॥९॥
 एव निषेधितस्तत्र वासवेन नृपात्मजः । वनमध्ये स्थितं कामं पुनः सवत्सरं नृप ॥१०॥
 अत्यतं दुःखितं श्रुत्वा हरिश्चन्द्र तदात्मजः । गमनाय मतिं चक्रे मरणे कृतनिश्चयः ॥११॥
 तुरापाद् द्विजरूपेण तत्रागत्य च रोहितम् । निवारयामास सुतं युक्तिवाक्यैः पुनः पुनः ॥१२॥
 हरिश्चन्द्रोऽतिदुःखार्तो वसिष्ठः स्वपुरोहितम् । पप्रच्छ रोगनाशाय तत्रोपायं सुनिश्चितम् ॥१३॥

विश्वामित्र उवाच

राजन्म शुभं क्षेप रुदत भृशदुःखितम् ॥३८॥

क्रतुस्ते भविता पूर्णो रोगनाशश्च सर्वथा । दयासम नास्ति पुण्य पाप हिंसासम नहि ॥३९॥
 रागिणा रोचनार्थं नोदनेय विचारय । आत्मदेहस्य रक्षार्थं परदेहनिवृत्तनम् ॥४०॥
 न वर्तय्य महाराज सर्वत क्षममिच्छता । दयया सर्वभूतेषु सनुष्टो येन केन च ॥४१॥
 सर्वेन्द्रियोपशात्या च तृप्यत्याक्षु जगत्पति । आत्मवत्सर्वभूतेषु चित्तनीय नृपोत्तम ॥४२॥
 जीवितव्य प्रिय नून सर्वेषा सर्वदा विल । त्वमिच्छसि सुख कर्तुं देह हत्वा त्वमु द्विजम् ४३॥
 कथं नेच्छेदसौ देह रक्षितु स्वसुखास्पदम् । पूर्वज-महत वरं नानेन सह ते नृप ॥४४॥
 येनामु हतुकामस्त्व द्विजपुन निरागसम् । यो य हति विना वरं स्वकाम सतत पुन ॥४५॥
 हंतार हति त प्राप्य जनन जननान्तरे । जनकोऽस्य सुदुष्टात्मा येनासौ ते समर्पित ॥४६॥
 स्वात्मजो घनलोभेन पापाचार सुदुर्मति । एष्टव्या बहव पुत्रा यद्येकोऽपि गया व्रजेत् ॥४७॥
 यजेत वाश्वमेधेन नील वा वृषमुत्सृजेत् । दशमग्नये च य कश्चित्पापकर्म समाचरेत् ॥४८॥
 पष्ठाशस्तस्य पापस्य राजा भुक्तेन सशय । निषेधनीयो राजाऽसौ पाप कर्तुं समुद्यत ॥४९॥
 न निषिद्धस्त्वया कस्मात्पथ विक्रेतुमुद्यत । सूर्यवशे समुत्पन्नस्त्रिंशकुतनय शुभ ॥५०॥
 आर्यस्त्वनार्यवत्कर्म कर्तुमिच्छसि पार्थिव । मोचनामुनिपुत्रस्य करणाद्वचनस्य मे ॥५१॥
 तव देहे सुख राजन्भविष्यत्यविचारणात् । पिता ते शापयोगेन चाडालत्वमुपागत ॥५२॥
 मयाऽसौ तेन देहेन स्वर्लोक प्रापित किल । तेनैव प्रीतियोगेन कुरु मे वचन नृप ॥५३॥
 मुचैन बालक दीन रुदत भृशमातुरम् । याचितोऽसि मया नून यज्ञेऽस्मिनाजसूयके ॥५४॥
 प्रार्थनाभगज क्षेप कथं त्व नावदुष्यसे । प्रापित सर्वदा देय मत्सेऽस्मिन्नूपसत्तम ॥५५॥

अन्यथा पापमेव स्यात्तव राजन् सशय ।

व्यास उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा कौशिकस्य नृपोत्तम ॥५६॥

प्रत्युवाच महाराज कौशिक मुनिरत्तमम् । जलोदरण गावेय दुःखितोऽहं भृश मुने ॥५७॥
 तस्मान् मोचयाम्येनमयत्प्रार्थय कौशिक । न त्वया विग्रहं वार्यं कार्येऽस्मिन्मम सर्वथा ५८॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं राज्ञो विश्वामित्रोऽतिपीडितः । वभूव दुःखततोऽकीदृशं दीनं द्विजात्मजम् ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

हृदत यात्र्य बोध्य विश्वामित्रो दधातुर । गुणोपमुवाचेद गत्वा पारमेष्ठितु तितम् ॥१॥
मत्र प्रचेनस पुत्र मयोक्त मनसा स्मरत् । जपतस्तत्र कल्याण भविष्यति ममानया ॥२॥
विश्वामित्रवच श्रुत्वा गुण रोष घुमातुम् । मत्र जज्ञाप मनसा दौषिणोक्त स्तुटाग्रम् ॥३॥
जपतस्तत्र तस्यागु प्रचेताम्नु कृपात् ॥ प्रादुर्भूय सहस्र प्रसन्नो नृपनालके ॥४॥
दृष्ट्वा तमागत सर्वे त्रिस्मय परम गता । मुष्ट्युराण देव मुदिता दर्शनन ते ॥५॥
राजाऽनिविस्मिता पादौ प्रणनाम ग्जातुर । उद्धाजत्रिगुणे देव तुष्टाव पुरत स्थितम् ॥६॥

हरिश्चन्द्र उवाच

देवदेव कृपाविधा पापात्मा ह सुमहयो । कृपापराय कृपण पावित परमेष्ठिना ॥७॥
मया ते पुत्रनामेन दुःखसंस्थो हेतम । उत क्षमाप्य प्रभुणा बोद्धराद्य सुदुर्मते ॥८॥
अर्थी दौष न जानानि तस्मात्पुत्राविना मया । वचिनस्व देवदेव भातन नरकादिभो ॥९॥
अनुग्रह्य गतिनास्ति स्वर्गो नैत्र च नैत्र च । भीताऽह ता वाक्येन तस्मात्त हेलन कृतम् ॥१०॥
नाशस्य दूषण विषय नून जानत्रना विभा । दुःखिनाऽह रजाप्राप्तो वचिन स्ववृत्तेन ह ॥११॥
न जानेऽह महाराज पुत्रो मे वर गत प्रभो । वचयित्वा वा भीता मरणात्मा कृपानिध ॥१२॥
प्रपयी द्रविण दत्त्वा गृहीतो द्विवाक्य । यनोऽय क्रीतपुत्रेण प्रारब्धस्तव तुष्टय ॥१३॥
दर्शनं तव संप्राप्य गत दुःख ममाद्भुतम् । जलोदरता एव प्रसन्ने त्वोय साव्रतम् ॥१४॥

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा राज्ञो रागातुरस्य च । दयावा देवदेवश प्रत्युवाच नृपोत्तमम् ॥१५॥

वरुण उवाच

भुव राजञ्छून रोष स्तुवत मा भृशतारम । यनोऽय परिपूणस्त रोगमुक्ते भवात्मना ॥१६॥
इत्युक्त्वा वरुणस्तूण राजान विहज तया । चकार पश्यता तत्र सदस्याना सुसंस्थितम् ॥१७॥
विमुक्तोऽसौ द्विज पाशाद्वह्णेन महात्मना । जयशब्दस्ततस्तत्र सजातो मलमडपे ॥१८॥
राजा प्रभुदित सद्यो रोगा मुक्त सुदारुणान । यूपामुक्त शुन शपो बभूवातीव संस्थित ॥१९॥
राजा त्विम मल पूण चकार विनयावित । शुन शयस्तदा सम्प्रानित्युवाच कृपाञ्जलि ॥२०॥
भो भो सम्प्रा सुधर्मज्ञा ब्रुवतु धमनिणयम । वदशास्त्रानुसारेण यथार्थावादिन किल ॥२१॥
पुत्रोऽह वस्य सर्वपा पिता म कोऽग्रत परम् । भवता वचनात्तस्य शरण प्रव्रजाम्यहम् ॥२२॥

इत्युक्ते वचने तत्र सभ्याः प्रोचुः परस्परम् ।

सभ्या ऊचुः

अजीगर्तस्य पुनोऽयं कस्यान्यस्य भवेदसौ ॥२३॥

अंगादंगात्समुद्भूतः पालितस्तेन भक्तितः । अन्यस्य यस्य पुनोऽसौ प्रभवेदिति निश्चयः ॥२४॥
 तच्छ्रुत्वा वामदेधरस्तु तानुवाच सभासदः । विक्रीतस्तेन तातेन द्रव्यलोभात्सुतः किल ॥२५॥
 पुनोऽयं घनदातुश्च राजस्तत्र न संशयः । अथवा वरुणस्यैव पाशान्मुक्तोऽस्त्यनेन वै ॥२६॥
 अन्नदाता भयनाता तथा दिद्याप्रदश्च यः । तथा वित्तप्रदश्चैव पंचते पितरः स्मृताः ॥२७॥
 तदा केचित्पितुः प्राहुः केचिद्राक्षस्तथाऽपरे । वरुणस्येति संवादे निर्णयं न ययुश्च ते ॥२८॥
 इत्थं संदेहमापन्ने वसिष्ठो वाक्यमब्रवीत् । सभ्यान्विवदतस्तत्र सर्वज्ञः सर्वपूजितः ॥२९॥
 शृणुष्वं भो महाभागा निर्णयं श्रुतिसम्मतम् । नि स्नेहेन यदा पित्रा विक्रीतोऽयं सुतः शिशुः ॥३०॥
 सम्बन्धस्तु गतस्तस्य तदैव घनसंप्रदात् । हरिश्चन्द्रस्य सजानः पुनोऽसौ क्रीतः एव च ॥३१॥
 मूढे बद्धो यदा राजा तदा तस्य न वै सुतः । वरुणस्तु स्तुतोऽनेन तेन तुष्टेन मोचितः ॥३२॥
 तस्माद्भायं महाभागा ह्यसौ पुनः प्रचेतसः । यो यः स्तोति महामन्त्रं सोऽपि तुष्टो ददाति च ॥३३॥
 घनं प्राणान्पशून्प्राज्यं तथा मोक्षं निजेष्वितम् । कौशिकस्य सुतश्चायं गरिष्ठे येन रक्षितः ॥३४॥
 मन्त्रं दत्त्वा महावीर्यं वरुणस्यातिसङ्कटे ।

व्यास उवाच

श्रुत्वा वाक्यं वसिष्ठस्य वाढमूचुः सभासदः ॥३५॥

विश्वामित्रस्तु जग्राह तं वरे दक्षिणे तदा । एहि पुत्र गृहं मे स्वमित्युक्त्वा प्रेमपूरितः ॥३६॥
 शुनः शोपो जगामाशु तेनैव सह सत्वरः । वरुणस्तु प्रसन्नात्मा जपाम च स्वमालयम् ॥३७॥
 ऋत्विजश्च तथा सभ्याः स्वगृहान्प्रियंयुस्तदा । राजाऽपि रोगनिर्मुक्तो बभूवातिमुदान्वितः ॥३८॥
 प्रजास्तु पालयामास सुप्रसन्नेन चेतसा । रोहिताश्वस्तु तच्छ्रुत्वा वृत्तातं वरुणस्य ह ॥३९॥
 आजगाम गृहं प्रीतो दुर्गमाद्वनपर्वतात् । दूता राजानमभ्येत्य प्रोचुः पुत्रं समागतम् ॥४०॥
 मुदितोऽसौ जगामाशु सम्भुजः कोसलाधिपः । दूता पितरमावातं प्रेमोद्भक्तं सुसंभ्रमः ॥४१॥
 दण्डवत्पतितो भूमावधुपूर्णमुखः शुचा । राजाऽपि तं समुत्थाप्य परिरम्य मुदान्वितः ॥४२॥
 समाधाय सुतं मूर्ध्नि पप्रच्छ कुशलं पुनः । उत्संगे तं समारोप्य मुदितो मेदिनीपतिः ॥४३॥
 सृण्वैतजलैः शीर्यथमिषेकमथाकरोत् । राज्यं दद्यास तेनासौ पुत्रेणातिप्रियेण च ॥४४॥
 युष्माकं नरमेघस्य वधयामास दिशिरात् । राजसूर्यं ब्रतुवरं चकार नृपसत्तमः ॥४५॥
 वसिष्ठं पूजयित्वाऽप्य होतारमभरोद्भिः । समाप्ते स्वयं यज्ञेने वसिष्ठोऽस्तीव पूजितः ॥४६॥

घट्टस्य सदन रम्य जगाम मुनिरादरान् । विश्वामित्रोऽपि तथैव वसिष्ठेन च सगत ॥४७॥
मिलित्वा तौ स्थितौ देवसदने मुनिसत्तम । विश्वामित्रोऽपि पप्रच्छ वसिष्ठ प्रतिपूजितम् ॥४८॥

वीक्ष्य विस्मयचित्तस्त समाया तु शचोपते ।

त्रिश्चामित्र उवाच

श्वेय पूजा त्वया प्राप्ता महती मुनिसत्तम ॥४९॥

कृता केन महाभाग सत्य ब्रूहि ममातिके ।

वसिष्ठ उवाच

यजमानोऽस्ति मे राजा हरिश्चन्द्र प्रतापवान् ॥५०॥

राजभूय कृतस्तेन राजा प्रवरदक्षिण । नेदृशोऽस्ति नृपश्चान्य सत्यवादी धृतव्रत ॥५१॥

दाता च धर्मशीलश्च प्रजारञ्जनतत्पर । तस्य यज्ञे मया पूजा प्राप्ता कौशिकनन्दन ॥५२॥

किं पृच्छसि पुन सत्य ब्रवीम्यष्टमि द्विज । हरिश्चन्द्रसमो राजा न भूनी न भविष्यति ॥५३॥

सत्यवादी तथा दाता दूर परमधार्मिक ।

व्यास उवाच

इति तस्य वच श्रुत्वा विश्वामित्रोऽतिकोपन । बभूव क्रोधसरत्तलोचनोऽप्यब्रवीच्च तम् ॥५४॥

विश्वमित्र उवाच

एव स्तौयि नृप मिथ्यावादिन कपटप्रियम् । वञ्चितो वरुणो येन प्रतिश्रुत्य वर पुन ॥५५॥

मम जन्मार्जित पुण्य तपस पठितस्य च । त्वदीय वाऽतितपसो ग्लह कुरु महामते ॥५६॥

अह चेत् नृप सद्यो न बरोम्यतिसस्तुतम् । असत्यवादिन काममदातार महाबलम् ॥५७॥

आजन्म सचित्त सर्वं पुण्य मम विनश्यतु । अन्यथा त्वत्कृत सर्वं पुण्य त्विति पणावहे ॥५८॥

ग्लह कृत्वा ततस्ती तु विवदतौ मुनी तदा । स्वाधर्म स्वर्गलोकाच्च गतौ परमकोपनी ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे सप्तदशोऽध्याय ॥ १० ॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचित्तु हरिश्चन्द्रो मृगयार्थं वनं ययौ । अपश्यद्बुदतो, बाला सुदरी चारुलोचनाम् ॥१॥

तामपृच्छ महाराज कामिनीं कुरुणापर । पद्मपत्रविशालासि किं रोदिति वरानने ॥२॥

केनासि पीडिताऽत्यथ किं ते दुःखं वदामु मे ।

का च त्वं विजने घोरे वस्ते भर्ता पिताऽथवा ॥३॥

न बाधते च गज्ये मे राक्षसोऽपि परांगनाम् । तं हन्मि तरसा वान्ते यस्त्वां सुन्दरि बाधते ॥४॥

ब्रूहि दुःखं वरारोहे स्वस्या भव कृशोदरि । विषये मम पापात्मा न तिष्ठति सुगन्धमे ॥५॥

इति तस्य ययः ध्रुत्पा नारी तं चात्रवीक्षुषम् । प्रमृज्याथूणि यदनाद्धरिश्चंद्रं नृपोत्तमम् ॥६॥

नार्युवाच

राजन्मा बाधतेऽत्ययं विश्वामित्रो महामुनिः । तप. करोति यद्वोरं मदयं वीक्षितो यत्ने ॥७॥

तेनाहं दुःखिता राजन्विषये तव सुव्रत । विद्धि मा यमना वान्ता पीडितां मुनिना भूषाम् ॥

राजोवाच

मालाकारा ऊचुः

न देवो न च दैत्योऽस्ति न यशो न च विघ्नर । वश्रित्वोलो महाबायो राजस्तिष्ठति वानने ॥२९॥
पुष्पवृक्षाननिमूढन् दतेनो मूलमत्यसौ । विदीर्णं तदन सवं सूत्ररेणातिरहसा ॥३०॥
विशिर्गस्ताडितोऽस्माभिर्दण्डिलकुट्टैस्तथा । न विभेति महाराज हतुमस्मानुपाद्रवत् ॥३१॥

व्यास उवाच

इत्यानर्ण्यं यच्चस्तेषां राजा क्रोधसमाकुल । अश्वमाहृष्ट तरसा जगामोपवनं प्रति ॥३२॥
सैषेन महता युक्तो गजाश्वरथसयुत । पदातिवृद्धसहित प्रययौ वनमुत्तमम् ॥३३॥
सत्रापदयमहाकोलं घुर्घुरत भयावम् । वा भग्नं च सवीर्य राजा क्रोधमुतोऽभवत् ॥३४॥
चाप दानं समारोप्य विट्प्य च दारासनम् । तं हतुं सूत्रर पाप तरसा समुपाक्रमत् ॥३५॥
समालोक्य च राजानं चापहस्तं रूपानुलम् । समुत्तोऽभ्यद्रवत्तूर्णं कुर्वन्तुद सुदारुणम् ॥३६॥
तमायात समालोक्य वराहं विवृताननम् । मुमोच विशिष्टं तस्मिन्हतुकामो महीपति ॥३७॥
वचयित्वाऽयं तद्वार्णं सूकरस्तरसा वरात । निर्जंगम महावगात्तमुल्लङ्घ्य नृप तदा ॥३८॥
गच्छत तं समालोक्य राजा क्रोधसमन्वित । मुमोच विशिष्टास्तीक्ष्णाश्चापमावृप्य यत्नत ॥३९॥
क्षणं दृष्टिपथं राजं क्षणं चादर्शनं गत । कुर्वन्बहुविधाराव सूकरं समुपाद्रवत् ॥४०॥
हरिश्चन्द्रोऽतिकुपितो मृगस्यानुजगाम ह । अश्वेन यानुवेगेन विकृप्य च दारासनम् ॥४१॥
इतस्ततस्ततः सैषमगच्छ यनातरम् । एकाकी नृपति कोलं व्रजत समुपाद्रवत् ॥४२॥
मध्याह्नसमये राजा सम्प्राप्तो विजने वने । तृपित क्षुधितोऽत्यर्थं वभूव श्वातवाहन ॥४३॥
सूकरोऽदर्शनं प्राप्तो राजा चिंतातुरोऽभवत् । मार्गभ्रष्टोऽतिविषिने दारुणं दीनवत्स्थित ॥४४॥
किं करोमि यव गच्छामि न सहायोऽस्ति मे वने । अज्ञातस्वपथं कुत्र व्रजामीति व्यचिंतयत् ॥४५॥
एवं चिंतयतस्तत्र विषिने जनवर्जिते । राजा चिंतातुरोऽपश्यत्तदीं सुविमलोदकाम् ॥४६॥
वीक्ष्य सा मुदितो राजा पाययित्वा तुरङ्गकम । अश्वाद्रुतीयं विमलं पयो पानीयमुत्तमम् ॥४७॥
जलं पीत्वा नृपस्तनं सुखमाप महीपति । इयेषं नगरं गतुं दिग्भ्रमणमतिमोहित ॥४८॥
विश्वामित्रस्तु सम्प्राप्तो वृद्धब्राह्मणरूपधृक् । ननाम वीक्ष्य राजा तं प्रीतिपूर्व द्विजोत्तमम् ॥४९॥
तमुवाच गांधिराजं प्रणमत नृपोत्तमम् । स्वस्ति तेऽस्तु महाराज किमयमिह चागत ॥५०॥
एकाकी विजने राज्ञि चिकीर्षितमन ते । ब्रूहि सर्वं स्थिरो भत्वा कारणं नृपसत्तम ॥५१॥

राजोवाच

सूकरोऽस्ति महाकायो बलवा पुष्पकाननम् । समुपेत्य ममर्दाशु कोमलगुण्यपादपान् ॥५२॥
निवारयितुं दुष्टं करे कृत्वा च कार्मुकम् । ससैर्योऽहं स्वनगरान्निर्गतो मुनिवत्तम ॥५३॥

गतोऽसौ दृक्पयात्पापो मायावी क्वापि वेगवान् । पृष्ठतोऽहमपि प्राप्तः सैन्यं क्वापि गतं मम ॥५४॥
 क्षुधितस्तृपितश्चाहं सैन्यभ्रष्टस्त्विहागतः । न जाने पुरमार्गं च तथा सैन्यगतिं मुने ॥५५॥
 पंधानं दर्शय विभो व्रजामि नगरं प्रति । ममात्र भाग्ययोगेन प्राप्तस्त्वं विजने वने ॥५६॥
 अयोध्याधिपतिश्चाहं हरिश्चन्द्रोऽतिविश्रुतः । राजसूयस्य कर्ता च वाछितार्थप्रदः सदा ॥५७॥
 घनेच्छा यदि ते ब्रह्मन्यजायं द्विजसत्तम । आगन्तव्यमयोध्याया दास्यामि विपुलं धनम् ॥५८॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

न्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा भूपतेः कौशिको मुनिः । प्रहस्य प्रत्युवाचेदं हरिश्चन्द्रं तदा नृपः ॥१॥
 राजस्तीर्थमिदं पुण्यं पावनं पापनाशनम् । स्नानं कुरु महाभाग पितृणां तर्पणं तथा ॥२॥
 कालः क्षुभतमोऽस्तीह तीर्थे स्नात्वा विशापते । दानं ददस्व दत्तयाऽत्र पुण्यतीर्थेऽतिपावने ॥३॥
 प्राप्य तीर्थं महापुण्यमस्नात्वा यस्तु गच्छति । स भवेदात्महा भूय इति स्वार्थं भुवोऽजयीत् ॥४॥
 तस्मात्तीर्थवरे राजन्कुरु पुण्यं स्वशक्तितः । दर्शयिष्यामि मार्गं ते गन्तारसि नगरं ततः ॥५॥
 भागमिष्याम्यहं मार्गदर्शनायं तथानघ । त्वया सहास्य काकुत्स्थ तव दानेन तोषितः ॥६॥
 सञ्चरत्वा दक्षिणं राजा मुनेः वपटमंढितम् । वासांस्मुत्तार्य विधिवत्स्नातुमभ्याययौ नदीम् ॥७॥
 यंधयित्वा ह्ययं वृक्षे मुनिवानयेन मोहितः । अवश्यं भावियोगेन तद्वशस्तु तदाऽभवत् ॥८॥
 राजा स्नानविधिं कृत्वा संतर्प्य पितृदेवताः । विद्वामित्रमुवाचेदं स्वामिन्दानं ददामि ते ॥९॥
 यदिच्छसि महाभाग तत्ते दास्यामि साप्रतम् । गावो भूमिहिरण्यं च गजाश्चरथवाहनम् ॥१०॥
 नादेयं मे किमप्यस्ति कृतमेतद्वतं पुरा । राजभूये मत्तन्त्रेणे मुनीनां छत्रिषावपि ॥११॥
 तस्मात्त्वमिह सम्प्राप्तस्तीर्थेऽस्मिन्प्रवरे मुने । यत्तेऽस्ति वाछितं शूहि ददामि तव वाछितम् ॥१२॥

विश्यामित्र उवाच

ममा पुयं रमृता राजन्वीरिस्ते विपुला नृवि । वसिष्ठेन च सम्प्रोक्तो दातानास्ति महोत्तले ॥१३॥
 हरिश्चन्द्रो नृपत्रेष्ठः भूयर्वने महोपतिः । तादृशो नृपतिर्दाता न भूतो न भविष्यति ॥१४॥
 पुष्टिप्यां परमोदारस्त्रिगृहृतनयो यथा । अतस्त्वा प्रायणाम्यद्य विवाहो मेऽस्ति पायिव १५॥

पुनस्तत्र च महाभाग, तदर्थं देहि मे धनम् ।

राजोवाच

विवाहं कुरु विद्वेन्द्र ददामि प्रायितं तव ॥१६॥

यदिच्छसि धनं कामं दाता तस्यास्मि निश्चितम् ।

व्यास उवाच

इत्युक्तः कौशिकस्तेन वंचनातत्परे मुनिः ॥१७॥

चन्द्राव्य मायां गांधर्वीं पायिवायाप्यदर्शयत् । कुमारः सुकुमारश्च कन्या च दशवापिकी ॥१८॥

एतयोः कार्यमप्यद्य कर्तव्यं नृपसत्तम । राजसूयाधिकं पुण्यं गृहस्यस्य विवाहतः ॥१९॥

भविष्यति तवाद्येव विप्रपुत्रविवाहतः । तच्छ्रुत्वा वचनं राजा मायया तस्य मोहितः ॥२०॥

स्येति च प्रतिज्ञाय नोवाचात्पुं वचस्तया । तेन दक्षितमार्गोऽग्री नगरं प्रति जग्मिवान् ॥२१॥

विश्वामित्रोऽपि राजानं वंचयित्वाश्रमं ययौ । कृतोडाहविधिस्तावद्विश्वामित्रोऽनृवीक्षुषम् ॥२२॥

वेदोमध्ये नृपाद्य त्वं देहि दानं यथेष्टितम् ।

राजोवाच

किं तेऽमीष्टं द्विजबृहि ददामि वाछिनं विल ॥२३॥

अदेयमपि संसारे यशः कामोऽस्मि साग्रतम् । व्यर्थं हि जीवितं तस्य विभवं प्राप्य येन वै २४॥

नोपाजित यशः शुद्धं परलोक्मुखप्रदम् ।

विश्वामित्र उवाच

राज्यं देहि महाराज वराय सपरिच्छदम् ॥२५॥

गजाश्वरपरत्नाढ्यं वेदोमध्येऽतिपावने ।

व्यास उवाच

मोहितो मायया तस्य श्रुत्वा वाक्यं मुनेर्नृपः ॥२६॥

दत्तमित्युक्त्वाभ्राज्यमविचार्य यदुच्छया । गृहीतमिति तं प्राह विश्वामित्रोऽतिनिष्ठुरः ॥२७॥

दक्षिणा देहि राजेन्द्र दानयोग्या महामते । दक्षिणारहितं दानं निष्फलं मनुरब्रवीत् ॥२८॥

तस्माद्दानफलाय त्वं यथोक्ता देहि दक्षिणाम् । इत्युक्तस्तु तदा राजा तमुवाचातिविस्मितः ॥२९॥

ब्रह्मन् क्रियद्धनं शुभ्यं देयं स्वामिन्मयाऽधुना । दक्षिणानिष्क्यं साधो वद तावत्प्रमाणकम् ॥३०॥

दानपूर्त्यै प्रदास्यामि स्वस्थो भव तपोवन । विश्वामित्रस्तु तच्छ्रुत्वा तमाह मेदिनोपतिम् ॥३१॥

हेमभारद्वयं साधं दक्षिणां देहि साम्प्रतम् । दास्यामीति प्रतिश्रुत्य तत्त्वं राजातिविस्मितः ॥३२॥

तदैव सैनिकास्तस्य वीक्षमाणाः समागताः । दृष्ट्वा महीपतिं व्यग्रं तुष्टुबुक्ते मुदान्विताः ॥३३॥

व्यास उवाच

श्रुत्वा तेषां वचो राजा नोक्त्वा किञ्चिद्ब्रह्मशुभम् । चितयन्स्वकृतं कर्म ययावन्तपुरे ततः ॥३४॥

किं मया स्वीकृतं दानं सर्वस्वं यत्समर्पितम् । वञ्चितोऽहं द्विजेनात्र वने पाटञ्चरैरिव ॥३५॥

राज्यं सोपस्वरं तस्मै मया सर्वं प्रतिश्रुतम् । भारद्वयं सुवर्णस्य सार्धं च दक्षिणा पुन ॥३६॥
 किं करोमि मतिभ्रंष्टा न ज्ञात कपटं मुने । प्रवारितोऽहं सहसा ब्राह्मणेन तपस्विना ॥३७॥
 न जाने देवकायं वै हा देव किं भविष्यति । इति चिंतापरो राजा गृहं प्राप्तोऽतिविह्वलः ॥३८॥
 पतिं चिंतापरं दृष्ट्वा राज्ञी पप्रच्छ कारणम् । किं प्रभो विमना भासि का चिंता ब्रूहि साप्रतम् ॥
 यनात्पुत्रं समायातो राजसूयं कृतं पुरा । वस्माच्छोचसि राजेन्द्र शोकस्य वारणं वद ॥४०॥
 तारातिविद्यते यवापि बलवान्दुर्बलोऽपि वा । वरुणोऽपि सुसुतुष्टं कृतवृत्त्योऽसि भूतले ॥४१॥
 चिंतया क्षीयते देहो नास्ति चिंतासमा मृतिः । त्यज्यता नृपशार्दूल स्वस्थो भव दिवक्षण ॥४२॥
 सन्निधौ प्रियावाक्यं प्रीतिपूर्वं नराधिप । प्रोवाच किंचिन्चित्तायां कारणं च शुभाशुभम् ॥
 भोजनं न चकारासौ चिंताविष्टस्तथा नृप । सुप्तवापि क्षयने शुभ्रे लेभे निद्रां न भूमिप ॥४४॥
 प्रातस्तथापि चिंतातो यावत्संध्यादिवा क्रिया । करोति नृपतिस्तावद्विश्वामित्र समागत ॥४५॥
 क्षत्रा निवेदितो राज्ञे मुनि सर्वस्वहारक । आगत्योवाच राजानं प्रणमत पुन पुन ॥४६॥

विश्वामित्र उवाच

राजस्यज स्वराज्यं मे देहि वाचा प्रतिश्रुतम् । सुवर्णं स्पृश राजेन्द्र सत्यवाग्भव साप्रतम् ॥४७॥

हरिश्चन्द्र उवाच

स्यामिनाज्यं तवेदं मे मया दत्तं विलाघुना । त्यक्त्वान्यत्र गमिष्यामि मा चिंतां क्षुद्रं कौशिक ॥
 सर्वस्वं मम ते ब्रह्मगृहीतं विविधद्विभो । सुवर्णदक्षिणां दातुमशक्तोऽद्याधुना द्विज ॥४९॥
 दानं ददामि ते तावद्यावन्मे स्याद्वनागमः । पुनश्चेत्कालयोगेन तदा दास्यामि दक्षिणाम् ॥५०॥
 इत्थं कृत्वा नृपतिं प्राह पुनः भार्या च माधवीम् । राज्यमस्मै प्रदत्तं वै मया वेद्यां सुविस्तरम् ॥५१॥
 हस्त्यश्वरथसमुक्तं रत्नहेमसमं वस्त्रम् । त्यक्त्वा त्रीणि शरीराणि सर्वं चास्मै समर्पितम् ॥
 त्यक्त्वाऽधोऽध्या गमिष्यामि कुनचिद्वनगह्वरे । गृह्णित्विदं मुनिं सम्प्रयाज्य सर्वसमृद्धिमात् ॥५३॥
 क्षयाभाष्य सुत भार्यां हरिश्चन्द्र स्वमदिरातः । विनिर्गतं सुधर्मात्मा मानयस्तं द्विजोत्तमम् ॥५४॥
 अजतं भूपतिं वीक्ष्य भार्यापुत्राबुभावपि । चिंतातुरा मुदीनास्यौ जग्मतुः पृथगस्तदा ॥५५॥
 हाहाकारो महानासीत्तगरे वीक्ष्य तास्तथा । चुक्रुशु प्राणिनः सर्वे सावेतपुरवासिनः ॥५६॥
 हा राजन्किं वृत्तं कर्म कृतं क्लेशं समागतं । वचितोऽसि महाराज विधिना पठितं ह ॥५७॥
 सर्वे वर्णस्तदा दुःखमाप्नुयुस्तं महीपतिम् । विलोक्य भार्या सा सार्धं पुत्रेण च महात्मना ५८॥
 निर्निद्राह्मणं तं तु दुराचारं पुरोकृतं । घूर्तोऽयमिति आपतो दुःखार्ता ब्राह्मणादयः ॥५९॥
 निर्गत्य नगरात्समाद्विश्वामित्रं क्षितीश्वरम् । गच्छन्तं तमुवाचेदं समेत्य निष्ठुरं वच ॥६०॥
 दक्षिणायां सुवर्णं मे दत्त्वा गच्छ नराधिप । नाहं दास्यामि वा ब्रूहि मया त्यक्तं सुवर्णकम् ॥६१॥

राज्य गृहाण वा सर्वं लोभश्चेद्धि विवर्तते । दत्त चेन्मन्यसे राजन् देहि तद्यत्प्रतिश्रुतम् ॥६२॥
एव ब्रुवत गाधेय हरिश्चन्द्रो महोपति । प्रणिपत्य सुदीनात्मा कृताञ्जलिपुटोऽब्रवीन् ॥६३॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे षकोनविंशोऽध्याय ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

हरिश्चन्द्र उवाच

अदत्त्वा ते हिरण्यं वै न करिष्यामि भोजनम् । प्रतिज्ञा मे मुनिश्रेष्ठ विपाद त्यज सुव्रत ॥१॥
सूर्यवदशसमुदभूत क्षत्रियोऽहं महोपति । राजसूयस्य यज्ञस्य कर्ता वाञ्छितदो नृप ॥२॥
कथं करोमि नाकार स्वामिन्दत्त्वा यदृच्छया । अवश्यमेव दातव्यमृण ते द्विजसत्तम ॥३॥
स्वस्यो भव प्रदास्यामि सुवर्णं मनसेप्सितम् । कञ्चित्कालं प्रतीक्षस्व यावत्प्राप्स्याम्यहं धनम् ॥४॥

विश्वामित्र उवाच

कृतस्ते भविता राजन्धनप्राप्तिरत परम । गतं राज्यं तथा कोशो बलं चैवार्थसाधनम् ॥५॥
वृषाऽऽशाते महोपाळं धनार्थं किं करोम्यहम् । निर्धनं त्वां च लोभेन पीडयामि कथं नृप ॥६॥
तस्मात्कथय भूपाल न दास्यामीति साप्रतम् । त्यक्त्वाऽऽश्वामसती कामं गच्छाम्यहमत परम् ॥७॥
ययत्तं ब्रज राजेन्द्र भार्यापुत्रसमन्वित । सुवर्णं नास्ति किं तुभ्यं ददामीति वदामुना ॥८॥

व्यास उवाच

गच्छन्वाक्यमिदं श्रुत्वा ब्राह्मणस्य च भूपति । प्रत्युवाच मुनिं ब्रह्मन्धैर्यं कुरु ददाम्यहम् ॥९॥
मम देहोऽस्ति भार्याया पुत्रस्य च ह्यनामय । क्रीत्वा देहं तु तं नृपमृण दास्यामि ते द्विज ॥१०॥
प्राह पश्य विप्रेन्द्र वाराणस्या पुरि प्रभो । दातव्यं गमिष्यामि सदारोऽहं सपुत्रक ॥११॥
गृहाण काचन पूर्णं सार्धं भारद्वाज मुने । मौल्येन दत्त्वा सर्वान् सतुष्टो भव भूधर ॥१२॥
इति ब्रुवञ्जगामाय सह पत्या सुतावित । उभया कातया सार्धं यत्रास्ते शकर स्वयम् ॥१३॥
ता दृष्ट्वा च पुरीं रम्यां मनसो ह्लादकारिणीम् । उवाच स कृतार्थोऽस्मि पुरीं पश्य सुवर्चसम् ॥१४॥
ततो भागीरथी प्राप्य स्नात्वा देवादितर्पणम् । देवार्चनं च निर्वर्त्य कृतवादिदिविलोकनम् ॥१५॥
प्रविश्य वसुधापालो दिव्या वाराणसी पुरीम् । नृपा मनुष्यभुक्तेति शूलपाणे परिग्रह ॥१६॥
जगाम पद्भ्यां दुःखार्तं सह पत्या समाबुल । पुरीं प्रविश्य स नृपो निश्वासमकरोत्तदा ॥१७॥
ददर्शाय मुनिश्रेष्ठ ब्राह्मणं दीक्षणाग्निनम । तं दृष्ट्वा समनुप्राप्तं विनयावतोऽभवत् ॥१८॥
प्राह चैवाञ्जलिं कृत्वा हरिश्चन्द्रो महामुनिम् । इमे प्राणा सुतश्चायं प्रिया पत्नी मुने मम ॥१९॥
येन ते कृत्यमस्मांश्च गृहाणाद्यं द्विजोत्तम । यन्वायत्तव्यमस्माभिस्तं ममाच्यातुमर्हसि ॥२०॥

विश्वामित्र उवाच

पूर्णं स मासो भद्र ते दीयता मम दक्षिणा । पूर्वं तस्य निमित्तं हि स्मर्यते स्ववचो यदि ॥२१॥

राजोवाच

ब्रह्मज्ञाद्यापि सपूर्णो मासो ज्ञानतपोबल । तिष्ठत्वेकदिनार्थं यत्तत्प्रतीक्षस्व नापरम् ॥२३॥

विश्वामित्र उवाच

एवमस्तु महाराज आगमिष्याम्यहं पुनः । शपः तव प्रदास्यामि न चेदद्य प्रयच्छसि ॥२३॥

इत्युक्त्वाथ ययौ विप्रो राजा चार्चितयत्तदा । कथमस्मै प्रयच्छामि दक्षिणा या प्रतिश्रुता ॥२४॥

कुतः पुष्टानि मित्राणि कुत्रार्थं साप्रतः मम । प्रतिग्रहं प्रदुष्टो मे तत्र याच्या कथं भवेत् ॥२५॥

राज्ञा वृत्तित्रयं प्रोक्तं धर्मशास्त्रेषु निश्चितम् । यदि प्राणान्विमुञ्चामि ह्यप्रदाय च दक्षिणाम् ॥

ब्रह्मस्वहा कृमि पापो भविष्याम्यधमाधम । अथवा प्रेतता यास्ये वर एवात्मविक्रय ॥२७॥

सूत उवाच

राजानं व्याकुलं दीनं चित्तयानमधोमुखम् । प्रत्युवाच तदा पत्नी बाष्पगद्गदया गिरा ॥२८॥

त्यज चिता महाराज स्वधर्ममनुपालय । प्रेतवद्वर्जनीयो हि नरः सत्यबहिष्कृतः ॥२९॥

नातः परतः धर्मं वदन्ति पुरुषस्य च । यादृशं पुरुषव्याघ्रं स्वसत्यस्यानुपालनम् ॥३०॥

अग्निहोत्रमधीतं च दानाद्या सकला क्रिया । भवन्ति तस्य वैफल्यवाक्यं यस्यानृतं भवेत् ॥३१॥

सत्यमत्यतमुदितं धर्मशास्त्रेषु धीमताम् । तारणायानृतं तद्वत्पातनायाकृतात्मनाम् ॥३२॥

शताश्वमेधानादुत्तमं राजसूयं च पाषाणिकम् । कृत्वा राजा सकृत्स्वर्गादिसत्यवचनाच्छ्रुतः ॥३३॥

राजोवाच

वशवृद्धिर्ब्रह्माय पुनस्तिष्ठति बालकः । उच्यतां वक्तुकामासि यद्वाक्यं गजगामिनि ॥३४॥

पत्न्युवाच

राजमाभूदसत्यं ते पुसा पुनफला स्त्रियः । तमा प्रदाम वित्तेन देहि विप्राय दक्षिणाम् ॥३५॥

व्यास उवाच

एतद्वाक्यमुपश्रुत्य ययौ मोहं महोपतिः । प्रतिलम्ब्य च सजा वै विललापातिदुःखितः ॥३६॥

महद्दुःखमिदं भद्रे यत्त्वमेव ब्रवीषि मे । किं तव स्मितसलापा मम पापस्य विस्मृता ॥३७॥

हा हा त्वया कथं योग्यं वक्तुमेतच्छुचिस्मिते । दुर्वाच्यमेतद्वचनं कथं वदसि भामिनि ॥३८॥

इत्युक्त्वा नृपतिर्घृष्टो न धीरो दारविक्रये । निपपात महोपृष्टे मूर्च्छयाऽतिपरिप्लुतः ॥३९॥

शयानं भुवि तं दृष्ट्वा मूर्च्छयाऽपि महोपतिम् । उवाच तं सुकण्ठं राजपुत्री सुदुःखिता ॥४०॥

हा महाराज वस्येदमपघ्यानादुपागतम् । यस्त्वं निपततो भूमौ रक्वच्छरणोचितः ॥४१॥

येनैव कोटिशो वित्त विप्राणामपवर्जितम् । स एव पृथिवीनाथो भुवि स्वपिति मे पति ॥४२॥
 हा कष्ट किं तवानेन कृतं देव महीक्षिता । यदिदोषेन्द्रतुल्योऽयं नीत पापामिमां दशाम् ॥४३॥
 इत्युक्त्वा साऽपि सुश्रोणी मूर्च्छिता निपपात ह । भर्तुर्दुःखमहामारेणासह्येनातिपीडिता ॥४४॥
 शिशुर्दृष्ट्वा क्षुषाविष्टः प्राह वाक्य सुन्धित । तात तात प्रदेह्यन् मातर्म देहि भोजनम् ॥४५॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

एतस्मिन्प्रतरे प्राप्नो विश्वामित्रो महातपा । अन्तर्केन समं क्रुद्धो धनं स्व याचितुं हृदा ॥१॥
 तमालोक्य हरिश्चन्द्रं पपात भुवि मूर्च्छित । स वारिणा तमभ्युक्ष्य राजानमिदमब्रवीत् ॥२॥
 उत्तिष्ठोत्तिष्ठ राजेन्द्र त्वा ददस्वैष्टदक्षिणाम् । ऋषेण धारयतां दुःखमहयहनिं वर्धते ॥३॥
 आप्यायमानः स तदा हिमशीतेन वारिणा । अवाप्य चेतनां राजा विश्वामित्रमवेक्ष्य च ॥४॥
 पुनर्मोहं समापेदे ह्यथ क्रोधं ययौ मुनिः । समाश्वास्य च राजानं वाक्यमाह द्विजोत्तम ॥५॥

विश्वामित्र उवाच

दीयतां दक्षिणां सा मे यदि धैर्यमवेक्षसे । सत्येनार्कं प्रतपति सत्ये तिष्ठति मेदिनी ॥६॥
 सत्ये चोक्तं परो धर्मं स्वर्गं सत्ये प्रतिष्ठित । अश्वमेधसहस्रं तु सत्यं च तुलया घृतम् ॥७॥
 अश्वमेधसहस्रादिं सत्यमेकं विशिष्यते । अथवा किं ममेतेन प्रोक्तेनास्ति प्रयोजनम् ॥८॥
 मदीयां दक्षिणां राजन् दास्यति भवान्यदि । अस्ताचलगतं ह्यर्कं शप्स्यामि त्वामतो ध्रुवम् ॥९॥
 इत्युक्त्वा च ययौ विप्रो राजा वासीष्ठायातुरः । दुःखीभूतोऽवनीतिं स्वो नृपस मुनिनादित ॥१०॥

सूत उवाच

एतस्मिन्प्रतरे तत्र ब्राह्मणो वेदपारगः । ब्राह्मणैश्च युभिः साधु निर्ययो स्वगृहादवहि ॥११॥
 ततो रात्रौ तु तद्दृष्ट्वा आयात तापस स्थितम् । उवाच वाक्यं राजानं धर्मार्थसहितं तदा ॥१२॥
 यमाणामपि वर्णानां पिता ब्राह्मण उच्यते । पित्रद्वयं हि पुत्रेण ब्रह्मीतन्यं न सशय ॥१३॥
 तस्मादयं प्रार्थनीयो धनार्थमिति मे मतिः ।

राजोवाच

नाहं प्रतिग्रहं नास्ते क्षत्रियोऽहं सुमध्यमे ॥१४॥
 पापेन मृतः विप्राणां क्षत्रियाणां न विद्यते । गुरुर्हि विप्रो वर्णानां पूजनीयोऽस्ति सर्वदा ॥१५॥

तस्माद्गुह्यं याच्य स्यात्कन्याया विधेयम् । यजनाध्ययन दान क्षत्रियस्य विधीयते ॥१६॥
 क्षरणागतानामभयं प्रजानां प्रतिपालनम् । न चाप्येव तु वक्तव्यं देहीति कृपणं वच ॥१७॥
 ददामीत्येव मे देवि हृदये निहितं वच । अजितं कुत्रचिद्द्रव्यं ब्राह्मणाय ददाम्यहम् ॥१८॥

पत्न्युवाच

कालं समविषमकरं परिभवसम्मानमानदं कालं ।

कालं करोति पुरः पातारं याचितारं च ॥१९॥

विप्रेण विदुषा राजा क्रुडेनातिबलीयसा । राज्यानिरस्तं सोढ्याञ्च पश्य कालस्य चेष्टितम् २०॥

राजोवाच

अक्षिना तीक्ष्णघारेण वरं जिह्वा द्विधा कृता । न तु मानं परित्यज्य देहि देहीति भाषितम् ॥२१॥

क्षत्रियोऽहं महाभागे न याचे किञ्चिदप्यहम् । ददामि वाऽहं नित्यं हि भुजयोर्याजितं धनम् ॥२२॥

पत्न्युवाच

यदि ते हि महाराज याचितुं न क्षमं मनः । अहं तु न्यायतो दत्ता देवैरपि सवासवै ॥२३॥

अहं शास्त्रा च पत्या च रक्ष्या चैव महाद्युते । मन्मथस्य सगृहीत्वाय गुर्वर्यं संप्रदीयताम् ॥२४॥

एतद्वाक्यमुपधृत्य हरिश्चन्द्रो महोपतिः । वष्ट वष्टमिति श्रोष्य विललापातिष्ठुः क्वित ॥२५॥

भार्या च भूय प्राहेद क्रियतां वचनं मम । विप्रशपापान्निदग्धत्वात्रीचत्त्वमुपयास्यसि ॥२६॥

न द्यूतहेतोर्न च मद्यहेतोर्न राज्यहेतोर्न च भोगहेतोः ।

ददस्व गुर्वर्यमतो मया त्वं सत्यव्रतं त्वं सफलं कुरुष्व ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने पृथ्वीशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एतया नोद्यमानस्तु राजा पत्न्या पुनः पुनः । प्राह भद्रे करोम्येव विप्रयं ते मुनिर्दृष्टः ॥१॥

मूर्खैरपि यत्पुनं न क्षम्यं तत्करोम्यहम् । यदि ते भ्राजते वाणीं वक्तुमीक्ष्य मुनिपुत्रम् ॥२॥

एवमुक्त्वा सतो राजा गत्वा नगरमापुरः । अवतार्य सदा रणे तां भार्यां नृपसत्तम ॥३॥

वाष्पगद्गदवष्टस्तु सतो वचनमग्रीत् । भो भो नागरिका सर्वे शृणुष्व वचनं मम ॥४॥

वस्त्यपि यदि पार्यं स्यादास्या प्राप्तेष्टया मम । स ब्रवीतु स्वरायुक्तो मायस्य धारयाम्यहम् ॥५॥

तेऽभ्युपन्यजिता वस्त्यं पत्नीं विजेत्रुमागता ।

राजोवाच

किं मा पृच्छथ कस्त्व भो नृशमोऽहममानुष ॥६॥

राक्षसो वाऽस्मि कठिनस्तत पाप करोम्यहम् ।

व्यास उवाच

त शब्द सहसा श्रुत्वा कौशिको विप्रस्त्ववृक् ॥७॥

वृद्धस्य समास्थाय हरिश्चन्द्रमभापत । समर्पयस्व मे दासीमह क्रेता धनप्रद ॥८॥

अस्ति मे वित्तमनुल सुकुमारी च मे प्रिया । गृहवर्म न क्षनोति कतुमस्मात्प्रयच्छ मे ॥९॥

अह गृह्णामि दासी तु कति दास्यामिते धनम् । एवमुक्ते तु विप्रेण हरिश्चन्द्रस्य भूपते ॥१०॥

विदीणं तु मनो दुःखान्न चैनं किंचिदन्नवीत् ।

विप्र उवाच

कर्मणश्च वयोऽप्यशौचाना तव योषित ॥११॥

अनुपमिदं वित्तं गृहाणार्पय मेऽञ्जलाम् । धर्मशास्त्रेषु यददृष्टं स्त्रियो मौल्यं नरस्य च ॥१२॥

द्वात्रिंशल्लक्षणोपेता दक्षा शीलगुणाविता । कौटिमौल्यं सुवर्णस्य स्त्रियं पुस्तस्तथायुद्धम् ॥१३॥

इत्यानर्थ्यं वचस्तस्य हरिश्चन्द्रो महोपति । दुःखेन महताविष्टो न चैनं किंचिदन्नवीत् ॥१४॥

ततः ॥ विप्रो नृपते पुरतो वल्कलोपरि । धनं निधाय केशेषु धृत्वा राशौमकर्षयत् ॥१५॥

राज्युवाच

मुच मुचार्य मा सद्यो यावत्पश्याम्यहं मुतम् । दुर्लभं दर्शनं विप्र पुनरस्य भविष्यति ॥१६॥

पश्येह पुन मामेव मातर दास्यतां गताम् । मा मास्त्रासी राजपुत्र न स्पृष्टाऽहं त्वयाऽपुना ॥

ततः स बालः सहमा दृष्ट्वा कष्टा तु मातरम् । समम्भयावदम्बति वदन्ताप्रविलोचन ॥१८॥

हन्ते वस्त्रं समाकर्ष्य चाकषणधरः स्खलन । तभागत द्विजः क्रोधाद्बालमम्याहनत्तदा ॥१९॥

वदस्तथापि सोऽम्बेति नैव मुचनि मातरम् ।

राज्युवाच

प्रसादं कुरु मे नाथ क्रीणोऽप्येव हि वाञ्छम् ॥२०॥

क्रीडापि नाहं भविता विनैनं कार्यसाधिका । इत्यममापमाग्याया प्रसादं कुरु मे प्रभो ॥२१॥

ब्राह्मण उवाच

गृह्यतां वित्तमेतत्ते दीयतां मम वाञ्छः । स्त्रीपुंसौ धर्मशास्त्रौ हृतमेव हि वेतनम् ॥२२॥

यत्र सहायः स च कौटिमौल्यं तथापरं । द्वात्रिंशल्लक्षणोपेता दक्षा शीलगुणाविता ॥२३॥

कौटिमौल्यं त्रियं प्रोक्तं पुरुषस्य तथायुद्धम् ।

सूत उवाच

तथैव तस्य तद्वित्तं पुरः क्षिप्तं पटे पुनः ॥२४॥

प्रगृह्य चालकं मात्रा सहैवस्थमवन्धयत् । प्रतस्थे स गृहं क्षिप्रं तया सह मुदान्वितः ॥२५॥
 प्रदक्षिणा तु सा कृत्वा जानुभ्यां प्रणता स्थिता । वाष्पपर्याकुला दीना त्विदं वचनमब्रवीत् ॥२६॥
 यदि दत्तं यदि हृतं ब्राह्मणास्तपिता यदि । तेन पुण्येन मे भर्ता हरिश्चन्द्रोऽस्तु वै पुनः ॥२७॥
 पादयोः पतिता दृष्ट्वा प्राणेभ्योऽपि गरीयसीम् । हाहेति च वदधाजा विललापाकुलैर्द्रियैः ॥२८॥
 वियुक्तैर्यं कथं जाता सत्यशीलगुणान्विता । वृक्षच्छायापि वृक्षं तं न जहाति कदाचन ॥२९॥
 एव भार्या वदित्वाय सुसंबद्धं परस्परम् । पुत्रश्च तमुवाचेदमास्व हित्वा वव यास्यसि ॥३०॥
 का दिशं प्रति यास्यामि यो मे दुःखं निवारयेत् । राज्यत्यागे न मे दुःखं वनवासं न मे द्विज ॥३१॥
 यत्पुत्रेण वियोगो मे एवमाह स भूपति । सद्भर्तृभोग्याहि सदा लोके भार्या भवति हि ॥३२॥
 मया त्यक्तासि कल्याणि दुःखेन विनियोजिता । इक्ष्वाकुवशसभूत सर्वराज्यसुखोचितम् ॥३३॥
 मामोदृशं पतिं प्राप्य दासीभावं गता ह्यसि । ईदृशे मज्जमानं मां सुमहच्छोकसागरे ॥३४॥

को मामुद्धरते देवि पौराणाख्यानविस्तरैः ।

सूत उवाच

पश्यतस्तस्य राजर्षे कशाघातं, सुदारुणं ॥३५॥

घातयित्वा तु विप्रेशो नेतु समुपचक्रमे । नीयमानो तु तो दृष्ट्वा भार्यापुत्रौ स पाथिव ॥३६॥
 विललापातिदुःखार्तो निश्चस्योष्णं पुनः पुनः । या न वायुर्न वादित्यो न चन्द्रो न पृथग्जनाः ॥३७॥
 दृष्ट्वन्तं पुरा पत्नी सेर्यं दासीत्वमागता । सूर्यवंशप्रसूतोऽयं सुकुमारकरागुलि ॥३८॥
 सप्राप्तो विक्रय बालो धिङ्मामस्तु मुदुर्मतिम् । हा प्रिये हा शिशो वत्स ममनार्यस्य दुर्मय ॥३९॥
 देवाधीमदशा प्राप्तो न मृतोऽस्मि तथापि धिक् ।

व्यास उवाच

एवं विलपतो राजोऽग्ने विप्रोऽन्तरधीयत ॥४०॥

वृक्षगेहादिभिस्तु गैस्तावादाय त्वरान्वित । अत्रातरे मुनिधेष्टस्वाजगाम महातपा ॥४१॥
 सशिष्य कौशिकेन्द्रोऽसौ निष्ठुर शूरदर्शन ।

विश्वामित्र उवाच

मा त्वयोक्ता पुरा राजन् राजसूयस्य दक्षिणा ॥४२॥

ता ददस्व महाबाहो यदि सत्यं पुरस्कृतम् ।

हरिश्चन्द्र उवाच

नमस्त्वरोमि राजर्षे गुहाणेमा स्वदक्षिणाम् ॥४३॥

राजसूयस्य यागस्य या मयोक्ता पुराजगध ।

विश्वामित्र उवाच

कुतो लभमिदं द्रव्यं दक्षिणार्थं प्रदीयते ॥४४॥

एतदाचक्ष्व राजेंद्र यथा द्रव्यं त्वयाऽर्जितम् ।

राजोवाच

किमेतेन महाभाग कथितेन तवानघ ॥४५॥

शोकस्तु वर्धते विप्र श्रुतेनानेन सुव्रत ।

ऋषिरुवाच

अशस्त नैव गृह्णामि शस्तमेव प्रयच्छ मे ॥४६॥

द्रव्यस्यागमनं राजन्कथयस्व यथातथम् ।

राजोवाच

मया देवी तु सा भार्या विक्रोता कोटिसन्मितै ॥४७॥

पुत्रो रोहितोऽसौ विक्रोतोऽर्जुनसख्यया । विप्रैश्चादश कोटयस्त्वं सुवर्णस्य गृहाण मे ॥४८॥

सूत उवाच

तत् स्वरूपमालम्ब्य दारविक्रयमभवम् । शोकाभिभूतं राजानं कुपितं कौशिकोऽब्रवीत् ४९॥

ऋषिरुवाच

मूयम्य यज्ञस्य नैवा भवति दक्षिणा । अन्यदुत्पादय क्षिप्रं सन्पूर्णा येन सा भवेत् ॥५०॥

उधो ममेमा त्वं सदृशी यदि दक्षिणाम् । मन्यसे तर्हि तत्क्षिप्रं पश्य त्वं मे परं वलम् ॥५१॥

गोऽप्यं सुतस्य स्राह्मणस्यामलस्य च । मत्प्रभावस्य चोग्रस्य शुद्धस्याध्ययनस्य च ॥५२॥

राजोवाच

शम्भामि भगवन्कालं कश्चित्प्रणीक्ष्यताम् । अनुनैवास्ति विक्रोता पत्नी पुत्रश्च बालकः ॥५३॥

विश्वामित्र उवाच

नर्गं स्थितो यास्य दिवसस्य नरायण । एष एव प्रतीदयो मे वक्तव्यं नोत्तरं त्वया ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

वमुन्वा राजानं निर्धूणं निष्ठुरं वच । तदादाय धनं पूर्णं कुपितः । कौशिको यमो ॥१॥

विश्वामित्रे गते राजा तत शोकमुपागत । द्वासोच्छ्वास मुहु कृत्वा प्रोवाचोच्चैरधोमुखः ॥२॥
 वित्तक्रीतेन यस्यातिर्मया प्रेतेन गच्छति । स ब्रवीतु त्वरायुक्तो यो मे तिष्ठति भास्कर ॥३॥
 अथाजगाम त्वरितो धर्मश्चाढारूपधृक् । दुर्गधो विकृतोरस्क श्मश्रुलो दतुरोऽधृणी ॥४॥
 कृष्णो लवोदर स्निग्ध कराल पुरपाधम । हस्तजर्जरयष्टिश्च शवमात्परलकृत ॥५॥

चाण्डाल उवाच

अह गृह्णामि दासत्वे भृत्यार्थं समहामम । क्षिप्रमाचक्ष्व मौल्य किमेतत्ते सप्रदीयत ॥६॥

न्यास उवाच

त तादृशमयालस्य क्रूरदष्टि मुनिर्घृणम् । वदन्तमतिदुःशील कस्त्वमित्याहुः पार्थिव ॥७॥

चाण्डाल उवाच

चाण्डालोऽहमिह रयात प्रवीरति नृपोत्तम । शासने सवदा तिष्ठ मृतचैलापहारक ॥८॥
 एवमुक्तस्तदा राजा वचन चेदमब्रवीत् । ब्राह्मण क्षत्रियो वापि गृह्णात्विति मतिर्मम ॥९॥
 उत्तमस्योत्तमो धर्मो मध्यमस्य च मध्यम । अधमस्याधमश्चैव इति प्राहुर्मनीषिणः ॥१०॥

चाण्डाल उवाच

एवमेव त्वया धर्मं कथितो नृपसत्तम । अविचार्यं त्वया राजनधुनोक्त ममाग्रत ॥११॥
 विचारयित्वा यो ब्रूत सोऽभीष्ट लभत नर । सामान्यमव तत्प्रोक्तमविचार्यं त्वयाऽनघ ॥१२॥
 यदि सत्य प्रमाण ते गृहीतोऽसि न सशय ।

हरिश्चन्द्र उवाच

असत्यानरके गच्छेत्सद्यः क्रूरे नराधम ॥१३॥
 ततश्चाडालता साध्वी न वरा मे ह्यसत्यता ।

न्यास उवाच

तस्यैव वदत प्राप्नो विश्वामित्रस्तपोनिधिः ॥१४॥
 क्रोधामर्षविवृत्ताद्यः प्राहुः चेद नराधिपम् । चाण्डालोऽयमन स्थिते दातु वित्तमुपस्थित ॥१५॥
 कस्मान्न दीयत महामक्षपा यज्ञदक्षिणा ।

राजोवाच

भगवन्सूयवशेत्यमात्मानं वधिः कौशिक ॥१६॥
 नय चाडलदासत्वं गमिष्ये वित्तवामत ।

विश्वामित्र उवाच

यदि चाण्डालवित्तं त्वमात्मविक्रयज्ञं भम ॥१७॥

शस्यसि चेत्तर्हि शस्यामि त्वामसशयम् । चाडालादयवा विप्राद्देहि मे दक्षिणाघनम् ॥१८॥
। चाडालमधुना नान्य. कश्चिद्धनप्रदः । धनेनाहं विना राजन्न यास्यामि न संशयः ॥१९॥
मिमेव मे दितं न प्रदास्यसि चेन्न । दिनेऽर्धघटिकाशेषे तत्त्वा क्षापाग्निना दहे ॥२०॥

व्यास उवाच

अन्द्रस्ननो राजा भूतवच्छित्तजीवित. । प्रसीदेति वदन्मादौ ऋपेर्जग्राह विह्वल. ॥२१॥

हरिश्चन्द्र उवाच

ऽस्म्यार्तोऽस्मि दीनोऽस्मि त्वद्भुक्तश्च विरोपत. । प्रसादं कुरु विप्रपे कष्टश्चाडालमंकदः ॥२२॥
यं वित्तशेषेण तव कर्मकरोऽञ्जय. । तवैव मुनिशार्ङ्गल प्रेष्यश्चित्तानुवर्तकः ॥२३॥

विश्वामित्र उवाच

मस्तु महाराज ममैव भव किरुर । किनु मद्रचन कार्यं सर्वदैव नराधिप ॥२४॥

व्यास उवाच

मुक्नेऽथ वचने राजा हर्षसमन्वित । अमन्यउ पुनर्जातमात्मानं प्राह कौशिकम् ॥२५॥
दियं करिष्यामि सदैवाहं न संशय । आदेशय द्विजश्रेष्ठ किं करोमि तवानय ॥२६॥

विश्वामित्र उवाच

डालागच्छ महासमौत्थं किं मे प्रयच्छसि । गृहाण दासं मौल्येन मया दत्तं तवाधुना ॥२७॥
नास्ति दासेन से कार्यं वित्ताशा वर्तते मम ।

व्यास उवाच

एवमुक्ते तदा तेन श्वपचो हृष्टमानस ॥२८॥

आगत्य सन्निधौ तूण विश्वामित्रमभाषत ।

चाडाल उवाच

दशयोजनत्रिस्तीर्णं प्रयागस्य च मण्डले ॥२९॥

मि रत्नमयी कृत्वा दास्ये तेऽहं द्विजोत्तम । अस्य विरूपणेनेयमानिश्च प्रहृता त्वया ॥३०॥

व्यास उवाच

यो रत्नग्रहलाणि मुवर्णमणिमौक्तिकं । चाडालेन प्रदत्तानि जग्राह द्विजमत्तमः ॥३१॥

रिश्चन्द्रस्तदा राजा निर्विकारमुखोऽभवत् । अमन्यउ तथा धैर्याद्विश्वामित्रो हि मे पति. ॥३२॥

नदेव मया वार्यं यदयं कारयिष्यति । अयातरिक्षे सहया वागुखाचासरोरिणो ॥३३॥

ननुतोगसि महाभाग एता सा दक्षिणा त्वया । ततो दिवः पुण्यवृष्टिः पपात नृपमूर्धनि ॥३४॥

शत्रु पाप्मविति न देवा. प्रोचुः सेंद्रा महोज्जय. । हर्षेण महावापियो राजा कौशिकमब्रवीत् ॥३५॥

राजोवाच

त्वं हि माता पिता चैव त्वं हि बहुर्महामते । यदयं मोचितोऽहं ते क्षणार्चनवानृणी कृत ॥२६॥
किं करोमि महाबाहो श्रेयो मे वचनं तव । एवमुक्ते तु वचने नृप मुनिरभाषत ॥२७॥

विश्वामित्र उवाच

आडालवचनं कार्यमद्यप्रभृति ते नृप । स्वस्ति तेऽस्त्विति तं प्रोच्य तदादाय धनं ययौ ॥
इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने त्रयोविंशोऽध्यायः ॥ २३ ॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

शौनक उवाच

ततः किमकरोद्राजा आडालस्य गृहे गतः । तदब्रूहि सूतवर्यं त्वं पृच्छतः सत्वरं हि मे ॥१॥

सूत उवाच

विश्वामित्रे गते विप्रे श्वपचो हृष्टमानसः । विश्वामित्राय तद्द्रव्यं दत्त्वा वदध्वा नरेश्वरम् ॥२॥
असत्यो यास्यसीत्युक्त्वा दडेनाताडयस्तदा । दण्डप्रहारसम्भ्रान्तमतीव व्याकुलेन्द्रियम् ॥३॥
इष्टवधुवियोगार्तमाप्नोय निजपञ्चवणे । निगडे स्थापयित्वा तं स्वयं सुष्वाप विज्वर ॥४॥
निगडस्थस्ततो राजा वसश्चाडालपञ्चवणे । अत्रापाने परित्यज्य सदा वै तदशोचयत् ॥५॥
तन्वी दीनमुखी दृष्ट्वा बालं दीनमुखं पुरः । मां स्मरत्यसुखाविष्टा मोक्षमिष्यति नौ नृप ॥६॥
उपात्तवित्तो विप्राय दत्त्वा वित्तं प्रतिश्रुतम् । रोदमानः सुतं वीक्ष्य मां च सम्बोधयिष्यति ॥७॥
तातपार्श्वं प्रजामीति रुदन्तं बालकं पुनः । तात तातेति भाषत तया संबोधयिष्यति ॥८॥
ममांसा मां भृगुशावाक्षी वेति आडालता गतम् । राज्यनाशं सुहृत्पागो भाषति नयविक्रयः ॥९॥
ततश्चाडालता चैयमहो दुःखपरम्परा । एव स निवसन्ति त्वं स्मरश्च दयिता सुतमः ॥१०॥
मिनाय दिवसान् राजा चतुरो विधिपीडितः । अथाह्नि पञ्चमे तन निगडां मोचितो नृप ॥११॥
आडालेनानुशिष्टश्च मृतचैलापहारणे । ऋद्धेन परैर्वाक्यैर्निर्भर्त्स्य च पुनः पुनः ॥१२॥
काश्याश्च दक्षिणे भागे ह्यमशानं विद्यते महतः । तद्वक्षस्य यथायाय न त्याज्यं तत्त्वया यद्वचित् ॥
इमं च जर्जरं दडं गृहीत्वा याहि मां चिरम् । वीरवाहोरयं दडं इति घोषस्थं सर्वतः ॥१४॥

सूत उवाच

श्मशान धोरसनाद शिवाशतसमाकुलम् । गृध्रगोमायुसकीर्णं श्ववृद्धपरिवारितम् ॥१८॥
 वस्यिसघातसकीर्णं महादुर्गंधसकुलम् । अर्घदग्धशवास्यानि विकसद्दतपक्तिभि ॥१९॥
 हसतीवाग्निमध्यस्यकायस्यैव व्यवस्थिति । नानामृतसुहृन्नाद महाकोलाहलाकुलम् ॥२०॥
 हा पुन मित्र हा यद्यो भ्रातर्वत्स प्रियाद्य मे । हाप्यत माग्निनेयाह हा मातुल पितामह ॥२१॥
 हा मातामह पित पोत्र श्व गतोऽस्यहि बाधव । इति शब्दै समाकीर्ण भैरवै सर्वदेहिनाम् ॥२२॥
 ज्वलमासवसामेदच्छूमिति ध्वनिसकुलम् । अग्नेश्चटचटाशब्दो भैरवो यत्र जायते ॥२३॥
 कल्पातसदृशाकार श्मशान तत्सुदाह्वगम् । स राजा तत्र सप्राप्तो दुःखादेवमशोचत ॥२४॥
 हा भृत्या मन्त्रिणो यूय श्व तद्राज्य कुलोचितम् । हा प्रिय पुन मे वाल मा त्यक्त्वा मदभाग्यकम् ॥२५॥
 ब्राह्मणस्य च कोपेन गता यूय श्व दूरत । बिना धम मनुष्याणा जायत न शुभ श्वचित ॥२६॥
 यत्नतो धारयत्तस्मात्पुरुषा धममव हि । इत्यव चिन्तयत्तत्र चाडालोक्त पुन पुन ॥२७॥
 मलेन दिग्धसर्वाङ्ग शवाना दग्नन व्रजन । लकुटानारकल्पश्च धावश्चापि तनस्तत ॥२८॥
 अस्मिञ्छव इद मौल्य शत प्राप्स्यामि चाप्रत । इद मम इद रान इद चाडालकस्य च ॥२९॥
 इत्यव चिन्तयन्नाजा व्यवस्था दुस्तरा गत । जोर्णकपटमुग्रयिदृतक्यापरिग्रह ॥३०॥
 चितामस्मरजोलिप्तमुल्लराहूदराग्रिक । नानामदोवसामज्जालिसपाप्यगुलि श्वसन् ॥३१॥
 नानाशबोदनवृत्तक्षुनिवत्तिपरायण । तदीयमाल्यसश्लेषकृन्मस्तकमडल ॥३२॥
 न राश्री न दिवा क्षेत हाहेति प्रवदमुह । एव द्वादश मासास्तु नीता वर्षशतोपमा ॥३३॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे चतुर्विंशोऽध्याय ॥ २४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

एकदा तु गतो रतु बाणकं सहितो बहि । वाराणस्या नातिदूरे रोहितास्य धुमारक ॥१॥
 प्रीष्टा कृत्वा सतो दर्भागृहीतुमुपचक्रमे । कामलानल्पमूलाश्च साप्राञ्छत्तपनुसारत ॥२॥
 भार्यप्रीत्यर्थमित्युक्त्वा हस्तयुग्मेन यत्नत । सलक्षणाश्च समिधो बहिरिध्म सलक्षणम् ॥३॥
 पलाशनाष्टायादाय त्वग्निहोमार्थमादरान । मस्तव भारक कृत्वा सिद्धमान पद पदे ॥४॥
 चदकस्यानमासाद्य तदा बालस्तूपावित । नुवि भार विनिगिप्य जलम्याने तदा शिगु ॥५॥
 कामत सलिल पीत्वा विद्यम्य च मूर्तकम् । यत्नमीकोपरि वियस्तमारो हतु प्रचक्रमे ॥६॥
 निस्वामित्रापया तावत्क्षुण्णसर्पो भयावह । महाविपो महापोरो बभौवान्निर्गतस्तदा ॥७॥
 वनासो मालयो दष्टस्तदैव च ममार ह । रोहितास्य मृत दृष्टा ययुर्वाला दिनाल्पम् ॥८॥

स्वरिता भयसविग्ना. प्रोचुस्तन्मातुरग्रतः । हे विप्रदासि ते पुत्र. क्रीडा कर्तुं बहिर्गत. ॥१॥
 अस्माभिः सहितस्तत्र सर्पदष्टो मृतस्ततः । इति सा तद्वच श्रुत्वा वक्ष्यपातोपमं तदा ॥१०॥
 पपात मूर्च्छिता भूमी छिन्नेव वदली यथा । जय ता ब्राह्मणो रुष्ट. पानीयेनान्यपि चत ॥११॥
 मूहूर्ताच्चेतना प्राप्ता ब्राह्मणस्तामथाब्रवीत् ।

ब्राह्मण उवाच

अलक्ष्मीकारकं निधं जानती त्व निशामुखे ॥१२॥

रौदनं कुरुषे दुष्टे लज्जा ते हृदये न किम् । ब्राह्मणेनैव मुक्ता सा न किञ्चिद्वाक्यमब्रवीत् ॥१३॥
 रौद कर्णं दीना पुत्रशोकेन पीडिता । अश्रुपूर्णमुखो दीना धूसरा मुक्तमूर्द्धजा ॥१४॥
 अथ ता कुपितो विप्रो राजपत्नीमभाषत । धिक्त्वा दुष्टे त्रयं गृह्य मम कार्यं विलुपसि ॥१५॥
 अक्षता चेत्यथं तर्हि गृहीतं मम तदनम् । एवं निर्भर्त्सिता तेन क्रूरवाक्यैः पुनः पुनः ॥१६॥
 रुदिता कारणं प्राह विप्रं गद्वदया गिरा । स्वामिन्मम सुतो बाल सर्पदष्टो मृतो बहिः ॥१७॥
 अगुजा मे प्रमच्छस्व द्रष्टुं यास्यामि बालकम् । दुर्लभं दर्शनं तेन सजातं मम सुव्रत ॥१८॥
 हृत्पुत्र्या कर्णं बाला पुनरेव रौद ह । पुनस्ता कुपितो विप्रो राजपत्नीमभाषत ॥१९॥

ब्राह्मण उवाच

शठे दुष्टसमाचारे वि न जानासि पातकम् । यत्स्वामिवेतनं गृह्य तस्य कार्यं विलुम्पसि ॥२०॥
 नरके पच्यते सोऽथ महारौरवपूर्वके । उपित्वा नरके यत्सं सतोऽसी कुक्कुटो भवेत् ॥२१॥
 विमनेनापया वार्यं धर्मसंकीर्तनेन मे । यस्तु पापरतो मूर्तं क्रूरो मीचोऽनृतः शठः ॥२२॥
 सद्राक्यं निष्कृतं तस्मिन्मवेद्वीजमिवोपरि । एहि ते विद्यते किञ्चित्परलोचनय यदि ॥२३॥
 एयमुक्ताऽथ सा विप्रं वेषमानाऽब्रवीद्वच । वाग्य्य कुरु मे माय प्रसीद शुभगो भव ॥२४॥
 प्रस्थापय मुहूर्तं मां यावद्दृश्यामि बालकम् । एवमुक्त्वाप्य सा मूर्त्ता निपत्य त्रिजपादयो ॥२५॥
 रौद कर्णं बाला पुत्रगाथेन पीडिता । यथाह कुपितो विप्रः श्रोतुररक्तलोचनः ॥२६॥

विप्र उवाच

वि ते पुत्रेण मे वार्यं गृहार्थं कुम्प्य मे । वि न जानासि मे श्लेष वशापानरुद्रदम् ॥२७॥
 एयमुक्ता स्थिता धर्मद्विगुह्यमं वनार ह । अर्धरात्रौ गतस्तस्या पाताम्यगादिर्मणा ॥२८॥
 बाल्येनाप्य सा श्रोत्र पुनपाथं व्रजापुत्रा । तस्य दाहादिना कृत्वा पुनस्तमच्छ उत्तरम् ॥२९॥
 न हृष्येत् यथा श्रान्तं गृहमं ममेति च । तत्सर्वेकारिणी राशौ विलसती जगाम ॥३०॥
 दृष्ट्वा मूर्तं त्रिजं पुत्रं भूय शोभेन पीडिता । कृपामृष्टा क्रुरगीव विवरा शौरभो यथा ॥३१॥
 वारान्तस्या बहिर्गत्वा शपादुद्धा त्रिजं मुक्तम् । शपां रं वरुभूमी बाह्वर्धनं तु गोपति ॥३२॥

बेललापातिटु खार्ता शब्द कृत्वा सुनिष्ठुरम् । एहि मे सम्मुख कस्माद्रोपितोऽसि वदाधुना ॥३३॥
 आयास्यभिमुखो नित्यमवेत्युक्त्वा पुनः पुनः । गत्वा स्वल्पदा तस्य पपातोपरि मूर्च्छिता ॥३४॥
 पुनः सा चेतना प्राप्य दोर्म्यामालिङ्ग्य बालकम् । तन्मुखे वदनं न्यस्य हरोदार्तस्वनस्तदा ॥३५॥
 काम्या ताडनं चक्रे मस्तकस्योदरस्य च । हा बाल हा शिशो वत्स हा कुमारक सुन्दर ॥३६॥
 हा राजन्यव गतोऽसि त्वं पश्येम बालकं निजम् । प्राणैर्म्योऽपि गरीयास भूतले पतितं मृतम् ॥३७॥
 तयापदयन्मुखं तस्य भूयो जीवितशक्या । निर्जीववदनं ज्ञात्वा मूर्च्छिता निपपात ह ॥३८॥
 हस्तेन वदनं गृह्य पुनरेवमभाषत । शयनं त्यज हे बाल शीघ्रं जागृहि भीषणम् ३९॥
 निशार्धं वर्धते चेद शिवाशतनिनादितम् । भूतप्रेतपिशाचादिडाकिनीयूयनादितम् ॥४०॥
 मित्राणि ते गतान्यासस्त्वमेकस्तु कुत स्थित ।

सूत उवाच

एवमुक्त्वा पुनस्तन्वी कथं प्ररुद ह ॥४१॥

हा शिशो बाल हा वत्स रोहिताक्ष्य कुमारक । हे पुत्र प्रतिशब्द मे कस्मात्त्वं न प्रयच्छसि ॥४२॥
 तवाहं जननी वत्स किं न जानासि पश्य माम् । देशत्यागाद्राज्यनाशात्पुन भर्ता स्वविक्रमात् ॥४३॥
 यदासीत्वाच जीवामि त्वा दृष्ट्वा पुत्र केवलम् । ते जन्मसमये विप्रैरादिष्ट यत्ननागतम् ॥४४॥
 दौर्घ्यायुः पृथिवीराज पुत्रपौत्रसमन्वित । दौर्घ्यदानरति सत्त्वी गुरुदेवद्विजार्चक ॥४५॥
 मातापित्रोस्तु प्रियदृत्सत्यवादी जितेन्द्रियः । इत्यादि सबल जातमसत्यमधुना सुत ॥४६॥
 चक्रमत्स्या वाऽऽपन्नधीवत्सस्वस्तिवच्छजाः । तव पाणितले पुत्र कलशश्चामर तथा ॥४७॥
 लग्नानि तयान्यानि त्वद्वस्ते यानि सति च । तानि सर्वाणि मोघानि सजातान्यधुना सुत ॥४८॥
 हा राजन्युषिवीनाय क्व ते राज्यं नव भग्निज । क्व ते सिंहासनं छत्रं क्व ते खड्गः क्व तदनम् ४९॥
 क्व साधोऽप्या क्व हृष्माणि क्व गजाश्वरथप्रजा । सर्वमेतत्तया पुत्र मा त्यक्त्वा क्व गतोऽसि रे ५०॥
 हा वास हा नृपागच्छ पश्येम स्वसुतं प्रियम् । येन ते रिगता यज्ञं कुतुमेनावलेपितम् ॥५१॥
 स्वर्गपौररजःपर्वविशाल मलिनोद्धतम् । येन ते बालभावनं भृगुनामिविलेपितं ॥५२॥
 भ्रशितो भालतिलस्तवानस्थेन भूपते । यस्य वक्त्रं मृदा लिप्तं स्नेहादं चुम्बितं मया ५३॥
 तन्मूला मशिकालिङ्ग्य पश्ये कीर्तिविह्वलितम् । हा राजन्यस्य तं पुत्रं भुविस्व रक्वन्मृतम् ॥५४॥
 हा देव किं मया कृत्यं कृतं पूर्वभवान्तरे । तस्य कर्मफलम्येह न पारमुपलभ्ये ॥५५॥
 हा पुत्र हा शिशो वत्स हा कुमारक सुन्दर । एव तस्या विलापं ते श्रुत्वा नगरपालका ॥५६॥
 जागृतास्त्वरितास्तस्याः पार्श्वभोग्युः सुविस्मिताः ।

जना ऊचु

का त्व बालश्च कस्याय पनिस्त कुत्र तिष्ठति ॥५७॥

एकैव निर्भया रात्रौ कस्मात्त्वमिह रोदिषि । एवमुक्ताय सा तन्वी न किञ्चिद्वाक्यमब्रवीत् ॥५८॥
 भूयोऽपि पृष्टा सा तूष्णीं स्तब्धोभूता बभूव ह । विललापातिदुःखार्ता शोकाश्रुप्लुतलोचना ॥५९॥
 अथ ते शकितास्तस्या रोमाचिततनूरहा । सन्नस्ता प्राहुरन्योन्यमुद्धतायुधपाणय ॥६०॥
 नूनं स्त्री न भवत्येषा यत किञ्चिन्न भाषते । तस्माद्वध्या भवदेषा यत्नतो बालघातिनी ॥६१॥
 क्षुभा चेत्तर्हि किं ह्यन निशार्धे तिष्ठते बहि । भक्षार्थमनया नूनमानीत कस्यचिच्छिष्टु ॥६२॥
 इत्युक्त्वा तैर्गृहीता सा गाढ केदापु सत्वरम् । भुजयोरपरैश्चैव कैश्चापि गलके तथा ॥६३॥
 खेचरी यास्यतीत्युक्त बहूभि शस्त्रपाणिभि । आकृष्य पक्वणे नीता चाडालाय समर्पिता ॥६४॥
 हे चाडाल बहिर्दृष्टा हस्माभिर्बालघातिनी । वध्यता वध्यतामेषा शीघ्रं नीत्वा बहिःस्थले ॥६५॥
 चाडाल प्राह ता दष्टा ज्ञातेय लोकविश्रुता । न दृष्टपूर्वा केनापि लोकडिम्भायनेकधा ॥६६॥
 भक्षितान्यनया भूरि भवद्भिः पुण्यमजितम् । रयातिर्व घातवती लोके गच्छन् च यथासुखम् ॥६७॥
 द्विजस्त्रीबालगोघाती स्वर्णस्तया च यो नर । अग्निदा वर्तमघाती च मद्यपो गुह्यतल्पग ॥६८॥
 महाजनविरोधी च तस्य पुण्यप्रदो वध । द्विजस्यापि स्त्रियो वापि न दोषो विद्यते वधे ॥६९॥
 अस्या वधश्च मे योग्य इत्युक्त्वा गाढवन्धनं । बद्ध्वा केदोषवाकृष्य रज्जुभिस्तामताडयत् ॥७०॥
 हरिश्चन्द्रमघोवाच वाचा परुषया तदा । र दास वध्यतामेया दुष्टात्मा मा विचारय ॥७१॥
 तद्वाक्यं भूपतिं श्रुत्वा वज्रपातोपमं तदा । वपमानोऽयं चाडाल प्राह स्त्रीवधशक्ति ॥७२॥
 न शक्तोऽहमिदं कर्तुं प्रेष्ठ्य देहि मनापरम । असाध्यमपि यत्कर्म तत्करिष्य त्वयोदितम् ॥७३॥
 श्रुत्वा तदुक्तं वचनं स्वपक्षो वानयमब्रवीत् । मार्भेपीस्त्व गृहाणांश्च वधोऽस्या पुण्यदो मत ॥७४॥
 बालानामेव भयदा नेय रक्षया कदाचन । तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य राजा वचनमब्रवीत् ॥७५॥
 स्त्रियो रक्षया प्रयत्नेन न हन्तव्या कदाचन । स्त्रीवधं कीर्तितं पापं मुनिभिर्धर्मतत्परै ॥७६॥
 पुरुषो यः स्त्रियं ह्याज्ज्ञानतोऽज्ञानतोऽपि वा । नरके पच्यत सोऽयं महारौरवपूवके ॥७७॥

चाण्डाल उवाच

मा वदसि गृहार्णनं तीक्ष्णं विद्युत्समप्रभम् । यत्रैवस्मिन्वधं नीतं बहूनां तु सुखं भवेत् ॥७८॥
 तस्य हिंसा कृता नूनं बहुपुण्यप्रदा भवन । भक्षितान्यनया भूरि लोके डिम्भानि दुष्टया ॥७९॥
 तस्मिन् वध्यतामेषा लोक स्वस्थो भविष्यति ।

राजोवाच

चाण्डालाधिपत तं व दानं स्त्र्यावधवन्मम ॥८०॥

आजन्मतस्ततो यत्नं न कुर्यां स्त्रीवधे तव ।

चाण्डाल उवाच

स्वामिकार्यं विना दुष्टं किं कार्यं विद्यतेऽपरम् ॥८१॥

गृहीत्वा वेतन मेऽद्य कस्मात्कार्यं विलुम्पसि । यः स्वामिवेतनं गृह्य स्वामिकार्यं विलुम्पति ॥८२॥

नरकाधिष्णुतिस्त्वस्य नास्ति कल्पायुर्तैरपि ।

राज्ञोवाच

चाण्डालनाथ मे देहि प्राप्यमन्यत्सुदारणम् ॥८३॥

स्वशत्रुं ब्रूहि तं क्षिप्रं घातयिष्याम्यसंशयम् । घातयित्वा तु तं शत्रुं तव दास्यामि मेदिनीम् ॥८४॥

देवदेवोरगं सिद्धैर्गंधर्वैरपि संयुतम् । देवेन्द्रमपि जेष्यामि निहत्य निश्चितं शरैः ॥८५॥

एतच्छ्रुत्वा ततो वाक्यं हरिश्चन्द्रस्य भूपतेः । चाण्डालं कुपितः प्राह वैपमानं महोपतिम् ॥८६॥

चाण्डाल उवाच

“नैतद्वाक्यं सुषटितं यद्वाक्यं दासकीर्तितम् ।” चाण्डालदासतां कृत्वा सुराणां भापसे वचः ।

दासं किं बहुना नूनं शृणु मे गदतो वचः ॥८७॥

निर्लज्जं तव चेदस्ति किञ्चित्पापमयं हृदि । किमर्थं दासतां यातश्चाण्डालस्य तु वैदमनि ॥८८॥

गृहार्णनं तस्य खड्गमस्यादिष्ठिं शिरोऽम्बुजम् । एवमुक्त्वा च चाण्डालो राज्ञे खड्गं न्यवेदयत् ॥८९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

ततोऽयं भूपतिः प्राह राज्ञीं स्थित्वा ह्यधोमुखः । अश्रोपविश्यतां बाले पापस्य पुरतो मम ॥१॥

शिरस्ते छेदयिष्यामि हंतुं शक्नोति चेत्कर । एवमुक्त्वा समुद्यम्य खड्गं हंतुं गतो नृपः ॥२॥

न जानाति नृपः पत्नीं सा न जानाति भूपतिम् । अवबोद्धमशत्रुः सार्ता स्वमृत्युमभिकांक्षतो ॥३॥

शत्रुवाच

चाण्डाल शृणु मे वाक्यं किञ्चित्त्वं यदि मन्यसे । मृतस्तिष्ठति मे पुत्रो नातिदूरे बहिः पुरात् ॥४॥

तं बहामि हतं यावदानयित्वा तवातिरुम् । तावत्प्रतीदयता पश्चादसिना घातयस्व माम् ॥५॥

तेनायं बाढमित्युक्त्वा प्रेषिता वालकं प्रति । सा जगामातिदुःसार्ता विलपंती सुदारणम् ॥६॥

भार्या तस्य नरेन्द्रस्य सर्पदंष्ट्रं हि वालकम् । हा पुत्र हा वत्स शिशो इत्येवं वदती मुहुः ॥७॥

शृणा विवर्णा मलिना पाशुच्यस्तशिरोरहा । क्षमशानभूमिमागत्य बालं स्थाप्याविशद्भुवि ॥८॥

“राजन्नद्य स्वबाल तं पश्यसीह महीतले । रममाण स्वसखिभिर्दण्डं दुष्टाहिना मृतम् ॥”
 तस्या विलापशब्द तमाकर्ण्य ॥ नराधिप । शवसन्निधिमागत्य वल्लभस्याक्षिपत्तदा ॥९॥
 ता तथा रुदती भार्या नाभिजानाति भूमिप । चिरप्रवाससतप्ता पुनर्जातामिवाबलाम् ॥१०॥
 सापि त चास्केशात् पुरो दृष्ट्वा जटालकम् । नाम्यजानानृपवर शुष्कवृक्षत्वचोपमम् ॥११॥
 भूमौ निपतित बाल दृष्ट्वाशोविषपीडितम् । नरेन्द्रलक्षणेपेतमर्चितयदशौ नृप ॥१२॥
 अस्य पूर्णेन्दुवद्वक्त्रं शुभमुन्नतमव्रणम् । दर्पणप्रतिमोत्तुङ्गकपोलयुगशोभितम् ॥१३॥
 नीलान्वेशान्कुञ्जिताग्रान्शान्द्रादीर्घस्तरणिण । राजीवसदृशे नेत्रे ओष्ठौ विद्यफलोपमौ ॥१४॥
 विशालवक्त्रा दीर्घाक्षो दीर्घबाहून्तप्तक । विशालपादो गभीर सूक्ष्मागुल्यवनीधर ॥१५॥
 मृणालपादो गम्भीरनाभिरुन्नतकन्धर । अहो कष्टं नरेन्द्रस्य कस्याप्येव कुले शिशु ॥१६॥

जातो नीत कृतातेन कालपाशाददुरात्मना ।

एव दृष्ट्वाऽथ त बाल मातुरके प्रसारितम् ॥१७॥

सूतउवाच

स्मृतिमभ्यागतो राजा हाहेत्यथूष्यपातयत् । सोप्युवाच च वरुणो मे दशमेतामुपागत ॥१८॥
 नीतो यदि च धोरेण कृतातेनात्मनो वक्षम । विचारयित्वा राजासौ हरिश्चन्द्रस्तथा स्थितः ॥१९॥
 ततो राज्ञी महादुःखावेशादिदमभाषत ।

राज्युवाच

या घत्स यस्य पापस्य त्वपध्यानादिदं महत् ॥२०॥

दुःखमापतित धीर तद्रूप नोपलभ्यते । हा नाथ राजन्भवता मामपास्य सुदुःखिताम् ॥२१॥
 यस्मिन्नास्मीयते स्थाने विथ्रब्ध येन हेतुना । राज्यनाशं सुहृत्यागो भार्यातनयविक्रय ॥२२॥
 हरिश्चन्द्रस्य राजर्षे वि विधात श्रुत त्वया । इति तस्याय च श्रुत्वा राजा स्थानच्युतस्तदा ॥२३॥
 प्रत्यभिज्ञाय देवी ता पुत्र च निधनं गतम् । बभूव मर्मव पत्नीय बालवश्चापि मे सुत ॥२४॥
 ज्ञात्वा स पापसतप्तो मूर्च्छामतिजगाम ह । ता च त प्रत्यभिज्ञाय तामवस्थामुपागतम् ॥२५॥
 मूर्छिता निपपातातां निश्रेष्टा धरणीतले । चेतना प्राप्य राजेन्द्रो राजपत्नीं चतौ समम् ॥२६॥
 विलेपतु सुसतप्तो शोभाभरणं पीडितो ।

राजोवाच

हा यत्स गुनुमार ते यदनं बुद्धितायम् ॥२७॥

पश्यतो मे मुखं दोनं हृदयं वि न दीर्यते । तात तातेति मधुरं सुवाणं स्वयमागतम् ॥२८॥
 उपागतं वदा यस्ये यस्य वत्सेति सौहृदात् । यस्य जातुप्रणीतेन पिनेन गतिरेणुता ॥२९॥

ममोत्तरीयमुत्सृज्यं तथागं मलमेध्यति । न वाऽलं मम संभृतं मनो हृदयनन्दन ॥३०॥
 “मयासि पित्रुमान्पित्रा विक्रोतो येन वस्तुवत् ।” गतं राज्यमशेषं मे सवाधवधनं महत् ॥
 “हीनदैवान्नृशंसेन दृष्टो मे तनयस्ततः ।” अहं महाहिदस्य पुनस्याननर्पकजम् ॥३१॥
 निरीक्ष्य तच्च घोरेण विपेणाधिकृतोऽधुना । एवमुक्त्वा तमादाय वालकं वाष्पगद्गदः ॥३२॥
 परिष्वज्य च निश्चेष्टो मूर्च्छया निपपात ह । ततस्तं पतितं दृष्ट्वा शैब्या चैवमचिंतयत् ॥३३॥
 अयं स पुरुषव्याघ्रः स्वरेणैवोपलक्ष्यते । विद्वज्जनमनश्चन्द्रो हरिश्चन्द्रो न सशयः ॥३४॥
 तथाऽस्य नासिका तुङ्गा तिलपुष्पोपमा शुभा । दन्ताश्च मुकुलप्रस्थाः रघातकीर्तमहात्मनः ॥३५॥
 श्मशानभागतः कस्माद्यद्येवं स नरेस्वरः । विहाय पुत्रशोकं सा पश्यन्ती पतितं पतिम् ॥३६॥
 प्रहृष्टा विस्मिता बीना भर्तृपुनार्तिपोडिता । बीसन्ती सा तदाऽपतन्मूर्च्छया धरणीतले ॥३७॥
 प्राप्य चेतश्च शनकैः सा गद्गदमभाषत । धिक्त्वा दैव ह्यकरणं निर्मयादि जुगुप्सित ॥३८॥
 येनायममरप्ररयो नीतो राजा श्वपाकताम् । राज्यनाशं सुहृत्पात्रं भार्यातनयविक्रयम् ॥३९॥
 प्रापयित्वापि येनाद्य चाडालोऽयं कृतो नृप । नाद्यं पश्यामि ते छत्रं सिंहासनमथापि वा ॥४०॥
 चामरव्यजने वाऽपि कोऽयं विधिविपर्ययः । यस्यास्य व्रजतः पूर्वं राजानो भृत्यता गताः ॥४१॥
 स्वोत्तरीयैः प्रकुर्वन्ति विरजस्कं महीतलम् । सोऽयं कपालसलग्ने घटोपटनिरन्तरे ॥४२॥
 भूतनिर्माल्यमूनातलग्नैकैशुदारणे । बसानिष्पदसशुष्कमहापटलमण्डिते ॥४३॥
 भस्मागारार्धदग्धास्त्रिमज्जासघट्टभीषणे । गृध्रगोमायुनादातौ पुष्टधुद्रविहङ्गमे ॥४४॥
 चिताधूमायतपटे नीलीकृतदिगन्तरे । कुण्पास्वादनमुदा सप्रहृष्टनिशाचरे ॥४५॥
 चरत्यनेध्ये राजेंद्रः श्मशाने दुःखपीडितः । एवमुक्त्वाऽयं सदिलप्य कठे राज्ञो नृपात्मजा ॥४६॥
 कष्टं शोकसमाविष्टा विललापार्तमा गिरा । राजन्स्वप्नोऽयं तथ्यं वा यदेतन्मन्यते भवान् ॥४७॥
 सत्यप्यता महाभाग मनी वै मुह्यते मम । यद्येतदेव धर्मज्ञ नास्ति धर्मो सहायता ॥४८॥
 तथैव विप्रदेवादिपूजने सत्यपालने । नास्ति धर्मो कुतः सत्यं नार्जव नानृशसता ॥४९॥
 यत्र त्वं धर्मपरमं स्वराज्यादवरोपितं ।

सूत उवाच

इति तस्या वचं श्रुत्वा नि श्वस्योष्णं सगद्गद ॥५०॥

वययामास तन्वर्गं यथा प्राप्तं श्वपाकताम् । रुदित्वा सा तु मुचिर नि श्वस्योष्णं मुदु गिता ॥५१॥
 स्वपुत्रमरणं भीरुर्मयावत् न्यवेदयत् । श्रुत्वा राजा तथा वाक्यं निपपात महीतले ॥५२॥
 मृतं पुत्रं समानीय जिह्मया विलिहन्मुहुः । हरिश्चन्द्रमयो प्राह शैब्या गद्गदया गिरा ॥५३॥
 पुरा स्वामिनः प्रेप्य छेदयित्वा शिरो मम । स्वामिद्रोही न तेऽस्त्वद्य माऽश्रुत्यो भव नृपने ॥५४॥

माऽसत्यं तव राजेन्द्र परद्रोहस्तु पातकम् । एतदाकर्ण्य राजा तु पपात भुवि मूर्च्छितः ॥५५॥
क्षणेन चेतना प्राप्य विललापातिदुःखितः ।

राजोवाच

कथं प्रिये त्वया प्रोक्तं वचनं त्वत्तिनिष्ठुरम् ॥५६॥

यदज्ञाय भवेद्वक्तुं तत्कर्म क्रियते कथम् ।

पत्न्युवाच

मया च पूजिता गौरी देवा विप्रास्तयैव च ॥५७॥

अविप्यसि पतिस्त्वं मे ह्यन्यस्मिञ्जन्मनि प्रभो । श्रुत्वा राजा तदा वाक्यं निपपात महीतले ॥५८॥

मृतस्य पुत्रस्य तदा चुचुम्ब दुःखितो मुखम् ।

राजोवाच

प्रिये न रोचते दीर्घं कालं क्लेशं मयाऽशितुम् ॥५९॥

नात्मायत्तोऽहं तन्वणि पश्य मे मन्दभ्राप्पताम् । आडालेनाजनुजातः प्रवेक्ष्ये ज्वलनं यदि ॥६०॥

आडालदासतां यास्ये पुनरप्यन्यजन्मनि । नरकं च वरं प्राप्य खेदं प्राप्स्यामि दारुणम् ॥६१॥

तापं प्राप्स्यामि सप्राप्य महारौरवरौरवे । भग्नस्य दुःखजलघो वरं प्राणैर्वियोजनम् ॥६२॥

एकोऽपि बालको योऽयमासीदशकर सुतः । मम देवानुयोगेन मृतः सोऽपि बलीयसा ॥६३॥

कथं प्राणान्विमुचामि परायत्तोऽस्मि दुर्गतः । तथापि दुःखबाहुल्यात्यक्ष्यामि तु निजा तनुम् ॥६४॥

त्रैलोक्ये नास्ति तद्दुःखं नासिपत्रवने तथा । अंतरण्या कुतस्तद्व्यादृशं पुत्रविप्लवे ॥६५॥

योऽहं सुतशरीरेण दीप्यमाने हृताशने । निपतिष्यामि तन्वङ्गि क्षन्तव्यं तन्ममाधुना ॥६६॥

न यत्कथ्यं त्वया किञ्चिदतः वमललोचने । मम वाक्यं च तन्वङ्गि निबोधाहृतमानसा ॥६७॥

अनुजाताऽयं गच्छेत् त्वं विप्रवेदम् द्युचिस्मिते । यदि दत्तं यदि हृतं गुरवो यदि तोषिताः ॥६८॥

सगमं परलोके मे निजपुत्रेण चैत्त्वया । इह लोके कुतस्त्वेतद्भविष्यति समीप्सितम् ॥६९॥

यन्मया हृष्टतां किञ्चिद्दहसि त्वा द्युचिस्मिते । योपमन्तं तत्सर्वं क्षन्तव्यं मम यास्यत ॥७०॥

राजपत्नीनि गर्वेण नावज्ञेयं स मे द्विज । सर्वयत्नेन तोष्य स्यात्स गमो दीयतवच्छुभे ॥७१॥

राज्युवाच

अहमप्यत्र राजर्षे निपतिष्ये हृताशने । दुःखमारासहा देव सह यास्यामि वै त्वया ॥७२॥

त्वया सह मम श्रेयो भग्नं नान्यथा भवेत् । सह स्वर्गं न नरकं त्वया भोक्ष्यामि मानदः ॥

श्रुत्वा राजा तदोवाच एवमस्तु पतिव्रतं ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने पट्त्रिंशोऽध्यायः ॥ २६ ॥

अथ सप्तविंशोऽध्यायः

सूत उवाच

ततः कृत्वा चित्ता राजा आरोप्य तनयं स्वकम् । भार्यया सहितो राजा वद्वाजलिपुटस्तदा ॥१॥
चिन्तयन्परमेशानी शताक्षी जगदोश्वरीम् । पञ्चकोशान्तरगता पुच्छत्रह्यस्वरूपिणीम् ॥२॥
रक्ताम्बरपरीधाना वरुणारससागराम् । नानायुधधरामम्बा जगत्पालनतत्पराम् ॥३॥
तस्य चिन्तयमानस्य सर्वे देवाः सवासवा । धर्मं प्रमुखतः कृत्वा समाजगमुस्त्वरान्विता ॥४॥
आगत्य सर्वे प्रोचुस्ते राजञ्छृणु महाप्रभो । अहं पितामहः साक्षाद्वर्मश्च भगवान्स्वयम् ॥५॥
साध्याः सविश्वेमदनो लोकपालाः सचारणाः । नागा सिद्धाः सगन्धर्वा वृद्धाश्चैव तयाऽश्विनौ ॥६॥
एते चान्येऽथ बहवो विश्वामित्रस्तथैव च । विश्वत्रयेण यो मंत्री कर्तुमिच्छति धर्मतः ॥७॥

विश्वामित्र स तेऽभ्योष्टमाहुर्तुं सम्यगिच्छति ।

धर्म उवाच

मा राजन्साहस कार्पाधर्मोऽहं त्वामुपागतः ॥८॥

तितिलादमसत्थाद्यैस्त्वद्गुणैः परितोषितः ।

इन्द्र उवाच

हरिश्चन्द्र महाभाग प्राप्त शक्रोऽस्मि तेऽस्तिकम् ॥९॥

स्वयाऽद्य भार्यापुत्रेण जिता लोका सनातनाः । आरोह त्रिदिव राजन्भार्यापुत्रसमन्वितः ॥१०॥

सुदुष्प्रापं नरैरन्यैर्जितमात्मोपकर्मभिः ।

सूत उवाच

ततोऽमृतमयं वर्षमपमृत्युविनाशनम् ॥११॥

इन्द्रः प्रासृजदाकाशाच्चित्तमध्यगते शिखी । पुष्पवृष्टिश्च महती दुन्दुभिस्त्वन एव च ॥१२॥

समुत्तप्त्यौ मृतः पुत्रो राजस्तस्मै महात्मनः । सुकुमारतनु स्वस्थ प्रसन्न प्रीतमानसः ॥१३॥

ततो राजा हरिश्चन्द्रः परिष्वज्य सुतं तदा । समार्यं स्वधिया युक्तो दिव्यमाल्यावरावृतः ॥१४॥

स्वस्थ सम्पूर्णहृदयो मुदा परमया वृतः । बभूव तत्प्राणादिन्द्रो भूयं चैवमभाषतः ॥१५॥

समार्यस्त्वं सपुत्रश्च स्वर्लोकांस्रजति पराम् । समारोह महाभाग निजानां वर्मणा फलम् ॥१६॥

हरिश्चन्द्र उवाच

देवराजाननुतातः स्यामिना स्वपचेन हि । अतृत्वा निष्कृतिं तस्य नारोदये वै सुरालयम् ॥१७॥

धर्म उवाच

तदैवभाविनं क्लेशमवगम्यात्ममायया । आत्मा स्वपचता नीतो दर्शिनं तच्च पश्यन् ॥१८॥

इन्द्र उवाच

प्राप्यन्ते यत्परं स्थानं समस्तैर्मनुजैर्भुवि । तदारोह हरिश्चन्द्र स्थान पुण्यकृता नृणाम् ।

हरिश्चन्द्र उवाच

देवराज नमस्तुभ्यं वाक्यं चेद निबोध मे । मच्छोकमग्नमनस कोसले नगरे नरा ।

तिष्ठति तानपास्यैव कथं यास्याम्यहं दिवम् । ब्रह्महत्या सुरापानं गोवध स्त्रीवधस्तथा ।

तुल्यमेभिर्महत्पापं भक्तत्यागादुदाहृतम् । भजत भक्तमत्याज्य त्यजत स्यात्कथं मुञ्जम् ॥

तैविता न प्रयास्यामि तस्माच्छ्रद्धा दिवं ब्रज । यदि ते सहिता स्वर्गं मया याति सुरेश्वर ॥

ततोऽहमपि यास्यामि नरकं वापि तं सह ।

इन्द्र उवाच

बहूनि पुण्यपापानि तेषां भिक्षानि वै नृप ॥२४॥

कथं सघातभोग्यं त्वं भूप स्वर्गमभीप्ससि ।

हरिश्चन्द्र उवाच

भुक्ते शक्र नृपो राज्यं प्रभावात्प्रकृतेर्ध्रुवम् ॥२५॥

यजते च महायज्ञं कर्म पूर्णं कुराति च । तच्च तेषां प्रभावेण मया सर्वमनुष्ठितम् ॥

उपदादान्नं सत्यस्यैव तानहं स्वर्गलिप्सया । तस्माद्यन्मम देवेश किञ्चिदस्ति मुचेष्टितम् ॥

ततमिष्टमधो जप्तं सामान्यं तैस्तदस्तु न । बहुकालोपभोग्यं च फलं यन्मम कर्मणम् ॥

तदस्तु दिनमध्येकं तै समं त्वत्प्रसादतः ।

सूत उवाच

एवं भविष्यतीत्युक्त्वा शत्रुस्त्रिभुवनेश्वर ॥२६॥

प्रसन्नचेता धर्मश्च विद्वामित्रश्च गाधिजः । गत्वा तु नगरं सर्वं चातुर्द्व्यं समाकुलम् ॥

हरिश्चन्द्रस्य निवृत्ते श्रोवाचं विमुषाधिपः । आगच्छतु जना शीघ्रं स्वर्गलोकं सुदुर्लभम् ॥

धर्मप्रसादात्सम्प्राप्तं सर्वैर्युष्माभिरेव तु । हरिश्चन्द्रोऽपि तान्सर्वाभिराग्नगरवासिनः ॥

प्राह राजा धर्मपरो दिवमारुहतामिति ।

सूत उवाच

तदिन्द्रस्य वचं श्रुत्वा प्रोतास्तस्य च भूपते ॥२७॥

ये संसारेषु निविष्णास्ते धुरं स्वयनेषु वै । कृत्वा प्रहृष्टमनसो दिवमारुहन्तः ॥२८॥

विमातरमारुह्य सर्वे भास्वरविग्रहाः । तदा सम्भूतहृषस्ते हरिश्चन्द्रश्च पादिवः ॥२९॥

राज्यैर्मिषिष्यं तनयं रोहिणास्यं महात्मना । अयोध्याय्यं पुरं रम्यं प्रहृष्टमनसि ॥३०॥

तनय सुहृदश्चापि प्रतिपूज्यामिनद्य च । पुण्येन लभ्या विपुला देवादीना मुदुर्लभाम् ॥३७॥
 'सप्राप्य कीर्तिमनुला विमाने स महीपति । आसाचक्रे कामगमे क्षुद्रघटाविराजिते ॥३८॥
 ततस्तर्हि समालोक्य श्लोकमन्य तदा जगौ । दैत्याचार्यो महामाग सर्वशस्त्रार्थतत्त्ववित् ॥३९॥

शुक उवाच

अहो तितिक्षामाहात्म्यमहो दानफलं महत् । यदागतो हरिश्चन्द्रो महेन्द्रस्य सलोकताम् ॥४०॥

सूत उवाच

एतत्ते सर्वमास्यान हरिश्चन्द्रस्य चेष्टितम् । य शृणोति चक्षु र्गार्तं स सुखं लभतेऽन्वहम् ॥४१॥
 स्वर्गार्थी प्राप्नुयात्स्वर्गं सुतार्थी सुतमाप्नुयात् । भार्यार्थी प्राप्नुयाद्भार्यां राज्यार्थी राज्यमाप्नुयात् ॥

इति श्रीमद्देवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे हरिश्चन्द्रोपाख्याने सप्तविंशोऽध्यायः ॥२७॥

अथ अष्टाविंशोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

विभिन्नमिदमाख्यानं हरिश्चन्द्रस्य कीर्तितम् । शताक्षीपादभक्तस्य राजपैर्धर्मिकस्य च ॥१॥
 शतांगो सा कुतो जाता देवी भगवतो शिवा । तत्कारणं वद मुन सार्यकं जन्म मे कुरु ॥२॥
 का हि दव्या गुणाब्जद्वन्द्वस्तृप्तिं यास्यति शुद्धधी । पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमक्षय्यमनुते ॥३॥

व्यास उवाच

शृणु राज प्रवक्ष्यामि शतांगोसंभवं धुमम् । तवावाच्यं न मे किंचिद्देवाभक्तस्य विद्यते ॥४॥
 दुर्गमाख्यो महादैव्यं पूव परमदारुण । हिरण्याक्षावमे जातो रुरुपुत्रो महाखल ॥५॥
 देवानां तु बन् वेदा नातो तस्य सुरा अपि । नश्यत्येव न संदेहो विधय तावदेव तत् ॥६॥
 विमुरयैतत्तपश्चर्यां गतं कर्तुं हिमालय । ग्रहाण मनसा ध्यात्वा वायुमहो व्यतिष्ठत् ॥७॥
 सप्तवर्षपर्यन्तं चकार परमं तप । तत्रया तस्य गेमास्तु सतसा समुरामुरा ॥८॥
 तत्र प्रसन्नो भगवात्सात्तद्वश्रुनुर्मत । ययो तस्मै वरं दातुं प्रसन्नमुखपवज ॥९॥
 समाधिस्य भोलिताम्रं स्फुटमाह चतुर्मुख । वरं वरय नद्र तं यस्ते मनसि वर्तते ॥१०॥
 तत्राय तपसां तुष्टो वरदत्ताऽहमागत । धृत्वा ब्रह्ममुखाद्वाणी व्युत्थित ॥ समाधित ॥११॥
 पुनरित्वा वरं वज्रे वेदादहिं सुरेश्वर । विष्णु रौद्रपुत्रं य मन्त्रा ब्राह्मणं सुरेश्वरिण ॥१२॥
 विद्यते ते तु सान्निध्ये मम सन्तु महेश्वर । बन् च दहि येन स्याद्देवानां च पराजय ॥१३॥
 इति तस्य वचं धृत्वा तयास्त्विति वचो वदन् । जगाम सत्यलोचनं तु चतुर्वेदस्वरं परं ॥१४॥
 एतं वदन्ति विद्वन्तु विस्मृता वेदराजाय । स्नानसंध्यानित्यहोमप्रादयनजपादय ॥१५॥

विलुप्ता धरणीपृष्ठे हाहाकारो महानभूत् । किमिदं किमिदं चेति विप्रा ऊचुः परस्परम् ॥१६॥
 वेदाभावात्तदस्माभिः कर्तव्यं किमतः परम् । इति भूमौ महानर्थे जाते परमदारुणे ॥१७॥
 निर्जराः सजरा जाता हविर्भागाद्यभावतः । रुदोद्य स तदा दैत्यो नगरीममरावतीम् ॥१८॥
 अशक्तास्तेन ते योद्धुं वज्रदेहासुरेण च । पलायनं तदा कृत्वा निर्गता निर्जराः क्वचित् ॥१९॥
 निलयं गिरिदुर्गेषु रत्नसानुगुहासु च । संस्थिताः परमा शक्तिं ध्यायन्तस्ते पराविकाम् ॥२०॥
 अग्नौ होमाद्यभावात्तु बृष्ट्यभावोऽप्यभूच्च । वृष्टेरभावे संशुष्कं निर्जलं चापि भूतलम् ॥२१॥
 कूपवापीतडागाश्च सरितः शुष्कता गताः । अनावृष्टिरियं राजन्नभूच्च शतवापिकी ॥२२॥
 मृताः प्रजाश्च बहुधा गोमहिष्यादयस्तथा । गृहे गृहे मनुष्याणामभवच्छवसंग्रहः ॥२३॥
 अनर्थं त्वेवमुद्भूते ब्राह्मणाः शातचेतसः । गत्वा हिमवतः पार्श्वं रिराधयिष्वः शिवाम् ॥२४॥
 समाधिध्यानपूजामिदं च तुष्टुर्वरन्वहम् । निराहारास्तदासत्तास्तामेव शरणं ययुः ॥२५॥
 दया कुरु महेशानि पामरेषु जनेषु हि । सर्वापराधयुक्तेषु नैतच्छ्लाघ्यं तवाविके ॥२६॥
 फोपं संहार देवेशि सर्वान्तर्यामिरूपिणि । स्वया यथा प्रेर्यतेऽयं करोति स तथा जनः ॥२७॥
 नात्मा गतिर्जनस्यास्य किं पश्यसि पुनः पुनः । यथेच्छसि तथा कर्तुं समर्थाऽसि महेश्वरि ॥२८॥
 समुद्धर महेशानि संकटात्परमोरिधतात् । जीवनेन विनास्माकं कथं स्यारिस्थितिरङ्गिकं ॥२९॥
 प्रमोद त्वं महेशानि प्रसीद जगदम्बिके । अनतकोटिग्रह्याडनायिके ते नमोनमः ॥३०॥
 नमः कूटस्थरूपायै चिद्रूपायै नमोनमः । नमो वेदातवेद्यायै भुवनेश्वर्यै नमोनमः ॥३१॥
 नेति नेतीति धाक्यैर्या धोव्यते सकलागमैः । तां सर्वकारणा देवी सर्वभावेन सधत्ताः ॥३२॥
 इति संप्रायिता देवी भुवनेश्वरी महेश्वरी । अनन्ताशिमयं रूपं दर्शयामास पार्वती ॥३३॥
 मीलाजनसमप्रस्थं नीलपद्मायतेक्षणम् । सुकर्कशसमोत्तुङ्गवृत्तपीनघनस्तनम् ॥३४॥
 धाण मुष्टि च कमलं पुष्पपल्लवमूलकान् । शाकादीन्पल्लवंयुक्ताननन्तरससंयुतान् ॥३५॥
 धुत्तृजरापहान्हस्तीविभ्रती च महद्वनुः । सर्वसौन्दर्यसारं तद्रूपं लावण्यसोभितम् ॥३६॥
 शीटिमूर्त्यप्रतीकाशं वरुणारससागरम् । दर्शयित्वा जगद्धात्री साऽनन्तनयनोद्भवा ॥३७॥
 मोचयामास लोकेषु कारिधाराः सहस्रशः । नवरात्र महावृष्टिरभून्नेत्रोद्भवेर्जलः ॥३८॥
 दुःखितान्वीक्ष्य सकलाग्नेत्राधूना विमुञ्चति । तपितास्तेन ते लोमा ओषध्यः सकला अपि ॥३९॥
 नदीनदप्रवाहास्तर्जलैः समभवन्प्रप । निलीय सस्थिताः पूर्वं गुरास्ते निर्गता बहिः ॥४०॥
 मिलित्वा समुद्रा विप्रा देवी समभितुष्टुवुः । नमो वेदातवेद्ये ते नमो प्रत्यस्वरूपिणि ॥४१॥
 स्वभाषया सर्वजगद्भिषात्र्यै ते नमोनमः । भक्तत्रयप्रभे देवि भक्तार्थे देह्यारिणि ॥४२॥
 निस्तनूते निरपमे भुवनेश्वरि ते नमः । अस्मच्छात्यर्थमनुलं लोपनानां सहस्रवम् ॥४३॥

त्वया यतो घृतं देवि शताक्षी त्वं ततो भव । क्षुधया पीडिता मातः स्तोतुं शक्तिर्न चास्ति नः ४४॥

कृपा कुरु महेशानि वेदानप्याहराविके ।

व्यास उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा शाकान्स्वकरसंस्थितान् ॥४५॥

स्वाहूनि फनमूलानि भक्षणार्थं ददौ शिवा । नानाविवानि चान्नानि पशुभोज्यानि यानि च ४६॥
 काम्यामंतरमयुक्ताग्नान्नवीनोद्भवं ददौ । शक्रं भरोति नामापि तद्दिनात्समभूत्पु ॥४७॥
 ततः कोलाहले जाते हूतवाक्येन बोधितः । ससैन्यः सायुधो योद्धुं दुर्गमाक्षयोऽमुरो ययौ ॥४८॥
 संह्याक्षौहिणीयुक्तः शरान्मुचंस्त्वरान्वितः । रुरोध देवसैन्यं सद्यदेष्टुमे स्थितं पुरा ॥४९॥
 तया विप्रगणं चैव रोधयामास सर्वतः । ततः किलकिलाशब्दः समभूद्देवमण्डले ॥५०॥
 आहि नग्रीति वाक्यानि प्रोचुः सर्वे द्विजामराः । ततस्तेजोमयं चक्रं देवानां परितः शिवा ॥५१॥
 चकार रक्षणार्थाय स्वयं तस्माद्बहिः स्थिता । ततः समभवद्युद्धं देव्या दैन्यस्य चोभयोः ॥५२॥
 शङ्खपंसमानच्छत्रं सूर्यमण्डलमद्भुतम् । परस्परशरोद्धर्पसमुद्भूताग्निमुग्रभम् ॥५३॥
 बटोरज्जटाटण्कारवधिरौकृतदिकटम् । ततो देवीशरोरास्तु निर्गतास्तीव्रशक्तयः ॥५४॥
 कालिका तारिणी बाला त्रिपुरा भैरवी रमा । बगला चैव मातंगी तथा त्रिपुरसुन्दरी ॥५५॥
 कामाक्षी तुलजा देवी जमिनी मोहिनी तथा । छिन्नमस्ता गुह्यकाली दशसाहस्रदाहका ॥५६॥
 द्वात्रिंशच्छक्त्यश्चान्याश्चतुःषष्टिमिताः पराः । असंख्यातास्ततो देव्यः समुद्भूतास्तु सायुधाः ॥५७॥
 मृदंगगववीणादिनादितं सगरस्यलम् । शक्तिभिर्देव्यसैन्ये तु नाशिनेऽक्षौहिणीशने ॥५८॥
 अग्रेणरः समभवद्दुर्गमो बाहिनीपति । शक्तिभिः सह युद्धं च चकार प्रथमं रिपुः ॥५९॥
 महयुद्धं समभवद्यश्रामूद्रकबाहिनी । अक्षौहिण्यस्तु ताः सर्वा विनष्टा दशभिर्दिने ॥६०॥
 ततः एकादशे प्राप्ते दिने परमदारुणे । रक्तमान्यावरणधरो रक्तमथानुलेपनः ॥६१॥
 शृङ्गोन्मूलं महातं तु युद्धाय रथसंस्थित । शरभेणैव महता शक्तौ सर्वा विजित्य च ॥६२॥
 महादेवीरयाग्रे तु स्वरथं न न्यवेशयत् । ततोऽभवन्महद्युद्धं देव्या दैन्यस्य चोभयोः ॥६३॥
 प्रहरत्यपर्यन्तं हृदयनाशनाशकम् । ततः पद्मदशात्युग्रबाण-देवो मुनीव च ॥६४॥
 चतुर्भिश्चतुरो बाहान्वाणैर्नैकेन सारथिम् । द्वाभ्यां नेत्रे भुजौ द्वाभ्यां ध्वजमेवेन पत्रिणा ॥६५॥
 पञ्चभिर्हृदयं तम्य विज्याध जगदविका । ततो वमन्स रथिर्न ममार पुर ईशितुः ॥६६॥
 तस्य तेजस्तु निर्गत्य देवीरूपे विवेश ह । हने तस्मिन्महावीर्ये शतमासीज्जगत्त्रयम् ॥६७॥
 ततो ब्रह्मादयः सर्वे तुष्टुर्जगदंजिवाम् । पुरस्सृत्य हरोनानी भवया गद्गदया गिरा ॥६८॥

देवा ऊचुः

जगद्भ्रमविवर्तककारणे परमेश्वरि । नमः शाकभरि शिवे नमस्ते शतलोचने ॥६९॥
 सर्वोपनिपदुदघुष्टे दुर्गमासुरनाशिनि । नमो मायेश्वरि शिवे पञ्चकोशातरस्थिते ॥७०॥
 चेतसा निर्विकल्पेन या ध्यायति मुनीश्वरा । प्रणवार्थस्वरूपा ता भजामो भुवनेश्वरीम् ॥७१॥
 अनतकोटिब्रह्माडजननी दिव्यविग्रहाम् । ब्रह्मविष्णादिजननी सर्वभावेनता वयम् ॥७२॥
 व कुर्यात्पामरादृष्टा रोदनं सकलेश्वर । सदया परमेशानी शताक्षी मातरं विना ॥७३॥

व्यास उवाच

इति स्तुता सुरैर्देवी ब्रह्मविष्णादिभिर्वरैः । पूजिता विविधैर्द्रव्यैः सत्पुष्टाऽभूच्च तत्क्षणे ॥७४॥
 प्रसन्ना सा तदा देवी वेदाणां हृत्य सा ददौ । ब्राह्मणेभ्यो विशेषेण प्रोवाच पिकभाषिणी ॥७५॥
 ममैव तनुरत्तुष्टा पालनीया विशेषतः । मया विनानर्थ एव जातो दृष्टोऽधुनैव हि ॥७६॥
 पूज्याऽहं सर्वदा सेव्या युष्माभिः सर्वदैव हि । नातः परस्तरं विचिन्तयित्वाणामोपदिशते ॥७७॥
 पठनीयं ममैतद्वि ब्राह्मण्यं सर्वदोक्तमम् । तेन तुष्टा भविष्यामि हरिष्णुमि तथापद ॥७८॥
 दुर्गमासुरहरीत्वादुर्गेति मम नाम यः । गृह्णाति च शताक्षीति माया भित्त्वा भजत्यसौ ७९॥
 विमुक्तेनात्र बहूनां सारं वक्ष्यामि तत्त्वतः । ससेव्याह सदा देवा सर्वैरपि सुरासुरैः ॥८०॥

व्यास उवाच

इत्युक्त्वा तं हिता ददौ देवानां चैव पश्यताम् । सतोप जनयत्येव सन्निधानदक्षिणी ॥८१॥
 एतत्ते सर्वमाख्यातं रहस्यं परमं महत् । गोपनीयं प्रयत्नेन सर्वकल्याणकारकम् ॥८२॥
 य इमं शृणुयान्नित्यमध्यायं भक्तितत्परः । सर्वान्वाप्तवान्वाप्नोति देवीलोषे महीयते ॥८३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धेऽष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

अथ एकोनत्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इत्येव सूर्यवदयानां राजा शरितमुत्तमम् । सामवशाद्भूवाऽऽ च वर्णनीयं मया विद्यत् ॥१॥
 पराशक्तिप्रसादेन महत्प्र प्रणिपदिर । राजसुनिश्चिन विद्धि पराशक्तिप्रसादतः ॥२॥
 यद्यद्विभूतिमत्प्रत्यक्षं श्रीमद्भूजितमेव वा । तत्तदवावगच्छ त्वं पराशक्त्यसंगममम् ॥३॥
 एते चामे च राजा पराशक्तिप्रसाताः । सगान्धर्वमूर्त्यश्च शृङ्गारा अमवन्त ॥४॥
 तस्मात्तुर्वप्रयत्नेन संश्लेष्य भुवनेश्वरी । पलायितव्यं घातार्थं ह्यजेत्यमरोदन ॥५॥
 आत्मस्य वेदनुष्ठापि प्राप्तं ररा मया नृप । पराशक्तिप्रसादो ज्ञातृशृङ्गारोऽभ्यर्हं ता ॥६॥

पञ्चब्रह्मासनारूढा नास्त्यन्या कापि देवता । तत एव महादेया पञ्चब्रह्मासनं कृतम् ॥७॥
पञ्चम्यस्त्वधिकं वस्तु वेदे व्यक्तमितीर्यते । यस्मिन्नोत च प्रातः च सैव श्रीभुवनेश्वरो ॥८॥
तामविज्ञाय राजेन्द्र नैव मुक्तो भवेत्तर । यदा चर्मवदाकानं वेष्टयिष्यति मानवा ॥९॥
तदा शिवामविज्ञाय दुःखस्यातो भविष्यति । अतएव श्रुतो प्राहुः श्वेताश्वतरशाखिन ॥१०॥

ते ध्यानयोगानुगता अपश्यन्देवात्मशक्तिं स्वगुणानुगुडाम् ।

तस्मात् सर्वप्रयत्नेन जन्मसाफन्यहृतवे ॥११॥

लज्जया वा भवेनापि भक्त्या वा प्रेमयुक्त्या । सर्वसंग परित्यज्य मनो हृदि निरुध्य च ॥१२॥
तन्निष्ठस्तत्परो भूयादिति वेदान्तिडिडिम । येन केन मियेणापि स्वपस्निष्ठन्नजन्ति ॥१३॥
कीर्तयेत्सततं देवो स वै मुच्येत वधनात् । तस्मात्सर्वप्रयत्नेन भज राजन्महेश्वरोम् ॥१४॥
विराड्रूपा सूत्ररूपा तथातर्यामिरूपिणीम् । सोपानरुमतं पूर्वं ततः शुद्धे तु चेतसि ॥१५॥
सच्चिदानन्दलक्ष्यार्यरूपा ता ब्रह्मरूपिणाम् । आराधय परां शक्तिं प्रपन्नोन्नासर्वाङ्गिताम् ॥१६॥
तस्या चित्तलयो यः स तस्या आराधनं स्मृतम् । राजनाज्ञा पराशक्तिभक्तानां चरितं मया ॥१७॥
धामिकाणां मूर्धसोमवदज्ञानां मनस्विनाम् । पावनं कीर्तय धर्मबुद्धिदं सद्गतिप्रदम् ॥१८॥
कथितं पुण्यदं पश्चात्किमन्यच्छोनुमिच्छसि ।

जनमेजय उवाच

गीरोलदभीसरस्वत्यो दत्ता पूर्वं परावया ॥१९॥

हराय हरये तद्वनाभिपन्नोद्भवाय च । तुषाराद्रेश्च दक्षस्य गीरो ऋषेति विद्युन्म ॥२०॥
शीरोदधेश्च कन्येति महालक्ष्मीरिति स्मृतम् । मूलदग्धुद्भवानां च कथं कन्यात्वमन्यमो ॥२१॥
धसमान्यमिदं भाति सद्योऽत्र महामुन । त्रिभिः ज्ञानासिना तं त्वं सद्यच्छेदन्तत्पर ॥२२॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि रहस्यं परमाद्भुतम् । दत्ताभक्त्यं न किञ्चिदवाच्यं न हि विद्यते ॥२३॥
दक्षीनयं यदा देवत्रयमादात्पराविका । तदाभूति तं दत्ता मृष्टिकार्याणि चक्रिरे ॥२४॥
धर्मिश्चित्तमये राजदेव्या हलाहलाभिधा । महाररात्रमा जानास्त्रैलोभ्य तं जिनं शयान् ॥२५॥
प्रह्लादो वरदानेन दधिना रजताचलन । न्युत्तुर्जगन्नाभिस्तथा वैकुण्ठनेव च ॥२६॥
वामारि वटभारिश्च मुद्गोद्यागं च चक्रन् । पटिवर्षसंख्यागाममूचुद महोत्तम ॥२७॥
हाहाकारो महानाघीदेवदानवमनयो । महनाज्यं प्रयत्नेन ताम्या ते दानवा हता ॥२८॥
स्वस्वस्थानेषु गत्वा तावमिमानं च चक्रन् । स्वसन्धानिरे राजन्यद्रसादेव ते हता ॥२९॥
अनिमानं तयोर्नावा छलहास्यं च चक्रन् । महालक्ष्मीश्च गीरो च हास्यं दृष्ट्वा तयोस्तु तो ॥३०॥
देवावतीव मरुदो मोहिनावादिमायया । दुरुत्तरं च ददन्नुत्तमानुरागरम् ॥३१॥

ततस्ते देवते तस्मिन्क्षणे त्यक्त्वा तु तो पुनः । अंतर्हिते चाभवतां हाहाकारस्तदा ह्यभूत् ॥३२॥
 निस्तेजस्को च निःशक्ती विशिखी च विचेतनी । अवमानात्तयोः शक्योर्जातो हरिहरो तदा ॥३३॥
 ब्रह्मा चित्तातुरो जातः किमेतत्समुपस्थितम् । प्रधानो देवतामध्ये कथं कार्याधमावमू ॥३४॥
 अकाण्डे किं निमित्तेन संकटे समुपस्थितम् । प्रलयो भविता किं वा जगतोऽस्य निरागसः ॥३५॥
 निमित्तं नैव जानेऽहं कथं कार्या प्रतिनित्या । इति चित्तातुरोऽस्य दध्यौ मीलितलोचन ॥३६॥
 पराशक्तिप्रकोपात् जातमेतदिति स्म ह । जानस्तदा सावधानः पद्मजोऽभून्नृपोत्तम ॥३७॥
 ततस्तयोश्च यत्कार्यं स्वयमेवावरोत्तदा । स्वशक्तेश्च प्रभावेण कियत्कारलं तपोनिधिः ॥३८॥
 ततस्तयोस्तु स्वस्त्यर्थं मन्वादोन्स्वमुत्तानथ । आह्वयामास धर्मात्मा सनकादीश्च सत्वरम् ॥३९॥
 उवाच वचनं तेभ्यः सन्नतेभ्यस्तपोनिधिः । कार्यासक्तोऽहमधुना तप कर्तुं न च क्षमः ॥४०॥
 पराशक्तेस्तु तोषार्थं जगद्भारयतोऽस्म्यहम् । शिर्वावप्यु च विशिखी पराशक्तिप्रकोपतः ॥४१॥
 तस्मात्ता परमा शक्तिं यूयं सतोपयस्वथ । अत्यद्भुततपः कृत्वा भवत्या परमया युताः ॥४२॥
 यथा तो पूर्ववृत्तौ च स्याता शक्तिमुतावपि । तथा कुरुत मत्पुत्रा यशोवृद्धिर्भवेद्धि च ॥४३॥
 कुले यस्य भवेज्जन्म तयोः शतयोस्तु तत्पुत्रम् । पावयेज्जगती सर्वा कृतकृत्य स्वयं भवेत् ॥४४॥

व्यास उवाच

पितामहवचः श्रुत्वा गता सर्वे वनातरे । रिराषयिष्व सर्वे नक्षाद्या विमलान्तराः ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥ २९ ॥

अथ त्रिंशोऽध्यायः

व्यास उवाच

ततस्ते तु वनोद्देशे हिमाचलतटाश्रया । मायावीजजपासन्नास्तपश्चेह १ समाहिताः ॥१॥
 ध्यायता परमा शक्तिं लटावर्षाण्यभून्नुप । ततः प्रसन्ना देवी सा प्रत्यक्ष दर्शनं ददौ ॥२॥
 पाशाशुशवरामीतिचतुर्बाहुस्त्रिलोचना । वरुणारस्यमम्पुर्णा सच्चिदानन्दरूपिणी ॥३॥
 दृष्ट्वा सा सर्वजननी तुष्टुवर्मुनयोऽमलाः । नमस्ते विद्वत्स्वर्पायै ब्रह्मवानरसुमूर्तये ॥४॥
 नमस्तेजस्वरूपाय सूत्रारम्भपुषे नमः । यस्मिन्सर्वे लिङ्गदेहा ओनप्रोक्ता व्यवस्थिताः ॥५॥
 नमः प्राज्ञस्वरूपाय नमो ध्यातृवर्मुनये । नमः प्रत्यक्षस्वरूपायै नमस्ते ब्रह्ममूर्तये ॥६॥
 नमस्ते सर्वरूपायै सर्वलक्ष्म्यात्ममूर्तये । इति स्तुत्या जगद्भानो भक्तिगद्गदया गिरा ॥७॥
 प्रणेगुध्ररणाभोजं दद्याद्या मुनयोऽमलाः । ततः प्रसन्ना सा देवी प्रोवाच पित्रभाविनी ॥८॥
 वरं ब्रूत महाभागा वरदाऽहं सदा मठा । तस्यास्तु वचनं श्रुत्वा हरविध्योस्तनोः समम् ॥९॥

तयोस्तच्छक्तिलाभ च ब्रह्मिरे नृपसत्तम । दक्षोऽय पुनरप्याह जन्म देवि कुले मम ॥१०॥
भवेत्तवाम्य येनाह कृतकृत्यो भवे इति । जप ध्यान तथा पूजा स्थानानि विविधानि च ॥
वद मे परमेशानि स्वमुखेनैव केवलम् ।

देव्युवाच

गच्छत्वयोरवमानाच्च जाताऽवस्था तयोर्द्वयो ॥१२॥

नैवावृष प्रकर्तव्यो मेऽपराध कदाचन । अजुना मत्कृपाशेच्छरीरे स्वस्यता तयो ॥१३॥
भविष्यति च ते शक्ती त्वद्गृहे क्षीरसागरे । जनिष्यतस्तत्र ताम्या प्राप्स्यत प्रेरिते मया ॥१४॥
मायाबीज हि मन्त्रो मे मुख्य प्रियकर सदा । ध्यान विराट्स्वरूप मेऽयवा त्वत्पुत्रत स्मितम् १५॥
सच्चिदानन्दरूप वा स्यान् सर्वं जगमम । युष्माभि सर्वदा चाह पूज्या ध्येया च सर्वदा ॥१६॥

व्यास उवाच

इदमुक्त्वा तर्ध्वे देवी मणिद्वीपाधिवासिनी । दम्बाद्या मुनय सर्वे ब्रह्माण पुनराययु ॥१७॥
ब्रह्मणे सर्ववृत्तात् कथयामासुरादरात् । हरो हरिश्च स्वस्यो तौ स्वस्वकार्यमतौ नृप ॥१८॥
जात्री पराबाहुपया गर्वेण रहितौ तदा । कदाचिदथ काले तु महं शक्तमवातरत ॥१९॥
दम्पते महाराज त्रैलोक्येऽप्युत्सवोऽभवत् । दवा प्रमुदिता सर्वे पुष्पवृष्टि च चक्रिरे ॥२०॥
नेदुर्दुःकुमय स्वर्गे करकोणाहता नृप । मनास्यास प्रसन्नानि साधूनाममलात्मनाम् ॥२१॥
धर्तारो मार्गवाहिय सुप्रभोऽभूद्विवाकर । मगलाया तु जाताया जात सर्वत्र मगलम् ॥२२॥
तस्या नाम सती चक्रे सत्यत्वात्परसविः । ददौ पुन शिवायाय तस्य शक्तिस्तु यामवत् ॥२३॥
सा पुनर्ज्वलने दग्धा देवयोगान्मनोनृप ।

जनमेजय उवाच

अनयकरमेतत्ते श्रावित वचन मुने ॥२४॥

एतादृश महद्गस्तु कथं दग्धं हुताग्ने । यत्तामस्मरणान्भूषा ससाराग्निभय न हि ॥२५॥
केन कमविपाकेन मनोर्दग्धं तदेव हि ।

व्यास उवाच

शृणु राजन्पुत्र वृत्तं सतीदाहृत्य कारणम् ॥२६॥

कदाचिदथ दुर्वागा गतो जानूनदेश्वरीम् । दर्शनं देवो तत्रासौ मायाबीज जजाप स ॥२७॥
ततः प्रसन्ना दवेशो निजकण्ठता सजम् । भ्रमद्भ्रमरसञ्ज्ञा मवरदमदाहुलाम् ॥२८॥
दशै प्रसादमूता ता जग्राह शिरसा मुनि । सती निर्गत्य तरसा व्याममार्गेण तापस ॥२९॥
आजगाम ह यत्रास्ते दग्ध साक्षात्सतीपिता । सददर्शनार्थमवाया ननाम च सतीपदे ॥३०॥

पृष्टो दक्षेण स मुनिर्माला वस्यास्त्यलौकिकी । कथं लब्धा त्वया नाथ दुर्लभा भुवि मानवैः ॥३१॥
 तच्छ्रुत्वा वचनं तस्य चोवाचाद्युद्युतेक्षणः । देव्या प्रसादमतुलं प्रेमगद्गदितातर ॥३२॥
 प्रार्थयामास तां माला ॥ मुनि स सतीपिता । अदेय शक्तिभक्त्या नास्ति त्रैलोक्यमंडले ॥३३॥
 इति बुद्ध्या तु तां माला मनवे स समर्पयत् । गृहीत्वा शिरसा मालां मनुना निजमंदिरे ॥३४॥
 स्थापिता शयनं यत्र दपत्योरतिमुन्दरम् । पञ्चमर्मरतो रात्रौ मालागन्धेन मोदितः ॥३५॥
 धमवत्स महीपालस्तेन पापेन शक्रे । शिवे द्वेपमतिर्जातो देव्या सत्या तथा नृप ॥३६॥
 राजंस्तेनापराधेन तज्जन्यो देह एव च । सत्या योगाग्निना दग्धः सतीधर्मदिदृक्षया ॥३७॥

पुनश्च हिमवत्पृष्ठे प्रादुरासीत् सगमह ।

जनमेजय उवाच

दहमाने सतीदेहे जाते विमकरोच्छिव ॥३८॥

प्राणाधिका सती तस्य तद्वियोगेन कातरः ।

ध्यास उवाच

ततः परं तु यज्जानं मया वक्तुं न शक्यते ॥३९॥

श्रीलोक्यप्रलयो जातः शिवकोपाग्निना नृप । धीरभद्र समुत्पन्नो भद्रकालीगणान्वितः ॥४०॥
 श्रीलोक्यनाशनोद्युक्तो धीरभद्रो यदाऽभवत् । ब्रह्मादयस्तदा देवा शंकर दारणं ययुः ॥४१॥
 जाते सर्वस्वनाशेऽपि करुणानिधिरीश्वर । अभय दत्तवास्तेभ्यो यस्तववक्त्रेण तं मनुम् ॥४२॥
 यजीवयन्महात्माऽग्री ततः सिन्नो महेश्वरः । यज्ञवाटमुपागम्य हरोद भृगुदुःसितः ॥४३॥
 अपश्यत्ता सतीं बह्वीं दहमानां तु नित्यलाम् । स्वधेऽप्यारोपयामास हा यतोति यदगम्य ॥४४॥
 यन्नाम भ्रातृपितृ भ्रातादेशेषु राक्षसः । तदा ब्रह्मादयो देवाश्चित्तामापुरनुत्तमाम् ॥४५॥
 विष्णुस्तु श्वरया तत्र यन्मुख्यं मार्गणं । चिच्छेदशययान्श्वरतत्तत्स्थानेषु तेऽपतन् ॥४६॥
 सत्तत्स्थानेषु तत्राशीघ्रानामूर्तिपरो हरः । उवाच च ततः देवाः स्यात्प्वेनेषु योऽशियाम् ॥४७॥
 भजति परमा भक्त्या तपो विविधं दुर्गमम् । नित्यं सन्निहिता तत्र निजान्त्रेषु पराङ्मूषा ॥४८॥
 स्थानेष्वेतेषु ये मर्या पुरश्चरन्कमिणः । तेषां यत्रा प्रसिद्धपन्ति मायायोजं विधापतः ॥४९॥
 एतान्नां शरत्तरेषु स्थानेषु विरहापुरः । काठं विधे नृपश्रेष्ठ जपध्यानसमाधिभिः ॥५०॥

जनमेजय उवाच

व्यास उवाच

पृथु राजन्प्रवक्ष्यामि देवीपीठानि साप्रतम् । येषां श्रवणमात्रेण पापहीनो भवेन्नरः ॥५३॥
 येषु येषु च पीठेषुपास्येयं सिद्धिर्वाक्षिभिः । भूतिकामैरभिध्येया तानि वक्ष्यामि तत्त्वतः ॥५४॥
 वाराणस्यां विशालाक्षो गौरीमुखनिवासिनो । क्षेत्रे वै नैमिषारण्ये प्रोक्ता सा लिंगधारिणी ॥५५॥
 प्रयागे ललिता प्रोक्ता कामुकी गंधमादने । मानसे कुमुदा प्रोक्ता दक्षिणे चोत्तरे तथा ॥५६॥
 विश्वकामा भगवती विश्वकामप्रपूर्णा । गोमन्ते गोमती देवी मन्दरे कामचारिणी ॥५७॥
 मदीरकटा चैत्ररथे जयन्ती हस्तिनापुरे । गौरी प्रोक्ता कान्यकुब्जे रम्भा तु मलयाचले ॥५८॥
 एकान्नपीठे सम्प्रोक्ता देवी सा श्रीतिमत्यपि । विश्वे विश्वेश्वरी प्राहुः पुरुहूता च पुष्करे ॥५९॥
 केदारपीठे सम्प्रोक्ता देवी सन्मार्गदायिनी । मन्दा हिमवतः पृष्ठे गोकर्णं भद्रकणिका ॥६०॥
 स्थानेश्वरी भवानी तु विल्वके विल्वपत्रिका । श्रीशैले माधवी प्रोक्ता भद्रा भद्रेश्वरे तथा ॥६१॥
 वाराहशैले तु जया कमला कमलालये । रुद्राणी रुद्रकोट्या तु काली कालंजरे तथा ॥६२॥
 घालग्रामे महादेवी शिर्वालगे जलप्रिया । महार्लिगे तु कपिला माकोटे मूमुदेश्वरी ॥६३॥
 मायापुर्यां कुमारो स्यात्संताने ललिताविका । गयाया मंगला प्रोक्ता विमला पुरपोत्तमे ॥६४॥
 उत्पलाक्षो सहस्राक्षे हिरण्याक्षे महोत्पला । विपाशायाममोघाक्षी पाडला पुडूवर्धने ॥६५॥
 नारायणी सुपाश्वर्णे तु त्रिकूटे रुद्रमुन्दरी । विपुले विपुला देवी कल्याणी मलयाचले ॥६६॥
 सह्याद्रावेक्ष्वीरा तु हरिश्चन्द्रे तु चन्द्रिका । रमणा रामतीर्थे तु यमुनाया भृगावती ॥६७॥
 कोटवी कोटतीर्थे तु सुगन्धा माधवे वने । गोदावर्यां त्रिसन्ध्या तु गङ्गाद्वारे रतिप्रिया ॥६८॥
 शिवकुण्डे शुभानदा नदिनी देविवातटे । हविमणी द्वारवत्या तु राधा वृन्दावने वने ॥६९॥
 देवरी मयुरामा तु पाताले परमेश्वरी । चित्रकूटे तथा सीता विध्ये विध्याघिवासिनी ॥७०॥
 वरवीरे महालक्ष्मीरुमा देवी विनायके । आरोग्या वैद्यनाथे तु महाकाले महेश्वरी ॥७१॥
 अभयैत्युष्णतीर्थेषु नितम्बा विध्यपर्वते । माडव्ये माण्डवी नाम स्वाहा माहेश्वरीपुरे ॥७२॥
 छगलण्डे प्रचण्डा तु चडिकाऽमरवण्डवे । सोमेश्वरे वरारोहा प्रमाने पुष्करावती ॥७३॥
 देवमाता सरस्वत्या पारावारातटे स्मृता । महालय महाभाग्या पयोण्या विंगलेश्वरी ॥७४॥
 मिहिका वृत्तगीर्णे तु वार्तिके त्वतिशावरी । उत्पलावर्तके लोला शुभद्रा शोणपद्मे ॥७५॥
 माना सिद्धवने रुद्रमीरुनगा भरताग्रमे । जालन्धरे विश्वमुखी तारा किर्तिधरपर्वते ॥७६॥
 देवदाहवने पुष्टिमोघा वादमीरमण्डले । भीमा देवी हिमाद्रौतु पुष्टिविश्वेश्वरी तथा ॥७७॥
 वशादमोचने शुद्धिमाता कामावरुहणे । संतोदारे घरा नाम घृतिः पिडारवे तथा ॥७८॥
 कथा तु चन्द्रभागायामच्छोदे शिवधारिणी । वेलायाममृता नाम वदर्यामूर्वशी तथा ॥७९॥

को विरज्येत मतिमान्निबन्धच्छक्तिकथामृतम् । सुधा तु पिबता मृत्यु स नैतच्छृण्वतो भवेत् ॥२॥

व्यास उवाच

धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि शिक्षितोऽसि महात्मभि । भाग्यवानसि यद्देव्या निर्व्याजा भक्तिरस्ति ते ॥३॥
शृणु राजन्पुरावृत्त सतीदेहेऽग्निर्भजिते । भ्रात शिवस्तु वज्राम् क्वचिद्देशे स्थिरोऽभवत् ॥४॥
प्रपञ्चमानरहित समाधिगतमानस । व्यायन्देवोस्वरूप तु काल नि ये स आत्मवान् ॥५॥
सौभाग्यरहित जात नैलोक्य सचराचरम् । शक्तिहीन जगत्सर्वं साग्धिद्वीप सपर्वतम् ॥६॥
आनन्द क्षुब्धता यात सर्वेषां हृदयातरे । उदासीना सर्वलोकाश्चिताजर्जरचेतसः ॥७॥
मृदा दुःखोदधौ मग्ना रोगग्रस्तास्तदाऽभवन् । ग्रहाणां देवतानां च वैपरीत्येन वर्तनम् ॥८॥
अधिभूताधिदैवानां सत्यभावानूपाभवन् । अथास्मिन्नव कात्रे तु तारकाख्यो महासुर ॥९॥
ब्रह्मदत्तवरो दैत्योऽभवत्नैलोक्यनायक । शिवोरसस्तु य पुत्र स ते हता भविष्यति ॥१०॥
इति कल्पितमृत्यु स देवदेवैर्महासुर । शिवोरससुताभावाज्जगज्ज ननाद च ॥११॥
तेन चोपद्रुता सर्वे स्वस्थानात्प्रच्युता सुरा । शिवोरससुताभावाच्चितामापुर्दुरत्ययाम् ॥१२॥
नाङ्गना शकरस्यास्ति कथं तत्सुतसम्भव । अस्माकं भाग्यहीनानां कथं कार्यं भविष्यति ॥१३॥
इति चिन्तातुरा सर्वे जगमुर्वेकुण्डमण्डले । शङ्खमुर्हरिमैकाते स चोपाय जगाद ह ॥१४॥
कुर्ताश्चितातुरा सर्वे कामकल्पद्रुमा शिवा । जागति भुवनेशानी मणिद्वीपाधिवासिनी ॥१५॥
अस्माकमायादेव तदुपेक्षास्ति नान्यथा । शिक्षैवेयं जगन्मात्रा कृताऽस्मच्छिष्याय च ॥१६॥
लालने ताडने मातुर्नाकाक्ष्य मयामके । तद्देव जगन्मातुर्नियन्त्या गुणदोषयो ॥१७॥
अपराधो भवत्येव तनयस्य पदे पदे । कोऽपर सहते लोके केवल मातरं विना ॥१८॥
तस्माद्यय पराम्ना तां शरणं यात मा विरम् । निर्व्याजया चित्तवृत्त्या सा व कायं विधास्यति ॥१९॥
इत्यादिश्य सुरान्सर्वान्महाविष्णु स्वजायया । समुतो निर्जंगामाशु देवै सह सुराधिप ॥२०॥
आजगाम महादीर्घ हिमवन्तं नगाधिपम् । अभवंश्च सुरा सर्वे पुरश्चरणकर्मिण ॥२१॥
अम्बायज्ञविधानज्ञा अम्बायज्ञ च चक्रिरे । तृतीयादिब्रतात्याशु चक्रुः सर्वे सुरा नृप ॥२२॥
केचित्समाधिनिष्णाता केचिन्नामपरायणा । केचित्सूक्तपरा केचिन्नामपरायणोत्सुका ॥२३॥
मनपरायणपरा केचित्कृच्छ्रादिवारिण । अन्तर्यामपरा केचित्तेचिन्यासपरायणा ॥२४॥
हृत्प्रेक्षया पराशक्तं पूजा चन्द्ररत्नान्विता । इत्येव बहुवर्षाणि कालोऽगाज्जनमेजय ॥२५॥
अवस्माकञ्चैत्रमासीयनवम्या च भृगोदिने । प्रादुर्बभूव पुरतस्तन्महं श्रुतिबोधितम् ॥२६॥
चतुर्दिशु चतुर्वेदमूतिमद्भिरभिष्टुनम् । कोटिमूर्त्यप्रतीकानां चन्द्रकोटिमृगीतलम् ॥२७॥
विदुस्त्वोटिसमानाममरुण तत्परं महं । नैव चोर्ध्वं न तिर्यक्च न मध्ये परिजगमन् ॥२८॥

आद्यतरहितं तत् न हस्ताद्यगस्युतम् । न च स्त्रीरूपमथवा न पुरुषमयोभयम् ॥२९॥
 दीप्त्या पिधानं नेत्राणां तेषामासीन्महोपते । पुनश्च धैर्यमालब्धं यावत्ते ददृशुः सुरा ॥३०॥
 तावत्तदेव स्त्रीरूपेणाभादिव्यं मनोहरम् । अतीव रमणीयामो कुमारो नवयौवनाम् ॥३१॥
 उद्यत्पीनकुचद्वनिदिताभोजकुड्मलाम् । रणार्तिकविण्वाजालसिजन्मजीरमेखलाम् ॥३२॥
 कनकागदकेयूरग्रंथेयस्त्रिभूषिताम् । अनर्घ्यमणिसभिज्ञगल्बघविराजिताम् ॥३३॥
 सनुकेतकसराजनीलभ्रपरकुतलाम् । नितम्बविवसुभगा रोमराजिविराजिताम् ॥३४॥
 वर्पूरशकलोन्मिश्रताबूलपूरिताननाम् । कनकनकताटकविटकवदनाम्बुजाम् ॥३५॥
 अष्टमीचन्द्रबिम्बाभललाटामायतघ्रुवम् । रक्तारविन्दनयनामुद्रसा मधुराधराम् ॥३६॥
 कुवकुड्मलघताग्रा मुक्ताहारविराजिताम् । रत्नसभिज्ञमुकुटा चन्द्ररैखावतसिनीम् ॥३७॥
 मल्लिकामालतीमालाकेशपाशविराजिताम् । काश्मीरबिन्दुनिटिला नेत्रयविलासिनीम् ॥३८॥
 पाशाकुशवराभीतिचतुर्बाहु त्रिलोचनाम् । रक्तवस्त्रपरीधाना दाडिमीकुसुमप्रभाम् ॥३९॥
 सर्वशृङ्गारवेपाढया सर्वदेवनमस्कृताम् । सर्वांशतूरिका सर्वमातर सर्वमोहिनीम् ॥४०॥
 प्रसादसुमुखमवा मन्दस्मितमुखावुजाम् । अख्याजकृष्णामूर्ति ददृशुः पुरतः सुरा ॥४१॥
 दृष्ट्वा सा कृष्णामूर्ति प्रणेमु सादर सुरा । वक्तुं नाशक्नुवन् किञ्चिद्वाष्पपूरितलोचना ॥४२॥
 कथञ्चित्स्वैर्यमालब्धं भक्त्या चानतकन्धरा । प्रेमाधुपूजंनयनास्तुष्टुवुर्जगदम्बिकाम् ॥४३॥

देवा ऊचुः

नमो देव्यै महादेव्यै शिवायै सततं नमः । नमः प्रवृत्त्यै भद्रायै नियता प्रणता स्म ताम् ॥४४॥

तामग्निवर्णां तपसा ज्वलन्ती वैरोचनी कर्मफलेषु जुष्टाम् ।

दुर्गा देवी शरणमहं प्रपद्ये सुतरसि तरसे नमः ॥४५॥

देवी वाचमजनयत देवास्ता विश्वरूपा पशवो वदति ।

सा नो मन्त्रेपमूर्जं दुहाना येनुर्वाणस्मानुपसुष्टुतु ॥४६॥

बालरात्रिं ब्रह्मास्तुता वंष्णवी स्कन्दमातरम् ।

सरस्वतीमदिति दशतुहितिं नमाम पावना शिवाम् ॥४७॥

महालक्ष्मीं च विश्वह सर्वशक्त्यै च धीमहि । ततो देवी प्रचोदयात् ॥४८॥

नमो विराट्स्वरूपिण्यै नमः सूत्रात्ममूर्तये । नमो व्यावृत्तरूपिण्यै नमः श्रोत्रह्यमूर्तये ॥४९॥

यद्वानाज्जगद्भूति रज्जुसर्पसर्गादिवत् । यज्जानात्स्वमाप्नोति नुमस्ता मुवनेश्वरीम् ॥५०॥

नुमस्तत्पदलक्ष्यायां चिदेकरसरूपिणीम् । अखण्डानन्दरूपा सा वदतात्पर्यमूढिकाम् ॥५१॥

पञ्चकोशातिरिक्तां तामवस्थात्रयसाक्षिणीम् । नुमस्त्वपदलक्ष्यायां प्रत्यगात्मस्वरूपिणीम् ॥५२॥

नमः प्रणवरूपायै नमो ह्रीकारमूर्तये । नानामत्रात्मिकायै ते करुणायै नमो नमः ॥५३॥
इति स्तुता तदा देवैर्मणिद्वीपाधिवासिनी । प्राह वाचा मधुरया मत्तकोकिलनि स्वना ॥५४॥

श्रीदेव्युवाच

वदतु विबुधा कार्यं यदर्थमिह सगता । वरदाऽहं सदा भक्तकामकल्पद्रुमाऽस्मि च ॥५५॥
तिष्ठत्या मयिका चित्तायुष्माक भक्तिशालिनाम् । समुद्ररामि मद्रूक्तान्दु खससारसागरात् ॥५६॥
इति प्रतिज्ञा मे सत्या जानीय विबुधोत्तमा । इति प्रेमाबुला वाणी श्रुत्वा सतुष्टमानसा ॥५७॥
निर्भया निर्जरा रागनूचदुःख स्वकीयकम् ।

देवा उचुः

नाज्ञात किंचिदप्यत्र भवत्याऽस्ति जगत्त्रये ॥५८॥

सर्वगया सर्वसाक्षिरुपिण्या परमेश्वरि । तारकेणासुरेज्रेण पीडिता स्मो दिवानिधाम् ॥५९॥
शिवाङ्गजाद्वधस्तस्य निमित्तो ब्रह्मणा शिवे । शिवाङ्गना तु नैवास्ति जानासि त्व महेश्वरि ॥६०॥
सबलपुरत किं वा वक्तव्यं पामरैर्जनैः । एतदुद्देशत प्रोक्तमपरं तर्क्याम्बिके ॥६१॥
सर्वदा चरणाभोजे भक्ति स्यात्तव निश्चला । प्रायनायमिदं मुस्यमपरं देहहेनवे ॥६२॥
इति तेषां वचः श्रुत्वा प्रोवाच परमेश्वरी । मम भक्तिस्तु या गौरी भविष्यति हिमालये ॥६३॥
शिवाय सा प्रदया स्यात्सा व कार्यं विधास्यति । भक्तियच्चरणाभोजे भूयाचुष्माकमादरात् ॥६४॥
हिमालयो हि मनसा मामुपास्तेऽतिभक्ति । ततस्तस्य गृहं जन्म मम प्रियकरं मतम् ॥६५॥

व्यास उवाच

हिमालयोऽपि तच्छ्रुत्वाऽयमुग्रहकरं वचः । वार्ष्यं सरुद्वकठाशो महाराज्ञी वचोऽब्रवीत् ॥६६॥
महत्तरं तं कुरुष्वे यस्यानुग्रहमिच्छसि । मोचेत्त्ववाहजडं स्याणुं क्व त्वं सच्चित्स्वरूपिणी ॥
असन्मात्रं जन्मसर्वस्त्वत्पितृत्वं ममानघ । अश्वमेधादिपुण्यैर्वा पुण्यैर्वा तत्समाधिजैः ॥६८॥
अथ प्रपन्न कीर्ति स्याज्जगन्माता सुताऽभवत् । अहो हिमाग्न्यस्यास्य पयोऽसौ भाग्यवानिति ६९॥
यस्यास्तु जटारं सति ब्रह्माद्यानां च कोटयः । सर्वं यस्य सुता जाता वा वा स्यात्तत्समो भुवि ॥
न जानेऽस्मत्पितृणां किं स्यात् स्यान्निमित्तं परम । एतादृशानां वासाय यथा वसेऽस्ति मानस ॥७१॥
इदं यथा च दत्तं मे कृपया प्रेमपूर्णया । सर्ववदातसिद्धं च त्वद्रूपं ब्रूहि मे तथा ॥७२॥
यां च भक्तिमहिम्नं ज्ञानं च श्रुतिसम्मतम् । वदस्व परमशानि त्वमवाहं यशो भव ॥७३॥

व्यास उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रसन्नमुत्तपन्नया । वदतु मारुततानां सा रहस्यं श्रुतिगृहितम् ॥७४॥
इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामवशिष्टोऽध्यायः ॥ ३१ ॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीदेव्युवाच

शृण्वंतु निर्जराः सर्वे व्याहरंत्या वचो मम । यस्य श्रवणमात्रेण मद्रूपत्वं प्रपद्यते ॥१॥
 अहमेवास पुनं तु तद्यत्किंचिन्नगाधिप । तदात्मरूपं चित्सवित्परब्रह्मकनामकम् ॥२॥
 अप्रतर्क्यमनिर्देश्यमनोपम्यमनामयम् । तस्य काचित्स्वतः सिद्धा शक्तिर्मयेति विधृता ॥३॥
 न सती सा नासती च नोभयात्मा विरोधतः । एतद्विलक्षणा काचिद्वस्तुभूताऽस्ति सर्वदा ॥४॥
 पावकस्योष्ण्यतेवेयमुष्णाशोरिव दीधितिः । चन्द्रस्य चन्द्रिकेवेय ममेयं सहजा ध्रुवा ॥५॥
 तस्या कर्माणि जीवानां जीवा कालश्च संचरे । अभेदेन विलीना, स्युः सुपुत्री व्यवहारवत् ॥६॥
 स्वशक्तेश्च समायोगाद्दह बीजात्मता गता । स्वाधारारवराणां तस्या दोषत्वं च समागतम् ॥७॥
 चैतन्यस्य समायोगानिमित्तत्वं च कथ्यते । प्रपञ्चपरिणामाच्च समवामित्वमुच्यते ॥८॥
 केचित्ता तप इत्याहुस्तम केचिज्जडं परे । ज्ञान माया प्रधानं च प्रकृतिं शक्तिमप्यजाम् ॥९॥
 विमर्श इति ता प्राहुः शैवशास्त्रविचारदाः । अविद्यामितरे प्राहुर्वैदतत्त्वार्थचितकाः ॥१०॥
 एव नानाविधानि स्युर्नामानि निगमादिषु । तस्या जडत्वं दृश्यत्वाज्ज्ञाननाशात्ततोऽसती ॥११॥
 चैतन्यस्य न दृश्यत्वं दृश्यत्वं जडमेव तत् । स्वप्रकाशं च चैतन्यं न परेण प्रकाशितम् ॥१२॥
 अनवस्थादोषसत्त्वात् स्वैनापि प्रकाशितम् । वर्मकर्त्रो विरोधः स्यात्तस्मात्तद्दोषवत्स्वयम् ॥१३॥
 प्रकाशमानमन्येषा भासकं विद्धि पर्वत । अतएव च नित्यत्वं सिद्धसवित्तनोर्मम ॥१४॥
 जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्यादौ दृश्यस्य व्यभिचारतः । सविदो व्यभिचारश्च नानुभूतोऽस्ति कश्चित् ॥१५॥
 यदि तस्माप्यनुभवस्तर्ह्ययं येन साक्षिणा । अनुभूतं स एवात्र शिष्टं सविद्वपु पुरा ॥१६॥
 अतएव च नित्यतय प्रोक्तं सच्छास्त्रो विद्वे । आनन्दरूपता चास्या, परप्रेमास्पदवत्तः ॥१७॥
 मा न भूष हि भूयासमिति प्रेमात्मनि स्थितम् । सर्वस्यान्यस्य मिथ्यात्वादसगत्वं स्फुटं मम ॥१८॥
 अपरिच्छिन्नताप्येवमत एव मता मम । तच्च ज्ञानं नात्मधर्मो धर्मत्वं जडतात्मनः ॥१९॥
 ज्ञानस्य जडोपत्त्यं न दृष्टं न च सभवि । चिदमर्त्वं तथा नास्ति चित्तश्चिन्नं हि विद्यते ॥२०॥
 तस्मादात्मनानरूपं सुषुप्तरूपश्च सर्वदा । सत्यं पूर्णोऽप्यसंगश्च ईतजालविभजित ॥२१॥
 य पुनः नामवर्मादि मुक्त्या स्वीयमायया । पूर्वानुभूतसंस्कारान् बालार्थविपाकतः ॥२२॥
 अविवेकाच्च तत्त्वस्य सिसृदावाग्रजायते । अदुष्टिपूर्वं सर्वोऽप्य कथितस्ते नगाधिप ॥२३॥
 एतद्वि ममया प्रोक्तं मम रूपमलौकिकम् । अव्याहृतं तदव्यक्तं मायागबलमित्यपि ॥२४॥
 ओष्यते सर्वशास्त्रेषु सर्वकारणकारणम् । तत्त्वनामादिभूतं च मुक्तिं शान्तिं ददिवत् ॥२५॥

सर्वकर्मघनीभूतमिच्छाज्ञानक्रियाश्रयम् । ह्रींकारमन्त्रवाच्य तदादितत्त्वं यदुच्यते ॥२६॥
 तस्मादाकाश उत्पन्न शब्दतन्मात्ररूपक । भवेत्स्पर्शात्मको वायुस्तेजोरूपात्मक पुन ॥२७॥
 जल रसात्मक पश्चात्ततो गचात्मिका घरा । शब्दैकगुण आकाशो वायु स्पर्शरवान्वित ॥२८॥
 शब्दस्पर्शरूपगुण तेज इत्युच्यते बुधै । शब्दस्पर्शरूपरसैरापो वेदगुणा स्मृता ॥२९॥
 शब्दस्पर्शरूपरसगन्धै पञ्चगुणा घरा । तेभ्योऽभव महत्सूत्र यल्लिङ्ग परिचक्षते ॥३०॥
 सर्वात्मक तत्सप्रोक्त सूक्ष्मदेहोऽयमात्मन । अव्यक्तकारणो देह स चोक्तः पूर्वमेव हि ॥३१॥
 यस्मिञ्जगद्विज्ञरूप स्थित लिंगोद्भवो यत । तत स्यूतानि भूतानि पञ्चीकरणमार्गत ॥३२॥
 पञ्चसस्यानि जायन्ते तत्प्रकारस्त्वयोच्यते । पूर्वाक्तानि च भूतामि प्रत्येक विभजेद्विधा ॥३३॥
 एकैकं भागमेकस्य चतुर्धा विभजेद्विदे । स्वस्वेतरद्वितीयाशे योजनात्पञ्च पञ्च ते ॥३४॥
 तत्कार्यं च विराड्देह स्यूतदेहोऽयमात्मन । पञ्चभूतस्यसत्त्वाशै श्रोत्रादीना समुद्भव ॥३५॥
 ज्ञानन्द्रियाणा राजेन्द्र प्रत्येक मिलितैस्तु तै । अतः करणमेक स्यादवृत्तिभेदाच्चतुर्विधम् ॥३६॥

यदा तु सकल्पविवत्पकृत्य तदा भवत्तमन इत्यभिहितम् ।

स्याद्वद्विसृज च यदा प्रवर्ति सुनिश्चित सशयहीनरूपम् ॥३७॥

अनुसधानरूप तच्चित्तं च परिकीर्तितम् । अहंकृत्यात्मवृत्त्या तु तदाहकारता गतम् ॥३८॥
 तेषा रजःशैलतानि ब्रमात्मैन्द्रियाणि च । प्रत्येक मिलितैस्तैस्तु प्राणो भवति पञ्चधा ॥३९॥
 हृदि प्राणो गुदेऽपानो नाभिस्थस्तु समानक । कण्ठदेशेष्युदान स्याद्विधान सर्वशरीरग ॥४०॥
 ज्ञानन्द्रियाणि पञ्च पञ्च कर्मेन्द्रियाणि च । प्राणादिपञ्चकं चैव धिया च सहितं मन ॥४१॥
 एतत्सूक्ष्मं शरीरं स्याममं लिंगं यदुच्यते । तत्र या प्रकृतिः प्रोक्ता सा राजन्द्रिविधा स्मृता ॥४२॥
 सत्त्वात्मिका तु माया स्यादविद्यागुणमिश्रिता । स्वाश्रयं या तु सरसत्त्वा मायेति निगद्यते ॥४३॥
 तस्या यत्प्रतिबिम्बं स्याद्विज्ञभूतस्य चैशितु । स ईश्वर समाख्यात स्वाश्रयज्ञानवापर ॥४४॥
 सर्वज्ञ सर्वकर्ता च सर्वानुग्रहकारक । अविद्याया तु यत्प्रतिबिम्बं नगाधिप ॥४५॥
 सदव जीवसज्ज स्यात्सर्वदुःखाश्रयं पुन । द्वयारपीह सप्राक्तं दहनयमविद्याया ॥४६॥
 दहनमाभिमानाच्चाप्यभूतामत्रयं पुन । प्राज्ञस्तु नारणात्मा स्यात्सूक्ष्मदेहो तु तेजस ॥४७॥
 स्यूतदेहो तु विश्वास्यस्त्रिविधं परिवर्तित । एकमीशोऽपि सप्रोक्त ईशमूर्तिरानन्द ॥४८॥
 प्रपमो व्यष्टिर्नस्तु समष्ट्यात्मा परः स्मृत । स हि सर्वेश्वर सान्नाज्जीवानुग्रहान्मया ॥४९॥
 करोति विविधं विश्वं नामभोगाश्रयं पुन । मच्छक्तिप्रेरितो नित्यं मयि राजन्प्रवर्तित ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां द्वाविंशोऽध्यायः ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

देव्युवाच

मन्मायाशक्तिसकलत जगत्सर्वं चराचरम् । सापि मत्त पृथङ्माया नास्त्येव परमार्थत ॥१॥
 व्यवहारदृशा सेय विद्या मायेति विश्रुता । तत्त्वादृष्ट्या तु नास्त्येव तत्त्वमेवास्ति केवलम् ॥२॥
 साह सब जगत्सृष्ट्वा तदतः प्रविशाम्यहम् । मायाकर्मादिसहिता गिरे प्राणपुर सरा ॥३॥
 लोकान्तरगतिर्नो चेत्कथं स्यादिति हेतुना । यथा यथा भवत्येव मायाभेदास्तथा तथा ॥४॥
 उपाधिभेदाद्भिन्नाऽहं घटाकाशादयो यथा । उच्चनीचादिवस्तूनि भासयन्भास्कर सदा ॥५॥
 न बुध्यति तथैवाह दोषैर्लिप्ता कदापि न । मयि बुद्ध्यादिकर्तृत्य मध्यस्थैवापरे जना ॥६॥
 वदति चात्मा कर्मेति विमूढा न सुबुद्धयः । अज्ञानभेदतस्तद्वन्मायाया भेदतस्तथा ॥७॥
 जीवेश्वरविभागश्च कल्पितो माययैव तु । घटाकाशमहाकाशविभाग कल्पितो यथा ॥८॥
 तथैव कल्पितो भेदो जीवात्मपरमात्मनो । यथा जीवबहुत्व च माययैव न च स्वतः ॥९॥
 तथेश्वरबहुत्व च मायया न स्वभाषत । दहेन्द्रियसघातवासनाभेदभेदिता ॥१०॥
 अविद्या जीवभेदस्य हेतुर्नान्यः प्रकीर्तितः । गुणानां वासनाभेदभेदिता या धराधर ॥११॥
 माया सा परभेदस्य हेतुर्नान्यः कदाचन । मयि सर्वमिदं प्रोतमोत च धरणीधर ॥१२॥
 ईश्वरोऽहं च सूत्रात्मा विराडात्माहमस्मि च । ब्रह्माह विष्णुरुद्रो च गौरी ग्राही च वैष्णवी ॥१३॥
 सूर्योऽहं तारकाश्वाह तारवेद्यास्तथाऽस्म्यहम् । पशुपतिस्त्वरूपाह चाडालोऽहं च तत्त्वर ॥१४॥
 व्याधोऽहं ब्रूकर्माह सत्त्वर्माह महाजन । श्रीपुनपुसवाभारोऽप्यहमेव न सदाय ॥१५॥
 यच्च विचित्रवचिद्वस्तु दृश्यते श्रयनेऽपि वा । अतर्हिश्च तत्सर्वं व्याप्याह सर्वदा स्थिता ॥१६॥
 न तदस्ति मया त्यक्तं वस्तु निचिच्चराचरम् । यद्यस्ति चेत्तच्छून्यं स्यादध्यापुत्रोपमं हितम् ॥१७॥
 रज्जुर्मया सर्पमालाभेदैरेवा विभाति हि । तथैवेसादिरूपेण भाष्यहं नात्र सदाय ॥१८॥
 अधिष्ठानातिरेकेण कल्पितं तत्र भासते । तस्मात्तत्तत्पर्यैव तत्सत्तावन्नाम्यथा भवेत् ॥१९॥

हिमालय उवाच

यथा यदसि देवसि समष्ट्यात्मवपुस्त्वित्त्वम् । तथैव द्रष्टुमिच्छामि यदि देवि कृपागयी ॥२०॥

न्याम उवाच

इति तस्य वचं श्रुत्वा सर्वे दत्वा सविष्णवे । नादुमुद्रिता ताः पूजयन्तः तद्वचः ॥२१॥
 यथ देवमर्तं ज्ञात्वा भक्त्यामनुष्या निष्ठा । अदर्शयन्निजं रूपं भास्वतामृतं ॥२२॥
 अपश्यन्तो महादेव्या विराटरूपं परात्परम् । सोमं सूर्यं भवेद्यस्य चन्द्रसूर्यौ च चण्डो ॥२३॥

दिश श्रोत्रे दचो वेदा प्राणो वायु प्रवीतित । विश्व हृदयमित्याहु पृथिवी जघन स्मृतम् ॥२४॥
 नभस्तल नाभिसरो ज्योतिश्चक्रमुर स्थलम् । महर्लोकस्तु ग्रीवास्याज्जनलोको मुख स्मृतम् ॥२५॥
 तपोलोको रराटिस्तु सत्यलोकादध स्थित । इन्द्रादयो बाहव स्यु शब्द श्रोत्र महशितु ॥२६॥
 नासत्यदक्षो नासे स्तो गन्ध प्राण स्मृतो बुध । मुक्षमणि समारयातो दिवारात्री च पक्षमणी ॥२७॥
 ब्रह्मस्थान भ्रूविजृम्भोऽप्यापस्तालु प्रकीर्तिता । रसो जिह्वा समारयाता यमा दध्रा प्रकीर्तिता ॥२८॥
 दत्ता स्नेहकला यस्य हासो माया प्रकीर्तिता । सर्गस्त्वपागमोक्ष स्याद्वोडोर्ध्वोष्ठो महेशितु २९॥
 लोभ स्यादधरोष्ठोऽस्या घममार्गस्तु पृष्ठम् । प्रजापतिश्च मेढ्र स्याद्य स्तष्टा जगतीतले ॥३०॥
 क्रुधि समुद्रा गिरयोऽस्यानि देव्या महशितु । नद्यो नाड्य समारयाता वृक्षा वेशा प्रकीर्तिता ३१॥
 कौमार्यौवनजरावयोऽस्या गतिरुत्तमा । बलाहकास्तु केशा स्यु सध्ये ते वाससी विभो ३२॥
 राजञ्छीजगदवायाश्चद्रमास्तु मन स्मृत । विज्ञानशक्तिस्तु हरी रुद्रोऽन्त करण स्मृतम् ॥३३॥
 अश्वदिजातय सर्वा श्रोणिदेशे स्थिता विभो । अतलादिमहालोका कटपधोभागता गता ॥३४॥
 एतादृश महारूप ददुशु सुरपुगवा । ज्वालमालासहस्राढ्य लेलिहान च जिह्वया ॥३५॥
 दध्राकटकटाराव वमत बल्लिमक्षिभि । मानागुधचर वीर ब्रह्मक्षत्रौदन च यत् ॥३६॥
 सहस्रशीर्षनयन सहस्रचरण तथा । कोटिसूर्यप्रतीकाश्च विद्युत्कोटिसमप्रभम् ॥३७॥
 भयकर महाघोर हृदक्ष्णोत्त्रासकारकम् । ददुशुस्ते सुरा सर्वे हाहाकार च चक्रिरे ॥३८॥
 विक्रमानहृदया भूर्च्छामापुर्दुरययाम् । स्मरण च गत तेषा जगद्वेयमित्यपि ॥३९॥
 धय ते ये स्थिता वेदाश्चतुर्दिशु महाविभो । बोधयामासुरत्युष भूर्छातो मूर्च्छिता सुरान् ॥४०॥
 अत ते धैर्यमालम्ब्य लब्ध्वा च श्रुतिमुत्तमाम् । प्रेमाश्रुपूर्णनयना रुद्रकटास्तु निर्जरा ॥४१॥
 वाष्पगद्गदया वाचा स्तोतु समुपचक्रिरे ।

देवा ऊचुः

अपराध क्षमस्वाव पाहि दीनास्त्वदुद्भवान् ॥४२॥

कोप सहर देवशि सभया रूपदशनान् । वा ते स्तुति प्रवर्तव्या पामरैर्निर्जरैरिह ॥४३॥
 स्वस्याप्यज्ञेय एवासी यावा यश्च स्वविक्रम । तदवग्रायमानाना नय स विपयो भवन् ॥४४॥
 नमस्त भुवनेशानि नमस्ते प्रणवात्मिने । सववदान्तसगिद्धे नमो ह्याकारमूर्तये ॥४५॥
 यस्मादग्नि समुत्पन्नो यस्मात्सूर्यश्च चद्रमा । यस्मादापधय सर्वास्तस्मै सर्वात्मने नम ॥४६॥
 यस्माच्च देवा सभूता साध्या पणिण एव च । पशवश्च मनुष्याश्च तस्मै सर्वात्मने नम ॥४७॥
 प्राणापानो घीद्विषयो तप श्रद्धा क्रान्त तथा । यद्वाचय विधिश्च यस्मात्तस्मै नमो नम

सप्त प्राणाचिपो यस्मात्समिवः सप्त एव च । होमाः सप्त तथा लोकास्तस्मै सर्वात्मने नमः ॥४९॥
 यस्मात्समुद्रा गिरयः सिधवः प्रचरन्ति च । यस्मादोषधयः सर्वा रसास्तस्मै नमोनमः ॥५०॥
 यस्माद्यज्ञः समुद्भूतो दीक्षा यूपश्च दक्षिणा । ऋचो यजूंषि सामानि तस्मै सर्वात्मने नमः ॥५१॥
 नमः पुरस्तात्पृष्ठे च नमस्ते पार्श्वयोर्द्वयोः । अध ऊर्ध्वं चतुर्दिक्षु मातर्भूयो नमोनमः ॥५२॥
 सप्तसंहर देवेशि रूपमेतदलोकिकम् । तदेव दर्शयास्माकं रूपं सुन्दरसुन्दरम् ॥५३॥

न्यास उवाच

इति भीताम्बुरान्दृष्ट्वा जगदंबा कृपार्णवा । संहृत्य रूपं घोरं तद्दर्शयामास सुन्दरम् ॥५४॥
 पाशांकुशवराभौतिधरं सर्वाङ्गबोमलम् । कण्ठापूर्णनयनं मदस्मितमूखाबुजम् ॥५५॥
 दृष्ट्वा तत्सुन्दरं रूपं तदा भौतिविवजिताः । शातचित्ताः प्रणेमुस्ते हर्षगद्गदनिःस्वनाः ॥५६॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

देव्युवाच

यव धूर्यं मंदभाग्या वै यवेदं रूपं महाद्भुतम् । तमापि भक्तवात्सल्यादीदृशं दक्षितं मया ॥१॥
 न वेदाध्ययनैर्योगैर्न दानैस्तपसेऽजमया । रूपं द्रष्टुमिदं शक्यं केवलं मत्कृपा विना ॥२॥
 प्रवृत्तं शृणु राजेंद्र परमात्माऽत्र जीवताम् । उपाधियोगात्संप्राप्तः कर्तृत्वादिकमप्युत ॥३॥
 क्रियाः करोति विविधा धर्माधर्मकहेतवः । नानायोगीनास्ततः प्राप्य सुखदुःखैश्च मुज्यते ॥४॥
 पुनस्तत्तत्सृष्टिबिद्यापानाकर्मरतः सदा । नानादेहान्समाप्नोति सुखदुःखैश्च मुज्यते ॥५॥
 धर्तीयंत्रधदेतस्य न विरामः कदापि हि । अज्ञानमेव मूलं स्यात्ततः कामः क्रियास्ततः ॥६॥
 रास्मादज्ञाननाशाय मतेत नियतं नरः । एतद्वि जन्मसाध्यं यदाऽज्ञानस्य नाशनम् ॥७॥
 पुरपार्यधमातिश्च जीयन्मुक्तदशाऽपि च । अज्ञाननाशने शक्यं विद्यैव तु पटीयसी ॥८॥
 न धर्मं तज्जं गोपास्त्रिविरोपाभावतो गिरे । प्रत्युताशाऽज्ञाननाशे धर्मेणा नैव भाव्यताम् ॥९॥
 अनर्थदानि धर्माणि पुनः पुनरुचन्ति हि । ततो रागस्ततो दोषस्ततोऽनर्थो महान्मयेत् ॥१०॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन ज्ञानं संपादयेन्नरः । कुर्वन्नेवेह धर्माधीत्यतः धर्माप्यवश्यम् ॥११॥
 ज्ञानादेव हि नैव धम्यतः स्यात्तत्समुच्चयः । गृहापार्था धनेकर्म ज्ञानस्य हितकारि च ॥१२॥
 इति त्रैलोक्येन तद्विरोपात्र संभवे । ज्ञानाद्दूष्यमिदं स्याद्दूष्यो धर्मसंभवः ॥१३॥
 योगपथं ॥ संभार्यं विरोपात्तु ततस्तयोः । तमःप्रशाशयोर्दूष्योपपद्यते न संभवि ॥१४॥

सत्मात्सर्वाणि कर्माणि वैदिकानि महामने । चित्तशुद्धयतमेव स्युस्तानि कुर्यात्प्रयत्नत ॥१५॥
 रामो दमस्तित्रिणा च वैराग्य सत्त्वमभव । तावत्पर्यन्तमेव स्यु कर्माणि न तत परम् ॥१६॥
 तदते चैव सन्यस्य सधयेद्गुरुमात्मवान् । श्रोत्रिय ब्रह्मनिष्ठ च भक्त्या निर्व्याजया पुन ॥१७॥
 वेदान्तश्रवण कुर्यान्नि यमेवमतद्रित । तत्त्वमस्यादिवाक्यस्य नित्यमयं विचारयेत् ॥१८॥
 सत्त्वमस्यादिवाक्य तु जीवब्रह्मैक्यबोधकम् । ऐक्ये ज्ञाते निर्भयस्तु मद्रूपा हि प्रजायते ॥१९॥
 पदार्थावगति पूर्वं वाक्यार्थावगतिस्तत । तत्पदस्य च वाक्यार्थो गिरेऽह परिकीर्तित ॥२०॥
 त्वपदस्य च वाक्यार्थो जीव एव न सप्तम । उभयोरैक्यमसिना पदेन श्रोष्यते कुर्वै ॥२१॥
 वाक्यार्थयोर्विन्दन्वादिभ्य नैव ध्येत ह । लक्षणात प्रकर्तव्या तत्त्वमो श्रुतिसत्ययो ॥२२॥
 चिन्मात्र तु तयार्लक्ष्य तयोरैक्यस्य मभव । तयोरैक्यतया ज्ञात्वा स्वाभेदेनाद्वयो भवेत् ॥२३॥
 देवदत्त स एवायमितिवल्लक्षणा स्मृता । स्यूनादिदेहरहितो ब्रह्म सपद्यते नर ॥२४॥
 पञ्चीकृतमहाभूतसभूत स्यून्दहक । भोगालयो जराव्याधिसंयुत सर्वकर्मणाम् ॥२५॥
 मिथ्याभूतोऽयमाभाति स्फुट मायामयत्वत । सोऽय स्यूल उपाधि स्यादात्मनो मे नगेश्वर ॥२६॥
 ज्ञानकर्मन्द्रिययुत प्राणपञ्चकमयुतम् । मनोबुद्धियुत चैतत्सूक्ष्म तत्त्ववयो विदु ॥२७॥
 अपञ्चीकृतभूतोऽय मूढमदेहोऽयमात्मन । द्वितायोऽयमुपाधि स्यात्मुखादेरवबोधक ॥२८॥
 अनाद्यनिर्वाच्यमिदमज्ञान तु तृतीयक । देहोऽयमात्मनो भाति कारणात्मा नगेश्वर ॥२९॥
 उपाधिविलये जाते केवलमात्राऽवशिष्यते । देहनये पञ्चकोशा अन्त स्या सन्ति सर्वदा ॥३०॥
 त च काशपरित्यागे ब्रह्मपुच्छ हि लभ्यते । नतिनेतीत्यादिवाक्यैर्मम रूप यदुच्यते ॥३१॥

न जायते मिमत् तत्त्वदाचिन्नाय भूत्वा न बभूव कश्चित् ।

अजो नित्य शाश्वतोऽय पुराणो न हन्यते ह्यमाने शरीरे ॥३२॥

एत चेन्मन्यते हतुर्हृत्तश्चेमन्यते हतम् । उभौ तो न विजानीतो नाय हति न हन्यते ॥३३॥

अणोरणीया महतो महीयानात्माऽय जतोनिहितो गुहायाम् ।

तमश्रु पश्यति वीतशोको धातु प्रसादान्महिमानमस्य ॥३४॥

आत्मान रयिन् विद्धि शरीर रयमव तु । बुद्धि तु सारथि विद्धि मन प्रप्रहमव च ॥३५॥

इन्द्रियाणि हयानाहुर्विषयास्तपु गोचरान् । आत्मद्रियमनायुक्त भोक्तेऽवाहुमनोपिण ॥३६॥

यस्त्वविद्वान्भवति चामनस्कश्च सदाऽशुचि । न तत्तदमवाप्नोति ससार चाविगच्छति ॥३७॥

यस्तु विज्ञानवान्भवति समनस्क सदा शुचि । स तु तत्तदमाप्नोति यस्माद्भूयो न जायते ॥३८॥

विज्ञानसारार्थिस्तु मन प्रप्रह्वानर । सोऽब्धेन पारमाप्नोति मदीय यत्पर पदम् ॥३९॥

द्वयं ध्रुत्मा च मत्या च निश्चित्यात्मानगात्मना । भावयेन्मामात्मरूपा निदिध्यासगतोऽपि च ॥४०॥
 योगवृत्ते पुरा स्वस्मिन्भावयेदक्षरत्रयम् । देवोऽप्रणवसज्ञस्य ध्यानार्थं मन्त्रवाच्ययो ॥४१॥
 हकार स्थूलदेह स्याद्रकार सूक्ष्मदेहक । ईकार कारणात्मासौ ह्रीकारोऽह तुरीयकम् ॥४२॥
 एव समष्टिदेहेऽपि ज्ञात्वा बीजत्रय क्रमात् । समष्टिच्योरेवत्व भावयेत्तन्मात्रम् ॥४३॥
 समाधिकालात्पूर्वं तु भावयित्वैवमादृत । ततो ध्यायेन्निलीनाक्षो देवी मां जगदीश्वरीम् ॥४४॥
 प्राणापानौ समौ कृत्वा नासाभ्यन्तरचारिणी । निवृत्तविषयावाक्षो बीतदोषो विमत्सर ॥४५॥
 भक्त्यानिर्घ्याजया दत्तो गुहाया नि स्वने स्थले । हकार विश्वमात्मान रकारे प्रविलापयेत् ॥४६॥
 रकार तैजस देवमोकारे प्रविलापयेत् । ईकार प्राज्ञमात्मान ह्रीकारे प्रविलापयेत् ॥४७॥
 वाक्यवाचकताहीन ईशभावविषयितम् । अखण्ड सच्चिदानन्द भावयेत्तच्छ्रुतादरे ॥४८॥
 इति ध्यानेन सा राज साक्षात्कृत्य नरोत्तम । मद्रूप एव भवति द्वयोरप्येकता यत ॥४९॥
 योगमुक्त्याऽनया दृष्ट्वा मामात्मान परात्परम् । अज्ञानस्य ॥ कार्यस्य तत्क्षणेनाशको भवेत् ॥५०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीताया चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

योग ब्रह्म महेशानि साग सविप्रदायकम् । कृतेन येन योग्योऽह भवेय तत्त्वदर्शने ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

न योगो न भक्ष पृष्ठे न भ्रूमौ न रसातले । ऐक्य जीवात्मनोराहुर्योग योगविधारदा ॥२॥
 सत्प्रत्यूहा पडाख्याता योगविघ्नकरानघ । कामक्रोधी लोभमोहौ मदमात्सर्यसंशक्ता ॥३॥
 योगांगरेव भित्त्वा तान्योगिनो योगमाप्नुयु । यम नियममासनप्रणायामौ तत परम् ॥४॥
 प्रत्याहार धारणाश्च ध्यान सार्धं समाधिना । अष्टागान्याहुरेतानि योगिना योगसाधने ॥५॥
 अहिंसा सत्यमस्तेय ब्रह्मचर्यं दयाऽऽर्जवम् । क्षमा धृतिमिताहार शौचं चेति यमा दश ॥६॥
 तप सतोप आस्तिक्य दान देवस्य पूजनम् । सिद्धातन्त्रवण चैव होर्मतिश्च जपो हुतम् ॥७॥
 दर्शते नियमा प्रोक्ता मया पर्वतनायक । पद्यासन स्वस्तिक च भद्र वज्रासन तथा ॥८॥
 धीरासनमिति प्रोक्त क्रमादासनपञ्चकम् । ऊर्ध्वोऽपरि विषयस्य सम्यक्पादतले शुभे ॥९॥
 अगुष्ठौ च निद्राघ्नीयादस्ताभ्या व्युत्क्रमात्तत । पद्यासनमिति प्रोक्त योगिना हृदयङ्गमम् ॥१०॥
 जानूर्ध्वोरतरे सम्यक्कृत्वा पादतले शुभे । वज्रजुकायो विशेषयोगी स्वस्तिक तत्प्रचक्षते ॥११॥

सीवन्त्या पार्श्वयोन्यस्य गुल्फयुग्मं मुनिश्चितम् । वृषणाद्य पादपाष्णीं पाणिगम्या परिव्रजयेत् ॥१२॥
 भद्रासनमिति प्रोक्त योगिभि रस्पृजितम् । ऊर्वो पादौ क्रमान्यस्य जावो प्रत्यङ्मुखागुली ॥
 करो विदध्यादाख्यात वज्रासनमनुत्तमम् । एक पादमव कृत्वा विन्यस्योरु नयोत्तरे ॥१४॥
 कञ्जुकायो विरोद्योगो वीरामनमितोरितम् । इड्याऽऽर्कपयेद्वायु बाह्य पोडशमानया ॥१५॥
 धारयेत्पूरित योगी चतु पष्ठया तु मात्रया । सुपुम्नामध्यग सम्यग्द्वानिश्च-मानया शनै ॥१६॥
 नाड्या पिङ्गलया चैव रैचयेद्योगवित्तम । प्राणायाममिमं प्राहुर्योगशास्त्रविशारदा ॥१७॥
 भूया भूय क्रमात्तस्य बाह्यमेव समाचरेत् । मात्रावृद्धिकर्मेणैव सन्यग्द्वादश पोडश ॥१८॥
 जपध्यानादिभि र्माथं सगभं त विदुर्बुधा । तदपेत विगभं च प्राणायाम परे विदुः ॥१९॥
 क्रमादभ्यस्यत पुंसो देहे स्वेदोद्गमोऽधम । मध्यम कपसयुक्तो भूमिरयाग परो मत ॥२०॥
 उत्तमस्य गुणावाप्तिर्यावच्छीलनमिष्यते । इन्द्रियाणां विचरता विषयेषु निरर्गलम् ॥२१॥
 बलादाहरण तन्म्य प्रत्याहारोऽभिधीयते । अङ्गुष्ठगुल्फजानूहमूलाधारऋग्निगनाभिषु ॥२२॥
 हृदयोवाकउदरोपु लविकामा ततो नसि । भ्रूमध्ये मस्तके मूर्ध्नि द्वादशाते यथाविधि ॥२३॥
 धारण प्राणमस्तो धारणेति निश्चित । समाहितेन मनसा चैतन्यात्तरवर्तिना ॥२४॥
 आत्मन्यमीष्टदेवानां ध्यानं ध्यानमिहोच्यते । सद्यत्त्वभावना नित्य जीवात्मपरमात्मनो ॥२५॥
 समाधिमाहुर्मुनय प्रोक्तमष्टागलक्षणम् । इदानीं कथये सेऽहं मनयोगमनुत्तमम् ॥२६॥
 विश्वं शरीरमित्युक्तं पञ्चभूतात्मकं नग । चन्द्रसूर्याग्निताजोभिर्जोविग्रहैर्ब्रह्मैक्यरूपकम् ॥२७॥
 तिलं कोटयस्तदर्थेन शरीरे नाड्यो मता । तानु मुख्या दश प्रोक्तास्ताम्यस्त्रिंशोऽप्यवस्थिता ॥
 प्रधाना मेरुदण्डेऽत्र च द्रसूर्याग्निरूपिणी । इडा वाम स्थिता नाडी शुभ्रा तु च द्ररूपिणी ॥२९॥
 शक्तिरूपा तु सा नाडी साक्षादमृतविग्रहा । दक्षिण या पिङ्गलाख्या पूरुषा सूर्यविग्रहा ॥३०॥
 सवतजोमयी सा तु सुपुम्ना बह्निरूपिणी । तस्या मध्य विचित्रारये इच्छाज्ञानक्रियात्मकम् ॥३१॥
 मध्ये स्वयं भूलिङ्गं तु कोटिसूर्यसमप्रभम् । तदूर्ध्वं मायाबीजं तु हारात्मा विदुनादकम् ॥३२॥
 तदूर्ध्वं तु शिखाकारा कुडली रक्तविग्रहा । देव्यात्मिका तु सा प्रोक्ता मदभिन्ना नगाधिप ॥३३॥
 तद्वाह्ये हेमरूपाम वादिसातचतुदलम् । द्रुतहमसमप्रलयं पञ्च तन विचिंतयेत् ॥३४॥
 तदूर्ध्वं त्वनलप्रख्यं पद्मदलं हीरकप्रभम् । वादिलातपद्मवर्णं स्वाधिष्ठानमनुत्तमम् ॥३५॥
 मूलमाधारपटकोणं मूलाधारं ततो विदुः । स्वशब्देन परं लिङ्गं स्वाधिष्ठानं तनो विदुः ॥३६॥
 तदूर्ध्वं नाभिदेशं तु मणिपूरं महाप्रभम् । मेघाभं विद्युदाभं च बहुजोमयं तत ॥३७॥
 मणिवद्भिन्नं तत्पद्मं मणिपद्मं तथोच्यते । दशभिश्च दलैर्युक्तं द्वादिकाताक्षरान्वितम् ॥३८॥
 विष्णुनाधिष्ठितं पञ्च विष्ण्वालोकनकारणम् । तदूर्ध्वेनाहृतं पद्ममुद्यदादित्यसन्निभम् ॥३९॥

कादिठातदलैरेक पत्रैश्च समधिष्ठितम् । तमध्ये वाणलिंगं तु सूर्यायुतसप्तप्रभम् ॥४०॥
 शब्दब्रह्ममय शब्दानाहतं तत्र दृश्यते । अनाहताख्य तत्पद्मं मुनिभिः परिकीर्तितम् ॥४१॥
 ध्यानदसनं तत्तु पुरपाधिष्ठितं परम् । तदूर्ध्वं तु विशुद्धारयं दलं षोडशपत्रजम् ॥४२॥
 स्वरैः षोडशभिर्मुक्तं धूम्रवर्णं महाप्रभम् । विशुद्धं तनुते यस्माज्जीवस्य हसलोकनान् ॥४३॥
 विदुः पद्ममाख्यातमाकाशारयं महाद्भुतम् । आज्ञाचक्रं तदूर्ध्वं तु आ मनाधिष्ठितं परम् ॥४४॥
 आज्ञासंक्रमणं तत्र तेनाज्ञेति प्रवीतितम् । विदुः हृत्सयुक्तं पद्मं तत्सुमनोहरम् ॥४५॥
 वैलासारयं तदूर्ध्वं तु रोधिनी तु तदूर्ध्वतः । एव त्वाधारचक्राणि प्रोक्तानि तत्र सुमतः ॥४६॥
 सहस्रारयुतं विदुःस्थानं तदूर्ध्वभोरितम् । इत्येतत्कथितं सर्वं योगमार्गमनुत्तमम् ॥४७॥
 भादौ पूर्वयोगेनाप्याकारे योजयेन्न । गुदमेढ्रातरे शक्तिस्तामाकुच्य प्रयोधयेत् ॥४८॥
 लिंगभेदक्रमेणैव विदुश्चक्रं च प्रापयेत् । शम्भुना ता परा शक्तिमेकीभूता विचिन्तयेत् ॥४९॥
 तत्रोत्थितामृतं यत्तु द्रुतलाधारसोपमम् । पाययित्वा तु ता शक्तिं मायारया योगमिद्विदाम् ॥
 पद्मचक्रदेवतास्तन सप्तप्यामृतधारया । ध्यानयेत्तेन मार्गेण मूलाधारं तत्र सुधी ॥५१॥
 एवमन्यस्याप्यहं ह्यहं निश्चितम् । पूर्वोक्तद्विपिता मन्त्रा सर्वे सिद्धयन्ति नान्यथा ॥५२॥
 जयमरणदुःखार्चमुच्यते भवबधनात् । ये गुणा सति देव्या मे जगन्मातुर्यथा तथा ॥५३॥
 ते गुणा साधकवरे भवत्येव न चान्यथा । इत्येव कथितं तात बायुधारणमुत्तमम् ॥५४॥
 इदानीं भारणारयं तु शृणुष्ववाहिनी मम । दिक्पालाद्यनवच्छिन्नदेव्या चेतो विधाय च ॥५५॥
 तमयो भवति क्षिप्रं जीवब्रह्मैक्ययोजनात् । अथवा समलं चेतो यदि क्षिप्रं न शुद्धयति ॥५६॥
 तदावयवयोगेन योगी योगासमम्यसेत् । मदीयहस्तपादादावगे तु मधुरे नग ॥५७॥
 चित्तं सस्यापयेन्मन्त्री स्थानं स्थानजयात्पुनः । विशुद्धचित्तं सर्वस्मिन् रूपे सस्यापयेन्न ॥५८॥
 यावन्मनो लयं याति देव्या सविदि पर्वतः । तावदिष्टमनु मन्त्री जपहोमं समम्ययेत् ॥५९॥
 मन्त्राभ्यासेन योगेन ज्ञेयज्ञानाय वरूपते । न योगेन विना मन्त्रो न मन्त्रेण विना हि स ॥६०॥
 द्वयोरभ्यासयोगो हि ब्रह्मसंसिद्धिकारणम् । तत्र परिकृते गेहं घटो दीपेन दृश्यते ॥६१॥
 एव मायावृत्तौ ह्यारमा मनुना गोचरीकृतः । इति योगविधिः कृत्स्नं सायं प्राक्तो मयाऽबुना ॥

गुरूपदेशतो ज्ञेयो नायया शास्त्रकोटिभिः ॥६२॥

इति श्रीमद्देवीभागवत महापुराणे सप्तमस्कन्धे पञ्चात्रिंशोऽध्यायः ॥३५॥

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः

श्रीदेव्युवाच

इत्यादियोगयुक्तात्मा ध्यायेन्मा ब्रह्मरूपिणीम् । भक्त्या निर्याज्या राजनासने समुपस्थिता ॥१॥

आवि सन्निहितं गुह्यचरं नाम महत्पदम् । अत्रैतत्सर्वमपि न मे ज्ञत्वा प्राणमिषच्च मन् ॥२॥

एतज्ज्ञानं सदसद्वरेण्यं परं विज्ञानाद्यद्वरिष्ठं प्रजानाम् ।

यदा विमलदगुम्भोऽणुं च यस्मिंस्लोका निहिता लोकिनश्च ॥३॥

तदेतदक्षरं ब्रह्म स प्राणस्तद्गु वाङ्मनः । तदेतत्सत्यममृतं तद्वेदव्यं सौम्यं विद्धि ॥४॥

घनगुहोत्थोपनिषदं महास्रं शरं ह्युपासानिशितं सधयीत ।

आयम्य तद्भावागतेन चेतसा लक्ष्यं तदेवाक्षरं सौम्यं विद्धि ॥५॥

प्रणवो घनः शरो ह्यात्मा ब्रह्म तत्संक्षयमुच्यते । अप्रमत्तेन वेदव्यं शरवत्तन्मयो भवेन् ॥६॥

यस्मिंश्चोश्च पृथिवी चातरिक्षमोत मनः सह प्राणैश्च सर्वं ।

तमेवैकं जानयात्मानमन्या वाचो विमुचयामृजस्वीं च सेतु ॥७॥

अथ इव रयनाभौ सहता यत्र नाड्यः । स एषोत्तश्चरते बहुधा जायमानः ॥८॥

ओमित्येव ध्याययात्मानं त्वस्ति व पाराय तमसं परस्तात् ।

दिश्ये ब्रह्मपुरे व्योम्नि स आत्मा संप्रतिष्ठितः ॥९॥

मनोमयं प्राणशरीरनेता प्रतिष्ठितोऽग्ने हृदयं सन्निधाय ।

तद्विज्ञानेन परिपश्यति धीरा आनन्दरूपममृतं यद्विभानि ॥१०॥

मिषते हृदयप्रपिच्छयन्ते सर्वसंशयाः । क्षीयन्ते चास्य कर्माणि तस्मिन्मूढे परावरे ॥११॥

हिरण्यमे परे कोशे विराजं ब्रह्म निष्कलम् । तच्छुभ्रं ज्योतिषा ज्योतिस्तद्यदात्मविदो विदुः ॥१२॥

न तत्र सूर्यो भाति न चद्रतारवः नेमा विद्युतो भान्ति कुतोऽयमग्निः ।

तमेव भान्तमनुभाति सर्वं तस्य भासा सर्वमिदं विभाति ॥१३॥

ब्रह्मवेदममृतं पुरस्ताद्ब्रह्म पश्चाद्ब्रह्म दक्षिणतश्चातरेण ।

अपश्चोर्ध्वं च प्रसृतं ब्रह्मवेदं विद्वद् वरिष्ठम् ॥१४॥

एतादृग्गुणबो यस्य न कृतायौ नरात्तमः । ब्रह्मभूतं प्रसन्नात्मा न शोचति न काङ्क्षति ॥१५॥

द्वितीयाहं भयं राजस्तदभावाद्भिमेति न । न तद्विद्योभो मेऽप्यस्ति यद्विद्योगोपि तस्य न ॥१६॥

अहमेव स साऽहं वै निश्चितं विद्धि पर्वत । महर्शनं तु तत्र स्याद्यत्र ज्ञानी स्थितो मम ॥१७॥
 नाहं तीर्थे न वैलासे वैकुण्ठे वा न कर्हिचित् । वसामि किंतु मज्जानिहृदयाम्भोजमध्यमे ॥१८॥
 मत्पूजाकोटिफलदं सवृन्मज्जानिनोऽर्चनम् । कुल पवित्रं तस्यास्ति जननी कृतकृत्यया ॥१९॥
 विश्वम्भरा पुण्यवती चित्तलयो यस्य चेतसः । ब्रह्मज्ञानं तु यत्पृष्ठं त्वया पर्वतसत्तम ॥२०॥
 कथितं तन्मया सर्वं नातो ववतव्यमस्ति हि । इद ज्ञेयं पुत्राय भक्तियुक्ताय शीलिते ॥२१॥
 शिष्याय च ययोक्ताय वक्तव्यं नान्यथा क्वचित् । यस्य देवे परा भक्तिर्यथा देवे तथा गुरौ ॥२२॥
 तस्यैते कथिता ह्यर्था प्रकाशंते महात्मन । येनोपदिष्टा विद्येय स एव परमेश्वर ॥२३॥
 यस्यायं सुकृतं कर्तुमसमर्थस्ततो ऋणो । पित्रोरप्यधिक प्रोक्तो ब्रह्मजन्मप्रदायकः ॥२४॥
 पितृजातं जन्म नष्टं नेत्यं जातं कदाचन । तस्मै न द्रुह्येदित्यादि निगमोऽप्यवदन्नग ॥२५॥
 तस्माच्छास्त्रस्य सिद्धातो ब्रह्मदाता गुरुः परः । शिवे रुष्टे गुरुस्त्राता गुरो रुष्टे न शंकर ॥२६॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन श्रीगुरु तोषयेन्नग । कायेन मनसा वाचा सर्वदा तत्परो भवेत् ॥२७॥
 अन्यथा तु कृतघ्नः स्यात्कृतघ्ने नास्ति निष्कृतिः । इद्रेणामवर्णनायोक्ता शिरश्छेदप्रतिज्ञया ॥२८॥
 अश्विभ्या कधने तस्य शिरश्छिन्नं च वज्रिणा । अश्वीर्यं तच्छिरो नष्टं दृष्ट्वा बैद्यौ मुरोत्तमौ ॥२९॥

पुनः संयोजित स्वीय ताम्बा मुनिशिरस्तदा ।

इति सक्वटसंपाद्या ब्रह्मविद्या नगाधिप ॥

लब्धा येन स धन्य स्यात्कृतकृत्यश्च भूषर ३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां पट्विंशोऽध्यायः ॥३१॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

स्वीया भक्ति वदस्वाम्त्र येन ज्ञान सुखेन हि । जायेत मनुजस्यास्य मध्यमस्याविरागिणः ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

भार्गास्त्रयो मे विद्याता मोक्षप्राप्तौ नगाधिप । कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च सत्तम ॥२॥

त्रयाणामप्यय योग कर्तुं शक्योऽस्ति सर्वथा । सुलभत्वान्मानमत्वात्कायचित्ताद्यपोडनात् ॥३॥

गुणभेदान्मनुष्याणां सा भर्निस्त्रिविधा मता । परपोडा समुद्दिश्य दर्भं कृत्वा पुरसरम् ॥४॥

मात्सर्यंकोपयुक्तो यस्तस्य भक्तिस्तु तामसौ । परपीडादिरहितः स्वकल्पाण्यर्थमेव च ॥५॥

नित्यं सकामो हृदयं यथोर्थं भोगलोलुपः । तत्तत्फलसमावाप्त्यै मानुषास्तेऽतिभक्तिः ॥६॥

भेदबुद्ध्या तु मा स्वस्मादन्या जानाति पामरः । तस्य भक्तिः समाख्याता नगाधिप तु राजसी ॥७॥
 परमेशार्पणं कर्म पापसंशालनाय च । वेदोक्तत्वादवश्यं तत्कर्तव्यं तु मयाऽनिशम् ॥८॥
 इति निश्चितबुद्धिस्तु भेदबुद्धिमुपाश्रितः । करोति प्रीतये कर्म भक्तिः सानग सात्विकी ॥९॥
 परामर्त्तेः प्रापिकेयं भेदबुद्ध्यवलम्बनात् । पूर्वप्रोक्ते ह्युभे भक्तौ न परप्रापिके मते ॥१०॥
 अधुना परामर्त्ति तु प्रोच्यमाना निबोध मे । मदगुणध्वजं नित्यं मम नामानुकीर्तनम् ॥११॥
 कल्पाणगुणरत्नानामाकराया मयि स्थिरम् । चेतसो वर्तनं चैव तैलनारासमं सदा ॥१२॥
 हेतुस्तु तत्र को वापि न कदाचिद्भवेदपि । सामीप्यसाष्टिसायुज्यसालोक्याना न चैषणा ॥१३॥
 मत्सेवास्तोऽधिकं किञ्चिन्नैव जानाति कर्हिचित् । सेव्यसेवकताभावात्तत्र मोक्षं न वाछति ॥१४॥
 परानुरक्त्या मामेव चितयेद्यो ह्यतन्द्रितः । स्वाभेदेनैव मा नित्यं जानाति न विभेदतः ॥१५॥
 मद्रूपत्वेन जीवानां वितनं कुरुते तु यः । यया स्वस्यात्मनि प्रीतिस्तथैव च परात्मनि ॥१६॥
 चैतन्यस्य समानत्वान्न भेदं कुरुते तु यः । सर्वत्र वर्तमानाना सर्वरूपा च सर्वदा ॥१७॥
 ममते यजते चैवाप्याचाढालतमोक्षर । न कुत्रापि द्रोहबुद्धिं कुरुते भेदवर्जनात् ॥१८॥
 मत्स्थानदर्शनधृष्टा मद्भक्तदर्शने तथा । मच्छास्त्रध्वजे यद्वा मन्त्रतन्त्रादिषु प्रभौ ॥१९॥
 मयि प्रेमाकुलमती रोमाधिततनु सदा । प्रेमाश्रुजलपूर्णक्षिप्तं कण्ठगद्गदनिस्वनः ॥२०॥
 धनन्येनैव भावेन पूजयेद्यो नगाधिप । मामीश्वरी जगद्योनिं सर्वकारणकारणाम् ॥२१॥
 जनानि मम दिव्यानि नित्यनैमित्तिकान्यपि । नित्यं य कुरुते भक्त्या वित्तशाठ्यविजितं ॥२२॥
 मद्रुत्सवदिदृशा च मद्रुत्सवकृतिस्तथा । जायते यस्य नियतं स्वभावादेव भूषर ॥२३॥
 लज्जार्थायैव नामानि ममैव खलु नृत्यति । अहंकारादिरहितो देहतादात्म्यवर्जितः ॥२४॥
 प्रारब्धेन यया यच्च क्रियते तत्तथा भवेत् । न मे चितास्ति तत्रापि देहसरसणादिषु ॥२५॥
 इति भक्तिस्तु या प्रोक्ता परभक्तिस्तु सा स्मृता । यस्या देव्यतिरिक्तं तु न किञ्चिदपि भाष्यते ॥२६॥
 इत्थं जाता परा भक्तिर्यस्य भूषर तत्त्वतः । तदैव तस्य चिन्मात्रे मद्रूपे विलयो भवेत् ॥२७॥
 भवनेस्तु या परावाष्टा संव ज्ञान प्रकीर्तितम् । वैराग्यस्य च सीमा सा ज्ञाने तदुभयं यत ॥२८॥
 भगौ कृताया यस्यापि प्रारब्धवशातो नग । न जायते मम ज्ञान मणिद्वीप स गच्छति ॥२९॥
 तत्र गत्वाऽखिलान्नोषाननिच्छन्नपि चच्छति । तदन्ते मम विद्रूपज्ञान शम्यग्भवेन्नग ॥३०॥
 तेन मुक्तः सदैव स्याज्ज्ञानान्मुक्तिर्न चान्यथा । इहैव यस्य ज्ञान स्याद्भूतगतप्रत्यगात्मनः ॥३१॥
 मम सविस्तरतोऽस्तस्य प्राणा व्रजति न । ब्रह्मैव सत्सदाप्नोति ब्रह्मैव ब्रह्म वेद यः ॥३२॥
 वष्टं चामीकरसमजानात्तु तिरोहितम् । ज्ञानादज्ञाननाशेन लघमेव हि लभ्यते ॥३३॥
 विदिताविदितादन्यन्नमोत्तम वपुर्मम । यथादर्शं तयात्मनि यया जलेतया विनृत्ते ॥३४॥

छायातपो यया स्वच्छे विविक्तो तद्देव हि । मम लोके भवेज्ज्ञानं द्वैतभावविवर्जितम् ॥३५॥
 यस्तु वैराग्यवानेव ज्ञानहीनो भ्रियेत चेत् । ब्रह्मलोके वसेन्नित्यं यावदकल्पं ततः परम् ॥३६॥
 शुचीना श्रीमता गेहे भवेत्तस्य जनिः पुनः । करोति साधनं पश्चात्ततो ज्ञानं हि जायते ॥३७॥
 अनेकजन्ममी राज्ञञ्ज्ञानं स्थान्नैकजन्मना । ततः सर्वप्रयत्नेन ज्ञानार्थं यत्नमाश्रयेत् ॥३८॥
 नोचेन्महान्विनाशः स्याज्जन्मैतददुर्लभं पुनः । तत्रापि प्रथमे वर्णे वेदप्राप्तिश्च दुर्लभा ॥३९॥
 शमादियद्वत्कसंपत्तियोगसिद्धिस्तथैव च । तयोत्तमगुह्यप्राप्तिः सर्वमेवान् दुर्लभम् ॥४०॥
 तथैन्द्रियाणां पटुता संस्कृतत्वं तनोस्तथा । अनेकजन्मपुण्यैस्तु मोक्षेच्छा जायते ततः ॥४१॥
 साधने सफलेऽप्येवं जायमानेऽपि यो नरः । ज्ञानार्थं नैव यतते तस्य जन्म निरर्थकम् ॥४२॥
 तस्माद्राजग्ययाशक्त्या ज्ञानार्थं यत्नमाश्रयेत् । पदे पदेऽश्वमेघस्य फलमाप्नोति निश्चितम् ॥४३॥
 घृतमिव पयसि निगूढं भूते भूते च वसति विज्ञानम् । सततं भंययितव्यं मनसा भंयमानभूतेन ॥४४॥
 ज्ञानं लब्ध्वा कृतार्थः स्यादिति वेदातादिडिडिम् । सर्वमुक्त्वं समासेन किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायां सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥१७॥

अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

कति स्थानानि देवशि द्रष्टव्यानि महीतले । मुख्यानि च पवित्राणि देवीप्रियतमानि च ॥१॥
 व्रतान्यपि तथा यानि तुष्टिदान्युत्सवा अपि । तत्सर्वं वद मे मातः कृतकृत्यो यतो नरः ॥२॥

श्रीदेव्युवाच

सर्वं दृश्यं मम स्थानं सर्वे काला व्रतात्मका । उत्सवाः सर्वकालेषु यतोऽहं सर्वरूपिणी ॥३॥
 तथापि भक्तवात्सल्यार्त्तिकविलिखिदयोष्यते । शृणुष्व्वावहितो भूत्वा नगराज वचो मम ॥४॥
 कोलापुर महास्थानं यत्र लक्ष्मीः सदा स्थिता । मातुः पुरं द्वितीयं च रेणुकाप्रिष्ठिनं परम् ॥५॥
 तुलजापुरं तृतीयं स्यात्सप्तशृङ्गं तथैव च । हिंगुलाया महास्थानं ज्वालामुह्यास्तथैव च ॥६॥
 शाकंभर्या परं स्थानं भ्रामर्याः स्थानमुत्तमम् । श्रीरत्नदन्तिकास्थानं दुर्गास्थानं तथैव च ॥७॥
 विद्याचलनिवासिन्याः स्थानं सर्वोत्तमोत्तमम् । अन्नपूर्णा महास्थानं काञ्चीपुरमनुत्तमम् ॥८॥
 भीमादेव्याः परं स्थानं विमलास्थानमेव च । शोचन्द्रलामहास्थानं कौशिकीस्थानमेव च ॥९॥
 नीलाम्बायाः परं स्थानं नीलपर्वतमस्तवे । जावूनूदेश्वरीस्थानं तथा श्येनपरं शुभम् ॥१०॥
 गुह्यकाल्या महास्थानं नेपाले यत्प्रतिष्ठितम् । भीमाख्याः परमं स्थानं यच्च प्रोक्तं चिदम्बरे ॥११॥

वेदारण्यं महास्थानं सुन्दर्या समधिष्ठितम् । एकावरं महास्थानं पराशक्त्या प्रतिष्ठितम् ॥१२॥
मदालसा परं स्थानं योगेश्वर्यास्तथैव च । तथा नीलसरस्वत्याः स्थानं चीनेषु विश्रुतम् ॥१३॥
वैद्यनाथे तु वगलास्थानं सर्वोत्तमं मतम् । श्रीमच्छ्रीभुवनेश्वर्या मणिद्वीपं मम स्मृतम् ॥१४॥
श्रीमत्त्रिपुरभैरव्याः कामाख्यायोनिमण्डलम् । भूमण्डले क्षेत्ररत्नं महामायाधिवासितम् ॥१५॥
नातः परतरं स्थानं क्वचिदस्ति धरातले । प्रतिमासं भवेद्देवो यत्र साक्षाद्रजस्वला ॥१६॥
तत्रत्या देवता, सर्वा पर्वतात्मकता गता । पर्वतेषु वसत्येव महत्प्रीतिं देवता अपि ॥१७॥
तनत्या पृथिवी सर्वा देवीरूपा स्मृता बुधैः । नातः परतरं स्थानं कामाख्यायोनिमण्डलात् ॥१८॥
गायत्र्याश्च परं स्थानं श्रीमत्पुष्करमीरितम् । अमरेशे चण्डिका स्यादग्रभासे पुष्करेशिनी ॥१९॥
नैमिषे तु महास्थाने देवी सा लिंगधारिणी । पुष्कृता पुष्कराक्षे आपादौ च रतिस्तथा ॥२०॥
चण्डमुडोमहास्थाने दण्डिनी परमेश्वरी । भारभूता भवेद्भूतिर्नाकुले नकुलेश्वरी ॥२१॥
चन्द्रिका तु हरिश्चन्द्रे श्रीगिरौ शाकरी स्मृता । जप्येश्वरे त्रिशूला स्यात्सूक्ष्मा चाग्रानकेश्वरे ॥२२॥
शाकरी तु महाकाले शर्वाणी मध्यमाभिधे । केदारारूपे महाक्षेत्रे देवी सा मार्गदायिनी ॥२३॥
भैरवारूपे भैरवी सा गयाया मंगला स्मृता । स्थाणुप्रिया कुक्षेत्रे स्वायम्भुव्यपि नाकुले ॥२४॥
वनखले भवेदुग्रा विश्वेशी विमलेश्वरे । अट्टहासे महानन्दा महेन्द्रे तु महातका ॥२५॥
भीमे भीमेश्वरी प्रोक्ता स्थाने वस्त्रापथे पुनः । भवानीशाकरी प्रोक्ता वस्त्राणी त्वर्धकोटिके ॥२६॥
अविमुक्ते विशालाक्षी महाभागा महालये । गोकर्णे भद्रकर्णी स्याद्भद्रा स्याद्भद्रकर्णिके ॥२७॥
उत्पलाक्षी सुवर्णाक्षे स्थाण्वीसा स्थाणुसन्निके । कमलालये तु कमला प्रचण्डा छगल्लङ्के ॥२८॥
कुण्डले त्रिसव्या स्थान्माकोटे मुकुटेश्वरी । मङ्गलेशे शाङ्की स्यात्काली कालजरे पुनः ॥२९॥
शङ्कुर्गणे ष्वनिः प्रोक्ता स्थूला स्यात्स्थूलकेश्वरे । ज्ञानिना हृदयाभोजे हृल्लेखा परमेश्वरी ॥३०॥
प्रोक्तानीमानि स्थानानि देव्याः प्रियतमानि च । तत्क्षेत्रेभ्यः माहात्म्यं श्रुत्वा पूर्वं नगोत्तम ॥३१॥
तदुक्तेन विधानेन पश्चाद्देवी प्रपूजयेत् । अथवा सर्वक्षेत्राणि काश्या रतिं नगोत्तम ॥३२॥
तत्र चैव वसेन्नित्यं देवीभक्तिपरायण । तानि स्थानानि सपश्यन्पदेवी निरन्तरम् ॥३३॥
ध्यायन्तत्तत्पञ्चरात्रं भुक्तो भवति यद्यनात् । इमानि देवीनामानि प्रातस्तथाय ॥ पठेत् ॥३४॥
मस्मीभवंति पापानि तत्क्षणान्नग सत्वरम् । श्राद्धकाले पठेदेतान्यमलानि द्विजाग्रतः ॥३५॥
भुक्त्वास्तत्पितरः सर्वे प्रयाति परमा गतिम् । अधुना कथयिष्यामि व्रतानि तव सुप्रतः ॥३६॥
नारीभिश्च नरैश्चैव कर्तव्यानि प्रयत्नतः । व्रतमनन्ततृतीयाह्न्य रसकल्याणिनीव्रतम् ॥३७॥
आर्द्रनिन्दवरं नाम्ना तृतीयाया व्रतं च यत् । शुक्रवारव्रतं चैव तथा कृष्णचतुर्दशी ॥३८॥
भीमवारव्रतं चैव प्रदोषव्रतमेव च । यत्र देवो महादेवो देवी सस्याप्य विष्टरे ॥३९॥

नृत्य करोति पुरतः सार्धं देवैर्निशामुखे । तत्रोपोष्य रजन्यादौ प्रदोषे पूजयेच्छिवम् ॥४०॥
 प्रतिपक्षं विशेषेण तद्देवीप्रीतिवारकम् । सोमवारव्रतं चैव ममातिप्रियकृत्नग ॥४१॥
 तथापि देवी संपूज्य रात्रौ भोजनमाचरेत् । नवरात्रद्वयं चैव यतः प्रीतिकरं मम ॥४२॥
 एवमन्या यपि विभो नित्यनेमित्तिकानि च । व्रतानि कुरुते यो वै मत्प्रीत्यर्थं विमत्सरः ॥४३॥
 प्राप्नोति मम सायुज्यं स मे भक्तः स मे प्रिय । उत्सवानपि कुर्वीत द्योलोत्सवमुखाविभो ॥४४॥
 क्षयनोत्सवः यथा कुर्यात्तथा जागरणोत्सवम् । रथोत्सवः च मे कुर्याद्दिनोत्सवमेव च ॥४५॥
 पवित्रोत्सवमेवापि श्रावणे प्रीतिकारकम् । मम भक्तः सदा कुपयिष्यमन्यमहोत्सवान् ॥४६॥
 मङ्गलान्भोजयेत्प्रीत्या तथा चैव सुवासिनी । कुमारौर्वंदुकाश्चापि मद्बुद्ध्या तद्गतातर ॥४७॥
 वित्तसाठयेन रहितो यज्जेदेतान्मुपादिभिः । य एव कुरुते भक्त्या प्रतिवर्षं तत्रित ॥४८॥
 स धन्यः हृतकृत्योऽसौ मत्प्रीते पात्रमजसा । सर्वमुक्तः समासेन मम प्रीतिप्रदायकम् ॥
 नाशिष्याय प्रदातव्यं नाभक्त्या कदाचन ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥१८॥

अर्थकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

हिमालय उवाच

देवदेवि महेशानि करणासागरेऽम्बिके । ब्रूहि पूजाविधिं सम्यग्यथावदधुना निजम् ॥१॥

श्रीदेव्युवाच

वक्ष्ये पूजाविधिं राजनविकाया यथा प्रियम् । अत्यसन्नद्धया सार्धं शृणु पर्वतपुंगव ॥२॥
 द्विविधा मम पूजा स्याद्बाह्या चाम्यतरापि च । बाह्याऽपि द्विविधा प्रोक्ता वैदिकी तान्त्रिकी तथा ॥३॥
 वैदिक्यर्चाऽपि द्विविधा मूर्तिभेदेन भूधर । वैदिकी वैदिके कार्या वेददोक्षासमन्विते ॥४॥
 तन्नोक्तधीशवद्भिस्तु तान्त्रिकी सन्निता भवत् । इत्थं पूजारहस्यं च न ज्ञात्वा विपरीतकम् ॥५॥
 करोति यो नरो मुढः स पतत्येव सर्वथा । तत्र या वैदिकी प्रोक्ता प्रथमा ता वदाम्यहम् ॥६॥
 य मे साक्षात्पारं रूपं दृष्टवानसि भूधर । अनन्तशीर्षनयनमनन्तरं च मम ॥७॥
 सर्वशक्तिसमायुक्तः प्रेरकः यत्परात्परम् । तदेव पूजयेत्प्रियं न मे घ्यायेत्स्मरेदपि ॥८॥
 इत्येतत्प्रथमार्चाया स्वरूपं कथितं नग । ज्ञातं समाहितमना दमाह्वयकारजित ॥९॥
 तत्परो भव तद्यागी तदेव शरणं व्रज । तदेव चेतसा पश्य जप घ्यायस्व सर्वदा ॥१०॥
 अनन्यथा प्रेमयुक्तभक्त्या मद्भावमाश्रित । यज्ञैर्यज तपोदानैर्ममैव परितोषय ॥११॥
 इत्थं ममानुग्रहतो मोक्षयसे भवबन्धनात् । मत्परा ये मदासक्तचित्ता भक्तवरा मता ॥१२॥

प्रतिज्ञाने भवादस्मादुद्धराभ्यचिरेण तु । ध्यानेन कर्मयुक्तेन भक्तिज्ञानेन वा पुन ॥१३॥
 प्राप्याऽह सर्वथा राज्ञ तु केवलकर्मभि । धर्मात्सजायते भक्तिर्भवया सजायते परम् ॥१४॥
 श्रुतिस्मृतिभ्यामुदित यत्स धर्मं प्रकीर्तित । अन्यशास्त्रेण य प्रोक्तो धर्माभास स उच्यते ॥१५॥
 सर्वज्ञात्सर्वशक्तेश्च मत्तो वेद समुत्थित । अज्ञानस्य ममाभावादप्रमाणा न च श्रुति ॥१६॥
 स्मृतयश्च श्रुतेरर्थं गृहीत्वैव च निर्गता । भवादोना श्रुतीना च तत् प्रामाण्यमिष्यते ॥१७॥
 यच्चित्कदाचित्तप्रार्थकटाक्षेण परोदितम् । धर्मं वदति साशस्तु नैव ग्राह्योऽस्ति वैदिकं ॥१८॥
 अन्येषां शास्त्रकर्तृणामज्ञान प्रभवत्तव । अज्ञानदोषदुष्टत्वात्तदुक्तेर्न प्रमाणता ॥१९॥
 तस्मान्मुमुक्षुर्धर्मार्थं सर्वथा वेदमाश्रयेत् । राजाज्ञा च यथा लोके हन्यते न कदाचन ॥२०॥
 सर्वेणाया ममाज्ञा सा श्रुतिस्त्याज्या कथं नृभि । मदाज्ञारक्षणार्थं तु ब्रह्मक्षत्रियजातय ॥२१॥
 मया सृष्टास्ततो ज्ञेय रहस्य मे श्रुतेर्वच । यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भूधर ॥२२॥
 क्षम्युत्पानमधर्मस्य तदा वेपान्विभ्रम्यहम् । देवदैत्यविभागश्चाप्यत एवाभवन्नृप ॥२३॥
 ये न कुर्वन्ति तद्धर्मं तच्छिक्षार्थं मया सदा । संपादितास्तु नरकास्त्रासो यद्ब्रह्मणाद्भवेत् ॥२४॥
 यो वेदधर्ममुज्झित्य धर्ममन्य समाश्रयेत् । राजा प्रवासयेद्देशाजिज्ञासेतानधर्मिण ॥२५॥

ब्राह्मणं च सभाष्या पत्तिग्राह्यं न च द्विजै ।

अन्यानि यानि शास्त्राणि लोकेऽस्मिन्विधिधानि च ॥२६॥

श्रुतिस्मृतिविरुद्धानि तामसान्येव सर्वश । वाम कपालक चैव कौलक भैरवागम ॥२७॥
 शिवेन मोहनार्थाय प्रणीतो नान्यहेतुक । दक्षशापाद्भूगो शापाद्दुष्योचस्य च शापत ॥२८॥
 दद्या ये ब्राह्मणवरा वेदमार्गबहिष्कृता । तेषामुद्धरणार्थाय सोपानक्रमत सदा ॥२९॥
 शैवाश्च वैष्णवाश्चैव सौरा शाक्तास्तथैव च । गाणपत्या आगमाश्च प्रणीता शक्रेण तु ॥३०॥
 सत्र वेदाविरुद्धोऽप्युक्त एव यच्चित्त्वचित् । वैदिकैस्तदग्रहे दोषो न भवत्येव कहिचित् ॥३१॥
 सर्वथा वेदभिप्राये नाधिकारी द्विजो भवेत् । वेदाधिकारहीनस्तु भवेत्सन्नाधिकारवान् ॥३२॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वैदिको वेदमाश्रयत । धर्मेण सहित ज्ञान पर ब्रह्म प्रकाशयेत् ॥३३॥
 सर्वेषां परित्यज्य मामेव शरणं गता । सर्वभूतदयावतो मानाट्कारवजिता ॥३४॥
 मच्चित्ता मदगतप्राणा भक्त्यानकथने रता । सन्यासिनो वनस्थाश्च गृहस्था ब्रह्मचारिण ॥३५॥
 उपासते सदा भक्त्या योगमेश्वरसज्जितम् । तेषां नित्यवियुक्तानामहमज्ञानज तम ॥३६॥
 ज्ञानमूर्धप्रकाशेन नाशयामि न संशय । इत्य वैदिकपूजाया प्रथमाया नगाधिप ॥३७॥
 स्वप्नमुक्त सधोपाद्द्वितीयाया अथो ब्रुवे । मूर्तो वा स्पष्टिष्ठे वापि सथा सूर्येन्दुमहले ॥३८॥

जलेऽयं वा वाणलिंगे यत्रे वाऽपि महापटे । तथा श्रीहृदयभोजे ध्यात्वा देवी परात्पराम् ॥३९॥
 सगुणा करुणापूर्णा तर्क्षणीमरुणारुणाम् । सौंदर्यसारसोमा ता सर्ववियवसुदरीम् ॥४०॥
 शृङ्गाररससपूर्णा सदा भक्तार्तिकातराम् । प्रसादसुमुखीमवा चद्रसहशिखिनीम् ॥४१॥
 पाशाकुशवराभीतिधरामानदरूपिणीम् । पूजयेदुपचारैश्च यथावित्तानुसारतः ॥४२॥
 यावदातरपूजायामधिकारो भवेन्न हि । तावद्वाह्यामिमा पूजा श्रयेज्जाते तु ता त्यजेत् ॥४३॥
 अन्मतरा तु या पूजा सा तु सविल्लस्य स्मृत । सविदेव पर रूपमुपाधिरहित मम ॥४४॥
 अतः सविदि मद्रूपे चेत स्याप्य निराश्रयम् । सविद्रुपातिरिक्तं तु मिथ्या मायामय जगत् ॥४५॥
 अतः ससारनाशाय सांनिगोमात्मरूपिणीम् । भावयेन्निर्मनस्केन योगयुक्तेन चेतसा ॥४६॥
 अतः पर बाह्यपूजाविस्तार कथ्यते मया । सावधानेन मनसा शृणु पर्वतसत्तम ॥४७॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे देवीगीतायामेकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

देव्युवाच

प्रातस्त्याय शिरसि सस्मरेत्पद्मज्ज्वलम् । कर्पूराम स्मरेत्तत्र श्रीगुरु निजरूपिणम् ॥१॥
 सुप्रसन्नं हृत्सद्भूपाभूषितं शक्तिसयुतम् । नमस्कृत्य ततो देवी कुण्डली सस्मरेद्बुध ॥२॥
 प्रकाशमाना प्रथमे प्रयाणे प्रतिप्रयाणेऽप्यमृतायमानाम् ।
 अतः पदव्यामनुसचरतीमानदरूपामबला प्रपद्ये ॥३॥

ध्यात्वाैव तच्छिखामध्ये सन्निधानदरूपिणीम् । मा ध्यायेदयं शोचामि क्रिया सर्वा समापयेत् ॥४॥
 अग्निहोत्रं ततो हृत्वा मत्प्रीत्यर्थं द्विजोत्तम । होमाते स्वांसने स्थित्वा पूजासकल्पमाचरेत् ॥५॥
 भूतशुद्धिं पुरा कृत्वा मातृकान्यासमेव च । हृत्स्लेखामातृकान्यासं नित्यमेव समाचरेत् ॥६॥
 मूलाधारे हकारं च हृदये च रकारकम् । भ्रूमध्ये तद्वदीकारं ह्रीकारं मस्तके न्यसेत् ॥७॥
 तत्तन्मन्त्रोदितान् यान्यासान् सर्वा समाचरेत् । कल्पयेत्स्वात्मनो देहे षोडश धर्मादिभिः पुनः ॥८॥
 ततो ध्यायेन्महादेवीं प्राणायामैर्विजृम्भते । हृदभोजे मम स्थाने पञ्चप्रेतांसने बुध ॥९॥
 ग्रहा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिव । एते पञ्च महाप्रेता पादमूले मम स्थिताः ॥१०॥
 पञ्चभूतात्मका ह्येते पञ्चावस्थात्मका अपि । अहं त्वव्यक्तचिद्रूपं तदतीताऽस्मि सर्वदा ॥११॥
 ततो विष्टरता माता शक्तित्रेपु सर्वदा । ध्यात्वाैव मानसैर्भोगैः पूजयेन्मा जपेदपि ॥१२॥
 जपं समर्प्य श्रीदेव्यै तनोऽर्घ्यस्यापन चरेत् । पात्रासादनकं कृत्वा पूजाद्रव्याणि क्षोभयेत् ॥१३॥

जलेन तेन मनुना चस्त्रभनेण दैहिकः । दिग्बवं चपुरा कृत्वा गुरुन्नत्वा तत परम् ॥१४॥
तदनुशा समादाय ब्राह्मणोऽथ तत परम् । हृदिस्था भाविता मूर्ति मम दिव्या मनोहराम् ॥१५॥
आवाहयेत्तत पीठे प्राणस्थापनविधया । आसनावाहने चार्घ्यं पाद्याद्याचमनं तथा ॥१६॥
स्नान वासोद्वय चैव भूषणानि च सर्वशः । गद्य पुष्प यथायोग्यं दत्त्वा दैव्यै स्वभक्तिः ॥१७॥
यन्त्रस्यानामावृतीना पूजन सम्यगाचरेत् । प्रतिवारमशक्ताना शुक्रवारो नियम्यते ॥१८॥
मूलदेवीप्रभारूपा स्मृतं ध्याय अंगदेवता । तत्प्रभाषटलन्वात नैलोक्य च विचिन्तयेत् ॥१९॥
पुनरावृत्तिसहिता मूलदेवी च पूजयेत् । गद्यादिभि सुगर्भस्तु तथा पुष्पै सुवामितै ॥२०॥
नैवेद्यैस्तर्पणैश्चैव तावूलैर्दक्षिणादिभि । तोषयेन्मा त्वत्कृतेन नाम्ना साहस्रकेण च ॥२१॥
कवचेन च सूक्तेनाह रुद्रेभिरिति प्रभो । देव्ययर्बशिरोमन्त्रं हृल्लेखोपनिषद्भवं ॥२२॥
महाविद्यामहामन्त्रं तोषयेन्मा मुहुर्मुहुः । क्षमापयेज्जगद्धात्री प्रेमाद्रंहृदयो नरः ॥२३॥
पुलकाकिनसर्वाङ्गिर्वाप्सट्ठाक्षिनि स्वनः । नृत्यगीतादिघोषेण तोषयेन्मा मुहुर्मुहुः ॥२४॥
वैश्वारायणैश्चैव पुराणैः सकलैरपि । प्रतिपाद्या यतोऽहं वै तस्मात्तं तोषयेत्तु माम् ॥२५॥
निज सर्वस्वमपि मे सदेह नित्यशोऽर्पयेत् । नित्यहोमस्तत कुर्याद्ब्राह्मणाश्च सुवासिनोः ॥२६॥
वटुकान्नामरानन्यान् देवीबुद्ध्या तु भोजयेत् । नत्वा पुनः स्वहृदये व्युत्क्रमेण विसर्जयेत् ॥२७॥
सर्वं हल्लेखया कुर्यात्पूजन मम सुव्रत । हल्लेखा सर्वमनाणा नायिका परमा स्मृता ॥२८॥
हल्लेखादर्पणे नित्यमहं तत्प्रतिबिम्बिता । तस्माद्दल्लेखया दत्त सर्वमनै समर्पितम् ॥२९॥
गुह्यं मपूज्य भूपाद्यं कृत्वा कृत्यस्वमावहेत् । य एव पूजयेद्देवी श्रीमद्भुवनसुदरीम् ॥३०॥
न तस्य दुर्लभं किञ्चित्कदाचित्त्वचिदस्ति हि । देहाते तु मणिद्वीप मम यात्वेव सर्वथा ॥३१॥
नेपो देवीस्वरूपोऽसौ देवा नित्यं नमति तम् । इति ते वयित राजन्महादेव्या प्रपूजनम् ॥३२॥
विमूर्त्यतदशेषेणाप्यधिकारानुरूपतः । कुरु मे पूजन तेन कृतार्थस्त्वं भविष्यसि ॥३३॥
इदं तु गीताशास्त्रं मे नाशिष्याय बदेत्क्वचित् । नाभक्त्या प्रदातव्यं न धूर्तयि च दुर्हृदे ॥३४॥
पठदत्राश्रय मातुरुद्धाटनमुरोजयो । तस्मादवश्यं यत्नेन गोपनीयमिदं सदा ॥३५॥
देव नक्त्या शिष्याय ज्येष्ठपुत्राय चैव हि । सुगीताय मुच्यमाय दवीभक्तिप्रदाय च ॥३६॥
आढवाते पठेदेतद्ब्राह्मणानां समीपतः । तस्मास्तपिनर सर्वे प्रयाति परम पदम् ॥३७॥

व्यास उवाच

रमुकन्या सा भावती तत्रैवातरणीयत । देवाश्च मुद्रिता सर्वे देवीदर्शनतोऽभवन् ॥३८॥
तथो हिमालये जज्ञे देवी ह्रिमवती तु सा । या गौरति प्रसिद्धासीद्दत्ता सा शक्राय च ॥३९॥
तत स्वदं समुद्भूतस्तारवस्तेन पातितः । समुद्रमघने पूर्वं रत्नान्यामुर्नराधिप ॥४०॥

तत्र देवैः स्तुता देवी लक्ष्मीप्राप्त्यर्थमादरात् । तेषामनुग्रहार्थाय निर्गता तु रमा ततः ॥४१॥
 वैकुण्ठाय सुरैर्देवता तेन तस्य समोऽभवत् । इति ते कथितं राजन्देवीमाहात्म्यमुत्तमम् ॥४२॥
 गौरीलक्ष्म्यो समुद्भूतिविषयः सर्वकामदम् । न वाच्यं त्वेतदन्यस्मै रहस्यं कथितं यतः ॥४३॥
 गीता रहस्यभूतेयं गोपनीया प्रयत्नतः । सर्वमुक्तं समासेन यत्पृष्टं तत्त्वयाऽनघ ॥
 पवित्रं पावनं दिव्यं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥४४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रश्या सहिताया सप्तमस्कन्धे

देवीगीताया अष्टाविंशोऽध्यायः ॥४०॥

खशरद्धपद्मि (२२५०) पद्येस्तु द्वैपायनमुखच्युतैः ।

श्रीमद्भागवतस्यास्य सप्तमस्कन्ध ईरितः ॥१॥

समाप्तोऽयं सप्तमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

अष्टमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

जनमेजय उवाचं

सूर्यचन्द्रान्वयोत्थाना नृपाणा सत्कथाश्रितम् । चरितं भवता प्रोक्तं श्रुतं तदमृतास्पदम् ॥१॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि सा देवी जगदविका । मन्वंतरेषु सर्वेषु यद्यद्रूपेण पूज्यते ॥२॥

यस्मिन्मर्त्यास्मिन् चै स्याने येन येन च कर्मणा ।

“शरीरेण च देवेशी पूजनीया फलप्रदा ॥

येनैव मंत्रवीजेन यत्र यत्र च पूज्यते” ॥

देव्या विराट्स्वरूपस्य वर्णनं च यथावयम् ॥३॥

येन ध्यानेन तत्सूदमे स्वरूपे स्यान्मतेर्गाति । तत्सर्वं वद विप्रर्षे येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् ॥४॥

व्यास उवाच

शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि देव्याराधनमुत्तमम् । यदृतेन धुनेनापि नरः श्रेयोऽत्र विदने ॥५॥

एवमेतन्प्रार्थनेन पृष्टो नारायणः पुरा । तस्मै यदुक्तवान्देवो योगचर्याप्रवर्तकः ॥६॥

एतदा नारदः श्रीमान्पर्यटन्पृथिवीमिमाम् । नारायणार्थमं प्राप्नो गन्तरोदश्च तत्स्वित्त्वान् ॥७॥

तस्मै यागात्तमे नत्वा ब्रह्मदेवनूद्भवः । पर्यटन्पृच्छन्निभं शायं यदुष्टो भवताऽनघ ॥८॥

नारद उवाच

देवदेव महादेव पुराणपुरुषोत्तम । जगदाधार सर्वज्ञ इलाधनीयोऽस्त्वेदगुण ॥९॥
 जगतस्तत्त्वमाद्यं यत्तन्मे वद यथेष्टितम् । जायते कुत एवेदं कुतश्चेदं प्रतिष्ठितम् ॥१०॥
 कुतोऽन्तं प्राप्नुयात्काले कुत्र सर्वफलोदयः । केन ज्ञातेन भायैषा मोहभूर्नाशमाप्नुयात् ॥११॥
 कयाऽर्वया किं जपेन किं ध्यानेनात्महृत्कजे । प्रकाशो जायते देव तमस्यर्कोदयो यथा ॥१२॥
 एतत्प्रश्नोत्तरं देव ब्रूहि सर्वमशेषतः । यथा लोकस्तरेदंघतमसं त्वंजसं हि ॥१३॥

व्यास उवाच

एवं देवधिणा पृष्टः प्राचीनो मुनिसत्तमः । नारायणो महायोगी प्रतिनन्द्य वचोऽब्रवीत् ॥१४॥

नारायण उवाच

शृणु देवपितृर्षां जगतस्तत्त्वमुत्तमम् । येन ज्ञातेन मर्त्यो हि जायते न जगद्भ्रमे ॥१५॥
 जगतस्तत्त्वमित्येव देवी प्रोक्ता मयापि हि । ऋषिभिर्देवगन्धर्वैरन्यैश्चापि मनोविभिः ॥१६॥
 सा जगत्सृजते देवी तथा च प्रतिपालयते । तथा च नाशयते सर्वमिति प्रोक्तं गुणत्रयात् ॥१७॥
 तस्याः स्वरूपं वक्ष्यामि देव्याः सिद्धिपूजितम् । स्मरता सर्वपापघ्नं कामदं मोक्षदं तथा ॥१८॥
 मनुः स्वायंभुवस्त्वाद्यः पद्मपुत्रः प्रथापवान् । शतरूपापतिः श्रीमान्सर्वमन्वंराधिपः ॥१९॥
 स मनुः पितरं देवं प्रजापतिमकल्मषम् । भक्षया पर्यचरत्पूर्वं तामुवाचात्मभूः सुतम् ॥२०॥
 पुत्र पुत्र त्वया कार्यं देव्याराधनमुत्तमम् । तत्प्रसादेन ते तात प्रजासर्गः प्रसिद्धयति ॥२१॥
 एवमुक्तः प्रजास्रष्टा मनुः स्वायंभुवो विराट् । जगद्योनिं तदा देवी तपसाऽतर्पयद्विभुः ॥२२॥
 तुष्टाव देवी देवेशी समाहितमतिः किल । आद्यां माया सर्वशक्तिं सर्वकारणकारणम् ॥२३॥

मनुरुवाच

नमो नमस्ते देवेशि जगत्कारणकारणे । शंखचक्रगदाहस्ते नारायणहृदाश्रिते ॥२४॥
 वेदमूर्ते जगन्मातः कारणस्यानुरूपिणि । वेदत्रयप्रमाणज्ञे सर्वदेवतुते शिवे ॥२५॥
 महेश्वरि महाभागे महामाये महोदये । महादेवप्रियायास्ते महादेवप्रियंकरि ॥२६॥
 गोपेन्द्रस्य प्रिये ज्येष्ठे महानन्दे महोत्सवे । महामारीमयहरे नमो देवादिपूजिते ॥२७॥
 सर्वमंगलमागल्ये शिवे सर्वार्थसाधिवे । शरध्ये त्र्यम्बके गौरि नारायणि नमोस्तु ते ॥२८॥
 यत्तश्चेदं यथा विश्वमोतं प्रोतं च सर्वथा । चैतन्यमेकपाद्यंतंरहितं तेजसा निधिम् ॥२९॥
 ब्रह्मा यदीष्टणात्सवं करोति च हरिः सदा । पालयत्यपि विद्वेशः संहर्ता यदनुग्रहात् ॥३०॥
 मधुकंठभसंभूतमयार्तः पद्मसंभवः । यस्याः स्तवेन मुमुचे घोरदैत्यभवाबुधेः ॥३१॥
 त्वं ह्रीः कीर्तिः स्मृतिः कातिः कमला गिरिजा सती । दासायणी वेदगर्भा सिद्धिदात्री सदाऽभया ॥३२॥

स्तोष्येत्वां च नमस्यामि पूजयामि जपामि च । ध्यायामि भावये वीक्षे श्रोष्ये देवि प्रसीद मे ॥३३॥
ब्रह्मा वेदनिधिः कृष्णो लक्ष्म्यावासः पुरन्दरः । त्रिलोकाधिपतिः पाशो यादसांपतिस्तमः ॥३४॥
कुर्वेरो निघिनायोऽभूद्यमो जातः परेतराट् । नैर्ऋतो रक्षसानायः सोमो जातो ह्यपोमयः ॥३५॥
त्रिलोकबंधो लोकेशि महामाङ्गल्यरूपिणि । नमस्तेऽस्तु पुनर्भूयो जगन्मातर्नमो नमः ॥३६॥

नारायण उवाच

एवं स्तुता भगवती दुर्गा नारायणी परा । प्रसन्ना प्राह देवर्षे ब्रह्मपुनर्मिदं वचः ॥३७॥

श्रीदेव्युवाच

वरं वरय राजेंद्र ब्रह्मपुन यदिच्छसि । प्रसन्नाहं स्तवेनात्र भक्त्या चाराधनेन च ॥३८॥

. मनुरुवाच

यदि देवि प्रसन्नासि भक्त्या कारुणिकोत्तमे । तदा निर्विघ्नत सृष्टिः प्रजायाः स्वास्तवाशया ॥३९॥

श्रीदेव्युवाच

प्रजासर्गं प्रभवतु ममानुग्रहत किल । निर्विघ्नेन च राजेंद्र वृद्धिश्चाप्युत्तरोत्तरम् ॥४०॥

यः कश्चित्पठते स्तोत्रं मद्भक्त्या त्वत्कृतं सदा । तेषां विद्या प्रजासिद्धिः कीर्तिः कात्युदयः खलु ॥४१॥

जायन्ते धनधान्यानि शक्तिरप्रहृता नृणाम् । सर्वत्र विजयो राजन्सुखं शत्रुपरिक्षयः ॥४२॥

नारायण उवाच

एवं दत्त्वा वराग्देवी मनवे ब्रह्ममूनवे । अन्तर्धानं गता चासीत्पश्यतस्तस्य धीमतः ॥४३॥

अथ लब्धवरो राजा ब्रह्मपुत्रः प्रतापवान् । ब्रह्माणमत्रवीत्तात स्थानं मे दीयता रह् ॥४४॥

यत्राहं समधिष्ठाय प्रजाः लक्ष्यामि पुष्कलाः । यक्ष्यामि यज्ञदेवेसां तत्समादिश माचिरम् ॥४५॥

इति पुनर्वचः श्रुत्वा प्रजापतिपतिर्विभुः । वितयामास मुचिरं कथं कार्यं भवेदिदम् ॥४६॥

सृजतो मे गतः बालो विपुलोऽनतसंख्यक । धरावामिः प्लुता मग्ना रवं याताऽजिलाधमा ४७॥

इदं मच्चिन्तितं कार्यं भगवानादिपूरुषः । करिष्यति सहायो मे यदादेशोऽहमाश्रितः ॥४८॥

इति श्रीमद्देवीमागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे भुवनकोशो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारायण उवाच

एवं मीमांसतस्तस्य पश्योने परतप । मन्वादिभिर्भुनिर्वरैर्मरिच्यार्चः समन्ततः ॥१॥

प्यायतस्तस्य नासाक्षाद्विरिचेः सहस्राजयः । वराहपोतो निरगादेशांगुलप्रमाणतः ॥२॥

तस्यैव पश्यतः स्वस्यः दानेन विल नारद । कस्मिन् प्रववुधे तदद्भुततमं ह्यभूत् ॥३॥

मरीचिमुखंविप्रे द्वे सनकाश्च नारद । तद्दृष्ट्वा सौर रूपा तर्कयामास पद्मम् ॥४॥
 विमेतस्मीवरध्याज दिव्य सत्त्वमवस्थितम् । अत्याश्चर्यमिदं जातं नामिवाया निनि नृतम् ॥५॥
 दृष्टोगुष्टशिरोमात्र क्षणाच्छेदसग्निम् । आहोस्विद्भगवान्नि या यो म सद्यन्मन ॥६॥
 इति तस्यैतस्तस्य ब्रह्मण परमात्मन । वराहरूपा भगवाञ्मर्जितलक्ष्मिम् ॥७॥
 विरिचि हर्षयामास गृह्ताश्च द्विजोत्तमान् । स्वर्गजं स दमात्रेण दिवशातमनुनादयन् ॥८॥
 ते निशाम्य स्वसदस्य क्षयिष्णु धुर्ध्रुस्वनम् । जनस्तप मय्येव वासितोऽमरवर्षका ॥९॥
 छदोमयं स्ताप्रवरं वात्सामाययंसमवे । यद्योभि पुण्य त्याद्य द्विजैश्च पर्यवाकिरन् ॥१०॥
 तेपा स्तोत्र निशम्याद्यो भगवाहरिरीश्वर । वृषावलोकमात्रेणानुमूहीत्वाऽप आविशान् ॥११॥
 तत्स्यातविशत शूरसटाघातप्रपीडित । समुद्रोऽयात्रवोद्देव रक्ष मा शरणातिहन् ॥१२॥
 इत्याकर्ण्य समुद्रोक्तं यच्चन हरिरीश्वर । विदारयञ्जलचराञ्जगामातजन् विभु ॥१३॥
 इतस्ततोऽभिधावन्स विचित्रपृथिवी धराम् । आघ्रायाघ्राय सर्वेशो धरामासादयच्छनं ॥१४॥
 अतर्जलगता भूमि सर्वसत्त्वाश्रया तदा । भूमि स देवदवशा दृष्टयोदाजहार ताम् ॥१५॥
 ता समुद्राय दृष्ट्वाग्ने यज्ञेशो यज्ञपूरुष । द्युस्तुभे दिग्गजो यद्बुद्ध्याप सुपद्मिनीम् ॥१६॥
 त दृष्ट्वा देवदेवेशो विरिचि स मनु स्वराट् । तुष्टाव याग्भिर्देवता दृष्टोद्भूतवसुधरम् ॥१७॥

ब्रह्मोवाच

जित ते पुण्डरीकाक्ष भक्तानामातिनाशन । सर्वोक्तसुराधार सर्वशामफलप्रद ॥१८॥
 इयं च धरणी देव शोभते वसुधा तव । पद्मिनीव सुपश्राढया मतगजकरोद्धता ॥१९॥
 हृदयं ते शरीरं वै शोभते भूमिसगमात् । उद्धताब्जगुडाग्रकरोद्रतनुसन्निभम् ॥२०॥
 नमो नमस्ते देवेश सृष्टिसंहारकारक । दानवानां विनाशाय कृतनानाकृते प्रभो ॥२१॥
 अग्रतश्च नमस्तेऽस्तु पृष्ठतश्च नमो नम । सर्वामराधारभूत बृहद्दाम नमोऽस्तु ते ॥२२॥
 त्वयाऽहं च प्रजासर्गे नियुक्तं शक्तिवृहित । त्वदाज्ञावशतः सगं करोमि विक्रोमि च ॥२३॥
 त्वत्सहायेन देवेश अमराश्च पुरा हरे । सुधा विभजिर सर्वे यथाकालं यथाबलम् ॥२४॥
 इन्द्रखिलोकीसाम्राज्यं लब्धवास्त्वन्निदशत । भुनक्ति लक्ष्मीं बहुला सुरसधप्रभूजित ॥२५॥
 बह्वि पावकता लब्ध्वा जाठरादिविशेदत । देवासुरमनुष्याणां करोत्याप्यायनं तथा ॥२६॥
 धर्मराजोऽयं पितृणामधिप सर्वकर्मदृक् । कर्मणा फलदाताऽसौ त्वन्त्रियोपादधीश्वर ॥२७॥
 नैर्ऋतो रक्षसामीशो यज्ञो विघ्नविनाशन । सर्वेषां प्राणिनां कर्मसाक्षी त्वत्तत्तं प्रजायते ॥२८॥
 वरुणो यादसामीशो लोकपालो जलाधिप । त्वदाज्ञाबलमाश्रित्य लोकपालत्वमागत ॥२९॥
 वायुर्गन्धर्वह सर्वभूतप्राणनकारणम् । जातस्तव निदेशेन लोकपालो जगद्गुरु ॥३०॥

कुपेर किन्नरादीना यक्षाणा जीवनाश्रय । त्वदाज्ञातर्गत सर्वलोक्पेपु च मान्यभू ॥३१॥
ईशान सब्रह्माणामोश्वरासकर प्रभु । जातो लाकेशवद्योऽसौ सबदेवाधिपालक ॥३२॥
नमस्तुभ्य भगवत जगदीशाय कुमह । यस्याद्यभागा सर्वे हि जाता देवा सहस्रश ॥३३॥

नारद उवाच

एव स्तुतो विश्वसृजा भगवानादिपूरुष । लालावलोकमात्रेणाप्यनुग्रहमासृजत ॥३४॥
तत्रैवाभ्यागत दैव्य हिरण्यान् महासुरम् । रुधानमञ्चना भीम गदयाऽनाहयद्वरि ॥३५॥
सद्वत्पकदिग्धागो भगवानादिपूरुष । उद्धृत्य धरणी देवा दष्ट्या लीलयाप्सु ताम् ॥३६॥
निवेद्य लोकनाथेशो जगाम स्यानमात्मन । एतद्भूगवतश्चित्र धरण्युद्धरण परम् ॥३७॥
शृणुयाद्य पुमायश्च पठञ्चरितमुत्तमम् । सबपापविनिर्मुक्तो वैष्णवो गतिमाप्नुयात् ॥३८॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे द्वितीयोऽध्याय ॥३॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारायण उवाच

महो देव प्रतिष्ठाप्य यथास्थाने च नारद । वैकुण्ठलोकमगमद्ब्रह्मोवाच स्वमात्मजम् ॥१॥
स्वायम्भुव महाबाहो पुन तेजस्विना वर । स्थाने महोमये तिष्ठ प्रजा सृज यथोचितम् ॥२॥
देशकालविभागेन यज्ञेश पुरुष यज्ञ । उच्चावचपदार्यश्च यज्ञसाधनकैर्विभो ॥३॥
धर्ममाचर शास्त्रोक्त वर्णाश्रमनिवचनम् । एतन्न क्रमयोगेन प्रजानृद्धिर्भविष्यति ॥४॥
पुशानुत्पाद्य गुणन कीर्त्या कात्यात्मरूपिण । विद्याविनयसपत्ना सदाचारवता वरान् ॥५॥
पयाश्च दत्त्वा गुणवत्पशान्द्रुच समाहित । मन सम्यक्समाधाय प्रधानपुरुषे पर ॥६॥
भक्तिसाधनयोगेन भगवत्परिचयया । गतिमिष्टा सदा वद्या यागिना यमिना भवान् ॥७॥
इत्याश्वास्य ननु पुत्र पद्मयोनि प्रजापति । प्रजानर्गे नियम्याम् स्वधाम प्रत्यपद्यत ॥८॥
प्रजा सृजत पुत्रेति पितुराज्ञा समादधत् । स्वायम्भुव प्रजामर्गमस्तरोत्पत्तिरोपति ॥९॥
प्रियव्रतस्तानपादो मनुपुत्रो महौजसो । कथास्तिस्र प्रभूताश्च नामानामानि मे शृणु ॥१०॥
आकूति प्रथमा कथा द्वितीया देवहूतिना । तृतीया च प्रभूतिर्हि विरपाता लक्षपावना ॥११॥
आकूति रुचय प्रादात्कर्दमाय च मध्यमाम । दन्तायादात्प्रभूति च याज्ञा ओरुदमा प्रजा ॥१२॥
रुचे प्रजने भगमायनो नामादिनृग्य । आनूया देवहूत्या च कपिजोऽसौ च कर्दमात् ॥१३॥
सारयाचार्य सर्वलावे विन्यात कपिला विभु । दन्ता प्रभू या कथाश्च उद्धृता जगिरे प्रजा ॥१४॥
यासा सतानमभूता दवनियडनराश्य । प्रभूता लक्षविरपाता सर्वे मर्गपवनका ॥१५॥

यज्ञश्च भगवान्स्वायभुवमन्वतरे विभु । मन ररक्ष रसोम्यो याम्यैर्देवगणैर्वृत ॥१६॥
 कपिलोऽपि महायोगी भगवान्स्वाश्रमे स्थित । देवहूत्यै पर ज्ञान सर्वाविद्यानिवर्तकम् ॥१७॥
 सविशेष ध्यानयोगमध्यात्मज्ञाननिश्चयम् । वापिल शास्त्रमाख्यात सर्वाज्ञानविनाशनम् ॥१८॥
 उपदिश्य महायोगी समयो पुलहाश्रमम् । अद्यापि वर्तते देव सास्याचार्यो महायशा ॥१९॥
 यन्नामस्मरणेनापि सारययोगश्च सिद्धयति । न वदे कपिल योगाचार्य सर्ववरप्रदम् ॥२०॥
 एवमुक्त मनो कन्यावक्षवर्णनमुत्तमम् । पठता शृण्वता चापि सर्वपापविनाशनम् ॥२१॥
 अत पर प्रवक्ष्यामि मनुपुत्रान्वय दुभम् । यदाकर्णनमात्रेण पर पदमवाप्नुयात् ॥२२॥
 द्वीपवर्षसमुद्रादिष्ववस्था यत्सुतै कृता । व्यवहारप्रसिद्धयर्थं सर्वभूतसुखाप्तये ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे भुवनकोशे तृतीयोऽध्याय ॥ ५ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारायण उवाच

मनो स्वायभुवस्यासीज्येष्ठ पुन प्रियव्रत । पितु सेवापरो नित्य सत्यधर्मपरायण ॥१॥
 प्रजापतेर्दुहितर सुख्या विश्वकर्मण । बहिष्मती चोपयेने समाना शीलकर्मणि ॥२॥
 सस्या पुत्रान्दशगुणैरन्विताग्भावितात्मन । जनयामास कन्या चोर्जस्वती च यवीयसीम् ॥३॥
 आग्नीध्रश्चेष्मजिह्वश्च यज्ञवाहुस्तृतीयक । महावीरश्चतुर्थस्तु पञ्चमो ह्वमशुनक ॥४॥
 घृतपृष्ठश्च सवनो मेधातिथिरथाष्टम । वीतिहोत्र कविश्चेति दशते वल्लिनामका ॥५॥
 एतेषा दशपुत्राणां त्रयोऽप्यासन्विरागिण । कविश्च सवनश्चैव महावीर इति त्रय ॥६॥
 आत्मविद्यापरिष्णाता सर्वे ते ह्यूर्ध्वरेतस । आश्रमे परहसास्ये नि स्पृहा ह्यभवन्मुदा ॥७॥
 अपरस्या च जायाया त्रय पुत्राश्च जज्ञिरे । उत्तमस्तामसश्चैव रैवतश्चेति विधृता ॥८॥
 भवतराक्षिपतय एते पुत्रा महौजसः । प्रियव्रत स राजेश्रो बुभुजे जगतीमिमाम् ॥९॥
 एकादशार्बुदाब्दानामव्याहृतवलेन्द्रिय । यदा सूर्यं पृथिव्याश्च विभागे प्रथमेऽनपत् ॥१०॥
 भागे द्वितीये तत्रासीदयवारोदय किल । एव व्यतिकर राजा विलोक्य मनसा चिरम् ॥११॥
 प्रशासति मयि भूम्यां च तम प्रादुर्भवेत्कथम् । एव निवारयिष्यामि भूमौ योगबलेन च ॥१२॥
 एय व्यवसितो राजा पुत्र स्वायभुवस्य सः । रथेनादित्यवर्णेन सप्तशृत्त्व प्रकाशयन् ॥१३॥
 सस्यापि गच्छतो रानो भूमौ यद्रथनेमय । पतितास्ते रमुद्रास्या नजिर लोऽहेतव ॥१४॥
 जाता प्रदशास्त सप्त द्वीपा भूमौ विभागः । रथनेमिसमुत्थास्त परितः सप्त सिधव ॥१५॥
 यत आरस्तत सप्तभुवो द्वीपा हि ते स्मृता । जनुद्वीप पृथाद्वीप शात्मलोद्वीपसप्त ॥१६॥

कुसाद्वीप कौचद्वीप शाकद्वीपश्च पुष्करः । तेषां च परिमाणं तु द्विगुणं चोत्तरोत्तरम् ॥१७॥
 समतलश्चोपवल्तुत वह्निर्भागव्रमेण च । क्षारोदक्षुरसोदौ च सुरोदश्च घृतोदकः ॥१८॥
 क्षीरोदोदधिमण्डोदः शुद्धोदश्चेति ते स्मृताः । समंते प्रतिविख्याताः पृथिव्या सिधवस्तदा ॥१९॥
 प्रथमो जम्बुद्वीपाख्यो यः क्षारोदेन वेष्टितः । तत्पतिं विदधे राजा पुत्रमाग्नीध्रसङ्गतम् ॥२०॥
 प्लक्षद्वीपे द्वितीयेऽस्मिन्द्वीपेक्षुरससप्लुने । जातस्तदधिष प्रयव्रत इक्ष्मादिजिह्वकः ॥२१॥
 शास्मलोद्वीपे एतस्मिन्सुरोदधिपरिप्लुते । यज्ञबाहु तदधिष करोतिस्म प्रयव्रतः ॥२२॥
 कुशद्वीपेऽतिरम्ये च घृतोदेनोत्खेष्टिते । हिरण्यरेता राजाऽभूरिप्रयव्रततनूजनिः ॥२३॥
 कौचद्वीपे पचमे तु क्षीरोदपरिसप्लुते । प्रयव्रतो घृतपृष्ठं पतिरासोन्महाबलः ॥२४॥
 शाकद्वीपे चास्तरे दधिमण्डोदसकुले । मेधातिथिरभूद्राजा प्रियव्रतसुतो वरः ॥२५॥
 पुष्करद्वीपके द्वादशोदकसिधुसमाबुले । धीतिहोत्रो बभूवासौ राजा जनकसमतः ॥२६॥
 कन्यामूर्जस्वतीनाम्नी ददाबुधानसे विभुः । आसीत्तस्या देवयानी कन्या काव्यस्य विश्रुता ॥२७॥
 एवं विभज्य पुनर्म्य सप्तद्वीपान्प्रयव्रतः । विवेकवशागो भूत्वा योगमार्गाश्रितोऽभवत् ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे भुवनकोशे चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे ऋणु विस्तारं द्वीपवर्षविभेदन । भूमण्डलस्य सर्वस्य यथा देवप्रवृत्तिनम् ॥१॥
 समासारसप्रवक्ष्यामि नालं विस्तरतं क्वचित् । जम्बुद्वीपं प्रथमतः प्रमाणे लक्षणयोजनं ॥२॥
 विद्यालो बर्तुलाकारो यथाऽञ्जस्य च कर्णिका । नववर्षाणि यस्मिंश्च नवसाहस्रयोजनं ॥३॥
 आयामौ, परिसरस्यानि गिरिभिः, परितः क्षितौ । अष्टभिर्दीर्घरूपैश्च सुविभक्तानि सर्वतः ॥४॥
 पशुर्धत्स्यति ज्ञेये द्वे वर्षे दक्षिणोत्तरे । दीर्घाणि तत्र चत्वारि चतुरस्रमिलावृतम् ॥५॥
 इलावृतं मध्यवर्षं यथास्या सुप्रतिष्ठितं । सौवर्ण्यं गिरिराजोऽयं लक्षणयोजनमुच्छ्रितः ॥६॥
 कर्णिकास्य एवायं भूगोलकमलस्य च । मूर्ध्नि द्वात्रिंशत्सहस्रयोजनं विस्तृतस्त्वयम् ॥७॥
 मूले षोडशासाहस्रस्तावनाऽन्तर्गतं क्षितौ । इलावृतस्योत्तरतो नोल द्येवश्च ऋतुवान् ॥८॥
 ययो वं गिरस्य प्रोक्ता मर्यादावधयस्त्रिषु । रम्यवास्त्ये तथा वर्षे द्वितीये च हिरण्यमे ॥९॥
 वृषवर्षे तृतीये तु मर्यादा व्यजयति तः । प्रागायता उभयतः क्षारादानधयन्त्या ॥१०॥
 द्विसहस्रपुत्रवरास्तथा एवं च त्रयान् । पूर्वत्यूर्वचोत्तरस्यां दत्ताद्यादधिवांशतः ॥११॥
 दैर्घ्यं एव ह्रस्वन्तीमे नानानदमदीयुता । इलावृतादक्षिणतो निपथो हेमकूटवः ॥१२॥

सनत्याना च लोकाना देवनागपिरक्षसाम । पूजनीयपदा मान्या सर्वभूतदयाकरो ॥६॥
 पावनी पापिना रोगनाशिनी स्मरतामपि । कीर्तिता विघ्नसहर्षो माननीया दिवौवसाम ॥७॥
 कौकिलाक्षी कामकला करुणा कामपूजिता । कठोरविग्रहा घाया नाकिमान्या गभस्तिनी ॥८॥
 एभिर्नामपदै काम जपनीया सदा नृणाम । जम्बूनदीराघसौर्या भृत्तिवा तीरवर्तिनी ॥९॥
 जभूरसेनानुविद्धयमाना वाय्वर्कयोगत । विद्याधरामरखीणा भूषण द्विविध महत् ॥१०॥
 जवूनदसुवर्णं च प्रोक्त देवविनिर्मितम् । यत्सुवर्णं च विबुधा योपिङ्गि कामुका सदा ॥११॥
 मुकुट कटिसून च केयूरादीन्प्रकुर्वते । महाकदम्ब सप्रोक्त सुपाश्वगिरिसंस्थित ॥१२॥
 तस्य कौटरदेशेभ्य पच धाराश्च या स्मृता । सुपाश्वगिरिर्मूर्च्छाह पतत्येता भुव गता ॥१३॥
 मधुधारा पच तास्तु पश्चिमेलावृत प्लुता । याश्चोपभुज्यमानाना देवाना मुखग धभूत् ॥१४॥
 वायु सम ततोऽगच्छच्छतयोजनवासन । धारेश्वरी महादेवी भक्ताना कार्यकारिणी ॥१५॥
 देवपूज्या महोत्साहा कालरूपा महानना । वसते कर्मफलदा कातारग्रहणेश्वरी ॥१६॥
 करालदेहा कालाग्री कामकोटिप्रवर्तिनी । इत्येतेर्नामनि पूज्या देवी सर्वसुरेश्वरी ॥१७॥
 एव कुमुदस्तो यो नाम्ना शतवली वट । तत्स्कन्धेभ्योऽधोमुखाश्च नदा कुमुदमूर्धत ॥१८॥
 पयोदधिमधुधृतगुडानाद्यवरादिभि । शय्यासनाद्याभरणं सर्वं कामदुघाश्च ते ॥१९॥
 उत्तरेणैलावृत ते प्लावयति समतत । भीनाम्नी तत्स्थले देवी देवामुरनिपेयिता ॥२०॥
 नीलावरा रौद्रमुखी नीलालकयुता च सा । नाकिना देवसधाना फल्दा वरदा च सा ॥२१॥
 धतिमायाऽतिपूज्या च भक्तमातृगगामिनी । मदनीमादिनी मानप्रिया मानप्रियानरा ॥२२॥
 भारवेगधरा भारपूजिता भारमादिनी । मयूरवरसाभाढपा शिखिवाहनगर्भभू ॥२३॥
 एभिर्नामपदैर्दद्या देवी सा भीनलाचना । जपता स्मरता मनदात्री चेश्वरसगिनी ॥२४॥
 तेषा नदाना पानीयपानानुगतचनसाम् । प्रजाना न कदाचित्स्याद्ग्रीपल्लिनलक्षणम् ॥२५॥
 बलमन्वेदादिदीर्गन्ध्य जरामयमृतिभ्रमा । शीतोष्णवातवैवर्ण्यमुखोपप्लवसचया ॥२६॥
 नापदश्चैव जायत यावज्जीव सुख भवत । नैरतयैष तत्स्याद्वै सुख निरतिशायकम् ॥२७॥
 सन ऊर्ध्वं प्रवक्ष्यामि सनिवेश च तद्गिर । सुवर्णमयनाम्ना वै सुमेरो पर्वता पृथक् ॥२८॥
 गिरयो यिंशतिपरा कर्णिकाया इव ते । केयरीभूय सर्वेऽपि मेरोर्मूर्ध्विभागवे ॥२९॥
 परितश्चोपवृत्तास्ते तेषा नामानि शृण्वत । कुरङ्ग कुरगश्च कुरुभोऽथो विनक्त ॥३०॥
 त्रिधूट शिशिरश्चैव पनगो रुचकस्तथा । निपघश्च शिनीयाम कपिल दत्त एव च ॥३१॥
 वैदूर्यचाग्धिरश्चैव ह्यो वृषभ एव च । नाग कालजरश्चैव नारदश्चेति विगति ॥३२॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

गिरि मेरु तु पूर्वेण द्वौ चाष्टादशयोजनै । सहस्रं रायतो चोदग्निं सहस्रं , पूयूचको ॥१॥
 जठरो देवकूटश्च तावेतो गिरिवर्यको । मेरो पश्चिमतोऽद्री द्वौ पवमानस्तथापर ॥२॥
 पारियात्रश्च तो तावद्विस्थातो तुङ्गविस्तरौ । मेरोर्दग्निपत रयातो कैलासकरवीरको ॥३॥
 प्रागायतो पूषवृत्तौ महापर्वतराजको । एव चोत्तरतो मेरोस्त्रिभृगमकरी गिरी ॥४॥
 एतैश्चाद्रिवरैरष्टसहस्रैः परिवृतो गिरि । सुमेरु काचनगिरि परिभ्राजत्रविर्मया ॥५॥
 मेरोर्मूर्धनि धातुहि पुरी पकजजमन । मध्यतश्चोपकनुप्तेय दशसाहस्रयोजनै ॥६॥
 समानचतुरस्त्रा च शातर्कोभमयो पुरीम् । वर्णयति महात्मान परावरविदो बुधा ॥७॥
 ता पुरीमनुलोकानामष्टानामाशिषा परा । पुर्यं प्रख्यातसौवर्णरूपास्ताश्च यथादिशम् ॥८॥
 यथा रूप सार्धनेत्रसहस्रप्रमिता कृता । मेरोर्नव पुराणि स्युर्मनोवत्यमरावती ॥९॥
 तेजोवती सयमनी तथा कृष्णागनाऽपरा । श्रद्धावती गधवती तथा चान्या महोदया ॥१०॥
 यशोवती च ब्रह्मेद्रवह्मघादीना यथाक्रमम् । तत्रैव यस्मैलिंगस्य विष्णोर्भगवतो विभो ॥११॥
 धामपादागुणलनिभिन्नस्य च नारद । अदोर्ध्वभागरध्रस्य मध्यात्सविशती दिव ॥१२॥
 मूर्धन्यवततारेय गगा सविशती विभो । लोकानामपिलाना च पापहारिजलाबुला ॥१३॥
 इय च सागाद्भगवत्पदी लोकेषु विभ्रुता । कात्रेन महता सा तु युगसाहस्रेण तु ॥१४॥
 दिवो मूर्धनिमागस्य देवो देवनदीधरी । यतद्रिष्णुपद नाम स्नानं ब्रूलोकयविधृतम् ॥१५॥
 औत्तानपादिसत्रास्त ध्रुव परमपावन । भगवत्पादयुगल पद्मकोपरजो दधत् ॥१६॥
 अद्याप्यास्ते स राजपि पदवीमचला श्रित । तत्र सप्तपयस्तस्य प्रभावजा महानया ॥१७॥
 प्रदग्निं प्रव्रमति सर्वलोकहितक्षय । आत्यतिकीं सिद्धिरिय तपता सिद्धिदायिनी ॥१८॥
 आद्रिपते च शिरसा जटाजूटोपितन च । तता विष्णुपदाद्देवो नैरसाहस्रकोटिभि ॥१९॥
 विमानैरागुणैः स्वयानऽन्तरतो च सा । चन्द्रमण्यमाप्लाव्य पतती ब्रह्मसद्यनि ॥२०॥
 चतुर्पां निदमाणा सा ब्रह्मलोच च नारद । चतुर्भिर्गामिर्देवो चतुर्दिशमभियुता ॥२१॥
 सीता च नदीना च पनिमेवान्वस्यत । सीता चालकाशा च चतुर्भेदि नामभि ॥२२॥
 सीता च ब्रह्मसदनान्जितरश्म्य समामृताम् । वसुधामभियान्ना च प्रत्यवती च स्वर्गदी ॥२३॥
 गधमादामूर्ध्नाहं पतिता पापहारिणी । अन्तरण तु भद्राश्वदप्यं प्राच्या गमागता ॥२४॥
 दारोदपि गता सा तु पुनश्च दवगुर्विजा । ततो मात्ययत शृंगाद्विजोया परिगता ॥२५॥

ततो वेगवती भूत्वा केतुमालं समागता । चक्षुर्नाम्नी देववती प्रतीच्या दिश्युपागता ॥२६॥
 सरिता पतिमाविष्टा सा गङ्गा देववन्दिता । ततस्तृतीया धारा तु नाम्ना ख्याता च नारद ॥२७॥
 पुण्या चालकनदा वै दक्षिणेनाब्जभूपदात् । वनानि गिरिवृटानि समतिव्रम्य चागता ॥२८॥
 हेमकूट गिरिवर प्राप्ताऽतोपीह निर्गता । अतिवेगवती भूत्वा भारत चागता परा ॥२९॥
 दक्षिणा जलधि प्राप्ता तृतीया सा सरिद्धरा । यस्या स्नानाय सरता मनुजाना पदे पदे ॥३०॥
 राजसूयाश्वमेधादिकल तु न हि दुर्लभम् । ततश्चतुर्थी धारा तु शृगवत्पर्वतात्पुन ॥३१॥
 भद्रामिषा सप्तवती कुरुन्त्यन्तर्प्य चोत्तरान् । समुद्र समनुप्राप्ता गङ्गा नैलोक्यमावनी ॥३२॥
 अन्ये नदाश्च नद्यश्च वर्षे वर्षेऽपि सति हि । बहुशो मेरुमदारप्रसूताश्चैव नारद ॥३३॥
 तत्रापि भारत वर्षं कर्मक्षेत्रमुच्यते हि । अन्यानि चाष्टवर्षाणि भोमस्वर्गप्रदानि च ॥३४॥
 स्वर्गिणा पुण्यशेषस्य भोगस्यानानि नारद । पुरुषाणा चापुतापुर्वज्जाणा देवसतिभा ॥३५॥
 पुरुषा नागसाहस्रैर्दशभिः परिकल्पिता । महासीरस्तसतुष्टा कलत्राढ्या सुखान्विता ॥३६॥
 एकवर्षेणैके चायुष्यासगर्भा स्त्रियोऽपि हि । त्रेतायुगसम कालो वर्तते सर्वदैव हि ॥३७॥ ।
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥३८॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

तेषु वर्षेषु देवेशा पूर्वोक्तं स्तवने सदा । पूजयति महादेवी जपध्यानसमाधिभिः ॥१॥
 सर्वतुङ्गसुमध्रेणीशोभिता वनराज्य । फलाना पल्लवाना च यत्र शोभा निरन्तरम् ॥२॥
 तेषु काननवर्षेषु वर्षपर्वतसानुषु । गिरिद्रोणीषु सर्वापु निर्मलोदकराशिषु ॥३॥
 विष्वक्चोत्पलमालासु ह्रस्वसारसञ्चयै । विमिश्रितेषु तेप्येव पद्मिभिः कूजितेषु च ॥४॥
 जलश्रीङ्गादिभिश्चित्रविनोदैः क्रीडयन्ति च । मुदयो ललितभ्रूणा विलासायतनेषु च ॥५॥
 तत्रत्या त्रिहरत्यत्र स्वैर युवतिभिः सह । नवस्वपि च वर्षेषु भगवानादिपूरुष ॥६॥
 'नारायणाख्यो लाङ्कानामनुग्रहरणकन्द' । देवीमाराधयन्नास्त ॥ च सर्वैश्च पूज्यते ॥
 आत्मभ्यूहेनज्ययाऽऽसी सन्निषत्ते समाहित ॥७॥
 इत्यवृते तु भगवान्प्रजानिसमुद्भव । एक एव नवो देवो नित्य वसति सागन ॥८॥
 सत्येने नापर वदितप्रवश वितनोति च । भवाया साततस्तत्र पुमान्को भवति स्पृष्टम् ॥९॥
 भवानीनायकं स्त्रीपामसर्वैर्गणैरादिभिः । सक्षयमानो दशशो दश सरपण भजन् ॥१०॥
 आत्मना ध्यानयोगेन सर्वभूतहिनेच्छया । ता तामसी तुरीया च मूर्ति प्रकृतिमात्मन ॥११॥
 उपपावते चैरात्मनसा भगवानज ।

श्रीभगवानुवाच

ॐ नमो भगवते, महापुरुषाय सर्वगुणसंख्यानायानन्तायाव्यक्ताय नम इति ॥१२॥

भजे भजन्यारणपादपंकज भगस्य कृत्स्नस्य परं परायणम् ।

भक्तेष्वलं भावितभूतभावनं भवापहं त्वा भवभावमोक्षरम् ॥१३॥

न यस्य मायागुणकर्मवृत्तिभिर्निरीक्षितो ह्यण्वपि दृष्टिरज्यते ।

इदो यथा नो जितमन्युरहंसा कस्तं न मन्येत जिगीषुरात्मनः ॥१४॥

असद्दूषो यः प्रतिभाति मायया क्षीवेव मध्वासवताम्रलोचनः ।

न नागवध्नोऽर्हण ईश्वरे ह्रिया यत्पादयोः स्पर्शनवर्षितेन्द्रियाः ॥१५॥

यमाहरस्य स्थितिजन्मसंयमं त्रिभिर्विहीनं यमनंतमूपयः ।

न वेद सिद्धार्यमिव क्वचित्स्थितं भूमण्डलं मूर्धसहस्रधामसु ॥१६॥

यस्याद्य आसीद्गुणविग्रहो महाग्विज्ञानधिष्ण्यो भगवानजः किल ।

यत्संवृतोऽहं त्रिवृता स्वतेजसा वैवारिकं तामसमैन्द्रियं सृजे ॥१७॥

एते वयं यस्य वशे महात्मनः स्थिताः शत्रुन्ता इव सूत्रयंत्रिताः ।

महानहवंकृततामनेन्द्रियाः सृजाम सर्वे यदनुग्रहादिदम् ॥१८॥

यन्निर्मिता कर्ह्यपि कर्मपर्वणी मायां जनोऽयं गुरुसर्गमोहितः ।

न वेद निस्तारणयोगमअसा तस्मै नमस्ते विलयोदयात्मने ॥१९॥

नारायण उवाच

एवं स भगवानुद्रो देवं संवर्षणं प्रभुम् । इलामृतमुपासीत देवीगणसमाहितः ॥२०॥

सर्वं धर्मपुत्रोऽसौ नाम्ना भद्रश्रवा इति । तत्कुलस्यापि पतयः पुरपा भद्रसेवकाः ॥२१॥

भद्राक्षयं ता मूर्तिं वासुदेवस्य विधुताम् । हयमूर्तिभिदा ता तु हयप्रोवपदाङ्किताम् ॥२२॥

परमेण समाध्यन्यशरत्वेण नियन्त्रिताम् । एवमेव च ता मूर्तिं गुणं उपयाति च ॥२३॥

भद्रश्रवस ऊचुः

ॐ नमो भगवते धर्मायात्मविजोपनाय नम इति ।

अहो त्रिचिं भगवद्विषेष्टं घ्नतं जनोऽयं हि मित्रं पश्यति ।

ध्यायन्न तद्यहि विवर्मं मेविनु निर्हृत्य पुत्रं पितरं जिगीषिषुः ॥२४॥

यदन्ति विदयं वरयः स्म नभर पश्यति नाध्यात्मविदो विपदिगताः ।

तथापि मुह्यन्ति तवाज मायया सुविस्मिं कृत्यमजं नतोऽस्मि तम् ॥२५॥

विधाङ्गवम्याननिरोपकर्म ते ह्यङ्गुर्गोऽहृतमप्यपावृषः ।

युक्त न चित्र त्वयि कार्यकारणे सर्वात्मनि व्यतिरिक्ते च वस्तुतः ॥२६॥

वेदान्युगान्त तमसा तिरस्कृतानसातलाद्यो नृत्तुरगविग्रह ।

प्रत्यादद वै क्वयेऽभियाचते तस्मै नमस्ते वितथहिताय ते ॥२७॥

एवं स्तुवति देवश ह्यसीपं हरिं च ते । भद्रश्च वसनामानो वर्णयति च तदगुणान् ॥२८॥

एषा चरितमेतद्धि य पठच्छाश्रयस्व य । पापक्वचुकमुत्सृज्य देवालोके ब्रजेच्च स ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हरिवर्षे च भगवान्हरि पापनाशन । वर्तते योगयुक्तात्मा भक्तानुग्रहकारकः ॥१॥

तस्य तद्व्यति रूप महाभागवतोऽमुर । पश्यन्भक्तिसमायुक्तं स्तोति तदगुणतत्त्ववित् ॥२॥

प्रह्लाद उवाच

ॐ नमो भगवते नरसिंहाय नमस्तेजसे आविराविर्भव वज्रदट्ट कर्माशयान्

रघय रघय तमो प्रस प्रस ॐ स्वाहा । अभय ममात्मनि भूयिष्ठा ॥ ॐ श्रीम् ॥

स्वस्त्यस्तु विश्वस्य खल प्रसीदता ध्यायतु भूतानि शिव मियो धिया ।

मनश्च भद्रं भजतादधोऽन्जे आवश्यकता नो मतिररप्यहेतुकी ॥३॥

मागारदारात्मजवित्तवन्धुषु सगौ यदि स्याद्भगवत्प्रियेषु न ।

य प्राणवृत्त्या परितुष्ट आत्मवान्सिद्धयत्यदूरान तथद्रियप्रिय ॥४॥

मत्सगलब्ध निजवीर्यवैभव तीर्थं गृह सस्पृशता हि मानसम् ।

हृत्पजोऽत ध्रुतिनिर्गतोऽद्भज को वै न सेवेत मुकुदविक्रमम् ॥५॥

यस्मास्ति भक्तिर्भगवत्यकिञ्चना सर्वैर्गुणैस्तत्र समासत सुरा ।

हरावभक्तस्य कुतो महदगुणा मनोरथेनासति धावतो बहि ॥६॥

हरिर्हि साक्षाद्भगवान्छरीरिणामात्मा क्षयाणामिव तोयमोक्षितम् ।

हित्वा महास्त यदि सज्जन गृह तत्र महत्त्व वयसा दपतीनाम् ॥७॥

तस्माद्रजोरागविषादमयुमानस्पृहामयदेयाधिभूतम् ।

हित्वा गृह समृतिचक्रवात् नृसिंहपाद भजता कुतो भयम् ॥८॥

एवं दैत्यपति सोऽपि भवयाऽनुदिनमौढने । नृहरि पापमातगहरि हृत्पयाचिनम् ॥९॥

केतुमाते च वर्षे हि भगवास्मरस्वपव् । आस्ते तदर्पनायाना पूजनीयश्च सर्वदा ॥१०॥

एतेनोपासते स्तोत्रजालेन च रमाब्धिजा । तद्वर्णनाया सततं महता मानदायिका ॥११॥

रामोवाच

ॐ ह्रा ह्रीं हूं ॐ नमो भगवते हृषीकेशाय सर्वगुणविशेषैर्विलक्षितारत्नने आकूतीनां
चित्तीनां चेतसा विशेषाणा चाधिपतये षोडशकलाय छंदोमयाक्षमयायामृतमयाय सर्वमयाय
महेश्वे ओजसे बलाय काताय नमस्ते उभयत्र भूयात् ॥

स्त्रियो व्रतंस्त्वा हृषिकेश्वरं स्वतो ह्याराध्य लोके पतिमाशासतेऽन्यम् ।

तासां न ते वै परिपात्यपत्यं प्रियं घनायूषि यतोऽस्वतंत्रा ॥१२॥

स वै पति स्यादङ्गुतोभयः स्वतः समंततः पाति भयातुरं जनम् ।

स एक एवेतरया मिथो भयं नैवात्मलाभादपि मयते परम् ॥१३॥

या तस्य ते पादसरोरुहार्हणं न कामयेत्साऽखिलकामलपटा ।

तदेव रासीप्सितमीप्सितोऽचिता यद्भूग्नयाञ्च न भगवन्नतप्यते ॥१४॥

मत्प्राप्तयेऽजेनामुरामुरादयस्तप्यन्त उग्रं तप ऐन्द्रिये धियः ।

मृते भवत्पादपरामणात् मा विदत्यहस्वद्भुदया यतोऽजित ॥१५॥

स त्वं ममाप्यच्युत क्षीणि वदितं करायुजं यत्त्वदधायि सात्वताम् ।

विभवि मां हृदमवरेण्य मायया च ईश्वरस्येहितमूहितुं विभुः ॥१६॥

एवं कामं स्तुधंर्येव लोचबंधुस्वरूपिणम् । प्रजापतिमुरा वर्षनाया कामस्य सिद्धये ॥१७॥

रम्यये नाम धर्मे च भूनि भगवत पराम् । मात्स्या देवागुरवंशा मनुः स्तोति निरंतरम् ॥१८॥

मनुरुवाच

ॐ नमो मुख्यतमाय नम सत्त्वाम प्राणायोजने बलाय महामत्सयाय नम ॥

अतर्हीष्टासिखल्लोचपालीरदुष्टरूपो विघ्नस्फुरन्मनः ।

स ईश्वरत्वं य इदं वने नयन्नाम्ना यथा दाहमयी नरः स्त्रियम् ॥१९॥

यं लोचपालां विल मगरज्वरा ह्रिया यन्मोऽपि पुषप् सवेत्य च ।

पातुं न दीर्घास्त्रिपदश्चतुर्गद शरीरगुणं म्यानुवदन्न दूषये ॥२०॥

भवान् मुक्तांशुः कर्मिमांति शोभोमिमामोऽपिबोऽपि निधिम् ।

यदा गृह्यन्म तेऽत्र ओजसा तस्मै जगत्प्राणनाम्नो नमः ॥२१॥

एवं स्तोति च देवेन मनुः पादिवनस्य । मन्मदावनारं देवेन मन्मदच्छेदकारणम् ॥२२॥

प्यानयोगेन देवस्य त्रिपुत्राणैश्चमयः । आम्नो परिचरन्ममया महाभागवतोत्तमः ॥२३॥

इति श्रीदेवीभागवते अष्टमस्कन्धे भुवनकोशपर्वणे नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हिरण्मये नाम वर्ये भगवान्कूर्मरूपधृक् । आस्ते योगपति सोऽयमर्यम्णा पूज्य ईड्यते ॥१॥

अर्यमोवाच

ॐ नमो भगवते अकूपाराय सर्वसत्त्वगुणविशेषणाय नोपलक्षितस्यानाय नमो
वर्ष्मणे नमो धूमने नमोऽवस्यानाय नमस्ते ॥

यद्रूपमेतन्नजमाययापिनमर्यस्वरूपं बहुरूपरूपितम् ॥
सख्या न यस्यास्त्यययोपलभनात्तस्मै नमस्तेऽप्यपदेशरूपिणे ॥ २ ॥

जरायुज स्वेदजमण्डजोद्भिद चराचर देवर्षिपितृभूतमैन्द्रियम् ।
द्यौः ख क्षिति दौलसरित्समुद्र द्वीपग्रहज्ञेयभिधेम एक ॥ ३ ॥

यस्मिन्नसख्येयविशेषनामरुपाकृती कविभिः कल्पितेयम् ।
सख्या यया तत्त्वदृशाऽपनीयते तस्मै नमः साख्यनिदर्शनाय ते ॥ ४ ॥

एव स्तुवति देवेशमर्यमा सह वर्यपै । भोयने चापि भजते सर्वभूतभव प्रभुम् ॥५॥
तपोत्तरेषु कुरुषु भगवान्यज्ञपूरुष । आदिबाराहरूपोऽसौ धरण्या पूज्यते सदा ॥६॥
मनूज्य विधिवद्देव तद्भक्त्याऽऽर्द्रार्द्रहृत्कजा । भूमि स्तोति हरिं यज्ञबाराह दैत्यमर्दनम् ॥७॥

भूरुवाच

ॐ नमो भगवते मन्त्रतत्त्वलिङ्गाय यज्ञऋतवे महाध्वरावयवाय
महावराहाय नमः कर्मगुक्ताय त्रियुगाय नमस्ते ॥८॥
यस्य स्वरूपं ऋषयो विपश्चितो गुणपु दारुष्विव जातवेदसम् ।
मम्यति मय्या मनसा दिदृग्बो गूढ क्रियार्थैर्नम ईरितात्मने ॥९॥
द्रव्यक्रिया हेत्वयनेशहर्नुभिर्मर्यामागुर्भस्तुमिरोगितात्मने ।
अत्रोशयांगातिशयात्मबुद्धिभिनिरस्तमायाहृतये नमोऽस्तु ते ॥१०॥
शरोति विश्वस्थितिसदमादय यस्यञ्चित नम्यन्तुमिगितुमुं ।
मामा ययाऽयो भमते तशत्रय घातो नमस्ते गुणकर्मसागिणे ॥११॥
प्रमम्य दैव्य प्रतिवाक्य मूषे यो मां रसाया जगदादिमूकर ।
शृत्वाऽप्रदष्टु निरगादुदन्वत क्रोडप्रिवेभ प्राज्ञाऽस्मि त विभुम् ॥१२॥

किंपुरुषे वर्षेऽस्मिन्भगवत दाशरथि च सर्वेशम् । सीताराम देव श्रीहनुमानादिपूरुष स्तोति ॥१३॥

हनुमानुवाच

ॐ नमो भगवते उत्तमश्रोत्राय नम इति । आर्यलक्षणशीलव्रताय नम
उपशिक्षितात्मन उपासितलाकाय नम । साधुवादनिरूपणाय नमो ब्रह्मण्यदवाय महापुरपाय
महाभागाय नम इति ॥

यत्तद्विशुद्धानुभवात्ममेव स्वतजसा ध्वस्तगुणव्यवस्थम् ।
प्रत्यक् प्रशात सुधियोपलभन ह्यनामरूप निरह प्रपद्ये ॥१४॥
मर्त्यावतारस्त्विह मर्त्यशिखण रम्भोवधायैव न केवल विभो ।
ब्रुतोऽन्यथा स्याद्रमत स्व आत्मन सीतावृतानि व्यसनानोश्वरस्य ॥१५॥
न वै स आत्मात्मवता मुहूर्तम सत्तल्लिङ्गेकया भगवान्वासुदेव ।
न स्त्रीकृतं कदमलमनुवीत न लक्ष्मण चापि बिहातुमहनि ॥१६॥
न जन्म नून महता न मौभग न बाध न बुद्धिर्नादृतिस्तोषहतु ।
तीर्यद्विसृष्टानपि नो वनोवसश्चकार सख्ये वत लक्ष्मणाग्रज ॥१७॥
सुरोऽसुरो बाध्यषवा नरोऽजर सर्वात्मना य सुवृत्तमनुत्तमम् ।
भजेत राम मनुजावृति हरि य उत्तराननयत्कोशलादिवम् ॥१८॥

नारायण उवाच

एव किंपुरुषे वर्षे सत्यसय दृढव्रतम् । राम राजीवपत्राक्ष हनुमानानरोत्तम ॥१९॥
स्तोति गायति भक्त्या च सपूजयति सर्वश । य एतच्छृणुयाच्चित्र रामचन्द्रकथामम् ॥
सर्वपापविगुदात्मा याति रामसलोचताम् ॥२०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे दशमोऽध्याय ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भारताख्ये च वर्षेऽस्मिन्मादितापुण्य । निष्ठामि भवता रथे स्तवन श्रियःऽनिगम् ॥१॥

नारद उवाच

ॐ नमो भगवते उपासनीययोगीश्वरात्मनाय नमो विद्याविताय चरित्रप्रभाय
परमाराधनाय । परमहंसपरमपुरुष आत्मगामादिनये नमो नम इति ।

कर्ताऽस्य सर्गादिषु यो न बद्धचते न हन्यते देहगतोऽपि दैहिकैः ।
 द्रष्टुर्न दृश्यस्य गुणावदूष्यते तस्मै नमोऽस्तविबिक्तसाक्षिणे ॥२॥
 इदं हि योगेश्वरयोगनैपुणं हिरण्यगर्भो भगवाञ्जगाद यत् ।
 यदंतकाले त्वयि निर्गुणे मनो भक्त्या दधीतोऽजितदुष्कलेवरः ॥३॥
 ययैहिकामुष्मिककामलपट सुतेषु दारेषु घनेषु वितयन् ।
 शक्रेति विद्वान्कुलेवरात्ययाद्यस्तस्य यत्न श्रम एव केवलम् ॥४॥
 तप्तः प्रभो त्वं कुलेवरार्पिता त्व माययाऽहंममतामघोस्रज ।
 मिद्याम येनाशु वयं सुदुर्मदा विघेहि योग त्वयि न. स्वभावजम् ॥५॥

एवं स्तौति सदा देवं नारायणमनामयम् । नारदो मुनिशार्दूलः प्रजाताखिलसारदृक् ॥६॥
 अस्मिन्वै भारते वर्षे सरिच्छैलास्तु सति हि । तान्प्रवक्ष्यामि देवर्षे शृणुष्वैकाग्रमानसः ॥७॥
 मलयो मंगलप्रस्यो मंनाकश्च त्रिकूटक । ऋषभ कुटकः कोन्ल. सह्यो देवगिरिस्तथा ॥८॥
 नृप्यमूकश्च श्रीशैलो वेंकटाद्रिमहेंद्रक । वारिघारश्च विंध्यश्च मुक्तिमानुशपर्वतः ॥९॥
 पारियात्रस्तथा द्रोणश्चित्रकूटगिरिस्तथा । गोवर्धनो रैवतक. वक्रुभो नीलपर्वतः ॥१०॥
 गौरमुखश्चैवकीलो गिरि कामगिरिस्तथा । एते श्रान्येऽप्यसंख्याता गिरयो बहुपुण्यदाः ॥११॥
 एतदुत्पन्नसरित् शतशोऽप्य सहस्रश । पानावगाहकस्नानदर्शनोत्कीर्तनैरपि ॥१२॥
 नागयन्ति च पापानि त्रिविधानि शरीरिणाम् । ताम्रपर्णी चन्द्रवत्सा कृतमाला दटोदका ॥१३॥
 वैश्यासी च कावेरी वेणा चैव पयस्विनी । तुङ्गभद्रा कृष्णवेणा शर्करावर्तका तथा ॥१४॥
 गोशवरी भीमरयी निविन्ध्या च पयोष्णिक् । तापी रेवा च सुरसा नर्मदा च सरस्वती ॥१५॥
 चर्मण्वती च सिंधुश्च अघशोणी महानदी । सृष्टिगुल्या त्रिमाना च वेदस्मृतिमहानदी ॥१६॥
 शैलिकी यमुना चैव मदाकिनी दृषद्वती । गोमती सरयू रोधवती सप्तवती तथा ॥१७॥
 सुरोमा च शतद्रुश्च चद्रभागा महदृषा । वितस्ता च अमिकनी च विश्वा चेति प्रकीर्तिता ॥१८॥
 अस्मिन्वर्षे लब्धजन्मपुरुषं स्वस्ववर्त्मभिः । शुक्ललाहितवृणास्स्यैर्दिव्यमानुषनारकाः ॥१९॥
 भवन्ति विविधा भोगा सर्वदा च निवासिनाम् । यथावर्णविधानेनापन्नार्गो भवति स्फुटम् ॥२०॥
 एतदेव च वर्षस्य प्राधान्यं कार्यसिद्धिर्न । वदति मूनयो वेदवादिन स्वर्गवासिनः ॥२१॥

अहो अमोपा किमनारि शोभन प्रसन्न एषाम्बिदुत स्वय हरि ।
 यैर्जन्म लब्धं नृपु भारतागिरे मुकुन्दगेवौशयिन स्पृहा हि न ॥२२॥
 किं दुष्परिणं. कृतुमिह्यपोरर्तदनादिभिर्वा दुःखमेव पन्थुना ।
 न यत्र नारायणपादनङ्गुलस्मृति. प्रमुष्टातिशयेन्द्रियोत्सवान् ॥२३॥

कल्पायुषा स्थानजयात्पुनर्भवात्क्षणायुषा भारतभूजयो वरम् ।
 क्षणेन मर्त्येन कृतं मनस्विन सन्त्यस्य सयात्यभय पद हरे ॥२४॥
 न यत्र वैकुण्ठक्यामुधापगा न साधवो भागवतास्तदाश्रया ।
 न यत्र यज्ञेशमखा महोत्सवा सुरेशलोकोऽपि न वै स सेव्यताम् ॥२५॥
 प्राप्ता नृजातिं त्विह ये च जतवो ज्ञानक्रियाद्रव्यकलापसभृताम् ।
 न वै यतेरन पुनर्भवाय त भूयो वनोका इव याति वधनम् ॥२६॥
 यै श्रद्धया बहिषि भागशो हविर्निरुतमिष्ट विधिमन्नवस्तुत ।
 एकं पुण्ड्रनामभिराहतो मुदा गृह्णाति पूर्णं स्वयमाशिषा प्रभु ॥२७॥
 सत्यं दिशत्ययितमयितो नृणा नैवार्यदो यत्पुनरयिता यत ।
 स्वयं विधत्ते भजतामनिच्छतामिच्छापिघानं निजपादपल्लवम् ॥२८॥
 'यद्यत्र न स्वर्गमुखावशेषितं स्विष्टस्य पूर्वस्य कृतस्य शोभनम् ।
 तेनाजनाभे स्मृतिमज्जम न स्याद्वयं हरिर्मजता श तनाति ॥१॥'

नारायण उवाच

एव स्वर्गगता देवा सिद्धाश्च परमर्षयः । प्रवदति च माहात्म्यं भारतस्य सुशोभनम् ॥२९॥
 जवुद्वीपस्य चाष्टौ हि उपद्वीपा स्मृता पर । हयमार्गाविशेषाद्भिः सागरं परिकल्पिता ॥३०॥
 स्वर्णप्रस्थश्चद्रशुक आवर्तनरमाणनी । मदरोपास्यहरिणा पाचजयस्तर्षय च ॥३१॥
 सिंहलश्च लकेति उपद्वीपाएक स्मृतम् । जवुद्वीपस्य मानं हि कीर्तितं विस्तरेण च ॥३२॥
 अतः परं प्रवक्ष्यामि प्लक्षादिद्वीपद्वयम् ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे एकादशाध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

जवुद्वीपो यथा धाम यत्प्रमाणेन कीर्तितं । तावता श्वेतं क्षारोदधिना परिवर्षितं ॥१॥
 जव्याख्येन यथा मेरुस्तथा क्षारादवना च । क्षारादभिस्तु द्विगुणं प्लक्षाम्बनोपवेष्टितं ॥२॥
 यर्षयः परिगावात्प्रापवना हि वष्टयत । प्लक्षारपश्च स्वयं जवुप्रमाणो द्वीपस्त्रयम् ॥३॥
 हिरण्मयोऽग्निस्तर्षव तिष्ठतीति विनिश्चयः । प्रियव्रतात्मजस्तत्र सप्तजित् दिति स्मृतिः ॥४॥
 यमिस्तदयिपस्तिवद्धमजित् स्व द्वीपमव च । विमज्ज्य सप्त वर्षाणि स्वपुत्रेभ्यो ददौ विभु ॥५॥
 स्वयमात्मविदा माया योगवर्षा समाश्रित । तेषां चात्मयागनं भगवदमुपास्य ॥६॥

त्वं च यवनं भद्रं दान्न क्षेमामृते तथा । अभयं चेति सत्तैव तद्वर्षाणि सदेक्षताम् ॥७॥
 पुं प्रोक्ता नदी नत गिग्यः सप्त चैव हि । अरुणा नृम्णागिरयो सावित्री सुप्रभातिका ॥८॥
 जतभरा मत्यभरा दनि नद्यः प्रकीर्तिता । मणिकूटो वज्रकूट इदमेतस्तथैव च ॥९॥
 योनिष्मान्वे मुपर्णश्च हिरण्यष्टौव एव च । मेघमाल इति ख्याताः प्लक्षद्वीपस्य पर्वताः ॥१०॥
 शैवोना जलमात्रेण दर्शनस्पर्शनादिभिः । निर्वृताशेषरजसो निस्तमस्काः प्रजास्तथा ॥११॥
 सुश्रूव पनगश्च उर्ध्वायन इतीव च । सत्यागसज्ञाश्चत्वारो वर्णाः प्लक्षस्य द्वीपके ॥१२॥
 गृह्णायुः प्रमाणाश्च विविधोपमदर्शनाः । स्वर्गद्वारं त्रयोविद्या विधिनाकं यजंति ते ॥१३॥
 ग्लस्य विष्णो रूपं च सत्यतस्य च ब्रह्मणः । अमृतस्य च मृत्योश्च सूर्यमात्मानमोमहि ॥१४॥
 प्लक्षद्वीपे च सर्वेषु पंचद्वीपेषु नारद । आयुरिन्द्रियमोजश्च वलं बुद्धिः सहोऽपि च ॥१५॥
 विक्रमः सर्वलानाना सिद्धिरीत्यपत्तिकी सदा । प्लक्षद्वीपापरं चेजुरसौदः सरिता पतिः ॥१६॥
 प्लक्षद्वीपं समग्रं च परिवार्यावतिष्ठते । शात्मलास्यस्ततो द्वीपश्चास्माद्विगुणविस्तर ॥१७॥
 समानेन सुरोदेन सिन्धुना परिवेष्टितः । यत्र वै शात्मलोकवृक्षः प्लक्षायामः प्रकीर्तितः ॥१८॥
 स्यान् तत्पक्षिराजस्य महडस्य महात्मनः । तस्य द्वीपस्य नाथो हि यज्ञबाहुः प्रियव्रतनात् ॥१९॥
 ज्ञात स एव सप्तम्य स्वपुत्रेभ्यो ददौ धराम् । तद्वर्षाणां च नामानि कथितानि निबोधत ॥२०॥
 सुरोचन मोमनस्यं रमणं देववर्षकम् । पारिभद्रं तथा चाप्यायनं विज्ञातनामकम् ॥२१॥
 तेषु वर्षात्रयं सप्त सत्तैव सरित स्मृताः । सरसः शतशृङ्गश्च वामदेवश्च कदक ॥२२॥
 वसुधः पुष्पवर्षश्च सहस्रधृतिरेव च । एते च पर्वताः सप्त नदीनामानि चोच्यते ॥२३॥
 अनुपति त्रिनीवाली सरस्वती कुहूस्तथा । रजनी चैव नदा च रावेति परिकीर्तिता ॥२४॥
 तद्वर्षपुष्पा सर्वे चातुर्वर्ष्यसमाह्वयाः । श्रुतधरो वीर्यधरो वसुन्धर इषुन्धर ॥२५॥
 भगवतं वेदमयं यजते सोममीश्वरम् । स्वर्गोभिः पितृदेवेभ्यो विभजन्तुः कृष्णमुक्लपो ॥२६॥
 सर्वाणि च प्रजानां च राजा सोम प्रसीदतु । एव सुरोदाद्दिगुणं स्वमानेन प्रसीजित ॥२७॥
 पुनीदेनावृतः सोऽयं वृक्षद्वीपः प्रकाशने । यस्मिन्नास्ते कुशस्तथो द्वीपान्याकारणोऽत्रलन् ॥२८॥
 म्यशाप्यतोचिपा बाष्ठा नासयन्परितिष्ठते । हिरण्यरेतास्तद्वीपपतिं प्रियव्रतः स्वराट् ॥२९॥
 मातृनेम्यश्च सप्तम्यन्तद्वीपं नतघाऽमजत् । वसुश्च वसुदानश्च तथा दृढर्षिचः पर ॥३०॥
 रनिगुप्तस्तुयग्रनी विविक्कनामदवकी । तेषां वर्षेषु सत्तैव सोमानिखिरा स्मृताः ॥३१॥
 यत्र गमैव सतीह तत्रामानि निबोधत । चक्रस्तथा चतुःशृङ्गः कपिचक्षिः कूटकः ॥३२॥
 शानो रदचोर्ध्वरोमा द्रविण गत पर्वता । रमकुन्धा मनुकुन्धा मित्रविदा तथैव च ॥३३॥
 पनविदा देवगर्भा धृतच्युन्मदमालिके । यत्पयोभिः कुशद्वीपशानिनः सर्वे एव ते ॥३४॥

कुशलः कोविदश्चैवाप्यभिमुक्तस्तथैव च । कुलकश्चेति संज्ञाभिश्चतुर्वर्णाः प्रकीर्तिताः ॥३५॥
 ज्ञातयेदसरूपं तं देवं कर्मजकोशलैः । यजंते देववर्यामाः सर्वं सर्वविदो जनाः ॥३६॥
 परस्य ब्रह्मणः साक्षाज्ज्ञातवेदोऽसि हृव्यवाद् । देवानां पुरुषागानां यज्ञेन पुष्टं यज ॥

एवं यजंते ज्वलनं सर्वे द्वीपाधिवासिनः ॥३७॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच

शिष्टद्वीपप्रमाणं च ब्रह्म सर्वार्थदर्शनं । येन विज्ञातमात्रेण परानन्दमयो भवेत् ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

कुशाद्वीपस्य परितो घृतोदावरणं महत् । ततो बहिः कौचद्वीपो द्विगुणः स्यात्स्वमानतः ॥२॥
 क्षीरोदेनावृतो भाति यस्मिन्कौचाद्विरस्ति च । नामनिर्वर्तकः सोऽयं द्वीपस्य परिवर्तते ॥३॥
 योऽसौ गुह्यस्य शक्त्या च भिन्नकुक्षिः पुराऽभवत् । क्षीरोदेनाविच्यमानो वरणेन च रक्षितः ॥४॥
 घृतपृष्ठो नाम यस्य विभाति किल नामकः । प्रियव्रतोऽतमजः श्रीमान्सर्वलोचनमस्मृतः ॥५॥
 स्वद्वीपं तु विभर्ष्यैव सप्तधा स्वात्मजान्ददौ । पुत्रनामसु येषु यर्ष्यान्तन्निवेशयन् ॥६॥
 स्वयं भगवत्स्तस्य कारणं संजगाम ह । आभौ मधुहृश्चैव मेघपृष्ठः सुषामरुः ॥७॥
 भ्राजिष्ठो लौहितार्णश्च धनस्पतिरिति च । नगा नद्यश्च सप्तैव विस्फाता भुवि सर्वतः ॥८॥
 शुक्लो यं वर्धमानश्च भोजनश्रोपग्रहणः । नन्दश्च नन्दनः सर्वतो भद्र इति प्रकीर्तिताः ॥९॥
 अमया अमृतोषाचार्यका तीर्थवतीति च । वृत्तिरुपवृत्तौ क्षुल्ला पवित्रवतिना तथा ॥१०॥
 एतावामुदकं पुण्यं चातुर्वर्ष्येन पीयते । पुरुषः पृथग्भौ तद्बद्धविनाश्यस्य देवकः ॥११॥
 एते चतुर्वर्णजाताः पुरुषा निवसन्ति हि । तत्रत्या पुरुषा आपोमयं देवमपा पतिम् ॥१२॥
 पूर्णेनाजलिना भक्त्या यजंते विविधप्रिया । आपः पुरुषवीर्याः स्य पुनंतोभूभुवः स्वराः ॥१३॥
 तान् पुनीतामीदृशी स्मृतामात्मना भुवः । इति मन्त्रजपाते च स्तुवंति विविधैः स्तवैः ॥१४॥
 एष परस्तात्क्षीरोदात्परितः शोचयेदिति । द्वात्रिंशत्तल्लघुरप्यारयोग्यनायाममाश्रितः ॥१५॥
 स्वमानेन च द्वीपोऽयं दक्षिणोदरेन च । तावद्वीपो त्रिंशद्वीपं यस्मिन्पञ्चानो महीगृहः ॥१६॥
 स्वद्वीपव्यपदेशस्य वार्ष्णेय उ हि नारद । प्रियव्रतोऽपिपस्तस्य मेघातिविशिरि स्मृताः ॥१७॥
 पित्र्य एता वर्षाणि पुत्रनामानि तेषु च । सप्त पुत्रान्निजानस्याप्य स्वयं भोगयति गतः ॥१८॥
 पुरोऽवो गम पुर्यब्जोऽयं पयमानव । धृष्टानीषश्चित्ररूपौ यद्वरुणोऽयं विद्यपृक् ॥१९॥

मयादागिरय सप्त नद्य सप्तैव कीर्तिता । ईशान उरुशृङ्गोऽयं बलमद्र शतकेसर ॥२०॥
 सहस्रोत्तको देवपालोऽप्यते महाशन । एतेऽद्वय सप्त चोक्ता सरिन्नामानि सप्त च ॥२१॥
 अनघा प्रयमायुर्दामभयस्पृष्टिरेव च । अपराजिता पंचपदी महस्रश्रुतिरेव च ॥२२॥
 ततो निजघृतिश्चोक्ता सप्त नद्यो महोज्ज्वला । तदपंपुरुषा सर्वे सत्यव्रतक्रतुव्रतौ ॥२३॥
 शानव्रतानुव्रतौ च चतुर्वर्णा उदीरिता । भगवत प्राणवायु प्राणायामेन संयुता ॥२४॥
 यजति निर्यूतरजस्वमस परम हरिम् । अन्तः प्रविश्य भूतानि यो विभक्त्यस्मिन्वेतुभि ॥२५॥
 अन्तर्यामीश्वर साक्षात्पातु नो यद्वशे हृदम् । परस्ताद्दिग्भ्रमणोदात्ततस्तु बहुविस्तर ॥२६॥
 पुष्करद्वीपनामाय शाकद्वीपद्विसगुण । स्वसमानेन स्वादूदकेनाय परिवेष्टित ॥२७॥
 यनास्ते पुष्कर भ्राजदग्निचडानिमानि च । पत्राणि विशदानीह स्वर्णपत्रापुतायुतम् ॥२८॥
 श्रीमद्भगवतश्चेदमासन परमेष्ठिन । कल्पित लोकगुरुणा सर्वलोकसिद्धयया ॥२९॥
 तद्द्वीप एक एवाय मानसोत्तरनामक । अर्वाचीनपराचीनवर्षयोरवधिगिरि ॥३०॥
 उच्छ्रायायामयो सकृदाऽयुतयोजनसमिता । यत्र दिक्षु च चत्वारि चतसृषु पुराणि हि ॥३१॥
 इन्द्रादिलोकपालानां यदुपर्यर्कनिर्गम । मेरु प्रदक्षिणीकुर्वन्भानु पर्येति यत्र हि ॥३२॥
 सप्तसरारमक चक्र देवहोत्राभिघो भ्रमन् । प्रियव्रतोऽधिपो धीतिहोत्र स्वात्मजकद्वयम् ॥३३॥
 वर्षद्वये परिस्थाप्य वर्षनामधर क्रमात् । रमणो धातकिश्चैव तत्तद्वर्षद्वी उभौ ॥३४॥
 कृता स्वयं पूर्वजवद्भगवद्भक्तिउत्परा । तद्वर्षपुरुषा ब्रह्मरूपिण परमेश्वरम् ॥३५॥
 सकर्मेन योगेन यजन्ति परिशीलिता । यत्तत्सर्वमयं लिङ्गं ब्रह्मालिङ्गं जनोऽर्चयेत् ॥

एवातमद्वयं शात तस्मै नावत नमः ॥३६॥

इति श्रीमद्देवाभागवत महापुराणे अष्टमस्कन्धे त्रयादशाध्यायः ॥३७॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सर्वं परस्तादचला लाङ्गलानेति नामन । अन्तरात्रे च लोकाश्चैवार्थं परिरन्वित ॥१॥
 यावदस्ति च द्रव्यं ह्यन्तर मानसात्तरात । सुमेरास्तापती शुद्धा वाचनी भूमिरस्ति हि ॥२॥
 दर्पणोदरनुया सा सर्वशान्तिर्विजिता । यस्या पदार्थं ग्रहीतो न किञ्चित्प्रदुदोपने ॥३॥
 अथ सर्वशान्तिउपग्रहिता सा च नारद । लाङ्गलोक इति व्याख्या यदत्र परिरन्विता ॥४॥
 लोकाश्चैवार्थं चास्य वर्तते श्रवदा स्थिति । ईश्वरेण स लोकाणां जगतामन्तग कृत ॥५॥
 सूर्योदीना ध्रुवाताना रश्मयो यद्गादिह । अर्वाचीनाश्च श्रीलोकानान्वाणा वदपि हि ॥६॥

पराचीनत्वभाजो हि न भवन्ति च नारद । तावदुन्नहनायाम पर्वतेन्द्रो महोदय ॥७॥
 एतावाल्लोकवियासोऽय सस्थामानन्दराज । कविभि स तु पञ्चाशत्कोटिभिर्गणितस्य च ॥८॥
 भूगोलस्य चतुर्थांशो लोकालोकाचलो भुने । तस्योपरि चतुर्दिक्षु ब्रह्मणा चात्मयानिना ॥९॥
 निवेशिता दिग्गजा ये तन्नामानि निबोधत । ऋषभ पुष्पचूडोऽय वामनाऽथापराजित ॥१०॥
 एते समस्तलोकस्य स्थितिहेतव ईरिता । तेषा च स्वविभूतीना बहुवीर्योपबृंहणम् ॥११॥
 विदुस्तत्त्व चैश्वर्यं यथयन्भगवाह्वरि । आस्ते सिद्धचष्टकोपेतो विष्वक्सेनादिसवृत ॥१२॥
 निजायुधं परिवृतो भुजदण्डं समन्तत । आस्ते सबललोकस्य स्वस्तये परमेश्वर ॥१३॥
 आकल्पमेव वेप स गतो विष्णु सनातन । स्यमायारचितस्यास्य गोपीधामारमसाधन ॥१४॥
 योऽतविस्तार एतेन ह्यलोकपरिमाणकम् । व्याख्यात यद्दहिलोकालोकाचल इतीरणात् ॥१५॥
 सत परस्ताद्योगेशगतिं दृष्ट्वा यदन्ति हि । अण्डमध्यगत सूर्यो द्यावाभूम्योर्यदन्तरम् ॥१६॥
 सूर्याण्डगोलयोर्मध्ये कोटय स्यु पञ्चविंशति । मूर्तेऽ एष एतस्मिन्नातो मार्तण्डशब्दधात् ॥१७॥
 हिरण्यगर्भ इति यद्विष्ण्वाहसमुद्भव । सूर्येण हि विभज्यत दिक्ष स धीर्महीभिदा ॥१८॥
 स्वर्गापवर्गौ नरका रसोकास च गर्वध । दवतियेऽम्भुप्याणा सरोसुपसवीरुधाम् ॥१९॥
 सर्वजीवनिवायाना सूर्य आत्मा दुर्गाद्वर । एतावान्भूमण्डलस्य सन्निवेश उदाहृत ॥२०॥
 एतेन हि दिवो मान वर्णयन्ति च तद्विम । द्विदलानां च निष्पादादीना च दलयोर्यथा ॥२१॥
 अतरेण तयोरेन्तरिक्ष तदुभयसंधितम् । यन्मध्यगश्च भगवान्भानुर्ध तपता यर ॥२२॥
 आतणेन त्रिलोकी च प्रतपरयेव भासयन् । उत्तरायणमासाद्य गतिर्माद्य वितन्वते ॥२३॥
 आरोहणस्यानमसो गत्वाहोर्ध्वमाचरेत् । दक्षिणायनमासाद्य गतिर्दक्षिण वितन्वते ॥२४॥
 ध्रुवरोहणस्यानमसो गच्छच्छ्रुत्स्व दिन परेत् । विषुवत्सप्तमासाद्य गतिसाम्यं वितन्वते ॥२५॥
 समस्यानमसाद्य दिनसाम्य करोति च । यदा च मेपतुल्यो सचरेद्वि दिवाकर ॥२६॥
 समानानि स्वहोरात्राण्मासनोति त्रयीमय । दृषादिपञ्चमु यदा राक्षिष्यर्षो विरोचते ॥२७॥
 तदाहानि च वर्षन्ते रात्रयोऽपि तमति च । वृश्चिवादिषु मूर्धो हि यदा सद्यस्ते रवि ॥२८॥

तदाऽप्योमायहोरात्राणि भवन्ति विपर्ययान् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे सप्तमस्कन्धे अष्टमोऽध्याय ॥१४॥

अथ पञ्चदशाध्यायः

नारायण उवाच

अत पर प्रवक्ष्यामि भानागंगादुत्तम । शीघ्रमप्यदिगिनिनिन्दितं गमां त्वे ॥१॥

सर्वग्रहाणा त्रीण्येव स्थानानि सुरसत्तम । स्थानं जारद्वयं मध्यं तथैरावतमुत्तरम् ॥२॥
 वैश्वानरं दक्षिणतो निर्दिष्टमिति तत्त्वतः । अश्विनो कृत्तिका याम्या मागवीधीति शब्दिता ॥३॥
 रोहिण्यार्द्रा मृगशिरा गजवीर्यमिधीयते । पुष्याश्लेषा तथादित्या वीधी चैरावती स्मृता ॥४॥
 एतास्तु वीथयस्तिष्ठ उत्तरो मार्ग उच्यते । तथा द्वे चापि फल्गुन्यौ मघा चैवार्घभी मता ॥५॥
 हस्तश्चित्रा तथा स्वाती गोवीधीति तु शब्दिता । ज्येष्ठा विशाखानुरावा वीधी जारद्वयी मता ॥६॥
 एतास्तु वीथयस्तिष्ठो मध्यमो मार्ग उच्यते । मूलापाढोत्तरापाढा अजवीर्यमिशब्दिता ॥७॥
 श्रवणं च धनिष्ठा च मार्गो क्षतमिषा तथा । वैश्वानरो भाद्रपदे रेवती चैव कीर्तिता ॥८॥
 एतास्तु वीथयस्तिष्ठो दक्षिणो मार्ग उच्यते । उत्तरायणमामाद्य युगाश्चातनिबद्धयोः ॥९॥
 कर्णं पाशयोर्वायुबद्धयो रोहण स्मृतम् । तदाभ्यन्तरगान्मण्डलाद्रथस्य गतेर्भवेत् ॥१०॥
 माद्य दिवसवृद्धिश्च जायते सुरसत्तम । रात्रिहासश्च भवति सौम्यायनक्रमो ह्ययम् ॥११॥
 दक्षिणायनके पाशे प्रेरणादधरोहणम् । बहिर्मण्डलवेद्येन गतिर्ज्ञेयश्च तदा भवेत् ॥१२॥
 तदा दिनाल्पता रात्रिवृद्धिश्च परिकीर्तिता । वैपुर्वे पाशसाम्यात्तु समावस्थानतो रवे ॥१३॥
 मध्यमण्डलवेदाश्च साम्य रात्रिदिनादिके । आकृष्येते यदा तौ तु ध्रुवेण समधिष्ठितौ ॥१४॥
 तदाम्यन्तरत सूयो भ्रमते मङ्गलानि च । ध्रुवेण मुच्यमानेन पुन रश्मियुगेन तु ॥१५॥
 सर्वैव बाह्यतः सूर्यो भ्रमते मण्डलानि च । तस्मिन्मेरो पूर्वभागे पुष्येन्द्री देव-जानिका ॥१६॥
 दक्षिणे वै सयमनी नाम याम्या महापुरी । पश्चात्तिम्लोचनी नाम बाहणी वै महापुरी ॥१७॥
 तदुत्तरे पुरी सौम्या प्रोक्ता नाम विभावरी । ऐन्द्रपुर्या रवेः प्रोक्त उदयो ब्रह्मवादिभिः ॥१८॥
 संयमन्या च मध्याह्ने निम्लोचन्या निमोलनम् । विभावर्या निशीथ स्यात्तिग्माशो सुरपूजितः ॥१९॥
 प्रवृत्तेश्च निमित्तानि भूताना तानि सर्वशः । मेरोश्चतुर्दिश भानो कीर्तितानि मया मुने ॥२०॥
 मेरुस्थाना सदा मध्य गत एव विभाति हि । सव्य गच्छद्दक्षिणेन करोति स्वर्णपर्वतम् ॥२१॥
 उदयास्तमये चैव सर्वकाल तु सम्मुखे । दिशास्त्वशेषामु तथा सुरपे विदिशामु च ॥२२॥
 यैर्यत्र दृश्यते भास्वान्म तेपामुदय स्मृतः । तिरोभाव च यत्रैति तत्रैवास्तमन रवेः ॥२३॥
 नैवास्तमनमर्कस्य नोदय सर्वदा सतः । उदयास्तमनाख्य हि दर्शनादर्शनं रवेः ॥२४॥
 शत्रादीना पुरे निष्ठन्स्पृशत्येव पुरनयम् । विकर्णो द्वौ विकर्णस्वस्त्रीन्कोणाद्वे पुरे तथा ॥२५॥
 सर्वेषा द्वीपवर्षाणा मेरुस्तरत स्थितः । यैर्यत्र दृश्यते भानु सर्व प्राचीति चोच्यते ॥२६॥
 तद्वामभागतो मेरुपर्वतेति विनिर्णयः । यदि चेद्दद्या प्रचलते षटिका दशपञ्चभिः ॥२७॥
 याम्या तदा योजनाना सपाद कोटिगुणकम् । सार्वज्ञादशलशानि पचनेन सहस्रकम् ॥२८॥
 प्रक्रामति महस्याशु कालमार्गप्रदर्शकः । एव ततो वारुणी च सौम्यामैश्वरी सहस्रदृक् ॥२९॥

पर्येति कालचक्रात्मा क्षुमणि. कालबुद्धये । तथा चान्ये ग्रहा. सोमादयो ये दिविचारिण. ॥३०॥
 नक्षत्रैः सह चोद्यति सह चास्त व्रजति ते । एव मुहूर्तेन रथो भानोरष्टशताधिकम् ॥३१॥
 योजनानां चतुस्त्रिंशत्लक्षाणि भ्रमति प्रभुः । नयीमयश्चतुर्दिक्षु पुरीषु च समीरणात् ॥३२॥
 प्रवहाख्यासदा कालचक्रं पर्येति भानुमान् । यस्य चक्रं रथस्यैकं द्वादशार त्रिनाभिकम् ॥३३॥
 एषनेमि कवयस्तच्च च वत्सरारम्भकमूचिरे । मेरुमूर्धनि तस्यादो मानसोत्तरपर्वते ॥३४॥
 क्रमेतरविभागो य प्रोक्तं सत्र रथामकम् । तैलशरकयन्त्रेण चक्रमाम्यं परिभ्रमत् ॥३५॥
 मानसोत्तरनाम्नीह गिरी पर्येति चाक्षुमान् । तस्मिन्नक्षे कृतं मूलं द्वितीयोऽक्षो ध्रुवे कृतः ॥३६॥
 तुर्यमानेन तैलस्य यत्राक्षवदितोरित । कृतोपरितनो भाग सूर्यस्य जगतापतेः ॥३७॥
 रथनीडस्तु पट्त्रिंशत्लक्षयोजनमायतः । तत्तुर्धभागत सोऽय परिणाहेन कीर्तितः ॥३८॥
 तावानर्करथस्यात्र युगस्नस्मिग्न्या दुभा । सप्तच्छदोभिराणाश्च सूरसूतेन योजिताः ॥३९॥
 बह्वन्ति देवमादित्यं लोकानां सुखहेतवे । पुरस्तात्सवितु मृतोऽरुण पश्चाद्वियोजितः ॥४०॥
 सौम्ये कर्मणि सयुक्तो वर्तते गरुडग्नयः । तथैव दाल्पित्याख्या ऋषयोऽष्टनवका ॥४१॥
 प्रमाणेन परिख्याता पट्टिहाहस्यस्यका । स्तुयति पुरतः सूर्यं सूक्तवाक्यैः सुशोभनैः ॥४२॥
 तथा चान्ये च ऋषयो गधर्वा अप्सरोरगा । ग्रामण्यो यातुधानाश्च देवा सर्वे परेश्वरम् ॥४३॥
 एकैकशः सप्त सप्त मासि मासि विरोचनम् । गार्धलशोत्तर कोटिनवक भूमिमण्डलम् ॥४४॥
 द्विसहस्रं योजनानां स गव्यूत्पुत्तर क्षणात् । पर्येति देवदेवेशो विश्वज्यापी निरन्तरम् ॥४५॥

इति श्रीद्वयीभागवते महापुराणेऽष्टमस्कन्धे पंचदशोऽध्यायः ॥१०॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथातः ध्रुवता वित्र सोमादोना गमादिकम् । सद्रव्यनुसृता नृणां दुभागुभनिदर्शना ॥१॥
 यथा कुलालचक्रेण भ्रमता भ्रमता सह । तदाश्रयाणां च गतिरन्या बोटादिना भवेत् ॥२॥
 एवं हि रागिवृन्देन कालचक्रेण तेन च । मेरुं ध्रुवं च सरता प्रादक्षिणेन सर्वदा ॥३॥
 ग्रहाणां भानुमुखानां गतिरन्यैव दृश्यते । नक्षत्रांतरगामित्वाद्भातरे गमनं तथा ॥४॥
 गलिद्रव्यं चाविरुद्धं गन्धर्वेण विनिर्णय । स एव भगवानादिपुत्रो लोकभावतः ॥५॥
 नारायणोऽगिलापारो लोकानां स्वस्तये भ्रमन् । धर्मगुडिनिमित्तं तु आत्मानं वै प्रयीमयम् ॥६॥
 यक्षिभिश्चैव घटेन विजिज्ञास्योऽर्वाधामवत् । पट्सु क्रमेण ऋतुषु वसतादिषु च स्वयम् ॥७॥
 यद्योपजोषमृतुजान्गुणान्धं विदधाति च । तमेव पुरया सर्वे प्रप्या च विद्यमा गदा ॥८॥

वर्णाश्रमाचारपथा तथाऽऽम्नातैश्च वमभि । उच्चावचं श्रद्धया च योगाना च वितानकै ॥९॥
 श्रजशा च यजते ये श्रेयो विन्दति ते महत् । अथैव आत्मा लोकाना द्यावाभूम्यतरेण च ॥१०॥
 कालचक्रगतो भुक्ते मासाद्वादशराशिभि । सवत्सरस्यावयवान्मास पञ्चद्वय दिवा ॥११॥
 नक्त चेति स पादार्धद्वयमित्युपदिश्यते । यावता पष्टमश स भुजीत ऋतुसूच्यते ॥१२॥
 सवत्सरस्यावयव कविभिश्चोपवर्णित । यावताघेन चाकाशवीथ्या प्रचरते रवि ॥१३॥
 त प्राक्तना वर्णयति अयम मुनिपूजिता । अथ यावन्नभोमण्डल मह प्रतिगच्छति ॥१४॥
 कात्स्न्येन सह भुञ्जीत काल ॥ वत्सर विदुः । सवत्सर परिवत्सरमिडावत्सरमेव च ॥१५॥
 अनुवत्सरमिद्वत्सरमिति पञ्चकमीरितम् । भानोमाद्यर्धघ्नघ्नसमगतिभि कालवित्तमै ॥१६॥
 एव भानोगति प्रोक्ता चन्द्रादीना निवोषत । एव चन्द्रोऽर्करश्मिम्यो लक्षयोजनमूर्ध्वत ॥१७॥
 उपलभ्यमानो मिनस्य सवत्सरभुजि च स । पञ्चाम्या चौपधीनायो भुक्ते मानभुजि च स ॥१८॥
 सपादमास्या दिवसभुक्ति पञ्चभुजि चरेत् । एव शीघ्रगति सोमो भुक्ते नून भचक्रकम् ॥१९॥
 सूर्यमाणकलाभिश्चामराणा प्रीतिमावहन् । क्षीयमाणकलाभिश्च पितृणा चित्तरजक ॥२०॥
 अहोरात्राणि तन्वान पूर्वापरसुधसर्क । सर्वजीवनिकायस्य प्राणो जीव स एव हि ॥२१॥
 भुक्ते चैकैकनक्षत्र मुहूर्तत्रिंशता विभु । स एव षोडशकल पुष्पोऽनादिरत्नम् ॥२२॥
 मनोमयोऽप्यत्रमयोऽमृतधामा सुपाकर । देवपितृमनुष्यादिसरीसृपसर्पवीरुधाम् ॥२३॥
 प्राणाप्यायनशीलत्वात्स सर्वमय उच्यते । ततो भचक्र भ्रमति योजनाना त्रिलक्षत ॥२४॥
 मेरुप्रदक्षिणेनैव योजित चेश्वरेण तु । अष्टाविंशतिमस्यानि गणितानि सहाभिजित ॥२५॥
 तत शुक्रा द्विलक्षेण योजनानामयोपरि । पुर पञ्चात्सहैवासावर्कस्य परिवर्तते ॥२६॥
 शीघ्रमदसमानाभिर्गतिभिर्विचरन्विभु । लोकानामनुकूलोऽय प्राय प्रोक्त शुभादह ॥२७॥
 वृष्टिविष्टभक्षमना भार्गव सर्वदा मुने । शुक्राद्बुध समाख्यातो योजनाना द्विलक्षत ॥२८॥
 शीघ्रमदसमानाभिर्गतिभि शुक्रवत्सदा । यदाकद्रिधतिरिच्यत सौम्य प्रायेण तन तु ॥२९॥
 बलिवाताभ्रपाताना वृष्ट्यादिभयसूचक । उपरिष्ठात्ततो भीमो योजनाना द्विलक्षत ॥३०॥
 पन्त्रिंशतिभिः साऽय भुक्ते राक्षीनयैकश । द्वादशापि च देवर्षे यदि वक्रो न जायते ॥३१॥
 प्रायेणागुमवृत्तसोऽय ग्रहीधाना च सूचक । तता द्विलक्षमानन याजनाना च गोपति ॥३२॥
 एकैव स्मिन्नया राक्षी भुक्ते सवत्सर चरन् । यदि वक्रो भवेन्नैवानुकूलो ब्रह्मवादिनाम् ॥३३॥
 तत दानंश्चरा घोरो लक्षद्वयपरो मत । योजनं मूयपुत्रोऽय त्रिगन्मासं परिभ्रमन् ॥३४॥
 एनैकराक्षी पर्येति सर्वानाक्षीमहाग्रह । सर्वेषामगुभो मन्द प्रोक्त कालविदा वरं ॥३५॥
 सत उत्तरत प्रोक्तमेकादशमुल्गव । योजनं परिविख्यात गतर्षाणां च मण्डलम् ॥३६॥

बृहस्पतिश्च ककुदि वधास्यर्को ग्रहाधिप । नारायणश्च हृदये चन्द्रो मनसि तिष्ठति ॥२४॥
स्तनयोर्द्विनी नाम्यामुशना परिकीर्तित । बुध प्राणापानयोश्च गले राहुश्च केतव ॥२५॥
सर्वाङ्गेषु तथा रोमकूपे तारागणा स्मृता । एतद्भूगवतो विष्णो सर्वदेवभय वपु ॥२६॥
सध्याया प्रत्यह ध्यायेत्प्रयतो वाञ्छतो मुनि । निरोन्ममाणश्चोत्तिष्ठेन्मन्त्रेणानेन धीधर ॥२७॥

नमा ज्योतिर्लोकाय कालायानिमिषा पतये महापुरुषायामिधोमहोति ॥२८॥

ग्रहर्षतारामयमाधिदैविक पापापह मन्त्रकृता विकालम् ।

नमस्यत स्मरतो वा त्रिकाठ नश्यत तत्कालजमाशु पापम् ॥२९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे सप्तदशाध्यायः ॥१०॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथस्तात्मविनु प्रोक्तमपुन राहुमण्डलम् । नक्षत्रवच्चरति च संहिकेयोऽतद्वर्ण ॥१॥
सूर्याचद्रमसोरिव मर्दन सिंहिकामुत् । अमरत्व च खेटव लेभे यो विष्ण्वनुग्रहान् ॥२॥
यददस्तरणबिम्ब तपतो योजनायुतम् । तच्छादकोऽसुरो ज्ञेयोऽप्यर्कसाहस्रविस्तरम् ॥३॥
त्रयोदशसहस्र तु सोमस्याच्छादको ग्रह । य पर्वसमये बैरानुवधो छादकोऽभवत् ॥४॥
सूर्याचद्रमसोरूर्ध्वद्रुवच्छादनकारक । तत्रिशम्भोभयत्रापि विष्णुना प्ररित स्वकम् ॥५॥
चक्र सुदर्शन नाम ज्वालमालातिभोषणम् । तत्तेजसा दुःसह्य समन्तात्परिवारितम् ॥६॥
मूहूर्तो द्विजमानस्तु दूराच्चक्षितमानस । आराधितवर्तन सोऽयमुपराग इतोय ह ॥७॥
उच्यते लोकमध्ये तु देवर्षे अवबुध्यताम् । ततोऽथस्तात्ममाख्याता लोका परमपावना ॥८॥
सिद्धाना चारणाना च विद्यान्नागा च सत्तम । योजनायुतविख्याता लोका पुण्या निषेविता ॥९॥
ततोऽध्यपस्तादेवर्षे यगाणा च मरणसाम । पितावप्रेतभूताना बिहाराजिरमुत्तमम् ॥१०॥
अतरिण चल्प्रोक्त यावद्वायु प्रवाति हि । यावन्मेघास्तपायति यत्प्रोक्त ज्ञानकाविदै ॥११॥
ततोऽथस्ताद्योजनाना शत यावद्द्विजात्तम । पृथिवी परिसख्याता सुपर्णद्वेनसारसा ॥१२॥
ह्रसादय प्रोत्पन्नति पाथिवा पृथिवीमवा । भूसन्निवेशावस्थान यथावदुपवर्णितम् ॥१३॥
अथस्तादवने सप्त देवर्षे विवरा स्मृता । एकैकशो योजनानामायामान्द्रायत पुन ॥१४॥
अमुतांनवरिख्याता सर्वतुसुसदायका । अतः प्रथम प्रोक्त द्वितीय त्रितय तथा ॥१५॥
तृतीय मुत्तम प्रोक्त चतुर्थं च तत्पातलम् । महातल पञ्चम च षष्ठ प्राक्त रसातलम् ॥१६॥
सप्तमं विप्र पाताल सप्त ते विवरा स्मृता । एतेषु विलस्वर्गेषु दिवोऽप्यधिबभूव च ॥१७॥

कामभोगेश्वर्यमुखसमृद्धभुवनेषु च । नित्योद्यानविहारेषु सुखास्वाद प्रवर्तते ॥१८॥
 दैत्याश्च काद्रवेयाश्च दानवा बलशालिन । नित्यप्रमुदिता रक्ता कलत्रापत्यबधुभि ॥१९॥
 सुहृद्भिरनुजीवाद्यैः सयुताश्च गृहश्वरा । ईश्वरादप्रतिहृतकामा मायाविनश्च ते ॥२०॥
 निवसति सदा हृष्टा सर्वतुल्यसयुता । मयेन मायाविभुना येषु येषु च निर्मिता ॥२१॥
 पुर प्रकामशो भक्ता मणिप्रवरशालिन । विचित्रभवनाट्टाला गोपुराद्या सहस्रश ॥२२॥
 सभाचत्वरचैत्यादिसोभाङ्ग्या सुरदुर्लभा । नागासुराणां मियुनैः सपारावतसारिकैः ॥२३॥
 कीर्णकृत्रिमभूमिश्च विवरेणगृहोत्तमं । अलकृताश्चकासति उद्यानानि महाति च ॥२४॥
 मन प्रसन्नकारीणि फलपुष्पविशालिभिः । ललनानां विलासाहंस्यानं शोभितभाजि च ॥२५॥
 नानाविहमप्रातःसमुक्तजलराशिभिः । स्वच्छार्णपूरितहृदैः पाठीनसमलङ्कृतैः ॥२६॥
 जलजमुक्षुब्धनीरनीरजातैरनकदा । कुमुदोत्पलकङ्कारनीलरक्तोत्पलैस्तथा ॥२७॥
 तेषु कृतनिकेतानां विहारैः सकुलानि च । इन्द्रियोत्सवकारैश्च तथैव विविधैः स्वरैः ॥२८॥
 अमराणां च परमां श्रियं चातिशयति च । यत्र नैव भय क्वापि कालार्गैर्दिनरात्रिभिः ॥२९॥
 यत्राहिप्रदराणां च शिरःस्थैर्मणिरश्मिभिः । नित्यं तम प्रवाच्येत सदा प्रस्फुटकातिभिः ॥३०॥
 न वा एतेषु वसता दिव्योपधिरसायनैः । रसानपानस्नानार्चनार्चयो न च व्याधयः ॥३१॥
 बलीपन्तिर्गोर्णत्वर्गवर्ण्यस्वेदगयता । अनुत्साहवयोऽवस्था न बाधते कदाचन ॥३२॥
 बल्यापानां सदा येषां न च मृत्युमय कुत । भगवत्तेजसाऽप्यथ चक्रार्चयः सुदर्शनात् ॥३३॥
 यस्मिन्प्रविष्टे दैतेयवधूना गर्भराशयः । प्रायो भयात्पतत्येव स्रवति ग्रहपुत्रक ॥३४॥

इति श्रीद्बीभागवत महापुराणेऽष्टमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

प्रथमे निवरे विप्र अतलस्थे मनोरमे । मयपुत्रो बन्धो नाम वर्ततः पञ्चगर्भकृत् ॥१॥
 पञ्चगर्भो येन मृष्टा माया सर्वायमाधिवा । मायाविनो याश्च सद्यो धारयन्ति च वाश्चन ॥२॥
 जूम्ममाणस्य यत्सर्वं बलम्य बलशालिन । स्त्रीगणा उपपद्यते त्रयो लानविमाहना ॥३॥
 पुत्रतयश्चैवैरिष्य काममियश्चेति विश्रुता । या वै तिलायन प्रेष्ट प्रविष्ट पुष्प रह ॥४॥
 रतेन हात्कारयन साधयित्वा प्रयनत । स्वमित्रसावलानानुरागस्मितविमूहने ॥५॥
 रागापविन्नमादौश्च रमयत्यपि ता स्त्रिय । यस्मिन्पुप्युनो जात भनुने बहुधा स्वयम् ॥६॥
 ईश्वरोऽहमह सिद्धो नायायुतबन्धो महान । आत्मानं मयमानं यमदाय ह्यन पश्यने ॥७॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ततोऽधस्ताद्विवरकं तलातलमुदीरितम् । दानवेंद्रो मयो नाम त्रिपुराधिपतिर्महान् ॥१॥
 त्रिलोक्याः शंकरेणाऽयं पालितो दम्घपूज्यः । देवदेवप्रसादात्तु लब्धराज्यमुखास्पदः ॥२॥
 आचार्यो मायिनो सोऽयं नानामायाविशारदः । पूज्यते राक्षसैर्वारैः सर्वकार्यसमृद्धये ॥३॥
 ततोऽधस्तात्सुबिरूपात् महातलमिति स्फुटम् । सर्पाणां काद्रवेयानां गणः क्रोधवशो महान् ॥४॥
 अनेकशिरसा विप्र प्रपानान्कीर्तयामि ते । कुहकस्तक्षकश्चैव सुपेणः कालियस्तथा ॥५॥
 महाभोगा महासत्त्वाः क्रूराः क्रूरस्वजातयः । पतविराजाधिपतेरद्विग्नाः सर्व एव ते ॥६॥
 स्वकलत्रापत्यसुहृत्कुटुंबेन च संगताः । प्रमत्ता विहरंत्येव नानाक्रीडाविशारदाः ॥७॥
 ततोऽधस्ताच्च विवरे रसातलसमाह्वये । दैतेया निवसंत्येव पणयो दानवाश्च ये ॥८॥
 नियातकवचा नाम हिरण्यपुरवासिनः । कालेया इति च प्रोक्ताः प्रत्यनीका हविर्भुजाम् ॥९॥
 महौजसश्चोत्पत्यैव महासाहसिनस्तथा । सकलेभ्यश्च हरेस्तेजसा हतविक्रमाः ॥१०॥
 विलेशया इव सदा विवरे निवसन्ति हि । ये वै धाग्निः सरमया शक्रदूत्या निरंतरम् ॥११॥
 मन्त्रवर्णाभिरसुरास्ताडिता विभ्रमति स्म ह । ततोऽप्यधस्तात्पाताले नागलोकाधिपालकाः ॥१२॥
 यासुकिप्रमुखाः शंखः कुलिकः श्वेत एव च । धनंजयो महाशंखो धृतराष्ट्रस्तथैव च ॥१३॥
 शंखचूडः कंबलाश्वतरो देवोपदत्तकः । महामर्षा महाभोगा निवसन्ति विपोल्वणाः ॥१४॥
 पंनमस्तकवन्तश्च फणासप्तकभूषिताः । केचिद्दशफणाः केचिच्छतशीर्पास्तथापरे ॥१५॥
 गृह्यशिरसः केऽपि रोचिष्णुमणिधारकाः । पातालरंघ्रतिमिरनिकरं स्वमरोचिभिः ॥१६॥
 विधमति च देवर्षे सदासंजातमन्यवः । अस्य मूलप्रदेहे हि त्रिशस्ताह्मरंतेरे ॥१७॥
 योजनैः परिसंख्याने तामसी भगवत्कला । अनंतास्या समास्ते हि सर्वदेवप्रपूजिताः ॥१८॥
 अहमित्यभिमानस्य लक्षणं यं प्रचक्षते । संकर्षणं सात्वतीयाः कर्षणं द्रष्टृदययोः ॥१९॥
 इदं भूमदलं यस्य गृह्यशिरसः प्रभोः । अनंतमूर्तेः शेषस्य ध्रियमाणं च दीर्घके ॥२०॥
 पृथ्वीगोलमतेषं हि सिद्धार्थं इव लक्ष्यते । यस्य बालेन देवस्य राजिर्हीर्षो ममं विभोः ॥२१॥
 पराचरं भुवोरंतविवरादुदपद्यत । सावर्षणो नाम रदो व्यूहैर्नादगन्तोभितः ॥२२॥
 त्रिलोचनश्च त्रिगिरं मूलमुत्तंनयन्स्वयम् । उदतिष्ठन्महायत्नो महानूतनार्थवरः ॥२३॥
 यस्याग्निरुमलरंद्रशोभाच्छनगमंभले । विराजन्मणिविवेषु महाहिरण्योऽनिराम् ॥२४॥
 एषातमन्त्रियोगेन सह सात्वतपुंगवैः । प्रणमंतः स्वमूर्जां ते स्वभुगानि समीक्षते ॥२५॥

स्फुरत्कुण्डलमाणिक्यप्रभामङ्गलभाज्यपि । सुकपोलानि चारुणि गडस्थलद्युमति च ॥२६॥
 नागराजकुमार्योऽपि चार्वङ्गत्रिलसत्त्वप । विशदैविपुलैस्तद्रद्वलं सुभगेस्तथा ॥२७॥
 रश्मिर्भुजददृष्टश्च शोभमाना इतस्तत । चदनागुल्काश्मोरपकलेपेन भूषिता ॥२८॥
 तदभिर्भयं सजातकामावेशसमायुता । ललितस्मितसयुक्ता सग्रीढं लाकयति च ॥२९॥
 अनुरागमदोन्मत्तविधूर्णरिणलोचनम् । करुणावलोकनेन च आशासानास्तयाशिप ॥३०॥
 सोऽनतो भगवान्देवोऽनतसत्त्वो महाशय । अनतगुणवाधिरश्च आदिदेवो मन्नाद्युति ॥३१॥
 सहतामर्परोपादिवेगो लोकसुभाष च । आस्ते महासत्त्वनिधि सर्वदेवप्रभुजित ॥३२॥
 ध्यायमान सुरैर्भिर्दंरसुरैश्चोरैस्तथा । विद्याधरैश्च गधर्वैर्मुनिसर्गैश्च नित्यश ॥३३॥
 अनारतमशोभन्तालाकबिह्वललोचन । वाक्यामृतन विबुधान्स्वपार्षदगणानपि ॥३४॥
 आप्यायमान स विभुर्वैजयन्ती स्रज दधत । अम्लानाभिनवै स्वच्छैस्तुलसीदलस्रजै ॥३५॥
 माद्यमधुररत्रातधोपश्रीसयुता सदा । नीलवासा देवदेव एककुण्डलभूषित ॥३६॥
 हलन्त्य ककुदि न्यस्तसुषोवरभुजोऽभय । महेंद्र काचनी यद्भद्रत्रा च मतगम ॥

उदारलीलो देवेशो वणित सात्वतर्पणं ॥३७॥

इति आद्याभागवत महापुराणे अष्टमस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथैकविंशोऽध्यायः

नारायण उवाच

तन्पानुभावं भगवान्ब्रह्मपुत्र सनातन । समाया ब्रह्मदेवस्य गायमान उपासते ॥१॥
 उत्पत्तिस्थितिः त्रयहृतवोऽस्य कल्पा सत्त्वाद्या प्रकृतिगुणा यद्रीक्षयाऽऽसन् ।
 कद्रूपं ध्रुवमकृत यदेकमात्मनानापात्कथमुह वद तस्य वर्त्म ॥२॥
 मूर्ति न पुरुषस्या बभार सत्त्व सगुण सदसदिदं विभाति यत्र ।
 य-नेला भृगपतिरावदेनवद्यामादातु स्वजनमनास्पृदारवीर्यं ॥३॥
 यन्नाम श्रुतमनुकीतयेदस्मादातौ वा यदि पतित प्रमनाद्वा ।
 ह यद्द सपदि नृणामशेषस्य क शेषाद्रुग्वन जाययमुमुक्षु ॥४॥
 भूर्ययपितमणुवत्सहस्रमूर्ध्ना भूगोत्र सर्गिरसस्समुद्रसत्त्वम् ।
 आनत्यादनमिनविक्रमस्य भूमन् को वार्याप्यधिगणयेत्सहस्रजिह्व ॥५॥
 एवप्रभावा भगवाननतो दुरतवीर्योऽगुणानुभाव ।
 भूते रमाया स्थित आत्मनो यो नेत्या दमा स्थितये विभति ॥६॥

एता ह्येवेह तु नृभिर्गतयो मुनिसत्तम । गन्तव्या बहुशो यद्वद्यथाकर्मविनिर्मिताः ॥७॥
 ययोपदेशं च कामान्सदा कामयमानकैः । एतावतीहि राजेंद्र मनुष्यमृगपक्षिषु ॥८॥
 विपाकगतयः प्रोक्ता धर्मस्य वशगास्तथा । उच्चावच्चा विसदृशा यथाप्रसन्नं निदोषत ॥९॥

नारद उवाच

विचित्रमेतल्लोकस्य कथं भगवता श्रुतम् । समानत्वे कर्मणा च तन्नो ब्रूहि स यथातथम् ॥१०॥

नारायण उवाच

कर्तुं श्रद्धावशादेव गतयोऽपि पृथग्विधाः । त्रिगुणत्वात्सदा तासां फलं विसदृशं त्विह ॥११॥
 सात्त्विक्या श्रद्धया कर्तुः सुखित्वं जायते सदा । दुःखित्वं च तथा कर्तुं राजस्या श्रद्धया भवेत् ॥१२॥
 दुःखित्वं चैव मूढत्वं तामस्या श्रद्धयोदितम् । तारतम्यात्तु यद्वाना फलवैचित्र्यमोरितम् ॥१३॥
 अनाद्यविद्याविहितकर्मणा परिणामजा । सहस्रशः प्रवृत्तास्तु गतयो द्विजपुङ्गव ॥१४॥
 तद्भेदान्वर्णयिष्यामि प्राचुर्येण द्विजोत्तम । त्रिजगत्या अन्तराले दक्षिणस्या दिशीह वै ॥१५॥
 भूमेरधस्तादुपरि त्वत्तलस्य च नारद । अग्निष्वात्ता पितृगणाः वसन्ते पितरश्च हि ॥१६॥
 वसति यस्या स्वीयाना गोत्राणा परमाधिप । सस्या समाधिना क्षीघ्र त्वाशासाना परेण वै ॥१७॥
 पितुराजोऽपि भगवान्संपरेतेषु जंतुषु । विषयं प्रापितेष्वेव स्वकीयैः पुरपेरिह ॥१८॥
 सगणो भगवत्प्रोक्ताज्ञापरो दमधारक । यथाकर्म यथादोष विदधाति विचारदृक् ॥१९॥
 स्वान्गणान्धर्मतत्त्वज्ञान्सर्वानाज्ञाप्रवर्तनान् । सदा प्रेरयति प्राज्ञो यथादेशनियोजितान् ॥२०॥
 नरवानेकविशत्या सख्यया वर्णयन्ति हि । अष्टाविंशमितान्नेचिस्ताननुक्रमतो ब्रुवे ॥२१॥
 तामिस्र अधतामिस्रो रौरवोऽपि तृतीयरः । महागेरवनामा च कुभोपायौऽपरो मत ॥२२॥
 पाल्मगूत्रं तथा चासिपत्रारण्यमुदाहृतम् । सूकरस्य मुखं चाघकूपोऽयं कृमिभोजन ॥२३॥
 सप्तशस्तप्तमूर्तिश्च वज्रकटक एव च । शूलमलो चाय देवयै नाम्ना यैतरणो तथा ॥२४॥
 पूषोदः प्राणरोपश्च तथा विशसर्पं मतम् । लालामशः सारमेयादनमुत्तमतः परम् ॥२५॥
 ध्रुवोचिरप्यय पानं दारुपर्दम एव च । रसोगणाख्यस्तंभोजः शूलप्रोतो प्यतः परम् ॥२६॥
 ददनुको यटारोप पर्यावर्तनकः परम् । मूषोमुखमिति प्रोक्ता अष्टाविंशतिनाम्ना ॥२७॥
 इत्येते नारका नाम यातनाभूमयः परा । नर्ममिध्यानि भूतानां गम्याः पञ्चजसंभवा ॥२८॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे अष्टविंशोऽध्यायः ॥२१॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

शर्मभेदाः षट्तिविधाः शनातनमुने मम । श्रोतव्यं सर्वधर्मैते यातनायातिभूमयः ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

यो वै परस्य वित्तानि दारापत्यानि चैव हि । हरते स हि दुष्टात्मा यमानुचरगोचरः ॥२॥
 कालपाशेन संबद्धो याम्यैरतिभयानवै । तामिस्रनाम्नि नरके पात्यते यातनास्पदे ॥३॥
 ताडनं दंडनं चैव संतर्जनमनं परम् । याम्याः कुर्वन्ति पाशादृचाः कश्मलं याति चैव हि ॥४॥
 मूर्च्छामायाति विवशो नारको पद्मभूषण । यः पतिं बन्धयित्वा तु दारादीनुपभुज्यति ॥५॥
 अन्यनामिन्नरके पाण्यने यमनिकरैः । पाण्यमानो यत्र जंतुर्वेदनापरवान्भवेत् ॥६॥
 नष्टदृष्टिर्नष्टमतिर्भवत्येवाविलम्बतः । वनस्पतिर्मध्यमानमूलो यद्भुङ्क्ते दिह ॥७॥
 तस्मादप्यंधतामिस्रनाम्ना प्रोक्तः पुरातनैः । एतन्ममाहमिति यो भूतद्रोहेण केवलम् ॥८॥
 पुष्पाति प्रत्यहं स्वीयं कुटुम्बं कार्यलपटः । एतद्विहाय चानैव स्वाशुभेन पनेदिह ॥९॥
 रौरवे नाम्नि नरके सर्वसत्त्वभयावहे । इह लोकेऽमुना ये तु हिंसिता जंतवः पुरा ॥१०॥
 त एव हरवो भूत्वा परत्र पीडयति तम् । तस्माद्रौरवमित्याहुः पुराणज्ञा मनोपिण ॥११॥
 क्व सर्पादिति नरो जंतुर्लक्ष पुरातनैः । एवं महारौरवाख्यो नरको यत्र पूर्यते ॥१२॥
 यातना प्राप्यमाणो हि यः परं देहसंभव । क्रव्यादा नाम हरवस्तं क्रव्ये घातयति च ॥१३॥
 य उग्रः पुरुष क्रूर पशुपक्षिगणानपि । उपरंध्यने मूढो याम्यास्तं रधयति च ॥१४॥
 कुंभोपाके तप्तर्तले उपर्यपि च नारद । यावन्ति पशुरोमाणि तावद्रपंसहस्रकम् ॥१५॥
 पितृविप्रब्राह्मणध्रुवकाकसूत्रे स नारके । अग्न्यर्काम्या तप्यमाने नारको विनिवेशितः ॥१६॥
 क्षुत्पिपासादह्यमानोऽन्त शरीरस्तथा बहिः । आस्ते शेते चेष्टते चावतिष्ठति च धावति ॥१७॥
 निगूढेदपयाद्यो वै पाण्डुर्ध्वं चोपयाति च । अनापद्यपि देवर्षे त पाप पुरुषं भटाः ॥१८॥
 अक्षिपयन्तं नाम नरकं येनर्षाणि च । कण्ठया प्रहरत्येव नारको तद्गन्तया ॥१९॥
 इतस्ततो घावमान उत्तालमतिवेगित । अग्निपत्रे दह्यमान उभयत्र च धारयते ॥२०॥
 स छिद्यमानः सर्वाङ्गो हा हनोऽस्मीति मूर्च्छित । वदता परमा प्राप्त पनयन पद पद ॥२१॥
 स्वयमनुगतं भुक्ते पाण्डुफलमल्पमी । यो राजा राजपुरुषो दृष्ट्येदं स्वयमत ॥२२॥
 दिजे शरीरदहं च पापीयात्रारकी च स । नरके सूकरमूग्ने पात्यने यमनिकरैः ॥२३॥
 त्रिनिपिष्टावपवरो बलवद्भिस्त्वयेधुक्त्वात् । व्यातस्वरेण स्वनयमूर्च्छितः कदमनं गतः ॥२४॥
 यः पीड्यमानो बहुधा वेदना यात्यतीव हि । त्रिविक्रपरपोडा योऽप्यविविक्तः स रधयाम् ॥२५॥
 ईश्वराग्निवृत्ताना व्ययामाचरते स्वयम् । स च धनूरे पतति तदभिद्रोहयन्त्रिने ॥२६॥
 मन्त्रागो जनुभिः पूरं पशुभिर्मण्डपशभिः । गरीसूपैश्च मन्त्रार्थैश्चामुष्णजतिभिः ॥२७॥
 मशिकाभिश्च तमसि दशगुर्वथ पीडयते । परिश्रामति चैवान्द्रुगगरे च जंतुवन् ॥२८॥

यस्तु सविहितं पचयज्ञं. कार्कश्यं सस्तुत । अश्नाति चासविभज्य यत्किंचिदुपपद्यते ॥२१॥
 स पापपुरुषः क्रूरैर्याम्यैश्च कृमिभोजने । नरकाधमके दुष्टकर्मणा परिपात्यते ॥२२॥
 लक्षयोजनविस्तीर्णे कृमिकुण्डे भयकरे । कृमिरूप समासाद्य भक्ष्यमाणश्च ॥ स्वयम् ॥२३॥
 अप्रज्ञाप्रदुतादो यः पातमाप्नोति तत्र वै । यस्तु स्तेयेन च वलाद्विरण्य रत्नमेव च ॥२४॥
 ग्राह्यणस्यापहरति अन्यस्यापि च कस्यचित् । अनापदि च देवर्षे तममुन यमानुगा ॥२५॥
 अयस्मयैरनिपिण्डे सदृशीनिष्क्रुपति च । योऽगम्या योषित गच्छेदगम्य पुरुष च वा ॥२६॥
 सावमुयापि कशया ताडयतो यमानुगा । तिग्मया लोहमय्या च सूर्यार्ध्यालिंगयति तम् ॥२७॥
 तां चापि योषित सूर्यार्ध्यालिंगयति यमानुगा । यस्तु सर्वाभिगमन पुरुष पापसचयी ॥२८॥
 निरयेऽमुत्र तं याम्या शात्मली रोपयति तम् । बज्रकटकवपुक्ता शात्मली तामयस्मयीम् ॥२९॥
 राजन्या राजपुरुषा ये वा पाण्डवतन । धमसेतु विभिदति ते परत्य गता नरा ॥३०॥
 वैतरण्या पतत्येव भिन्नमर्यादपातका । नद्या निरयदुग्ध्य परिखाया च नारद ॥३१॥
 मादोगर्णे समतात् भक्ष्यमाणा इतस्ततः । नारमना वियुजत्येव नासुभिश्चापि नारद ॥३२॥
 स्वीयेन वर्मपाकेनोपतपन्ति च सवतः । विष्णुत्रयपुरस्कंश्च केशास्थिनखमासकै ॥३३॥
 मेदोवसासयुताया नद्यामुपपतति ते । वृषलीपतयो ये च नद्योश्च गतत्रया ॥३४॥
 आचारनियमैस्त्यक्ता पशुचर्यापरायणा । तैऽशानुकृष्टगतयो विष्णुत्रयलेप्मरक्तवै ॥३५॥
 श्लेष्ममलसमापूर्णं निपतति दुराग्रहा । तदेव खादयत्येताग्यमानुचरद्वर्गका ॥३६॥
 ये श्वानगर्दमादीना पतयो वै द्विजातयः । मृगयारसिका नित्यमतीर्थे मृगघातका ॥३७॥
 परेतास्तान्यमभटा लक्ष्मीभूतान्नराधमा । इषुभिश्च विभिदति तास्ताऽदुर्नयमागतान् ॥३८॥
 ये दम्भा दम्भयज्ञेषु पशून्धति नराधमा । तानमुष्मियमभटा नरके वैशसे तथा ॥३९॥
 निपात्य पीडयत्येव वशापातैर्दुःखसदे । यो भायां च सवर्णां वै द्विजा मदनमोहित ॥४०॥
 रेतः पातयते मूढोऽमुत्र तं यमकिंकरा । रेतः कुण्ड पातयति रेतः सपाययति च ॥४१॥
 ये हस्यवोऽग्निदाश्रये गरदा सार्यघातका । प्रामाण्यार्थाविदुषति राजानो राजपुरुषा ॥४२॥
 तां परेताग्न्यमभटा नयति श्वावादान् । विनात्यधिकसख्याता सारमेया महादुता ॥४३॥
 सप्तशत्या समारूपाता रभतः सादयति त । सारमयादन नाम नरक दान्ज मु ॥

अतः परं प्रवदामि अग्रीषिप्रमुरागुने ॥५२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२२॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ये नरा सर्वदा मांश्चे अनृत भाषयति च । दाने विनिमयेऽर्थस्य देवर्षे पापबुद्धयः ॥१॥
 ते प्रेत्यामुन नरके अबोच्याख्येऽतिदारुणे । योजनाना शनोच्छ्रामाद्विरिमुर्ध्नः पतन्ति हि ॥२॥
 अनाकाशेऽथ शिरस्तद्वीचीतिनामके । यत्र स्थलं दृश्यते च जलवद्भोचिचंयुतम् ॥३॥
 अबोचिमत्ततस्तत्र तिलशशिष्ठप्रविग्रहः । स्मियते नैव देवर्षे पुनरेवावरोप्यते ॥४॥
 योवा द्विजो वा राजन्यो वैश्यो वा ब्रह्मसंभव । सोमपीथस्तत्कलन सुरा वा पिवतीह यः ॥५॥
 प्रमादवस्तु तेषा वै निरये परिपातनम् । कुर्वति यमद्रुतास्ते पान कार्णायिषो मुने ॥६॥
 बह्विना ब्रवमाणस्य नितरा ब्रह्मसंभव । सभावनेन स्वस्यैव योऽधमोपि नराधमः ॥७॥
 विद्याज-मनपोवर्णाश्रमाचारवतो नरान् । वरीयसोऽपि न बहु मन्यते पुरुषाधमः ॥८॥
 स नीयते यमभटैः क्षारकर्मनामके । निरयेऽर्वाक्षिरा घोरा दुरंतयातनाऽनृते ॥९॥
 ये वै नरा यजत्यन्य नरमेधेन मोहिता । स्त्रियोऽपि वा नरपशुं खादन्त्यन महामुने ॥१०॥
 पपावो निहतास्ते तु यमसन्नि सगता । सोनिका इव ते सर्वे विदार्य सितधारया ॥११॥
 असुनिषवति नृत्यति गायन्ति बहुधा मुने । यथेह मासभोक्ता पुरुषादा दुरासदाः ॥१२॥
 अनागसोऽपि यैःरन्ये ग्रामे वा ब्रह्मपुत्रक । वैश्वभकरूपसुतान्विश्रमस्य जिजीविषून् ॥१३॥
 मूलमूत्रादिषु प्रोताग्नोष्ठनोत्तारकानिव । पातयन्ति च ते प्रेत्य मूलपाते पतति ह ॥१४॥
 मूलादिषु प्रोतदेहा क्षुत्तुड्या चातिपीडिताः । तिग्मतुंडे ककबकैरितदधेतश्च ताडिताः ॥१५॥
 पीडिता आत्मशमल बहुधा सस्मरति हि । ये भूतानुद्वेजयन्ति नरा उत्पन्नवृत्तयः ॥१६॥
 यथा नर्पादिकास्तेऽपि नरकैः निपतति हि । ददन्कामिषाने च यनोतिष्ठति सर्वत ॥१७॥
 पचानना, सप्तमुषा भक्षति नरकागतान् । यथा बिलेशया विप्र क्रूरबुद्धिसमन्विता ॥१८॥
 मेऽश्वटेषु कुमूलादिगुहादिषु निरुन्धते । तानमुत्रोद्यतकरा कीनातपरिसेवका ॥१९॥
 तेष्वंशेषविशित्वा च समरेण च बह्विना । धूमेन च निरुधति पापकर्मरताम्ररान् ॥२०॥
 योऽंशेषोन्मथयप्राप्तान्दिधधुरिव चक्षुषा । पापेनेहालोभयेच्च स्वय गृह्यतिद्विज ॥२१॥
 तस्यापि पापदुर्देहि निरये यमकिंकरा । अक्षिणो वज्रनुडा ये वरा नारवटादयः ॥२२॥
 मूत्रा क्रूरतराश्चापि प्रसह्योत्पात्यन्ति हि । य आदृषामिमनिर्यानि अहङ्ग्यातिगवित ॥२३॥
 निर्यक्षेत्रेण एवाशमिविशकी नराधम । चित्तयाऽर्थस्य सर्वत्रायतिग्नयस्वरूपया ॥२४॥
 पुण्यदुग्धमवकश्य च निर्वृति नैव गच्छति । ग्रहवद्रथते चार्थं स प्रेनो यमकिंकरः ॥२५॥
 मूषीमुने च नरके पात्यते निजकर्मणा । वित्तग्रहं च पुरष वायना इव धाम्मना ॥२६॥

विकरा सर्वतोऽङ्गेषु सूत्रं परिवयति हि । एते बह्विधा वित्त नरका पापकर्मणाम् ॥२७॥
 नराणां शतशः सति यातनास्थानभूमयः । सहस्रशोऽपि देवर्षे उक्तानुक्तास्तथापि हि ॥२८॥
 विदधाति नरकानता यातनावहुः शुभम् । तथा घमपराश्चापि लोकायांति सुखोद्भूतान् ॥२९॥
 स्वधर्मो बहुधा गीतो यथा तव महामुने । देवीपूजनरूपो हि देव्याराधनलक्षणः ॥३०॥
 येनानुष्ठितमात्रेण न नरो नरकं व्रजेत् । सा दवी भवपायोघेरुद्धर्त्री पूजिता नृणाम् ॥३१॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे अष्टमस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

धर्मश्च कीदृशस्तात दयाराधनलक्षणः । कथमाराधिता देवी सा ददाति परं पदम् ॥१॥
 आराधनविधिं कौ वा कथमाराधिता कदा । केन सा दुर्गनरकाददुर्गां प्राणप्रदा भवेत् ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु चित्तवाग्रहेण मे विदुषा वर । यथा प्रसीदते दवी धर्माराधनतः स्वयम् ॥३॥
 स्वधर्मो यादृशः प्रोक्तस्तच्च मे शृणु नारद । अनादाविह ससारे देवी संपूजिता स्वयम् ॥४॥
 परिपालयन् धीरसकटादिषु सा भुजः । सा देवी पूज्यते लोके यथावत्तद्विधिं शृणु ॥५॥
 प्रतिपत्तिधर्मासाद्य देवीमाज्येन पूजयेत् । घृत दद्याद् ब्राह्मणाय रोगहीनो भवेत्तदा ॥६॥
 द्वितीयायां शर्करया पूजयेज्जगदधिकाम् । शर्करा प्रददेद्विप्रे दीर्घायुर्जयित नरः ॥७॥
 तृतीयादिवसः देव्यै दुग्धं पूजनकर्मणि । क्षीरं दत्त्वा द्विजाग्रधाय सर्वदुःखातिगो भवत् ॥८॥
 चतुर्थ्यां पूजने पूषा दद्याद् देव्यै द्विजाय च । अपूषा एव दातव्या न विघ्नैरभिभूयते ॥९॥
 पंचम्यां कदलीजातफलं देव्यै निवेदयेत् । तद्वद् ब्राह्मणे देयं मेधावापुस्तपो भवेत् ॥१०॥
 षष्ठीतिथौ मधु प्रोक्तं देवीपूजनकर्मणि । ब्राह्मणाय च दातव्यं मधुना तिर्यक्ती भवन् ॥११॥
 सप्तम्यां गुडैरुपेतं देव्यै दत्त्वा द्विजाय च । गुडं दत्त्वा दीर्घहीनो जायते द्विजसत्तमः ॥१२॥
 नारिकेलमपाष्टम्यां देव्यै निवेद्य भवत् । ब्राह्मणाय प्रदानं च सापत्नी भवत्तदा ॥१३॥
 नारदोऽप्युवाच । नारदोऽप्युवाच । दत्त्वा मुग्धाधिको भूयाद् लोकपतिर्यत्नः ॥१४॥
 दत्त्वा मयि यथा तु दत्तं शृणु निजामुनः । ब्राह्मणाय प्रदत्त्वा सुयमलाश्रयः न हि ॥१५॥
 एतादृशं दधि तथा दत्तं चार्पयन् तु मे । दत्तानि ब्राह्मणैर्न देवोऽप्युपैत न भवन् ॥१६॥
 द्वादश्यां पुष्करादय्यै दत्त्वा चार्पयन् यो दत्तः । तावत्तु मुनिर्देव्यै दत्तं दत्तं न भवत् ॥१७॥
 त्रयोदश्यां च दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । तावत्तु दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं न भवत् ॥१८॥
 चतुर्दश्यां च दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं । तावत्तु दत्तं दत्तं दत्तं दत्तं न भवत् ॥१९॥

पायसं पूर्णिमातिथ्यामपर्णायै प्रयच्छति । ददाति च द्विजाग्रजाय पितृनुद्धरतेऽश्विलान् ॥२०॥
 तत्तियो हवनं प्रोक्तं देवोप्रीत्यै महामुने । तत्तत्तिथ्युक्तवस्तूनामशेषारिष्टनाशनम् ॥२१॥
 रविवारे पायसं च नैवेद्यं परिकीर्तितम् । सोमवारे पयः प्रोक्तं भोगे च कदलीफलम् ॥२२॥
 बुधवारे च सप्रोक्तं नवनीतं नव द्विज । गुरुवारे शर्करा च मिता भार्गववासरे ॥२३॥
 शनिवारे घृतं गव्यं नैवेद्यं परिकीर्तितम् । सप्तविंशतिनक्षत्रनैवेद्यं श्रूयता मुने ॥२४॥
 घृतं तिलं शर्करा च दधि दुग्धं किलाटकम् । दधिकूची मोदकं च फेणिका घृतमण्डकम् ॥२५॥
 कंसारं वटपत्रं च घृतपूरमतः परम् । वटकं कोकरसक पूरणं मधु सूरणम् ॥२६॥
 गुडं पुष्पद्राक्षे च खर्जूरं चैव चारकम् । अपूपं नवनीतं च मुद्गं मोदकमेव च ॥२७॥
 मातुलुगमिति प्रोक्तं भनैवेद्यं च नारद । विष्कंभादिषु योगेषु प्रवक्ष्यामि निवेदनम् ॥२८॥
 पदार्थानां कृतेष्वेव प्रीणाति जगदम्बिका । गुड मधु घृतं दुग्धं दधि तक्रं त्वपूपकम् ॥२९॥
 नवनीतं कर्णटी च कूष्माण्ड चापि मोदकम् । पनसं बदली जंबुफलमात्रफलं तिलम् ॥३०॥
 नारंगं दाडिमं चैव बदरीफलमेव च । धात्रीफलं पायसं च पुष्पकं चणकं तथा ॥३१॥
 गारिकेलं जम्बकं कसेरु सूरणं तथा । एतानि क्रमशो विप्र नैवेद्यानि शुभानि च ॥३२॥
 विष्कंभादिषु योगेषु निर्णीतानि मनोविभि । अथ नैवेद्यमाख्यास्ये करणानां पुण्यमुने ॥३३॥
 कंसारं मण्डकं फेणी मोदकं वटपत्रकम् । लड्डुकं घृतपूरं च तिलं दधि घृतं मधु ॥३४॥
 करणानामिदं प्रोक्तं देवीनैवेद्यमादरात् । अध्यात्म्यत्सप्रवक्ष्यामि देवीप्रीतिकरं परम् ॥३५॥
 विधानं नारद मुने शृणु तत्सर्वमादृत । चैत्रशुद्धतृतीयायां नरो मधुकवृक्षकम् ॥३६॥
 पूजयेत्पद्मपाद्यं च नैवेद्यमुपकल्पयेत् । एव द्वादशमासेषु तृतायातिथिषु कमात् ॥३७॥
 शुद्धपक्षे विधानेन नैवेद्यमभिदध्महे । दशाष्टमासे नैवेद्यं गुडयुक्तं च नारद ॥३८॥
 ज्येष्ठमासं मनु प्रोक्तं देवीप्रीत्यर्थमेव तु । आपादे नवनीतं च मधूकस्य निवेदनम् ॥३९॥
 श्रावणे दधि नैवेद्यं भाद्रमासं च शर्करा । आश्विने पायसं प्रोक्तं कार्तिके पय उत्तमम् ॥४०॥
 मार्गे फेणुत्तमा प्रोक्ता पोषे च दधिकूचिका । माघे मासि च नैवेद्यं घृतं गव्यं समाहरेत् ॥४१॥
 गारिकेलं च नैवेद्यं फाल्गुने परिकीर्तितम् । एवं द्वादशर्तुर्धर्मानि च क्रमतोऽर्चयेत् ॥४२॥
 मग्न्या वैष्णवी माया कालगतिर्दुरत्यया । महामाया च मातंगी कालो जलवासिनी ॥४३॥
 शिवा सहस्रचरणा सर्वमगलमपिणो । एभिर्नामपदैर्देवी मधूके परिपूजयेत् ॥४४॥
 उत स्तुवीत देवेशी मधूकस्या महेश्वरीम् । सर्वकामसमृद्धयर्थं जननूर्गत्वमिदमेव ॥४५॥
 नम पुष्करनेत्रायै जगद्धाम्यै नमोऽस्तु ते । माहेश्वर्यं महादेव्यं महामगलमूर्तये ॥४६॥
 परमा पापहन्त्री च परमार्गप्रदायिनी । परमेस्वरतो प्रबोहानिः परब्रह्मस्वरूपिणी ॥४७॥

मददात्री मदोन्मत्ता मानगम्या मदोन्मत्ता । मनस्विनी मुनिष्येया मार्तण्डसहचारिणी ॥४८॥
जय लोकेश्वरि प्राप्ते प्रलयानुदसन्निभे । महामोहविनाशार्थं पूजिताऽसि सुरासुरैः ॥४९॥
यमलोकामावकर्त्री यमपूज्या यमाग्रजा । यमनिग्रहरूपा च यजनीये नमो नमः ॥५०॥
समस्वभावा सर्वेशी सर्वसगविवर्जिता । सगनाशकरी काम्यरूपा काश्यपविग्रहा ॥५१॥
ककालक्रूरा कामाक्षी मीनाक्षी मर्मभेदिनी । माधुर्यरूपशीला च गधुरस्वरपूजिता ॥५२॥
महामन्त्रवती मन्त्रगम्या मन्त्रप्रियकरी । मनुष्यमानसगमा मन्मथारिप्रियकरी ॥५३॥
अश्वत्थवटनिवाप्रकपित्यवदरीगत । पनमाककरीरादिक्षीरवृक्षस्वरूपिणि ॥५४॥
दुग्धवल्लीनिवासाहं दयनीये दयाधिके । दाक्षिण्यवरूपा रूपे जय सर्वज्ञवरत्नम् ॥५५॥
एव स्तवेन देवेशी पूजनात् स्तुवीत ताम् । प्रतस्य सकल पुण्य लभते सर्वदा नरः ॥५६॥
नित्यं यः पठते स्तोत्रं देवीप्रीतिकरं नरः । आधिष्याधिभयं नास्ति रिपुमोर्तिर्न तस्य हि ॥५७॥

अर्घ्यार्थं चार्थमाप्नोति धर्मार्थं धर्ममाप्नुयात् ॥५८॥

ग्राह्यो वेदसम्पन्नो विजयी क्षत्रियो भवेत् । वैश्यश्च धनघायाद्यो भवेच्चद्रुद्र सुलाधिकः ॥५९॥
स्तोत्रमेतच्छ्राद्धकाले यः पठेत्प्रयतो नरः । पितृणामशया तृप्तिर्जायते कल्पवर्तिनी ॥६०॥
एवमाराधनं देव्या समुक्तं सुरपूजितम् । यः करोति नरो भक्त्या स देवीलाकभाग्भवेत् ॥६१॥
देवीपूजनतो विप्रः सर्वे कामा भवति हि । सवपापहृतिं क्षुद्धा मतिरते प्रजायते ॥६२॥
यत्र तत्र भवेत्पूज्यो मान्यो मानधनपुः । जायते जगदराया प्रसादनं विरिञ्चिन् ॥६३॥
नरकाणां न तस्यास्ति भयं स्वप्नेऽपि पुत्रचित् । महामायाप्रसादेन पुत्रपौत्रादिवर्धनं ॥६४॥
देवीभक्तो भवत्येव नात्र कार्या विचारणा । इत्येव ते समारवात् नरकोटारक्षणम् ॥६५॥
पूजनं हि महादय्या सर्वमगलवारयम् । मधुपूजनं तद्रम्भाधाना क्रमतो मुने ॥६६॥
सर्वं सगाचरेद्यस्तु पूजनं मधुवाह्ययम् । न तस्य रोगवाधादिभयमुद्भवतेऽनयः ॥६७॥
अघायदपि वदयामि प्रकृते पञ्च परम् । नाम्ना ऋणं तोषत्या जगदानन्ददायकम् ॥६८॥
साह्याय च समाहात्य प्रकृते पञ्च भूम् । कुतूहलं चैव शृणु मुक्तिविधायकम् ॥६९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रपां महितायां चैद्यामित्र्या समाराधनविधाने-

ष्टमस्कन्धे देवीपूजननिरूपणं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

नदानिवमुनि (८२०) पठेत्प्राप्तममृतं । देवीभागवतस्याष्टमस्कन्ध उदीरित ॥१॥

समाप्तोऽयमष्टमः स्कन्धः

श्लोकेणेशाय नमः.

श्रीमद्देवीभागवतम्

नवमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मी सरस्वती । सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृति पचषा स्मृता ॥१॥

नारद उवाच

आविर्बभूव सा केन वा वा सा ज्ञानिना वर । किं वा तत्त्वज्ञेन साधो बभूव पचषा वयम् ॥२॥
सर्वासा चरित पूजाविधान गुण ईप्सित । अवतार कुत्र कस्यास्तमे व्याख्यातुमर्हसि ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

प्रकृतेर्लक्षणं यत्स कीं वा वक्तुं शक्नो भवत । निश्चितं चापि वक्ष्यामि यच्छ्रुतं धर्मवदनत ॥४॥
प्रकृष्टवाचकं प्रश्नं कृतिश्च सृष्टिवाचकं । सृष्टौ प्रकृष्टं वा देवो प्रकृतिं सा प्रचीनिता ॥५॥
गुणे मन्वे प्रकृष्टे च प्रसादो वर्तते श्रुत । मध्यमे रजसि कृष्टं निगद्यस्तमसि स्मृत ॥६॥
त्रिगुणात्मकस्वरूपा या सा च शक्तिमुमन्विता । प्रधाना सृष्टकरणं प्रकृतिस्तेन च ययते ॥७॥
प्रथमे वर्तते प्रश्नं कृतिश्च सृष्टिवाचकं । सृष्टेरादौ च या देवी प्रकृतिं सा प्रचीनिता ॥८॥
योगेनात्मा सृष्टिविधौ द्विधारूपो बभूव स । पुमाश्च दक्षिणार्धांगो वामार्धो प्रकृतिं स्मृता ॥९॥
मा च ग्रहास्वरूपा च नित्या सा च सनातनी । ययात्मा च तथा शक्तिर्ययाग्नौ दाहिका स्थिता ॥१०॥
अतएव हि यागोऽत्र स्त्रीपुमेदो न भवते । सर्वं ग्रहमप्य ग्रहाऽष्टधम्सदपि नारद ॥११॥

स्वेच्छामयस्येच्छया च श्रीकृष्णस्य सिसृक्षया । साऽऽविर्बभूव सहसा मूलप्रवृत्तिरोश्वरो ॥१२॥
 तदानया पञ्चविधा सृष्टिक्रमविभक्तिका । अय भक्तानुरोधाद्वा भक्तानुग्रहवियहा ॥१३॥
 गणेशमाता दुर्गा या शिवरूपा शिवप्रिया । नारामणी विष्णुमाया पूणब्रह्मस्वरूपिणी ॥१४॥
 श्रद्धादिदेवैर्मुनिभिरनुभि पूजिता स्तुता । सर्वाधिष्ठात्री देवी सा शर्वरूपा सनातनी ॥१५॥
 धर्मसत्यपुण्यकीर्तियशोमङ्गलायिनी । सुखमोक्षहृदपात्री शोकातिदुःखनाशिनी ॥१६॥
 गरुणागतदीनातपरिनाणपरायणा । तज स्वरूपा परमा तदधिष्ठातृदेवता ॥१७॥
 सव्यक्तित्वस्वरूपा च शक्तिरोशस्य सततम । सिद्धश्वरी सिद्धिरूपा सिद्धिदा निद्रिरोश्वरी ॥१८॥
 बुद्धिनिद्रा क्षुत्पिपासा छाया तद्वा दया स्मृति । जाति क्षातिश्च भ्रातिश्च शांति कांतिश्च चतना ॥१९॥
 तुष्टि पुष्टिस्तथा लक्ष्मीधतिर्माया तथैव च । सव्यक्तित्वस्वरूपा सा कृष्णस्य परमात्मन ॥२०॥
 उक्त श्रुतौ श्रुतगुणश्चातिस्वरूपो यथागमम । गुणोऽऽन्यतोनतोऽनताया अपरा च निशामय ॥२१॥
 बुद्धसत्त्वस्वरूपा या पद्मा सा परमात्मन । सव्यक्तित्वस्वरूपा सा तदधिष्ठातृदेवता ॥२२॥
 काताऽतिदाता क्षाता च सुशीला सन्नमगला । लोभमोहकामरोषमदाहकारवर्जिता ॥२३॥
 भक्तानुरक्ता पद्मश्च सर्वाभ्यश्च पतिव्रता । प्राणतुल्या भगवत प्रमवात्र प्रियवदा ॥२४॥
 सव्यक्तस्यात्मिका देवी जीवनीपायरूपिणी । महालक्ष्मीश्च बैकुण्ठ पतिसेवारता सती ॥२५॥
 स्वर्गं च स्वर्गलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु । गृहपु गृहलक्ष्मीश्च मर्त्याना गृहिणा तथा ॥२६॥
 सर्वप्राणिषु द्रव्येषु शोभारूपा मनोहरा । कीर्तिरूपा पुण्यवता प्रभारूपा नृपेषु च ॥२७॥
 बाणिज्यरूपा वणिजा पापिना फलहाकुरा । दयारूपा च कथिता बदेत्ता सव्यक्तमता ॥२८॥
 सव्यक्त्या सव्यक्त्वा चाया मतो निशामय । वाग्बुद्धिविद्याज्ञानाधिष्ठानी च परमात्मन ॥२९॥
 सव्यक्त्वास्वरूपा या सा च देवी सरस्वती । सा बुद्धि वविता मथा प्रतिभा स्मृतिदानूनाम ॥३०॥
 नानाप्रकारसिद्धातभदायवलना मता । व्याख्याबोधस्वरूपा च सव्यक्तदेहभजिनी ॥३१॥
 विचारकारिणी श्रयकारिणी शक्तिरूपिणी । व्याख्याबोधस्वरूपा च सव्यक्तदेहभजिनी ॥३२॥
 विषयानावाग्रूपा प्रतिविश्वोपजीविनी । व्याख्याबादकरी गाता बीणापुस्तकधारिणी ॥३३॥
 शुद्धमत्त्वस्वरूपा च सुशीला श्रीहरिप्रिया । हिमचन्द्रकुन्देन्दुगुग्गुमाभोजसन्निभा ॥३४॥
 यजती परमात्मान श्रीकृष्ण रत्नमालया । तप स्वरूपा तपसा फलदात्री तपस्विनाम ॥३५॥
 निद्रिविद्यास्वरूपा च सव्यक्तिसिद्धिप्रदा सदा । यया दिना तु विप्रौघो भूको मृानम सदा ॥३६॥
 देवा तृतीया गर्दिता श्रुत्युक्ता जगदविका । यथागम यथा किञ्चित्परा न्न निबोध म ॥३७॥
 माता चतुर्णां वर्णानां वदामाना च छदमाम । स यावदनमन्त्राणां तन्त्राणां च विचक्षणा ॥३८॥
 द्विजातिजातिरूपा च जपरूपा तपस्विनी । ब्रह्मण्यतजोऽरूपा च सव्यक्तस्काररूपिणी ॥३९॥

पवित्ररूपा सावित्री गायत्री ब्राह्मणप्रिया । तीर्थानि यस्या सस्पर्शवाञ्छति ह्यात्मशुद्धये ॥४०॥
 शुद्धस्फटिकसकाशा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । परमानन्दरूपा च परमा च सनातनी ॥४१॥
 परब्रह्मस्वरूपा च निर्वाणपददायिनी । ब्रह्मतेजोमयी शक्तिस्तदधिष्ठातृदेवता ॥४२॥
 यत्पादरजसा पूत जगत्सर्वं च नारद । देवी चतुर्थी कथिता पञ्चमी वर्णयामि ते ॥४३॥
 पञ्चप्राणाधिदेवी या पञ्चप्राणस्वरूपिणी । प्राणाधिकप्रियतमा सर्वाभ्य सुदरो परा ॥४४॥
 सर्वयुक्ता च सौभाग्यमानिनी गौरवान्विता । वामागार्धस्वरूपा च गुणेन तेजसा समा ॥४५॥
 परावरा सारभूता परमाद्या सनातनी । परमानन्दरूपा च धन्या माध्या च पूजिता ॥४६॥
 रासक्रीडाधिदेवी श्रीकृष्णस्य परमात्मन । रासमण्डलसभूता रासमण्डलमण्डिता ॥४७॥
 रामेश्वरी सुरसिका रामावासनिवासिनी । गोलोकवासिनी देवी गोपीवेषविधायिका ॥४८॥
 परमाह्लादरूपा च सतोपहर्षरूपिणी । निर्गुणा च निराकारा निलिप्तात्मस्वरूपिणी ॥४९॥
 निरोहा निरहकारा भक्तानुग्रहविग्रहा । वदानुसारिष्यानेन विज्ञाता सा विचक्षणै ॥५०॥
 दृष्टिदृष्टा न सा केशी सुरेन्द्रमुनिपुङ्गव । वल्लिशुद्धाशुक्लवरा नानालकारभूषिता ॥५१॥
 कोटिचन्द्रमापुष्टसर्वश्रीयुक्तविग्रहा । श्रीकृष्णभक्तिदास्यैककरा च सर्वसंपदाम ॥५२॥
 धवनारे च वाराहे नृपमानुसुता च या । यत्पादपद्मस्पर्शपवित्रा च वसुधरा ॥५३॥
 ब्रह्मादिभिरदृष्टा या सर्वेदृष्टा च भारते । स्त्रीरत्नसारसभूता कृष्णवक्षस्यले स्थिता ॥५४॥
 यथावरे नवचने लोला सौदामिनी मुने । पट्टिवर्पसहस्राणि प्रसक्त ब्रह्मणा पुरा ॥५५॥
 यत्पादपद्मनखरदृष्टे चात्मशुद्धये । न च दृष्ट च स्वप्नऽपि प्रत्यक्षस्थापि का कथा ॥५६॥
 तेनैव तपसा दृष्टा भुवि वृंदावन वने । कथिता पञ्चमी देवी सा राधा च प्रकीर्तिता ॥५७॥
 अरुन्धता कलाभरा या कलाज्ञानसम्भवा । प्रकृत प्रतिविशेषु दृश्यश्च सव्यापित ॥५८॥
 परिपूर्णतमा पञ्च विद्यादेव्य प्रकीर्तिता । या या प्रधानाद्वरूपा वर्णयामि निशामय ॥५९॥
 प्रधानाद्वरूपा सा गंगा भुवनपावनी । विष्णुविग्रहसभूता द्रवरूपा मनाननी ॥६०॥
 पापिपापघ्नमाहाय ज्वलद्गनिस्वरूपिणी । सुखस्पर्शा स्नानपार्श्वनिवाणपददायिनी ॥६१॥
 गोलोकस्थानप्रस्थानसुखमोपानरूपिणा । पवित्ररूपा तेर्धाना सरिता च परावरा ॥६२॥
 रामभोलीजटामेढमुक्तापत्तिस्वरूपिणी । तप सपादिनां सद्यो भारतपु तपस्विनाम् ॥६३॥
 चन्द्रपद्मभारनिभा शुद्धसत्त्वस्वरूपिणी । निमला निरह्वारा साख्यो नारायणप्रिया ॥६४॥
 प्रधानाद्वरूपा च तुलसी विष्णुवामिनी । विष्णुभूषणरूपा च विष्णुपादस्थिता सती ॥६५॥
 तप्त सुवल्गुजादिसंघमपादिनी मुन । सारभूता च कुपाणा पत्रिणा पुण्यदा सदा ॥६६॥
 दर्शनस्पर्शानाम्या च सद्यो निर्वाणदायिनी । क्ली वङ्गपञ्चमेन्द्रहनायामिनी ॥६७॥

यत्पादपद्मसंस्पर्शात्सद्यः पूता वसुन्वरा । यत्स्पर्शदर्शने चैवेच्छति तीर्थानि शुद्धये ॥६८॥
 यया विना च विश्वेषु सर्वकर्म च निष्फलम् । मोक्षदा या मुमुक्षूणा कामिनी सर्वकामदा ॥६९॥
 कल्पवृक्षस्वरूपा या भारते वृक्षरूपिणी । भारतीना प्रीणनाय जाता या परदेवता ॥७०॥
 प्रधानाशस्वरूपा या मनमा कश्यपात्मजा । शंकरप्रियशिष्या च महाज्ञानविशारदा ॥७१॥
 नागेश्वरस्यानंतस्य भगिनी नागपूजिता । नागेश्वरी नागमाता सुदरी नागवाहिनी ॥७२॥
 नागेंद्रगणसंयुक्ता नागभूषणभूषिता । नागेंद्रवर्दिता सिद्धा योगिनी नागदायिनी ॥७३॥
 विष्णुरूपा विष्णुभक्ता विष्णुपूजापरायणा । तपस्वरूपा तपसा फलदात्री तपस्विनी ॥७४॥
 दिव्यं त्रिलक्षवर्षं च तपस्तप्त्वा च या हरेः । तपस्विनीषु पूज्या च तपस्विषु च भारते ॥७५॥
 सर्वमंत्राधिदेवी च उबलंती ब्रह्मतेजसा । ब्रह्मस्वरूपा परमा ब्रह्मभावननत्परा ॥७६॥
 जरत्कारमुनेः पत्नी कृष्णाशस्य पतिव्रता । आस्तीकस्य मुनेर्माता प्रवरस्य तपस्विनाम् ॥७७॥
 प्रधानाशस्वरूपा या देवसेना च नारद । मातृकामु पूजयन्मासा पक्षौ च प्रकीर्तिता ॥७८॥
 पुनर्प्रीतिदात्री च धानी निजगता सती । पष्ठाशरूपा प्रकृतेस्तेन पक्षौ प्रकीर्तिता ॥७९॥
 स्थाने शिशूना परम बृद्धरूपा च योगिनी । पूजा द्वादशमासेषु यस्या विश्वेषु सततम् ॥८०॥
 पूजा च सूतिकागारे पुरा पष्ठदिने शिशोः । एकविंशतिमे चैव पूजा कल्याणहेतुकी ॥८१॥
 मुनिभिर्ममिता चैषा नित्यकामाप्यत परा । मातृका च दयारूपा दशद्रक्षणाकारिणी ॥८२॥
 जले स्थले चातरिक्षे शिशूना सप्तगोचरे । प्रधानाशस्वरूपा च देवी मंडलचंडिका ॥८३॥
 प्रकृतेर्मुखसंभूता सर्वमंगलदा सदा । सुष्टौ मंगलरूपा च मंहारे कोपरिपिणो ॥८४॥
 तेन मंगलचंडी सा पठितं परिकीर्तिता । प्रतिमंगलवारेषु प्रतिविश्वेषु पूजिता ॥८५॥
 पुनर्प्रीतिप्रधानैर्धर्मशोभग उदायिनी । परितुष्टा सर्वदाष्टाप्रदात्री सर्वयोगिनाम् ॥८६॥
 रुष्टा क्षणेन सहर्तुं शक्ता निदिव महेश्वरी । प्रधानाशस्वरूपा सा शाली कमललोचना ॥८७॥
 दुर्गात्रिदशसंभूता रणे क्षुभनिशुभयोः । दुर्गाविनाशस्वरूपा सा गुणेन तेजसा समा ॥८८॥
 कौटिसूर्यममाजुष्टपुष्टजाज्वलविग्रहा । प्रधाना सर्वशक्तीना बला बलवती परा ॥८९॥
 सर्वमिन्द्रिप्रदा देवी परमा योगरूपिणी । कृष्णभक्ता कृष्णतुल्या तेजसा विभ्रमर्जुनेः ॥९०॥
 कृष्णभावनया दशहस्तकृष्णवर्णा चनातनी । सहर्तुं सर्वग्रह्याष्टं शक्ता निदवासमाश्रिता ॥९१॥
 रणं दैत्यैः समं तस्या त्रीटया लोकशिशया । धर्मार्थकाममोक्षाश्च दातुं शक्ता च पूजिता ॥९२॥
 गृह्यादिभिः स्तूपमाना मुनिभिर्मनुभिर्नरे । प्रधानाशस्वरूपा सा प्रकृतेश्च वसुंधरा ॥९३॥
 आपाररूपा सर्वेषां सर्वसस्या प्रकीर्तिता । रत्नानरा रत्नगर्भा सर्वरत्नाकराधया ॥९४॥
 प्रजाभिश्च प्रजेनैश्च पूजिता यदिया मदा । सर्वोपजीव्यरूपा च सर्वतंष्ट्रियायिनी ॥९५॥

यया विना जगत्सर्वं निराधारं चराचरम् । प्रकृतेश्च बला या यास्ता निबोध मुनीश्वर ॥९६॥
यस्य यस्य च या पत्नी तत्सर्वं वर्णयामि ते । स्वाहादेवी बह्निपत्नी प्रतिविक्षेपु पूजिता ॥९७॥
यया विना हविर्दानं न ग्रहीतुं सुरा दमा । दक्षिणा यज्ञपत्नी च दीक्षा सर्वत्र पूजिता ॥९८॥
यया विना हि विश्वेषु सर्वकर्म हि निष्फलम् । स्वधा पितृणा पत्नी च मुनिभिर्मनुभिर्नरैः ॥९९॥
पूजिता पितृदानं हि निष्फलं च यया विना । स्वस्तितेदेव वायुपत्नी प्रतिविक्षेपु पूजिता ॥१००॥
आदानं च प्रदानं च निष्फलं च यया विना । पुष्टिर्गणपते पत्नी पूजिता जगतीतले ॥१०१॥
यया विना ऽक्षीणा पुमांसो योविनोऽपि च । अनतपत्नी तुष्टिश्च पूजिता वदिता भवेत् ॥१०२॥
यया विना न सत्पुष्टा सर्वलोकाश्च सर्वतः । ईशानपत्नी सपत्ति पूजिता च सुरैर्नरैः ॥१०३॥
सर्वे लोका दग्निश्च विश्वेषु च यया विना । धृति कपिलपत्नी च सर्वे सर्वत्र पूजिता ॥१०४॥
सर्वे लोका अर्घ्यार्थाश्च जगत्सु च यया विना । सत्यपत्नी सती मुक्तं पूजिता च जगत्प्रिया ॥१०५॥
यया विना भवेत्लोको दधुतारहितः सदा । मोहपत्नी दया साध्वी पूजिता च जगत्प्रिया ॥१०६॥
सर्वे लोकाश्च सर्वत्र निष्फलाश्च यया विना । पुण्यपत्नी प्रतिष्ठा सा पूजिता पुण्यदा सदा ॥१०७॥
यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतसमं मुने । सुकर्मपत्नी सखिद्धा कीर्तिर्धन्यैश्च पूजिता ॥१०८॥
यया विना जगत्सर्वं यशोहीनं मृतं यथा । क्रिया तूद्योगपत्नी च पूजिता सर्वसमता ॥१०९॥
यया विना जगत्सर्वं विधिहीनं च नारद । अधर्मपत्नी मिथ्या सा सर्वधूर्तेश्च पूजिता ॥११०॥
यया विना जगत्सर्वमुच्छिन्नं विविर्निर्मितम् । सत्ये अदर्शना या च त्रेताया सुकर्मरूपिणी ॥१११॥
अर्धावयवरूपा च द्वापरे चैव सवृता । कलौ महाप्रगल्भा च सर्वत्र व्यापिका बलात् ॥११२॥
कपटेन समं भ्रात्रा भ्रमते च गृहे गृहे । सातिलज्जा च भार्ये द्वे सुखीलस्य च पूजिते ॥११३॥
याम्या विना जगत्सर्वमुन्मत्तमिव नारद । ज्ञानस्य तिस्रो भार्याश्च बुद्धिमंथाधृतिस्तथा ॥११४॥
यामिर्विना जगत्सर्वं भूढं मत्तसमं सदा । मूर्तिश्च धर्मपत्नी सा कातिरूपा मनोहरा ॥११५॥
परमात्मा च विश्वोद्यो निराधारो यया विना । सर्वत्र शोभाख्या च लक्ष्मीर्मूर्तिमती सती ॥११६॥
श्रीरूपा मूर्तिरूपा च माय्या घन्याऽतिपूजिता । कालाग्नी रुद्रपत्नी च निद्रा सा सिद्धयोगिनी ॥११७॥
सर्वे लोका समाच्छ्रिता यया योगेन रात्रिषु । कालस्य तिस्रो भार्याश्च सद्यारात्रिदिनानि च ॥११८॥
यामिर्विना विधाता च सख्या कतु न शक्यते । क्षुत्पिपासे लोभभार्ये घन्ये मान्ये च पूजिते ॥११९॥
याम्या व्यास जगत्सर्वं नित्यं चिन्तातुर भवत् । प्रभा च दाहिका चैव द्वे भार्ये तेजसस्तथा ॥१२०॥
याम्या विना जगत्स्रष्टु विधातुं च नहोश्वर । कालकन्ये मृत्युजरे प्रज्वारस्य प्रियाप्रिये ॥१२१॥
याम्या जगत्समुच्छिन्नं विधात्रा निर्मितं विधौ । निद्रा कन्या च तद्रा सा प्रीतिरया सुखप्रिये ॥१२२॥
याम्या व्यास जगत्सर्वं विधिपुत्रं विधेर्विधौ । वैराग्यस्य च द्वे भार्ये श्रद्धा भक्तिश्च पूजिते ॥१२३॥

याम्या शश्वज्जगत्सर्वं यज्जीवन्मुक्तिमन्मुने । अदितिर्देवमाता च सुरभी च गवा प्रसू ॥१२४॥
 दितिश्च दैत्यजननी कद्रूश्च विनता दनु । उपयुक्तासृष्टिर्विधौ एतास्तु कीर्तिता कला ॥१२५॥
 कला अ-न्या सति बह्वृचस्नासु काश्चिन्निबोध मे । रोहिणी चद्रपत्नी च सज्ञा सूर्यस्य कामिनी ॥१२६॥
 शतरूपा मनोभर्या शचीद्रस्य च गेहिनी । तारा बृहस्पतेर्भर्या वसिष्ठस्याप्यहवती ॥१२७॥
 अहल्या गौतमस्त्री साऽप्यनसूयाऽत्रिकामिनी । देवहूतो कर्दमस्य प्रसूतिर्दक्षकामिनी ॥१२८॥
 पितृणा मानसी क-या मेनका साविकाप्रसू । लोपामुद्रा तथा कुन्ती कुबेरकामिनी तथा ॥१२९॥
 वरुणानी प्रसिद्धा च बलेर्वि-ध्यावलितस्तथा । काता च दमयती च यशोदा देवकी तथा ॥१३०॥
 गाधारी द्रौपदी शैब्या सा च सत्यवती प्रिया । वृषभानुप्रिया साध्वी राघामाता कुलोद्बहा ॥१३१॥
 मदीदरी च कौसल्या सुभद्रा कौरवो तथा । रेवती सत्यभामा च कालिन्दी लक्ष्मणा तथा ॥१३२॥
 जांबवती नाग्नजितिर्मित्रविदा तथाऽपरा । लक्ष्मणा रुक्मिणी सीता स्वयं लक्ष्मी प्रकीर्तिता ॥
 काली याजनगधा च ध्यासमाता महासती । वाणपुत्री तथोपा च चित्रलेखा च तत्सखी ॥१३४॥
 प्रभावती भानुमती तथा मायावती सती । रेणुका च भृगोर्माता राममाता च रोहिणी ॥१३५॥
 एकतदा च दुर्गा सा श्रीकृष्णभगिनी सती । बह्वृच सत्य कलाश्चैव प्रकृतेरेव भारते ॥१३६॥
 या याश्च ग्रामदेव्य स्युस्ता सर्वा प्रकृते कला । कलाशाशसमुद्भूता प्रतिविश्वेषु योपिता ॥१३७॥
 योपितामवमानेन प्रकृतेश्च पराभव । ब्राह्मणी पूजिता येन पतिपुत्रवती सती ॥१३८॥
 प्रकृति पूजिता तेन बलालकारचदनी । कुमारी चाष्टवर्षा या नलालकारचदनी ॥१३९॥
 पूजिता येन विप्रस्य प्रकृतिस्तन पूजिता । सर्वा प्रकृतिसंभूता उत्तमाधममध्यमा ॥१४०॥
 सत्त्वाशाश्रोतमा ज्ञेया सुशालाश्च पतिव्रता । मध्यमा रजसश्चाशास्ताश्च भोग्या प्रकीर्तिता ॥
 सुखसंभोगवश्याश्च स्वकार्ये तत्परा सदा । अधमास्तमसश्चाशा अज्ञातकुलसंभवा ॥१४२॥
 दुर्मुखा कुलहा धूर्ता स्वतना बलहप्रिया । पृथिव्या कुलटा याश्च स्वर्गे चाप्सरसा गणा ॥१४३॥
 प्रवृत्तेस्तमसश्चाशा पुश्रत्य परिकीर्तिता । एव निगदितं सर्वं प्रवृत्ते रूपवर्णनम् ॥१४४॥
 ता 'सर्वा पूजिता पृथ्यापुण्यक्षत्रे च भारते । पूजिता सुरधेनादौ दुर्गा दुर्गातिनाशिनी ॥१४५॥
 तत श्रीरामचन्द्रेण रावणस्य वधायिना । तत्पश्चाज्जगता माता त्रिपु लाकेषु पूजिता ॥१४६॥
 जातादौ दम्बक्या या निहृत्य दैत्यदानवान् । ततो देह परित्यज्य यज्ञे भनुश्च निदया ॥१४७॥
 जज्ञे हिमवत पत्या लेभे पशुपतिं पतिम् । गणेशश्च स्वयं कृष्ण स्कन्दो विष्णुः कालोऽह ॥१४८॥
 बभूवतुस्तौ तनयौ पद्मात्तस्याश्च नारद । लक्ष्मीमगलभूषेन प्रथमं परिपूजिता ॥१४९॥
 त्रिपु लोकेषु तत्पश्चाद्देवतामुनिमानवै । सावित्री चाश्वपतिना प्रथमं परिपूजिता ॥१५०॥
 तत्पश्चात्त्रिपु लोकेषु देवतामुनिपुगवै । आदौ सरस्वती देवी ब्रह्मणा परिपूजिता ॥१५१॥

तत्पश्चात्त्रिषु लोकेषु देवतामुनिपुङ्गवै । प्रथमं पूजिता राधा गोलोके रासमण्डले ॥१५२॥
 पोर्णमास्या कातिनस्य कृष्णेन परमात्मना । गोपिनाभिश्च गोपेश्च वालिनाभिश्च वालके ॥१५३॥
 गवा गणै सुरभ्या च तत्पश्चादाज्ञया हरे । तदा ब्रह्मादिभिर्देवैर्मुनिभि परया मुदा ॥१५४॥
 पुष्पपूपादिभिर्भक्त्या पूजिता वदिता मदा । पृथिव्या प्रथम देवो सुयज्ञेनैव पूजिता ॥१५५॥
 शङ्करेणोपदिष्टेन पुण्यक्षेत्रे च भारते । त्रिषु रत्नेषु तत्पश्चादाज्ञया परमात्मन ॥१५६॥
 पुष्पपूपादिभिर्भक्त्या पूजिता मुनिभि मदा । बलाया या समुद्भूता पूजितास्ताश्च भारते ॥१५७॥
 पूजिता ग्रामदेशश्च ग्रामे च नगरे मुने । एव ते वयित सर्वं प्रकृतिश्चरित शुभम् ॥

यथागमं रक्षणं च किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥१५८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

नारद उवाच

समानेन ध्रुत सर्वं देवीना चरितं प्रभो । विबोधनाय बोधस्य श्यासेन वक्तुमर्हसि ॥१॥
 सृष्टेराद्या सृष्टिविधौ कथमाविर्बभूव ह । कथं वा पचघा भूता वद वेदविदावर ॥२॥
 भूता ययाशक्कला तथा त्रिगुणया भवे । न्यायेन तामा चरित श्रोतुमिच्छामि साप्रतम् ॥३॥
 तासा जन्मानुकथन पूजाध्यानविधिं बुध । स्तोत्रं क्वचर्मैश्वर्यं शौर्यं वर्णय मगलम् ॥४॥

श्रानारायण उवाच

नित्य आत्मा नभो नित्य कालो नित्यो दिशो यथा । विश्वानां गोलक नित्य निरयो गोलोक एव च ॥
 तदेकदेशो वैकुण्ठो नम्रभागानुसारक । तथैव प्रकृतिनित्या ब्रह्मलाला सनातनी ॥६॥
 यथाग्नौ दाहिका चद्रे पथे शोभा प्रभा रवी । शश्वद्युक्ता न भिन्ना सा यथा प्रकृतिरात्मनि ॥७॥
 विना स्वर्णं स्वर्णकारं कुडलं कर्तुमक्षम । विना मृदा घटं कर्तुं कुलालो हि न हीश्वरः ॥८॥
 न हि लमस्तथात्मा च सृष्टिस्तष्टु तथा विना । सर्वशक्तिस्वरूपा सा यथा च शक्तिमांशदा ॥९॥
 ऐश्वर्यवचनं शश्वत्किं पराक्रम एव च । तत्स्वरूपा तयोर्दान्त्री सा शक्तिः परिकीर्तिता ॥१०॥
 ज्ञानं समृद्धिं संपत्तिर्यशश्चैव बलं भग । तेन शक्तिर्भगवती भगरूपा च सा सदा ॥११॥
 तया युक्तं सदात्मा च भगवास्तेन वध्यते । स च स्वेच्छामयो देव साकारश्च निराकृति ॥१२॥
 तेजोरूप निराकार ध्यायते योगिन सदा । वदति च परं ब्रह्म परमानन्दमोश्वरम् ॥१३॥
 अदृश्य सर्वद्रष्टार सर्वज्ञ सर्वकारणम् । सर्वद सर्वरूपं तं वैष्णवास्तन मन्यते ॥१४॥
 वदन्ति चैव ते कस्य तेजस्तेजस्विना विना । तेजोमण्डलमध्यस्थं ब्रह्म तेजस्विन परम् ॥१५॥
 स्वेच्छामयं सर्वरूपं सर्वकारणकारणम् । अतीव सुन्दरं रूपं विभ्रतं सुमनोहरम् ॥१६॥

किशोरवयस शत सर्वकात परात्परम् । नवीननीरदाभासघामैव श्यामविग्रहम् ॥१७॥
 शरन्मध्याह्नपद्मोपशोभामोचनलोचनम् । मुक्ताच्छिविविनिर्घकदत्तपक्तिमनोरमम् ॥१८॥
 मयूरपिच्छचूड च मालतीमाल्यमङ्कितम् । सुनस सस्मित कात भक्तानुग्रहकारणम् ॥१९॥
 ज्वलदग्निविशुद्धकपीताशुकसुशोभितम् । द्विभुज मुरलीहस्त रत्नभूषणभूषितम् ॥२०॥
 सर्वाधार च सर्वेश सर्वशक्तियुत विभुम् । सर्वेश्वर्यप्रद सर्वस्वतत्र सर्वमगलम् ॥२१॥
 परिपूर्णतम सिद्ध सिद्धेश सिद्धिकारकम् । ध्यायते वैष्णवा शश्वदेवदेव सनातनम् ॥२२॥
 जन्ममृत्युजराव्याधिगोकभीतिहर परम् । ब्रह्मणो वयसा यस्य निमेष उपवर्धत ॥२३॥
 स चात्मा स पर ब्रह्म कृष्ण इत्यभिधीयते । कृपिस्तद्भक्तिवचनो नक्ष तद्वाक्यवाचक ॥२४॥
 भक्तिदास्यप्रदाता य स च कृष्ण प्रकीर्तित । कृपिश्च सर्ववचनो नकारो बीजमेव च ॥२५॥
 स कृष्ण सवल्लष्टाऽऽदौ सिसृक्षन्नक एव च । सृष्ट्युन्मुखस्तदशेत कालेन प्रेरित प्रभु ॥२६॥
 स्वेच्छामय स्वेच्छया च द्विधारूपो बभूव ह । स्त्रीरूपो वामभागाशो दक्षिणाश पुमास्मृत ॥२७॥
 ता ददर्श महाकामी कामाधारा सनातन । अतीव कमनीया च चारुपकजसतिभाम् ॥२८॥
 चन्द्रविवर्तिनिर्घकनितबयुगला पराम् । सुचारुकदलीस्तभनिदितश्रोणि सुन्दरीम् ॥२९॥
 युक्तश्रीफलाकारस्तनयुग्ममनोरमाम् । पुष्पजुष्टा सुवलिता मध्यक्षोणा मनाहराम् ॥३०॥
 अतीव सुदरी शाता सस्मिता वक्रलोचनाम् । वल्लिशुद्धाशुकाधाना रत्नभूषणभूषिताम् ॥३१॥
 शश्वच्चक्षुश्चकोराभ्या पिवती सतत मुदा । कृष्णस्य मुखचद्र च चद्रकोटिविनिदतम् ॥३२॥
 कस्तूरी बिन्दुना सार्धमधश्चदनविन्दुना । सम सिद्धरविदु च भालमध्ये च विभ्रतीम् ॥३३॥
 वक्रिम कवरीभार मालतीमात्यभूषितम् । रत्नेन्द्रसारहार च दधती कातकामुकीम् ॥३४॥
 कोटिचन्द्रप्रभामुष्टपुष्टशोभासमविताम् । गमनन राजहंसगजगवविनाशिनीम् ॥३५॥
 दृष्ट्वा सा तु तया सार्धं रासेशो रासमङ्गलम् । रासोल्लासे सुरसिको रासक्रीडा चकार ह ॥३६॥
 नानाप्रकारशृङ्गार शृङ्गारो मूर्तिमानिव । चकार सुखसभोग यावद्दे ब्रह्मणो दिनम् ॥३७॥
 तत स च परिश्रातस्तस्या योनी जगत्पिता । चकार वीर्याधान च नित्यातदे शुभेक्षण ॥३८॥
 गानतो योपितस्तस्या सुरतात च सुव्रत । नि ससार श्रमजल श्रातायास्तजसा हर ॥३९॥
 महाक्रमणविलष्टाया नि स्वासश्च बभूव ह । तदावग्रे श्रमजल तत्सर्व विश्वगोलकम् ॥४०॥
 स च निश्वासवायुश्च सर्वाधारो बभूव ह । निश्वासवायु सर्वेषा जीविना च भवपु च ॥४१॥
 बभूव मूर्तिमद्रायोर्वामागात्प्रमाणवत्प्रभा । तत्पत्नी सा च तत्पुत्रा प्राणा पच च जीविनाम् ४२॥
 प्राणोऽपान समानश्रोदानव्यानौ च वायव । बभूवुरेव तत्पुत्रा अध प्राणाश्च पच च ॥४३॥
 घर्मतोयाधिदेवश्च बभूव वरुणो महान । तद्वामाङ्गाच्च तत्पत्नी वरुणानी बभूव सा ॥४४॥

शोभारूपा च चद्रे च सा पदमेषु च शोभना । सर्वशक्तिस्वरूपा या श्रीकृष्णे परमात्मनि ॥७३॥
 यया च शक्तिमानात्मा यया च शक्तिमज्जगत् । यया विना जगत्सर्वं जीवन्मृतमिव स्थितम् ॥७४॥
 या च ससारवृक्षस्य बीजरूपा सनातनी । स्थितिरूपा बुद्धिरूपा फलरूपा च नारद ॥७५॥
 क्षुत्पिपासादयारूपा निद्रा तद्रा क्षमा मति । शान्तिलज्जातुष्टिपुष्टिभ्रातिवात्यादिरूपिणी ॥७६॥
 सा च सस्तूय सर्वेश तत्पर समुवास ह । रत्नसिंहासने तस्यै प्रददौ राधिवेश्वर ॥७७॥
 एतस्मिन्नतरे तत्र सस्त्रोकश्च चतुर्मुख । पद्मनाभेर्नाभिपद्मानि ससार महामुने ॥७८॥
 कमण्डलुधर श्रीमास्तपस्वी ज्ञानिना वर । चतुर्मुखैस्त तुष्टाव प्रज्वलन्त्यनजसा ॥७९॥
 सा तदा सुदरो सुष्टा शतचद्रसमप्रभा । वह्निशुद्धाशुवाधाना रत्नभूषणभूषणा ॥८०॥
 रत्नसिंहासने रम्ये सस्तूय सर्वकारणम् । उवास स्वामिना सार्धं कृष्णस्य पुरतो मुदा ॥८१॥
 एतस्मिन्नतरे कृष्णो द्विधारूपो बभूव म । वामार्धागो महादेवा दक्षिणे गोपिकापति ॥८२॥
 शुद्धस्फटिकसकाश शतकोटिरविप्रभ । त्रिशूलपट्टिशधरा व्याघ्रचर्मवीरो हर ॥८३॥
 तप्तनाचनवर्णभो जटाभारधर पर । भस्मभूषितगात्रश्च सस्मितश्चन्द्रोत्तर ॥८४॥
 दिगंबरो नीलकण्ठ सर्पभूषणभूषित । विभ्रदक्षिणहस्तन रत्नमालां सुसंस्कृताम् ॥८५॥
 प्रजपन्पञ्चवक्त्रेण ब्रह्मज्योति सनातनम् । सत्यस्वरूप श्रीकृष्ण परमात्मानमीश्वरम् ॥८६॥
 कारण कारणज्ञा च सर्वमगलमगलम् । जन्ममृत्युराजव्याधिसौकभीतिहर परम् ॥८७॥
 सस्तूय मृत्योर्मृत्यु त यतो मृत्युजयाभिध । रत्नसिंहासने रम्ये समुवास हरे पुर ॥८८॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥१॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथ डिभो जले तिष्ठन्नावर्तं ब्रह्मणो यय । ततः स काले स्रष्टा द्विधाभूतो बभूव ह ॥१॥
 तन्मम्ये क्षिप्रुरेश्वर शतकोटिरविप्रभ । क्षण रोह्यमाणश्च स्तनाथ पीडित क्षुधा ॥२॥
 पित्रा माया परित्यक्ता जलमध्ये निराश्रय । ब्रह्माक्षस्ययनायो यो ददर्शोर्ध्वमनायवत् ॥३॥
 स्थूणास्तपूतम गोऽपि नाग्नादवो महाविश्रात् । परमाणुर्दया शून्यात्पर स्यगत्तथाऽप्यगो ॥४॥
 तेजसा पोऽग्नौऽग्नौऽग्नौ कृष्णस्य परमा मन । आपात्र गवविद्याना महाविष्णुस्त प्राशृत ॥५॥
 प्रत्येक लोमवृणप विद्यानि निगिगानि च ।
 अस्यापि नेत्रा गन्धा च कृष्णो बभूव न हि ताम ॥६॥

शंभो शंभोऽस्माकं विद्याना न वदाने । ब्रह्मविष्णुः स्यादेता तया स्रष्टा न विद्यते ॥७॥
 प्रतिविद्येयु सत्येव ब्रह्मविष्णुद्वितीयम् । पातालद्वह्मलोकान् ब्रह्माष्ट परिशीलितम् ॥८॥

तत ऊर्ध्वं च वैकुण्ठो ब्रह्मांडाद्बहिरेव सः । तत ऊर्ध्वं च गोलोकः पञ्चाशत्कोटियोजनः ॥९॥
 नित्यः सत्यस्वरूपश्च यथा कृष्णस्तथाप्ययम् । सप्तद्वीपमिता पृथ्वी सप्तसागरसंयुता ॥१०॥
 जनपंचासदुपदोपासंख्यसौलव्यान्विता । ऊर्ध्वं सप्त स्वर्गलोका ब्रह्मलोकसमन्विताः ॥११॥
 पातालानि च सप्ताश्रयं ब्रह्माडमेव च । ऊर्ध्वं धराया भूलोको भुवर्लोस्ततः परम् ॥१२॥
 ततः परश्च स्वर्लोको जनलोवस्तथापरः । ततः परस्तपोलोक सत्यलोकस्ततः परः ॥१३॥
 ततः परं ब्रह्मलोकस्तप्तकाचनसन्निभम् । एवं सर्वं कृत्रिमं च बाह्याभ्यतरमेव च ॥१४॥
 तद्विनाशो विनाशश्च सर्वेषामेव नारद । जलबुद्बुदवत्सर्वं विश्वसंघमनित्यकम् ॥१५॥
 नित्यो गोलोवैकुण्ठो प्रोक्ता दशवदृष्टिर्गो । प्रत्येकं लोमकूपेषु ब्रह्माड परिनिश्चितम् ॥१६॥

एषा संख्या न जानाति कृष्णोऽन्यस्यापि का कथा ।

प्रत्येकं प्रतिब्रह्माडं ब्रह्माविष्णुशिवोदय ॥१७॥

तिस्रः कोटयः सुराणां च संख्या सर्वत्र पुत्रक । दिगीशाश्चैव दिक्पाला नक्षत्राणि ब्रह्मादयः ॥१८॥
 भुवि वर्णाश्च चत्वारोऽप्यधो नागाश्चराचराः । अथ कालेन स विराडूर्ध्वं दृष्ट्वा पुनः पुनः ॥१९॥
 द्विभानरे च दृश्यं हि द्वितीयं च न विचन । चितामवाप क्षुण्णो रुरोद च पुनः पुनः ॥२०॥
 शानं प्राप्य तदा दृष्ट्वा कृष्णं परमपूरणम् । ततो ददर्श सर्वत्र ब्रह्मज्योतिः सगाननम् ॥२१॥
 नवीनश्लददयामं द्विभुज पीतवाससम् । सस्मितं मुरलीहृन्मं भवतानुग्रहनासरम् ॥२२॥
 पद्मास घालयस्तुष्टो दृष्ट्वा जननमोक्षरम् । पर तदा ददौ तस्मै वरेण सममोचनम् ॥२३॥
 मममो गानयुवनश्च क्षुरिपपासादिवर्जित । ब्रह्माडासरनिलयो भय बाग लयावपि ॥२४॥
 गिरिवानो निर्भयश्चैव सर्वेषां यरदो भय । जराभूतुरोगशोकपीडादिवर्जितो भय ॥२५॥
 दम्बुवरा तस्य वर्णो स महाभयं घटशरम् । त्रि कृत्वश्च प्राजाप वेदाङ्गप्रवर परम् ॥२६॥
 प्रणवादिचतुष्टयं कृष्ण इत्यशरद्रमम् । वदित्वा याननिष्ठं च सर्वविघ्नहर परम् ॥२७॥
 सर्वं दत्त्वा तदाहारं दत्तयामाग वै त्रिभु । श्रुत्वा तद्दम्बुज निरोधं वयमागि ते ॥२८॥
 प्रतिविश्यं दम्बुवरा ददाति वीणयो जन । तत्प्रेमोदगागो विषयोऽस्मिन्ना । पचदसाङ्गयधे ॥२९॥

त्वद्भक्तियुक्तलोकेऽस्मिन्जीवन्मुक्तश्च सततम् । त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवन्नपि मृतो हि स ॥३५॥
 किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन पूजनेन च । व्रतन चोपवासेन पुण्येन तीर्थसेवया ॥३६॥
 कृष्णभक्तिविहीनस्य मूर्खस्य जीवनं धृष्या । येनात्मना जीवितश्च तमेव न हि मयते ॥३७॥
 यावदात्मा शरीरेऽस्ति तावत्स शक्तिसयुतः । पश्चाद्याति गते तस्मिन्स्वतन्त्रा सर्वशक्तयः ॥३८॥
 स च त्वं च महाभाग सर्वात्मा प्रकृते परः । स्वेच्छामयश्च सर्वाद्यो ब्रह्मज्योति सनातनः ॥३९॥
 हस्त्युक्त्वा बालवस्तत्र विरराम च नारद । उवाच कृष्ण प्रत्युक्तिं मधुरा श्रुतिसुन्दरीम् ॥४०॥

श्रीकृष्ण उवाच

सुचिरं सुखिरं तिष्ठ यथाऽहं त्वं तथा भव । ब्रह्मणोऽसह्यपाते च पातस्ते न भविष्यति ॥४१॥
 अश्वेन प्रतिब्रह्माडं त्वं च क्षुद्रविराड् भव । त्वन्नाभिपद्मादब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ॥४२॥
 रुलाटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राश्चैवादर्शवत् तः । शिवाश्वेन भविष्यति सृष्टिसहकराय वै ॥४३॥
 यालान्निरुद्रस्तप्येको विष्ण्वसंहारकारकः । पाता विष्णुश्च विषयी रुद्राश्वेन भविष्यति ॥४४॥
 मद्भक्तियुक्तः सततं भविष्यति वरेण मे । ध्यानं व्रतनीयं मां नित्यं द्रक्ष्यसि निश्चितम् ॥४५॥
 मातरं कमनीयां च मम वक्ष्ये स्थलस्थिताम् । यामिं लोकं तिष्ठं वत्सेत्युक्त्वा सातरधीयत ॥४६॥
 गत्वा स्वलोकं ब्रह्माणं दाशरं समुवाच ह । स्रष्टारं स्रष्टुमीशं च सहतु धैर्यं तत्क्षणम् ॥४७॥

श्रीभगवानुवाच

सृष्टिं स्रष्टुं गच्छ वत्स नाभिपद्मोद्भवो भव । महाविराड् लामकूपे क्षुद्रस्य च विघ्ने शृणु ॥४८॥
 गच्छ वत्स महादेव ब्रह्ममालोद्भवो भव । अश्वेन च महाभाग स्वयं च सुचिरं तपः ॥४९॥
 हस्त्युक्त्वा जगता नाथो विरराम विधे सुत । जगाम ब्रह्मा तं गत्वा शिवश्च शिवदायकः ॥५०॥
 महाविराड् लोमरूपे ब्रह्माङ्गोलवे जटे । बभूव च विराट्क्षुद्रो विराजमानः संप्रतम् ॥५१॥
 द्यामी युवा पीतवासा गयानी जलतल्पवे । ईषदास्य प्रसन्नास्या विश्वन्यापी जातार्धः ॥५२॥
 तन्नाभिपद्मले ब्रह्मा वभूव वमनोद्भवः । सभूव पद्मदहं च बभ्राम युगलशयम् ॥५३॥
 गतिं जगाम दहस्य पद्मनाभस्य पद्मजः । नाभिजस्य च पद्मस्य चितामापि पिता तव ॥५४॥
 स्वस्मात् पुनरागत्य दप्यो कृष्णपदांबुजम् । ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्याता दिव्यशुभा ॥५५॥
 गयान् जलतल्पं च ब्रह्माङ्गोलनाम्न्ये । यत्नाम्न्यं ब्रह्मा तं शूनं परमावरम् ॥५६॥
 श्रीकृष्णं पापि गोपी गोपगोपीगमयितम् । तं सख्यं वरं प्राप ततः सृष्टिं पद्मरथ ॥५७॥
 वभूवूर्ध्वं पुनः मातां मातादयः । ततो रद्वक्त्राभ्यां निवर्त्यैशान् सृता ॥५८॥
 बभूव पाता विष्णुश्च क्षुद्रस्य वामपादवतः । चतुर्भुजश्च मन्वा इषठो गोपः पायता ॥५९॥
 क्षुद्रस्य नाभिपद्मे च ब्रह्मा विद्वं सद्यज्ञं ह । स्वयं मार्त्यं च पाशान् निरालो उपरापराम् ॥६०॥

त्वं सर्वलोमनूपे विद्वं प्रत्येकमेव च । प्रतिविस्वे क्षुद्रविराड्ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥६१॥
त्येव कथितं ब्रह्मन्कृष्णसकीर्तनं शुभम् । सुखदं मोक्षदं ब्रह्मन्किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥६२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे तृतीयोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच

दुन सर्वं मया पूर्वं त्वत्प्रसादात्सुघोषमम् । अधुना प्रकृतीनां च व्यस्तं वर्णय पूजनम् ॥१॥
रस्याः पूजा कृता वेन कथं मय्ये प्रचारिता । वेन वा पूजिता का वा वेन वा यास्तुता प्रभो ॥२॥
तामा स्तोत्रं च ध्यानं च प्रभावं च गितं शुभम् । कामिः केम्यो वरो दत्तस्तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

गणेशजननी दुर्गा राधा लक्ष्मीः सरस्वती । सावित्री च सृष्टिविधौ प्रकृतिः पञ्चधा स्मृता ॥४॥
धाया पूजा प्रमिष्टा च प्रभावः परमाद्भुतः । सुघोषमं च चरितं सर्वमङ्गलकारणम् ॥५॥
प्रष्टव्यताः कलाश्च तामा च चरितं शुभम् । सर्वं वक्ष्यामि ते ब्रह्मन्सावधानो निशामय ॥६॥
बाली वसुधरा गङ्गा पद्मे मङ्गलचण्डिका । तुलसी मनसा निद्रा स्वधा स्वाहा च दक्षिणा ॥७॥
मधेशमासा चरितं पुण्यदं श्रुतिसुन्दरम् । जीवकर्मविपाकं च तच्च वक्ष्यामि सुदरम् ॥८॥
दुर्गायार्धेन राधाया विस्तीर्णं चरितं महत् । तद्वत्पश्चात्प्रवक्ष्यामि संक्षेपश्रमत् ॥९॥
भाद्रो सरस्वतीपूजा श्रीकृष्णेन विनिर्मिता । यत्प्रसादान्मुनिधेष्ठं मूर्त्तौ भवति पठितः ॥१०॥
धाविर्भूता यथा देवी यन्नतः कृष्णयापितः । इयेष कृष्णं कामेन कामुकी कामरूपिणी ॥११॥
स च विनाय तद्भक्तं सर्वज्ञः सर्वमातरम् । तामुवाच हितं सत्यं परिणामे सुखावहम् ॥१२॥

त्वद्भक्तिमुक्तलोकेऽस्मिन्जीवन्मुक्तश्च संततम् । त्वद्भक्तिहीनो मूर्खश्च जीवन्नपि मृतो हि सः ॥३५॥
 किं तज्जपेन तपसा यज्ञेन पूजनेन च । व्रतेन चोपवासेन पुण्येन तीर्थसेवया ॥३६॥
 कृष्णभक्तिविहीनस्य मूर्खस्य जीवनं वृथा । येनात्मना जीवितश्च तमेव न हि म्रियते ॥३७॥
 यावदात्मा शरीरेऽस्ति तावत्स शक्तिसंयुतः । पश्चादांति गते तस्मिन्स्वतंत्राः सर्वशक्तयः ॥३८॥
 स च त्वं च महाभाग सर्वात्मा प्रकृतेः परः । स्वेच्छामयश्च सर्वाद्यो ब्रह्मज्योतिः सनातनः ॥३९॥
 इत्युक्त्वा बालकस्तत्र विरराम च नारद । उवाच कृष्णः प्रत्युक्तिं मधुरा श्रुतिमुन्दरीम् ॥४०॥

श्रीकृष्ण उवाच

सुचिरं सुस्थिरं तिष्ठ यथाऽहं त्वं तथा भव । ब्रह्मणोऽवस्थयाते च पातस्ते न भविष्यति ॥४१॥
 अशेन प्रतिब्रह्माडे त्वं च क्षुद्रविराड् भव । त्वन्नाभिपद्माद्ब्रह्मा च विश्वस्रष्टा भविष्यति ॥४२॥
 रुलाटे ब्रह्मणश्चैव रुद्राक्षैकादशैव ते । शिवाशेन भविष्यति सृष्टिसंहरणाय वै ॥४३॥
 कालाग्निरुद्रेस्तप्त्रेको विश्वसंहारकारकः । पाता विष्णुश्च विषयी रुद्राशेन भविष्यति ॥४४॥
 भद्भक्तिमुक्तः सततं भविष्यति वरेण मे । ध्यानेन कमनीयं मा नित्यं द्रक्ष्यसि निश्चितम् ४५॥
 मातरं कमनीया च मम वक्षःस्थलस्थिताम् । यामि लोकं तिष्ठ वत्सेरपुक्त्वा सोतरद्योयत ॥४६॥
 गत्वा स्वलोकं ब्रह्माणं पांकरं समुवाच ह । स्रष्टारं स्रष्टृमीशं च संहर्तुं चैव तत्क्षणम् ॥४७॥

श्रीभगवानुवाच

सृष्टिं स्रष्टुं गच्छ वत्स नाभिपद्योद्भवो भव । महाविराड् लोमकूपे क्षुद्रस्य च विधे शृणु ॥४८॥
 गच्छ वत्स महादेव ब्रह्मभालोद्भवो भव । अंशेन च महाभाग स्वयं च सुचिरं तप ॥४९॥
 इत्युक्त्वा जगतां नाथो विरराम विधेः सुतः । जगाम ब्रह्मा तं नत्वा शिवश्च शिवदायकः ॥५०॥
 महाविराड् लोमकूपे ब्रह्माङ्गोलके जले । बभूव च विराट्क्षुद्रो विराडंशेन सांप्रतम् ॥५१॥
 दयामो युवा पीतवासाः दायानो जलतल्पके । ईषद्दास्यः प्रसन्नास्थो विश्वध्यापी जनार्दनः ॥५२॥
 तन्नाभिर्मले ब्रह्मा बभूव कमलोद्भवः । संभूय पद्मदहे च बभ्राम युगलशिवम् ॥५३॥
 नातं जगाम दंडस्य पद्मनालस्य पद्मजः । नाभिजस्य च पद्मस्य चित्तामाप पिता तप ॥५४॥
 स्वस्थानं पुनरागत्य दध्यौ कृष्णपदांबुजम् । ततो ददर्श क्षुद्रं तं ध्यानेन दिव्यचक्षुषा ॥५५॥
 दायान जलतप्ते च ब्रह्माङ्गोलसंकुते । यत्लोमकूपे ब्रह्माडं तत्तत् परमीश्वरम् ॥५६॥
 श्रीकृष्णं चापि गोलोकं गोपगोपीसमन्वितम् । तं सस्तूय वरं श्राम ततः सृष्टिं चकार सः ॥५७॥
 बभूव ब्रह्मणः पुत्रा मानसाः सनवाद्यः । ततो रुद्रकन्यायापि शिवस्यैवादाय स्मृताः ॥५८॥
 बभूव पाता विष्णुश्च क्षुद्रस्य यामपार्श्वतः । चतुर्भुजश्च भगवान् श्वेतद्रोणे स चावगन् ॥५९॥
 क्षुद्रस्य नाभिपद्मे च ब्रह्मा विदवं ससर्ज ह । स्वर्गं मर्यं च पातालं त्रिलोको सचराचरम् ॥६०॥

नवारेंद्रनिर्माणनवभूषणभूषिताम् । सुपूजिता सुरगर्गैर्ह्यविगुणिकादिभिः ॥४७॥
 देवक्या यदिता च मुनोद्रमनुमानवै । एवं ध्यात्वा च भूलेन सर्वं दत्त्वा विचक्षणः ॥४८॥
 स्तूय कर्त्तव्यं धृत्या प्रणमेद्दृढवद्भुवि । येषां चैयमिष्टदेवी तेषां नित्यक्रिया मुने ॥४९॥
 त्वारंभे च वर्पन्ति सर्वेषां पञ्चमोदिने । सर्वोपयुक्तं मूलं च वैदिकाष्टाशरः परः ॥५०॥
 सा येनोपदेशो या तेषां स मूल एव च । सरस्वती चतुर्थ्यंतं बह्निजायातमेव च ॥५१॥
 तस्मीमांसादिकं चैव मंत्रोऽयं कल्पपादपः । पुरा नारायणश्रेमं वाल्मीकये कृपानिधिः ॥५२॥
 ददौ जाह्नवीशीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते । भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥५३॥
 रं प्रपर्वणि मारीचो ददौ वाष्पतये मुदा । भृगोश्चैव ददौ तुष्टो ब्रह्मा यदरिकाश्रमे ॥५४॥
 शास्त्रीकस्य जरत्कार्ददौ क्षीरोदमनिघो । विभाडाको ददौ मेरी ऋष्यशृङ्गाय घोरमे ॥५५॥
 शैवः कणादमुनये गोनमाय ददौ मुदा । सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कार्त्तवीर्याय च ॥५६॥
 योगः पाणिनये चैव भारद्वाजाय घोरमे । ददौ शारदायनाय सुनले वलिष्ठसदि ॥५७॥
 चतुर्लोकजपेनैव मंत्रः मिथो भवेन्नृणाम् । यदि स्थान्मंत्रसिद्धो हि बृहस्पतिगमो भवेत् ॥५८॥
 कवचं शृणु वित्रेदं यद्वत्तं ब्रह्मणा पुरा । विश्वरूपा विश्वजयं भृगवे गधमादने ॥५९॥

भृगुरुवाच

ब्रह्मज्ञह्यविदा श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविशारद । सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वेश सर्वपूजित ॥६०॥
 अत्यन्तमाश्च कवचं ब्रूहि विश्वजयं प्रभो । अयातयाम मन्त्राणां समूहमयुतं परम् ॥६१॥

रत्नसारं द्रनिर्माणतवभूषणभूषिताम् । सुनूतिता सुरगणैर्ग्रहाणि गुप्तित्रादिभि ॥४७॥
 वद भवत्या वदिता च मुनोद्रमनुमानै । एव ध्यात्वा च मूनेन सर्वं दत्त्वा विचक्षण ॥४८॥
 सस्तुय कनच धृत्या प्रणमेद्दृढवद्भुवि । येषां चैयमिष्टदेवी तेषां नित्यक्रिया मुने ॥४९॥
 विद्यारभे च वर्पान्ते सर्वेषां पञ्चमोदिने । सर्वोपयुक्त मूलं च वैदिकाष्टाभर पर ॥५०॥
 येषां येनोपदेशो या तेषां स मूल एव च । सरस्वती चतुर्थ्यनं वह्निनामानमेव च ॥५१॥
 तद्गोमायादिकं चैव सरोज्य कल्पपादप । पुरा नारायणश्रेम बाल्मीकये कृपानिवि ॥५२॥
 प्रददौ जाह्नवीनीरे पुण्यक्षेत्रे च भारते । भृगुर्ददौ च शुक्राय पुष्करे सूर्यपर्वणि ॥५३॥
 चन्द्रपर्वणि मारोचो ददौ वावरतये मुदा । भृगोश्चैव ददौ तुष्टा श्रद्धा वदरिकाश्रमे ॥५४॥
 भास्तीकस्य जरत्कारुर्ददौ क्षीरोदसन्निधौ । विभाडाको ददौ मेरी ऋष्यशृङ्गाय धीमने ॥५५॥
 शिव वणादमुनये गौतमाय ददौ मुदा । सूर्यश्च याज्ञवल्क्याय तथा कात्यायनाय च ॥५६॥
 शेष पाणिनये चैव भारद्वाजाय घामन । ददौ शाकटायनाय सुतके वल्मिषसदि ॥५७॥
 चतुर्लक्षजपेनैव मन सिद्धो भवेत्तृणाम् । यदि स्यान्मरमिद्धो हि बृहस्पतिममो भवेत् ॥५८॥
 कवचं शृणु विप्रेन्द्र यद्वत् ब्रह्मणा पुरा । विश्वस्रष्टा विद्वज्जय भूगवे गधमादन ॥५९॥

भृगुरुत्नाच

ब्रह्मग्रहविदा श्रेष्ठ ब्रह्मज्ञानविशारद । सर्वज्ञ सर्वजनक सर्वेश सर्वपूजित ॥६०॥
 परस्वत्पाश्च कवचं ब्रूहि विश्वजय प्रभो । अयानयाम मन्त्राणां समूहसमुत्तम परम् ॥६१॥

ब्रह्मोवाच

शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि कवचं सर्वकामदम् । श्रुतिसारं श्रुतिमुखं श्रुत्युक्त्वा श्रुतिपूजितम् ॥६२॥
 उक्तं कुण्डेन गोलोके मह्यं वृंदावनं वा । रामश्चरणं विभुना रासे चैव राममण्डले ॥६३॥
 भवतीव गोपनीयं च वायव्यसमं परम् । अधुताद्भुतमराणां समूहश्च समविनम् ॥६४॥
 यद्धृत्वा भगवान्मृगं सर्वदैत्येषु पूजितम् । यद्धृत्वा पठामाद्ब्रह्मबुद्धिमाश्च बृहस्पति ॥६५॥
 पञ्चाक्षरं पञ्चाक्षरीं कवीन्द्रायात्मिका मुनि । स्वायम्भुवां मनुश्चैव यद्धृत्वा सर्वपूजित ॥६६॥
 वगादा गौतमं वज्रं पाणिनिं शाकटायनम् । अथ च नारदश्चैव दक्षश्च कात्यायनं स्वयम् ॥६७॥
 धृत्वा वदनिभागं च पुराणाचलिकाणि च । चकार अलम्पायेन वृणुर्द्विपायनं स्वयम् ॥६८॥
 शानातपश्च सन्तो वसिष्ठश्च पराशरम् । यद्धृत्वा पठामाद्भुतमराणां समूहश्च परम् ॥६९॥
 ऋष्यशृङ्गो मरुताश्चास्तिना दण्डस्तथा । जैलापन्ना दयानिदश्च धृत्वा सर्वत्र पूजित ॥७०॥
 परचम्पास्य विप्रेन्द्र त्रयिरिव प्रजापति । स्वयं छदश्च बृहता दत्ता शारदाश्रिता ॥७१॥
 सर्वतत्त्वपरिज्ञानसर्वार्थसाधनेषु च । कवितासु च सर्वासु विनियोगं प्रदाति ॥७२॥

श्री ह्री सरस्वत्यै स्वाहा क्षिरो मे पातु सर्वत । श्रीवाग्देवतायै स्वाहा भाल मे सर्वदाऽवतु ॥७३॥
 ॐ ह्री सरस्वत्यै स्वाहेति श्रोत्रे पातु निरतरम् ।
 ॐ श्री ह्री भगवत्यै सरस्वत्यै स्वाहा नेत्रयुग्म सदाऽवतु ॥७४॥
 ऐ ह्री वाग्वादिन्यै स्वाहा नासा मे सर्वदावतु । ह्री विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा चाष्ट सदाऽवतु ॥७५॥
 ॐ श्री ह्री ब्राह्मण्यै स्वाहेति दत्तपत्ति सदाऽवतु । ऐमित्यनाम्नो मनो मम कठ सदाऽवतु ॥७६॥
 ॐ श्री ह्री पातु मे श्रीवा स्वधो मे श्री सदावतु । ॐ ह्री विद्याधिष्ठातृदेव्यै स्वाहा वक्त्र सदावतु ७७॥
 ॐ ह्री विद्याधिस्वरूपा स्वाहा मे पातु नाभिकाम् ।
 ॐ ह्री क्लो वाण्यै स्वाहेति मम हस्तौ सदाऽवतु ॥७८॥
 ॐ सर्ववर्णात्मिकायै पादयुग्म सदाऽवतु । ॐ वाग्धिष्ठातृदेव्यै स्वाहा सर्वं सदावतु ॥७९॥
 ॐ सर्वकठवासि यै स्वाहा प्राच्या सदाऽवतु । ॐ सर्वजिह्वाग्रवासिन्यै स्वाहाग्निदिशि रदातु ॥८०॥
 ॐ ऐ ह्री क्ली सरस्वत्यै बुधजनन्यै स्वाहा । सतत भन्नराजोऽय दक्षिणे मा सदाऽवतु ॥८१॥
 ऐ ह्री श्री भृक्षरो भद्रो नैर्ऋत्या सर्वदाऽवतु । ॐ ऐ जिह्वाग्रवासि यै स्वाहा मा धारणेऽवतु ॥८२॥
 ॐ सर्वान्विकायै स्वाहा वायव्ये मा सदाऽवतु । ॐ ऐ श्री क्ली गद्यवासिन्यै स्वाहा मामुत्तरेऽवतु ॥
 ऐ सर्वशालावासिन्यै स्वाहाऽद्याया सदाऽवतु । ॐ ह्री सवपूजितायै स्वाहा चोर्ध्वं सदाऽवतु ॥८४॥
 ह्री पुस्तकवासि यै स्वाहाऽधो मा सदाऽवतु । ॐ ग्रन्थवृक्षस्वरूपायै स्वाहा मा सर्वत्रोऽवतु ॥८५॥
 इति ते कथित विप्र ब्रह्ममनोयविग्रहम् । इद विश्वजय नाम कवच ब्रह्मरूपकम् ॥८६॥
 पुरा श्रुत धर्मवक्त्रात्पर्वत गद्यमादने । तव स्नहामयास्यात् प्रवक्तव्यं तव स्थित ॥८७॥
 गुह्यमप्यर्च्य विधिवद्वस्त्राङ्गकारचन्दने । प्रणम्य दृढवद्भूमौ कवच धारयेत्सुधी ॥८८॥
 पञ्चलक्षजपेनैव सिद्ध तु कवच भवेत् । यदि स्यात्सिद्धकवचो बृहस्पतिसमो भवेत् ॥८९॥
 महाबाम्नी बवीद्रश्च त्रैलोक्यविजयी भवेत् । शक्नोति सर्वं जेतु च कवचस्य प्रसादत ॥९०॥
 इद च कवचास्त्रोक्तं कवचं कथितं मुने । स्तोत्रपूजाधिष्ठानं च ध्यानं च ददत शृणु ॥९१॥
 इति देवीभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे चतुर्थोऽध्याय ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

वाग्देवताया स्तवनं श्रूयता सर्वरामदम । महामुनिर्याज्ञित्वव्यो येन तुष्टाव ता पुरा ॥१॥
 गुह्यापाञ्च स मुनिहतविद्या बभूव ह । तदा जगाम दुःसार्तो रविस्थानं सुपुण्यदम ॥२॥
 अप्राप्य तपसा गुर्यं लोलाकं दृष्टिगात्रे । तुष्टाव भूयं शोरेन हरोद च मुहुर्मह ॥३॥
 गुर्यंस्त पाठयामास वद यदागमोद्वर । उवाच स्त्रीहि वाग्देवी भक्त्या च स्मृतिहेतवे ॥४॥

तमित्युक्त्वा दोननाथोऽप्यतर्धानं चकार स. । मुनि स्नात्वा च तुष्टाव भक्तिनम्रात्मकधर. ॥५॥

याज्ञवल्क्य उवाच

कृपा कुरु जगन्मातर्ममिवं हततेजसम् । गुह्यापात्स्मृतिभ्रष्ट विद्याहीन च दुःखितम् ॥६॥
 ज्ञानदेहि स्मृतिं विद्यां शक्तिं शिष्यप्रबोधिनीम् । प्रयत्नतृप्तशक्तिं च सुशिष्यं सुप्रतिष्ठितम् ॥७॥
 प्रतिमा सत्समाया च विचारक्षमना द्युभाम् । लुप्तं सर्वं देवयोगान्नवोभूतं पुनः कुरु ॥८॥
 ययाकुर भस्मनि च करोति देवता पुनः । ब्रह्मस्वरूपा परमा ज्योतीरूपा सनातनी ॥९॥
 सर्वविद्याधिदेवी या तस्यै वाण्यै नमो नमः । विमर्गविदुमात्रासु यदधिष्ठातमेव च ॥१०॥
 तदधिष्ठात्री या देवी तस्यै नीतयै नमो नमः । व्याख्यास्वरूपा सा देवी व्याख्याविष्ठातृरूग्णिनी ॥११॥
 यया विना प्रसह्यागान्सह्या कर्तुं न शक्यते । कालसह्यास्वरूपा या तस्यै दण्यै नमो नमः ॥१२॥
 भ्रमसिद्धातरूपा या तस्यै देव्यै नमानमः । स्मृतिशक्तिज्ञानशक्तिमुद्धिशक्तिस्वरूपिणी ॥१३॥
 प्रतिभाकल्पनाशक्तिर्या च तस्यै नमोनमः । सन्तुष्टमारो ब्रह्माणं ज्ञानं पश्यच्छ यत्र वै ॥१४॥
 बभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धातं कर्तुमश्रमम् । तदागाम भगवानात्मा श्रीकृष्ण ईश्वर ॥१५॥
 उवाच स च तां स्तोहि वाणीमिष्टां प्रनामने । स च तुष्टाव तां ब्रह्मा चाज्ञया परमारमन ॥१६॥
 अकर तत्प्रमादेन तदा सिद्धातमुत्तमम् । यदाप्यनतं पश्यच्छ ज्ञानमेकं वसुधरा ॥१७॥
 बभूव मूकवत्सोऽपि सिद्धातं कर्तुमश्रमम् । तदा तां स च तुष्टाव सन्नस्तं वक्ष्यमाज्ञया ॥१८॥
 ततश्चकार सिद्धातं निर्मलं भ्रमभजनम् । व्यास पुराणसूत्रं च पश्यच्छ बाल्मिकि यदा ॥१९॥
 मौनीभूतश्च मस्मार तामेव जगदविक्रमम् । तदा चकार सिद्धातं तद्वरेण मुनीश्वर ॥२०॥
 सप्राप्य निर्मलं ज्ञानं भ्रमाध्वसदीपकम् । पुराणसूत्रं श्रुत्वा च व्यासं कृष्णबलाद्भूव ॥२१॥
 तां शिवा वेदं दध्यौ च शतवर्षं च पुष्करे । तदा त्वत्तो वरं प्राप्य सत्त्ववीद्रा बभूव ह ॥२२॥
 तदा वेदविभागं च पुराणं च चकार स । यदा महेंद्रं पश्यच्छ तत्त्वज्ञानं सदाशिवम् ॥२३॥
 ज्ञानं तामेव मच्चिदं तस्मै ज्ञानं ददौ विभुः । पश्यच्छ शब्दशास्त्रं च महन्ध्रं बृहस्पतिम् ॥२४॥
 दिव्यं वर्षसहस्रं च स त्वा दध्यौ च पुष्करे । तदा त्वत्तो वरं प्राप्य दिव्यवर्षसहस्रकम् ॥२५॥
 उवाच शब्दशास्त्रं च तदर्थं च सुरेश्वरम् । अध्यापिताश्च ये शिष्या यैरघोत मुनीश्वर ॥२६॥
 ते च तां परिसंचित्य प्रवर्तन्ते सुरेश्वरीम् । त्वं सस्तुता पूजिता च मुनीन्द्रैर्मनुमानवै ॥२७॥
 दैत्यैर्दंष्ट्रं सुरैश्चापि ब्रह्माविष्णुशिवादिभिः । जडोभूतं सहस्रास्यं पञ्चवक्त्रश्चतुर्मुख ॥२८॥
 यां स्तोतुं किमहं स्तोमि तामेकात्म्येन मानवः । इयुक्त्वा याज्ञवल्क्यश्च भक्तिनम्रात्मकधर ॥२९॥
 प्रणनाम निराहारो हरोद च मुहुर्मुहुः । ज्योतीरूपा महामाया तेन दृष्टाऽप्युवाच तम् ॥३०॥
 मुकुवोदो भवेत्युक्त्वा वैकुण्ठं च जगाम ह । याज्ञवल्क्यकृतं वाणीस्तोत्रमेतत्तु यं पठेत् ॥३१॥

सुकवीद्रो महाबाहो बृहस्पतिसमो भवेत् । महामूर्खश्च दुर्बुद्धिर्वर्षमेक यदा पठेत् ॥३२॥
स पठितश्च मेघावो सुववीद्रो भवेदधुवम् ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे ६चमोऽध्यायः ॥ ५ ॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सरस्वती तु वैकुण्ठे स्वयं नारायणातिके । गंगाशापेन बलहात्कल्या भारते सरित् ॥१॥
पुण्यदा पुण्यरूपा च पुण्यतीर्थस्वरूपिणी । पुण्यवद्भिर्निपेक्ष्या च स्थितिं पुण्यवत्ता मुने ॥२॥
तपस्विना तपोरूपा तपस्य फलरूपिणी । कृतपापेष्मदाहाय ज्वलदग्निस्वरूपिणी ॥३॥
ज्ञानात्सरस्वतीतीर्थे मृता ये मानवा भुवि । तपा स्थितिश्च वैकुण्ठे सुचिरं हरिसंसदि ॥४॥
भारते कृतपापश्च स्नात्वा तत्र च लीलया । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके वसेच्चिरम् ॥५॥
चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामक्षयायां दिनक्षये । व्यतीपाते च ग्रहणेऽयस्मिन्पुण्यदिनेऽपि च ॥६॥
अनुपगेण यः स्नातो हेतुना श्रद्धयाऽपि वा । साहस्यं लभते नूनं वैकुण्ठे स हरेरपि ॥७॥
सरस्वतीमनु तत्र मासमेकं च यो जपेत् । महामूर्खं कवीद्रश्च स भवेत्क्षेत्रं सद्यः ॥८॥
नित्यं सरस्वतीतीर्थे यः स्नायाद्भुङ्क्ष्यन्नम् । न गर्भं वास्तु कुर्वते पुनरेव स मानवः ॥९॥
इत्येव कथितं किञ्चिद्भारते गुणकीर्तनम् । सुखदं कामदं सारं भूय किं श्रोतुमिच्छसि ॥१०॥

सूत उवाच

नारायणवचं श्रुत्वा नारदो मुनिसत्तम । पुनः प्रच्छन्नं सदेहमिमं शौनक सत्वरम् ॥११॥

नारद उवाच

यस्य सरस्वती देवी गंगाशापेन भारत । कठया बलहेनैव दभूव पुण्यदा सरित् ॥१२॥
श्रवणे श्रुतिसाराणां चर्चत कौतुक् मम । क्यामृतं मे तृप्तिं येन श्रेयसि तृप्यते ॥१३॥
यस्य शशापं सा गंगा पूजिता ता सरस्वतीम् । सा तु सरस्वरूपया पुण्यदा सुखदा सदा ॥१४॥
सैजस्वि योर्द्वयोर्वादि कारणं श्रुतिमुदरम् । सुदुर्लभं पुराणेषु तं व्याख्यातुमर्हति ॥१५॥

श्रीनारायण उवाच

मृणु नारद वक्ष्यामि क्यामेतां पुरातनीम् । यस्यां श्रवणमात्रेण सर्वपापात्प्रमुच्यते ॥१६॥
रश्मौ सरस्वती गंगा विष्णोः सा त्रिध्यां सदा । प्रेम्णा समास्वास्तिष्ठति सततं हरिसन्निधौ ॥१७॥
चकार संवदां गंगा विष्णोर्मुखनिरोक्षणम् । सस्मिता च सबामा च सबटाक्ष पुनः पुनः ॥१८॥
विभूर्जहास तद्वचनं निरोक्ष्य च क्षणं तदा । क्षमा चकार तददृष्ट्वा लक्ष्मीर्नैव सरस्वती ॥१९॥

बोधयामास पद्मा ता सत्वरूपा च सस्मिता । क्रोधाविष्टा च सा बाणो न च शक्ता दभूव ह ॥२०॥
उवाच बाणो भर्तार रक्तास्या रत्नलोचना । वृषिता वामनेन शश्वत्प्रस्फुरिताधरा ॥२१॥

सरस्वत्युवाच

सर्वत्र ममतादुद्धि सद्भुतुं कामिनी प्रति । घमिष्ठस्य वरिष्ठस्य विपरीता खलस्य च ॥२२॥
ज्ञात सौभाग्यमधिप गगाया ते गदानर । कमलाया च तत्तुल्य न च किञ्चिन्ममि प्रभो ॥२३॥
गगाया पद्ममा सार्धं प्रीतिश्चास्ति सुसमता । क्षमा चकार तेनेद विपरीत हरिप्रिया ॥२४॥
किं जीवनेन मेऽर्थं दुर्भंगायाश्च माप्रतम् । निष्कल जीवनतस्या या पत्युः प्रेमवर्चिता ॥२५॥
त्वा सर्वे सत्वरूप च ये वदति मनीषिण । ते च मूर्खा न वेदज्ञा न जानति मतिं तव ॥२६॥
सरस्वतीवच. श्रुत्वा दृष्ट्वा ता कोपसयुताम् । मनसा च समालोक्य स जगाम वहि सभाम् ॥२७॥
गने नारायणे गगामुवाच निर्भय रूपा । वागधिष्ठातृदेवी सा वाक्य श्रवणदुष्करम् ॥२८॥
हे निर्लज्जे हे सनामे स्वामिगवं करापि विम् । अधिक स्वामिनीभाग्य विज्ञापयितुमिच्छसि ॥२९॥
मानव्णं करिष्यामि तवाद्य हरिस्त्रिषो । किं करिष्यति ते वान्तो ममैवं कातबलमे ॥३०॥
इत्येवमुक्त्वा गगाया केश ग्रहीतुमुद्यता । वारयामास ता पद्मा मध्यदेश समाश्रिता ॥३१॥
शशाप बाणो ता पद्मा महाबलवती सती । वृक्षरूपा सरिट्पूपा भविष्यसि न सशय ॥३२॥
विपरीत ततो दृष्ट्वा किञ्चिन्नो वक्तुमर्हसि । सतिष्ठन्नि सभामध्ये यथा वृक्षो यथा सरित् ॥३३॥
शाप श्रुत्वा तु सा देवी न शशाप पुकोप ह । तत्रैव दुःखिता तस्यौ बाणौ धृत्वा करेण च ॥३४॥
असन्तुष्टा तु ता दृष्ट्वा कोपप्रस्फुरिताधराम् । उवाच गगा ता देवी पद्मा चारत्नलोचनाम् ॥३५॥

श्रीगङ्गोवाच

स्वमुत्तुज महोग्रा च पद्मे किं मे करिष्यसि । दुःशीला मुखरा नष्टा नित्य वाघालरूपिणी ॥३६॥
वागधिष्ठात्री देवीय सतत कल्हप्रिया । यावती योग्यता चास्या यावती शक्तिरेव च ॥३७॥
तया करोतु वाद च मया सार्धं च दुर्मुखी । स्वबल यन्मम बल विज्ञापयितुमिच्छति ॥३८॥
जानन्तु सर्वे ह्युभयो प्रभाव विक्रम सति । इत्येवमुक्त्वा सा देवी बाण्यै शाप ददाविनि ॥३९॥
सरित्स्वरूपा भवतु सा या त्वा च शशाप ह । अघोमर्त्यं सा प्रयातु सति यत्रैव पापिन ॥४०॥
बल्यो तोपा च पापानि ग्रहीष्यति न सशय । इत्येव वचन श्रुत्वा ता शशाप सरस्वती ॥४१॥
त्वमेव यास्यसि महो पापिपाप लम्बिष्यति । एतस्मिन्नतरे तत्र भगवानाजगाम ह ॥४२॥
चतुर्भुजश्चतुर्भिश्च पार्यदेश चतुर्भुजैः । सरस्वती करे धृत्वा वासयामास वक्षसि ॥४३॥
बोधयामास सर्वज्ञ सर्वं ज्ञान पुरातनम् । श्रुत्वा रहस्य तासा च शापस्य कल्हस्य च ॥४४॥

उवाच दुःखितास्ताश्च वाचं सामयिकी बिभुः ।

श्रीभगवानुवाच

लक्ष्मि त्वं कलया गच्छ धर्मध्वजगृहं शुभे ॥४५॥

अयोनिस्तंभवा भमो तस्य कन्या भविष्यति । तत्रैव देवदोषेण वृक्षत्वं च लभिष्यमि ॥४६॥
 मदंशस्यासुरस्यैव शंखचूडस्य कामिनी । भूत्वा पश्चाच्च मत्पत्नी भविष्यति न सशय ॥४७॥
 त्रैलोक्यपावनी नाम्ना तुलसीति च महाभारते । कलया च सरिद्धावं शीघ्रं गच्छ वरानने ॥४८॥
 भारतं भारतीशापानाम्ना पद्यावती भव । गगे यास्यसि पश्चात्त्वमदो न विश्वपावनी ॥४९॥
 भारत भारतीशापात्पापदाहय पापिनाम् । भगौरथस्य तपसा तेन मोता सुकल्पिते ॥५०॥
 नाम्ना भागीरथी पूता भविष्यति महीतले । मदंशस्य समुद्रस्य जामाजाये ममाज्ञया ॥५१॥
 मत्कलादास्य भूपस्य दत्तनोश्च सुरेदवरि । गगाशापेन कलया भारतं गच्छ भारति ॥५२॥
 कलहस्य फलं भुक्ष्य सपत्नीभ्या सहोच्युते । स्वयं च ब्रह्मसदने ब्रह्मण्य कामिनी भव ॥५३॥
 गगा यातु शिवस्यानमत्र पद्मैव तिष्ठतु । धाता च त्रयोपरहिता मद्भुक्ता सत्त्वहृदिनी ॥५४॥
 मदावाप्यी महाभागा मुनीला धर्मचारिणी । यदक्षरलया सर्वा धर्मिष्ठाश्च पतिव्रता ॥५५॥
 शान्तपा. मुनीलाश्च प्रतिविद्वेषु पूजिता । तिस्रो भार्यास्त्रिलोकाश्च त्रयो भूतयाश्च बाधवा. ५६॥
 ध्रुव वैदर्भिरढाश्च न ह्येते मंगलप्रदाः । ओषुवच्च गृहे येषा गृहिणा स्त्रीवशः पुमान् ॥५७॥
 निषर्गं न जन्म तेषामनुभवं च पद पदे । भुगे दुष्टा योनिदुष्टा यस्य स्त्री कलहनिना ॥५८॥
 अरण्यं तेन गन्तव्यं महारण्यं गृहादरम् । जलानां च स्थलानां च फलानां प्राप्तिरेव च ॥५९॥
 सततं मुलभा तत्र न तेषां गृह एव च । वरभग्नौ स्थितिर्द्विस्त्रजंतूनां सन्निधौ गुणम् ॥६०॥
 ततोऽपि दुःखं पुता च दुष्टस्त्रीसन्निधौ ध्रुवम् । व्याधिज्वाला विपत्तिसालावरं पुता यगवने ॥६१॥
 दुष्टस्त्रीणां मुक्त्यानां मरणदतिरिष्यते । पुतां च स्त्रीजितां चैव भस्मांश्च जीवमध्रुवम् ॥६२॥
 मरुतिं गुरुरेव कर्म न तस्य पञ्चभागमयेत् । निद्रितोऽत्र परश्वं सख्यया नरकं प्रवेष्टु ॥६३॥
 यत्र कीर्तिविहीनो यो जीवन्नपि मृतो हि सः । बह्वीनां च मत्तनीनां नेत्रत्रयेणैव म्रियति ॥६४॥
 एताभ्यां गुणो नैव युताभ्यां यदायन । गच्छ गगे शिखस्थानं वज्रस्थानं शरस्थानं ॥६५॥
 अत्र तिष्ठतु मद्गते मुनीनां वनगण्यया । गुणाप्यायस्य गन्तो च मुनीला च पतिव्रता ॥६६॥
 इह स्वर्गं पुनः तस्य धर्मो मोक्षः परतः च । पतिव्रता मय्यपत्नी मय्य भुक्तः सुखि मुनी ॥

जोषन्मुण्डोऽमुनिर्दुःखी दुःखीत्यपिरेव च ॥६७॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

इत्युक्त्वा जगता नाथो विरराम च नारद । अतीव रुदुर्देव्यं समालिख्य परस्परम् ॥१॥
ताश्च सर्वां समालोक्य क्रमेणोच्चुस्तद्देश्वरम् । क्विप्ता साधून्नेनाश्च शोकेन च भयेन च ॥२॥

सरस्वत्युवाच

विद्याप देहि हे नाथ दुष्टमाज्ज्मशोचनम् । सत्स्वामिना परित्यक्ता कुतो जीवति ता स्त्रिय ॥३॥
दहत्याग करिष्यामि योगेन भारते ध्रुवम् । अत्युन्नतो हि निम्नत पातुमहति निश्चितम् ॥४॥

गङ्गोजाच

धह केनापराधेन त्वया त्यक्ता जगत्पते । देहत्याग करिष्यामि निर्दोषाया वध लभ ॥५॥
निर्दोषकामिनोत्याग करोति यो नरो भुवि । स याति नरक धोर किन्तु सर्वेश्वरोऽपि वा ॥६॥

पद्मोवाच

नाथ सत्यस्वरूपस्त्व कोप कथमहो तव । प्रसाद कुरु भार्ये द्वे सदीशस्य क्षमा वरा ॥७॥
भारते भारतीशापाद्यात्स्यामि कलया ह्यहम् । कियत्काल स्थितिस्तत्र कदा द्रक्ष्यामि ते पदम् ॥८॥
दास्यति पापिन पाप सद्य स्नानावगाहनात् । केन तेन विमुक्ताऽहमागमिष्यामि ते पदम् ॥९॥
कल्या तुलसीरूप धर्मध्वजधुता सती । भुक्त्वा कदा लभिष्यामि त्वत्पदावुजमच्युत ॥१०॥
वृक्षरूपा भविष्यामि त्वदधिष्ठातृदेवता । समुद्धरिष्यसि कदा तमे ब्रूहि कृपानिधे ॥११॥
गंगा सरस्वतीशापाद्यदि यास्यति भारते । शापेन मुक्ता पापाच्च कदा त्वा च लभिष्यति ॥१२॥
भगवाप्येन वा वाणी यदि यास्यति भारतम् । कदा शापाद्विनिर्मच्य लभिष्यति पद तव ॥१३॥
ता वाणीं ब्रह्मसदन गंगा वा शिवमन्दिरम् । गतु वदसि हे नाथ तत्क्षमस्व च ते वच ॥१४॥
इत्युक्त्वा कमलाकातपाद धृत्वा ननाम सा । स्ववेशैर्वैष्टन कृत्वा रुरोद च पुन पुन ॥१५॥
“उवाच पद्मनाभस्ता पद्मा कृत्वा स्ववक्षसि । ईषद्धास्यत्रसन्नास्यो भक्तानुग्रहकातर ॥१॥”

श्रीभगवानुवाच

त्वद्वाक्यमाचरिष्यामि स्ववाक्यं च सुरेश्वरि । ममता च करिष्यामि शृणु त्व कमलेशणे ॥१६॥
भारती यातु कलया सरिद्रूपा च भारते । अर्षा सा ब्रह्मसदन स्वय तिष्ठतु मदगृहे ॥१७॥
भगोरथेन सा नीता गंगा यास्यति भारते । पून कतु त्रिभुवन स्वय तिष्ठति मदगृहे ॥१८॥
तत्रैव च द्रमोलेश्च मौलि प्राप्स्यति दुर्लभम् । तत स्वभावत पूताऽप्यतिपूता भविष्यति ॥१९॥
कलाशासन गच्छ त्व भारते वामलोचने । पद्मावती सरिद्रूपा तुलसीवृक्षरूपिणी ॥२०॥
कले पञ्चसहस्रे च गते वर्षे च मोक्षणम् । युष्माक सरिता चैव मदगृहे च गमिष्यथ ॥२१॥

सपदा हेतुभूता च विपत्तिं सर्वदेहिनाम् । विना विपत्तेर्महिमा केषां, पद्मभवे भवेत् ॥२२॥
 मन्मथोपासकानां च सता स्नानावगाहनात् । युष्माकं मोक्षणं पापाहर्शनात्स्पर्शनात्तथा ॥२३॥
 पृथिव्या याति तार्थानि सत्यसख्यानि सुदरि । भविष्यन्ति च पूतानि मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२४॥
 मन्मथोपासना भक्ता विद्यमन्ति च भारत । पूतं वक्तुं तारितुं च सुपवित्रा वसुधराम् ॥२५॥
 मद्भक्ता यत्र तिष्ठति पादं प्रक्षालयति च । तत्स्थानं च महावीर्यं सुपवित्रं भवदधुवम् ॥२६॥
 स्त्रीष्वा गोघ्नं हृतघ्नश्च द्रव्याघ्नो गुरतत्पग । जीवन्मुक्तो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२७॥
 एकादशविहोमश्च सन्ध्याहोमोऽयं नास्ति । नरघाता भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२८॥
 अग्निजीवी मणीजीवी घावकी ग्रामयाजकः । वृषबाहो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥२९॥
 विशासघाती मित्रघ्नो मिथ्यासाक्ष्यस्य दायकः । स्यात्पाहारी भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३०॥
 अरघुघ्नो वा पदपक्षजं चारुं पुष्कलोपनि । पूतस्य वृषणीपुत्रो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३१॥
 गूद्राणां सूपकारश्च देवलो ग्रामयाजकः । अदासिनो भवेत्पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३२॥
 पितरमातरं भार्यां भ्रातरं तनयं सुताम् । गुरो कुलं च भगिनीं वसुह्रीं च बाधवम् ॥३३॥
 शत्रून् च शत्रुरथैव यो न पुण्याति सुदरि । स महापातकी पूतो मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३४॥
 अश्वत्थानां च शत्रून् मद्भक्तनिदकस्तथा । गूद्रान्नभोजी विप्रश्च पूनो मद्भक्तदर्शनात् ॥३५॥
 वैशद्यम्पाहारी च विप्रद्रव्यापहारकः । स्नातोऽलोहरयानां च विव्रेता दुहितुस्तथा ॥३६॥
 महापातकिनश्चैव गूद्राणां पावदाहृताः । भवेयुरेते पूताश्च मद्भक्तस्पर्शदर्शनात् ॥३७॥

श्रीमहालक्ष्मीरुपाय

पुण्याणां दत्तं पूर्वं तथा सज्जन्ममात्रतः । स्वर्गस्यं नरवस्यं वा मुक्तिमाप्नोति तत्प्राणान् ॥४७॥
 यैः कश्चिद्यत्र वा जन्म लब्धं येषु च जंतुषु । जीवन्मुक्तास्तु ते पूता याति कात्रे हरे पदम् ॥४८॥
 मद्भक्तियुक्तो मर्त्यश्च स मुक्तो मद्गुणान्वितः । मद्गुणाधोगमूर्तिर्यः कथाविष्टोऽतन्तम् ॥४९॥
 मद्गुणयुनिमात्रेण गानंदः पुलकान्वितः । सगद्गदः गगशुनेन स्वात्मनिष्मृत् एव च ॥५०॥
 न वाष्टति गुणं मुनिः सालोक्यादिचतुष्टयम् । ब्रह्मत्वननरव वा तद्गता मम मेवने ॥५१॥
 इन्द्रत्वं च मनुष्यं च ब्रह्मत्वं च सुदुर्लभम् । स्वर्गराज्यादिभोगं च स्वप्नेऽपि च न वाटति ॥५२॥
 भ्रमंति नारते भगवास्तादृग्जन्म सुदुर्लभम् । मद्गुणधयणा श्रान्त्यगार्पणित्वं मुदान्विताः ॥५३॥
 ते याति च मही पूत्वा नरं तीर्थं ममालयम् । इत्येव कथितं सर्वं पक्षे कुरु यथोचितम् ॥

तदाज्ञया तास्तन्वद्गृह्णस्मिन्मो मुत्तागने ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सरस्वती पुण्यक्षेत्रमाजगाम च भारते । गगाक्षपेन कलया स्वयं तस्यी हरेः पदे ॥१॥
 भारती भारत गत्वा ब्राह्मी च प्रहृष्टा त्रिया । वाण्यधिष्ठातृदेवी सा तेन वाणी प्रकीर्तिता ॥२॥
 सरोवाण्या च स्रोतःसु सर्वत्रैव हि दृश्यते । हरिः सरस्यास्तस्येय तेन नाम्ना सरस्वती ॥३॥
 सरस्वती नदी सा च तीर्थरूपा च पावनी । पापिना पापदाहाय ज्वलद्ग्निरस्त्वपिणी ॥४॥
 पश्चाद्भागीरथी नीता मही भागीरथेन च । स वै जगाम कलया वाणीशापेन नारद ॥५॥
 सत्रैव समये ता च दधार शिरसा शिव । वेग सोढुमयं शक्तो भुवः प्रार्थनया विभुः ॥६॥
 पद्मा जगाम कलया सा च पद्मावती नदी । भारतं भारतीशापास्त्वय तस्यी हरेः पदे ॥७॥
 ततोऽग्न्या या सा कलया लेभे जन्म च भारते । धर्मध्वजमुता लक्ष्मीर्विख्याता तुलसीति च ॥८॥
 पुरा सरस्वतीशापात्पश्चाच्च हरिश्चापत । वभूव वृक्षरूपा सा कलया विश्वपावनी ॥९॥
 कलेः पद्मसहस्रं च वर्षं स्थित्वा च भारते । जग्मुस्ताश्च सन्निद्रूप विहाय श्रीहरे पदम् ॥१०॥
 यानि सर्वाणि तीर्थानि काशीवृंदावनं विना । यास्यति सार्धं ताभिश्च वैदुष्टमात्रया हरेः ॥११॥
 शालग्रामः शक्तिशिवौ जगन्नाथश्च भारतम् । कलेर्दशसहस्राते त्यक्त्वा याति निजं पदम् ॥१२॥
 सायवश्च पुराणानि शंखानि श्राद्धतर्पणे । वेदोक्तानि च कर्माणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१३॥
 देवपूजा देवनाम् तत्कीर्तिगुणकीर्तनम् । वेदागानि च शास्त्राणि ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१४॥
 संतश्च सत्यधर्मश्च वेदाश्च ग्रामदेवताः । व्रत तपश्चानसन ययुस्तैः सार्धमेव च ॥१५॥
 वामाचाररताः सर्वे मिथ्याकपटसंयुताः । तुलमीरहिता पूजा भविष्यति ततः परम् ॥१६॥

शठा क्रूरा दामिकाश्च महाहकारसयुता । चोराश्च हिंसका सर्वे भविष्यति तत परम ॥१७॥
 पुंसो भेद स्त्रीविभेदो विवाहो वाऽपि निर्भय । स्वस्वामिभदो वस्तुना भविष्यति तत परम ॥१८॥
 सर्वे स्त्रीवशगा पुंस पुश्चल्यश्च गृह गृहे । तर्जधर्मत्सर्जनं शप्यत्स्वामिन ताडयति च ॥१९॥
 गृहद्वरो च गृहिणी गृही भृत्याधिकोऽयम् । चेटीदाससमो वध्वा श्वश्रूश्च श्वशुरस्तथा ॥२०॥
 वर्तारो बलिनो गृहे योनिसवधिबाधवा । विद्यासवधिभि साध सभापापि न विद्यत ॥२१॥
 सथाऽपरिचिता लोकास्तथा पुंसश्च बाधवा । सर्वकर्मक्षमा पुंसो योयितामाज्ञया विना ॥२२॥
 ब्रह्मक्षत्रविश ब्रुवा जात्याचारविवर्जिता । सध्या च यज्ञसूत्र च भवत्सुत न सद्य ॥२३॥
 म्लेच्छाचारा भविष्यति वर्णाश्रित्वार एव च । म्लेच्छवास्त्र पठिष्यति स्वस्वास्त्राणि विहाय च २४॥
 ब्रह्मक्षत्रविशा वशा शुद्राणां सेवका कलौ । सुपकारा धावकाश्च कुपवाहाश्च सर्वश ॥२५॥
 सत्यहीना जना सर्वे सत्यहीना च भदिनी । फलहीनाश्च तरबोऽपत्यहीनाश्च योयित ॥२६॥
 क्षीरहीनास्तथा गाय क्षीर सर्पिविवर्जितम् । दपत्तो प्रीतिहीनो च गृहिण सत्यवर्जिता ॥२७॥
 प्रतापहीना भूपाश्च प्रजाश्च करपीडिता । जलहीना महानद्यो दार्पिकाकदरादय ॥२८॥
 धनहीना पुण्यहीना वर्णाश्रित्वार एव च । लक्ष्यं पुण्यवान्कोऽपि न तिष्ठति तत परम ॥२९॥
 कुत्सिता विद्वताकारा नरा नार्यश्च वाक्का । कुवार्ताकुत्सित शब्दो भविष्यति तत परम ॥३०॥
 केचिदग्रामाश्च नगरा नरशूया भयानका । केचित्स्वल्पकुटीरेण नरण च समन्विता ॥३१॥
 अरण्यानि भविष्यति ग्रामपु नगरपु च । अरण्यवासिन सर्वे जनाश्च करपीडिता ॥३२॥
 सस्यानि च भविष्यति तडागपु नदीपु च । प्रकृष्टवशजा हीना भविष्यति कलौ युग ॥३३॥
 जलोदवादिनो घूर्ता शठाश्च सत्यवादिन । प्रवृष्टानि च क्षत्राणि सत्यहीनानि नारद ॥३४॥
 हीना प्रकृष्टा घनिनो देवभक्ताश्च नास्तिका । हिंसकाश्च दयाहीना पौराश्च तरपातिन ॥३५॥
 वामना व्याधियुक्ताश्च नरा नार्यश्च सवत । स्वस्वामुपो गदामुक्ता यौवनं रहिता कनौ ॥३६॥
 पलिता पाडश वर्षे महावृद्धाश्च दिगती । अष्टवर्षा च युवती रजोयुक्ता च गर्भिणा ॥३७॥
 यत्सरतप्रसूता स्त्रा पोडने च जराविता । पतिपुत्रवती वाचित्तर्था वध्वा बलौ युग ॥३८॥
 कन्याविक्रयिण सर्वे वर्णाश्रित्वार एव च । मातृजायावधूना च आरोपेता न भक्षता ॥३९॥
 कन्याना भगिनीना वा आरोपातानजीयिन । हरनाम्ना विक्रयिणो भविष्यति कनौ युग ॥४०॥
 स्वयमुत्सृज्य दातु च कीर्तिवधनहतवे । तत पश्चात्स्वधान च स्वयमुत्सृज्यपिष्यति ॥४१॥
 देववृत्तिं ब्रह्मवृत्तिं वृत्तिं गुरुकुलस्य च । स्वदत्ता परदत्ता वा सवमुत्सृज्यपिष्यति ॥४२॥
 वन्द्यागामिन केचित्प्रेषिष्व श्वश्रुगामिन । नेचिद्रूपगामिनश्च वैचिः श्वगामिन ॥४३॥
 भागनीगामिन वैचित्सपत्नीमातृगामिन । भ्रातृजायागामिनाश्च भविष्यति कनौ युगे ॥४४॥

अगम्यागमनं चैव करिष्यति गृहे गृहे । मातृयोनिं परित्यज्य विहरिष्यति सर्वतः ॥४५॥
 पत्नीनां निर्णयो नास्ति भर्तृणां च कलौ युगे । प्रजानां चैव ग्रामाणां वस्तूनां च विशेषतः ॥४६॥
 अलीकवादिनः सर्वे सर्वे चोराश्च लपटा । परस्परं हिंसकाश्च सर्वे च नरघातिनः ॥४७॥
 ब्रह्मक्षत्रविशा वशा भविष्यति च पापिनः । लासालोहरसानां च व्यापारं लवणस्य च ॥४८॥
 वृषवाहा विप्रवंशाः शूद्राणां शवदाहिनः । शूद्रान्नभोजिनः सर्वे सर्वे च वृषलीरताः ॥४९॥
 पञ्चयज्ञविहीनाश्च कुहूरात्रो च भोजिनः । यज्ञसूत्रविहीनाश्च सध्याशौचविहीनकाः ॥५०॥
 पुश्कली वार्मुपाजीवा कुट्टनी च रजस्वला । विशाणा रथनागारे भविष्यति च पाचिकाः ॥५१॥
 अनाना नियमो नास्ति योनीनां च विशेषतः । आश्रमाणां जनानां च सर्वे म्लेच्छा कलौ युगे ५२॥
 एव कलौ सप्रवृत्ते सर्वं म्लेच्छमयं भवेत् । हस्तप्रमाणे जूते च अगुष्ठे चैव मानवे ॥५३॥
 विप्रस्य विष्णुयदासः पुत्रः कल्किर्भविष्यति । नारायणकलाशश्च भगवान् बलिना वरः ॥५४॥
 दीर्घेण करवालेन दीर्घघोटकवाहन । म्लेच्छशून्या च पुष्यिवीत्रिरात्रेण करिष्यति ॥५५॥
 निर्मल्लेच्छा वसुधा कृत्वा चातर्धानं करिष्यति । मराजका च वसुधा दस्युप्रस्ता भविष्यति ॥५६॥
 स्यूगाग्रमाणा पट्टान् वर्षधाराप्लुता मही । लोकशून्या वृक्षशून्या गृहशून्या भविष्यति ॥५७॥
 ततश्च द्वादशादित्याः करिष्यत्युदय मुने । प्राप्नोति शुष्कतापृथ्वीसमा तेषां च तेजसा ॥५८॥
 कलौ गते च दुर्धर्मे प्रवृत्ते च कृते युगे । तपसस्त्वसमायुक्तो धर्मः पूर्णो भविष्यति ॥५९॥
 तपस्विनश्च धर्मिष्ठा वेदज्ञा ब्राह्मणा भुवि । पतिव्रताश्च धर्मिष्ठा योषितश्च गृहे गृहे ॥६०॥
 राजान धर्मिया सर्वे विप्रभक्ता मनस्विनः । प्रतापवतो धर्मिष्ठा पुण्यकर्मरता सदा ॥६१॥
 वैद्या वाणिज्यनिरता विप्रभवनाश्च धार्मिकाः । शूद्राश्च पुण्यशैलाश्च धर्मिष्ठा विप्रसेविनः ॥६२॥
 विप्रसत्रविशा वशा देवीभक्तपरायणा । देवीभक्तव्रता सर्वे देवीध्यानपरायणाः ॥६३॥
 श्रुतिस्मृतिपुराणज्ञा पुमासो ऋतुगामिनः । लेजो नास्ति ह्यधर्मस्य पूर्णो धर्मः कृते युगे ॥६४॥
 धर्मस्त्रिपाच्च त्रेताया द्विपाच्च द्वापरे ततः । कलौ वृत्ते चैकपाच्च सर्वलुप्तिस्ततः परम् ॥६५॥
 वारा सप्त तथा विप्र तिथयः षोडश स्मृताः । तथा द्वादश मासाश्च ऋतवश्च पदेव च ॥६६॥
 द्वौ पक्षौ चायने द्वे च चतुर्भिः प्रहरैर्दिनम् । चतुर्भिः प्रहरैः रात्रिर्मसिस्त्रिंशद्दिनैस्तथा ॥६७॥
 वर्षं पञ्चविधं ज्ञेयं कालसंख्याविधिक्रमे । यथा चायाति यात्येव तथा युगचतुष्टयम् ॥६८॥
 वर्षं पूर्णं नराणां च देवानां च दिवानिशम् । शतत्रये पञ्चदशिके नराणां च युगे गते ॥६९॥
 देवानां च युगं ज्ञेयं कालसंख्याविदा मतम् । मन्वन्तरं तु दिव्यानां युगानामेकसप्ततिः ॥७०॥
 मन्वन्तरसमं ज्ञेयमायुष्यं च शचीपते । अष्टाविंशतिमे चेन्द्रे गते ब्रह्मदिवानिशम् ॥७१॥
 अष्टोत्तरशतं वर्षं गते पातश्च ब्रह्मणः प्रलयः । प्राकृतो ज्ञेयस्तत्रादृष्टा वसुंधरा ॥७२॥

जलप्लुतानि विश्वानि ब्रह्माविष्णुशिवादयः । ऋषयो ज्ञानिनः सर्वे लीनाः सत्ये चिदात्मनि ७३ ॥
तत्रैव प्रकृतिर्लीना तत्र प्राकृतिको लयः । लये प्राकृतिके जाते पाते च ब्रह्मणो मुने ॥७४॥
निमेषमानः कालश्च श्रोत्रदेव्या प्रोच्यते मुने । एव नश्यति सर्वाणि ब्रह्माद्याः सत्त्वानि च ॥७५॥
निमेषातरकाले च पुनः सृष्टिर्जमेण च । एव कतिविधा सृष्टिर्लयः कतिविधोऽपि वा ॥७६॥
कति कस्या गता याता सरया जानाति कः पुमान् । सृष्टीना च लयाना च ब्रह्माडाना च नारद ॥७७॥
ब्रह्मादीना च ब्रह्माण्डे सरया जानाति कः पुमान् । ब्रह्माडाना च सर्वेषामोश्वरश्चैव एव स ॥७८॥
सर्वेषां परमात्मा च सच्चिदानन्दरूपवृक्षः । ब्रह्मादयश्च तस्याशास्तस्याशश्च महाविराट् ॥७९॥
तस्याशश्च विराट् क्षुद्रः सैवेयः प्रकृतिः परा । तस्याः सकाशात्सजातोऽप्यधर्मानोश्वरस्ततः ॥८०॥
सैव कृष्णो द्विधाभूतो द्विभुजश्च चतुर्भुजः । चतुर्भुजश्च वैकुण्ठे गोलोके द्विभुजः स्वयम् ॥८१॥
ब्रह्मादितृणपर्यन्तः सर्वं प्राकृतिकं भवेत् । यद्यत्प्राकृतिकं सृष्टं सर्वं नश्वरमेव च ॥८२॥
एवविधं सृष्टिहेतुः सत्यं नित्यं सनातनम् । स्वेच्छामयः परं ब्रह्म निर्गुणं प्रकृतेः परम् ॥८३॥
निरुपाधिः निराकारः भक्तानुग्रहकातरम् । करोति ब्रह्मा ब्रह्माडं यज्ज्ञानात्कमलोद्भवः ॥८४॥
शिष्यो मृत्युञ्जयश्चैव सहर्ता सर्वमन्तस्ववितः । यज्ज्ञानाद्यस्य तपसा सर्वं तस्तु तपो महान् ॥८५॥
महाभिभूतिदुष्कृतश्च सर्वज्ञः सर्वदशनः । सर्वव्यापी सर्वपाता प्रदाता सर्वसंपदाम् ॥८६॥
विष्णुः सर्वेश्वरः श्रीमान्यद्भुतस्यायस्य सेवया । महामाया च प्रकृतिः सर्वशक्तिमयीश्वरी ॥८७॥
सैव प्रोक्ता भगवती सच्चिदानन्दरूपिणी । यज्ज्ञानाद्यस्य तपसा यद्भक्त्या यस्य सेवया ॥८८॥
सावित्री देवमाता च वदन्निष्ठातृदवता । पूज्या द्विजानां वदन्ना यज्ज्ञानाद्यस्य सेवया ॥८९॥
सर्वविद्याधिदेवी सा पूज्या च विदुषा परा । यत्सेवया यत्तपसा सर्वविश्वेषु पूजिता ॥९०॥
सर्वप्राप्तिदयो सा सर्वमम्पदप्रदायिनी । सर्वेश्वरी सर्वव्यापि सर्वपापप्रदायिनी ॥९१॥
सर्वस्तुता च सर्वज्ञा सर्वदुर्गातिनाशिनी । शृण्वामाक्षसभूता शृण्वप्राणाविदवता ॥९२॥
शृण्वप्राणाधिका प्रेम्णा रागिकाशक्तिनसवया । सर्वायिक च रूपं च शोभाय मानगौरवे ॥९३॥
शृण्वक्षस्त्यलम्पान् पत्नीत्येव प्रापः स्वयम् । तपश्चकार सा पूवं शतभृगु च पर्वत ॥९४॥
दिग्धवर्षसहस्रं च पतिप्राप्ययमेव च । जातः शक्तिप्रसादे तु दुष्टा चद्रकलापमा ॥९५॥
शृण्वोवक्षस्त्येव श्रुत्वा दुरादः तृपया विभुः । वरं तस्यं ददौ सारं सर्वेषामपि दुर्लभम् ॥९६॥
मम वक्षस्त्येव तृप्तं मम भक्ता च शाश्वतो । शोभायन् च माननः प्रेम्णाथो गौरवणः च ॥९७॥
त्वमेव श्रेष्ठा च ज्येष्ठा च प्रेयसी सर्वव्यापिताम् । वरिष्ठा च गरिष्ठा च सत्तुता पूजिता मया ॥९८॥
एतत्तु त्वं साध्मोऽयं वन्द्यश्च प्राणवत्त्वमे । इत्युक्त्वा च जगन्नाथश्चरारं ललना ततः ॥९९॥
अप्लोरहितं तं च कण्ठारं प्राणवत्त्वमा ॥ अन्धोऽन्धोऽन्धो तादेव्यं पूजिता शक्तिनसेवया ॥१००॥

तपस्तु यादृशं यासा तादृक्तादृक्कण्ठं मुने । दिव्यं वर्षसहस्रं च तपस्तप्त्वा हिमाचले ॥१०१॥
 दुर्गा च तत्पदं ध्यात्वा सर्वपूज्या बभूव ह । सरस्वती तपस्तप्त्वा पर्वते गंधमादने ॥१०२॥
 लक्षवर्षं च दिव्यं च सर्वबंधा बभूव सा । लक्ष्मीयुगसतं दिव्यं तपस्तप्त्वा च पुष्करे ॥१०३॥
 गर्वसंप्रदायी च आता देवीनिपेवणात् । सावित्री मलयेतप्त्वा पूज्या वद्या बभूव सा ॥१०४॥
 पट्टिर्षसहस्रं च दिव्यं ध्यात्वा च तत्पदम् । शतमन्वंतरं तप्त शंकरेण पुरा विभो ॥१०५॥
 शतमन्वंतरं चेदं ब्रह्मा शक्तिं जज्ञाप ह । शतमन्वंतरं विष्णुस्तप्त्वा पाता बभूव ह ॥१०६॥
 दशमन्वंतरं तप्त्वा श्रीकृष्णः परमं तप । श्लोक प्राप्तवान् दिव्यं मोक्षेऽद्यापि मन हि ॥१०७॥
 दशमन्वंतरं धर्मस्तप्त्वा वै भक्तिमयुत । सर्वप्राण सर्वपूज्य सर्वाधारो बभूव सः ॥१०८॥
 एवं देव्याश्च तपसा सर्वे देवाश्च पूजिता । मुनयो मनजो भूपा ब्राह्मणाश्चैव पूजिताः ॥१०९॥
 एवं ते कथितं सर्वं पुराणं सययागमम् । गुरुवक्त्राद्यथा ज्ञातं किं भूयः श्रोतुमिच्छति ॥११०॥
 इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे शक्तिप्रादुर्भावे नारदनारायणसंवादेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

नारद उवाच

देव्या निमेषमात्रेण ब्रह्मण पात एव च । तस्य पात प्राकृतिक प्रलय परिकीर्तितः ॥१॥
 प्रलये प्राकृते चोक्ता तत्रादृष्टा बभूवरा । जललुप्तानि विश्वानि सर्वे लीना परात्मनि ॥२॥
 बभूवरा तिरोभूता कुत्रावासा च तिष्ठति । सृष्टेर्विधानसमये साऽऽविर्भूता कथं पुन ॥३॥
 कथं बभूव सा धन्या मान्या सर्वाश्रया जया । तस्याश्च जन्मकथनं वद मंगलकारकम् ॥४॥

श्रीनारायण उवाच

सर्वादिसृष्टौ सर्वेषां जन्म देव्या इति श्रुति । आविर्भावस्तिरोभाव सर्वेषु प्रलयेषु च ॥५॥
 धूमता बभूवाजन्म सर्वमंगलकारणम् । विघ्ननिघ्नकर पापनाशन पुण्यधर्मनम् ॥६॥
 अहो केचिद्वदतीति मधुकैटभमेदसा । बभूव बभूवा धन्या तद्विरुद्धमत शृणु ॥७॥
 ऊचतुस्तौ पुरा विष्णुः सृष्टौ युद्धेन तेजसा । आवा बभौ न यत्रोर्वी पायसा सवृतेति च ॥८॥
 तयोर्जीवनकाले न प्रत्यक्षा साऽमवत्स्फुटम् । ततो बभूव मेदश्च मरणानंतरं तयो ॥९॥
 मेदिनोति च विक्षयात्स्युक्तमेतन्मतं शृणु । जलघोता कृता पूर्वं वधिता मेदसा यत ॥१०॥
 वययामि ते तज्जन्म सार्यकं सर्वमंगलम् । पुरा श्रुतं यच्छ्रुत्युक्तं धर्मवक्त्राच्च पुष्करे ॥११॥
 महाविराट्शरीरस्य जलस्यस्य चिरं स्फुटम् । मनो बभूव कालेन सर्वांगव्यापकं ध्रुवम् ॥१२॥
 तच्च प्रविष्टं सर्वेषां तल्लोम्ना विवरेषु च । कालेन महता पश्चाद्बभूव बभूवा मुने ॥१३॥
 प्रत्येवं प्रतिलोम्ना च कूपेषु सस्यता सदा । आविर्भूता तिरोभूता सजला च पुनः पुनः ॥१४॥

आविर्भूता सृष्टिकाले तज्जलोपर्युपस्थिता । प्रलये च तिरोभूता जलस्याभ्यतरे स्थिता ॥१५॥
 प्रतिविश्वेषु वसुधा शैलकाननसयुता । सप्तसागरसयुक्ता सप्तद्वीपसमन्विता ॥१६॥
 हेमाद्रिमेरुसयुक्ता ग्रहचन्द्रार्कसयुता । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च सुरैर्लोकैस्तदाजया ॥१७॥
 पुण्यतीर्थसमायुक्ता पुण्या भारतसयुता । काचनोभूमिसयुक्ता सप्तस्वर्गसमन्विता ॥१८॥
 पातालसप्त तदधस्तदूर्ध्वं ब्रह्मलोकत । ध्रुवलोकाश्च तत्रैव सर्वं विश्वं च तत्र वै ॥१९॥
 एव सवाणि विश्वानि पृथिव्या निर्मितानि च । नश्वराणि च विश्वानि सर्वाणि कृत्रिमाणि वै ॥२०॥
 प्रलये प्राकृते चैव ग्रहणश्च निपातने । महाविराडादिसृष्टौ सृष्ट कृष्णेन चात्मना ॥२१॥
 नित्यौ च स्थितिप्रलयो वाष्पकालेश्वरै सह । नित्याधिष्ठातृदेवी सा वाराह पूजिता सुरै ॥२२॥
 मुनिभिर्मनुभिर्विप्रैर्गंधर्वादिभिरेव च । विष्णोर्वराहरूपस्य पत्नी सा श्रुतिसमता ॥२३॥
 तत्पुत्रो मंगलो ज्ञेयो घटेशो मंगलारमज ।

नारद उवाच

पूजिता केनै रूपेण वाराह च सुरैर्मही ॥२४॥

वाराहे चैव वाराही सर्वे सर्वाश्रया सती । मूलप्रकृतिसंभूता पञ्चोत्तराक्षरमार्गता ॥२५॥
 तस्या पूजाविधानं चाप्यधश्चोर्ध्वमनकश । मंगल मंगलस्यापि जन्म व्यास वद प्रभो ॥२६॥

नारायण उवाच

वाराहे च वराहश्च ग्रहणा सस्तुत पुरा । उद्धार मही हत्वा हिरण्याक्ष रसातलात् ॥२७॥
 जलं तां स्थापयामास पद्मपत्र यथा हृदे । तत्रैव निर्ममे ग्रहा विश्वं सर्वं मनोहरम् ॥२८॥
 दृष्ट्वा तदधि देवी च सकामा कामुको हरि । वाराहरूपी भगवान् कोटिसूर्यसमप्रभ ॥२९॥
 कृत्वा रतिकला सर्वा मूर्ति च सुमनोहराम् । क्रीडा चकार रहसि दिव्यवर्षमहर्निशम् ॥३०॥
 सुखसंभोगसंस्पर्शमूर्छां सा प्राप सुदरी । विदग्धाया विदग्धेन सगमोऽतिसुखप्रद ॥३१॥
 विष्णुस्तदगसर्पपादबुधे न दिवानिशम् । वर्षात चतना प्राप्य शमी तत्याज कामुकीम् ॥३२॥
 पूर्वरूपं वराहं च दधार ॥ च लोलया । पूजा चकार तां दवीं ध्यात्वा च धरणीं सतीम् ॥
 धूपदीपैश्च नैवेद्यं सिद्धैरनुपेयनै । वस्त्रै पुष्पैश्च वलिभिः सपूज्योवाच तां हरि ॥३४॥

श्रीभगवानुवाच

सर्वाधारा भव शुभे सर्वे संपूजिता सुखम् । मुनिभिर्मनुभिर्देवै सिद्धैश्च दानवादिभिः ॥३५॥
 अयुवाचीत्यागदिने गृहारभे प्रवशने । यापीतडागारभ्ये च गृहे च कृषिकर्मणि ॥३६॥
 तत्र पूजा करिष्यति मन्त्रेण सुरादयः । मूढा ये न करिष्यति यास्यति नरकं च ते ॥३७॥

वसुधोवाच

बहामि सब वाराहभ्येगाहं- तवाज्ञया । लोलामात्रेण भगवन्निश्चं च सचराचरम् ॥३८॥
मुक्ता शुक्ति हरेरर्चा शिवलिंग शिवा तथा । शङ्खं प्रदीपं मंत्रं च माणिक्यं हीरकं तथा ॥३९॥
यज्ञमूत्रं च पुष्पं च पुस्तकं तुलसीदलम् । जपमाला पुष्पमाला कर्पूरं च सुवर्णकम् ॥४०॥
गोरोचनं च दर्शनं च शालग्रामजलं तथा । एतान्वोऽष्टमशक्ताऽहं किञ्चिद्वा च भगवञ्छृणु ॥४१॥

श्रीभगवानुवाच

द्रव्याप्येतानि ये मूढा अपरिप्यति सुदरि । यास्यन्ति कालमूर्त्रं ते दिव्यं वर्जयन् त्वयि ॥४२॥
इत्येवमुक्त्वा भगवान् निरराम च नारद । बभूव तेन गर्वेण तेजस्वी मंगलप्रह ॥४३॥
पूना चक्रं पृथिव्याश्च ते सर्वे ज्ञात्वा हरे । कथञ्चल्लोकत्रयानेन तुष्टुश्च स्तवेन ते ॥४४॥
वदन्मूलेन मन्त्रेण गैर्वेद्यादिकमेव च । सस्तुना त्रिषु लोकेषु पूजिता सा बभूव ह ॥४५॥

नारद उवाच

वि ध्यानं स्तवनं तस्या मूलमत्र च वि वद । गूढं सर्वपुराणेषु धोनु कौतूहलं मम ॥४६॥

श्रीनारायण उवाच

जातो च पृथिवी देवो वराहे च पूजिता । ततो हि ब्रह्मणा पश्चात्पूजिता पृथिवी तदा ॥४७॥
ततः सर्वभूमीन्द्रैश्च मनुभिर्मनिवादिभि । ध्यानं च स्तवनं मन्त्रं शृणु वक्ष्यामि नारद ॥४८॥

ॐ ह्रीं श्रीं पत्नीं वसुधायै स्वाहेत्यनेन मन्त्रेण विष्णुना पूजिता पुरा ।

श्वेतपद्मजवर्णाया रत्नचन्द्रनिभाननाम् ॥४९॥

चन्दनोत्क्षिप्तमर्वांगी रत्नभूषणभूषिताम् । रत्नधाया रत्नगर्भा रत्नाकरमन्विताम् ॥५०॥

पद्मिगुप्तागुक्तापाणा सस्मिता वदिता भजे । ध्यानेनानेन सा दशो सर्वैश्च पूजिताऽनवत् ॥५१॥

स्तवनं शृणु विप्रैर्दत्तं कप्त्वासात्ताममेव च ।

कोटिजन्मसु स भवेद्वलवान्भूमिपेश्वरः । भूमिदानकृतं पुण्यं लभ्यते पठनाज्जनैः ॥५९॥
 भूमिदानहरात्पापान्मुच्यते नान संशयः । अंबुवाचीभूकरणपापात्स मुच्यते ध्रुवम् ॥६०॥
 अन्यद्वूपे कूपखननपापात्स मुच्यते ध्रुवम् । परभूमिहरात्पापान्मुच्यते नान संशयः ॥६१॥
 भूमौ वीर्यत्यागपापाद्भूमौ दीपादिस्थापनात् । पापेन मुच्यते सोऽपि स्तोत्रस्य पठनान्मुने ॥६२॥
 दशमेघशतं पुण्यं लभते नान संशयः । भूमिदेव्या महास्तोत्रं सर्वकल्याणकारकम् ॥६३॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

नारद उवाच

भूमिदानकृतं पुण्यं पापं तद्वरणेन च । परभूहरणात्पापं परद्वूपे खनने तथा ॥१॥
 अंबुवाच्या भूखनने वीर्यस्य त्याग एव च । दीपादिस्थापनात्पापं श्रोतुमिच्छामि यानतः ॥२॥
 अन्यद्वा पृथिवीजन्यं पापं यत्पृच्छते परम् । यदस्ति तत्प्रसीकारं यद वेदविदा वर ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

वितस्तिमात्रभूमिं च यो ददाति च भारते । संध्यापूताय विप्राय स याति शिवमंदिरम् । ४॥
 भूमिं च सर्वसस्यादृषां ब्राह्मणाय ददाति च । भूमिरेणुप्रमाणायदमंते विष्णुपदे स्थितिः ॥५॥
 ग्रामं भूमिं च धान्यं च ब्राह्मणाय ददाति यः । सर्वपापाद्भिर्मुक्तौ चोभौ देवीपुर.स्थितौ ॥६॥
 भूमिदानं च तत्काले यः साधुश्चानुमोदते । स च प्रयाति वैकुण्ठं मित्रगोत्रसमन्वितः ॥७॥
 स्वदत्ता परदत्ता वा ब्रह्मवृत्तिं हरेस्तु यः । स तिष्ठति कालसूत्रे यावच्चंद्रदिवाकरो ॥८॥
 सत्पुत्रपौत्रप्रभृतिभूमिहीन श्रिया हतः । पुत्रहीनो दरिद्रश्च धीरं याति च रौरवम् ॥९॥
 गवा मार्गं विनिष्कृत्य यश्च सस्यं ददाति च । दिव्यं वर्षशतं चैव कुम्भीपाके च तिष्ठति ॥१०॥
 गोष्ठं तडागं निष्कृत्य मार्गं सस्यं ददाति यः । स तिष्ठत्यसिपत्रे च यावद्विद्राक्षतुर्दश ॥११॥
 पंचपिंडाननुदृत्य परद्वूपे च स्नाति यः । प्राप्नोति नैरर्कं चैव स्नानं निष्फलमेव च ॥१२॥
 वामी भूमौ च रहसि वीर्यत्यागं करोति यः । भूमिरेणुप्रमाणं च वर्षं तिष्ठति रौरवे ॥१३॥
 अंबुवाच्या भूकरणं यः करोति च मानवः । स याति कृमिदंशं च स्थितस्तत्र षट्पुण्यम् ॥१४॥
 परकीये ह्युद्वूपे कूपं मूढः करोति यः । पुष्करिण्या च श्लुतायां पुष्करिणी ददाति यः ॥१५॥
 सयं फलं परार्धेव तप्तकुण्डं यजेच्च सः । तत्र तिष्ठति संतप्तो यावद्विद्राक्षतुर्दश ॥१६॥
 परकीये तडागे च पंचमुदृत्य चोमृजेत् । रेणुप्रमाणवर्षं च ब्रह्मलोके वसेन्नरः ॥१७॥
 पिष्टं पित्रे भूमिभर्तुर्न ददाय च मानवः । श्राद्धं करोति यो मूढो नरकं याति निश्चितम् ॥१८॥
 भूमौ दीपं योऽर्पयति स पापघ्नः सप्तजन्मसु । भूमौ दंशं च संस्थाप्य कुष्ठं जन्मांतरे लभेत् ॥१९॥

मुक्ता माणिक्यहीरो च सुवर्णं च भणि तथा । पंच संस्थापयेद्भूमौ स चात्र सप्तजन्मसु ॥२०॥
 शिवलिङ्गं शिवाची च यस्त्वरपयति भूतले । शतमन्वतरं यावत्कुमिभञ्ज. स तिष्ठति ॥२१॥
 रात्रं यत्रं शिलातोयं पुष्पं च तुलसीदण्डम् । यश्चापयति भूमौ च स तिष्ठेन्नरके ध्रुवम् ॥२२॥
 जामाला पुष्पमाला कर्पूरं रोचन तथा । यो मूढश्चापयेद्भूमौ स याति नरकं ध्रुवम् ॥२३॥
 भूमौ चन्दनकाष्ठं च रुद्राक्षं कुसुमलकम् । संस्थाप्य भूमौ नरके वमेग्नन्वन्तरावपि ॥२४॥
 पुस्तकं यज्ञसूत्रं च भूमौ संस्थापयेन्नर । न भवेद्विद्योनी च तस्य जन्मान्तरे जनि. ॥२५॥
 ब्रह्महत्यासमं पापमिह वै लभने ध्रुवम् । ग्रन्थिपुक्तं यज्ञसूत्रं पूज्यं च सर्ववर्गकै. ॥२६॥
 यत्नं कृत्वा तु यो भूमि क्षोरेण न हि सिद्ध्यति । स याति तप्तभूमिं च संनप्त सप्तजन्मसु ॥२७॥
 भूतान्ते ग्रहणे यो हि करोति सनन भुव । जन्मान्तरे महापापी ह्यंहीनी भवेद्भुवम् ॥२८॥
 भवनं यत्र सर्वपा भूमिस्तेन प्रकीर्तिता । वादपरी वश्यरस्तेषमबला स्थिरान्ता. ॥२९॥
 दिग्भरा धारणाच्चानन्ताऽननस्त्वपिणी । पृथिवी पृथुक्पादावाद्रिस्तृन्वात्महामुने ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नरमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

नारद उवाच

तप वृत्वा लक्षवर्षं गगानयनवारणान् । ददर्श कृष्ण श्रीष्मस्य सूर्यवोदिसमप्रभम् ॥१४॥
 द्विभुज मुदलोदस्त किशोर गोपवेपिणम् । गोपालमुदरोत्थ भक्तानुग्रहरूपिणम् ॥१५॥
 स्वेच्छामय पर ब्रह्म परिपूर्णतम प्रभुम् । ब्रह्मविष्णुशिवाद्यैश्च स्तुत मुनिगणैर्नुतम् ॥१६॥
 निरिक्त साक्षिरूप च निर्गुण प्रकृते परम् । ईषदास्यप्रसन्नास्य भक्तानुग्रहराणम् ॥१७॥
 बह्निपुष्पाशुकाधाम रत्नभूषणभूषितम् । तुष्टाव दष्टा नृपनि प्रणम्य च पुन पुन ॥१८॥
 लीलया च वर प्राप बाह्नि वशतारणम् । कृत्वा च स्तवन दिव्य पुराणितविग्रह ॥१९॥

दास्यति पापिनो मह्यं पापानि यानि कानि च । तानि मे केन नश्यति तमुपायं वद प्रभो ॥४०॥
 कति कालपरिमितं स्थितिर्मे तत्र भारते । कदा यास्यामि देवेश तद्विष्णो परम पदम् ॥४१॥
 ममान्यद्वाछिन्नं यद्यत्सर्वं जानामि सर्ववित् । सर्वान्तरात्मन्सर्वज्ञ तदुपाय वद प्रभो ॥४२॥

श्रीभगवानुवाच

जानामि बाछितं गये तव सर्वं सुरेश्वरि । पतिस्ने द्रवरूपाया लवणोदो भविष्यति ॥४३॥
 स ममाद्यस्वरूपश्च त्व च लडमीस्वरूपिणी । विदग्धाया विदग्धेन सगमो गुणवान्भुवि ॥४४॥
 यावत्स्य सति नद्यश्च भारत्याद्याश्च भारते । सौभाग्या त्व च तास्वेव लवणोदस्य सौरते ४५॥
 यद्यप्रभृति देवेशि कले पञ्चसहस्रकम् । यद्य स्थितिस्ते भारत्या शापेन भारते भुवि ४६॥
 नित्य त्वमव्यिना सार्धं करिष्यसि रहो रतिम् । त्वमेव रसिका देवि रसिकंद्रेण सयुता ॥४७॥
 त्वा स्तोष्यति च स्तोत्रेण भगीरथकृतेन च । भारतस्या जना सर्वे पूजयिष्यति भक्तिः ४८॥
 कण्वशास्त्रोक्तध्यानेन ध्यात्वा त्वा पूजयिष्यति । य स्तौति प्रणमेन्नित्य सोऽश्वमेधफल लभेत् ४९॥
 गगा गंगेति यो धूयाद्योजनाना ज्ञातरिषि । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके स गच्छति ५०॥
 सहस्रपापिना स्नानाद्यत्पाप ते भविष्यति । प्रकृतेर्भक्त्यर्पस्पर्शादिव तद्धि विनश्यति ॥५१॥
 पापिना तु सहस्राणा शवस्पर्शेन यत्स्वयि । तन्मन्त्रोपायकस्नानात्तदप्य च विनश्यति ॥५२॥
 तत्रैव त्वमधिष्ठान करिष्यस्यघमोचनम् । सार्धं सरिद्धि श्रेष्ठाभि सरस्वत्यादिभि शुभे ५३॥
 तत्तु तीर्थं भवेत्सद्यो यत्र त्वद्गुणकीर्तनम् । त्वद्रेणुस्पर्शमात्रेण पूतो भवति पातकी ॥५४॥
 रेणुप्रमाणवर्षं च देवीलोके घमेद्भुवम् । ज्ञानेन त्वयि मे भक्त्या मन्त्रामस्मृतिपूर्वकम् ५५॥
 एमुत्सृजति प्राणाश्च ते गच्छन्ति हर पदम् । पार्यदप्रवरास्त च भविष्यति हरेश्चिरम् ॥५६॥
 लयं प्राकृतिक ते च द्रक्ष्यन्ति चाप्यमरुतम् । मृतस्य बहुपुण्येन तच्छिव त्वयि विनयमत् ॥५७॥
 प्रपाति स च वैकुण्ठं यावदह्ण स्थितिस्त्वयि । बाधोऽपूह तत्र वृ वा गोमयित्वा स्ववर्मवम् ५८॥
 तस्मै ददामि सारूप्यं करोमि त च पार्यदम् । अज्ञानी त्वज्जन्मस्पर्शाद्वि प्राणाभामुत्सृजेत् ५९॥
 तस्मै ददामि सारूप्यं करोमि त च पार्यदम् । अन्यथ वा यजेत्प्राणास्त्वन्मन्त्रामस्मृतिपूर्वकम् ६०॥
 तस्मै ददामि सालोक्य यावद्वै ब्रह्मणो वयम् । अन्यथ वा त्यो प्राणास्त्वन्मन्त्रामस्मृतिपूर्वकम् ६१॥
 तस्मै ददामि सारूप्यमसत्य प्राकृत लयम् । रत्नैर्द्रव्यारनिर्गमयानेन सह पार्यदे ॥६२॥
 सद्यः प्रयाति गोलोकं मम तुल्यो भवेद्भुवम् । तीर्थेऽप्यतीर्थे मरणे विस्रोतो नास्ति बन्धन ॥६३॥
 मन्त्रोपासकानां तु नित्यं निवेद्यभोजनाम् । पुन वक्तुं सज्जतो हि लीलया भुवात्रयम् ॥६४॥
 रत्नैर्द्रव्यारपानेन गोमये संप्रयाति च । मद्भुजा बाधवा येन तेषि पञ्चादयोपि हि ॥६५॥
 प्रयाति रत्नयानेन गोलोकं चानिदुर्लभम् । यत्र यत्र स्मृतास्ते च ज्ञानेन ज्ञानिनः सन्त ॥६६॥

जीवन्मुक्ताश्च ते पूता मद्भक्तेः संविधानतः । इत्युक्त्वा श्रीहरिस्तां च प्रत्युवाच भगीरथम् ६७॥
स्तुहि गंगामिमां भक्त्या पूजा च कुरु साप्रतम् । भगीरथस्ता तुष्टाव पूजयामास भक्तितः ॥६८॥
कौथुमोक्तेन ध्यानेन स्तोत्रेणापि पुनः पुनः । प्रणनाम च श्रीकृष्णं परमात्मानमीश्वरम् ॥६९॥

भगीरथश्च गंगा च सोऽन्तर्धानं चकार ह ।

नारद उवाच

केन ध्यानेन स्तोत्रेण केन पूजाक्रमेण च ॥७०॥

पूजा चकार नृपतिर्वद वेदविदा वर ।

श्रीनारायण उवाच

स्नात्वा नित्यक्रिया कृत्वा घृत्वा घीते च वाससी ॥७१॥

संपूज्य देवपदकं च सयतो भक्तिपूर्वकम् । गणेशं च दिनेशं च बह्निं विष्णुं शिवं शिवाम् ७२॥
संपूज्य देवपदकं च सोऽधिकारी च पूजने । गणेशं विघ्ननाशाय आरोम्याय दिवाकरम् ७३॥
बह्निं शीघ्राय विष्णुं च लक्ष्म्ययं पूजयेन्नरः । शिवं ज्ञानाय ज्ञानेशं शिवा च मुक्तिसिद्धये ७४॥
संपूज्यैतां लभेत्प्राप्नोति विपरीतमतोऽन्यथा । दध्यावनेन ध्यानेन तद्वर्णान् शृणु नारद ७५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥११॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ध्यानं च कण्वशास्त्रोक्तं सर्वपापप्रणशनम् । दवेतर्पणजयर्णाभा गंगां पापप्रणाशिनीम् ॥१॥
वृष्णविग्रहसंभूता वृष्णतुल्या परा सतीम् । बह्निं द्वादशाधुकाषाणा रत्नभूषणभूषिताम् ॥२॥
नारदपूर्णेन्दुसतयमृष्टशोभाकरा वराम् । ईषडास्यप्रसन्नास्यां शश्वरसुस्थिरयौवनाम् ॥३॥
नारायणप्रिया शाता साक्षीभाष्यसमन्विताम् । विभ्रती वररीभारं मालतीमाल्यसंदुतम् ॥४॥
विभ्रतरिदुललितं शार्धं चंदनविद्रुभिः । वस्तूरीपत्रयं गंडे भानाचित्रसमन्वितम् ॥५॥
पद्मविबविनिष्ठाच्छावोष्ठगुटमुत्तमम् । मुष्णापक्तिप्रभामुष्टतपक्तिमनोरमम् ॥६॥
शुचारव्यपन्नयनं खट्वाक्षं मनोहरम् । वटिनं शोफलावारं स्तनयुग्मं च विभ्रतोम् ॥७॥
गृहक्षोणि मुवटिना रत्नास्तंभविनिदिताम् । स्यन्पद्मप्रभामुष्टपादपद्मयुगं वरम् ॥८॥
रत्नपादयुग्मं पुंशु मार्गं सयावकम् । देवैर्भ्रीलिनंदारमवरंदवधारणम् ॥९॥
गुरगिन्दुमूर्तिं दत्तात्रेयं युतं सदा । तपस्विमौलिनिकरध्रमरथेयिगंदुतम् ॥१०॥
भुक्तिप्रदं भुमशूनां वामिनां गर्वभोगदम् । वरां वरेण्यां वरदां भक्तानुग्रहकारिणीम् ॥११॥
श्रीविष्णोः पददानीं च नजे विष्णुपदी सतीम् । इत्यनेनैव ध्यानेन ध्यात्वा त्रिपदगां शुभाम् ॥१२॥

दत्त्वा संपूजयेद्ब्रह्मभूषणचाराणि षोडश । आसनं पाद्यमर्घं च स्नानीयं चानुलेपनम् ॥१३॥
घूपं दीपं च नैवेद्यं तावूलं क्षीतलं जलम् । वसनं भूषणं मान्यं गंधमाचमनीयकम् ॥१४॥
मनोहरं सुनल्पं च देयान्येतानि षोडश । दत्त्वा भवया च प्रणमेत्संस्तूय सपुटाजलिः ॥१५॥

संपूज्यैवं प्रवारेण सोऽधमेघफल भवेत् ।

नारद उवाच

श्रोतुमिच्छामि देवेश लक्ष्मोकात् जगत्पते ॥१६॥

विष्णोर्विष्णुपद्मेस्तोत्र पापघ्नं पुण्यकारकम् ।

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि पापघ्नं पुण्यकारणम् ॥१७॥

शिवसंगीतसंमुखश्रीकृष्णागसमुद्भूताम् । राधापद्मवसंयुक्ता ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥१८॥
यज्जन्म सृष्टेरादौ च गोलोके रासमंडले । सन्निधाने शकरस्य ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥१९॥
गोपैर्गोपीभिराकीर्णं क्षुभे राधामहोत्सवे । कर्त्तिकीर्णमाया च ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२०॥
कोटियोजनविस्तीर्णा दीर्घ्यं लक्षगुणा ततः । समावृता या गोलोके ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२१॥
पटिलक्षयोजना या ततो दीर्घ्यं चतुर्गुणा । समावृता या वैकुण्ठे ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२२॥
त्रिशल्लक्षयोजना या दीर्घ्यं पंचगुणा ततः । आवृता ब्रह्मलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२३॥
त्रिशल्लयोजना या दीर्घ्यं चतुर्गुणा ततः । आवृता शिवलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२४॥
रक्षयोजनविस्तीर्णा दीर्घ्यं सप्तगुणा ततः । आवृता ध्रुवलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२५॥
लक्षयोजनविस्तीर्णा दीर्घ्यं पञ्चगुणा ततः । आवृता चद्रलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२६॥
पटिसहस्रयोजना या दीर्घ्यं दशगुणा ततः । आवृता सूर्यलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२७॥
लक्षयोजनविस्तीर्णा दीर्घ्यं पञ्चगुणा ततः । आवृता या तपोलोके ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२८॥
सहस्रयोजनायामा दीर्घ्यं दशगुणा ततः । आवृता जनलोके या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥२९॥
दशलक्षयोजना या दीर्घ्यं पञ्चगुणा ततः । आवृता मा महर्लोके ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३०॥
सहस्रयोजनायामा दीर्घ्यं दशगुणा ततः । आवृता या च कैलाश ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३१॥
शतयोजनविस्तीर्णा दीर्घ्यं दशगुणा ततः । मदाक्विनी चंद्रलोके ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३२॥
पात्राले भगवती च विस्तीर्णा दशयोजना । ततो दशगुणा दीर्घ्यं ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३३॥
क्रोशैकमात्रविस्तीर्णा ततः क्षीणा च कुत्रचित् । क्षिती चालवन्दया या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३४॥
सरये या क्षीरवर्णा च त्रेतायामिदुष्यन्निभा । द्वापरे च दनाभा या ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३५॥
जलप्रभा बली या च नान्यत्र पृथिवीतले । स्वर्गे च नित्यं क्षीराभा ता गंगा प्रणमाम्यहम् ॥३६॥

यत्तोयनिकास्पृशे पापिना ज्ञानसंभवः । ब्रह्महत्यादिकं पापं कोटिजन्माजितं दहेत् ॥३७॥
 इत्येवं कथिता ब्रह्मन्गापद्यैकविंशतिः । स्तोत्रस्पर्शं च परमं पापघ्न पुण्यजीवनम् ॥३८॥
 नित्यं यो हि पठेद्भक्त्या संपूज्य च सुरेस्वराम् । सोऽश्वमेधफलं नित्यं लभते नान सशय ॥३९॥
 अपुनो लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत्त्रिजयम् । रोगात्प्रमृच्यते रोगी बन्धान्मुक्तो भवेद्भुवम् ४०॥
 अस्पृष्टकीर्तिः सुयशा मूर्खो भवति पंडितः । यः पठेत्प्रातस्त्याय गंगास्नानमिदं शुभम् ॥४१॥
 शुभं भवेच्च दुःस्वप्नो गंगास्नानफलं लभेत् ।

श्रीनारायण उवाच

स्तोत्रेणानेन गंगा च स्तुत्वा चैव भगीरथः ॥४२॥

जगाम ता गृहीत्वा च यत्र नष्टाश्च सागराः । वैकुण्ठं ते ययुस्तूर्णं गंगाम् । स्पर्शं वायुना ॥४३॥
 भगीरथेन साऽऽनीता तेन भगीरथी स्मृता । इत्येवं कथितं सर्वं गङ्गोपाख्यानमुत्तमम् ॥४४॥
 पुण्यदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

कथं गङ्गा त्रिपथगा जाता मुवनपावनी ॥४५॥

कुत्र वा केन विविना तत्सर्वं वद मे प्रभो । तत्रस्याश्च जना ये ये ते च किं चक्रुस्तमम् ॥४६॥
 एतत्सर्वं तु विस्तीर्णं कृत्वा वक्तुमिहार्हसि ।

श्रीनारायण उवाच

कात्तिथया पूर्णिमाया तु राधायाः सुमहोत्सवः ॥४७॥

कृष्णः संपूज्य ता राधामुवाच रासमण्डले । कृष्णेन पूजिता ता तु संपूज्य हृष्टमानसाः ॥४८॥
 ऊर्ध्वार्द्धादयः सर्वे ऋषयः शौनकादयः । एतस्मिन्मन्तरे कृष्णसंगीता च सरस्वती ॥४९॥
 जगो सुन्दरतालेन वीणया च मनोहरम् । तुष्टो ब्रह्मा ददौ तस्यै रत्नैश्चसारहारकम् ॥५०॥
 शिवो मणोद्वसारं तु सर्वब्रह्माण्डदुर्लभम् । कृष्ण वीस्तुभरत्नं च सर्वरत्नात्परं धरम् ॥५१॥
 अमृत्यरत्ननिर्माणं हारसारं च राधिका । नारायणश्च भगवान्ददौ माला मनोहराम् ॥५२॥
 अमृत्यरत्ननिर्माणं लक्ष्मीः कनककुण्डलम् । विष्णुमाया भगवती मूलप्रकृतिरीद्वरी ॥५३॥
 दुर्गा नारायणीशान्ता ब्रह्मार्थिकं सुदुर्लभाम् । धर्मबुद्धिं च धर्मज्ञं यशश्च विपुलं भवे ॥५४॥
 बह्निशुद्धाशुकं बह्निर्वायुश्च मणिनूपुरान् । एतस्मिन्मन्तरे क्षभुर्नृणां प्रेरितो मुहुः ॥५५॥
 जगो श्रीकृष्णसंगीतं रासोत्लासमगन्विनम् । मूर्च्छानापु सुराः सर्वे चित्रपुतलिका यथा ५६॥
 वष्ट्येन चेतना प्राप्य ददृशू रासमण्डले । स्थलं सर्वं जलवतीर्णं राधापृष्णविहीनम् ५७॥
 अत्युच्चं ददृशु सर्वे गोपा गोप्य सुरा द्विजाः । ध्यानेन ब्रह्मा बुबुधे सर्वे तीर्थमभीक्षितम् ॥५८॥

गतञ्च राघया सार्धं श्रीकृष्णो द्रवनामिति । ततो ब्रह्मादयः सर्वे तुष्टुवुः परमेश्वरम् ॥५९॥
 स्वमूर्तिं दर्शय विभो वाञ्छितं वरमेव न । एतस्मिन्तरे तत्र बाग्वभूवाशरीरिणी ॥६०॥
 तामेव शुश्रुवुः सर्वे सुव्यक्ता मधुरान्विताम् । सर्वात्मिण्डुमियं शक्तिर्भक्तानुग्रहविग्रहा ॥६१॥
 ममाप्यस्याश्च दहनं कर्तव्यं च किमावयो । मनवो मानवा सर्वे मुनयश्चैव वैष्णवा ॥६२॥
 ममन्त्रपूता मा द्रष्टुमागमिष्यति मत्पदम् । मूर्तिं द्रष्टुं च सुव्यक्ता यदीच्छत्य सुरेश्वरा ॥६३॥
 करोतु शशुस्तनैव मदीयं याव्यपालनम् । स्वयं विधातस्त्व ब्रह्माज्ञाज्ञा कुह जगद्गुरुम् ॥६४॥
 कर्तुं शास्त्रविशेषं च वेदागं सुमनोहरम् । अपर्यमन्त्रनिकरं सर्वाभीष्टफलप्रदं ॥६५॥
 स्तोत्रैश्च निकरैर्व्यनिर्मुक्तं पूजाविधिक्रमं । ममन्त्रवचस्तोत्रं कृत्वा यत्नेन गोपनम् ॥६६॥
 भवति विमुखा येन जना मा तत्करिष्यति । सहस्रेषु शतैर्व्वेहो ममन्त्रोपासको भवत ॥६७॥
 जना ममन्त्रपूताश्च गमिष्यति च मत्पदम् । अयथा न भविष्यति सर्वे गोलोकवासिन ॥६८॥
 निष्फलं भविता सर्वं ब्रह्माह चैव ब्रह्मण । जना पञ्च प्रकाराश्च युक्ता ज्ञष्टु भवे भवे ॥६९॥
 पुषिषीवासिन केचित्केचिरस्वर्गनिवासिन । इदं कर्तुं महादेव करोति देवसंसदि ॥७०॥
 प्रतिज्ञां सुदृढां सद्यस्ततो मूर्तिं च द्रक्ष्यति । इत्येवमुक्त्वा गगने विरराम सनातन ॥७१॥
 तच्छ्रुत्वा जगता धाता तमुवाच शिव मुदा । ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा ज्ञानेशो ज्ञानिना वर ॥७२॥
 गङ्गातोयं करे कृत्वा स्वीकारं च चकार स । समुक्तविष्णुमायाया मन्त्रौ च शास्त्रमुत्तमम् ॥७३॥
 वेदसारं करिष्यामि प्रतिज्ञापालनाय च । गङ्गातोयमुपस्पृश्य मिष्या यदि वदेज्जन ॥७४॥
 स याति कालसूत्रं च यावद्वै ब्रह्मणो वयः । इत्युक्ते शकरं ब्रह्माणोलोके सुरसंसदि ॥७५॥
 आविर्बभूव श्रीकृष्णो राघया सहितस्ततः । तं तुष्टुवा च सहस्रास्तुष्टुवुः पुरुषोत्तमम् ॥७६॥
 परमानन्दपूर्णं च ब्रह्म पुनस्तत्सर्वम् । कालेन शम्भुर्मगवा मुक्तिदीपं चकार स ॥७७॥
 इत्येव कथितं सर्वं सुगोप्यं च सुदुर्लभम् । स एव द्रवरूपा सा गङ्गा गोलोकसम्भवा ॥७८॥
 राधाकृष्णान्सम्भूता मुक्तिमुक्तिफलप्रदा । स्थाने स्थानं स्थापिता सा कृष्णं च परात्मना ॥
 कृष्णस्वरूपा परमा सर्वब्रह्माह्वयिता ॥७९॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारद उवाच

ॐ पद्ममहत्तान्दे समतीते सुरेश्वर । क्व गता सा महाभाग तु मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

भारत भारतीशापात्समागत्येश्वरच्छया । जगाम तत्र वैकुण्ठे क्षापान्तं पुनरेव सा ॥२॥

भारती भारतं त्यक्त्वा तज्जगाम हरे पदम् । पचावती च शापाते गंगा सा चैव नारद ॥३॥
गंगा सरस्वती रुद्रमोश्नीतास्तिस्र प्रिया हरे । तुलसीमहिना ब्रह्मश्चतस्रः कीर्तिता श्रुतो ॥४॥

नारद उवाच

केनोपायेन सा देवी विष्णुपादाब्जसंभवा । ब्रह्मकर्मल्लुप्त्या च श्रुता सितप्रिया च सा ॥५॥
वभूव सा मुनिद्येष्ट गंगा नारायणप्रिया । बहो केन प्रकारेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥६॥

श्रीनारायण उवाच

पुरा यमूव गोलोके सा गंगा द्रवरूपिणी । राधाकृष्णान्जलिसंभूता तदंशा तत्स्वरूपिणी ॥७॥
द्रवाधिष्ठातृदेवी या रूपेणाप्रतिमा भुवि । नवयौवनसंपन्ना सर्वाभरणभूषिता ॥८॥
शरन्मध्याह्नपक्षास्या सस्मिता सुमनोहरा । ततवाञ्छनवर्णाभा शरच्चंद्रसमप्रभा ॥९॥
स्निग्धप्रभाऽतिमुस्तिग्धा शुद्धसत्स्वरूपिणी । सुपीनकठिनश्रोणिः सुनितंबपुगंधरा ॥१०॥
पीनोन्नतं सुकटिनं स्तनयुग्मं सुवर्तुलम् । सुचारुनेत्रपुगलं सुकंटाक्ष सुवर्कमम् ॥११॥
वर्कमं वयरीभारं मालतीमात्मसंयुतम् । सिदूर्तबिदुललितं सार्धं चन्दनविदुभिः ॥१२॥
पत्तूरोपप्रिकायुक्तं गंडयुग्मं मनोरमम् । वंपूकतुसुभाकारमधरोष्ठं च सुंदरम् ॥१३॥
पवत्रदाडिमवीजामदतपन्निसमुज्ज्वलम् । वाससीवह्निषुद्धे च नीवोपुक्ते च विभ्रती ॥१४॥
सा सकामा कृष्णपार्श्वे समुवास सुरज्जिता । वाससा मुरामाच्छाद्य लोचनाभ्या विभोर्मुखम् ॥१५॥
निमेषरहिताभ्या च पियंती सततं मुदा । प्रफुल्लवदना हर्षान्नयसगमलालसा ॥१६॥
मूर्च्छिता प्रभुरूपेण पुलङ्गावितविग्रहा । एतस्मिन्नंतरे तत्र विद्यमाना च राधिका ॥१७॥
गौपीप्रियावर्कटियुक्ता षोडशद्रसमप्रभा । कोपेनारक्तपक्षास्या रक्तवक्त्रलोचना ॥१८॥
पीता चरित्रवर्णाभा गजेन्द्रमदगामिनी । अमूल्यरत्ननिर्माणनानामूपगभूषिता ॥१९॥

चत्वार्य गगा सहसा स्तुतिं बहु चकार सा । कुशल परिपप्रच्छ भीताऽतिविनयेन च ॥२९॥
 नम्रभागस्थिता यस्ता शुष्ककण्डोष्तालुका । ध्यानेन शरणायत्ता श्रीकृष्णचरणबुजे ॥३०॥
 ता हृत्पद्मस्थिता कृष्णो भीतायै चाभय ददौ । बभूव स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥३१॥
 ऊर्ध्वसिंहासनस्था च राधा गगा ददर्श सा । सुम्निग्धा सुखदृश्या च ज्वलती ब्रह्मतेजसा ॥३२॥
 अस्मत्प्रह्लाद कर्त्रीमादिसृष्टे सनातनीम् । सदा द्वादशवर्षीया कन्याभिनयौवनाम् ॥३३॥
 विश्ववन्द्या निरपमा रूपेण च गुणेन च । शांता कातामनतातामाद्यतरहिता सतीम् ॥३४॥
 सुभा सुभद्रा सुभगा स्यामिसौभाग्यसयुताम् । सौन्दर्यमुदरी श्रेष्ठा सर्वासु सुदरीषु च ॥३५॥
 कृष्णा रंगा कृष्णसमा तेजसा वयसा त्वया । पूजिता च महालक्ष्मी लक्ष्म्या लक्ष्मीश्वरेण च ॥३६॥
 प्रच्छाद्यमाना प्रभया समामीशस्य सुप्रभाम् । सत्प्रीदत्त च तावूल भुक्तयती च दुर्लभम् ॥३७॥
 भजया सर्वजननी धन्या मान्या च मानिनीम् । कृष्णप्राणाधिदेवी च प्राणप्रियतमा रमाम् ॥३८॥
 दृष्ट्वा राशेश्वरी तूतिं न जगाम सुरेश्वरी । निमेषरहिताभ्या च लोचनाभ्या पत्नी च ताम् ॥३९॥
 एतस्मिन्नतरे राधा जगदीशमुवाच सा । वाचा मधुरया शांता विनीता सस्मिता मुने ४०॥

राधोवाच

कैय प्राणेश कल्याणी सस्मिता त्वन्मुखाबुजम् । पश्यती सस्मित पार्श्वे सत्तमा वक्रलोचना ॥४१॥
 मूर्ध्नि प्राप्नोति रूपेण पुलकाविनविग्रहा । वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य निरोक्षन्ती पुन पुन ॥४२॥
 त्वयापि ता सनिरीक्ष्य सकाम सस्मित सदा । मयि जीवति गोत्रोके भूता दुर्वृत्तिरोदृशी ॥४३॥
 त्वमेव चैव दुर्वृत्त वार वार करोषि च । क्षमा करोमि प्रेम्णा च स्त्रीजाति स्निग्धमानसा ॥४४॥
 सगृह्येमा प्रियामिष्टा गोलोकाद्रुच्छ लपट । अन्यथा न हि ते भद्र भविष्यन्ति व्रजेश्वर ॥४५॥
 दृष्टस्व विरजायुक्तो मया चदनकानने । क्षमा कृता मया पूर्वं सखीना वचनादहो ॥४६॥
 त्वया मच्छब्दमात्रेण तिरोधान कृत पुरा । देह तस्याज विरजा नदीरूपा बभूव सा ॥४७॥
 कौट्योजनविस्तीर्णा ततो दैर्घ्यं चतुर्गुणा । अद्यापि विश्रमाना सा तव सत्कीर्तिरूपिणी ॥४८॥
 गृह मयि गताया च पुनर्गत्वा सदतिके । उच्चै हरोद विरजे विरजे चेति सस्मरन् ॥४९॥
 तदा तोषात्समुत्पाय सा योगात्सिद्धयोगिनी । सात्कारा मूर्तिमती ददौ मुन्य च दर्शनम् ॥५०॥
 तत्पत्तां च समाश्लिष्य वीर्याधान कृत त्वया । ततो बभूवुस्तस्या च समुद्रा सप्त एव च ॥५१॥
 दुष्पत्य शोभया गोप्या युक्तश्रवणकानने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधान कृत त्वया ॥५२॥
 शान्ता देह परित्यज्य जगाम चद्रमडले । ततस्तस्या शरीर च स्निग्ध तेनो बभूव ह ॥५३॥
 सविभज्य त्वया दत्त हृदयेन विद्रुमता । रत्नाय विचित्रस्वर्णाय विचित्रमणिवराय च ॥५४॥
 विविस्त्रीणा मुस्ताग्नेभ्यः विचित्राज्ञे च विचित्र । विचित्रिसल्येभ्यश्च पुण्येभ्यश्चापि विचित्र ॥५५॥

भारती भारतं त्यक्त्वा तज्जगाम हरे पदम् । पद्मावती च ज्ञाप्ताते गंगा सा चैव नारद ॥३॥
गंगा सरस्वती लक्ष्मीश्चेतास्तित्य- प्रिया हरे । तुलसीमहिना ग्रहंश्चतस्रः कीर्तिता, श्रुता ॥४॥

नारद उवाच

नेनोपायेन सा देवी विष्णुपादाब्जसभवा । ब्रह्मवमंडलुस्या च श्रुता दिवप्रिया च सा ॥५॥
बभूव सा मुनिश्रेष्ठ गंगा नारायणप्रिया । अही नेन प्रकारेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥६॥

उत्पाय गंगा सहसा स्तुतिं बहु चकार सा । कुशलं परिप्रच्छ भीताऽतिविनयेन च ॥२९॥
 नम्रभागस्थिता नस्ता दुष्कण्डोष्ठतालुका । ध्यानेन शरणायत्ता श्रीकृष्णचरणांबुजे ॥३०॥
 ता हृत्पद्मस्थिता कृष्णो भीतायै चाभयं ददौ । बभूव स्थिरचित्ता सा सर्वेश्वरवरेण च ॥३१॥
 उर्ध्वमिहासनस्या च राधा गंगा ददर्श सा । सुम्निग्धा सुखदृश्या च ज्वलन्ती ब्रह्मतेजसा ॥३२॥
 ब्रह्मस्य ब्रह्मणः कर्मादिस्पृष्टेः सनातनोम् । सदा द्वादशवर्षीयां कन्यामिनवयौवनाम् ॥३३॥
 विश्ववन्द्या निरुपमा रूपेण च गुणेन च । शास्ता कातामनन्तातामाद्यन्तरहिता सतीम् । ॥३४॥
 शुभा सुमद्रा सुभगा स्वामिसौभाग्यसयुताम् । सौन्दर्यसुन्दरी श्रेष्ठा सर्वासु सुन्दरीषु च ॥३५॥
 कृष्णा गङ्गा कृष्णसमां तेजसा वयसा त्विषा । पूजिता च महालक्ष्मी लक्ष्म्या लक्ष्मीश्वरेण च ॥३६॥
 प्रच्छाद्यमानां प्रभया समामीशस्य सुप्रभाम् । सखीदत्त च तावूलं भुक्तवन्ती च दुर्लभम् ॥३७॥
 अज्ञान्यां सर्वजननी धन्या मान्या च मानिनीम् । कृष्णप्राणाधिदेवी च प्राणप्रियतमा रमा ॥३८॥
 दुष्टा रातेश्वरी तृप्तिं न जगाम सुरेश्वरी । निमेषरहिताभ्या च लोचनाभ्या पपौ च ताम् ॥३९॥
 एतस्मिन्तरे राधा जगदीशमुवाच सा । वाचा मधुरया शाता विनीता सस्मिता मुने ४०॥

राधोवाच

केयं प्राणेश कल्याणी सस्मिता त्वन्मुखायुजम् । पश्यन्ती सस्मितं पार्श्वे सरामा वक्रलोचना ॥४१॥
 मूर्छां प्राप्नोति रूपेण पुलकाकिनविग्रहा । वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य निरोधन्ती पुनः पुन ॥४२॥
 त्वं चापि ता संनिरीक्ष्य मकाम् सस्मिनः सदा । मयि जीवति गोत्रोके भूता दुर्वृत्तिरीदृशी ॥४३॥
 त्वमेव चैव दुर्वृत्तं वारं वारं करोषि च । क्षमा करोमि प्रेम्णा च स्त्रीजातिः स्निग्धमानसा ॥४४॥
 संगृह्णामा त्रियामिष्टा गोलोवाद्गच्छ लंपट । अन्यथा न हि ते भद्रं भविष्यति ब्रजेश्वर ॥४५॥
 दृष्ट्वा च विरजायुक्तो मया चंदनकानने । क्षमा कृता मया पूर्वं सखीना वचनादहो ॥४६॥
 त्वया मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं पुरा । देह तत्याज विरजा नदीरूपा बभूव सा ॥४७॥
 कौटोपोग्रनविस्तीर्णा ततो दीर्घ्यं चतुर्गुणा । अद्यापि विद्यमाना सा तव सत्कीर्तिरुपिणी ॥४८॥
 गूं मयि गताया च पुनर्गत्वा तदंतिके । उच्चै ररोद विरजे विरजे चेति संस्मरन् ॥४९॥
 तदा तोयाश्रमुत्पाय सा योगात्सिद्धयोगिनी । सालंकारा भूतिमती ददौ तुभ्यं च दर्शनम् ॥५०॥
 तस्यां च समाश्रित्य दीर्घाधानं कृतं त्वया । ततो यन्बुद्धस्तस्या च समुद्राः सप्त एव च ॥५१॥
 दृष्ट्वा च शोभया गोप्या युक्तश्रपकानने । सद्यो मच्छब्दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया ॥५२॥
 गोप्या देहं परित्यज्य जगाम चंद्रमंडले । ततस्तस्याः शरीरं च स्निग्धं तेनो बभूव ह ॥५३॥
 मरिमय त्वया दत्तं हृदयेन विद्रुमता । रत्नाय निचितस्वर्णाय निविमणिवराय च ॥५४॥
 निविमणोना मुसतज्जम्बः निविद्रासे च निचन । निचितस्वर्णसलयेभ्यश्च पुष्पेभ्यश्चापि निचन ॥५५॥

किञ्चित्फलेभ्यः पक्वेभ्यः सस्येभ्यश्चापि किञ्चन । नृपदेवगृहेभ्यश्च संस्कृतेभ्यश्च किञ्चन ॥५६॥
 किञ्चिन्नूतनपत्रेभ्यो दुग्धेभ्यश्चापि किञ्चन । दृष्टस्त्वं प्रभया गोप्या युक्तो वृन्दावने वने ॥५७॥
 सद्यो मच्छ दमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया । प्रमा देहं परित्यज्य जगाम सूर्यमंडपे ॥५८॥
 ततस्तस्याः शरीरं च तीव्रं तेजो बभूव ह । सविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा प्ररुदता पुरा ॥५९॥
 विसृष्टं चक्षुषोः कृष्ण लज्जया मद्भूयेन च । हुताशनाय किञ्चिच्च यक्षेभ्यश्चापि किञ्चन ॥६०॥
 किञ्चित्पुरुषसिंहेभ्यो देवेभ्यश्चापि किञ्चन । किञ्चिद्विष्णुजनेभ्यश्च नागेभ्योऽपि च किञ्चन ॥६१॥
 ग्राहणेभ्यो मुनिभ्यश्च तपस्विभ्यश्च किञ्चन । स्त्रीभ्यः सौभाग्ययुक्ताभ्यो यशस्विभ्यश्च किञ्चन ॥
 तत्तु दत्त्वा च सर्वेभ्यः पूर्वं प्ररुदितं त्वया । शातिगोप्या युतस्त्वं च दृष्टोऽसि रासमण्डले ॥६३॥
 यसते पुष्पशय्याया मात्यवाश्चदनोक्षितः । रत्नप्रदीपैर्युक्तं च रत्ननिर्मणमदिरे ॥६४॥
 रत्नभूषणभूषाढपो रत्नभूषितया सह । तया दत्तं च तावूलं भुक्तवाश्च पुरा विभो ॥६५॥
 सद्यो मच्छद्रमात्रेण तिरोधानं कृतं त्वया । शातिदेहं परित्यज्य भिया लीना त्वयि प्रभो ॥६६॥
 ततस्तस्याः शरीरं च गुणश्रेष्ठं बभूव ह । संविभज्य त्वया दत्तं प्रेम्णा प्ररुदता पुरा ॥६७॥
 विश्वे तु विपिने किञ्चिद्ग्राहणे च मयि प्रभो । शृङ्गसत्यस्वरूपायै किञ्चित्लक्ष्म्यै पुरा विभो ॥६८॥
 त्वन्मन्त्रोपासकेभ्यश्च शान्तेभ्यश्चापि किञ्चन । तपस्विभ्यश्च धर्माय धर्मिष्ठेभ्यश्च किञ्चन ॥६९॥
 मया पूर्वं च त्वं दृष्टो गोप्या च क्षमया सह । सुवेपयुक्तो मालावागंगंधचंदनचचितः ॥७०॥
 रत्नभूषितया गंधचंदनोक्षितया सह । सुलेन मूर्च्छितस्तस्यै पुष्पचंदनचचिने ॥७१॥
 श्लिष्टो निद्रितया सद्यः सुतेन नवसांगमान् । मया प्रबोधिता सा च भवाश्च स्मरणं श्रुत्वा ॥७२॥

सर्वत्र च लङ्गान्य च शुष्कपक्व च गोलकम् । जलजतुसमूहश्च मृतदेहै समन्वितम् ॥८४॥
 ब्रह्मविष्णुशिवास्ततश्चैवैन्द्रैर्दिव्यकरा । मनवो मुनय सर्वे देवसिद्धतपस्विन ॥८५॥
 गालोक च समाजम् शुक्कवर्णोऽष्टनालुका । सर्वे प्रणेमर्गोविद सर्वेश प्रवृत्ते परम् ॥८६॥
 वर वरेण्यम्बरदम्बरिष्ठम्बरधारणम् । गोपिनागोपवृन्दाना सर्वेषा प्रवरम्प्रभुम् ॥८७॥
 निरीहञ्च निराकार निर्लिप्त च निराश्रयम् । निर्गुण च निरुत्साह निर्विकार निरञ्जनम् ॥८८॥
 स्वेच्छामय च साकार भयतानुग्रहकारकम् । सत्त्वस्वरूप सत्येश साक्षिरूप सनातनम् ॥८९॥
 पर परम् परम् परमात्मानमीश्वरम् । प्रणम्य तुष्टुबु सर्वे भक्तिनम्रात्मकन्धरा ॥९०॥
 सगद्गदा नाथुनेना पुलकाकितविग्रहा । सर्वे सस्तूय सर्वेश भगवत परात्परम् ॥९१॥
 ज्योतिमय पर ब्रह्म सवकारणधारणम् । अमूल्यरत्ननिर्माणचित्रसिंहासनस्थितम् ॥९२॥
 मध्यमान च गोपालै श्वेतचामरयायुना । गोपालिजानृत्यगीत पश्यत सस्मित मुदा ॥९३॥
 प्राणानिक्रियतम् राधावन्स्थलस्थितम् । तया प्रदत्त तावूल भुक्तवत सुवासितम् ॥९४॥
 परिपूर्णतम रामे दत्तुश्च सुरेश्वरम् । मुनयो मनव सिद्धास्तापमाश्च तपस्विन ॥९५॥
 प्रहृष्टमनस सर्वे जग्मु परमविस्मयम् । परस्पर समालोक्य प्रोचुस्ते च चतुर्मुखम् ॥९६॥
 निर्वदिन जगन्नाथ स्वाभिप्रायमभीप्सितम् । ब्रह्मा तद्वचन श्रुत्वा विष्णु कृत्वा स्वदक्षिणे ॥९७॥
 यामतो यामदेव च जगाम कृष्णसन्निभम् । परमानन्दयुक्त च परमानन्दरूपिणम् ॥९८॥
 गव कृष्णमय धाता ददश रासमण्डले । सर्व ममानवप च समानासनसंस्थितम् ॥९९॥
 द्विभुज मुरलाहस्त वनमालाविभूषितम् । मयूरपिच्छचूड च बौस्तुभेन विराजितम् ॥१००॥
 धनार वमनीय च सुन्दर द्यौतविग्रहम् । गुणभूषणरूपेण तनया वयसा त्विषा ॥१०१॥
 परिपूर्णतम सद्य सर्वैश्वर्यसमन्वितम् । किं मय्य सवन किं वा दृष्ट्वा त्रिर्वर्षतुमन्वय ॥१०२॥
 ना तेज स्वरूप च रूप तत्र स्थित क्षणम् । निराकार च माकार ददर्श द्विविध क्षणम् ॥१०३॥
 त्वमव क्षण कृष्ण राधया रहित परम् । प्रत्ययासनसंस्थ च तया सार्धं च तत्क्षणम् ॥१०४॥
 गोपाङ्गणधर कृष्ण कृष्णरूप कञ्चनम् । स्मरप च पुष्प विभाना ध्यानुमन्वय ॥१०५॥
 हस्तपद्म च श्रावण ध्यात्वा ध्यानन चतुषा । चकार स्तवन भवत्या परिहारमनकथा ॥१०६॥
 न मयराशुमोत्य पुत्रश्च तदनुयाय । ददश कृष्णमन्त्र राधावन् स्थलस्थितम् ॥१०७॥
 रागद्वै परित्यक्त गोपाङ्गणमण्डितम् । पुन प्रणमुस्त दृष्ट्वा तुष्टुबु परमेश्वरम् ॥१०८॥
 रत्ननयमन्त्राय तानुवाच रमश्चर । गवात्मा स न सवर्ण तर्पण सर्वभावन ॥१०९॥

श्रीभगवानुवाच

नष्ट कुण्डलं ब्रह्मज्ञानं वमन्वयन । दृष्ट्वा च महादेव शब्दकुण्डलं नु च ॥११०॥

इत्येवं कथितं ब्रह्मन्गोपास्यानमुत्तमम् । सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ॥१३६॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे गंगोपाख्याने त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

नारद उवाच

लदमीः सरस्वती गंगा तुलसी विश्वपावनी । एता नारायणस्यैव चतस्रश्च प्रिया इति ॥१॥
गंगा जगाम वैकुण्ठमिदमेव श्रुतं मया । कथं सा तस्य पत्नी च दम्भूवेति च न श्रुतम् ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

गंगा जगाम वैकुण्ठे सत्पश्चाज्जगता विधिः । गत्वोवाच तया सार्धं प्रणम्य जगदोश्वरम् ॥३॥

ब्रह्मोवाच

राधा कृष्णानसंभूता या देवी द्वरूपिणी । नवयौवनसंपन्ना सुसीला सुंदरी वरा ॥४॥
पुटसदस्वरूपा च क्रोपाहंकारवर्जिता । तदगसंभवा नान्यं वृणोतीर्य च तं विना ॥५॥
तयातिमानिनी राधा सा च तेजस्विनी वरा । समद्युक्ता पातुमिमा भीतेयं बुद्धिपूर्वकम् ॥६॥
दिवेग घरणामोजे कृष्णस्य परमात्मनः । सर्वत्र गोलकं क्षुप्कं दृष्ट्वाऽहमगमं तवा ॥७॥
गोलोके यत्र कृष्णश्च सर्ववृत्तातप्राप्तये । सर्वोत्तरात्मा सर्वेषां ज्ञात्वाऽभिप्रायमेव च ॥८॥
दक्षिष्कार गंगा च पादागुह्यनखाग्रतः । दत्त्वाऽस्यै राधिकामंत्रं पूरयित्वा च गोलकम् ॥९॥
प्रणम्य ता च राघेशं गृहीत्वाऽन्नागम प्रभो । गाघर्षेण विवाहेन गृहाणेमा सुरेश्वरीम् ॥१०॥
सुरेश्वरैषु रसिको रसिकेयं समागता । त्वं रत्नं पुंसु देवेश स्त्रीरत्नं स्त्रीष्वियं सती ॥११॥
सिद्धपाया विदग्धेन संगमो गुणवान्भवेत् । उपस्थिता स्वयं कन्या न गृह्णातीह यः पुमान् ॥१२॥
यं विहाय महालदमी दृष्टा याति न संशयः । यो भवेत्पंडित सोऽपि प्रकृति नावमन्यते ॥१३॥
सर्वे प्राकृतिषां पुंसुः कामिन्यः प्रकृतेः बला । त्वमेव भगवान्नाथो निर्गुणः प्रकृतेः पर ॥१४॥
अर्पातं त्रिभुजः कृष्णो योऽप्योगेन चतुर्भुजः । कृष्णवामागसंभूता बभूव राधिका पुरा ॥१५॥
दग्धाराः स्वयं सा च वामादा बभूव तथा । तेनेय स्या वृणोत्येव यतस्त्वद्देहसंभवा ॥१६॥
एतान् चैव स्त्रीपुंगोर्येषां प्रकृतिपूग्णौ । इत्येवमुक्त्वा धाता ता तं समर्प्य जगाम सः ॥१७॥
गाघर्षेण विवाहेन तां जग्राह हारं स्वयम् । नारायण करं धृत्वा पुण्यचंदनचर्चितम् ॥१८॥
रेने रमानिस्तत्र गंगया सहितो मुदा । गंगा पृथ्वी गता या सा स्वस्थानं पुनरागता ॥१९॥
निर्गता विष्णुपादान्नात्तेन विष्णुपदीनि च । मूच्छां मंत्राय सा देवो नवसंगमलीलया ॥२०॥
रसिका गुणसंभोगादस्मिन्नेश्वरसंयुता । ता दृष्ट्वा दुःखिता वाणी पश्यमा व्रजिताऽपि च ॥

नित्यमीर्ष्यति ता वाणी न च गंगा सरस्वतीम् । गंगा शशाप कोपेन भारते च हरिप्रिया ॥२२॥
 गङ्गाया सह तस्यैव तिस्रो भार्या रमापतेः । सार्धं तुलस्या पश्चाच्च चक्षश्चाभवन्मुने ॥२३॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे चतुर्दशोऽध्यायः ॥१८॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणप्रिया साध्वी कथं सा च बभूव ह । तुलसी कुत्र संभूता का वा सा पूर्वजन्मनि ॥१॥
 कस्य वा सा कुले जाता कस्य कन्या कुले सती । केन वा तपसा सा च संप्राप्ता प्रकृतेः परम् ॥२॥
 निर्विकारं निरोहं च सर्वविश्वस्वरूपकम् । नारायणं परं ब्रह्म परमेश्वरमीश्वरम् ॥३॥
 सर्वाधिप्यं च सर्वेशं सर्वज्ञं सर्वकारणम् । सर्वाधारं सर्वरूप सर्वेया परिपालकम् ॥४॥
 कथमेतादृशो देवी वृक्षत्व समवाप ह । कथं साऽप्यमुरग्रस्ता सवभूव तपस्विनी ॥५॥
 सुस्निग्धं मे मनो लोलं प्रेरयन्मा मुहुर्मुहु । छेतुमहंति सदेहं सर्वं सदेहभंजन ॥६॥

नारायण उवाच

मनुश्च दक्षसार्वणिं पुण्यवान्वैष्णव । शुचि । यशस्वी कीर्तिमाश्र्वं विष्णोरंशसमुद्भवः ॥७॥
 तत्पुत्रो ब्रह्मसार्वणिर्धर्मिष्ठो वैष्णव । शुचि । तत्पुत्रो धर्मसार्वणिर्वैष्णवश्च जितेन्द्रियः ॥८॥
 तत्पुत्रो रुद्रसार्वणिर्भक्तिमान्विजितेन्द्रिय । तत्पुत्रो देवसार्वणिर्विष्णुत्रतपरायणः ॥९॥
 तत्पुत्र इन्द्रसार्वणिर्महाविष्णुपरायण । वृषध्वजश्च तत्पुत्रो वृषध्वजपरायणः ॥१०॥
 यस्याश्रमे स्वयं शमूरासीद्देवयुगत्रयम् । पुत्रादपि परः स्नेहो नृपे तस्मिञ्छिवस्य च ॥११॥
 न च नारायणं मेने न लक्ष्मीं न सरस्वतीम् । पूजा च सर्वदेवानां दूरीभूता चकार सः ॥१२॥
 भाद्रे मासि महालक्ष्मीपूजां मत्तो बभञ्ज ह । तथा भाषीयपंचम्या विस्तृता सर्वदैवतैः ॥१३॥
 पाप सरस्वतीपूजा दूरीभूता चकार सः । यज्ञं च विष्णुपूजा च नदत्तं तं दिवाकरः ॥१४॥
 चुकोप देवी भूषेद्र शशाप शिवकारणात् । भ्रष्टश्रीस्त्वं च भवेति तं शशाप दिवाकरः ॥१५॥
 क्षूलं गृहीत्वा त सूर्यमघावच्छंकरः स्वयम् । पित्रा साद्रे दिनेशश्च ब्रह्माणं शरणं ययौ ॥१६॥
 शिवलिङ्गलहस्तश्च ब्रह्मलोचं ययौ क्रुधा । ब्रह्मासूर्यं पुरस्कृत्य बैकुण्ठं च ययौ भिया ॥१७॥
 ब्रह्मकश्यपमार्जटाः संशस्ताः शुष्कतालुकाः । नारायणं च सर्वेशं ते ययुः शरणं भिया ॥१८॥
 मूर्ध्ना प्रणेमुस्ते गत्वा तुष्टुवृक्ष पुनः पुनः । सर्वं निवेदनं चन्द्रमयस्य कारणं हरो ॥१९॥
 नारायणश्च कृपया तैश्च भयं ददौ । स्थिरा भवत हे भीता भयं किं च मयि स्थिते ॥
 स्मरन्ति ये यत्र यत्र मा विपत्तौ भयान्विता । तास्तत्र गत्वा रक्षामि चक्रहस्तस्त्वरान्वित २१॥
 पाताडं जगता देवाः कर्ता च सततं सदा । सदा च ब्रह्मरूपेण संहर्ता शिवरूपतः ॥२२॥

१ त्वमहं चापि सूर्योऽहं त्रिगुणात्मक । विधाय नानारूपं च करोमि सृष्टिपालनम् ॥२३॥
 २ अत मद्रं वो भविष्यति मयं कुत । अद्यप्रभृति मद्दरेण भयं वो नास्ति शक्यत ॥२४॥
 ३ स भगवान्ज्ठकरश्च सदा गति । भक्ताधीनश्च भक्तानां भक्तात्मा भक्तवत्सल ॥२५॥
 ४ शिवश्चैव मम प्राणाधिकं प्रिय । ब्रह्माण्डेषु न तजस्वी हे ब्रह्मभ्रनयो पर ॥२६॥
 ५ महादेव सूर्यकोटिं च लोलया । कोटिं च ब्रह्मणामेव नासाध्यं शूलिन प्रभो ॥२७॥
 ६ नैव किञ्चिदधायते मां दिवानिशम् । मन्मथामद्गुणाम्भक्त्या पचवन्नेन गायति ॥२८॥
 ७ चित्तयामि तत्कल्याणं दिवानिशम् । ये यथा मां प्रपद्यते तास्तथैव भजाम्यहम् ॥२९॥
 ८ भगवान्ज्ठिवाधिष्ठातृदेवता । शिव भवति तस्मान्च शिव तेन विदुर्बुधा ॥३०॥
 ९ ततरे तत्र जगाम शकर शिव । शूलहस्तो वृषारूढो रक्तपकजलोच्चन ॥३१॥
 १० वृषातूर्णं भक्तिभ्रमात्मकं पर । ननाम भक्त्या तं शातलक्ष्मीकांत परात्परम् ॥३२॥
 ११ शासनस्य च रताङ्गकारभूषितम् । किरोटिनं कण्डलिनं चक्रिणं वनमालिनम् ॥३३॥
 १२ रत्नदयाम सुंदरं च चतुर्भुजम् । चतुर्भुजं सेवितं च श्वेतचामरवायुना ॥३४॥
 १३ तत्सबाह्वं भूपिनं पातवाससम् । लक्ष्मीप्रदत्ततावूलं भुक्तवत् च नारद ॥३५॥
 १४ तनूत्यगानं पश्यतः सस्मितः सदा । ईश्वरं परमात्मानं भक्तानुग्रहविग्रहम् ॥३६॥
 १५ तमं महादेवं ब्रह्मणा नमिनश्च स । ननाम सूर्यो भक्त्या च सत्रस्तश्चन्द्रोत्तरम् ॥३७॥
 १६ न महाभक्त्या तुष्टाव च ननाम च । शिवं सस्तूय सर्वेशं समुवाच सुखासनैः ॥३८॥
 १७ ते सुखासीनं विधातुं चन्द्रोत्तरम् । श्वेतचामरवातेन सवितं विष्णुपापदैः ॥३९॥
 १८ पापपतुल्यमधुरं वचनं सुमनोहरम् ।

विष्णुरुवाच

आगतोऽसि कथं चात्र वद कोपस्य कारणम् ॥४०॥

महादेव उवाच

१ च मद्रूतं मम प्राणाधिकं प्रियम् । सूर्यं सदाप इति मे प्रकोपस्य तु कारणम् ॥४१॥
 २ गगानं मूयं हतुं समुद्यतः । स ब्रह्माणं प्रपन्नश्च सूर्यश्च सविधिस्त्वयि ॥४२॥
 ३ गगानप्राप्ता ध्यानेन यवगाऽपि वा । निरापदो विगाहस्तु जरा मृत्युश्च तंजित ॥४३॥
 ४ गगानप्राप्तस्तु किं वदामि भो । हरिस्मृतिश्चामयदा सवमगलदा सदा ॥४४॥
 ५ त्वमपि विदा तमे ब्रूहि जगत्प्रभो । श्रोहन्त्यास्य मूढस्य सूर्योत्पादनं हेतुना ॥४५॥

विष्णु उवाच

१ ततो देवतं युगानामेव विदति । ब्रूतुं घटिकापेन शास्त्रं गच्छत्वमात्मनम् ॥४६॥

वृषध्वजो मृत कालाददुर्निवार्यात्सुदारुणात् । रथध्वजश्च तत्पुत्रो मृत सोऽपि श्रिया हत
तत्पुत्रो च महाभागी धर्मध्वजकुशध्वजौ । हतश्रियो सूर्यशापात्समृती परमवैष्णवौ
राज्यभ्रष्टो श्रिया भ्रष्टो कमलातपसा रतौ । तयोश्च भार्ययोर्लक्ष्मी कल्या च भविष्यति
सपद्युक्तौ तदा तौ च नृपश्रेष्ठौ भविष्यत । मृतस्ते सेवक शमो गच्छ यूय च गच्छत
इत्युक्त्वा च सलक्ष्मीक सभातोऽभ्यन्तर गत । देवा जम्मु सप्रहृष्टा स्वाधम परया मुदा ।

शिवश्च तपसे शीघ्र परिपूर्णतमो ययौ ॥५१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारायणनारदसंवादे

शक्तिप्रादुर्भावो पञ्चदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

लक्ष्मी तौ च समाराध्य चोग्रेण तपसा मुने । वरमिष्ट च प्रत्येक सप्राप्तुरनीप्सितम्
महालक्ष्मीवरेणैव तौ पृथ्वीशो बभूवतु । पुण्यवती पुत्रवती धर्मध्वजकुशध्वजौ
कुशध्वजस्य पत्नी च देवी मालावती सती । सा सुपावचकालेन कमलाशा सुता सतीम
सा च भूयिष्ठकालेन ज्ञानयुक्ता बभूव ह । कृत्वा वदध्वनिस्पष्टमुत्तम्यौ सूर्यशिराह्वय
वेदध्वनिं सा चकार जातमात्रेण कथयका । तस्मात्ता च वदवती प्रवदति मनीषिण
जातमात्रेण सुस्नाता जगाम तपसे वनम् । सर्वे निपिद्धा यस्मिन् नारायणपरायणा
एकमवतर चैव पुष्करे च तपस्विनी । अत्युग्र च तपस्या च लीलया हि चकार सा
तथापि पुष्टा न विलुष्टा नवयौवनसमुता । शुश्राव सा च सहस्रा सुवाचमशरीरिणीम्
जन्मातरे च ते भर्ता भविष्यति हरि स्वयम् । ब्रह्मादिभिर्दुराराध्य पतिं लप्स्यसि सुदरि
इति श्रुत्वा च सा हृष्टा चकार ह पुनस्तप । अतीव निर्जनस्थान पर्वते गद्यमादन
तत्रैव सुचिर तपत्वा विश्वस्य समुवास सा । दर्शना पुरतस्तत्र रावण दुर्निवारणम्
दृष्ट्वा साऽतिथिमकत्या च पाठ तस्मै ददौ किल । सुम्बादुभूत च फल जल चापि मुनातलम्
तच्च भुक्त्वा स पापिष्ठश्रोवास तत्समीपन । चकार प्रश्नमिति ता का त्व कल्याणि वर्तते
ता दृष्ट्वा स वरारोहा पीनश्रोणिपयाघरात् । शरत्पद्मोत्सवास्या च सम्मिता सुदती सतीम्
मूर्च्छामवाप कृपण कामवाणप्रपादित । स करण समाकृष्य शृगार कतुमुघट
सती कुवोप दृष्ट्वा त स्तम्भित च चकार ह । स जडो हस्तपादैश्च किञ्चिद्वक्तु न च दाम
तुष्टाव मनसा देवी प्रययौ पद्मचरणात् । सा तुष्टा तस्य स्तनन मुकृत च चकार ह
सा शाप मर्दये त्व विनाशयि सदाधव । स्पृशह च त्वया कामादल चाप्यवलोचय

धा च योगेन देहत्याग चकार ह । गगाया ता च सन्यस्य स्वगृह रावणो ययौ ॥१९॥
 द्रुत दृष्ट किं वृत्त दानयाऽधुना । इति सचित्य सचित्य विबल्लाप पुन पुन ॥२०॥
 रातरे साध्वी बभूव जनकात्मना । सीतादेवीति विख्याता यदर्थे रावणो हतः ॥२१॥
 लो सा च तपसा पूर्वजन्मतः । लेभे राम च भर्तारं परिपूर्णतमं हरिम् ॥२२॥
 पसाराध्य दुराराध्यं जगत्पतिम् । सा रामा सुचिरं रेमे रामेण सह सुन्दरी ॥२३॥
 । न स्मरति तपसश्च बलमपरा । सुखेन सज्जहौ सर्वं दुःखं चापि मुञ्च कले ॥२४॥
 रविमिव चकार सुचिरं सती । संप्राप्य सुकुमारं तमतीव नवयौवना ॥२५॥
 शिविकं शातं कातं देवमनुत्तमम् । स्त्रीणां मनोज्ञं हचिरं तथा लेभे यथेप्सितम् ॥२६॥
 सत्यपालनार्थं सत्यसधौ रघूदह । जगाम काननं पश्चात्कालेन च बलीयसा ॥२७॥
 मुद्रानिकटे सीतया लक्ष्मणेन च । ददर्श तत्र बह्विं च विप्ररूपधरं हरिम् ॥२८॥
 दृष्टितं दृष्ट्वा स च दुःखी बभूव ह । उवाच किञ्चित्सत्येष्टं सत्यं सत्यपरायण ॥२९॥

लका गत्वा रघुश्रेष्ठो जघान सायकेन च । कालेन प्राप्य त हत्वा रावण बाधर्व सह
ता च बह्निपरीक्षा च कारयामास सत्वरम् । हुताशस्तत्र काले तु वास्तवी जानकी ददौ
उवाच छाया बह्नि च राम च विनयाविता । करिष्यामीति किमहं तदुपाय वदस्व मे

श्रीरामाग्नी ऊचतु-

त्वं गच्छ तपसे देवि पुष्करं च सुपुण्ड्रम । कृत्वा तपस्या तत्रैव स्वर्गलक्ष्मीर्भविष्यति
सा च सद्बचनं श्रुत्वा प्रतप्य पुष्करे तप । दिव्यं त्रिलोकवर्षं च स्वर्गलक्ष्मीर्बभूव ह
सा च कालेन तपसा मञ्जुवण्डसमुद्भवा । कामिनी पाठवाना च द्रौपदी द्रुपदात्मजा
वृते युगे वेदवती कुशध्वजसुता शुभा । हताया रामपत्नी च सीतेति जनकात्मजा
तच्छाया द्रौपदी देवी द्वापरे द्रुपदात्मजा । त्रिहायणी च सा प्रोक्ता विद्यमाना युगत्रा

नारद उवाच

प्रिया पद्म वयं तस्या बभूवुर्मुनिपुङ्गव । इति मच्चित्तसदेहं भज सदहंभजत

श्रीनारायण उवाच

लकाया वास्तवी सीता राम सप्राप नारद । रूपयौवनसपत्ना छाया च बहुचित्तया
रामाग्योराज्ञया तन्मुमुपारतं शकर परम् । कामातुरा पतिव्यग्रा प्रार्थयती पुन पुन
पतिं देहि पतिं देहि पतिं देहि त्रिलोचन । पतिं देहि पतिं देहि पद्मवार चकार सा
शिवस्तत्प्रार्थनां श्रुत्वा प्रहस्य रसिकेश्वर । प्रिये तव प्रिया पद्म भविष्यति वर ददौ
तेन सा पाठवाना च भभूव कामिनी प्रिया । इति ते कथितं सर्वं प्रस्ताय वास्तव्यं शृणु
अथ सप्राप्य लकाया सीतां रामो मनोहराम् । विभीषणाय तां लकां दत्त्वाऽयोध्यां ययौ
एकादशसहस्राब्दं कृत्वा राज्यं च भारते । जगाम सर्वलोकेश साधवं वैकुण्ठमेव च
बभूवलांसां वेदवती बभूवलाया विवेश सा । कथितं पुण्यमाख्यानं पुण्यं पापनाशनम्
सततं मूर्तिमन्तश्च वेदाश्चत्वार एव च । सति यस्याश्च जिह्वाप्रे सा च वेदवती क्षुत

धर्मध्वजमुतास्यान् निषोद्य वययामि ते ॥६४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥ १६ ॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

धर्मध्वजस्य पत्नी च माषयोति च विद्युता । नृपण साय शाऽऽरामे रेमे च गणमा
शम्पां रतिवतीं कृत्वा पुण्यचदनवचिताम् । चन्दालितमर्वाङ्गा पुण्यवत्पापाम्
स्त्रोत्तमविवर्चनी रत्नभूषणनूपिता । कामुषी रमिका मृष्टा रतिवती च समुत्त

सुरते विरतिर्नास्ति तयो सुरतिविजयो । गत देववर्षशत न ज्ञात च दिवानिशम् ॥ ४ ॥
 ततो राजा र्भति प्राप्य सुरताद्विरराम च । कामुकी सुदरो किञ्चिन्न च तृप्ति जगाम सा ॥ ५ ॥
 दधार गर्भं सा सद्यो देवादन्दशत सती । श्रीगर्भा श्रीयुता सा च सबभूव दिने दिने ॥ ६ ॥
 शुभे क्षणे शुभदिने शुभयोगे च सयुते । शुभलग्ने शुभांशे च शुभस्वामिग्रहान्विते ॥ ७ ॥
 वार्तिकीपूर्णमाया तु सितवारे च पद्मजा । सुपाव सा च पद्माशा पद्मिनी ता मनोहराम् ॥ ८ ॥
 शरत्पार्वणचद्रास्या शरत्पञ्चलोचनाम् । पञ्चवर्द्धिवाषरोष्ठी च पश्यती सस्मिता गृहम् ॥ ९ ॥
 हस्तपादतलारक्ता निम्ननाभि मनोरमाम् । तदधस्त्रिभल्लोयुक्ता नित्यगुणवर्तुलाम् ॥ १० ॥
 क्षीते सुखोष्णसर्वांगी ग्रीष्मे च सुखशीतलाम् । श्यामा सुकेशी हृष्टिरा न्यग्रोधपरिमङ्गलाम् ॥ ११ ॥
 पीतचपकवर्णाभा सुन्दरीष्वेव सुन्दरीम् । नरा नार्यश्च ता दृष्ट्वा तुलता दातुमक्षमा ॥ १२ ॥
 तेन नाम्ना च तुलसी ता वदति मनीषिण । सा च भूयिष्ठमानेन योग्यस्त्री प्रकृतिर्यया ॥ १३ ॥
 सर्वैर्निषिद्धा तपसे जगाम बदरीवनम् । तत्र देवान्दलक्ष च चकार परम तप ॥ १४ ॥
 मनसा नारायण स्वामी भवितेति च निश्चिता । ग्रीष्मे पचतया क्षीते तोयवस्त्रा च प्रावृषि ॥ १५ ॥
 आसनस्या वृष्टिधारा सहतीति दिवानिशम् । विसत्सहस्रवर्षं च फलतोयाशाना च सा ॥ १६ ॥
 मिशत्सहस्रवर्षं च पञ्चाहारा तपस्विनी । चत्वारिंशत्सहस्राब्द वाय्वाहारा वृक्षोदरो ॥ १७ ॥
 ततो दशसहस्राब्द निराहारा बभूव सा । निर्लक्षा चैकपादस्या दुष्टा ता कमलोद्भव ॥ १८ ॥
 समाययौ वर दातु पर बदरिकाश्रमम् । चतुर्मुखं च सा दृष्ट्वा ननाम हसवाहनम् ॥ १९ ॥
 तामुवाच जगत्कर्ता विषाता जगतामपि ।

ब्रह्मोवाच

वर वृणीष्व तुलसि यत्ते मनसि वाञ्छितम् ॥ २० ॥

हरिर्भक्तिं हरेर्दास्यमजरामरतामपि ।

तुलस्युवाच

सांप्रतं तं पतिं लब्धुं वरये त्वं च देहि मे ।

ब्रह्मदेव उवाच

सुदामा नाम गोपश्च श्रीकृष्णागसमुद्भव ॥२८॥

सुदंशश्चातितेजस्वी लेभे जन्म च भारते । सांप्रतं राधिकाशापाद्गुर्वंशसमुद्भवः ॥२९॥
 शंखचूडैति विख्यातस्त्रैलोक्ये न च तत्समः । गोलोके त्वा पुरा दृष्ट्वा कामोन्मथितमानसः ॥३०॥
 विलम्बितु न शशाक राधिकायाः प्रभावतः । स च जातिस्मरस्तस्मात्सुदामाभूच्च सागरे ॥३१॥
 जातिस्मरा त्वमपि सा सर्वं जानासि सुन्दरि । अधुना तस्य पत्नी त्वं संभविष्यसि शोभने ॥३२॥
 पश्चात्तारायणं शातं कातमेव वरिष्यसि । शापान्तरायणस्यैव कल्या दैवयोगतः ॥३३॥
 भविष्यसि वृक्षरूपा त्वं पूता विश्वपावनी । प्रधाना सर्वपुण्येषु विष्णुप्राणाधिका भवे ॥३४॥
 त्वया विना च सर्वेषां पूजा च विफला भवेत् । वृन्दावने वृक्षरूपा नाम्ना वृन्दावतीति च ॥३५॥
 त्वत्पत्न्यैर्गोपिगोपाश्च पूजयिष्यन्ति माघवम् । वृक्षाधिदेवीरूपेण सार्धं कृष्णेन संततम् ॥३६॥
 विहरिष्यसि गोपेन स्वच्छन्दं मद्दरेण च । इत्येवं वचनं श्रुत्वा सस्मिता हृष्टमानसा ॥३७॥
 प्रणनाम च ब्रह्माणं तं च किंचिदुवाच सा ।

तुलस्युवाच

यथा मे द्विभुजे कृष्णे वाद्या च श्यामसुन्दरे ॥३८॥

सत्यं प्रवीमि हे तात न तथा च चतुर्भुजे । अतृप्ताऽहं च गोविन्दे दैवान्दृष्ट्वा रभंगतः ॥३९॥
 गोविन्दस्यैव वचनात्प्रार्थयामि चतुर्भुजम् । त्वत्प्रसादेन गोविन्दं पुनरेव सुदुर्लभम् ॥४०॥
 ध्रुवमेव लभिष्यामि राधाभीतिं प्रमोचय ।

ब्रह्मदेव उवाच

गृहाण राधिकामयं ददामि पोडशाक्षरम् ॥४१॥

सस्याश्च प्राणतुल्या त्व मद्दरेण भविष्यसि । शृगार मुखयोगिष्यं न शास्यति च राधिका ॥४२॥
 राधासमा त्व सुभगे गोविन्दस्य भविष्यसि । इत्येवमुक्त्वा दत्त्वा च देव्या यं पोडशाक्षरम् ॥४३॥
 मयं यैव जगदाता स्तोत्र च वयच परम् । सर्वं पूजाविधानं च पुरश्चर्याविधिप्रमम् ॥४४॥
 परं गुणातिथं यैव पूजा यैव चकार सा । वभूव गिद्धा मा देवी तत्प्रसादाग्ना यथा ॥४५॥
 गिद्धं मन्त्रेण तुलसी वरं प्राप यथोदितम् । बुभुजे च महानोमं यद्विन्नेषु च दुर्गम् ॥४६॥
 प्रसन्नमनसा देवी तस्याज तपसः वन्मम । गिद्धे पत्रे नरणां च दुर्गां च गुणमुरामम् ॥४७॥
 भुक्त्वा पीत्वा च संतुष्टा शयनं च चकार सा । तस्य मनोरमे तत्र पुष्पगदनपविते ॥४८॥
 इति धीर्देवीभागवतं नवमस्कन्धे आरायणनारदमवादे तुलस्युपाख्याने सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथाष्टादशोऽध्यायः

नारायण उवाच

तुलसी परितुष्टा च सुध्वाप हृष्टमानसा । नवयौवनसंपन्ना वृषध्वजवरांगना ॥१॥
 चित्तोप पंचदाणश्च पञ्च वाणांश्च तां प्रति । पुष्पायुधेन सा दग्धा पुष्पचंदनचंचिता ॥२॥
 पुलकांचितसर्वाङ्गी कंपितारक्तलोचना । क्षणं सा मुष्कतां प्राप क्षणं मूर्छामवाप ह ॥३॥
 क्षणमुद्विग्नतां प्राप क्षणं तंद्रां सुखावहाम् । क्षणं च बह्वर्णं प्राप क्षणं प्राप प्रसन्नताम् ॥४॥
 क्षणं सा चेतनां प्राप क्षणं प्राप विषण्णताम् । उत्तिष्ठती क्षणं तत्पाद्वच्छन्ती निकटे क्षणम् ॥५॥
 भ्रमन्ती क्षणमुद्वेगान्निवसन्ती क्षणं पुनः । क्षणमेव समुद्वेगात्सुध्वाप पुनरेव सा ॥६॥
 पुष्पचंदनतल्पं च तद्बभूवातिकंटकम् । विपहारि सुखं दिव्यं सुन्दरं च फलं जलम् ॥७॥
 निलयं च विलाकारं सूक्ष्मवस्त्रं हुताशनः । सिद्धरूपत्रकं चैव व्रणतुल्यं च दुःखदम् ॥८॥
 क्षणं ददर्श तंद्रायां सुषेपं पुरुषं सती । सुन्दरं च युवानं च सस्मितं रसिकेदवरम् ॥९॥
 अवनोक्षितसर्वाङ्गं रत्नभूषणभूषितम् । आगच्छन्तं मास्यवन्तं पिबन्तं तन्मुखांबुजम् ॥१०॥
 कथयन्तं रतिकथां श्रुवन्तं मधुरं मृदुः । संभुक्तवन्तं तल्पे च समादिलिप्यन्तमोषितम् ॥११॥
 पुनरेव तु गच्छन्तमागच्छन्तं च सन्निधौ । यातं न्व यासि प्राणेश तिष्ठेत्येवमुवाच सा ॥१२॥
 पुनश्च चेतनां प्राप्य विललाप पुनः पुनः । एवं सा यौवनं प्राप्य तस्यौ तत्रैव नारद ॥१३॥
 शंखचूडे महायोगी जैगीपव्यान्मनोहरम् । कृष्णमंत्रं च संप्राप्य कृत्वा सिद्धं तु पुष्करे ॥१४॥
 कवचं च गले वद्ध्वा सर्वमंगलमंगलम् । ब्रह्मणश्च वरं प्राप्य दग्धे मनसि बाधितम् ॥१५॥
 धामया ब्रह्मणः सोऽपि वदरी च समापयो । आगच्छन्तं शंखचूडं ददर्श तुलसी मुने ॥१६॥
 नवयौवनसंपन्नं कामदेवसमप्रभम् । दवेतचंपकवर्णमिं रत्नभूषणभूषितम् ॥१७॥
 शरत्पार्वणचन्द्रास्यं शरत्पंकजलोचनम् । रत्नसारविनिर्माणविमानस्यं मनोहरम् ॥१८॥
 रत्नरूपण्डलमृगमेतं गंडस्यलविराजितम् । पारिजातप्रसूनाना मालावतं च मुस्मितम् ॥१९॥

उवाच तत्समीपे तु मधुरं तामुवाच स ।

शंसचूड उवाच

वा त्वं वस्य च वन्या च धन्या मान्या च योपिताम् ॥२७॥

वा त्वं मानिनि कल्याणिसर्वकल्याणदायिनि । मौनीभूते किंकरे भा संभाषां कुह सुन्दरि ॥२८॥
इत्येवं वचनं श्रुत्वा सकामा वामलोचना । सस्मिता नम्रवदना सकामं तमुवाच सा ॥२९॥

तुलस्युवाच

धर्मध्वजसुताऽहं च तपस्याया तपोवने । तपस्विन्यहं सिद्धिं कस्त्वं गच्छ यथासुखम् ॥३०॥
कामिनी कुलजाता च रहस्येकाकिनी सतीम् । न पृच्छति कुले जात इत्येवं मे श्रुती श्रुतम् ॥३१॥
संपटोऽस्तु कुले जातो धर्मशास्त्रार्थवर्जितः । येनाश्रुतः श्रुतेरर्थः सकामीच्छति कामिनीम् ॥३२॥
आपातमधुरां मत्तामन्तवा पुरपस्य ताम् । विपकुभावारूपाममृतास्या च सन्ततम् ॥३३॥
हृदये दुरपाराना दाश्वन्मधुरभाषिणीम् । स्वकार्यपरिमिष्यत्यै तत्परां सतत च ताम् ॥३४॥
कार्यायै स्वामिवशगामन्यर्थवावशा सदा । स्वातर्मलिनरूपा च प्रसन्नवदनेक्षणाम् ॥३५॥
श्रुती पुराणे याया च चरित्रमतिदूषितम् । तायु को विशतेऽज्ञातः प्रज्ञावाश्च दुराशयः ॥३६॥
तायां को वा रिपुमित्रं प्रार्थयति नवं नवम् । दृष्ट्वा सुवेप पुरुषमिच्छन्ति हृदये सदा ॥३७॥
बाह्ये स्वार्थं सतीत्यथ आपयन्ती प्रयत्नतः । दाश्वत्थामा च रामा च कामापादा मनोहरा ॥३८॥
बाह्ये छलास्तेदयन्ती स्वातर्मयुनमानसा । कर्तुं हसती रहसि बाह्येऽपीय सुलज्जिता ॥३९॥

दृष्टो विप्रो दयाहेन जातके भुक्ते यथा । भूमिपो द्वादशाहेन वैश्यः पञ्चदशाहतः ॥७७॥
 शूद्रो मातेन वेदेषु मातृवद्भोनसंकरः । अशुचिः स्त्रीजितः दृष्टनेष्वित्तादहनकालतः ॥७८॥
 न गृह्णन्तीच्छया तस्य पितरः पिण्डतर्पणम् । न गृह्णन्त्येव देवाश्च तस्य पुष्पजलादिकम् ॥७९॥
 किं वा ज्ञानेन तपसा जपहोमप्रपूजनं । किं विद्या च यशसा स्त्रीमिर्यस्य मनो हृतम् ८०॥
 विद्याप्रभावज्ञानार्थं मया त्वं च परीक्षितः । कृत्वा परीक्षा कान्तस्य वृणोति कामिनी वरम् ॥
 वराय गुणहीनाय वृद्धायाशानिने तथा । दरिद्राय च मूर्खाय रोगिणे कुत्सिताय च ॥८२॥
 अत्यतकोपयुक्ताय वाऽऽर्यंतदुर्मुखाय च । पगवे चागहीनाय चापाय वधिराय च ॥८३॥
 जडाय चैव मूकाय मलीचतुल्याय पापिने । ब्रह्माहत्या लभेत्सोऽपि स्वकन्या प्रददाति यः ॥८४॥
 शाताय गुणिने चैव यूने च विदुषेऽपि च । साधवे च सुतां दत्त्वा दशयज्ञफलं लभेत् ॥८५॥
 यः कन्यापालनं कृत्वा करोति यदि विक्रयम् । विवेता धनलोभेन कुम्भीपाकं स गच्छति ॥८६॥
 कन्यामूत्रं पुरीषं च तत्र भसति पातनी । कुमिभिर्दशितः कार्केयावद्विद्राश्चतुर्दश ॥८७॥
 तदन्ते व्याधिसंयुक्तं स लभेज्जन्म निश्चितम् । विक्रीणाति मासभारं बह्व्येव दिवानिशम् ॥८८॥
 इत्येवमुक्त्वा तुलसी विरराम तपोनिधे ।

ब्रह्मोवाच

किं करोषि शङ्खचूड सवादमनया सह ॥८९॥

गाधर्वेण विवाहेन त्वं चास्या ब्रह्म कुरु । पुरुषेष्वसि रत्नं त्वं स्त्रीषु रत्नं त्वयि सती ॥९०॥
 विदग्धाया विदग्धेन सगमो गुणवान्भवेत् । निर्विरोधमुख राजन्को वा त्यजति दुर्लभम् ॥९१॥
 योऽविरोधसुखत्यागी स पशुनात्र संश्रयः । किं परीक्षसि त्वं कातमीदृशं गुणिनं सति ॥९२॥
 देवानाममुराणां च दानवानां विमर्दकम् । यथा लक्ष्मीश्च लक्ष्मीशे यथा कृष्णे च राधिका ॥९३॥
 यथा मयि च सावित्री भवानी च भवे यथा । यथा वरा वराहे च दक्षिणा च यथाऽध्वरे ॥९४॥
 यथाऽन्नेरनसूया च दमयती यथा नले । रोहिणी च यथा चन्द्रे यथा कामे रति सती ॥९५॥
 यथाऽदितिः कश्यपे च वसिष्ठेऽरुधती सती । यथाऽहल्या गौतमे च देवहूतिश्च कर्दमे ॥९६॥
 यथा वृहस्पती तारा द्यवत्या मनो यथा । यथा च दक्षिणा यज्ञे यथा स्वाहा हुताशने ॥९७॥
 यथा शची महेंद्रे च यथा पुष्टिर्गणेश्वरे । देवसेना यथा स्वन्वे धर्मे मूर्तिर्यथा सती ॥९८॥
 सौभाग्या सुप्रिया त्वं च शङ्खचूडे तथा भव । अनेन सार्धं सुचिरं सुन्दरेण च सुदरि ॥९९॥
 स्थाने स्थाने विहारं च यथेच्छं कुरु संततम् । पश्चात्प्राप्स्यसि गोलोके श्रीकृष्ण पुनरेव च ॥

चतुर्भुजं च वैकुण्ठे शङ्खचूडे मूले सति ॥१००॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धेऽष्टादशोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकोनविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

विचित्रमिदमारयानं भवता समुदाहृतम् । द्युतेन येन मे तृप्तिर्न कदापि हि जायते ॥१॥
ततः परं तु यज्जातं तत्त्व वद महामते ।

श्रीनारायण उवाच

इत्येवमाशिषं दत्त्वा स्वालय च ययौ विवि. ॥२॥

गान्धर्वेण विवाहेन जगृहे ता च दानव । स्वर्गे दुदुभिवाद्य च पुष्पवृष्टिर्वभूव ह ॥३॥
स रेमे रामया सार्धं वासोगेहे मनोरमे । मुञ्चो सा प्राप तुलसी नवसंगमसंगता ॥४॥
निमग्ना निजले साध्वी सभोगसुखसागरे । चतु पष्टिलामानं चतु पष्टिविध सुखम् ॥५॥
कामशास्त्रे यन्निर्वक्तं रसिकाना ययैप्सितम् । अंगप्रत्यगसंस्लेपपूर्वकं श्रीमनोहरम् ॥६॥
तत्सर्वं रसशृङ्गार चकार रसिकेश्वर । अतीव रम्यदेशे च सर्वजंतुविवर्जिते ॥७॥
पुष्पचन्दनतले च पुष्पचन्दनवायुना । पुष्पोद्याने नदीतीरे पुष्पचन्दनचर्चिते ॥८॥
गृहीत्वा रसिको रासे पुष्पचन्दनचर्चिताम् । भूपितो भूपणेनैव रत्नभूषणभूषिताम् ॥९॥
सुरते विरतिर्नास्ति तयो सुरतिविजयो । जहार मानस भर्तुर्लोलया लीलया सती ॥१०॥
चैतना रसिकायाश्च जहार रसभावविन् । वक्षसश्चन्दनं राजस्तिलकं विजहार सा ॥११॥
जहार स च तस्याश्च सिद्धं त्रिदुपत्रकम् । स तद्वक्षस्युरोजे च नखरेखा ददौ मुदा ॥१२॥
सा ददौ तद्रामपार्श्वं करभूषणलक्षणम् । राजा तदोष्ठपुटके ददौ रदनदशनम् ॥१३॥
तद्गण्डमुगले सा च प्रददौ तच्चतुर्गुणम् । आलिंगनं चुम्बनं च जपादिमर्दनं तथा ॥१४॥
एवं परस्परं क्रीडा चक्रतुस्तौ विजानतौ । सुरते विरते तौ च समुत्थाय परस्परम् ॥१५॥
शुक्लं चक्रतुस्तत्र यद्यन्मनसि बाधितम् । चन्दनं कुकुमारतैलं सा तस्य तिलवं ददौ ॥१६॥
सर्पाणि सुन्दरे रम्ये चकार चानुलेपनम् । सुवास चैव तावूलं वह्निगुह्ये च वाससौ ॥१७॥
पारिजातस्य पुसुमं जरारोगहरं परम् । अमृत्यरत्ननिर्मणमगुलीयकमुत्तमम् ॥१८॥
मुदरं च मणिवरं त्रिषु श्लोकेषु दुर्लभम् । दामो तवाहमियेव शुभ्रचार्पं पुन पुन ॥१९॥
ननाम परया भवया स्वामिन गुणगालिनम् । सस्मिता तामुत्तामोजश्लोचनाभ्यां पुन पुन ॥२०॥
निमेषरहिताभ्यां चाप्यपश्यं राममुदरम् । स च ता च समावृष्य चकार यदासि त्रियाम् ॥
सम्मितं वागसाच्छन्नं ददर्श मुखपत्रजम् । शुचुम्बं ऋग्निं गटे विवोष्टौ पुनरेव च ॥२२॥
दशे तस्य वस्त्रयुग्मं वस्त्रपादाहृतं च यत् । तदाहृतौ रत्नमानां त्रिषु श्लोकेषु दुर्लभाम् ॥२३॥
ददौ मन्तीरयुग्मं च स्वाहाया आहृतं च यत् । केनूरयुग्मं छायाया रोहिण्याश्च वृण्डलम् ॥२४॥

अगुलीयकरत्नानि रत्नाश्च करभूषणम् । शङ्ख च रुचिर चित्र यद्वत् विश्वकर्मणा ॥२५॥
 विचित्रपद्मक्षेत्री शय्या चापि सुदुर्लभाम् । भूषणानि च दत्त्वा च भूपो हास्य चकार ह ॥२६॥
 निर्ममे कवरीभारे तस्या भागत्यभूषणम् । सुचित्र पत्रक गडमडलेऽस्या सम तथा ॥२७॥
 चन्द्रलेखाग्निभिर्युक्त चन्दनेन सुगन्धिना । परीत परितश्चित्रं सार्धं कुकुमविदुमि ॥२८॥
 प्लवत्प्रदीपाकार च सिद्धरतिलकं ददौ । तत्पादपद्मयुगले स्थल्पपद्मविनिते ॥२९॥
 चित्रालक्तकराग च नखरेषु ददौ मुदा । स्ववक्षसि मुहुर्न्यस्य सराम चरणावुजम् ॥३०॥
 हे देवि तव दासोऽहमित्युच्चार्य पुन पुन । रत्नभूषितहस्तन ता च कृत्वा स्ववक्षसि ॥३१॥
 तपोवन परित्यज्य राजा स्थानातर ययौ । मलये देवनिलये शैले शैले तपोवने ॥३२॥
 स्थाने स्थानेऽतिरम्ये च पुष्पोद्याने च निर्जने । कन्दरे कन्दरे सिधुतीरे चैवातिसुन्दर ॥३३॥
 पुष्पभद्रानदीतीरे नीरवातमनोहरे । पुलिने पुलिने निम्बे नद्या नद्या नद्ये नद्ये ॥३४॥
 मधौ मधुकराणा च मधुरध्वनिनादिते । विस्पन्दे सुरसने नन्दने गन्धमादने ॥३५॥
 देवोद्याने नन्दने च चित्रचदनकानने । चपकाना केतकीना माधवीना वने वने ॥३६॥
 कुदाना मालतीना च कुमुदामोजकानने । कल्पवृक्षे कल्पवृक्षे पारिजातवने वने ॥३७॥
 निर्जने काचने स्थाने धन्ये काचनपर्वते । काचीवने किजलके कचुके काचनाकरे ॥३८॥
 पुष्पचन्दनतल्पेषु पुष्कोकिलस्तश्रुते । पुष्पचन्दनसयुक्त पुष्पचन्दनवायुना ॥३९॥
 कामुक्या कामुक कामात्स रेमे रामया सह । न हि तृप्तो दानवैर्द्रस्तुति नैव जगाम सा ॥४०॥
 हविषा कृष्णवर्त्मव ववुधे मदनस्तमो । तया सह समागत्य स्वाश्रम दानवस्तत ॥४१॥
 रम्य क्रीडालय गत्वा विजहार पुन पुन । एव स बुभुजे राज्यं शङ्खचूड प्रतापवान् ॥४२॥
 एकमन्वन्तर पूर्णं राजराजेश्वरो महान् । देवानामसुराणा च दानवाना च सततम् ॥४३॥
 गन्धर्वाणा किन्नराणा राक्षसाना च शातिव । हृताधिकारा देवाश्चरति भिक्षुका यथा ॥४४॥
 ते सर्वेऽतिविष्ण्वाश्च प्रजम्भुर्ब्रह्मण समाम् । वृत्तात् कथयामासू रुद्रुश्च भृश मुहु ॥४५॥
 तथा ब्रह्मा सुरै सार्धं जगाम शकरालयम् । सर्वश कथयामास विधाता चन्द्रशेखरम् ॥४६॥
 ब्रह्मा शिवश्च ते सार्धं वैकुण्ठ च जगाम ह । दुर्लभ परम धाम जरामृत्युहर परम् ॥४७॥
 सप्राप च वर द्वारमाश्रमाणा हरेरहो । ददर्श द्वारपालाश्च रत्नसिंहासनस्थितान् ॥४८॥
 शोभितान्पीतवस्त्रैश्च रत्नभूषणभूषितान् । सस्मितान्मेखकत्रास्या पद्मनेत्रान्मनोहरान् ॥४९॥
 शशचक्रगदापद्मधराश्चैव चतुर्भुजान् । धनमालान्वितान्सर्वाश्रयामसुन्दरविप्रहान् ॥५०॥
 ब्रह्मा तान्कथयामास वृत्तात् यमनार्यकम् । तेऽनुज्ञा च ददुस्तस्मै प्रविवेश तदाज्ञया ॥५१॥
 एव षोडश द्वाराणि निरीक्ष्य कमलोद्भव । दैव सार्धं तानतीत्य प्रविवेश हरे समाम् ॥५२॥

देवपिभिः परिवृतां पार्यदेशं चतुर्भुजं । नारायणस्वरूपैश्च सर्वैः कौस्तुभभूषितं ॥५३॥
नवैदुमडलाकारा चतुरस्रा मनोहराम् । मणोद्वहाराणिर्माणा हीरासारसुशोभिताम् ॥५४॥
अमृत्यरत्नखचिता रचिता स्वेच्छया हरे । माणिक्यमालजालाभा मुक्तापक्विभूषिताम् ॥५५॥
मडिता मडलाकारै रत्नदर्पणकोटिभि । विचित्रैश्चित्ररत्नाभिर्नानाचित्रविचित्रिताम् ॥५६॥
पद्मरागैररचिता रुचिरा मणिपकजै । सोपानशतकैर्युक्ता स्यमतकविनिर्मिते ॥५७॥
पट्टसूत्रप्रथियुक्तैश्चारुचन्दनपल्लवै । इन्द्रनीलस्तम्भवर्णैर्वेष्टिता मुमनोहराम् ॥५८॥
तद्वत्पूर्णकुम्भाना समूहैश्च समन्विताम् । पारिजातप्रसूनाना मालाजालैर्विराजिताम् ॥५९॥
वस्तूरीकुकुमारवती सुगन्धिचन्दनद्रुमै । सुसंस्कृता तु सर्वत्र वासिता गंधवासुना ॥६०॥
विद्यापरीसमूहाना नृत्यजालैर्विराजिताम् । सहस्रयोगनायामा परिपूर्णां च किंकरै ॥६१॥
ददर्श श्रीहरिं ब्रह्मा शकरश्च सुरै सह । वसत तन्मध्यदेशे यथेन्दु तारकानुनम् ॥६२॥
अमूररत्ननिर्माणचित्रसिंहासने स्थितम् । विरीटिन कुण्डलिन वनमालाविभूषितम् ॥६३॥
चन्दनोदितसर्वांग विभ्रत केलिपवजम् । पुरतो नृत्यगीत च पश्यत सस्मित मुदा ॥६४॥
पात सरस्वतीकान्त लक्ष्मीघृतपदाम्बुजम् । लक्ष्म्या प्रदत्त तावूल भुक्तवत सुवासितम् ॥६५॥
गङ्गा परया भक्त्या सेवित श्वेतचामरै । सर्वैश्च स्तूयमान च भक्तिनम्रात्मकधरै ॥६६॥
एवविशिष्ट त दृष्ट्वा परिपूर्णतम प्रभुम् । ब्रह्मादय मुरा सर्वे प्रणम्य तुष्टुवुस्तदा ॥६७॥
पुलगाग्रितसर्वांगा साधुनेत्राश्च गङ्गदा । भक्ताश्च परया भक्त्या भोता नम्रात्मकधरा ॥६८॥
इतान्लिपुटो भूत्वा विपाता जगतामपि । वृत्तात कथयामास विनयेन हरे पुर ॥६९॥
हरिस्तद्वचन श्रुत्वा सर्वज्ञ सर्वभावविन् । प्रहस्योवाच ब्रह्माण रहस्यं च मनोहरम् ॥७०॥

श्रीमदगवानुवाच

नक्षत्रद्वय वृत्तात सर्वं जानामि पद्मज । भद्रकर्म्य च गोपस्य महातेजस्विन पुरा ॥७१॥
शृणु तत्सर्ववृत्तातमतिहासं पुराननम् । गोलेकस्यैव चरित पापघ्न पुण्यकारकम् ॥७२॥
मुदामा नाम गोपश्च पार्यदप्रवरो मम । स प्राप दावीयोनि राधायापातमुदारगान् ॥७३॥
मर्षदाऽहमगम स्वात्म्याग्राममदहम् । विरजामपि नात्वा च मम प्राणापिना परा ॥७४॥
सा मा विरजया सार्धं विनाय निकरीमुखात् । पन्थात्मुद्रासा जगाम न ददर्श च तत्र ताम् ॥७५॥
विरतां च मदीरूपां मा श्रुत्वा च तिरोहितम् । पुनर्जगाम सा दृष्ट्वा स्वल्पं यतिमि सट् ॥७६॥
मां दृष्ट्वा मदिरे दयो मुदाम्ना सहित पुरा । भूया सा भर्तृयामाग भोतोभूत च मुस्मिन् ॥७७॥
दृष्ट्वावाग्महमानश्च मुदामा तां चकोप ह । स च तां मर्षयामास बोधन मम मन्त्रियो ॥७८॥
दृष्ट्वा सा कोपमुना सा रत्नमयुजलोचना । बहिर्नर्तुं चकाराज्ञां सत्रय मम सधरि ॥७९॥

सखीलक्षं समुत्तस्यौ दुर्वारं तेजसोत्त्वणम् । बहिश्चकार तं तूष्णं जल्पन्तं च पुनः पुनः ॥८०॥
 सा च तत्ताडनं तासां श्रुत्वा रुष्टा शशाप ह । याहि रे दानवी योनिमित्येवं दारुणं वचः ॥८१॥
 तं गच्छन्तं शपन्तं च रुदन्तं मा प्रणम्य च । वारयामास तुष्टा सा रुदती कृपया पुनः ॥८२॥
 हे वत्स तिष्ठ मा गच्छ क्व यासीति पुनः पुनः । समुन्चार्य च तत्पश्चाज्जगाम सा च विक्लवम् ॥८३॥
 गोप्यश्च हरदुः सर्वा गोपाश्चापि सुदुःखिताः । ते सर्वे राधिका चापि तत्पश्चाद्विधिता मया ॥८४॥
 ध्यायास्यति क्षणार्धेन कृत्वा क्षापस्य पालनम् । सुदामंस्त्वमिहागच्छेत्युक्त्वा सा च निवारिता ॥८५॥
 गोलोकस्य क्षणार्धेन चैकं मन्वंतरं भवेत् । पृथिव्या जगतां घातरित्येव वचनं ध्रुवम् ॥८६॥
 इत्येवं क्षिप्तचूडश्च पुनस्तत्रैव यास्यति । महाबलिष्ठो योगेशः सर्वमायाविधारदः ॥८७॥
 मम दूलं गृहीत्या च क्षीघ्रं गच्छतु भारतम् । शिवः करोतु संहारं मम दूलेन रक्षतः ॥८८॥
 मनैव क्वचनं कठे सर्वमंगलकारकम् । विभक्तिं दानवः शश्वत्संसारे विजयी ततः ॥८९॥
 तस्मिन्ब्रह्मन्त्यते चैव न कोऽपि हिसितुं क्षमः । तथाचना करिष्यामि विप्ररूपोऽहमेव च ॥९०॥
 क्षतोत्त्वहानिस्तत्पत्न्या यत्र काले भविष्यति । तत्रैव काले तन्मृत्युरिति वक्तो वरस्त्वया ॥९१॥
 तत्पत्न्याश्चोदरे योर्यमर्पयिष्यामि निश्चितम् । तत्क्षणे चैव तन्मृत्युर्भविष्यति न संशयः ॥९२॥
 पश्चात्सा देहमुत्सृज्य भविष्यति मम प्रिया । इत्युक्त्वा जगता नायो ददौ दूलं हराम च ॥९३॥
 दूलं दत्त्वा ययो क्षीघ्रं हरिरभ्यन्तरे मुदा । भारतं च यमुदेवा ब्रह्महृद्रूपरोगमा ॥९४॥
 इति श्रीदेवीभागवतं महापुराणे नवमस्कन्धे षकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

ब्रह्मा शिवं संनियोज्य संहारे दानवस्य च । जगाम स्वालयं तूष्णं ययास्थानं सुरोत्तमाः ॥१॥
 चन्द्रमागानदीतीरे बटमूले मनोहरे । तत्र तस्यौ मह्यदेवो देवविस्तारद्वये ॥२॥
 दूतं दृष्ट्वा चित्ररथं गन्धर्वद्वरमीप्सितम् । क्षीघ्रं प्रस्थापयामास क्षांतचूडान्तिकं मुदा ॥३॥
 सर्वेश्वराग्रया क्षीघ्रं यमौ तत्रागमं परम् । मर्त्यद्वारगतोऽष्टं पुत्रैरभयनायिभम् ॥४॥
 पद्मगोजनविस्तीर्णं दीर्घं तद्दिगुणं भवेत् । स्फटिकाकारमणिभिर्निर्मितं यानवेष्टितम् ॥५॥
 शतभिः परिणामिभ्यः दुर्गमानिः समन्वितम् । ज्वलदग्निभिः शदवरापिभं रत्नरोटिभिः ॥६॥
 युक्तं च योयोदानर्भमणिवेदिविचित्रिने । परितो वयिजां सोपेर्नानादरावित्तितः ॥७॥
 विदूराकारमणिभिर्निर्मितं च त्रिचित्रितं । भूविभं भूपितृद्विभ्योऽग्नयैः दानवोद्विभिः ॥८॥
 शका ददन्तं तन्मध्ये क्षांतचूडान्तं परम् । क्षतोऽव बलमाकारं यथा पूर्णं दुर्गमम् ॥९॥
 परज्ज्वालिनिस्तान्त्रभिः परिणामिभ्यस्तमुभिः । तद्दुर्गमं च दानूनामन्वेष्टां भुगमं मुक्तम् ॥१०॥

अत्युच्चैर्गगनस्पर्शमिष्टशृङ्गविराजितम् । राजितं द्वादशद्वारैर्द्वारपालसमन्वितम् ॥११॥
मणोन्द्रसारनिर्माणं शोभितं लक्षमन्दिरं । शोभितं रत्नघोषान् रत्नस्तम्भविराजितम् ॥१२॥
तद्दृष्ट्वा पुष्पदत्तोऽपि वरं द्वारं ददर्श सः । द्वारे नियुक्तं पुरुषं शूलहस्तं च सस्मितम् ॥१३॥
तिष्ठन्तं पिङ्गलाक्षं च ताम्रवर्णं भयकरम् । कथयामास वृत्तान्तं जगाम तदनुज्ञया ॥१४॥
अनिक्रम्य च तद्द्वारं जगामाभ्यन्तरं पुनः । न कोऽपि रक्षति श्रुत्वा दूतरूपं रणस्य च ॥१५॥
गत्वा सोऽभ्यन्तरद्वारं द्वारपालमुवाच ह । रणस्य सर्ववृत्तात् विज्ञापयत माधिरम् ॥१६॥
स च तं कथयित्वा च दूतो गंतुमुवाच ह । स गत्वा शंखचूडं तं ददर्श सुमनोहरम् ॥१७॥
राजमण्डलमध्यस्थं स्वर्णसिंहासने स्थितम् । मणोन्द्ररचिनं दिव्यं रत्नदण्डसमन्वितम् ॥१८॥
रत्नकुत्रिमपुष्पैश्च प्रदातै रशोभितं सदा । भूत्येन मस्तकस्थं स्वर्णच्छर्नं मनोहरम् ॥१९॥
सैविर्न पार्ष्णदगणै रक्षिरै रश्वेत्तचामरैः । सुवैषं सुन्दरं रम्यं रत्नभूषणभूषितम् ॥२०॥
माल्येन लेपनं सूक्ष्मं सुदृक् दधत्तं मुने । धानवेष्टै रपरिवृतं सुवैषं च निकोटिभिः ॥२१॥
शतकोटिभिरन्यैश्च भ्रमद्भिररुद्रपाणिभिः । एषभूतं च तद्दृष्ट्वा पुष्पदन्त सविस्मयः ॥२२॥

उवाच स च वृत्तांतं यदुक्तं शक्रेण च ।

पुष्पदन्त उवाच

राजेन्द्र शिवभूयोऽहं पुष्पदन्ताभिषः प्रभो ॥२३॥

तदुक्तं शंकरेणैव तद्ब्रवीमि निशामय । राज्यं देहि च देवानामधिकारं च साप्रतम् ॥२४॥
देवाश्च क्षरणापना देवेश श्रीहरि परम् । हरिर्दत्त्वाऽस्य शूलं च तेन प्रस्थापितं दिवः ॥२५॥
पुनश्चान्नदीतीरे बटमूले मिलोचन । विषयं देहि तेषां च युद्धं वा क्रुद्धं निश्चितम् ॥२६॥
गत्वा वदयामि किं क्षुभमयं तद्दं मामपि । दूतस्य वचनं श्रुत्वा इत्यचूडं प्रहस्य च ॥२७॥
प्रभातैर्हं गमिष्यामि त्वं च गच्छे युवाच ह । स गन्तुवाच तं तूजं बटमूलस्यमोक्षरम् ॥२८॥
मयचूडस्य वचनं तदीयं तन्मुञ्चोदितम् । एतस्मिन्नतरे त्वं द आज्ञां गमय शिवाश्रितम् ॥२९॥
धौमद्रश्च नदी च महाबालः सुभद्रकः । विशालाक्षश्च बाह्यश्च पिङ्गलाक्षो धिक्पनः ॥३०॥
विरूपाक्षो विट्पुत्रश्च मणिमद्रश्च बाष्पलः । कपिलः स्यादोर्ध्वदंष्ट्रो विकटस्ताम्रलोचनः ॥३१॥
बालराजो बलीभद्रः बालजित्तुः कुटीचरः । बलोन्नतो रणशराणां दुर्जया दुर्गमस्तथा ॥३२॥
शोच भर्त्वा रीरा रद्रार्धसादसः स्मृताः । दसबाहो वासुधेश आदित्या द्वादश स्मृताः ॥३३॥
गगनश्च चन्द्रश्च विश्वकर्मास्थिनी च तोः । कुबेरश्च यमश्च जयतो नलदूवरः ॥३४॥
पुंश्च वरुणश्च वृषश्च मंगलस्तथा । धर्मश्च शनिरोक्षान् कामदेवश्च वीर्यवान् ॥३५॥
यदृष्ट्वा चोदयता कोटरा कंटर्भा तथा । स्वयं चाष्टमुखा देवी भद्रबाली भयकरी ॥३६॥

रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमानोपरि सस्थिता । रक्तवस्त्रपरीधाना रक्तमाल्यानुलेपना ॥३७॥
 नृत्यन्ती च हसती च गायन्ती सुस्वर मुदा । अभय ददाति भक्तेभ्योऽभया सा च भय रिपुम् ॥३८॥
 विभ्रती विकटा जिह्वा सुलोला योजनायताम् । शस्त्रचक्रगदापद्मज्ज्ञ चर्मधनु शरान् ॥३९॥
 रत्नर वतुलाकार गभीर योजनायतम् । निद्राल गगनस्पर्शि शक्ति च योजनायताम् ॥४०॥
 मुद्गर मुसलं दण्ड खेट फल्गुमुज्ज्वलम् । वैष्णवास्त्र वारुणास्त्र बाह्येय नागपाशवम् ॥४१॥
 नारायणास्त्र गान्धर्वं ब्रह्मास्त्र गारुडं तथा । पर्जन्यास्त्र पाशुपत जूम्भणास्त्र च पार्वतम् ॥४२॥
 माहेश्वरास्त्र वायव्यं दह समोहन तथा । अव्ययमस्त्रक दिव्य दिव्यास्त्रशतक परम् ॥४३॥
 आगत्य तत्र तस्यो च योगिनीनां त्रिकोटिभि । सार्वं च डाकिनीनां च विषटानां त्रिकोटिभि ॥४४॥
 भूतप्रेतपिशाचाश्च कूष्माण्डा ब्रह्मराक्षसा । वेताला राक्षसाश्चैव यथाश्चैव तु विभरा ॥४५॥
 ताभिश्चैव सह स्वद प्रणम्य चन्द्ररोसरम् । पितु पार्श्वे सहायार्थं समुवास तदाजया ॥४६॥
 अथ दूते गते तत्र शखचूड प्रतापयान् । उवाच तुलसी यार्तां गत्वाऽभ्यतरमेव च ॥४७॥
 रणवार्तां च सा श्रुत्वा दुष्प्रकटोष्णालुका । उवाच मधुरं साध्वी हृदयेन विद्रुयता ॥४८॥

तुलस्युवाच

हे प्राणवधो हे नाथ निष्ठ मे वक्षसि क्षणम् । हे प्राणाधिष्ठातृदेवरत्न मे जीवित क्षणम् ॥४९॥
 भुक्त्वा जम समासाद्य यन्मे मामि यादितम् । पश्यामि त्वा क्षणं किञ्चित्श्लोचनाम्मा च सादरम् ॥
 आन्दोऽयते प्राणा मे मनो दग्धं च सततम् । दुःस्वप्नश्च मया दृष्टश्चाद्यं चरमे निशि ॥५१॥
 तुलसीवचना श्रुत्वा भुक्त्वा पीत्वा नृपेश्वर । उवाच वचनं प्राज्ञो हितं सत्यं मयोचितम् ॥५२॥

शखचूड उवाच

वालेन याजितं सर्वं यमं भोगनिर्गमम् । शुभं हर्षं सुखं दुःखं भयं शोकश्च भगलम् ॥५३॥
 पात्रे भयति युगाश्च स्वयंवतश्च कात्त । क्रमेण पुण्यवतश्च पाप्यवतश्च कालम् ॥५४॥
 तयोऽप्यानि पञ्चानि प्रभवत्येव कालम् । तत्सर्वं पलिता कात्तं पानं पानि च कालम् ॥५५॥
 पात्रं भवति रिशानि पात्रं नश्यति शुद्धरि । कात्तं गच्छात्तं च सुत्रं वि पात्रं पाति च कालम् ॥५६॥
 गृह्णाति गृह्णतेरात्तं क्रमेण सुखरति ने । श्रद्धाविष्णुगवादा रामेश्वरं प्रहृति परा ॥५७॥
 गृह्णाति गृह्णाति गृह्णाति गृह्णाति कात्तं । कात्तं गच्छात्तं प्रहृतिगवादा रामेश्वरं प्रहृति परा ॥५८॥
 निर्गमि श्रुतान्तर्यामिन्विश्वामित्रं परावरात् । गच्छेत्तं सदाशिवं गच्छेत्तं परमेष्ठिनम् ॥५९॥
 जने जने जनिता जने पानि जने य । जने जने जने नं दर्वं भवति गीताम् ॥६०॥
 मन्दागवा वाति वातं लीलागामी च गीताम् । मन्दागवा च तारागवावेव मन्दागवा ॥६१॥
 मन्दागवा वरंशो मूलुधरति जने । मन्दागवा दृष्टान्तिधरति भवति शतिका ॥६२॥

शोभत्यु कालकाल यमस्य च यम परम् । विभु स्रष्टुश्च स्रष्टार मातुश्च मातृक भवे ॥६३॥
 हर्तारि च सहर्तुस्त देव शरण व्रज । को वा बधुश्च केपा वा सर्वबधु भज प्रिये ॥६४॥
 ह को वा च त्वका वा विधिना योजित पुरा । त्वया साध कर्मणा च पुनस्तेन वियोजित ॥६५॥
 ज्ञातो वातर शोके विपत्तो न च पडित । सुखे दुःखे भ्रमत्येव कालनेमिक्रमेण च ॥६६॥
 त्रायण त मर्षेण कात यास्यसि निश्चिनम् । तप कृत यदयं च पुरा बदरिकाश्रमे ॥६७॥
 मा त्व तपसा लब्धा ब्रह्मणस्तु वरेण च । ह्ययं यत्तव तपो हर्षि प्राप्स्यसि कामिनि ॥६८॥
 दावने च गोविन्द गोलोके त्व लमिष्यसि । बह यास्यामि तल्लोके तनुत्यनत्वा च दानवीम् ॥
 ब्रह्मस्यसि मा त्व च द्रव्यामि त्वा च साप्रतम् । अगम राधिकाशापाद्भारत च सुदुर्लभम् ॥७०॥
 तर्पास्यामि तत्रैव क शोको मे शृणु प्रिये । त्व च देह परित्यज्य दिव्यरूप विधाय च ॥७१॥
 त्वां प्राप्स्यसि हर्षि मा काते कातरा भव । इत्युक्त्वा च दिनाते च तया सार्धं मनोहरम् ७२॥
 पुष्पाप शोभने तल्पे पुष्पचदनचर्चिते । नानाप्रकारविभव चकार रत्नमदिरे ॥७३॥
 जलप्रदोषसयुक्ते स्त्रीरत्न प्राप्य सुदरोम । निनाय रजनी राजा क्रीडाकौतुकमगलं ॥७४॥
 इत्वा वभसि ता वाता रुदतीमतिदुःखिताम् । कृशोदरी निराहारा निमग्ना शोकसागरे ॥७५॥
 पुनस्ता बोधयामास दिव्यज्ञानं ज्ञानवित् । पुरा कृष्णेन यद्वत् भाडोरे तत्त्वमुत्तमम् ॥७६॥
 उ च तस्यै ददौ मयं सर्वशोकहर परम । ज्ञा संप्राप्य सा देवी प्रसन्नवदनेक्षणा ॥७७॥
 क्रीडा चकार हर्षेण सर्वं मत्वेति नश्वरम् । तौ दपती च क्रीडतौ निमग्नी सुखसागरे ॥७८॥
 पुष्पाचिनसर्वांगी मूर्छितौ निर्जने भुने । अगप्रत्यगसयुक्ती सुशीतौ सुरतोत्सुकौ ॥७९॥
 एकांगी च तया तौ द्वौ चार्चनारीश्वरो यथा । प्राणेश्वर च तुलसी मेने प्राणाधिक परम् ॥८०॥
 प्राणाधिका च ता मेने राजा प्राणशरी सतीम् । तौ स्थितौ गुणसुतो च तद्विती सुदरो समौ ८१॥
 सुवैषी सुमसमो गदावेष्टौ सुमनोहरी । क्षण सुचतना तौ च वचयती रसाश्रयात् ॥८२॥
 यथा मनोरमा दिव्या हसती च क्षण पुन । क्षण च बेलिसयुक्ती रसभावसमवितौ ॥८३॥
 गुप्ते विरतिनास्ति तौ तद्विषयपट्विभौ । सतत जययुक्ती द्वौ क्षण नैव पराजितौ ॥८४॥
 इति ध्यात्वाभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे शक्तिश्राद्धोत्तरे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अथ एकविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

यादृशं मनजा ध्यात्वा रण कृष्णरायण । ब्राह्मे मुहूर्तं उत्थाय पुनरुत्थानमोहरत् ॥१॥
 पापवास परित्यज्य स्नात्वा भगलवारिणा । धीने च वाजसी धृत्वा हृत्वा तिलमुज्ज्वलम् ॥२॥
 चकारात्त्रिमासदशमभीष्टदेवबदनम् । दव्याज्यमभुलात्राश्च दर्शनं वस्तु भगलम् ॥३॥

महादेव उवाच

विधाता जगतां ब्रह्मा पिता धर्मस्य धर्मवित् ॥३१॥

मरौचिस्तस्य पुनश्च वैष्णवश्चापि धार्मिकः । कश्यपश्चापि तत्पुत्रो धर्मिष्ठश्च प्रजापतिः ॥३२॥
 दक्ष प्रीत्या ददौ तस्मै भक्त्या कन्यास्त्रयोदश । तास्वेका च दनु साखी तत्सोभाग्यविवर्धिता ॥३३॥
 चावार्तिशङ्कोः पुत्रा दानवास्तेजसोत्वणा । तेज्वेको विप्रचित्तिश्च महाबलपराक्रमः ॥३४॥
 तत्पुत्रो धार्मिको दमो विष्णुभक्तो जिनेन्द्रियः । जजाप परमं मन्त्रं पुष्करे लक्षवत्सरम् ॥३५॥
 शुक्राचार्यं गुरुं कृत्वा कृष्णस्य परमात्मन । तदा त्वा तनय प्राप पर कृष्णपरायणम् ॥३६॥
 पुरा ख पापदो गोपो गोपेष्वापि सुचारिकः । अधुना राधिकाशापाद्भारते दानवेश्वरः ॥३७॥
 आनन्दस्तयपर्यन्तं तुच्छ मेने च वैष्णवः । सालोक्यसाष्टिसागुज्यसामोप्य च हरेरपि ॥३८॥
 दीयमानं न गृह्णन्ति वैष्णवाः सेवन विना । ब्रह्मत्वममरत्वं वा तुच्छं मेने च वैष्णवः ॥३९॥
 इन्द्रत्व वामनत्व वा न मेने गणनासु च । कृष्णभक्तस्य ते किं वा देवाना विषये भ्रमः ॥४०॥
 देहि राज्य च देवाना मत्प्रीतिं रक्ष भूमिदः । सुप्तं स्वराज्ये त्वं तिष्ठ देवास्तिष्ठतु वै पदे ॥४१॥
 बल भूतविरोधन सर्वं कश्यपवशजा । यानि कानि च तपानि ब्रह्महत्यादिकानि च ॥४२॥
 शक्तिद्रोहस्य पापानि कला नार्हन्ति पोडशीम् । स्वसपदा च हानि च यदि राज्ञेय मन्थने ॥४३॥
 सर्वावस्था च समता केपा याति च सर्वदा । ब्रह्मणश्च तिरोभागे लये प्राकृतिके सदा ॥४४॥
 आविर्भाव पुनस्तस्य प्रमथादोऽश्वरेच्छया । ज्ञानवृद्धिश्च तपसा स्मृतिलोपश्च निश्चितम् ॥४५॥
 करोति सृष्टि ज्ञानेन स्रष्टा सोऽपि क्रमेण च । परिपूर्णतमो धर्म सत्ये सत्पात्रये सदा ॥४६॥
 निम्नागः सोऽपि त्रेताया द्विभागो द्वापरे स्मृतः । एकभागः कनो पूर्वं तदराध क्रमेण च ॥४७॥
 कलामात्र कले शेषे कृत्वा चन्द्रकला यथा । यादृतेजो रवेर्ग्रीष्मे न तादृक्शिशिरे पुनः ॥४८॥
 दिनेषु यादृद्मध्याह्ने साय प्रातर्न तत्समम् । उदयं याति कालेन बालता च क्रमेण च ॥४९॥
 प्रकाशता च सत्यश्चात्कालेऽस्त पुनरेति स । दिने प्रच्छन्नता याति कालेन दुर्दिने घने ॥५०॥
 राहुग्रस्ते कपितश्च पुनरेव प्रसन्नताम् । परिपूर्णतमश्चन्द्र पूर्णिमाया च जायते ॥५१॥
 तादृशो न भवेन्नित्यं धम यानि दिने दिने । पुनश्च पुष्टिमायाति पर कुल्ला दिने दिने ॥५२॥
 सपद्युक्तं शुक्लपथो कृष्णे म्लानश्च यदमणा । राहुग्रस्ते दिने म्लानो दुर्दिने न विरोचते ॥५३॥
 काष्ठे चन्द्रो भवेच्छुक्लो भ्रष्टश्चो कालभेदतः । भविष्यति बलिश्चेन्द्रे भ्रष्टश्चो सुतर्केऽप्युना ॥५४॥
 कालेन पृथ्वी सस्यादद्या सर्वाङ्गारा वनुन्धरा । काले जले निमग्ना सा तिरोभूता नुविन्दुना ॥५५॥
 काले नश्यति विश्वानि प्रभवत्येव कालतः । चराचराश्च कालेन नश्यति प्रभवति च ॥५६॥
 ईश्वरस्यैव समता ब्रह्मण परमात्मनः । अहं मृत्युञ्जयो यस्मादसंख्यं प्राकृतं लयम् ॥५७॥

अदशं चापि द्रश्यामि वारं वारं पुनः पुनः । स च प्रकृतिरूपश्च स एव पुरुषः स्मृतः ॥५८॥
 स चात्मा स च जीवश्च नानारूपधरः परः । करोति सततं यो हि तन्नामगुणकीर्तनम् ॥५९॥
 काले मृत्युं स जयति जन्मरोगभयं जराम् । स्रष्टा कृतो विधिस्तेन पाता विष्णुः कृतो भवेत् ॥६०॥
 अहंकृतश्च संहर्ता वयं विपयिणः कृताः । कालाग्निरुद्रं संहारे नियोज्य विषये नृप ॥६१॥
 अहं करोमि सततं तन्नामगुणकीर्तनम् । तेन मृत्युंजयोऽहं च ज्ञानेनानेन निर्भयः ॥६२॥
 मृत्युर्मृत्युभयाद्याति वैभवेयादिवोरगाः । इत्युक्त्वा स च सर्वेशः सर्वभावेन तत्परः ॥६३॥
 विरराम च शंभुश्च सभामध्ये च नारद । राजा तद्वचनं श्रुत्वा प्रशशंस पुनः पुनः ॥६४॥
 उवाच मधुरं देवं परं विनयपूर्वकम् ।

शंखचूड उवाच

त्वया यत्कथितं देव नान्यथा वचनं स्मृतम् ॥६५॥

तथापि किञ्चिदायाध्वं श्रूयता मन्निवेदनम् । ज्ञातिद्रोहे महत्पापं त्ययोक्तमधुना च यत् ॥६६॥
 गृहीत्वा तस्य सर्वेश्वं कुत प्रस्थापितो बलिः । मया समुद्धृतं सर्वमूर्ध्वमैश्वर्यमीश्वर ॥६७॥
 सुतलाच्च समुद्धृतं नालं तत्र गदाधरः । सभ्रातृको हिरण्याक्षः कर्णं देवैश्च हिंसितः ॥६८॥
 शुम्भादयश्चासुराश्च कर्णं देवैर्निपातिताः । पुरा समुद्रमयने पीयूषं नक्षितं सुदैः ॥६९॥
 ऋषिभ्राजो वयं तत्र ते स पलभोगिनः । ब्रीडाभाटमिदं विश्वं प्रकृतेः परमात्मनः ॥७०॥
 मस्मै यत्र स ददाति तस्यैश्वर्यं भवेत्तदा । देवदानवयोर्वादः शशत्रिमितिकः सदा ॥७१॥
 पराजयो जयस्तेषां कालेऽस्माकं क्रमेण च । तदाऽऽवयोविरोधे वा गमनं निष्फलं परम् ॥७२॥
 समसम्बन्धिनो बन्धोरीश्वरस्य महात्मनः । इयं ते महती लज्जा युद्धेऽस्माभिः सहायुना ॥७३॥
 जये ततोऽपि वा कीर्तिर्हानिश्च पराजये । इत्येतद्वचनं श्रुत्वा प्रहस्य च त्रिलोचनः ॥७४॥
 ययोपितमुत्तरं तमुवाच दानवेश्वरम् ।

महादेव उवाच

युष्माभिः सह युद्धे मे ब्रह्मवंशसमुद्भवं ॥७५॥

वा लज्जा महती राजप्रवीतिर्ना पराजये । युद्धमादौ हरेरेव मयुना वंशमेव च ॥७६॥
 हिरण्यवत्पिशोर्वै सह तेनारमना नृप । हिरण्याशस्य युद्धं च पुनस्तेन गदाभृता ॥७७॥
 त्रिपुरैः सह युद्धं च मयाऽपि च पुरा कृतम् । सर्वैश्वर्याः सर्वमानुः प्रकृतेश्च बभूव ह ॥७८॥
 सह शुम्भादिभिः पूर्वं समरः परमाद्भुतः । पार्षदप्रवरस्त्वं च कृष्णस्य परमात्मनः ॥७९॥
 ये ये हताश्च दीनेया नहि केऽपि त्वया समाः । वा लज्जामहती राजन्मम युद्धे त्वया सह ॥८०॥
 गुराणां कारणस्यैव प्रेषितश्च हरेरहो । देहि राज्यं च देवानामिति मे निश्चितं वचः ॥८१॥

युद्धं वा कुरु मत्सार्धं वाग्यये वि प्रयोजनम् । इत्युक्त्वा शनरस्तत्र विरराम च नारद ॥
 उत्तस्यो शङ्खचूडश्च ह्यमात्यैः सह सत्वरम् ॥ ८२ ॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नयमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिव प्रणम्य शिरसा दानवैर्द्रः प्रनापवान् । समाकरोह यान च सहामात्यं स सत्वर ॥१॥
 शिव स्वसैन्यं देवाश्च प्रेरयामास सत्वरम् । दानवैर्द्र ससैन्यश्च युद्धारभे बभूव ह ॥२॥
 स्वयं महेंद्रो युयुधे सार्धं च वृषपर्वणा । मात्करो युयुधे विप्रचित्तिना सह सत्वरः ॥३॥
 दमेन सह चद्रश्च चकार परमं रणम् । कालस्वरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशन ॥४॥
 कुबेरं कालकेयेन विद्वक्कर्मा मयेन च । भयङ्कुरेण मृत्युश्च सहारेण यमस्तथा ॥५॥
 विक्रमेण वरुणश्च चलेन समोरण । बुधश्च घृतपुष्टेन रक्ताक्षेण शनैश्चर ॥६॥
 जयतो रत्नसारेण वसवो बर्चसा गर्णं । अश्विनो च दीप्तिमता धूम्रेण नलकूबर ॥७॥
 धुरधरेण धर्मश्च उपाक्षेण च भगल । शोभाकरेण वै भानु पिठरेण च मन्मथ ॥८॥
 गोधामुखेन चूर्णेन खड्गेन च ध्वजेन च । काचोमुखेन पिंडेन धूम्रेण सह नदिना ॥९॥
 विश्वेन च फलाक्षोनादित्याद्या युयुधु परे । एकादश च रुद्रा वै एकादश भयकरैः ॥१०॥
 महामारी च युयुधे चोपचडादिभिः सह । नन्दीस्वरादयः सर्वे दानवानां गर्णं सह ॥११॥
 युयुधुश्च महापुष्टे प्रलयेऽपि भयकरे । वटमूले च दधभुश्च तस्यो काल्या सुतेन च ॥१२॥
 सर्वे च युयुधु सैन्यसमूहाः सततं मुने । रत्नसिंहासने रम्ये कोटिभिर्दानवैः सह ॥१३॥
 उवासः शङ्खचूडश्च रत्नभूषणभूषितः । शङ्करस्य च ये योषा दानवैश्च पराजिताः ॥१४॥
 देवाश्च दुद्रुवः सर्वे भीताश्च क्षतविग्रहाः । चकार कोपस्कन्दश्च देवेभ्यश्चाभयं ददौ ॥१५॥
 वरः च स्वगणानां च वर्धयामास तेजसा । सोऽयमकश्च युयुधे दानवानां गर्णं सह ॥१६॥
 अश्लीहिणीनां शतकं समरे च जघान स । असुरान्पातयामास काली कमललोचना ॥१७॥
 पपीरक्तं दानवानामर्तिक्रुद्धा ततः परम् । दशलक्षगजैर्द्राणां क्षतलक्षं च बोधिसा ॥१८॥
 समादार्यकहस्तेन मुखे चिक्षेप लीलया । वदवानां सहस्रं च ननर्त समरे मुने ॥१९॥
 स्कन्दस्य शरजालेन दानवा क्षतविग्रहाः । भीताश्च दुद्रुवः सर्वे महारणपराक्रमाः ॥२०॥
 वृषपर्वः विप्रचित्तिर्दम्भश्चापि विक्रमेण । स्कन्देन सार्धं युयुधुस्ते सर्वे विक्रमेण च ॥२१॥
 महामारी च युयुधे न बभूव पराङ्मुखी । बभूवुस्त च सद्युष्वा स्वन्दस्य शक्तिपीडिता ॥२२॥
 न दुद्रुवर्मयात्स्वर्गे पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । स्कन्दस्य समरं दृष्ट्वा महारौद्रं समुत्बलम् ॥२३॥

धदशं चापि द्रष्टामि वार वार पुन पुन । स च प्रवृत्तिरप्यथ स एव पुरप स्मृत ॥५८॥
 स चात्मा स च जीवश्च नानारूपधर पर । करोति सतत या हि तन्नामगुणकीर्तनम् ॥५९॥
 काले मृत्यु स जयति जमरोगमय जराम् । सष्टावृतो विधिस्तेन पाता विष्णु कृतो भवत ॥६०॥
 ब्रह्मकृतश्च सहर्ता वय विपयिण वृता । कालाग्निरद्र सहारे नियोज्य विपमे नृप ॥६१॥
 ब्रह्म करोमि सतत तन्नामगुणकीर्तनम् । तेन मृत्युजयोऽह च ज्ञाननानेन निर्मय ॥६२॥
 मृत्युर्मुत्युभयाद्याति वैनतेयादिवोरगा । इत्युक्त्वा स च सर्वेश सर्वभावेन तत्पर ॥६३॥
 विरराम च दाम्भुश्च सभामध्य च नारद । राजा तद्वचन श्रुत्वा प्रशस्त पुन पुन ॥६४॥
 उवाच मधुर देव पर विनयपूर्वकम् ।

शखचूड उवाच

त्वया शतकीर्तित देव नायथा वचन स्मृतम् ॥६५॥

तथापि किञ्चिदाधार्यं धूमता भनिवदनम् । जातिद्रोहे महत्पाप त्वयोक्तमधुना च यत ॥६६॥
 गृहीत्वा तस्य सर्वस्य कुत प्रस्थापितो बलि । मया समुद्धृत सर्वमूर्ध्वमैश्वर्यमीश्वर ॥६७॥
 सुतलाच्च समुद्धतुं नाल तत्र गदापर । सभ्रातृको हिरण्याक्ष कथ देवैश्च हिसित ॥६८॥
 शुम्भादयश्चासुराश्च कथ दत्तनिपातिता । पुरा समुद्रमथने पीयूष भक्षित सुरै ॥६९॥
 क्लेशभाजो वय तत्र ते स पलभोगिन । त्रीशभाडमिद विश्व प्रकृते परमात्मन ॥७०॥
 मरुतं यत्र स ददाति तस्यैश्वर्यं भवेत्तदा । देवदानवयोर्वादि शश्वत्रैर्मित्तिक सदा ॥७१॥
 पराजयो जयस्तेषां कालेऽस्माक क्रमेण च । तदाऽऽवयोर्विरोधश्च गमन निष्फल परम् ॥७२॥
 समसम्बन्धिनो बघोरीश्वरस्य महात्मन । इय ते महती लज्जा युद्धेऽस्माभि सहाधुना ॥७३॥
 जये ततोऽधिका कीर्तिर्हानिश्चैव पराजये । इत्येतद्वचन श्रुत्वा प्रहस्य च त्रिलोचन ॥७४॥
 यद्योचितमुत्तर तमुवाच दानवेश्वरम् ।

महादेव उवाच

युष्माभि सह युद्धे मे ब्रह्मवशसमुद्भवे ॥७५॥

का लज्जा महती राजनकीर्तिर्ना पराजये । युद्धमादौ हररेव मनुना कैटभन च ॥७६॥
 हिरण्यकशिपोश्चैव सह तनात्मना नृप । हिरण्याक्षस्य युद्ध च पुनस्तन गदाभृता ॥७७॥
 त्रिपुरे सह युद्ध च मयाऽपि च पुरा कृतम् । सर्वैश्वर्यां सबमातु प्रकृतश्च वभूव ह ॥७८॥
 सह शुम्भादिभि पूर्वं समर परमाद्भुत । पार्षदप्रवरस्त्व च कुण्डस्य परमात्मन ॥७९॥
 ये ये हताश्च दैतया नहि केऽपि त्वया समा । का लज्जा महती राजममयुद्धे त्वया सह ॥८०॥
 सुराणां शरणस्यैव प्रेषितश्च हररहो । देहि राज्य च देवानामिति म निश्चित वच ॥८१॥

युद्धं वा कुरु मत्सार्धं वाग्यये किं प्रयाजनम् । इत्युक्त्वा शक्रस्तत्र विरराम च नारद ॥

सत्तस्थो शङ्खचूडश्च ह्यमात्यं सह सत्वरम् ॥ ८२ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिवं प्रणम्य शिरसा दानवैर्द्रः प्रतापवान् । समारोहं यानं च सहामात्यं च सत्वरम् ॥ १ ॥

शिवं स्वसैन्यं देवाश्च प्रेरयामास सत्वरम् । दानवैर्द्रं ससैन्यं च युद्धारमे बभूव ह ॥ २ ॥

स्वयं महेंद्रो युयुधे सार्धं च वृषपर्वणा । भास्वरो युयुधे विप्रचित्तिना सह सत्वरम् ॥ ३ ॥

दमेन सह चन्द्रश्च चकार परमं रणम् । कालस्वरेण कालश्च गोकर्णेन हुताशनम् ॥ ४ ॥

कुवेरं कालकेयेन विदधकर्म ममेन च । भयङ्करेण मृत्युश्च सहारेण यमस्तथा ॥ ५ ॥

विक्रवणेन वरुणश्च चलेन समोरण । वृषश्च घृतपृष्ठेन रक्ताक्षेण शनैश्चर ॥ ६ ॥

जयतो रत्नसारेण वसवो वर्चसा गणं । अश्विनौ च दीप्तिमता धूम्रेण नलकूबरम् ॥ ७ ॥

धुरधरेण धर्मश्च उपाक्षेण च भगलः । शोभाकरेण वै भानुः पिठरेण च मन्मथः ॥ ८ ॥

गोधामुखेन चूर्णेन क्षत्त्रेण च ध्वजेन च । काचीमुखेन पिठेन धूम्रेण सह नदिना ॥ ९ ॥

विरिन्तेन च पलाशेनादित्याद्या युयुधुः परे । एकादशं च द्वादशं च भयकरं ॥ १० ॥

महामारी च युयुधे चोपचडादिभिः सह । नन्दीश्वरादयः सर्वे दानवानां गणं सह ॥ ११ ॥

युयुधुश्च महायुद्धे प्रलयेऽपि भयकरः । वटमूले च शम्भुश्च तत्पत्नी काल्या मुतेन च ॥ १२ ॥

सर्वे च युयुधुः सैन्यसमूहाः सततं मुने । रत्नसिंहासने रम्ये कोटिभिर्दानवैः सह ॥ १३ ॥

उवाच शङ्खचूडश्च रत्नभूषणभूषितः । शङ्करस्य च ये योधा दानवैश्च पराजिताः ॥ १४ ॥

वाक्च दुद्रुवः सर्वे भीताश्च क्षतविग्रहाः । चकार कोपस्कदश्च देवेभ्यश्चाभयं ददौ ॥ १५ ॥

इलं च स्वगणानां च वर्धयामास तेजसा । सोऽयमेकश्च युयुधे दानवानां गणं सह ॥ १६ ॥

शशौहिणीनां शतकं समरे च जघान स । असुरान्पातयामास काली कमललोचना ॥ १७ ॥

पशो रक्तं दानवानामतिक्रुद्धा ततः परम् । दशलक्षगजैर्द्राणां शतलक्षं च कोटिं च ॥ १८ ॥

समादार्यैकहस्तेन मुखे विश्लेषं स्त्रीलया । वर्द्धवानां सहस्रं च ननर्त समरे मुने ॥ १९ ॥

स्वदस्य शरजालेन दानवा क्षतविग्रहाः । भोनाश्च दुद्रुवः सर्वे महारणपराक्रमाः ॥ २० ॥

वृषपर्वः विप्रचित्तादम्भश्चापि विक्रवणः । स्वदनं सार्धं युयुधुस्ते सर्वे विक्रमेण च ॥ २१ ॥

महामारी च युयुधे न बभूव पराङ्मुखी । बभूवुस्ते च सद्युध्या स्वन्दस्य शक्तिपीडिता ॥ २२ ॥

न दुद्रुवर्भयात्स्वर्गे पुष्पवृष्टिर्बभूव ह । स्कदस्य समरं दृष्ट्वा महारौद्रं समुत्त्वणम् ॥ २३ ॥

दानवानां शयनर यथा प्राकृतिको लय । राजा विमानमारुह्य चकार वाणवपणम् ॥२४॥
 नृपस्य शरवृष्टिश्च घनस्य वर्षणं यथा । महधोरापकारश्च बह्व्यूतान् वभूव च ॥२५॥
 दवा प्रदुदुबु सर्वेऽप्यन्ये नदीश्वरादयः । एक एव वार्तिकेयस्तस्यो समरमूर्धनि ॥२६॥
 पर्वतानां च सर्पिणां शिलाणां शाखिनां तथा । नृपश्चकार वृष्टिं च दुर्बारा च भयकरोम् ॥२७॥
 नृपस्य शरवृष्ट्या च प्रहिता शिवमन्दन । नीहारेण च सारेण प्रहितो भास्करो यथा ॥२८॥
 घनश्लिष्टेदं स्कन्दस्य दुर्दहं च भयङ्कर । वभज च रथ दिव्यं विच्छेदं रथपीठकान् ॥२९॥
 मयूरजर्जरीभूतं दिव्यास्त्रेण चकार स । शक्तिं चिक्षेप सूर्याभास्तस्य यक्षस्य घातिनीम् ३०॥
 क्षणमूच्छां च सप्राप वभूव चेतनं पुनः । गृहीत्वा तदनुदिव्यं यदुत्तं विष्णुना पुरा ॥३१॥
 रत्नेन्द्रसारनिर्माणयानमारुह्य कार्तिक । गङ्गास्रं च गृहीत्वा स चकार रणमुत्थणम् ३२॥
 सर्पाश्च पर्वताश्चैव वृक्षाश्च प्रस्तरास्तथा । सर्वाश्चिच्छेदं बोधेन दिव्यास्त्रेण शिवात्मज ३३॥
 बह्निं निर्वपयामास पार्जयनं प्रतापवान् । रथं घनं च विच्छेदं शस्त्रचूटस्य लीलया ॥३४॥
 सनाहं सारथिं शैवं विरीटं मुकुटोज्ज्वलम् । चिक्षेप शक्तिं शुक्लाभा दानवैन्द्रस्य यक्षसि ॥३५॥
 मूच्छां सप्राप्य राजा च चेतनश्च वभूव ह । आरुरोह यानमन्यदनुर्जग्राह सत्वर ॥३६॥
 चकार शरजालं च मायया मायिना वर । गुहं चच्छाद ममरे शरजालेन नारद ॥३७॥
 जग्राह शक्तिमव्यग्रा दत्तसूर्यसमप्रभाम् । प्रलयान्निशिस्त्रारूपां विष्णोश्च तेजसावृताम् ॥३८॥
 चिक्षेप तां च बोधेन महावगेन कार्तिके । पपात शक्तिस्तद्गात्रे बह्निरातिरिबोज्ज्वला ॥३९॥
 मूच्छां सप्राप शक्त्या च कार्तिकेयो महाबल । कालीं गृहीत्वा ॥ क्रोडे निनाय शिवसन्निधौ ४०॥
 शिवस्तं चापि ज्ञानेन जीवयामास लीलया । ददौ वलमनतं च समुत्तस्यौ प्रतापवान् ॥४१॥
 कालो जगाम समरं रक्षितुं कार्तिकेयस्य या । वीरास्नामनुत्तमश्च तं च नदीश्वरादयः ॥४२॥
 सर्वे देवाश्च गणर्वा यशराजसकिनरा । नासमाडाश्च बहुश दत्तशो मधुवाहका ॥४३॥
 सा च गत्वाऽयं सशमं सिंहनादं चकार च । देव्याश्च सिंहनादेन प्रापुर्मूच्छां च दानवा ॥४४॥
 अट्टाट्टाहासमशिवं चकार च पुनः पुनः । दृष्ट्वा पपी च माध्वोकं नमस्तं रणमूर्धनि ॥४५॥
 उग्रदंष्ट्रा चोग्रदंष्ट्रा कीटवी च पपी मधु । योगिनीडाकिनीनां च गणां सुरपणादयः ॥४६॥
 दृष्ट्वा कालीं शत्रुबूढं शोघ्रमात्रो समायथी । दानवाश्च नयं प्रापू राजा तेभ्योऽभयं ददौ ॥४७॥
 वागी चिक्षेप बह्निं च प्रलयान्निशिबोधम् । राजा निर्वपयामास पार्जयेन च लीलया ॥४८॥
 चिक्षेप वारुणं तां च दौघं च महदद्भुतम् । गाधर्वेण च विच्छेदं दानवैन्द्रं लीलया ॥४९॥
 माहेश्वरं प्रचिक्षेप कालो बह्निं शिखोपमम् । राजा जघान तं शोघ्रं वीणवेन च लीलया ॥५०॥
 नारायणस्य सा देवी चिक्षेप भयपूर्वकम् । राजा ननाम तद्दृष्ट्वा चाब्रह्म रयादसौ ॥५१॥

ऊर्ध्वं जगाम तच्चान्न प्रलयाग्निशिखोपमम् । पपात शंखचूडश्च भक्त्या त दडवद्भुवि ॥५२॥
 ब्रह्मास्य सा च चिक्षेप यत्नतो मन्त्रपूर्वकम् । ब्रह्मास्त्रेण महाराजो निर्वाप चकार स ॥५३॥
 तदा चिक्षेप दिव्यास्य सा देवी मन्त्रपूर्वकम् । राजा दिव्यास्त्रजालेन तन्निर्वाण चकार च ॥५४॥
 देवी चिक्षेप शक्तिं च यत्नतो योजनायताम् । राजा दिव्यास्त्रजालेन वनखटा च चकार ह ॥५५॥
 जग्राह मन्त्रपूतं च देवी पाशुपतं रुपा । निक्षेपण निरोद्धु च वाग्बभूवाशरोरिणी ॥५६॥
 मृत्यु पाशुपते मास्ति नृपस्य च महात्मन । यावदस्ति च मन्त्रस्य कवचं च हरेरिति ॥५७॥
 यावत्सतीत्वमस्त्येव सत्याश्च नवयोपितः । तावदस्य जरामृत्युर्नास्तीति ब्रह्मणो वच ॥५८॥
 इत्याकर्ण्य भद्रकाली न तच्चिक्षेप शस्त्रकम् । शतलक्षं दानवानां जग्रास लीलया क्षुधा ॥५९॥
 अस्तु जगाम वेगेन शंखचूड भयकरो । दिव्यास्त्रेण सुतीक्ष्णेन वारयामास दानव ॥६०॥
 खड्गं चिक्षेप सा देवी ग्रीष्मसूर्योपमं तथा । दिव्यास्त्रेण दानवैः शतखड्गं चकार स ॥६१॥
 पुनर्पुनस्तु महादेवी वेगेन च जगाम तम । सर्वसिद्धेश्वर श्रीमान्वबुधे दानवेश्वर ॥६२॥
 वेगेन मुष्टिना काली कोपयुक्ता भयकरो । वमजं च रथ तस्य जघान सारथिं सती ॥६३॥
 सा च शूलं च चिक्षेप प्रलयाग्निशिखोपमम् । धामहस्तेन जग्राह शङ्खचूडं स्वलीलया ॥६४॥
 मुष्ट्या जघान तं देवी महाकोपेन वेगतः । बभ्राम च तया दैत्यं क्षणं मूर्च्छामवाप च ॥६५॥
 क्षणेन चेतना प्राप्य समुत्तस्थौ प्रतापवान् । न चकार बाहुयुद्धं देव्या सह ननाम ताम् ॥६६॥
 देव्याश्चास्य स चिक्षेद जग्राह च स्वतेजसा । नास्त्रं चिक्षेप सा भक्तो मातृभक्त्या तु वैष्णव ॥६७॥
 गृहात्वा दानव देवो भ्रामयित्वा पुनः पुनः । ऊर्ध्वं च प्रापयामास महावेगेन कृपितः ॥६८॥
 ऊर्ध्वात्पपात वेगेन शङ्खचूडं प्रनापवान् । निपत्य च समुत्तस्थौ प्रणम्य भद्रकालिकाम् ॥६९॥
 रत्नैर्द्रागानिर्माणं विमानं सुमनोहरम् । आरूढाहं हर्षयुक्तो न विधातो महारणे ॥७०॥
 दानवानां च क्षतजं सा देवी च पपी क्षुधा । पीत्वा भुक्त्वा भद्रकाली जगाम शकरानिकम् ॥७१॥
 उवाच रणवृत्तात् पौर्वापर्यं यथाक्रमम् । श्रुत्वा जहास क्षभुश्च दानवानां विनाशनम् ॥७२॥
 स्य च रत्नैर्द्राणामवशिष्टं रणेऽधुना । भुञ्जन्त्या निगतं वक्त्रात्तदस्य भुक्तमीश्वर ॥७३॥
 समाम दानवैर्द्रं च हस्तु पाशुपतन वै । अवध्यन्वव राजेति वाग्बभूवाशरोरिणा ॥७४॥
 राजैर्द्रश्च महाज्ञानी महाशूलपरक्रमः । न च चिक्षेप मय्यस्य चिक्षेद मम सायकम् ॥७५॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादं द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २२ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शिवस्तत्त्वं समाकर्ण्य तत्त्वज्ञानविशारद । ययौ स्वयं च समरे स्वर्गणं सह नारद ॥१॥

शङ्खचूड शिव दृष्ट्वा विमानादवरुह्य च । ननाम परया भक्त्या शिरसा दडवद्भुवि ॥२॥
 त प्रणम्य च वेगेन विमानमाधरोह स । तूर्णं चकार सप्ताह धनुर्जग्राह दुर्वहम् ॥३॥
 शिवदानवयोर्युद्धं पूर्णमब्दशत पुरा । न वभूवतुरन्योय ब्रह्माञ्जयपराजयौ ॥४॥
 न्यस्तशस्त्रश्च भगवानन्यस्तशस्त्रश्च दानव । रथस्य शखचूडश्च वृषस्यो वृषमभवज ॥५॥
 दानवानां च शतकुमुदृतं च वभूव ह । रण ये ये मृता शमुर्जीवयामास ताविभु ॥६॥
 एतस्मिन्नतरे वृद्धघ्राह्येण परमातुर । आगत्य च रणस्थानमुवाच दानवेश्वरम् ॥७॥

वृद्धघ्राह्येण उवाच

देहि भिक्षा च राजेंद्र मत्सु विप्राय साप्रतम् । त्व सर्वसम्पदा दाता यन्मे भनसि वाञ्छितम् ॥८॥
 निरीहाय च वृद्धाय तृपिताय च साप्रतम् । पश्चात्त्वाकथयिष्यामि पुर सत्यं च कुर्विति ९॥
 ओमित्युवाच राजेंद्र प्रमत्तवदनक्षणे । ऋचचार्या जनश्चाहमित्युवाचातिमायया ॥१०॥
 तच्छ्रुत्वा ऋचच दिव्यं जग्राह हरिरव च । शङ्खचूडस्य रूपेण जगाम तुलसीं प्रति ॥११॥
 गत्वा तस्या मायया च वीर्याधानं च वार च । अथ शम्भुरे शूलं जग्राह दानव प्रति ॥१२॥
 श्रीरघमध्याह्नमार्तण्डप्रलयान्निशिस्त्रापमम । दुर्निवार्यं च दुर्धर्ममन्यथ वैरिघातकम् ॥१३॥
 तैजसा चक्रतुल्यं च सर्वशस्त्रास्त्रसारकम् । शिवकेशवयोरन्यदुर्वहं च भयकरम् ॥१४॥
 धनु सहस्रं दैर्घ्येण प्रस्थानं शतहस्तकम् । सजीव ब्रह्मरूपं च नित्यरूपमनिदिशम् ॥१५॥
 सहस्रं सर्वशस्त्राडमलं यत्स्वीयलीलया । चिक्षेप तोलनं धृत्वा शङ्खचूडं च नारद ॥१६॥
 राजा चापं परित्यज्य श्रीकृष्णचरणाम्बुजम् । ध्यानं चकार भक्त्या च कृत्वा योगासनं धिया ॥
 शूलं च भ्रमणं कृत्वा पपात दानवीपरि । चकार भस्मसातं च सरयं चापं लोलया ॥१८॥
 राजा धृत्वा दिव्यरूपं विशारं गोपधपकम् । द्विभुजं मुरलीहस्तं रत्नभूषणभूषितम् ॥१९॥
 रत्नद्रसारानमर्षिणं वेष्टितं गोपकोटिभिः । गोलोकादागतं यानमाधरोहं पुरं ययौ ॥२०॥
 गत्वा ननाम शिरसा स राधाकृष्णयोर्भुजं । भक्त्या च चरणाभोजं रामे धृत्वा दाने वने ॥२१॥
 मुदामानं च तौ दृष्ट्वा प्रसन्नवदनेक्षणौ । क्रोडं चक्रतुरत्यतः प्रेम्णाऽतिपरिसमृतौ ॥२२॥
 अथ शूलं च वेगेन प्रययौ तं च मादरम् । आस्यभिः शङ्खचूडस्य शङ्खजातिवभूव ह ॥२३॥
 नानाप्रकाररूपेण शश्वत्पूनां सुराचनं । प्रशस्तं दसतोयं च दवानां प्रीतिदं परम् ॥२४॥
 तीर्थतायस्वरूपं च पवित्रं शम्भुना त्रिना । शयशब्दो भवेद्यत्र तत्र रुदमो सुसंस्थिरा ॥२५॥
 स स्नातुं सर्वतीर्थेषु यः स्नानं शयवारिणा । शतौ हरेरधिष्ठानं यत्र शयस्ततो हरिः ॥२६॥
 तत्रैव वगते रुदमोर्दूरीभूतममङ्गलम् । स्त्राणां च गगन्धनिभिः दूदाणां च वितोषत २७॥
 भीता रष्टा माति रुदमोस्तत्स्यलादयदेशत । शिवोऽपि दानव हत्वा त्रिवोलाकं जगाम ह ॥२८॥

प्रहृष्टो वृषभास्वद स्वर्गणेश्व समावृत । सुरा स्वविषय प्रापु परमानन्दसयुता ॥२९॥
नेदुर्दुन्दुभय स्वर्गे जगुर्गर्घवकिन्नरा । वभूव पुष्पवृष्टिश्च शिवस्योपरि सततम् ॥

प्रशशसु सुरास्त च भुनोन्द्रप्रवरदय ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे त्रयोविंशोऽध्याय ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणश्च भगवावीर्याधान चकार ह । तुलस्या केन रूपेण तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥ १ ॥

श्रीनारायण उवाच

नारायणश्च भगवान्देवाना साधनेषु च । शशचूडस्य कवच गृहीत्वा विष्णुमायया ॥ २ ॥

पुनर्विधाय तद्रूप जगाम तत्सतीगृहम् । पातिव्रत्यस्य नाशेन शङ्खचूडजिघासया ॥ ३ ॥

दुन्दुभि वादयामास तुलसीद्वारसन्निधौ । जयशब्द च तदद्वारे बोधयामास सुन्दरीम् ॥ ४ ॥

तच्छ्रुत्वा च रय साध्वी परमानन्दसयुता । राजमार्गे गवाक्षेण ददर्श परमादरात् ॥ ५ ॥

ब्राह्मणेभ्यो धन दत्त्वा कारयामास मंगलम् । ददिभ्यो भिक्षुकैश्च वाचिभ्यश्च धन ददौ ॥ ६ ॥

अवहृष्ट रयाद्देवो देव्याश्च भवन ययौ । अमृत्यरत्ननिर्माणं सुन्दरं सुमनोहरम् ॥ ७ ॥

दृष्ट्वा च पुरतः कान्तं सा त कान्तं मुदान्विता । तत्पादक्षालयामास ननाम च हरोद च ॥ ८ ॥

रत्नसिंहासने रम्ये वासयामास कामुकी । तावूल च ददौ तस्मै कर्पूरसुवासितम् ॥ ९ ॥

अथ मे सफलं जन्म जीवनं च वभूव ह । रण गतं च प्राणेश पश्यत्वाश्च पुनर्गृहे ॥ १० ॥

सस्मिता सकटाक्ष च सकामा पुलकाङ्किता । पप्रच्छ रणवृत्तान्तं कान्तं भधुरया गिरा ॥ ११ ॥

तुलस्युवाच

असत्यविश्वसहर्षा सार्धमाजौ तव प्रभो । कथं वभूव विजयस्तन्मे ब्रूहि कृपानिधे ॥ १२ ॥

तुलसीवचनं श्रुत्वा प्रहस्य कमलापति । शशचूडस्य रूपेण तामुवाचामृतं वच ॥ १३ ॥

श्रीभगवानुवाच

आवयो समरं कान्ते पूर्णमन्दं वभूव ह । नाशो वभूव सर्वेषां दानवानां च कामिनि ॥ १४ ॥

प्रीतिं च कारयामास ब्रह्मा च स्वयमावयो । देवानामधिकारश्च प्रदत्तो ब्राह्मणाश्रया ॥ १५ ॥

मयाऽऽगतं स्वभवनं शिवलोकं शिवो गतः । इत्युक्त्वा जगतां नाथं शयनं च चकार ह ॥ १६ ॥

रेम रमापतिस्तत्र रामया सह नारदः । सा साध्वी सुखसमोगादाकर्षणव्यतिक्रमात् ॥ १७ ॥

सर्वं वितर्कयामास नस्त्वमेवे युवाच सा ।

तुलस्युवाच

को वा त्व वद मायश भुक्ताऽह मायया त्वया ॥१८॥

दूरीकृत मत्सतीत्व यदनस्त्वा शपामि हे । तुलसीवचन श्रुत्वा हरि सापभयेन च ॥१९॥
दधार लीलया ब्रह्मसुमूर्ति सुमनोहराम । ददश पुरतो देवी देवदेव सनातनम् ॥२०॥
नवीननीरदश्याम शरत्पङ्कजलोचनम् । कोटिकन्दर्पलीलाभ रत्नभूषणभूषितम् ॥२१॥
ईषद्वास्य प्रसन्नस्य शाभित पीतबाहुसम् । तद्दृष्ट्वा कामिनी काम मूर्च्छां सप्राप लीलया ॥२२॥
पुनश्च चेन्ना प्राप्य पुन सा तमुवाच ह ।

तुलस्युवाच

हे नाथ ते दया नास्ति पापाणसदृशस्य च ॥२३॥

छलन घमभगन मम स्वामी त्वया हत । पापाणहृदयस्त्व हि दयाहीनो यत प्रभा ॥२४॥
नस्मात्पापाणरूपस्त्व भवे देव भवायुता । ये वदन्ति च साधुत्वाते भ्राता हि न सशय ॥२५॥
भक्तो यिनापराधन पार्थे च कथ त्त । भूष खरोद द्योकार्ता विल्लाप मुहुर्मुहु ॥२६॥
ततश्च कथना दृष्ट्वा कथनारससागर । नयन ता बोधयितुमुवाच कमलापति ॥२७॥

श्रीभगवानुवाच

तपस्त्वया कृत भद्रे मदर्थे भारत चिरम् । त्वदर्थे शतचूडश्च चकार सुचिर तप ॥२८॥
कृत्वा त्वा कामिनी सोऽपि विजहार च तत्क्षणात् । अधुना दातुमुचित सर्वैव तपस फलम् ॥२९॥
इद शरीर त्वक्त्वा च दिव्यदेह विधाय च । रामे रम मया सार्धं त्व रमासदृशी भव ॥३०॥
इय तनुर्नदीरूपा गङ्गीति च विश्रुता । पूता सुपुण्यदा नृणा पुण्ये भवतु भारते ॥३१॥
तव केतसमूहश्च पुण्यवृक्षो भविष्यति । तुलसीकेशसभूता तुलसीति च विश्रुता ॥३२॥
निपु लोकेषु पुष्पाणां पत्राणा देवपूजन । प्रधानरूपा तुलसी भविष्यति वरानने ॥३३॥
स्पर्ग मर्त्ये च पाताले गोत्रके मम सनिधौ । भव त्व तुलमी वृक्षवरा पुण्येषु सुन्दरी ॥३४॥
गोलोके विरजातीरे रामे वृंदावन वने । भाडीरे चम्पकवन रम्ये चन्दनकानने ॥३५॥
माधवान्तेतकीकु दमल्लिकामालतीवने । वासस्तेऽनैव भवतु पुण्यस्थानपु पुण्यद ॥३६॥
तुलसीतरमूलपु पुण्यदक्षेपु पुण्यदम । अधिष्ठान च तीर्थानां सर्वेषा च भविष्यति ॥३७॥
तत्र च सर्वदेवाना ममाधिष्ठानमेव च । तुलसीपत्रपतनप्राप्तये च वरानन ॥३८॥
य स्नान सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षित । तुलसीपत्रतोयेन योऽभिषेक समाचरेत् ॥३९॥
सुधाघटसहस्राणा या तुष्टिस्तु भवद्धरे । सा च तुष्टिर्भवन्नून तुलमीपत्रदानत ॥४०॥
गवामयुतदानेन यत्फल तत्फल भवेत् । तुलसीपत्रदानेन तत्फल कार्तिके सती ॥४१॥

तुलीपत्रतोयं च मृत्युकाले च यो लभेत् । मुच्यते सर्वपापेभ्यो विष्णुलोके महीयते ॥४२॥
 नित्यं यस्तुलसीतोयं भुक्ते भक्त्या च मानवः । लक्षाश्वमेधजं पुण्यं संप्राप्नोति स मानवः ॥४३॥
 तुलसी स्वकरे कृत्वा घृत्वा देहे च मानवः । प्राणास्त्यजति तीर्थेषु विष्णुलोकं स गच्छति ४४॥
 तुलसीकाष्ठनिर्माणमाला गुह्यानि यो नरः । पदे पदेऽश्वमेधस्य लभते निश्चितं फलम् ॥४५॥
 तुलसी स्वकरे कृत्वा स्वीकारं यो न रसति । स याति कालसूत्रं च यावन्चन्द्रदिवाकरी ॥४६॥
 करोति मित्यारापयं तुलस्या योऽत्र मानवः । स याति कुम्भीपाव च यावदिन्द्राक्षतुर्वगः ॥४७॥
 तुलसीतोयकणिका मृत्युकाले च यो लभेत् । रत्नयानं समारुह्य वैकुण्ठं प्राप्यते ध्रुवम् ॥४८॥
 पूर्णिमामाममाया च द्वादश्या रविसत्रमे । तैलाम्यग च कृत्वा च माध्याह्ने निशि सव्ययो ॥
 अशौचेऽशुचिजाले ये रात्रिवासोन्विता नराः । तुलसी ये विचिन्वन्ति ते छिदति हरे शिरः ॥५०॥
 निरात्रं तुलसीपत्रं शुद्धं पर्युपितं सति । आद्ये वने च दाने च प्रतिष्ठायामुपार्चने ॥५१॥
 भूगते तोयपतितं महत्तं विष्णवे सति । शुद्धं च तुलसीपत्रं क्षालनादन्यकर्मणि ॥५२॥
 वृक्षाधिष्ठातृदेवी या गोलोके च निरामये । कृष्णेन सार्धं नित्यं च नित्यक्रीडा करिष्यसि ५३॥
 नद्याधिष्ठातृदेवी या गोलोके सा सुपुण्यदा । लवणोदस्य सा पत्नी मदशस्य च भविष्यति ५४॥
 त्वं च स्वयं महासाध्वी धैर्यकुण्डे मम सन्निधौ । रमासमा च रामा च भविष्यसि न सशयः ॥५५॥
 अहं च शैलरूपेण गङ्गातीरसन्निधौ । अधिष्ठानं करिष्यामि भारते तव शापतः ॥५६॥
 काटिसंख्यास्तत्र कीटास्तीक्ष्णदंष्ट्रावरायुधैः । यच्छिलाकुहरे चक्रं करिष्यति मदीयकम् ॥५७॥
 एकद्वारं चतुश्चक्रं नवीननीरदोषमम । नवीननीरदाकारं लक्ष्मीनारायणाभिधम् ॥५८॥
 एकद्वारं चतुश्चक्रं नवीननीरदोषमम् । लक्ष्मीजनार्दनो ज्ञेयो रहितो वनमालया ॥५९॥
 द्वारद्वये चतुश्चक्रं गोप्यदेन विराजितम् । रघुनाथाभिधं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥६०॥
 अतिशुद्धं द्विचक्रं च गोप्यदेन विराजितम् । तद्वामनाभिधं ज्ञेयं रहितं वनमालया ॥६१॥
 अतिशुद्धं द्विचक्रं च नवीनजलदप्रभम् । विज्ञेयं श्रीधररूपं श्रीप्रदं गृहिणा सदा ॥६२॥
 स्थूलं च वर्तुलादारं रहितं वनमालया । द्विचक्रं स्फुटमत्यन्तं ज्ञेयं दामोदराभिधम् ॥६३॥
 मध्यमं सप्तचक्रं च छत्रभूषणभूषितम् । रणरामाभिधं ज्ञेयं शरतूपसमन्वितम् ॥६४॥
 मध्यमं सप्तचक्रं च छत्राभारभूषितम् । राजराजेश्वरं ज्ञेयं राजसपत्न्यदं नृणाम् ॥६५॥
 त्रिसप्तचक्रं स्थूलं च नवीनरत्नसुप्रभम् । जनतास्य च विज्ञेयं चतुर्वर्गफलप्रदम् ॥६६॥
 त्रिद्वारं द्विचक्रं च सम्योक्तं जलदप्रभम् । संगाण्डं मध्यमं च विज्ञेयं गधुसूदनम् ॥६७॥
 त्रिद्वारं चैकचक्रं गुप्तचक्रं गदाधरम् । द्विचक्रं हयवक्त्राभं हयश्रोत्रं प्रकीर्तितम् ॥६८॥
 त्रिद्वारं विस्तृतास्यं च द्विचक्रं विकटं सति । नरसिंहं सुविज्ञेयं सद्यो वैराग्यदं नृणाम् ॥६९॥

वृत्वा गौरोचनात्ता च गायत्र्या स्नापयेत्सुखी । गायत्रीशतकं तस्या जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥
 अथवा पञ्चगव्येन स्नात्वा माला सुसंस्कृताम् । अथ गगोदकेनैव स्नात्वा वाऽतिमुसंस्कृताम् ॥२२॥
 एव क्रमेण राजर्षे दशलक्ष जप कुरु । साक्षादद्रव्यसि सावित्री त्रिजन्मपातकशयात् ॥२३॥
 नित्यं सध्या च हे राजन्करिष्यसि दिने दिन । मध्याह्ने चापि साय ह्ने प्रातरेव शुचि सदा ॥२४॥
 सध्याहोनेऽशुचिनित्यमनर्हं सर्वकर्मसु । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभागभवेत् ॥२५॥
 नोपतिष्ठति यः पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमां । स शूद्रवद्विष्कार्यं सर्वस्मादिद्वजकर्मण ॥२६॥
 यात्रज्जीवनपयतं वि सध्या यः करोति च । स च सूयसमो विप्रस्तैजसा तपसा सदा ॥२७॥
 तत्पादपद्मरजसा सद्य पूता वसुधरा । जीवन्मुक्त स तेजस्वी सध्यापूतो हि यो द्विज ॥२८॥
 सौम्यानि च पवित्राणि तस्य सस्पर्शमाव्रत । तत् पापानि यात्येव व्रततेयादिवीरगा ॥२९॥
 न गृह्णाति सुरा पूजा पितरं पित्रस्तर्पणम् । स्वेच्छया च द्विजातेश्च त्रिसध्यारहितस्य च ॥३०॥
 मूलप्रवृत्त्यभक्तो यस्तन्मन्त्रस्याप्यनर्चकः । तदुत्सवविह्वानश्च विपहीनो ययोरग ॥३१॥
 विष्णुमन्त्रविहीनश्च त्रिसध्यारहितो द्विज । एकादशीविहीनश्च विपहीनो ययोरग ॥३२॥
 हररत्नवद्यभोजी च घावको वृषबाहुवः । शूद्राभ्रभोजी यो विप्रो विपहीनो ययोरग ॥३३॥
 शूद्राणां शवदाही यः स विप्रो वृषलीपति । शूद्राणां भूपकारश्च विपहीनो ययोरग ॥३४॥
 शूद्राणां च प्रतिग्राही शूद्रभाजी च यो द्विज । मसिजीवी असिजीवी विपहीनो ययोरग ॥३५॥
 यः कन्याविक्रयी विप्रो यो हरेर्नामविक्रयी । यो विप्रोऽवीराभ्रभोजो ऋतुस्ताताभ्रभोज ॥३६॥
 भगजीवो बाधुपित्री विपहीनो ययोरग । यो विद्याविक्रयी विप्रो विपहीनो ययोरग ॥३७॥
 सूर्योदये स्वपेष्टो हि मात्स्यभोजी च यो द्विज । तिवापूजादिरहितो विपहीनो ययोरग ॥३८॥
 हस्त्युक्ता च मुनिश्रेष्ठ सर्वपूजाविधिप्रमम् । तमुक्ता च सावित्र्या ध्यानादिप्रममोऽप्यितम् ॥३९॥
 दत्त्वा सर्वं नृपेन्द्राय ययौ च स्वाध्रमे मुने । राजा सपूज्य सावित्री ददर्श वरमाप च ॥४०॥

नारद उवाच

वि वा ध्याय च सावित्र्या वि वा पूज्याविधिप्रमम् । स्तोत्र मन्त्रं च वि दत्त्वा प्रययौ स परांगर ॥४१॥
 नृप येन विधानेन सपूज्य श्रुतिमातरम् । वरं च कथा मन्त्राय सपूज्य तु विधानतः ॥४२॥
 तत्तर्गं श्रीनुमिच्छामि सावित्र्या परमं महत् । रहस्यातिरहस्यं च धुनिविद्यं गमायत ॥४३॥

श्रीनारायण उवाच

ज्येष्ठपक्षमयोदसीं शूद्रभावे च दत्ता । प्रतमेव चतुर्दसीं धृती मन्त्राया समाचरेत् ॥४४॥
 पूर्वं चतुर्दश्यां च द्विस्तारस्तुतम् । दत्त्वा द्विस्तारैवेष्टं पुनर्द्व्यातिरं वरेत् ॥४५॥
 दत्त्वं दशोपवीतं च भोरत्नं विधिपूर्वकम् । तस्मात्प्र मन्त्रपट्टं चत्वारिंशत्परिवृतम् ॥४६॥

गणेशं च दिनेशं च बह्वि विष्णु शिवं शिवाम् । संपूज्य पूजयेदिष्टं घटे आवाहिते द्विजः ॥४७॥
 शृणु ध्यानं च सावित्र्याश्रोक्त माध्यदिने च यत् । स्तोत्रं पूजाविधानं च भजनं च सर्वकामदम् ॥४८॥
 ततः कञ्चनवर्णाभा ज्वलती ब्रह्मतेजसा । श्रोष्यमध्याह्नमार्तण्डसहस्रसमितप्रभाम् ॥४९॥
 द्वास्पप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धाशुकाधाना भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥५०॥
 इदा मुनिदा शान्ता काता च जगता विधेः । सर्वसंपत्स्वरूपा च प्रदात्री सर्वसंपदाम् ॥५१॥
 राधिष्ठातृदेवी च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदबीजस्वरूपा च भजे ता वेदमातरम् ॥५२॥
 या वा ध्यानेन नैवेद्य दत्त्वा पाणिं स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे भक्षया देवीमावाहयेद्ब्रती ॥५३॥
 दत्त्वा षोडशोपचार वेदोक्त मन्त्रपूर्वकम् । संपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवी विप्रानत ॥५४॥
 आसन पाद्यमर्घ्यं च स्नानीय चानुलेपनम् । धूप दीप च नैवेद्य तावूल शीतल जलम् ॥५५॥
 वसनं भूषणं माल्यं गधमाचयनीयकम् । मनोहरं सुतल्पं च देयान्येतानि षोडश ॥५६॥
 दारुमारविकारं च हेमादिनिमित्तं च वा । दवाधारं पुष्पदं च मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५७॥
 सौषोदकं च पाद्यं च पुष्पदं प्रीतिदं महत् । पूजागभूतं शुद्धं च मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५८॥
 पवित्रतपमर्घं च द्वार्पापुष्पदलान्वितम् । पुष्पदं शस्त्रनीयाकं मया तुभ्यं निवेदितम् ॥५९॥
 सुगन्धं गन्धतोयं च स्नेहं सौगन्धकारकम् । मया निवेदितं भस्त्रया स्नानीयं प्रतिगृह्यताम् ॥६०॥
 गन्धद्रव्योद्भवं पुष्पं प्रीतिदं दिव्यगन्धदम् । मया निवेदितं भक्षया गन्धतोयं तवाभिव्यक्ते ॥६१॥
 सर्वमगलरूपं च सर्वं च मगलप्रदम् । पुष्पदं च सुधूपं तं गृहाण परमेश्वरि ॥६२॥
 सुगन्धयुक्तं सुन्दरं मया तुभ्यं निवेदितम् । जगता दर्शनार्थाय प्रदीपं दीप्तिकारकम् ॥६३॥
 अग्न्यारण्यसबीजं मया तुभ्यं निवेदितम् । तुष्टिदं पुष्टिदं चैव प्रीतिदं क्षुद्रिनाशनम् ॥६४॥
 पुष्पदं स्नादुरूपं च नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् । तावूलप्रवरं रम्यं कर्तुरादिमुवाचितम् ॥६५॥
 तुष्टिदं पुष्टिदं चैव मया तुभ्यं निवेदितम् । मुनीतलवारि शीतं पिशामानाशनकारकम् ॥६६॥
 जाता जीवरूपं च जीवनं प्रतिगृह्यताम् । देहशोभनरूपं च सभाशोभाविषयनम् ॥६७॥
 कार्पासजं च कृमिजं वसनं प्रतिगृह्यताम् । कालनादिविनिर्माणं शोकरं श्रेष्ठं सदा ॥६८॥
 सुगन्धं पुष्पदं रत्नभूषणं प्रतिगृह्यताम् । नानावस्त्रसमुद्भूतं नानास्त्रसमिवतम् ॥६९॥
 नानास्त्रसमिवतं फलं च प्रतिगृह्यताम् । सर्वमगलरूपं च सर्वमगलमगलम् ॥७०॥
 नानावस्त्रविनिर्माणं बहुशोभासमन्वितम् । प्रीतिदं पुष्पदं चैव मान्यं च प्रतिगृह्यताम् ॥७१॥
 पुष्पदं च सुगन्धार्घ्यं गन्धं च देवि गृह्यताम् । गिदूरं च वरं रम्यं नालशोभाविषयनम् ॥७२॥
 भूषणानां च प्रवरं सिदूरं प्रतिगृह्यताम् । विगुह्ययधिनयुक्तं पुष्पमूत्रविनिर्मितम् ॥७३॥
 विषं वेदमन्त्रेण मन्त्रमूर्धं च गृह्यताम् । दध्यान्वेतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्रं पठेत्पुनः ॥७४॥

द्विचक्र विस्तृतास्य च वनमालासमवितम् । लक्ष्मीनृसिंह विज्ञेय गृहिणा च सुखप्रदम् ॥७०॥
 द्वारदेशे द्विचक्र च सन्धीव च सम स्फुटम् । वासुदेव तु विज्ञेय सर्वकामफलप्रदम् ॥७१॥
 प्रद्युम्न सूक्ष्मचक्र च नवीननीरदप्रभम् । सुपिरच्छिद्रबहुल गृहिणा च सुखप्रदम् ॥७२॥
 द्वेचक्रे चैकलने च पृष्ठ यत्र तु पुष्कलम् । सकर्पण सुविज्ञेय सुखद गृहिणा सदा ॥७३॥
 अनिच्छद् तु पीताम् वतुल चातिशोभनम् । सुखप्रद गृहस्थाना प्रवदति मनीषिण ॥७४॥
 शालग्रामशिला यत्र तत्र सन्निहितो हरि । तत्रैव लक्ष्मीर्वसति सर्वतीर्थसमन्विता ॥७५॥
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । तानि सर्वाणि नश्यति शालग्रामशिलार्चनात् ॥७६॥
 छत्राकारे भवेद्राज्य वतुले च महाश्रिय । दुःख च शकटाकारे शूलग्रे मरण ध्रुवम् ॥७७॥
 विकृतास्ये च दारिद्र्य पिण्डे हानिरेव च । भग्नचक्रे भवेद्रथाधिविदीर्णं मरण ध्रुवम् ॥७८॥
 यत्र स्नान प्रतिष्ठा च श्राद्ध च देवपूजनम् । शालग्रामस्य सान्निध्यात्प्रशस्त तद्भवेदिति ॥७९॥
 स स्नात सर्वतीर्थेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षित । सर्वयज्ञेषु तीर्थेषु व्रतेषु च तप सु च ॥८०॥
 पाठे चतुर्णां वेदानां तपसा करणे सति । तत्पुण्य लभते नून शालग्रामशिलार्चनात् ॥८१॥
 शालग्रामशिलातीर्थयोऽभिषेक सदाऽऽचरेत् । सर्वदानेषु यत्पुण्य प्रदक्षिण भुवो मया ॥८२॥
 शालग्रामशिलातीर्थे निरय भुक्ते च यो नर । सुरेप्सित प्रसाद च लभते नात्र सशय ॥८३॥
 यस्य स्पर्शं च बाध्छति तीर्थानि निखिलानि च । जीवन्मुक्तो महापूतोऽप्यन्ते याति हरे पदम् ॥८४॥
 तत्रैव हरिणा सार्वभौमस्य प्राकृत लयम् । यास्यत्येव हि दास्ये च नियुक्तो दास्यवर्मणि ॥८५॥
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यासमानि च । त दृष्ट्वा च पलायते वैनतेयादिवोरगा ॥८६॥
 सत्पादरजसा देवी सद्य पूता वसुधरा । पुसा एव तत्पितृणा निस्तरत्तस्य जन्मत ॥८७॥
 शालग्रामशिलातीर्थे मृत्युकाल च यो लभत । सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥८८॥
 निर्वाणमुक्तिं लभत कर्मभोगादप्रमुच्यत । विष्णो पदे प्रलीनश्च भविष्यति न सशय ॥८९॥
 शालग्रामशिला पृथ्वा मिथ्यावाक्यं बद्धुं य । स याति कुम्भीपाके च यावद्वै ब्रह्मणो वय ॥९०॥
 शालग्रामशिला पृथ्वा स्वीकारं यो न पात्रयत । स प्रयात्यमिपत्रं च एवमवतरानधि ॥९१॥
 तुलसीपत्रविच्छेदं शालग्रामे करोति य । तस्य जर्मांतरे वाते स्त्रीविच्छेदो भविष्यति ॥९२॥
 शालग्रामं च तुलसीं च यो हि करोति च । भार्याहीनो भवेत्सोऽपि रोगी च रागात्तममु ॥९३॥
 शालग्रामं च तुलसीं च यो चैत्र एव च । या रति महाशान्तिं स भवेच्छ्रोतरे त्रिय ॥९४॥
 सृष्टेर्देव हि गो मर्यादां वीर्याणाम करोति च । तदिच्छेदं तस्य दुरा भवेदन परस्परम् ॥९५॥
 रत्नं त्रिमांसां गन्धद्वयं चैवमन्वतरादपि । स गो गार्ध्वस्वदेहं वेवल् दुःखदस्तथा ॥९६॥
 इत्युक्त्वा श्रीहार्मस्ता च विरराम च नारद । सा च दह परित्यज्य दिव्यरूपं विषाय च ॥९७॥

यया श्रीश्च तया सा चाप्युवास हरिवक्षसि । स जगाम तया सार्धं वैकुण्ठ कमलापति ॥१७॥
 लक्ष्मी सरस्वती गगा तुलसी चापि नारद । हरे प्रियाश्चतस्रश्च बभूवुरीश्वरस्य च ॥१८॥
 सद्यस्तद्देहाता च बभूव गडको नदी । ईश्वर सोऽपि शैलश्च तत्तीरपुण्यदोनृणाम् ॥१९॥
 कुर्वन्ति तत्र कीटाश्च शिला बहुविधा मुने । जले पतति या याश्च फलदास्ताश्च निश्चितम् ॥२०॥
 स्थलस्या पिंगला ज्ञेयाश्रोपतापाद्रवेरिति । इत्येव कथित सर्वं किं भूय श्रीतुमिच्छसि ॥२०॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारायण नारदसंवादे चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

तुलसी च यदा पूज्या कृता नारायणप्रिया । अस्या पूज्याविधानं च स्तोत्रं च वद साप्रसन्नम् ॥१॥
 केन पूजा कृता केन स्तुता प्रयमतो मुन । तत्र पूज्या सा बभूव केन वा वद मामहो ॥ २ ॥

सूत उवाच

नारदस्य वच श्रुत्वा प्रहस्य मुनिपुङ्गव । कथा कथितुमारभ पुण्या पापहरा पराम ॥ ३ ॥

श्रीनारायण उवाच

हरि सपूज्य तुलसी रेमे च रमया सह । रमासमानसौभाग्या चकार गौरवेण च ॥ ४ ॥
 मेहे च लक्ष्मीर्गंगा च तस्याश्च नवसगमम् । सौभाग्यगौरव कापात्तप्त सेह सरस्वती ॥ ५ ॥
 सा ता जघान फलहे भानिनी हरिसन्निधौ । ब्रौड्या चापमानन सातर्षान चकार ह ॥ ६ ॥
 नवमिद्वेश्वरी देवी ज्ञानिना सिद्धयोगिनी । जगामादर्शन बोपात्सर्वत्र च हरच्छो ॥ ७ ॥
 हरिर्न दृष्ट्वा तुलसी बोधयित्वा सरस्वतीम् । तदनुज्ञा गृहीत्वा च जगाम तुलसीवनम् ॥ ८ ॥
 तत्र दत्त्वा च सुस्नातो हरि स तुलसी सतीम् । पूजयामास ता ध्यात्वा स्तोत्र भक्त्या चकार ह ॥
 लक्ष्मी माया कामवाणी बीजपूव दशाक्षरम् । वृन्दाय नोति नेत्रे च बह्निजायातमेव च ॥१०॥
 अनन कल्पतरुणा मन्त्रराजेन नारद । पूजयत्यो विधानेन सर्वसिद्धि लभेद्भुवम् ॥११॥
 पुत्रदीपन धूपेन सिद्धरचदनन च । नीवयेन च पुष्पेण बोपकारेण नारद ॥१२॥
 हरिस्तापेण तुष्टा सा चाविर्भूता महोदहान । प्रसन्ना चरणाम्बोज जगाम दारण दुभा ॥१३॥
 यर लभ्यं ददौ विष्णु सर्वपूज्या नवरिति । अहत्वा धारयिष्यामि गुरुना मूर्त्ति वगमि ॥१४॥
 गर्भे त्वां धारयिष्यति स्वमूर्त्ति च गुरादय । श्रुत्वा तां गृहीत्वा च प्रययौ स्वात्म्य विभु ॥

नारद उवाच

वि ध्यात स्तवनं वि या वि पूजाविधानम् । तुलस्याश्च महानाग तमे व्याख्यातुमर्हति ॥१६॥

श्रीनारायण उवाच

अतर्हिनासां तस्यां च हरिर्बुदावन तदा । तस्याधरे स्तुतिं गत्वा तुलसीं विरहानुर ॥१७॥

कृत्वा गौरोचनात्ता च गायत्र्या स्नापयेत्सुमी । गायत्रीशतकं तस्या जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥
 अथवा पञ्चगव्येन स्नात्वा माला सुसम्कृताम् । अथ गगोदकेनैव स्नात्वा वाऽतिसुमस्कृतान् ॥२२॥
 एव क्रमेण राजर्षे दशलक्ष जपं कुरु । साक्षादद्रव्यसि सावित्री त्रिजन्मपातकशयान् ॥२३॥
 नित्यं सध्या च हे राजन्वरिष्यमि दिने दिने । मध्याह्ने चापि सायं ह्ने प्रातरैव शुचि सदा ॥२४॥
 सध्याहो नोऽशुचि नित्यमनर्हं सर्वकर्मभुम् । यदह्ना कुरुते कर्म न तस्य फलभाग्भवेत् ॥२५॥
 नोपतिष्ठति यः पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् । न शूद्रवद्वहिष्कार्यं सर्वस्माद्विद्वज्कर्मणः ॥२६॥
 यावज्जीवनपयसि त्रिसध्या यः कराति च । स च सूर्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥
 तत्पादपद्मरजसा सद्य पूता वमुधरा । जीवन्मुक्तं स तेजस्वी सध्यापूता हि यो द्विज ॥२८॥
 तीर्थानि च पवित्राणि तस्य सस्पर्शमाश्रित । सप्त पापानि यात्येव ब्रह्मैतयादिद्वीरगा ॥२९॥
 न गृह्णाति सुरा पूजा पितरं पित्रतर्पणम् । स्वच्छया च द्विजातेश्च त्रिसध्यारहितस्य च ॥३०॥
 मूलप्रवृत्त्यभक्तौ यस्तन्मन्त्रस्याप्यनर्चकं । तदुत्सवविहानश्च विपहीनो ययोरग ॥३१॥
 विष्णुमन्त्रविहीनश्च त्रिसध्यारहितो द्विजः । एकादशीविहीनश्च विपहीनो ययोरग ॥३२॥
 हरेर्नैवेद्यभोजी च धावको वृषबाह्वः । गृध्राक्षभोजी यो विप्रो विपहीनो ययोरग ॥३३॥
 गृध्राणां शवदाही यः स विप्रो वृषलीपतिः । गृध्राणां मूषकारश्च विपहीनो ययोरग ॥३४॥
 गृध्राणां च प्रतिग्राही गृध्रयाजी च यो द्विजः । मसिजीवी असीजीवी विपहीनो ययोरग ॥३५॥
 यः कन्याविप्रयो विप्रो यो हरेर्नैवेद्यभोजी । यो विप्रोऽथोराक्षभोजी कृतुस्नाताक्षभोजक ॥३६॥
 भगजीवो वार्ष्णेयश्च विपहीनो ययोरग । यो विद्याविप्रश्च विप्रो विपहीनो ययोरग ॥३७॥
 सूर्योदये स्वयेष्टो हि मास्यभोजी च यो द्विजः । निषापूर्वादिरहितो विपहीनो ययोरग ॥३८॥
 दग्धुक्वा च मुनिश्रेष्ठ सर्वपूजाविधिप्रमम् । तमुवाच च सावित्र्या प्यानादिप्रमभीजितम् ॥३९॥
 दत्त्वा त्वं नृपेन्द्राय ययौ च स्वाधमे मुने । राजा सर्वग्य सावित्री ददनं वरमाप च ॥४०॥

गणेश च दिनेश च बह्वि विष्णु शिव शिवाम् । सपूज्य पूजयेदिष्ट घटे आवाहिते द्विज ॥४७॥
 शृणु ध्यान च सावित्र्याश्चोक्त माध्यदिने च यत् । स्तोत्रं पूजाविधान च मंत्रं च सर्वकामदम् ॥४८॥
 तप्तकाचनवर्णाभा ज्वलती ब्रह्मतेजसा । श्रोध्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रसमितप्रभाम् ॥४९॥
 रौप्यदास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् । बह्विशुद्धाशुकाधाना भक्तानुग्रहविप्रहाम् ॥५०॥
 सुखदा मुक्तिदा शान्ता काता च जगता विधे । सर्वसंपत्स्वरूपा च प्रदात्री सर्वसंपदाम् ॥५१॥
 वेदाधिष्ठातृदेवी च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदवीजस्वरूपा च भजे ता वेदमातरम् ॥५२॥
 ध्यात्वा ध्यानेन नैवेद्य दत्त्वा पाणिं स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे भक्षया देवीमावाहयेद्ब्रती ॥५३॥
 दत्त्वा षोडशोपचार वेदोक्त मन्त्रपूर्वकम् । सपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवीं विमानत ॥५४॥
 आसन पाद्यमर्घ्यं च स्नानीय चानुलेपनम् । घूप दीप च नैवेद्यं तातूल शीतल जलम् ॥५५॥
 वसन भूषण माल्यं गघमाचयनोपकम् । मनोहर सुतल्प च देयान्येतानि षोडश ॥५६॥
 दक्षिणारविकार च हेमादिनिर्मित च वा । दवाधार पुण्यद च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५७॥
 तीर्थोदक च पाद्य च पुण्यद प्रीतिद महत् । पूजागभूत शुद्ध च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५८॥
 पवित्ररूपमर्घ्यं च दूर्वापुष्पदलान्वितम् । पुण्यद दत्त्वा नोपाक मया तुभ्य निवेदितम् ॥५९॥
 मुग्ध गघतीय च स्नेह सौगंधकारकम् । मया निवेदित मस्तथा स्नानाय प्रणिगृह्यताम् ॥६०॥
 गघद्रव्योद्भूत पुण्य प्रीतिद दिव्यगघदम् । मया निवेदिन भक्त्या गन्धोप तवाभिके ॥६१॥
 सर्वमंगलरूप च सर्वं च मंगलप्रदम् । पुण्यद च मुग्धं त गृहाण परमेश्वरि ॥६२॥
 मुग्धयुक्त मुग्धद मया तुभ्य निवेदितम् । जगता दत्तं नाराय प्रदीप दीप्तिहारकम् ॥६३॥
 अक्षरारघ्वसत्रीज मया तुभ्य निवेदितम् । तुष्टिद पुष्टिद चैव प्रानिदं शुद्धिनाशनम् ॥६४॥
 पुण्यद स्वातु रूप च नैवेद्य प्रतिगृह्यताम् । तातूलप्रवर रम्य कर्पूरादिपुष्पाक्षितम् ॥६५॥
 तुष्टिद पुष्टिद चैव मया तुभ्य निवेदितम् । मुशीतल बारि शीत पितामहानक्षरकम् ॥६६॥
 जगता जीवरूप च जीवन प्रतिगृह्यताम् । देहशोभनरूप च सभासोभाविषयनम् ॥६७॥
 कर्मागुज च कृमिज धमन प्रतिगृह्यताम् । वाचनादिविनिर्माण श्रोत्रर श्रुत सदा ॥६८॥
 मुग्धद पुण्यद रत्नभूषण प्रणिगृह्यताम् । नानावृक्षसमृद्धूतं नानास्त्रसमचितम् ॥६९॥
 फलस्वरूप फलद फल च प्रतिगृह्यताम् । सबमंगलरूप च सर्वमंगलमंगलम् ॥७०॥
 नानागुणविनिर्माण बहुनीमासमन्वितम् । प्रीतिद पुण्यद चैव माल्य च प्रणिगृह्यताम् ॥७१॥
 पुण्यद च मुग्धपादय गघ च देवि गृह्यताम् । सिद्धर च वर रम्य नालनीम विवर्धनम् ॥७२॥
 भूषणाना प प्रवर सिद्धरं प्रतिगृह्यताम् । विगुह्ययिनयुक्त पुण्यमूर्धविनिर्मितम् ॥७३॥
 पवित्र वेदमन्त्रेण यज्ञमूर्धं च गृह्यताम् । द्रव्याभ्येतानि मूलेन दत्त्वा स्तोत्र पठेत्पुत्री ॥७४॥

श्रीभगवानुवाच

वृन्दरूपाश्च वृक्षाश्च यदैकत्र भवन्ति च । विदुर्बुधास्तेन वृन्दां मत्प्रियां यां भजाम्यहम् ॥१८॥
 पुरा वभूव या देवी त्यादौ वृन्दावने वने । तेन वृन्दावनी स्याता सौभाग्या तां भजाम्यहम् ॥१९॥
 असंख्येषु च विश्वेषु पूजिता या निरन्तरम् । तेन विश्वपूजिताख्या पूजिता च भजाम्यहम् ॥२०॥
 असंख्यानि च विश्वानि पवित्राणि त्वया सदा । ता विश्वपावनी देवी विरहेण स्मराम्यहम् ॥२१॥
 देवा न तुष्टाः पुष्पाणा समूहेन यया विना । ता पुष्पसारा दृष्ट्वा च द्रष्टुमिच्छामि शोकतः ॥२२॥
 विश्वे यत्प्राप्तिमानेन भक्तानंदो भवेद्भुवम् । नन्दिनी तेन विख्याता सा प्रीता भवता दिह ॥२३॥
 यस्या देव्यास्तुला नास्ति विश्वेषु निखिलेषु च । तुलसी तेन विरयाता ता यामि शरणं प्रियाम् ॥२४॥
 कृष्णजीवनरूपा सा दाश्वत्प्रियतमा सती । तेन कृष्णजीवनी सा सा मे रक्षतु जीवनम् ॥२५॥
 हृदयेवं स्तवनं कृत्वा तस्यो तत्र रमापतिः । ददर्श तुलसी साक्षात्पादपद्मना सतीम् ॥२६॥
 वदतीमवमानेन मानिनी मानपूजिताम् । प्रिया दृष्ट्वा प्रियः शीघ्रं वासयामास वक्षसि ॥२७॥
 भारत्याज्ञा गृहीत्वा च स्वालयं च ययौ हरिः । भारत्या सह सतीति कारयामास सत्वरम् ॥२८॥
 वरं विष्णुर्ददौ तस्यै सर्वपूज्या भवेरिति । शिरोधार्या च सर्वेषा ब्रह्मा मान्या ममेति च ॥२९॥
 विष्णोर्बरेण सा देवी परितुष्टा वभूव च । सरस्वती तामाकृष्य वासयामास सन्निधौ ॥३०॥
 लक्ष्मीर्गंगा सस्मिता च ता समावृष्य नारद । गृहं प्रवेशयामास विनयेन सती तदा ॥३१॥
 वृन्दा वृन्दावनी विश्वपूजिता विश्वपावनी । पुष्पतारा नन्दिनी च तुलसी कृष्णजीवनी ॥३२॥
 एतन्नामाष्टकं चैव स्तोत्रं नामार्थसंयुतम् । यः पठेत्ता च संपूज्य सोऽश्वमेधफलं लभेत् ॥३३॥
 कार्तिकया पूर्णिमाया च तुलस्या जन्मभंगलम् । तत्र तस्याश्च पूजा च विहिता हरिणा पुरा ॥३४॥
 तस्या यः पूजयेत्ता च भक्त्या च विश्वपावनीम् । सर्वपापाद्विनिर्मुक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥३५॥
 कार्तिके तुलसीपत्रं यो ददाति च वैष्णवे । गवामयुतदानस्य फलं प्राप्नोति निश्चितम् ॥३६॥
 अपुत्रो लभते पुत्र प्रियाहीनो लभेत्प्रियाम् । वन्धुहीनो लभेद्भून्स्तोत्रश्रवणमात्रतः ॥३७॥
 रोगी प्रमुच्यते रोगाद्ददौ मुच्येत बधनात् । भयान्मुच्येत भीतस्तु पापान्मुच्येत पातशी ॥३८॥
 इत्येव ययितं स्तोत्रं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । त्वमेव वेदे जानासि बन्धुशासोक्तमेव च ॥३९॥
 तद्वक्षे पूजयेत्ता च भक्त्या चावाहनं विना । ता ध्यात्वा चोपचारेण ध्यानं पातवनाशनम् ॥४०॥
 तुलनी पुष्पगारां च सती पूता मनोहराम् । वृत्तापेष्मदाहाय ज्वलद्ग्निसिरोपमाम् ॥४१॥
 पुष्पेषु तुलना यस्या नास्ति वेदेषु भाषितम् । पवित्ररूपा सर्वामु तुलसी सा च बोहिता ॥४२॥

शिरोधार्या च सर्वेषामीप्सिता विश्वपावनी ।

जीवन्मुनी मुक्तिदा च भजे तां हरिमणिदाम् ॥४३॥

इति ध्यात्वा च संपूज्य स्तुत्वा च प्रणमेत्सुग्रीः । उक्तं तुलस्युपाख्यानं किं भूय. श्रातुमिच्छसि ॥४४॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चविंशोऽध्यायः ॥२५॥

अथ पञ्चविंशोऽध्यायः

नारद उवाच

तुलस्युपाख्यानमिदं श्रुतं चातिमुधोपमम् । तत सावित्र्युपाख्यानं तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥
प्रा केन ममुद्भूता सा श्रुता च श्रुते. प्रसू. । केन वा पूजिता लोके प्रथमे केश्र वा परे ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

प्रप्राणा वेदजननी प्रथमे पूजिता मुने । द्वितीये च वेदानंस्तपश्चाद्विदुषा गणै ॥३॥
तदा चाश्वपतिर्भूव. पूजयामास भारते । तत्पश्चात्पूजयामासुर्वर्णश्चत्वार एव च ॥४॥

नारद उवाच

को वा सोऽश्वपतिर्ब्रह्मणेन वा तेन पूजिता । सर्वपूज्या च सा देवी प्रथमे केश्र वा परे ॥५॥

श्रीनारायण उवाच

मद्रदेशे महाराजो बभूवाश्वपतिर्मुने । वैरिणा वनहर्ता च मित्राणा दुःखनाशन ॥६॥
आसीत्तस्य महाराजो महिषो धर्मचारिणी । मालतीति समाख्याता यथा लक्ष्मीर्गदाभूत ॥७॥
ना च राज्ञी च वन्द्या च वमिष्ठस्योऽद्वेगत. । चकाराराधनं भक्त्या सावित्र्याश्चैव नारद ॥८॥
प्रत्यादेश न सा प्राप्ता महिषो न ददर्श ताम् । गृह जगाम दुःखार्ता हृदयेन विदूयता ॥९॥
प्राप्ता ता दुःखिता दृष्ट्वा बोधयित्वा नयेन वै । सावित्र्यास्तपमे भक्त्या जगाम पुष्कर तदा ॥१०॥
अपश्यकार तत्रैव संयत दत्तवत्सरम् । न ददर्श च सावित्र्या प्रत्यादेशो यभूव च ॥११॥
मुग्धावावासावाणी च नृपेन्द्रश्चागरोरिणीम् । गायत्र्या दशलक्षं च जपं त्वं कुरु नारद ॥१२॥
एतस्मिन्प्रतरे तत्र आजगाम पराशर । प्रणनाम ततस्त च मुनिर्नृपमुवाच च ॥१३॥

मुनिरुवाच

सहस्रजपश्च गायत्र्या पार्ष दिनभवं हरेत् । दशवारं जपेन्नैव नश्येत्पापं दिवानिशम् ॥१४॥
दशवारं जपश्चैव पार्ष मासाजितं हरेत् । सहस्रधा जपश्चैव कल्मषं वत्सरान्नितम् ॥१५॥
एको जन्मवृत्तं पापं दशलक्षोऽन्यजन्मवृत्तम् । सर्वजन्मवृत्तं पापं शतलक्षादिनश्यति ॥१६॥
यरोति मुक्तिं विप्राणा जपो दशगुणस्ततः । वरं सर्वकृपाकार कृत्वा तद्वध्रमुद्रितम् ॥१७॥
आनममूर्धमवल प्रजयेत्प्रादुमुखो द्विजः । अनामिरामव्यदेशादनो वामप्रमेण च ॥१८॥
तर्जनीमूलपर्यन्तं जपस्सर्वं व्रत. करे । श्वेनपंक्तबन्धुजाना स्मृतिवाना च उत्सृजाम् ॥१९॥
शृत्वा वै मालिना राजअवेत्तीर्ये मुरालये । संस्थाप्य मालामश्वत्थपत्रे पत्रे च संयतः ॥२०॥

कृत्वा गोरोचनाक्ता च गायत्र्या स्नापयेत्सुखी । गायत्रीशतक तस्या जपेच्च विधिपूर्वकम् ॥२१॥
 अथवा पचगव्येन स्नात्वा माला सुसंस्कृताम् । अथ गणोदकेनैव स्नात्वा वाऽति सुसंस्कृताम् ॥२२॥
 एव क्रमेण राजर्षे दशलक्ष जप कुरु । साक्षादद्रव्यसि सावित्री त्रिजन्मपातकक्षयात् ॥२३॥
 नित्यं सध्या च हे राजकरिष्यमि दिने दिन । मध्याह्ने चापि साय ह्ने प्रातरव शुचि सदा ॥२४॥
 सध्याहो नोऽशुचि नित्यमनर्हं सबर्कमसु । यदह्ना कुरुत कर्म न तस्य फलमागमवेत् ॥२५॥
 नोपतिष्ठति यः पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमाम् । स शूद्रवद्विष्कार्यं सर्वस्माद्विद्वज्जर्मणम् ॥२६॥
 यावज्जीवनपयसि त्रि सध्या यः करोति च । स च सूर्यसमो विप्रस्तेजसा तपसा सदा ॥२७॥
 तत्पादपद्मरजसा सद्य पूता वसुधरा । जीवन्मुक्त स तजस्वी सध्यापूतो हि यो द्विज ॥२८॥
 तार्थानि च पवित्राणि तस्य सस्पृशमात्रतः । तत् पापानि यात्येव धनतयादिवीरगा ॥२९॥
 न गृह्णाति सुरा पूजा पितर पिठतर्पणम् । स्वच्छया च द्विजातश्च त्रिसध्यारहितम्य च ॥३०॥
 मूलप्रवृत्त्यभक्तो यस्तन्मन्त्रस्याप्यनर्चकः । तदुत्सवविह्वानश्च विपहीनो यथोरग ॥३१॥
 विष्णुमन्त्रविहीनश्च त्रिसध्यारहितो द्विजः । एकादशीविहीनश्च विपहीनो यथोरग ॥३२॥
 हररत्नैवद्यभोजी च घावको वृषवाहकः । शूद्राभ्रभोजी यो विप्रो विपहीना यथोरग ॥३३॥
 शूद्राणां शवदाही यः र विप्रो वृषलीपतिः । शूद्राणां सूपकारश्च विपहीनो यथोरग ॥३४॥
 शूद्राणां च प्रतिप्राही शूद्रयाजी च यो द्विजः । मसिजीवी असीजीवी विपहीनो यथोरग ॥३५॥
 यः कन्याविक्रयी विप्रो यो हरेर्नामविक्रयी । यो विप्रोऽवीराभ्रभोजी ऋतुस्नातानभोजकः ॥३६॥
 भगजीवो वार्धुपिको विपहीनो यथोरग । यो विद्याविक्रयी विप्रो विपहीनो यथोरग ॥३७॥
 सूर्योदये स्वपेक्षो हि भक्त्यभोजी च यो द्विजः । शिवापूजादिरहितो विपहीनो यथोरग ॥३८॥
 हस्त्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठ सर्वपूजाविधिब्रह्मणः । तमुवाच च सावित्र्या ध्यानादिक्रममोप्सितम् ॥३९॥
 दत्त्वा सर्वं नृपेन्द्राय ययौ च स्वाश्रमे भुने । राजा सपूज्य सावित्री ददर्श परमाप च ॥४०॥

नारद उवाच

किं वा ध्यानं च सावित्र्या किं वा पूजाविधिब्रह्मणः । स्तोत्रं मन्त्रं च किं दत्त्वा प्रययौ स पराशर ॥४१॥
 नृप येन विधानेन सपूज्य श्रुतिमातरम् । यः च यः वा सप्राप सपूज्य तु विधानतः ॥४२॥
 सत्तमं श्रोतुमिच्छामि सावित्र्या परमं महत् । रहस्यातिरहस्यं च श्रुतिसिद्धिं समापत ॥४३॥

श्रीनारायण उवाच

पण्डितृष्णान्नयोदर्यां शुद्धकाले च यदात् । ततश्चैव चतुर्दश्यां व्रती भक्त्या समाचरेत् ॥४४॥
 यतः चतुर्दशाहं च द्विसप्तत्यहं यतम् । दत्त्वा द्विसप्ततीर्थं पुण्यपूपादिनां चरेत् ॥४५॥
 यस्तत्र यमोपवीतश्च भोजनं विधिपूर्वकम् । संस्थाप्य मंगलपटं पञ्चांगभक्षणं चरेत् ॥४६॥

गणेश च दिनेश च वह्नि विष्णु शिव शिवाम् । सपूज्य पूजयेदष्ट घटे आवाहिते द्विज ॥४७॥
 शृणु ध्यान च सावित्र्याश्चोक्त माध्यदिने च यत् । स्तोत्र पूजाविधानं च मन च सर्वकामदम् ॥४८॥
 तप्तकाचनवर्णामा ज्वलती ब्रह्मतेजसा । श्रोष्ममध्याह्नमार्तण्डसहस्रसमितप्रभाम् ॥४९॥
 ईषट्ठास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निशुद्धाशुकाधाना भक्तानुग्रहविग्रहाम् ॥५०॥
 सुखदा मुक्तिदा शान्ता काता च जगता विधे । सर्वसप्तस्वरूपा च प्रदात्री सर्वसपदाम् ॥५१॥
 वेदाधिष्ठातृदेवी च वेदशास्त्रस्वरूपिणीम् । वेदबीजस्वरूपा च भजे ता वेदमातरम् ॥५२॥
 घ्यावा ध्यानेन नैवेद्य दत्त्वा पाणि स्वमूर्धनि । पुनर्ध्यात्वा घटे मन्त्रं देवीमावाहयेदवती ॥५३॥
 दत्त्वा षोडशोपचार वेदोक्त मन्त्रपूर्वकम् । सपूज्य स्तुत्वा प्रणमेद्देवदेवी विज्ञानत ॥५४॥
 आसन पादमर्घ्यं च स्नानीय चानुलेपनम् । धूप दोष च नैवेद्य तावूल शीतल जलम् ॥५५॥
 वसन भूषण माल्य गन्धमाचयनीयकम् । मनोहर सुतल्प च देया येतानि षोडश ॥५६॥
 दारुमारविकार च हेमादिनिर्मित च वा । दवाधार पुण्यद च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५७॥
 तीर्थोदक च पाद्य च पुण्यद प्रीतिद महत् । पूजागभूत क्षुद्र च मया तुभ्य निवेदितम् ॥५८॥
 पवित्ररूपमर्घं च दुर्वापुष्पदलान्वितम् । पुण्यद शङ्खनोयान् मया तुभ्य निवेदितम् ॥५९॥
 सुगन्ध गन्धतोय च स्नह सौगन्धकारकम् । मया निवेदित भस्त्र्यास्नानाय प्रतिगृह्यताम् ॥६०॥
 गन्धद्रव्योद्भूत पुण्य प्रीतिद दिव्यगन्धदम् । मया निवेदिन भक्त्या गन्धतोय तवाम्बिके ॥६१॥
 सर्वमगलरूप च सर्वं च मगलप्रदम् । पुण्यद च सुधूप त गुहाय परमेश्वरि ॥६२॥
 सुगन्धयुक्त सुगन्ध मया तुभ्य निवेदितम् । जगता दर्शनायैव प्रदीप क्षातिकारकम् ॥६३॥
 अक्षरारब्धसबीज मया तुभ्य निवेदितम् । तुष्टिद पुष्टिद चैव प्रानिद क्षुद्रिनाशनम् ॥६४॥
 पुण्यद स्वादुरूप च नैवेद्य प्रतिगृह्यताम् । तावूलप्रवर रम्य कपूरादिमुवाहितम् ॥६५॥
 तुष्टिद पुष्टिद चैव मया तुभ्य निवेदितम् । मुशीतल वारि शीत पितासनाभक्षारकम् ॥६६॥
 जाता जीवरूप च जीवन प्रतिगृह्यताम् । देशशोभ स्वरूप च सभागोभाविषर्धनम् ॥६७॥
 कापांसुज च कृमिज वसन प्रतिगृह्यताम् । काचनादिविनिर्माण शीकर श्रीयुत सदा ॥६८॥
 सुन्दर पुण्यद रत्नभूषण प्रतिगृह्यताम् । नानावृणसमुद्भूत नानास्वस्वमयितम् ॥६९॥
 फलरूप फलद फल च प्रतिगृह्यताम् । सर्वमगलरूप च सर्वमगलमगलम् ॥७०॥
 नानावृणविनिर्माण बहुशोभासमन्वितम् । प्रीतिद पुण्यद चैव माल्य च प्रतिगृह्यताम् ॥७१॥
 पुण्यद च सुगन्धद्रव्य गन्ध च दधि गृह्यताम् । मिदूर च वर रम्य मालशोभ विषर्धनम् ॥७२॥
 भूपगाना च प्रवर सिदूर प्रतिगृह्यताम् । विगुह्यप्रथिनयुक्त पुण्यभूषणविनिर्मितम् ॥७३॥
 पवित्र वेदमन्त्रेण यज्ञमूर्धं च गृह्यताम् । इय्यायेतानि मुलेन दत्त्वा स्तोत्रं पत्रमुपी ॥७४॥

राज्ञा तस्मै ददौ ता च रत्नभूषणभूषिताम् । सोऽपि सार्वं कोतुकेन ता गृहात्वा गृहं ययौ ॥ ९ ॥
 स च सम्बत्सरेऽनीते सत्यवान्सत्यविक्रम । जगाम फलकाष्ठार्थं सहर्षं पिनुराज्ञया ॥ १० ॥
 जगाम साध्वी तत्पश्चात्सावित्री दैवयोगतः । निपत्य वृन्तात्तत्रैव प्राणास्तत्प्राज सत्यवान् ॥ ११ ॥
 यमस्त पृथुषु दृष्ट्वा बद्धाङ्गुष्ठसमं भुने । गृहीत्वा गमनं चक्रे तत्पश्चात्प्रययौ सती ॥ १२ ॥
 पश्चात्ता सुदती दृष्ट्वा यमं सयमनीपनि । उवाच मधुर साध्वी साधूनां प्रवरा महान् ॥ १३ ॥

धर्मराज उवाच

अहा धनं यासि सावित्री गृहीत्वा मानुषो तनुम् । यदि यास्यसि कानेन सार्धं देहं तदाऽयम् ॥ १४ ॥
 गन्तुं मर्त्यो न शक्नोति गृहात्वा पाचमौनिकम् । देहं च मम लोकं च नश्वरं नश्वरं सदा ॥ १५ ॥
 मर्तुं स्नेहं पूर्णकालो वै शम्भूव भारते सति । स्वकर्मफलभागाय सत्यवापाति मदगृहम् ॥ १६ ॥
 कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव प्रलीयते । सुखं दुःखं भयं शांतिं कर्मणैव प्रगीयते ॥ १७ ॥
 तमर्णोऽपि नवज्जीवो ब्रह्मपुत्र स्वकर्मणा । स्वकर्मणा हरेर्दासो ज मादिरहिता भवेत् ॥ १८ ॥
 त्वकर्मणा सर्वसिद्धिभरतयः लभदध्रुवम् । लभेत्स्वकर्मणा विष्णोः सत्त्वाक्यादिवतुष्टयम् ॥ १९ ॥
 गुरोत्वं च मनुत्वं च राजेद्रत्वं लभेन्नरः । स्वकर्मणा शिवत्वं च गणेशं च त्र्यम्बकं च ॥ २० ॥
 कर्मणा च मुनीन्द्रत्वं तपस्विन्यः स्वकर्मणा । स्वकर्मणा शत्रियत्वं वैश्यत्वं च स्वकर्मणा ॥ २१ ॥
 कर्मणैव च शूद्रत्वं लभत नात्र संशयः । स्वकर्मणा जङ्गमत्वं शैलं च च स्वकर्मणा ॥ २२ ॥
 कर्मणा राक्षसत्वं च किन्नरत्वं स्वकर्मणा । कर्मणैवाविपत्यं च वृक्षं च च स्वकर्मणा ॥ २३ ॥
 कर्मणैव पशुत्वं च वनज्जीवा स्वकर्मणा । कर्मणा क्षुद्रजन्तुत्वं कृमिं च च स्वकर्मणा ॥ २४ ॥
 दैत्यत्वं दानवस्वमसुरत्वं स्वकर्मणा । इत्यतः शुक्ला मावित्री विरराम सर्वे यम ॥ २५ ॥

इति श्रीद्वाभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सप्तविंशोऽध्यायः ॥ २७ ॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सावित्रीवचनं श्रुत्वा जगाम विस्मये यमः । ग्रहस्य वक्तुमारमे कर्मपाकं तु जीविनाम् ॥१॥

धर्म उवाच

कन्या द्वादशवर्षीया वत्से त्वं वयसाऽधुना । ज्ञानं ते पूर्वविदुषा ज्ञानिना योगिना परम् ॥२॥

सावित्रीवरदानेन त्वं सावित्री कला सती । प्राप्ता पुरा भूमृता च तपसा तत्समा सुते ॥३॥

यया श्रीः श्रीपतेः क्रोडे भवानी च भवोरसि । ययाऽदितिः कश्यपे च ययाऽहुत्या च गौतमे ॥४॥

यया शची महेन्द्रे च यया चन्द्रे च रोहिणी । यया रतिः कामदेवे यया स्वाहा हुताशने ॥५॥

यया स्वधा च पितृषु यया संख्या दिवाकरे । वरुणानी च वरुणे यज्ञे च दक्षिणा यया ॥६॥

यया वराहे पृथिवी देवसेना च कार्तिके । सौभाग्यासु प्रिया त्वं च तथा सत्यवतः प्रिये ॥७॥

अयं तुम्यं वरो दत्तोऽप्यपरं च यथेप्सितम् । वृणु देवि महाभागे ददामि सकलेप्सितम् ॥८॥

सावित्र्युवाच

सत्यवत औत्साना पुत्राणा शतकं मम । भविष्यति महाभाग वरमेतन्मदीप्सितम् ॥९॥

मत्पितुः पुत्रशतकं श्वशुरस्य च चक्षुषी । राज्यलाभो भवस्त्वेव वरमेतन्मदीप्सितम् ॥१०॥

अन्ते सत्यवता सार्धं यास्यामि हरिमदिरम् । समतीने लक्षवर्षे देहोद मे जगद्रभो ॥११॥

जीवकर्मविपाकं च श्रोतुं कौतूहलं मम । विश्वनिस्तारबीजं च तन्मे व्याख्यातुमर्हमि ॥१२॥

विपुले विपुलं वासं कुर्वन्ति मानवा सति । यस्मै यस्मै च देवाय यो ददाति गृहं नरः ॥५२॥
 स याति तस्य लोकं च रेणुमानाब्दमेव च । सोऽथ चतुर्गुणं पुण्यं देशे शतगुणं फलम् ॥५३॥
 प्रकृष्टे द्विगुणं तस्मादित्याह कमलोद्भवः । यो ददाति तडागं च सर्वपापापनुत्तये ॥५४॥
 स याति जनलोकं च रेणुमानाब्दमेव च । वाप्या फलं दशगुणं प्राप्नोति मानवः सदा ॥५५॥
 स तु वापीप्रदानेन तडागस्य फलं लभेत् । धनुश्चतुःसहस्रेण दैर्घ्यमानेन निश्चितम् ॥५६॥
 न्यूना वा तावती प्रस्ये सा वापी परिकीर्तिता । दशवापीसमा कन्या यदि पाने प्रदीयते ॥५७॥
 फलं ददाति द्विगुणं यदि साऽलंकृता भवेत् । यत्फलं च तडागे च तदुद्धारे च तत्फलम् ॥५८॥
 वाप्याश्च पङ्कोद्धरणे वापीतुल्यफलं लभेत् । अश्वत्थवृक्षमारोप्य प्रतिष्ठाप्य करोति च ॥५९॥
 स प्रयाति सप्तलोकं वर्षाणामयुतं सति । पुण्योद्यानं यो ददानि सावित्रि सर्वभूतये ॥६०॥
 स वसेद्भुवलोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् । यो ददाति विमानं च विष्णवे भारते सति ॥६१॥
 विष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वन्तरं परम् । चित्रयुक्ते च विपुले फलं तस्य चतुर्गुणम् ॥६२॥
 तस्माद्यं शिविकादाने फलमेव लभेद्भुवम् । यो ददाति भक्तिगुक्तो हरये दोलमन्दिरम् ॥६३॥
 विष्णुलोके वसेत्सोऽपि यावन्मन्वन्तरं शतम् । राजमार्गं मोक्षयुक्तं यः करोति पतिव्रते ॥६४॥
 वर्षाणामयुतं सोऽपि शक्रलोके महोयते । ब्राह्मणेभ्योऽथ देवेभ्यो दाने समफलं लभेत् ॥६५॥
 यद्वि दत्तं च तद्भुक्ते न दत्तं नोपतिष्ठते । भुक्त्वा स्वर्गादिजं सौख्यं पुण्यवाञ्छन्म भारते ॥
 लभेद्विप्रकुलेष्वेव क्रमेणैवोत्तमादिषु । भारते पुण्यवान्विप्रो भुक्त्वा स्वर्गादिकं फलम् ॥
 पुनः सोऽपि भवेद्विप्रश्चैव च क्षत्रियादयः । क्षत्रियो वाय वैश्यो वा कल्पकोटिशतं च ॥६८॥
 सप्तसा ब्राह्मणत्वं च न प्राप्नोति श्रुनो श्रुतम् । नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥६९॥
 एतत्ते कथितं किञ्चित्किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥७०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्यानं

एकौनविंशोऽध्यायः ॥२९॥

अथ त्रिशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

प्रयाति स्वर्गमन्यं च येनैव कर्मणा यमः । मानवा पुण्यवंतश्च तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥१॥

धर्मराज उवाच

अन्नदानं च विप्राय यः करोति च भारते । अन्नप्रमाणवर्षं च शिवलोके महोयते ॥२॥
 अन्नदानं महादानमन्योऽपि करोति यः । अन्नदानप्रमाणं च शिवलोके महोयते ॥३॥

अन्नदानात्परं दानं न भूतं न भविष्यति । नात्र पात्रपरोक्षा स्यान्न कालनियमः क्वचित् ॥४॥
 देवेभ्यो ब्राह्मणेभ्यो वा ददाति चासनं यदि । महोयते विष्णुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥५॥
 यो ददाति च विप्राय दिव्या धेनुं पयस्विनीम् । तल्लाममानवर्षं च विष्णुलोके महोयते ॥६॥
 चतुर्गुणं पुण्यदिने तीर्थे शतगुणं फलम् । दानं नारायणक्षेत्रे फलं कीटिगुणं भवेत् ॥७॥
 गा यो ददाति विप्राय भारते भक्तिपूर्वकम् । वर्षाणामयुतं चैव चन्द्रलोके महोयते ॥८॥
 यश्चोभयमुखीदानं करोति ब्राह्मणाय च । तल्लोममानवर्षं च विष्णुलोके महोयते ॥९॥
 यो ददाति ब्राह्मणाय श्वेतच्छत्र मनोहरम् । वर्षाणामयुतं सोऽपि मोदते वरुणालये ॥१०॥
 विप्राय पीडितागाय वस्त्रयुग्मं ददाति च । महोयते वायुलोके वर्षाणामयुतं सति ॥११॥
 यो ददाति ब्राह्मणाय शालग्राम सवस्त्रनम् । महोयते स वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकरी ॥१२॥
 यो ददाति ब्राह्मणाय दिव्या शय्या मनोहराम् । महोयते चन्द्रलोके यावच्चन्द्रदिवाकरी ॥१३॥
 यो ददाति प्रदीपं च देवेभ्यो ब्राह्मणाय च । यावन्मन्वन्तरं सोऽपि बह्मिलोके महोयते ॥१४॥
 करोति गजदानं च यदि विगम्य भारते । यावद्विद्वो नरस्तावद्विद्वस्यार्थासने वसेत् ॥१५॥
 भारते योऽश्वादानं च करोति ब्राह्मणाय च । मोदने वाक्णे लोके यावन्मन्वन्तरं सति ॥१६॥
 प्रवृष्टा सिबिका यो हि ददाति ब्राह्मणाय च । मोदने वारणे लोके यावद्विद्वश्चतुर्दश ॥१७॥
 प्रवृष्टा बाटिका यो हि ददानि ब्राह्मणाय च । महोयते वायुलोके यावन्मन्वन्तरं सति ॥१८॥
 यो ददाति च विप्राय व्यजनं श्वेतचामरम् । महोयते वायुलोके वर्षाणामयुतं ध्रुवम् ॥१९॥
 धार्यं रत्नं यो ददाति चिरंजीवी भवेत्सुधी । दाता यहीता तो द्वी च ध्रुवं वैकुण्ठगामिनी २०॥
 सततं श्रीहरेर्नाम भारते यो जपेन्नरः । स एव चिरंजीवी च ततो मृत्युः पलायने ॥२१॥
 यो नरो भारते वर्षे दोलनं कारयेत्सुधी । पूणिमारजनीतोपे जीवन्मुक्ता भवेन्नरः ॥२२॥
 इह लोके गुणं भुक्त्वा यास्यते विष्णुमन्दिरम् । निश्चिनं निवसेत्तत्र सतमन्वन्तरावधि ॥२३॥
 फलमुत्तमस्य गुण्या ततोऽपि द्विगुणं भवेत् । वृणांतंजीवी त भवेन्निरयाह कमलोद्भवः ॥२४॥
 निलदानं ब्राह्मणाय यः करोति च भारते । तिलप्रमाणवर्षं च मोदने शिवमन्दिरे ॥२५॥
 सतः सुपोनि गंधाघ्रं चिरंजीवी भवेत्सुगी । ताम्रपत्रस्य दानेन द्विगुणं च फलं लभेत् ॥२६॥
 शालग्रामं च भोग्यं च यद्यस्माद्गुन्दरी श्याम् । यो ददाति ब्राह्मणाय भारते च पतिव्रताम् ॥२७॥
 महीयते चन्द्रलोके यावद्विद्वश्चतुर्दश । तत्र स्वर्गदयसा साधं मोदने च दिवानिनाम् ॥२८॥
 तथा गंधर्वलोके च वर्षाणामयुतं ध्रुवम् । दिशानिर्गं कीर्तनेन चोर्वदया सह मोदने ॥२९॥
 ततो जम्बवृक्षं च प्राप्नोति गुन्दरी श्याम् । सती भीमाययुतां च भीमानी प्रियवादिनीम् ॥
 प्रददाति फलं चार ब्राह्मणाय च यो नरः । फलप्रमाणवर्षं च ताम्रलोके महोयते ॥३०॥

पुनः सुयोनिं संप्राप्य लभते सुतमुत्तमम् । सफलाना च वृक्षाणा सहस्रं च प्रशंसितम् ॥३२॥
 केवलं फल्दानं वा ब्राह्मणाय ददाति च । सुचिरं स्वर्गवासं च कृत्वा याति स भारते ॥३३॥
 नानाद्रव्यसमायुक्तं नानासस्यसमन्वितम् । ददाति यश्च विप्राय भारते विपुलं गृहम् ॥३४॥
 सुरलोके धनेरसोऽपि यावन्मन्वन्तरं शतम् । ततः सुयोनिं संप्राप्य स महाधनवान्भवेत् ॥३५॥
 यो नर सस्यसंयुक्ता भूमि च रुचिरां सति । ददाति भक्त्या विप्राय पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥३६॥
 महीयते च वैकुण्ठे मन्वन्तरशतं ध्रुवम् । पुनः सुयोनिं संप्राप्य महाश्च भूमिपो भवेत् ॥३७॥
 तं न श्यजति भूमिश्च जन्मना शत्रुक परम् । श्रीमाश्च घनवाश्चैव पुत्रवाश्च प्रजेश्वरः ॥३८॥
 यो व्रजं च प्रहृष्टं च ग्रामं दद्यान्निजाय च । लक्षमन्वन्तरं चैव वैकुण्ठे स महीयते ॥३९॥
 पुन सुयोनिं संप्राप्य ग्रामलक्षसमन्वितम् । न जहाति च तं पृथ्वी जन्मना लक्षमेव च ॥४०॥
 सुप्रजं च प्रहृष्टं च पद्मसस्यसमन्वितम् । नानापुष्करिणीवृक्षफलवल्लीसमन्वितम् ॥४१॥
 नगरं यश्च विप्राय ददाति भारते भुवि । महीयते स वैलासे दशलक्षेन्द्रकालकम् ॥४२॥
 पुन सुयोनिं संप्राप्य राजेन्द्र भारते भवेत् । नगराणां च नियुतं स लभेन्नात्र सशयः ॥४३॥
 धरा तं न जहात्येव जन्मनामयुतं ध्रुवम् । परमेश्वर्यसयुक्तो भवेदेव महोत्तले ॥४४॥
 नगराणां च शतकं देशं यो हि द्विजातये । सुप्रकृष्टं मध्यकृष्टं प्रजायुक्तं ददाति च ॥४५॥
 वापीतडागसयुक्तं नानावृक्षसमन्वितम् । महीयते स वैकुण्ठे कोटिमन्वन्तरावधि ॥४६॥
 पुन सुयोनिं संप्राप्य जंबुद्वीपपतिर्भवेत् । परमेश्वर्यसयुक्तो यथा शक्रस्तथा भुवि ॥४७॥
 मही तं न जहात्येव जन्मना कोटिमेव च । वत्पातशीवी च भवेद्वाजराजेश्वरो महान् ॥४८॥
 स्वाधिकारं समग्रं च यो ददाति द्विजातये । चतुर्गुणं फलं चाते भवेत्तस्य न सशयः ॥४९॥
 जंबुद्वीपं यो ददाति ब्राह्मणाय तपस्विने । फलं शतगुणं चाते भवेत्तस्य च सशयः ॥५०॥
 जंबुद्वीपमहीदातु सर्वतीर्थानि मेवितु । सर्वेषां तपसा कर्तुं सर्वेषां वासकारिणः ॥५१॥
 सर्वदानप्रदानुश्च सर्वसिद्धेश्वरस्य च । अस्त्येव पुनरावृत्तिर्न भक्तस्य महेशितु ॥५२॥
 अस्त्येव ब्रह्मणा पातं पश्यन्ति भुवनेशितु । निवमति मणिद्वीपे श्रीदेव्या परमे पदे ॥५३॥
 देवीमन्त्रोपासकाश्च विहाय मानवी तनुम् । विभूतिं दिव्यरूपां च जन्ममृत्युजराहराम् ॥५४॥
 लब्ध्वा देव्याश्च सारूप्यं देवीसेवा च कुर्वते । पश्यन्ति ते मणिद्वीपे सखड लोकसक्षयम् ॥५५॥
 नश्यति देवा सिद्धाश्च विहाय मानवी तनुम् । विभूतिं दिव्यरूपां च जन्ममृत्युजराहराम् ॥५६॥
 कार्तिके तुलसीदानं करोति हरये च यः । युगत्रयप्रमाणं च मोदते हरिमन्दिरे ॥५७॥
 पुन सुयोनिं संप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्भ्रुवम् । जितेन्द्रियाणां प्रवरं स भवेद्भारते भुवि ॥५८॥
 मध्ये य स्नाति गंगायामरुणोदयकालतः । युगपष्टिमहसाणि मोदते हरिमन्दिरे ॥५९॥

अथैकत्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शक्तेरुत्कीर्तनं श्रुत्वा सावित्री^१ यमवक्यत । साश्रुनेत्रा सपुल्का यम पुनरुवाच सा ॥१॥

सावित्र्युवाच

शक्तेरुत्कीर्तनं धर्मं^२ सकलोद्धारकारणम् । श्रोतृणा चैव धक्तृणा जन्ममृत्युजराहरम् ॥२॥

दानवाना च सिद्धाना तपसा च पर पदम् । योगाना चैव वेदाना कीर्तनं सेवनं विभो ॥३॥

मुक्तिरवममररव च सर्वसिद्धित्वमेव च । श्रीशक्तिमेवकस्यैव कला नार्हति पोडशीम् ॥४॥

भजामि केन विधिना वद वेदविदा वर । शुभकमविपाक च श्रुतं नृणा मनोहरम् ॥५॥

कर्माशुभविपाक च तन्मे व्याख्यातुमहसि । इत्युक्त्वा च सती ब्रह्म भक्तिनम्रात्मकधरा ॥६॥

तुष्टाव धर्मराज च वेदोक्तेन स्तवेन च ।

सावित्र्युवाच

तपसा धममाराध्य पुष्कर भास्कर पुरा ॥७॥

धर्मं सूर्यं सुत प्राप धर्मराज नमाम्यहम् । समता सर्वभूतेषु यस्य सर्वस्य साम्निज ॥८॥

अतो यनामक्षमनमिति त प्रणमाम्यहम् । यनातश्च कृतो विश्वे सर्वेषा जीविना परम् ॥९॥

कामानुत्प कालेन त कृतात नमाम्यहम् । त्रिभूति दड दहाय पापिना शुद्धिहेतव ॥१०॥

नमामि त दडधर य क्षास्ता सर्वजीविनाम् । विश्व च कलयत्यव य सर्वेषु च सततम् ॥११॥

अतोष दुनिधायं च त काल प्रणमाम्यहम् । तपस्वी ब्रह्मनिष्ठो य सयमी सजितेन्द्रिय ॥१२॥

जीवाना कर्मफलदस्त यम प्रणमाम्यहम् । स्वात्मारामश्च सबज्ञो मित्र पुण्यकृता भवत ॥१३॥

पापिना केशवो यस्त पुण्य मित्र नमाम्यहम् । यज्ज म ब्रह्मणाऽशेन ज्वलत ब्रह्मतैजसा ॥१४॥

यो ध्यायति पर ब्रह्म तमीश प्रणमाम्यहम् । इत्युक्त्वा सा च सावित्री प्रणनाम यम मुने ॥१५॥

यमस्ता शक्तिभजन कर्मपाकमुवाच ह । इद यमाष्टक नित्यं प्रातस्तथाय य पठत ॥१६॥

यमास्तस्य भय नास्ति सर्वपापात्प्रमुच्यत । महापापी यदि पठन्नित्यं भविष्यसमचित् ॥

यम करोति सगुद वायव्यून निश्चितम् ॥१७॥

इति श्रीद्वीभागवत महापुराणे नवमस्कन्धे एकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

अथ द्वात्रिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

गयाबीज महामन्त्रं प्रदत्त्वा विधिपूर्वकम् । कर्माशुभविपाक च तामुवाच रवे सुत ॥१॥

पुन सुयोनि सप्राप्य विष्णुमंत्रं लभेद्भुवम् । त्यक्त्वा च मानुषं देहं पुनर्याति हरेः पदम् ॥६०॥
 नास्ति तत्पुनरानृत्तिर्वैकुण्ठञ्च महीतले । करोति हरिदास्यं च तथा सारूप्यमेव च ॥६१॥
 नित्यस्नायी च गगनाय म पूतः सूर्यवद्भुवि । पदे पदेऽश्वमेघस्य लभते निश्चितं फलम् ॥६२॥
 तस्यैव पादरजसा सद्य पूता वसुधरा । मोदते स च वैकुण्ठे यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥६३॥
 पुन सुयोनि सप्राप्य हरिभक्तिं लभेद्भुवम् । जीवन्मुक्तोऽति तेजस्वी तपस्विप्रवरो भवेत् ॥६४॥
 स्वधर्मानरतः शुद्धो विद्वाश्च स जितेन्द्रियः । मोनकर्कटयोर्मध्ये गाढं तपति भास्करः ॥६५॥
 भारते यो ददात्येव जलमेव सुवासितम् । स मोदते च कैलासे यावदिन्द्राश्चतुर्दश ॥६६॥
 पुनः सुयोनि संप्राप्य रूपवाश्च सुखो भवेत् । शिवभक्तश्च तेजस्वी वेदवेदागपारगः ॥६७॥
 वैशाखे सप्ततुदान च य करोति द्विजातये । सत्तुरेणुप्रमाणाख्यं मोदते शिवमन्दिरे ॥६८॥
 करोति भारते यो हि कृष्णजन्माष्टमोक्षतम् । शतजन्मकृतं पापं मुच्यते नात्र सशयः ॥६९॥
 वैकुण्ठे मोदते सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश । पुन सुयोनि सप्राप्य कृष्णे भवति लभेद्भुवम् ७०॥
 इहैव भारते वर्षे शिवरात्रिं करोति यः । मोदते शिवलोके स सप्तमन्वन्तरावधि ॥७१॥
 शिवाय शिवरात्रौ च वित्त्वपत्र ददाति यः । पत्रमानयुगं तत्र मोदते शिवमन्दिरे ॥७२॥
 पुन सुयोनि सप्राप्य शिवभक्तिं लभेद्भुवम् । विद्यावान्पुत्रवाञ्छीमान्प्रजावान्भूमिमान्भवेत् ७३॥
 चैत्रमासेऽथवा माघे शकरं योऽर्चयेद्ब्रवीती । करोति नर्तनं भक्त्या क्षेत्रपाणिदिवानिशम् ७४॥
 मास वाऽप्यर्धमास वा दश सप्त दिनानि च । दिनमानयुगं सोऽपि शिवलोके महीयते ॥७५॥
 श्रीरामनवमी यो हि करोति भारते पुमान् । सप्तमन्वन्तरं यावन्मोदते विष्णुमन्दिरे ७६॥
 पुन सुयोनि सप्राप्य रामभक्तिं लभेद्भुवम् । जितेन्द्रियाणां प्रवरो महाश्च धनवान्भवेत् ७७॥
 शारदीया महापूजा प्रवृत्तेर्य करोति च । महिषैश्छागलैर्मेघैः खड्गैर्भकादिभि सति ॥७८॥
 नैवेद्यैश्चपहारैश्च धूपदीपादिभिस्तथा । नृत्यगोतादिभिर्वार्चनानाकोतुक्भगलम् ॥७९॥
 शिवलोके वसेत्सोऽपि सप्तमन्वन्तरावधि । पुन सुयोनि संप्राप्य नरो बुद्धि च निर्मलाम् ८०॥
 अतुलां श्रियमाप्नोति पुत्रपौत्रविवर्धनोम् । महाप्रभावयुवतश्च गजवान्सप्तमन्वितः ॥८१॥
 राजराजेश्वर सोऽपि भवेदेव न सशयः । तत शुक्लाष्टमी प्राप्य महालक्ष्मी च योऽर्चयेत् ॥
 नित्य भक्त्या पक्षमेक पुण्यक्षेत्रे च भारते । दत्त्वा तस्यै प्रवृष्टानि चोपचाराणि षोडश ॥८३॥
 गोलोके च वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राश्चतुर्दश । पुन सुयोनि सप्राप्य राजराजेश्वरो भवेत् ॥८४॥
 कार्तिकीपूर्णिमाया च कृत्वा तु रासमण्डलम् । गोपानां शतकं कृत्वा गोपीनां शतत्रयं तथा ॥८५॥
 शिलामां प्रतिमाया च श्रीकृष्णं राघवा सह । भारते पूजयेद्भक्त्या चोपचाराणि षोडश ॥८६॥
 गोलोके वसते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः । भारतं पुनरागत्य कृष्णे भवति लभेद्भुवम् ॥८७॥

क्रमेण सुदृढा भक्तिं लब्ध्वा मंत्रं हरेरहो । देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति स ॥८८॥
ततः कृष्णस्य सारूप्यं पार्षदप्रवरो भवेत् । पुनस्तत्पतनं नास्ति जरामृत्युहरो भवेत् ॥८९॥
शुक्लो वाऽप्यथवा कृष्णा करोत्येकादशी च यः । वैकुण्ठं मोदते सोऽपि यावद्वै ब्रह्मणो वयः ॥९०॥
भारतं पुनरागत्य कृष्णभक्तिं लभेद ध्रुवम् । क्रमेण भक्तिं सुदृढां करोत्येव हरेरहो ॥९१॥
देहं त्यक्त्वा च गोलोकं पुनरेव प्रयाति स । ततः कृष्णस्य सारूप्यं संप्राप्य पार्षदो भवेत् ९२॥
पुनस्तत्पतनं नास्ति जरामृत्युहरो भवेत् । भारे च शुक्लद्वादश्या यः शक्रं पूजयेत् ॥९३॥
पट्टिर्षसहस्राणि शक्रलोके महीयते । रविवारे च सक्रात्या समम्या शुक्लपक्षके ॥९४॥
सपूज्याकं हविष्यान्नं यः करोति च भारत । महीयते सोऽर्कलोके यावदिन्द्राक्षतुर्दश ॥९५॥
भारतं पुनरागत्य चारोगी श्रीयुतो भवेत् । ज्येष्ठकृष्णचतुर्दश्या सावित्री यो हि पूजयेत् ९६॥
महीयते ब्रह्मलोके सप्तमन्वतराध्वि । पुनर्मही समागत्य श्रीमान्तुलविक्रमः ॥९७॥
चिरजीवी भवेत् सोऽपि ज्ञानवान्संपदायुतः । माघस्य शुक्लपक्षम्या पूजयेत् सरस्वतीम् ॥९८॥
समस्तो भक्तियो दत्त्वा चोपचाराणि षोडशः । महीयते मणिद्वीपे यावद्वज्रह्म दिवानिशम् ॥९९॥
संप्राप्य च पुनर्जन्म स भवेत्कविपण्डितः । गा सुवर्णादिकं यो हि ब्राह्मणाय ददाति च ॥१००॥
नियं जीवनपर्यन्तं भक्तियुक्तश्च भारतः । गवा लोमप्रमाणान्द्विगुणं विष्णुमदिरे ॥१०१॥
मादते हरिणा माघं क्रीडाकौतुकमगलैः । तदन्तः पुनरागत्य राजराजश्वरो भवेत् ॥१०२॥
श्रीमाश्च पत्रवाविद्वाज्ज्ञानवासर्वतः सुखी । भोजयेद्योऽपि मिष्टान्नं ब्राह्मणभ्यश्च भारत ॥१०३॥
विप्रलोमप्रमाणान्द्विगुणं मोदते विष्णुमदिरे । ततः पुनरिहागत्य सुखी च धनवान्भवेत् ॥१०४॥
विद्वान्चिरजीवी च श्रीमान्तुलविक्रमः । यो यत्किं वा ददात्येव हरेर्नामानि भारत ॥१०५॥
युगं नामप्रमाणं च विष्णुलोके महीयते । ततः पुनरिहागत्य स सुखी धनवान्भवेत् ॥१०६॥
यदि नारायणक्षेत्रे फलं कोटिगुणं भवेत् । नाम्ना कीटि हरेर्यो हि क्षेत्रे नारायणे जपेत् ॥१०७॥
सर्वपापविनिर्मुक्तो जीवामुक्तो भवेदध्रुवम् । न लभेत्स पुनर्जन्म वैकुण्ठे स महीयते ॥१०८॥
लभेद्विष्णोश्च सारूप्यं न तस्य पतनं भवेत् । विष्णुभक्तिं लभत्सोऽपि विष्णुसारूप्यमाप्नुयात् ॥
शिवं यः पूजयन्नित्यं कृत्वा लिङ्गं च पार्थिवम् । यावज्जीवनपर्यन्तं स याति शिवमदिरम् ॥११०॥
मृदो रणप्रमाणान्द्विगुणं शिवलोके महीयते । ततः पुनरिहागत्य राजेंद्रा भारत भवेत् ॥१११॥
शिलां च पूजयेन्नित्यं शिलातोयं च मदाति । महीयते च वैकुण्ठं यावद्वै ब्रह्मणः शतम् ॥११२॥
ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म हरिभक्तिं च दुर्लभाम् । महीयते विष्णुलोके न तस्य पतनं भवेत् ॥११३॥
तपसि चैव सर्वानि व्रतानि निखिलानि च । कृत्वा तिष्ठति वैकुण्ठे यावदिन्द्राक्षतुर्दश ॥११४॥
ततो लब्ध्वा पुनर्जन्म राजेंद्रो भारत भवेत् । ततो मुक्तो भवेत्पश्चात्पुनर्जन्म न विद्यते ॥११५॥

धर्मराज उवाच

शुभकर्मविपाकात् नरकं याति मानवः । कर्मशुभविपाकं च कथयामि निशामय ॥२॥
 नानापुराणभेदेन नामभेदेन भामिनि । नानाप्रकारस्वर्गं च याति जीव स्वकर्मभि ॥३॥
 शुभकर्मविपाकात् नरकं याति कर्मभि । कुवर्मणा च नरकं याति नानाविधं नरः ॥४॥
 नरकाणां च कुण्डानि संति नानाविधानि च । नानाशास्त्रप्रमाणेन कर्मभेदेन याति च ॥५॥
 विस्तृतानि च मतानि क्लेशदानि च दुःखिनाम् । भयकराणि घोरानि हे वत्से कुत्सितानि च ॥६॥
 दण्डशीति च कुण्डानि एवमन्यानि सति च । निबोध तेषां नामानि प्रसिद्धानि धृती सति ॥७॥
 बह्मिकुण्डं तप्तकुण्डं क्षारकुण्डं भयानकम् । विट्कुण्डं मूत्रकुण्डं च दलेष्मकुण्डं च द्रु महम् ॥८॥
 गरकुण्डं दूषिकुण्डं वसाकुण्डं तथैव च । शूकरकुण्डमसुक्कुण्डमधुकुण्डं च कुत्सितम् ॥९॥
 कुण्डं गात्रमलानां च कर्णविट्कुण्डमेव च । मण्डाकुण्डं मासकुण्डं नक्रकुण्डं च दुस्तरम् ॥१०॥
 लोमकुण्डं केशकुण्डमस्थिकुण्डं च दुस्तरम् । ताम्रकुण्डं लोहकुण्डं प्रतप्तं क्लेशदं महत् ॥११॥
 चर्मकुण्डं तप्तसुराकुण्डं च परिकीर्तितम् । तीक्ष्णकटक्कुण्डं च विषोदं विषकुण्डकम् ॥१२॥
 प्रतप्तकुण्डं तैलस्य कुण्डं कुण्डं च दुर्बहम् । कर्मिकुण्डं पूषकुण्डं सर्पकुण्डं दुरन्तकम् ॥१३॥
 मशकुण्डं दंशकुण्डं भीमं गरलकुण्डकम् । कुण्डं च वज्रदण्डाणां वृश्चिकानां च सुरते ॥१४॥
 शरकुण्डं शूलकुण्डं खड्गकुण्डं च भीषणम् । गोलकुण्डं नक्रकुण्डं वाक्कुण्डं शुचास्पदम् ॥१५॥
 मन्थानकुण्डं बीजकुण्डं वज्रकुण्डं च द्रु सहम् । तप्तपापाणकुण्डं च तीक्ष्णपापाणकुण्डकम् ॥१६॥
 लालाकुण्डं मसीकुण्डं धूर्णकुण्डं तथैव च । चक्रकुण्डं वक्रकुण्डं कूर्मकुण्डं महोत्खणम् ॥१७॥
 पञ्चालाकुण्डं भस्मकुण्डं दग्धकुण्डं शुचिस्मिते । तप्तसूचीमसिपत्रं धुरध सूचिकामुखम् ॥१८॥
 गोकामुखं नक्रमुखं गजदंशं च गोमुखम् । कुम्भीपाकं कालसूत्रं मत्स्योदकमिति तनुकम् ॥१९॥
 पाशुभोज्य पाशवेष्टं शूलप्रोतं प्रवम्पनम् । उत्ताममुखमंघ्र्यकूपं वेधनं ताडनं तथा ॥२०॥
 जालरंध्रं देहचूर्णं दलनं शोषणं वपम् । शूर्पं ज्वालामुखं चैव घृमाद्यं नागवेष्टनम् ॥२१॥
 कुण्डान्वेतानि सावित्रि पापिना क्लेशदानि च । नियुते किकरगणं रक्षितानि च सततम् ॥२२॥
 दण्डहस्तैः पाशहस्तैर्मदमत्तैर्भयंकरैः । शक्तिहस्तैर्गदाहस्तैरसिहस्तैः सुदारुणैः ॥२३॥
 समायुक्तैर्दंष्ट्राहीनैरनिवार्यैश्च न सर्वतः । तेजस्विभिश्च निःशङ्कराताम्रपिगलोचनैः ॥२४॥
 योगयुक्तैः सिद्धियुक्तैर्नानारूपधरैर्मंडैः । आभ्युपगम्युभिर्दृष्टैः पार्ष्णिभिः सर्वजोविभिः ॥२५॥
 स्ववर्गनिरतैः सर्वैः दान्तैः शौरैश्च गाणपैः । अदृश्यैः पुण्यवृद्धिश्च सिद्धैर्वीतिभिरेव च ॥२६॥
 रुद्रधर्मनिरतैर्वापि वितर्तवाः । स्यतन्त्रयैः । बलवद्भिश्च निःशङ्कैः स्वप्नदृष्टैश्च धैर्यवैः ॥२७॥
 एतत्ते वक्ष्यते साध्वि कुण्डसंख्यानिरूपणम् । येषां निवासो यत्कुण्डे निबोध कथयामि ते ॥२८॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नरमस्कन्धे नारदनायायणमंत्रादेः द्वात्रिंशोऽध्यायः ॥३२॥

अथ त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

हरिसेवारत द्युद्धो योगसिद्धो व्रतो सति । तपस्वी ब्रह्मचारी च न याति नरकं ध्रुवम् ॥ १ ॥
 कटुवाचा धाधयश्च बललेपेन यो नरः । दम्भान्करोति बलवान्बल्लिकुडं प्रयाति सः ॥ २ ॥
 स्वगात्रलोममानाश्च तत्र स्थित्वा हुताग्ने । पशुयोनिमवाप्नोति रौद्रदग्धा विजन्मनि ॥ ३ ॥
 ब्राह्मणं तृपितं तप्तं क्षुधितं गृहमागतम् । न भोजयति यो मूढस्तप्तकुण्डं प्रयाति सः ॥ ४ ॥
 तत्र तल्लोममानं च वपुः स्थित्वा च दुःखदे । तप्तस्यैव बल्लिकल्पे पत्नी च तप्तजन्मसु ॥ ५ ॥
 रविवारे च सत्रात्याममाया आदवासरे । वस्त्राणां क्षारसंयोगं करोति केवलं नरः ॥ ६ ॥
 स याति क्षारकुडं च सूत्रमानाब्दमेव च । स व्रजेद्रजको योनिं सप्तजन्मसु भारते ॥ ७ ॥
 मूलप्रवृत्तिनिदा यं कुर्वते मानवाधमः । वेदनिन्दा शास्त्रनिन्दा पुराणानां तथैव च ॥ ८ ॥
 ब्रह्मविष्णुशिवादीनां तथा निन्दापरो जनः । गौरीवाण्यादिदेवीनां सदा निन्दापरो जनः ॥ ९ ॥
 सर्वे ते निरये याति तस्मिन्कुडे भयानके । नातः परतरं कुण्डं दुःखदं तु भविष्यति ॥ १० ॥
 तत्र स्थित्वाऽनकृत्स्नं सर्पयोनिं व्रजेत्पुनः । देवीनिन्दापराधस्य प्रायश्चित्तं न विद्यते ॥ ११ ॥
 स्वदत्ता परदत्ता वा वृत्तिः च मुरविप्रयो । पष्टिर्वर्षसहस्राणि विटकुण्डं च प्रयाति सः ॥ १२ ॥
 तावत्प्रेष्य च वर्षाणि विड्भोजी तत्र तिष्ठति । पष्टिर्वर्षसहस्राणि विटकुमिश्रं पुनर्भुवि ॥ १३ ॥
 परकीयतडागौ च तडागं यं करोति च । उत्सृजेद्द्वयोपेण मूत्रकुण्डं प्रयाति सः ॥ १४ ॥
 तद्रेणुमानवधं च तद्भोजी सः तत्र तिष्ठति । पुनः पूर्णशताब्दं च स वृषो भारते भवेत् ॥ १५ ॥
 एकाकी मिष्टमश्नाति श्लेष्मकुण्डं प्रयाति च । पूर्णमन्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥ १६ ॥
 ततः पूर्णशताब्दं च स प्रेतो भारते भवेत् । श्लेष्ममूत्रपरं चैव पूयं भुक्ते ततः शुचिः ॥ १७ ॥
 पितरं मातरं चैव गुरुं भार्यां सुतं सुताम् । यो न पुण्यात्यनाथः च गरकुडं प्रयाति ॥ १८ ॥
 पूर्णमन्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो व्रजेद्भूतयोनिं शतवर्षं ततः शुचिः ॥ १९ ॥
 दृष्ट्वाऽतिथिं वक्रचक्षुः करोति यो हि मानवः । पिन्नुदेवास्तस्य जलं न शूलन्ति च पापिनः ॥ २० ॥
 यानि कानि च पापानि ब्रह्महत्यादिकानि च । इहैव लभते चाते दूषिकाकुडमाव्रजेत् ॥ २१ ॥
 पूर्णमन्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततो व्रजेद्भूतयोनिं शतवर्षं ततः शुचिः ॥ २२ ॥
 दत्त्वा द्रव्यं च विप्राय चायस्मै दीयते यदि । स तिष्ठति वराकुडे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥ २३ ॥
 कृकलासो भवेत्तोऽपि भारत सप्तजन्मसु । ततो भवेत्महारीद्री दरिद्रोऽल्पायुरेव च ॥ २४ ॥
 पुमांसं कामिनीं वापि कामिनीं वा पुमानथ । यः क्षुक् पाययत्येव शुककुडं प्रयाति सः ॥ २५ ॥
 पूर्णमन्दशतं चैव तद्भोजी तत्र तिष्ठति । कुमियोनिं शताब्दं च व्रजेद्भूत्वा ततः शुचिः ॥ २६ ॥

संताडय च गुहं विप्रं रक्तपातं च कारयेत् । स च तिष्ठत्यसृक्कुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥२७॥
 ततो लभेद्व्याघ्रजन्म सप्तजन्मसु भारते । ततः शुद्धिमवाप्नोति मानवश्च क्रमेण ह ॥२८॥
 योऽश्रु त्यजन्तं भायंतं भक्तं दृष्ट्वा सगद्गदम् । श्रीकृष्णगुणसंगीते हसत्येव हि यो नरः ॥२९॥
 स वसेदधृक्कुण्डे च तद्भोजी शतवर्षकम् । ततो भवेच्च चाडालस्त्रिजन्मनि ततः शुचिः ॥३०॥
 करोति शठता तद्वन्नित्य सुहृदि यो नरः । कुण्डगात्रमलानां च स प्रयाति शताब्दकम् ॥३१॥
 ततः सा गार्दभी योनिमवाप्नोति त्रिजन्मनि । त्रिजन्मनि च क्षार्गाली ततः शुद्धो भवेद्भुवम् ॥३२॥
 बधिरं यो हसत्येव निदत्येषाभिमानतः । स वसेत्कर्णविट्कुण्डे तद्भोजी शतवत्सरम् ॥३३॥
 ततो भवेत्स बधिरो दरिद्रः सप्तजन्मसु । सप्तजन्मन्यंगहीनस्ततः शुद्धिं लभेद्भुवम् ॥३४॥
 लोभात्स्वभरणार्थम जीवितं हति यो नरः । मण्जाकुण्डे वसेत्सोऽपि तद्भोजी लक्षवत्सरम् ॥३५॥
 ततो भवेच्च शशको भीनश्च सप्तजन्मसु । त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कुटः सप्तजन्मसु ॥३६॥
 एणादयश्च कर्मम्यस्ततः शुद्धिं लभेद्भुवम् । स्वकन्यापालनं कृत्वा विक्रीणाति च यो नरः ॥३७॥
 अर्थलोभान्महामूढो मासकुण्डं प्रयाति सः । कन्यालोमप्रमाणान्द तद्भोजी तत्र तिष्ठति ॥३८॥
 तस्य दण्डप्रहारं च कुर्वन्ति यमकिंकराः । मासभारं मृच्छि कृत्वा रक्तभारं लिहेत्सुधा ॥३९॥
 ततो हि भारते पापी कन्याविट्कुमिगो भवेत् । पट्टिर्षसहस्राणि व्याधश्च सप्तजन्मसु ॥४०॥
 त्रिजन्मनि वराहश्च कुक्कुटः सप्तजन्मसु । मङ्करो हि जलौकाश्च सप्तजन्मसु भारते ॥४१॥
 सप्तजन्मसु काक्श्च ततः शुद्धिं लभेद्भुवम् । व्रतानामुपवासानां श्राद्धादीनां च संगमे ॥४२॥
 करोति यः क्षौरकर्म सोऽशुचिः सर्वकर्मसु । स च तिष्ठति कुण्डं च नखादीनां च सुदरि ॥४३॥
 तद्द्वैदिनमानान्द तद्भोजी दंडताडितः । सकेशं पायिषं लिङं यो वाऽर्चयति भारते ॥४४॥
 स तिष्ठति केशकुण्डे मृदेणुमानवर्षकम् । तदन्ते यावन्तो योनिं प्रयाति हरकोपतः ॥४५॥
 शताब्दाच्छुद्धिमाप्नोति राससः स भवेद्भुवम् । पितृणां यो विष्णुपदे पिङ्गं नैव ददाति च ॥४६॥
 स च तिष्ठत्यस्त्रिक्कुण्डे स्वलोमान्द महोत्वणे । ततः सुयोनिं संप्राप्य कुलजः सप्तजन्मसु ॥४७॥
 भवेन्महादरिद्रश्च ततः शुद्धो हि देहतः । यः सेवते महामूढो गुविणी च स्वकामिनीम् ॥४८॥
 प्रतप्ते ताश्च कुण्डे च शतवर्षं स तिष्ठति । अवीराग्रं च यो भुङ्क्ते ऋतुस्नातान्मेव च ॥४९॥
 लोहकुण्डे शताब्दं च स च तिष्ठति तसके । स व्रजेद्रजवी योनिं काकानां सप्तजन्मसु ॥५०॥
 महाव्रणी दरिद्रश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः । यो हि चर्मात्तहस्तेन देवश्च व्यमुपस्पृशेत् ॥५१॥
 शतवर्षप्रमाणं च चर्मकुण्डे स तिष्ठति । यः दृष्टेणाम्यनुभातो भुङ्क्ते सूत्रान्मेव च ॥५२॥
 स च सप्त सुराकुण्डे शताब्दं तिष्ठति द्विजः । ततो भवेच्छूद्रयाजी ब्राह्मणः सप्तजन्मसु ॥५३॥
 दूदधादान्भोजी च ततः शुद्धो भवेद्भुवम् । वायुष्टः कटुको वापां ताडयेत्स्वामिर्न सदा ॥५४॥

तीक्ष्णवटककुण्डे स तद्भोजो तत्र तिष्ठति । ताडितो यमदूतेन दण्डेन च चतुर्गुणम् ॥५५॥
 तत उच्चैः श्रवा समजन्मस्वेव तत शुचि । विप्रेण जीवनं हन्ति निर्दया यो हि मानव ॥५६॥
 विपकुण्डे च तद्भोजो सहस्राद च तिष्ठति । ततो भवेन्नृणां च व्रगो च सप्तजन्मसु ॥५७॥
 सप्तजन्मसु कुष्ठो च नन शुद्धो भवेद्भुवम् । दण्डेन ताड्येद्वा हि वृष च वृषवाहक ॥५८॥
 भृत्यद्वारा स्वतन्त्रो वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । प्रतप्ते तैलकुण्डेऽग्नौ स तिष्ठति चतुर्गुणम् ॥५९॥
 गवा लोमप्रमाणाद् वृषो भवति तत्परम् । कुन्तेन हति यो जीव बह्नि लोहेन हेलया ॥६०॥
 कुन्तकुडे वनेऽपि वर्षाणामयुतं सति । तत सुयोनिं सप्राप्य चोदरे व्याधिसमुत् ॥६१॥
 जन्मनैवेन क्लेशेन ततः शुद्धो भवेन्नर । यो भुक्ते च वृथा मार्गं मासलोमो द्विजाधम ॥६२॥
 हरैर्नवैद्यभोजी हृमिकुण्डं प्रयाति स । स्वलोममानवर्षं च तद्भोजो तत्र तिष्ठति ॥६३॥
 ततो भवेन्नेष्टजातिस्त्रिजन्मनि ततो द्विज । ब्राह्मणं शूद्रयाजो च शूद्रश्चाद्यात्मभोजक ॥६४॥
 शूद्राणां शवदाही च पूयकुण्डे वनेद्भुवम् । यावत्लोमप्रमाणाद् यमदण्डेन सुव्रते ॥६५॥
 ताडितो यमदूतन तद्भोजो तत्र तिष्ठति । ततो भारतमागत्य स शूद्र सप्तजन्मसु ॥६६॥
 महारोगी दरिद्रश्च बधिरो मूक एव च । कृष्ण पक्ष च के यस्य तस्यैव हति यो नर ॥६७॥
 स्वलोममानवर्षं च सर्पकुण्डं प्रयाति सः । सर्पेण भक्षित सोऽप्य यमदूतेन ताडित ॥६८॥
 यमञ्च सर्पविद्भोजी तत सर्पो भवेद्भुवम् । ततो भवेन्मानवश्च स्वल्पायुर्द्वैतमुत् ॥६९॥
 महाक्लेशेन तन्मृत्युं सर्पेण भक्षिताद्भुवम् । विधिप्रदत्तजीव्याश्च क्षुद्रजन्तूश्च हति य ॥७०॥
 स दशमशयो कुण्डं जन्तुमानादमेव च । द्विनिश भक्षितस्तरिनाहारश्च शवदवान् ॥७१॥
 हस्तपादादिवद्धश्च यमदूतेन ताडित । ततो भवेत्क्षुद्रजन्तुर्जातिश्च यावन्तो भवेत् ॥७२॥
 ततो भवेन्मानवश्च सोऽङ्गहीनस्ततः शुचि । यो मूढो मधुमश्नाति हत्वा च मधुमक्षिका ॥७३॥
 स एव गारले कुण्डे जीवमानादकं वसेत् । भक्षितो गरलैर्द्वयो यम दूतेन ताडित ॥७४॥
 ततो हि भक्षिकाजातिस्ततः शुद्धो भवेन्नर । दडं करोत्यदहये च विप्रे दडं करोति च ॥७५॥
 स कुडं वज्रदृष्टाणां बीटानां याति सत्वरम् । स तल्लोमप्रमाणाद् तत्र तिष्ठत्यह्निशम् ॥७६॥
 शदकद्रुमितस्तैस्तु मम दूतन ताडित । करोति रोदनं मदे हाहाकारं क्षणे क्षणे ॥७७॥
 पुनः सूकरयोनीं च जायत सप्तजन्मसु । त्रिजन्मनि काकयानी ततः शुद्धो भवेन्नर ॥७८॥
 बर्षलोभेन यो मूढः प्रजादडं करोति स । वृश्चिकानां च कुडं च तल्लोमान्द वसेद्भुवम् ॥७९॥
 तेनो वृश्चिकजातिश्च सप्तजन्मसु भारते । ततो नरश्चानहो नो व्याधिः शुद्धो भवेद्भुवम् ॥८०॥
 शङ्खेन शस्त्रपातो यो हन्येया शवको भवेत् । सध्याहीनश्च या विशो हरिभक्तिविहानक ॥८१॥
 तिष्ठति स्वलोमान्द कुण्डेषु च शरादिषु । विद्ध शरादिभिः शय्यततः शुद्धो भवेन्नर ॥८२॥

कारागारे साधकारे प्रणिहंति प्रजाश्च यः । प्रमत्तः स्वस्य दोषेण गोलकुडं प्रयाति सः ॥८३॥
 स पंचतमतीयार्त्तं साधकारं भयंकरम् । तीक्ष्णदंष्ट्रश्च कीटश्च संयुक्तं गोलकुडकम् ॥८४॥
 कीटैर्विद्धो वसेत्तत्र प्रजालोमाब्दमेव च । ततो भवेत्प्रजाभृत्यस्ततः शुद्धो भवेत्क्रमात् ॥८५॥
 सरोवरादुत्थिताश्च नक्रादोन्मृतिं यो नरः । नक्रवटवमानाब्दं नक्रकुडं प्रयाति सः ॥८६॥
 ततो नक्रादिजातीयो भवेन्नक्रादिपुं ध्रुवम् । ततः सद्यो विशुद्धो हि दधेनैव पुनः पुनः ॥८७॥
 वक्ष श्रीणीस्तनास्य च यः पश्यति परस्त्रिया । कामेन कामुको यो हि पुण्यक्षेत्रे च भारते ॥८८॥
 स वसेत्साकतुडे च कार्कः संचूर्णलोचनः । ततः स्वलोममानाब्दं भवेद्गन्धस्त्रिजन्मनि ॥८९॥
 स्वर्णस्तेयी च यो मूढो भारते सुरविप्रयोः । स च मयानकुडे वै स्वलोमाब्दं वसेद्भुवम् ॥९०॥
 ताडितो यमदूतेन मयानंदछन्नलोचनः । तद्विद्धभीजी च तत्रैव ततश्चापस्त्रिजन्मनि ॥९१॥
 सप्तजन्म दारिद्र्यं महाक्रूरश्च पातकी । भारते स्वर्णकारश्च स च स्वर्णवणिक्तः ॥९२॥
 यो भारते ताम्रचोरो लोहचोरश्च सुंदरि । स च स्वलोममानाब्दं धीजकुडं प्रयाति सः ॥९३॥
 तत्रैव धीजविद्धभीजी दीर्घश्च छन्नलोचनः । ताडितो यमदूतेन ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९४॥
 भारते देवचोरश्च रेवद्रव्यापहारकः । स दुस्तरे वज्रकुडे स्वलोमाब्दं वसेद्भुवम् ॥९५॥
 देहदण्डोऽपि तद्वर्जनाहारश्च दण्डवृत् । ताडितो यमदूतश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९६॥
 रौप्यगव्याशुषानां च यश्चौरः सुरविप्रयोः । तप्तपापाणकुडे स स्वलोमाब्दं वसेद्भुवम् ॥९७॥
 त्रिजन्मनि च कृष्णोऽपि श्वेतरूपस्त्रिजन्मनि । जन्मैकं श्वेतचिह्नश्च ततोऽन्ये श्वेतपक्षिणः ॥९८॥
 ततो रक्तविकारी च शूलो तं मानवो भवेत् । सप्तजन्मसु चात्पायुस्ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥९९॥
 रैतं वास्यमयं पात्रं यो हरेर्देवविप्रयोः । तीक्ष्णपापाणकुडे स स्वलोमाब्दं वसेन्नरः ॥१००॥
 पुंश्चल्यत्र च यो भुक्ते पुंश्चलीजीव्यजीवनः । स्वलोममानवर्षं स लालाकुडे वसेद्भुवम् ॥१०१॥
 स भवेद्वज्रजातिश्च भारते सप्तजन्मसु । ततोऽधिपागजातिश्च पादरोमी ततः शुचिः ॥१०२॥
 ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र ह्रस्वितः । ततश्चक्षुःशूलरोमी ततः शुद्धः प्रमेण सः ॥१०३॥
 भ्रूणसेवी मरीजीवी यो विप्रो भारते भुवि । वसेत्स्वलोममानाब्दं मरीकुडे स दुःखमाप्नुय ॥१०४॥
 ताडितो यमदूतेन तद्भोजी तत्र तिष्ठति । ततस्त्रिजन्मनि भवेत्क्षण्यर्णः पशुः सति ॥१०५॥
 त्रिजन्मनि भवेच्छागं क्षण्यर्णस्त्रिजन्मनि । ततः स तालवृक्षश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥१०६॥
 धान्यादि दास्यं तालं यो हरेत्सुरविप्रयोः । आसनं च तथा तरपं पूर्णकुडे प्रयाति सः ॥१०७॥
 दातास्यं तत्र निवसेद्यमदूतेन ताडितः । ततो भवेन्मेघजातिः कृष्वटुश्च त्रिजन्मनि ॥१०८॥
 ततोऽग्नेष्टानरश्च क्षण्यर्णस्त्रिजन्मनि । ततः स तालवृक्षश्च ततः शुद्धः प्रमेण सः ॥१०९॥
 करोति चतुर्विधां हृत्वा द्रव्यं च यो जनः । स वसेत्पद्मकुडे च दातास्यं दंडताडितः ॥११०॥

ततो भवेमानवश्च तैलकारस्त्रिजन्मनि । व्याधियुक्तो भवेद्रोगी वशहीनस्तत शुचि ॥११॥
 गोधनेषु च विप्रेषु करोति चक्रता पुमान् । प्रयाति वक्रकुण्ड स तिष्ठेद्युगशत सति ॥११२॥
 ततो भवेत्स वक्रागो हीनाग सप्तजन्मनि । दरिद्रो वशहीनश्च भार्याहीनस्तत शुचि ॥११३॥
 ततो भवेदगृध्रजन्मा त्रिजन्मनि च सूकर । त्रिजन्मनि विडालश्च मयूरश्च त्रिजन्मनि ॥११४॥
 निषिद्ध कूर्मपास च ग्राह्याणो यो हि भसति । कूर्मकुण्डे वसेत्सोऽपि शताब्द कूमभक्षित ॥११५॥
 ततो भवेत्कूर्मजन्म त्रिजन्मनि च सूकर । त्रिजन्मनि विडालश्च मयूरश्च तत शुचि ॥११६॥
 घृत तैलादिक चैव यो हरेत्सुरविप्रयो । स याति ज्वालाकुड च भस्मकुड च पातको ॥
 तत्र स्थित्वा शताब्द च स भवेत्तैलपाचित । सप्तजन्मनि मत्स्यश्च मूषकश्च तत शुचि ॥११८॥
 सुगन्धितैल घात्रो वा गघद्रव्या यदव वा । भारते पुण्यवर्षे च यो हरेत्सुरविप्रयो ॥११९॥
 स वनेद्गन्धकूडे च भवेद्गन्धो दिवानिशम । स्वलोममानवर्षं च ततो दुग्धिको भवेत् ॥१२०॥
 दुग्धिक सप्तजन्म मृगनाभिस्त्रिजन्मनि । सप्तजन्मसु मयानस्ततो हि मानवो भवेत् ॥१२१॥
 बलेनैव छलेनैव हिसात्पेण वा सति । बलिष्ठश्च हरेद्भूमि भारते परपैतुकीम् ॥१२२॥
 स वसेत्तप्तसूचि च भवेत्तापी दिवानिशम । तप्ततैले यथा जीवो दग्धो भवति सततम् ॥१२३॥
 भस्मसान भक्षयेव भोगे देही न नश्यति । सममवतर पापी सप्तमस्तत्र तिष्ठति ॥१२४॥
 शब्द करोत्यनाहारो यमदूतन ताडित । पष्टिवर्षसहस्राणि विट्कृमिश्च भवेत्तन ॥१२५॥
 ततो भवेद्भूमिहीनी दरिद्रश्च तत शुचि । तन स्वयोनि सप्राप्य दुभकमाचरेत्पुन ॥१२६॥
 इति ध्याद्वीमागवत महापुराणे नवमस्कन्धे त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

अथ चतुस्त्रिंशोऽध्यायः

यम उवाच

छिनत्ति जीव खड्गेन दयाहीन सुदारुण । नरपातो हति नरमर्यलोभेन भारते ॥१॥
 अग्निपत्रे वनेत्सोऽपि यार्वादिद्राश्चतुर्दश । तेषु यो ग्राह्यागन्तुश्च शतमन्वतर वसेत् ॥२॥
 टिन्नाग सप्तसेत्सोऽपि खड्गधारेण सततम् । अनाहार शब्दमुच्चर्ययमदूतेन ताडित ॥३॥
 मयान शनजन्मानि शतजन्मानि सूकर । कुक्कुट सप्त जन्मानि शृगाल सप्तजन्मसु ॥४॥
 यमाग्रश्च सप्त जन्मानि वृक्षैश्चैव त्रिजन्मसु । सप्तजन्मसु मङ्करो यमदूतेन ताडित ॥५॥
 स भवेद्भारते वर्षे महिषश्च तत शुचि । ग्रामाणा नगराणा वा दहन य करोति च ॥६॥
 क्षुरपारे वसेत्सोऽपि छिन्नागान्निगुण सति । तत प्रेतो भवेत्सद्यो बह्निवन्धो भ्रममहीम् ॥७॥
 सप्तजन्मामेध्वभोजी वपोत सप्तजन्मसु । ततो भवेन्महाशूलो मानव सप्तजन्मनि ॥८॥
 सप्तजन्ममलङ्घ्यो तत शुद्धो भवेन्नर । परकर्णे मुख दत्त्वा परनिदां करोति य ॥९॥

परदोषे महाश्लाघी देवब्राह्मणनिदकः । सूचीमुखे वसेत्सोऽपि सूचीबद्धो युगत्रयम् ॥१०॥
 ततो भवेद्विश्विकश्च सर्पश्च सप्तजन्मसु । वज्रकीटः सप्तजन्म भस्मकीटस्ततः परम् ॥११॥
 ततो भवेन्मानवश्च महाव्याधिस्ततः शुचिः । गृहिणा हि गृहं भित्वा वस्तुस्तेयं करोति यः ॥१२॥
 गाश्च छागाश्च मेपाश्च माति गोकामुखे च सः । ताडितो यमदूतेन वसेत्तत्र युगत्रयम् ॥१३॥
 ततो भवेत्सप्तजन्म गोजातिर्व्याधिसंयुतः । त्रिजन्मनि मेपजातिश्छागजातिस्त्रिजन्मनि ॥१४॥
 ततो भवेन्मानवश्च नित्यरोगी दरिद्रकः । भार्याहीनो वंधुहीनः संतापी च ततः शुचिः ॥१५॥
 सामान्यद्रव्यचोरश्च याति नक्षत्रमुखं च सः । ताडितो यमदूतेन वसेत्तत्राब्दकत्रयम् ॥१६॥
 ततो भवेत्सप्तजन्म गोपतिर्व्याधिसंयुतः । ततो भवेन्मानवश्च महारोगी ततः शुचिः ॥१७॥
 हंति गाश्च गजाश्चैव तुरगाश्च नगास्तथा । स याति गजदंशं च महापापी युगत्रयम् ॥१८॥
 ताडितो यमदूतेन नागदंतेन सततम् । स भवेद्रजजातिश्च तुरगश्च त्रिजन्मनि ॥१९॥
 गोजातिर्लक्ष्मणजातिश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः । जलं पिबुंती तृपिता गा वारयति यः पुमान् ॥२०॥
 नरकं गोमुखाकारं कृमिस्तप्तोदकान्वितम् । तत्र तिष्ठति संतप्तो यावन्मन्वतरावधि ॥२१॥
 ततो नरोऽपि गोहीनो महारोगी दरिद्रकः । सप्तजन्मात्यजातिश्च ततः शुद्धो भवेन्नरः ॥२२॥
 गोहत्या ब्रह्महत्या च करोति ह्य तदेक्षिकीम् । यो हि गच्छत्यगम्यां च यः स्त्रोहत्या करोति च ॥
 भिक्षुहत्या महापापी भ्रूणहत्या च भारते । कुभीपाके वसेत्सोऽपि यावदिन्द्राक्षतुर्दश ॥२४॥
 छाडितो यमदूतेन चूर्ण्यमानश्च संततम् । क्षणं पतति वज्रौ च क्षणं पतति वंटके ॥२५॥
 क्षणं पतेत्तप्ततैले सप्तो येन क्षणं क्षणम् । क्षणं च तप्तलोहे च क्षणं च तप्तताम्रये ॥२६॥
 गृध्रो जन्मसहस्राणि दातजन्मानि सूकरः । काकश्च सप्त जन्मानि सर्पश्च सप्तजन्मसु ॥२७॥
 पट्टिवर्णसहस्राणि पिछाया जायते वृभिः । नानाजन्मसु स वृपस्ततः कुष्ठो दरिद्रकः ॥२८॥

सावित्र्युवाच

विप्रहत्या च गोहत्या क्विषा चातिदैक्षिकी । का वा नृणामगम्या च को वा संध्याविहीनकः ॥
 अदीक्षितः पुमान्को वा को वा तीर्थप्रतिग्रही । द्विजः को वा ग्रामयात्री को वा विप्रोऽपि देवलः ॥
 क्षुद्राणां सूपकारश्च प्रमत्तो वृपलोपतिः । एतेषां लक्षणं सर्वं यद वेदविदा वर ॥३१॥

धर्मराज उवाच

धीवृत्ते च तदर्चयामन्येषां प्रवृत्तौ सति । निम्ने च शिर्षालगे च गूर्ये गूर्यमणौ तथा ॥३२॥
 गणेशे याम दुर्गायामेवं सर्वत्र सुंदरि । यः करोति भेदबुद्धिं ब्रह्महत्यां लभेत्तु तः ॥३३॥
 स्वगुरो स्वेष्टदेवे च जन्मदातरि मातरि । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु तः ॥३४॥
 वैष्णवेषु च भक्तेषु ब्रह्मण्येष्टितरेषु च । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु तः ॥३५॥
 विप्रपादोदरे चैव धारण्यामोदने तथा । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्यां लभेत्तु तः ॥३६॥

शिवनैवेद्यके चैव हरिनैवेद्यके तथा । करोति भेदबुद्धिं यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥३७॥
 सर्वेश्वरेश्वरे कृष्णे सर्वकारणकारणे । सर्वाद्यैः सर्वदेवानां सेव्ये सर्वान्तरात्मनि ॥३८॥
 माययाज्ञेकरूपे ध्यायेत् एव हि निर्गुणे । करोतीशेन भेदं यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥३९॥
 शक्तिभक्ते द्वेपर्वुडि शक्तिशास्त्रे तथैव च । द्वेप यं कुप्ते मर्त्यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥४०॥
 पितृदेवार्चनं यो वा त्यजेद्वेदनिरूपितम् । यं करोति निषिद्धं च ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥४१॥
 यो निन्दति हृषीकेशं तन्मन्त्रोपासकं तथा । पवित्राणां पवित्रं च ज्ञानानन्दं सनातनम् ॥४२॥
 प्रधानं वैष्णवानां च देवानां सेव्यमोश्वरम् । ये नार्चयन्ति निन्दन्ति ब्रह्महत्या लभन्ति ते ॥४३॥
 ये निन्दन्ति महादेवो कारणग्रहार्पणीम् । सर्वशक्तिस्वरूपा च प्रकृतिः सर्वमातरम् ॥४४॥
 सर्वदेवस्वरूपा च सर्वेषां मन्दिना सदा । सर्वकारणरूपा च ब्रह्महत्या लभन्ति ते ॥४५॥
 कृष्णजन्माष्टमी रामनवमी च सुपुण्यदाम् । शिवरात्रिं तथा चैकादशीं चारं रवेस्तथा ॥४६॥
 पञ्च पर्वणि पुण्यानि ये न कुर्वन्ति मानवा । लभन्ति ब्रह्महत्यां च चाढालाधिकपापिनः ॥४७॥
 अशुवाच्या भूखननं जलशौचादिव च ये । कुर्वन्ति भारते वर्षे ब्रह्महत्या लभन्ति ते ॥४८॥
 गुरुं च मातरं तातं साध्वी भार्यां सुतं सुताम् । अनिद्या यो न पुण्याति ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥४९॥
 विवाहो यस्य न भवति पश्यति सुतं तु यः । हरिभक्तिविहीनो यो ब्रह्महत्या लभेत्तु स ॥५०॥
 हरेरनैवेद्यभोजी नित्यं विष्णुं न पूजयत् । पुण्यं पार्थिवलिङ्गं च ब्रह्महत्यां प्रकीर्तितं ॥५१॥
 गोप्रहारं प्रकुर्वन्तं दृष्ट्वा यो न निवारयति । याति गोविप्रयोर्मध्ये गोहत्या च लभेत्तु स ॥५२॥
 दंडैर्गस्ताडयेन्मूढो यो विप्रो वृषवाहनः । दिने दिने गोवधं च लभत नात्र सशयः ॥५३॥
 ददाति गोमयं उच्छिष्टं भोजयेद्वृषवाहकम् । भुनक्ति वृषवाहानं स गोहत्या लभेद्भुवम् ॥५४॥
 वृषलीपतिं याजयेद्यो भुक्तेऽग्नौ तस्य यो नरः । गोहत्याशतकं सोऽपि लभते नात्र सशयः ॥५५॥
 पादं ददाति वस्त्रं यो याश्च पादेन ताडयेत् । गेहं विस्तेदयौताग्निं स्नात्वा गोवधमाप्नुयात् ॥५६॥
 यो भुक्ते स्निग्धपादेन द्यौतं स्निग्धाग्निरेव च । सूर्योदये च यो भुक्ते स गोहत्या लभेद्भुवम् ॥५७॥
 अवीराग्रं च यो भुक्ते योनिजीव्यस्य च द्विजः । मस्त्रिण्ध्याविहीनश्च गोहत्यां लभते तु स ॥५८॥
 स्वभर्तारं च दत्ते वा भदबुद्धिं करोति याः । कर्तव्या ताडयेत्वातसा गोहत्या लभेद्भुवम् ॥५९॥
 गोमार्गवर्जनं कृत्वा ददाति सस्यमेव वा । तडाये वा तु दुर्गे वा स गोहत्या लभेद्भुवम् ॥६०॥
 प्रायश्चित्ते गोवधस्य यं करोति व्यतिरिक्तम् । पुत्रलोभादपानानाशं वाहत्या लभेद्भुवम् ॥६१॥
 राजानं देवकं यत्नाद्गन्धर्वमो गौं न रक्षति । दुष्टं ददाति यो मूढो गोहत्या लभेद्भुवम् ॥६२॥
 प्राणिनो लपयेद्यो हि देवार्चामनङ्गं जलम् । नैवेद्यं पुष्पमग्नौ च गोहत्या लभेद्भुवम् ॥६३॥
 राधन्तास्तीति सा कदा म्रियतां कदा प्रतारकः । दत्तेषो मुहुरेषो स गोहत्या लभेद्भुवम् ॥६४॥

देवताप्रतिमा दृष्ट्वा गुरुं वा ब्राह्मणं सति । संभ्रमान्न नमस्को हि स गोहृत्या लभेद्भुवम् ॥६५॥
 न वदात्याशिपं कोपात्प्रणताय च यो द्विजः । विद्याधिने च विद्यां च स गोहृत्या लभेद्भुवम् ॥६६॥
 गोहृत्या विप्रहृत्या च कथिता चातिदैक्षिणी । गम्या स्त्रियं नृणामेव निबोध कथयामि ते ॥६७॥
 स्वस्त्री गम्या च सर्वेषामिति वेदानुशासनम् । अगम्या च तदन्या या चेति वेदविदो विदुः ॥६८॥
 सामान्यं कथितं सर्वं विशेषं शृणु सुन्दरि । अत्यगम्या हि या याश्च निबोध कथयामि ताः ॥६९॥
 शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी । अत्यगम्या च निन्द्या च लोके वेदे पतिवते ॥७०॥
 शूद्रश्च ब्राह्मणो गत्वा ब्रह्महृत्याशतं लभेत् । तत्समं ब्राह्मणी चापि कुम्भीपाकं लभेद्भुवम् ७१॥
 शूद्राणां विप्रपत्नी च विप्राणां शूद्रकामिनी । यदि शूद्रा व्रजेद्विप्रो वृपलीपतिरेव सः ॥७२॥
 स भ्रष्टो विप्रजातेश्च चांडालात्सोऽधमः स्मृतः । विष्टासमश्च तत्पिडो भूत्रं तस्य च तर्पणम् ॥७३॥
 न पितृणां सुराणां च तद्भुजमुपतिष्ठति । कोटिजन्माजितं पुण्यं तस्यार्चा तपगाऽजिता ७४॥
 द्विजस्य वृपलोलोभान्नस्यत्येष न संशयः । ब्राह्मणश्च सुरापीतिविद्भोजी वृपलीपतिः ॥७५॥
 तप्तमुद्रादग्धदेहस्तप्तगूलाकितस्तथा । हरिवासरभोजी च कुम्भीपाकं व्रजेद्विजः ॥७६॥
 गुरुपत्नी राजपत्नी सपत्नीमातरं ध्रुवम् । सुता पुत्रवधूं श्वधू सगर्भा भगिनी सतीम् ॥७७॥

सहोदरभ्रातृजामां मातुलानी पितुः प्रसूम् ।

मातुः प्रसूं तत्स्वसारं भगिनी भ्रातृकन्यकाम् ॥७८॥

शिष्याशिष्यस्य पत्नी च भगिनेयस्य कामिनीम् । भ्रातुः पुत्रप्रिया चैवात्यगम्या आह पयजः ॥७९॥
 एताः कामेन वाता यो व्रजेद्वै मानवाधमः । स मातृगामी वेदेषु ब्रह्महृत्याशतं व्रजेत् ॥८०॥
 अधर्माहोऽप्यसंस्पृश्यो लोके वेदे च निदितः । स याति कुम्भीपाके च महापापी सुदुष्करे ॥८१॥
 चरोत्यशुद्धां संध्यां वा न संध्यां वा करोति च । त्रिसंध्यं व्रजयेद्यो वा संध्याहीनश्च स द्विजः ॥८२॥
 यैत्नवं च तथा शीवं दास्यन् शीरं च गाणपम् । योऽहंकारात्तृणहृत्प्रातिर्धनं सोऽदीक्षितः स्मृतः ॥८३॥
 प्रवाहमवधिं कृत्वा यावदस्तचतुष्टयम् । तत्र नारायणः स्वामी गङ्गागमनीश्वरे वसेत् ॥८४॥
 सत्र नारायणक्षेत्रे मृतो याति हरेः पदम् । वाराणस्यां यद्यपि च गङ्गागामरत्नक्षेत्रे ॥८५॥
 पुनरे हरिहरक्षेत्रे प्रनागे कामरसक्षेत्रे । हस्तिदारे च वेदारे तथा मातृपुरेऽपि च ॥८६॥
 शरत्पत्नीदीपतीरे पुष्पे वृन्दावने यने । गोदावरी च श्रीनिकर्षा निबन्ध्या च हिमाचले ॥८७॥
 एतु तीर्थेषु यो दानं प्रतिगृह्णाति कामतः । स च तीर्थप्रतिष्ठाहो कुम्भीपाके प्रयाति यः ॥८८॥
 शूद्रसंघो वृद्धमात्री काममात्रीनि श्रीनितः । तथा देवोपजीवी च देवलः परिशीनितः ॥८९॥
 शूद्राशोपजीवी यः गुरुवार इति स्मृतः । संध्यापूजनहीनश्च प्रमत्तः पतितः स्मृतः ॥९०॥
 शक्तं सर्वं मया भट्टे लक्षणं वृपलीपनेः । एते महापातनितः कुम्भीपाकं प्रयाति वै ॥९१॥

कुण्डान्यन्यानि ये याति निबोध कथयामि ते ॥१२॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे सावित्र्युपाख्याने चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४॥

अथ पञ्चत्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

देवसेवा विना साध्वि न भवेत्कर्मकृतनम । शुद्धकर्म शुद्धबीजं नरकश्च कुर्मणा ॥१॥
 पुश्चल्यन च यो भुङ्क्ते योऽस्या गच्छेत्पतिव्रते । द्विज कालसूत्र च मृतो याति सुदुर्गमम् ॥२॥
 दशतर्ष कालसूत्रे स्थिरीभूतो भवेद्भुवम् । अन्यजन्मनि रोगी च तत शुद्धो भवेद्द्विज ॥३॥
 पतिव्रता चैकपतो द्वितीये कुलटा स्मृता । तृतीये धर्षिणी ज्ञेया चतुर्थे पुश्चलोत्पति ॥४॥
 वेश्या च पञ्चमे पष्टे पुङ्गी च सप्तमेऽष्टमे । तत ऊर्ध्वं महावेश्या साऽस्पृश्या सर्वजातिषु ॥५॥
 यो द्विज कुलटा गच्छेद्विपिणी पुश्चलोपपि । पुङ्गी वेश्या महावेश्या मत्स्योदे याति निश्चिनम् ॥६॥
 दशतर्ष कुलटागामी धृष्टागामी चतुर्गुणम् । पद्मगुण पुश्चलीगामी वेश्यागामी गुणाष्टकम् ॥७॥
 पुङ्गीगामी दशगुण वसेत्तन न सद्यम् । महावेश्याकामुकश्च ततो दशगुण वसेत् ॥८॥
 सर्वैव यातना भुङ्क्ते यमदूतेन ताडित । तित्तिर कुलटागामी धृष्टागामी च वायसः ॥९॥
 कौकिल पुश्चलीगामी वेश्यागामी वृक स्मृत । पुङ्गीगामी सूकरश्च सप्तजन्मनि भारते ॥१०॥
 महावेश्याप्रणामी च जायते क्षात्मलोत्तरः । यो भुङ्क्ते ज्ञानहीनश्च ग्रहणे चन्द्रमूययो ॥११॥
 अस्तु स यात्येवाप्यत्रमानाब्दमेव च । ततो भवेन्मानवश्चाप्युदरे रोगपीडित ॥१२॥
 शुल्मयुक्तश्च काणश्च दण्डहीनस्तत शुचि । वाक्त्रयदा स्वकन्या च योऽन्यस्मै प्रददाति च ॥१३॥
 स वसेत्पामुकुण्डे च तद्भोजो क्षनवत्सरम् । तदद्रव्यहारो य साध्वि पातुषेष्टे दशतर्षकम् ॥१४॥
 निवसेच्छरदाध्याया मम दूतेन ताडित । भक्त्या न पूजयेद्द्विज शिवलिंग च पार्थिवम् ॥१५॥
 स याति घूलिन पापाच्छूलप्रीत सुदारुणम् । स्थित्वा दशतर्ष तत्रैव श्वपद सप्तजन्मनु ॥१६॥
 ततो भवेद्देवर्षश्च सप्तजन्म तत शुचि । करोति कृठित विप्र यद्रित्या वपने द्विज ॥१७॥
 प्रवपने वसेत्सोऽपि विप्रलोमान्दमेव च । प्रबोपवदना कोपात्स्वामिन या च पश्यति ॥१८॥
 वृत्तं स प्रयदति सोलमुक् सप्रयात हि । सत्का ददाति तद्वचने सतत मम त्रिवरः ॥१९॥
 दत्तेन तादयेन्मूर्ध्नि सल्लोमान्दप्रमाणवम् । ततो भवेन्मानवी च विषया सप्तजन्मसु ॥२०॥
 सा भुक्त्वा चैव वैधव्य व्याधियुक्ता तत शुचि । या श्राद्धाणी शुद्रभोग्या धाधनूने प्रयाति सारः ॥२१॥
 सप्तगोचोदने घ्नाते तदाहारी दिवानिशम् । निवसेदतिसतता मम दूतेन ताडिता ॥२२॥
 शोबोदके निमग्ना सा यावद्दिशश्चतुर्दश । कात्री जन्मसहस्राणि दशजन्मानि सूकरी ॥२३॥
 शृगाली दशजन्मानि दशजन्मानि वृकद्वी । पारावती सप्तजन्म वानरो सप्तजन्मसु ॥२४॥

ततो भवेत्सा चाडाली सर्वमोग्या च भारते । ततो भवेच्च रजकी यदमग्रस्ता च पुश्रली ॥२५॥
ततः कुष्ठयुता तैलकारी शुद्धा भवेत्ततः । निवसेद्वेधने वेश्या पुगी च दंडताडने ॥२६॥
जलरंध्रे वसेद्वेश्या कुलटा देहचूर्णके । स्वैरिणी दलने चैव घृष्टा च शोपणे तथा ॥२७॥
निवसेद्यातनायुक्ता मम दूतेन ताडिता । विष्मूत्रभक्षा सततं यावन्मन्वन्तरं सति ॥२८॥
ततो भवेद्विद्वत्कुमिश्र लक्षवर्षं ततः शुचिः । ब्राह्मणो ब्राह्मणो गच्छेन्नश्रिया वाऽपि क्षत्रियः ॥
वैश्यो वैश्या च शूद्रा वा शूद्रश्चापि ब्रजेद्यदि । सवर्णपरदारैश्च कपायं याति ते जनाः ॥३०॥
भुक्त्वा कपायं ततोदं निवसेद्वा शतान्दशम् । ततो विप्रो भवेच्छुद्धस्ततो वं क्षत्रियादयः ॥३१॥
योपितश्चापि शुद्धयेतीत्येवमाह पितामहः । क्षत्रियो ब्राह्मणो गच्छेद्वैश्यो वाऽपि पतिव्रते ॥३२॥
मातुगामी भवेत्सोऽपि दूर्पे च नरके वसेत् । दूर्पाकारैश्च कुमिभिर्ब्राह्मण्या सह भक्षितः ॥३३॥
प्रतप्तमूत्रभोजी च मम दूतेन ताडितः । तत्रैव यातना भुक्ते यावदिद्राश्चतुर्दश ॥३४॥
सप्तजन्म वराहश्च छागलश्च ततः शुचिः । करे धृत्वा तुतुलसी प्रतिज्ञा यो न पालयेत् ॥३५॥
मिथ्या वा शपथं कुर्यात्स च ज्वालामुखं ब्रजेत् । दत्त्वा दक्षिणहस्तं च प्रतिज्ञा यो न पालयेत् ॥३६॥
शिला वा देवप्रतिमां स च ज्वालामुखं ब्रजेत् । गंगातीर्थं करे कृत्वा प्रतिज्ञा यो न पालयेत् ॥३७॥
स्थित्वा देवगृहे वाऽपि स च ज्वालामुखं ब्रजेत् । आस्पृश्य ब्राह्मणं वा च ज्वालार्धाह्निं निवेद्य च ॥३८॥
न पालयेदप्रतिज्ञा च स च ज्वालामुखं ब्रजेत् । मित्रद्रोही कृतघ्नश्च यश्च विश्वासपातकः ॥३९॥
मिथ्यासादयप्रदश्चैव स च ज्वालामुखं ब्रजेत् । एते तत्र वसंत्येव यावदिद्राश्चतुर्दश ॥४०॥
तथागारप्रदग्धाश्च यमदूतेन ताडिताः । चाडालस्तुलसी स्पृष्ट्वा सप्तजन्म ततः शुचिः ॥४१॥
म्लेच्छी गंगाजलस्पर्शी पंचजन्म ततः शुचिः । शिलास्पर्शी विद्वत्कुमिश्र सप्तजन्मसु सुदरिः ॥४२॥
अर्चास्पर्शी ब्रह्मशृमिः सप्तजन्म ततः शुचिः । दशहस्तप्रदाता च सर्पश्च सप्तजन्मसु ॥४३॥
ततो भवेद्ब्रह्महीनो मानवश्च ततः शुचिः । मिथ्यावादी देवगृहे देवतः सप्तजन्मसु ॥४४॥
विभ्रादिस्पर्शकारी च व्याघ्रजातिर्जवेद्विधुवम् । ततो भवेच्च मूकः वा यधिरश्च त्रिजन्मनि ॥४५॥
भार्याहीनो यंपुहीनो यंशहीनस्ततः शुचिः । मित्रद्रोही च नकुलः कृतघ्नश्चापि संदवः ॥४६॥
विश्वासपाती व्याघ्रश्च सप्तजन्मसु भारते । मिथ्यासाक्षी च यत्तज्ये मद्रूयः सप्तजन्मसु ॥४७॥
पूर्वान्तितापराजस पुण्यान्तिता चात्मनः । नित्यक्रियाविहीनश्च जटत्वेन युषो द्विजः ॥४८॥
यस्यानास्था वेदवाक्ये भन्द हसति संततम् । प्रतोपवासहीनश्च मद्राक्षपरिन्दकः ॥४९॥
धूम्रापे च वधेऽसोऽपि शताब्दे भूधूम्रभक्षः । जलजंतुर्भवेत्सोऽपि सप्तजन्मप्रमेण च ॥५०॥
ततो नानाप्रकारश्च मत्स्यजानिस्ततः शुचिः । यः करोत्युपहारं च देवब्राह्मणयोर्पणे ॥५१॥
पातदत्त्वा च पुराणदश धूर्जन्दितापरान् । सोऽयं याति तु धूम्राण्यं धूम्रघ्नं तयमग्नियन् ॥५२॥

धूम्रविल्लो धूम्रमोजी वसेत्तत्र चतुर्गुणम् । ततो मूपज्जातिश्च सप्तजमसु भारते ॥५३॥
 ततो नानाविधा पक्षिजातयश्च मृमिजातिभिः । ततो नानाविधा वृक्षा पशवश्च ततो नर ॥५४॥
 विप्रो दैवजजीवी च वैजजीवी चित्रिस्तथा । रत्नालौक्यहापारो रसादिविप्रयो च य ॥५५॥
 स याति नागवेष्ट च नागवेष्टितमेव च । वसत्स लोममानन्द तत्रैव नागपातित ॥५६॥
 ततो नानाविधा पणिजातयश्च ततो नर । ततो भवेत्त गणको वैद्यश्च सप्तजमसु ॥५७॥
 गायश्च कर्मभारश्च रगवारस्ततश्च दुवि । प्रसिद्धानि च कुडानि क्षपितानि पतिव्रते ॥५८॥
 अयानि चाप्रसिद्धानि दुराणि सन्ति तत्र वै । सति पातजिनस्तपु स्वकर्मफलभोगिन ॥
 भ्रमति नानायोगि च किं भूय योतुमिच्छति ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे नयमस्कन्धे पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥ ३५ ॥

अथ षट्त्रिंशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

धर्मराज महाभाग वेदवेदाङ्गपारग । नानापुराणेतिहाने यत्सार तत्प्रदर्शय ॥१॥
 सर्वेषु सारभूत यत्सर्वेष्ट सर्वसमतम् । कर्मच्छेदबीजरूप प्रशस्त सुतद नृणाम् ॥२॥
 सर्वप्रद च सर्वेषां सर्वमङ्गलकारकम् । भय दुःख न पश्यति येन वै सर्वमानवा ॥३॥
 कुडानि ते न पश्यति तेषु नैव पतन्ति च । न भवेत्तेन जन्मादि तत्सर्वं वद सारतम् ॥४॥
 किमाकाराणि कुडानि तानि वा निमित्तानि च । के च केनैव रूपेण तत्र तिष्ठति पापिन ॥५॥
 स्वदेहे भस्मसाद्भूते याति लोकात्तर नर । केन देह्यत वा भोग करोति च शुभाशुभम् ॥६॥
 सुचिर केशभोगिन कथं देहो न नश्यति । दहो वा किविधो ब्रह्मस्तमे व्याख्यातुमर्हसि ॥७॥

श्रीनारायण उवाच

सावित्रीवचन श्रुत्वा धर्मराजो हरि स्मरन् । कथा कथितुमारब्धे कर्मबन्धनिवृत्तनीम ॥८॥

धर्मराज उवाच

वस्ते चतुर्षु वेदेषु धर्मेषु संहितासु च । पुराणेष्वितिहासेषु पाचरात्रादिकेषु च ॥९॥
 अन्येषु धर्मशास्त्रेषु वेदांगेषु च सुव्रते । सर्वेष्ट सारभूत च पञ्चदेवानुसवनम् ॥१०॥
 अमृत्युजराव्याधिशोकसतापनाशनम् । सर्वमङ्गलरूप च परमानन्दकारणम् ॥११॥
 गारुण सर्वसिद्धीनां नरकार्णवतारणम् । भक्तिवृत्ताकुरकर कर्मवृत्तिनिवृत्तनम् ॥१२॥
 यमोक्षसोपानमिदमविनाशपद स्मृतम् । सालोक्ष्यसाष्टिसारूप्यसामीप्यादिप्रद शुभम् ॥१३॥
 कुडानि यमदूतैश्च रक्षितानि सदा शुभम् । न हि पश्यति स्वप्ने च पञ्चदेवाचंका नरा ॥१४॥
 देवोर्भक्तिविहीना ये ते पश्यति ममालयम् । याति ये हरितोषं वा श्रयति हरिवासरम् ॥१५॥

प्रणमन्ति हरिं नित्यं हर्यर्चां कल्पयन्ति च । न याति तेषु घोरं च मम संयमनी पुरीम् ॥१६॥
 त्रिसंधिपूता विप्राश्च शुद्धाचारसमन्विताः । निवृत्तिं नैव लप्स्यन्ति देवीसेवां विना नराः ॥१७॥
 स्वधर्मनिरताचाराः स्वधर्मनिरतास्तथा । गच्छन्तो मृत्युलोकं च दुर्दशा मम किरराः ॥१८॥
 भीताः शिवोपासकेभ्यो वैनतेयादिवोरगा । स्वदूतं पाशहस्तं च गच्छन्तं वारयाम्यहम् ॥१९॥
 मास्यन्ति ते च सर्वत्र हरिदासाश्रयं विना । कृष्णमन्त्रोपायकाञ्च वैनतेयादिवोरगाः ॥२०॥
 देवीमन्त्रोपायकानां नाम्ना जैव निवृत्तनम् । करोति नखलेख-या चित्रगुप्तश्च भीतवत् ॥२१॥
 मनुपर्कादिकं तेषां कुरते च पुनः पुनः । विलम्ब्य ब्रह्मलोकं च लोकं गच्छन्ति ते सति ॥२२॥
 दुरितानि च नश्यन्ति येषां संस्पर्शमानतः । ते महाभाग्यवन्तो हि सहस्रकुलपावनाः ॥२३॥
 यथा च प्रज्वलद्ब्रह्मैशुष्कानि च तृणानि च । प्राप्नोति मोहः समोहं तांश्च दुष्टा च भीतवत् ॥२४॥
 धामश्च कामिनं याति लोभघ्नोऽपि ततः सति । मृत्युः प्रलीयते रोगो जरा शोको भयं तथा ॥२५॥
 बालः शुभाशुभं वर्म हर्षो भोगस्तथैव च । ये ये न याति ता पीडां कथितास्ते मया सति ॥२६॥
 शृणु देहविधरणं कथयामि यथागमम् । पृथिवीवायुराकाशस्तेजस्तोयमित स्फुटम् ॥२७॥
 देहिनां देहबीजं च सृष्टृष्टिविधो ऽहम् । पृथिव्यादिपंचभूतैर्गो देहो निर्मितो भवेत् ॥२८॥
 स इन्द्रियो नश्वरश्च भस्मसाञ्च भवेदिह । बद्धोऽङ्गुष्ठप्रमाणश्च यो जीवः पुरुषः कृतः ॥२९॥
 यिमाति सूक्ष्मं देहं तं तद्रूपं भोगहेतवे । स देहो न भवेद्भूस्म ज्वलदग्नौ ममालये ॥३०॥
 जलेन नष्टो देहो वा प्रहारे सुचिरं कृते । न वाऽभ्येन न वाऽऽग्नेन सुतीक्ष्णकंटके तथा ॥३१॥
 तप्तद्रवे तप्तलोहे तप्तपापाण एव च । प्रतप्तप्रतिमादलेपे यत्पूर्वपननेऽपि च ॥३२॥
 न दग्धो न च भग्नः स भुङ्क्ते संतापमेव च । कथितो देहवृत्तातः कारणं च यथागमम् ॥
 गुण्डानां लक्षणं सर्वं बोधाय वययामि ते ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥३६॥

अथ सप्तत्रिंशोऽध्यायः

धर्मराज उवाच

पूर्णमुमंडलाकारं सर्वं कुण्डं च वर्तुलम् । निर्मलं पापाण्यनेदंश्च पाचितं यदृभिः सति ॥१॥
 न नश्वरं चाप्रलयं निर्मितं चेश्वरेच्छया । भवेत्तद पातवानां च नानाकार्यं तदालयम् ॥२॥
 ज्वलदगाररूपं च तप्तहस्तसिम्पान्वितम् । परितः प्रोक्षमाणं च बह्विगुण्डं प्रतीकितम् ॥३॥
 महत्पादं प्रवर्षद्भिः पापिभिः परिपूरितम् । रक्षितं मम दूतैश्च तादृशैरपात्रि रक्षितम् ॥४॥
 प्रतप्तोदकपूर्णं च हिरण्यगुणमन्वितम् । महाघोरं वातृनाम् प्रहारेण दूतेन च ॥५॥
 प्रोक्षार्चमाणं तद्गूढं स्नादितं मम पापदं । तप्तद्वारोदकैः पूर्णं पुनः वातैश्च संकुलम् ॥६॥

सकुल पापिभिश्चैव क्रोशमान भयानम् । त्राहोति शब्दं कुर्वद्भिर्मम दूतैश्च ताडितं ॥७॥
 प्रचलद्भिर्नाहारैः शुष्ककठोष्ठनालुकैः । विद्भिरेव कृतं पूर्णं क्रोशमानं च कुत्सितम् ॥८॥
 अतिदुर्गन्धसक्तव्यास पापिभिरन्वहम् । ताडितैर्मम दूतैश्च तदाहारैः सुदारुणैः ॥९॥
 रसेन शब्दं कुर्वद्भिस्तत्कीटैरेव भक्षितं । तप्तमूत्रद्रवैः पूर्णं मूत्रकीटैश्च सकुलम् ॥१०॥
 युक्तं महापातकिभिस्तत्कीटैर्भक्षितं सदा । गव्यूतिमान् ध्वाताक्तं शब्दकृद्भिश्च सततम् ॥११॥
 मद्भूतैस्ताडितैर्घोरैः शुष्ककठोष्ठनालुकैः । श्लेष्मपूर्णं प्रक्षमितं तत्कीटैः परितः तदा ॥१२॥
 तद्भोजिभिः पापिभिश्च वेष्टितं वेष्टितं सदा । क्रोशार्थं गरकुडं च गरभोजिभिरन्वितम् ॥१३॥
 गरकीटैर्भक्षितैश्च पापिभिः पूर्णमेव च । ताडितैर्मम दूतैश्च शब्दकृद्भिश्च कपितं ॥१४॥
 सर्पाकारैर्बन्धुदष्टैः शुष्ककठैः सुदारुणैः । नेत्रयोर्मलपूर्णं च क्रोशार्थं कीटसयुतम् ॥१५॥
 पापिभिः सकुलं शश्वद्वद्भिः कीटभक्षितं । वसारसेन सपूर्णं क्रोशतुर्गं सुदुः सहम् ॥१६॥
 तद्भोजिभिः पातकिभिर्मम दूतैश्च ताडितं । शुक्लकुडं क्रोशमितं शुक्लकीटैश्च सयुतम् ॥१७॥
 पापिभिः सकुलं शश्वद्वद्भिः कीटभक्षितं । दुग्धघोरजपूर्णं च यापिमानं गभीरकम् ॥१८॥
 तद्भ्राजिभिः पापिभिश्च सकुलं कीटभक्षितम् । पूर्णं नेत्राद्युभिस्तप्तं बहुपापिभिरन्वितम् ॥१९॥
 वापीतुर्गप्रमाणं च रुदद्भिः कीटभक्षितं । नृणां यानमलंयुक्तं तद्भूतैः पापिभिर्युतम् ॥२०॥
 ताडितैर्मम दूतैश्च व्यग्रैश्च कीटभक्षितैः । कर्णविट्परिपूर्णं च तद्भूतैः पापिभिर्युतम् ॥२१॥
 वापीतुर्गप्रमाणं च सुवद्भिः कीटभक्षितं । मज्जापूर्णं नराणां च महादुग्धसयुतम् ॥२२॥
 महापातकिभिर्युक्तं वापीतुर्गप्रमाणकम् । परिपूर्णं स्निग्धमासेर्मम दूतैश्च ताडितं ॥२३॥
 पापिभिः सकुलं चैव वापीमानं भयानकं । कन्याविक्रयिभिश्चैव तद्भूतैः कीटभक्षितं ॥२४॥
 पाहाति शब्दं कुर्वद्भिः क्षासितैश्च भयानकं । वापीतुर्गप्रमाणं च नसादिकचतुष्टयम् ॥२५॥
 पापिभिः सयुतं शश्वद्वद्भिः दूतैश्च ताडितं । प्रतप्तताम्रकुडं च ताम्रोपयुक्तमुकाक्षितम् ॥२६॥
 ताम्राणां प्रतिमालिनैः प्रतप्तैर्माषपूतं सदा । प्रत्येकं प्रतिमादिल्लैः रुदद्भिः पापिभिर्युतम् ॥२७॥
 गव्यूतिमान् विस्तीर्णं मम दूतैश्च ताडितं । प्रतप्तलोहधारं च ज्वलद्गारसयुतम् ॥२८॥
 लाहानां प्रतिमादिल्लैः रुदद्भिः पापिभिर्युतम् । प्रत्येकं प्रतिमादिल्लैः शश्वद्वद्भिर्लतैर्मया ॥२९॥
 रत्न रसति शब्दं च कुर्वद्भिर्दूतताडितं । महापातकिभिर्युक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥३०॥
 भयानकं ध्वातमुक्तं लोहकुडं प्रकीर्तितम् । चर्मकुडं तप्तसुराकुडं वाय्वर्धमव च ॥३१॥
 तद्भ्राजिपापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितं । अतः शाल्मलिक्कुडं च वृणक्तकणोभितम् ॥३२॥
 रत्नपोष्यमानं च क्रोशमानं च दुःखदम् । धनुर्मानं कटवैश्च सुतीक्ष्णं परिवेष्टितम् ॥३३॥
 प्रत्येकं विद्वगार्थैश्च महापातकिभिर्युतम् । वृणाप्राश्रितपद्भिश्च मम दूतैश्च पातितं ॥३४॥

जलं देहोति शब्दं च कुर्वद्भिः शुष्कतालुकैः । महाभियाऽतिव्यग्रैश्च दण्डैः संभग्नमस्तकैः ॥३५॥
 प्रचलद्भिर्यथा तप्ततैलजोविभिरिव च । विषोदस्तक्षकाणां च पूर्वं च क्रोशमानकम् ॥३६॥
 तद्भक्षैः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः । प्रतप्ततैलपूर्णं च क्रीटादिपरिवर्जितम् ॥३७॥
 महापातकिभिर्युक्तं दग्धागारैश्च वेष्टितम् । काकुशब्दं प्रकुर्वद्भिश्चलद्भिर्दूतपोडितैः ॥३८॥
 ध्वातयुक्तं क्रोशमानं क्लेशदं च भयानकम् । शूलाकारैः सुतोक्ष्णाग्रैर्लोहशस्त्रैश्च वेष्टितम् ॥३९॥
 शस्त्रतल्पस्वरूपं च क्रोशतुयंप्रमाणकम् । वेष्टितं यत्पातकिभिः कुतविद्वैश्च वेष्टितैः ॥४०॥
 ताडितैर्मम दूतैश्च शुष्ककंठोष्ठतालुकैः । कीटैश्च शंकुप्रभितैः सर्पमानैर्भयंकरैः ॥४१॥
 तीक्ष्णदंतैश्च विकृतैर्भ्यां ध्वातयुतं मति । महापातकिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥४२॥
 द्विगम्यूतिप्रमाणं च पूगकुंडं प्रचक्षते । तद्भक्ष्यं प्राणिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः ॥४३॥
 तालवृक्षप्रमाणैश्च सर्पकोटिभिरावृतम् । सर्पवेष्टितगानैश्च पापिभिः सर्पभक्षितैः ॥४४॥
 सकुलं शब्दवृद्धिश्च मम दूतैश्च ताडितैः । कुण्डत्रयं मयादीना पूर्णं च मशकादिभिः ॥४५॥
 सर्वं क्रोशार्थमानं च महापातकिभिर्युतम् । हस्तपादादिवद्वैश्च क्षतजोधेन लोहितैः ॥४६॥
 हाहेति शब्दं कुर्वद्भिस्ताडितैर्मम पार्षदे । वज्रवृश्चिकयोः कुण्डं साम्या च परिपूरितम् ४७॥
 वाप्यर्थं पापिभिर्युक्तं वज्रवृश्चिकवदंगितैः । कुण्डत्रयं मयादीना तैरेव परिपूरितम् ॥४८॥
 सैविद्वैः पापिभिर्युक्तं वाप्यर्थं रक्तलोहितैः । तप्ततोषोदकं पूर्णं सध्वातं गोलकुण्डकम् ॥४९॥
 कीटैः शत्रुसमानैश्च भक्षितैः पापिभिर्युतम् । वाप्यर्थमानं भीतैश्च पापिभिः कीटमक्षितैः ॥५०॥
 ददद्भिः क्रोशमानैश्च मम दूतैश्च ताडितैः । अतिदुर्गमिसंयुक्तं दुःखदं पापिना सदा ॥५१॥
 दारुणविधृतावारैर्भक्षितं पापिभिर्युतम् । वाप्यर्थं परिपूर्णं च जलस्थैर्नम्रकोटिभिः ॥५२॥
 विष्णुप्रलेप्पमक्षैश्च समुतं क्षतकोटिभिः । कावैश्च विधृतावारैर्भक्षितैः पापिभिर्युतम् ॥५३॥
 मयानकुण्डं बीजकुण्डं साम्या पूर्णं धनु रातम् । भक्षितैः पापिभिर्युक्तं दग्धवृद्धिश्च क्षततम् ॥५४॥
 धनु रातं जीवमुक्तं पापिभिः सकुलं सदा । दग्धवृद्धिर्व्यसदंष्ट्रैः सादृध्वातमयं परम् ॥५५॥
 बापोद्भिर्गुणमानं च तप्तप्रस्तरनिमित्तम् । ण्वलदंगारासदं च लद्भिः पापिभिर्युतम् ॥५६॥
 शूरपातोपमस्तोक्ष्णैः पाषाणैर्निमित्तं परम् । महापातकिभिर्युक्तं शूलाकुण्डं च लोहितं ॥५७॥
 क्रोशमानं च गभीरं मम दूतैश्च ताडितैः । तप्तोज्ज्वलाचलावारैः परिपूर्णं धनु रातम् ॥५८॥
 चलद्भिः पापिभिर्युक्तं मम दूतैश्च ताडितैः । पूर्णं पूर्णद्वयं क्रोशमानं पापिभिरन्यत्र ॥५९॥
 तद्भक्षिभिः प्रदण्डैश्च मम दूतैश्च ताडितैः । कुण्डं कुलालचक्रं च धूर्तमानं च क्षततम् ॥६०॥
 सुनीलं पोषारं च क्षीणैः पापिभिर्युतम् । अतोव वज्रं निम्नं च द्विगम्यूतिप्रमाणकम् ॥६१॥
 चंदराकारनिर्माणं तप्तोदं च गमन्यतम् । महापातकिभिर्युक्तं अतित्रैलङ्गुभिः ॥६२॥

ज्वलद्भिः शब्दकृद्भिश्च ध्वातयुक्तं भयानकम् । कोटिभिविकृताकारं वच्छपैश्च सुदारुणं ॥६३॥
जलस्यै सयुतं तैश्च भक्षितं पापिभिर्युतम् । ज्वालाकलापेनजोभिर्निर्मितं क्रोशमानकम् ॥६४॥
शब्दकृद्भिः पातकिभिः सयुतं वलेशदं सदा । क्रोशमानं च गम्भीरं तप्तभस्मभिरन्वितम् ॥६५॥
शश्वज्वलद्भिः संयुक्तं पापिभिर्भस्मभक्षितं । तप्तपापाणलोहानां समूहं परिपूरितं ॥६६॥
पापिभिर्दग्धगात्रैश्च युक्तं च शुष्कतालुकैः । क्रोशमानं ध्वातयुक्तं गम्भीरमतिदारुणम् ॥६७॥
ताडितैश्च प्रदग्धैश्च दग्धकुडं प्रकातितम् । अतीवोर्मियुतं तोयं प्रतप्तसारसयुतम् ॥६८॥
नानाप्रकारैर्विहृतैर्जलजतुभिरन्वितम् । द्विगव्यूतिप्रमाणं च गम्भीरं ध्वातसयुतम् ॥६९॥
तद्भस्मै पापिभिर्युक्तं दक्षितैर्जलजतुभिः । ज्वलद्भिः शब्दकृद्भिश्च न पश्यद्भिः परस्परम् ७०॥
प्रतप्तसूचीकुण्डं च कीर्तितं च भयानकम् । असौ च धारापत्रस्याप्युष्णं स्तालतरोरध ॥७१॥
क्रोशार्धमानं कुडं च पतत्पत्रसमन्वितम् । पापिना रक्तपूर्णं च वृषाघ्रातपततां ध्रुवम् ॥७२॥
परिनाहीति शब्दं च कुर्वतामसतामपि । गम्भीरं ध्वातयुक्तं च रक्तकीटसमन्वितम् ॥७३॥
तद्वसोपत्रकुडं च कीर्तितं च भयानकम् । धनुःशतप्रमाणं च क्षुरधारास्त्रसंयुतम् ॥७४॥
पापिना रक्तपूर्णं च क्षुरधारं भयानकम् । सूचीमुखस्त्रसंयुक्तं पापिरक्तोष्णपूरितम् ॥७५॥
पद्माशङ्कनुरायामं वलेशदं सूचिकामुखम् । कस्यचिज्जतुमेदस्य शोकाख्यस्य मुक्ताकृतिः ॥७६॥
कूपरूपं च गम्भीरं धनुर्विशतप्रमाणकम् । महापातकिना चैव महत्क्लेशप्रदं परम् ॥७७॥
तत्कीटभक्षितानां च नम्रास्यानां च सततम् । कुण्डं मन्त्रमुखाकारं धनुःषोडशमानकम् ॥७८॥
गम्भीरं पापरूपं च पापिभिः सकुलं सदा । धनुःशतप्रमाणं च कीर्तितं गजदशनम् ॥७९॥
धनुर्विशतप्रमाणं च कुडं च गोमुखाकृतिः । पापिना वलेशदं शस्त्रद्वयोमुखं परिकीर्तितम् ८०॥
कारुचत्रेण संयुक्तं भ्रममाणं भयानकम् । कुम्भाकारं ध्वातयुक्तं द्विगव्यूतिप्रमाणकम् ॥८१॥
स्नोपौदपमानं च गम्भीरं विस्तृतं सति । कुत्रचित्तत्तर्तलं च ताम्रादिकुडमेव ॥८२॥
पापिना च प्रघातैश्च मूर्छितं कृमिभिर्युतम् । परस्परं च नश्यद्भिः शब्दकृदभिश्च सततम् ८३॥
ताडितैर्ममूतैश्च मुसलैर्मुद्गरैस्तथा । घूर्णमानं पद्मिनीश्च मूर्छितैश्च क्षणं क्षणम् ॥८४॥
पानितैर्ममूतैश्च रुदत्यस्मात्क्षणेन पुनः । यावत्तं पापिनं सति सबहुडेषु सुदरि ॥८५॥
ततश्चतुर्गुणा सन्ति कुम्भीपाके च दुःखदे । सुचिरं वध्यमानास्तं भागदहा ॥ नश्वरा ॥८६॥
सर्ववृद्धप्रधानं च कुम्भीपाकं प्रकीर्तितम् । कालनिमित्तगूत्रेण निबद्धा यत्र पापिनः ॥८७॥
उत्पापितादच दूतैश्च क्षणमेव निमज्जिताः । निश्वासावदा सुचिरं तथा मोहगताः पुनः ॥८८॥
अतीव क्लेशसमुक्ताः देहभोगेन सुचरि । प्रतप्ततोययुक्तं च कारुण्यं प्रकीर्तितम् ॥८९॥
अवटं रूपनेदं च मत्स्योदं च उदाहृतं । प्रतप्ततोयपूर्णं च चतुर्विशतप्रमाणकम् ॥९०॥

व्याप्तं महापापिभिर्व्यादग्धागैश्च संततम् । मददूतैस्ताडितैः शश्वदवटोदं प्रकीर्तितम् ॥११॥
 यत्रोदस्पशमाग्नेण सर्वव्याधिश्च पापिनाम् । भवेदवस्मात्पतता यस्मिन्कुडे धनु शते ॥१२॥
 अरुंतुर्देर्मक्षितैस्तु प्राणिभिर्यच्च संकुलम् । हाहेति शब्दं कुर्वद्भिस्तदेवाहंतुदं विदुः ॥१३॥
 तप्तपासुमिराकीर्णं ज्वलद्भिस्तुपदग्धकैः । तद्भक्षैः पापिभिर्युक्तं पासुभोजैर्धनु शतम् ॥१४॥
 पातमाग्नेण पापी च पाप्मेन वेष्टितो भवेत् । क्रोशमाग्नेण कुडं च तत्पाशवेष्टनं विदुः ॥१५॥
 पापमाग्नेण पापी च शूलेन वेष्टितो भवेत् । धनुर्विशत्प्रमाणं च दूलाप्रोतं प्रकीर्तितम् ॥१६॥
 पतता पापिना यत्र भवेदेष प्रकंपनम् । अतीव हिमतोयावतं क्रोशार्थं च प्रकंपनम् ॥१७॥
 ददत्येव हि मे दूता यत्रोत्का. पापिना मुखे । धनुर्विशत्प्रमाणं तदुत्काभिश्च सुसंकुलम् ॥१८॥
 लक्षपौरुषमानं च गंभीरं च धनु शतम् । नानाप्रकारैः कृमिभिः संयुक्तं च भयानकम् १९॥
 अत्यंघकारव्याप्तं च कूपाकारं च वतुलम् । तद्भक्ष्यैः पापिभिर्युक्तं प्रणश्यद्भिः परस्परम् १०॥
 तप्ततोयप्रदग्धैश्च ज्वलद्भिः कीटभक्षितैः । ध्वातेन चक्षुषा चार्धैर्धकूपः प्रकीर्तितः ॥१०१॥
 मानाप्रकारशस्त्रोघैर्धनं विद्धाश्च पापिनः । धनुर्विशत्प्रमाणं च वेधनं तत्प्रकीर्तितम् ॥१०२॥
 दडेन ताडिता यत्र भ्रम दूतैश्च पापिनः । धनु षोडशमानं च तत्कुडं दडताडनम् ॥१०३॥
 निरुद्धाश्च महाजालैर्यथा मोनाश्च पापिनः । धनुर्विशत्प्रमाणं च जालरश्च प्रकीर्तितम् ॥१०४॥
 पतता पापिना कुडे देहशूर्णो भवेदिह । लोहवंदीनिबद्धानां कीटिषोरुपमानकम् ॥१०५॥
 गंभीरं ध्वातसंयुक्तं धनुर्विशत्प्रमाणकम् । मूर्छितानां जडानां च देहचूर्णं प्रकीर्तितम् ॥१०६॥
 दलिताः पापिनो यत्र भ्रम दूतैश्च ताडिताः । धनु षोडशमानं च तत्कुडं दलनं स्मृतम् ॥१०७॥
 पतनेनैव पापी च शुष्ककंठोष्ठतालुकः । बालुकासु च तत्पासु धनुर्विशत्प्रमाणकम् ॥१०८॥
 शतपौरुषमानं च गंभीरं ध्वातसंयुतम् । शोषणं कुडमेतद्धि पापिना परदुःखदम् ॥१०९॥
 नानाचर्मकपायोदपरिपूर्णं धनु शतम् । दुर्गंधियुक्तं तद्भक्ष्यैः प्राणिभिः संकुलं वपम् ॥११०॥
 शूर्पाकारमुखं कुडं धनुर्द्वादशमानकम् । तप्तलोहबालुकाभिः पूर्णं पातविसयुतम् ॥१११॥
 दुर्गंधियुक्तं तद्भक्ष्यैः पापिभिः संकुलं सति । शूर्पाकारमुखं कुडं धनुर्द्वादशमानकम् ॥११२॥
 प्रतप्तबालुकापूर्णं महापातविभिर्युतम् । अंतरनिशिखानां च ज्वालाव्याप्तमुखं सदा ११३॥
 धनुर्विशतिमानं च प्रमाणं यस्य सुंदरि । ज्वालाभिर्दग्धगानैश्च पापिभिर्व्याप्तमेव च ॥११४॥
 तन्महावलेशदं शश्वत्कुडं ज्वालामुखं स्मृतम् । पातमात्राद्यत्र पापी मूर्छितो वै नरो भवेत् ॥११५॥
 तप्तेष्टकाम्यंतर्हितं वाप्यधं जिह्वाकुण्डकम् । धूम्राधवारसंयुक्तं धूम्राध. पापिभिर्युतम् ॥११६॥
 धनु.शतं श्वासरंध्रधूम्राध. परिकीर्तितम् । पातमात्राद्यत्र पापी नागैश्च वेष्टितो भवेत् ॥११७॥
 धनु शतं नागपूर्णं तत्रागवैष्टितं भवेत् ।

पद्वशीति च कुंडानि भयोक्तानि निशमय ।

लक्षणं चापि तेषां च किं भूय. श्रोतुमिच्छसि ॥११८॥

इति 'श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे सावित्र्युपाख्याने सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥ २८ ॥

अथाष्टत्रिंशोऽध्यायः

सावित्र्युवाच

देवीभक्तिं देहि मह्यं साराणां चैव सारकम् । पुंसां मुक्तिद्वारबीजं नरकारणघातारकम् ॥१॥
कारणं मुक्तिसाराणां सर्वांशुभविनाशनम् । दारकं कर्मवृक्षाणां कृतपापीघदारणम् ॥२॥
मुक्तिश्च कतिधाप्यस्ति किं वा तासां च लक्षणम् । देवीभक्तिं भक्तिभेदं निपेक्षस्यापि खंडनम् ॥३॥
तत्त्वज्ञानविहीना च स्त्रीजातिविधिनिमिता । किंचिज्ज्ञानं सारभूतं यद वेदविदां वर ॥४॥
सर्वं दानं च यज्ञश्च स्तोत्रं स्नानं व्रतं तपः । अज्ञानिज्ञानदानस्य कला माहति षोडशीम् ॥५॥
पितुः शतगुणा माता गौरवे चेति निश्चितम् । मातुः शतगुणं पूज्यो ज्ञानदाता गुरुः प्रभो ॥६॥

धर्मराज उवाच

पूर्वं सर्वो वरो दत्तो यस्ते मनसि बाधितः । अधुना शक्तिभक्तिस्ते वत्से भवतु मद्ररात् ॥७॥
श्रोतुमिच्छसि कल्याणि श्रोदेवीगुणकीर्तनम् । वक्तुं चापुच्छकानां च श्रोतुं चाकुलतारणम् ॥८॥
शेषो वक्त्रसहस्रेण न हि यद्वक्तुमीश्वरः । मृत्युंजयो न क्षमश्च वक्तुं पञ्चमुखेन च ॥९॥
धाता चतुर्णां वेदानां विधाता जगतामपि । ब्रह्मा चतुर्मुखेनैव नालं विष्णुश्च सर्ववित् ॥१०॥
कातिकेयः पञ्चमुखेन नापि वक्तुमलं द्रुवम् । न गणेश समर्थश्च योगीन्द्राणां गुरोर्गुरुः ॥११॥
सारभूताश्च शास्त्राणां वेदाश्चत्वार एव च । कलामात्रं यद्गुणानां न विदति बुधाश्च ये ॥१२॥
सरस्वती जडोभूता नालं तद्गुणवर्णने । सनत्कुमारो धर्मश्च सनदनः सनातनः ॥१३॥
सनकः नपिलः सूर्यो येऽन्ये च ब्रह्मण सुताः । विचक्षणा न यद्वक्तुं किं चाग्रे जडबुद्धयः ॥१४॥
न यद्वक्तुं क्षमाः सिद्धा मुनीन्द्रा योगिनस्तथा । के वा चाग्रे वयं केषां श्रोदेव्या गुणवर्णने ॥१५॥
ध्यायते यत्पदाम्भोजं ब्रह्मविष्णुशिवाश्च । अतिसाध्यं स्वमक्तानां तदग्रेया मुदुर्लभम् ॥१६॥
कश्चित्किंचिद्विजानाति तद्गुणोत्कीर्तनं शुभम् । अतिरिक्तं विज्ञानानि ब्रह्मा ब्रह्मविशारदः ॥१७॥
ततोऽतिरिक्तं जानाति गणेशो ज्ञानिना गुरुः । सर्वातिरिक्तं जानाति सर्वज्ञः संभुरेव सः ॥१८॥
तस्मै दत्तं पुरा ज्ञानं कृष्णेन परमात्मना । अतोऽव निर्जनेऽरण्ये गोम्लोके राममदके ॥१९॥
तत्रैव नपितं किंचित्तद्गुणोत्कीर्तनं शुभम् । धर्मं च कथयामास शिवश्लोके शिवः स्वयम् ॥२०॥
धर्मस्तु नपयामास मास्वने पुच्छजे तथा । यामागच्छ मत्पित्राऽपि संप्राप तपसा सति ॥२१॥

पूर्वं त्वं विषयं चाहं न गुह्यामि प्रयत्नतः । वैराग्ययुक्तस्तपसे गंतुमिच्छति सुव्रते ॥२२॥
 तदा मा कथयामास पिता तद्गुणकीर्तनम् । यथागमं तद्वदामि निबोधतोऽव दुर्गमम् ॥२३॥
 तद्गुणं सा न जानाति तदन्यस्य च का कथा । यथाकाशो न जानाति स्वातमेव वरानने ॥२४॥
 सर्वात्मा सर्वभगवान्सर्वकारणकारणः । सर्वेश्वरश्च सर्वाद्यः सर्ववित्परिपालकः ॥२५॥
 नित्यरूपी नित्यदेही नित्यानन्दो निराकृतिः । निरंकुशो निराशंको निर्गुणश्च निरामयः ॥२६॥
 निर्लिप्तः सर्वसाक्षी च सर्वाधारः परात्परः । मायाविशिष्टः प्रकृतिस्तद्विकाराश्च प्राकृताः ॥२७॥
 स्वयं पुमाश्च प्रकृतिस्तावभिप्रौ परस्परम् । यथा वह्नेस्तस्य शक्तिर्न भिन्नाऽस्त्येव कुत्रचित् ॥
 सेयं शक्तिर्महामाया सच्चिदानन्दरूपिणी । रूपं विभक्त्यरूपा च भक्तानुग्रहेतवे ॥२९॥
 गोपालसुन्दरीरूपं प्रथमं सा ससर्ज ह । अतीव कमनीयं च सुन्दरं सुमनोहरम् ॥३०॥
 नवीननिरदश्याम किशोर गोपवेषकम् । कदर्पकोटिलावण्यं लीलाधाम मनोहरम् ॥३१॥
 शरम्मध्याह्नपक्षानां शोभाभोचनलोचनम् । शरत्पार्वणकोटीदुशोभाप्रच्छादनाननम् ॥३२॥
 अमूल्यरत्ननिर्माणानां भूषणभूषितम् । सस्मितं शोभितं शश्वदमूल्यपीतवाससा ॥३३॥
 परब्रह्मस्वरूपं च ज्वलत ब्रह्मतेजसा । सुखदृश्यं च शान्तं च राधाकातमनंतकम् ॥३४॥
 गोपीभिर्बोध्यमाणं च सस्मिताभिश्च संततम् । रासमंडलमध्यस्थं रत्नसिंहासनस्थितम् ॥३५॥
 वशी ववर्णतं द्विभुजं वनमालाविभूषितम् । कोस्तुभेन्द्रमणीद्रेण शश्वद्वक्षः स्वलोज्ज्वलम् ॥३६॥
 कुकुमागुरुकस्तूरीचन्दनचर्चितविग्रहम् । चारुचपकमालावतं मालतीमाल्यमंडितम् ॥३७॥
 चारुचद्रकशोभाढ्यं चूडावक्रिमराजितम् । एवंभूतं च ध्यायति भक्ता भक्तिपरिप्लुताः ॥३८॥
 यद्भूमाज्जगता धाता विधत्ते सृष्टिमेव च । कर्मानुसारात्सिंहितं करोति सर्वकर्मणाम् ॥३९॥
 तपसा फलदाता च कर्मणा च यदाज्ञया विष्णु पाता च सर्वेषां यद्भूयात्पाति संततम् ॥४०॥
 कालान्निरुद्धः सहर्ता सर्वविशेषु यद्भूयात् । शिवो मृत्युजयश्चैव ज्ञानिना च गुरोर्गुरुः ॥४१॥
 यज्ज्ञानाज्ज्ञानवानस्ति योगीशो ज्ञानवित्प्रभुः । परमानन्दयुक्तश्च भक्तिवैराग्यसयुतः ॥४२॥
 यद्भूयाद्वाति पवनः प्रवरः शीघ्रगामिनाम् । तपनश्च प्रतपति यद्भूयात्सततं सति ॥४३॥
 यदाज्ञया वर्षतीव्रो मृत्युश्चरति जन्तुषु । यदाज्ञया दहेद्दह्निर्जलमेव सुशोतलम् ॥४४॥
 दिशो रक्षति दिक्पाला महाभोता यदाज्ञया । भ्रमति राशिचक्राणि ग्रहाश्च यद्भूयेन च ॥४५॥
 भयात्फलति वृक्षाश्च पुष्पत्यपि च यद्भूयात् । यदाज्ञा तु पुस्तकृत्य कालं काले हरेद्भूयात् ॥४६॥
 तया जलस्पलस्याश्च न जीवति यदाज्ञया । अकालेनाहरेद्दिदं रणेपु विषमेषु च ॥४७॥
 घत्ते वायुस्तोयराशिं तोयं कूर्मं तदाज्ञया । कूर्मोऽजंतं च क्षोणी च समुद्रान्सा च पर्वतान् ॥
 सर्वा चैव क्षमास्वा नानारत्नं विभति या । यतः सर्वाणि भूतानि स्थीयते हति सत्रं हि ॥४९॥

द्वापुश्चैव दिव्याना युगानामेकसमिति । अष्टाविंशे शकृताते ब्रह्मश्च दिशानिश्च ॥५०॥
 एव त्रिशद्दिर्नर्मासो द्वाभ्यामाभ्याभृत स्मृत । ऋतुभि पद्मिरेवाब्द ब्रह्मणो वै वय स्मृतम् ॥
 ब्रह्मणश्च निपाते च चक्षुष्मीलन हरे । चक्षुष्मीलने तस्य लय प्राकृतिक विदु ॥५२॥
 प्रलये प्राकृत सर्वे देवाद्याश्च चराचरा । लीना घाताविवाता च श्रीकृष्णनाभिपकजे ५३॥
 विष्णु क्षीरोदशायो च वैकुण्ठे यश्चतुर्भुज । विलीना यामपाशे च कृष्णस्य परमात्मन ॥५४॥
 यस्य ज्ञाने शिवो लीनो ज्ञानावीश सनातन । दुर्गया विष्णुमायाया विलीना सर्वशक्त्य ५५॥
 सा च कृष्णस्य बुद्धो च बुद्धपथिष्ठातृदेवता । नारायणाश एक दश लीनो वक्षसि तस्य च ५६॥
 श्रीकृष्णाशश्च तद्वाहो देवाद्योशो गणेश्वर । पद्माद्याश्चैव पद्माया सा राधाया च सुवने ॥५७॥
 गोप्यश्चापि च तस्या च सर्वाश्च देवयोपित । कृष्णप्राणाधिदेवो सा तस्य प्राणेषु सत्पिता ५८॥
 त्रिविधो च सरस्वत्या वदा शास्त्राणि यानि च । स्थिता वाता च जिह्वाया यस्य च परमात्मन ॥
 लोलोकस्य च गीपाश्च विलोनास्तस्य लोमसु । तत्प्राणेषु च सर्वेश प्राणा वाता हुताग्ना ६०॥
 तिराग्नी विलीनाश्च जल तद्रसनाप्रत । वैष्णवाश्चरणाभोजे परमानन्दसुता ॥६१॥
 तारात्सारतरामक्तिरमपीयूषपायिन । विराडशाश्च महति लीना कृष्णे महाविराट् ६२॥
 पत्न्यैव लोमकूपेषु विशानि निक्षिप्तानि च । यस्य चक्षुष उमेपे प्राकृत प्रलयो भवेत् ॥६३॥
 चक्षुष्मालने सृष्टिर्नैवैव पुनरैव स । यावत्कालो निमिषेण तावदुष्मीलनेन च ॥६४॥
 ब्रह्मणश्च शतादे च सृष्टे सूत्रलय पुन । ब्रह्मसृष्टिलपाना च सृष्ट्या नास्त्येव सुवने ॥६५॥
 यया भूरजसा चैव सहजान नैव विद्यते । चक्षुर्निमेषे प्रलयो यस्य सर्वान्तरात्मन ॥६६॥
 उमीने पुन सृष्टिर्न वेदेन च रेच्छया । स कृष्ण प्रलये तस्या प्रकृतो लीन एव हि ६७॥
 एकैव च परा शक्तिर्निर्गुण परम पुमान् । स एवेदमग आसीदिति वेदविदो विदु ॥६८॥
 मूलत्रितिरव्यक्ताऽव्यक्ताकृत्पदाभिधा । चिदभिप्रवत्प्रमापना प्रलये सैव तिष्ठति ॥६९॥
 तद्वपुणोक्तार्तन वपु ब्रह्माण्डेषु च च क्षम । भुक्तयश्च ननुर्वर्देनिरुक्त्याश्च चतुर्विधा ॥७०॥
 तत्प्रधानादेव भक्तिर्मुक्तेरपि गरीयसी । सा त्रोगपदा भवेदेवा तथा सारूप्यदा परा ॥७१॥
 सागोप्यदाय निर्वोगप्रदा मुक्तिश्चतुर्विधा । भक्तास्त्रा न हि बाधति विना तत्सेवने विमो ॥
 शिवत्वममरत्व च ब्रह्मत्व चावहल्या । जन्ममृत्युब्रह्माविमययोकादिक घनम् ॥७३॥
 दिव्यरूपधारण च निवाण योग्य विदु । मुक्तिश्चमवारीहता भक्ति सेवात्रिविदिना ॥७४॥
 भक्तिमुक्तयोरप्य भदो निपकृष्टद्वन शृणु । विदुषा निपेक च भोग च कृत्रुर्मगनाम् ॥७५॥
 तत्प्रवर्द्धनं च क्षुभद श्योविमो सेवन परम् । तत्त्वज्ञानमिदं साष्टि स्थिर च तत्र वेदयो ॥७६॥
 निदिष्टं शुभद चोक्तं गच्छ ज्ञाने ययामुत्तम् । इत्युक्त्वा सूर्यपुत्रश्च जावयित्वा च तत्पतिम् ७७॥

तस्यै शुभाशिपं दत्त्वा गमनं कर्तुमुद्यतः । दृष्ट्वा यमं च गच्छतः सा सावित्री प्रणम्य च
 हरोद चरणौ धृत्वा साधुच्छेदेन दुःखिता । सावित्रीरोदनं श्रुत्वा यमश्चैव कृपानिधि ॥५॥
 तामित्युवाच सतुष्टः स्वयं चैव हरोद ह ।

धर्मराज उवाच

सप्तवर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । ८० ॥

अन्ते यास्यसि तत्संलोकं यत्र देवी विराजते । गत्वा च स्वगृहं भद्रे सावित्र्याश्च व्रतं कुरु ॥८०॥
 द्विसप्तवर्षपर्यन्तं नारीणां मोक्षकारणम् । ज्येष्ठशुक्लचतुर्दश्या सावित्र्याश्च व्रतं शुभम् ॥८१॥
 शुक्लाष्टम्या भाद्रपदे महालक्ष्म्या यया व्रतम् । द्व्यष्टवर्षं व्रतं चैव प्रत्यादेयं शुचिस्मिते ॥८२॥
 करोति भक्त्या या नारी सा याति च विभो पदम् । प्रतिमङ्गलवारं च देवी मङ्गलदायिनीम् ॥८३॥
 प्रतिमासं शुक्लपञ्चम्या पथी मङ्गलदायिनीम् । तथा चापादसप्तम्या मनसा सर्वसिद्धिदाम् ॥८४॥
 राधारसे च कात्तिवया कृष्णप्राणाधिकप्रियाम् । उपोष्य शुक्लाष्टम्या च प्रतिमासं वरप्रदाम् ॥८५॥
 विष्णुमाया भगवती दुर्गा दुर्गतिनाशिनीम् । प्रवृत्तिं जगदद्या च प्रतिमासं वरप्रदाम् ॥८६॥
 पतिव्रतासु दुष्टासु यन्त्रेषु प्रतिमासु च । या नारी पूजयेद्भक्त्या घनसत्तानहेतवे ॥८७॥
 इति लोके सुखं भुक्त्वा यात्यते धीविभो पदम् । एव देव्या विभूतीश्च पूजयेत्साधवोऽनित्यम् ॥८८॥
 सर्वकालं सर्वरूपां सत्संख्यां परमेश्वरीम् । नातः परतरं किञ्चित्कृतवत्कृतवदायकम् ॥८९॥
 इत्युक्त्वा सा धर्मराजो जगाम निजमन्दिरम् । गृहीत्वा स्वामिनः सा च सावित्री च निजालयम् ॥९०॥
 सावित्री सत्यवाञ्छं प्रययौ च दयागतम् । अग्न्याश्च वययामास स्ववृत्तं हि नारद ॥९१॥
 सावित्रीजनकं पुत्रान्सप्राप्तं प्रव्रजेण च । श्वशुरश्चक्षुषीं राज्यं सा च पुत्रान्धरेण च ॥९२॥
 एतद्वर्षं सुखं भुक्त्वा पुण्यक्षेत्रे च भारते । जगाम स्वामिना सार्धं देवीलोकं पतिव्रता ॥९३॥
 सवितुष्ठाधिदेवी या मन्नाधिष्ठातृदेवता । सावित्री ह्यविषेदनां सावित्री तेन कीर्तिता ॥९४॥
 इत्येवं वक्षितं यत् सावित्र्याख्यानमुत्तमम् । जीवकर्मविपाकं च विं पुनः श्रोतुमिच्छसि ॥९५॥
 इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणमयादे सावित्र्युपाख्यानेऽष्टप्रश्नोऽध्यायः ॥३९॥

अर्थकोनचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रीनारायण उवाच

पुरा ब्रह्मकृष्णस्य परमात्मनः । देवी वामामसंभूता बभूव ससमंडले ॥४॥
सुन्दरी श्यामा न्यग्रोधपरिमण्डिता । यथा द्वादशवर्षीया दधत्सुस्थिरयौवना ॥५॥
वर्णाभा सुदृश्या मनोहरा । शरत्पार्वणकोटीदुपभाप्रच्छादनानना ॥६॥
राह्यपद्मानां शोभामोचनलोचना । सा देवी द्विविधा भूता सह सर्वेश्वरेच्छया ॥७॥
नेण वर्णेन तेजसा वयसा त्विषा । यदासा वामसा कृत्वा भूपणेन गुणेन च ॥८॥
बोक्षणेनैव प्रेम्णा वाञ्छनुनेन च । तद्वामासान्महालक्ष्मीर्दक्षिणासाञ्च राधिका ॥९॥
द्वौ वरयामास द्विभुजं च परात्परम् । महालक्ष्मीश्च तत्पश्चाच्चक्रमे कमनीयकम् ॥१०॥
द्गौरवेणैव द्विधारूपो बभूव ह । दक्षिणोपश्च द्विभुजो वामासश्च चतुर्भुजः ॥११॥
ताय द्विभुजो महालक्ष्मी ददौ पुरा । लक्ष्मते दृश्यते विश्वं स्निग्धदृष्ट्या यथाऽनिसाम् ॥
ता च महती महालक्ष्मीश्च सा स्मृता । राधाकातश्च द्विभुजो लक्ष्मीकातश्चतुर्भुजः ॥१३॥
वस्वरूपा च गोपैर्गोपीभिरावृता । चतुर्भुजश्च वैकुण्ठ प्रथमो पद्मया सह ॥१४॥
न समो तौ द्वौ कृष्णनारायणौ वरी । महालक्ष्मीश्च योगेन नानारूपा बभूव सा ॥१५॥
च महाश्रद्धाः परिपूर्णतमा रमा । सुदृढसत्त्वस्वरूपा च सर्वसौभाग्यसंयुता ॥१६॥
सा च प्रधाना च सर्वासु रमणीषु च । स्वर्गेषु स्वर्गलक्ष्मीश्च शक्रसंपत्स्वरूपिणी ॥१७॥
नागलक्ष्मीश्च राजलक्ष्मीश्च राजसु । गृहलक्ष्मीर्गृहेष्वेव गृहिणा च कलाघतः ॥१८॥
वरूपा गृहिणा सर्वमंगलमगत्या । यथा प्रसूतिः सुरभिर्दक्षिणा यज्ञकामिनी ॥१९॥
दक्षिणकन्या सा श्रीरूपा पद्मिनीषु च । शोभास्वरूपा चन्द्रे च सूर्यमंडलमंडिता ॥२०॥
लोपु रत्नेषु फलेषु च जलेषु च । नृपेषु नृपपत्नीषु दिग्दल्लोपु गृहेषु च ॥२१॥
स्येषु वस्त्रेषु स्थानेषु संस्कृतेषु च । प्रतिमासु च देशानां मंगलेषु घटेषु च ॥२२॥
वयेषु च मुक्तप्रभु मातृषु च मनोहरा । मणोन्द्रेषु च हरिषु क्षीरेषु चन्दनेषु च ॥२३॥
प्लामु रम्यासु नवमेघेषु वस्तुषु । वैकुण्ठ पूजिता साऽऽदी देश नारायणेन च ॥२४॥
मे ब्रह्मणा भक्त्या तृतीये शंकरेण च । विष्णुना पूजिता सा चक्षोरोदे भारते मुने ॥२५॥
भुवेन मनुना मानवेन्द्रश्च सर्वतः । ऋषोन्द्रेश्च मुनीन्द्रेश्च सद्भिश्च गृहिभिर्मवे ॥२६॥
वैश्वेव नागार्चं पातालैषु च पूजिता । युक्ताष्टम्या भाद्रपदे कृता पूजा च ब्रह्मणा ॥२७॥
या च पक्षपर्वन्तं त्रिषु लोकेषु नारद । चैत्रे पीने च भाद्रे च पुष्ये माचरासरे ॥२८॥
सा पूजिता सा च त्रिषु लोकेषु भविता । वर्षान्ते पीयसक्रात्या माघयामाश्व मंगले ॥२९॥
सा पूजयामास सा भूता सुवनप्रये । पूजिता सा महेन्द्रेण मंगलेनैव मंगला ॥३०॥

कैदारेणैव नीलेन सुबलेन नलेन च । ध्रुवेणोत्तानपादेन शक्रेण बलिना तथा ॥३१॥
 कश्यपेन च दक्षेण कर्दमेन विवस्वता । प्रियव्रतेन चन्द्रेण कुबेरेणैव वायुना ॥३२॥
 यमेन वह्निना चैव वरुणेनैव पूजिता । एवं सर्वत्र सर्वेषु पूजिता वन्दिता सदा
 सर्वैश्वर्याधिदेवी सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥३३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३९॥

अथ चत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायणप्रिया सा च वरा वैकुण्ठवासिनी । वैकुण्ठाधिष्ठातृदेवी महालक्ष्मी सनातनी ॥१॥
 कथं बभूव सा देवी पृथिव्या सिन्धुकन्यका । पुरा केन स्तुताऽऽदौ सा तन्मे व्याख्यातुमर्हसि ॥२॥

श्रीनारायण उवाच

पुरा दुर्वाससः क्षापाद्भ्रष्टश्चीश्च पुरंदरः । बभूव देवसमश्च मर्त्यलोके च नारद ॥३॥
 लक्ष्मीः स्यर्गादिकं त्यक्त्वा रुष्टा परमदुःखिता । गत्वा लीना च वैकुण्ठे महालक्ष्मीश्च नारद ॥४॥
 तदा शोकाद्ययुः सर्वे दुःखिता ग्रहाणः सभाम् । ग्रहाणं च पुरस्कृत्य यमुर्वैकुण्ठमेव च ॥५॥
 वैकुण्ठे क्षारणापन्ना देवा नारायणे परे । अतीव दैन्यमुक्तश्च शुष्ककण्ठीष्ठतालुकाः ॥६॥
 तदा लक्ष्मीश्च कलया पुराणपुरुषाजया । बभूव सिन्धुकन्या सा सर्वसंपत्स्वरूपिणी ॥७॥
 तया मयित्वा क्षीरोदं देवा दैत्यगणैः सह । संप्राप्ताश्च महालक्ष्मीं विष्णुस्ता च ददर्श ह ॥८॥
 सुरादिभ्यो वरं दत्त्वा वनमालां च विष्णवे । ददौ प्रसन्नवदना तुष्टा क्षीरोदसायिने ॥९॥
 देवाश्चाप्यसुरप्रस्तं राज्यं प्रापुश्च नारद । ता संपूज्य च संभूय सर्वत्र च निगपद ॥१०॥

नारद उवाच

कथं क्षापाद् दुर्वासा मुनिर्घोष्ठ कदाचन । केन दोषेण वा ब्रह्मन् श्रुतिहस्तस्त्वयितुरा ॥११॥
 मर्मयुः केन रूपेण जलधिं ते सुरादय । केन स्तोत्रेण वा देवो धर्मं साक्षाद्बभूव सा ॥१२॥
 को वा तयोश्च संप्राप्तो बभूव तद्वद प्रभो ।

श्रीनारायण उवाच

मपुपानम्रमत्तश्च त्रैलोक्याधिपतिर्युता ॥१३॥

प्रोढा चकार रहसि रंमया सह कामुक् । कृत्वा श्रीर्द्धं तथा सत्सर्वं कामुक्या दृष्टमालयः ॥१४॥
 तस्यो तत्र महारथ्ये कामोन्मयिनमागताः । नैमगगनितरे मातं वैकुण्ठादपि गतामम् ॥१५॥
 दुर्वाससं ददर्शोऽग्रे ज्वलनं ब्रह्मतेजसा । लोभमध्याह्नपानं च सहस्रप्रभमो धरम् ॥१६॥

प्रवेत्ताचनाकार धटामारमहोज्ज्वलम् । शुक्लयज्ञोपवीत च चौरदण्डौ कमण्डलुम् ॥१७॥
 महोज्ज्वल च तिलक विभ्रत चेदुसन्निभम् । समन्विन शिष्यलक्ष्मणदेवदोङ्गपारण ॥१८॥
 दृष्ट्वा ननाम शिरसा सप्रमत्त पुरन्दर । शिष्यवर्गं तदा भक्त्या तुष्टाव च मुदान्वितम् ॥१९॥
 मुनिना च सशिष्येण दत्तास्तस्मै शुभाशिष । विष्णुदत्त पारिजातपुष्प स सुमनोहरम् ॥२०॥
 तज्ज्वरारोगमृत्युध्न शोकघ्न मोक्षकारकम् । शक्र पुष्प गृहीत्वा च प्रमत्तो राज्यसपदा ॥२१॥
 पुष्प स न्यस्तयामास तदैव करिमस्तके । हस्ती तत्स्पर्शमात्रेण रूपेण च गुणेन च ॥२२॥
 तेजसा वयसाऽक्स्माद्विष्णुतुल्यो बभूव ह । त्यक्त्वा शक्रगजेन्द्रश्च जगाम धीरकाननम् ॥२३॥
 न शक्राक महेंद्रस्त रक्षितु तेजसा मुने । तत्पुष्प त्यक्तवत् च दृष्ट्वा शक्र मुनीश्वर ॥२४॥
 तमुवाच महाशय शचाप च रुपाञ्चित ।

मुनिरुवाच

अरे श्रिया प्रमत्तस्त्व कथं मामवमन्यसे ॥२५॥

महत्तपुष्प दत्त च गर्वेण करिमस्तके । विष्णोर्निवेदिन चैव नैवेद्य वा फल जलम् ॥२६॥
 प्राप्तिमात्रेण भोक्तव्य त्यागेन ब्रह्महा भवेत् । अष्टभोर्भद्रवृद्धिश्च पुरश्चष्टा भवेत्तु स ॥२७॥
 यस्तपजेद्विष्णुर्नैवेद्य भाग्येनोपस्थित शुभम् । प्राप्तिमात्रेण यो भुक्ते भक्तो विष्णुनिवेदितम् ॥२८॥
 पुंसां दत्त समुद्रस्य जीवभुक्त स्वयं भवेत् । नैवेद्य भोजन कृत्वा नित्यं यः प्रणमेद्वरिम् ॥२९॥
 पूजयेत्स्तोति वा भवत्या स विष्णुसदृशो भवत । तत्स्पर्शं वा युना सद्यस्तीर्थांघ्रश्च विशुध्यति ॥३०॥
 तत्पादरजसा मुद सद्य पूता वमुधरा । पुश्रत्पन्नमवीराश्च शूत्रश्राद्धाग्नेव च ॥३१॥
 यदरेरनिवेद्य च कृपा मासस्य भक्षणम् । शिवलिंगप्रदानं च यद्वत् शुद्धयाग्निना ॥३२॥
 चित्तिसकृद्विज्ञानं च देवलाभं तर्पणं च । कथादिक्रयिणामनं यदनं योनिजीविनाम् ॥३३॥
 उच्छिष्टान्नं पर्युषितं सर्वभक्षायदीपितम् । अगम्यागाग्निना चैव द्विजानामन्नमेव च ॥३४॥
 अदीक्षितद्विजानां च यदनं शवदाहिनाम् । अगम्यागाग्निना चैव द्विजानामन्नमेव च ॥३५॥
 भिन्नद्रुहो हृतघ्नानामनं विधासघातिनाम् । मिथ्यासाहयप्रदानं च ब्राह्मणान्नं तपेव च ॥३६॥
 एते सर्वे विगुण्यन्ति विष्णोर्नैवेद्यभक्षणान् । श्वपचश्रेद्विष्णुसखी वशानां कोटिमुदरेत् ॥३७॥
 हरेरभक्तो भुङ्क्ते स्व च रक्षितुमशकम् । अनानाद्यदि गृह्णाति विष्णोर्नैवेद्यमेव च ॥३८॥
 सप्तजन्माजितात्पानाम्बुष्यत नात्र सद्यः । ज्ञात्वा भवत्या च गृह्णाति विष्णोर्नैवेद्यमेव च ॥३९॥
 कोटिब्रह्माजितरापापान्मुच्यते निश्चितं हरे । यस्यात्सस्यापित पुष्पं गर्वेण करिमस्तके ॥४०॥
 तस्मादुपान्यासितस्यैव यानु लम्बोर्हरे पदम् । नाशयणस्य भक्त्येष्टं न विभेदि सुरादिभिः ॥४१॥
 काला मुषोर्बराश्च बानन्यागणयामि च । वि करिष्यन्ति ते तात वन्द्यवश्च प्रजापति ॥४२॥

नृहस्तातिगुह्यं च नि शंस्य च मे हरे । इदं पुष्पं यस्य मूर्ध्नि तस्यैव पूजनं परम् ॥४३॥
इति श्रुत्वा महेन्द्रश्च घृत्वा स चरणं मुने । उर्ध्वं करोद शोकार्तस्समुवाच भयाकुल ॥४४॥

महेन्द्र उवाच

दत्त समुचित. शापो मह्यं मायापह प्रभो । हृता न याचे सपत्तिर्किञ्चिज्ज्ञानं च देहि मे ॥४५॥
ऐश्वर्यं विपदा दीजं ज्ञानप्रच्छन्नवारणम् । मुक्तिमार्गंकुठारञ्च भवतेश्च व्यवधायकम् ॥४६॥

मुनिस्त्वाच

जन्ममृत्युजराशोकरोगवीजाकुर परम् । संपत्तिरतिमिरादश्च मुक्तिमार्गं न पश्यति ॥४७॥
सपन्मत्तो विमूढश्च सुरामत्त स एव च । बाधैर्वेष्टितः सोऽपि संघुस्त्वेनैव हे हरे ॥४८॥
रूपसिद्धिमदमत्तश्च विषयाश्च विज्ञेयः । महाशयो राजस्त्रिंशः सत्त्वमार्गं न पश्यति ॥४९॥
द्विविधो विषयाश्च राजरास्तामस स्मृतः । अशास्त्रज्ञस्तामसश्च शास्त्रज्ञो राजसः स्मृतः ॥५०॥
शास्त्रं च द्विविधं मार्गं दशमेष्टसुरपुंगव । प्रवृत्तिर्जीवमेकं च निवृत्ते. वारणं परम् ॥५१॥
धरन्ति जीविनश्चादौ प्रवृत्तेर्दुःखवर्त्मनि । स्वच्छन्दं च प्रसन्नं च निर्विरोधं च संततम् ॥५२॥
आयाति मधुनो लोभास्त्वेषेन सुखमानितः । परिणामेनासवीजे जन्ममृत्युजराकरे ॥५३॥
अनेकजन्मपदंस्तं हृत्वा च भ्रमणं मुदा । स्वकर्मविहितायां च नानायोग्या भ्रमेण च ॥५४॥
ततश्चेतानुप्राप्ताश्च सत्यं लभते च नः । सहस्रेषु शतैर्व्यक्तो भवास्त्वे. पारमारणम् ॥५५॥
साधुस्तत्त्वप्रदीपेन मुक्तिमार्गं प्रदर्शयेन् । तदा करोति यत्नं च जीवो बंधनलहने ॥५६॥
अनेकजन्मयोगेन तपसाऽनशनेन च । तदा लभेन्मुक्तिमार्गं निर्विघ्नं सुखदं परम् ॥५७॥
इदं धृतं गुरोर्वक्त्राद्यत्पृष्ठसि गुरन्दर । मुनेस्तद्वचनं श्रुत्वा धीनरागो यमूय सः ॥५८॥
वीराग्यं वर्धयामास तस्य ब्रह्मन्दिने दिने । मुने स्यानाद्गृह्णत्वा ह ददशमिगवतीम् ५९॥
दीर्घैरगुरसंधैश्च समावीर्णा भयाकुलाम् । विषमोपपत्त्या पुत्रबन्धुहीनां च मुत्रचित् ॥६०॥
पिण्डमातृपुत्रादिनिहीनामतिचंचलाम् । सत्रप्रस्तां च ता दृष्ट्वा जयाम वारयति प्रति ॥६१॥
शरीरं मन्दाग्निनीतीरे ददर्श गुरुमीश्वरम् । ध्यायमानं परं ब्रह्म गंगातोये न्यतं परम् ॥६२॥
सूर्याभिरसंभूतं पूर्वमुखं च विश्वतोभुगम् । साधुनेत्रं पुलकितं परमानन्दसंयुतम् ॥६३॥
वरिष्ठं च गरिष्ठं च धर्मिष्ठं श्रेष्ठमेवितम् ॥ प्रेष्ठं च बन्धुवर्गानामतिश्रेष्ठं च ज्ञानिनाम् ॥६४॥
ज्येष्ठं च भ्रातृपर्यागामनिष्ठं गुरुवैरिणाम् । दृष्ट्वा गुहं जपन्तं च तत्र तस्थौ गुरेश्वरः ॥६५॥
प्रहरीते गुहं दृष्ट्वा चोरिष्यत प्रणनाम यः । प्रणम्य परत्नामोत्रे दरोरीश्वरेर्मुहूर्तम् ॥६६॥
युक्तां कथयामास ब्रह्मणापरादिषु तदा । पुनर्विरोधनिष्ठं च ज्ञानप्राप्तिं गुरुलंभाम् ॥६७॥
वीरिष्ठतां च स्वगुरो ब्रमेणैव गुरेश्वरः । निप्यस्य वचनं श्रुत्वा मुकुटिर्ब्रवीत् यतः ॥६८॥

बृहस्पतिरुवाचेदं

कोपसरत्तलोचन ।

गुरुरुवाच

श्रुतं सर्वं सुरग्रेष्ठ मारोदीर्घचन शृणु ॥६९॥

न कातरो हि नीतिज्ञो विपत्तौ च कदाचन । सपत्तिर्वा विपत्तिर्वा नश्वरा श्रमरूपिणी ॥७०॥
 पूर्वस्य कर्मायत्ता च स्वयं कर्ता तयोरपि । सर्वेषां च भवत्येव दशवज्जन्मनि जन्मनि ॥७१॥
 चक्रनेमिक्रमेणैव तत्र का परिदेवना । उक्तं हि स्वकृतं कर्म भुज्यतेऽखिलभारते ॥७२॥
 शुभाशुभं च यत्किञ्चित्स्वकर्मफलमुक्नुमान् । नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि ॥७३॥
 अवश्यमेव भोक्तव्यं कृतं वरं शुभाशुभम् । इत्येवमुक्तं वेदे च कृष्णेन परमात्मना ॥७४॥
 सामवेदोक्तशालायां सत्रोध्य कमलोद्भवम् । जन्मभोगावशेषे च सर्वेषां कृतकर्मणाम् ॥७५॥
 अनुरूपं हि तेषां च भारतेऽन्यत्र चैव हि । कर्मणा ब्रह्मशापं च कर्मणा च शुभाशुभम् ॥७६॥
 कर्मणा च महालक्ष्मीं लभेद्दैन्यं च कर्मणा । कोटिशतैर्जितं कर्म जीविनामनुगच्छति ॥७७॥
 न हि त्यजेद्दिना भोगं तच्छीयेव पुरंदर । कालभेदे देशभेदे पात्रभेदे च कर्मणाम् ॥७८॥
 ग्यूनताधिकभावोऽपि भवेदेव हि कर्मणा । वस्तुदानेन वस्तूनां समं पुण्यं दिने दिने ॥७९॥
 दिनभेदे कोटिगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । समे देशे च वस्तूनां दाने पुण्यं समं सुर ॥८०॥
 देशभेदे कोटिगुणवसंख्यं वा ततोऽधिकम् । समे पात्रे समं पुण्यं वस्तूनां कर्तुरेव च ॥८१॥
 पात्रभेदे शतगुणमसंख्यं वा ततोऽधिकम् । यथा फलंति सस्यानि न्यूनान्यप्यधिकानि च ॥८२॥
 कर्पकाणां क्षेत्रभेदे पात्रभेदे फलं तथा । सामान्यदिवसे विप्रं दानं समफलं भवेत् ॥८३॥
 क्षमायां रक्षितक्रात्या फलं शतगुणं भवेत् । चातुर्मास्यां पौर्णमास्यामनंतं फलमेव च ॥८४॥
 ग्रहणे शशिनः कोटिगुणं च फलमुच्यते । सूर्यस्य ग्रहणे वाऽपि ततो दशगुणं भवेत् ॥८५॥
 अक्षमायामक्षयं यदसंख्यं फलमुच्यते । एवमन्यत्र पुण्याहे फलाधिक्यं भवेदिति ॥८६॥
 यथा दाने तथा स्नाने जपेऽन्यपुण्यकर्मसु । एव सर्वत्र बोद्धव्यं नराणां कर्मणां फलम् ॥८७॥
 यथा दण्डेन चक्रेण शरावेण भ्रमेण च । कुम्भनिर्मानि निर्माता कुम्भकारो मृदा भुवि ॥
 तथैव कर्मसूत्रेण फलं धाता ददाति च । यस्याज्ञया सृष्टमिदं तं च नारायणं भज ॥८९॥
 स विधाता विधातुश्च पातु पाता जगत्त्रये । सष्टु सष्टा च सहस्रं सहस्रं कालकालक ॥९०॥
 महाविपत्तौ ससारे यः स्मरेन्मधुगूढनम् । विपत्तौ तस्य सवर्तिर्भवेदित्याह संकरः ॥९१॥
 इत्येवमुक्त्वा तत्त्वज्ञः समालिख्य सुरेश्वरम् । दत्त्वा शुभाशुभं चैष्ट बोधयामास नारद ॥९२॥
 इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे नवमस्कन्धे अध्यायः ॥ ४० ॥

अथैकचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

हरिं प्यात्वा हरिर्ब्रह्मज्जगाम ब्रह्मणः सभाम् । बृहस्पतिं पुरस्कृत्य सर्वैः सुरगणैः सह ॥१॥
 शीघ्रं गत्वा ब्रह्मलोकं दृष्ट्वा च कमलोद्भवम् । प्रणमुर्देवताः सर्वे सहैव गुरुणा सह ॥२॥
 वृत्तातं कथयामास सुराचार्यो विधिं प्रति । प्रहस्योवाच सञ्छुत्वा महेन्द्रं कमलासनः ॥३॥

ब्रह्मोवाच

वत्स मर्दशजातोऽसि प्रपौत्रो मे विचक्षण । बृहस्पतिश्च शिष्यस्त्वं सुराणामधिपः स्वयम् ॥४॥
 मातामहश्च दक्षस्ते विष्णुभक्तः प्रतापवान् । कुलत्रयं यस्य शुद्धं कथं सोऽहंकृतो भवेत् ॥५॥
 माता पतिव्रता यस्य पिता शुद्धो जितेन्द्रियः । मातामहो मातुलश्च कथं सोऽहंकृतो भवेत् ॥६॥
 जनः पैतृकदोषेण दोषान्मातामहस्य च । गुरुदोषास्त्रिभिर्दोषैर्हरिदोषो भवेद्भुवम् ॥७॥
 सर्वान्तरात्मा भगवान् सर्वदेहेष्ववस्थितः । यस्य देहात्स प्रयाति स शयस्तक्षणो भवेत् ॥८॥
 मनोऽहमिन्द्रियेशं च ज्ञानरूपो हि शंकरः । विष्णुप्राणा च प्रकृतिर्बुद्धिर्भगवती तती ॥९॥
 निद्रादयः शक्तयश्च ताः सर्वा प्रवृत्तेः कलाः । आत्मनः प्रतिबिम्बश्च जीवो भोगशरीरभूत् १०॥
 आत्मनीशे गते देहात्सर्वे याति सप्तभ्रमाः । यथा वरमनि गच्छन्तं नरदेवमिवानुगाः ॥११॥
 अहं शिवश्च शेषश्च विष्णुर्धर्मो महाविराट् । यूयं यदंशा भक्ताश्च तत्पुण्यं न्ययकृतं त्वया १२॥
 शिवेन पूजितं पादपद्मं पुण्येण येन च । तत्र दुर्वाससा दत्तं दैवेन न्ययकृतं त्वया १३॥
 तत्पुण्यं मस्तके यस्य कृष्णपादाब्जप्रच्युतम् । सर्वेषां च सुराणां च तत्तूजा पुरतो भवेत् १४॥
 दैवेन यंचितस्त्वं हि देव च बलवत्तरम् । आगमहीन जन मूढं को वा रक्षितुमीश्वरः १५॥
 सा श्रीर्गतापुना कोपास्तृष्णनिर्माल्यवर्जितात् । अधुना गच्छ वैकुण्ठं यथा च गुरुणा सह १६॥
 निषेव्य तत्र श्रीनार्यं श्रियं प्राप्स्यसि मङ्गरात् । एवमुक्त्वा च स ब्रह्मा सर्वैः सुरगणैः सह १७॥
 सप्त गत्वा परब्रह्म भगवंतं सनातनम् । दृष्ट्वा तेजस्वरूपं तं प्रज्वलन्तं स्वतंजसा १८॥
 श्रीन्ममभ्याह्वमातंश्चातकोटिसमप्रभम् । शातं चानादिमध्यातं रत्नमोवांसमनन्तवम् १९॥
 चतुर्भुजैः पार्षदैश्च सरस्वत्या युतं प्रभुम् । भक्त्या चतुर्भिर्देशं गगया परिवेष्टितम् २०॥
 तं प्रणमुः सुराः सर्वे मूर्ध्ना ब्रह्मपुराणमा । भक्तितनूनाः शान्तिनेत्रास्तुष्टुः परमेश्वरम् २१॥
 वृत्तातं कथयामास स्वयं ब्रह्मा वृत्तानलिः । दग्धुर्देवताः सर्वा स्वाधिनाराच्युताश्च ताः २२॥
 स ददर्श सुरगण विषद्गहन भयाकुलम् । रत्नमूयषादन्त्यं च बाह्यादिविभजितम् २३॥
 शोभादन्त्यं हृत्प्रीतिं निष्प्रभं समग्रं परम् । उवाच वातरं दृष्ट्वा भवप्रीतिविभजनः २४॥

श्रीभगवानुवाच

मार्गैर्ब्रह्मन् हे सुराश्च मयं किं वो मयि स्थिते । दास्यामि लक्ष्मीमचला परमैश्वर्यवर्धिनीम् ॥२५॥
 किं च मद्रचनं किञ्चिच्छ्रूयता समयोचितम् । हितं सत्यं सारभूतं परिणाममुलावहम् ॥२६॥
 जनाश्रासंस्पदिदवस्था मदधीनाश्च संततम् । यथा तथाऽहं मद्भक्तपराधीनोऽस्वतंत्रकः ॥२७॥
 यं य दृष्टो हि मद्भक्तो मत्परो हि निरंकुशः । तद्गृहेऽहं न तिष्ठामि पथया सह निश्चितम् २८॥
 दुर्वासाः शंकराशश्च वैष्णवो मत्परायणः । तच्छापादागतोऽहं च सलक्ष्मीको हि वो गृहात् ॥
 यत्र शंखध्वनिर्नास्ति तुलसी न शिवार्चनम् । न भोजनं च विप्राणां न पथा तत्र तिष्ठति ३०॥
 मद्भक्तानां च मे निदा यत्र ब्रह्मन् भवेत्सुराः । महाहृष्टा महालक्ष्मीस्ततो याति परामवम् ॥३१॥
 मद्भक्तिहीनो यो भूढो भुंक्ते यो हरिवासरे । मम जन्मदिने वापि याति श्रीस्तद्गृहादपि ॥३२॥
 मन्नामविक्रयो यश्च विक्रीणाति स्वकन्यकाम् । यत्रातिथिर्न भुक्ते च मत्प्रिया याति तद्गृहात् ॥
 यो विप्रः पुंश्चलीपुत्रो महापापी च तत्रतिः । पापिनो यो गृहं याति शूद्रश्चाद्राप्रभोजकः ॥३४॥
 महाहृष्टा सतो याति मंदिरात्कमलालया । शूद्राणां शवदाही च भाग्यहीनो द्विजाधमः ॥३५॥
 याति कदा तद्गृहाच्च देवाः कमलवासिनो । शूद्राणां भूपकारी यो ब्राह्मणो वृषबाहकः ॥३६॥
 ततोपपानभोक्ता च कमला याति तद्गृहात् । अशुद्धहृदयः क्रूरो हिसको निदको द्विजः ॥३७॥
 ब्राह्मणः शूद्रयाजो च याति देवीं च तद्गृहात् । जवीरार्थं च यो भुक्ते तस्माद्याति जगरप्रसूः ३८॥
 तृणं छिनत्ति नखरेस्तैर्वा यो बिलिखेमहोम् । निराशो ब्राह्मणो यत्र तद्गृहाद्याति मत्प्रिया ३९॥
 भूयोदये द्विजो भुक्ते दिवास्वापो च ब्राह्मणः । दिवा म्रैयुनकारी च यस्तस्माद्याति मत्प्रिया ४०॥
 आचारहीनो विप्रो यो यश्च शूद्रप्रतिग्रही । अदीक्षितो हि यो भूदस्तस्माद्रै याति मत्प्रिया ४१॥
 स्निग्धपादश्च ननो हि यः द्योते ज्ञानदुर्बल । शश्वद्भदति वाचालो याति सा तद्गृहात्सती ४२॥
 शिरस्तातस्तु तैश्चैव मोऽन्यागं समुपस्पृष्टेन् । स्वाने च वादयेद्वाद्यं कृष्टा सा याति तद्गृहान् ४३॥
 व्रतोपवासीनो यः सध्याहीनोऽनुचिद्विजः । बिण्मुभक्तिविहीनस्तु तस्माद्याति च मत्प्रिया ४४॥
 ब्राह्मणं निन्दयेदो हि तं च यो द्रष्टे सततम् । ओवहिस्रो द्याहीनो याति सर्वंप्रसूततः ॥४५॥
 यत्र यत्र हरेरर्चा हरेस्तुकोतनं तथा । तत्र तिष्ठति सा देवी सर्वमंगलमंगला ॥४६॥
 यत्र प्रार्थना कृष्णस्य तद्भक्तस्य वितामह । सा च कृष्णप्रिया देवी तत्र तिष्ठति संततम् ॥४७॥
 यत्र पाण्डुध्वनिः शक्तः शिला च तुलसीदलम् । तत्सेवावदनं ध्यानं तत्र सा परितिष्ठति ॥४८॥
 शिवलिंगार्चनं यत्र तस्य चोत्पीठनं शुभम् । दुर्गावर्चनं तद्गुणाश्च तत्र पथनिवासिनो ॥४९॥
 विप्राणां सेवनं यत्र तेषां च भोजनं शुभम् । अर्चनं सर्वदेवानां तत्र पथमुत्तो सतो ॥५०॥
 दण्डुर्वा च मुरान्धर्वान्मायाह स रमापतिः । द्यौरोदसागरे जन्म कन्या कलपेति च ॥५१॥

इत्युक्त्वा ता जगन्नाथो ब्रह्माण पुनराह च । मथित्वा सागर लक्ष्मी देवेभ्यो देहि पद्मज ॥५२॥
 इत्युक्त्वा कमलकांठो जगामात पुर मुने । देवाश्विरेण कालेन ययु क्षीरोदसागरम् ॥५३॥
 मथान मदर कृत्वा कूर्मं कृत्वा च माज्जनम् । कृत्वा शेष मथपाश ममथुरसुरा सुरा ॥५४॥
 घञ्चरि च पोयूपमुच्चैः श्रवणसमीप्यतम् । नानारत्न हस्तिरत्न प्रापुर्लक्ष्मी सुदर्शनम् ॥५५॥
 खनमाला दक्षी सा च क्षीरोदशायिने मुने । सर्वेश्वराम रम्भाय विष्णवे वैष्णवो सती ॥५६॥
 देवी स्तुता पूजिता च ब्रह्मणा शक्रेण च । ददौ दृष्टिं सुरगृहे ब्रह्मसापविमोचनात् ॥५७॥
 प्रापुर्देवा स्वविषयं दैव्यस्त मयकरम् । महालक्ष्मीप्रसादेन वरदानेन नारद ॥५८॥
 इत्येव कथिनं सर्वं लक्ष्म्युपाख्यानमुत्तमम् । सुखद सारभूतं च किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥५९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे एकचत्वारिंशोऽध्यायः । ४१॥

अथ द्विचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

हृरेरकीर्तनं भद्रं श्रुतं तज्ज्ञानमुत्तमम् । ईषितं लक्ष्म्युपाख्यानं ध्यानं स्तोत्रं वद प्रभो ॥

नारद उवाच

स्नात्वा तीर्थे पुरा शक्नो धृत्वा धीने च वामसी । घटं सस्थाप्य क्षीरादे मद्देवा सर्वपूजयत् ॥२॥
 गणेशं च दिनेशं च बह्विं विष्णुं शिवं शिवाम् । एतान् भक्त्या समभ्यर्च्य पुनरगपादिभिस्तनूनाम् ॥३॥
 आवाह्य च महालक्ष्मीं परमैश्वर्यरूपिणीम् । पूजां चकार दक्षो ब्रह्मणा च पुराधरा ॥४॥
 पुरस्मितपु मुनिषु ब्रह्मणेपु गुरो हरी । दशदिषु मुदेशं च ज्ञानानन्दं शिवं मुने ॥५॥
 पारिजातस्य पुष्पं च गृहीत्वा चदनोन्निवृत्तम् । ध्यात्वा देवीं महालक्ष्मीं पूजयामास नारद ॥६॥
 ध्यात्वा च सामवेदीकं मद्भक्तं ब्रह्मणे पुरा । हरिणा तेन ध्यानेन तन्निवाप्य वदामि ते ॥७॥
 राहस्यदल्पप्रत्यक्षं निवासादिभिः पराम् । धारत्पार्वणकोटौ दुप्रभामुष्टिहरां पराम् ॥८॥
 स्वतेजसा प्रज्वलतां मुखद्वया मनोहराम् । प्रतप्तकाञ्चननिभशोभां सूर्यमती सतीम् ॥९॥
 रत्नाभूषणभूषाढया शोभितां पोतवाससा । ईषदास्यप्रमत्ताभ्यां दशभुजस्त्विश्वरूपीवनाम् ॥१०॥
 सूर्यसंपत्प्रदायी च महालक्ष्मीं भजे शुभाम् । ध्यानेनानेन तां ध्यात्वा नानागुणसमन्विताम् ॥११॥
 सपूज्य ब्रह्मवाक्येन चोपचारानि पाठ्य । ददौ भक्त्या विधानेन प्रत्येकं मन्त्रपूर्वकम् ॥१२॥
 प्रशस्तानि प्रवृत्तानि वराणि विविधानि च । अमृत्यरत्नसारं च निमित्तं विदधाम्यहम् ॥१३॥
 आसुरं च विविधं च महाशक्तिं प्रगृह्णनाम् । शुद्धं गगोदजमिदं सर्ववर्दिनमोन्निवृत्तम् ॥१४॥
 व्याघ्रमवहिरूपं च गृह्णतां कमलालये । पुष्पचदनपूर्वादिर्हृद्यं जातु हरीश्वरम् ॥१५॥

शङ्खगर्भस्थित स्वर्घ्यं गृह्यता पद्मवासिनि । सुगन्धिपुष्पतैलं च सुगन्धामलकीफलम् ॥१९॥
 देहसौन्दर्यवीजं च गृह्यता श्रीहरे प्रिये । कार्पासजं च कृमिजं वसनं देवि गृह्यताम् ॥२०॥
 रत्नस्वर्णविकारं च देहमूपाविवर्धनम् । शोभायै श्रीकरं रत्नभूषणं देवि गृह्यताम् ॥२१॥
 सर्वसौन्दर्यवीजं च सद्यः शोभाकरं परम् । वृषनिर्घासरूपं च गन्धद्रव्यादिसंयुतम् ॥२२॥
 श्रीकृष्णकांतं धूपं च पवित्रं प्रतिगृह्यताम् । सुगन्धियुक्तं सुखं च दत्तं देवि गृह्यताम् ॥२३॥
 जगत्त्रयं स्वरूपं च पवित्रं तिमिरापहम् । प्रदीपं सुखरूपं च गृह्यतां च सुरेश्वरि ॥२४॥
 नानोपहाररूपं च नानारससम्बितम् । अतिस्वादुकरं चैव नैवद्यं प्रतिगृह्यताम् ॥२५॥
 जलं ब्रह्मस्वरूपं च प्राणरक्षणकारणम् । तुष्टिदं पुष्टिदं चैव द्रव्यं प्रतिगृह्यताम् ॥२६॥
 शाल्यं नजं सुपक्वं च शर्करागन्धसंयुतम् । स्वादुयुक्तं महालक्ष्मिं परमान्नं प्रगृह्यताम् ॥२७॥
 शर्करागन्धपक्वं च सुस्वादुं सुमनोहरम् ॥२८॥

नानाविधानि रम्याणि पक्वान्नानि फलानि च । सुरभिस्तनसत्यक्तं सुस्वादुं सुमनाहरम् ॥२९॥
 मर्त्यामृतं सुगन्धं च गृह्यतामन्युत्तमिये । सुस्वादुरससंयुक्तमिधुबृक्षसमुद्भवं ॥३०॥
 अग्निपक्वमतिस्वादुं गुडं च प्रतिगृह्यताम् । यवगोधूमसंस्पानां क्षूणरसमुद्भवं ॥३१॥
 सुपक्वं गुडगव्याक्तं मिष्टान्नं देवि गृह्यताम् । सत्पक्वोद्भवं पक्वं स्वस्तिनादिसम्बितम् ॥३२॥
 मया निवेदितं भक्त्या नैवेद्यं प्रतिगृह्यताम् । शीतवायुप्रदं चैव दाहे च सुखदं परम् ॥३३॥
 कमले गृह्यतां चेदं व्यजनं श्वेतचामरम् । ताबूलं च वरं रम्यं कपूरादिसुवासितम् ॥३४॥
 जिह्वाजाड्यच्छेदकरं ताबूलं प्रतिगृह्यताम् । सुवासितं सुशीतं च पिपासानाशकारकम् ॥३५॥
 जगज्जीवनरूपं च जीवनं देवि गृह्यताम् । देवसौन्दर्यवीजं च सदाशोभाविवर्धनम् ॥३६॥
 कार्पासजं च कृमिजं वसनं देवि गृह्यताम् । रत्नस्वर्णविकारं च देहमूपाविवर्धनम् ॥३७॥
 शोभाधारं श्रीकरं च भूषणं देवि गृह्यताम् । नानाश्रुतुषु निर्माणं बहुशोभाश्रयं परम् ॥३८॥
 सुरभूप्रियं शुद्धं माल्यं देवि प्रगृह्यताम् । गुह्यिदं शुद्धरूपं च सर्वमंगलमंगलम् ॥३९॥
 गन्धवस्तुद्भवं रम्यं गन्धं देवि प्रगृह्यताम् । पुष्पतीर्थोदकं चैव विशुद्धं शुद्धिदं सदा ॥४०॥
 गृह्यतां कृष्णवाते त्वं रम्यमाचमनीयकम् । रत्नसारादिनिर्माणं पुष्पचन्दनचर्चितम् ॥४१॥
 बल्लभूषणभूपाढ्यं सुतल्पं देवि गृह्यताम् । यक्षद्वयमपूर्वं च पृथिव्यापि दुर्लभम् ॥४२॥
 देवभूषणार्हभोग्यं च तद्द्रव्यं देवि गृह्यताम् । द्रव्याप्यतानि दत्त्वा च भूतान् दत्तपुण्यं ॥४३॥
 मूलं जज्ञाप भक्त्या च दत्तत्वं विधानतः । जपनं दत्तलक्षणं मन्त्रप्रतिष्ठितं भूय ॥४४॥
 मन्त्रश्च ब्रह्मणा दत्तं तत्पुण्यं सर्वतः । लक्ष्मीर्माया कामवाणी देवता बलवांसिनी ॥४५॥
 वैदिको मन्त्रराजोऽयं प्रसिद्धः स्वाहपाञ्चितः । बुधरोऽनन भवेन परमैश्वर्यमाप्तवान् ॥४६॥

राजराजेश्वरो दशः सार्वणिर्मनुरेव च । मंगलोऽनेन मंत्रेण समद्वीपेऽवनीपतिः ॥४४॥
 प्रियव्रत्तोत्तानपादौ केदारो नृप एव च । एते सिद्धाश्च राजेंद्रा मंत्रेणानेन नारद ॥४५॥
 सिद्धे मंत्रे महालक्ष्मीः शक्राय दर्शनं ददौ । रत्नेन्द्रसारनिर्माणविमानस्या वरप्रदा ॥४६॥
 समद्वीपवती पृथ्वी छादयतीति त्विषा च सा । स्वेतचंपकवर्णाभा रत्नभूषणभूषिता ॥४७॥
 ईषदास्यप्रसन्नास्या भक्तानुग्रहकातरा । बिभ्रती रत्नमाला चकोटिचन्द्रसमप्रभाम् ॥४८॥
 दृष्ट्वा जगत्प्रभूं शांतां सुष्टावेता पुरंदरः । पुलकाचितसर्वांगः साधुनेत्रः कृतांजलिः ॥४९॥
 ब्रह्मणा च प्रदत्तेन स्तोत्रराजेन संयुतः । सर्वाभीष्टप्रदेनैव वैदिकेनैव ततः च ॥५०॥

पुरंदर उवाच

नमः कमलवासिन्यै नारायण्यै नमो नमः । कृष्णप्रियायै सततं महालक्ष्म्यै नमो नमः ॥५१॥
 पद्मपद्मेश्वरायै च पद्माख्यायै नमो नमः । पद्मासनायै पद्मिन्यै वैष्णव्यै च नमोनमः ॥५२॥
 सर्वसंपरस्वरूपिन्यै सर्वाधार्यै नमो नमः । हरिभक्तिप्रदाय्यै च हर्षदान्यै नमो नमः ॥५३॥
 कृष्णवक्त्रास्थितायै च कृष्णेशायै नमो नमः । चंद्रशोभास्वरूपायै रत्नपद्मे च शोभने ॥५४॥
 सपत्न्यधिष्ठातृदेव्यै महादेव्यै नमो नमः । नमो वृद्धिस्वरूपायै वृद्धिदायै नमो नमः ॥५५॥
 वैकुण्ठे या महालक्ष्मीर्या लक्ष्मीः क्षीरसागरे । स्वर्गलक्ष्मीरिद्रेगेहे राजलक्ष्मीर्नृपालये ॥५६॥
 गृहलक्ष्मीश्च गृहिणां गेहे च गृहदेवता । सुरभिः सागरे जाता दक्षिणा यज्ञकामिनी ५७॥
 अर्दितिर्देवमाता त्वं कमला कमलालया । स्वाहा त्वं च हविर्दाने कव्यदाने स्वधा स्मृता ॥
 एवं हि विष्णुस्वरूपा च सर्वाधारा वसुंधरा । शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं नारायणपरायणा ॥५९॥
 क्रोधहिंसावर्जिता च वरदा शारदा शुभा । परमार्थप्रदा त्वं च हरिदास्यप्रदा परा ॥६०॥
 यया विना जगत्सर्वं भस्मीभूतमसारकम् । जीवन्मृतं च विश्वं च शश्वरसर्वं यया विना ६१॥
 सर्वेषां च परा माता सर्वबाधवरूपिणी । धर्मार्थकाममोक्षाणां त्वं च कारणरूपिणी ॥६२॥
 यया माता स्तनाधानां शिशूनां शैशवे सदा । तथा त्वं सर्वदा माता सर्वेषां सर्वरूपतः ॥६३॥
 मातृहीनः स्तनाधिस्तु स च जीवति दैवतः । त्वया हीनो जनः कोऽपि न जीवत्येव निश्चितम् ॥
 सुप्रसन्नस्वरूपा त्वं भा प्रसन्ना भवाविके । वैरिप्रस्तं च विषयं देहि मह्यं सनातनी ॥६५॥
 अहं यावत्त्वया हीनो बन्धुहीनश्च भिक्षुकः । सर्वसंपत्तिहीनश्च तावदेव हरिप्रिये ॥६६॥
 ज्ञानं देहि च धर्मं च सर्वसौभाग्यमोप्सितम् । प्रभावं च प्रतापं च सर्वाधिकारमेव च ॥६७॥
 जयं पराक्रमं युद्धे परमैश्वर्यमेव च । इत्युक्त्वा च महेंद्रश्च सर्वैः सुरगणैः सह ॥६८॥
 प्रणनाम साधुनेत्रो मूर्ध्ना चैव पुनः पुनः । ब्रह्मा च शंकरश्चैव शेषो धर्मश्च केशवः ॥६९॥
 सर्वं चक्रुः परीहारं सुरार्थं च पुनः पुनः । देवेभ्यश्च वरं दत्त्वा पुष्पमाला मनोहराम् ॥७०॥

वेशवाय ददौ लक्ष्मीः सन्तुष्टा सुरससदि । ययुर्देवाश्च सन्तुष्टा स्व स्व स्थान च नारद ॥७१॥
 देवी ययौ हरे स्थान दृष्ट्वा क्षीरोदशायिन । ययुश्चैव स्वगृह ब्रह्मेशानौ च नारद ॥७२॥
 दत्त्वा शुभाशिष तौ च देवेभ्य प्रीतिपूर्वकम् । इदं स्तोत्रं महापुण्य त्रिसर्धं च पठेत्तर ॥७३॥
 कृवेत्तुल्य स भवेद्वाजराजेश्वरो महान् । पञ्चलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवेत्पुणाम् ॥७४॥
 सिद्धस्तोत्रं यदि पठेन्मासमेव तु सततम् । महामुखी च राजेन्द्रो भविष्यति न संशय ॥७५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४३ ॥

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायण महाभाग देवदेव मम प्रभो । रपणैव गुणेनैव महसा तेजसा त्विषा ॥१॥
 स्वमेव ज्ञानिना श्रेष्ठ सिद्धाना योगिना मुने । तपस्विना मुक्तीना च परो वेदविदा वर ॥२॥
 महालक्ष्म्या उपाख्यान विनात महद्भुक्तम् । अन्यार्त्तत्रिषुपाख्यान निगूढ वद साप्रतम् ॥३॥
 अतोव गोपनीय यदुपयुक्तं च सर्वतः । अप्रकाश्य पुराणेषु वेदोक्त धर्मसमुत्तम् ॥४॥

श्रीनारायण उवाच

नानाप्रकारमाख्यानमप्रकाश्य पुराणत । श्रुत कतिविध गूढमास्ते ब्रह्मन्मुदुर्लभम् ॥५॥
 तेषु यत्सारमुत्तं च श्रोतुं किं वा त्वमिच्छसि । तन्मे ब्रूहि महाभाग पश्चाद्वक्ष्यामि तत्पुनः ॥६॥

नारद उवाच

स्वाहा देवी हविर्दाने प्रशन्ता सर्वकर्मसु । पितृदाने स्वधा शस्ता दक्षिणा सर्वतो वरा ॥७॥
 एतासां चरितं जन्मफलं प्राधान्यमेव च । श्रोतुमिच्छामि त्वद्वक्त्राद्ब्रूय वेदविदा वर ॥८॥

सूत उवाच

नारदस्य वचं श्रुत्वा प्रहस्य मुनिसत्तम । कथां कथितुमारेभे पुराणोक्ता पुरातनीम् ॥९॥

श्रीनारायण उवाच

मृष्टे प्रथमतो देवा स्वाहारार्यं ययुः पुरा । ब्रह्मलोकं ब्रह्मसमाप्ताजम् सुमनोहराम् ॥१०॥
 गत्वा निवेदनं चक्रुराहारहंतुकं मुने । ब्रह्मा श्रुत्वा प्रतिज्ञाय निषेवे श्रीहरीं परम् ॥११॥

नारद उवाच

यज्ञस्यो हि भगवाञ्जलया च वभूव ह । यज्ञे यद्यद्विदानं दत्तं तेभ्यश्च ब्राह्मणैः ॥१२॥

श्रीनारायण उवाच

हविर्ददति विशाश्च अन्ये ये दानिमादयः । सुरा नैव प्राप्नुवन्ति तद्दानं मुनिपुङ्गव ॥१३॥

देवा विपण्णास्ते सर्वे तत्सन्नां च ययुः पुनः । गत्वा निषेदनं चक्रुः सारभावहेतुवम् ॥१४॥
 ग्रहा श्रुत्वा तु ध्यानेन श्रीकृष्णं शरणं ययौ । पूजा चकार प्रकृत्यनिर्देव तदाशमा ॥१५॥
 प्रकृतेः कलया चैव सर्वशक्तिस्वरूपिणी । अतीव सुन्दरी श्यामा रमणीया मनोहरा ॥१६॥
 ईषदास्यप्रसन्नास्या भजानुग्रहातरा । उवाचेति विधेरग्रे पद्मपाते वरं शृणु ॥१७॥

विधिस्तद्वचनं श्रुत्वा संभ्रमात्समुवाच ताम् ।

प्रजापतिरुवाच

स्वमग्नेर्दाहिवा शक्तिर्भव माऽतीव सुन्दरी ॥१८॥

दग्धं न शक्तः प्रकृतीर्हृताशश्च त्वया विना । त्वन्नामोष्वायं मंत्राते यो दास्यति हविर्नरः ॥१९॥
 सुरेभ्यस्तत्प्राप्नुवन्ति सुराः सानन्दपूर्वकम् । अग्नेः संपत्स्वरूपा च श्रीरूपा सा गृहेधरी ॥२०॥
 देवानां पूजिता दशधरादीना भवाविके । ग्रहणश्च वचः श्रुत्वा सा विपण्णा बभूव ह ॥२१॥
 समुवाच ततो देवी स्वाभिप्रायं स्वयंभुवम् ।

स्वाहोवाच

अहं कृष्णं भजिष्यामि तपसा सुचिरेण च ॥२२॥

ग्रहस्तदग्न्यं यत्किंचित्त्वज्रवद्भ्रममेव च । विधाता जगतस्त्वं च शंभुर्त्युजयो विभुः ॥२३॥
 विभक्तिं शेषो विद्वं च धर्मः साक्षी च धर्मिणाम् । सर्वाद्यपूज्यो देवानां गणेषु च गणेश्वरः ॥२४॥
 प्रकृतिः सर्वसंपूज्या मत्प्रसादात्पुराऽभवत् । ऋषयो मुनयश्चैव पूजिता यन्निपेक्षया ॥२५॥
 तत्पादपदं नियतं भावेन चितयाम्यहम् । पद्मास्या पादमित्युक्त्वा पद्मनाभानुसारतः ॥२६॥
 जगाम तपसे देवी ध्यात्वा कृष्णं निरामयम् । तपस्तेये वर्षलक्षमेकपादेन पद्मजा ॥२७॥
 तदा ददर्श श्रीकृष्णं निर्गुण प्रकृतेः परम् । अतीव कमनीय च रूपं दृष्ट्वा च रूपिणी ॥२८॥
 मूच्छां संप्राप कालेन कामेशस्य च कामुकी । विज्ञाय तदभिप्रायं सर्वज्ञस्तामुवाच ह ॥२९॥
 समुत्थाप्य च ता क्रोडे क्षीणागी तपसा चिरम् ।

श्रीभगवानुवाच

वाराहे वै त्वमंशेन मम पत्नी भविष्यसि ॥३०॥

नाम्ना नागजितो कन्या काते नमजितस्य च । अधुनाऽग्नेर्दाहिवा त्वं भवपत्नी च भामिनी ॥३१॥
 मन्त्रागुरूपा पूज्या च मत्प्रसादाद्भविष्यसि । बह्विस्त्वा भक्तिभावेन संपूज्य च गृहेस्वरीम् ॥३२॥
 रमिष्यति त्वया सार्धं रामया रमणीयया । इत्युक्त्वाऽतर्द्धे देवो देवो संभाष्य नारद ॥३३॥
 तत्राजगाम संप्रस्तो बह्विर्ब्रह्मनिदेशतः । सामवेदोक्तध्यानेन ध्यात्वा ता जगदविकाम् ॥३४॥
 सम्पूज्य परितुष्ट वा पाणिं जग्राह मंत्रतः । तदा दिव्यं वर्षशतं स रेमे रमया सह ॥३५॥

अतीव निर्जने देशे संभोगमुखदे सदा । वभूव गर्भस्तस्या तु हृताशस्य च तेजसा ॥३६॥
 तं दधार च सा देवी दिव्यं द्वादशवत्सरम् । ततः सुषाव पुत्राश्च रमणीयान्मनोहरान् ॥३७॥
 दक्षिणाग्निगार्हपत्याहवनीयान् क्रमेण च । ऋषयो मुनयश्चैव ब्राह्मणाः क्षत्रियादयः ॥३८॥
 स्वाहातं मन्त्रमुच्चार्य हविर्दानं च चक्रिरे । स्वाहायुक्तं च मन्त्रं च या गृह्णाति प्रशस्तकम् ॥३९॥
 सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य मन्त्रग्रहणमात्रतः । विषहीनो वृषा सर्पो वेदहीनो यथा द्विजः ॥४०॥
 पतिसेवाविहीना स्त्री विद्याहीनो यथा पुमान् । फलशाखाविहीनश्च यथा वृक्षो हि निन्दितः ॥४१॥
 स्वागहीनस्तथा मन्त्रो न हुतः फलदायकः । परितुष्टा द्विजाः सर्वे देवाः संप्रापुराहुतीः ॥४२॥
 स्वाहातेनैव मन्त्रेण सफलं सर्वमेव च । इत्येवं कथितं सर्वं स्वाहोपाख्यानमुत्तमम् ॥४३॥
 सुखदं मोक्षदं सारं किं भूयः श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

स्वाहापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं मुनीश्वर ॥४४॥

संपूज्य बह्निस्तुष्टाव येन तद्द मे प्रभो ।

श्रीनारायण उवाच

ध्यानं च सामवेदोक्तं स्तोत्रपूजाविधानकम् ॥४५॥

वदामि श्रूयता ब्रह्मन्साविधानो मुनीश्वर । सर्वयज्ञारम्भकाले शालग्रामे घटेऽथवा ॥४६॥
 स्वाहा संपूज्य यत्नेन यज्ञं कुर्यात्कलाप्तये । स्वाहा मन्त्रागयुक्ता च मन्त्रमिद्विस्वरूपिणीम् ॥
 सिद्धा च सिद्धिदा नृणां कर्मणा फलदा शुभाम् । इति ध्यात्वा च मूलेन दत्त्वा पादादिकं नरः ॥४८॥
 सर्वसिद्धिं लभेत्स्तुत्वा मूलमन्त्रं मुने शृणु । ॐ ह्रीं बह्निजायायै देव्यै स्वाहेत्यनेन च ॥४९॥
 यः पूजयेच्च तां भक्त्या सर्वेष्टं संभवेद्भुङ्क्ते ।

बहिरुवाच

स्वाहा बह्निप्रिया बह्निजाया संतोषकारिणी ॥५०॥

पश्विनः त्रिष्य कालदात्री परिपाककरी ध्रुवा । गतिः मदा मरणा च दाहिवा दहनशमा ॥५१॥
 संसारमारुणा च घोरा संसारतारिणी । देवजीवनरूपा च देहपोषणकारिणी ॥५२॥
 पोषणीतानि नामानि यः पठेद्भुविनसयुत । सर्वसिद्धिर्भवेत्तस्य इह लोके परश्च यः ॥५३॥
 नांगहीनं भवेत्तस्य सर्वं कर्म मुशोभनम् । अपुत्री लभते पुत्रं भार्याहीनो लभेत्प्रियाम् ॥

रम्भोपमां स्वयन्ता च संप्राप्य सुखमाप्नुयान् ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते नवमस्कन्धे नारदनारायणमन्त्रादेः स्वाहोपाख्याने

त्रिचण्धारितोऽध्यायः ॥४३॥

अथ चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद वक्ष्यामि स्वघोषाख्यानमुत्तमम् । पितृणां च तृप्तिकरं श्राद्धाद्यफलवर्धनम् ॥१॥
 सृष्टेरादौ पितृगणान्ससर्ज जगता विधिः । चतुरश्रं मूर्तिमतस्त्रीश्च तेजस्वरूपिणः ॥२॥
 दृष्ट्वा सप्तपितृगणान् सुखरूपान्मनोहरान् । आहारं ससृजे तेषां धाढ्यं तर्पणपूर्वकम् ॥३॥
 स्नानं तर्पणपर्यन्तं श्राद्धं तु देवपूजनम् । आह्निकं च त्रिसध्यान्तं विप्राणां च श्रुतौ श्रुतम् ॥४॥
 नित्यं न कुर्याद्यो विप्रस्त्रिसध्यां श्राद्धतर्पणम् । बलिं वेदध्वनिं सोऽपि विप्रहीनो ययोरग ॥५॥
 देवीसेवाविहीनश्च श्रीहरेरनिवेद्यभक् । भस्मात् सूतकं तस्य न कर्माहंश्च नारद ॥६॥
 ब्रह्मा आढ्यादिकं सृष्ट्वा जगाम पितृहेतवे । न प्राप्नुवति पितरो ददति ब्राह्मणादयः ॥७॥
 सर्वे च जग्मुः क्षुधितां स्विनास्तु बह्व्यणं सभाम् । सर्वं निवेदनं चक्रुस्तमेव जगता विधिम् ॥८॥
 ब्रह्मा च मानसीं बन्धा ससृजे तु मनोहराम् । रूपयौवनसप्तमां शतचन्द्रनिभाननाम् ॥९॥
 विद्यावतीं गुणवतीमतिरूपवतीं सतीम् । श्वेतचपकवर्णाभि रत्नभूषणभूषिताम् ॥१०॥
 विशुद्धां प्रकृतेरशांस्मितां वरदां शुभाम् । स्वधाभिधा च सुदतीं लक्ष्मीलक्षणसयुताम् ॥११॥
 शतपद्मपदम्यस्तपादपद्मं च बिभ्रतीम् । पत्नीं पितृणां पद्मास्यां पद्मजां पद्मलोचनाम् ॥१२॥
 पितृभ्यश्च ददौ ब्रह्मा तुष्टेभ्यस्तुष्टिरूपिणीम् । ब्राह्मणानां चोपदेशं चकार गोपनीयकम् ॥१३॥
 स्वधात् मन्त्रमुच्चार्य पितृभ्यो देयमित्यपि । क्रमेण तेन विप्राश्च पित्रे दानं ददुः पुरा ॥१४॥
 स्वाहा शस्ता देवदाने पितृदाने स्वधा स्मृता । सर्वत्र दक्षिणा शस्ता हृतं यज्ञमदक्षिणम् ॥१५॥
 पितरो देवता विप्रा मुनयो मनवस्तथा । पूजां चक्रुः स्वधां शालां तुष्टुं परमादरात् ॥१६॥
 देवादयश्च सत्पुष्टा परिपूर्णमनोरथा । विप्रादयश्च नितरं स्वधादेवीवरेण च ॥१७॥
 इत्येव कथितं सर्वं स्वघोषाख्यानमेव च । सर्वेषां च तुष्टिकरं किं भूय श्रोतुमिच्छसि ॥१८॥

श्रीनारद उवाच

स्वधापूजाविधानं च ध्यानं स्तोत्रं महामुने । श्रोतुमिच्छामि यत्नेन वद वेदविदा वर ॥१९॥

नारायण उवाच

ध्यानं च स्तवनं ब्रह्मन्वेदोक्तं सर्वममलम् । सर्वं जानासि च कथं ज्ञातुमिच्छसि वृद्धये ॥२०॥
 शरत्कृष्णत्रयोदश्यां मघायां श्राद्धवासरे । स्वधां संपूज्य यत्नेन तत् श्राद्धं समाचरेत् ॥२१॥
 स्वधां नाम्पुष्पं यो गिर श्राद्धं कुर्यादहमर्थं । न भवेत्फलभावस्तस्य श्राद्धस्य तर्पणस्य च ॥२२॥
 ब्रह्मणो मानसीं बन्धां शश्वत्सुस्थिरयौवनाम् । पूज्यां च पितृदेवानां श्राद्धानां फलदां भजे ॥२३॥
 इति ध्यात्वा शिलायां वा ह्यथवा मणले घटे । दद्यात्पाद्यादिकं तस्य मूलेनेति श्रुतौ श्रुतम् ॥२४॥

ॐ ह्रीं श्रीं क्लीं स्वधादेव्यै स्वाहेति च महामुने । समुच्चार्य च संयुज्य स्तुत्वा ता प्रणमेद्द्विजः ॥२५॥
स्तोत्रं शृणु मुनिधेष्ठ ब्रह्मपुत्र विशारद । सर्ववाछाप्रदं नृणां ब्रह्मणा यत्कृतं पुरा ॥२६॥

श्रीनारायण उवाच

स्वधोच्चारणमात्रेण तीर्थस्नानो भवेन्नरः । मुच्यते सर्वपापेभ्यो वाजपेयफलं लभेत् ॥२७॥
स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं यदि वारत्रयं स्मरेत् । आदस्य फलमाप्नोति वलेश्च तर्पणस्य च ॥२८॥
आदिकाले स्वधास्तोत्रं यः शृणोति समाहितः । स लभेच्छ्राद्धसंभूतं फलमेव न संशयः ॥२९॥
स्वधा स्वधा स्वधेत्येवं त्रिसंध्यं यः पठेन्नरः । प्रिया विनोता स जमेत्साक्षी पुत्रगुणान्विताम् ॥३०॥
पितृणां प्राणतुल्या एवं हिज्जीवनरूपिणी । आद्याग्निष्ठातृदेवी च आद्याक्षीना फलवदा ॥३१॥
नित्या एवं सत्यरूपाऽसि पुण्यरूपाऽसि मुबुते । आविर्भावतिरोभावौ सृष्टौ च प्रलये तव ॥३२॥
ॐ स्वस्तिश्च नमः स्वाहा स्वधा त्वं दक्षिणा तथा । निरूपिताश्चतुर्वेदैः प्रशस्ताः कर्मिणां पुनः ॥३३॥
कर्मपूर्य्यर्षमेवैता ईश्वरेण विनिर्मिता । इत्येवमुक्त्वा स ब्रह्मा ब्रह्मलोके स्वसंसदि ॥३४॥
तस्यौ च सहसा सद्यः स्वधा साऽविर्बभूव ह । तदा पितृभ्यः प्रददौ तामेव कमलाननाम् ॥३५॥
ता संप्राप्य यमुस्ते च पितरश्च प्रहृषिताः । स्वधास्तोत्रमिदं पुण्यं यः शृणोति समाहितः ॥
स स्नात सर्वतीर्थेषु वाञ्छितं फलमाप्नुयात् ॥३६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे स्वधोपाख्यानं

चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥

अथ पंचचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

उक्तं स्वाहास्वधाह्वानं प्रशस्तं मधुरं परम् । वक्ष्यामि दाक्षिणाक्ष्यार्णं सावधानो निशामय ॥१॥
गौरी सुशीला गोलोके पुराऽऽसीत्प्रेयसी हरेः । राधा प्रधाना सध्रोक्षी चम्या मान्या मनोहरा ॥२॥
अनीव सुंदरी रामा सुभगा सुदनी नतो । विशावती गुणवती चानिरुधवती सती ॥३॥
कलावती कोमलांगी काता कमललोचना । सुश्रोणी सुस्तनी श्यामा न्यप्रोक्षपरिमहिना ॥४॥
ईषद्धास्यप्रसन्नास्या रत्नालङ्कारभूषिता । श्वेतचंपकवर्णामा विबोध्यै मृगलोचना ॥५॥
कामशास्त्रेषु नितुणा कामिनो ह्रमगामिनो । भवानुरक्तः भावजा कृष्णस्य रिरभामिनी ॥६॥
रसजा रमिका रामे रामेशस्य रमोत्सुका । उवापादक्षिणे कोठे रागाया पुरतः पुरा ॥७॥
सवभूवानम्रमुखी भयेन मयुसूदन । दृष्ट्वा रागा च पुरतो गोरीना प्रवरोत्तमान् ॥८॥
कामिनी रक्तवदना रक्तरक्तलोचनाम् । कोपेन कञ्जितागौ च कोपेन स्फुरिताग्राम् ॥९॥

दध्यौ च मुचिरं भवत्या प्रत्यादेशमवाप स । नारायणश्च भगवान्महालक्ष्म्याश्च देहत ॥३८॥
 विनिष्कृष्य मत्पलक्ष्मीं ब्रह्मणे दक्षिणां ददौ । ब्रह्मा ददौ ता यज्ञाय पूरणार्थं च कर्मणाम् ॥३९॥
 यज्ञ संपूज्य त्रिधिवत्ता तुष्टाव तदा मुदा । तप्तवाचनवर्णाभा चन्द्रकोटिसमप्रभाम् ॥४०॥
 धृतोऽव कमनीया च सुन्दरी सुमनोहराम् । कमलास्या कोमलागो कमलायतलोचनाम् ॥४१॥
 कमलासनपूज्या च कमलागसमुद्भवाम् । बह्विशुद्धाशुकाधानादिवोष्ठो मुदती सतीम् ॥४२॥
 विभ्रती चवरीभारं मालनीमाल्यसयुतम् । ईषद्यास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् ॥४३॥
 सुवेपादया च सुस्नाता मुनिमानसमोहिनीम् । वस्तूरोविदभिः सार्धं सुगन्धिवन्दनेन्दुभिः ॥४४॥
 सिद्धरविदुनाल्पेनाप्यलकाध स्यलोज्ज्वलाम् । सुप्रशस्तानितवाढया बृहच्छोणिपयोधराम् ॥४५॥
 कामदेशाधारूपा कामवाणप्रवीडिताम् । ता दृष्ट्वा रमणीया च यज्ञो मूर्च्छामवाप ह ॥४६॥
 परनी तामेव जग्राह विधिवोषितपूर्वकम् । दिव्य वर्षशतं चैव ता गृहीत्वा तु निर्जने ॥४७॥
 यज्ञो रेमे मुदा युक्तो रामेशो रमया सह । गर्भं दधार सा देवी दिव्यं द्वादशवर्षकम् ॥४८॥
 ततः सुपाव पुत्र च फल चै सर्वकर्मणाम् । परिपूर्णं कर्मणि च तत्पुत्र फलदायक ॥४९॥
 यज्ञो दक्षिणया सार्धं पुत्रेण च फलेन च । कर्मिणा फलदाता चेत्येव वेदविदो विदुः ॥५०॥
 यज्ञश्च दक्षिणा प्राप्य पुत्र च फलदामवम् । फलं ददौ च सर्वेभ्यः कर्मिणा चैव नारद ॥५१॥
 तदा देवादयस्तुष्टा परिपूर्णमनोरथा । स्वस्थाने ते ययुः सर्वे धर्मवक्त्रादिदश्रुतम् ॥५२॥
 कृत्वा कर्म च कर्ता च तूर्णं दद्याच्च दक्षिणाम् । तत्क्षणं फल्गुमाप्नोति वेदैरुक्तमिदं मुने ॥५३॥
 कर्मो कर्मणि पूर्णे च तत्क्षणे यदि दक्षिणाम् । न दद्याद्ब्राह्मणेभ्यश्च दैवेनाज्ञानतोऽप्यवा ॥५४॥
 भूहूतं समतीते तु द्विगुणा सा भवेद्भुवम् । एकरात्रे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा च सा ॥५५॥
 त्रिरात्रे तच्छतगुणा सप्ताहे द्विगुणा ततः । मासे लक्षगुणा प्राक्ता ब्राह्मण्यानां च वर्धते ॥५६॥
 षडसरे व्यतीते तु सा त्रिकोटिगुणा भवत् । कर्म तद्यजमानानां सर्वं वै निष्फलं भवेत् ॥५७॥
 स च ब्रह्मस्वहारी च न कर्माहोऽशुचिर्वरः । दरिद्रो व्याधियुक्तश्च तेन पापेन पातकी ॥५८॥
 तद्गृहाद्याति लक्ष्मीश्च घाप दत्त्वा सुदारुणम् । पितरो नैव गृह्णन्ति तद्वत् धाद्वत्तपणम् ॥५९॥
 एव सुराश्च तत्पूजां तद्वत्तामग्निराहुतिम् । दत्तं न दीयते दानं गृहीता नैव याचते ॥६०॥
 समी तो नरके यातश्छिन्नरज्जो यथा घटः । नार्पयेद्यजमानश्चेष्टाचिन्त्यापि दक्षिणाम् ॥६१॥
 भवेद्ब्रह्मस्वापहारी कुम्भोपाकं ब्रजेद्भुवम् । वर्षलक्षं वसेत्तत्र यमदूतेन ताडितः ॥६२॥
 ततो भवेत्सा चाडालो व्याधियुक्तो दरिद्रः । पातयेत्पुरुषान्सप्त पूर्वांश्च सप्त जन्मनः ॥६३॥

इत्येव कथितं विप्र किं भूय योतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

अत्कर्म दक्षिणाहीनं को भुक्ते तत्फलं मुने ॥६५॥

पूजाविधिं दक्षिणाया पुरा यज्ञकृत वद ।

श्रीनारायण उवाच

कर्मणोऽदक्षिणस्यैव कुत एव फल मुने ॥६५॥

सदक्षिणे कर्मणि च फलमेव प्रवर्तते । अदक्षिण च यत्कर्म तद्भुक्ते च बलिमुने ॥६६॥
 बलये तत्प्रदत्त च धामनेन पुरा मुने । अश्रोत्रिय आह्वयमश्रद्धादानमेव च ॥६७॥
 धूपलीपतिविप्राणां पूजा द्रव्यादिक च यत् । असद्विजैः कृत यज्ञमशुचे पूजन च यत् ॥६८॥
 गुरावभक्तस्य कर्म बलिर्भुक्ते न सदाय । दक्षिणायाश्च यद्विधानं स्तोत्र पूजाविधिक्रमम् ॥६९॥
 तत्सर्वं कण्वशास्त्रोक्तं प्रवक्ष्यामि निशामय । पुरा संप्राप्य तां यज्ञ कर्मदक्षा च दक्षिणाम् ॥७०॥
 मुमोहास्या स्वरूपेण तुष्टाव कामकातर ।

यज्ञ उवाच

पुरा गोलोकगोपी त्व गोपीना प्रवरा वरा ॥७१॥

राधासमा तत्सखी च श्रीकृष्णप्रेमसी प्रिया । कार्त्तिकीपूणिमाया तु रासे राधामहोत्सवे ॥७२॥
 आविर्भूता दक्षिणासारलक्ष्म्याश्च तेन दक्षिणा । पुरा त्व च सुशीलाद्या ख्याता नीलेन शोभने ॥७३॥
 लक्ष्मीदशासभागात्त्व राधाशापाच्च दक्षिणा । गोलोकात्त्व परिभ्रष्टासम भाग्यानुपस्थिता ॥७४॥
 कृपा कुरु महाभागे मामेव स्वामिा कुरु । कर्मिणा कर्मणा देवि त्वमेव फलदा सदा ॥७५॥
 त्वया विना च सर्वेषां सर्वं कर्म च निष्फलम् । त्वया विना तथा कर्म कर्मिणां च न शोभते ॥७६॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाश्च दिक्पालादय एव च । कर्मणश्च फल दातु न शक्ताश्च त्वया विना ॥७७॥
 कर्मरूपी स्वयं ब्रह्मा फलरूपी महेश्वर । यज्ञरूपो विष्णुरह त्वमेवा साररूपिणो ॥७८॥
 फलदातु परं ब्रह्म निर्गुणा प्रकृति परा । स्वयं कृष्णश्च भगवा स च शक्तरत्नव्या सह ॥७९॥
 त्वमेव शक्ति काते मे शश्वज्जन्मनि जन्मनि । सर्वकर्मणि शक्तोऽह त्वया सह वरानने ॥८०॥
 इत्युक्त्वा च पुरस्तस्थौ यज्ञाधिष्ठातृदेवता । तुष्टा वभूव सा देवी भजे स कमलाकला ॥८१॥
 इदं च दक्षिणास्तोत्रं यद्वकाले च य पठेत् । फलं च सर्वयज्ञानां प्राप्नोति नात्र सदाय ॥८२॥
 राजसूये बाजपथे गोमेधनरमेधके । अश्वमेधे लागले च विष्णुयज्ञे यशस्वरि ॥८३॥
 घनदे भूमिदे पूर्णे फलदे गजमेधके । लोहयज्ञे स्वर्णयज्ञे रत्नयज्ञेऽप्य तादृगे ॥८४॥
 शिवयज्ञे रुद्रयज्ञे शत्रुयज्ञे च वधुके । वृद्धे वरुणयाग च षड्ये वैरिमुर्धने ॥८५॥
 शुचियज्ञे धर्मयज्ञेऽध्वरे च पापमोचने । ब्रह्माणो वमयोग च योनियागे च भद्रके ॥८६॥
 एतेषां च समारभे इदं स्तोत्रं च य पठेत् । निविध्नेन च तत्कर्म सद्य भवति निश्चितम् ८७॥
 इदं स्तोत्रं च वदितं ध्यानं पूजाविधिं शृणु । पालयामि घटे यापि दक्षिणां पूजयत्पुर्वा ॥८८॥

लक्ष्मीदक्षासंभूतां दक्षिणा कमलाकलाम् । सर्वकर्मसु दक्षा च फलदां सर्वकर्मणाम् ॥८९॥
 विष्णो शक्तिस्वरूपा च पूजिता वदिताशुभाम् । शुद्धिदा शुद्धिरूपा च सुशीला शुभदा भजे ॥९०॥
 ध्यात्वाऽनेनैव वरदा मूलेन पूजयेत्सुधीः । दत्त्वा पाद्यादिकं देव्यै वेदोक्तेनैव नारद ॥९१॥
 ॐ श्री क्लीं ह्रीं दक्षिणायै स्वाहेति च विचक्षणः । पूजयेद्विधिवद्भक्त्या दक्षिणा सर्वपूजिताम् ॥९२॥
 इत्येवं कथितं ब्रह्मन्दक्षिणास्थानमेव च । सुखद प्रीतिद चैव फलदं सर्वकर्मणाम् ॥९३॥
 इदं च दक्षिणास्थानं यः शृणोति समाहितः । अंगहीनं च तत्कर्म न भवेद्भारते मुनि ॥९४॥
 अपुत्रो लभते पुत्रं निश्चितं च गुणान्वितम् । भार्याहीनो लभेद्भार्यां सुशीला मुदरी पराम् ॥९५॥
 वरारोहा पुत्रवती विनीता प्रियवादिनीम् । पतिव्रता च शुद्धा च कुलजा च वधू वराम् ॥९६॥
 विद्याहीनो लभेद्विद्यां धनहीनो लभेद्वनम् । भूमिहीनो लभेद्भूमिं प्रजाहीनो लभेद्व्रजाम् ॥९७॥
 संकटे वधुविच्छेदे विपत्तौ बंधने तथा । भासमेकमिदं श्रुत्वा मुच्यते नात्र संशयः ॥९८॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनामोऽष्टमोऽध्यायः ॥४५॥

अथ पट्त्वारिंशोऽध्यायः

नारद उवाच

अनेकानां च देवीनां श्रुतमास्थानमुत्तमम् । अन्यामां चरितं ब्रह्मन्वदं वेदविदा वरः ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

सर्वासां चरितं विप्र देवेषु च पुण्यपुण्यम् । पूर्वोक्तानां च देवीनां तासां श्रोतुमिच्छसि ॥२॥

नारद उवाच

पक्षो मंगलपक्षो च मनसा प्रवृत्तेः कलाः । उत्पत्तिमामां चरितं श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

पक्षाश्च प्रवृत्तेषां च सा च पक्षो ऽर्कोन्मिताः । बालानामभिष्टात्रो विष्णुमाया च बालदा ॥४॥

मातृशामु च दिव्यानां देवतेनाभिधा च या । प्राणाधिकप्रिया साक्षी स्वदमायां च मुद्रिता ॥५॥

आयुःप्रदा च बालानां धात्री रक्षणधारिणी । सततं चिन्ताधरं स्या योगेन सिद्धयोगिनी ॥६॥

तस्यां पूजाविधिं ब्रह्मप्रतिहासमिदं शृणु । यन्मृतं धर्मवक्त्रेण सुखदं पुत्रदं परम् ॥७॥

राजा प्रियव्रतश्चासौ नृशायवभुवमनो मुनः । योगीन्द्रो नोद्बुद्धार्थां तपस्यामु रनं यदा ॥८॥

ब्रह्मजया च यस्तेन वृत्तदारो बभूव ह । सुविरं वृत्तदारश्च न लेभे तनयं मुने ॥९॥

पुनरेष्टमं तं धाम्नि वाग्यामाम वक्ष्ये । मान्द्व्यं तस्य वानार्थं मुनिर्यज्ञराज ददौ ॥१०॥

भुक्त्वा तत्तं धामं तस्यां गच्छो गर्भो बभूव ह । दयारं तं च सा देवी दत्तं दादतावत्तरम् ॥११॥

सतः पुष्ये सा ब्रह्मकुमारं वारत्रयम् । सर्वावयववन्दनं मृत्युसारलक्षणम् ॥१२॥

त दृष्ट्वा हरदू सर्वा नार्यश्च बाधवस्त्रिय । मूर्च्छामिवाप तन्माता पुत्रशोकेन भूयसा ॥१३॥
 इमंशान च ययौ राजा गृहीत्वा बालक मुने । हरौद तत्र कातारे पुत्र कृत्वा स्ववक्षसि ॥१४॥
 नोत्सृजद्वालक राजा प्राणास्त्यक्तु सभुधत् । ज्ञानयोग विसस्मार पुत्रशोकात्सुदारुणात् ॥१५॥
 एतस्मिन्नन्तरे तत्र विमान च ददर्श स । शुद्धस्फटिकसकाश मणिराजविनिर्मितम् ॥१६॥
 तेजसा ज्वलित शशच्छोभित क्षीमवाससा । नानाचित्रविचित्राढ्य पुष्पमालाविराजितम् ॥१७॥
 ददर्श तत्र देवी च कमनीया मनोहराम् । श्वेतचक्रभवर्णाभा शश्वत्सुस्तिरयौवनाम् ॥१८॥
 ईषद्वास्यप्रसन्नास्या रत्नभूषणभूषिताम् । कृपामयी योगसिद्धा भक्तानुग्रहकातराम् ॥१९॥
 दृष्ट्वा ता पुरतो राजा तुष्टाव परमादरात् । चकार पूजन तस्या विहाय बालक भुवि ॥२०॥
 अप्रच्छ राजा ता तुष्टा श्रीममूर्त्यसमप्रभाम् । तेजसा ज्वलिता शाता काता स्कदस्य नारद ॥२१॥

राजोवाच

का त्व सुशोभने काते कस्य कान्तासि सुव्रते । कस्य कन्या वरारोहे ध या मा-या च योषिताम् ॥
 नृपेन्द्रस्य वक्ष श्रुत्वा जगन्मगलचण्डिका । उवाच देवसेना सा देवाना रणकारिणी ॥२३॥
 देवाना दैन्यप्रस्ताना पुरा सेना बभूव सा । जय ददौ सा तेभ्यश्च देवसेना च तेन सा ॥२४॥

श्रीदेवसेनोवाच

ब्रह्मणी मानसी कन्या दवसेनाहमोभरी । सृष्ट्वा मा मनसा धाता ददौ स्कददाय भूमिप ॥२५॥
 मातृकासु च विख्याता स्कदभार्या च सुव्रता । विश्वे पक्षीति विख्याता पृष्ठाशा प्रकृते परा ॥२६॥
 अपुत्राय पुनदाऽह प्रियदात्री प्रियाय च । धनदाऽह दरिद्रेभ्य नमिभ्यश्च स्वकर्मदा ॥२७॥
 सुख दुःख भय शोको हर्षो मगलमेव च । मर्त्यपतिश्च विपत्तिश्च सर्वं भवति कर्मणा ॥२८॥
 कर्मणा बहुपुत्रश्च वशहीन स्वकर्मणा । नर्मणा मृतपुत्रश्च कर्मणा चिरजीवन ॥२९॥
 कर्मणा गुणवांश्च कर्मणा चागहीनक । कर्मणा बहुभार्यश्च भार्याहीनश्च कर्मणा ॥३०॥
 कर्मणा रूपवाग्धर्मो रागी शश्वत्स्वकर्मणा । कर्मणा च भवेद्दुष्पापि कर्मणाऽऽराग्यमेव च ॥३१॥
 तस्मात्कर्मपर राज-सर्वेभ्यश्च श्रुतौ श्रुतम् । इत्येवमुक्त्वा सा देवी गृहीत्वा बालक मुने ॥३२॥
 महाज्ञानेन सा देवी जीवयामास लालया । राजा ददर्श बाल सस्मित वनवप्रभम् ॥३३॥
 देवसेना च पश्यत नृपमापृच्छय सा तदा । गृहीत्वा बालक देवी गगन गन्तुमुद्यता ॥३४॥
 पुनस्तुष्टाव ता राजा दृष्ट्वा कण्ठोष्ठनालुक् । नृपस्तोत्रेण सा देवी परितुष्टा बभूव ह ॥३५॥

उवाच त नृप ब्रह्मन् वेदोक्त कर्म निर्मितम् ।

देव्युवाच

त्रिपु सोनेपु स्व राजा स्वायभुवमनो सुत ॥३६॥

मम पूजा च सर्वत्र कारयित्वा स्वयं कुरु । तदा दास्यामि पुत्रं ते कुलपद्य मनोहरम् ॥३७॥
 सुत्रतः नाम विख्यातं गुणवत् सुप्रसिद्धम् । जतिस्मरं च योगीन्द्र नारायणकलात्मकम् ॥३८॥
 शतक्रतुकं श्रेष्ठं क्षत्रियाणां च वन्दितम् । मत्तमातयल्लप्त्वा धृतवत् बलं शुभम् ॥३९॥
 धनिं गुणिं शुद्धं विदुषा प्रियमेव च । योगिनां ज्ञानिनां चैव सिद्धिरूपं तपस्विनाम् ॥४०॥
 यशस्विनं च लोकेषु दातारं सर्वसम्पदाम् । इत्येवमुक्त्वा सा देवी तस्मै तं बालकं ददौ ॥४१॥
 राजा चकार स्वीकारं पूजार्थं च प्रियव्रत । जगाम देवी स्वर्गं च दत्त्वा तस्मै शुभं वरम् ॥४२॥
 आजगाम सहामास्य स्वर्गं हृष्टमानसः । आगत्य कथयामास वृत्तात् पुत्रहेतुकम् ॥४३॥
 श्रुत्वा धनुषं सनुष्टां वरा नार्यश्च नारदः । भगलं कारयामास सर्वत्र पुत्रहेतुकम् ॥४४॥
 देवी च पूजयामास ब्राह्मणेभ्यो धनं ददौ । राजा च प्रतिमासेषु शुक्लापष्टमा महोत्सवम् ॥४५॥
 पष्टमा देव्याश्च यस्मै च कारयामास सवत् । बालानां सूतिकागारे पष्टाहे यत्नपूर्वकम् ॥४६॥
 तत्पूजां कारयामास चैवं विंशतिवासरे । बालानां शुभकार्यं च शुभाभ्युपनिषत् ॥४७॥
 सर्वत्र वर्धयामास स्वयमेव चकार ह । ध्यानं पूजाविधानं च स्तोत्रं मत्तो निशाम ॥४८॥
 यच्छ्रुत् धर्मवक्त्रेण कौयुमोक्तं च सुव्रत । शालग्रामे घटे वाऽथ बटमूलेऽथवा मुने ॥४९॥
 भित्त्या पुत्तलिका कृत्वा पूजयेद्वा विचक्षणः । पष्टांशं प्रकृते शुद्धा प्रतिष्ठाप्य च सुप्रभाम् ॥५०॥
 सुपुत्रदा च क्षुमदा दयारूपा जगत्प्रसूम् । श्वेतवक्त्रवर्णाया रत्नभूषणभूषिताम् ॥५१॥
 पवित्ररूपा परमा देवसेना यया भजे । इति श्रुत्वा स्वशिरसि पुष्पं दत्त्वा विचक्षणः ॥
 पुनर्ध्यात्वा च मूत्रेण पूजयेत्सुव्रतां सतीम् । पादाभ्यां चर्मनीयेश्च गन्धपुष्पं प्रदातुम् ॥५३॥
 नैवेद्यं विविधं चापि पलेन शोभनं च । ॐ ह्रीं पृथोदेव्यै स्वाहति विधिपूर्वकम् ॥५४॥
 अष्टाक्षरं महामन्त्रं यथाशक्ति जपेन्नरः । ततः स्तुत्वा च प्रणम्य कृतिवृत्तं समाहृतम् ॥५५॥
 स्तोत्रं च सामवेदोक्तं वरं पुत्रफलप्रदम् । अष्टाक्षरं महामन्त्रं स्मर्या यो जपतः ॥५६॥
 सुपुत्रं स लभेन्नूनमित्याह कमलोद्भवः । स्तोत्रं शृणु मुनियेष्ठ सर्वज्ञानगुभावहम् ॥५७॥
 षाष्टाप्रदं च गर्वेषां गूढं वदेषु नारदः । नमो देव्यै महादयै गिद्धये शार्यै नमो नमः ॥५८॥
 क्षुमायै देवोत्तार्यै पष्टमै देव्यै नमो नमः । वरदायै पुत्रदायै धनदायै नमो नमः ॥५९॥
 सुखदायै मोक्षदायै पष्टमै देव्यै नमो नमः । सृष्टये पष्टाक्षर्यायै गिद्धायै च नमो नमः ॥६०॥
 मायायै सिद्धयागि र्यै पृथोदेव्यै नमो नमः । सागार्यै सारदायै च परादयै नमो नमः ॥६१॥
 यासां पिष्टाक्षर्यै च पष्टादेव्यै नमो नमः । ब्रह्मण्यै च नमो नमः । कल्याणायै च नमो नमः ॥६२॥
 प्रत्यङ्गायै स्वभक्तानां पष्टमै देव्यै नमो नमः । पूज्यायै स्वदत्तायै सर्वपापं सर्वकर्मणाम् ॥६३॥
 देवराजकारिण्यै पष्टोदेव्यै नमो नमः । शृङ्गार्यै च नमो नमः । नृणां सदा ॥६४॥

हिंसाकोपवज्रितायै पृथोदेव्यै नमो नमः । धनं देहि प्रिया देहि पुनं देहि सुरेश्वरि ॥६५॥
मानं देहि जयं देहि द्विषो जहि महेश्वरि । धर्मं देहि यशो देहि पृथोदेव्यै नमो नमः ॥६६॥
देहि भूमिं प्रजा देहि विद्या देहि सुपूजिते । कल्याणं च जयं देहि पृथोदेव्यै नमो नमः ॥६७॥
इति देवी च संस्तूय लेभे पुनं प्रियव्रत । यशस्विन च राजेन्द्र. पृथोदेव्याः प्रसादतः ॥६८॥
पृथोस्तोत्रमिदं ब्रह्मन् यः शृणोति तु वत्सरम् । अपुत्रो लभते पुत्रं परं सुखिरजीविनम् ॥६९॥
वर्षमेकं च यो भक्त्या संपूजयेदं शृणोति च । सर्वपापाद्भिर्मुक्तो महाबन्ध्या प्रसूयते ॥७०॥
वीरं पुत्रं च गुणिनं विद्यावत यशस्विनम् । सुचिरायुष्यन्तं च सूते देवीप्रसादतः ॥७१॥
काकवध्या च या नारी मृतवत्सा च या भवेत् । वर्षं श्रुत्वा लभेत्पुत्रं पृथोदेवीप्रसादतः ॥७२॥
रोगयुक्तं च बाले च पिता माता शृणोति चेत् । मासेन मुच्यते बालः पृथोदेवीप्रसादतः ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चमुपाख्याने पञ्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४७ ॥

अथ सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

वधितं पञ्चमुपाख्यानं ब्रह्मपुत्र यथागमम् । देवी मंगलचंडी च तदाख्यानं निशामय ॥१॥
तस्याः पूजादिकं सर्वं धर्मवक्त्रेण यच्छ्रुतम् । श्रुतिसंमतमेवेष्ट सर्वेषां विदुषामपि ॥२॥
दक्षा या वर्तते चंडी कल्याणेषु च मंगला । मंगलेषु च या दक्षा सा च मंगलचंडिका ॥३॥
पूज्या या वर्तते चंडी मंगलोऽपि महोसुतः । मंगलाभीष्टदेवी या सा च मंगलचंडिका ॥४॥
मंगलो मनुर्वश्यश्च सप्तद्वीपधरापति । तस्य पूज्याऽभीष्टदेवी तेन मंगलचंडिका ॥५॥
मूर्तिभेदेन सा दुर्गा मूलप्रकृतिरीश्वरी । कृपारूपाऽतिप्रत्यक्षा योयितामिष्टदेवता ॥६॥
प्रथमे पूजिता सा च शकरेण परात्परा । त्रिपुरस्य वधे घोरे विष्णुना प्रेरितेन च ॥७॥
ब्रह्मन्ब्रह्मोद्देशेन दुर्गतेन च सङ्गटे । आकाशात्पनिने याने दैत्येन पातिने ह्वा ॥८॥
ब्रह्मविष्णुपदिष्टश्च दुर्गा तुष्टाव शकरः । सा च मंगलचंडी या बभूव रूपभेदतः ॥९॥
उवाच पुरतः शंभोर्मयं नास्त्योति ते प्रभो । भगवान्बुध्पत्न्यश्च सर्वेशस्ते भविष्यति ॥१०॥
शुद्धशक्तिस्वरूपाऽहं भविष्यामि न सशयः । मायात्मना च हरिणा सहायेन बुध्पत्न्य ॥११॥
जहि दैत्यं स्वशत्रुं च सुराणां पदपातकम् । इत्युक्त्वा तहिता देवी शंभोः शक्तिर्विभूव सा ॥१२॥
विष्णुदत्तेन शस्त्रेण जगन् तमुमापति । मुनीन्द्र पतिते दैत्ये सर्वे देवा महर्षयः ॥१३॥
तुष्टुवुः शकरः देव भक्तिनम्रा मकधराः । सद्यः शिरशि शंभोश्च पुष्पवृष्टिर्विभूव ह ॥१४॥
ब्रह्मा विष्णुश्च संतुष्टौ ददौ तस्मै शुभातिथम् । ब्रह्मविष्णुपदिष्टश्च शुक्लात् शंकरस्तथा ॥१५॥

पूजयामास ता भक्त्या देवो मगलचङ्किकाम् । पाद्यार्घ्याचमनीयैश्च वस्त्रैश्च विविधैरपि ॥१६॥
 पुष्पच दननैर्वेद्यैर्भक्त्या नानाविधैर्भुजे । छागमैपैश्च महिर्पैर्गव्यै पक्षिमिस्तथा ॥१७॥
 वस्त्रालङ्कारमाल्यैश्च पायसैः पिष्टकैरपि । मधुभिश्च सुधाभिश्च फलैर्नानाविधैरपि ॥१८॥
 सगीतैर्नर्तकैर्वीर्यैश्च सवैर्नामकीर्तनैः । ध्यात्वा माध्यदिनोत्तेन ध्यानेन भक्तिपूर्वकम् ॥१९॥
 ददौ द्रव्याणि मूलेन मन्त्रेणैव च नारद । ॐ ह्रीं क्लो सर्वपूज्ये देवि मगलचण्डिके ॥२०॥
 हु हु फट् स्वाहाप्येकविंशत्यो मनु । पूज्य कल्पतरुश्चैव भक्तानां सर्वकामद ॥२१॥
 दद्यात्पुत्रपौत्रैश्च भक्तसिद्धिर्भवेद्भुवम् । ध्यानं च श्रूयता ब्रह्मन्वेदीकृतं सर्वसमतम् ॥२२॥
 देवी षोडशवर्षीया द्वादशस्तुत्यिरयौवनानाम् । विबोध्यो सुदती गुह्या शरत्पद्मनिभावनानाम् ॥२३॥
 श्वेतचम्पकवर्णाभा सुनीलोत्पललोचनाम् । जगद्धात्री च दात्री च सर्वेभ्यः सर्वसपदाम् ॥२४॥
 ससारसागरे धोरे ज्योतीरूपा सदा भजे । देव्याश्च ध्यानमित्येव स्तवनं श्रूयतां मुने ॥२५॥

महादेव उवाच

रक्ष रक्ष जगन्मातर्देवि मगलचण्डिके । हारिके विगदा रात्रेऽङ्गमगलकारिके ॥२६॥
 हर्षमगलदशैश्च हर्षमगलदायिके । शुभे मगलदशैश्च शुभं मगलचण्डिके ॥२७॥
 मगले मगलार्हे च सर्वमङ्गलमङ्गले । सता मङ्गलदे देवि सर्वेषां मगलालये ॥२८॥
 पूज्ये मगलवारे च मगलाभीष्टदेवते । पूज्ये मगलमूपस्य मनुवशस्य सततम् ॥२९॥
 मगलाधिष्ठातुर्देवि मगलानां च मगले । ससारमगलाधारे मोक्षमगलशायिनि ॥३०॥
 शारे च मङ्गलाधारे पारे च सर्वकर्मणाम् । प्रतिमङ्गलवारे च पूज्ये शुभसुखप्रदे ॥३१॥
 स्तोत्रेणानेन शुभश्च स्तुत्वा मङ्गलचङ्किकाम् । प्रतिमङ्गलवारे च पुत्रा दत्त्वा गतं धिव ॥३२॥
 प्रथमे पूजिता देवी शिवेन सर्वमङ्गला । द्वितीये पूजिता मां च मङ्गलेन प्रहेण च ॥३३॥
 तृतीये पूजिता भद्रा मङ्गलेन नृपणं च । चतुर्थे मङ्गले वारे मन्दराभिः प्रपूजिता ॥३४॥
 पञ्चमे मङ्गलावांशिनैर्मङ्गलचङ्किका । पूजिता प्रतिविश्वेषु विश्वेशपूजिता सदा ॥३५॥
 तप्तं गर्वत्र सपूज्या बभूव परमेश्वरी । त्वंश्च मुनिमिश्रैश्च मानवेभ्यःनुभिर्भुज ॥३६॥
 देव्याश्च मङ्गलस्तोत्रं यः शृणोति समाहितः । तन्मङ्गलं भवतस्य न भवेत्तन्मङ्गलम् ॥३७॥
 वर्धते पुत्रपौत्रैश्च मङ्गलं च दिनं दिने ॥३८॥

श्रीनारायण उवाच

उच्यते द्रव्यादाख्यानं ब्रह्मपुराणं यथागमम् । श्रूयतां मनसास्मान् यच्छृणुष्व परमं वक्त्र ॥३९॥
 सा च कथा भावनी ब्रह्मणस्य च मानसी । तेनैव मनसा देवो मनसा सा च दीपयति ॥४०॥
 मनसा व्यासस्य सा च परमात्मामोदयत् । तेन सा मायादेशी तेन योगेन दीपयति ॥४१॥

आत्मारामा च सा देवी वैष्णवी सिद्धयोगिनी । त्रियुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मन ॥४१॥
 जरत्कारुशरीरं च दृष्ट्वा यत्स्थानमीश्वर । गोपीपतिर्नाम चक्रे जरत्कारुहरिं प्रभु ॥४२॥
 वाञ्छितं च ददौ तस्यै कृपया च कृपानिधि । पूजां च कारयामास चकार च स्वयं प्रभु ॥४३॥
 स्वर्गं च नागलोके च पृथिव्या ब्रह्मलोके च । भूषणं जगत्सु गौरी सा सुन्दरी च मनोहरा ॥४४॥
 जगद्गौरीति विख्याता तन सा पूजिता सती । शिवशिष्या च सा देवी तन शैवी प्रकीर्तिता ॥
 विष्णुभक्तातीव शश्वद्वैष्णवी तन कीर्तिता । नागानां प्राणरक्षित्री यज्ञे पारोक्षितस्य च ॥४६॥
 नागेश्वरीति विख्याता सा नागभगिनीति च । विषं सहर्तुमीशा या तन विषहरी स्मृता ॥४७॥
 सिद्धियोगं हरात्प्राप तन सा सिद्धयोगिनी । महाज्ञानं च योगं च मुनिसजावती पराम ॥४८॥
 महाज्ञानयुता सा च प्रवदति मनोपिण । आस्तीकस्य मुनीन्द्रस्य माता साऽपि तपस्विनी ॥
 आस्तीकमाता विज्ञाता जगत्या सुप्रसिद्धिता । प्रिया मुनर्जरत्कारोमुनीन्द्रस्य महात्मन ॥५०॥
 योगिनी विश्वपूज्यस्य जरत्कारुप्रिया तत । जरत्कारुजगद्गौरी मनसा सिद्धयोगिनी ॥५१॥
 वैष्णवी नागभगिनी शैवी नागेश्वरी तथा । जरत्कारुप्रियास्तीकमाता विषहरति च ॥५२॥
 महाज्ञानयुता चैव सा देवी विश्वपूजिता । द्वादशैतानि नामानि पूजाकाले तु यः पठेत् ॥५३॥
 तस्य नागभयं नास्ति तस्य वशोद्भवस्य च । नागभीतं च शयनं नागग्रस्ते च मन्दिरे ॥५४॥
 नागशोभं महादुर्गं नागवाष्टतविग्रहं । इदं स्तोत्रं पठित्वा तु मुच्यत नागं सशयं ॥५५॥
 नित्यं पठयस्तं दृष्ट्वा नागवगं पलायत । दशलक्षजपेनैव स्तोत्रसिद्धिर्भवन्नृणाम् ॥५६॥
 स्तोत्रसिद्धिर्भवत्यस्य स विषं भोक्तुमीश्वर । नागश्च भूषणं कृत्वा स भवन्नागवाहन ॥५७॥
 नागासनो नागतत्पो महासिद्धो भवन्नर । अतः च विष्णुना साधं क्रौञ्चत्पदं दिवानिशम् ५८॥
 इति श्रीमद्भागवत महापुराणे नवमस्कन्धे नारदनारायणसंवादे सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४७॥

अथ अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

मत्तं पूजाविधानं च श्रूयतां मुनिपुंगव । ध्यानं च सामयदोक्तं प्रोक्तं देवोपिधानकम् । १॥
 द्युतचपकवर्णाभा रत्नभूषणभूषिताम् । वह्निगुह्यागुकाषाणां नागपत्नीपत्नीनिम ॥२॥
 महाज्ञानयुतां सा च प्रवरणानिनां वरां । सिद्धाधिष्ठातृदेवा च सिद्धां सिद्धिप्रदां मम ॥३॥
 इति ध्यात्वा च सा देवी मूलेनैव प्रपूज्यत । नैवर्त्तन्निविर्धनैः पूज्यपानुलेपनैः ॥४॥
 मूलमग्रेऽथ यदोक्तं भक्तानां वाञ्छितद्रव । मुने कल्पनार्त्ताम् तु सिद्धो द्वादशान्वर ॥५॥
 अहो धी बली ऐं मनसा देव्यै स्वाहेति बोधित । पञ्चलक्षजपेनैव भवत्सिद्धिर्भवेन्नृणाम् ॥६॥

मन्त्रसिद्धिर्भवेद्यस्य स सिद्धौ जगतीतले । सुधासमं विपं तस्य घन्वंतरिसमो भवेत् ॥७॥
 ब्रह्मन्स्तात्वा तु संक्रात्यां गूढशालासु यत्नतः । आवाह्य देवीमीशाना पूजयेद्योऽतिभक्तितः ॥८॥
 पञ्चम्या मनसा ध्यायन् देव्यै दद्यान्व यो बलिम् । घनवान्पुत्रवाश्रव कोतिमान्स भवेद्ध्रुवम् ॥९॥
 पूजाविधानं कथितं तदास्थानं निशामय । कथयामि महाभाग यच्छ्रुतं धर्मवक्त्रतः ॥१०॥
 पुरा नागभयाक्राता बभूवुर्मानवा भुवि । गतास्ते शरणं सर्वे कश्यपं मुनिपुंगवम् ॥११॥
 मन्त्राश्च ससृजे भीतः कश्यपो ब्रह्मणान्वित । वेदबीजानुसारेण चोपदेशेन ब्रह्मणः ॥१२॥
 मन्त्राधिष्ठातृदेवी ता मनसा ससृजे तदा । तपसा मनसा तेन वभूव मनसा च सा ॥१३॥
 कुमारी सा च संभूता जगाम शंकरालयम् । भक्त्या संपूज्य कैलासे तुष्टाव चंद्रशेखरम् ॥१४॥
 दिव्यवर्षसहस्रं तं विप्रेषे च मुने सुता । आद्युतोपो महेशश्च ता च तुष्टौ वभूव ह ॥१५॥
 महाज्ञानं ददौ तस्यै पाठयामास साम च । कृष्णमनं कल्पतरुं ददावष्टाक्षरं मुने ॥१६॥
 रुद्रमीमामाकामबीजं हेतुं कृष्णपदं ततः । त्रैलोक्यमङ्गलं नाम कवचं पूजनक्रमम् ॥१७॥
 पुरश्चर्याक्रमं चापि वेदोक्तं सर्वसंमतम् । प्राप्य मृत्युंजयान्मन्त्रं सा सती च मुने सुता ॥१८॥
 जगाम तपसे साध्वी पुष्करं शंकराजया । त्रियुगं च तपस्तप्त्वा कृष्णस्य परमात्मनः ॥१९॥
 सिद्धा बभूव सा देवी ददर्श पुरतः प्रभुम् । दृष्ट्वा कृपागी बाला कृपया च कृपानिधिः ॥२०॥
 पूजा च कारयामास चकार च स्वयं हरिः । वरं च प्रददौ तस्यै पूजिता त्वं भवे भव ॥२१॥
 वरं दत्त्वा च कल्याण्यै ततश्चातर्दधे हरिः । प्रथमे पूजिता सा च कृष्णेन परमात्मना ॥२२॥
 द्वितीये शङ्करेणैव कश्यपेन सुरेण च । मुनिना मनुना चैव नागेन मानवादिभिः ॥२३॥
 वभूव पूजिता सा च त्रिषु लोकेषु सुवता । जरत्कारुमुनोद्राय कश्यपस्ता ददौ पुरा ॥२४॥
 अयाचितौ मुनिश्रेष्ठौ जग्राह ब्राह्मणाजया । कृतबोधाहोमहायोगी विथातस्तपसा चिरम् ॥२५॥
 सुव्वाप देव्या जघने बटमूले च पुष्करे । निद्रा जगाम स मुनि स्मृत्वा निद्रेशमीश्वरम् ॥२६॥
 जगामास्तं दिनकरः सार्यकाल उपस्थिते । संचित्य मनसा साध्वी मनसा सा पतिव्रता ॥२७॥
 धर्मलोपभयेनैव चकारालोचनं सती । अहृत्वा पश्चिमा सध्या निरया चैव द्विजन्मनाम् ॥२८॥
 ग्रहहत्यादिकं पापं लम्बिष्यति पतिर्मम । नोपतिष्ठति य पूर्वा नोपास्ते यस्तु पश्चिमां ॥२९॥
 ॥ सर्वत्रानुचिन्तय ग्रहहत्यादिकं लभेत् । वेदोक्तमिति सचित्य बोधयामास मुदरी ॥३०॥
 स च बुद्धो मुनिश्रेष्ठस्ता चुकोप भुगं मुने ।

मुनिरुवाच

वयं मे मुक्तिनः साध्वि निद्राभग. वृत्तस्त्वया ॥३१॥

वयं वृत्तादिकं तस्या या भर्तुश्चापकारिणी । तपश्चानननं चैव व्रतं दानादिकं च यत् ॥३२॥

मर्तुरप्रियकारिण्या सर्वं भवति निष्कलम् । यया प्रिय पूजितश्च श्रीकृष्ण पूजितस्तया ॥३३॥
 पतिव्रताव्रतार्थं च पतिरूपो हरि स्वयम् । सर्वदान सर्वयज्ञ सर्वतीर्थनिषेवणम् ॥३४॥
 सर्वव्रत तप सर्वमुपवासादिक च यत् । सर्वधर्मश्च सत्य च सर्वदेवप्रपूजनम् ॥३५॥
 तत्सर्वं स्वामिसेवाया कला नार्हति योऽशीम् । पुण्ये च भारते क्वयं पतिसेवा करोति या ॥३६॥
 चैकुंठे स्वामिना सार्धं सा याति ब्रह्मण पदम् । विप्रियं कुस्ते मर्तुर्विप्रिय वदति प्रियम् ॥३७॥
 असत्कुले प्रसूता हि सत्फलं श्रूयता सति । कुम्भीपाक व्रजेत्सा च यावच्चन्द्रदिवाकरो ॥३८॥
 सतो भवति चाडाली पतिपुत्रविवर्जिता । इत्युक्त्वा च मुनिश्रेष्ठो बभूव स्फुरिताघर ॥३९॥

चक्रे तेन सा साध्वी भयनोवाच त पतिम् ।

साध्व्युवाच

सध्यालोपमयनैव निद्राभग कृतस्तव ॥४०॥

कुह शान्तिं महाभाग दुष्टया मम सुव्रत । शृगारहारनिद्राणा यश्च भग करोति हि ॥४१॥
 स व्रजेत्कालसूत्र वै यावच्चन्द्रदिवाकरो । इत्युक्त्वा मनसा देवी स्वामिनश्चरणाबुज ॥४२॥
 पपात भक्त्या भीता सा हरोद च पुन पुन । कुपित च मुनि दृष्ट्वा श्रीसूर्यं शशुमुद्यतम् ॥४३॥
 तत्राजगाम भगवानसध्याया सह नारद । तत्रागत्य मुनि सभ्यगुवाच भास्कर स्वयम् ॥४४॥
 विनयन च भीतश्च तया सह यथोचितम् ।

भास्कर उवाच

सूर्यास्तसमम् दृष्ट्वा साध्वी धर्मभयेन च ॥४५॥

सोधयामास त्वा विप्र शरण त्वामहं गत । दामस्व भगवद्ब्रह्मांसां शशु नोचितं मुन ॥४६॥
 ब्राह्मणानां च हृदयं भवनीतसमं सदा । तेषां क्षणार्थं क्रोधश्च ततो भस्म भवज्जगत् ॥४७॥
 पुन स्रष्टुं द्विजं शक्तो न तेजस्वी द्विजात्पर । ब्राह्मणो ब्रह्मणो वशं प्रग्वलं ब्रह्मतजसा ॥४८॥
 श्रीकृष्ण भावयेन्निरयं ब्रह्मगमांति सनातनम् । सूर्यस्य वचनं श्रुत्वा द्विजस्तुष्टो बभूव ह ॥४९॥
 सूर्यो जगाम स्वस्थानं गृहीत्वा ब्राह्मणाशिपम् । तस्याज मनसा विप्र प्रतिज्ञापालनाय च ॥५०॥
 रुदती शोकसपुक्ता हृदयेन विदूयता । सा सस्मार गुरुं दाभुमिष्टदेव विधिं हरिम् ॥५१॥
 कश्यप जन्मदातारं विपत्तो भयकशिता । तत्राजगाम गोपीशो भगवान्छुभदेव च ॥५२॥
 विधिश्च वदयपश्चैव मनसा परिचिन्तित । दृष्ट्वा विप्रोऽभीष्टदेव निर्गुणं प्रकृते परम् ॥५३॥
 सुष्टाव परया भवया प्रणनाम मुहुर्मह । नमश्चकार गभु च ब्रह्मण नम्यप तया ॥५४॥
 कथमागमनं देवा इति प्रश्नं क्वरार स । ब्रह्मा तद्वचनं श्रुत्वा सहसा समयोचिनम् ॥५५॥
 प्रत्युवाच नमस्तुभ्यं हृषीकेशपदाबुजम् । यदि त्यक्ता धर्मपत्नी धमिष्ठा मनसा गमी ॥५६॥

कुरुवास्यां सुतोत्पत्तिं स्त्रोषर्षपालनाय वै । जायाया च सुतोत्पत्तिं कृत्वा पश्चात्त्यजेन्मुने ॥५७॥
 ब्रह्मत्वा तु सुतोत्पत्तिं विरागी यस्त्यजेत्प्रियाम् । सवते तस्य पुण्यं च चालन्या च यथा जलम् ॥५८॥
 ब्रह्मणो वचनं श्रुत्वा जरत्कार्मुनीश्वरः । चकार नाभिसस्पर्शं योगेन मंत्रपूर्वकम् ॥५९॥
 मनसाया भुनिश्रेष्ठो भुनिश्रेष्ठ उवाच ताम् ।

जरत्कारुरुवाच

गर्भेणानेन मनसे तव पुत्री भविष्यति ॥६०॥

जितेन्द्रियाणां प्रवरो धार्मिको ब्राह्मणाग्रणो । तेजस्वो च तपस्वी च यशस्वी च गुणाङ्गिन ॥६१॥
 वरो वेदविदा चैव ज्ञानिना योगिना तथा । स च पुत्रो विष्णुसक्तो धार्मिकः कुलमुदरेत् ॥६२॥
 नृत्यन्ति पितरः सर्वे जन्ममात्रेण वै मुदा । पतिव्रतामुशीलाया सा प्रिया प्रियवादिनो ॥६३॥
 धर्मिष्ठा पुत्रमाता च कुलस्त्री कुलपालिका । हरिमक्तिरदो वधुर्न चाभीष्टमुखरद ॥६४॥
 यो बंधुश्चेत्स च पिता हरिवरमप्रदर्शकः । सा गर्भधारिणी या च गर्भवासविमोचनी ॥६५॥
 दयारूपा च भगिनी यमभीतिविमोचनी । विष्णुमंत्रप्रदाता च स गुरुर्विष्णुमक्तिद ॥६६॥
 गुरुश्च ज्ञानदो यो हि यज्ज्ञानं कृष्णभावनम् । आग्रहास्तबपर्यन्तं यतो विश्वं चराचरम् ॥६७॥
 आविर्भूतं तिरोभूतं किं वा ज्ञानं तदग्न्यतः । वेदजं यज्जगत्तत्तत्सारं हरिसेवनम् ॥६८॥
 तत्त्वानां सारभूतं च हरेरग्न्यद्विठदनम् । दत्तज्ञानमया तुभ्यं स स्वामी ज्ञानदो हि यः ॥६९॥
 ज्ञानात्प्रमुच्यते बन्धात्स रिपुर्गो हि बन्धदः । विष्णुमक्तियुतं ज्ञानं नो ददाति हि यो गुरुः ॥७०॥
 स रिपुः शिष्यघाती च यतो वधात्त मोक्षयत् । जननीं गर्भजवलेशाद्यमयातनया तथा ॥७१॥
 न मोक्षयेद्यः स कथं गुरुस्तातो हि बाधवः । परमानन्दरूपं च हृष्यमार्गमनस्वरम् ॥७२॥
 न दर्शयेद्यः सततं कीदृशो बाधवो नृणाम् । भजसाध्वि परब्रह्माच्युतं कृष्णं च निगुणम् ॥७३॥
 निर्मूलं च भवेत्पुंसां कर्म वै तस्य सेवया । मया छलेन त्वं त्यक्त्वा क्षमस्वैतन्मम प्रिये ॥७४॥
 क्षमास्तानां साध्वीनां सत्त्वात्क्रोधो न विद्यते । पुष्करतपसे यामि गच्छ देवि यथासुखम् ॥७५॥
 श्रीकृष्णवरेणाभोजे निस्पृहाणां मनोरथा । जरत्कारुवध श्रुत्वा मनसा शोककातरा ॥७६॥
 साश्रुनेत्रा च विनयादुवाच प्राणवल्लभम् ।

मनमोवाच

दोषो नास्त्येव मे त्यक्तुं निद्राभगेन ते प्रभो ॥७७॥

यत्र स्मरामि त्वा नित्यं तत्र मामागमिष्यमि । बन्धुभेदं केशभेदं पुत्रभेदस्तनू परम् ॥७८॥
 प्राणेशभेदः प्राणानां विच्छेदाश्च सर्वतः परः । पतिः पतिव्रतानां तु दत्तपुत्राधिकं प्रिय ॥७९॥
 सर्वस्मात् प्रियः स्त्रीणां प्रियस्तेनोच्यते नृपैः । पुत्रे ययं पुत्राणां वैष्णवानां यथा हरो ॥८०॥

नेत्रे ययैकनेत्राणा तृषिताना यथा जले । क्षुधिताना यथाऽने च कामकाना च मैयुने ८१॥
 यथा परस्वे चोराणा यथा जारे कुयोषिताम् । विदुषा च यथा शास्त्रे वाणिज्ये वणिजा यथा ८२॥
 तथा शश्वमन का ते साध्वीना योषिता प्रभौ । इत्युक्त्वा वा मनसा देवी पपात स्वामिन पदे ॥८३॥
 क्षण चकार क्रोड ता कृपया च कृपानिधि । नत्रोदकेन मनसा स्नाययामास ता मुनि ॥८४॥
 साधुनना मुने क्रोड सिपेच भदकातरा । तदा ज्ञानेन तौ द्वौ च विशोको सबभूवतु ॥८५॥
 स्मार स्मार पद्मभोज कृष्णस्य परमात्मन । जगाम तपसे विप्र स्वकाता सप्रबोध्य च ॥८६॥
 जगाम मनसा दाम्भो कैलास मंदिर गुरो । पार्वती बोधयामास मनसा शोककशिताम् ॥८७॥
 शिवश्चातीव ज्ञानेन शिवेन च शिवालय । सुप्रशस्ते दिने साध्वी सुपुत्र मङ्गलमणे ॥८८॥
 नारायणाश पुत्र त योगिना ज्ञानिना गुरुम् । गभस्थितो महाज्ञान श्रुत्वा शकरवक्त्रम् ॥८९॥
 सबभूव च योगीन्द्रो योगिना ज्ञानिना गुरु । जातक कारयामास वाचयामास मङ्गलम् ॥९०॥
 वेदाश्च पाठयामास शिवाय च शिव शिवो । मणिरत्नकिरीटाश्च ब्राह्मणेभ्यो ददौ शिव ॥९१॥
 पार्वती च गवा लक्ष रत्नानि विविधानि च । शम्भुश्च चतुरो देवा इत्यगानिनरान्तथा ॥९२॥
 बालक पाठयामास ज्ञान मृत्युञ्जय परम् । अनंतरस्सयधिका कातऽभीष्टदेवे गुरो तथा ॥९३॥
 यस्यास्तेन च तत्पुत्रो बभूवास्तीव एव च । जगाम तपसे विष्णो पुष्कर शकराशया ॥९४॥
 सप्राप्य च महामन्त्र सतश्च परमात्मन । दिव्य वयसिलक्ष च तपस्तप्त्वा तपोधन ॥९५॥
 आजगाम महायोगी नमस्वर्तुं शिव प्रभुम् । शकर च नमस्कृत्य स्थित्वा तत्रैव बालक । ९६॥
 सा आजगाम मनसा वश्यपस्याश्रम पितु । ता सपुत्रा सुता दृष्ट्वा मुद प्राप प्रजापति ॥९७॥
 दातुलक्ष च रत्नाना ब्राह्मणेभ्यो ददौ मुन । ब्राह्मणा भोजयामास सोऽस्तस्यान् श्रेयसे शिखो ॥
 अदितिश्च दितिश्चाया मुद प्राप परन्तप । सा सपुत्रा च सुचिर तस्यो तातालय तदा ॥९९॥
 तदौय पुनराश्वान वक्ष्यामि तन्निशामय । अयाभिम-युतनये ब्रह्मशाप परीक्षिते ॥१००॥
 बभूव सहस्रा ब्रह्मन् देवदोषण वर्मणा । सप्ताहे समतीते तु तदावस्त्वा च घण्यति ॥१०१॥
 शशाप शृङ्गी तत्रैव श्रीशिवमाश्च जलेन वै । राजा श्रुत्वा तत्प्रवृत्तिं निर्वर्तस्थानमागत ॥१०२॥
 तत्र तस्यो च सप्ताह देहरक्षणतत्पर । सप्ताहे समतीते तु गच्छत तदाव पयि ॥१०३॥
 घन्यत्तिर्नृप भोक्तुं दन्दं गामुक् पयि । तयारंभूव तवाद सुप्रीतिश्च परस्परम् ॥१०४॥
 घन्यत्तिरिमणि प्राप तदाव स्वच्छया दन् । स ययो त गृहीत्वा तु यतुष्टो दृष्टमानम् ॥१०५॥
 तदावो भदयामास नृप त मन्त्रं स्थितम् । राजा जगाम तस्मादेह त्यक्त्वा परत्र च ॥१०६॥
 सत्वार वारयामास पितुर्वै जनमजय । राजा चवार यज्ञ च सर्पवर्त ततो मुन ॥१०७॥
 प्राणांस्तस्याज तर्पणं समूहो ब्रह्मजमा । स तदावो वै भोक्तुं मन्त्रं दारणं यदौ ॥१०८॥

सेदं च तक्षकं हंतुं विप्रवर्गं समुद्यत । अय देवाश्च सेदाश्च संजग्मुर्मनसातिकम् ॥१०९॥
 ता तुष्टाव महेंद्रश्च भयकातरविह्वल । तत आस्तीक आगत्य यत्र त्रमातुराज्ञया ॥११०॥
 महेंद्रतक्षकप्राणान्ययाचे भूमिप परम् । ददौ वरं नृपश्रेष्ठ कृपया ब्राह्मणाज्ञया ॥१११॥
 यः समाप्य विप्रेभ्यो दक्षिणा च ददौ मुदा । विप्राश्च मुनयो देवा गत्वा च मनसातिकम् ॥११२॥
 मनसा पूजयामासुस्तुष्टुश्च पृथक् पृथक् । शक्र समुत्सभमारो भक्तियुक्त सदा शुचि ॥११३॥
 मनसा पूजयामास तुष्टाव परमादरात् । नत्वा षोडशोपचार वलि च तत्प्रिय तदा ॥११४॥
 प्रददौ परितुष्टश्च ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया । संपूज्य मनसा देवी प्रययु स्वालयं च ते ॥११५॥
 इत्येव कथित सर्वं किं भूय श्रोतुमिच्छसि ।

नारद उवाच

केन स्तोत्रेण तुष्टाव महेंद्रो मनसा सतीम् ॥११६॥
 पूजाविधिब्रह्म तस्या श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः ।

श्रीनारायण उवाच

सुस्नातः शुचिराचातो धृत्वा धौते च वाससी ॥११७॥

रत्नसिंहासने देवी धासयामास भक्ति । स्वर्गगाया जलेनैव रत्नकुंभस्थितेन च ॥११८॥
 स्नापयामास मनसा महेंद्रो वेदभक्त । वासनी वासयामास बह्विधुद्धे मनोहरे ॥११९॥

सर्वाङ्गे चदनं कृत्वा पादार्घ्यं भक्तिसयुतः ।

गणेश च दिनेश च बह्वि विष्णु शिव शिवाम् ॥१२०॥

संपूज्यादौ देवपट्क पूजयामास ता सतीम् ।

ॐ ह्रीं श्रीं मनसा देव्यै स्वाहेत्येव च भक्त ॥१२१॥

दशाक्षरेण मूलेन ददौ सर्वं यमोचितम् । दत्त्वा षोडशोपचारान्दुर्लभांश्च देवनायक ॥१२२॥

पूजयामास भक्त्या च विष्णुना प्रेरितो मुदा । वाच नानाप्रकारं च वादयामास तत्र वै ॥१२३॥

दभूव पुष्पवृष्टिश्च नभसो मनसोपरि । देवप्रियायना तत्र ब्रह्मविष्णुशिवाज्ञया ॥१२४॥

तुष्टाव साधुनेत्रंश्च पुलकाविनिग्रह ।

पुरंदर उवाच

देवि त्वा स्तोत्रमिच्छामि माध्वीना प्रवरां वराम् ॥१२५॥

परात्परा च परमा न हि स्तोत्रु रामोऽपुना ।

स्तोत्राणां लक्षणं येन स्वभावात्मानतत्परम् ॥१२६॥

न धाम. प्रवृत्ते यत्तु गुणानां गणना तव । शुद्धसत्त्वस्वरूपा त्वं कोर्पाद्व्यादिवर्जिता ॥१२७॥

न च शक्ते गुनिस्तेन त्यक्तुं याच्ना कृता यतः ।

त्वं यथा पूजिता साध्यो जननी मे यथाऽदितिः ॥१२८॥

दयारूपा च भगिनी धामारूपा यथा प्रसूः ।

त्वया मे रक्षिता. प्राणा पुनरारा सुरेश्वरि ॥१२९॥

अहं करोमि त्वत्पूजा प्रीतिश्च यर्धतां सदा । निर्या यद्यपि पूज्या त्वं सर्वत्र जगदत्रिके ॥१३०॥

तथापि तव पूजा च यर्धयामि सुरेश्वरि । ये त्वामापाडसन्नात्मा पूजयिष्यन्ति भक्तितः ॥१३१॥

पंचम्या मनसाद्याया मासान्ते वा दिने दिने । पुनर्पुनरादयस्तेषां यर्धन्ते च धनानि वै ॥१३२॥

यशस्विनः प्रीतिमन्तो विद्यावन्तो गुणान्विता । ये त्वा न पूजयिष्यन्ति निर्दयज्ञानतो जना. ॥१३३॥

लक्ष्मीहीना भविष्यन्ति तेषां नागभयं सदा । त्वं स्वयं सर्वलक्ष्मीश्च वैकुण्ठे वामलाख्या ॥१३४॥

नारायणाक्षो भगवान्भरतराहर्भुनीश्वरः ।

तपसा तेजसा त्वा च मनसा ससृजे मित ॥१३५॥

अस्माकं रक्षणायैव तेन त्वं मनसाभिधा ।

मनसादेवि शक्त्या त्वं स्वात्मना सिद्धयोगिनो ॥१३६॥

तेन त्वं मनसादेवी पूजिता वदिता भव ।

ये भक्त्या मनसा देवा पूजयन्त्यनिदा भूयम् ॥१३७॥

तेन त्वा मनसा देवी प्रवदति मनीषिण ।

सद्यस्वरूपा देवि त्वं शश्वत्सत्यनिषेवणात् ॥१३८॥

यो हि त्वा भावयेन्नित्यं स त्वा प्राप्नोति तत्पर ।

इन्द्रश्च मनसा स्तुत्या गृहात्वा भगिनीश्वरम् ॥१३९॥

प्रजगाम स्वभवनं भूपया सपरिच्छदम् । पुत्रेण सार्धं मा देवी विरं तस्थौ पिनुर्गृहे ॥१४०॥

भ्रातृभिः पूजिता शश्वन्मान्या वद्या च सर्वत ।

गोलोकात्सुरभिर्ब्रह्मान् तत्रागत्य संपूजिताम् ॥१४१॥

ता स्नापयित्वा क्षीरेण पूजयामास सादरम् ।

शर्नं च कथयामास गोप्यं सर्वं सुदुर्लभम् ॥१४२॥

तथा देवैः पूजिता सा स्वलोकं च पुनर्ययौ । इन्द्रस्तोत्र पुण्यबीजं मनसा पूजयेत्पठेन् ॥१४३॥

तस्य नागभयं नास्ति तस्य बभौद्रवस्य च । त्रिषु भवेत्सुपातुल्य सिद्धस्तोत्रो यदा भवेत् ॥ १४४ ॥

पचलक्षजपेनैव सिद्धस्तोत्रो भवेन्नरः । सर्पशायी नवेत्ताऽपि निश्चिन सर्पवाहन ॥ १४५ ॥

इति श्रीदेवीभागवतं महापुराणे नवमस्कन्धेऽष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥ ४८ ॥

अथ एकोनपंचाशत्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

का वा सा सुरभिर्देवी गोलोकादागता च या । तज्जन्मचरितं ब्रह्मज्ज्ञोनुमिच्छामि यत्नतः ॥ १ ॥

श्रीनारायण उवाच

गवामभिष्टानुदेसी गवामाद्या गवा प्रभू । गवा प्रधाना सुरभिर्गोलोके सा समुद्रवा ॥ २ ॥

सवादिसृष्टेश्चरितं कवयामि निशामय । यभूव यन तज्जन्म पुरा बृन्दावने वने ॥ ३ ॥

एवदा राविदानाद्या रापया मह बौतुकी । गापागनापरिवृता पुण्य बृन्दावन ययौ ॥ ४ ॥

सहसा तत्र रहसि विजहार स बौतुवान् । यभूव क्षीरपानेच्छा तस्य स्वेच्छामयस्य च ॥ ५ ॥

समृजे सुरभिं दवी लीलया नामपार्श्वे । वत्समुक्ता दुग्धवती बल्पो नाम मनोरयः ॥ ६ ॥

दृष्ट्वा सबन्धा धीदामा नवमाण्ड दुदोह च । क्षार सुधातिरिक्तं च जन्ममृत्युजराहरम् ॥ ७ ॥

तदुत्स्य च पय स्वादु पपी गापीपति स्वयम् । सरो यभूव पयसा भाण्डविलसनेन च ॥ ८ ॥

दोन च विस्तृत चैव परितः पानयोजनम् । गोलोकेऽप्यप्रसिद्धश्च सोऽपि क्षीरसरोवरः ॥ ९ ॥

गोपिराना च राधाया ब्रौडावार्पा यभूव सा । रत्नैर्दरविता पूर्ण भूता चापीश्वरेच्छया ॥ १० ॥

यभूव कामधनूना सहसा रत्नकौटयः । यावत्तस्तत्र गापाश्च सुरभ्या लोमकूपतः ॥ ११ ॥

नामा पुत्राश्च बहवः सबभूवुरस्सयराः । कथिता च गवा सृष्ट्या च पूरित जगत् ॥ १२ ॥

पुत्रा चत्वार भगवान् सुरभ्याश्च पुरा मुने । ततो यभूव तत्पुत्रा त्रिषु लोकेषु दुर्लभा ॥ १३ ॥

दापान्विताऽपरदिने श्रीवृष्णस्याज्ञया हरे । यभूव सुरभिः पूज्या धर्मवश्यादिह श्रुतम् ॥ १४ ॥

एतत् स्तात्र मूलमत्र मद्यत्पूजाविधिग्रहम् । वेदोक्तं च महाभाग निद्रोष कथयामि ते ॥ १५ ॥

ॐ सुरभ्यै नम इति मन्त्रस्तम्भा पठन्तर । सिद्धा रत्नजपनैव भक्त्यना वत्सपादप ॥ १६ ॥

एव त यत्पूर्वदगीत तस्या पूजा च सर्वतः । तृद्धिदा वृद्धिदा चैव मुक्तिदा सर्वकामदा ॥ १७ ॥

एतन्मास्त्वहं परमा राधासहचरी पयम् । गवामभिष्टानुदेसी गवापाया गवा प्रभूम् ॥ १८ ॥

परितरणा पूता च भक्त्यना सर्वकामदाम् । यया पूत सर्वविद्व ता दवी सुरभिं भजे ॥ १९ ॥

घटे या धनुर्निरमि बधस्तमे गवामपि । जालग्रामेऽरत्नग्रीवा मुग्धि पूजयेद्भुजि ॥ २० ॥

दीपान्वितापरदिने पूषति भक्तिमुद्वनः । य पूजयन्त सुरभिं स च पूज्यो भवेन्नृपि ॥ २१ ॥

एकदा त्रिषु लोकेषु वराहे विष्णुमायया । क्षीर जहार सुरमिश्रितिताम्रसुरादयः ॥२२॥
ने गत्वा ब्रह्मलोके च ब्रह्माणं तुष्टुवुस्तदा । तदाज्ञया च सुरभिस्तुष्टावपाकशासनः ॥२३॥

पुरन्दर उवाच

नमो देव्यै महादेव्यै सुरम्यै च नमो नमः । गवा वीजस्वरूपायै नमस्ते जगदविक ॥२४॥
नमो राधाप्रियायै च पद्माक्षायै नमो नमः । नमः कृष्णप्रियायै च गवा मां नमो नमः ॥२५॥
कल्पवृक्षस्वरूपायै सर्वेषां सख्यं परं । क्षीरदायै घनदायै दुग्धदायै नमो नमः ॥२६॥
शुभायै च सुभद्रायै गोप्रदायै नमो नमः । यशोदायै कीर्तिदायै धर्मदायै नमो नमः ॥२७॥
स्तोत्रश्रवणमात्रेण तुष्टा हृष्टा जगत्प्रभू । आविर्भवतश्चैव ब्रह्मलोके सनातनी ॥२८॥
महेंद्राय वरं दत्त्वा वाञ्छितं चापि दुर्लभम् । जगाम सा च योल्लोक यमुदेंद्रादयो गृहम् ॥२९॥
बभूव विद्वं सहसा दुग्धपूर्णं च नारद । दुग्धघृतं ततो यज्ञस्ततः प्रीतिं सुरस्य च ॥३०॥
इदं स्तोत्रं महापुण्यं भक्तियुक्तं यः पठेत् । भगोमान् धनवाक्षैश्च कीर्तिमान् पुनवारतया ॥३१॥
स स्नातः सर्वसौख्येषु सर्वमङ्गेषु दीक्षितः । इह लोके सुखं भुङ्क्वादायते कृष्णमन्दिरं ॥३२॥
सुचिरं निवसेत्तत्र करोति कृष्णसेवनम् । न पुनर्भयं तत्र ब्रह्मपुत्रो भवेत्ततः ॥३३॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे षष्ठोऽध्यायः ॥५०॥

अथ पञ्चाशत्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

ततस्तयो प्रसादार्थं नित्यं सेवेत तदव्ययम् । तत्रादौ राधिरामत्र शृणु नारद भक्तिम् ॥ ९ ॥
 ब्रह्मविष्ण्वादिभिनित्यं सेवितो यः परात्परम् । श्रीराधेति चतुर्थ्यंतं बह्वैर्नम्या ततः परम् ॥ १० ॥
 पडधरो महामन्त्रो धर्माद्यर्थप्रकाशकः । मायाबीजादिकश्चायं बाह्याविनामणिः स्मृतः ॥ ११ ॥
 वक्त्रकोटिसहस्रंस्तु जिह्वाकोटिशतैरपि । एतन्मन्त्रस्य माहात्म्यं वर्जितुं नैव शक्यते ॥ १२ ॥
 उग्राह प्रथमं मन्त्रं श्रीकृष्णो भक्तिन्तरः । उपदेशान्मूलद्वया गोलोके रासमण्डले ॥ १३ ॥
 विष्णुस्तेनोपदिष्टस्तु तेन ब्रह्मा विराट् तथा । तेन धर्मस्तेन चाहमित्येषा हि परम्परा ॥ १४ ॥

अहं जपामि तं मन्त्रं तेनाहमपिरोडितः ।

ब्रह्माद्या सकला देवा नित्यं ध्यायन्ति तां मुदा ॥ १५ ॥

कृष्णार्चया नाधिकारो यतो राधाचर्चनं विना । वैष्णवं सकलैस्तस्मात्कर्तव्यं राधिकार्चनम् ॥ १६ ॥
 कृष्णरागाधिदेवो सा तदधीनो विभूर्यत । रासेश्वरी तस्य नित्यं तथा हीनो न तिष्ठति ॥ १७ ॥
 राघ्नाति सकलान्कामास्तेस्माद्भाधेति कीर्तिता । अत्रोक्तानां मनूनां च ऋषिरस्म्यहमेव च ॥ १८ ॥
 छदश्च देवी गायत्रा देवताञ्च च राधिका । तारो बीजं शक्तिबीजं शक्तिस्तु परिकीर्तिता ॥ १९ ॥
 मूलं वृत्त्या पङ्क्त्या वर्तव्यानीतरञ्च च । अथ ध्यायेन्महादेवी राधिका रासनायिकाम् ॥ २० ॥
 पूर्वोक्तरीत्या तु मुने सामवेदे विगीतया । श्वेतचपकवर्णाभा शरदिदुस्माननाम् ॥ २१ ॥
 कौटिषद्रप्रतीकाशा शरदम्भोजलोचनाम् । विवाचरा पुयुश्रोणी वाञ्छीयुतनितविनीम् ॥ २२ ॥
 युदपक्तिसमानाभदतपक्तिविराजिताम् । क्षौमाबरपरीधाना बह्निशुद्धाशुक्रान्विताम् ॥ २३ ॥
 ईषदात्मप्रसन्नास्या करिकुम्भयुगस्तनीम् । सदा द्वादशवर्षांश रत्नभूषणभूषिताम् ॥ २४ ॥
 शृङ्गारसिंघुलहरी भक्तानुग्रहकातराम् । मल्लिकामालाग्रीमालाकेशपाशविराजिताम् ॥ २५ ॥
 सुकुमारागलतिका रासमण्डलमध्यगाम् । वराभयकरा शान्ता शश्वत्मुखिरयौवनाम् ॥ २६ ॥
 रत्नसिंहासनासीनां गोपीमण्डलायिकाम् । कृष्णप्राणाधिका वेदबोधिता परमेश्वरीम् ॥ २७ ॥
 एव ध्यात्वा ततो ब्राह्मे शालग्रामे पठेऽथवा । मन्त्रे वाऽष्टदले दवी पूजयेत्तु विधानतः ॥ २८ ॥
 आवाह्यं देवी तत्पश्चादासनादि प्रदीयताम् । मूलमन्त्रं समुच्चार्य चासनादीनि कल्पयेत् ॥ २९ ॥
 पादौ तु पादयोर्दक्षान्मस्तवेऽध्यं समीरितम् । भुगं त्वाचमनीयं स्यात्त्रिवारं मूलविद्यया ॥ ३० ॥
 मधुपनं ततो दद्यादकां गां च पयस्विनीम् । ततो मयेत्स्नानशालां तां च तत्रैव भावयेत् ॥ ३१ ॥
 अन्यङ्गादिस्नानविधिं कल्पयित्वाऽथ वाससी । ततश्च चन्दनं दद्यान्नालं चारुपूर्वकम् ॥ ३२ ॥
 पुष्पमाला बहुविधास्तुलसीमञ्जरीपुता । पारिजातप्रमूतानि शतपत्रादिवानि च ॥ ३३ ॥
 ततः शूर्यास्तपित्रं तत्परिवाराचर्चनं विभो । अम्नीनामुरवायं यमन्यदिद्वयपूजनम् ॥ ३४ ॥
 श्रुत्वा पश्चादष्टदले दक्षिणावर्ततोऽग्रतः । मालावतीमष्टदले बह्निबोधे च माधवीम् ॥ ३५ ॥

ततश्चानेन देवेशो तोषयेत्प्रत्यहं नर । धर्मार्थकाममोक्षाणामालयं जायते नरः ॥८७॥
 इति ते कथितं विप्र श्रीदुर्गाया विधानकम् । कृतार्थता येन भवेत्तदेतत्कथितं तव ॥८८॥
 सर्वे देवा हरिर्ब्रह्मप्रसूता मनवस्तथा । मुनयो ज्ञाननिष्ठाश्च योगिनश्चाश्रमास्तथा ॥८९॥

लक्ष्म्यादयस्तथा देव्यः सर्वे ध्यायन्ति तां शिवाम् ।

तदेव जन्मसाफल्यं दुर्गस्मरणमस्ति चेत् ॥९०॥

चतुर्दशापि मनवो ध्यात्वा चरणपङ्कजम् । मनुस्वप्नास्तवन्तश्च देवा स्व स्व पदं तथा ॥९१॥
 तदेतत्सर्वमाख्यातं रहस्यातिरहस्यकम् । प्रकृतीनां पञ्चकस्य तदज्ञानं च वर्णनम् ॥९२॥
 श्रुत्वा तन्मनुजो नित्यं पुरुषार्थचतुष्टयम् । लभते नात्र सन्देहः सत्यं सत्यं मयोदितम् ॥९३॥
 अष्टपुत्रो लभते पुत्रविद्यार्थी प्राप्नुयाच्च ताम् । ययं कामस्मरेद्वापि ततः श्रुत्वा समाप्नुयात् ॥९४॥
 नयरात्रे पठेदेतद्देव्यग्रे तु समाहितः । परितुष्टा जगद्धानि भवत्येव हि निश्चितम् ॥९५॥
 नित्यमेवैकमध्यायं पठेद्यः प्रत्यहं नरः । तस्य वक्ष्या भवेद्देवी देवीप्रियकरो हि सः ॥९६॥
 क्षाण्णाश्च परीक्षेत नित्यमस्मिन्मयाविधिः । कुमारो दिव्यहस्तस्तं यदा यदुक्त्वा राम्बुजात् ॥९७॥
 मनोरथं तु सङ्कल्प्य पुस्तकं पूजयेत्ततः । देवी च जगदीशानां प्रणमेच्च पुनः पुनः ॥९८॥
 सुस्नातां वन्द्यवा तन्नामोयाम्यर्च्यं मयाविधिः । क्षलाकां रापयेन्मध्येतथा स्वर्णेन निर्मिताम् ॥९९॥
 शुभं याऽप्यशुभं तत्र यदायाति च तद्भवेत् । उदासीनेऽप्युदासीनकार्यं भवति निश्चितम् ॥१००॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे नवमस्कन्धे पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥ ५० ॥

बाणाक्षिरसरामस्तु सार्धं (३६२५॥) इति सुविरतैः ।

देवीभागवतस्यास्य नयमः स्कन्ध ईरितः ॥

समाप्तोऽयं नवमः स्कन्धः ।

श्रीमद्देवीभागवतम्

दशमः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

नारायण पराधार सर्वपालनकारण । भवतोदरित दवीचरित पापनाशनम् ॥ १ ॥
मन्वतरेषु मर्त्येषु सा देवी यस्त्वरूपिणी । यदास्त्राग्ने कुरत प्रादुर्भावं महदरी ॥ २ ॥
तान सर्वाङ्गमाख्याहृदवामाहात्म्यमिदितान । यथा च जन यनह पृथिता सस्तुतापि हि ॥ ३ ॥
मनोरथानुरयति भक्तान् भक्तवत्सला । तत्र शुभ्रपमागताना दवीचरितमृतमम् ॥ ४ ॥
वर्णयस्व कृपासिन्धवा यनाप्तानि सुख मद्गन् ।

श्रीनारायण उवाच

आवर्णय महर्षे त्व चरित पापनाशनम् ॥ ५ ॥

भक्ताना भक्तितान महासपत्निरारक्षम् । जगत्त्राणिर्महाना गृह्णा लोक्पितामह ॥ ६ ॥
ताविरासीन्नानिपधाद्दशवस्य चक्रिण । म चतुर्भुज आनाय प्रादुर्भावं महामने ॥ ७ ॥
तु स्वायम्भुव नाम जनयामास मानवान् । स नाममा मनु पुत्रा यज्ञाय परमेष्ठिन ॥ ८ ॥
निरूपा च तत्सती जने धर्मन्वरूपिणीम् । स मनु भोगमिधाय तोरे गरमपात्रने ॥ ९ ॥
ऋषीमाराधयामास महाभागवत्प्रदाम् । मूनि च मूढानो उभ्या विषायपृथिवीपति ॥ १० ॥
उपासतस्म ता दवी वाग्भव स जगन् रट् । निराहारो नित्यवायो नियमजनकसिन् ॥ ११ ॥
एकपादन सतिष्ठन् धरायामनिय स्थिर । दत्तवप त्रित काम क्रोधस्तेन महत्तमना ॥ १२ ॥

भजे स्थावरता देव्याश्चरणी चितयन् हृदि । तस्य तत्तपा देवी प्रादुर्भूता जगन्मयी ॥१३॥
 उवाच वचनं दिव्यं वरं परमं भूमिप । तन आनदजनकं श्रुत्वा वाक्यं महोपति ॥१४॥
 वरयामास तान् हृत्स्थान् वरानमरदुर्लभान् ।

मनुवाच

जय देवि विशालाक्षि जय सर्वान्तरस्थिते ॥१५॥

मान्ये पूज्ये जगद्धात्रि सर्वमंगलमंगले । त्वत्कटाक्षावलोकनेन पद्मभूः सृजते जगत् ॥१६॥
 वैकुण्ठः पालयत्येव हरः संहरते क्षणात् । शचीपतिसिलोकयाश्च शासको भवदाक्षया ॥१७॥
 प्राणिनः शिक्षयत्येव दंडेन च परेतराद् । यादसामधिपः पाशी पालनं मादृशामपि ॥१८॥
 कुर्वते स कुबेरोऽपि निधीना पतिरव्ययः । हुतमुद् नैर्नृतो वायुरीशानः शेष एव च ॥१९॥
 रत्नदंशसंभवा एव त्वच्छक्तिमरिबृंहिता । अद्यापि यदि मे देवि वरो देयोऽस्ति सा प्रतप्तम् ॥२०॥
 तदा प्रह्लाः सर्गकार्ये विघ्ना नश्यन्तु मे शिवे । वाग्भवस्यापि मंत्रस्य ये केचिदुपसेविनः ॥२१॥
 तेषा सिद्धिः सत्त्वरपि कार्याणां जायतामपि । ये संवादमिमं देवि पठन्ति श्रावयन्ति च ॥२२॥
 तेषा लोके भुक्तिमुक्ती सुलभे भवता शिवे । जातिस्मरत्वं भवतु वक्तृत्वं सौष्टवं तथा ॥२३॥
 ज्ञानसिद्धिः कर्ममार्गसंसिद्धिरपि चास्तु हि । पुत्रपौत्रसमृद्धिश्च जायेदित्येव मे वचः ॥२४॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे प्रथमोऽध्यायः ॥ १ ॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीदेव्युवाच

भूमिपाल महाबाहो सर्वमेतद्भविष्यति । यत्त्वया प्रार्थितं तत्ते ददामि मनुजाधिप ॥१॥
 अहं प्रसन्ना देत्येन्द्रनादनामोषविक्रमा । वाग्भवस्य जपेनैव तपसा ते मुनिश्चितम् ॥२॥
 राज्यं निष्कण्डकं तेऽस्तु पुत्रा वंशकरा अपि । मयि भक्तिर्द्धा वत्स मोक्षाते मत्पदे भवेत् ॥३॥
 एव वराग्महादेवी तस्मै दत्त्वा महात्मने । पश्यतस्तु मनोरेव जगाम विध्यपन्नतम् ॥४॥
 योऽसौ विध्याचलो रुद्रः कुंभोद्भवमहर्षिणा । भानुमार्गविरोधार्थं प्रवृत्तो गगनं स्पृशन् ॥५॥
 सा विध्यवासिनी विष्णोर्नुजा वरदेश्वरी । वभूव पूजया लोकानां सर्वेषां मुनिसत्तम ॥६॥

ऋषय ऊचुः

योऽसौ विध्याचलः सूत किमर्थं गगनं स्पृशन् । भानुमार्गविरोधं च किमर्थं हृतवानसौ ॥७॥
 कथं च मैत्रावरुणिः पर्वतं तं महोन्नतम् । प्रकृतस्थं चकारेति सर्वं विस्तरतो वद ॥८॥
 न हि तृप्यामहे साधो त्वदान्यगलितामृतम् । देव्याश्चात्रिहृत्पाह्वं पीत्वा तृप्या प्रवर्धते ॥९॥

सूत उवाच

असीद्विन्ध्याचलो नाम मान्यः सर्वधराभूताम् । महावनसमूहाढ्यो महापादपसंवृतः ॥१०॥
 सुपुष्पितैरनेकैश्च लतागुल्मैस्तु संवृतः । मृगा यराहामहिषा व्याघ्रा शार्दूलका अपि ॥११॥
 वानराः शशवाः ऋक्षाः शृगालाश्च समततः । विचरति सदा हृष्टा पुष्टा एव महोद्यमाः ॥१२॥
 तदीनदजलाक्रातो देवगर्धर्षकिन्नरैः । अप्सरोभिः विभुष्यैः सर्वकामफलद्रुमैः ॥१३॥
 एतादृशो विध्यनगो वृद्धाक्षित्पर्यटनहीम् । देवपि परमप्रीतो जगाम स्वच्छया मुनिः ॥१४॥
 त दृष्ट्वा स नगो मंक्षु तूर्णमुत्थाय संभ्रमात् । पाद्यमर्घ्यं तथा दत्त्वा यरामनमयार्पयत् ॥१५॥
 सुस्रोपविष्ट देवपि सन्न नग ऊचिषान् ।

विन्ध्य उवाच

देवयै विध्यना जात आगम कुत उत्तम ॥१६॥
 तवागमनतो जातमनर्घ्यं मम मदिरम् । तव चक्रमण देवाभयार्थं हि यथा रवे ॥१७॥
 अतूर्वं यन्मनोवृत्त तदग्रूहि मम नारद ।

नान्द उवाच

ममागमनमिद्रात्रे जात स्पर्शगिरेरथ ॥१८॥
 तत्र दृष्ट्वा मया लोकाः शक्राग्निममपाक्षिनाम् । सर्वेषां लोखपालानां भवनानि समततः ॥१९॥
 मया दृष्टानि विन्ध्याग नानाभोगप्रदानि च । इति चोक्त्वा ब्रह्मयोनिं पुनरुच्छ्वासमाविशान् ॥
 उच्छ्वसंत मुनि दृष्ट्वा पुनः प्रपृच्छ शैलराट् । उच्छ्वासमकर्ण्य किं तदग्रूहि देवशृणु मे मम ॥२१॥
 इत्याकर्ण्य नगस्योक्तं देवपि गमितद्युति । अत्राचल्यता वत्स ममोच्छ्वासस्य कारणम् ॥२२॥
 गौरीगुणस्तु हिमवान्निवस्य अशुर विलः । मयि चित्तपाने पूज्य जामीरक्षमाभूताम् ॥२३॥
 एवमेव च कैलासं त्रिवस्यावमय प्रभुः । पूज्य पृथ्वीभूता जातो लोके पापौषदारणः ॥२४॥
 निपद्य पर्वतो नीलो गन्धमादन एव च । पूज्या स्वस्यानम सात्र सर्व एव क्षमाभूतः ॥२५॥
 य पर्येति च त्रिधा मा महमस्मिन् स्वराः । गच्छन्मनोऽन मोक्ष्य कनकपर्वतः ॥२६॥
 आत्मानं मन्दत श्रेष्ठ वरिष्ठ च घणभूताम् । सर्वेषां महमेवाग्रपा नास्ति लोखपु मन्त्रमः ॥२७॥
 एव मानामिमानं तस्मै त्वोच्छ्वासो मयोजितः । तन्तुं नीनायतां वृत्तं तपोबलवता नगः ॥
 प्रसगतो मयोक्तः तस्मिन्मिमांसे निजं गृहम् ॥२८॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

सूत उवाच

एव समुपदिश्याय देवपि परम स्वराट् । जगाम ब्रह्माणो लोकं स्वर्त्तचारी महामुनि ॥१॥
 गत मुनिवरे विध्यश्चिता लेभेऽनपायिनीम् । नैव शान्तिं स लेभे च सदान्त वृत्तशोचन ॥२॥
 कथं किं त्वय्य मे कार्यं कथं मेरु जगाम्यहम् । नैव शान्तिं लेभे नापि स्वास्थ्य मे मानसे भवत् ॥३॥

‘धिगुत्साहं च मानं च धिङ्मे कोतिं च धिक्कुलम् ।’

धिग्वल मे पौरुषं धिक् स्मृत पूर्वमहात्मभि ॥

एवं चित्तयमानस्य विध्यस्य मनसि स्फुटम् ॥४॥

प्रादुर्भूता मतिं धार्य कर्तव्ये दोषकारिणो । मेरुप्रदक्षिणां कुर्वन्निरयमेव दिवाकर ॥५॥
 सप्रहर्षगणोपेत सदा दुष्यत्ययं नग । तस्या मार्गस्य सरोधं करिष्यामि निजैः करैः ॥६॥
 तदा निरुद्धो द्युमणिः परिक्रामेत्कथं नगम् । एव मार्गे निरुद्धे तु मया दिनकरस्य च ॥७॥
 भक्तदर्पो दिव्यनगो भविष्यति विनिश्चितम् । एव निश्चित्य विध्याद्रिं ख स्पृशन्वबुधे भुजैः ॥८॥
 महोन्नतैः शृङ्गवरैः सर्वं व्याप्य व्यवस्यति । वदोदेष्यति भास्वास्तं रोधयिष्याम्यहं कदा ॥९॥
 एव संचितमानस्य सा व्यतीयाय शर्वरी । प्रभातं विमलजज्ञे दिशो विनिमिरा करैः ॥१०॥
 कुर्वन्स निर्गतो भानुरदयायोदये गिरी । प्रकाशतेस्म विमलं नभो भानुवरैः शुभैः ॥११॥
 विकासं नल्लिनी भेजे मोहनं च कुमुद्वती । स्वानि कार्याणि सर्वे च लोका समुपतस्थिरे ॥१२॥
 हन्य कव्यं भूतबलिं देवानां च प्रवर्धयन् । प्राह्मपराह्ममध्याह्मविभागेन त्विषा पति ॥१३॥
 एव प्राची तपाम्नेयी समाश्वास्य वियोगिनीम् । ज्वलतीं चिरकालीनविरहादिव कामिनीम् ॥१४॥
 आस्करोऽयं कृशानोऽत्र दिशं नूनं विहाय च । याम्यां गतुं ततस्तूर्णं प्रवस्थं कमलाकर ॥१५॥
 न शशावाग्रतो गतुं ततोऽनूरुख्यजिज्ञपत् ।

अनूरुखाच

मानो मानोन्नतो विध्यो निरुध्य गगनं स्थित ॥१६॥

स्पर्धते मेरुणा प्रेप्सुस्त्वहं च प्रदक्षिणाम् ।

सूत उवाच

अनूरुखाक्यमाकर्ण्य सविता ह्यास चित्तयन् ॥१७॥

अहो गगनमार्गोऽपि रुध्यते चातिविस्मयः । प्रायः दूरोऽयं किं कुर्याद्विषये वर्त्मनि स्थित ॥१८॥
 निरुद्धो नो वाजिमार्गो देव हि बलवत्तरम् । राहुबाहुग्रहव्यग्रो यः क्षणं नावतिष्ठते ॥१९॥
 स चिरं रुद्धमार्गोऽपि किं करोति विधिबली । एव च मार्गे सरद्वे लोका सर्वे च सशरा ॥२०॥

गन्विदन्त दारण कर्तव्य नान्वपद्यत । चित्रगुप्तादय सर्वे काल जानन्ति सूर्यत ॥२१॥
 म रुद्धो विध्यगिरिणा अहो दैवविपर्यय । यदा निरुद्ध सविता गिरिणा स्पर्धया तदा ॥२२॥
 नष्ट स्वाहास्वधाकारो नष्टप्रायमभूजगन् । एव च पश्चिमा लोका दाक्षिणात्यास्तथैव च ॥२३॥
 निद्रामोलिनचक्षुःका निशामेव प्रपेदिरे । प्राचस्तथोत्तराहाश्च तीक्ष्णतापप्रतापिता ॥२४॥
 मृता नष्टाश्च भग्नाश्च विनाशमभजन्प्रजा ।
 हाहाभूत जगत्स्य स्वराक्षसविवर्जितम् ॥
 देवा सेंद्रा समुद्रिम्ना किं कुम इतिवादिन ॥२५॥

इति धार्वाडीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे द्वाविमाहाध्याये तृतायोऽध्याय ॥३॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

सूत उवाच

तत सर्वे सुरगणा महेन्द्रप्रमुखास्तदा । पश्यामि पुरस्कृत्य रुद्र दारणमवयु ॥१॥
 उपतस्थु प्रणतिमि स्तोत्रैश्चाहविभूतिमि । देवदेव गिरिस्थय शशिलालितशेखरम् ॥२॥

देवा ऊचुः

जय देव गणाध्यक्ष उमाललितपत्कज । अष्टसिद्धिविभूतीना दाने भक्तजनाय ते ॥३॥
 महामायाविलसितस्यानाय पवनारामने । वृषाकायामरेक्षाय कैलासस्थितिशालिन ॥४॥
 अहिर्बुध्न्याय भान्याय मनवे मानदामिने । अजाय बहुरूपाय स्वामारामाय शम्भवे ॥५॥
 गणनाथाय देवाय गिरिस्थाय नमोऽस्तु त । महाविभूतिदाने ते महाविष्णुस्तुताय च ॥६॥
 विष्णुहृत्कजवासाय महायोगरताय च । योगगम्याय योगाय योगिना पतये नम ॥७॥
 योगोशाय नमस्तुभ्य योगाना कलदामिने । दीनदानपरायापि दयासागरमृतये ॥८॥
 आतिप्रशमनापोप्रवीर्याय गुणमूर्तये । वृषध्वजाय कालाय कालबालाय ते नम ॥९॥

सूत उवाच

एव स्तुत ॥ दवशो यज्ञभुग्मिर्वपध्वज । प्राह गभीरया वाचा प्रहृष्टविबुधपन्नान् ॥१०॥

श्रीभगवानुवाच

प्रसन्नाऽह दिविपद स्तोत्रेणोत्तमपूरया । मनारय पूरयामि सर्वेषा देवतर्पभा ॥११॥

देवा ऊचुः

मयदेवेन गिरि शशिमोलिविराजित । आर्ताना गङ्गारस्य च न विधेहि महाबल ॥१२॥
 पर्वतो विध्यनामाऽस्ति मेरुद्वेष्टा महोन्नत । भानुभाग निराडा हि सर्वेषा दुग्दामनप ॥१३॥
 तद्वृद्धि स्तम्भयान सर्ववत्स्यान्वृद्भव । भानुमन्तराधेन कालगान नय भवेत् ॥१४॥

क्षणेन विबुधश्रेष्ठा गत्वा काशीपुरी शुभाम् । मणिकर्णौ समाप्लुत्य सचल भक्तिसयुता ॥८॥
 सतर्प्य देवाश्च पितृन्दत्त्वा दान विधानत । आगत्य मुनिवर्यस्य चाश्रम परम महत् ॥९॥
 प्रगात्तथापदाकीर्णं नानापादपसकुलम् । मयूरं मारुतैर्हसैश्चक्रवानैष्पाश्रितम् ॥१०॥
 महाबराहं कोलेश्च व्याघ्रं शार्ङ्गलवैरपि । मृगं रुधिरतय्यं खड्गं शरभकंरपि ॥११॥
 समाश्रित परमया लक्ष्म्या मुनिवर तदा । दण्डवत्पतिता सर्वे प्रणमुश्च पुन पुन ॥१२॥

देवा ऊचुः

जय द्विजगणाधीश मान्य पूज्य घरासुर । वातापीवलासाय नमस्ते कुम्भयोनये ॥१३॥
 लोपामुद्रापते श्रीमन्मित्रावरणसम्भव । सर्वविद्यानिधिः सत्यं शास्त्रयोन नमोऽस्तु ते ॥१४॥
 यस्योदये प्रसन्नानि भवन्त्युज्ज्वलभाज्यपि । तोयानि तोयराशीना तस्मै तुभ्य नमोऽस्तु त ॥१५॥
 काशपुष्पविकासाय लकावत्समिमाय च । जटामण्डलयुक्ताय मसिध्याय नमोऽस्तु ते ॥१६॥
 जय सर्वामरस्तव्य गुणराशे महामुन । वरिष्ठाय च पूज्याय सखीकाय नमोऽस्तु ते ॥१७॥
 प्रसाद क्रियता स्वामिव त्वा हरण गता । दुस्तराच्छैः जगददुःखात्पीडिता परमद्युते ॥१८॥
 इत्येव सस्तुतोऽगस्त्यो मुनि परमधार्मिक । प्राह प्रसन्नया वाचा विह्वल द्विजसत्तम ॥१९॥

मुनिरुवाच

भवन्त परमश्रेष्ठा देवास्त्रिभुवनधरा । लोकपाला महात्मानो निग्रहानुग्रहधामा ॥२०॥
 योऽमरावत्यधीशान् फुलिग मस्य चायुधम् । सिद्धयष्टकं च यदङ्गारिसङ्क्रान्तो महता पति ॥२१॥
 वैधानर वृक्षानुहि हृल्यकव्यवहोऽर्जुनम् । मुगं सवामराणां हि सो गिन किं तस्य दुष्करम् ॥२२॥
 रक्षोगणाधिपो भीम सर्वेषां वरमसाक्षिक । दण्डव्यग्रवरो देव किं तस्यामुक्तर सुरा ॥२३॥
 तथापि यदि देवेशां कार्यं मष्टन्तिसिद्धिभूत । अस्ति चदुष्यता देवा वरिष्यामि न तदाय ॥२४॥
 एव मुनिवरेणोक्त निशम्य विबुधैर्भग । प्रतीता प्रणयादिगता कार्यं निजगदुनिजम् ॥२५॥
 गृह्ये विष्मगिरिणा निरदोऽर्गविनिर्गम । शैल्योऽयं तत्र सविष्ट हाहाभूतमचेतनम् ॥२६॥
 तद्वद्विस्तम्भय मुने निजया तपसा धिया । भवतस्तोजगाऽगस्त्य नूनं नद्यो भविष्यति ॥

एतदवास्मभ्यं च वार्यं वर्तव्यमस्ति हि ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवत महापुराणे दशमस्कन्धे पद्योऽध्याय ॥९॥

अथ मत्तमोऽध्यायः

सूत उवाच

इति याग्य समावर्ष्य विबुधानां दिवात्तम । वरिष्ये वायमेतदं प्रत्युवाच तत्रा मुनि ॥१॥
 अनीकृते तदा वार्यं भूतिना कुम्भजम्भता । देवा प्रमुदिता सर्वे यभूगुर्द्विजगत्समा ॥२॥

तेदेवा स्वानि विष्ण्यानि भेजिरे मुनिवाक्यत । पत्नी मुनिवर श्रीमानुवाच नृपकन्यकाम् ॥३॥
 अये नृपसुते प्राप्तो विघ्नोऽनर्थस्य कारक । भानुमार्गनिरोधेन कृतो विध्यमहीभूता ॥४॥
 आज्ञात कारण तच्च स्मृतं वाक्य पुरातनम् । काशीमुद्दिश्य यद्वीतं मुनिभिस्तत्त्वदर्शिभि ॥५॥
 श्रविमुक्त न मोक्तव्य सर्वथैव मुमुक्षुभि । किन्तु विघ्ना भविष्याति काश्या निवसता सताम् ॥६॥
 सोऽन्तरायो मया प्राप्त काश्या निवसता प्रिये । इत्येवमुक्त्वा भार्या ता मुनि परमतापन ॥७॥
 मणिकर्ण्यं समाप्नुय दृष्ट्वा विश्वेश्वर विभुम् । दण्डपाणिं समम्यर्च्य कालराज समागत ॥८॥
 कालराज महागोहो भक्तानां भयहारक । कथं दूरयसे पुर्यां काशीपुर्यास्त्वमीश्वर ॥९॥
 त्वं काशीवासविघ्नानां नाशको भक्तृरक्षक । मा किं दूरयसे स्वामिन् भवतार्तिविनिवारक ॥१०॥
 परापवादो नोक्तो मे न पैशुन्यं न चानृतम् । केन कर्मविपाकेन काश्या दूर करोषि माम् ॥११॥
 एष प्रार्थ्यं च तं कालनाथ कुम्भोद्भूतो मुनि । जगाम साक्षिविघ्नेश सर्वविघ्ननिवारणम् ॥१२॥
 तं दृष्ट्वाऽम्यर्च्यं सप्रार्थ्यं तत् पुर्यां विनिर्गत । लोपामुद्रापति श्रीमानगस्त्यो दक्षिणां दिशम् ॥१३॥
 काशीविरहसततो महाभाग्यनिविर्मुनि । सस्मृत्यानुव्रज्य काशीं जगाम सह भार्यया ॥१४॥
 तपोयानमिवाहृष्ट निमिपार्वेन वै मुनि । अग्रे ददर्श तं विध्यं रुद्धावरमयोनतम् ॥१५॥
 चक्रे चाचलस्तूणं दृष्ट्वाग्रे स्थितं मनिम् । गिरिं खर्वतरो भूत्वा विवक्षुस्वनीमिव ॥१६॥
 दण्डवत्पतितो भूमौ साष्टांग भक्तिभावत । तं दृष्ट्वा नम्रशिखरं विध्यं नाम महागिरिम् ॥१७॥
 प्रसन्नवदनोऽगस्त्यो मुनिर्विध्यमयाब्रवीत् । वत्सैव तिष्ठ तावत्त्वं यावदागम्यते मया ॥१८॥
 भक्तोऽहं गडशीलारोहणे तव पुत्रक । एवमुक्त्वा मुनिर्याम्यदिशं प्रति गमोत्सुक ॥१९॥
 आहृष्टं तस्य शिखराण्यवारुहदनुकमात् । गतो याम्यदिशं चापि श्रीशैलं प्रेक्ष्य वत्सनि ॥२०॥
 मन्त्र्याचलमासाद्य तत्राश्रमपरोऽभवत् । साऽपि देवी तत्र विध्यमागता मनुपूजिता ॥२१॥
 लोकेषु प्रथिता विन्यवासिनीति च शौनक ।

सूत उवाच

एतच्चरित्रं परमं शत्रुनाशनमुत्तमम् ॥२२॥

अगस्त्यविघ्ननगयोरारुह्य पापनाशनम् । राजा विजयद तच्च द्विजानां ज्ञानवर्धनम् ॥२३॥
 वैश्यानां धाम्यघनदं शूद्राणां सुगदं तथा । धर्मार्थं धर्ममाप्नोति धनार्थं धनमाप्नुयात् ॥२४॥
 वामानवाप्नुयात्सामो भक्त्या चाम्यसर्वद्ववान् । एव स्वायम्भुवमनुदेवीभाराद्यं भजित ॥२५॥
 लेभे राज्यं धरायाश्च निजमवतराध्यम् । इत्येतद्वर्णितं सौम्यं मया मन्वतराधितम् ॥

आद्यं चरित्रं श्रीदेव्या किं पुनं वक्ष्यामि ते ॥२६॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

शोनक उवाच

आद्यो मन्वन्तरः प्रोक्तो भवता चायमुत्तमः । अन्येषामुद्भवं ब्रूहि मनूना दिव्यतेजसाम् ॥१॥

सूत उवाच

एवमाद्यस्य चोत्पत्तिं श्रुत्वा स्वायंभुवस्य हि । अन्येषां क्रमशस्तेषां संभूतिं परिपृच्छति ॥२॥

नारदः परमो ज्ञानी देवीतत्त्वार्यकोविदः ।

नारद उवाच

मनूना मे समाख्याहि सूत्पत्तिं च सनातन ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

प्रथमोऽयं मनुः स्वायंभुव उक्तो महामुने । देव्याराधनतो येन प्राप्तं राज्यमकंठयम् ॥४॥

प्रियव्रतोत्तानपादो मनुपुत्री महोजसो । राज्यपालनकर्तारो विख्यातो यमुघातले ॥५॥

द्वितीयश्च मनुः स्वारोचिष उक्तो मनोपिनि । प्रियव्रतमुतः श्रीमानप्रमेयपराक्रमः ॥६॥

स स्वारोचिषनामापि वालिद्वीकूलतो मनु । निवासं कल्पयामास सर्वमत्त्वप्रियंकरः ॥७॥

शीर्णपद्मासनो भूत्वा तपः कर्तुमनुव्रतः । देव्या मूर्तिं मृगयो च पूजयामास भक्तिः ॥८॥

एवं द्वादश वर्षाणि वनस्थस्य तपस्यतः । देवी प्रादुरभूतात सहस्रार्चनमद्युतिः ॥९॥

ततः प्रसप्ता देवेशी स्तवराजेन सुव्रता । ददौ स्वारोचिषायैव सर्वमन्वन्तराश्रयम् ॥१०॥

आधिपत्यं जगद्धात्री तारिणीति प्रथमगात् । एवं स्वारोचिषमनुस्तारिण्याराधनात्ततः ॥११॥

आधिपत्यं च लेभे स सर्वांरातिविवर्जितम् । धर्मं संस्थाप्य विधिवद्भाग्यं पुत्रैः समं विभुः ॥१२॥

भुक्त्वा जगाम स्वर्लोकां निजमन्वन्तराश्रयान् । तृतीयो उत्तमो नाम प्रियव्रतमुतो मनुः ॥१३॥

गगावूले तपस्तपत्वा चागम्य सर्वजपप्रहः । वर्षाणि श्रीशुषवतन्देभ्यनुग्रहमायिनात् ॥१४॥

स्तुत्वा देवीं स्तोत्रवर्यैर्भक्तिभास्वितमानसः । राज्यं निर्वन्तारं लेभे संततिं चिरपात्रिणाम् ॥१५॥

राज्योत्थान्यानि गीम्यानि भुक्त्वा धर्माग्न्युगम्य च । सोऽप्याजगाम पदयो रात्रिपितृभारिताम् ॥१६॥

चतुर्थस्तामसो नाम प्रियव्रतमुतो मनुः । नर्मदासिन्धवे कूले समाराध्य जगन्मयीम् ॥१७॥

महेश्वरी कामराजकूटजापरायणा । वारंते नारदे वाते नगराण्यपर्यया ॥१८॥

छोषयामास देवेशी जन्मशरीरमनूनाम् । तस्या प्रगाढमाग्राह मया स्तोत्रैस्तनुनामैः ॥१९॥

अर्चयं महाराज्यं मुमुजे गामाध्ययः । पुत्रान्वन्देष्टाभ्युत्थानं यो संतिरेकनान् ॥२०॥

उत्पाद्य निजभार्याया जगामाग्न्यरमुगमम् । पञ्चमा मनुराजगती रैवगन्तामयानुजः ॥२१॥

तल्लिदोकूलमाश्रित्य जजाप कामसज्जकम् । बीजं परमवाग्दर्पदायकं साधकाश्रयम् ॥२२॥

इदाराधनादाप स्वाराज्यद्विदमनुत्तमाम् । बलमप्रहृतं लोके सर्वसिद्धिविधायकम् ॥२३॥

उत्ति चिरकालीना पुनर्पौत्रमयी शुभाम् । धर्मान्व्यस्य व्यवस्थाय विपयानुपभुज्य च ॥

जगामाप्रतिमं शूरो महेंद्रालयमुत्तमम् ॥२४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथात धूमता चित्रं देवीमाहात्म्यमुत्तमम् । अगपुत्रेण मनुना यथाऽऽत राज्यमुत्तमम् ॥१॥

अगस्य राज्ञ पुनोऽभूच्छासुपो मनुस्तम । पष्ठं सुपुलहं नाम ब्रह्मापि शरणं गतं ॥२॥

प्रक्षपे त्वामहं प्राप्तं शरणं प्रणमतिहृत् । क्षाधि मां किंकरस्वामिन् येनाहं प्राप्नुवां श्रियम् ॥

मैदिक्षाश्राधिपस्य मे स्याद्ययानवलङ्कितम् । अव्याहृतं भुजबलं शस्त्राल्लिपुणं क्षमम् ॥४॥

सत्ततिश्चिरकालीनाऽप्यसहं वयं उत्तमम् । अतेऽपवर्गलामश्च स्यात्तद्योपदिशाय मे ॥५॥

इत्येव वचनं तस्य मनो कर्णवशमवत् । प्रत्युवाच मुनिः श्रीमान्देवाः 'सराधनं परम् ॥६॥

राजज्ञाकर्णय वचो मम श्रोत्रमुप महत् । शिवामाराधयाद्यं त्वं तत्र सादादिदं भवेत् ॥७॥

चाक्षुष उवाच

कीदृगाराधनं दद्यात्तस्या परमपावनम् । केनाकारेण कर्तव्यं कारुण्याद्वपुर्महसि ॥८॥

मुनिरुवाच

राजनाकर्ण्यता देव्या पूजनं परममयम । वाग्मवः शोभनमप्येकं सञ्जगम्यमनिशं तया ॥९॥

प्रियाङ्गुः सञ्जगमत्यो भुक्तिमुक्ती लभेत्तु हि । न बीजं वाग्मवादमदस्ति राजगमनन्दनं ॥१०॥

जपादिद्विपरं बीर्मवल्लुब्धकिंकरं परम् । एतस्य जापात्तपोऽपि सृष्टिकर्ता महाबलः ॥११॥

विष्णुर्मज्जनतः सृष्टिपालः परितोति । महेश्वरोऽपि सहता यज्ञयादमवन्तुपः ॥१२॥

लावपात्तात्तयाऽपि नियहानुग्रहायाम् । यदाश्रयादभूवस्ते वन्त्रोर्ममदोद्धता ॥१३॥

एव त्वमपि राज्यं महेशो जगदम्बिसम । समाराध्य महर्षिं च त्वस्य मेऽचिरकालतः ॥१४॥

एव ॥ मुनिवर्मणं पुनः प्रवाधिनं । अगपुस्तपस्तपन्तु जगाम विरजो नदीम् ॥१५॥

स च तेन त्वस्तोत्रं वाग्मवस्य जपे रतः । बीजस्य पृथिवीसात्रं शार्ङ्गवर्गागतो विभुः ॥१६॥

प्रथमेऽदे पञ्चवाशो द्वितीये तोयमसणः । तृतीयेऽदे पवनभुक्तस्यो स्थाणुरित्याचलः ॥१७॥

एव द्वादश वर्षाणि त्यक्तहारास्य भूभुजः । वाग्मवजपतो नित्यं मन्त्रिरासोऽनुमान्विता ॥१८॥

तथा च देव्याः परमं मन्यं संजपतो रह- । प्रादुरासीज्जगन्माता साक्षाच्छीपरमेश्वरी ॥१९॥
तेजोमयी दुराधर्पा सर्वदेवमयीश्वरी । उवाचागतनूजं तं प्रसन्ना ललिताक्षरम् ॥२०॥

देव्युवाच

पृथिवीपाल ते यत्स्याच्चितितं परमं वरम् । तद्ब्रूहि सप्रदास्यामि तपसा ते सुतोषिता ॥२१॥

चाक्षुष उवाच

जानासि देवदेवेश यत्प्राथ्यं मनसेप्सितम् । अन्तर्यामिस्वरूपेण तत्सर्वं देवपूजिते ॥२२॥
तथापि मम भाव्येन जातं दत्तव दर्शनम् । ब्रवीमि देव मे देहि राज्यं राजन्यसत्तमम् ॥२३॥

श्रीदेव्युवाच

दत्तं मन्वन्तरस्यास्य राज्यं राजन्यसत्तम । पुत्रा महाबलास्ते च भविष्यन्ति गुणाधिकाः ॥२४॥
राज्यं निष्कण्टकं भावि मोक्षोऽन्ते चापि निश्चितः । एष दत्त्वा वरं देवी मनवे वरमुत्तमम् ॥२५॥
जगामादर्शनं सद्यस्तेन भक्त्या च संस्तुता । सोऽपि राजा मनुः पृष्ठः प्रसादात्तु तवाश्रयात् ॥
बभूव मनुमान्योऽसौ सार्वभौममुखैर्वृतः । पुत्रास्तस्य बलौघुक्ताः कार्यभारसहायताः ॥२७॥
देवीभक्ताश्च दूराश्च महाबलपराक्रमाः । अन्यत्र माननीयाश्च महाराज्यसुखास्पदाः ॥२८॥
एवं च चाक्षुषमनुर्देव्याराधनतः प्रभुः । बभूव मनुवर्योऽसौ जगामाते शिवापदम् ॥२९॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीचरित्रे नवमोऽध्यायः ॥ ९ ॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

सप्तमो मनुरास्यातो मनुर्वैवस्वतः प्रभुः । आढदेवः परानन्दभोक्ता मान्यस्तु भूभुजाम् ॥१॥
स च वैवस्वतमनु परदेव्या प्रसादतः । तथा तत्तपसा वैव जातो मन्वन्तरायिपः ॥२॥
अष्टमो मनुरास्यातः सावर्णिः प्रथितः शिती । स जन्मातर आराध्य देवी तद्गरलामतः ॥३॥
जातो मन्वन्तरपतिः सर्वराजन्यपूजितः । महापराक्रमो धीरो देवीभक्तिपरायणः ॥४॥

नारद उवाच

वचं जन्मातरे तेन मनुनाऽऽराधनं कृतम् । देव्या पृथिव्युद्रवायास्तन्ममास्यानुमर्हति ॥५॥

श्रीनारायण उवाच

वीरवन्दसमुद्भूतो राजा स्वारोचिषेऽन्तरे । गुरुर्यो नाम विख्यातो महाबलपराक्रमः ॥६॥
गुणप्राप्ती धनुर्धारी मान्यः श्रेष्ठः कविः कृतो । धनतृप्तहृत्कर्ता च दाता धायकमण्डले ॥७॥

अरोणा मर्दनो मानी सर्वास्त्रकुशलो बली । तस्यैकदा बभूवुस्ते कोलाविघ्नसिनो नृपा ॥८॥
 राश्व सैन्यसहिता परिवार्येनभूजिता । रुह्युर्नगरी तस्य राज्ञो मानघनस्य हि ॥९॥
 तदा स सुरयो नाम राजा सैन्यसमावृत । निर्ययो नगरात्स्वोयात्सर्वशत्रुनिबर्हण ॥१०॥
 उदा स समरे राजा सुरय शत्रुभिर्जित । अमात्यैर्मन्त्रिभिश्चैव तस्य कोशगत धनम् ॥११॥
 हृत सर्वमशेषेण तदाऽतप्यत भूमिप । निष्काशितश्च नगरात्स राजा परमद्युति ॥१२॥
 जगामाश्वमयारुह्य मृगयामिपतो वनम् । एकाकी विजनेऽरण्ये बभ्रामोद्भ्रातमानस ॥१३॥
 मुने कस्यचिदागत्य स्वाश्रमं शातमानस । प्रधातजतुसमुक्त मुनिशिष्यगणैर्युतम् ॥१४॥
 उवाच कचित्कालं स राजा परमशोभने । आश्रमे मुनिवर्यस्य दीर्घदृष्टे सुमेधसः ॥१५॥
 एकदा स महीपालो मुनि पूजावसानके । काले गत्वा प्रणम्याशु पप्रच्छ विनयान्वित ॥१६॥
 मुने मम मनोदुःख बाधते चाधिसम्भवम् । ज्ञाततत्त्वस्य भूदेव निष्प्रज्ञस्य च सततम् ॥१७॥
 शत्रुभिर्निर्जितस्यापि हृतराज्यस्य सर्वंश । तथापि तेषां ममसि ममत्वं जामने स्फुटम् ॥१८॥
 किं करोमि वद गच्छामि वयं दार्मं लभे मुने । त्वदनुग्रहमाप्तासे वद वेदविदा वर ॥१९॥

मुनिरुवाच

आकर्ण्य महीपालं महाश्रमंकरं परम् । देवीमाहात्म्यमनुल सर्वकामप्रदं परम् ॥२०॥
 जगन्मयी महामाया विष्णुब्रह्महरोद्भवा । सा बलादपहृत्यैव जतूनां मानसानि हि ॥२१॥
 मोहाय प्रतिबन्धजैरेति जानीहि भूमिप । सा सृजत्यल्लिलं विश्वं सा पालयति सर्वदा ॥२२॥
 सहारे हररूपेण सहारत्येव भूमिप । नामदात्री महामाया बालरात्रिर्दुरत्यया ॥२३॥
 बिम्बउद्धारिणा कर्णी कमला कमलालया । तस्या सर्वं जगज्ज्ञानं तस्या विद्वन् प्रतिष्ठितम् ॥२४॥

लपयेष्यति तस्या च तस्मान्नैव परात्परा ।

तस्या देव्या प्रसादश्च मम्योपरि भवेन्नृप ॥

॥ एव मोहमत्येति नायया धरणीपते ॥२५॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे दशमस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥१०॥

अथ एकादशोऽध्यायः

राजोवाच

सा सा देवोत्पत्त्या श्रोत्रा ब्रूहि बालविदा वर । सा मोहयति संशानि कारणं किं भवेद्भिर ॥२॥

कस्मादुत्पद्यते देवो किन्वा सा त्रिमागमिना । सर्वमाकरोहि भूदेव इत्यया मम सर्वं ॥२॥

दवदेव तदा त्यक्त्वा मोहयामास दानवी । तदैव भगवान्विष्णु परमात्मा जगत्पति ॥२६॥
 प्रवाधमाप देवेशो ददृशे दानवोत्तमो । तदा तौ दानवो घोरो दृष्ट्वा त मधुसूदनम् ॥२७॥
 युद्धाय कृतसकल्पौ जन्मतु सन्निधिं हरे । युयुधे च ततस्ताम्या भगवामधुसूदन ॥२८॥
 पञ्चवर्षसहस्राणि बाहुप्रहरणो विभु । तौ तदाऽतिबलोन्मत्तौ जगन्मायाविमोहिनी ॥२९॥
 त्रिपता वर इत्येवमूचतु परमेश्वरम् । एव तयोर्वच श्रुत्वा भगवानादिपुरुष ॥३०॥
 वधे वक्ष्यावुनो मेऽद्य भवेतामिति निश्चितम् । तौ तदाऽतिबलौ देव पुनरेवोचतुर्हरिम् ॥३१॥
 आवा जहि न यशोवीं यस्य सा च परिप्लुता । तयेत्युक्त्वा भगवता गदाशङ्खभृता नृप ॥३२॥
 कृत्वा चक्रेण वै छिन्ने जघने शिरसो तयो । एव देवी समुत्पन्ना ब्रह्मणा सस्तुता नृप ॥३३॥
 महाकाली महाराज सर्वयोगेश्वरेश्वरी । महालक्ष्म्यास्तयोर्त्पत्तिं निशामय महीपते ॥३४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीमाहात्म्ये एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

मुनिरुवाच

महिषीगर्भसंभूतो महाबलपराक्रम । देवान्सर्वान्पराजित्य महिषोऽभूजजगत्प्रभु ॥१॥
 सर्वेषां लोकपालानामधिकारान्महामुर । बलाभिजित्य बुभुजे त्रैलोक्यैश्वर्यमभूतम् ॥२॥
 तत् पराजिता सर्वे देवा स्वर्गपरिच्युता । ब्रह्मण च पुरस्कृत्य ते जगन्मूलैकमुत्तमम् ॥३॥
 यत्रोत्तमो देवदेवो सस्यितो शकराभ्युतो । वृतात कथयामासुर्महिषस्य दुरात्मन ॥४॥
 देवानां चैव सर्वेषां स्थानानि तरसाऽमुर । विनिजित्य स्वयं भुक्ते बलवीर्यमदोद्धत ॥५॥
 महिषासुरनामाऽसौ दुष्टदैत्योऽमरेश्वरी । वधोपायश्च तस्माद्यु चित्यतामसुरार्दनौ ॥६॥
 एव श्रुत्वा स भगवा देवानामातिपुङ्गव । चकार कोप सुबहु तथा शकरपद्मजौ ॥७॥
 एव वीरपुतस्यास्य हरेरास्थानमहीपते । तेज प्रादुरभूद्दिग्म सहस्रार्कसमद्युति ॥८॥
 अपानुशमतस्तेज सर्वेषां त्रिदिवीकसाम् । धारीरादुद्भूतं प्राप हर्षयद्विद्युधाधिपान् ॥९॥
 यदभूच्छुभुज तेजो मुखमस्योदपद्यत । वेशा यभूनुर्याभ्येन वैष्णवन च बाहव ॥१०॥
 सौम्येन च स्तनौ जातौ माहृद्रेण च मध्यम । वारुणन ततो भूप जघोरुः सवभूवतु ॥११॥
 नितंबौ तेजसा भूमे पादौ ब्राह्मणं तेजसा । पादाङ्गुल्यो भानवेन वागवेन वपुगुली ॥१२॥
 कौरुण तथा नासा दन्ता सज्जिर तदा । प्राजापत्येनोत्तमेन तेजसा वसुधाधिप ॥१३॥
 पादवक्त्रं च राजात लोचनदिग्गजं गुहम् । साम्येन तेजसा जने भ्रुकुटयो तेजसा निषी ॥१४॥
 कर्णौ वायव्यतो जातौ तेजसो मनुजाधिप । सर्वेषां तेजसा दवौ जाना महिषमर्दिनी ॥१५॥

शूलं ददौ शिवो विष्णुश्चक्रं शखं च पाशभृत् । हुताशनो ददौ शक्तिं मास्तृश्चापसायको ॥१६॥
 वज्रं महेन्द्र प्रददौ घटा चैरावतान्नजात् । कालदंढं यमो ब्रह्मा चाक्षमालाकमडलू ॥१७॥
 दिवाकरो रश्मिमाला रोमकूपेषु संददौ । काल खड्ग तथा चर्म निर्मल वसुधाधिप ॥१८॥
 समुद्रो निर्मलं हारमजरे चावरे नृप । चूडामणि कुडले च कटकानि तथागदे ॥१९॥
 अर्धचंद्र निर्मल च नूपुराणि तथा ददौ । श्रैवेयकं भूषण च तस्यै देव्यै मुदान्वित ॥२०॥
 विश्वकर्मा चोमिकाश्च ददौ तस्यै धरापते । हिमवान्बाह्वन सिंह रत्नानि विविधानि च ॥२१॥
 पानपात्रं सुरापूर्णं ददौ तस्यै घनाधिप । शेषश्च भगवान्देवो नागहारं ददौ विभु ॥२२॥
 अम्यैरशेषविबुधैर्मानिता सा जगन्मयी । ता तुष्टुवर्महादेवी देवा महिषपीडिता ॥२३॥
 नानास्तोत्रैर्महेशमी जगदुद्भवकारिणीम् । तेषां निशम्य देवेशो स्तोत्र विबुधपूजिता ॥२४॥
 महिषस्य वधार्थाय महानाद चकार ह । तेन नादेन महिषश्चकितोऽभूद्ररापते ॥२५॥
 आससाद जगद्धात्री सर्वसैन्यसमावृत्त । ततः स युयुधे देव्या महिषाह्यो महामुरः ॥२६॥
 शस्त्रास्त्रैर्बहुधा क्षिप्तं पूरयन्नम्बरातरम् । चिक्षुरो ग्रामणी. सेनापतिर्दुर्धरदुर्मुखौ ॥२७॥
 बाष्कलस्ताम्रकश्चैव विडालवदनोऽपरः । एतैश्चान्यैरसंख्यातैः सन्नामातकसन्निभैः ॥२८॥
 योधैः परिवृतो धीरो महिषो दानवोत्तम । ततः सा कोपताम्राशी देवो लोक्विमोहिनी ॥२९॥
 जघान योधान्मरारे देवी महिषमाधितान् । ततस्तेषु हृत्पेव स दैत्यो रोपमूर्छितः ॥३०॥
 आससाद तदा देवी तूर्णं मायाविदारद । रूपातराणि सभेजे मायया दानवेदवरः ॥३१॥
 तानि तान्यस्य रूपाणि नाशयामास सा तदा । ततोऽन्ते महिषं रूप विभ्रानममरार्दनम् ॥३२॥
 पाशेन बद्ध्वा मुमुक्षु छित्वा सङ्गेन तच्छिरः । पातयामास महिष देवी देवगणतकम् ॥३३॥
 हाहाकृतं ततः शेषं सैन्यं भग्नं दिशो दत्त । तुष्टुवर्देवदेवेशी सर्वे देवा प्रमोदिताः ॥३४॥
 एवं लक्ष्मीः समुत्पन्ना महिषामुरमदिनी । राजशृङ्गु सरस्वत्या. प्रादुर्भावो यथाश्रयः ३५॥
 एकदा शुभगामाऽऽसीद्दैत्यो मदवलोत्सवः । निःशुभश्चापि तद्भ्राता महाजलपराक्रमः ॥३६॥
 तेन संपीडिता देवा. सर्वे भ्रष्ट्रिण्यो नृप । हिमवंतमयासाद्य देवी तुष्टुवरादरात् ॥३७॥
 देवा ऊचुः

जय देवेति भक्तानामातिनाशनकोविदे । दानवोत्तमरूपे त्वमजगामरुणेऽनघे ॥३८॥
 देवेति भक्तिगुलने महाबलपराक्रमे । त्रिगुणैर्वरदत्तादिस्वरूपेऽनघपित्रमे ॥३९॥
 सृष्टिस्थितिकरे नाशकारिने गतिदायिनि । महातोद्वगुरीते मोदगयिनि माधवि ॥४०॥
 प्रसीद देवदेवेति प्रसीद कष्टानिधे । निःशुभं मुसंभूतभयाशरं युवारिणे ॥४१॥
 सद्धरास्मान्प्रपन्नानिनागिने क्षरणागतान् । एवं संस्तुवता तेषां त्रिदशानां परापते ॥४२॥

प्रसन्ना गिरिजा प्राह ब्रूत स्तवनेवारणम् । एतस्मिन्नतरे तस्या कोशरूपात्समुत्थिता ॥४३॥
 कौशिकी सा जगत्पूज्या देवान्प्रीत्येदमब्रवीत् । प्रसन्नाऽहं सुरश्रेष्ठा स्तवनेोत्तमरूपिणी ॥४४॥
 त्रियता वर इत्युक्ते देवा सबन्निरे वरम् । शुभनामाश्वरो भ्राता निशुभस्तस्य विश्रुत ॥४५॥
 त्रैलोक्यभोजसाऽऽक्रात दैत्येन बलशालिना । तद्वर्षाश्रित्यता देवि दुरात्मा दानवेश्वर ॥४६॥
 वाघते सतत देवि तिरस्कृत्य निजौजसा ।

श्रीदेव्युवाच

देवशत्रु पातयिष्ये निशुभ शुभमेव च ॥४७॥

स्वस्यास्तिष्ठतु भद्र व कटक नाशयामि च । इत्युक्त्वा दवदेवेशी देवा संद्रान्दयामयी ॥४८॥
 जगामादर्शनं सद्यो निपता त्रिदिबौकसाम् । देवा समागता हृष्टा सुवर्णाद्रिगुहा शुभाम् ॥४९॥
 चङ्मुखो परमत्तस्म भूत्यो शुभनिशुभयो । दृष्ट्वा ता चारुसर्वाङ्गी देवो लोकविमोहिनीम् ॥५०॥
 कथयामासत्तु राज्ञे भूत्यो तौ चङ्मुखौ । देव सर्वासुरश्रेष्ठ रत्नभोगार्ह मानव ॥५१॥
 अपूर्वा कामिनी दृष्ट्वा आवाभ्या रिपुमर्दन । तस्या सभोगयोग्यत्वमस्त्येव तव साप्रतम् ॥५२॥
 ता समानय चार्वङ्गी भुङ्क्व सौख्यसमन्विता । तादृशी मासुरी नारी न गयर्वी न दानवी ॥५३॥
 न मानवी नापि देवी यादृशी सा मनोहरा । एव भूत्यवच श्रुत्वा शुम्भ परबलार्दन ॥५४॥
 दूत सप्रेयमामास सुषीव नाम दानवम् । स दूतस्त्वरितगत्वा देव्या सविधमादरात् ॥५५॥
 वृत्तात् कथयामास देव्यै शुम्भस्य यद्वच । देवि शुभामुरो नाम त्रैलोक्यविजयी प्रभु ॥५६॥
 सर्वेषा रत्नवस्तूनां भोक्ता मायो दिवौजसाम् । तदुक्तं शृणु मे देवि रत्नभोक्ताऽहमभ्यय ॥५७॥
 एव चापि रत्नभूता भज मा चारुलोचने । सर्वेषु यानि रत्नानि दवासुरनरेषु च ॥५८॥
 तानि मय्येव सुभग भज मा कामयै रसै ।

देव्युवाच

सत्यं वदसि हे दूत दैत्यरात्रिमिवर ॥५९॥

प्रतिज्ञा या मया पूर्वं कृता साप्यनुता कथम् । भवेता शृणु मे दूत या प्रतिज्ञा यथा कृता ॥६०॥
 यो मे दपं विष्णुने यो मे यमप्योहति । यो म प्रतिबलो भूयात्स एवमम भोगमान् ॥६१॥
 सत एनां प्रतिज्ञा मे सत्यां कृत्वाऽमुरेश्वर । गृह्णानु पाणिं तस्मात्तस्याऽप्य किमत्र हि ॥६२॥
 तस्माद्रक्ष महादूत स्वामिन ब्रूहि चादत् । प्रतिज्ञां चापि मे सत्या विधास्यति बलधिव ॥६३॥
 एव वाक्य महादेव्या समाकर्ण्य स दानव । कथयामास शुम्भाय दय्या वृत्तात्मादित ॥६४॥
 सदाप्रियं दूतवाक्यं शुम्भ श्रुत्वा महाबल । बोधमाहारयामाग महान दनुजाधिप ॥६५॥
 सतो घृष्टाङ्गनामान दैत्य दैत्यपति प्रभु । आदिदेव शृणु वचो घृष्टाङ्ग मम चादत् ॥६६॥

राजपुत्रा ऊचुः

देवि निष्कण्टकं राज्यं संततिश्चिरजीविनी ॥१७॥

भोगा अव्याहताः कामं यशस्तेजो भतिश्च ह । अकुठितत्वं सर्वेषामेव एव वरो हितः ॥१८॥

श्रीदेव्युवाच

एवमस्तु च सर्वेषां भवतां मन्मनोगतम् । अयान्यदपि मे वाक्यं श्रूयतामादरादिदम् ॥१९॥

भवन्तं सर्व एवैते मन्वन्तरपतीश्वराः । संसत्या दीर्घया भीमरनेकैरपि सङ्गमः ॥२०॥

अजण्डितबलैश्च यशस्तेजोविभूतयः । भवितारो मत्प्रसादाद्राजपुत्राः क्रमेण तु ॥२१॥

श्रीनारायण उवाच

एवं तेभ्यो धरान्दत्त्वा भ्रामरी जगदंबिका । अतर्धानं जगामाशु भक्त्या तं संस्तुता सती २२॥

ते राजपुत्राः सर्वेऽपि तस्मिञ्जन्मन्यनुत्तमम् । राज्यं महोगतामोगान्बुभुजुश्च महोजसः ॥२३॥

संततिं चापडिता ते समुत्पाद्य महौतले । वंशं संस्थाप्य सर्वेऽपि मनूना पतयोऽभवन् ॥२४॥

भवान्तरे क्रमेणैव सावणिपदभागिनः । प्रथमो दक्षसावर्णिर्दशमो मनुरीरितः ॥२५॥

अव्याहतयलो देव्याः प्रसादादभवद्विभुः । द्वितीयो मेरुसावर्णिर्दशमो भानुरेष च ॥२६॥

वभूव मन्वन्तरपौ महादेवीप्रसादतः । तृतीयो मनुराख्यातः सूर्यसावर्णिर्नामकः ॥२७॥

एनादशो महोत्साहस्तपसा स्वेन भावितः । चतुर्थश्चंद्रसावर्णिर्दशमो मनुराड् विभुः ॥२८॥

देवीसमाराधनेन जातो मन्वन्तरेश्वरः । पञ्चमो रुद्रसावर्णिस्त्रयोदश मनुः स्मृतः ॥२९॥

महाबलो महासत्त्वो वभूव जगदीश्वरः । षष्ठ्य विष्णुसावर्णिस्वतुर्दशमनुः श्रुती ॥३०॥

वभूव देवीवरतो जगतां प्रमितः प्रभुः । चतुर्दशैते गनवो महातेजोबलैर्धृताः ॥३१॥

देव्याराधनतः पूज्या वंधा लोकेषु नित्यया । महाप्रतापिनः तथैव भ्रामर्यास्तु प्रसादतः ॥३२॥

नारद उवाच

वेपं सा भ्रामरी देवीर्धर्मं जाता निमात्मिका । तदाह्वयार्नं यद् प्राप्तं विचित्रं सोऽनाराधम् ॥३३॥

न तृप्तिमपिगच्छामि पितृदेवीवक्यामृतम् । अमृतं पिबतां मृत्युर्नाम्य श्रवणमो मत्तः ॥३४॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद यद्यपि जगन्मातुर्विद्विष्टम् । अर्चितयाग्यनिरुपाया विचित्रं मोक्षदायकम् ॥३५॥

यजन्परिणं श्रीदेव्यास्तत्तथैव सोऽहं तथे । निर्व्यागया वरण्या पुत्रे मातुर्यया तथा ॥३६॥

पूर्वं शैवो मत्पुत्रासीदरुणाण्यो महाबलः । पाताले क्षिप्यतेरुपाने देवदेवो महागणः ॥३७॥

स देवाञ्जेनुशामश्च श्वरार परमं तपः । पश्यामवमुद्दिश्य स मन्त्राणां भविष्यति ॥३८॥

गत्वा हिमवतः पार्श्वं यद्गङ्गाजमुत्तीतये । पश्यन्पार्श्वतो योगी संनिष्ठश्च मन्दगणम् ॥३९॥

गायत्रीजपसप्तक सकामस्तमसा युत । दशवर्षसहस्राणि ततो धारिकणाशन ॥४०॥
 दशवर्षसहस्राणि तत पवनभोजन । दशवर्षसहस्राणि निराहारोऽभवत्तत ॥४१॥
 एव तपस्यतस्तस्य शरीरादुत्थितोजल । ददाह जगती सर्वा तदद्भुतमिवामवत् ॥४२॥
 किमिद किमिद चेति देवा सर्वे चकम्पिरे । सनस्ता सक्ता लोका ब्रह्माणशरण ययु ॥४३॥
 विज्ञापित देववरै श्रुत्वा तत्र चतुर्मुख । गायत्रीसहितो हससमारुढो ययौ मुदा ॥४४॥
 प्राणमात्रावशिष्ट त धमनीशतसकुलम् । शुष्कोदर दामगान ध्यानमोलितलोचनम् ॥४५॥
 ददर्श तेजसा दीप्त द्वितीयमिद पावकम् । वर वरय भद्र ते वत्स यन्मनसि स्थितम् ॥४६॥
 श्रुतिमात्रेण सतोपकारक वाक्यमूचिवान् । श्रुत्वा ब्रह्ममृताद्याणी सुधाधारामिवाक्ष्ण ॥४७॥
 सन्मोलिताक्ष पुरतो ददर्श जलजोद्भवम् । गायत्रीसहित देव चतुर्वेदसमन्वितम् ॥४८॥
 अक्षलक्कुडिकाहस्त जपन्त ब्रह्म शाश्वतम् । दृष्ट्वात्याय ननामाय स्तुत्वा च विविधै स्तवै ॥४९॥
 वर वरै स्वबुद्धिस्थो मा भवेन्मृत्युरित्यपि । श्रुत्वाऽरुणवचो ब्रह्मा बोधयामास सादरम् ॥५०॥
 ब्रह्मविष्णुमहेशाद्या मृत्युना बबलीकृता । तदाऽयेषा तु का वार्ता मरणे धानवोत्तमा ॥५१॥
 वर योग्य ततो ब्रूहि दातु य शक्यते मया । नात्राग्रहं प्रकुर्वन्ति बुद्धिमन्ता जना बबचित् ॥५२॥
 इति ब्रह्मवच श्रुत्वा पुन प्रोवाच सादरम् । न मुद्दे न च शस्त्रास्त्राण्यप्युन्नापि योषित ॥५३॥
 द्विपादस्यो वा चतुष्पादस्यो नोभयाकारतस्तथा । भवेन्मे मृत्युरित्येव देव देहि वर प्रभो ॥५४॥
 बल च विपुल देहि येन देवजयो भवेत् । इति तस्य वच श्रुत्वा तथास्त्विति वचोऽब्रवीत् ॥
 दत्त्वा वर जगामाशु पद्मज स्व निकेतनम् । ततोऽरुणाक्षो दैत्यस्तु पातालात्स्वाश्रयस्थितान् ॥
 दैत्यानाकारयामास ब्रह्मणो वरदपित । आगत्य तेऽसुरा सर्वे दैत्येश त प्रचक्रिरे ॥५७॥
 दूत च प्रेषयामासुर्व्युद्धार्यममरावतीम् । दूतवाक्यं तदा श्रुत्वा देवराड् भयकम्पित ॥५८॥
 देवै सार्धं जगामाशु ब्रह्मण सदन प्रति । ब्रह्मविष्णु पुरस्तृत्य जग्मुस्ते श्वरालम् ॥५९॥
 विचार चक्रिरे तत्र वपार्यं ते सुरद्रुहाम् । एतस्मिन्समये तत्र दैत्यसनासमावृन् ॥६०॥
 अरुणाक्षो दैत्यराजो जगामाशु त्रिविष्टपम् । सूर्येन्दुमवह्लोनामधिराराम्युक् पृथक् ॥६१॥
 स्वयं चकार तपसा नानारूपधरो मुने । स्वस्वस्थानच्युता सर्वे जग्मु र्वांशमण्डलम् ॥६२॥
 दाससु शकर देवा स्वस्वदु ग् पृथक् पृथक् । महाविचारस्तत्रासीत्किञ्चिद्व्यमत परम् ॥६३॥
 न मुद्देन च शस्त्रास्त्रैर्न पुन्यो नापि योषित । द्विपादस्यो वा चतुष्पादस्यो नोभयाकारतोऽपि वा ॥
 मृत्युर्भवेदिति ब्रह्म प्रोवाच वचन यत् । इति चित्तानुरा सर्वे कर्तुं किञ्चिन्न च दत्ता ॥६५॥
 एतस्मिन्समये तत्र बाणभूदशरीरिणी । भजध्व भुवनेजानी सा व कार्यं विधास्यति ॥६६॥
 गायत्रीजपसप्तको दैत्यराज्यदि तां त्यजेन् । मृत्युयोग्यस्तदा भूयादित्युच्चैस्तोषवारिणी ॥६७॥

ता दुष्टा केशपाशेषु घृत्वाऽप्यानीता मम । समीपमविलम्बेन शीघ्रं गच्छस्व मे पुरः ॥६७॥
 इत्यादेशं समासाद्य दैत्येशो घूत्रलोचन । पृष्ट्वाऽसुराणा सहितं सहस्राणा महाबलः ॥६८॥
 तुहिनाचलमासाद्य देव्या. सविधमेव स. । उच्चैर्देवो जगदाशु भज दैत्यपतिं शुभे ॥६९॥
 शुंभं नाम महावीर्यं सर्वभोगानवाप्नुहि । नोचेत्केशान्गृहीत्वा त्वा नेष्ये दैत्यपतिं प्रति ॥७०॥
 इत्युक्ता सा ततो देवी दैत्येन त्रिदशारिणा । उवाच दैत्य यद्ब्रूये तत्सत्यं ते महाबल ॥७१॥
 राजा शुंभामुरस्त्वं च किं करिष्यसि तद्वद । इत्युक्तो दैत्यपोऽधावत्तूणं शस्त्रसमन्वितः ॥७२॥
 भस्मसात्त चकाराशु हुङ्कारेण महेश्वरी । ततः सैव वाहनेन देव्या भग्नं महोपते ॥७३॥
 दिशो दशभजच्छीघ्रं हाहाभूतमचेतनम् । तद्वृत्तातं समाधृत्य स शुंभो दैत्यराड्विभुः ॥७४॥
 चुकोप च महाबोपाद्भुकुटोदकुटिलानन । ततः कोपपरीतात्मा दैत्यराजः प्रतापवान् ॥७५॥
 खड्गं मुष्टं रक्तवीजं क्रमत. प्रैषयद्विभु । ते च गत्वा त्रयो दैत्या विक्रान्ता बहुविक्रमाः ॥७६॥
 देवी प्रहीतुमारब्धमत्नास्ते ह्यभवन्वलात् । तानापतत एवासी जगद्धात्री मदोत्कटा ॥७७॥
 दालं गृहीत्वा वेगेन पातयामास भूतले । ससैव्याग्रिहृताच्छ्रुत्वा दैत्यास्त्रीन्दानवेश्वरी ॥७८॥
 शुंभश्चैव निर्गुमश्च समाजन्मतुरोजसा । निर्गुमश्चैव शुंभश्च कृत्वा युद्धं महोत्कटम् ॥७९॥
 देव्याश्च यशसो जाती निहतो च तयाऽसुरो । इति दैत्यवरं शुंभं पातयित्वा जगन्मयी ॥८०॥
 विदुषः संस्तुता यद्वत्साक्षाद्भागेश्वरी परा । एवं ते वणिक्तो राजग्रादुर्भाषोऽतिरम्यकः ॥८१॥
 कायाश्चैव महालक्ष्म्याः सरस्वत्या क्रमेण च । परा परेश्वरी देवी जगत्सर्गं करोति च ॥८२॥
 पात्रेन चैव सहारं गैव देवी दधाति हि । ता समाश्रय देवेशी जगन्मोहनिवारिणीम् ॥८३॥

महामाया पूज्यतमा सा वार्यं ते विधास्यति ।

नारायण उवाच

इति राजा यव. श्रुत्वा भुनेः परमशोभनम् ॥८४॥

देवी जगाम शरणं सर्वनामकत्रयदाम् । निराहारो यतात्मा च सन्मनाश्च समाहितः ॥८५॥
 देवोभूतिं मुनयो च पूजयामाग भक्तितः । पूजनान्ते बलिं तस्यै निजगात्रागृजं ददत् ॥८६॥
 तदा प्रवेत्ता देवेशी जगद्योनिं कृपायतो । प्रादुर्बभूव पुण्यो वरं श्रूयतेति भाविनो ॥८७॥
 स राजा निजमोहस्य नाशनं ज्ञानमुत्तमम् । राज्यं निष्कटवं चैव यापयित्सम महेश्वरीम् ॥८८॥

श्रीदेव्युवाच

रात्रिर्षाटवं राज्यं ज्ञानं च मेऽर्चनाग्रजम् । भविष्यति मया दत्तमस्मिन्नेव भवेत् तव ॥८९॥
 क्षमस्व शत्रुः रूपाल जन्माऽरविपेष्टिणम् । मानोर्जन्मममासाद्य शावनिर्भविता भवाम् ॥९०॥
 तत्र मन्वंतरस्यानि पतिष्वं बह्विजयम् । गन्तव्यं बहूनि चानि शम्भरायते मया राक्षसाय ॥९१॥

एवं दत्त्वा वरं देवी जगामादर्शनं तदा । सोऽपि देव्याः प्रसादेन जातो मन्वंतरायिषः ॥१२॥
एवं ते वर्णितं साधो सावर्णेर्जन्म कर्म च । एतत्पठंस्तथा शृण्वन्देव्यनुग्रहमाप्नुयान् ॥१३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे देवीमाहात्म्ये द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

नारायण उवाच

अघातः ध्रुयता रोपमनूना चित्रमुद्भवम् । यस्य स्मरणमात्रेण देवीभक्तिः प्रजायते ॥१॥
आसन्वैदस्वतमनो पुत्राः पङ्क्तिविमलोदयाः । कल्पश्च पुष्यश्च नाभापो दिष्ट एव च ॥२॥
शार्पतिश्च त्रिचक्रश्च सर्व एव महाबलाः । ततः पठेव ते गत्वा कालिद्यास्तोरमुत्तमम् ॥३॥
निराहारा जितश्वासाः पूजा चक्रस्ततः स्थिता । देव्या महोमयो मूर्ति विनिर्माय पुष्पकुण्डम् ॥४॥
विविधैरुपचारैस्तः पूजयामासुरादृताः । ततश्च सर्व एवैते तपःसारा महाबलाः ॥५॥
जीर्णपणशिना वायुभक्षणास्तोमजोवनाः । घून्नपाना रश्मिपानाः क्रमशश्च बहुधमाः ॥६॥
ततस्तेषामादरेणाराधनं कुर्वता सदा । विमला मतिरुत्पन्ना सर्वभोहविनाशिनी ॥७॥
बभूवुर्मनुपुत्रास्ते देवीपादैकचिन्तनाः । तस्या विमलया तेषामात्मन्येवाक्षितं जगत् ॥८॥
दर्शनं संजगामासु तबद्भूतमिवाभवत् । एवं द्वादशवर्षाते तपसा जगदीश्वरी ॥९॥
प्रादुर्बभूव देवेशी सहस्रार्कसमद्युतिः । तां दृष्ट्वा विमलात्मानो राजपुत्राः पठेव ते ॥१०॥
तुष्टुवुर्भक्तिमन्नातःकरणा भावसंप्रयुताः ।

राजपुत्रा ऊचुः

महेश्वरि जयेद्यानि परमे करुणालये ॥११॥

शाम्भवाराधनप्रीते शाम्भवप्रतिपादिते । क्लीकारविग्रहे देवि क्लीकारप्रीतिदायिनि ॥१२॥
कामराजमनोमोददायिनीश्वरतोपिणि । महामाये मोदपरे महासाम्राज्यदायिनि ॥१३॥
विष्ण्वर्कहरदाक्रादिस्वरूपे भोगवर्धिनि । एवं स्तुता भगवती राजपुत्रैर्महात्मभिः ॥१४॥
प्रसादमुमुखी देवी प्रोवाच वचनं शुभम् ।

श्रीदेव्युवाच

राजपुत्रा महात्मानो भवंतस्त्वपसा युताः ॥१५॥

निष्कल्मषाः शुद्धचित्तो जाता बभूवुः सदा । वरं मनोगतं सर्वं याचध्वमविलम्बितम् ॥१६॥
प्रसन्नाः प्रसास्यामि युष्माकं मनसि स्थितम् ।

श्रुत्वा दैवी तथा वाणी मन्त्रयामासुरादृताः । बृहस्पतिं समाहूय वचनं प्राह देवराट् ॥६८॥
 गुरो गच्छ सुराणां तु कार्यार्थमसुरं प्रति । यथा भवेच्च गायत्रीत्यागस्तस्य तथा कुरु ॥६९॥
 अस्माभिः परमेशानी सेव्यते ध्यानयोगतः । प्रसन्ना सा भगवती साहाय्यं ते करिष्यति ॥७०॥
 इत्यादिश्य गुरुं सर्वे जग्मुर्जाबूनदेश्वरीम् । सास्मान्दैत्यभयत्रस्तान्पालयिष्यति शोभना ॥७१॥
 तत्र गत्वा तपश्चर्यां चक्रुः सर्वे सुनिष्ठिताः । मायावीजजपासक्ता देवीमखपरायणाः ॥७२॥
 बृहस्पतिस्तदा शीघ्रं जगामासुरसन्निधौ । आगतं मुनिवयं तं पप्रच्छाथ स दैत्यराट् ॥७३॥
 मुने कुत्रागमः कस्मात्किमर्थमिति मे वद । नाहं युष्मत्पञ्चपातो प्रत्युत्तरातिरेव च ॥७४॥
 इति तस्य वचः श्रुत्वा प्रोवाच मुनिनायकः । अस्मत्सेव्या च या देवी सा त्वया पूज्यतेऽनिशम् ॥७५॥
 तस्मादस्मत्पञ्चपातो न भवेत्स्यं कथं वद । इति तस्य वचः श्रुत्वा मोहितो देवमायया ॥७६॥
 तत्माज परमं मन्त्रमभिमानेन सत्तम । गायत्रीत्यागतो दैत्यो निस्तेजस्को यभूव ह ॥७७॥
 वृत्तकार्यो गुरस्तस्मात्स्थानान्निर्गतवान्बुधः । ततो वृत्तासमखिलं कथयामास वज्रिणे ॥७८॥
 संतुष्टास्ते सुराः सर्वे भेजिरे परमेश्वरीम् । एवं बहुगते काले कस्मिंश्चित्समये मुने ॥७९॥
 प्रादुरासीज्जगन्माता जगन्मंगलनारिणी । षोडिपूर्वप्रतोकाशा षोडिबन्धर्पसुन्दरा ॥८०॥
 चित्रानुलेपना देवी चित्रयासोमुगान्विता । विचित्रमातयाभरणा चित्रभ्रमरमृष्टिका ॥८१॥
 वराभयवरा साता परुणाभूतसागरा । नानाभ्रमरसंयुक्तपुष्पमालाविराजिता ॥८२॥
 भ्रामरीनिविचित्राभिरुच्यमानि समावृता । भ्रमरैर्नायमानैश्च ह्यौरारमनुमन्वहम् ॥८३॥
 समन्ततः परिवृता षोडिषोडिभिरभ्यक्ता । सर्वशृंगारखेपाढया सर्ववैदप्रसहिता ॥८४॥
 सर्षादिमन्त्रा सर्वमयी सर्वमंगलरूपिणी । सर्वशा सर्वजननी सर्वा सर्वेश्वरी शिवा ॥८५॥
 दृष्ट्वा तां सरलात्मनो देवा ब्रह्मपुरोगमाः । सुष्टुष्टुष्टमनसो विष्टरश्रवतं शिनाम् ॥८६॥

देवा ऊचुः

नमो देवि महाविद्ये गृष्टित्यत्यंतवारिणि । नमः परमत्रयवादि सर्षाधारे नमोऽस्तु ते ॥८७॥
 नमिष्वनैश्चसन्नागविराट्सूत्रात्मिणे नमः । नमो ध्यातृनरुपायै मृष्टस्थायै नमोनमः ॥८८॥
 दुर्गे सर्षादिरहिते दुष्टमरोपनायके । निरगलप्रेमगम्ये नमो देवि नमोऽस्तु ते ॥८९॥
 नमः श्रीवालिने मातर्नगो मोक्षप्रदयनि । उग्रगारे महोद्ये ते निजमेव नमो नमः ॥९०॥
 नमः पीताम्बरं देवि गमन्विगुरमुन्दरि । नमो भैरवि माननि भूमावति नमो नमः ॥९१॥
 छिन्नमस्तो नमस्तेऽस्तु क्षीरगागरवचने । नमः शाकम्भरिनिवे नमस्ते रत्नरविने ॥९२॥
 लिङ्गममृष्टममृष्टनि रत्नरत्नैश्चविष्णुनिनि । धूम्ररत्नैश्चविष्णुनिनि धूम्ररत्नैश्चविष्णुनिनि ॥९३॥
 पञ्चमृष्टममृष्टनि शाखातकरे निवे । नमस्ते विजये नमो धारणे विजयानने ॥९४॥

पृथ्वीरूपे दयारूपे तेजोरूपे नमो नम । ध्यानरूपे महारूपे भूतरूपे नमोऽस्तु ते ॥१५॥
 विश्वभूते दयामूर्ते धर्मभूते नमो नम । देवभूते ज्योतिर्मूर्ते ज्ञानभूते नमोऽस्तु ते ॥१६॥
 गायत्रि वरदे देवि सावित्रि च सरस्वति । नम स्वाहे स्वधे मातर्दक्षिणे ते नमो नम ॥१७॥
 नेति नेतीति धारयैर्या वोध्यते सञ्जलागम । सर्वे प्रत्यक्स्वरूपा सा भजाम परदेवताम् ॥१८॥
 भ्रमरैर्वेष्टिता यस्माद्भ्रामरी सा तत स्मृता । तस्यै दयै नमो नित्य नित्यमेव नमो नम ॥१९॥
 नमस्ते पार्श्वयो पृष्ठे नमस्ते पुरतोन्मिवे । नम ऊर्ध्वं नमश्चाथ सर्वैर्यव नमो नम ॥२०॥
 दृष्ट्वा कुरु महादेवि मणिद्विपायिवासिनि । अन्तर्बोद्धिर्ज्ञानागिणे जगदभ्यवे ॥२१॥
 जय देवि जगन्मातर्जय देवि परात्परे । जय श्रीभुवनेशानि जय सर्वोत्तमोत्तमे ॥२२॥
 वामाङ्गुणरत्नानामावरे भुवनेश्वरि । प्रसीद परमेशानि प्रसीद जगत्तोरणे ॥२३॥

नारायण उवाच

इति दवयच श्रुत्वा प्रणम्य मयुर यच । उवाच जगदम्बा सा मत्तर्बोक्त्रिमापिणी ॥२४॥

देव्युवाच

प्रसन्नाऽह सदा देवा वरदशक्षितामणि । द्रुवतु विनुद्या सर्वे यदव स्याच्चिन्तीयितम् १०५॥
 देवीवाक्य सुरा श्रुत्वा प्रोचुर्दुःखस्य वारणम् । दुष्टदैत्यस्य चरित जगद्धाकाकर परम् ॥१०६॥
 देवज्राह्मणवेदानां हलन नाशन तथा । स्यान्भद्रा सुराणां च वक्ष्यामामसुरादृता ॥१०७॥
 ब्रह्मणो वरदानं च यथावत्ते समुचिरे । श्रुत्वा देवमुक्ताद्वाणी महाभगवती तदा ॥१०८॥
 प्रेरयामास हस्तस्याभ्रमरान्भ्रामरी तदा । पार्श्वस्यानघभागस्याभ्रानारूपघरास्तदा ॥१०९॥
 जन्यामास बहुशो र्यैव्यासि भुवनत्रयम् । मटचीयूथवत्तेषां समुदामस्तु निर्गत ॥११०॥
 तदातरिक्ष तैश्चासिभधवार क्षितावभूत । दिवि पर्वतशृङ्गेषु द्रुमेषु विपिनेष्वपि ॥१११॥
 भ्रमरा एव सजातास्तदद्भुतमिवाभवत् । त सर्वे दैत्यवक्षासि दारयाभासुरद्वगता ॥११२॥
 मर मधुहर यद्रामक्षिका कोपसयुता । उपायो न च शस्त्राणां तथाऽस्त्राणां तदाऽभवत् ॥
 न युद्धं न च समापा केवल मरणं खलु । यस्मिं यस्मिं स्थले य य स्थिता दैत्या यथा यथा ॥
 तत्रैव च तथा सर्वे मरणं प्राप्नुवन्मया । परस्परं समाचारो न कस्याप्यभवत्तदा ॥११५॥
 क्षणमात्रेण ते सर्वे विनष्टा दैत्यपुंगवा । कृत्वेत्य भ्रमरा कार्यं देवीनिकटमाययु ॥११६॥
 आश्चर्यमेतदाश्चर्यमिति लोका समुचिरे । किं चित्रं जगदम्बाया यस्या मायेयमीदृशी ११७॥
 ततो देवगणा सर्वे ब्रह्मविष्णुपुरोगमा । निमग्ना हर्षजलधौ पूजयामासुरविक्राम् ॥११८॥
 नानोपचारैर्विविधैर्नानोपायनपाणय । जयशब्दं प्रकुर्वाणा भुमुचुः सुमनासि च ॥११९॥

दिवि दुन्दुभयो नेदुर्ननुतुश्चाप्सरोगणाः । पेटुर्वेदान्मुनिश्रेष्ठा गंधर्वाद्या जगुस्तथा ॥१२०॥
 मृदंगमुरजावीणादवकाढमरुनि स्वनैः । घंटाशंखनिनादैश्च व्याप्तमासीज्जगत्त्रयम् ॥१२१॥
 नानास्तोत्रैस्तदा स्तुत्वा मूर्धन्याधायजलीस्तदा । जय मातर्जयेशानोत्येव सर्वे समूचिरे ॥१२२॥
 ततस्तुष्टा महादेवी वरान्दत्त्वा पृथक्पृथक् । स्वास्मिंश्च विपुला भक्तिं प्रार्थिता तैर्देवी च ताम् ॥
 पश्यतामेव देवानामंतर्धानं गता ततः । इति ते सर्वमाख्यात भ्रामर्यश्चरितं महत् ॥१२४॥
 पठरा शृण्वता चैव सर्वपापप्रणाशनम् । श्रुतमाश्चर्यजनकं संमाराजवतारवम् ॥१२५॥
 एवं मनूता सर्वेषां चरितं पापनाशनम् । देवीमाहात्म्यसंयुक्तं पठञ्छृण्वञ्छुभप्रदम् ॥१२६॥
 यश्चैतत्पठते नित्यं शृणुयाद्योऽनिश नरः । सर्वपापविनिर्मुक्तो देवीसायुज्यमाप्नुयात् ॥१२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे दशमस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

सार्धरुद्रैः पञ्चशत [५११॥] श्लोकैर्ग्यासकृतैः शुभं ।

देवीभागवतस्यास्य दशमस्कन्ध ईरितः ॥१॥

समाप्तोऽयं दशमः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः.

श्रीमद्देवीभागवतम्

एकादशः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

भगवन् भूतभक्ष्येश नारायण समातन । आख्यात परमाश्चर्यं देवीचारित्रमुत्तमम् ॥१॥
प्रादुर्भावं परो मातु कार्मार्यमसुरद्रुहाम् । अधिकारातिरुक्ताऽत्र देवीपूर्णकृपावशात् ॥२॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि येन प्रीणाति सर्वदा । स्वभक्तान्परिपुष्णाति तमाचार वद प्रमो ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु नारद सत्त्वज्ञ सदाचारविधिक्रमम् । यदनुष्ठानमात्रेण देवो प्रीणाति सर्वदा ॥४॥
प्राप्तस्तथाय कर्तव्यं यदद्विजेन दिने दिन । तदहं संप्रवक्ष्यामि द्विजानामुपकारकम् ॥५॥
उदयास्तमय यावदद्विज सत्कर्मकृद्भवेत् । नित्यनैमित्तिकैर्युक्तं काम्यैश्चापैरगहितै ॥६॥
आत्मनश्च सहायार्थं पिता माता न तिष्ठति । न पुनरात्मा न ज्ञातिर्धर्मस्तिष्ठति केवलम् ॥७॥
तस्माद्धर्मं सहायार्थं नित्यं सचिनु साधनैः । धर्मेणैव सहायात्तु तमस्तरति दुस्तरम् ॥८॥
आचारं प्रथमो धर्मो श्रुत्युक्तं स्मार्त एव च । तस्मादस्मिन्समायुक्तो नित्यं स्यादात्मनो द्विज ॥९॥
आचारात्लभते चायुराचारात्लभते प्रजा । आचारादत्रमण्यव्यमाचारो हति पातकम् ॥१०॥
आचारं परमो धर्मो नृणां कल्याणकारकः । इह लोके सुखी भूत्वा परत्र लभते सुखम् ॥११॥
ज्ञानाधनानां मोहितैर्भ्रामितात्मनाम् । धर्मरूपो महादीपा मुक्तिमार्गप्रदर्शकः ॥१२॥
आचारात्प्राप्यते श्रेष्ठ्यमाचारात्कर्म लभ्यते । कर्मणो जायते ज्ञानमिति वाक्यं मनो स्मृतम् ॥

सर्वधर्मवरिष्ठोऽयमाचारः परमं तप । तदेव ज्ञानमुद्दिष्टं तेन सर्वं प्रताड्यते ॥१४॥
 यस्त्वाचारविहीनोऽन व्रतते द्विजसत्तम । स सूद्रवद्वहिष्कार्यो यथा सूद्रस्तथैव स ॥१५॥
 आचारो द्विविधः प्रोक्तः शास्त्रीयो लौकिकस्तथा । उभावपि प्रकर्तव्यौ न त्याज्यौ शुभमिच्छता ॥१६॥
 ग्रामधर्मा जातिधर्मा देशधर्मा कुलोद्भवा । परिग्राह्या नृभिः सर्वेनैव ताल्लङ्घयेन्मुने ॥१७॥
 दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दित । दुःखमागो च सततं व्याधिना व्याप्त एव च ॥१८॥
 परित्यजेदर्शकामो यो स्याता धर्मव्रजितो । धर्ममप्यसुखोदकं लोकविविष्टमेव च ॥१९॥

नारद उवाच

दृष्ट्वाविह शास्त्राणां निश्चय स्यात्कथं मुने । कियत्प्रमाणं तद्ब्रूहि धर्ममार्गविनिर्णयम् ॥२०॥

श्रीनारायण उवाच

श्रुतिस्मृती उभे नेत्रे पुराणं हृदयं स्मृतम् । एतत्तथोक्तं एव स्याद्वर्गो नान्यत्र कुत्रचिन् ॥२१॥
 विरोधो यत्र तु भवेत्प्रमाणां च परस्परम् । श्रुतिस्तत्र प्रमाणं स्याद्व्याघ्रैर्वै स्मृतिर्वरा ॥२२॥
 श्रुतिद्वैवं भवेद्यत्र तत्र धर्मविभो स्मृतौ । स्मृतिद्वैधस्तु यत्र स्याद्विषयः कल्प्यता पृथक् ॥२३॥
 पुराणेषु षड्विधैव तत्र दृष्टं ययातयम् । धर्मं वदन्ति तं धर्मं गृह्णीयान् कथंचन ॥२४॥
 वेदाविरोधि चेत्तत्र तत्प्रमाणं न सशयः । प्रत्यक्षश्रुतिरुद्धं यत्तत्प्रमाणं भवेन्न च ॥२५॥
 सर्वथा वेद एवासी धर्ममार्गप्रमाणकः । तेनाविरुद्धं यत्किञ्चित्प्रमाणं न चान्यथा ॥२६॥
 यो वेदधर्ममुज्जिह्वय व्रततेऽन्यप्रमाणतः । कृष्णानि तस्य शिक्षार्थं यमलोके वसति हि ॥२७॥
 तस्मात्सर्वप्रयत्नेन वेदोक्तं धर्ममाश्रयेत् । स्मृतिः पुराणमन्यद्वा तत्र या शास्त्रमेव च ॥२८॥
 स्मूलत्वे प्रमाणं स्यान्नान्यथा तु वदाचन । ये कुशास्त्राभियोगेन व्रतयन्तीह मानवान् ॥२९॥
 अघोमुखोर्ध्वपादास्ते यास्यन्ति नरकार्णवम् । कामचाराः पाशुपतास्तथा वै लिङ्गधारिणः ॥३०॥
 सततमुद्राक्षिता ये च धैर्यानसमतानुगाः । ते सर्वे निरयं याति वेदमार्गवहिष्कृताः ॥३१॥
 वेदोक्तमेव सद्धर्मं तस्मात्पुनर्यत्नः सदा । उत्थामोन्मायं वीढव्यं हि मयाऽथ कृतं कृतम् ॥३२॥
 रक्षादापितं वापि वाक्येनापि च भाषितम् । उपपापेषु सर्वेषु पातकेषु महत्स्वपि ॥३३॥
 अगम्य रजनीयामं ब्रह्मध्यानं समाचरेत् । ऊरस्थोत्तानचरणं सध्यं चोरो तथोत्तरम् ॥३४॥
 उत्तानं किञ्चिदुत्तानं मुपमवष्टभ्य चोरसा । निमीलित्वा सत्त्वस्थो दन्तदंताग्रसंयुजेत् ॥३५॥
 सा तु स्याच्चलजिह्वश्च सवृतास्यः सुनिश्चलः । सन्निष्टेन्द्रियशामो नातिनिम्नस्मिताशनः ॥३६॥
 त्रिगुणं त्रिगुणं वापि प्राणायाममुपक्रमेत् । ततो ध्येयः स्थितो योज्यो हृदये दीपयत्प्रभुः ॥३७॥
 धारयेत्तत्र चित्तान्नं धारणा धारयेदुधः । सधूमश्च बिधूमश्च सगर्भश्चाप्यगर्भश्च ॥३८॥
 सलक्ष्यश्चाप्यलक्ष्यश्च प्राणायामस्तु यद्विधः । प्राणायामसमो योगः प्राणायाम इतीरितः ॥३९॥

प्राणायाम इति प्रोक्तो रेवतूररकुम्भरं । वर्गत्रयात्मना ह्येने रेवतूररकुम्भका ॥४०॥
 न एव प्रणव प्रोक्त प्राणायामश्च तन्मय । इडया वायुमाराय पूरयित्वोदरे स्थितम् ॥४१॥
 न पौडशमात्राभिरयया त विरेचयेत् । एत सभूम प्राणानामायाम कथितो मुने ॥४२॥

आधारे लिंगनामिप्रकण्ठितहृदये ताडुमूले ललाटे
 द्वे पत्रे पौड्यारे द्विदशदशदलद्वादशार्धे चतुष्के ।

वासान्ते दाल्मव्ये डक्कठसहिते षष्ठ्यरेखे स्वराणा

हृत्तत्त्वाप्युक्त सक्कठदलगत वर्णस्य नमामि ॥४३॥

अष्टकमलस्यथा तदत्र पुञ्जवर्णा हरनिमनितचिह्ना पद्मतनुस्वरूपा ।

रविहनुवहाराणामायनास्यस्तनाड्या सहृदपि यदि चित्ते सक्कठस्यात्म मुक्त ॥४४॥

स्मिपति संवागतिर्मात्रा मतिश्चिता स्तुतिर्नृच । अह सर्वात्मको देव स्तुति सर्वं त्वदर्थनम् ॥

अह देवी न चायोऽस्मि ग्रहावाह न दाक्कमाक् । सच्चिदानन्दोऽहस्यात्मानमिति विचयेत् ॥

प्रकाशमाना प्रथमे प्रयागे प्रतिप्रयागेऽप्यमुतायमानाम् ।

अत पदयामनुसचरतीमानदरूपामबला प्रपद्ये ॥४७॥

तना निजग्रहुरग्रे ध्यायेत् गुह्याश्चरम् । उपचारैर्मानसैश्च पूजयेत् यथाविधि ॥४८॥

स्तुतानानन मन्त्रेण सात्रको नियतामवान् । गुरुर्दद्यात् गुर्वविष्णुर्गुरुर्देवो महेश्वरः ॥

गुरुरेव पर ब्रह्मा तस्मै श्रीगुरवे नम ॥४९॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे षष्ठादशस्कन्धे श्राद्धशिवन नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

श्रीनारायण सवाच

आचारहीन न पुनन्ति वेदा यदप्यपीता सह पङ्क्तिरगै ।

छदास्यन मृत्युकाले त्यजति नीढ शकुन्ता इव जातपत्न्या ॥१॥

ब्रह्मो भूतैर्वा तत्सर्वं सन्ध्याचरेत् । रात्रेरतिमयाने तु वेदाभ्यास चरेद्बुध ॥२॥

त्रिचिन्ताल तत कुमादिष्टदेवानुक्तिनम । योगी तु पूर्वमार्गेण ब्रह्मव्यान समाचरेत् ॥३॥

जीवब्रह्मव्यता यत जायते तु निरतरम् । जीवमुक्तश्च भवति तत्रैवादेव नारद ॥४॥

पञ्चपञ्च उपकाल सततचारुगोदय । अष्टपञ्च भवेत्प्रातः शेष सूर्योदय स्मृत ॥५॥

शतसत्याय य कुर्याद्विष्णुं द्विजसत्तम । नैर्ऋत्यामिषविशेषमनोयाम्यधिक भुक् ॥६॥

विष्णुमूत्रेऽपि च कर्णस्य आश्रमे प्रथमे द्विज । निवीत पृथक् कुर्यान्नानप्रस्यगृहस्ययो ॥७॥

कृत्वा यजोपवीतं तु पृष्ठं कण्ठवितम् । विष्मूत्रं तु गृही कुर्यात्कर्णस्य प्रथमाश्रमो
 अन्तर्धाय तूर्णभूमिं शिरः प्रावृत्य वाससा । वाचं नियम्य यनेन धीवन्श्वासवर्जितं
 न फालकृष्टे न जले न चिताया न पर्वते । जीर्णदेवाग्नये कुर्यात् वल्मीके न दाहले ॥
 न ससस्त्रेषु गर्तेषु न गच्छन्नपि स्थितः । सव्ययोरुभयोर्यज्ये भोजने दत्तपावने ॥
 पितृकार्ये च देवे च तथा भूत्रपुरीषयो । उत्साहे मंथने वापि तथा वै गुरुसन्निधौ ॥
 यागे दाने ब्रह्मयज्ञे द्विजो मौनं समाचरेत् । देवता ऋषयः सर्वे पिशाचोरगराक्षसाः ॥
 इतो गच्छतु भूतानि बहिर्भूमिं करोम्यहम् । इति संप्राप्य पश्चात्तु कुर्याच्छीघ्रं यथाविधि ॥
 वारवर्गनी विप्रमादित्यमापः पश्यस्तथैव गा । न यदाचनं कुर्वीत विष्मूत्रस्य विसर्जनम् ॥
 सद्यश्मुखो दिवा कुर्याद्वाग्री चेद्दक्षिणामुखः । तत आच्छाद्य विष्मूत्रं लोष्ठपर्णतृणादिभिः ॥
 गृहीतलिंगं उत्थाय स गच्छेद्धारिसन्निधौ । पात्रे जलं गृहीत्वा तु गच्छेदग्नयेन चैव हि ॥
 गृहीत्वा मृत्तिकां कृत्वा च वेता ग्राह्यं सत्तमः । रक्षा पीता तथा कृष्णा गृहीतान्यवर्णकाः ॥
 अथवा या यत्र देशे सैव ग्राह्या द्विजोत्तमैः । अतर्जलादेवगृहादलमीकाभूपकोत्करात् ॥
 कृतशीचावशिष्टाच्च न ग्राह्या सप्त मृत्तिकाः । भूत्रात्तु द्विगुणं शीघ्रे मंथने त्रिगुणं स्मृतम् ॥२॥
 एका लिंगे करे तिलं उभयोर्मूढद्वयं स्मृतम् । भूत्रशीघ्रं समाख्यातं शीघ्रे तद्विगुणं स्मृतम् ॥
 विद्वशीघ्रे लिंगदशे तु प्रदद्यान्मृत्तिकाद्वयम् । पचापाने दशकस्मिन्नुभयोः सप्त मृत्तिकाः ॥३॥
 यामपादं पुरस्ठाय पश्चाद्दक्षिणमेव च । प्रत्येकं च चतुर्वारं मृत्तिना लेपयेत्सुधी ॥४॥
 एव शीघ्रं गृहस्थस्य द्विगुणं ब्रह्मचारिणः । त्रिगुणं वानप्रस्थस्य यतीनां च चतुर्गुणम् ॥५॥
 आर्द्रमल्लमाना तु मृत्तिका शीघ्रवर्मणि । प्रत्येकं तु सदा ग्राह्यो नातो न्यूना यदाचन ॥६॥
 एतद्दिवा स्याद्विद्वशीघ्रं तदर्थं निश्चितीकृतम् । आतुरस्य तदर्थं तु मार्गस्थस्य तदर्थकम् ॥७॥
 स्त्रीगृह्णाणामशक्तानां बालानां शीघ्रवर्मणि । यथा गघदाय स्यात्तु तथा कुर्यादस्यगम् ॥८॥
 गघलेपदायो यावत्तायच्छीघ्रं विधीयते । सर्वेषामेव वर्णाणामित्याह भगवाननु ॥९॥
 यामहस्तेन शीघ्रं तु कुर्यात् दक्षिणेन न । नाभेरधो यामहस्ते नाभेरर्ध्वं तु दक्षिण ॥१०॥
 शीघ्रकर्मणि विज्ञेयो नामधा द्विजपुंगवैः । जलपात्रं न गृहीयाद्विष्मूत्रोत्सर्जने नृप ॥११॥
 गृहीयादपि मोहेन प्रायश्चित्तं चरेत्ततः । मोहादाप्यथवाऽलस्यात्र कुर्याच्छीघ्रमाहता ॥१२॥
 जलाहारस्त्रिरात्रं स्यात्ततो जपाच्च पुष्यति । दशकालं ब्रह्मरक्षितस्वोपपत्तोश्च सर्वे ॥१३॥
 ज्ञात्वा शीघ्रं प्रवर्तय्यमालस्यं नात्र धारयेत् । पुरीषोत्सर्जने शुभदिगङ्गादादीन् ॥१४॥
 चतुरो मूत्रविशेषं नातो न्यूना यदाचन । अधोमुगं नरः कृत्वा रज्ज्वैतं यामगं ॥१५॥
 काथम्यं च ततः कुर्वाद्दत्तपादनमादरात् । नटविद्योरवृणोत्यं द्वादशांगुलमवणम् ॥१६॥

मयवत्सूल पूर्वार्धे वृतकूर्चवम् । करजोदुम्बरो चूत वदम्बो लोघवम्पकी ॥३६॥

वदरोति द्रुमाश्चेति प्रोक्ता दत्तप्रधावने ।

। व्यूहध्वमे सोमो राजन्यमागमत् । स मे मुख प्रक्षाल्येत तेजसा च भगेन च ॥३७॥

५ यशो वर्च प्रजा पशु वसूनि च । व्रशप्रज्ञा च मेधा च त्वजो देहि वनस्पते ॥३८॥

दत्तकाष्ठस्य प्रतिपिद्धदिनेषु च । अपा द्वादशगङ्गुर्पेविदध्नादत्तधावनम् ॥३९॥

य कुरुते प्राणो दन्तस्य धावनम् । सविता भक्षितस्तेन स्वकुल तेन घातितम् ॥४०॥

सपिष्टोपु नवम्येकादशोरवौ । दन्ताना काष्ठसयोगाद्दहत्यातप्तम कुलम् ॥४१॥

कृत्वाऽऽ पादशोच ह्यमलमय जल त्रि पिवेदद्विविभुज्य

तर्जन्यागुष्ठवत्या सजलमभिमृशेन्नासिकारघ्रयुग्मम् ।

अगुष्ठानामिकाभ्या नयनयुगयुतं कर्णयुग्म कनिष्ठा-

गुष्ठाभ्या नाभिदेशे हृदयमथ तलेनागुलीभि शिरसि ॥४२॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्याय ॥ ३ ॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

। स्मार्तं चाचमनं पीराणं वैदिकं तथा । तानि च श्रौतमित्याहुः पङ्क्तिं धृतिचोदितम् ॥१॥

। आदिकशोचं च धुत्तं च परिकीर्तितम् । स्मार्तं पीराणिकं कर्म आचारे विधिपूर्वकम् ॥२॥

। श्रौतमित्यादि ग्रहयज्ञादिपूर्वकम् । अस्त्रविद्यादिकं कर्म तानि चो विधिश्च्यते ॥३॥

। आचाराण्यनी निषधनीयाच्छिला तथा । पुनराचम्य हृदयं वाहू स्वचो च सस्पृशेत् ॥४॥

निष्टोवने चैव दतोच्छिष्टे तथाऽनृते । पतितानां च सभापे दक्षिणं श्रवणं स्पृशेत् ॥५॥

। रापश्च वेदाश्च सोमं सूर्योऽनलस्तथा । सर्वे नारद विप्रस्य कर्णे तिष्ठन्ति दक्षिणे ॥६॥

। नु गत्वा नद्यादी प्रातः स्नानं विशोधनम् । समाचरेन्मुनिश्रेष्ठ देहसंशुद्धिहेतवे ॥७॥

। तमस्त्रिणो दहा नवद्वारमलं बहन् । सदाऽऽस्ते तच्छोधनाय प्रातः स्नानं विधीयते ॥८॥

। यागमनात्पापं यच्च पापं प्रतिग्रहात् । रहस्याचरितं पापं मुच्यते स्नानमर्पणा ॥९॥

। उदस्य क्रिया सर्वा भवति विफला यतः । तस्मात्प्रातःशरेत्स्नानं नित्यमेव दिने दिने ॥१०॥

। पुनश्चरेत्स्नानं तथा सध्याभिवदनम् । समाहं प्रातरस्नायो सध्याहीनस्त्रिभिर्दिने ॥११॥

। गृहमनग्निं सन्निजं शूद्रत्वमाप्नुयात् । अल्पत्वाद्दामकालस्य बहुत्वात्स्नानकर्मण ॥१२॥

। अंतु तथा स्नायादौमकाले विगृहीतः । गायत्र्यास्तु परं नास्ति इह लोके परत्र च ॥१३॥

गायतं त्रायते यस्माद्गायत्रीत्यभिधीयते । प्रणवेन तु समुक्ता व्याहृतिर्यसमुक्ता ॥११॥
 वायु वायो जयेद्विप्र प्राणसयमनयात । ब्राह्मण श्रुतिसंपन्न स्वधमनिरत सदा ॥१२॥
 स वैदिक जपेन्मथ लौकिक न वदाचन । गोशृङ्गे सर्पपौ यावत् तावदोपान सस्मिर ॥१३॥
 न तारयत्युभौ पक्षौ पितृनेकोत्तर दत्तम् । सगर्भो जपसमुक्तस्त्वगर्भो ध्यानमात्रक ॥१४॥
 स्नानानुगतपेण कृत्वा देवर्षिपितृतोषकम् । शुद्धे वस्त्रे परोधाय जटाद्वहिष्माणत ॥१५॥
 विभूतिधारणं कार्यं रुद्राक्षाणां च धारणम् । क्रमयोगेन कर्तव्यं सर्वदा जपसाधवै ॥१६॥

रुद्राक्षान्कण्ठदेशे दशनपरिमितान्मस्तके विधत्ते द्वे

पद् पद् कर्णप्रदेशे करयुगलकृते द्वादश द्वादशैव ।

बाह्वोरिदो कलाभिनयनयुगकृते त्वेकमेक शिखाया

वक्षस्यष्टाधिकं य वलयति घातकं स स्वयं नीलकण्ठ ॥१७॥

बद्ध्वा स्वर्णेन रुद्राक्षं रजतैर्नाथवा मुने । शिखाया धारयन्नित्यं कर्णयोर्वा समाहित ॥१८॥
 यज्ञोपवीते हस्ते वा कण्ठं तुदुष्यवा नर । धोमत्पचाक्षरेणैव प्रणवेन तयापि वा ॥१९॥
 निर्घ्राजभक्त्या मेधावी रुद्राक्षं धारयेन्मुदा । रुद्रागधारणं साक्षाच्छिवज्ञानस्य साधनम् ॥२०॥
 रुद्राक्षं यच्छिखाया तत्तारतत्त्वमिह स्मरेत् । कर्णयोर्हृदयोर्ब्रह्मान् देव देवी च भावयेत् ॥२१॥
 यज्ञोपवीते वेदाश्च तथा हस्ते दिशः स्मरेत् । वठ सरस्वती देवी पावकं चापि भावयेत् ॥२२॥
 सर्वाश्रमाणां वर्णानां रुद्राक्षाणां च धारणम् । कर्तव्यं मन्त्रं प्रोक्तं द्विजानां नान्यवर्णिनाम् ॥२३॥
 रुद्राक्षधारणाद्ब्रह्मो भवत्येव न संशयः । पश्यन्पि निषिद्धाश्च तथा शृण्वन्नपि स्मरन् ॥२४॥
 जिघ्रक्षन्पि तथा चास्त्रं प्रलपन्नपि संततम् । कुर्वन्पि सदा गच्छन्विभुजनपि मानव ॥२५॥
 रुद्राक्षधारणादेव सर्वपापैर्न लिप्यते । अनेन भुक्तं देवेन भुक्तं यत्तु तथा भवेत् ॥२६॥
 पीत रुद्रेण तत्पीतं घ्रातं घ्रातं शिवेन तत् । रुद्रागधारणं लज्जा येपामस्ति महामुन ॥२७॥
 तेषां नास्ति विनिर्माणं ससाराज्जन्मबोद्धिमि । रुद्राक्षधारिणं दृष्ट्वा परिवादं करोति यः ॥२८॥
 सत्पत्तो तस्य साकार्यमस्त्येवेति विनिश्चयः । रुद्राक्षधारणादेव रुद्रो रुद्रत्वमाप्नुयात् ॥२९॥
 मुनयः सत्यसवरूपा ब्रह्मा ब्रह्मात्ममागतः । रुद्रागधारणाच्छ्रेष्ठं न विविदपि विद्वत् ॥३०॥
 रुद्राक्षधारिणे भक्त्या वस्त्रं घ्रायं ददाति यः । सर्वपापविनिमुक्तं शिवलोकं स गच्छति ॥३१॥
 रुद्राक्षधारिणं श्राद्धे भोजयेत् विमोदतः । पितृलोभमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ॥३२॥
 रुद्राक्षधारिणं पादौ प्रक्षाल्याद्भिः पिबन्तरः । सर्वपापविनिमुक्तं शिवरात्रे महोपतः ॥३३॥
 हारं वा कटकं वापि भुवर्णं वा द्विजोत्तमः । रुद्राक्षमहितं भक्त्या धारयन्मृतामिवान ॥३४॥
 रुद्राक्षं केवलं वापि यत्र कुत्र महामने । समश्वं वा मन्त्रेण रहितं भावयन्नितम् ॥३५॥

यो वा को वा नरा भव या धारयेल्लज्जयाग्निवा । सर्वशपविनिर्मुक्तं मम्यज्ञानमवाप्नुयात् ॥३६॥
अहा रुद्राक्षमाहात्म्यं मया वक्तुं न शक्यते । तस्मात्तवप्रयत्नं कुर्याद्रुद्राक्षधारणम् ॥३७॥

इति श्रीदेवीभागवत एकादशस्कन्धे सदाचारवर्णनं तृतायोऽध्यायः ॥ ३ ॥

अथ चतुर्थोऽध्यायः

नारद उवाच

एवभूतानुभाषोऽयं रुद्राक्षो भवताऽनघ । वर्णिता महता पूज्य कारणं तत्र किं वेद ॥१॥

नारायण उवाच

एवमेव पुरा पृष्टो भगवान् गिरिश प्रभु । पण्मुखं च रुद्रस्तु यदुवाच शृणुष्व तत् ॥२॥

ईश्वर उवाच

शृणु पण्मुख तत्त्वेन वक्ष्यामि समासतः । त्रिपुरो नाम दैत्यस्तु पुराऽऽप्नोत्सर्वदुर्जय ॥३॥

हतास्तेन सुरा सर्वे ब्रह्मविष्णवादिदेवता । सर्वेस्तु कथिते तस्मिन्स्तदाऽहं त्रिपुरं प्रति ॥४॥

अर्चितय महाशस्त्रमघोरास्त्रं मनोहरम् । सर्वदेवमयं दिव्यं ज्वलत् घोररूपि यत् ॥५॥

त्रिपुरस्य वधाधाय देवानां तारणाय च । सर्वविघ्नोपशमनमघोरास्त्रमर्चितयम् ॥६॥

दिव्यवर्णसहस्रं तु चक्षुरुमोलितं मया । पश्चात्तन्माकुलाक्षिभ्यः पतिता जलविदम् ॥७॥

तत्राश्रुविदुतो जाता महारुद्राक्षवृक्षका । ममाज्ञया महासेन सर्वेषां हितकाम्यमा ॥८॥

बभूवुस्ते च रुद्राणां अष्टनिशत्रुभेदतः । सूर्यनेत्रममुदभूता कपिला द्वादश स्मृता ॥९॥

सोमनेत्रोत्थिता श्वेतास्त पोडशविधा क्रमात् । बह्विन्ननोद्भवा कृष्णा दशभेदा भवति हि ॥१०॥

श्वेतवर्णश्च रुद्राक्षो जातितो ब्राह्म उच्यते । क्षात्रो रत्नस्तया मिथो वैश्यं कृष्णस्तु शूद्रक ॥

एकवक्त्रं शिवं साक्षाद्ब्रह्महृत्या व्यपोहति । द्विवक्त्रो देवदेवो स्याद्विविधं नाद्येदधम् ॥१२॥

निवक्त्रस्त्वनलं साक्षात्स्त्रीहृत्या दहतिसृणान् । चतुर्वक्त्रं स्वयं ब्रह्मा नरहृत्या व्यपोहति ॥१३॥

पञ्चवक्त्रं स्वयं रुद्रं वाग्गमिर्नामिनामतः । अष्टवक्त्रं भक्षणार्द्रतैरगम्यागमनोद्भवे ॥१४॥

मुच्यते सर्वपापंस्तु पञ्चवक्त्रस्य धारणात् । पञ्चवक्त्रं कात्तिकेयस्तु स धार्यो दक्षिणे करे ॥१५॥

ब्रह्महृत्यादिभिः पार्श्वमुच्यन् नात्र सशयः । सप्तवक्त्रो महामागो ह्यनगो नाम नामतः ॥१६॥

तद्धारणामुच्यते हि स्वर्णस्तयादिपातकं । अष्टवक्त्रा महामन साक्षाद्देवो त्रिनायक ॥१७॥

अनकूटं तूत्कूटं स्वर्णकूटं तथैव च । दुष्टानयस्त्रियं वाऽथ सस्पृशश्च गुह्यस्त्रियम् ॥१८॥

एनमाशीनि पापानि हन्ति यवाणि धारणान् । विघ्नास्तस्य प्रणश्यति मातिं चात परं पदम् ॥१९॥

भक्त्येन गुणा सर्वे ह्यष्टवक्त्रस्य धारणान् । नववक्त्रो भैरवस्तु धारयेद्भक्तमवाहुके ॥२०॥

भुक्तिमुक्तिप्रद प्रोक्तो मम तुल्यजलो भवेत् । भ्रूणहत्यासहस्राणि ब्रह्महत्याशतानि च ॥२१॥
 सद्यः प्रलयमायाति नववक्त्रस्य धारणात् । दशवक्त्रस्तु देवेश साक्षाद्देवो जनार्दन ॥२२॥
 अष्टाश्र्वं पिशाचाश्च वेताला ब्रह्मराक्षसाः । पतंगाश्चोपशाम्यन्ति दशवक्त्रस्य धारणात् ॥२०॥
 चक्रैकादशरुद्राक्षो रुद्रैकादशक स्मृतम् । शिखाया धारयेद्यो वै तस्य पुण्यफलं शृणु ॥२४॥
 श्वमेधसहस्रस्य वाजपेयशतस्य च । गवां शतसहस्रस्य सम्यग्दत्तस्य यत्फलम् ॥२५॥
 सत्फलं लभते शीघ्रं चक्रैकादशधारणात् । द्वादशास्यस्य रुद्राक्षस्यैव कर्णे तु धारणात् ॥२६॥
 आद्रित्यास्तोपिता नित्यं द्वादशास्ये व्यवस्थिता । गोमेधे चाश्वमेधे च यत्फलं तदवाप्नुयात् ॥२७॥
 शृङ्गिणा शस्त्रिणा चैव व्याघ्रादीनां भयं न हि । न च व्याधिभयं तस्य नैव चाधि प्रकीर्तितं २८॥
 न च किञ्चिद्भूय तस्य न च व्याधिं प्रवर्तते । न कुतश्चिद्भूय तस्य सुखी चैवेद्वरो भवेत् ॥२९॥
 हस् दक्षमृगमार्जारसर्पमूपकदुर्दान् । खराश्च श्वशृगालाश्च हरवा बहुविधानपि ॥३०॥
 मुच्यते नात्र सदेहो वक्त्रद्वादशधारणात् । वक्त्रत्रयोदशो वत्स रुद्राक्षो यदि लभ्यते ॥३१॥
 कार्तिकेयसमो ज्ञेयः सर्वकामाप्तसिद्धिदः । रसो रसायनं चैव तस्य स्रवः प्रतिष्ठ्यति ॥३२॥
 तस्यैव सर्वभोग्यानि नात्र कार्या विचारणा । मातरः पितरः चैव भ्रातरः वा निहन्ति यः ॥३३॥
 मुच्यते सर्वपापेभ्यो धारणात्तस्य पञ्मुखः । चतुदशास्यो रुद्राक्षो यदि लभ्येत पुत्रकः ॥३४॥
 च रयेत्सततं मूर्ध्नि तस्य पिङ्गं शिवस्य तु । किं मुने बहुनोक्तेन वणननं पुनः पुनः ॥३५॥
 पूज्यते सततं देवैः प्राप्यते च परा गतिः । रुद्राक्ष एव शिरसा धार्यो भवत्या द्विजोत्तमः ॥
 पञ्चविंशद्भिः शिरोमाला पचाशद्भुदयेन तु । अर्काक्षैर्वाहुवलये अर्काक्षैर्मणिवधनम् ॥३७॥
 अष्टोत्तरशतेनापि पचाशदभिः पदाननं । अथवा सप्तविंशत्या कृत्वा रुद्राक्षमालिकाम् ३८॥
 धारणाद्वा जपाद्वापि ह्यनन्तं फलमश्नुते । अष्टोत्तरशतेर्माला रुद्राक्षैर्ययति यदि ॥३९॥
 क्षणे क्षणेऽश्वमेधस्य फलं प्राप्नोति पञ्मुखः । नि सप्तकुलमुद्भूत्य शिवलोके महीयते ॥४०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे चतुर्थोऽध्यायः ॥४॥

अथ पञ्चमोऽध्यायः

ईश्वर उवाच

लक्षणं जपमागता शृणु वदयामि पञ्मुखः । रुद्राक्षस्य मुखं ब्रह्मा विदुः रुद्र इतीरितः ॥१॥
 विष्णुः पुच्छं भवेत्तस्यैव भागमोक्षप्रदम् । पञ्चविंशतिभिश्चाक्षं पञ्चवक्त्रं सप्तद्वयं ॥२॥
 रत्नरणे गतिर्मथैः कृतरेणविदमिति । अगमूत्रं प्रवर्तय्य गोपुच्छं यत्प्राश्रुति ॥३॥
 वक्त्रं वक्त्रेण सयोज्य पुच्छं पुच्छेन योजयेत् । मेग्मध्वं मुखं नुर्यात्तदूर्ध्वं नागपादावम् ॥४॥

एवं संप्रयितां माला मन्त्रसिद्धिप्रदायिनीम् । प्रक्षाल्य गन्धतोयेन पंचगव्येन चोपरि ॥५॥
ततः शिवांभसा क्षाल्य ततो मन्त्रगणान्यसेत् । स्पृष्ट्वा शिवास्त्रमन्त्रेण कवचेनावगुण्ठयेत् ॥६॥
मूलमन्त्रं न्यसेत्पश्चात्पूर्ववत्कारयेत्तथा । सद्योजातादिभिः प्रोक्ष्य यावदष्टात्तर शतम् ॥७॥
मूलमन्त्रं समुच्चार्य शुद्धभूमौ निधाय च । तस्योपरि न्यमेत्साम्भवं शिवं परमकारणम् ॥८॥
प्रतिष्ठिता भवेन्माला सर्वकामफलप्रदा । यस्य देवस्य यो मन्त्रस्तां तेनैवाभिपूजयेत् ॥९॥
मूर्ध्नि कण्ठेऽथवा कर्णे न्यमेद्वा जपमालिकाम् । रुद्राक्षमालया चैवं जस्र्यं नियतात्मना ॥१०॥
कण्ठे मूर्ध्नि हृदि प्राते कर्णे बाह्वयुगेऽथवा । रुद्राक्षधारणं नित्यं भक्त्या परमया युतः ॥११॥
किमत्र बहुनोक्तेन वर्णनेन पुनः पुनः । रुद्राक्षधारणं नित्यं तस्मादेतदप्रशस्यते ॥१२॥
स्नाने दाने जपे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने । प्रायश्चित्ते तथा श्राद्धे दीक्षाकाले विशेषतः ॥१३॥
अरुद्राक्षधरो भूत्या यत्किंचिदकर्म वैदिकम् । कुर्वन्विप्रस्तु मांहेन नरके पतति ध्रुवम् ॥१४॥
रुद्राक्षं धारयेन्मूर्ध्नि कण्ठे सूत्रे करेऽथवा । सुवर्णमणिसभिन्नं शुद्धं नान्यैर्घृतं शिवम् ॥१५॥
नागुचिर्षारयेदश सदा भक्त्यैव धारयेत् । रुद्राक्षतक्षंभूतवातोद्भूततृणान्यपि ॥१६॥
पुण्यलोकं गमिष्यन्ति पुनरावृत्तिदुर्लभम् । रुद्राक्षं धारयन्त्यापं कुर्वन्नपि च मानवः ॥१७॥
सर्वं तरति पाप्मानं जाबालश्रुतिराह हि । पञ्चको हि च रुद्राक्षधारणाद्याति रुद्रताम् ॥१८॥
किमु ये धारयन्ति स्म नरा रुद्राक्षमालिकाम् । रुद्राक्षः शिरसा होतो धार्यो रूद्रपरं नदा ॥१९॥
ध्वंसनं सर्वदुःखानां सर्वपापविमोचनम् । व्याहरन्ति च नामानि ये शंभो परमात्मनः २०॥
रुद्राक्षालङ्कृता ये च ते वै भागवतीतमा । रुद्राक्षधारणं कार्यं सर्वश्रेयोयिभिर्नृभिः ॥२१॥
कर्णपाद्ये शिराया च कण्ठे हस्ते तपोदरे । महादेवश्च विष्णुश्च रुद्रा तेषां विभूतयः ॥२२॥
देवात्सान्ये तथा भक्त्या खलु रुद्राक्षधारिणः । गौरव्यश्च सर्वेषां कूटस्था मूलरूपिणः ॥२३॥
तेषां वनप्रसूताश्च मुनयः सख्यः अपि । श्रौतधर्मपराः शुद्धा खलु रुद्राक्षधारिणः ॥२४॥
शुद्धा न जायते साक्षाद्देवसिद्धे विमुक्तिदे । बहूनां जन्मनामन्ते महादेवप्रसादतः ॥२५॥
रुद्राक्षधारणे याथा स्वमावादेव जायते । रुद्राक्षस्य तु भाहात्म्यं जाबालरादरेण तु ॥२६॥
पठ्यते मुनिभिः सर्वभया पुनः तथैव च । रुद्राक्षस्य फलं चैव त्रिषु लोकेषु त्रिधृतम् ॥२७॥
फलस्य दर्शनं पुण्यं स्पर्शान्वीटिगुणं भवेत् । शतकोटिगुणं पुण्यं धारणान्तरमने नरः ॥२८॥
रुद्राक्षोत्सहस्राणि स्रक्षकोटिशतानि च । जपाच्च लभते दिव्यं नाम कार्या विचारणा २९॥
हस्ते चोरधि कण्ठे च वर्णयोर्मस्तके तथा । रुद्राक्ष धारयेद्यस्तु स रुद्रो नात्र सन्दः ॥३०॥
अवप्यः सर्वभूतानां रुद्रवद्धि चरेद्भुवि । सुराणामसुराणां च यदतोयां यथा निवः ॥३१॥
रुद्राक्षधरो मुञ्चते बन्धनीयस्तथा नरः । उच्छिष्टो वा विवर्मस्यो मुक्तो वा सर्वपातकैः ३२॥

मुच्यते सर्वपापेभ्यो रद्राक्षस्य तु धारणात् । कण्ठे रुद्राक्षमागच्छ्य श्वापि वा म्रियते यदि ॥२३॥
 सोऽपि मुक्तिमवाप्नोति किं पुनर्मानुषोऽपि स । जपध्यानविहीनोपि रुद्राक्षं यदि धारयेत् ॥२४॥
 सर्वपापविनिर्मुक्तं स याति परमा गतिम् । एतद्वापि हि रुद्राक्षं कृत्वा यत्नेन धारयेत् ३५॥
 एकविंशतिमुद्धृत्य रद्राक्षे महीयते । अतः परं प्रवक्ष्यामि रुद्राक्षस्य पुनर्विधिम् ॥३६॥

इति श्रीदेवीमागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पञ्चमोऽध्यायः ॥५॥

अथ षष्ठोऽध्यायः

ईश्वर उवाच

महासेन कुशग्रन्थिपुनाजीवादय परे । रुद्राक्षस्य तु नैकोऽपि कलामर्हति षोडशीम् ॥१॥
 पुरपाणा यथा विष्णुर्ग्रहाणा च यथा रवि । नदीनां तु यथा गंगा मुनीनां वक्ष्यते यथा ॥२॥
 सच्चैः श्रवा यथाऽश्वानां देवानामोश्वरो यथा । देवीनां तु यथा गौरी तद्वच्चैष्टमिदं भवेत् ॥ ॥
 नाना परतरं स्तोत्रं नातः परतरं व्रतम् । अक्षय्येषु च दानेषु रुद्राक्षस्तु विशिष्यते ॥४॥
 शिवभक्त्या यथातया दद्याद्रुद्राक्षमुत्तमम् । तस्य पुण्यफलस्यातः न चाहं वक्तुमुत्सहे ॥५॥
 घृतरुद्राक्षकण्ठाय यस्त्वन सप्रयच्छति । त्रिसप्तकुलमुद्धृत्य रद्रलोकं स गच्छति ॥६॥
 यस्य भाले विभूतिर्न नागे रुद्राक्षधारणम् । न शम्भोर्भक्त्यै पूजा स विप्रश्चपचाधमः ॥७॥
 खादन्मासं पिबन्मद्यं सगच्छन्नत्यजानपि । पातकेभ्यो विमुच्येत रुद्राक्षे शिरसि स्थिते ॥८॥
 सवयनतपोदानवेदाम्यासैश्च यत्कृतम् । तत्फलं लभतः सद्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात् ॥९॥
 वेदैश्चतुर्विधैस्तु पुण्यं पुराणपठनं च । यत्तोषसेवननवैः सर्वविद्यादिभिस्तथा ॥१०॥
 तत्पुण्यं लभते सद्यो रुद्राक्षस्य तु धारणात् । प्रयाणकाले रुद्राक्षं वधयित्वा म्रियेद्यदि ॥११॥
 स रुद्रत्वमवाप्नोति पुनर्जन्म न विद्यतः । रुद्राक्षं धारयेत्कठं बाह्योर्वा म्रियत यदि ॥१२॥
 कुलं कविशमुत्तमं रद्रलोके वसन्तरः । ब्राह्मणो वापि चाडालो निगुणः सगुणोपि च ॥१३॥
 भस्मरुद्राक्षधारी यः ॥ देवत्वं शिवं व्रजेत् । शुचिवाप्यशुचिर्वापि तयाऽभक्ष्यस्य भक्षकः ॥१४॥
 म्लच्छो वाप्ययं चाडालो युतो वा सर्वपातकः । रुद्राक्षधारणादेव स रुद्रो नाम सशयः ॥१५॥
 शिरसा धारिते कोटिं कणयोर्दश काटयः । शतकोटिगले वज्रो भूध्निरकोटिनहस्रकम् ॥१६॥
 अगुतः चोपवीते तु रक्षकोटिर्भुजस्थितः । मणिवन्धुः तु रुद्राक्षो मोक्षसाधनः परः ॥१७॥
 रुद्राक्षधारको भूत्वा यत्किञ्चित्कर्म वैदिकम् । कुर्वन्निप्रः सदा भक्तः सा महदाप्नोति तत्फलम् ॥१८॥
 रुद्राक्षमालिका कण्ठे धारयद्भक्तिव्रजितः । पापकर्मा तु यो नित्यं स मुक्तः सर्वबन्धनात् ॥१९॥
 रुद्राक्षपितृप्रेता यो रुद्राक्षस्तेन वै धृतः । अतो माह्वरा लोके नमस्य स तु लिङ्गवत् ॥२०॥

अविद्यो वा सविद्यो वा रुद्राक्षस्य तु धारणात् । शिवलोकं प्रपद्येत कीकटे गर्दभो यथा ॥२१॥

स्कन्द उवाच

रुद्राक्षान्सुन्दरे देव गर्दभ केन हेतुना । कीकटे केन वा दत्तस्तदब्रूहि परमेश्वर ॥२२॥

श्रीभगवानुवाच

शृणु पुनः पुरावृत्तं गर्दभो विध्यपर्वणे । घत्ते रुद्राक्षभारं तु बाहितं पथिकेन तु ॥२३॥

आतोऽसमर्थस्तद्भारं बोधुं पतितवान्भुवि । प्राणैस्त्यक्तस्त्रिनेत्रस्तु गूलपाणिर्महेश्वर ॥२४॥

मत्प्रसादान्महामेनं भवन्तिकमुपागतं । यावद्वक्त्रास्यसंस्थानं रुद्राणां मुदुर्लभम् ॥२५॥

सावद्युगसहस्राणि शिवलोके महोयते । स्वशिष्येभ्यस्तु वक्तव्यं नाशिष्येभ्यः कदाचन २६॥

अभक्तैर्म्योऽपि मूर्खेभ्यः कदाचिन्नं प्रकाशयेत् । अभक्तो वाऽस्तु भक्तो वा नीचो नीचतरोऽपि वा ॥

रुद्राक्षान्धारयेद्यस्तु मुच्यते सर्वपातकं । रुद्राक्षधारणं पुण्यं केन वा सदृशं भवेत् ॥२८॥

महाव्रतमिदं प्राहुर्भुनयन्स्त्वर्दाशनः । सहस्रं धारयेद्यस्तु रुद्राक्षाणां घृतव्रतं ॥२९॥

तं नमन्ति सुराः सर्वे यथा रुद्रस्तथैव सः । अभावे तु सहस्रस्य बाह्वोः षोडशं षोडशं ॥३०॥

एकं शिरायाः करयोर्द्वादशं द्वादशैव तु । द्वात्रिंशच्चतुर्विंशच्च चरवारिंशच्च मस्तके ॥३१॥

एकैकं कर्णयोः ऋषदं वक्षस्यष्टोत्तरं दन्तम् । यो धारयति रुद्राक्षान् रुद्रवत्सः तु पूज्यते ॥३२॥

मुक्ताप्रवालस्कटिकरौप्यवैडूर्यवाञ्छनं । समेतान्धारयेद्यस्तु रुद्राक्षांश्च शिष्यो भवेत् ॥३३॥

केवलानपि रुद्राक्षान्यद्यालस्याद्विभक्तिं यः । तं न स्पृशति पापानि तमासीव विभावसुम् ॥३४॥

रुद्राक्षमालया मन्त्रो जप्तोऽनन्तफलप्रदः । यस्याग्रे नास्ति रुद्राक्षः एकोऽपि बहुपुण्यदः ॥३५॥

तस्य जन्म निरर्थं स्यात्त्रिपुण्ड्ररहितं यथा । रुद्राक्षं मस्तके धृत्वा शिरःस्नानं करोति यः ॥३६॥

गङ्गास्नानफलं तस्य जायते नानं सशयं । एकवक्त्रं पञ्चवक्त्रं एकादशमुक्तां वरे ॥३७॥

चतुर्दशमुक्तां केचिद्रुद्राक्षां लोकरूपजिताः । भक्त्या संपूज्यते नित्यं रुद्राक्षः शंकरात्मकः ॥३८॥

वरिष्ठः चापि पुरः राजानं ब्रूते भुवि । अत्र ते कथयिष्यामि पुराणं मतमुत्तमम् ॥३९॥

कोमलेषु द्विजं कश्चिद्विरिणाथ इति श्रुतं । महाधनी च धर्मात्मा वेदवेदांगपारंगः ॥४०॥

यज्ञकृद्दक्षितस्तस्य तनयः सुदराकृतिः । नानागुणनिधिः स्थानस्तृणं कामसुन्दरः ॥४१॥

गुरोः सुधिपणस्यायः पत्नी मुक्तावलीमयः । मोहयामास रूपेण यौवनेन मदेन च ॥४२॥

संगतस्तु तया सार्धं किञ्चित्कालं ततो मिया । विषं ददौ च गुरवे येन पश्चात्तु निर्भयः ॥४३॥

यदा माता पिता कर्म किञ्चिज्जानाति यत्क्षणे । मातरं पितरं चापि मारयामास तद्विपान् ॥४४॥

नानाविलासभोगैश्च जाते द्रव्ययुगे ततः । ब्राह्मणानां गृहे चौर्यं चकार स तदा कलः ॥४५॥

सुरापानमदोन्मत्तस्तदा प्रातिवह्निप्लुतः । ग्रामाग्निष्कामितः सर्वैस्तदा सोऽभूदनेचरः ॥४६॥

मुक्तावल्या तया सार्धं जगाम गहनं वनम् । मार्गे स्थितो द्रव्यलोभाज्जघान ब्राह्मणान्वहून् ॥४७॥
 एवं बहुगते काले ममार स तदाऽधमः । नेतुं तं यमदूताश्च समाजम्मु महत्सशः ॥४८॥
 शिवलोकाच्छिवगणास्तथैव च समागताः । तथो. परस्परं वादो बभूव गिरिजामुत ॥४९॥
 यमदूतास्तदा प्रोचुः पुण्यमस्य किमस्ति हि । द्रुवंतु सेवकाः शंभोर्यत्नेन नेतुमिच्छथ ॥५०॥
 शिवदूतास्तदा प्रोचुरयं यस्मिन्स्थले मृतः । दशहस्तादधो भूमे रुद्राक्षस्तत्र चास्ति हि ॥५१॥
 सत्प्रभावेन हे दूता नेप्यामः शिवसन्निधम् । ततो विमानमारुह्य दिव्यरूपधरो द्विजः ॥५२॥
 गतो गुणनिधिर्दूतैः सहितः शंकरालयम् । इति रुद्राक्षभाहात्स्यं कथितं तव सुव्रत ॥५३॥
 एवं रुद्राक्षमहिमा समासात्कथितो मया । सर्वपापक्षयकरो महापुण्यफलप्रदः ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे पष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

एवं नारद पद्मधनो गिरिशेन विवोदित । रुद्राक्षमहिमानं च ज्ञात्वाऽऽसीत्स वृतायकः ॥१॥
 इत्थंभूतानुभावोऽयं रुद्राक्षो वर्णितो मया । सदाचारप्रवर्गेण शृणु चान्यत्समाहितः ॥२॥
 यया रुद्राक्षमहिमा वर्णितोऽनन्तपुण्यदः । लक्षणं मन्त्रविन्यासं तथाऽहं वर्णयामि ते ॥३॥
 लक्ष तु दर्शनात्पुण्यं कीटिस्तत्स्पर्शनाद्भवेत् । तस्य कीटिगुणं पुण्यं लभते धारणाधरः ॥४॥
 लक्षकीटिसहस्राणि लक्षकीटिशतानि च । तज्जपात्लभते पुण्यं नरो रुद्राक्षधारणात् ॥५॥
 रुद्राक्षाणां तु भद्राक्षधारणारस्यान्महाफलम् । पात्रीफलप्रमाणं यच्छ्रेष्ठमेतदुदाहृतम् ॥६॥
 यदरीफलमानं तु प्रोष्यते मध्यमं बुधैः । अघमं चणमानं स्यात्प्रतिज्ञेया मयोदिता ॥७॥
 ब्राह्मणा क्षत्रिया वैश्या मूढाश्चेति शिवाजया । वृक्षाज्जाता. पृथिव्या तु तज्जज्ञातीयाः शुभाक्षया ॥
 श्वेतास्तु ब्राह्मणा ज्ञेया क्षत्रिया रक्तवर्णकाः । पीता वैश्यास्तु विज्ञेया. कृष्णा मूढा. प्रकीर्तिताः ॥
 ब्राह्मणी विभूयाच्छ्वेताप्रक्ताश्चाजा तु धारयेत् । पीतान्वैश्यस्तु विभूयात्कृष्णाञ्छूद्रस्तु धारयेत् ॥
 समाः स्निग्धा दुहास्तद्वर्णकैः संयुताः शुभाः । वृमिदष्टाञ्छितमिद्वान्वटकैः रहितास्तथा ॥११॥
 वामुक्तानानुताश्च पङ्कद्राक्षास्तु वर्जयेत् । स्वयमेव वृत्तदारो रुद्राक्षः स्यादिहोत्तमः ॥१२॥
 यानु पीरुपक्ष्मेन वृत्तं तन्मध्यमं भवेत् । समान्स्निग्धान्दृढान्वृत्तान्क्षौममूत्रेण धारयेत् ॥१३॥
 सर्वगात्रेषु साम्येन समानाऽतिविलक्षणा । निषर्षे हेमरेखाभा यत्र लेखा प्रदृश्यते ॥१४॥
 तददामुत्तमं विद्यात्स धार्य. शिवरज्जकैः । शिखायामेकरुद्राक्षं त्रिस्रैः शिरसा बहेत् ॥१५॥
 पट्टीप्रशच्च गले धार्या बाह्वो पौड्या पौड्या । मणिवधे द्वादशाक्षान्मन्त्रे पञ्चाक्षरं भवेत् ॥१६॥

अष्टोत्तरशतैर्मालोपवीत च प्रकल्पयत् । द्विमर त्रिसर वापि विभूयात्कण्ठदेशत ॥१७॥
 पुण्डले मुकुटे चैव कणिकाहारकेषु च । वेपूरे वटके चैव कुण्डिवशे तथैव च ॥१८॥
 मुमे पीते सर्वकाल रुद्राक्ष धारयन्नर । त्रिशत त्वधम पञ्चशत मध्यममुच्यते ॥१९॥
 महत्समुत्तम प्रोक्त चैव भेदेन धारयेत् । शिरसोऽशनमन्त्रेण कर्णे तत्पुरुषेण च ॥२०॥
 अधोरेण ललाटे तु तेनैव हृदयेऽपि च । अधोरेवीजमन्त्रेण वरपाधिरयत्पुन ॥२१॥
 पञ्चाशद्वनप्रथिता धामदेवेन चोदरे । पञ्चब्रह्माभिरङ्गश्राप्येव रुद्राक्षधारणम् ॥२२॥
 प्रयितामूलमन्त्रेण सर्वानथास्तु धारयेत् । एकवक्त्रस्तु रुद्राक्ष परस्त्वप्रकाशक ॥२३॥
 परस्त्वधारणाच्च जायते तत्प्रकाशनम् । द्विवक्त्रस्तु मुनिर्धेष्ठ अर्धनारीश्वरो भवेत् ॥२४॥
 धारणादर्धनारीश प्रीयते तस्य नित्यश । त्रिवक्त्रस्त्वनल साक्षात्स्त्रीहृत्या दहति क्षणात् ॥२५॥
 त्रिमुखश्चैव रुद्राक्षोऽप्यग्नित्रयस्वरूपक । तद्धारणाच्च हुतमुक्तस्य सुप्यति नित्यश ॥२६॥
 चतुर्मुखस्तु रुद्राक्ष पितामह एव रूपक । तद्धारणां महाश्रीमन्महदारोग्यमुत्तमम् ॥२७॥
 महती ज्ञानसंपत्ति शुद्धये धारयेन्नर । पञ्चमुखस्तु रुद्राक्ष पञ्चब्रह्मस्वरूपक ॥२८॥
 तस्य धारणमात्रेण सप्तप्यति महेश्वर । पञ्चवक्त्रश्चैव रुद्राक्ष कार्तिकेयाधिदैवत ॥२९॥
 विनायक चापि देव प्रवदन्ति मनोपिण । सप्तवक्त्रस्तु रुद्राक्ष सप्तगन्नाधिदैवत ॥३०॥
 सप्ताश्वदैवतश्चैव मुनिसप्तवदैवत । तद्धारणान्महायुगे स्यान्महदारोग्यमुत्तमम् ॥३१॥
 महती ज्ञानसंपत्ति शुचिर्वै धारयेन्नर । अष्टवक्त्रस्तु रुद्राक्षोऽप्यष्टमात्राधिदैवत ॥३२॥
 वस्वष्टकप्रीतिकरो गङ्गाप्रीतिकर शुभ । तद्धारणादिम प्रीता भवेयु सत्यवादिन ॥३३॥
 नववक्त्रस्तु रुद्राक्षो यमदेव उदाहृत । तद्धारणाद्यमभय न भवत्येव सर्वथा ॥३४॥
 दशवक्त्रस्तु रुद्राक्षो दशाक्षादैवत स्मृत । दशाक्षाप्रीतिजनको धारणे नान सशय ॥३५॥
 एकादशमुखस्त्वक्षो रुद्रैकादशादैवत । तस्मिन्नादैवत चाह सदा सौख्यविवर्धनम् ॥३६॥
 रुद्राक्षो द्वादशमुखो महाविष्णुस्वरूपक । द्वादशाक्षित्यदैवश्च विभर्त्येव हि तत्पर ॥३७॥
 त्रयोदशमुखश्चाक्ष कामद सिद्धिद शुभ । तस्य धारणमात्रेण कामदय प्रसीदति ॥३८॥
 चतुर्दशमुखश्चाक्ष रुद्रनेत्रसमुद्भव । सर्वव्याधिहरश्चैव सर्वारोग्यप्रदायक ॥३९॥
 मद्य मास च लक्ष्मण पलाङ्गु शिष्टमेव च । इत्येष्मातक विड्वराह भक्षण वनयेत्तत् ॥४०॥
 ग्रहणे विपुव चैव सक्त्रमे अयने तथा । दर्शे च पौर्णमासे च पुण्यपु दिवसश्चपि ॥

रुद्राक्षधारणात्सद्य सर्वपापे प्रमुच्यते ॥४१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सप्तमाध्याय ॥३॥

ललाटे धारयेन्नित्यं तिर्यग्भस्मावगुठनम् ।

“महादेवस्य सर्वघातद्वर्मेऽप्यस्ति सगतिः ।”

सम्यक् त्रिपुण्ड्रधर्मं च ब्राह्मणो नित्यमाचरेत् ॥२७॥

आदिब्राह्मणभूतेन त्रिपुण्ड्रं भस्मना धृतम् । यतोऽन एव विप्रस्तु त्रिपुण्ड्रं धारयेत्सदा ॥२८॥
भस्मना वेदसिद्धेन त्रिपुण्ड्रदेहगुठनम् । रुद्रलिगार्चनं वाऽपि मोहतोऽपि च न त्यजेत् ॥२९॥
त्रियम्बकेन मन्त्रेण सप्तारेण तथैव च । पञ्चाक्षरेण मन्त्रेण प्रणवेन तथैव च ॥३०॥
ललाटे हृदये चैव दोढं द्वे च महामुने । त्रिपुण्ड्रं धारयेन्नित्यं सन्यासाश्रममाश्रित ॥३१॥
त्रियायुषेण मन्त्रेण मेधावीत्यादिनाऽथवा । गौणेन भस्मना धार्यं त्रिपुण्ड्रं ब्रह्मचारिणा ॥३२॥
नमोऽन्तेन शिवेनैव शूद्रं शुश्रूषणे रतः । उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च नित्यं भवत्या समाचरेत् ॥३३॥
अयेषामपि सर्वेषां विना मन्त्रेण सुव्रतः । उद्धूलनं त्रिपुण्ड्रं च कर्तव्यं भक्तितो मुने ॥३४॥
भूत्येवोद्धूलनं तिर्यक् त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् । वरेण्यं सर्वधर्मेभ्यस्तस्मात्त्रित्यं समाचरेत् ॥३५॥
भस्माग्निहोत्रजं वाऽप्यं विरजान्निसमुद्भवम् । आदरेण समादाय शूद्धे पाने निधाय ततः ॥३६॥
प्रक्षाल्य पादौ हस्तौ च द्विराचम्य समाहितः । गृहीत्वा भस्मं सत्पचन्नह्यमन्त्रं शनैः शनैः ॥३७॥
प्राणायामत्रयं कृत्वा अग्निरित्यादिभिरनितम् । तैरेव सप्तभिर्मन्त्रैस्त्रिवारमभिमन्त्रयेत् ॥३८॥
ओमावोज्योतिरित्युक्त्वा ध्यात्वा मन्त्रानुदीरयेत् । सितेन भस्मनापूज्यं समुद्धूल्य शरीरकम् ॥३९॥
विषापो विरजो मर्त्यो जायते नात्र राक्षसः । सतो ध्यात्वा महाविष्णुं जगन्नाथं जलाधिपम् ॥
सयोज्यं भस्मना त्रयोमग्निरित्यादिभिः पुनः । दिग्भ्यः साम्बं ध्यात्वा च समुद्धूल्योर्ध्वमस्तवम् ॥
तैः च भावनया ब्राह्मणभूतेन सितभस्मना । ललाटवक्षस्कंधपुं स्वाश्रमोपेतमन्त्रतः ॥४२॥
मध्यमानामिकागुहैरनुलोमविलोमतः । त्रिपुण्ड्रं धारयेन्नित्यं त्रिकालेष्वपि भक्तितः ॥४३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अग्नेयं गौणमज्ञानध्वंसकं ज्ञानसाधकम् । गौणं नानाविधं विद्धि ब्रह्मन्ब्रह्मविदा वरः ॥१॥
अग्निहोत्राग्निजं स्रग्द्विरजानलजं मुने । ओपासनसमुत्पन्नं समिदग्निसमुद्भवम् ॥२॥
पतनाग्निसमुत्पन्नं दावानलसमुद्भवम् । त्रैविजिकानां सर्वेषामग्निहोत्रसमुद्भवम् ॥३॥
विरजानलजं चैव धार्यं भस्मं महामुने । ओपासनसमुत्पन्नं गृहस्थानां विशेषतः ॥४॥
समिदग्निसमुत्पन्नं धार्यं वै ब्रह्मचारिणा । शूद्राणां श्रीनिवाणारपचान्निसमुद्भवम् ॥५॥

अन्येषामपि सर्वेषां धार्यं दावानलोद्भवम् । कालश्चित्रा षोणमासी दश स्वीय परिग्रह ॥६॥
 क्षत्रारामाद्यरण्य वा प्रशस्त शुभलक्षण । तत्र पूर्वत्रयोदश्या सुस्नात सुकृतान्तिक ॥७॥
 अनुज्ञाप्य स्वमाचार्यं संपूज्य प्रणिपत्य च । पूजा वैशेषिकी कृत्वा शुक्लअरधर स्वयम् ॥८॥
 शुद्धयज्ञोपवीती च शुभलमात्यानुलेपन । दर्भासन समासीना दर्भमुष्टि प्रगृह्य च ॥९॥
 प्राणायामत्रय कृत्वा प्राङ्मुखो वाप्युदरमुख । ध्यात्वा देव च देवी च तद्विनापनवर्त्मना ॥१०॥
 व्रतनेतरकरोर्माति न्वेत्सकल्पदीक्षित । यावच्छरीरपात वा द्वादशान्दमयाऽपि वा ॥११॥
 तदर्घं वा तदर्घं वा मासद्वादशकं तु वा । तदर्घं वा तदर्घं वा मासमेवमयापि वा ॥१२॥
 दिनद्वादशक वाऽपि दिनपटकमयापि वा । तदर्घं दिनमेक वा व्रतसकल्पनावधि ॥१३॥
 अग्निमाधाय विविधद्विरजाहोमवारणात् । हुत्वाऽज्येन समिद्धिश्च चरुणा च मयाविधि ॥१४॥
 पूताहात्पुरतो भूयस्तत्त्वानां शुद्धिमुद्दिशन् । जुहुयात्तुल्यमनेन तैरथ समिदादिभि ॥१५॥
 तत्त्वान्यतानि मे देहे दृश्य तामित्यनुस्मरन् । पश्चादभूतादितन्मान पचकर्मैन्द्रियाणि च ॥१६॥
 ज्ञानकर्मविभेदेन पच पच विभागः । त्वगादि घातक सप्त पच प्राणादिवायव ॥१७॥
 मनोबुद्धिरहकारो गुणा प्रवृत्तिपुरुषो । रागो विद्या कला चैव नियति काल एव च ॥१८॥
 माया च शुद्धविद्या च भूतेश्वरमदाशिवी । शक्तिश्च शिवतत्त्व च तत्त्वानि क्रमशो विदुः ॥१९॥
 मनस्तु विरजैर्दृष्ट्वा होताऽसौ विरजो भवेत् । अथ गोमयमादाय पिंडीकृत्याभिमन्य च ॥२०॥
 न्यस्याग्नौ च सरदय दिन तस्मिन् हविष्यभुक् । प्रभात च चतुर्दश्या कृत्वा सव परोदितम् ॥२१॥
 तस्मिन्दिने निराहार कालरोप ममापयत् । प्रातः पवणि चाप्यत्र कृत्वा होमावसानत ॥२२॥
 उपसहस्रं रुद्राग्नि गृहीत्वा भस्म यनत । ततश्च जटिले मुण्डे शिल्पकजट एव च ॥२३॥
 भूत्वा स्नात्वा पुनर्वीनलज्जश्च तस्यादिगम्भर । अथ कापायवसनश्चर्मवीरावराऽथ वा ॥२४॥
 एकावरो वल्कलदा भवद्दंडी च भवत्रो । प्रक्षाल्य चरणौ पश्च दक्षिणाचम्या मनस्तनुम् ॥२५॥
 सकलौकृत्य तद्भस्म विरज नलमुभयव । अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रै पंडिभराथयज्ञं क्रमान् २६॥
 विमज्ज्यागाणि मूर्धादिचरणान च तै स्पृशत । ततश्चक्रमणैव समदृत्य च भस्मना ॥२७॥
 सर्वाङ्गोद्भूतं कुर्यात्प्रणवनं शिवनं वा । ततश्च पुङ्गु रचयित्यायुपसमाह्वयम् ॥२८॥
 शिवभाव समागम्य शिवभावमथाचरत । कुर्यात्त्रिसध्वमप्यवमत-वासुपत व्रतम् ॥२९॥
 भुक्तिमुक्तिप्रदं चैव पशुत्वं विनिवर्तयत । रत्नपशुत्वं परित्यज्य कृत्वा पाशुपत व्रतम् ॥३०॥
 पूजनीयो महादेवो लिङ्गमूर्त्ति सदाशिव । भस्मस्नान महापुण्यं सर्वसौख्यकर परम् ॥३१॥
 आयुष्यं बलमारोग्यं श्रीपृष्टिवर्धनं यत् । रक्षार्थं भगलाय च सर्व सपत्समृद्धय ॥३२॥
 भस्मस्निग्धमनुष्याणां महामारीभयं न च । शातिकं पीष्टिकं भस्मकामदं च त्रिधा भवत ॥३३॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भूतशुद्धिप्रकारं च कथयामि महामुने । मूलाधारात्तमुत्थाय कुण्डली परदेवताम् ॥१॥
 सुपुष्पामार्गमाश्रित्य ब्रह्मरध्रगता स्मरेत् । जीवं ब्रह्मणि संयोज्य हंसमन्त्रेण साधकः ॥२॥
 पादादि जानुपर्यन्तं चतुष्कोणं सबच्चरम् । लंबीजाढ्यं स्वर्णवर्णं स्मरेदवनिमण्डलम् ॥३॥
 जम्बाद्यं नाभिचक्षार्धनिभ पद्मद्वयाकितम् । बंबीजयुतं श्वेताभमंसो मंडलं स्मरेत् ॥४॥
 नामैर्हृदयपर्यन्तं त्रिकोणं स्वस्तिकान्वितम् । रवीजेन युतं रक्तं स्मरेत्पावकमण्डलम् ॥५॥
 हृदो भ्रूमध्यपर्यन्तं वृतं पद्मविदुलादितम् । यवीजयुक्तं धूम्राभं नभस्वन्मंडलं स्मरेत् ॥६॥
 आनह्ररध्रभूमध्याद्वृतं स्वच्छ मनोहरम् । हवीजयुक्तमाकाशमंडलं च विचिंतयेत् ॥७॥
 एवंभूतानि संचित्य प्रत्येकं सविलापयेत् । भुवं जले जलं बह्वी बह्वि वायो नभस्यमुम् ॥८॥
 विलाप्य खमहंकारे महत्तत्त्वेऽप्यहंश्रुतिम् । महातं प्रकृतौ मायामात्मनि प्रविलापयेत् ॥९॥
 शुद्धसविन्मयो भूत्वा चित्तयेत्पापपूरुषम् । वामकुक्षिस्थितं कृष्णमंगुष्ठपरिमाणकम् ॥१०॥
 ब्रह्महत्याशिरोयुक्ता वनकस्तैश्चवाहुकम् । मदितापानहृदयं गुरतत्पकटीयुतम् ॥११॥
 तत्संसर्गपदद्वन्द्वमुपपातकमस्तवम् । खड्गचर्मधरं कृष्णमधोवक्त्रं सुदृढसहम् ॥१२॥
 वायुबीजं स्मरन्वायुं संपूर्येन विशोपयेत् । स्वशरीरयुतं मन्त्रो बह्विबीजेन निर्वहत् ॥१३॥
 कुम्भके परिजतेन ततः पापनरोद्भवम् । बहिर्भस्म समुत्सार्य वायुं बीजेन रेचयेत् ॥१४॥
 सुषावीजेन देहोत्थं भस्म सज्जाधयेत्सुधीः । भूवीजेन क्षीरवृत्त्य भस्म तत्तदनकाडवन् ॥१५॥
 विशुद्धमुगुराकारं जपन्बीजं विहायमः । मूर्धादिपादपर्यन्तान्यंगानि रचयेत्सुधीः ॥१६॥
 आकाशादीनि भूतानि पुनरत्पादयेच्चित्तम् । सोऽहमन्त्रेण चात्मानमानयेद्दद्यान्नुजे ॥१७॥
 कुण्डलीजीवमादाय परसगात्सुधामयम् । संस्थाप्य हृदयागोजे मूलाधारगता स्मरेत् ॥१८॥

रक्ताभीषित्यपीतोत्पलवदरणसरोजाधिरुटा कराब्जैः

शूलं कोदण्डमिश्रद्वन्द्वमणिगुणमर्घ्यकुश पंचवाणान् ।

दिभ्राणासृक्कपालं त्रिनयनलसिता पीनवक्षोरहाडपा

देवो बालार्चवर्णा भवतु सुखकरो प्राणशक्ति परा नः ॥१९॥

एवं ध्यात्वा प्राणशक्तिं परमात्मस्वरूपिणीम् । विभूतिधारणं कार्यं सर्वाधिष्ठितसिद्धये ॥२०॥

विभूतेर्विस्तरं नश्ये धारणे च महाफलम् । श्रुतिस्मृतिप्रमाणोक्तं भस्मधारणमुत्तमम् ॥२१॥

इति श्रीमदेवीमागवते महापुराणे एकादशस्कन्धेऽष्टमोऽध्यायः ॥ ८ ॥

अथ नवमोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

इदं शिरोव्रतं चोर्णं विधिवद्यैर्द्विजातिभिः । तेषामेव परा विद्या वदेदज्ञानवाधिकाम् ॥१॥
 विधिवच्चन्द्रया साधं न चोर्णं यैः शिरोव्रतम् । श्रौतस्मार्तसमाचारस्तेषामनुपकारकः ॥२॥
 शिरोव्रतसमाचारादेव ब्रह्मादिदेवता । देवता अर्गवन्विद्वन् खलु नान्येन हेतुना ॥३॥
 शिरोव्रतस्य माहात्म्यं पूर्वं पूर्वतरं कृतम् । ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च देवता सकला अपि ॥४॥
 सर्वपातकयुक्तोऽपि मुच्यते सर्वपातकैः । शिरोव्रतमिदं येन चरितं विधिवद्विषुषः ॥५॥
 शिरोव्रतमिदं नाम शिरस्यायवर्णश्रुतं । यदुक्तं तद्वि नैवान्यत्तत्तु पुण्येन लभ्यते ॥६॥
 धात्राभेदेषु नामानि अतस्यास्य विभेदतः । पठयन् मुनिशार्दूलं शाखास्वेकव्रतं हि तन् ॥७॥
 सर्वशास्त्रासु वस्त्वेकं शिवाख्यं सत्यचिद्धनम् । तथा तद्विषयं ज्ञानं तथैव च शिरोव्रतम् ॥८॥
 शिरोव्रतविहीनस्तु सर्वधर्मविवर्जितः । अपि सर्वासु विद्यासु सोऽधिकारी न सद्यः ॥९॥
 शिरोव्रतमिदं कार्यं पापकातारदाहकम् । साधनं सर्वविद्यानां यतस्तत्सम्यगाचरेत् ॥१०॥
 श्रुतिराथर्वणी सूक्ष्मा सूक्ष्मार्थस्य प्रकाशिनी । यदुवाच व्रतं प्रीत्या तन्नित्यं सम्यगाचरेत् ॥११॥
 अग्निरित्यादिभिर्मन्त्रैः पङ्क्तिं शुद्धेन भस्मना । सर्वाङ्गोद्बूलनं कुर्याच्छिरोव्रतसमाह्वयम् ॥१२॥
 एतच्छिरोव्रतं कुर्यात्सिध्याकालेषु सादरम् । यावद्विद्योदयस्तावत्तस्य विद्या खलूत्तमा ॥१३॥
 द्वादशाब्दमयाब्दं वा तदर्थं च तदर्थकम् । प्रकुर्याद्द्वादशाब्दं वा सकल्पेन शिरोव्रतम् ॥१४॥
 शिराग्रनेत्रेण स्नातस्तं तु नोपदिशेत्तु यः । तस्य विद्या विनष्टा स्यान्निर्धूयं स गुरुः खलु ॥
 ब्रह्मविद्यागुरुः साक्षान्मुनिः कारुणिकः खलु । यथा सर्वेश्वरः श्रीमान्मुदुः कारुणिकः खलु ॥१६॥
 जन्मान्तरमहस्त्रेषु नरा ये धर्मचारिणः । तेषामेव खलु श्रद्धा जायते न कदाचन ॥१७॥
 प्रत्युत्तमान्वाहुल्याद्वैरेण एव विजायते । अतः प्रद्वेषयुक्तस्य न भवेदात्मवेदनम् ॥१८॥
 ब्रह्मविद्योपदेशस्य साक्षादेवाधिकारिणः । त एव नतरे विद्वन् ये तु स्नाता शिरोव्रतैः ॥१९॥
 व्रतं पाशुपतं चोर्णं यैर्द्विजैरादरेण तु । तेषामेवोपदेष्टव्यमिति वेदानुशासनम् ॥२०॥
 यः पशुस्तत्पशुत्वं च व्रतेनानेन सत्यजेत् । स तां हत्वा न पापीयान्भवेद्देवातनिश्चयः ॥२१॥
 त्रिपुङ्गुधारणं प्रोक्तं जावालैरादरेण तु । त्रियवकेन मन्त्रेण सतारेण शिवेन च ॥२२॥
 त्रिपुङ्गुधारयेन्नित्यं गृहस्थाश्रममाश्रितः । आकारेण त्रिरुक्तेन सहनेन त्रिपुङ्गुकम् ॥२३॥
 धारयेद्ब्रह्मकुं नित्यमिति जात्रालिकी श्रुतिः । त्रियवकेन मन्त्रेण प्रणवेन शिवेन च ॥२४॥
 गृहस्थश्च वनस्थश्च धारयेच्च त्रिपुङ्गुकम् । मेधावीत्यादिना वाऽपि ब्रह्मचारी दिने दिने ॥२५॥
 भस्मना सजलेनापि धारयेच्च त्रिपुङ्गुकम् । ब्राह्मणो विधिनोत्पन्नस्त्रिपुङ्गुभस्मनैव तु ॥२६॥

एकागुलेन न्यस्तं यदीश्वरस्तत्र देवता । शिरोमध्ये स्वयं ब्रह्मा ईश्वरस्तु ललाटके ॥२६॥
कर्णयोरश्विनो देवौ गणेशस्तु गले तथा । क्षत्रियश्च तथा वैश्यः शूद्रश्चोद्भूतं त्यजेत् ॥२७॥
सर्वेषामंत्यजातीना मंत्रेण रहितं भवेत् । “अदोक्षितं मनुष्याणामपि मंत्रं विना भवेत्” ॥२८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु तत्सर्वं भस्मोद्भूतलजे फलम् । सरहस्यविधानं च सर्वकामफलप्रदम् ॥१॥
कपिलायाः दृष्टस्त्वच्छ गृहीत्वा गगने पतत् । न क्लिन्नं नापि कठिनं न दुग्धं न चोदितम् ॥२॥
उपर्यध परित्यज्य गृह्णीयात्पतितं यदि । पिष्टोक्त्य शिवाग्न्यादौ तत्क्षिपेन्मूलमन्त्रितम् ॥३॥
आदाय वायसाच्छाद्य भस्माधाने विनिक्षिपेत् । सुदृढे सुदृढे शुद्धे क्षालिते प्रोक्षिते शुभे ॥४॥
विन्यस्य मन्त्री मन्त्रेण पात्रे भस्म विनिक्षिपेत् । तैजस दारव चाय मून्मयं चैलमेव च ॥५॥
अन्यद्वा शोभन शुद्ध भस्माधार प्रकल्पयेत् । क्षौमे चैवातिशुद्धे वा धनवद्भस्म निक्षिपेत् ॥६॥
अस्थितो भस्म गृह्णीयात्स्वय चानुचरोपि वा । न चायुक्तकरे दद्यात् चाशुचितले क्षिपेत् ॥७॥
न संस्पृशेत् नोच्चार्य न क्षिपेत् च लघयेत् । तस्माद्भूषितमादाय विनियुञ्जीत मन्त्रितम् ॥८॥
विभूतिधारणविधिः स्मृतिप्रोक्तो मयेरितः । यदीयाधरणेनैव शिवतुल्यो न सद्यः ॥९॥
शैवैः सपादित भस्म वैदिकैः शिवसन्निधौ । भक्त्या परमया ग्राह्य प्रार्थयित्वा तु पूजयेत् ॥१०॥
तत्रोक्तवर्त्मना सिद्ध भस्म तान्त्रिकपूजकैः । यत्र कुत्रापि दत्त चेत्तद्ग्राह्य नैव वैदिकैः ॥११॥
शूद्रेः कापालिकैर्वाथ पालण्डैरपरैस्तु तत् । त्रिपुण्ड्र धारयेद्भक्त्या मनसाऽपि न लघयेत् ॥१२॥
श्रुत्या विधीयते यस्मात्तत्त्यागी पतितो भवेत् । त्रिपुण्ड्रधारणं भक्त्या तथा देहावगुठनम् ॥१३॥
द्विज कुर्माद्वि मन्त्रेण तत्त्यागी पतितो भवेत् । उद्भूलन त्रिपुण्ड्रं च भक्त्या नैवाधरन्ति ये ॥१४॥
तेषां नास्ति विनिर्मात्रं ससाराञ्जन्मकोटिभिः । येन भस्मोक्तमार्गेण धृतं न मुनिपुङ्गव ॥१५॥
तस्य विद्वि मुने जन्म निष्फल सौकर यथा । येषां वपुर्मनुष्याणां त्रिपुण्ड्रेण विना स्थितम् ॥१६॥
श्मशानसदृशं तत्स्यान्न प्रेक्ष्यं पुण्यवृज्जनैः । विगमस्मरहितं भाल चित्राग्रमशिवालयम् ॥१७॥
धिगतीशार्चनं जन्म धिग्विधामशिवाश्रयम् । त्रिपुण्ड्रं ये विनिन्दन्ति निंदति शिवमेव ते ॥१८॥
धारयन्ति च ये भक्त्या धारयन्ति तमेव ते । यथा कृशानुरहितो भूधरो न विराजते ॥१९॥
श्वेतोपसाधनेऽप्येवं भस्महीन शिवार्चनम् । उद्भूलनं त्रिपुण्ड्रं च श्रद्धया नाधरन्ति ये ॥२०॥
पूर्वाचरितं सर्वं विपरीतं भवेदपि । भस्मना वेदमन्त्रेण त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ॥२१॥

विना वेदोचिताचार स्मार्तस्यानर्थकारणम् । कृत स्यादवृत्त तेन श्रुतमप्यश्रुत भवेत् ॥२२॥
 अधीतमनधीत च त्रिपुण्ड्र यो न धारयेत् । वृथा वेदा वृथा यज्ञा वृथा दान वृथा तप ॥२३॥
 वृथा व्रतोपवासेन त्रिपुण्ड्र यो न धारयेत् । भस्मधारणकृत्यक्त्वा मुक्तिमिच्छति य पुमान् २४॥
 विषपानेन नित्यत्वं कुरुते ह्यात्मनो हि स । स्रष्टा सृष्टिच्छलेनाह त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ॥२५॥
 ससर्जं स रज्जाटं हि तिर्यग्गूर्धं न वर्तुलम् । तिर्यग्ररा प्रदृश्यन्त ललाटे सर्वदेहिनाम् ॥२६॥
 तथापि मातवा मूर्खा न कुर्यन्ति त्रिपुण्ड्रकम् । न तद्व्यानं न तमोक्षं न सज्ज्ञानं न तत्तप ॥२७॥
 विना तिर्यक्त्रिपुण्ड्रं च विप्रेण यदनुष्ठितम् । वेदस्याध्ययने शूद्रो नाधिकारी यथा भवत् ॥२८॥
 त्रिपुण्ड्रेण विना विप्रो नाधिकारी शिवार्चने । प्राङ्मुखश्चरणो हस्तौ प्रक्षाल्याचम्य पूर्ववत् ॥२९॥
 प्राणानायम्य सकल्प्य भस्मस्नानं समाचरेत् । आदाय भसितं शुद्धमग्निहोतसमुद्भवम् ॥३०॥
 ईशानं तु मन्त्रेण स्वमूधनि विनिक्षिपेत् । तत् आदाय तद्भस्म मुखे च पुराणेन तु ॥३१॥
 अघोराख्येन हृदये गुह्ये वामाङ्ग्येन च । सद्योजाताभिधानेन भस्म पादद्वये क्षिपेत् ॥३२॥
 सर्वाङ्गं प्रणवैव मन्त्रेणोद्भूतं तत् । एतदात्मयकं स्नानमुदितं परमविभि ॥३३॥
 सर्वकर्म्मसमूहघर्षं कुर्यादादाविदं बुधः । तत् प्रक्षाल्य हस्तादीनुपस्पृश्य यथाविधि ॥३४॥
 तिर्यक्त्रिपुण्ड्रं विधिना ललाटे हृदये गले । पञ्चभिर्ब्रह्मभिर्वापि कृतं न भसितं च ॥३५॥
 घृतमेतत्त्रिपुण्ड्रं स्मार्तसर्वधर्मसु पावनम् । शूद्रेत्यजहस्तस्थं न धार्यं भस्म च अवचितं ३६॥
 भस्मना सान्निहोत्रेण लिप्तं कर्म्म समाचरेत् । अयथा सर्वकर्माणि न ऋतिं वदाचनं ॥३७॥
 सत्यं शौचं जपो होमस्तीर्थ देवादिपूजनम् । तस्य व्ययमिदं सर्वं यस्त्रिपुण्ड्रं न धारयत् ॥३८॥
 त्रिपुण्ड्रघृन्निप्रवरो यो रक्षाक्षरं शुचिः । स हन्ति रोगदुर्गतिव्याधिदुष्प्रियात्तस्मिन् ॥३९॥
 समाप्नोति परं ब्रह्म यतो नावर्तते पुनः । स पक्विपावनं श्राद्धे पूज्यो विप्रैः सुरैरपि ॥४०॥
 श्राद्धे यजे यजे होमे वैश्वदेवे सुरार्चने । घृतत्रिपुण्ड्रं पूतारमा मृत्युञ्जयति मानवः ॥

भस्मधारणमाहात्म्यं भूयोऽपि कथयामि ते ॥ ४१ ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

महापातकसंघादश्च पातकापराधयि । नश्यति मुनिशार्दूलं सत्यं सत्यं न चादधा ॥१॥
 एकं भस्म घृतं येन तस्य पुण्यपत्रं शृणु । यतीनां ज्ञानदं श्रोत्रं वनस्पती विरिजिदम् ॥२॥
 गृहस्थानां मुने सद्ब्रह्मवृद्धिकरं तथा । ब्रह्मचर्याश्रमस्थानां स्वाध्यायप्रणमेव च ॥३॥

तणा पुण्यद नित्यम येषा पापनाशनम् । भस्मनादधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥४॥
 त्र्यं सबभाना विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनादधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥५॥
 त्वेनैव सर्वेषा विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनादधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥६॥
 धर्मनया तपा विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनादधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥७॥
 श्वराणां लिगायं विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनादधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥८॥
 नानाथं च सर्वेषा विप्रत्ते वैदिकी श्रुति । भस्मनादधूलन चैव तथा तिर्यक् त्रिपुङ्गकम् ॥९॥
 एषमर्षेण सदवतारैर्वरणादिभि । दवतानिर्वृतं भस्म त्रिपुङ्गादधूलनात्मकम् ॥१०॥
 देव्या च लक्ष्म्या च वाचा चान्याभिरास्तिर । सर्वस्मोभिर्वृतं भस्म त्रिपुङ्गादधूलनात्मना ॥११॥
 त्राणममयवसिद्विद्याधरादिभि । मुनिभिश्च धृतं भस्म त्रिपुङ्गादधूलनात्मना ॥१२॥
 शुणै क्षत्रियैर्वैश्यै दौर्द्वैरपि च सकरं । अपभ्रशं धृतं भस्म त्रिपुङ्गादधूलनात्मना ॥१३॥
 धूलनं त्रिपुण्ड्रं च यै समाचरत मुदा । त एव शिष्टा विद्वांसो नर एव मुनिपुंगव ॥१४॥
 बलिग मणि सत्य मत्र पचाक्षरस्तथा । विभूतिरीशध पुना मुक्तिस्त्रीषदयकर्मणि ॥१५॥
 किं यत्र भस्मागोमुख्यो वा पट्टिनोऽपि वा । तत्र भक्ते महादेव सपत्नीको वृषध्वज ॥१६॥
 मत्तछन्नसबागमनुगच्छति य पुमान् । सर्वपापकयुक्ताऽपि पूजितो मानवोऽचिरात् ॥१७॥
 मत्तछन्नसबाग य स्तौति श्रद्धया सह । सर्वपापकयुक्ताऽपि पूज्यत मानवोऽचिरात् ॥१८॥
 पुष्टधारिण भिक्षाप्रदानेन हि वैबल्यम् । तनाघात श्रुतं तन तन सर्वमनुष्ठितम् ॥१९॥
 त्रिप्रेण शिरमि त्रिपुण्ड्रं भस्मना कृतम् । कीकटेष्वपि दशेषु यत्र भूतिविभूषण ॥२०॥
 नवस्तु यमनिरय काशीमेतसम हि तत । दुःशील शीलयुक्ता वा योगयुक्तोऽप्यलक्षण ॥२१॥
 तेषासनयुक्तो वा स पूज्यो मम पुत्रवत् । छपनापि चरद्या हि भूतिगासनमैश्वरम् ॥२२॥
 ऽपि या गतिमाप्नोति न ता यज्ञांतरपि । सपत्नीलीलाया वापि भयाद्वा धारयेत्तु य ॥२३॥
 धिमुक्ता विभूतिस्तु ह च पूज्या मया ह्यहम् । शिवस्य विष्णादवा ना ब्रह्मगस्तृतिधारणम् ॥२४॥
 र्वत्याश्च महालक्ष्म्या भारत्यास्तृतिधारणम् । न दानं न यज्ञेन न तपाभि सुदुर्लभं ॥२५॥
 तीर्थयात्रया पुण्यं त्रिपुण्ड्रं च लभ्यते । दानं यज्ञाश्च धमाश्च तीर्थयात्राश्च नारद ॥२६॥
 न तपस्त्रिपुण्ड्रस्य वला नार्हान पादशोभ । यथा राजास्वविह्वल स्वजन मय न सदा ॥२७॥
 वा शिवस्त्रिपुङ्गाश्च रुद्रस्तन उगोऽन । द्विजातिर्वा यज्ञातिवा सुद्विजितन सम्मता ॥२८॥
 रिवेद्यस्त्रिपुङ्गाश्च स्वकीयमित्र मय न । त्यक्तवाग्माचारा लुप्तसवक्रियोऽपि स ॥२९॥
 रितिर्यन्त्रिपुङ्गाश्च धारयेत्ताऽपि मुच्यते । नास्य ज्ञानं पशुधनं न कुलं न वयं तथा ॥३०॥
 त्रिपुङ्गानितभागेन पूज्य एव हि नारद । शिवमन्त्रायरोममो नास्ति तु यः शिवात्मनः ॥३१॥

शिवार्चनात्परं पुण्यं न हि तीर्थं च भस्मना । रुद्राग्नेर्यत्परं तीर्थं तद्भस्म परिकीर्तनम् ॥१२॥
ध्वसनं सर्वदुःखानां सर्वपापविशोधनम् । अत्यजो वाऽधमो वापि भूर्लो वा पडिनोऽपि वा ॥

यस्मिन्देवो वसेन्नित्यं भूतिशासनसयुत । तस्मिन्सदाशिवो भोमः सर्वभूतगणैर्वृत ॥

सर्वतीर्थेषु सयुक्तं सानिध्यं कुरुते सदा ॥३४॥

एतानि पञ्चशिवमन्त्रपवित्रितानि भस्मानि कामदहनानि विभूषितानि ।

त्रैपुङ्गकाणि रचितानि ललाटपट्टे लुपति दैवललिखितानि दुरभराणि ॥३५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे त्रयोदशाध्यायः ॥९॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भस्मदिग्धशरीराय यो ददाति धनं मुदा । तस्य सर्वाणि पापानि विनश्यति न संशयः ॥१॥
श्रुतं स्मृतं सर्वा पुराणान्यखिला यपि । वदति भूतिमाहात्म्यं तत्तस्मात्तद्वारयेद् द्विजः ॥२॥
सितेन भस्मना कुर्यात्त्रिसंध्यं यस्त्रिपुङ्गकम् । सर्वपापविनिर्मुक्तं शिवलोके महोयते ॥३॥
योगी सर्वाङ्गकं स्नानमापादतलमस्तकम् । त्रिसंध्यमाचरन्निश्चयमाशु योगमवाप्नुयात् ॥४॥
भस्मस्नानेन पुरुषः कृत्स्नोऽङ्गारको भवति । भस्मस्नानं जलस्नानादसंख्येयगुणान्वितम् ॥५॥
सर्वतीर्थेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् । तत्फलं लभते सर्वं भस्मस्नानात् न संशयः ॥६॥
महापातकयुक्तो वा युक्तः वाप्युपपातकं । भस्मस्नानेन तत्सर्वं दहत्यग्निर्विघ्ननम् ॥७॥
भस्मस्नानात्परं स्नानं पवित्रं नैव विद्यते । एवमुक्तं शिवनाभो तदा स्नातः स्वयं शिवः ॥८॥
तदा प्रभृतिं ब्रह्माद्या मुनयश्च शिवाग्निः । सर्वकर्मणु यत्नेन भस्मस्नानं प्रचक्रिरे ॥९॥
तस्मादेतच्छिरं स्नानमागमय यः समाचरेत् । अतनैव शरीरेण स हि रुद्रो न संशयः ॥१०॥
ये भस्मधारिणः दृष्ट्वा परितृप्ता भवन्ति ते । देवास्तुरमुनोऽत्रैश्च पूज्या नित्यं न संशयः ॥११॥
भस्मसंछन्नसर्वांगं दृष्ट्वा तृप्तिष्ठति यः पुमान् । तं दृष्ट्वा दधराजोऽपि दहवत्प्रणमिष्यति ॥१२॥
अभयभक्षणं येषां भस्मधारणपूर्वकम् । तेषां तद्भस्ममेव स्यात्मुने नात्र विचारणा ॥१३॥
यः स्नाति भस्मना नित्यं जजेत्स्नात्वा तत् परम् । ब्रह्माचारी गृहस्थो वा वानप्रस्थोऽथवा दरात् ॥१४॥
सर्वपापविनिर्मुक्तः स याति परमां गतिम् । आगम्य भस्मना स्नानं यतोना च विशिष्यते ॥१५॥
आर्द्रस्नानाद्भूतं भस्मस्नानमार्द्रवधो ध्रुवः । आर्द्रं तु प्रकृतिं विद्यात्प्रकृतिं बधनं विदुः ॥१६॥
प्रकृतेऽस्तु प्रहाणाय भस्मना स्नानमिष्यते । भस्मना सदृशं ब्रह्मरास्ति श्लोकत्रयेऽपि ॥१७॥
रक्षायं मंगलाय च पवित्राय पुरा सुरैः । भस्मं दृष्ट्वा मुने पूर्वं दत्तं देव्यै प्रियेण ॥१८॥

तस्मादेतच्छिर स्नानमाग्नेयं यः समाचरेत् । भवपाशैर्विनिर्मुक्तः शिवलोके महोयते ॥१९॥
ज्वररक्ष पिशाचाश्च पूतनाकुष्ठगुल्मकाः । भगदराणि सर्वाणि चाशीतिर्वितरोगकाः ॥२०॥
चतुःषष्टिः पित्तरोगाः श्लेष्मा समग्रिपचकाः । व्याघ्रचौरभयं चैवाप्यन्ये दृष्टग्रहा अपि ॥२१॥
भस्मस्नानेन नश्यति सिंहनेव यथा गजाः । शुद्धचोतत्रलेनेव भस्मना च त्रिपुङ्गवम् ॥२२॥

यो धारयेत्स्वरं ब्रह्म स प्राप्नोति न संशयः ।

“भस्मना च त्रिपुङ्गुः च यः कोऽपि धारयेत्स्वरम् ॥

॥ ब्रह्मलोकमाप्नोति मुक्तपापो न संशयः ॥१॥”

मयाविधिं ललाटे वै बह्विधैर्यन्त्रधारणात् ॥२३॥

नाशयेत्लिखितां यामीं ललाटस्थाम् लिपिं ध्रुवम् । कठोपरि कृतं पापं नाशयेत्प्रधारणात् ॥२४॥
कठं च धारणात्कठमोगादिकृतपातकम् । बाल्लोर्बाहुज्जितं पापं वनसां मनसा कृतम् ॥२५॥
नाम्यां शिश्नकृतं पापं गुदे गुदकृतं हरेत् । पार्श्वयोर्धारणादब्रह्मन्परस्परालिङ्गनादिकम् ॥२६॥
तद्भस्मधारणं दास्तं सर्वत्रैव त्रिलिङ्गकम् । ब्रह्मविष्णुमहेशानां त्रयगन्तीनां च धारणम् ॥२७॥
गुणलोकत्रयाणां च धारणं तेन वै कृतम् । भस्म-उग्रो द्विजो विद्वान्महापातकसमवै ॥२८॥
दोषैर्विद्युज्यते सद्यो मुच्यते च न संशयः । भस्मनिष्ठस्य दहते दोषा भस्माग्निमगमात् ॥२९॥
भस्मस्नानविशुद्धात्मा आत्मनिष्ठ इति स्मृतः । भस्मना दिग्घसवाणो भस्मदीप्तत्रिपुङ्गवः ॥३०॥
भस्मशायी च पुरुषो भस्मनिष्ठ इति स्मृतः । भूतप्रेतपिशाचाद्यां रोमाश्चातीव दुःसहः ॥३१॥
भस्मनिष्ठस्य सान्निध्याद्विद्वदिति न संशयः । भासनाद्भूसितं प्रोक्तं भस्म कल्मषमक्षणात् ॥३२॥
भूतिर्भूतिकरो पुनर्यथा रक्षाकरी पुराः । त्रिपुण्ड्रधारिणं दृष्ट्वा भूतप्रेतपुरं सरा ॥३३॥
भोता प्रकविना शोभन् नश्यत्येव न संशयः । स्मरणादव रुद्रस्य यथा पापं प्रणश्यति ॥३४॥
अप्यकार्यसहस्राणि कृत्वा यः स्नाति भस्मना । तत्सर्वं दहने भस्मं यथाग्निस्तेजसा वनम् ॥३५॥
कृत्वापि चातुलं पापं मृत्युकालेऽपि यो द्विजः । भस्मस्नायी भवत्कश्चित्त्रिषु पापे प्रमुच्यते ॥३६॥
भस्मस्नानाद्विशुद्धात्मा जितक्रोधो जितेन्द्रियः । मत्समीपं समागत्य न स भूयोऽभिवर्तते ॥३७॥
बृहस्पतिगते सोमे भस्मोदपूलितविग्रहः । अर्चितं शकरं दृष्ट्वा सर्वपापे प्रमुच्यते ॥३८॥
आयुष्कामोऽथवा विद्वान्भूतिकामोऽथवा नरः । नित्यं वै धारयेद्भस्मं मोगकामी स वै द्विजः ॥३९॥
त्रिपुण्ड्रं परमं पुण्यं ब्रह्मविष्णुशिवात्मकम् । ये घोरा राक्षसाः प्रेता ये चाप्ये लुब्धजतवः ॥४०॥
त्रिपुण्ड्रधारिणं दृष्ट्वा पलायते न संशयः । कृत्वाशौचादिव कर्म स्नात्वा तु विमले जने ॥४१॥
भस्मनोऽधूलतः कार्यमापादतलमस्तवम् । केवलं बाहूणं स्नानं देहं बाह्यमलापहम् ॥४२॥
विमूनिस्नानमनघं बाह्यावरमलापहम् । त्यक्त्वापि वारुणं स्नानं तत्परं स्यान्न संशयः ॥४३॥

कृतमप्यकृत सत्य भस्मस्नान विना मुन । भस्मस्नान श्रुतिप्रोक्तमाग्नय स्नानमुच्यत ॥४४॥
 अतवहिश्च सशुद्ध शिवपजाफल लभत । यद्वाह्यमलमात्रस्य नाशक स्नानमस्ति तत ॥४५॥
 तद्विवक्ष्यति साध्वण प्राणिबाह्यात् ५ मलम । कृत्वाऽपि षोडशो नित्य वारुण स्नानमादरात् ॥
 न भवत्येव पूतात्मा भस्मस्नान विना मुन । यद्भस्मस्नानमाहात्म्य तद्देवा वद तत्त्वत ॥४७॥
 यद्वा वद महादेव सर्ववदक्षिणमणि । भस्मस्नानमकृत्वैव य कुर्यात्किम वैदिकम ॥४८॥
 स तत्कमकलार्धाधमपि नाप्नोति वस्तुत । य करिष्यति यत्नन भस्मस्नान यथाविधि ॥४९॥
 स एवक सर्वकमस्वधिकारी श्रुतिश्रुत । पावन पावनाना च भस्मस्नान श्रुतिश्रुतम । ५०॥
 न करिष्यति यो मोहात् महापातकी भवत । अमृतवर्णं स्नानैयत्पुण्य प्राप्यत द्विज ॥५१॥
 ततोऽनतगुण पुण्य भस्मस्नानादवाप्यत । कालत्रयऽपि कर्तव्य भस्मस्नान प्रयत्नत ॥५२॥
 भस्मस्नान स्मृत श्रौत सत्यागा पतितो भवत । मूनाद्युत्सजनान तु भस्मस्नान प्रयत्नत ॥५३॥
 कर्तव्यमयथा पूता न भविष्यति मानवा । विविधत्कृन्शौचोऽपि भस्मस्नान विना द्विज ५४॥
 न भविष्यति पूतात्मा नाधिकायपि कमणि । अपानवायुनिर्यात जूम्भण स्कन्दन क्षुते ॥५५॥
 श्रेष्मोद्धारऽपि कर्तव्य भस्मस्नान प्रयत्नत । श्रीभस्मस्नानमाहात्म्यस्वीकदेशोऽन वर्णित ॥५६॥
 पुनश्च सप्रवक्ष्यामि भस्मस्नानोत्थित फलम । सावधानन मनसा श्रोतव्य मुनिपुङ्गव ॥५७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे चतुर्दशोऽध्याय ॥ १४ ॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

धम्मिरित्यादिभिर्मन्त्रैर्भस्म सगोध्य सादरम् । धारणीय ललाटादौ त्रिपुण्ड्र केवल द्विज ॥१॥
 ब्रह्मक्षत्रियवैश्याश्च एत सर्वे द्विजा स्मृता । तस्माद्विज प्रयत्नन त्रिपुण्ड्र धायमवहम् ॥२॥
 मर्योपनयन ग्रहणं स एव द्विज उच्यत । तस्माच्छ्रौत द्विज काय त्रिपुण्ड्रस्य च धारणम् ॥३॥
 विभूतिधारण त्यक्त्वा य सत्त्वमसमाचरत । तत्कृत्वा चाङ्गनप्राय भवत्येष न सशय ॥४॥
 न गायन्मुपदेशा पि भस्मनो वारण विना । ततो धृत्वैव भस्माम गायत्रीजपमाचरत ॥५॥
 गायत्री मूर्ध्निवाहुर्ग्राह्य मुनिपुङ्गव । सा भस्मवारणामाव न केनाप्युपदिश्यत ॥६॥
 न तावदधिकारी स्ति गायत्रीग्रहण मुन । यावत् न भस्म भालादौ धृतमग्निमुद्रवम् । ७॥
 भस्महीनललाटस्य न ग्राह्याण्यानुमापयम् । एवमव मया ब्रह्माह तुस्तं मुपुण्ड्र ॥८॥
 मन्त्रपूत सित भस्म ललाट परिततत । स एव ब्राह्मणो विद्वानसत्य सत्य मयोच्यते ॥९॥
 यस्यास्ति सहजा श्रीतिमणिवद्भस्मसग्रह । स एव ब्राह्मणो ब्रह्मन्सत्य सत्य मयोच्यते ॥१०॥

न यस्य सहजा प्रीतिर्मणिवद्रस्मसग्रहे । स चङाल इति ज्ञेयो जन्मजमातर ध्रुवम् ॥११॥
 न यस्य सहजा प्रीतिर्त्रिपुण्ड्रोदघूर्णनादिषु । स चाङाल इति नेय सत्य सत्य मयाच्यत ॥१२॥
 ये भस्मधारण त्यक्त्वा भुञ्जन्ते च पञ्चादिकम् । ते सर्वे नरक घोर प्राप्नुवन्ति न संशय ॥१३॥
 'विभूतिधारण त्यक्त्वा वा य शिव पूजयिष्यति । स दुर्मग शिवद्वेष्टा सद्यः पा नरकप्रद ॥

सर्वकर्मवहिभूतो भस्मधारणवर्जित ॥१४॥'

विभूतिधारण त्यक्त्वा कुर्वन् हस्तुलामपि । न तत्फलमवाप्नोति पतिता वै भवद्विष ॥१४॥
 ययोपवीतरहितं सध्या न क्रियत द्विनं । तथा सध्या न कर्तव्या विभूतिरहितैरपि ॥१५॥
 गतोपवीतं सध्याया कार्यं प्रतिनिधिं क्वचित् । जपादिकं तु सावित्र्यास्तथैवोपापणादिकम् ॥१६॥
 विभूतिधारण स्वयोनोऽस्ति प्रतिनिधिं क्वचित् । विभूतिधारण त्यक्त्वा यदि मध्या करानि य ॥१७॥
 प्रत्ययैत्येव यनासौ नाधिकारी तदा द्विज । यथा श्रुत्वात्यजो वदा प्रत्ययैति तथा द्विज ॥१८॥
 प्रत्ययैति न स दह स्याद्वाङ्मन्त्रवर्जित । सपादनीय यत्नन श्रौत भस्म सदा द्विज ॥१९॥
 स्नानं वा तदभावे तु लौकिकं वा समाहितं । यादद्य तादृश वाऽस्तु पवित्र भस्म सततम् ॥२०॥
 धारणीयं प्रयत्ननं द्विजं सध्यादिकमसु । न सविशति पापानि भस्मनिष्ठं ततः सदा ॥२१॥
 कर्तव्यमपि यत्ननं ब्राह्मणैर्भस्मधारणम् । मध्यागुलिनयणैव स्वदग्निगवस्य तु ॥२२॥
 पञ्चगुलायनं मानमपि चाधिकमानकम् । नत्रगुणप्रमाणनं भाल दीप्तं त्रिपुण्ड्रकम् ॥२३॥
 कदाचिद्भस्मना कुर्यात्स रुद्रो नान्न संशयः । अकारोऽनामिका प्रोक्त उकारो मध्यमागुलि ॥२४॥
 मकारस्तजनी तस्मात्त्रिपुण्ड्रं त्रिगुणात्मकम् । त्रिपुण्ड्रं मध्यमातज यनामाभिरनुलामन ॥२५॥
 यत्र तं कथयाम्यनमिनिहासं पुत्रातनम् । कदाचिदथ दुर्वासा पितृलोकं गताऽभवन् ॥२६॥
 भस्मसद्भिन्नसर्वाङ्गो रक्षाभरणान्वितः । शिवं शङ्करं सवात्मन्मोमातजगदम्बिके ॥२७॥
 नामानोनि गूणनुष्वेत्नापनानाऽशिक्षामणिः । कथ्यवाङ्मयस्तु तु प्रशुभ्यानाभिषादनं ॥२८॥
 आसनाशुपचारैश्च सम्मानं बह्वृचक्रिः । नानावेषाभिर्योयसनाया चक्रिः तदा ॥२९॥
 स्मिन्स्तु समं कुभीपाकस्यानां तु पापिनाम् । घोरं समन्वच्छंदाहा हता स्मतिवादिनाम् ॥३०॥
 मृता स्मति वदत्येव दग्ना स्मतिपरं जगुः । छिन्ना स्मतिविभिना स्मत्यत्र रोदनवारिणः ॥३१॥
 श्रुत्वा ॥ कुरुण शब्दं दुःखितो मुनिराह हृदि । पप्रच्छ पितृनायास्तावेनां शब्दाऽयमिदं पति ॥३२॥
 तं समुचुमुनश्चैव पुरो समयमनो परा । वनतं यमराजनं पात्रिना नागदाय ॥३३॥
 नानादूतं कालरूपं कृष्णवर्णं भयकरं । गृहीतोऽश्वं तं पुत्रा नायरा विद्यतऽनघ ॥३४॥
 तथ कुण्डायनकानि पापिना भोगदानि च । पङ्कजनिर्घोररूपैस्तु परिवृत्तानि च ॥३५॥
 तत्र मुख्यतमं कुण्डं नृमापाकाभिधं महत् । वततः सद्रतानां च याननानां तु वर्णान् ॥३६॥

कर्तुं न शक्यते कैश्चिदपि वर्षशतैरपि । ये शिवद्रोहिण सति तथा देवीविनिन्दका ॥३७॥
 ये विष्णुद्रोहिण सन्ति पतन्त्यत्रैव ते मुने । ये वेदनिन्दका सति सूर्यस्य च गणेशितु ॥३८॥
 ब्राह्मणानां द्रोहिणो ये पतन्त्यत्रैव ते मुने । कामाचाराश्च ये सन्ति तप्तमुद्राकिताश्च ये ॥३९॥
 त्रिशूलधारिणो ये च पतन्त्यत्रैव ते मुने । मातृपितृगुरुज्येष्ठपुराणस्मृतिनिन्दका ॥४०॥
 ये धर्मदूषका सन्ति पतन्त्यत्रैव ते मुने । तेषामय महाघोर शब्द श्रवणदाहण ॥४१॥
 धूयतेऽस्माभिरनिश वैराग्य यच्छ्रुतेर्भवेत् । इति तेषां वच श्रुत्वा मुनिरादत्तहिदूषया ॥४२॥
 उत्थाय क्षलितस्तूष्णं ययौ कुण्डसमीपत । अवाङ्मुखो ददर्शाघस्तस्मिन्नेव क्षणे मुने ॥४३॥
 तत्रस्थाना पापिना तु स्वर्गाधिकमभूत्सुखम् । हसति केचिद्वायति नृत्यन्ति च तथापरे ॥४४॥
 परस्पर रमन्ते तेऽप्युन्मत्ता सुखवर्द्धनात् । मृदगमुरजावीणाढक्कादुदुभिनिस्वना ॥४५॥
 समुद्भूतास्तु मधुरा पञ्चमस्वरभूषिता । वसतवल्लीपुष्पाणां सुगन्धमस्तौ दधु ॥४६॥
 मुनिस्तु चकितो दृष्ट्वा यमदूताश्च विस्मिता । शीघ्रं ते कथयामासुर्धर्मराजाय वेदिने ॥४७॥
 महाराज महाश्रममधुनैवाभवद्विभो । स्वर्गादप्यधिक सौख्यं कुम्भीपाकस्यपापिनाम् ४८॥
 निमित्तं नैव जानीम कस्मादिदमभूद्विभो । चकिता स्म दय सर्वे प्राप्ता देव त्वदन्तिकम् ॥४९॥
 निशम्य दूतवाणी ता धर्मराट् शीघ्रमुत्थित । महामहिषमारूढो ययौ ते यत्र पापिन ॥५०॥
 ता वातां प्रेषयामास दूतद्वाराऽमरावतीम् । श्रुत्वा ता देवराजोऽपि प्राप्नो देवगणै सह ॥५१॥
 ब्रह्मलोकात्पञ्चजोपि वैकुण्ठाद्विष्टरश्रवा । तत्तत्सलोकाश्च दिक्पाला समाजगमुर्गणं सह ॥५२॥
 परिवार्य स्थिता सर्वे कुम्भीपाकमितस्ततः । अपश्यस्तद्वृत्ताञ्जीवान्स्वर्गाधिकसुखान्वितान् ५३॥
 चकिता एव ते सर्वे न विदुस्तस्य कारणम् । अहो पापस्य भोगार्थं कुड्मेतद्विनिमित्तम् ॥५४॥
 तत्र सौख्यं यदा जातं तदा पापात्तु किं भयम् । उच्छिन्ना वेदमर्यादा परमेशकृता कथम् ॥५५॥
 भगवास्वयं सत्त्व वितथ श्रुतवाक्स्थम् । आश्चर्यमेतदाश्चर्यमेतदित्येव भाषिण ॥५६॥
 तदस्या अभवन् सर्वे न विदुस्तत्र कारणम् । एतस्मिन्नन्तरे शौरि समग्र्य विबुधादिभि ॥५७॥
 ययौ कैश्चित्सुरगणै सहित शङ्करालयम् । पार्वत्या सहित देव कोटिकर्षसुन्दरम् ॥५८॥
 रमणीयतमां तं लावण्यलनिमद्भूतम् । सदा षोडशवर्षीयं भानालङ्कारभूषितम् ॥५९॥
 नानागुणं परिवृतं लालयत् परा शिवाम् । ददर्श चन्द्रमौलिं स चतुर्बन्धं ननाम ह ॥६०॥
 वृत्तात् कथयामास चमत्कृतमतिस्फुटम् । एतस्य कारणं देव न जानीम कथंचन ॥६१॥
 यद तत्कारणं दधु सर्वजोऽपि यत् प्रभो । विष्णुवाक्यं तदा श्रुत्वा प्रमत्तमुरगपञ्च ॥६२॥
 उवाच मधुर वाक्यं मेघगम्भीरया गिरा । शृणु विष्णा तन्निमित्तं नाश्चर्यं त्वत्र विद्यते ॥६३॥
 भस्मनो महिमैवायं भस्मना किं भयं न हि । कुम्भीपाकं गतो द्रष्टुं दुर्वासा शैत्रममत ॥६४॥

अवाङ्मुखो ददर्शस्तदा वायुवशाद्धरे । भालमस्मकणास्तत्र पतिता दैवयोगतः ॥६५॥
तेन जातमिदं सर्वं भस्मनो महिमा त्वयम् । इतः परं तु तत्तोषं पितृलोकनिवासिनाम् ॥६६॥
भविष्यति न संदेहो यत्र स्नात्वा सुखी भवेत् । पितृतीर्थे तु तन्नाम्नाऽप्यत ऊर्ध्वं भविष्यति ॥६७॥
मल्लिगस्यापनं तत्र कार्यं देव्याश्च सप्तमः । पूजयिष्यन्ति ते तत्र पितृलोकनिवासिनः ॥६८॥
त्रैलोक्ये यानि तीर्थानि तत्र श्रेष्ठमिदं भवेत् । पित्रीश्वरपूजया तु त्रैलोक्यं पूजितं भवेत् ॥६९॥

नारायण उवाच

इति देववचः श्रुत्वा देवं मूर्ध्ना प्रणम्य च । तदनुज्ञा समादाय ययौ देवान्तिकं हरिः ॥७०॥
तत्पुत्रं कथयामास कारणं शकरोदितम् । साधु साध्विति ते प्रोचुरमरा मौलिचालिनैः ॥७१॥
शशाङ्गसुभस्ममाहारम्यं हरिप्रह्लादयः सुरा । पितरश्चैव सन्तुष्टास्तोत्र्यलाभात्परन्तप ॥७२॥
तत्तीर्थतीरे लिङ्गं च देव्या मूर्ति यथाविधि । स्थापयामासुरमरा पूजयामासुरन्वहम् ॥७३॥
तत्र ये प्राणिनोऽभूवन्पापमोक्षार्थमास्थिताः । ते विमानं समादह्य गताः कैलासमण्डलम् ॥७४॥
नाम्ना भद्रगणास्ते तु वसंत्यद्यापि तत्र हि । पुनश्च दूरदेशे तु कुम्भीपाको विनिर्मितः ॥७५॥
निरुद्धं शैवगमनं देवैस्तत्र तु तद्दिनात् । इति ते सर्वमाख्यातं भस्ममाहारम्यमुत्तमम् ॥७६॥
नातः परतरं किञ्चिदधिकं विद्यते मुने । ऊर्ध्वपुण्ड्रविधिं चैवाप्यधिकारिविभेदतः ॥७७॥
प्रवक्ष्ये मुनिशार्दूल वैष्णवागमलोकनान् । ऊर्ध्वपुण्ड्रप्रमाणानि दिव्यान्गुलिभेदतः ॥७८॥
वर्गाभिर्मन्त्रदेव्याश्च प्रवक्ष्यामि फलानि च । पर्वताग्रे नदीतीरे शिवक्षेत्रे विशेषतः ॥७९॥
विष्णुतीरे च वल्मीके तुलसीमूलमाधिते । मृद एतास्तु सप्ताह्या वर्जयेद्यन्मुक्तिदाः ॥८०॥
श्यामं शानिकरं प्रोक्तं रक्तं वक्ष्यकर भवेत् । श्रीकर पीतमित्याहुर्धर्मदं श्वेतमुच्यते ॥८१॥
थंगुष्ठं पुष्टिदं प्रोक्तं मध्यमायुष्करो भवेत् । अनामिकापदा नित्यं मुक्तिदा च प्रदेशिनी ॥८२॥
एतैरगुलिभेदैस्तु कारयेन्न मत्तं स्पृशेत् । धर्तिदीपावलिर्हृतिं वैष्णुपत्रार्हृतिं तथा ॥८३॥
पद्मस्य मुकुलाकारं तथा कुप्यतिमलतः । मत्स्यकुम्भार्हृतिं वापि शलाकारं तत्रः परम् ॥८४॥
दशागुलिप्रमाणं तु उत्तमोत्तममुच्यते । नवाङ्गुलं मध्यमं स्यादष्टाङ्गुलमथ परम् ॥८५॥
सप्तपद्वचमि पुण्ड्रं मध्यमं त्रिविधं स्मृतम् । चतुर्विधं चतुर्लङ्गुलं पुण्ड्रं कनिष्ठं त्रिविधं भवेत् ॥८६॥
ललाटे मेखारं विद्यापारायणमथोदरे । भाषणं हृदि त्रिन्वस्य गोविन्दं वण्डनूपके ॥८७॥
उदरे दक्षिणे पार्श्वे विष्णुरित्यभिधीयते । तराश्वशङ्खमधो च मनुगूदनमेव च ॥८८॥
निविष्टमं वर्जदेशे वामकुक्षौ तु वामनम् । श्रीपरं बाह्वे वामे हृत्पत्रं तु वणिके ॥८९॥
पृष्ठे च पद्मनाभं तु वक्रदामोदरं स्मरेत् । द्वादशैतानि नामानि वामुदरेनि मूर्धनि ॥९०॥
पूजाक्रान्ते च होमे च मार्गं प्रातः समाहितः । नामान्पुञ्जार्थं विधिना धारयेदूर्ध्वपुण्ड्रकम् ॥९१॥

अशुचिर्वाप्यनाचारो मनसा पापमाचरेत् । द्युचिरेव भवेत्तित्यं मूर्खं पुण्ड्रावितो नरः ॥९२॥
 उर्ध्वपुण्ड्रधरो मर्त्यो भ्रियते यत्र कुत्रचित् । श्वाकोऽपि विमानस्यो मम लोके महीमने ॥९३॥
 एवातिनो महामागा मत्स्वरूपविदोऽमलाः । सातरालान्प्रकुर्वति पुण्ड्रान्विष्णुपदावृत्तीन् ॥९४॥
 परमैवातिनोऽप्येवं मत्पादेवपरायणाः । हरिदाचूर्णसंयुक्ताञ्छूलकारास्तुवाऽमलान् ॥९५॥
 अन्ये तु वैष्णवाः पुण्ड्रानच्छिद्रानपि भञ्जिनः । प्रकुर्वीरुदीपपद्मेषुपत्रोपमावृत्तीन् ॥९६॥
 अच्छिद्रानपि सच्छिद्रान्कुयुः श्वेत्तल्लवणवाः । अच्छिद्राकरणे तेषां प्रत्यवायो न विद्यते ॥९७॥
 एतानि प्रपन्नानां परमैवातिनामपि । अच्छिद्रपुण्ड्राकरणे प्रत्यवायो महान्भवेत् ॥९८॥
 उर्ध्वपुण्ड्रं तु यः कुर्याद्दंष्ट्राकारं तु घोभनम् । मध्ये छिद्रं वैष्णवाश्च नमोन्तं केशवादिभिः ॥९९॥
 विमलान्यूर्ध्वपुण्ड्राणि सातरालानि यो नरः । करोति विपुलं सन्न मन्दिरं मे करोति नः ॥१००॥
 ऊर्ध्वपुण्ड्रस्य मध्ये तु विशात्रे सुमनोहरं । लक्ष्म्यासाक समालीनो रमते विष्णुरूपयः ॥१०१॥
 निरंतरां यः कुर्यादूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजाधमः । स हितत्र स्थितः विष्णु श्रियं यत्र व्यपोहति ॥१०२॥
 अच्छिद्रमूर्ध्वपुण्ड्रं तु यः करोति विमूढधीः । स पर्यायेण तानेति नरकानेकविधानम् ॥१०३॥
 मृगूनि स्फुटपार्श्वानि मन्दरालानि यन्मयेत् । ऊर्ध्वपुण्ड्राणि दंष्ट्रावज्जीवमस्मयिमानि च ॥१०४॥
 सिंगीरयोतययार्थमूर्ध्वपुण्ड्रं द्विजेन च । विना कृताद्येद्विप्लाः क्रियाः सर्वा महामुने ॥१०५॥
 तस्मात्तल्लवेषु कार्येषु कार्यं विप्रस्य धीमतः । उर्ध्वपुण्ड्रं निशूलं च यन्तुल्यं चतुरस्रम् ॥१०६॥
 अर्धपद्मादिरं त्रिगं वेदनिष्ठो न धारयेत् । जन्मना लक्ष्मजातिस्तु वेदसंधानमाश्रितः ॥१०७॥
 पुण्ड्रान्तरं भ्रमादापि जगते नैव धारयेत् । स्वातिवारयादिसिद्धिर्धर्मं चापि विनाशायमादिनु ॥
 त्रिगं पुण्ड्रान्तरं नैव धारयेद्विदो जनः । त्रिगं विनपुण्ड्रमरस्य श्रीनं ययमपि भ्रमात् ॥१०९॥
 जगते भस्मना त्रिगं विनपुण्ड्रस्य च धारयत् । विना पुण्ड्रान्तरं मोहादारवप्रारवी भवेत् ॥११०॥
 वेदमार्गविरिष्ठानु मोक्षनाशयित्री यदि । पश्यन्नेव न मन्दैस्तथा पुण्ड्रागगति ॥१११॥
 नाशनां विप्लवं कुर्याद्विदमार्गं समाश्रितः । श्रीगणेशपञ्चानां त्रिगं तु श्रीगणेशे हि ॥११२॥
 अश्रीगणेशपञ्चानामगतीं त्रिगमोरितम् । देवता वेदविद्यायाश्चागां त्रिगं तु वेदितम् ॥११३॥
 अश्रीगणेशविद्यां यत्र भगवतोऽप्येव हि । वेदविदो महादेवः शाश्वतात्मनोऽप्ययः ॥११४॥
 भगवतामृतसंगमं श्रीं त्रिगं ददाति च । वेदविदस्य विज्ञोऽप्यश्रीं त्रिगं न धारयत् ॥११५॥
 प्रादुर्भावितोऽप्यप्ययः तत्र मदेव हि । श्रीं त्रिगं तु विज्ञेयं त्रिगं तु प्रादुर्भावितम् ॥११६॥
 अश्रीं त्रिगं तु प्रादुर्भावितं नैव धारयेत्तुल्यम् । वेदमार्गविरिष्ठानां वेदोक्तैव मर्त्यना ॥११७॥
 जगते भगवता निर्देवितुल्यं धारयेत् हि । मनु नारायणं देवं प्रपन्नः परम पदम् ॥

धारयेत्तुल्यं तत्र जगते मनुनारायणम् ॥११८॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे वंशद्वयोऽध्यायः ३१५४

अथ षोडशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अयान् श्रूयन्ता पुण्य सध्वोपासनमृत्तमम् । भस्मप्राणमाहात्म्यं कथितं चैव विस्तरात् ॥१॥
 प्रातः सध्याविधानं च कथयिष्यामि तेऽनघ । प्रातः सध्या सनक्षना मध्याह्ने मध्यभास्कराम् ॥२॥
 समूर्ध्या पश्चिमा सध्या तिस्रः सध्या उपासते । तद्भेदानपि वक्ष्यामि शृणु देवपुत्रसत्तम ॥३॥
 उत्तमा तारकोपता मध्यमा लुप्तनारका । अथमा सूर्यसंहिता प्रातः सध्या त्रिधा मता ॥४॥
 उत्तमा सूर्यसंहिता मध्यमाऽस्तमिने रवौ । अथमा तारकोपता सायसध्या त्रिधा मता ॥५॥
 विप्रो वृद्धो मूलकान्यत्र सध्या चेद शास्त्रा धर्मकर्मणि पश्यम् ।
 तस्मात्समूहं यत्नतो रक्षणाय डिप्ते मूत्रे नैव वृद्धो न शास्त्रा ॥६॥
 सध्या येन न विज्ञाता सध्या येनानुपासिता । जीवमानो भवेच्छूद्रो मृतश्च चैव जायते ॥७॥
 तस्मान्नित्यं प्रवर्तयेत् सध्वोपासनमृत्तमम् । तदभावेऽप्यरुमदिवधिकां भवेत् हि ॥८॥
 उदयास्तमयादूर्ध्वं यात्रस्यादृष्टिकान्यम । तावत्सध्वमुपासीत प्रायश्चित्तं ततः परम् ॥९॥
 कालातिश्रमे जाते चतुर्थाध्वं प्रदापयेत् । अथवाष्टान् देवीजपत्वाऽऽदौ ता समाचरेत् ॥१०॥
 यस्मिन्काले नु यत्कर्म तत्कालाधीश्वरो च ताम् । सध्वामुपास्य पश्चात्तु तत्कार्येन समाचरेत् ॥११॥
 गृहे साधारणा प्रोक्ता गोष्ठे चैव मध्यमा भवेत् । नक्षत्रीये चोत्तमा स्याद्देवीगेठे तदुत्तमा ॥१२॥
 यतो देव्या उपास्य ततो देव्यास्तु सत्रिधा । सध्यावयव प्रवर्तयेत् तदान्त्याय कल्पने ॥१३॥
 एतस्या अपरं दैव ग्राह्यानां न विद्यते । न विष्णुः सन्ता नित्या न शिशोपासना तथा ॥१४॥
 यथा भवेन्महादेव्या गायत्र्या श्रुतिचादिना । सर्ववदसारभूता गायत्र्यास्तु समर्चना ॥१५॥
 ब्रह्मादयोऽपि सध्यायां ता ध्यायति जपति च । वदा जपति ता नित्यं वेदोपास्या नत स्मृदा ॥१६॥
 तस्मात्सर्वे द्विजा शाक्तान्शैवान् च वैष्णवा । आदिशक्तिपुपासते गायत्री वदमावरेत् ॥१७॥
 आचात प्रागमायम्य वेदावादिक्कामभि । कैशवश्च तथा नारायणो माधव एव च ॥१८॥
 गोविंदो विष्णुरेवाथ मधुमूदन एव च । त्रिविक्रमो वामनश्च भ्राधराऽपि ततः परम् ॥१९॥
 हृषीकेश पद्मनाभो दामोदरश्च ततः परम् । सत्कर्षणो वामुदेव प्रद्युम्नोऽप्यनिन्दकः ॥२०॥
 पुष्टोत्तमाद्योऽन्यो च नारसिंहोऽञ्जुनस्तथा । जनार्दन उपेन्द्रश्च हरिः कृष्णोऽम्बुमलया ॥२१॥
 शंभुः पुराणं नाम चतुर्विंशतिसंख्यया । स्वाहा नैव प्राणमङ्गारि नमोऽन्तं स्पशयेत्तथा ॥२२॥
 वेदावादि विभिः पोत्वा द्वाभ्यां प्रणालयेत्तरी । मुखं प्रणालयेद्दक्षभ्यां द्वाभ्यामुन्मार्जन् तथा ॥२३॥
 एवेन पाणो मग्नोऽय पादावपि निरोऽपि च । नक्षत्रादिदेशात्ता द्वाभ्यामङ्गानि संस्पृशेत् ॥२४॥
 दक्षिणेनोदकं पीत्वा वामेन सस्पृशेद्दक्ष । तावत्र शुष्पत्रं तोयं यावद्दामेन न स्पृशेत् ॥२५॥

गोकर्णाकृतिहस्तेन मापमात्रं जलं पिबेत् । ततो न्यूनाधिकं पीत्वा सुरापयो भवेद्द्विज ॥२६॥
 सहताङ्गुलिना तोय पाणिना दक्षिणेन तु । मुक्तागुष्ठकनिष्ठाम्या रोपेणाचमनं विदुः ॥२७॥
 प्राणायामं ततः कृत्वा प्रणवस्मृतिपूर्वकम् । गायत्रीं शिरसा सार्धतुरीयपदसयुतम् ॥२८॥
 दक्षिणे रेचयेद्वायुं धामेन पूरितोदरम् । कुमेन धारयेन्नित्यं प्राणायामं विदुर्बुधा ॥२९॥
 पीडयेद्दक्षिणां नाडीमगुष्ठेन । तथोत्तराम् । कनिष्ठानामिकाम्या ॥ मध्यमां तर्जनीं त्यजेत् ३०॥
 रेचकं पूरकश्चैव प्राणयामोऽयं कुम्भकः । प्रोच्यते सर्वशास्त्रेषु योगिभिर्यतमानसैः ॥३१॥
 रचकं सृजते वायुं पूरकं पूरयेत् तम् । साम्येन सस्थितिर्यत्तत्कुम्भकं परिकीर्तितम् ॥३२॥
 नीलोत्पलदलस्याम नाभिमध्ये प्रतिष्ठितम् । चतुर्भुजं महात्मानं पूरके वितयद्भरिम् ॥३३॥
 कुम्भके तु हृदिस्थाने ध्यायन्तु कमलासनम् । प्रजापतिं जगन्नाथं चतुर्बन्धुं पितामहम् ॥३४॥
 रचके शंकरं ध्यायन्तु ललाटेऽस्य महेश्वरम् । शुद्धस्फटिकसकाशं निमलं पापनाशनम् ॥३५॥
 पूरके विष्णुसामुज्यं कुम्भके ब्रह्मणो गतिम् । रचकेन तृतीयं तु प्राप्नुयादीश्वरं परम् ॥३६॥
 पीराणाचमनाद्यं च प्रोक्तं देवपिसत्तम । श्रौतमाचमनाद्यं च शृणु पापापहं मुने ॥३७॥
 प्रणवं पूर्वमुच्चार्य गायत्रीं तु तदित्यचम । पादादौ षाह्वीस्तिष्ठन् श्रौताचमनमुच्यते ॥३८॥
 गायत्रीं शिरसा साधं जपेदव्याहृतिपूर्विकम् । प्रतिप्रणवसमुक्तां त्रिरयं प्राणसयम् ॥३९॥
 सलक्षणं तु प्राणानामायामं कीर्त्यतेऽधुना । नानापापैकशमनं महापुण्यफलप्रदम् ॥४०॥
 पञ्चागुलीभिर्नासाग्रं पीडयत्प्रणवनं तु । सबपापहरा मुद्रा वानप्रस्थगृहस्थयोः ॥४०॥
 कनिष्ठानामिकागुष्ठैर्यत्तत् ब्रह्मचारिणः । आपोहिष्ठतिं तिसृभिः प्रोक्षणं स्यात्कुशोदकैः ॥४१॥
 ऋगतं माजनं कुर्यात्पादान्ते वा समाहितं । नवप्रणवमुक्तेन आपोहिष्ठयननं तु ॥४२॥
 नन्दयद्यं माजनं सवत्सरममुद्भवम् । तत आचमनं कृत्वा सूयश्चतिं पिबेत् ॥४३॥
 अतः करणसंनिधौ पापं तस्य विनश्यति । प्रणवनं व्याहृतिभिर्गणित्या प्रणवाद्यया ॥४४॥
 आपोहिष्ठतिं सूक्तेन मार्जनं चैव कारयत । उद्धृत्य दक्षिणं हस्तं जलं गोकर्णवत्कृतम् ॥४५॥
 नीत्वा तं नासिकाग्रं तु वामकुक्षौ स्मरदधम् । पुण्यं कृष्णवर्णं च ऋतं चतिं पठत्ततः ॥४६॥
 वृषदा वा ऋचं पश्चाद्दक्षिणामागुष्ठेन च । श्वासमार्गेण तं पापमानयत्करवारिणि ॥४७॥
 नावलोकयैव तद्धारि वामभागोऽश्मनि निषेत् । निष्पापं तु शरीरं स ज्ञातमिति भावयत् ॥४८॥
 उत्थाय तु ततः पादौ द्वौ समौ सन्निधोजयत् । जलाजलिं गृहीत्वा तु तज्यगुष्ठवर्जितम् ॥४९॥
 वीक्ष्य भानुं शिपेद्धारि गायत्र्या चाभिमन्त्रितम् । त्रिवारं मुनिशार्दूलं विधिरयोऽर्घ्यमोचनं ॥५०॥
 ततः प्रदक्षिणां कुर्यादसावादित्यमन्त्रतः । मध्याह्ने सकृदेव स्यात्संध्ययोस्तु त्रिवारतः ॥५१॥
 ईषन्नग्नं प्रमातुं तु मध्याह्ने बण्डवस्तिष्ठतः । आसने चोपविष्टस्तु द्विज सायं निषेदपः ॥५२॥

उदकं प्रक्षिपेत्स्मात्तत्कारणमतं शृणु । त्रिशत्कोट्यो महावीरा मदेहा नाम राक्षसाः ॥
 कृतघ्ना दारुणा घोरा सूर्यमिच्छति खादितुम् । ततो देवगणा सर्वे ऋषयश्च तपोधनाः ॥५४॥
 उपासते महासध्या प्रक्षिपत्युदकाजलिम् । दहन्ते तेन दैत्यास्ते वज्रीभूतेन वारिणा ॥५५॥
 एतस्मात्कारणाद्विप्रा सध्या नित्यमुपासते । महापुण्यस्य जननं सध्यापासनमोरितम् ॥५६॥
 अध्याङ्गभूतमत्रोऽयं प्रोच्यते शृणु नारद । यदुच्चारणमात्रेण सायं सध्याफलं भवेत् ॥५७॥
 सोऽहमर्कोऽस्म्यहं ज्योतिरात्मा ज्योतिरहं शिवः । आत्मज्योतिरहं शुक्लं सर्वज्योतिरसोऽस्म्यहम् ॥
 आगच्छ वरदे देवि गायत्रीं ब्रह्मरूपिणि । जपानुष्ठानसिद्धयर्थं प्रविश्य हृदयं मम ॥५९॥
 उत्तिष्ठ देवि गतव्यं पुनरागमनाय च । अर्घ्येषु देवि गतव्यं प्रविश्य हृदयं मम ॥६०॥
 ततः शुद्धस्थले नैजमासनं स्थापयेदबुधः । तत्रारुह्य जपेत्पञ्चाङ्गायत्रीं वेदमातरम् ॥६१॥
 अत्रैव खेचरी मुद्रा प्राणायामोत्तरं मुनिः । प्रातः सध्याविधानं च कीर्तिता मुनिपुङ्गव ॥६२॥
 तत्रामार्यं प्रवक्ष्यामि सादरं शृणु नारद । चित्तं चरति स्वे यस्माज्जिह्वा चरति स्वे गता ॥६३॥
 भ्रुवोरतर्गता दृष्टिर्मुद्रा भवति खेचरी । न चासनं सिद्धमनं न कुम्भसदृशोऽनिलः ॥६४॥
 न खेचरीसमा मुद्रा सत्यं मत्यं च नारद । घटावत्प्रणवोच्चारणादप्यु निजित्य यत्नतः ॥६५॥
 स्थिरासने स्थितो भूत्वा निरहंकारनिर्ममः । लभणं नारदमुनं शृणु सिद्धासनस्य च ॥६६॥

योगिन्यान्कमङ्घ्रिमूलप्रतिष्ठं कृत्वा दृढं विनये-

ग्मेढे पादमर्षैरुमेव हृदयं कृत्वा समं विग्रहम् ।

स्याणुं समित्तैर्द्रियोऽवलदृशा पश्य भ्रुवोरतरं

तिष्ठत्यतदतीव योगिसुखं सिद्धासनं प्रोच्यते ॥६७॥

आयातु वरदा देवी अजरं ब्रह्मसमितम् । गायत्रीं छदसा मातरिदं ब्रह्म जुपस्व मे ॥६८॥
 यदङ्गा कुर्वते पापं तदङ्गा प्रतिमुच्यते । यद्रात्र्या कुर्वते पापं तद्रात्र्या प्रतिमुच्यते ॥६९॥
 सर्ववर्णं महादेवि सध्याविद्ये सरस्वति । अजरं अमरं देवि सर्वदेवि नमोऽस्तु ते ॥७०॥
 तत्राऽसीत्यादिमन्त्रेण दबीमावाहयततः । यत्कृतं त्वदनुष्ठानं तत्सर्वं पूर्णमस्तु मे ॥७१॥
 ततः क्षापविमोक्षाय विधानं सम्यगाचरेत् । ब्रह्माक्षयस्ततो विश्वामित्रस्य च तदेव च ॥७२॥
 वसिष्ठनाम इत्येतद्द्विविधं क्षापलक्षणम् । ब्रह्मणं स्मरणं नव ब्रह्माक्षयो निवर्तत ॥७३॥
 विश्वामित्रस्मरणतो विश्वामित्रस्य क्षापतः । वसिष्ठस्मरणादेव तस्य क्षापो विनश्यति ॥७४॥

हृत्पद्ममध्ये पुरं पुराणं सत्यात्मकं सर्वजगत्स्वरूपम् ।

ध्यायामि नित्यं परमात्मसंज्ञं चिद्रूपमेकं वचसा मग्नम् ॥ ७५ ॥

अथ न्यासविधिं वक्ष्ये सध्याया अगसमवम् । उच्चारं पूर्ववद्योग्यं ततो भवानुदीरयेत् ॥७६॥

भूरित्युक्त्वा च पादाम्या नम इत्येव चोच्चरेत् । भुव पूर्वं तु जानुम्या स्व कटिभ्यां नमो वदेत् ॥
महर्नाम्यै जनश्रेय हृदयाय ततस्तपः । कठाय च तत सत्यं ललाटे परिकीर्तयेत् ॥७८॥
अगुष्ठाम्या तत्सवितुस्तजनीम्या वरेण्यकम् । भगोदिवस्य मध्याम्या धोमहोत्येव कीर्तयेत् ॥७९॥
अनामाम्या कनिष्ठाम्या धियो यो न पद वदेत् । प्रचोदयात्करपृष्ठतलयोर्विन्ध्यसेत्पुथी ॥८०॥
ग्रह्यात्मने तत्सवितुर्हृदयाय नमस्तथा । विष्ण्वात्मने वरेण्य च शिरसे नम इत्यपि ॥८१॥
भर्गो देवस्य द्वात्रात्मने शिखायै परिकीर्तितम् । शक्त्यात्मने धोमहोति कवचाय तत परम् ॥८२॥
कालात्मने धियो यो नो नेत्रत्रय उशोरितम् । प्रचोदयाच्च सर्वात्मनऽस्त्राय परिकीर्तितम् ॥८३॥
अजरन्यासमेषाग्रे कषयामि महामुने । गायत्रीवर्णसमूतो न्यास पापहर परः ॥८४॥
प्रणव पूर्वमुच्चार्य वर्णन्यास प्रकीर्तित । तत्कारमादावुच्चार्य पादागुष्ठद्वये न्यसेत् ॥८५॥
सकारं गुल्फयोस्तद्वद्विकार जघयोऽन्यसेत् । जान्वोस्तुवार विन्ध्यस्य ऊर्वोश्चैव वकारकम् ॥८६॥
रेकार च गुदे न्यस्य णिकारं लिङ एव च । कट्या यकारमेवान भकार नाभिमडले ॥८७॥
गोकार हृदये न्यस्येदेकार स्तनयोर्द्वयो । वकार हृदि वि-न्यस्य स्पकार कटकूपके ॥८८॥
धोकार मुखदेशे तु मकार तालुदेशके । हिकार नासिकाग्रे तु धिकार नेत्रमडले ॥८९॥
भ्रूमध्ये चैव योकार योकार च ललाटके । नकार वै पूर्वमुखे प्रकार दक्षिणे मुखे ॥९०॥
चोकार पश्चिममुखे दवार चोत्तरे मुखे । याकार मूर्ध्नि विन्ध्यस्य तवार व्यापक न्यसेत् ॥
एतन्न्यासविधिं केचिन्नेच्छति जपतत्परा । ततो ध्यायेन्महादेवी अगन्मातरमविकाम् ॥९२॥
भास्वज्जपाप्रसूनाभा कुमारी परमेश्वरीम् । रक्ताब्जसनालुढा रत्नगन्धानुलेपनाम् ॥९३॥
रत्नमाल्याबरधरा चतुरास्या वतुर्भुजाम् । द्विनेत्रा सुक्लवी मालां कुडिका चैव विभ्रतीम् ॥
सर्वाभरणसदीप्तामून्वेदाध्यायिनी पराम् । हसपामाहवनीयमध्यस्था ग्रहादेवताम् ॥९५॥
चतुष्पदामष्टकुक्षि सप्तशीपां महेश्वरीम् । अग्निववत्रा रुद्रशिखा विष्णुचिता तु भावयेत् ॥
ग्रहा तु कवच यस्या गोत्र साख्यायन स्मृतम् । आदित्यमडलात् स्या ध्यायेद्देवी महेश्वरीम् ॥९७॥
एव ध्यात्वा विघानेन गायत्री वेदमातरम् । ततो मुद्रा प्रकुर्वीत देव्या प्रीतिकरा क्षुमा ॥
सुमुख सपुट चैव वितत विस्तृत तथा । द्विमुख त्रिमुख चैव चतुष्क पञ्च तथा ॥९९॥
पञ्चमुखाधोमुख चैव व्यापकाजलिक तथा । शकट यमपाश च ग्रथित समुखोमुखम् ॥१००॥
त्रिलव मुष्टि चैव मत्स्य कूर्मं वराहकम् । सिंहाक्रात महाक्रात मुद्गर पल्लव तथा ॥१०१॥
चतुर्विंशतिमुद्राश्च गायत्र्या सप्रदर्शयेत् । शताक्षरा च गायत्री सङ्कटावर्तयेत्पुथी ॥१०२॥
चतुर्विंशत्यक्षराणि गायत्र्या कीर्तितानि हि । जातवेदसनाम्नी च ऋचमुच्चारयेत्तत ॥१०३॥
अथकस्यर्चमावृत्य गायत्री शतवर्णका । भवतीयं महापुण्याऽसङ्कृज्जप्या बुधैरियम् ॥१०४॥

ॐकारं पूर्वमुच्चार्य भूर्भुवः स्वस्त्यैव च । चतुर्विंशत्यक्षरा च गायत्री प्रोच्चरेत्ततः ॥१०५॥
 एवं नित्यं जपं कुर्याद्ब्राह्मणा विप्रपुंगवः । स समग्रं फलं प्राप्य संख्यायाः सुखमेवते ॥१०६॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे षोडशोऽध्यायः ॥१६॥

अथ सप्तदशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

भिन्नपादा तु गायत्री ब्रह्महत्याप्रणाशिनी । अभिन्नपादा गायत्री ब्रह्महत्या प्रयच्छति ॥१॥
 अष्टिष्ठपादागायत्रीजपं कुर्वन्ति ये द्विजा । अवोमुक्षाश्च तिष्ठति कल्पकोटिशतानि च ॥२॥
 संपुटेका पटोकारा गायत्री त्रिविधा मता । धर्मशास्त्रपुराणेषु इतिहासेषु सुव्रत ॥३॥
 पंचप्रणवसंयुक्ता जपेदित्यनुशासनम् । जपसंख्याष्टभागान्ते पादो जप्यस्तुरीयकः ॥४॥
 स द्विजः परमो ज्ञेयः परं सायुज्यमाप्नुयान् । अन्यथा प्रजपेद्यस्तु स जपो विफलो भवेत् ॥५॥
 संपुटेका पटोकारा भवेत्ता ऊर्ध्वरेतसाम् । गृहस्थो ब्रह्मचारी वा मोक्षार्थी तुरिया जपेत् ॥६॥
 तुरीयपादो गायत्र्या परोरजसे सावदोम् । ध्यानमस्य प्रवक्ष्यामि जप सागफलप्रदम् ॥७॥

हृदि विकासतपन्नं सार्कसोमाग्निविम्बं प्रणवमयमर्चित्य यस्य पीठं प्रकल्प्यम् ।

अचलपरमसूदमं ज्योतिरावाशमारं भवतु मम मुदेऽमी सच्चिदानंदरूप ॥८॥

त्रिशूलयोनिं सुरभिर्मशमाला च लिङ्गम् । अक्षुजं च महामुद्रामिति सप्त प्रदर्शयेत् ॥९॥

या संख्या सैव गायत्री सच्चिदानंदरूपिणी । भक्त्या ता ब्राह्मणो नित्यं पूजयेच्च न मेततः ॥१०॥

ध्यातस्य पूजा कुर्वीत पञ्चभिश्चोपचारकैः । लं पृथिव्यात्मने गंधमर्पयामि नमो नमः ॥११॥

हमावाशात्मने पुष्पं च।र्पयामि नमो नमः । यं च वाय्वात्मने धूपं चार्पयामि ततो वदेत् ॥१२॥

रं च बल्लघात्मने दीपमर्पयामि ततो वदेत् । वममूनात्मने तस्मै नैवेद्यमपि चार्पयेत् ॥१३॥

यं रं लं व हूमिति च पुष्पाजलिमार्पयेत् । एव पूजा विधायैव चान्ते मुद्रा प्रदर्शयेत् ॥१४॥

ध्यायेत्तु मनसा देवीं मंत्रमुच्चारयेच्छनैः । न वपयेच्छिरोक्षीवा दनाग्नेव प्रशाशयेत् ॥१५॥

विधिनाष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिमेव वा । दशवारमशक्तो वा नातो न्यून वदाचन ॥१६॥

ततः सदासमेद्देयोमुत्तमेत्यनुवाचतः । न गायत्री जपेद्विद्राजलमध्ये ययचन ॥१७॥

यतः सान्निमुखी प्रोक्तेयाह । वेचिन्महर्षयः । सुरभिर्ज्ञानसूपं च वूर्धो योनिश्च परजम् ॥१८॥

लिपं निर्वाणं चैव जपातेऽष्टौ प्रदर्शयेत् । यदक्षरपदभ्रष्टं स्वरव्यजनवर्जितम् ॥१९॥

तत्सर्वं क्षम्यतां देवि बह्व्यपप्रियवादिनि । गायत्रीतर्पणं चातः वरणीयं महामुन ॥२०॥

गायत्रीछद आरदातं विश्वामित्रऋषिः स्मृतः । सविता देवता प्रोक्ता विनियोगश्च तर्पणे ॥२१॥

भूरित्युक्त्वा च क्षाम्वेदपुरुषं तर्पयामि च । भुव इत्येतदुक्त्वा च यत्रुवेदमपो वदेत् ॥२२॥

स्वव्याहृतिं समुक्त्वा च सामवेदं समुच्चरेत् । मम इत्येतदुक्तत्वात्तेऽयं सर्ववेदं च तर्पयेत् ॥२३॥
 जनः पदात् इतिहासपुराणमितीरयेत् । ततः सर्वांगं चैव पुरुषं तर्पयामि च ॥२४॥
 सत्यं च सत्यलोकास्थं पुरुषं तर्पयामि च । ॐ भूर्भुवः लोकपुरुषं तर्पयामि ततो वदेत् ॥२५॥
 भुवश्चेति भुवर्लोकपुरुषं तर्पयामि च । स्वः स्वर्गलोकपुरुषं तर्पयामि ततः परम् ॥२६॥
 ॐ भूरेकपदा नाम गायत्री तर्पयामि च । भुवो द्विपदा गायत्री तर्पयामितीति कीर्तयेत् ॥२७॥
 स्वश्च त्रिपदा गायत्री तर्पयामि ततो वदेत् । ॐ भूर्भुवश्च स्वश्चेति गायत्रीं च चतुष्पदां २८॥
 उपसी चैव गायत्री सावित्री च सरस्वतीम् । वेदानां मातरं पृथ्वीमजा चैव तु कौशिकीम् २९॥
 साकृतिं चैव सार्वजितिं गायत्री तर्पणे वदेत् । तर्पणात्ते च शान्त्यर्थं जातवेदसमीरयेत् ॥३०॥
 मानस्तोकेति मंत्रं च शान्त्यर्थं प्रजपेत्सुधी । ततोऽपि त्र्यम्बको मंत्रं शान्त्यर्थं परिकीर्तितः ३१॥
 सच्छंयोरिति मंत्रं च जपेच्छान्त्यर्थमेव तु । अतो देवा इति द्वाभ्यां सर्वांगस्पर्शनं चरेत् ॥३२॥
 स्योनापृथिविमंत्रेण भूम्यै कुर्यात्प्रणामकम् । यथाविधि च गोत्रादीनुच्चरेद्द्विजसत्तम ॥३३॥
 एवं विधानं सध्याया प्रातः काले प्रकीर्तितम् ।

सध्याकर्म समाप्पान्तेऽप्यग्निहोत्रं स्वयं हुनेत् ॥३४॥

पचायतनपजा च ततः कुर्यात्समाहित । शिवा शिवं गणपतिं सूर्यं विष्णुं तथाऽर्चयेत् ३५॥
 पौरुषेण तु सूक्तेन व्याहृत्या वा समाहित । मूलमंत्रेण वा कुर्यादधीश्च ते इति मंत्रतः ॥३६॥
 भवानी तु यजेन्मध्यं तथेधान्या तु माघवम् । आग्नेय्या गिरिजानाथं गणेशं रक्षसां दिशि ३७॥
 बायव्यामर्चयेत्सूर्यमिति देवस्थितिक्रमः । षोडशानुपचाराश्च षोडशग्निर्हरेर्भरः ॥३८॥
 देवीमम्यर्च्यं पुरतो यजेदग्न्यान्नुक्रमात् । न देवीपूजनात्पुण्यमधिकं क्वचिदीक्ष्यते ॥३९॥
 अतएव तु सध्यासु संध्योपास्ति श्रुतीरिता । नाक्षतैरर्चयेद्विष्णुं न तुलस्यां गणेश्वरम् ॥४०॥
 दूर्वाभिर्नार्चयेद्दुर्गां केतकैर्न महेश्वरम् । मल्लिकाजातिकुसुमं कुटजं पनसं तथा ॥४१॥
 किशुकं बकुलं कुदं लोध्रं तु करवीरकम् । शिथलाऽपराजितापुष्पं वधूकागस्त्यपुष्पके ॥४२॥
 मदनं सिंदुवारं च पालाशकुसुमं तथा । दुर्वाकुरं बिल्वदलं कुशमञ्जरिकां तथा ॥४३॥
 शालकीमाघवीपुष्पमर्कमदारपुष्पकम् । नेतकीं कर्णिकारं च वदवकुसुमं तथा ॥४४॥
 पुद्गागर्शपकस्तद्वक्ष्यमिकातमरो तथा । एवमादीनि पुष्पाणि देवीप्रियकराणि च ॥४५॥
 गुग्गुलुस्य भवेद्भूपो दोषः स्यात्तिलतैलतः । तृत्वेत्थं देवतापूजा ततो मूलमनु जपेत् ॥४६॥
 एवं पूजा समाप्यैव वेदाभ्यासं चरेद्बुधः । ततः स्वयं देवा कुर्वीत पोष्यवर्गार्थसाधनम् ॥

तृतीयदिनभागे तु नियमेन विचक्षण ॥४७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

अथ अष्टादशोऽध्यायः

श्रीनारद उवाच

पूजाविशेषं श्रीदेव्या श्रोतुमिच्छामि मानद । येनाश्रितेन मनुजं कृतकृत्यत्वमावहेत् ॥१॥

श्रीनारायण उवाच

देवर्षे शृणु वक्ष्यामि श्रीमातु पूजनक्रमम् । भुक्तिमुक्तिप्रदं साक्षात्प्रमत्तापनिवारणम् ॥२॥

आचम्य मोनो सकल्प्य भूतगुह्यजदिकं चरेत् । मानूकान्यासपूर्वं तु पञ्चगव्याममाचरेत् ॥३॥

वायस्य स्थापनं कृत्वा सामान्यार्घ्यं विधाय च । पूजाद्रव्याणि चाभ्यग्नं प्राशनं नमिमातर ॥४॥

गुरारुणामावायं सतः पूजां समारभेत् । पीठपूजां पुरा कृत्वा दशैः ध्यायत्तत्र परम् ॥५॥

आमनाद्युपचारैश्च भक्तिप्रेमयुतां सदा । स्नापयेत्परदेवीं सा पञ्चामृतमादिभिः ॥६॥

पीठेश्वरसंपूर्णैस्तु कलशं शनसद्वर्कं । स्नापयद्या महेशानो न स भूयोऽभिजायते ॥७॥

यश्च चूनारसैरेव स्नायन्नगदविक्राम् । वेदपारायणं कृत्वा रसेनेष्टुङ्गवेन वा ॥८॥

तदग्रेहं न त्यजेन्नित्यं रमा चैव सरस्वती । यस्तु द्वागारमेनैव वेदपारायणं चरन् ॥९॥

अभिषिचै महेशानीं सकुटुबो नरोत्तम । रसरेणुरमाणं च देवलोकैः महायते ॥१०॥

वर्पूरागुह्यकाश्मोरकस्तूरीपक्वपिण्डं । सलिलैः स्नाययेद्देवीं वेदपारायणं चरन् ॥११॥

मम्मोभवति पापानि जननमाजितानि च । यो दुग्धकूर्गद्वैवीं स्नापयेद्देवनाभम् ॥१२॥

आकाशं स वसेन्नित्यं तस्मिन् चैव क्षीरनागरे । यस्तु दद्यान्निषिचेतां हरिकुल्यानभिर्भवेत् ॥१३॥

कोटिस्यै पूजया तु जायते स चतुर्मुख । दशकोटिभिरप्येवं तैरेव कुसुर्मर्मुने ॥२६॥
 विष्णुत्व लभते मर्त्यो यत्सुरेष्वापि दुर्लभम् । विष्णुर्नतद्वत् पूर्व कृत स्वपदलब्धये ॥२७॥
 दशकोटिभिरप्येव सूत्रात्मस्व व्रजेद्भुवम् । व्रतमेतत्पुरा सम्यक्कृत भक्त्या प्रयत्नत ॥२८॥
 तेन व्रतप्रभावेण हिरण्योदरता व्रजेत् । जपाकुसुमपुष्पस्य वधूक्कुसुमस्य च ॥२९॥
 दाहिमीकुसुमस्यापि विधारेण उदीरित । एवम यानि पुष्पाणि श्रीदेव्यै विधिनार्थयेत् ॥३०॥
 तस्य पुष्पफलस्यात न जानातीश्वरोऽपि स । तत्तद्वृक्षैः पुष्पैर्नमसाहससंख्यया ॥३१॥
 समर्पयेन्महादेव्यै प्रत्येवर्षमर्चयेत् । य एव कुरते भक्त्या महापातकसमुत् ॥३२॥
 सप्तपातकमुक्तोऽपि मुच्यते सर्वपातकैः । देहांते श्रीपदाम्बोजं दुर्लभं देवसत्तमैः ॥३३॥
 प्राप्नोति साधकवरो मुन नारस्यन् सदाय । कृष्णाम्बुजं सत्कर्पूरं च दनेन समन्वितम् ॥३४॥
 सिरहक चाज्यसयुक्तं गुग्गुलेन समं वितम् । घूपं दद्याद्महादेव्यै येन स्यादधूपितं गृहम् ॥३५॥
 तेन प्रसन्ना देवेशी ददाति भुवनत्रयम् । दीपकर्पूरसहैश्च दद्याद्देव्यै निरतरम् ॥३६॥
 सूर्यलोकमवाप्नोति नात्र कार्या विचारणा । दशदीपास्तथा दद्यात्सहस्रान्वा समाहित ॥३७॥
 नैवेद्यं पुरतो देव्या रथापयेत्पर्वताकृतिम् । लेह्यंश्चोष्यैस्तथा पेयं पङ्कजैस्तु समाहितं ॥३८॥
 नानाफलानि दिव्यानि रसाढूनि रसवति च । स्वर्णपात्रस्थितानि दद्याद्देव्यै निरतरम् ॥३९॥
 तृताया श्रीमहादेव्या भवेत्तृप्तं जगत्त्रयम् । यतस्तदात्मकं सर्वं रज्जौ सर्पो यथा तथा ॥४०॥
 तत् पानीयकं दद्याच्छुभं गगाजलं महत् । कर्पूरवालासमुक्तं शीतलं कलशस्थितम् ॥४१॥
 ताम्बूलं च ततो देव्यै कर्पूरशकलान्वितम् । एलालवगसमुक्तं मुखसौगन्ध्यदामकम् ॥४२॥
 दद्याद्देव्यै महाभक्त्या येन देवी प्रसीदति । मृदगवीणामुरजद्वक्कादुदुभिनि स्वर्णैः ॥४३॥
 सौपयेज्जगता धात्री गायत्रीरतिमोहनैः । वदपारायणं स्तोत्रं पुराणादिभिरप्युत ॥४४॥
 छत्रं च चामरे द्वे च दद्याद्देव्यै समाहित । राजोपचारान् श्रीदेव्यै नित्यमेव समर्पयेत् ॥४५॥
 प्रदक्षिणां नमस्कारं कुयद्दिव्या अनेकधा । समापयेज्जगदात्रीं जगदम्बां मुहुर्मुहुः ॥४६॥
 सङ्कृत्स्नमरणमात्रेण यत्र देवी प्रसीदति । एतादृशोपचारैश्च प्रसीदेश्च कं समय ॥४७॥
 स्वमावतो भवेन्माता पुत्रोऽतिवश्यावतो । तेन भक्तौ कृताया तु वक्तव्यं किततं परम् ॥४८॥
 अत्र ते वधयिष्यामि पुरावृत्तं सनातनम् । वृहद्भयस्य राजर्षेः प्रियं भक्तिप्रदायकम् ॥४९॥
 चन्द्रवाकोऽभवत्पक्षी ववचिद्देशे हिमालये । भ्रमन्नानाविधां देशां ययौ काशीपुरं प्रति ॥५०॥
 अन्नपूर्णमहारथाने प्रारब्धवशतो द्विज । जगाम लीलया तत्र कण्ठलोभादनायवत् ॥५१॥
 कृत्वा प्रदक्षिणां देवा जगाम स त्रिहायसा । देशास्तत्र त्रिहाय्यैव पुरीं मुक्तिप्रदायिनीम् ॥५२॥
 कालांतरे भमारासी गतं स्वर्णपुरीं प्रति । बुभुजे विषया सर्वान् दिव्यरूपधरो युवा ॥५३॥

वल्पद्वय तथा भुक्त्वा पुनः प्राप भुवः प्रति । सत्रियाणां पुनरे जन्म प्राप सर्वोत्तमोत्तमम् ॥५४॥
 बृहदर्थेति नाम्नाऽभूत्प्रसिद्धः प्रितिमडले । महायज्वा धार्मिकश्च सत्यवादी जितेन्द्रियः ॥५५॥
 त्रिकालज्ञः सार्वभौमो यमो परपुरजयः । पूर्वजन्मस्मृतिस्तस्य वर्तते दुर्लभा भुवि ॥५६॥
 इति श्रुत्वा त्रिवदतो मुनयः समुपागताः । वृतातिथ्या नृपेन्द्रेण विष्टरेयपुत्रेव ॥५७॥
 पप्रच्छुर्मनयः सर्वे सशयोऽस्ति महा-नृप । केन पुण्यप्रभावेण पूर्वजन्मस्मृतिस्तव ॥५८॥
 त्रिकालज्ञानमेवापि कस्मात् पुण्यप्रभावतः । ज्ञानं तवेति तज्ज्ञातुमागता स्म तवातिकम् ॥५९॥
 वद निर्याजया वृत्त्या तदस्माकं ययातयम् ।

श्रीनारायण उवाच

इति तेषां वचः श्रुत्वा राजा परमधार्मिकः ॥६०॥

उवाच सकलं ब्रह्मज्ञानकारणम् । श्रूयतां मुनयः सर्वे मम ज्ञानस्य कारणम् ॥६१॥
 चक्रवाकः स्थितः पूर्वं नोचमानिगतोऽपि वा । अज्ञानतोऽपि कृतवाननपूणप्रदक्षिणाम् ॥६२॥
 सेन पुण्यप्रभावेण स्वर्गे वल्पद्वयस्थितिः । त्रिकालज्ञानताऽप्यस्मिन् भूजन्मनि सुव्रता ॥६३॥
 यो वेद जगदन्त्याया पदस्मृतिफलं कियत् । स्मृत्वा तन्महिमानं तु पतत्यधूनि मेऽनिराशम् ॥६४॥
 धिगस्तु जन्मतेषां वै कृतघ्नानां तु पापिनाम् । ये सर्वमातरं देवो न्योपास्या न भजति हि ॥६५॥
 न शिवोपासनां नित्या न विष्णोपासनां तथा । नित्योपासिनः परादेव्या नित्या श्रुत्यैव चोदिता ॥
 किं मया बहु उक्तं यं स्थाने सप्तमवर्जने । मेवमीयं पदमात्रं भगवत्या निरतरम् ॥६७॥
 नातः परतरं किंचिदपि जगतामृतं । मेवमीयां परां देवां निर्गुणां सगुणाऽप्यत्रा ॥६८॥

श्रीनारायण उवाच

इति तस्य वचः श्रुत्वा राजर्षेर्धार्मिकस्य च । प्रसन्नहृदया सर्वं गतां स्वस्तिनिकेतनम् ॥६९॥
 एवमब्रवीत् सा देवी तत्पूजायां कञ्च कियत् । अस्तीति च न प्रष्टव्यं वक्तव्यं वा न केनचित् ॥७०॥
 येषां तु जन्ममाप्स्यन् तेषां श्रद्धा प्रजायते । येषां तु जन्मशार्क्यं तेषां श्रद्धा न जायते ॥७१॥
 इति श्राद्धेवमागते महापुराणे एकादशस्कन्धे अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥

अर्थकोनविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

यथातः श्रूयतां ब्रह्मन् सध्या माध्याह्निकीं शुभाम् । यदनुष्ठानाभूवं जायतेऽमुत्तमं फलम् ॥१॥
 गार्ग्यो मुयनी स्वेतराणां चैव त्रिवेदनाम् । वरदा चागमाजडया त्रिगुणभयदम्भकाम् ॥२॥
 शृङ्गास्त्रा यजुर्देवहितां रुद्रदेवनाम् । सती गुणवृद्धा चैव नुवन्ताश्च वन्दिताम् ॥३॥
 यद्विष्णुमार्गसंचारयन्तीं मायां नमाम्यहम् । आदिदेवो मयं ध्यावाचमनादि च पूर्ववत् ॥४॥

अथ चार्घ्यप्रकरणं पुष्पाणि चिनुयात्ततः । तदलाभे वित्त्वपन्नतोयेन मिश्रयेत्ततः ॥५॥
 ऊर्ध्वं च सूर्याभिमुखं क्षिप्त्वाऽर्घ्यं प्रतिपादयेत् । प्रातः सध्यादिवत्सर्वमुपसंहारपूर्वकम् ॥६॥
 मध्याह्ने केचिदिच्छति सावित्री तु तदित्यृचम् । असप्रदाय तत्त्वर्म कार्यहानिस्तु जायत ॥७॥
 कारणं सध्योश्चान्नं मदेहानाम् राक्षसाः । भक्षितुं सूर्यमिच्छति कारणं श्रुतिबोदितम् ॥८॥
 अतस्तु कारणाद्विप्रं सध्या कुर्यात्प्रयत्नतः । सध्योर्भयोनित्यं गायन्त्या प्रणवनं च ॥९॥
 अभस्तु प्रक्षिपेत्तेन नान्यथा श्रुतिघातवः । आकुण्ठेनति मन्त्रेण पुष्पैर्वाद्बुधिमिश्रितम् ॥१०॥
 अलाभे वित्त्वदूर्वादिपत्रेणोक्तेन पूर्वकम् । अर्घ्यं दद्यात्प्रयत्नतः सागं सध्याफलं लभेत् ॥११॥
 अत्रैव तर्पणं वदयेत् शृणु देवपिसत्तम । भुवः पुनः पूर्य तु तर्पयामि नमो नमः ॥१२॥
 यजुर्वेदं तर्पयामि महलं तपयामि च । हिरण्यगमं च तथातरात्मानं तथैव च ॥१३॥
 सावित्री च ततो वेदमातरं सादृतिं तथा । सध्या तथैव युवती रुद्राणी नीमृजा तथा ॥१४॥
 सर्वार्थानां सिद्धिकरी सर्वमन्त्राथसिद्धिदाम् । भूभुवः स्वपूर्य तु इति मध्याह्नतर्पणम् ॥१५॥
 उदुत्थमिति सूक्तेन सूर्योपस्थानमेव च । चिन्तयन्तानामिति च सूर्योपस्थानमाचरेत् ॥१६॥
 ततो जपं प्रकुर्वीत मन्त्रसाधनतत्परः । जपस्यापि प्रवारं तु वक्ष्यामि शृणु नारद ॥१७॥
 कृत्वोत्तानो करौ प्रातः सायं चाध करौ तथा । मध्याह्ने हृदयस्थौ तु कृत्वा जपमुदीरमेत् ॥१८॥
 पर्वद्वयमनामिवया वनिष्ठात्रिमणः तु । तजनीमूलपयः तं करमालां प्रकीर्तिता ॥१९॥
 गोध्नं पितृन्मो मातृन्मो भ्रूणहं गुरुतल्पगः । ब्रह्मास्वक्षत्रहारी च यश्च विप्रः सुरा पिवतः ॥२०॥
 स गायन्त्या सहस्रं पुनो भवति मानवः । मानसं वाचिकं पापं विषयद्वयसगजम् ॥२१॥
 तत्किल्बिषं नाशयति त्रीणि जन्मानि मानवः । गायत्री यो न जानाति वृषा तस्य परित्यक्तम् ॥२२॥
 पठेच्च चतुरो वदन्त गायत्री चैकतो जपेत् । वदानां चावृतेस्तद्ब्रह्मयज्ञो जपः उत्तमः ॥२३॥
 इति मध्याह्नसध्यायां प्रकारः कीर्तितो मया । अतः परं प्रवक्ष्यामि ब्रह्मयज्ञविधिक्रमम् ॥२४॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

अथ विशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

त्रिराचम्य द्विजः पूर्वं द्विर्भार्जनमयाचरेत् । उपस्पृत्वात्सव्यपाणिं पादौ च प्रोक्षयेत्ततः ॥१॥
 शिरसि चक्षुषि तथा नासायां श्रोत्रदशके । हृदयं च तथा मौलीं प्रोक्षणं सम्यगाचरेत् ॥२॥
 देशवालोऽसमुच्चार्य ब्रह्मयज्ञमथाचरेत् । द्वौ दर्शौ दक्षिणे हस्ते वामे श्रीनासनं सहृत् ॥३॥
 उपवीतं शिलाभारं च शयनमूले सङ्कृतं सङ्कृतं । चिनुन्त्येव सवपापक्षयाय चैवमथ हि ॥४॥
 मूत्रोन्नदेवताप्रीत्यै ब्रह्मयज्ञं करोम्यहम् । गायत्रीं त्रिजपेत्पूर्वं चाग्निमीडं ततः परम् ॥५॥

यदंगेति ततः प्रोच्य अग्निर्वै इति कीर्तयेत् । अथ महाव्रतं चैव पंथा एतच्च कीर्तयेत् ॥६॥
 अथातः संहितायाश्च विदा मघवदित्यपि । महाव्रतस्येति तथा इषेत्येव इतीव हि ॥७॥
 अग्न आयाहि चेत्येवं शनोदेवीरिति च । अथ तस्य समाम्नायो वृद्धिरादेजितोव हि ॥८॥
 अथ शिक्षा प्रवक्ष्यामि पञ्चसंवत्सरं च । मयरसतजमनेत्येव गौर्मा इत्येव कीर्तयेत् ॥९॥
 अथातो धर्मजिज्ञासा अथातो ब्रह्म इत्यपि । तच्छ योरिति च प्रोच्य ब्रह्मणे नम इत्यपि ॥१०॥
 तर्पणं चैव देवानां तनः कुर्यात्प्रवक्षिणम् । प्रजापतिश्च ब्रह्मा च वेदा देवास्तथर्पयः ॥११॥
 सर्वाणि चैव छदाति तथाकारस्तथैव च । वषट्कारो म्याहृतयः सावित्री च ततः परम् ॥१२॥
 गायत्री चैव यज्ञाश्च द्वापापुषिवी इत्यपि । अतरिक्ष त्वहोरात्राणि च साख्या अतः परम् ॥१३॥
 सिद्धा समुद्रा मरुश्च गिरयश्च ततः परम् । क्षेत्रोपधिवनस्पत्यो यधर्वाप्सरस्तथा ॥१४॥
 माता वयाति गावश्च साक्षा विप्रास्तथैव च । यदा रक्षासि भूतानीत्येवमन्तानि कीर्तयेन् ॥१५॥
 अथो निवीती भूत्वा च ऋषीन्ततर्पयेदपि । शनचिनो माध्यमाश्च गृत्समदस्तथैव च ॥१६॥
 विश्वामित्रो वामदेवोऽग्निर्भरद्वाज एव च । वसिष्ठश्च प्रगापश्च पावमान्यस्ततः परम् ॥१७॥
 शुद्धमूक्ता महामूक्ता सनकश्च सनन्दन । सनातनस्तथैवान्न सनत्कुमार एव च ॥१८॥
 कपिलामुरिनामानां बोहलि पञ्चशोर्षकः । प्राचीनायीतिना तच्च कर्तव्यमथ तर्पणम् ॥१९॥
 मुर्मतुर्जमिनिर्विशम्पायन पैलमूत्रयुक् । आप्यभारतपूर्वं च महाभारत इत्यपि ॥२०॥
 धर्माचार्या इमे सर्वे तृप्संस्विति च कीर्तयेत् । जानन्ति बाह्विगार्ग्यगौतमाश्चैव शाकलः ॥२१॥
 धाम्न्यमाहव्ययुनो भाट्टकेयस्ततः परम् । गार्गी वाचकनयो चैव बडवा प्रातियेयिका ॥२२॥
 मुद्रमा युक्तमैत्रेयी बहोलश्च ततः परम् । कौपीतक महाकौपीतक चैव तर्पयेत्ततः ॥२३॥
 भारद्वाजं च पैग्य च महापैग्यं सुयज्ञकम् । साख्यायनमैतरेय महैतरेयमेव च ॥२४॥
 धाप्यलं द्वावल चैव मुद्राश्वत्थमेव च । औदवाहि च सौत्रामि दीनक चाश्वलायनम् ॥२५॥
 ये चाग्न्ये सर्व आचार्यास्ते सर्वे तृप्तिमान्पु । ये के चास्मत्कुल जाता अत्रा गौत्रिणो मृगाः ॥
 ते गृह्णन्तु मया दत्त वस्त्रनिष्पीडनोदरम् । एव ते ब्रह्मयज्ञस्य विधिरुको महामुने ॥२७॥
 यथाय कुरते ब्रह्मयज्ञस्य त्रिभिर्मृतमम् । नयंवेदानपाठ्य कृत्वाप्नोति पापकः ॥२८॥
 यथैवेवं ततः कुर्यात्प्रत्यग्राह्यं तथैव च । अनियम्योऽग्रदानं च नित्यमेव समाचरेत् ॥२९॥
 गोघ्रातं च ततो दत्त्वा भुञ्जीत ग्राह्यार्णं मह । अह्मस्तु पचमे भागे प्रतुयदिजुत्तमम् ॥३०॥
 इतिहायपुराणार्चः पष्टमत्तमको नयेन् । अष्टमा लोचयानां तु बहि राध्या ततः पुनः ॥३१॥
 अथ सायतनी सन्दा प्रयश्चामि महामुने । यदनुष्ठानमात्रेण महामाया प्रसीदति ॥३२॥
 आचम्य प्राणनायक्य सायकः स्थिरमानसः । बटपचामनो योगो सायकान्दे न्दिगे मयेन् ॥३३॥

श्रुत्स्मृत्यादिकर्मादौ सगर्भं प्राणसयम् । अगर्भो ध्यानमात्रं तु स चामत्र प्रकीर्तितः ॥३४॥
 भूतशुद्ध्यादिकं कृत्वा नान्यथा कर्म कीर्तितम् । सलभो देवता ध्यात्वा पूरकुम्भकरेचकं ॥३५॥
 ध्यानं प्रकुर्यात्सध्याया सायकाले विचक्षणः । वृद्धा सरस्वती देवी कृष्णामो कृष्णवाससम् ॥३६॥
 शखचक्रगदापद्महस्ता गरुडबाहुनाम् । नानारत्नलसद्भूषा कवणन्मजीरमेखलाम् ॥३७॥
 अर्धरत्नमुकुटा तारहारावलीयुताम् । ताटकण्डमाणिक्यकातिशोभिक्पोलकाम् ॥३८॥
 पीताम्बरधरा देवी सच्चिदानन्दरूपिणीम् । सामवेदेन सहिता सयुता सत्त्ववर्त्मना ॥३९॥
 व्यवस्थिता च स्वर्लोके आदित्यपथगामिनीम् । आवाहयाम्यहं देवीमायाती मूर्धमङ्गलात् ॥४०॥
 एव ध्यात्वा च ता देवी सध्यासकल्पमाचरेत् । आपाहिष्ठेति मन्त्रेण अग्निश्चेति तथैव च ॥४१॥
 विदध्यादाचमनक शेषं पूर्ववदोरितम् । गायत्रीमन्त्रमुच्चार्य श्रीनारायणप्रीतये ॥४२॥
 अर्घ्यं दद्याच्च सूर्याय साधकं शुद्धमानसः । उभो पादौ समो रूत्वा हस्ते धृत्वा जलाजलिम् ॥
 देव ध्यात्वा मङ्गलस्य क्षिपेदर्घ्यं ततः क्रमात् । अर्घ्यं दद्यात्तु यो नीरे मूढात्मा ज्ञानवर्जितः ॥४४॥
 उत्लब्धस्मृतिमन्त्राश्च प्रायश्चित्तो भवेद्द्विजः । ततः सूर्यमुपस्थाप्यसावादित्यमन्त्रतः ॥४५॥
 गायत्र्याश्च जपं कुर्यादुपविश्य ततो वृत्तीम् । सहस्रं वा तदर्थं वा श्रीदेवीध्यानपूर्वकम् ॥४६॥
 यथा प्रातः पुनस्तद्वदुपस्थानादिव चरेत् । सायं सध्यातर्पणे च क्रमेण परिकीर्तयेत् ॥४७॥
 वसिष्ठो ऋषिरेवात्र सरस्वत्या प्रकीर्तितः । देवता विष्णुरूपा सा छन्दश्चैव सरस्वती ॥४८॥
 सायकालीनसध्यायास्तर्पणे विनियोगकः । स्वरित्युक्त्वा च पुरप सामवेदं तथैव च ॥४९॥
 मङ्गलं चेति सप्रोच्य हिरण्यगर्भकं तथा । तथैव परमात्मानं तनोऽपि च सरस्वतीम् ॥५०॥
 वेदमातरमेवात्र मातृवृत्तिं तद्वदेव च । सध्यां वृद्धा तथा विष्णुरूपिणीमुपसी तथा ॥५१॥
 निमृजी च तथा सर्वसिद्धिना कारिणी तथा । सर्वमन्त्राधिपतिश्च भूर्भुव स्वदेव पूरयम् ॥५२॥
 इत्येव तर्पणं कार्यं सध्याया श्रुतिसमतम् । सायं सध्याविधानं च कथितं वागनासाम् ॥५३॥
 सर्वदुःसहं व्याधितानां मोक्षदं तथा । सदाचारेषु सध्याया प्राधान्यं मुनिपुंगव ॥
 सध्याचरणतो देवी भक्ताभाष्टं प्रयच्छन्ति ॥५४॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे विंशोऽध्यायः ॥२०॥

अर्थरुविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अथातः श्रूयतां ब्रह्मन् गायत्र्या पातनाशनम् । पुरश्चरकं पुण्यं यमेष्टव्यं दायकम् ॥१॥
 पर्वतादेः नदीतीरे विष्वक्पूजे जलसाये । गोष्ठे देवालयेऽथवा उद्याने गुह्यजिह्वने ॥२॥
 पुण्यशेते गुरोः पार्श्वे चित्तवापसस्थेऽपि च । पुरश्चरान्दन्त्रं श्रीं विध्यत्येव न संशयः ॥३॥

यस्य कस्यापि मन्त्रस्य पुरश्चरणमारभेत् । व्याहृतिप्रयसयुक्ता गायत्री चाधृतं जपेत् ॥४॥
नृसिंहाक्षवराहाणां तान्त्रिकं वैदिकं तथा । विना जप्त्वा तु गायत्री तत्पर्वं निष्फलं भवेत् ॥५॥
सर्वे शाक्ता द्विजा प्रोक्तान् जीवान् च वक्ष्ये वा । आदिगन्तिमुपामते गायत्री वेदमातरम् ॥६॥
मन्त्रं सशोध्य यत्नेन पुरश्चरणतत्परः । मन्त्रशोधनपूर्वाङ्गमा मशोधनमुत्तमम् ॥७॥
आत्मतत्त्वगोपनाय त्रिलशं प्रजपेद्विषुधे । अथवा चैकलशं तु श्रुतिप्रोक्तेन वर्त्मना ॥८॥
आत्मशुद्धिं विना कर्तुं जपहोमादिका क्रिया । निष्फलास्तास्तु विज्ञेया कारणं श्रुतिचोदितम् ॥९॥
तपसा तापयेद्देहं पितृन् देवाश्च तर्पयेत् । तपसा स्वर्गमाप्नोति तपसा विदते महत् ॥१०॥
क्षत्रियो ब्राह्मणैर्येन तरेदापदं आत्मनः । धनेन वैश्यः शूद्रस्तु जपहोमैर्द्विजोत्तमः ॥११॥
अथ एव तु विप्रैश्च तपः कुर्यात्प्रयत्नतः । क्षरीरशोषणं प्राहुस्तापसास्तप उत्तमम् ॥१२॥
शोधयेद्विधिमात्रेण कृच्छ्रचारायणादिभिः । अथानशुद्धिकरणं वक्ष्यामि शृणु नारद ॥१३॥
अथाचितोऽन्तःशुक्लारूपभिक्षावृत्तिचतुष्टयम् । तान्त्रिकैर्वैदिकैश्चैव प्रोक्तानस्य विशुद्धता ॥१४॥
मिक्षान् शुद्धमानीय कृत्वा नागचतुष्टयम् । एकं भागं द्विजेभ्यस्तु गोप्रासस्तु द्वितीयकं ॥१५॥
यत्तियिभ्यस्तृतीयस्तु तदूर्ध्वं तु स्वभार्ययोः । आधमस्य यया यस्य कृत्वा प्रासविधिं क्रमात् ॥१६॥
आदौ क्षिप्त्वा तु गोमूत्रं यथाशक्ति यथाक्रमम् । तदूर्ध्वं प्राससत्या स्याद्भानप्रस्थगृहस्थयोः ॥१७॥
शुक्लकुटाडप्रमाणं तु प्रासमानं विधीयत । अष्टौ प्रासा गृहस्थस्य वनस्थस्य तदधकम् ॥१८॥
ब्रह्मचारी ययष्टं च गोमूत्रं विधिपूर्वकम् । प्राक्षणं नववारं च पञ्चवारं च त्रिवारकम् ॥१९॥
निश्छिद्रं च करं कृत्वा सावित्री च तदित्यूचम् । मन्त्रमुच्चार्य मनसा प्रोक्षणे विधिरुच्यत ॥२०॥
चौरो वा यदि चाडालो वैश्यः क्षत्रस्तथैव च । अन्नं दद्यात्तु यः कश्चिदधमो विधिरुच्यते ॥२१॥
शूद्रान्नं शूद्रसर्पकं शूद्रेण च सहाशनम् । ते याति नरकं धीरः यावच्चन्द्रविवाकरो ॥२२॥
गायत्रीच्छिदो मन्त्रस्य ययासत्याक्षराणि च । तावत्लक्ष्णाणि कर्तव्या पुरश्चरणकं तथा ॥२३॥
द्वान्निशलक्षमानं तु विश्वामित्रमतं तथा । जीवहीनो यथा देहः सर्वकर्मसु न क्षमः ॥२४॥
पुरश्चरणहीनस्तु तथा मन्त्रं प्रकीर्तितः । ज्येष्ठापादौ भाद्रपदं पौषं तु मलमासकम् ॥२५॥
अगारं शनिवारं च व्यतिपातं च वञ्चति । अष्टमी नवमी पक्षौ चतुर्थी च नयोदशीम् ॥२६॥
चतुर्दशीममावास्यां प्रदोषं च तथा निशाम् । यमानिरुद्रसर्पेन्द्रवसुश्रवणजन्ममम् ॥२७॥
मेघकर्कतुलाकुभामकरं चैव वर्जयेत् । सर्वाण्येतानि वर्ज्यानि पुरश्चरणकर्मणि ॥२८॥
चद्रतारानुवूले च शुक्लपक्षे विशेषतः । पुरश्चरणकं कुर्यान्मनसिद्धिं प्रजायते ॥२९॥
स्वस्तिवाचनकं कुर्यात्तादीनां यथाविधि । विप्रान्स्तत्पर्यं यत्नेन भोजनाच्छादनादिभिः ३०॥
आरभेत्तु ततः पश्चादनुज्ञानपुरःसरम् । प्रत्यङ्मुखः शिवस्थाने द्विजदत्तान्यतमे जपेत् ३१॥

काशीपुरी च केदारो महाकालोऽथ नासिकम् । त्र्यम्बक च महाक्षेत्रं पञ्च दीपा इमे भुवि ॥३२॥
 सर्वत्रैव हि दीपस्तु कूर्मासनमिति स्मृतम् । प्रारभदिनमारभ्य समाप्तिदिवसावधि ॥३३॥
 न न्यून नातिरिक्तं च जप कुर्याद्दिने दिने । नैरतयेण कुर्वन्ति पुरश्चर्या मुनीश्वरा ॥३४॥
 प्रातरारभ्य विधिवज्जपे मध्यदिनावधि । मनःसहरणं शौचं ध्यानं मन्त्रार्थचिन्तनम् ॥३५॥
 गायत्रीच्छदो मनस्य यथासह्याक्षराणि च । तावत्लक्षणि कर्तव्यं पुरश्चरणकं तथा ॥३६॥
 जुहुयात्तद्दशांशेन सघृतेन पयोऽधसा । तिलैः पत्रैः प्रसूनैश्च यवैश्च मधुरान्वितं ॥३७॥
 कुर्याद्दशांशतो होमं ततः सिद्धो भवन्मनु । गायत्री चैव ससेव्या धर्मकामार्थमोक्षदा ॥३८॥
 नित्ये नैमित्तिके काम्ये त्रितये तु परायण । गायत्र्यास्तु परं नास्ति इह लोके परं च ॥३९॥
 मध्याह्ने मितभुद् मौनी त्रिस्नानार्चनतत्परः । जले लक्षत्रयं धीमाननन्यमानसक्रिय ॥४०॥
 कर्मणा योजयेत्पश्चात्कर्मभिः स्वच्छायाऽपि वा । यावत्कार्यं न सिद्धयेत्तु तावत्कुर्याज्जपादितम् ४१॥
 सामायकाम्यकर्मार्थो यथावद्विधिश्च यतः । आदित्यस्योदये स्नात्वा स ह्यत्र प्रत्यहं जपन् ॥४२॥
 आमुरारोग्यमैश्वर्यं धनं च लभत ध्रुवम । पष्मासं वा त्रिमासं वा वर्षात् सिद्धिमाप्नुयात् ॥
 पञ्चानां लक्षहोमेन धृताक्तानां हुताशने । प्राप्नोति निखिलं मोक्षं सिध्यत्ययनं सदा ॥४४॥
 मन्त्रसिद्धिं विना कर्तुर्जपहोमादिना क्रिया । काम्यं वा यदि वा भोगं सर्वं तत्रिण्यलं भवत् ४५॥
 पञ्चविंशतिं क्षणं दध्ना क्षारणं वा हुतात् । स्वदेहे सिध्यत जतुर्गर्ह्याणां मतं यथा ॥४६॥
 अष्टागयागसिद्धिप्राप्तं च नरः प्राप्नोति यत्फलम् । तत्फलं सिद्धिमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ४७॥
 दाक्ते वापि त्वदाक्ते वा आहारं नियतं चरेत् । पष्मासात्तस्य सिद्धिः स्यादगुरुभक्तिरतः सदा ४८॥
 एकाहं पञ्चगव्याशौ चैकाहं मासनाशनं । एकाहं ब्राह्मणाभ्यां गायत्रीजपपृच्छवेत् ॥४९॥
 स्नात्वा गंगादितीर्थेषु घृतमतजलिं जपेत् । शनेनापस्ततः पीत्वा सर्वपापं प्रमुच्यते ॥५०॥
 चाद्रायणादि कृच्छ्रस्य पञ्च प्राप्नोति निश्चितम् । राज्ञा वा यदि वा विप्रस्तपः कुर्यात्स्वये गृहे ॥
 गृहस्थो ब्रह्मचारी वा वानप्रस्थोऽथवापि च । अविचारपरत्ययं पञ्च यज्ञादिपूर्वकम् ॥५२॥
 श्रौतस्मार्तादिव कर्मं क्रियन् मागवाग्निभिः । सान्निभश्च सदाधारो विद्वद्भिश्च सुविहितः ॥५३॥
 तत्र कुर्यात्प्रयत्नतः पञ्चमूलेदवादिभिः । मित्राश्च शुद्धमन्त्रोपादष्टोपासनाख्य भुजेत् ॥५४॥
 अथ पुरश्चरणकं कृत्वा भर्तृमहिम्नवाप्नुयात् । देवर्षे यदनुष्ठानाहारिण्यपि विध्यं यजेत् ॥

तच्छ्रुत्वापि च पुण्यानां महतीं निदिमाप्नुयात् ॥५५॥

अथ द्वाविंशोऽध्यायः

श्रानारायण उवाच

अयात श्रयता ब्रह्मवैश्वदेवविधानम् । पुरश्चर्याप्रसंगेन ममापि स्मृतिमागतम् ॥१॥
 दवयज्ञो ब्रह्मयज्ञो भूतयज्ञस्तथैव च । पितृयज्ञो मनुष्यस्य यज्ञश्चैव तु पचम ॥२॥
 पचमूना गृहस्यस्य सुत्तो पपणुपस्वर । कण्ठो चोदकुम्भश्च तेषां पापस्य शातय ॥३॥
 न चुल्लया नायमे पात्रे न भूमौ न च खपरे । वैश्वदेव प्रकुर्वीत कुण्डे वा स्थङ्गिऽपि वा ॥४॥
 न पाणिना न दूर्पेण न च मेघ्याजिनादिभिः । मुखनोपधमेदिनि मुखादव व्यजायत ॥५॥
 पुट्येन भवद्वयाधि दूर्पेण धननाशनम् । पाणिना मृत्युमाप्नोति कमसिद्धिर्मुलेन तु ॥६॥
 फण्डपिपूतं कुर्यान्मूलशाबोदकादिभिः । अलामे येन कैनापि काष्ठमूलतृणादिभिः ॥७॥
 जुहुयात्सपिपाऽभ्यक्तं तैलशारविबजितम् । दद्यात् वा पायसाक्तं तदभावेऽभ्यक्तं वा ॥८॥
 गुणैः पर्युपितं कृष्टौ उच्छिष्टेन द्विपा वसौ । कर्षैर्द्रविरता याति शार हुत्वा व्रजत्यथ ॥९॥
 अंगारान्भस्ममिथास्तु निर्हृत्योत्तरतोऽनलात् । जुहुयाद्वैश्वदेव तु न क्षारादिविमिश्रितम् ॥१०॥
 अकृत्वा वैश्वदेव तु यो भुञ्जे मृदपीडित्वा । स मूढो नरकं याति कालसूत्रमवावशिरा ॥११॥
 शाकं वा यदि वा पत्रं मूलं वा यदि वा फलम् । सकल्पयेद्यदाहारं तेनान्नी जुहुयादपि ॥१२॥
 अकृते वैश्वदेवे तु भिक्षौ भिक्षार्थमागते । उद्वृत्तं वैश्वदेवार्थं भिक्षा दत्त्वा विजर्जयेत् ॥१३॥
 वैश्वदेवकृतं दोषं शक्नो भिक्षुर्व्यपोहितुम् । न तु भिक्षुः कृतं दोषं वैश्वदेवो व्यपोहति ॥१४॥
 यतिश्च ब्रह्मचारी च पक्वान्नस्वाभिनावुभौ । तयोरभ्रमदत्त्वा तु भुक्त्वा चान्द्रायणं चरत् ॥१५॥
 वैश्वदेवान्तरं च गोघ्रासं प्रतिपादयेत् । तद्विधानं प्रवक्ष्यामि शृणु देवपिपूजित ॥१६॥
 सुरभिर्वेण्णवी माता नित्यं विण्णुपदे स्थिता । गोघ्रासं च मया दत्तं सुरभे प्रतिगृह्यताम् ॥१७॥
 गोम्यश्च नम इत्येव पूजा कृत्वा गवेऽर्पयेत् । गोघ्रासेन तु गोमाता सुरभिः सप्रसीदति ॥१८॥
 ततो गोदोहनं कालं तिष्ठेच्चैव गृहागणे । अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहास्तप्रतिनिवर्तते ॥१९॥
 न तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति । माता पिता गुरुभ्राता भ्रजा दास समाश्रित ॥२०॥
 अभ्यागतोऽतिथिश्चाग्निरेते पोष्या उदाहृता । एव ज्ञात्वा तु यो मोहान् करोति गृहाश्रमम् ॥२१॥
 तस्य नायं न तु परो लोको भवति धर्मतः । यत्फलं सोमयागेन प्राप्नोति धनवान्द्रिज ॥२२॥
 सम्यक् पचमहामज्ञैर्दरिद्रस्तनं चाप्नुयात् । अथ प्राणान्निहोत्रं तु वक्ष्यामि मुनिपुंगव ॥२३॥
 यज्ज्ञात्वा मुच्यते जतुर्जन्ममृत्युजरादिभिः । परिज्ञानेन मुच्यत नरा पातककिल्बिषे ॥२४॥
 विधिना मुच्यते यः मुच्येत स कृष्णत्रयात् । कुलान्युद्धरतः विप्रो नरकानेकैर्विशतिम् ॥२५॥
 सर्वयज्ञफलप्राप्तिं सर्वलोकेषु गच्छति । हृत्पुडरीकमरणिर्नो मयानसज्जकम् ॥२६॥

चायुरज्ज्वा मधेदग्निं चक्षुरध्वयुरेव च । तर्जनीमध्यमागुष्ठैरुदानस्याहुतिं क्षिपेत् ॥२७॥
 मध्यमानामिकागुष्ठैरपानस्याहुतिं क्षिपेत् । कनिष्ठानामिकागुष्ठैर्यनिस्य तदनंतरम् ॥२८॥
 चनिष्ठातर्जन्यगुष्ठैरुदानस्याहुतिं क्षिपेत् । सर्वांगुलैर्गृहीत्वाग्रं समानस्याहुतिं क्षिपेत् ॥२९॥
 स्वाहातान्प्रणवाद्याश्च नाममंत्राश्च वै पठेत् । मुखे चाह्वनोयस्तु हृदयो गार्हपत्यकः ॥३०॥
 नामो च दक्षिणाग्निः स्यादधः सम्भ्रावसध्वको । वाग्धोना प्राण उद्गाता चक्षुरध्वयुरेव च ॥३१॥
 मनो ब्रह्मा भवेच्छ्रोत्रमाग्नीध्रस्थान एव च । अहकारः पशुश्चात्र प्रणवः पय ईरितम् ॥३२॥
 बुद्धिश्च पत्नी संप्रोक्ता यदधो नो गृहाधमी । उरो वेदिस्तु रोमाणि दर्भाः स्युश्च सुवी करो ॥३३॥
 प्राणमंघस्य च ऋषी स्वमवर्णः क्षुधाग्निः । देवतादित्य एवात्र गायत्रीच्छद उच्यते ॥३४॥
 प्राणाय च तथा स्वाहा मंत्राते कीर्तयेदपि । इदमादित्यदेवाय न ममेति वदेदपि ॥३५॥
 अपानमन्त्रस्य तथा गोक्रीरधवलाकृतिः । श्रद्धाग्निः ऋषिरियात्र सोमो वै देवता स्मृता ॥३६॥
 उष्णिक्छदस्तथाऽपानाय स्वाहेत्यपि कीर्तयेत् । सोमायें च न ममेत्यत्रोहः परिकीर्तितः ॥३७॥
 व्यानमन्त्रस्य चाख्यातोबुजवर्णो हुताशनः । ऋषिरुक्तो देवतानिरनुष्टुप् छंद ईरितम् ॥३८॥
 व्यानाय च तथा स्वाहाऽग्नयेदं न ममेत्यपि । उदानमन्त्रस्य तथा शक्रगोपसवर्णकः ॥३९॥
 ऋषिरग्निः समाख्यातो वायुर्बै देवता स्मृतः । बृहतीच्छंद आद्यासमुदानाय च पूर्ववत् ॥४०॥
 घामवे चेद न मम एवं चैवोच्छरेद्द्विज । समानवायुमन्त्रस्य विबुधवर्णो विरूपकः ॥४१॥
 ऋषिरग्निः समाख्यातः पर्जन्यो देवता मतः । पत्तिच्छदः समाख्यातं समानाय च पूर्ववत् ॥४२॥
 पर्जन्यायायेदमित्युक्त्वा पृष्ठी चैवाहुतिं क्षिपेत् । वैश्वानरो महानग्निर्गार्हपिर्वै परिकीर्तितः ॥४३॥
 गायत्रीच्छद आद्यातं देवस्त्वारमा भवेदपि । स्वाहातो मन्त्र आन्यातः परमात्मन उच्चरेत् ॥
 इदं न मम चेत्येवं जातं प्राणान्निहोत्रवम् । एतज्ज्ञात्वा विधिं कृत्वा ब्रह्मभूयाय वल्यते ॥

प्राणान्निहोत्रविधेयं संक्षेपात्कथिता हि ते ॥४५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे द्वाविंशोऽध्यायः ॥ २१ ॥

अथ त्रयोविंशोऽध्यायः

श्रीनारायण उवाच

अमृतापिपानमित्येवमुच्चार्य साधवीर्यतमः । उच्छिष्टभाग्न्यः पात्राग्रं दद्यादतं विचक्षणः ॥१॥
 ये वै चास्मत्पुत्रे जाता दासदास्योऽन्नकाक्षिणः । ते सर्वे तृप्तिमायातु मया दत्तेन भूतके ॥२॥
 रोरोगशुन्यनित्ये पद्मानुदनिवा निनाम् । अयिनामुदरं दत्तमदाय्यमुपनिष्ठु ॥३॥
 पवित्रप्रन्यस्तृप्तं मंडके भुवि निक्षिपेत् । पात्रे तु निक्षिपेत्तन्मु स विप्रः पत्तिरूपकः ॥४॥
 उच्छिष्टस्तेन संस्पृष्टं पुना मृष्टेन च द्विजः । उपोष्य रजनीमेवां संवगध्येन नृपति ॥५॥

अनुच्छिष्टेन सस्पृष्टं स्नानमेव विधीयते । एकाहुनिप्रदानेन कोटियत्फलं लभेत् ॥ ६ ॥
 पचमि पचकोटीनां तदनतफलं स्मृतम् । प्राणानिहोत्रे वेत्रे यो ह्यन्नदानं करोति च ॥ ७ ॥
 दातुश्चैव तु यत्पुण्यं भोक्तुश्चैव तु यत्फलम् । प्राप्नुतस्त्यो तदेव द्वावुभौ तौ स्वर्गगामिनौ ॥ ८ ॥
 सप्तविंशकरो भुक्ते यस्तु विप्रो विधानतः । ग्रामे ग्रामं फलं तस्य पचगव्यसमं भवेत् ॥ ९ ॥
 पूजाकालत्रये नित्यं जपस्तर्पणमेव च । होमो ग्राह्यभुक्तिश्च पुरश्चरणमुच्यते ॥ १० ॥
 अथ शयानो धर्मात्मा जितक्रोधो जितेन्द्रियः । लघुमिष्टहिताक्षी च विनीतः शातचेतसा ॥ ११ ॥
 नित्यं त्रिपवणस्नानो नित्यं स क्षुभभाषणः । स्त्रीदूतप्रणितश्रायनास्तिकोऽष्टिभ्राषणम् ॥ १२ ॥
 चाण्डालभाषणं चैव न कुर्यान्मुनिसत्तम । नत्वा नैव च भाषेत जपहोमार्चनादिषु ॥ १३ ॥
 मधुनस्य तथालापं तद्भोग्येष्टीमपि यज्यम् । धमणा मासा वाचा मर्वाविस्थानु सर्वदा ॥ १४ ॥
 सर्वत्र मधुनस्यागो ब्रह्मचर्यं प्रचक्षतः । राजश्चैव गृहस्थस्य ब्रह्मचर्यमुदाहृतम् ॥ १५ ॥
 ऋतुस्नातेषु दारेषु सगतिर्या विधानतः । सस्कृताया सवर्णायामुतु दृष्टा प्रयत्नतः ॥ १६ ॥
 रात्रौ तु गमनं कार्यं ब्रह्मचर्यं हरेन्न तत् । नृणन्नयमसशोध्य त्वनुत्पाद्य सुतानपि ॥ १७ ॥
 तथा यज्ञाननिष्ठा च भोक्षमिच्छन्मज्जत्यथ । अजागलस्य यज्जन्म तज्जन्म श्रुतिचोदितम् ॥ १८ ॥
 अतः कार्यं तु विप्रेन्द्र ऋणत्रयविशोधनम् । तं देवानामुपवीणां च पितृणामृग्निनस्तथा ॥ १९ ॥
 ऋषिभ्यो ब्रह्मचर्येण पितृभ्यस्तु तिष्ठदकं । मुच्येत्तज्जेन देवभ्यः स्वाधमं धर्ममाचरेत् ॥ २० ॥
 क्षीराहारी प्लाक्षी वा क्षाकाक्षी वा हविष्यभुक् । मिक्षाक्षी वा जपेद्विद्वान्कृच्छ्राश्रायणादिहृत् ॥ २१ ॥
 लवणं क्षारमम्लं च गुञ्जनं काश्यभोजनम् । तावूत्र च द्विभुक्तं च दुष्टवासं प्रमत्तनम् ॥ २२ ॥
 श्रुतिस्मृतिविरोधं च जपं रात्रौ विवर्जयेत् । व्या न कालं यमयेद्द्यूतस्त्रीस्वापवादतः ॥ २३ ॥
 गमयेद्देवतापूजास्तोत्रागमविलोकनं । भूषय्यान्नह्यचारित्र्यं मोनचर्यां तथैव च ॥ २४ ॥
 नित्यं त्रिपवणस्नानं दूद्रकर्मविवर्जनम् । नित्यपूजा नित्यदानमातदस्तुतिकीर्तनम् ॥ २५ ॥
 नैमित्तिकार्चनं चैव विश्वासो गुरुदेवयोः । जपनिष्ठस्य धर्मा ये द्वादशैते सुसिद्धिदा ॥ २६ ॥
 नित्यं सूर्यमुपस्थाय तस्य चाभिमुखो जपेत् । देवताप्रतिमादो वा बह्वो वाऽभ्यर्च्य तं मुखं ॥ २७ ॥
 स्नानपूजाजपध्यानहोमतर्पणतत्परः । निष्कामो देवताया च सर्वकमनिवेदकः ॥ २८ ॥
 एवमादीश्च नियमा पुरश्चरणकृच्छरेतः । तस्मादद्विजः प्रसन्नात्मा जपहोमपरायणः ॥ २९ ॥
 तपस्यध्ययने युक्तो भवद्भूतानुवपकः । तपसा स्वर्गमाप्नोति तपसा विदतः महतः ॥ ३० ॥
 तपोयुक्तस्य सिद्धिर्थातः कर्माणि नियतात्मनः । विद्वेषणं सहरणं मारणं रोगनाशनम् ॥ ३१ ॥
 येन येनापि ऋषिणा यदर्थं देवता स्तुता । स सकामः समुद्वेष्टेत तेषां तेषां तथा तथा ॥ ३२ ॥
 तानि कर्माणि वक्ष्यामि विधानानि च कर्मणाम् । पुरश्चरणमादौ च कर्मणा सिद्धिकारकम् ॥ ३३ ॥

स्वाध्यायान्मसनस्यादौ प्राजापत्यं चरेद्द्विजः । केशश्मश्रुलोमनखान् वापयित्वा ततः शुचिः ॥३४॥
 तिष्ठेद्दहनि रात्रौ तु शुचिरासीत वाग्यतः । सत्यवादो पवित्राणि जपेद्ब्रह्माहृतमस्तथा ॥३५॥
 ॐकाराद्यास्तु ता जप्त्वा सावित्री च तदित्यृचम् । आपोहिष्ठेति सूक्तं च पवित्रं पापनाशनम् ॥३६॥
 पुनंत्यः स्वस्तिमत्यश्च पावमान्यस्तथैव च । सर्वत्रैतत्प्रयोक्तव्यमादावन्ते च कर्मणाम् ॥३७॥
 आसहस्रादाशताद्राप्यादशादथवा जपेत् । ॐकारं व्याहृतीस्त्रिस्तः सावित्रीमयवाऽमुतम् ३८॥
 तर्पयित्वाद्भिराचार्यान्पीड्येच्छंदांसि देवताः । अनार्येण न भाषेत शूद्रेणापि न गहितैः ॥३९॥
 नापि चोदकप्रया वच्चा पतितैर्नान्यजैर्नृभिः । न देवब्राह्मणद्विष्टैर्नाचार्यांगुरुनिन्दकैः ॥४०॥
 न मातृपितृविद्विष्टैर्नावमन्येत कञ्चन । कृच्छ्राणामेव सर्वेषां विधिरुक्तोऽनुपूर्वशः ॥४१॥
 प्राजापत्यस्य कृच्छ्रस्य तथा सातपनस्य च । पराकस्य च कृच्छ्रस्य विधिश्चाद्रायणस्य च ॥४२॥
 पंचभिः पातकैः सर्वैर्दुष्कृतैश्च प्रमुच्यते । तप्तकृच्छ्रेण सर्वाणि पापानि दहति क्षणात् ॥४३॥
 त्रिभिश्चाद्रायणैः पूतो ब्रह्मलोकं समश्नुते । अष्टभिर्देवताः साक्षात्पश्येत वरदास्तदा ॥४४॥
 छंदांसि दशभिर्जात्वा सर्वान्कामान्समश्नुते । श्र्यहं प्रातस्त्र्यहं सायं श्र्यहमद्यादपाचितम् ॥४५॥
 श्र्यहं परं च नास्नीयात्प्राजापत्यं चरेद्द्विजः । गोमूत्रं गोमयं क्षीरदधिसर्पिः कुशोदकम् ॥४६॥
 एकरात्रोपवासश्च कृच्छ्रं सातपन स्मृतम् । एवैकं प्रासमस्नीयादहानि त्रीणि पूर्ववत् ॥४७॥
 श्र्यहं चोपयसेदित्यमतिक्छ्रं चरेद्द्विजः । एवमेव त्रिभिर्बुधैर्ब्रह्मासातपनं स्मृतम् ॥४८॥
 तप्तकृच्छ्रं चरन्विप्रो जलक्षीरघृतानिलान् । प्रतिश्र्यहं पिवेदुष्णात्सकृदस्नायी समाहितः ॥४९॥
 नियतस्तु पिवेदापः प्राजापत्यविधिः स्मृतः । यथात्मनोऽप्रमत्तस्य द्वादसाहमभोजनम् ॥५०॥
 परायो नाम वृषद्भोऽयं सर्वपापप्रणोदनः । एवैकं तु प्रमेत्विडं कृष्णे धुकटे च वर्षयेत् ॥५१॥
 अमायास्या न भुञ्जीत एवं चाद्रायणे विधिः । उपस्पृश्य त्रिपयणमेतच्चाद्रायणं स्मृतम् ॥५२॥
 चतुरः प्रातरस्नीयाद्विप्रः पिडानृताह्निकः । चतुरोऽस्तमिते सूर्ये शिशुर्चाद्रायणं स्मृतम् ॥५३॥
 अष्टावष्टौ रामस्नीयात्पिडान्मर्घ्यं दिने स्यते । नियन्तात्मा हविष्यस्य यतिचाद्रायणं व्रतम् ॥५४॥
 एतद्ब्रह्मास्तथादित्या वसवश्च चरति हि । सर्वे कुशलिनो देवा मरुतश्च भुजा सह ॥५५॥
 ऐकैकं रामरात्रेण पुनाति विधिवत्कृतम् । त्वगमूर्विजनितास्थीनि भेदो मज्जाधमास्तथा ॥५६॥
 ऐकैकं रामरात्रेण मुष्टपर्येव न सशयः । एभिर्वर्तैर्विपृतात्मा कर्म बुधो न नश्यति ॥५७॥
 एवं मुष्टस्यैवर्माणि सिद्धयन्त्येव न सशयः । मुष्टात्मा कर्म बुधो न सत्यवादो जनेनेन्द्रियः ॥५८॥
 षष्टान्मास्ततः सर्पान्छंप्राप्नोति न संशयः । निराश्रमेवोपबनेऽद्विष्टः सर्वकर्मणा ॥५९॥
 त्रीणि नक्षत्राणि वा कुर्यात्ततः कर्म समारभेत् । एवं विषानं कथितं पुरश्चर्यावत्प्रदम् ॥६०॥
 गायत्र्याश्च पुरश्चर्या सर्वकामप्रदायिनी । कथिता तव देव्यै महापापविनाशिनी ॥६१॥

एवं मृत्युंजयो होमः सर्वव्याधिविनाशनः । आग्रस्य जुहुयात्पत्रैः पयोक्तृज्वरशातये ॥२३॥
 वचाभिः पयमाक्ताभिः क्षयं हुत्वा विनाशयेत् । मधुनितयहोमेन राजयक्ष्मा विनश्यति ॥२४॥
 निवेद्य भास्करायान्नं पायसं होमपूर्वकम् । राजयक्ष्माभिभूतं च प्राशयेच्छातिमाप्नुयात् ॥२५॥
 रुताः पर्वसु विच्छिद्य सोमस्य जुहुयाद्द्विजः । सोमे सूर्येण संयुक्ते पयोक्ताः क्षयशातये ॥२६॥
 घुसुर्मैः दांशवृक्षस्य हुत्वा कुष्ठं विनाशयेत् । अपस्मारविनाशः स्यादपामार्गस्य तदुल्लं ॥२७॥
 क्षीरवृक्षसमिद्धोमादुन्मादोऽपि विनश्यति । ओदुवरसमिद्धोमादतिमेहः क्षयं यजेत् ॥२८॥
 प्रमेहं क्षमयेद्घृत्वा मधुनेक्षुरमेन वा । मधुनितयहोमेन नयेच्छातिं मसूरिवाम् ॥२९॥
 कपिलासपिपा हुत्वा नयेच्छातिं मसूरिवाम् । उदुवरवदश्वत्थर्गोजाश्वामयं हरेत् ॥३०॥
 पिपीलिमधुव्रतकीके गृहे जाते घातं घातम् । शमोसमिद्धिरग्नेन सपिपां जुहुयाद्द्विजः ॥३१॥
 तदुत्थं घातिमायाति शोषस्तत्र घलिं हरेत् । अभस्तनितभूकम्पलक्ष्यादौ यतवेतसः ॥३२॥
 सप्ताहं जुहुयादेवं राष्ट्रे राज्यं सुखी भवेत् । या दिशं शतजनेन लोष्टेनाभिप्रसादयेत् ॥३३॥
 ततोऽग्निमारतादिभ्यो भयं तस्य विनश्यति । मनसैव जपेदेता वदो मुच्येत वन्धनात् ॥३४॥
 भूतरोगविपादिभ्यः स्पृशञ्जपवा विमोचयेन् । भूमादिभ्यो विमुच्येत जलं पीत्वाभिमतितम् ॥३५॥
 अभिमथ्य घातं भस्म गृह्णतेद्भूतादिघातये । शिरसा धारयेद्भस्म भ्रंशयित्वा तदित्यूचा ॥३६॥
 सर्वव्याधियनिर्मुक्तः सुखी जावेच्छत समाः । अघक्तं कारयेच्छातिं विप्रं दत्त्वा तु दक्षिणाम् ३७॥
 अथ पुष्टिं त्रियं लक्ष्मीं पुष्पैर्हृत्वाप्नुयाद्द्विजः । श्रीकामो जुहुयात्पत्रैः रक्तैः त्रियमवाप्नुयात् ॥३८॥
 हुत्वा त्रियमवाप्नोति जासीपुष्पैर्नवैः शुभैः । शालितंदुलहोमेन त्रियमाप्नोति पुष्पलाम् ॥३९॥
 समिद्धिरित्यवृक्षस्य हुत्वा त्रियमवाप्नुयात् । विस्वस्य शरलैर्हृत्वा पत्रैः पुष्पैः पादैरपि ॥४०॥
 त्रियमवाप्नोति परमा मूलस्य शरलैरपि । समिद्धिरित्यवृक्षस्य पायनेन च सपिपा ॥४१॥
 घातं दत्त्वा च सप्ताहं हुत्वा त्रियमवाप्नुयात् । लाजैस्त्रिमधुरोदेनहोमे वन्यामवाप्नुयात् ॥४२॥
 अनेन विधिता वन्या वरमाप्नोति वाष्टितम् । रक्तोत्पलजनं हुत्वा सप्ताहं हेम पाप्नुयात् ॥४३॥
 सूर्यदिपे जलं हुत्वा जलस्य हेम पाप्नुयात् । अन्नं हुत्वाप्नुयादन्नं सोहोन्नेऽहिपतिर्भवेत् ॥४४॥
 मरीचचूर्णैर्यस्य हुत्वा पद्ममवाप्नुयात् । त्रियंगुपायमाजैश्च मयेजोमादिभिः प्रजा ॥४५॥
 निवेद्य भास्करायान्नं पायसं होमपूर्वकम् । मोक्षयेद्गृह्णतां पुत्रं परमवाप्नुयात् ॥४६॥
 एतरोऽतिरात्रिभी रत्नानिर्मथुरप्रयैः । श्रीहोत्राय घातं हुत्वा हेम पाप्नुयात् ॥४७॥
 गुणैर्गुह्मलं हुत्वा शतपाप्नुयात् ॥४८॥
 घातं घातं च सप्ताहमप्युद्धं व्यपोहति । शमी समिद्धिरग्नेन पयसा वा च सपिपा ॥४९॥
 घातं घातं च सप्ताहमप्युद्धं व्यपोहति । व्यपोषणमिषो हुत्वा पायसं होमयेत्ततः ॥५०॥

शतं शतं च सप्ताहमपमृत्यु व्यपोहति । क्षीराहारोजपेन्मृत्यो सप्ताहाद्विजयी भवेत् ॥५१॥
 अनशनन्वाग्यतो जप्त्वा त्रिरात्र मुच्यते यमात् । निमज्ज्याप्सु जपेदेव सद्यो मृत्योर्विमुच्यते ॥५२॥
 जपेद्वित्तु सप्ताश्रित्य मासं राज्यमवाप्नुयात् । वित्तुं हृत्वाऽऽप्नुयाद्राज्यं समूलफलपल्लवम् ॥५३॥
 हुत्वा पद्मशतं मासं राज्यमाप्नोत्यकटकम् । यवाग्राममाप्नोति हुत्वा क्षालिसमन्वितम् ॥५४॥
 अश्वत्थसमिधो हुत्वा युद्धादौ जयमाप्नुयात् । अर्कस्य समिधो हुत्वा सर्वत्र विजयी भवेत् ॥५५॥
 समुषैः पयसा पत्रैः पुष्पैर्वा वेतसस्य च । पायसेन शतं हुत्वा सप्ताहं वृष्टिमाप्नुयात् ॥५६॥
 नाभिदध्ने जले जप्त्वा सप्ताहं वृष्टिमाप्नुयात् । जले भस्म शतं हुत्वा महावृष्टिं निवारयेत् ॥५७॥
 पालाशीभिरवाप्नोति समिदभिर्गन्धर्वचंसम् । पलाशकुसुमैर्हुत्वा सर्वमिष्टमवाप्नुयात् ॥५८॥
 पयो हुत्वाऽऽप्नुयान्मेघामाज्यं बुद्धिमवाप्नुयात् । अभिमन्यं पिवेदब्राह्मणं रसमेधामवाप्नुयात् ॥५९॥
 पुष्पहोमे भवेद्वासस्ततुभिस्तद्विधं पटम् । लवणं मधुसमिधं हुत्वेष्टं वशमानयेत् ॥६०॥
 नयेदिष्टं वशं हुत्वा रुक्मीं पुष्पैर्मधुप्लुतं । नित्यमजलितात्मानमभिपिषेज्जले स्थित ॥६१॥
 मतिमारोग्यमायुष्यमग्न्यं स्वास्थ्यमवाप्नुयात् । कुर्याद्विप्रोऽयमुद्दिश्य सोऽपि पुष्टिमवाप्नुयात् ॥६२॥
 अथ चारुविधिर्मासं सहस्रं प्रत्यहं जपेत् । आयुष्कामं शुचौ देशे प्राप्नुयादायुरुत्तमम् ॥६३॥
 आयुरारोग्यकामस्तु जपेमासद्वयं द्विजः । भवेदायुष्यमारोग्यं धियैः सप्तत्रयं जपेत् ॥६४॥
 धामु श्रीपुत्रदाराद्याश्चतुर्भिश्च यशो जपात् । पुत्रदारायुरारोग्यं धियैः विद्या च पञ्चभिः ॥६५॥
 एवमेयोत्तरान्कामान् मासैरेवोत्तरैर्व्रजेत् । एकपादो जपेदूर्ध्वबाहुं स्थित्वा निराश्रयः ॥६६॥
 मासं शतत्रयं तिस्रः सर्वान्कामानवाप्नुयात् । एव शतोत्तरं जप्त्वा सहस्रं सर्वमाप्नुयात् ॥६७॥
 रुद्ध्वा प्राणमपानं च जपेन्मासं शतत्रयम् । यदिच्छेत्तदवाप्नोति सहस्रात्परमाप्नुयात् ॥६८॥
 एकपादो जपेदूर्ध्वबाहुं रुद्ध्वाऽनिलं वशी । मासं शतमवाप्नोति यदिच्छेदिति कौशिकः ॥६९॥
 एव शतत्रयं जप्त्वा सहस्रं सर्वमाप्नुयात् । निमज्ज्याप्सु जपन्मासं शतमिष्टमवाप्नुयात् ॥७०॥
 एव शतत्रयं जप्त्वा सहस्रं सर्वमाप्नुयात् । एकपादो जपेदूर्ध्वबाहुं रुद्ध्वा निराश्रयः ॥७१॥
 नक्तमदनहविष्यान्नं वत्सरादपितामियात् । गोरमोघा भवेदेव जप्त्वा सवत्सरद्वयम् ॥७२॥
 शिवत्सरं जपेदेव भवेत्त्रैकालदशनम् । आयाति भगवाद्देवश्रुतुः सर्वं परं जपन ॥७३॥
 पञ्चभिर्वत्सरैर्वमणिमादिपुण्यं भवतः । एव पञ्चत्सरं जप्त्वा कामरूपि त्रयं श्रुतम् ॥७४॥
 सप्तभिर्वत्सरैर्वमररत्नमवाप्नुयात् । मनुत्रं नवभिः सिद्धमिदं त्वं दाभिभवत् ॥७५॥
 एकादशभिरात्रानि प्राजापत्यं सुखं सरं । ब्रह्मत्वमाप्नुयादेव जप्त्वा द्वादशत्रयं सरान् ॥७६॥
 एतेनैव जिता लोकास्तपसा नारदादिभिः । शाकम्प्यं परं मूलं कर्मस्यैव परं ॥७७॥
 धृतमये परं सोममपरे चरुवृत्तम् । ऋषयः पशमनन्ति केचिद्भ्रंश्याशिनोऽहनि ॥७८॥

हृषिष्यमपरेऽश्नन्तः कुर्वन्त्येव परं तपः । अयं शुद्धये रहस्याना त्रिसहस्रं जपेद्विजः ॥७९॥
 मासं शुद्धो भवेत्स्तेयान्नुवर्णस्य द्विजोत्तम । जपेन्मासं त्रिसाहस्रं सुरापः शुद्धिमाप्नुयात् ॥८०॥
 मासं जपेत्त्रिसाहस्रं शुचिः स्याद्गुह्यस्तल्पगः । त्रिसहस्रं जपेन्मासं कुटी कृत्वा वने वसन् ॥८१॥
 ब्रह्महा मुच्यते पापादिति कौशिकभाषितम् । द्वादशाहं निमज्ज्याप्सु सहस्रं प्रत्यहं जपेत् ॥८२॥
 मुच्येरन्नहसः सर्वे महापातकिनो द्विजाः । त्रिसाहस्रं जपेन्मासं प्राणानायम्य धाम्यतः ॥८३॥
 महापातकयुक्तो वा मुच्यते महतो भयात् । प्राणायामसहस्रेण ब्रह्महाऽपि विशुध्यति ॥८४॥
 पट्कं स्वम्यसेदूर्ध्वं प्राणापानौ समाहितः । प्राणायामो भवेदेव मर्धपापप्रणाशनः ॥८५॥
 सहस्रमम्यसेन्मासं क्षितिप शुचितामियात् । द्वादशाहं त्रिसाहस्रं जपेद्वि गोवधे द्विजः ॥८६॥
 अगम्यागमनस्तेयहननाभक्ष्यभक्षणैः । दशसाहस्रमम्यस्ता गायत्री शोधयेद्विजम् ॥८७॥
 प्राणायामशतं कृत्वा मुच्यते सर्वकिञ्चिपात् । सर्वेषामेव पापानां सक्ते सति शुद्धये ॥८८॥
 सहस्रमम्यसेन्मासं नित्यजापी वने वसन् । उपवाससमं जप्यं त्रिसहस्रं तदित्युचम् ॥८९॥
 चतुर्विंशतिसाहस्रमम्यस्ता कृच्छ्रसंज्ञिता । चतुःषष्टिसहस्राणि चाश्रायणसमानि तु ॥९०॥
 शतशृत्वोऽयमेन्नित्यं प्राणानायम्य सङ्घ्ययो । तदित्युचमवाप्नोति मर्धपापशयं परम् ॥९१॥
 निमज्ज्याप्सु जपेन्नित्यं शतशृत्वस्तदित्युचम् । ध्यायन्देवो सूर्यरूपा सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥९२॥
 इति ते सम्यगाख्याताः क्षातिशुद्धपादिवत्पना । रहस्यातिरहस्याश्च गोपनीयास्त्वया सदा ॥९३॥
 इति सक्षेपतः प्रोक्तः मदाचारस्य सग्रहः । विधिनाचरणादस्य माया दुर्गा प्रसीदति ॥९४॥
 नैमित्तिकं च नित्यं च धाम्यकर्म यथाविधि । आचरेन्मनुजः सोऽयं भुक्तिमुक्तिफलमाप्नुयान् ॥९५॥
 आचारः प्रथमो धर्मो धर्मस्य प्रभुरीश्वरी । इत्युक्तः सर्वशास्त्रेषु मदाचारफलं महत् ॥९६॥
 आचारवान्सदा पूतः । मदाचारवान्मुषी । आचारवान्सदा धन्यः सत्यं सत्यं न मारुतः ॥९७॥
 देवोऽप्रसादजनकः । सदाचारविधानकम् । यदपि शृणुयान्मर्त्यो महामन्वत्तिसौरयमायम् ॥९८॥
 सदाचारेण सिद्धेयं ऐहिवायुमिव सुखम् । तदेयते मया प्रोक्तं किमन्यच्छ्रोतुमिच्छसि ॥९९॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे एकादशस्कन्धे सदाचारनिष्पन्नं नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

छापे रामायिनेत्रेणु [१२४३॥] पठन्वत्तशृतः पुनः ।

देवीभागवतस्यास्यैवांशः स्वन्ध ईरितः ॥ १ ॥

ममाप्तोऽयमेकादशः स्कन्धः

श्रीगणेशाय नमः

श्रीमद्देवीभागवतम्

द्वादशः स्कन्धः

अथ प्रथमोऽध्यायः

नारद उवाच

सदाचारविधिर्देव भवता वणिगत प्रभो । तस्याप्यतुलमाहात्म्य सर्वपापविनाशनम् ॥१॥
श्रुत भवन्मुखाभाजच्युत देवाकथामृतम् । व्रतानि यानि चोक्तानि चाद्रायणमुद्भानि ते ॥२॥
दुःखसाध्यानि जानीम कर्त्रसाध्यानि तानि च । तदस्मात्साप्रत यत्तु सुखसाध्य शरीरिणाम् ॥३॥
देवीप्रमादजनक शुभानुष्ठानसिद्धिदम् । तत्कर्म वद मे स्वामिन्कृपापूर्वं सुरेश्वर ॥४॥
मदाचारविधौ यश्च गायत्रीत्रिविरीरित । तस्मिन्मुह्यतम किंस्वास्ति वा पुण्याविकप्रदम् ॥५॥
ये गायत्रीगता वर्णास्तत्त्वसरयास्त्वयेरिता । तेषां के ऋषय प्राक्ता कानि छ दासि ते मुने ॥६॥
तेषां का देवता प्रोक्ता सर्वं कथय मे प्रभो । महत्कौतूहल मे च मानसे परिवर्तते ॥७॥

श्रीनारायण उवाच

कुर्यादन्यत्र वा कुर्यादनुष्ठानादिक तथा । गायत्रीमाननिष्ठस्तु कृतकृत्यो भवेद्द्विजः ॥८॥
सध्यासु चार्घ्यदान च गायत्रीजपमेव च । सहस्रत्रितयं कुर्वन्सुरै पूज्यो भवेन्मूने ॥९॥
न्यासान्करोतु वा मा वा गायत्रीमेव चाम्यसन् । ध्यात्वा निर्व्याजया वृत्त्या सच्चिदानंदरूपिणोम् १०
यदक्षरैकसिद्धे स्पष्टत ब्राह्मणोत्तम । हरिशकरकजोत्पसूर्यचंद्रहुताग्ने ॥११॥
अयातः श्रूयता ब्रह्मन्वर्णानृष्यादिकास्तथा । छदासि देवतास्तद्वत्क्रमात्तत्त्वानि चं व हि ॥१२॥
वामदेवोऽत्रिर्वसिष्ठ शुक्र कण्व पराशरः । विश्वामित्रो महातेजा कपिलः शौनको महान् ॥१३॥
याज्ञवल्क्यो भरद्वाजो जमदग्निस्तपोनिधिः । गौतमो मुद्गलश्चैव वेदव्यासश्च लोमशः ॥१४॥

अगस्त्यः कौशिको घत्सः पुलस्त्यो मादुकस्तथा । दुर्वासास्तपसा श्रेष्ठो नारदः कश्यपस्तथा ॥१५॥
 इत्येते ऋषयः प्रोक्ता वर्णानां क्रमशो मुने । गायत्र्युष्णिगनुष्टुप् च बृहती पंक्तिरेव च ॥१६॥
 त्रिष्टुभं जगती चैव तथाऽतिजगती मता । शक्वयतिशक्वरो च घृतिश्चातिघृतिस्तथा ॥१७॥
 विराट् प्रस्तारपंक्तिश्च कृतिः प्रवृतिराकृतिः । विवृतिः सकृतिश्चैवाक्षरपङ्क्तिस्तथैव च ॥१८॥
 भूर्भुवः स्वरिति छदस्तथा ज्योतिष्मती स्मृतम् । इत्येतानि च छदामि कीर्तितानि महामुने ॥१९॥
 दैवतानि ऋणु प्राज्ञ तेषामेवानुपूर्वशः । आग्नेयं प्रथमं प्रोक्तं प्राजापत्यं द्वितीयकम् ॥२०॥
 तृतीयं च तथा सौम्यमीशानं च चतुर्थकम् । सावित्रं पञ्चमं प्रोक्तं पृथ्वादित्यद्वयम् ॥२१॥
 वार्हस्पत्यं सप्तमं तु मैत्रावरुणमष्टमम् । नवमं भगदैवत्यं दशमं चायं भैरवम् ॥२२॥
 गणेशमेकादशकं त्वाष्ट्रं च द्वादशं स्मृतम् । पौष्णं त्रयोदशं प्रोक्तं मेधाग्रं च चतुर्दशम् ॥२३॥
 वायव्यं पंचदशकं वामदेव्यं च षोडशम् । मैत्रावरुणदैवत्यं प्रोक्तं सप्तदशाक्षरम् ॥२४॥
 अष्टादशं वैश्वदैवमूनविशतिमानृषम् । वैष्णवं विंशतितमं वासुदैवतमीरितम् ॥२५॥
 एकविंशतिमस्यायं द्वाविंशं रददैवतम् । त्रयोविंशं च कौबेरमाश्विनं तत्स्वर्गस्यकम् ॥२६॥
 चतुर्विंशतिवर्णानां देवतानां च सप्तह । कथितं परमधेष्ठो महापापैकशोधनः ॥

यदावर्णनमात्रेण सागं जाप्यफलं लभेत् ॥२७॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्र्यादिचारो नाम प्रथमोऽध्यायः ॥१॥

अथ द्वितीयोऽध्यायः

गघो रसश्च रूपं च शब्दं स्पर्शस्तयैव च । उपस्य पाशुपादत्रयाणी वागपि च क्रमात् ॥११॥
 प्राणजिह्वा च चक्षुश्च त्वक्श्रोत्रं च ततः परम् । प्राणोऽपानस्तथा ध्यानं समानश्च ततः परम् ॥१२॥
 तत्त्वान्येतानि वर्णानि क्रमशः कीर्तितानि तु । अतः परं प्रवक्ष्यामि वर्णमुद्रा क्रमेण तु ॥१३॥
 सुमुखं सप्तैव चैव विततं विस्तृतं तथा । द्विमुखं त्रिमुखं चैव चतुः पञ्चमुखं तथा ॥१४॥
 षण्मुखाष्टोमुखं चैव व्यापकाजलिकं तथा । शकटं यमपाशं च ग्रथितं समुत्थानमुत्तमम् ॥१५॥
 विटलं मुष्टिकं चैव मत्स्यं कूर्मं वराहिकम् । सिंहाक्रांतं महाक्रांतं मुद्गरं पल्लवं तथा ॥१६॥
 त्रिशूलयोनिं, मुरभिश्चाक्षमालां च लिंगकम् । अवुजं च महामुद्रास्तुर्यरूपा प्रकीर्तिता ॥१७॥
 इत्येता कीर्तिता मुद्रा वर्णानां ते महामुने । महापापघ्नयकटा कीर्तिशः कातिदा मुने ॥१८॥
 इति श्राद्धभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

अथ तृतीयोऽध्यायः

नारद उवाच

स्वामिं सर्वजगतां सशयोऽस्ति मम प्रभो । चतुर्पट्टिकलाभिः पातकाद्योगविद्भिर ॥१॥
 मुच्येत केन पुण्येन ब्रह्मरूपं कथं भवेत् । देहश्च देवनाम्नो मन्त्ररूपो विरोपत ॥२॥
 कर्म तच्छ्रोतुमिच्छामि न्यासं च विधिपूर्वकम् । ऋषिपुण्ड्रदोषिदैव च ध्यानं च विधिबन्धनम् ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

अस्त्येकं परमं गुह्यं गायत्रीकवचं तथा । पठनाद्वारणां मर्त्यं सर्वपापं प्रमुच्यते ॥४॥
 सर्वान्त्वामानवान्प्रोति देवीरुपश्च जायत । गायत्रीकवचस्यास्य ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ॥५॥
 ऋषयो ऋषयश्च सामाद्यवर्षदशभिः नारद । ब्रह्मरूपा देवतास्ता गायत्री परमा कला ॥६॥
 तद्गौजं भर्गं इत्येता शक्तिरुक्ता मनाविभिः । कीलकं च विधिं प्राक्तमानाये विनियोजनम् ॥७॥
 चतुर्भिर्हृदयं प्रोक्तं त्रिभिर्वर्णैः शिरः स्मृतम् । चतुर्भिः स्थाब्धित्वा पश्चात्त्रिभिस्तु कवचं स्मृतम् ॥८॥
 चतुर्भिर्नयमुद्दिष्टं चतुर्भिः स्थातदम्बरकम् । अथ ध्यानं प्रवक्ष्यामि मायकांनोष्टदशयकम् ॥९॥
 मुनाविष्टमहेमनीलधवलच्छादयैर्मखीपणं

युक्तमिदुनिर्द्धरत्नमुकुटं तत्त्वार्यवर्णात्मिकम् ।

गायत्री वरदामयाकुञ्जतया शुभ्र वनाल गुण

शाल चक्रमयारविदयुगल हर्षैर्वह्नी भजे ॥१०॥

गायत्री पूर्वतः पातु सावित्री पातु दक्षिण । ब्रह्मगङ्गा तु मे पश्चादुत्तरम्या सरस्वती ॥११॥

पार्वती मे दक्ष रक्षेत्पावको जलशायिनी । यातुधानी दिग् रक्षेद्यानुपानमयकरी ॥१२॥

अथार्यन्यास ॥ शीर्षेऽर्धे देवतम् ॥ दत्तयज्ञावस्थितो ॥ उभे सध्ये चौष्टौ ॥ मुखमग्नि ॥
जिह्वा सरस्वती ॥ ग्रीवाया तु बृहस्पति ॥ स्तनयोर्वसवोऽष्टौ ॥ बाह्वोर्महत ॥ हृदये पर्जन्य ॥
आकाशमुदरम् ॥ नाभावतरिक्षम् ॥ वटयोरिद्राग्नी ॥ जघने विज्ञानघन प्रजापति ॥ कंठा-
समलये ऊरू ॥ विश्वेदेवा ज्ञानो ॥ जघाया कौशिक ॥ गुह्यमयने ॥ ऊरू पितर ॥ पादौ
पृथिवी ॥ घनस्पतयोगुलीषु ॥ ऋषयो रोमाणि ॥ नखानि मूर्तार्ति ॥ अस्थिषु ग्रहा ॥ असृङ्मा-
समृतव ॥ सवत्सरा वै निमिषम् ॥ अहोरात्रावादित्यश्चन्द्रमा ॥ प्रवरा दिव्या गायत्री सहस्रनेत्रा
धारणमह प्रपद्ये ॥ ॐ तत्सवितुर्वरेण्याय नमः ॥ ॐ तत्सुर्वाजयाय नमः ॥ तत्प्रातरादित्याय
नमः ॥ तत्प्रातरादित्यप्रतिष्ठायै नमः ॥ प्रातरघोयाना रात्रिकृत पाप नाशयति ॥ सायमघोयानो
दिवसकृत पाप नाशयति ॥ सायप्रातरघोयान अपापो भवति ॥ सर्वतीर्थेषु स्नातो भवति ॥
सर्वैर्देवैर्ज्ञातो भवति ॥ अवाच्यवचनात्पूतो भवति ॥ असद्व्यमदशनात्पूतो भवति ॥ अनोज्यभोज-
नात्पूतो भवति ॥ अचोप्यचोपणात्पूतो भवति ॥ असाध्यसाधनात्पूतो भवति ॥ दुष्टगतिग्रहा-
सहस्रात्पूतो भवति ॥ सर्वप्रतिग्रहात्पूतो भवति ॥ पत्तिदपणात्पूतो भवति ॥ अमृतवचनात्पूतो
भवति ॥ अथाब्रह्मचारी ब्रह्मचारी भवति ॥ अनेन हृदयेनाधीतेन क्रतुसहस्रेणैव भवति ॥
पष्टिशतसहस्रगायत्र्या जप्यानि फलानि भवन्ति ॥ अष्टौ ब्राह्मणान्धर्म्यग्राहयेत् ॥ तस्य सिद्धि-
र्भवति ॥ य इदं नित्यमधीयानो ब्राह्मण प्रात शुचि सर्वपार्पं प्रमुष्यत इति ॥ ब्रह्मलोकं
महीयते ॥ इत्याह भगवान् श्रीनारायण ॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीहृदय नाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४ ॥

अथ पंचमोऽध्यायः

नारद उवाच

भक्तानुक्लिप्तवर्जं हृदयं पापनाशनम् । गायत्र्या कथितं तस्माद्गायत्र्या स्तोत्रमोरय ॥ १ ॥

श्रीनारायण उवाच

आदिशक्ते जगन्मातर्भक्तानुग्रहचारिणि । सर्वत्र व्यापिषेऽनते श्रीसध्ये ते नमाऽस्तु मे ॥ २ ॥

त्वमेव सध्या गायत्री सावित्री च सरस्वती । ब्राह्मी च वैष्णवी रौद्रो रक्ताश्वेना वितेतरा ॥ ३ ॥

प्रातर्बाला च मध्याह्ने शौवनस्था भवत्युन । यज्ञा साय भगवतो चित्त्यने भुनिमि सदा ॥ ४ ॥

हसस्या गच्छाच्छा तथा वृषभवाहिनी । ऋग्वेदाध्यापिनी भूमौ दृश्यते या तत्रस्थिति ॥ ५ ॥

यजुर्वेद पटती च अन्तरिक्षे विराजत । सा सामगापि सर्वेषु भ्राम्यमाणा तथा भुवि ॥ ६ ॥

रटलोच गता त्व हि विष्णुलोचनिवामिनी । न्वमेव ब्रह्मणो एवेऽमर्शानुग्रहारिणी ॥ ७ ॥

सप्तपिप्रीतिजननी माया बहुवरप्रदा । शिवयो करनेत्रोत्था ह्यश्वेदसमुद्भवा ॥ ८ ॥
 वानदजननी दुर्गा दशबा परिपठयते । वरेण्या वरदा चैव वरिष्ठा वरवर्णिनी ॥ ९ ॥
 गरिष्ठा च वरार्हा च वरारोहा च सप्तमी । नीलगङ्गा तथा सध्या सर्वदा भोगमोक्षदा ॥ १० ॥
 भागीरथी मर्त्यलोके पाताले भोगवत्यपि । त्रिलाकवाहिनी देवी स्थानत्रयनिवासिनी ॥ ११ ॥
 भूलोकस्था त्वमेवासि घरित्री लोकधारिणी । भुवो लोके वायुशक्ति स्वलोके तज्जसा निधि ॥ १२ ॥
 महर्लोके महासिद्धिजनश्रेष्ठ जनैत्यपि । नपस्विनी तपोलोके मर्त्यलोके तु सत्यदाक ॥ १३ ॥
 कमला विष्णुलोके च गायत्री ब्रह्मलोचदा । रुद्रलोके स्थिता गौरी हरार्धाङ्गनिवासिनी ॥ १४ ॥
 अहम्भो महतश्चैव प्रकृतिस्त्व हि गीयसे । साम्यायस्थास्मिन्वा त्व हि गरलत्रह्यरूपिणी ॥ १५ ॥
 तत परा परा शक्ति परमा त्व हि गीयसे । इच्छाशक्ति त्रिधाशक्तिर्नानाशक्तिश्चिन्ता ॥ १६ ॥
 गङ्गा च यमुना चैव विपागा च सरस्वती । सरयुर्वैष्णवा सिन्धुर्नर्मदेरावती तथा ॥ १७ ॥
 गोदावरी शतद्रुश्च कावेरी देवलोकगा । कौशिकी चन्द्रभागा च वितस्ता च सरस्वती ॥ १८ ॥
 गण्डकी तापिनी तोया गोमती वैश्ववत्यपि । इडा च पिंगला चैव सुषुम्ना च तृतीयका ॥ १९ ॥
 गाधारी हस्तिजिह्वा च पूषाऽपूषा तथैव च । अलम्बुमा कुटूश्चैव शङ्खिनी प्राणवाहिनी ॥ २० ॥
 नाडी च त्व शरीरस्था गीयसे प्राक्तनैर्बुधैः । हृत्पद्मस्था प्राणशक्ति कण्ठस्था स्वप्ननामिका ॥ २१ ॥
 साहस्र्या त्व सदापारा त्रिदुस्या विदुमालिनी । मूत्रे तु कुडलीशक्तिर्यापिनी वेदामूलगा ॥ २२ ॥
 सिद्धामध्यासना त्व हि सिन्धुग्रे तु मनोमनी । विम यद्वृत्ताक्तेन यत्किञ्चिज्जगदीश्वर्ये ॥ २३ ॥
 तत्सर्वं त्व महादेवि श्रिय सध्या नमोस्तु त । इतीदं कीर्तितं स्तोत्रं मध्याया बहुपुण्यदम् ॥ २४ ॥
 महापापप्रणामन महासिद्धिविधायकम् । य इदं वातयत्स्तोत्रं सध्याङ्गायै नमोऽर्पितम् ॥ २५ ॥
 अपुत्र प्राप्नुयात्पुत्र धनार्थी धनमाप्नुयात् । गर्वतीयनपादानयनयोऽप्य लभेत् ॥ २६ ॥
 भोगाभुज या विरक्ताङ्गायै मागमवाप्नुयात् । तपस्विभि इत स्तोत्रं स्नानवाङ्ग मुय पठनञ्च ॥ २७ ॥
 यत्र पुत्र जये मम मध्यायज्जननं पश्यम् । लभत नान मदहं मय्य सत्यं च नारद ॥ २८ ॥
 शृणुमासोऽपि तत्प्रत्यया स तु पापात्रमुच्यत । पीयूषमन्त्रं दाक्य मशोक नारदस्मिन् ॥ २९ ॥
 इति आदर्शभागवत महापुराण द्वादशस्कन्धे ॥ यद्वास्तोत्रं नाम पञ्चमाध्याय ॥ ५५ ॥

अथ पटोऽध्यायः

नारद उवाच

भगवन्-गर्वधर्षणं मन्त्राभ्यङ्गिणम् । श्रुतिस्मृतिपुराणानां रस्य त्वं मुमाप्युतम् ॥ १ ॥
 सर्वपापहर दय यत्र विद्या प्रवर्तते । यत्र वा यज्ञविज्ञानं किं तु वा भोगउत्पन्नम् ॥ २ ॥

ब्राह्मणानां गतिः केन केन वा मृत्युनाशनम् । ऐहिकामुष्मिकफलं केन वा पन्नलोचन ॥३॥
वक्तुमर्हस्येपेण सर्वं निखिलमादित् ।

श्रीनारायण उवाच

साधु साधु महाप्राज्ञ सम्यक् पृष्टं त्वया जनघ ॥४॥

शृणु वक्ष्यामि यत्नेन गायत्र्यष्टसहस्रकम् । नाम्ना शुभाभा दिव्यानां सर्वपापविनाशनम् ॥५॥
सृष्ट्यादौ यद्भगवता पूर्वं प्रोक्तं ब्रवीमि ते । अष्टोत्तरसहस्रस्य ऋषिर्ब्रह्मा प्रकीर्तितः ॥६॥
छन्दोऽनुष्टुपया देवी गायत्री देवता स्मृता । ह्यलो बीजानि तस्याश्च स्वराः शक्तमईरिताः ॥७॥
अङ्गन्यासकरन्यासावुच्येते मातृकाक्षरं । अथ ध्यानं प्रवक्ष्यामि साधकानां हिताय वै ॥८॥
रक्तश्वेतहिरण्यनीलघवलैर्युक्ता त्रिनेत्रोज्ज्वला रक्ता ग्वतनवभज मणिगणैर्युक्ता कुमारीमिमाम् ।
गायत्री कमलासना करतलध्यानढकुडावुजा पद्माक्षी च वररक्षज च दधती हसाधिरुढा भजे ॥९॥
अक्षित्यलक्षणाऽप्यक्षताऽप्यर्धमातृमहेश्वरी । अमृतार्णवमध्यस्थाऽप्यजिता आपराजिता ॥१०॥
अणिमादिगुणाधाराऽप्यर्कमण्डलसंस्थिता । अजराऽज्जाऽपराऽधर्मा अक्षसूनधराऽधरा ॥११॥
अकारादिशकाराताम्रपरिपङ्कगर्भेदिनी । अजनादिप्रतीकाऽप्यजनादिनिवासिनी ॥१२॥
अदितिश्चाजपा विद्याऽप्यरविदनिभेक्षणा । अतर्बहि स्थिता विद्या ध्वसिनी चातरात्मिका ॥१३॥
अजा चाजमुक्ता असाऽप्यरविदनिमानना । अयमात्रार्थदानज्ञाऽप्यरिमंडलमदिनी ॥१४॥
अमुरप्नी ह्यमावास्याऽप्यलक्ष्मीघ्नन्यत्यजाचिता । आदिलक्ष्मीश्चादितकितराकृतिश्चापतानना ॥१५॥
आदित्यपदवी चाराऽप्यादित्यपरिसेविता । आचार्यावर्तना चाराऽप्यादिमूर्तिनिवासिनी ॥१६॥
आग्नेयी चामरी चाद्या चाराध्या चःसनस्थिता । आधारनिलया चारा चाकाशातनिवासिनी ॥१७॥
आद्याक्षरसमायुक्ता चातराकाशरूपिणी । आदित्यमंडलगता चातरध्वातनाशिनी ॥१८॥
इन्दिरा चेष्टदा चेष्टा चेन्द्रीवरनिभेक्षणा । इरावती चेंद्रपदा चेंद्राणी चेदुरूपिणी ॥१९॥
इक्षुकोर्ध्वमयुक्ता चैषमघानकारिणी । इन्द्रनीलसमाचारा चेडापिगलरूपिणी ॥२०॥
इन्द्राग्नी चेश्वरी देवी चेहाग्रयविवर्जिता । उमा चोषा ह्युदुनिमा उर्वारिकफलानना ॥२१॥
उदुप्रभा चोदुमती ह्युदुपा ह्युदुमध्यगा । ऊर्ध्वं चाप्यूर्ध्ववेशी चाप्यूर्ध्वयोगतिभेदिनी ॥२२॥
ऊर्ध्वबाहुप्रिया चोमिमालावाग्म्यन्यायिनी । ऋतु चपिर्हृतुमती ऋषिदेवनमस्कृता ॥२३॥
ऋग्वेदा ऋणहर्त्री च ऋषिमण्डलचारिणी । ऋद्धिदा ऋजुमार्गस्या ऋजुधर्मा ऋजुप्रदा ॥२४॥
ऋग्वेदनिलया ऋज्वी ह्यसयमप्रवर्तिनी । लूतारिवरयम्भूता लूतादिबिपहारिणी ॥२५॥
एकाक्षरा चैवमात्रा चैका चैवैपनिष्ठिता । ऐन्द्री ह्यैरावताम्भदा चैहिरामुष्मिकप्रदा ॥२६॥
ओकारा ह्योपधी चोता चोतप्रोतनिवाहिनी । ओर्वा ह्योपपथम्भदा ओषामनफलप्रदा ॥२७॥

अण्डमध्यस्थिता दवो चाकारमनुरूपिणी । कात्यायनी कालरात्रि कामाक्षी कामसुन्दरी ॥२८॥
 कमला कामिनी काता कामदा कालकण्ठिनी । करिकुम्भस्तनधरा करवीरसुवासिनी ॥२९॥
 कल्याणी कुडलवती कृष्णलेखनिवासिनी । कुशविन्ददलावारा कुडली कुमुदालया ॥३०॥
 कालजिह्वा करालास्या कालिका कालरूपिणी । कमनीयगुणा काति कलाधारा कुमुती ॥३१॥
 कौशिकी कमलाकारा कामाचारप्रभजिनी । कामारी करुणापागी ककुवता करिप्रिया ॥३२॥
 केसरी केशवनुता कदवकुसुमप्रिया । कालिंदी कालिका काची कलशोद्भवसस्तुता ॥३३॥
 काममाता क्रतुमती कामरूपा कृपावती । कुमारी कुडनिलया किराती कीरवाहना ॥३४॥
 कैकेयी कौकिलालापा केतकीकुसुमप्रिया । कमण्डलुधरा काली कर्मनिर्मूलकारिणी ॥३५॥
 कलहसगति कक्षा कृतकौतुकमङ्गला । कस्तूरीतिलका कम्पा करीद्रगमना कुहू ॥३६॥
 कर्पूरलेपना कृष्णा कपिला कुहरायया । कूटस्था कुवरा कम्पा कुक्षिस्पाक्षिलविष्टा ॥३७॥
 खड्गखटकरा खर्वा खेचरो खगवाहना । खट्वागधारिणी ख्याता खगराजोपरि स्थिता ॥३८॥
 खलघ्नी खडितजरा खडास्यानप्रदायिनी । खड्गुतिलका यज्ञा गणसगुहपूजिता ॥३९॥
 गायत्री गोमती गीता गावारी गानलोपुषा । गौतमी गामिनी गाथा गधर्वाऽऽरसेविता ॥४०॥
 गोविन्दचरणाक्राता गुणत्रयविभाविता । गधर्वा गह्वरी गोत्रा गिरीशा गहना गमी ॥४१॥
 गहावासा गुणवती गुह्यपापप्रणाशिनी । गुर्वी गुणवती गुह्या गोतम्या गुणदायिनी ॥४२॥
 गिरिजा गुह्यमातङ्गी गरुडध्वजबलभा । गर्वापहारिणी गोदा गोबुलस्था गदाधरा ॥४३॥
 गोकर्णनिलयासक्ता गुह्यमण्डलवतिनी । धर्मदा धनदा घण्टा घोरदानवमदिनी ॥४४॥
 घृणिमन्त्रमयी घोषा धनसम्पत्तिदायिनी । घण्टारवप्रिया घ्राणा घृणिसनुष्टकारिणी ॥४५॥
 घनारिमडला घूर्णा घृताची धनवेगिनी । ज्ञानघातुमयी चर्वा चविता चारुहासिनी ॥४६॥
 घटुला चडिका चित्रा चित्रमात्यविभूषिता । चतुर्भुजा चारदन्ता चातुरी चरितप्रदा ॥४७॥
 चूलिका चित्रवस्त्राता चद्रम वर्णकुडला । चद्रहासा चारदात्री चकोरी चद्रहासिनी ॥४८॥
 चद्रिका चद्रधात्री च चोरी चौरा च चडिका । चचद्राग्वादिनी चद्रचूडा घोरविनाशिनी ॥४९॥
 चारुचन्दनलतागी चञ्चलचामरवाजिता । चारुमध्या चारुगतिश्चन्द्रिका चद्ररूपिणी ॥५०॥
 चारुहानप्रिया चार्वाचरिता चक्रवाटुका । चद्रमण्डलमध्यस्था चद्रमण्डलदर्पणा ॥५१॥
 चद्रवाचस्तनी चेशा चित्रा चारुविलासिनी । चित्स्वरूपा चद्रवती चद्रमाश्चर्यप्रिया ॥५२॥
 चादयित्री चित्रप्रणा चानना चारुहेनुक्ते । छत्रयाता छत्रधरा छायाछदपरिच्छिन्ना ॥५३॥
 छायादेवी छिद्राढा छनेन्द्रियविसर्पिणी । छन्दोनुष्टुप्प्रनिष्ठाना छिद्रापद्रवमदिनी ॥५४॥
 छेदा छनेश्वरी छिद्रा छुगिवा छेदनप्रिया । जानी जमरहिता जातवेदा जगमयी ॥५५॥

जाह्नवी जटिला जेत्री जरामरणवजिता । जंबूद्वीपवती ज्वाला जयंती जलशालिनी ॥५६॥
 जितेन्द्रिया जितक्रोधा जितामित्रा जगत्प्रिया । जातस्वपयी जिह्वा जानकी जगती जरा ॥५७॥
 जनिनी जह्नुतनया जगत्प्रवर्तिपिणी । ज्वालामुखी जपवती ज्वरघ्नी जितविष्टा ॥५८॥
 जिताक्रान्तमयी ज्वाला जाग्रती ज्वरदेवता । ज्वलन्ती जलदा ज्वेष्टा ज्याघोपस्फोटदिङ्मुखी ५९॥
 जंभिनी जम्भणा जम्भा ज्वलन्माणिक्कुण्डला । ज्ञप्तिना ज्ञाननिर्घोषा ज्ञज्ञामारुतवेगिनी ॥६०॥
 झल्लरीवाद्यकुशला झरूपा झभुजा स्मृता । टंकबाणसमायुक्ता टंकिनी टंकभेदिनी ॥६१॥
 टंकीगणकृता घोषा टंकनीयमहोरसा । टंकारकारिणी देवी ठठारदशनिनादिनी ॥६२॥
 डामरी डाकिनी डिमा डुंडमारैकनिजिता । डामरीतंत्रमार्गस्या डमडुमदनादिनी ॥६३॥
 डिंडीरवसहा डिभलसत्क्रीडापरायणा । दुंदिबिम्बेशजननी ठक्काहस्ता ठिलव्रजा ॥६४॥
 नित्यज्ञाना निरुपमा निर्गुणा नर्मदा नदी । त्रिगुणा त्रिपदा तंत्री तुलसी तरुणा तरुः ॥६५॥
 त्रिविक्रमपदाक्राता तुरीयपदगामिनी । तरुणादित्यसकाशा तामसी तुहिनातुरा ॥६६॥
 त्रिकालज्ञानसंपन्ना त्रिवली च त्रिलोचना । त्रिशक्तिरूपरा तुगा तुरगवदना तथा ॥६७॥
 त्रिमिगिलगिला तीव्रा त्रिलोता तामसादिनी । तंत्रमंत्रविशेषज्ञा तनुमध्या त्रिविष्टा ॥६८॥
 त्रिसुध्या त्रिस्तनी तोषा संस्थातालप्रतापिनी । ताटंकिनी तुषाराभा तुहिनाचलवासिनी ॥६९॥
 तंतुजालसमायुक्ता तारहारावलिप्रिया । तिलहोमप्रिया तीर्या तमालकुसुमाकृतिः ॥७०॥
 तारका त्रिभुता तन्वी त्रिंशंकुपरिवारिता । तलोदरो तिलाभूषा ताटकप्रिययाहिनी ॥७१॥
 त्रिजटा तित्तिरी तृष्णा त्रिविधा तरुणाकृति । तप्तकाचनसकाशा तप्तकाचनभूषणा ॥७२॥
 त्रैलोक्या त्रिवर्गा च त्रिकालज्ञानदायिनी । तर्पणा तृतिदा तृप्ता तामसी तृंदुस्तुता ॥७३॥
 तादृश्यस्या त्रिगुणाकारा त्रिमंगी तनुवल्लरिः । यात्कारी थारवा थोता दोहिनी दीनवन्मला ७४॥
 दानवातकरो दुर्गा दुर्गागुरनिबहिणी । देवरीतिदिवात्रात्रिपदी दुर्दुमिस्वना ॥७५॥
 देवयानी दुरावासा दारिद्र्यघोर्द्धेदिनी दिवा । दामोदरप्रिया दीप्ता दिग्वासा दिग्बिमोहिनी ७६॥
 दंडवारण्यनिलया दंढिनी देवपूजिता । देववंशा दिविपदा द्वेपिनी दानवाकृतिः ॥७७॥
 दोनानायस्तुता दीप्ता देवतादिस्वरूपिणी । धात्री धनुर्धरा धेनुर्धारिणी धर्मचारिणी ॥७८॥
 धरंधरा धराधारा धनदा धान्यदोहिनी । धर्मशीला धनाढ्यता धनुर्बेदविशारदा ॥७९॥
 धृतिर्धन्या धृतपदा धर्मराजप्रिया ध्रुवा । धूमावती धूमनेशी धर्मशास्त्रवाहिनी ॥८०॥
 नदा नंदप्रिया निद्रा ननुता नंदनात्मिका । नर्मदा नलिनी नीला नीलदंष्ट्रमाध्रया ॥८१॥
 नारायणप्रिया निध्या निर्मला निर्गुणा निधिः । निराधारा निष्प्रमा नित्यशुद्धा निरंजना ॥८२॥
 नारदिवदुत्तानोता नादविदुक्कलात्मिका । नृमिहिनी नगधरा नृनानाविभूमिना ॥८३॥

बलाकिनी विलाहारा विलावासा बहूदका । बहुनेत्रा बहुपदा बहुकर्णवतसिका ॥११२॥
 बहुबाहुयुता बीजरूपिणी बहुरूग्णि । विदुनादकलातीता विदुनादस्वरूपिणी ॥११३॥
 बद्धगोधागुलिशाना बद्धार्थमवासिनो । वृदारका बृहत्स्वधा बृहती बाणपातिनी ॥११४॥
 वृंदाघ्नशा बहुनुना वनिता बहुविक्रमा । वद्धपद्मासनासीना विल्वपत्रतलस्थिना ॥११५॥
 वीरिद्रुमनिजावासा वडिस्था विद्रुदर्पणा । दाला दानासनवती वडवानलवेगिनी ॥११६॥
 ब्रह्माडग्रहिरंत स्या ब्रह्मकणसूत्रिणी । भावनी भोषणवता भातिनी भयहारिणी ॥११७॥
 भद्रकाली भुजगाक्षी भारती भारताशया । भैरवा भोषणाकारा भूतिदा भूतिमालिनी ॥११८॥
 भामिनी भोगनिरता भद्रदा भूरिविजया । भूतावासा भृगुलना भार्गवी भूसुराचिता ॥११९॥
 भागीरथी भोगवती भवनस्या भिषग्वा । भामिनी भोगिनी भाषा भवानी भूरिदक्षिणा ॥१२०॥
 भर्मात्मिका भीमवती भववधविमोचिनी । भजनाया भूतघात्री रजिता भुवनेश्वरी ॥१२१॥
 भुजगबलदा भीमा भेरुंडा भागधेयिनी । माता माया मधुमती मधुजिह्वा मधुप्रिया ॥१२२॥
 महादेवी महाभागा मालिनी मीनलोचना । मायातीना मधुमती मधुमासा मधुद्रवा ॥१२३॥
 मानवी मधुसमृता मिथिलापुरवासिनी । मधुकैटभसहर्षा भेदिनी मेघमालिनी ॥१२४॥
 मंदोदरी महामाया मैथिली ममृणप्रिया । मङ्गलदमीर्महाकाली महाकन्या महेश्वरी ॥१२५॥
 माहेंद्री मेहनमया मंदारकुसुमाचिता । मजुमजोरवरणा माक्षदा मजुभाषिणी ॥१२६॥
 मयूरदाविणी मुद्रा मलया मलयान्विता । मेघा मरकतस्थामा मागरी मेनकात्मजा ॥१२७॥
 महामारी महावीरा महास्थामा मनुस्तुता । मातृका मिहिराभासा मुकुन्दपदविक्रमा ॥१२८॥
 मूलाधारस्थिता मुग्धा मणिपूरकवासिनी । मुगाक्षी महिषारुढा महिषासुरमदिनी ॥१२९॥
 योगासना योगमन्या योगा योवनकाश्रया । योवनी मुद्गमध्यस्था यमुना युगधारिणी ॥१३०॥
 यक्षिणी योगयुक्ता च यक्षराजप्रसूतिनी । यात्रा यानविधानज्ञ यदुवंशसमुद्भवा ॥१३१॥
 यकारादिहकाराता याजुषी यज्ञरूपिणी । यामिनी योगनिरता यानुधानमयकरी ॥१३२॥
 रक्मणी रमणी रामा रेवती रेणुका रति । रौद्री रौद्रप्रियाकारा राममाता रतिप्रिया ॥१३३॥
 रोहिणी राज्यदा रेवा रमा राजीवलोचना । राक्षसी रुक्मपत्रा रत्नप्रिहासनस्थिना ॥१३४॥
 रत्नमात्म्यावरधरा रत्नगघानुदधना । राजहंससमान्द्रा रभा रत्नबलिप्रिया ॥१३५॥
 रमणीययुगाधारा राजितालिलभूनला । रुक्मर्मपरीवार्ता रथिनी रत्नमालिनी ॥१३६॥
 रोगेशी रोगशमनी रावणी रोमहृषिणी । रामचन्द्रपदाक्राता रावगच्छेदकारिणी ॥१३७॥
 रत्नवस्त्ररिच्छत्रा रथस्था रुक्मभूषणा । रजनाधिदेवता लोला ललिता लिंगधारिणी ॥१३८॥
 रत्नमोलोला रुक्मविषा लोचनी लोचविधृता । लज्जा लज्जोदरी देवी लज्जा लोकरुधारिणी ॥१३९॥

वरदा वदिता विद्या वैष्णवी विमलाकृति । वाराही विरजा वर्षा वरलक्ष्मीविलासिनी ॥१४०॥
 विनता व्योममध्यस्था वारिजासनसंस्थिता । वारुणी वेणुसभृता वीतिहोत्रा विरूपिणी ॥१४१॥
 वायुमण्डलमध्यस्था विष्णुरूपा विधिप्रिया । विष्णुपत्नी विष्णुमती विशालाक्षी वसुन्धरा ॥१४२॥
 वामदेवप्रिया वेल्ल वज्रिणी वसुदोहिनी । वेदाधारपरीतांगो वाजपेयफलप्रदा ॥१४३॥
 वासवी वामजननी वैकुण्ठनिलया वरा । व्यासप्रिया वर्मधरा बाल्मीकिपरिसेविता ॥१४४॥
 शाकभरी शिवा शाता शारदा शरणागति । शातोदरी शुभाचारा शुभासुरविमर्दिनी ॥१४५॥
 शोभावती शिवाकारा शकारार्धशरीरिणी । शाणा शुभाशया शुभ्रा शिर सघानकारिणी ॥१४६॥
 शरावती शरानन्दा शरज्ज्योत्स्ना शुमानना । शरभा शूलिनी शूद्रा शङ्खरी शूरबाहना ॥१४७॥
 श्रीमती श्रीधरानन्दा श्ववृषानन्ददायिनी । शर्वाणी शर्वरी वद्या पद्मभाषा परशुप्रिया ॥१४८॥
 पौष्ठाधारस्थिता देवी पण्णुखप्रियकारिणी । पङ्गरूपसुमति सुरासुरनमस्कृता ॥१४९॥
 सरस्वती सदाधारा सर्वमंगलकारिणी । सामगानप्रिया सूदमा सावित्री सामसम्भवा ॥१५०॥
 सर्वावासा सदानन्दा सुस्तनी सागरावरा । सर्वैश्वर्यप्रिया सिद्धि साधुबन्धुपराक्रमा ॥१५१॥
 सप्तपिण्डलगता सोममङ्गवासिनी । सर्वज्ञा साद्रकरुणा समानाधिकर्षिता ॥१५२॥
 सर्वोत्तुङ्गा सङ्गहोना सदगुणा सवन्प्रदा । सरषा सूर्यतनया सुकेशी सोमसहति ॥१५३॥
 हिरण्यवर्णा हरिणी ह्रीकारो हसवाहिनी । क्षीमवल्गुपरीतांगी क्षीराब्धितनया क्षमा ॥१५४॥
 गायत्री चैव सावित्री पार्वती च सरस्वती । वेदगर्भा वरारोहा श्रीगायत्री पराविषा ॥१५५॥
 इति साहस्रं नाम्ना गायत्र्याश्चैव नारद । पूज्यद सर्वपापघ्न महासप्तपत्तिदायकम् ॥१५६॥
 एव नामानि गायत्र्यास्तोषोत्पत्तिकराणि हि । अष्टम्या च विशेषेण पठितव्यं द्विजं सह ॥१५७॥
 जप कृत्वा होमपूजाध्यान कृत्वा विशेषतः । यस्मै कस्मै न दातव्यं गायत्र्यास्तु विशेषतः ॥१५८॥
 सुभक्ताय सुशिष्याय वक्तव्यं भूसुराय वै । भ्रष्टेभ्य साधवेभ्यश्च बाधवेभ्यो न दर्शयत ॥१५९॥
 यद्गुहे लिखितं शास्त्रं भयं तस्य न वक्ष्यचित् । चरालापि स्थिरा भूत्वा वमला तत्र तिष्ठति ॥१६०॥
 इदं रहस्यं परमं गुह्याद्गुह्यतरं महत् । पुण्यप्रदं मनुष्याणां दरिद्राणां निधिप्रदम् ॥१६१॥
 भोगप्रदं मुग्धाणां कामिनां सर्वकामदम् । रोगाद्वै मुच्यत रोगो बद्धो मुच्येत बन्धनात् ॥१६२॥
 ब्रह्महत्यामुरापानमुवर्णस्तयिनो नरा । गुरुतत्त्वगतो वापि पातका मुच्यत सङ्गत् ॥१६३॥
 अमृतप्रतिग्रहाच्चैवामश्यमथाद्रिसेपत । पापादानुत्तमुक्ष्येभ्य पठनादप्य मुच्यत ॥१६४॥
 इदं रहस्यममलं मयोक्तं पराशरोद्भवं । ब्रह्मसायुज्यदं नृणां सत्यं मर्त्यं न संशय ॥१६५॥
 इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे गायत्रीसहस्रनामस्तोत्रकथनं नाम पष्ठोऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः

नारद उवाच

श्रुतं सहस्रनामाख्यं श्रीगायत्र्या फलप्रदम् । स्तोत्रं महोन्नतिकरं महाभाग्यकरं परम् ॥१॥
अधुना श्रोतुमिच्छामि दीक्षालक्षणमुत्तमम् । विना येन न सिद्ध्येत देवीमंत्रेऽधिकारिता ॥२॥
ब्राह्मणानां क्षत्रियाणां विशां स्त्रीणां तथैव च । सामान्यविधिना सर्वं विस्तरेण वद प्रभो ॥३॥

श्रीनारायण उवाच

शृणु दीक्षां प्रवक्ष्यामि शिष्याणां भावितात्मनाम् । देवानिगुरुपूजादावधिकारो यया भवेत् ॥४॥
दियं ज्ञानं हि या दद्यात्कुर्यात्पापमयं तु या । सर्वं क्षीयति सप्रोक्ता वेदनप्रविशारदै ॥५॥
अवश्यं सा तु कर्तव्या यतो बहुफला मता । गुरुशिष्यायुभावत्राप्यतिशुद्धावपेक्षितौ ॥६॥
गुरुस्तु विधिवत्प्रातः कृत्य सर्वं विधाय च । स्नानसंध्यादिकं सर्वं यथाविधि विधाय च ॥७॥
कमण्डलुकरो मौनी गृहं यायात्सरित्ताटम् । यागमण्डपमासाद्य विशेत्तप्रासने वरे ॥८॥
आचम्य प्राणानायम्य गघपुष्पविमिश्रितम् । सप्तवाराश्रमनेण जप्तं वारिपु साधयेत् ॥९॥
शारिणां तेन मतिमान्छमनं समुच्चरन् । प्रोक्षयेद्द्वारमखिलं ततः पूजां समाचरेत् ॥१०॥
ऊर्ध्वोद्वरके देवं गणनाय तया त्रियम् । सरस्वती नाममनैः पूजयेद्गघपुष्पैः ॥११॥
द्वारदक्षिणशाखायां गंगा विन्नेशमर्चयेत् । द्वारस्य वामशाखायां क्षेत्रपालं च सूर्यजाम् ॥१२॥
देहल्यां पूजयेत्क्षेत्रदेवतामक्षमव्रत । सर्वं देवीमयं दृश्यमिति संचित्य सर्वतः ॥१३॥
दिव्यानुत्सारयेद्विघ्नान्छमनत्रयजेन तु । अन्तरिक्षगतान्विघ्नान्पदाघातैस्तु भूमिगान् ॥१४॥
वामशाखां स्पृशन्पश्चात्प्रविशेद्दक्षिणाम्निना । प्रविश्य कुम्भं सस्थाप्य सामान्यार्घ्यं विधाय च ॥१५॥
तेन चार्घ्यजलेनापि नैर्ऋत्या दिशि पूजयेत् । वास्तुनाय पद्मयोनिं गघपुष्पाक्षतादिभिः ॥१६॥
ततः कुर्यात्पद्मगन्धं तेन चार्घ्योद्वेन च । शीतलस्तम्भपर्यन्तं प्रोक्षयेन्मण्डपं गुरु ॥१७॥
सर्वं देवीमयं घेदं भावयेन्मनसा किल । मूलमत्र जपन्भक्त्या प्रोक्षणं स्याच्छरणानुना ॥१८॥
शरमंत्रं समुच्चार्य ताडयेन्मण्डपदमाम् । हुमन्त्रं तु समुच्चार्य कुर्यादम्बुक्षणं ततः ॥१९॥
धूपयेदत्तरं धूपैर्विकिरान्विकरेत्ततः । मार्जयेत्तास्तु मार्जन्या कुशनिमित्तया पुनः ॥२०॥
ईशानदिशि तत्पूजं कृत्वा सस्थापयेन्मुने । पुण्याहवाचनं कृत्वा दीनानायाश्च तोषयेत् ॥२१॥
विशेन्मुद्रासने पश्चात्प्रमसृज्य गुरुं निजम् । प्राङ्मुखो विधिवद्दधात्वा देवमत्रस्य देवताम् ॥२२॥
भूतगुह्यादिव कृत्वा पूर्वोक्तेनैव वर्त्मना । क्षुप्यादिन्यासकं च कुर्याद्विद्वमंत्रस्य वै मुने ॥२३॥
न्यसेन्मुनिं तु शिरसि भूते छन्दः समीरितम् । देवतां हृदयामोजे गृह्ये बीजं तु पादयोः ॥२४॥

शक्तिं विन्यस्य पश्चात् तालत्रयखात्तत । दिग्बध कारयेत्पश्चाच्छोटिकाभिस्त्रिभिर्नर ॥२५॥
 प्राणायाम तत कृत्वा मूलमन्त्रमनुस्मरन् । मातृका विन्यसेद्देहे तत्प्रकारस्तथोच्यते ॥२६॥
 ॐ नम इति प्रोच्य न्यसच्छिरसि भजवित । एवमेव तु सर्वेषु न्यसेत्स्थानेषु वै मुने ॥२७॥
 मूलमन्त्र पङ्क्तयश्च न्यसदङ्गेषु सत्तम । अगुष्ठादिष्वङ्गुलीषु हृदयादिषु च क्रमात् ॥२८॥
 नम स्वाहावपङ्क्त्युक्तैर्ह्रस्वोपङ्क्त्युक्तैर्नम । प्रणवादिषु तैर्नम पङ्क्तिरेव पङ्क्तयः ॥२९॥
 वर्णयासादिकं पश्चान्मूलमन्त्रस्य योजयत् । स्थानेषु तत्तत्कल्पोक्तैर्विविधैः यथाविधि स्मृत ३०॥
 ततो निजे शरीरेऽस्मिन्मन्त्रयदासनं शुभम् । दक्षास च न्यसेद्दर्भं वामासं ज्ञानमेव च ॥३१॥
 वामोरो चापि वैराग्यं दक्षोरात्रयं विन्यसेत् । ऐश्वर्यं मुखदेशे तु मुने ध्यायदधर्मकम् ॥३२॥
 यामपाश्वं नाभिदेशे दक्षपाश्वं तथा पुन । नमोदीक्षापि ज्ञानादी पूर्वोक्तानव विन्यसेत् ॥३३॥
 पादा धमादयः प्रोक्ता पीठस्य मुनिसत्तम । अधर्माद्यास्तु गानाणि स्मृतानि मुनिपुङ्गव ॥३४॥
 मध्येऽनत हृदि स्थाने न्यसेन्मृदासनं स्थले । प्रपञ्चपथं विमलं तस्मिन्सूर्येन्द्रपापकान् ॥३५॥
 न्यसेत्कलायुतामन्त्रीं सक्षपात्ता वदाम्यहम् । सूर्यस्य द्वादश कलास्ता इन्द्रो षोडश स्मृता ॥
 दश बह्वे कला प्रोक्तास्ताभिर्युक्तास्तु ताः स्मरन् । सत्त्वं रजस्तमश्चैव न्यसेत्तेषामथोपरि ॥३७॥
 आत्मानमन्तरात्मानं परमात्मानमेव च । ज्ञानात्मानं न्यसेद्विद्वानित्य पीठस्य कल्पना ॥३८॥
 अमुकासनाय नम इति मन्त्रेण साधक । आसनं पूजयित्वा तु तस्मिन् ध्यायेत्पराम्बिकाम् ॥३९॥
 कल्पोक्तविधिना मन्त्रीं देयमन्त्रस्य देवताम् । मानसैरुपचारैश्च पूजयेत्तां यथाविधि ॥४०॥
 मृदा प्रदर्शयद्विद्वान्कल्पोक्ता मोदकारिका । याभिर्विरचिताभिस्तु गोदो देव्यास्तु जायत ॥४१॥

श्रीनारायण उवाच

तत स्ववामभागाग्रे षट्कोणोपरि वर्तुलम् । चतुरस्रयुतं सम्यङ्मध्यं मङ्गलमालिखत् ॥४२॥
 मध्ये त्रिकोणं सलिरयं शस्त्रमुद्रां प्रदर्शयत् । पङ्क्त्यानि च षट्कोणेष्वर्चयत्कुसुमादिभिः ॥४३॥
 अग्न्यादिषु तु कोणेषु पङ्क्त्यार्चनमाचरेत् । आधारपात्रमादाय शस्त्रस्य मुनिसत्तम ॥४४॥
 अक्षमन्त्रेण सप्रोक्ष्य स्थापयत्तत्र मण्डले । म बह्निमङ्गलायोक्त्वा ततो दशकलात्मन ॥४५॥
 अमुकदेव्या अर्घ्यपात्रस्थानाय नम इत्यपि । मन्त्रोऽयमक्तं शस्त्रस्याप्याधारस्थापनं बुध ॥४६॥
 आधारं पूर्वमारम्य प्रदक्षिणक्रमेण तु । दश बह्निमङ्गला पूज्या बह्निमण्डलस्थिता ॥४७॥
 ततो वै मूलमन्त्रेण प्रोक्षितं शस्त्रमुत्तमम् । स्थापयत्तत्र चाधारे मूलमन्त्रमनुस्मरन् ॥४८॥
 असूर्यमङ्गलायोक्त्वा द्वादशात् बलात्मने । अमुकदेव्याप्याश्रयाय नम इत्युच्यते ॥४९॥
 य शशाम पदं प्रोक्ष्य नम इत्येतदुच्यते । प्रोक्षयेत्ततः तं शस्त्रं तस्मिन्नादशं पूजयेत् ॥५०॥
 सूर्यस्य द्वादश बलास्तपि याद्या यथाक्रमम् । विलोममातृकां प्रोक्ष्य मूलमन्त्रं विलोममन्त्रम् ॥५१॥

जलैरापूरयेच्छ तत्र चेन्दो कला न्यसेत् । ॐ सोममडलायोक्त्वाते पौडशकलात्मने ॥५२॥
 अमुकाध्यामृतायेति हन्मन्नातो मनु स्मृतः । पूजयेन्मनुना तेन जल तु सृणिमुद्रया ॥५३॥
 तीर्थान्यावाह्य सत्रैवाप्यष्टकृत्वो जपेन्मनुम् । पङ्कगानि जले न्यस्य हृदसे पूजयेदप ॥५४॥
 अष्टकृत्वो जपेन्मूल छादयेन्मत्स्यमुद्रया । ततो दक्षिणदिग्भागे शस्यस्य प्रोक्षणी न्यसेत् ॥५५॥
 शाखाद्यु किञ्चिन्निक्षिप्य प्रोक्षयेत्तेन सर्वतः । पूजाद्रव्य निजात्मान विबुद्ध भावयेत्ततः ॥५६॥

श्रीनारायण उवाच

ततः स्वपुरतो वेद्या सर्वतोभद्रमङ्गलम् । सलिलस्य कणिकामध्ये पूरयेच्छालितङ्गुलं ॥५७॥
 आस्तीर्य दमोस्तत्रैव न्यसेन्कूर्चं सलक्षणम् । आधारशक्तिमारभ्य पीठमन्वतमर्चयेत् ॥५८॥
 निर्गण कुम्भमावाप्यस्त्राद्भिः क्षालितातरम् । तनुना वेष्टयेत्तु त्रिगुणेनारुणेन च ॥५९॥
 नवरत्नोदर कूर्चमुत गन्धादिपूजितम् । स्थापयेत्तत्र पीठं तु तारामन्त्रेण देशिक ॥६०॥
 ऐक्य कुम्भस्य पीठस्य भावयेत्पूरयेत्ततः । मातृका प्रतिलोमेन जपस्तीर्थोदकमुने ॥६१॥
 मूलमत्र च सैजप्य पूरयेद्देवताधिया । अश्वत्थपनसप्राणा कोमलैर्नवपल्लवैः ॥६२॥
 छादयेत्कुम्भवदन चपक सफलाक्षतम् । सस्थापयेत् मतिमान्वरुणमुग्मेन वेष्टयेत् ॥६३॥
 प्राणस्थापनमन्त्रेण प्राणस्थापनमाचरेत् । आवाहनादिमुद्राभिर्मर्दयेद्देवता पराम् ॥६४॥
 ध्यायेत्ता परमेशानी कल्पोक्तेन प्रकारतः । स्वागत कुशलप्रदं देव्या अग्रे समुच्चरेत् ॥६५॥
 पाद्य दद्यात्ततोऽप्यर्घ्यं ततश्चाब्रमनीयकम् । मधुपर्कं च साम्यगदेभ्यं स्नानं निवेदयेत् ॥६६॥
 वाससी च ततो दद्याद्रत्ने क्षौमे मुनिर्मले । नानामणिगणाकीर्णानां कल्पान्कल्पयेत्ततः ॥६७॥
 मनुना पुटितैर्वर्णैर्मनुकाया विधानतः । देव्या अग्रेषु विन्यस्य चदनार्घ्यं समर्चयेत् ॥६८॥
 गन्ध कालागुहमन्त्र कर्पूरण समन्वितः । काश्मीर चदन चापि कस्तूरीसहितं मुने ॥६९॥
 कुदुप्पादिपुष्पाणि धरदेभ्यं समर्पयेत् । धूपोष्णुषु कृत्वा ततोऽक्षरचदनशर्करा ॥७०॥
 मधुमिश्रा स्मृता देव्या प्रिया घृषात्मना सदा । दीपाननेकादस्वाद्य नैवेद्य चार्पयेत्सुधी ॥७१॥
 प्रतिद्वयं जलं दद्यात्प्रोक्षणीस्य न चान्यथा । ततः कुर्यादगपूजा कल्पोक्तावरणानि च ॥७२॥
 सांगा देवीमपाम्यर्घ्यं वैश्वदेवं ततश्चरेत् । दक्षिणेऽस्पर्धिलं कृत्वा तत्राधाय हुताशनम् ॥७३॥
 मूर्तिस्यो देवता तत्रावाह्य सम्पूज्य च क्रमानः । तारव्याहृतिभिर्हुत्वा भूम्भन्त्रेण च ततः ॥७४॥
 पञ्चविंशतिवारं तु पायसेन ससर्पिषा । हुनेत्यश्वाद्वाहृतिभिः पुनश्च जुहुयात्मुने ॥७५॥
 गणार्घ्यैरर्पयित्वा च द्रव्यं पीठे तु योजयेत् । बह्विं विसृज्य हविषा पवित्रो विनिरुद्विग्म् ॥७६॥
 देवतायाः पाददेभ्यो गन्धपुष्पादिसमुत्तान् । पञ्चोपचारादस्वाद्य ताङ्गुलं हनचामरे ॥७७॥

दद्याद्देव्यै ततो मन्त्र सहस्रावृत्तितो जपेत् । जप समर्प्य चंशागं विकिरे दिशि सस्यते ॥७८॥
 कर्करी स्थापयेत्तस्या दुर्गामावाह्य पूजयेत् । रक्ष रक्षति चोच्चार्य नागमुक्तेन वारिणा ॥७९॥
 अस्त्रमत्र जपदेश सेचयेत्तु प्रदक्षिणम् । कर्करी स्थापयेत्स्थान पूजयच्चास्त्रदेवताम् ॥८०॥
 पश्चादगुरुस्तु शिष्येण सह भुजीत वाग्यत । तस्या रात्रौ तु तद्वेद्या निद्रा कुर्यात्प्रयत्नत ॥८१॥

श्रीनारायण सवाच

तत कुडस्य सस्कार स्थडिलस्य च वा मुन । प्रवक्ष्यामि समासन यथाविधि विधानत ॥८२॥
 मूलमत्र समुच्चार्य वीक्षयदस्त्रमत्रत । प्रोक्षयत्ताडनं कुर्यात्तेनैव कवचन तु ॥८३॥
 अभ्युक्षण समुद्दिष्ट तिलस्तिक्तस्ततः परम् । प्राणप्रा सद्यप्राश्च लिखितलेखा समतत ॥८४॥
 प्रणवन समभ्युक्ष्य पीठं देव्या समर्चयत । आधारशक्तिभारभ्य पीठमत्रावसानकम् ॥८५॥
 सस्मि पीठे समावाह्य शिवो परमकारणो । गद्याद्यैरुपचारैश्च पूजयत्तो समाहित ॥८६॥
 देवा ध्यायदृतुस्नाता ससक्ता शकरण तु । कामातुरा तयो ब्रीडा किंचित्काल विभावयत ॥८७॥
 अथ वह्निं समादाय पात्रेण पुरतो न्यसेत् । क्रव्यादाश्च पारयज्य पूर्वोक्तैर्ब्रीक्षणादिभि ॥८८॥
 सस्कृत्य वह्निं रवीजमुच्चार्य तदनंतरम् । चैतयं योजयत्तस्मिन् प्रणवनाभिमतयत ॥८९॥
 सप्तवारं ततो धनुमुद्रा सदृशयद्गुरु । शरणं रमितं कृत्वा तनुत्रेणावगुठयत ॥९०॥
 अर्चितं त्रि परिभ्राम्य प्रादक्षिण्येन सत्तम । कुण्डोपरि जपस्तारं जानुस्पृष्टमहोत्तल ॥९१॥
 शिवबीजधिया देव्या योनीं वह्निं विनिक्षिपेत् । आधामयत्ततो देव देवी च जगदम्बिकाम् ॥९२॥
 विस्मिगलं हनं बहु पञ्च युग्मं ततः परम् । सर्वज्ञाज्ञापय स्वात्मनोऽयं वह्निदीपन ॥९३॥
 अग्निं प्रज्वलितं बन्दे जातवदं हूताशनम् । सुवर्णवर्णममलं समिद्धं विश्वतोमुखम् ॥९४॥
 मन्त्रेणाननं तं वह्निं स्तुवीत परमादरात् । ततो यस्य हस्तिमत्र पडपं देशिकोत्तम ॥९५॥
 सहस्राविं स्वस्तिपूर्णं उत्तिष्ठपुरुषं स्मृत । धूमव्यापी समाजह्वो धनुर्धर इति क्रमात् ॥९६॥
 जातिपुक्ता पडगा स्युः पूवस्थानपु विन्यसेत् । ध्यायेत् वह्निं हेमवर्णं त्रिनत्र पञ्चसंस्थितम् ॥९७॥
 इष्टशक्तिस्त्वस्तिकाभिर्परिकं भगलं परम् । परिपिचेत्ततः कुण्डं मखलोपरि मन्त्रवित् ॥९८॥
 दधे परिस्तरेत्पश्चात्परिधीन्वियसेदय । त्रिकोणवृत्तपट्कोणं साष्टपत्रं समूपुरम् ॥९९॥
 यत्र विभावयेद्बह्वै पूर्वं वा सल्लेखेदय । तमध्ये पूजयेद्बह्विं मन्त्रेणानेन वै मुने ॥१००॥
 वैश्वानरं ततो जातवदं पश्चादिहावह । लोहिताक्षपदं प्रोक्त्वा सर्ववर्माणि साधय ॥१०१॥
 वह्निं जायातको मन्त्रस्तनं वह्निं तु पूजयेत् । मध्ये पट्स्वपि कोणपु हिरण्या गगना तथा ॥१०२॥
 रक्ता वृष्णा गुग्गुमा च बहुरुपातिरिचिता । पूजयेत्सप्तजिह्वास्तां केसरेष्वगपूजनम् ॥१०३॥

दलेषु पूजयेन्मूर्तीः शक्तिस्त्वस्तिकधारिणीः । जातवेदाः सप्तजिह्वो हव्यवाहन एव च ॥१०४॥
अश्वोदरजसंतोऽग्नयः पुनर्वैश्वानराह्वयः । कोमारतेजाः स्याद्विश्वमुखो देवमुखः स्मृतः ॥१०५॥
तारान्नये पदाद्याः स्युर्नृत्यन्ता वल्लिर्भूर्नयः । लोकपालाश्चतुर्दिक्षु वच्चाद्यायुधसंयुतान् ॥१०६॥

श्रीनारायण उवाच

ततः सुक्लृबसस्कारावाग्यसंस्कार एव च । कृत्वा होमंततः कुर्यात्सुवेणादाय वै घृतम् ॥१०७॥
दक्षिणादृतमागात् वल्लेर्दक्षिणलोचने । जुहुयादग्नये स्वाहेत्येवं वै वामनोऽग्नयः ॥१०८॥
सोमाय स्वाहेति मध्यादृतमादाय सत्तम । अग्नोपोमाग्न्या स्वाहेति मन्त्रेणैव हुनेत्ततः ॥१०९॥
पुनर्दक्षिणभागात् घृतमादाय वै मुखे । अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेत्यनेनैव हुनेत्ततः ॥११०॥
सत्तारामिर्व्याहृतिभिर्जुहुयादय साधकः । जुहुयादग्निमंत्रेण विदार तु ततः परम् ॥१११॥
तनस्तु प्रणवेनैवाप्यष्टावष्टौ घृताहुती । गर्माधानादिसंस्कारकृते तु जुहुयाग्मुने ॥११२॥
गर्माधानं पुंसवनं सोमतोऽनवनं ततः । जातकर्म नामकमाप्युपनिष्क्रमणं तथा ॥११३॥
अनाशनं तथा चूडा प्रतपस्तयैव च । महानाम्य धनं पश्चात्तयोर्निपदं व्रतम् ॥११४॥
गोदानोद्गाहवा प्रोक्ता सस्वारा धृतिचोदिना । ततः शिवपार्वती च नृगयि वा त्रिचर्जयेत् ॥११५॥
जुहुयात्पञ्च समिधो बल्लिमुद्दिष्य साधकः । पश्चादावरणानां चाप्येकैकामाहुतिं हुनेत् ॥११६॥
घृतं धृचि समादाय चतुर्वारं सुवेण च । पित्राय ता तु तेनैव मुने विष्टमिष्टासने ॥११७॥
यौपडतेन मनुना बल्लेस्तु जुहुयात्ततः । महागणेशमग्रेण जुहुयादाहुतीर्दध ॥११८॥
बल्लौ पीठं समम्यर्च्यं देयमन्नस्य देवताम् । बल्लौ ध्यात्वा तु तदग्रे पश्चाद्विशतिसंख्यया ॥११९॥
मूलमग्रेण जुहुयाद्वर्षकीवरणाय च । बल्लिदेवतयोरैव्यं भावयन्नात्मना सह ॥१२०॥
एकीमूर्तं भावयेत्तु ततस्तु साधकोत्तम । पङ्कजं देवनानां च जुहुयादाहुतीं पूजय ॥१२१॥
एकादशं च जुहुयादाहुतीर्मुनिसत्तम । एतेन नाष्टासधानं बल्लिदेवतयोर्मुने ॥१२२॥
एकैकमयोगेनानामाहुतीनां तयैव च । एकैकक्रमयोगेन घृतेन जुहुयाग्मुने ॥१२३॥
ततः कल्पोक्तद्रव्यंस्तु जुहुयादथवा तिष्ठ । देवतामूलमग्रेण गजात्तरुसहस्रकम् ॥१२४॥
एवं हुत्वा ततो देवो सन्नुष्टा भावयन्मुने । तयैवावृतिदेवींश्च बल्लपाद्या देवतां अग्नि ॥१२५॥
ततः शिष्यं च सुम्नान् वृत्तमध्यादिक्रियम् । वज्रद्वययुतं स्वर्गामरजेन समन्वितम् ॥१२६॥
वमंदस्तु वरगुदुर्घं कुण्डस्यातिक्रमानयेत् । नमस्तुत्य ततः शिष्यो गुम्नय समासदः ॥१२७॥
मुलदेवं नमस्तुत्य विनोत्तशायं विष्टरे । गुरुस्ततस्तु तं शिष्यं कृपादृष्ट्या विष्टोऽयम् ॥१२८॥
तच्चैतन्मयं निजे देहे भावयेत्संगतं यिति । ततः शिष्यस्तनुन्यानामध्वना परितोऽयनम् ॥१२९॥
कुर्यात्तु होमतो विद्वान्दिव्यदृष्टपवलोऽनान् । येन जायेत धृष्टान्मा योग्यो देवाद्यनुग्रहे ॥१३०॥

श्रीनारायण उवाच

तनो ध्यायेत् शिष्यस्य षडध्वनः क्रमेण तु । पादयोस्तु कलाध्वानमधौ तत्त्वाध्वकं पुनः ॥१३१॥
 नाभौ तु भुवनाध्वानं वर्णाध्वानं तथा हृदि । पदाध्वानं तथा भाले मंत्राध्वानं ॥ मूर्धनि ॥१३२॥
 शिष्यं स्पृशंस्तु कूर्चेन तिलैराज्यपरिप्लुतैः । शोधयाम्यमुमध्वानं स्वाहेति मनुमुच्चरन् ॥१३३॥
 ताराढ्यं जुहुयादष्टवारं प्रत्यध्वमेव हि । षडध्वनस्ततस्तास्तु लीनान्द्रह्मणि भावयेत् ॥१३४॥
 पुनस्तपादयेत्तस्मात्पृष्ठमात्रेण वै गुरुः । आत्मस्थितं तच्चैतन्यं पुनः शिष्ये तु योजयेत् ॥
 पूर्णाहुतिं ततो हुरवा देवता कलशे नयेत् । पुनर्ध्यात्वातिभिर्हृत्वा बह्लेरंगाहूतीरतथा ॥१३५॥
 एकैकशो गुरुर्देवा विसृजेद्बह्निमात्मनः । ततः शिष्यस्य नेत्रे तु वक्ष्णीयाद्वाससा गुरुः ॥१३७॥
 नेत्रमंत्रेण तं शिष्यं कुण्डलो मण्डलं नयेत् । पुष्पाजलिमुख्यदेव्या कारयेच्छिष्यहस्ततः ॥१३८॥
 नेत्रबंधं निराकृत्य देशमेतु शिष्ये । भूतशुद्धिं शिष्यदेहे कुर्यात्प्रोक्तेन वर्त्मना ॥१३९॥
 मंत्रोदितास्तथा न्यासान्वृत्वा शिष्यतमो ततः । मण्डलेवेशयेच्छिष्यमन्यस्मिन्कुम्भसंस्थितान् ॥१४०॥
 पल्लवाञ्छिष्यशिरसि विन्यसेन्मातृका जपेत् । कलशस्थजलं शिष्य स्नापयेद्देवतात्मकैः ॥१४१॥
 वर्धनीजलसेकं च कुर्याद्ब्रह्मार्चमंजसा । ततः शिष्यः समुत्थाय वाससी परिधाय च ॥१४२॥
 कृतमस्मावलेपश्च संविद्येद्गुरुसन्निधौ । ततो गुरुः स्वकीयास्तु हृदयाभिर्गता शिवाम् ॥१४३॥
 प्रविष्टा शिष्यहृदये भावयेत्करणानिधिः । पूजयेद्गणपुष्पाक्षरैरथैव भावयस्तयोः ॥१४४॥
 ततस्त्रिषो दक्षकर्णे शिष्यस्योपदिशेद्गुरुः । महामंत्रं महादेव्या स्वहस्त शिरसि न्यसन् ॥१४५॥
 अष्टोत्तरशतं मन्त्रं शिष्योऽपि प्रजपेन्मुने । दंडवत्प्रणमेद्भूमौ तं गुरुं देवतात्मकम् ॥१४६॥
 सर्वस्वमर्पयेत्तस्मै यावज्जीवमनन्यधीः । ऋत्विग्भ्यो दक्षिणा दत्त्वा ब्राह्मणाश्चापि भोजयेत् ॥
 सुवासिनीः कुमारोश्च बटुवाश्चैव सर्वशः । दीनानाथान्दरिद्राश्च वित्ताष्टावविभजितः ॥१४८॥
 वृत्तार्थता स्वरय बुद्ध्या नित्यमाराधयेन्मनुम् । इति ते वक्षितं सम्प्रदीक्षाविधिरनुत्तमः ॥१४९॥
 विमूर्खैस्तदशेषेण भज देवीपदाबुजम् । नान्यस्तु परमो धर्मो ब्राह्मणस्यात्र विद्यते ॥१५०॥
 वैदिकः स्वस्वगृहोक्तब्रह्मेणोपदिशेन्मनुम् । तान्निकस्तं प्ररोत्प्रा तु स्थितिरेषा सनातनी ॥१५१॥

तत्तदुक्तप्रयोगास्ते ते ते कुर्युर्न चान्यथा ।

श्रीनारायण उवाच

इति सर्वं मयाऽऽख्यातं यत्पुष्टं नारद स्वया ॥१५२॥

यतः परं परावाया भज नित्यं पदाबुजम् । नित्यमाराध्य तच्चाहं निर्वृतिं परमां गतः ॥१५३॥

न्यास उवाच

इति राजन्मारदाय प्रोक्त्वा सर्वमनुत्तमम् । समाधिनीलिताक्षस्तु दध्यौ देवीपदाब्जम् ॥१५४॥
नारायणस्तु भगवान्मुनिवर्यशिलामणि । नारदोऽपि ततो नत्वा गुरुं नारायणं परम् ॥

जगाम सद्यस्तपसे देवीदर्शनलालस ॥१५५॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे सप्तमोऽध्यायः ॥७॥

अथ अष्टमोऽध्यायः

जनमेजय उवाच

भगवन्सर्वधर्मज्ञ सर्वशस्त्रव्रतावर । द्विजातीनां तु सर्वेषां शक्युपास्ति श्रुतीरिता ॥१॥
सध्याकालनयेऽयस्मिन्काले निस्थिता विमो । तां विहाय द्विजा कस्मादपृच्छायुश्चान्यदेवता ॥२॥
दृश्यन्ते वैष्णवा ब्रह्मिणाण्यप्यास्तथापरे । कापालिकाश्चीनमागरता वल्कलपारिणि ॥३॥
दिग्वरास्तथा बौद्धाश्चार्वाका एवमादयः । दश्यते बहवो लोके वेदभ्रष्टाविवर्जिता ॥४॥
किमत्र कारणं ब्रह्मस्तद्भवावकुमर्हति । बुद्धिमत् पंडिताश्च नानातर्कविचक्षणता ॥५॥
अपि सत्येव वदेषु भ्रष्टया तु विवर्जिता । न हि कश्चित्स्वकस्याग बुद्ध्या हानुमिहेच्छति ॥६॥
किमत्र कारणं तस्माद्बद्धवद्विदा वर । मणिद्वीपस्य महिमा वर्गितो भवता पुरा ॥७॥
पीदुस्तदस्ति यद्देव्या परं स्थानं महत्तरम् । तच्चापि वद भक्त्यर्थं श्रद्धायाम् मे ज्ञय ॥८॥
प्रमत्तास्तु वदन्त्यव गुरवो गुह्यमप्युत ।

सूत उवाच

इति राजो वच श्रुत्वा भगवान्वादरायण ॥९॥

निजपादं तन सर्वं व्रमेणैव मुनाश्रया । यच्छ्रुत्वा तु द्विजातीनां वेदभ्रष्टा विवर्धते ॥१०॥

न्यास उवाच

सम्यक्पुष्टं त्वया राजसमये समयाचितम् । बुद्धिमानसि वेदेषु धृष्टाश्रयं लक्ष्यमे ॥११॥
पूर्वं मदोदना दैत्या देवैर्गुह्यं तु चित्रिरे । शनव्यं महाराज महाविस्मयकारकम् ॥१२॥
नानाशस्त्रमहरणं नानामायाविवर्जितम् । जगत्पञ्चकरं नूतनं तपा युद्धमभूधन ॥१३॥
पराशक्तिरूपावेशाद्देवैर्देव्या जिता युधि । भुवः स्वर्गपरिपश्यन्ता पाताळवर्मनि ॥१४॥
ततः प्रहृषिता देवा स्वपराक्रमवर्जनम् । चक्रुः परस्परं माहात्वाभिमाना समतत ॥१५॥
जयोऽस्मात् कुतो न स्यादस्माकं महिमा यतः । सर्वोत्तमं कुत्र दैत्या पामरा निप्यराक्रमा ॥१६॥

सृष्टिस्थितिक्षयकरा वय सर्वे यदास्विन । अस्मदग्रे पामराणा दैत्याना चैव वा कथा ॥१७॥
 पराशक्तिप्रभाव ते न ज्ञात्वा मोहमागता । तेषामनुग्रह कर्तुं तदैव जगदविका ॥१८॥
 प्रादुरासीत्कृपापूर्णं यक्षरूपेण भूमिप । कोटिसूर्यप्रतीकाद्य चद्रकोटिसुशीतलम् ॥१९॥
 विद्युत्कोटिसमानाभ हस्तपादादिबजितम् । अदृष्टपूर्वं तददृष्टा तेज परमसुन्दरम् ॥२०॥
 सविस्मयारतदा प्रोचु विमिद किमिद त्विति । दैत्याना चेष्टिन किं वा भाया कापि महीयसो ॥
 केनचिर्नमिता वाऽथ देवाना स्मयकारिणी । सभूय त तदा सर्वे विचार चक्रुस्तमम् ॥२२॥
 यक्षस्य निक्टे गत्वा प्रष्टव्यं कस्त्वामत्यपि । बलाबल ततो ज्ञात्वा कर्तव्या तु प्रतिक्रिया २३॥
 ततो बह्नि समाहूय प्रोवाचैव सुराधिप । गच्छ बह्ने त्वमस्माक यतोऽसि मुक्षमुत्तमम् ॥२४॥
 ततो गत्वा तु जानीहि किमिद यक्षमिदमपि । सहस्राक्षवच श्रुत्वा स्वपराक्रमगभितम् ॥२५॥
 वेगारस निर्गतो बह्निर्यथो यक्षस्य सनिधौ । तदा प्रोवाच यक्षस्त त्व कोऽसीति हुताशनम् ॥
 वीर्यं च त्वयि किं यत्तद्वद सर्वं ममाग्रत । अग्निरस्मि तथा जातवदा अस्मीति सोऽब्रवीत् ॥
 सर्वस्य दहनं शक्तिमयि विश्वस्य तिष्ठति । तदा यक्ष पर तेजस्तदग्रे निदधौ तृणम् ॥२८॥
 दहैन यदि ते शक्तिविश्वस्य दहनेऽस्ति हि । तदा सर्वबलेनैवाकरोद्यत् हुताशन ॥२९॥
 न दद्याक तृणं दग्धुं लज्जितोऽगात्सुरा प्रति । पृष्टे देवैस्तु वृत्तात् सर्वं प्रोवाच हव्यभुक् ॥३०॥
 वृथाऽभिमानो ह्यस्माक सर्वेशत्वादिके सुरा । ततस्तु वृत्रहा वायु समाहूयदमब्रवीत् ॥३१॥
 त्वयि प्रोत जगत्सर्वं त्वच्चेष्टाभिस्तु चष्टितम् । त्वं प्राणरूप सर्वेषा सर्वशक्तिविधारक ॥३२॥
 त्वमेव गत्वा जानीहि किमिद यक्षमिदमपि । नाय कोऽपि समर्थोऽस्ति ज्ञातुं यन् परं मह ॥
 सहस्राक्षवच श्रुत्वा गुणगौरवगुफितम् । साभिमानो जगामागु यत्र यन् विराजते ॥३४॥
 यक्ष दुष्टा ततो वायु प्रोवाच भृदुभापया । कोऽसि त्व त्वयि का शक्तिर्ब्रह्म सर्वं ममाग्रत ॥
 ततो यक्षवच श्रुत्वा गर्वेण भृदब्रवीत् । मातरिश्वाऽहमस्मीति वायुरस्मीति चाब्रवीत् ३६॥
 वीर्यं तु मयि सर्वस्य चालने ग्रहणंस्ति हि । मच्चेष्टया जगत्सर्वं सर्वव्यापारवद्भवेत् ॥३७॥
 इति श्रुत्वा वायुवाणी निजगाद परं मह । तृणमेतत्तवाग्रे यत्तच्चात्त्य यथेष्टितम् ॥३८॥
 नोचेद्ब्रह्मं विहार्यन् लज्जितो गच्छ वासवम् । श्रुत्वा यक्षवचो वायु सर्वशक्तिसमन्वित ॥३९॥
 उद्योगमकरोत्तच्च स्वस्थानान् चचाल ह । लज्जितोऽगाद्देवपाद्वे हित्वा मवं स धानिल ४०॥
 वृत्तात्तमवदत्सर्वं गवनिर्वपकारणम् । नैतज्जातु समर्था स्म मिथ्यागर्वाभिमानिन ४१॥
 अलौकिकं भाति यन् तेज परमदारुणम् । तत् सर्वं सुरगणा सहस्राणि समुचिरे ॥४२॥
 देवराटसि यस्मात्त्व यन् जानीहि तत्त्वत् । तत् इन्द्रो महागर्वात्तिष्ठन् समुपाद्रवन् ॥४३॥
 प्राद्रवच्च परं तेजो यक्षरूप परात्परम् । अतर्पन् तत् प्राप तद्यन् वासवाग्रत ॥४४॥

अतोऽव लज्जितो जातो वासवो देवराटपि । यक्षसंभाषणभावाल्लघुत्वं प्राप चेत्तसि ॥४५॥
 अतः परं न गन्व्यं मया तु सुरससदि । किं मया तत्र वक्तव्यं स्वलघुत्वं सुरान्प्रति ॥४६॥
 देहत्यागो वरस्तस्मान्मात्रो हि महता घनम् । माने नष्टे ज्योवितं तु मृततुल्यं न संशयः ॥४७॥
 इति निश्चित्य तत्रैव गवं हित्वा सुरेश्वरः । पश्चिमोदशं यस्य तमेव शरणं गतः ॥४८॥
 तस्मिन्नेव क्षणे जाता व्योमवाणी नभस्तले । मायाबीजं सहस्राक्षं जप तेन सुखी भव ॥४९॥
 ततो जज्ञाप परम मायाबीजं पगत्यपरम् । लक्षवर्षं निराहारो ध्यानमीलितलोचनः ॥५०॥
 भक्तत्मा चैश्वर्यासाधोऽनवम्प्रा भव्यगे रवौ । तदेव विरभूत्तेजस्तस्मिन्नेव स्थले पुनः ॥५१॥
 तेजोमण्डलमध्ये तु कुमारो नवयौवनाम् । मास्वज्जपाप्रभूनामा बालकौटिरविप्रभाम् ॥५२॥
 बालशीताश्रुमुकुटा बन्धातर्व्यञ्जितस्तनौम् । चतुर्भुवंहस्तस्तु वरपाशाकुशाभ्याम् ॥५३॥
 दधाना रमणीयागी कामलागलता शिवाम् । भक्तकल्पद्रुमाब्जा नानाभूषणभूषिताम् ॥५४॥
 धिनेना मलिकामालावबरोजूट्योभिताम् । षट्पदं चतुर्वर्द्धमिति मन्त्रिभिरभ्युत्ताम् ॥५५॥
 दन्तच्छट्टामिरभित पद्मराग्योक्तसाम् । प्रसन्नस्मैरवदत्ता बोदिकंदर्पसुन्दराम् ॥५६॥
 रत्नावरपरीयाना रत्नचन्दनवर्षिताम् । उभामिधानो पुरतो देवो हंभवतो शिवाम् ॥५७॥
 निर्व्यजिकक्षणाभूति सर्वकारणकारणाम् । ददर्श वासवस्तत्र प्रेमगद्वदितान्तरः ॥५८॥
 प्रेमाधुनूर्जनयनो रोमाञ्चिततनुस्ततः । दंडवत्प्रणनामाय पादमोर्षगदीशितुः ॥५९॥
 तुष्टाव विविधैः स्तोत्रैर्मन्त्रिस्रग्गतबन्धरः । उवाच परमधीत किमिदं यदात्मियपि ॥६०॥
 प्रादुर्भूतं च कस्मात्तद्वद सर्वं सुशोभने । इति तस्य वच श्रुत्वा प्रोवाच कक्षणार्जवा ॥६१॥
 रूपं भदीयं ब्रह्मतत्सर्वकारणकारणम् । मयाधिष्ठानभूतं तु सर्वसाक्षि निरामयम् ॥६२॥

सर्वे वेदा यत्पदमामनन्ति तर्पामि सर्वाणि च यद्वदन्ति ।

यदिच्छतो ब्रह्मचर्यं चरन्ति तत्ते पदं सप्रहेण ब्रवीमि ॥६३॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म तदबाहुश्च ह्योमयम् । द्वे बीजे मम भवौस्तौ मुख्यत्वेन सुरोत्तम ॥६४॥
 भागद्वयवतां यस्मात्पूजामि सकल जगत् । तत्रैव भागं सप्रोक्तं सच्चिदानन्दनामकं ॥६५॥
 मायाप्रवृत्तिस्रस्तु द्वितीये भाग ईरितः । सा च माया परा शक्तिशक्तिमयहंश्वरो ॥६६॥
 चन्द्रस्य चन्द्रिवेदेयं मया मित्रत्वमागतः । साम्यावस्थातिमका चैषा माया मम सुरोत्तम ॥६७॥
 प्रत्ये सर्वजगतो मदभिर्नैव तिष्ठति । प्राणिनैर्मपरीपाकवत्त पुनरेव हि ॥६८॥
 रूपं तदेवमन्यन् व्यक्तभावमुपैति च । अतर्मुखा तु यावत्स्या सा मायेत्यभिधीयते ॥६९॥
 बहिर्मुखा तु या माया तम शब्देन खीन्यते । बहिर्मुखातमोऽप्याज्जायते सत्यसन्धः ॥७०॥

रजोगुणस्तदेव स्यात्सर्गादी सुरमसत्तम । गुणत्रयात्मका प्रोक्ता ब्रह्मविष्णुमहेश्वरा ॥७१॥
 रजोगुणाधिको ब्रह्मा विष्णु सत्त्वाधिको भवेत् । तमोगुणाधिको रद्र सर्वकारणरूपधृत् ॥७२॥
 स्पृष्टदेहो भवेद्ब्रह्मा लिङ्गदेहो हरि स्मृत । रुद्रस्तु कारणो देहस्तु रोधा त्वहमेव हि ॥७३॥
 साम्यावस्था तु या प्रोक्ता सर्वाभ्यामिहर्षिणी । अत्र ऊर्ध्वं पर ब्रह्म मद्रूप रूपवज्रितम् ॥७४॥
 निर्गुण सगुण चेति द्विधा मद्रूपमुच्यते । निगुण मायया ह्येन सगुण मायया युतम् ॥७५॥
 साऽहं सर्वं जगत्सृष्टा सन्त सप्रविश्य च । प्रेरयाम्यनिग जीव यथाकर्म यथायुतम् ॥७६॥
 सृष्टिस्थितितिरोधाने प्रेरयाम्यहमेव हि । ब्रह्माग च तपा विष्णु रद्र वै कारणारम्भम् ॥७७॥
 मद्रूपाद्वाति पवनो नीत्या सूर्यश्च गच्छति । इन्द्राग्निमृत्यवश्चन्द्रसाऽहं गर्वोत्तमा स्मृता ॥७८॥
 मत्प्रसादाद्भवद्भिस्तु ज्यो लब्धोऽस्ति सर्वदा । युष्माह नर्तयामि तच्छ्रुत्तलितोपमान् ॥७९॥
 ऋचाधिदेवविजय दैत्यानां विजय क्वचित् । स्वतत्रा त्वेच्छया सर्वं कुर्ये तर्मातुरोपत ॥८०॥
 सा मा सर्वात्मिका मूय विहृत्य निजगर्भत । अहंकारावृतात्मातो माहमाता दुरतम् ॥८१॥
 अनुग्रहं तनं यन्तुं युष्मद्देहादनुत्तमम् । नि गृह्य सद्गता तेजो मदीय यन्निर्त्यपि ॥८२॥
 अतः पर सर्वभारहिक्ता गयं तु देहजम् । मामेव कारणं यान सच्चिदाऽदरुपिणोम् ॥८३॥

अथ नवमोऽध्यायः

व्यास उवाच

कदाचिदथ काले तु दशपथ समा विभो । प्राणिना कर्मवशतो न ववर्ष शतक्रतु ॥१॥
 अनावृष्ट्याऽतिदुर्भिक्षमभवत्सप्तकारकम् । गृहे गृहे शवानां तु सख्या कर्तुं न शक्यते ॥२॥
 केचिदश्वान्वराहान्वा भक्षयन्ति क्षुधादिता । शवानि च मनुष्याणां भक्षयत्यपरे जना ॥३॥
 बालक बालजननी स्त्रिय पुरुष एव च । भक्षितुं चलिता सर्वे क्षुधया पीडिता नरा ॥४॥
 ब्राह्मणा बह्वस्तत्र विचार चक्रुरतमम् । तपोधनो गौतमोऽस्ति स न खेद हरिष्यति ॥५॥
 सर्वमिह्निता गतव्य गौतमस्याश्रमेऽधुना । गायत्रीजपसक्तगौतमस्याश्रमेऽधुना ॥६॥
 सुमित्रं श्रूयते तत्र प्राणिनो बहवो गताः । एव विमृश्य भूदेगं साग्निहोत्रा कुटुम्बिन ॥७॥
 सगोधना सदासाश्च गौतमस्याश्रमं ययुः । पूर्वदेनाद्ययुः केत्किंचिद्विनिदेशत ॥८॥
 पाश्चात्या औत्तराहाश्च नानादिगम्य समाययुः । शृष्टा समाजं विप्राणां प्रणनाम स गौतम ॥९॥
 आसनाद्युपचारैश्च पूजयामास बाह्वान् । चकार कुशलं च तनश्चागमकारणम् ॥१०॥
 ते सर्वे स्वस्ववृत्तात् कथयामासुस्तस्मया । दृष्ट्वा तां दुःखिनां विश्रानभयं दत्तवा मुनि ॥११॥
 मुष्माकमतत्सदनं भवद्दासोऽस्मि सवशा । का चिता भवता विप्रा मयि दासे विराजति ॥१२॥
 यद्दोऽह्मस्मिन्समयं यूय सर्वे तपोधनाः । यथा दानमात्रेण दुष्कृतं सुकृतायते ॥१३॥
 ते सर्वे पादरजसा पावयन्ति गृहं मम । को मदयो भवद्दया भवता समनुग्रहात् ॥१४॥

स्येय सर्वे सुखनेव सद्ग्राजपरायणैः ।

व्यास उवाच

इति सर्वान्समाधास्य गौतमो मुनिराट् ततः ॥१५॥

गायत्री प्राध्यामानं भक्तिमन्तत्कथर । नमा देवि महाविद्ये वदमानं परात्परे ॥१६॥
 व्याहृत्यादिमहामन्त्ररूपे प्रणवरूपिणि । गाम्यावस्यात्मिके मानर्तमो ह्यकाररूपिणि ॥१७॥
 स्वाहास्वधास्वरूपे त्वा नमामि सत्कार्यदाम् । भक्तवत्पन्नना देवामवस्थात्रयसाक्षिणोम् ॥१८॥
 तुर्यातीतस्वरूपा च सच्चिदानन्दरूपिणाम् । सर्ववदन्तमवद्यां मूयमङ्गवाग्निनाम् ॥१९॥
 प्रातर्भाला रत्नवर्णा मण्डाले युवतीं पराम् । मायाह्वं कृष्णवर्णां तां युदांति य नमाम्यहम् ॥२०॥
 सर्वभूतारणे देवि शमस्व परमेश्वरि । इति स्तुता जगमाता प्रत्यय दानं ददौ ॥२१॥
 पूर्णपात्रं ददौ तस्मै येन स्यात्सर्वपोषणम् । उवाच मुनिर्वासाय य काम त्वनिच्छति ॥२२॥

तस्य पूर्तिकरं पात्रं मया दत्तं भविष्यति । इत्युक्त्वा तर्दधे देवी गायत्री परमा कला ॥२३॥
अन्नाना राशयस्तस्मान्निर्गताः पर्वतोपमाः । पट्टसा विविधा राजस्तृणानि विविधानि च ॥२४॥
भूषणानि च दिव्यानि क्षौमाणि वसनानि च । यज्ञानां च समारंभाः पात्राणि विविधानि च २५॥
यद्यदिष्टमभूद्राजन्मुनेस्तस्य महात्मनः । तत्सर्वं निर्गतं तस्माद्वायत्रोपूर्णपात्रतः ॥२६॥
अथाहूय मुनोन्सर्वान्मुनिराङ्गीतमस्तदा । धनवान्यभूषणानि वसनानि ददौ मुदा ॥२७॥
गोमहिष्यादिपशवो निर्गताः पूर्णपात्रतः । निर्गतान्यज्ञसंभारान्स्रुवस्रुवप्रभृतीन्ददौ ॥२८॥
ते सर्वे मिलिता यज्ञाश्चक्रिरे मुनिवाक्यतः । स्थानं तदेव भूयिष्ठमभवत्स्वर्गसन्निभम् ॥२९॥
यत्किंचित्त्रिषु लोकेषु सुन्दरं वस्तु दृश्यते । तत्सर्वं तत्र निष्पन्नं गायत्रीदत्तपात्रतः ॥३०॥
देवागनासमा दाराः क्षोभन्ते भूषणादिभिः । मुनयो देवसदृशा बलवन्दनभूषणैः ॥३१॥
नित्योत्सवः प्रवृत्ते मुनेराश्रममण्डले । न रोगादिभयं किंचित् च दैन्यभयं भवचित् ३२॥
स मुनेराश्रमो जातः समन्ताच्छतयोजनः । अन्ये च प्राणिनो येषु तेऽपि तत्र समागताः ३३॥
ताश्च सर्वान्पुपोपायं दत्त्वाऽभयमभारम्भवान् । नानाविधमर्ह्यायज्ञैर्विधिवत्कल्पितैः सुराः ॥३४॥
सन्तोषं परमं प्राप्नुमन्तश्चैव जगुर्गताः । सभाया वृत्रहा भूयो जगौ दलोकं महायशाः ३५॥
अहो अयं नः किल कल्पपादपो मनोरथान्पूरयति प्रतिष्ठितः ।
नोचेदकाण्डे यव हविर्वषा वा सुदुर्लभा यत्र तु जीवनाशा ॥३६॥
इत्थं द्वादश वर्षाणि पुषोप मुनिपुंगवान् । पुत्रवन्मुनिरादृग्वर्गधेनवः परिवर्जितः ॥३७॥
गायत्र्याः परमं स्थानं चकार मुनिसत्तमः । यत्र सर्वे मुनिवरैः पूज्यते जगदम्बिका ॥३८॥
त्रिकालं परया भक्त्या पुरश्चरणवर्मभिः । अद्यापि यत्र देवी सा प्रतर्वाला तु दृश्यते ॥३९॥
मप्याह्ने युषष्टी वृद्धा चार्यकाले तु दृश्यते । तर्नकदा समायातो नारदो मुनिसत्तमः ॥४०॥
रणयन्मर्हती गायत्र्यायत्र्या परमाणुणान् । निवसाद सभामध्ये मुनीना भावितात्मनाम् ४१॥
गौतमादिभिरत्युच्चैः पूजितः शातमानसः । कथाश्चकार विविधा यशसो गौतमस्य च ॥४२॥
ब्रह्मर्षे देवसदृशि देवराट् तव मयसाः । जगौ बहुविधं स्वच्छं मुनिपोषणज परम् ॥४३॥
श्रुत्वा शचीपतेर्वर्णो त्वा द्रष्टुमहभागन । धन्योऽसि त्वं मुनिश्रेष्ठ जगदम्बाप्रसादतः ॥४४॥
इत्युक्त्वा मुनिवर्यं तं गायत्रीसदनं ययौ । ददर्श जगदम्बां सा प्रेमोत्प्लविलोचनः ॥४५॥
तुष्टाय विधिवद्देवी जगाम त्रिदिव्यं पुनः । अथ तत्र स्थिता ये ते ब्राह्मणा मुनिपोषिताः ॥४६॥
उत्तरपं तु मुनेः श्रुत्वाऽमूषया खेदमागताः । यथाऽस्य न यशो भूयात्सर्वध्वं सर्वधेय हि ॥४७॥
बाले समागते पश्चादिति सर्वेऽस्तु निश्चितम् । ततः बालेन नियताऽप्यभूद्वृष्टिर्परातले ॥४८॥
गुभिः समभवा सर्वदेतेषु नृपसत्तम । श्रुत्वा यातां मुनिशस्य मिलिताः सर्ववाहवा ४९॥

गौतम शत्रुमुद्योग हा हा राजन्प्रचक्रिरे । धन्यो तेषां च पितरौ ययोरुत्पत्तिरोदृशी ॥५०॥
 कालस्य महिमा राजन्वक्तुं केन हि शक्यते । गौर्निर्मिता माययैका मुमूर्षुर्जरती नृप ॥५१॥
 जगाम सा च शालाया होमकाले मुनेस्तदा । हुहुशब्दैर्वारिता सा प्राणास्तत्याज तत्क्षणे ॥५२॥
 गौर्हताग्नेन दुष्टेनेत्येव ते चक्रुस्तद्विजा । होम समाप्य मुनिराह विस्मय परम गत ॥५३॥
 समाधिमीलिताक्ष सश्रितयामास कारणम । कृतं सर्वं द्विजैरेतदिति ज्ञात्वा तदैव स ॥५४॥
 दधार कोप परम प्रलये रुद्रकोपवत । शशाप च ऋषीन्सर्वा कोपसरक्तलोचन ॥५५॥
 वेदमातरि गायत्र्या तद्वधाने तन्मनोजपे । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५६॥
 वेदे वेदोक्त्यज्ञेषु तद्घातांस्तु तयैव च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५७॥
 शिवे शिवस्य भग्नं च शिवशास्त्रे तयैव च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५८॥
 मूलप्रकृत्या श्रीदव्यास्तद्वधाने तत्कथास्तु च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥५९॥
 देवीभग्नं तथा देव्या, स्थानेऽनुष्ठानकर्मणि । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६०॥
 देव्युत्सवदिदृक्षायां देवीनामानुकीर्तने । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६१॥
 देवीभक्तस्य सान्निध्ये देवीभक्तार्चने तथा । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६२॥
 शिवोत्सवदिदृक्षायां शिवभक्तस्य पूजने । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६३॥
 रुद्राक्षे वित्त्वपत्रे च तथा शुद्धे च भस्मनि । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६४॥
 श्रौतस्मार्तसंदाधारे ज्ञानमार्गे तयैव च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६५॥
 अद्वैतज्ञाननिष्ठायां ध्यातिदानपादिसाधने । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६६॥
 नित्यकर्माद्यनुष्ठानेऽप्यग्निहोत्रादिसाधने । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६७॥
 स्वाध्यायाध्ययने चैव तथा प्रवचनेऽपि च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६८॥
 गोदानादिषु दानेषु पितृश्राद्धेषु चैव हि । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥६९॥
 कुञ्जचाद्राधने चैव प्रामश्रित्तं तयैव च । भवतानुमुखा यूय सर्वदा ब्राह्मणाधमा ॥७०॥
 श्रीदेवीभिन्नदेवेषु श्रद्धाभक्तिसमन्विता । शखचक्रावकिताश्च भवत ब्राह्मणाधमा ॥७१॥
 कापालिकमतासक्ता बौद्धशास्त्ररता सदा । पाषाणचारनिरता भवत ब्राह्मणाधमा ॥७२॥
 पितृमातृमुतभ्रातृकन्याविक्रयिणस्तथा । मार्याविक्रयिणस्तद्वद्भवत ब्राह्मणाधमा ॥७३॥
 वेदविक्रयिणस्तद्वत्तौर्यविक्रयिणस्तथा । धर्मविक्रयिणस्तद्वद्भवत ब्राह्मणाधमा ॥७४॥
 पाचरात्रे कामशास्त्रे तथा कापालिके मते । बौद्धे श्रद्धायुता यूय भवत ब्राह्मणाधमा ॥७५॥
 मातृकन्यागामिनश्च भगिनीगामिनस्तथा । परस्त्रीलपटा सर्वे भवत ब्राह्मणाधमा ॥७६॥
 युष्माकं वशज्ञाताश्च स्त्रियश्च पुण्यास्तथा । महत्तयापदग्यास्ते भविष्यति भवत्युमा ॥७७॥

किं मया बहुनोक्तेः मूलप्रवृत्तिरीधरी । गायत्री परमा भूयाद्युष्मासु रात्रौ कोपिता ॥७८॥
अथबूपादितृण्डेषु युष्माकं स्यात्सदा स्थितिः ।

न्यास उवाच

याम्दहमीदृशं श्रुत्वाऽप्युपस्पृश्य जलं ततः ॥७९॥

जगाम दर्शनार्थं च गायत्र्या परमोत्सुक् । प्रणनाम महादेवी साऽपि देवी परात्परा ॥८०॥
ब्राह्मणानां कृतिं दृष्ट्वा स्मयं चित्ते चकार ह । अद्यापि तस्या यदनं स्मययुक्तं च दृश्यते ॥८१॥
उवाच भुनिवर्यं तं स्मयमानमुखाबुजा । भुजगायापितं दुग्धं विषायैवोपजामते ॥८२॥
शांतिं शुभं महाभागं वर्मणो गतिरोदृशो । इति देवो प्रणम्याय ततोऽमात्स्वाद्यमं प्रति ८३॥
ततो विप्रैः शापदग्धं विस्मृता वेदराक्षय । गायत्रीं विस्मृता सर्वैस्तदद्भुतमिषामभवत् ॥८४॥
ते सर्वेऽपि मिलित्वा तु पश्चात्तापयुतास्तथा । प्रणेर्मुनिवर्यं तं दद्वत्पतितं भुवि ॥८५॥
नोचुः किंचन वाक्यं तु लज्जयाऽधोमुखा स्थिता । प्रसीदेति प्रसीदेति प्रसीदेति पुनः पुनः ॥८६॥
प्रार्थयामासुरभितं परिवार्यं मुनीश्वरम् । करुणापूर्णहृदयो मुनिस्तासमुवाच ह ॥८७॥
कृष्णायतारपर्यंतं कुभीपाके भवति स्थितिः । न मे वाक्यं भूया भूयादिवि जानीय सर्वथा ८८॥
ततः परं कल्पियुगे भुवि जन्म भवेद्वि वाम् । मदुक्तं सर्वमेतत्तु भवेदेव न चान्यथा ॥८९॥
मच्छापस्य विमोक्षार्थं युष्माकं स्याद्यदीपणा । तर्हि सेव्यं सदा सर्वैर्गायत्रीपदपकजम् ॥९०॥

न्यास उवाच

इति सर्वाविमुज्याय गौतमो मुनिः सत्तमः । प्रारब्धमिति मत्वा तु चित्ते शांतिं जगाम ह ९१॥
एतस्मात्कारणाद्वाजन्गते कृष्णे तु धीमतिः । कलौ युगे प्रवृत्ते तु कुभीपाकात्तु निर्गता ॥९२॥
भुवि जाता ब्राह्मणाश्च शापदग्धा पुरा तु ये । सध्मात्रयविहीनाश्च गायत्रीभक्तिवर्चिता ॥९३॥
बदभक्तिविहीनाश्च पासदमतगामिनः । अग्निहोत्रादिसत्कर्मस्वधास्वाहाविवर्जिता ॥९४॥
मूलप्रकृतिमव्यवता नैव जानति कर्हिचित् । तत्तमुद्राकिता केचित्कामाचाररता परे ॥९५॥
कापालिका कौटिकाश्च बौद्धा जैनास्तथापरे । पंडिता अपि ते सर्वे दुराचारप्रवर्तका ॥९६॥
लपटा परदारेषु दुराचारपरायणाः । कुभीपाकं पुनः सर्वे यास्यति निजकर्मभिः ॥९७॥
तस्मात्सर्वात्मना राज-ससेव्या परमेश्वरी । न विष्णुपासना नित्या न शिवोपासना तथा ९८॥
नित्या चोपासना शक्तेर्या विना तु पतत्यधः । सर्वमुक्तं समासेन यत्पृष्टं तत्त्वयाऽनघ ॥९९॥
अतः परं मणिद्वीपवर्णनं शृणु सु-दरम् । यत्परं स्थानमाद्याया भुवनेऽस्या भवारणे १००॥
इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्र्यां संहितायां द्वादशस्कन्धे नवमोऽध्यायः ॥९॥

अथ दशमोऽध्यायः

व्यास उवाच

ब्रह्मलोकद्रुध्वभागे सर्वलोकोऽस्ति यः श्रुतः । मणिद्वीपः स एवास्ति यत्र देवी विराजते ॥१॥
 सर्वस्मादधिको यस्मात्सर्वलोकस्ततः स्मृतः । पुरा पराम्बयैवायं कल्पितो मानसेच्छया ॥२॥
 सर्वादी निजवामार्थं प्रकृत्या मूलभूतया । कैलासादधिको लोको वैकुण्ठादपि शीतमः ॥३॥
 गोलोकादपि सर्वस्मात्सर्वलोकोऽधिकः स्मृतः । नैतत्समं त्रिलोक्या तु सुन्दरं विद्यते क्वचित् ॥४॥
 छत्रीभूत निजगतो भवसंतापनाशकम् । छायाभूतं तदेवास्ति ब्रह्माढाना तु सत्तमः ॥५॥
 बहुयोजनविस्तीर्णो गंभोरस्तापदेव हि । मणिद्वीपस्य परितो वर्तते तु सुषोदधिः ॥६॥
 मस्तसंघट्टनोत्कीर्णतरंगशतसंकुलः । रत्नाच्छवालुकाङ्कितो क्षपशंखसमाकुलः ॥७॥
 बीषिसंघर्षसंजातलहरीकणशीतल । नानाध्वजसमायुक्तनानापोतगतगतैः ॥८॥
 विराजमानः परितस्तीररत्नद्रुमो महान् । तदुत्तरमयोधातुनिर्मितो गगने ततः ॥९॥
 सप्तयोजनविस्तीर्णः प्राकारो वर्तते महान् । नानाशस्त्रप्रहरणा नानायुद्धविशारदा ॥१०॥
 रक्षका निवसत्यत्र मोदमानाः समततः । चतुर्द्वारसमायुक्तो द्वारपालशतान्वितः ॥११॥
 नानागणैः परिवृतो देवीभक्तियुतेर्नृप । दर्शनार्थं समायति ये देवा जगद्भागिनः ॥१२॥
 तेषां गणा वसत्यत्र बाह्यानि च तत्र हि । विमानशतमंघर्षवटास्वनसमाकुलः ॥१३॥
 ह्यहेपावुरायातबधिरोद्धतदिङ्मुखः । गणैः किलकिलारावैर्वैरहस्तैश्च ताडिता ॥१४॥
 सेवका देवसंमाना भ्राजन्ते तत्र भूमिप । तस्मिन्कोलाहले राजप्रशब्द केनचित्क्वचित् ॥
 कस्यचिच्छ्रूयतेऽर्थसंज्ञा नानाध्वनिसमाकुले । पदे पदे मिष्टवारिपरिपूर्णसरासि च ॥१६॥
 घाटिका विविधा राजन् रत्नद्रुमविराजिता । तदुत्तर महासारयातुनिर्मितमंडलः ॥१७॥
 घालोऽपरो महानस्ति गगनस्पर्शि यच्छिरः । तेजसा स्याच्छतगुणः पूर्वसालादयं परः ॥१८॥
 गोपुरद्वारसहितो बहुबुधसमन्वितः । या वृक्षजातयः सति सर्वास्तास्तत्र संति च ॥१९॥
 निरंतर पुष्पयुताः सदाफलसमन्विताः । नवपल्लवसंयुक्ताः परसीरभसंबुलाः ॥२०॥
 पनगा वकुला लोघ्रा कर्णिकारादश्च शिखराः । देवदागवाचनारा आघ्राश्चैव मृगेव ॥२१॥
 लिङ्गुचा हिङ्गुलाश्चैला लवणा कट्फलस्तथा । पाटला मुचुब्दाश्च फलिन्यो जघनेफलाः ॥२२॥
 सालास्तमालाः सालाश्च कंकोला नागमद्रवाः । पुत्रागाः पीलयाः साल्वरा वं कर्पूरसाम्निनः ॥२३॥
 अश्वत्था हस्तिगर्णास्तारुपर्णाश्च दाडिमाः । गणिता वपुजीवाश्च जंबीराश्च कुरंडकाः ॥२४॥
 पात्रेया वपुजीवाश्च तथा वं वनवट्टमाः । सालागुहट्टमाश्चैव तथा चंदनपादपाः ॥२५॥
 गर्जरा मृषिनास्तालपर्ण्यश्चैव तपेशवः । तीरवृक्षाश्च सदिशश्चिचामत्स्यस्तथा ॥२६॥

रुचकाः कुटजा वृक्षा बिल्ववृक्षास्तथैव च । तुलसीना वनान्येवं मल्लिकाना तथैव च ॥२७॥
 इत्यादितरुजातीना वनान्युपवनानि च । नानावापीशतैर्युक्तान्येव सति घराधिप ॥२८॥
 कोकिलारावसंयुक्ता गुंजद्वभ्रमरभूषिताः । निर्मासस्त्राविणः सर्वे स्निग्धच्छायास्तरुत्तमाः ॥२९॥
 नानाश्रुतुभवा वृक्षा नानापक्षिसमाकुलाः । नानारसस्त्राविणोभिर्नदीभिरतिशोभिताः ॥३०॥
 पारावतशुकव्रातसारिकापक्षमाश्रितैः । हंसपक्षसमुद्भूतवातव्रातैश्चलद्द्रुमम् ॥३१॥
 सुगंधप्राहिपवनपूरितं तद्वनोत्तमम् । सहितं हरिणीयूयैर्धविमानैरितस्ततः ॥३२॥
 नृत्यद्वाहिकदंबस्य केकारावै सुखप्रदैः । नादितं तद्वनं दिव्यं मधुस्त्रावि समततः ॥३३॥
 कास्यशालादुत्तरे तु साम्रशालः प्रकीर्तितः । चतुरस्त्रसमाकार उन्नत्यया सप्तयोजनः ॥३४॥
 द्वयोस्तु शालयोर्मध्ये संप्रोक्ता कल्पवाटिका । येषा तरुणा पुष्पाणि काचनाभानि भूमिप ॥३५॥
 पत्राणि काचनाभानि रक्तबीजफलानि च । दशयोजनगंधो हि प्रसर्पति समन्ततः ॥३६॥
 तद्वनं रक्षितं राजन्वसतेनर्तुनाऽनिशम् । पुष्पसिंहासनासीनः पुष्पच्छत्रविराजितः ॥३७॥
 पुष्पभूषाभूषितश्च पुष्पासवविधूणितः । मधुश्रीमधिवध्वीश्च द्वे भार्ये तस्य समते ॥३८॥
 क्रीडतः स्मेरवदने सुमस्तवककंदुकैः । अतीव रम्य विपिनं मधुस्त्रावि सन्ततः ॥३९॥
 दशयोजनपर्यंतं कुसुमानोदवायुना । पूरितं दिव्यगंधैः सागनैर्गानलोलुपैः ॥४०॥
 शोभितं तद्वनं दिव्यं मत्तक्रीकिलनादितम् । वसन्तलक्ष्मीसंयुक्तं कामिकामप्रवर्धनम् ॥४१॥
 साम्रशालादुत्तरत्र सीसशालः प्रकीर्तितः । समुच्छ्रायः स्मृतोऽयस्य सप्तयोजनसंबन्धया ॥४२॥
 सत्तानवाटिकाभ्ये शालयोस्तु द्वयोनृपः । दशयोजनगंधस्तु प्रसूनाना समततः ॥४३॥
 हिरण्याभानि कुसुमान्युत्फुल्लानि निरंतरम् । अमृतद्रवसंयुक्तफलानि मधुराणि च ॥४४॥
 श्रीष्मर्तुनयिकस्तस्या वाटिकाया नृपोत्तमः । शुक्रश्रीश्च शुचिश्रीश्च द्वे भार्ये तस्य समते ॥४५॥
 संतापत्रस्तलोकास्तु वृक्षमूलेषु सस्थिताः । नानासिद्धैः परिवृता नानादेवैः समन्विताः ॥४६॥
 विलासिनीना वृन्दैस्तु चदनद्रवपंकिलैः । पुष्पमालामूपितैस्तु शालवृन्तकरावुजैः ॥४७॥
 प्राकारः शोभितो राजञ्छीतलाबुनिपेविभिः । सीसशालादुत्तरत्राप्यारकूटपयः शुभः ॥४८॥
 प्राकारो वर्तते राजन्मुनियोजनदैर्धवान् । हरिचंदनवृक्षाणा वाटीमध्ये तयो स्मृतः ॥४९॥
 शालधोरधिनायस्तु वर्षर्तुमेषवाहनः । विद्युत्पिणलनेत्रश्च जोमूतकवचः स्मृतः ॥५०॥
 चञ्चनिर्घोषमुखरदर्शद्वघन्वा समन्ततः । सहस्रशो वारिधारा मुंचन्नास्ते गणावृतः ॥५१॥
 नभःप्रीत्यै नभस्यश्रीः स्वरस्वारम्यमालिनी । अथा दुला निरस्तिश्चाभ्रमंती मेघपर्यंतिका ॥५२॥
 वर्षर्पयंती चिबुणिका वारिधारा च समताः । वर्षर्तैर्द्विदश प्रोक्ता शक्यतो मदविह्वलाः ॥५३॥
 मवपल्लववृक्षाश्च नवीनलतिशान्विताः । हरितानि तृणान्येव वेष्टिता यैर्घराऽसिला ॥५४॥

नदीनदप्रवाहाश्च प्रवहति च वेगत । सरासि कलुषावूनि रागिचित्तसमानि च ॥५५॥
वसति देवा सिद्धाश्च ये देवीकर्मकारिण । वापीकूपतडागाश्च ये देव्यर्थं समर्पिता ॥५६॥
ते गणा निवसन्त्यत्र सविलासाश्च सागना । आरकूटमयादग्रे ससयोजनदैर्घ्यवान् ॥५७॥
पचलःहात्मक शालो मध्ये मदारवाटिका । नानापुष्पलताकीर्णा नानापल्लवशोभिता ॥५८॥
अधिष्ठाताऽत्र सप्रोक्त शरदतुरनामय । इपुलक्ष्मीरूर्जलक्ष्मीर्द्वे भार्ये तस्य समते ॥५९॥
नानासिद्धा वसत्यत्र सागना सपरिच्छदा । पञ्चलोहमयादग्रे ससयोजनदैर्घ्यवान् ॥६०॥
दीप्यमानो महामृगैर्वर्तते रौप्यशालक । पारिजाताटवो मध्ये प्रसूनस्तवकान्विता ॥६१॥
दशयोजनगधीनि कुसुमानि समनत । मोदयति गणान्सर्वान् ये देवीकर्मकारिण ॥६२॥
तत्राधिनाथ सप्रोक्तो हेमन्ततुर्महोज्ज्वल । सगण सायुष सर्वान् रागिणो रजयन्नुप ॥६३॥
सहृथीश्च सहस्यश्रीर्द्वे भार्ये तस्य समते । वसति तत्र सिद्धाश्च ये देवीव्रतकारिण ॥६४॥
रौप्यशालमयादग्रे ससयोजनदैर्घ्यवान् । सोवर्णशाल सप्रोक्तस्तप्तहाटकल्पित ॥६५॥
मध्ये कदम्बवाटी तु पुष्पपल्लवशोभिता । कदम्बमदिरापाया प्रवर्तन्ते सहस्रश ॥६६॥
भाभिनिषीतपीताभिनिजानदोऽनुमूयते । तत्राधिनाथ सप्रोक्त शंशिरर्तुर्महोदय ॥६७॥
तप श्रीश्च तपस्यश्रीर्द्वे भार्ये तस्य समत । मोदमान सहैवाभ्या वर्तते शिशिरावृत्ति ॥६८॥
नानाविलाससमुक्ते नानागणसमावृत । निवसति महासिद्धा ये देवीदानकारिण ॥६९॥
नानाभोगसमुत्पन्नमहानन्दसमन्विता । सागना परिवारेस्तु सद्यः परिवारिता ॥७०॥
स्वर्णशालमयादग्रे मुनियोजनदैर्घ्यवान् । पुष्परामय घाल कुकुमारुणविग्रह ॥७१॥
पुष्परामययी भूमिर्वनायुषवनानि च । रत्नवृक्षालंबालाश्च पुष्परामयया स्मृता ॥७२॥
प्राकारो यस्य रत्नस्य तद्रत्नरचिता द्रुमा । वनम् पक्षिणश्चैव रत्नवर्णजलानि च ॥७३॥
मण्डपा मण्डपस्तभा सरासि कमलानि च । प्राकारे तत्र यद्यत्स्यात्तत्सर्वं तत्सम भवेत् ॥७४॥
परिभाषेयमुद्दिष्टा रत्नशालादिषु प्रभो । तेजसा स्माल्लक्षगुण पूर्वशालान्तरो नृप ॥७५॥
दिक्पाला निवसत्यत्र प्रतिब्रह्माटवर्तिनाम् । दिक्पालानां समष्ट्यात्मस्या स्पृजंद्वरायुषा ७६॥
पूर्वाक्षायां समुत्तुगशृंगा पूरमरावती । नानोपनयसमुक्ता महोदस्तत्र राजने ॥७७॥
स्वर्गलोभा च या स्वर्गे यावती स्यात्ततोऽपिका । समष्टिस्तनेत्रस्य सहस्रगुणत स्मृता ॥७८॥
ऐरावतसमाख्यो बभ्रुहस्त प्रतापवान् । देवसेनारत्नवृत्तो राजतेऽत्र घतत्रनु ॥७९॥
दयांगनागणमुक्ता राघो तत्र विराजते । वह्निर्कोणे वह्निपुरो वह्निपू उद्वशी नृप ॥८०॥
स्वाहास्वयासमामुक्ते वह्निस्तत्र विराजते । निजबाहननूपादयो निजदेवार्णयवृत् ॥८१॥
याम्याद्यायां यमपुत्री तत्र दहपरो महान् । स्वमर्तव्येष्टिरो राजन् वित्रगुप्तपुरोगम ॥८२॥

निजशक्तियुतो भास्वत्तनयोऽस्ति यमो महान् । नैर्ऋत्या दिशि राक्षस्या राक्षसं परिवारित ॥८३॥
 खड्गधारी स्फुरन्नास्ते निर्ऋतिनिजशक्तियुक् । वारण्या वरुणो राजा पाशधारी प्रतापवान् ॥८४॥
 महापद्मसमाहृदो धाट्णोमघुविह्वल । निजशक्तिसमायुक्तो निजर्यादोगणवित ॥८५॥
 समास्त वारुणे लोके वरुणानोरताकुल । वायुकोण वायुलोको वायुस्तत्राधितिष्ठति ॥८६॥
 वायुसाधनससिद्धयोगिभि परिवारित । ध्वजहस्ता विशालाक्षो भृगवाहनसस्थित ॥८७॥
 महद्गणं परिवृतो निजशक्तिसमवित । उत्तरस्या दिशि महान्यक्षलोकोऽस्ति भूमिप ॥८८॥
 यक्षाधिराजस्तत्रास्ते वृद्धिऋद्ध्यादिशक्तिभि । नवभिर्निधिभिर्युक्तस्तुदिला धननायक ॥८९॥
 मणिभद्र पूर्णभद्रो मणिमान्मणिवधर । मणिभूयो मणिसखी मणिकार्मुकधारक ॥९०॥
 इत्यादियक्षसेनानीसहितो निजशक्तियुक् । ईशानफोणे सप्रोक्तो रुद्रलोको महत्तर ॥९१॥
 धनध्वररत्नखचितो यत्र रुद्रोऽधिदैवतम् । मयुमान्दीप्तनयनो बद्धपृष्ठमहेषुधि ॥९२॥
 स्फूर्जद्गुणमहस्तोऽधिज्यधवभिरावृत । स्वसमानैरसंख्यातरुद्रै शूलधरायुधै ॥९३॥
 विहृतास्तै करालस्यैर्वन्द्यैर्ह्यभिरास्यत । दशहस्तै शतकरै सहस्रभुजसयुतै ॥९४॥
 दशपादैर्दशग्रीवैस्त्रिनेत्रैरुग्रभूतिभि । अतरिखचरा ये च ये च भूमिचरा स्मृता ॥९५॥
 रुद्राध्याये स्मृता रुद्रास्तै सर्वैश्च समावृत । रुद्राणीकोटिसहितो भद्रकात्यादिमातृभि ॥९६॥
 नानाशक्तिसमाविष्टडामर्षादिगणावृत । वीरभद्रादिसहितो रुद्रो राजन्विराजते ॥९७॥
 मुण्डमालाधरो नागवल्लयो नागकधर । व्याघ्रचर्मपरीधानो गजचर्मोत्तरीयक ॥९८॥
 चित्तमस्मागलिताग प्रमथादिगणावृत । निनदद्भुमरुज्ज्वानैर्विचिरीकृतदिङ्मुख ॥९९॥
 ऋदृहासास्फोटशब्दै सत्रासितनभस्तल । भूतसघसमाविष्टो भूतावासो महेश्वर ॥१००॥
 ईशानदिक्पति सोऽय नाम्ना चक्षान एव च ॥१०१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पुष्परागमयाद्रे शुक्लमारुणविग्रह । पद्मरागमय क्षालो मध्ये भूश्चैव तादृशी ॥१॥
 दशयाजनवा दीर्घो गापुरद्वारसयुत । तमणिस्तम्भसयुवता मण्डपा शतशो नृप ॥२॥
 मध्य भुवि समासीनाश्चतुर्पथिमता वला । नानायुधधरा वीरा रत्नभूषणभूषिता ॥३॥
 प्रदेक्षलोकस्तासां तु तत्तल्लोकस्य नायका । समतापपद्मरागस्य परिवार्य स्थिता सदा ॥४॥
 स्वस्वलोकाज्जर्जुषा स्वस्ववाहनहतिभि । तासां नामानि वदयामि शृणु त्व जनमेजय ॥५॥

पिङ्गलाक्षी विशालाक्षी समृद्धिर्वृद्धिरेव च । अद्वा स्वाहा स्वधामिण्या माया सजा वसुधरा ॥
 त्रिलोकधात्री सावित्री गायत्री त्रिदशेश्वरी । सुरूपा बहुरूपा च स्कन्दमाताऽम्बुतप्रिया ॥७॥
 विमला चामला तद्गदरुणी तुनराक्षणी । प्रकृतिविवृति सृष्टि स्थिति सहतिरेव च ॥८॥
 सध्या माता सती हसी मदिका वज्रिका परा । देवमाता भगवती देवकी कमलासना ॥९॥
 त्रिमूर्ती सप्तमुख्या मुरामुरविमदिनी । लवोष्ठी चोर्ध्ववेशी च बहुनीर्पा वृकोदरी ॥१०॥
 रयरेखाह्वया पश्चाच्छिरेखा तथा परा । गगनवेगा पवनवेगा वेगा चैव तत परम् ॥११॥
 अग्ने भुवनपाला स्यात्त पश्चामदनातुरा । अनगानगमयना तथैवानामेखला ॥१२॥
 अनगदुसुमा पश्चाद्विश्वरूपा सुरादिवा । क्षयवरी भवेच्छक्तिरक्षोभ्या च तत परम् ॥१३॥
 सत्यवादित्यय प्रोक्ता बहुरूपा शुचित्रता । उदाराख्या च वागीशा चतु पष्टिमिता स्मृता ॥१४॥
 पञ्चलज्जिह्वानना सर्वा वमत्यो बह्निमुत्बणम् । जल पिबाम सबल सहस्रामो विभावसुम् ॥१५॥
 पवन स्तभयामोऽथ भक्षयामोऽखिल जगत् । इति वाच समिरते क्रोधसरत्नलोचना ॥१६॥
 चापबाणधरा सर्वा युद्धार्थवोत्सुका सदा । दष्टकटकटारवैर्वधिरौकृतदिङ्मुखा ॥१७॥
 पिगोर्ध्ववेश्य सप्रोक्ताश्चापबाणकरा सदा । क्षताक्षौहिणिका सेनाप्येवैकस्या प्रकीर्तिता ॥१८॥
 एकैकशक्ते सामर्थ्यं लभन्त ब्रह्माडनाशने । क्षताक्षौहिणिका सेना तादृशी नृपसत्तम ॥१९॥
 किं न कुर्याज्जगत्पस्मिन्नाशय वक्तुमेव तत । सर्वापि युद्धसामग्री तस्मिन्नाले स्थिता मुने ॥२०॥
 रयाना गणना नास्ति हयाना करिणा तथा । शस्त्राणा गणना तद्गुणाना गणना तथा ॥२१॥
 पधरागमयाश्चे गोमेदमणिनिमित । दशयोवनदैर्घ्येण प्राकारो वर्तते महान् ॥२२॥
 भास्वज्जपाप्रसूनामो मध्यभूतस्य तादृशी । गोमेदकल्पितायेव तद्वासिसदना च सा ॥२३॥
 पक्षिण स्तभवर्माश्च धृञ्जा वाप्य सरासि च । गोमेदकल्पिता एव कुकुमारुणविग्रहा ॥२४॥
 तन्मध्यस्या महादेव्यो द्वानिशच्छक्त्य स्मृता । नानाशस्त्रप्रहरणा गोमेदमणिभूयिता ॥२५॥
 प्रत्येकलोकवासिन्य परिवार्य समतत । गोमेदशाले सन्नद्धा पिशाचवदना नृप ॥२६॥
 स्वलोकवासिभिर्निर्मय पूजिताश्चक्रबाहव । क्रोधरक्तेभणा मिथि पञ्च छिधि दहेति च ॥२७॥
 वदन्ति सतत वाच युद्धोत्सुकहृदन्तरा । एकैकस्या महाशक्तेर्दशक्षौहिणिका मता ॥२८॥
 मेना सत्राप्येकशक्तिर्लक्षत्रह्राडनाशिनी । तादृशीना महामेना वर्णनीया कथ नृप ॥२९॥
 रयाना नैव गणना वाहनाना तथैव च । सर्वयुद्धसमारभस्तत्र देव्या विराजने ॥३०॥
 तासा नामानि बक्ष्यामि पापनाशकराणि च । विशाहोपुष्टय प्रजा सिनीवाली कुहूस्तया ॥३१॥
 रुद्रा वीर्या प्रभा नदा पोषिणी वृद्धिदा शुभा । कालरात्रिर्महारात्रिर्मद्रकालो कर्पदिनी ॥३२॥
 विवृतिददिमुडियौ सेन्दखटा शिखडिनी । निशुम्भशुम्भमथिनी महिषामुरमदिनी ॥३३॥

निजशक्तियुतो भास्वत्तनयोऽस्ति यमो महान् । नैर्ऋत्या दिशि राक्षस्या राक्षसं परिवारित ८३॥
 सङ्गधारी स्फुरन्नास्ते निर्ऋतिनिजशक्तियुक् । वारण्या वरुणो राजा पाशधारी प्रतापवान् ८४॥
 महानपसमारूढो वारुणीमधुविह्वलः । निजशक्तिसमायुक्तो निजयादोगणावित ८५॥
 समास्त वारणे लोके वरुणानीरताकुलः । वायुकोण वायुलोका वायुस्तत्राधितिष्ठति ८६॥
 वायुसाधनससिद्धयोगिभिः परिवारितः । ध्वजहस्ता विनालाक्षो भृगवाहनसस्थितः ८७॥
 भरद्वाजैः परिवृतो निजशक्तिसमावितः । उत्तरस्या दिशि महायशलोकोऽस्ति भूमिपः ८८॥
 यक्षाधिराजस्तत्रास्त बुद्धिस्तथादिगक्तिभिः । नवभिर्निधिभिः युक्तस्तु दिलो धनमायकः ८९॥
 मणिभद्र पूणभद्रो मणिमा मणिकधरः । मणिनूपो मणिस्रग्वो मणिकार्मुकधारकः ९०॥
 हृत्पादियक्षसेनानीसहितो निजशक्तियुक्तः । ईशानकोण सप्तोक्तो रुद्रलोको महत्तरः ९१॥
 अनर्घ्यरत्नसंचितो यत्र रुद्रोऽधिदैवतमः । मयुमादीतनयनो वन्द्यपुष्टमहपुष्टिः ९२॥
 स्फूज्यन्नुर्वा महस्तोऽधिज्यघवभिरावृतः । स्वसमानैरसख्यातवद्रे गूलवरायुधैः ९३॥
 विहृतास्यै करालस्यैर्वमद्वाह्निभिरास्यतः । दशहस्तैः शतकरैः सहस्रभुजसमुतैः ९४॥
 दशपादैश्चक्षुर्बैस्त्रिन्त्रैरुग्रमूर्तिभिः । अतरिक्षचरा य च य न भूमिचरा स्मृताः ९५॥
 रुद्राध्याय स्मृता रुद्रास्तैः सर्वैश्च समावृतः । रुद्राणोकोटिसहितो भद्रकाल्यादिमातृभिः ९६॥
 नानाशक्तिसमाविष्टाभ्यां दिगणावतः । वीरभद्रादिसहितो रुद्रो राजा वराजते ९७॥
 मुण्डमालाधरो नागवल्लभो नागकधरः । व्याघ्रचमपरीधानो गजचर्मोत्तरीयकः ९८॥
 चिताभस्मागलिताग प्रमथादिगणावृतः । निनदद्भुमरुत्वा नैव विरीकृतदिङ्मुखः ९९॥
 अट्टहासास्फोटशब्दैः सत्रासितनभस्तलः । भूतसमसमाविष्टो भूतावासी महेश्वरः १००॥
 ईशानदिक्पति सोऽयं नाम्ना चशान एव च १०१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥

अथ एकादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

पुष्परागमयाद्रेः शुक्लमारुणविग्रहः । पञ्चरागमयः शालो मध्ये भूश्चैव तादृशी ॥१॥
 दशधोजनवा दीर्घ्यो गोपुरद्वारसंयतः । तमणिस्तमसयुक्ता मण्डपा शतशो नृपः ॥२॥
 मध्यं भुवि समासीनाश्चतुर्पाष्टिमता वलाः । नानायुधवरा वीरा रत्नभूषणभूषिताः ॥३॥
 प्रदक्षलोकस्तासां तु तत्तल्लोकस्य नामकाः । समस्तात्पञ्चरागस्य परिवार्यं स्थिता सदा ॥४॥
 स्वस्वलोकजर्जर्जुष्टा स्वस्ववाहनहृतिभिः । तासां नामानि वक्ष्यामि शृणु स्वजनमेजय ॥५॥

पिंगलाक्षी विशालाक्षी समृद्धिर्वृद्धिरेव च । श्रद्धा स्वाहा स्वधामिण्या माया सज्ञा वसुधरा ॥
 त्रिलोकधारी सावित्री गायत्री त्रिदशेश्वरी । सुरूपा बहुरूपा च स्कन्दमाताऽभ्युतप्रिया ॥७॥
 विमला चामला तद्गदरुणी तुनराक्षी । प्रकृतिविकृति सृष्टि स्थिति सहतिरेव च ॥८॥
 सध्या मातासती हृषी मदिका वधिका परा । देवमाता भगवती देवकी कमलाक्षना ॥९॥
 त्रिमूर्त्ती सप्तमुख्यया सुरासुरविमदिनी । लबोष्टी चोर्ध्ववेशी च बहुशीर्षा वृकोदरी ॥१०॥
 रपरैस्त्राह्वया पश्चाच्छिरेखा तथा परा । भगवत्वेगा पवनवेगा वेगा चैव तत परम् ॥११॥
 अग्रे भुवनपला स्यात्त पश्चात्तमदनातुरा । अनगानगमयना तयैवानगमेखला ॥१२॥
 अनगकुसुमा पश्चाद्विश्वना सुरादिका । शयकरी भवेच्छक्तिरक्षोभ्या च तत परम् ॥१३॥
 सत्यवादिन्यस्य प्रोक्ता बहुरूपा शुचित्रता । उदाराख्या च वागीशा चतु यष्टिमिता स्मृता ॥१४॥
 ज्वलज्जिह्वानना सर्वा वमत्यो बह्निमुखवणम् । जल पिबाम सकल सहारामो विभाषसुम् ॥१५॥
 पवन स्तभयामोऽय भक्षयामोऽस्त्रिल जगत् । इति वाच सगिरते क्रोधसरत्नलोचना ॥१६॥
 आपवाणधरा सर्वा युद्धार्पवोत्सुका सदा । दष्टाकटकटारा चैर्वधिरीकृतदिङ्मुक्ता ॥१७॥
 पिंगोर्ध्वकेदय सप्राक्ताश्चापवाणधरा सदा । शताक्षीहिणिका सेनाप्येकैकस्या प्रकीर्तिता ॥१८॥
 एकैकशक्ते सामर्थ्यं लक्षत्रह्लाडनाशने । शताक्षीहिणीका सेना तादृशी नृपसत्तम ॥१९॥
 किं न कुर्याज्जगत्समिप्रश्रवय वक्तुमेव तत् । सर्वापि युद्धसामग्री तस्मिन्शाले स्थिता मुने ॥२०॥
 रयाना गणना नास्ति ह्याना करिणा तथा । शस्त्राणा गणना तद्गद्वाना गणना तथा ॥२१॥
 पथरागमयादये गोमेदमणिनिर्मित । दस्योजनदैर्घ्येण प्राकारो वर्तते महान् ॥२२॥
 भास्वज्जपाप्रसूनाभो मध्यभूतस्य तादृशी । गोमेदकल्पिता येव तद्वासिसदना च सा ॥२३॥
 पक्षिण स्तभवर्षाश्च वृक्षा वाप्य सरासि च । गोमेदकल्पिता एव कुकुमारुणविग्रहा ॥२४॥
 तन्मध्यस्था महादेव्यो द्वात्रिंशच्छक्तयः स्मृता । नानाशस्त्रप्रहरणा गोमेदमणिभूषिता ॥२५॥
 प्रत्येकलोकवासिन्य परिवार्य समतत । गोमेदशाले सन्नद्धा पिशाचवदना नृप ॥२६॥
 स्वलोकवासिभिरित्य पूजिताश्चक्रबाहव । क्रोधरक्तेभ्यो मिथि पञ्च छिवि दहेति च ॥२७॥
 यदन्ति सतत वाच युद्धोत्सुकहृदन्तरा । एकैकस्या महाशक्तेर्दशाक्षीहिणिका मता ॥२८॥
 मेना तत्राप्येकशक्तिर्लक्षत्रह्लाडनाशिनी । तादृशीना महामना वर्णनीया कथं नृप ॥२९॥
 रयाना नैव गणना वाहनाना तयैव च । सर्वयुद्धसमारभस्तत्र देव्या विराजते ॥३०॥
 तासा नामानि वक्ष्यामि पापनाशकराणि च । विद्याहीपुष्टय प्रप्ता सिनीवाली कुहूस्तथा ॥३१॥
 मद्रा वीर्या प्रभानदा पोषिणी ऋद्धिदा शुभा । कालरात्रिर्महारात्रिर्भद्रकाली कपदिनी ॥३२॥
 विवृतिदण्डिमुडियो सेन्दुसदा शिशङ्गिनी । निशुम्भशुम्भमयिनी महिषासुरमदिनी ॥३३॥

इन्द्राणी चैव रुद्राणी क्षकरार्धशरीरिणी । नारी नारायणी चैव त्रिशूलियपि पालिनी ॥३४॥
 अविका ह्लादिनी पश्चादित्येव शक्त्य स्मृता । यद्येता कुपिता देव्यस्तदा ब्रह्माण्डनाशनम् ॥३५॥
 पराजयो न चैतासा कदाचित्त्वचिदस्ति हि । गोमेदवमयादग्रे सद्ब्रह्मणिनिमित ॥३६॥
 दशयोजनतुगोऽसौ गोपुरद्वारसमुत् । कपाटशृङ्खलाबद्धो नववृक्षसमुज्ज्वल ॥३७॥
 शालस्तन्मध्यभूम्यादि सर्वं हीरमय स्मृतम् । गृहाणि वीथयो रथ्या महामार्गाणि च ॥३८॥
 वृक्षालवालतरव सारगा अपि सादृशा । दीधिकाश्रेण्यो बाष्पस्तडागा कूपसमुत्ता ॥३९॥
 तत्र श्रीभुवनेश्वर्या वसति परिचारिका । एकैका लक्षदासीभि सेविता मदगविता ॥४०॥
 तालवृक्षधरा काश्चिच्छपकाढपकराबुजा । काश्चित्ताम्बूलपात्राणि धारयत्योऽतिगविता ॥४१॥
 कश्चित्छवधारिण्यश्चामराणा विधारिका । नानावल्लधरा काश्चित्काश्चिदुष्पकराबुजा ॥४२॥
 नानादर्शकरा काश्चित्काश्चित्कुकुमलेपनम् । धारयत्य वज्रजल च सिद्धरक्षक परा ॥४३॥
 काश्चिच्चिनकनिर्मान्य पादसवाहन रता । काश्चित्तुभूपाकारिण्यो नानाभूपाधरा परा ॥४४॥
 पुष्पभूषणनिर्मात्र्य पुष्पशृङ्गारकारिका । नानाविलासचतुरा बह्वन एवविधा परा ॥४५॥
 निषट्ठपरिधानीया युवत्य सकला अपि । देवी कृपाशेषवशात्तुच्छीकृतजगत्त्रया ॥४६॥
 एता इत्य स्मृता देव्य शृंगारमदगविता । तासा नामानि वक्ष्यामि शृणु मे नृपसत्तम ॥४७॥
 अनगरूपा प्रथमाप्यनगमदना परा । तृतीया तु तत्र प्रोक्ता सुदुरी मदनातुरा ॥४८॥
 सती भुवनवेगा स्यात्तथा भुवनपालिका । स्यात्सर्वशिशिरानगवदनाऽनगमेखला ॥४९॥
 विद्युद्दामसमानाग्य वधनत्काधीगुणान्विता । रणमञ्जीरचरणा बहिरतरितास्तत ॥५०॥
 घावमानास्तु शोभते सर्वा विद्युल्लतोपमा । कुशला सर्वकार्येषु वनहस्ता समतत ॥५१॥
 अष्टदिक्षु तथैतासा प्राकाराद्वहिरव च । सदनानि विराजन्ते नानाबाहनहतिभि ॥५२॥
 चञ्चलालादप्रभागे सालो वैदूर्यनिमित । दशयोजनतुगोऽसौ गोपुरद्वारभूषित ॥५३॥
 वैदूर्यभूमि सर्वापि गृहाणि विविधानि च । वीथ्यो रथ्या महामार्गा सर्वे वैदूर्यनिमिता ॥५४॥
 बापीकूपतडागाश्च स्रवतीना तटानि च । बालुका चैव सर्वाऽपि वैदूर्यमणिनिमिता ॥५५॥
 तत्राष्टदिक्षु परितो ब्राह्मचादोना च मङ्गलम् । निजैर्गणैः परिवृत भ्राजत नृपसत्तम ॥५६॥
 प्रतिब्रह्माडमानुषा ता समष्टय ईरिता । ब्राह्मी माहेश्वरी चैव कौमारी वीष्णवी तथा ॥५७॥
 वाराहो च तथैन्द्राणी चामुडा सप्तमातर । अष्टमी तु महालक्ष्मीर्नाम्ना प्रोक्तास्तु मातर ॥५८॥
 ब्रह्मरुद्रादिदेवाना समाकारास्तु ता स्मृता । जगत्कल्याणकारिण्य स्वस्वसेनासमावृता ॥५९॥
 तच्छालस्य चतुर्दार्पु वाहनानि महश्चिनु । सज्जानिनृपते सति सालकाराणि नित्यश ॥६०॥
 दत्तिन कोटिशोवाहा कोटिश शिबिकास्तथा । ह्वा सिंहाश्च गरुडा भयूरा नृपभास्तथा ॥६१॥

युक्ता. स्यंदनास्तद्वरकोटिशो नृपनदन । पार्णिप्राहसमायुक्ता ध्वजैराकाशचुविन ॥६२॥
 नेतिशस्तु विमानानि नानाचिह्नान्वितानि । नानावादिनयुक्तानि महाध्वजयुक्तानि च ॥६३॥
 धैर्यमणिशालस्याप्यग्रे षाल पर स्मृत । दशयोजनतुगोऽसौविदनीलाश्मनिमित्त ॥६४॥
 तन्मध्यमूस्तया बोध्यो महामार्गो गृहाणि च । वापोकूपतडागाश्च सर्वे तन्मणिनिर्मिता ॥६५॥
 तत्र पद्म तु सप्रोक्त बहुयोजनविस्तृतम् । पाडशार दीप्यमान मुदर्शनमिवापरम् ॥६६॥
 तत्र पोडशाग्वनीना स्थानानि विविधानि च । सर्वापस्करयुक्तानि समृद्धानि वसति हि ॥६७॥
 तासा नामानि वक्ष्यामि शृणु मे नृपसत्तम । कराली विकराली च तयोमा च सरस्वती ॥६८॥
 श्रीदुर्गोपा तया लक्ष्मी धुनिश्चैव स्मृतिर्धृति । श्रद्धामेधा मति कातिरार्या पोडश शक्तय ॥६९॥
 नीलजीमूतसकाशा करवालकरावुजा । समा खटकधारिण्यो युद्धोपक्रातमानसा ॥७०॥
 सेनाय सकला एता श्रीदेव्या जगदीश्वर । प्रनिब्रह्माडसस्याना शक्तीना मायिका स्मृता ॥७१॥
 ब्रह्माडभोक्ताधारिण्यो देवीशक्त्युपबहिना । नानारथसमारूढा नानाशक्तिभिरन्विता ॥७२॥
 एतत्स्वराक्रम वक्नु सहास्योऽपि न क्षम । इन्द्रनीलमहाशाखादग्रे तु बहुविस्तृत ॥७३॥
 मुक्ताप्राकार उदितो दशयोजनदैर्घ्यवान् । मध्यमू पूव्वरप्राक्ता तन्मध्येऽष्टदलावुग्रम् ॥७४॥
 मुक्तामणिगणाकीर्णं विस्तृत तु सकेसरम् । तत्र देवीसमाकारा दिव्यापुष्पधरा सदा ॥७५॥
 सप्रोक्ता अष्ट मणिष्यो जगद्गार्ताप्रवाधिका । देवीसमानभोगास्ता इवितज्ञास्तु पडिता ॥७६॥
 कुशला सर्वकार्येषु स्वामिकार्यपरायणा । देव्यभिप्रायबाध्यस्ताश्चतुरा अतिसुदरा ॥७७॥
 नानाशक्तिंसमायुक्ता प्रतिब्रह्माडवतिनाम । प्राणिना ता समाचारज्ञानशक् या विदति च ॥७८॥
 तासा नामानि वक्ष्यामि मत्त शृणु नृपात्तम । अनगकुसुमा प्रोक्ताऽप्यनगकुसुमातुरा ॥७९॥
 अनगमदना तद्गदनगमदनातुरा । भुवनपाला गगनवेगा चैव तत परम् ॥८०॥
 शशिरेखा च गगनरेखा चैव तत परम् । पाशाकुशवराभोतिधरा अरुणविप्रहा ॥८१॥
 विश्वसन्धिनी वार्ता बोधयति प्रतिक्षणम् । मुक्ताशालादग्रभागे महामारकतोऽपर ॥८२॥
 शालोत्तम समुद्दिष्टो दशयोजनदैर्घ्यवान् । नानासौभाग्यसयुक्तो नातामोसमन्वित ॥८३॥
 मध्यमूस्तादृशी प्रोक्ता सदनानि तथैव च । पट्कोणमचविस्तीर्णकोणस्था देवता शृणु ॥८४॥
 त्र्यम्बकोणे चतुर्बक्त्रो गायत्रीसंहितो विधि । कुण्डिकाक्षगुणाभोतिदद्यायुधधर पर ॥८५॥
 दायुधधरा देवी गायत्री परदेवता । वेदा सर्वे मूर्तिमत शास्त्राणि विविधानि च ॥८६॥
 मृतयश्च पुराणानि मूर्तिमति वसति हि । ये ब्रह्मविप्रहा सति गायत्रीविप्रहाश्च ये ॥८७॥
 याहूतीना विप्रहाश्च त नित्य तत्र सति हि । रक्षाकोण शस्त्रचक्रगदाभुजकरावुजा ॥८८॥
 जगित्री वर्तते तत्र मद्राविष्णुश्च तादृग । ये विष्णुविप्रहा सति मत्स्यकूर्मादयोऽखिला ॥८९॥

सावित्रीविग्रहा ये च ते सर्वे तत्र संति हि । वायुकोणे परश्वशमालाभयवरान्वितः ॥१०॥
 महारुद्रो वर्ततेऽत्र सरस्वत्यपि तादृशी । ये ये तु रुद्रभेदाः स्युर्दक्षिणास्यादयो नृप ॥११॥
 गौरीभेदाश्च ये सर्वे ते तत्र निवसन्ति हि । चतुष्पट्टागमा ये च ये चान्येष्व्यागमाः स्मृताः ॥१२॥
 ते सर्वे मूर्तिमतश्च तत्र वै निवसन्ति हि । अग्निकोणे रत्नकुम्भं तथा मणिकरंदकम् ॥१३॥
 दधानो निजहस्ताभ्या कुबेरो धनदायकः । नानावीथीसमायुक्तो महालक्ष्मीसमन्वितः ॥१४॥
 देव्या निषिपतिस्त्वास्ते स्वगुणैः परिवेष्टितः । वारुणे तु महाकोणे मदनो रतिसंयुतः ॥१५॥
 पाशाकुक्षधनुर्बाणधरो नित्यं विराजते । शृङ्गारा मूर्तिर्भक्तस्तु तत्र सन्निहिताः सदा ॥१६॥
 ईशानकोणे विघ्नेशो नित्यं पुष्टिसमन्वितः । पाशाकुक्षधरो बीरो विघ्नहर्ता विराजते ॥१७॥
 विभूतयो गणेशस्य या याः सन्ति नृपोत्तम । ताः सर्वा निवसत्यत्र महेश्वर्यसमन्विताः ॥१८॥
 प्रतिग्रह्णाण्डसस्याना ब्रह्मादीनां समष्टयः । एते ब्रह्मादयः प्रोक्ताः सेवन्ते जगदीश्वरीम् ॥१९॥
 महामारुतस्याग्रे द्यतयोजनदैर्घ्यवान् । प्रवालशालोऽस्त्यपरः कुमारगणविग्रहः ॥२०॥
 मध्यभूस्तादृशी प्रोक्ता सदनानि च पूर्ववत् । तन्मध्ये पंचभूतानां स्वामिन्यः पच संति च ॥२०॥
 हृल्लेखा गगना रक्ता चतुर्थी तु वरालिङ्गा । महोत्तुलमा पचमी च पंचभूतसमप्रभा ॥२०॥
 पाशाकुक्षधराभीतिपाटिष्योऽमितभूषणाः । देवीसमानवेपादया नवयोजनगविताः ॥२०॥
 प्रवालशालादग्रे तु नवरत्नविनिमित्तः । बहुयोजनविस्तीर्णो महाशालोऽस्ति भूमिप ॥२०॥
 तत्र चाम्नामदेवीनां सदनानि बहुग्यपि । नवरत्नमयान्येव तडागाश्च सराणि च ॥२०॥
 श्रीदेव्या येऽत्रताराः स्युस्ते तत्र निवसन्ति हि । महाविद्या महाभेदाः संति तत्रैव भूमिप ॥२०॥
 निजावरणदेवीभिर्निजभूषणवाहनैः । सर्वदेव्यो विराजन्ते कोटिसूर्यगमप्रभाः ॥२०॥
 रासकोटिमहामनदेवताः सन्ति तत्र हि । नवरत्नमयादग्रे चितामणिगूढं महत् ॥२०॥
 तत्रैवं यस्तुमात्रं तु चितामणिविनिमित्तम् । सूर्योद्गारोपलैस्तद्वज्रचन्द्रोद्गारोपलैस्तथा ॥२०॥
 विद्युत्प्रभोपलैः स्तम्भाः कल्पितास्तु गह्वराः । येषां प्रभाभिरनन्त्यस्तु त्विन्द्रिये ॥२०॥
 इति धीदेवाभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥ ११ ॥

अथ द्वादशोऽध्यायः

व्यास उवाच

एतेषु देवीगदनं मध्यभागे विराजते । सत्सङ्गतमङ्गयुक्तं प्रश्वारोपं मण्डपाः ॥ १ ॥
 शृङ्गारमण्डपं चोत्तिष्ठत्यत्रैव । ज्ञानमण्डपमङ्गस्तु सूर्योऽपि परिवेष्टितः ॥ २ ॥
 एकात्ममण्डपं चोत्तिष्ठत्यत्रैव । नानाविधानमङ्गयुक्तं नानाधूमस्तु धूमिताः ॥ ३ ॥
 कोटिसूर्यसमाः काला भान्ते मंडपाः सुभाः । तन्मण्डपानां पतिः काश्चोरवनिता रम्या ॥ ४ ॥

मल्लिकाकुन्दवनिना यत्र पुष्कलकाः स्थिताः । असंख्याता मृगमदः पूरितास्तत्सवा नृप ॥ ५ ॥
महापद्माटवी तद्गङ्गसोपाननिर्मिता । सुधारसेन सम्पूर्णा गुञ्जन्मत्तमध्रुवता ॥ ६ ॥
हंसकारण्डवाकीर्णा गन्धपूरितदिक्कटा । धनिकाना सुगन्धैस्तु मणिद्वीपं सुवासितम् ॥ ७ ॥
शृङ्गारमण्डपे देव्यो गायन्ति विविधैः स्वरैः । समासदो देववरा मध्ये ध्योजगदम्बिका ॥ ८ ॥
मुक्तिमण्डपमध्ये तु मोचयत्यनिशं शिवा । ज्ञानोपदेशं कुरुते तृतीये नृप मण्डपे ॥ ९ ॥
अनुर्यमण्डपे चैव जगद्रक्षाविचिन्तनम् । मन्त्रिणोसहिता नित्यं करोति जगदम्बिका ॥ १० ॥
चिन्तामणिगृहे राजञ्छक्तिरत्त्वात्मकैः परैः । सोपानैर्दशभिर्पुक्तो मंचकोऽप्यधिराजते ॥ ११ ॥
ब्रह्मा विष्णुश्च रुद्रश्च ईश्वरश्च सदाशिवः । एते पञ्च खुराः प्रोक्ताः फलकस्तु सदाशिवः ॥ १२ ॥
सस्योपरि महादेशी भुवनेशो विराजते । या देवी निजलोलार्धं द्विषाभूता बभूव ह ॥ १३ ॥
सृष्टपादौ तु न एवार्थं तदवार्जो महेस्वरः । कन्दर्पदर्पनाशोद्यत्कोटिकन्दर्पमुन्दरः ॥ १४ ॥
पंचवक्त्रस्त्रिनेत्रश्च मणिनूपणभूषितः । हरिणार्मातिपरदारुणं च निजबाहुभिः ॥ १५ ॥
दधानः षोडशाक्षोऽसौ देवः सर्वेश्वरो महान् । कोटिर्मूर्धंस्तीकासद्वन्द्वकोटिमुशीतलः ॥ १६ ॥
शुद्धस्फटिकसवासस्त्रिनेत्रः शीतलद्युतिः । वामाक्षे सन्निपण्णाऽस्य देवी धीभुवनेश्वरी ॥ १७ ॥

नानासखीभिर्दासीभिस्तथा देवागनादिभिः । सर्वाभिर्देवताभिस्तु समतात्परिवेष्टिता ॥३३॥
 इच्छाशक्त्या ज्ञानशक्त्या क्रियाशक्त्या समन्विता । लज्जा तुष्टिस्तथा पुष्टि कीर्ति काति क्षमा दया ॥
 बुद्धिर्महा स्मृतिर्लक्ष्मीमूर्तिमत्प्रियोज्ज्वला स्मृता । जया च विजया चंपाप्यजिता चापराजिता ३५॥
 नित्या विलासिनो दोग्ध्रो त्वघोरा मगला नवा । पीठशक्त्य एतास्तु सेवते यैः पराविक्राम ॥३६॥
 मस्यास्तु पार्श्वभागे स्तो निधौ तौ शखपञ्चकौ । नवरत्नवहा नद्यस्तथा वै काचनलवा ॥३७॥
 सप्तधातुवहा नद्यो निधिम्या तु विनिर्गता । सुधासिन्धवतगामि यस्ता सर्वा नृपसत्तम ॥३८॥
 सा देवी भुवनेशानी तद्वामाके विराजते । सर्वेशत्व महेशस्य यत्सगादेव नान्यथा ॥३९॥
 चिन्तामणिगृहस्यास्य प्रमाणं शृणु भूमिप । सहस्रयोजनायाम महान्तस्तरत्रक्षते ॥४०॥
 तदुत्तरे महाशाला पूर्वस्माद्द्विगुणा स्मृता । अन्तरिक्षगत त्वेत्न्निराधार विराजते ॥४१॥
 सकोचद्वय विकासश्च जायतेऽस्य निरन्तरम् । पटवत्कार्यवशत प्रलये सर्जने तथा ॥४२॥
 शालानां चैव सर्वेषां सर्वयान्तिपरावधि । चिन्तामणिगृहं प्रोक्तं यत्र देवी महोमयी ॥४३॥
 ये ये उपासका सन्ति प्रतिग्रहाण्डवतिनः । देवेषु नागलोकेषु मनुष्येष्वितरेषु च ॥४४॥
 श्रीदेव्यास्ते च सर्वेऽपि स्रजत्यत्रैव भूमिप । देवीक्षेत्रे ये त्यजन्ति प्राणान्देव्यर्चने रता ॥४५॥
 ते सर्वे याति तत्रैव यत्र देवी महोत्सवा । घृतकुल्या दुग्धकुल्या दधिकुल्या मधुस्रवा ॥४६॥
 स्यन्दति सरित् सर्वास्तिषामनवहा परा । द्राक्षारसवहा काश्चिज्जम्बूरसवहा परा ॥४७॥
 आम्बेधुरसवाहिन्यो नद्यस्तास्तु सहस्रशः । मनोरथफला वृषा वाप्य कूपास्तथैव च ॥४८॥
 यथेष्टपानफलदा न न्यूनं विचिदस्ति हि । न रोगपलित वापि जरा वापि कदाचन ॥४९॥
 न चिन्ता न च मात्सर्यं वामक्रोधादिव तथा । सर्वे भुवान् सखीका सहस्रादित्यवर्चसः ॥५०॥
 भजति सततं देवी तत्र श्रीभुवनेश्वरीम् । केचित्सलोकतापन्ना केचित्सामीप्यता गता ५१॥
 सत्पतां गता, केचित्साष्टि ता च परे गता । या मास्तु देवतास्त्वत्र प्रतिग्रहाण्डवतिनाम् ॥५२॥
 समष्टयः स्थितास्तास्तु सेवते जगदीश्वरीम् । सप्तकोटिप्रहामन्त्रा मूर्तिमत्त उपासते ॥५३॥
 महाविद्याश्च सकला साम्यावस्थातिमर्वाशिवाम् । वारणप्रहस्यसां तां मायाशबलविग्रहाम् ॥५४॥
 इत्य राजन्मया प्रोक्तं मणिद्वीप महत्तरम् । न सूर्यपद्मे नो विद्युत्कोटयोऽग्निस्तथैव च ॥५५॥
 एतस्य भासा षोडशकोटयसेनापि ते समा । क्वचिद्दिग्महाबाहो क्वचिन्मरुतच्छब्द ॥५६॥
 विद्युत्प्रागुत्पन्नमष्टाय मध्यसूर्यमम क्वचित् । विद्युत्कोटिमहापाश सारवातिततं क्वचित् ॥५७॥
 क्वचिद्विषदूरनीलेन्द्रमणिमयमदृशच्छब्दः । होरसारमहागर्भमद्यद्विगतद्विगतम् ॥५८॥
 कोत्या दद्यान्त्ययम् सततं यन्मम हितम् । क्वचिद्विषदूरनीलेन्द्रमणिमयमदृशच्छब्दः ॥५९॥
 रत्नाभूतिमायुषत रत्नवाकारगोचुरम् । रत्नापर्व रत्नाष्टकं द्वादश परिमन्त्रितम् ॥६०॥

नृत्यन्मयूरसधैश्च कपोतरणितोज्ज्वलम् । कोकिलाकाकलीलापे शुक्लापैश्च शोभितम् ॥६१॥
 मुरम्परमणीयावुल्लावधिसरोवृतम् । तन्मध्यभागविलसद्विकचद्रत्नपद्मजं ॥६२॥
 सुगन्धिभि समन्तात्तु वासितं शतयोजनम् । मन्दमारुतसम्भिन्नचलद्दुमसमाकुलम् ॥६३॥
 चिन्तामणिसमूहाना ज्योतिषा वितताम्बरम् । रत्नप्रभाभिरभितो घगद्गणितदिकटम् ॥६४॥
 वृक्षप्रातमहागन्धवातशतसुपूरितम् । धूपधूपामित राजन्मणिदोषायुतोज्ज्वलम् ॥६५॥
 मक्षिजालकसञ्छिन्नतरलोदरकान्तिभि । दिङ्मोहजनक चंतर्दणोदरसमुत्तम् ॥६६॥
 ऐश्वर्यस्य समग्रस्य शृङ्गारस्याखिलस्य च । सर्वज्ञाया सर्वायास्तेजसश्चाखिलस्य च ॥६७॥
 पराक्रमस्य सर्वस्य सर्वोत्तमगुणस्य च । सकलाया दयायाश्च समाप्तिरिह भूपते ॥६८॥
 राज आनन्दमारुह्य ग्रहलोकान्तभूमिषु । आनदा ये स्थिता सर्वे तेऽनैवातर्भवति हि ॥६९॥
 इति ते वर्णित राजन्मणिद्वीप महत्तरम् । महादेव्या पर स्थानं सर्वलोकोत्तमोत्तमम् ॥७०॥
 एतस्य स्मरणात्सद्य सर्वपाप विनश्यति । प्राणोत्क्रमणसन्धौ तु स्मृत्वा तत्रैव गच्छति ॥७१॥
 अध्यायपञ्चकं त्वेतत्पठेन्नित्यं समाहित । भूतप्रेतपिशाचादिशया तत्र भवेन्न हि ॥७२॥
 नवीनगूहनिर्माणे वास्तुयोगे तयैव च । पठितव्यं प्रयत्नेन कल्याण तेन जायते ॥७३॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

अथ त्रयोदशोऽध्यायः

व्यास उवाच

इति ते कपिन भूप यद्यन्पृष्ट त्वयाऽनघ । नारायणेन यत्प्रोक्तं नारदाय महात्मने ॥१॥
 श्रुत्वा तत्तु महादेव्या पुराणं परमाद्भुतम् । इतस्ततो भवेन्मर्त्यो देव्या प्रियतमो हि च ॥२॥
 पुष्टं चाम्बाभ्यां राजन्स्त्वपिबुद्धरणाय वै । सिप्रोऽसि येन राजेन्द्र विनुक्तात्वा तु दुर्गतिम् ॥३॥
 गृह्णाण त्वं महादेव्या मन्त्रं सर्वोत्तमोत्तमम् । यथाविधि विधानेन जन्मसाध्यदायकम् ॥४॥

सूत उवाच

गच्छन्नुवा नृपगार्हूलं प्रार्थयित्वा मुनीश्वरम् । तस्मादेव महामन्त्रं देवोऽत्रयवगातवान् ॥५॥
 दोग्धाविधिं विधानेन जपाम्हा नृपयुत्तम । तत्र आहूय धीम्यादीन्प्रवरात्रयमाणम् ॥६॥
 अम्बापुत्रं पञ्चरात्रं वित्तजाटपविजितम् । ब्राह्मणं पाठयामास पुराणं त्वेकदुत्तमम् ॥७॥
 श्रीदेव्यप्रेक्षित्वा श्रीतुल्यं देवोभागवतं परम् । ब्राह्मणान्प्रोक्षयामास चर्चस्वात्त्रां सुधादिनीम् ॥८॥
 कुमापेर्वृषादीश्च दोग्धाणांस्तदर्थं च । इत्यप्रार्थितान्प्रार्थयित्वा सर्वान्पुत्रान् ॥९॥

समाप्य यज्ञं संस्थाने संस्थितो यावदेव हि । तावदेव हि चाकाशान्नारदः समवातरत् ॥१०॥
 रणयन्महतीं धीणां ज्वलदग्निशिखीगमः । ससम्भ्रमं समुत्थाय दृष्ट्वा तं नारदं मुनिम् ॥११॥
 आसनाद्युपचारैश्च पूजयामास भूमिपः । शृत्वा तु कुशलप्रदं पप्रच्छागमकारणम् ॥१२॥

राजोवाच

कृत आगमनं साधो ब्रूहि किं कर्वाणि ते । सनायोऽहं कृतार्थोऽहं त्वदागमनकारणात् ॥१३॥
 इति राजो वचः श्रुत्वा प्रोवाच मुनिसत्तमः । अद्याश्चर्यं मया दृष्टं देवलोके नृपोत्तम ॥१४॥
 तन्निवेदयितुं प्राप्तस्त्वत्सकाशे सुविरिमतः । पिता ते दुर्गतिं प्राप्तो निजकर्मविपर्ययात् ॥१५॥
 स एवार्थं दिव्यरूपवपुर्भूत्वाऽधुनैव हि । देवदेवं स्तुतः सम्यगप्सरोभिः समन्ततः ॥१६॥
 विमानवरमाहूय मणिद्वीपं गतोऽभवत् । देवीभागवतस्यास्य श्रवणोत्थपलेन च ॥१७॥
 अम्बामखफलेनापि पिता ते सुगतिं गतः । धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि जीवितं सफलं तव ॥१८॥
 नरकादुद्घुतस्सातस्त्वया तु कुलभूषण । देवलोके स्फीतकीर्तिस्तवाद्य विपुलाऽभवत् ॥१९॥

सूत उवाच

नारदीकं समाकर्ष्य प्रेमगद्गदितान्तरः । पपात पादाम्बुजयोर्व्यसिस्माद्भूतकर्मणः ॥२०॥
 तवानुग्रहतो देवः कृतार्थोऽहं महामुने । किं मया प्रतिकर्तव्यं नमस्कारादुते तव ॥२१॥
 अनुप्राह्यः सदैवाहमेवमेव एवमुने । इति राजो वचः श्रुत्वाप्याशीभिरभिनन्द च ॥२२॥
 उवाच वचनं हृल्लस्यं भगवान्वादरायणः । राजन्सर्वं परित्यज्य भज देवीपदाम्बुजम् ॥२३॥
 देवीभागवतं चैव पठ नित्यं समाहितः । अंबामखं सदा भक्त्या कुरु नित्यमन्तर्हितः ॥२४॥
 अनायासेन तेन त्वं मोक्ष्यसे भवबन्धनात् । सन्त्यग्यानि पुराणानि हरिरद्रमुत्तानि च ॥२५॥
 देवीभागवतस्यास्य कला नार्हति षोडशीम् । सारमेतत्पुराणानां वेदानां चैव सर्वशः ॥२६॥
 मूलप्रवृत्तिरेवैषा यज्ञ तु प्रतिपाद्यते । सम तेन पुराणं स्यात्कथमन्यद्भूयोत्तम ॥२७॥
 पाठे वेदसमं पुण्यं यस्य स्याज्जनमेजय । पठितव्यं प्रयत्नेन तदेव विबुधोत्तमैः ॥२८॥
 इत्युक्त्वा नृपवर्यं तं जगाम मुनिराट् ततः । जग्मुश्चैव यथास्थानं धोम्यादिमुनयोऽमलाः ॥२९॥
 देवीभागवतस्यैव प्रशसां चक्रुस्तमाम् । राजा दाशाम् धरणी ततः मन्तुष्टमानसः ॥

देवीभागवतं चैव पठन्तुश्चरन्तरम् ॥३०॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणे द्वादशस्कन्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः

सूत उवाच

अर्धश्लोकात्मकं यत्तु दशोवशाब्जनिर्गतम् । श्रीमद्भूगवत नाम वेदसिद्धातबोधकम् ॥१॥
 अपदिष्टं विष्णवे यद्वटपत्रनिवासिने । शतकोटिप्रविस्तीर्णं तत्कृत्वा ब्रह्मणा पुरा ॥२॥
 तत्सारमेव तु कृत्वा स्थानेन शुरुहेतवे । अष्टादशमहस्रं तु द्वादशस्कन्धसंपुनम् ॥३॥
 देवीभागवतं नाम पुराणं प्रवितं पुरा । अद्यापि देवलोके तद्बहुविस्तीर्णमस्ति हि ॥४॥
 नानेन सदृशं पुष्पं पवित्रं पापनाशनम् । पदे पदेऽश्वमेधस्य फलमाप्नोति मानव ॥५॥
 पौराणिकं पूजयित्वा वस्त्राभारणादिभिः । व्यासबुद्ध्या तन्मुखात्तु श्रुत्वैतत्समुपोषित ॥६॥
 लिखित्वा निजहस्तेन लेखनेनाथवा मुने । प्रोष्ठयद्या पीर्णमास्या हेमसिंहममन्वितम् ॥७॥
 दद्यात्पौराणिकायाथ दानिणा च पदस्विनीम् । सालकृतां च वत्सा च कपिला हेममालिनीम् ॥८॥
 भोजयेद्ब्राह्मणाननेऽप्यव्यायपरिमितान् । मुवांसिनीस्तावतीश्च कुमारीदुर्बुहं सह ॥९॥
 देवीबुद्ध्या पूजयेत्तान्वस्त्राभारणादिभिः । पाससात्रवरेणापि गधस्रक्कुमुमादिभिः ॥१०॥
 पुराणदानेनैवेन भूदानस्य फलं लभेत् । इह लोके सुखी भूत्वाऽप्यते देवीपुरं व्रजेत् ॥११॥
 नित्यं यः शृणुयाद्भक्त्या देवीभागवतं परम् । न तस्य दुर्लभं किञ्चित्कदाचित्प्रशब्दमस्ति हि ॥१२॥
 अपुत्रो लभते पुत्रान्धनार्थो धनमाप्नुयात् । विद्यार्थी प्राप्नुयाद्विद्यां कीर्तिमङ्गितभूतल ॥१३॥
 यध्या वा काकयध्या वा मूत्रयध्या च यागता । धनवादास्य तद्दोषाग्निवर्तेऽन संशय ॥१४॥
 यद्गौहे पुस्तकं चैतत्पूजितं यदि तिष्ठति । तद्गौहं न त्यजेन्नित्यं रमा चैव सरस्वती ॥१५॥
 नेशते सत्रं वेनालङ्कारिनीराक्षसादयः । परितः तु नरः स्पृष्ट्वा पठेदेतत्समाहित ॥१६॥
 महत्प्राप्तमाप्नोति ज्वरो दाहसमन्वितः । शताकृत्याऽप्यपठनात्सद्यरो गोविन्दमपि ॥१७॥
 प्रतिसंध्यं पठेद्यस्तु सध्या कृत्वा समाहितः । एवैकमस्य चाध्यायः स नरो ज्ञानशान्तरत्नम् ॥१८॥
 शकुनाश्चैव दोक्षेण कार्याकार्येण चैव हि । तद्वत्प्रकारं पुरस्तात्तु कथितंऽस्ति मया मुने ॥१९॥
 नवरात्रे पठेन्नित्यं सारदोयतिभक्तिः । तस्याविना तु गतुष्टा ददातीच्छास्त्रिकं फलम् २०॥
 वृष्णवैश्वं शर्वंश्च रमोमा प्रीयते सदा । सौरंश्च गान्धर्वंश्च स्वर्णरात्रेश्च तुष्टये ॥२१॥
 पठिन्नित्यं प्रदत्तेन नवरात्रयत्तुष्टये । वैदिर्निजब्रह्मप्राप्तोऽनये नित्यगो मुने ॥२२॥
 पठिन्नित्यं प्रयत्नेन विरोधो नात्र कस्यचित् । उगमात्तु सर्वेषां शक्तिर्युक्ताऽस्ति सर्वदा ॥२३॥
 तच्छास्त्रेरेव शोभायं पठिन्नित्यं सदा द्विजैः । स्त्रीभूते न पठेदेतत्तदपि च विमोक्षित ॥२४॥
 शृणुयाद्भजयश्चात्तु नित्यमेवेति च त्विष्टिः । हि पुनर्बहुनोत्तेन सारं यथामि तत्त्वतः ॥२५॥

वेदसारमिदं पुण्यं पुराणं द्विजसत्तमा । वेदपाठसमं पाठे श्रवणे च सयैव हि ॥२६॥
 सच्चिदानन्दरूपा ता गायत्रीप्रतिपादिताम् । नमामि ह्येवमती देवी धियो यो न प्रचोदयात् ॥
 इति सूतवचं श्रुत्वा नैमिषीयास्तपोधना । पूजयामासुरत्युच्चं सूतं पौराणिकोत्तमम् ॥२८॥
 प्रतप्तहृदया सर्वे देवीपादाब्जार्चका । निर्वृतिं परमां प्राप्ता पुराणस्य प्रभावतः ॥२९॥
 नमश्चक्रं पुनः सूतं क्षमाप्य च मुहुर्मुहुः । ससारवारिधेस्तात प्लवोऽस्माकं त्वमेव हि ॥३०॥

इति स मुनिवराणामग्रतः श्रावयित्वा सकलनिगमगुह्यं दोग्धमेतत्पुराणम् ।

नतमथ मुनिषधं बद्धयित्वाऽऽशिषाम्नाचरणकमलमृङ्गी निर्जगामाथ सूत ॥३१॥

इति श्रीदेवीभागवते महापुराणेऽष्टादशसाहस्रपाद संहितायां द्वादशस्कन्धे

चतुर्दशोऽध्यायः ॥ १४ ॥

रामपण्ड (९६३) सख्यातं पद्येभ्यसिद्धं शुभं ।

देवीभागवतस्यास्य द्वादशस्कन्ध इति ॥ १ ॥

गोण्डामण्डलान्तर्गतसिसईग्रामनिवासिना पाण्डेयोपाख्येन प० रामदत्तसूनुना
 साहित्यशास्त्रिणा प० रामतेजपाण्डेयेन सम्पादितम् ।

श्रीजगदम्बार्पणमस्तु

संवत् २०२६

समाप्तोऽयं ग्रन्थः

पण्डित-पुस्तकालय काशीके

शुद्ध सुन्दर और सस्ते संस्कृत-महाग्रन्थ

(पौराणिक)

श्रीमद्भागवत 'अन्वितार्थप्रकाशिका' संस्कृत टीका पत्राकार	४८)
श्रीमद्भागवत 'सामयिकी' भा० टी० पत्राकार (नवीन संस्करण)	२४)
श्रीमद्भागवत श्रीधरस्वामीकृत 'श्रीधरी' संस्कृत टीका पत्राकार	२४)
श्रीमद्भागवत 'सचूर्णिका' सरल संस्कृत टीका पत्राकार (सप्ताहोपयोगी)	२४)
श्रीमद्भागवत 'सामयिकी' भाषा टीका (सजिल्द)	१५)
श्रीमद्भागवत केवल दशमस्कन्ध भा० टी०.	८)
श्रीमद्देवीभागवत भाषा टीका पत्राकार	३०)
श्रीशिवमहापुराण मूल (सजिल्द)	१०)
श्रीगरुडमहापुराण सम्पूर्ण	४)
बृहत्स्तोत्ररत्नाकर बड़ा (स्तोत्रसंख्या ४१४)	३)
श्रीदुर्गासप्तशती 'हिमवती' भाषाटीका सहित	१)

(ऐतिहासिक)

श्रीमद्वाल्मीकीय रामायण 'रामाभिनन्दिनी' भा० टी० पत्राकार	४०)
आनन्दरामायण भाषा टीका (सजिल्द)	१६)
श्रीमद्वाल्मीकीय रामायण सुन्दरकाण्ड भाषा टीका	१)

(वैदिक)

श्रीगुण्यजुर्वेदमंत्रसंहिता (धर्मकाण्डसम्बन्धी मंत्रोंका विशाल संग्रह)	१)
--	----

(वैद्यक)

भैषज्यरत्नावली 'सचूर्णिका' (सर्वश्रेष्ठ रसग्रन्थ)	
रसेन्द्रसारसंग्रह 'रसायनी' भा० टी० (आयुर्वेदिक पाठ्य ग्रन्थ)	

माधवनिदान 'माधवी' भा० टी० (नवीन संस्करण)	२॥
शार्ङ्गधरसंहिता भा० टी० (वैद्योके लिए अत्यन्त उपयोगी ग्रन्थ)	४)
भावप्रकाशनिघण्टु 'सटिप्पण'	१॥)

(कथानक)

पञ्चतन्त्र भा० टी० (बहुत सुन्दर छपाई सफाई बढियाँ कागज)	५)
हितोपदेश भा० टी० (नवीन संशोधित संस्करण)	२)
दृष्टान्तदीपक (हिन्दीमें संकलित ४३२ दृष्टान्त)	२)

(काव्य)

कालिदासग्रन्थावली हिन्दी टीका सहित	१०)
वाणभट्टकृत 'कादम्बरी' हिन्दी टीका सहित सम्पूर्ण	८)
महाकवि कल्हणकृत 'राजतरंगिणी' हिन्दी टीका सहित सम्पूर्ण	२०)
रघुवंश महाकाव्य हिन्दी टीका सहित सम्पूर्ण	३)
कुमारसंभव हिन्दी टीका सहित सम्पूर्ण	२)
मेघदूत (कालिदासकृत) मल्लिनाथी तथा हिन्दी टीका समेत	॥)

(नाटक)

अभिज्ञानशाकुन्तल हिन्दी टीका सहित	२)
-----------------------------------	----

(अर्थशास्त्र)

कौटिल्य 'अर्थशास्त्र' हिन्दी टीका सहित	८)
--	----

(फुटकर)

रामचरित मानस रामायण (गोस्वामी तुलसीदासकृत) स्पेशल	३)
उपनयनमार्तण्ड अर्थात् उपनयनपद्धति भा० टी०	॥)
राजसी कुण्डली (नये ढंगके अनोखे जन्मपत्रफार्म)	६)
श्रीशुभविवाहलग्नपत्रिका (बहुत बड़े आकार-प्रकारमे)	१०)

सब प्रकारकी पुस्तकोंका प्राप्ति-स्थान—

पण्डित-पुस्तकालय, राजादरवाजा, वाराणसी-१